Digitized by Google

Paed. Ahe. 67.47 I

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Bibliothek
Dr. Božidar Murgić

BIBLIOTHECA CROATHICA
DR. BOŽIDAR MURGIĆ

NICHT FERNVERLEIHBAR

ŠKOLSKI ZAKON

od 14. listopada 1874. i od 31. listopada 1888.,

ili

ŠKOLSKO PITANJE

U NAS.

Piše

STJEPAN HARTMANN,
učitelj religije i matematike u žen. učitelj. školi sestara milosrdnica.

NJEGOVA SVETOST PAPA LEON XIII.
udostojio se je premilostivo podieliti ovomu djelu Apoštolski blagoslov.

U ZAGREBU.
TROŠKOM PIŠČEVIM.

TISAK DIONIČKE TISKARE.
1893.

Digitized by Google

„Školska je soba bojno polje, na kojem se mora odlučiti, imade li družtvo da zadrži svoj kršćanski biljeg . . . . .

Školsko je s toga pitanje za kršćanstvo pitanje o životu i smrti“.

(Leon XIII. u listu na biskupa Luzijane.)

Bayerische
Staatsbibliothek
München

Digitized by Google

U SPOMEN

PETDESETGODIŠNJICE BISKUPOVANJA

NJEGOVE SVETOSTI

PAPE LEONA XIII.,

OTCA SVEGA KRŠĆANSTVA,

REVNOGA PROMICATELJA KRŠĆANSKE NAOBRAZBE,

NAJNJEŽNIJEGA LJUBITELJA MLADEŽI.

Digitized by Google

Digitized by Google

PRIPOMENAK.

Ovoj je razpravi o našem školskom zakonu bio *povodom* članak „Novi školski zakon“, što ga je donio na čelu lista „Hrvatski Učitelj“ u 14. br. dne 15. srpnja 1888.

Premda je taj članak kratko, a jezgrovito i odrješito iztaknuo bio mane školskoga zakona od god. 1874., kako i mane novoga škol. zakona od god. 1888., koji je onda bio tek zakonska osnova, ter u cielom izpravno bio označio stanovište, što no ga katolička crkva zauzima i što ga svaki iskren katolik zauzeti mora, i prama predjašnjemu i prama sadašnjemu školskomu zakonu: — ipak je pisac ove razprave onda scienio, da ne će biti bez koristi po čitaoce „Hrvatskoga Učitelja“, ako se neke, kako mnije, netočnosti, koje se podkradoše onomu uvodnomu članku, izprave, ter onda u povećem članku, ili u više članaka novi školski zakon točnije ocieniti pokuša, lih dakako što je uzgoja, što je strane kršćansko-pedagogičke. Tako je pisac u četiri tečaja „Hrvatskoga Učitelja“ (1888.—1891.) u 43 broja objelodanio po više članaka o starom škol. zakonu od god. 1874., te o prvih pet glava novoga škol. zakona od god. 1888. No misleći, da bi ta razprava, koja je čitaoce „Hrv. Učit.“, koliko pisac znade, zanimala, i širemu čitateljstvu, osobito učiteljem i svećenikom našim, pak i samim obrazovanim roditeljem dobro došla i koristna bila, pa potaknut od nekih prijatelja, odlučio je pisac, razpravu, koju nije mogao da u „Hrv. Učitelju“ dovrši, ne samo protegnuti i na ostale glave novoga škol. zakona i tako ju dovršiti, nego ju i usavršiti i popuniti i izgladiti, te ju ovakovu kao posebnu knjigu objelodaniti, što je ovime evo i učinio.

Budući da se ova razprava na početku osvrće na napomenuti uvodni članak „Hrv. Učit.“, koji joj bijaše i povodom, pa budući da mislimo, te će i sam taj članak čitaoce zanimati, a i koristiti im, *donosimo ga ciela na čelu ovoj svojoj razpravi.*

Digitized by Google

Pisac hotijaše ovu razpravu objelodaniti još koncem 1889. godine, pak je koncem te godine bilo već i po više araka dotiskano. No nepredvidjene zapreke učiniše, te se je moglo tek kašnje nastaviti tiskanje tako, da je tek ove godine ciela razprava dotiskana. S toga je razumljivo, da se u jednu ruku u razpravi nismo mogli u predjašnjih arcih svakdje obazirati na vladine naredbe, koje su kašnje izdane, a u drugu ruku, da se neke stvari u razpravi u prvih arcih, skoro iza izdanoga novoga škol. zakona, napominju načinom, kakovim ih ne bismo napominjali danas, kad je novi škol. zakon već podpune četiri godine u životu. Tako n. pr., gdje se škol. zakon od god. 1874. zove „dosadašnji“, gdje se postojala gradjanska i viša djevojačka škola, pak i preparandija zove „dosadašnja“, treba da se mjesto toga kaže „predjašnji“, „predjašnja“ i dr. sl. Koliko bijaše moguće, izpravismo kod korekture u dodanih primjetbah ove i tomu nalike netočnosli; al ciele već složene arke ne mogosmo poradi tih sitnica promieniti.

Zadaća, koju naumismo ovom svojom razpravom riešiti, jest, da izpitamo, da li je novi, to jest sadašnji školski zakon od 31. listopada god. 1888. po vjeru i crkvu prijazniji, po kršćanski uzgoj bolji od staroga, to jest od predjašnjega škol. zakona od 14. list. god. 1874. S toga morasmo najprije stari školski zakon ocieniti, što je kršćansko-pedagogičke strane, da onda sa starim škol. zakonom paragraf po paragraf izporedimo novi. Plod toga izporedjivanja ima da bude taj, da razaberemo i jasno da spoznamo, što nam je u buduće činiti, da, koliko možemo, kršćanskoj katoličkoj omladini obezbiedimo kršćanski katolički uzgoj, kršćansku katoličku naobrazbu u pučkoj školi. Za to razdielismo razpravu u *tri poglavja*, od kojih *prvo* radi *o starom škol. zakonu*, te je kanoti pripravna razprava glavnoj razpravi *o novom škol. zakonu*, o kojem radi *drugo poglavje*; *treće je poglavje* kanoti zaključna razprava, a *odgovara na pitanja*: *koju su zadaću imali da rieše katolički saborski zastupnici god. 1888.* prigodom sab. razprava o novom škol. zakonu? *kako su tu zadaću sbilja riešili? što nam je u buduće raditi* na školskom polju?

Iz ovoga je jasno, da drugo poglavje obuhvaća najveći dio ciele razprave. Da smo ipak i prvi i treći dio razprave označili kao posebno poglavje, tomu je razlog, što je i prvi i treći dio, ako i jest obsegom puno manji od drugoga, a ono po svom predmetu jednako važan, kako i drugi dio. Ne će se dakle moći tomu razdieljenju pravom puno prigovoriti.

Digitized by Google

Temeljna misao, koja nas je kod ove razprave vodila, jest ta, da pokažemo, kako je *bezkonfesijonalni školski sustav* ne samo neuspješan u uzgoju i obuci mladeži, nego upravo poguban po mladež, poguban po družtvo; a kako je naproti *konfesijonalna škola* jedino sposobna, da kršćansku omladinu valjano, to jest kršćanski uzgoji i naobrazi. S toga smo u obradjivanje *VI. glave* novoga škol. zakona *„O konfesijonalnih i srbskih autonomnih pučkih i učiteljskih školah“* uložili najviše truda: za to ocjena ove glave i obuhvaća daleko najveći dio II. poglavja razprave. Ta je ocjena puno obsežnija od öcjêna drugih glava i za to, što smo po savjetu uvaženih prijatelja u nju unieli ne samo ovu ili onu znamenitiju izjavu katoličkih pedagožkih auktoriteta o konfesijonalnoj školi, već smo u njoj sabrali ponajznamenitije izjave o tom predmetu, naročito zadnjega decenija, to katoličkih pedagoga, to zàstupnîka katoličkoga puka u državnih i zemaljskih saborih i katoličkih skupštinah, to izjave pojedinih katoličkih biskupa, i skupne izjave katoličkoga episkopata, te provincijalnih crkvenih sabora, to napokon izjave sv. Stolice pod Pijem IX. i Leonom XIII. Držimo, da nam ne će nitko zamjeriti, što smo time ocjenu VI. glave novoga škol. zakona, stožerne ote točke ciele razprave, nenavadno raztegnuli, budući da nismo do sada ni u drugih naroda, a nekmo li u nas naišli na sličnu sbirku izjava o konfesijonalnoj školi; a ipak mora u dandanašnjoj orijaškoj borbi katoličke crkve proti slobodno-zidarskoj loži za konfesijonalnu školu takova sbirka biti svakomu katoličkomu pedagogu, pače svakomu nešta obrazovanijemu katoliku nada sve dobro došla.

Ako i jest s toga knjiga dosta kabasta, ipak ne će za to biti odveć mučno, njome se služiti, kad *imade na koncu dva izdašna kazala, jedno točno kazalo stvarno, a drugo kazalo svih §§-a novoga škol. zakona sa odnosnini §§-i staroga škol. zakona.*

Još nam je predusresti možebitne neke *prigovore* proti ovoj razpravi, *što je jezika i pravopisa, te bilježenja naglaska.* Nismo se strogo držali novijih jezičnih oblika, kako ih nalazimo u najnovijih filoložkih knjigah, već su nam u tome bili većega ugleda stariji naši slovničari, kao Mažuranić i Veber. To smo učinili s toga, što mi jezik najnovijih naših filologa ni sada još ne držimo ustaljenim i dotjeranim, već sudimo, da je i današnji naš književni jezik manje više još uviek „in fieri“, to jest, radja se, stvara se istom književni naš jezik. Pa kako je taj proces u nas, osobito dan danas, vanredno nagao, bujan i promjenljiv, ne će biti nikakovo čudo, budu

Digitized by Google

li današnji „najnoviji" književni jezik, prije nego prodje koji desetak godina, opet odsudili kao jezik ovetšan i hrdjav. Zadržali smo s toga, bar u velike, Mažuranićev i Veberov jezik. Tko bi u nas na kakovu ovećem djelu deset ili više godina radio, pa bi htjeo vazda pisati „najnovijim" književnim jezikom, morao bi taj „najnoviji" jezik po dva, po tri puta u istom djelu mienjati. Nešto slično bilo bi se i nam dogodilo, da smo za ove četiri godine htjeli vazda pisati „najnovijim" jezikom.

Sa sličnih se razloga nismo ni „najnovijega" pravopisa držali, već nam bijaše i u tom manje više ugledom Mažuranić i Veber: držasmo se pravopisa više etimoložkoga, al dakako opet ne do skrajnosti. I u bilježenju naglaska, — a bilježili smo većinom ga samo ondje, gdje je bilo potrebno, da se roditeljni padež množine ne zamieni sa istim padežem jednine, — volili smo sa Mažuranićem i Veberom ostati kod načina, kako ga bilježahu svi stariji slovničari, napuštajući način Vukov: to jest, znak ^ rabi nam za naglasak, što ga po Vuku noviji bilježe znakom ', a znak ' za onaj, što ga noviji bilježe znakom ⁀. Znakom ⁀ označujemo lih dužinu slovke. Ni malo si ne utvaramo, da smo svakdje naglasak na vlas i pogodili, al se kao „nestručnjaci" u toj stvari nadamo, da će nam se ovakove za „nefilologa" sitnice rado i oprostiti. Priznajemo i to, da ima u tom i nedosljednosti: na pose napominjemo, da smo u prvih arcih roditeljni padež množine mužkoga roda bilježili znakom ^ na posljednjoj slovci, a da smo to kašnje napustili, držeći to skroz pogrešnim, budući da se ta slovka upravo u štokavaca vrlo kratko izgovara tako, da se jedva i čuje; ima dapače krajeva, kao n. pr. lapovačka okolica, u kojih se „a" posve izpušta, kako ga u starom jeziku, a i sada još u čakavštini i kajkavštini ni nema. Al i to su za „nefilologa" napokon sitnice.

Bit će u razpravi i jezičnih, te pravopisnih nedosljednosti. Dielom valja to upisati u grieh nedostatnoj korekturi, koju smo uz silne zvanične poslove morali malo ne cielu sami obavljati; dielom treba to, kako i germanizme, te stilistične pogreške, na koje će izbrušeno filoložko oko lako naići, pripisati tome, što se ne brigasmo toliko za dotjeran i izgladjen jezik i slog, koliko za stvar: za načela, koja branimo, za dokaze, koje navodimo, za posljedke, koje iz njih izvodimo. Tä drugo je beletristika, drugo je školska knjiga, ili ini kakov spis za mladež školsku: a opet drugo knjiga znanstvena, stručna. Tamo valja uz drugo osobito imati na umu i jezik i pravopis i slog; tu je glavna stvar: načela, dokazi, zaključci.

Digitized by Google

U ostalom bijaše nam u pogledu jezika pravilo poznata ona sv. Augustina: „Melius est, ut reprehendant nos grammatici, quam non intelligant populi." (Enarr. in v. 15. ps. 138.).

Pa za to i ne ćutimo u sebi ni malo volje, da odgovorimo na moguće prigovore proti ovoj razpravi, što je forme; prigovori li tko triezno i pristojno načelom, koja branimo, dokazom, što ih navodimo, posljedkom, što ih iz tih načela i dokaza izvodimo: svaki smo čas spremni, porazgovoriti se s protivnikom, „da se pojmovi bistre". Na poruge i osobne navale odgovarati, držimo dakako nedostojnim.

Napokon moramo da toplo hvalimo onim svojim prijateljem i svjetovnoga i duhovnoga striliša, najpače iz učiteljskih krugova, koji su nas u radu pomogli svojim savjetom, i što je stvarne, i što je jezične strane.

Bila prva ova oveća naša radnja, koja je rod mnogogodišnjega študija na polju pučkoga školstva, malen prinos, da se svi mi, i učitelji i svećenici, a i roditelji što bolje upoznamo sa našim domaćim školstvom, da što bolje upoznamo školu, kojoj povjeravamo „plemenitu" mladež, kako ju zove Leon XIII., tu nadu bolje, ili predtječu göre budućnosti! Čitala se ta radnja s onom ljubavlju za dobro omladine, kojom je pisana, te bio trud, što ga pisac u tu radnju uložio, na slavu Božju, na spas mladenačkih duša, na korist crkve i domovine! To je plaća, što ju tražimo.

U Zagrebu na bezgrešni Začetak b. d. M. 1892.

PISAC.

Digitized by Google

Digitized by Google

„Novi školski zakon.“

„Početkom srpnja svršena je glavna razprava osnove zakona o pučkoj nastavi i obrazovanju učitelja. Hrvatsko je učiteljstvo težkom mukom čekalo rezultat ove razprave, jer se je nadalo, da će predložena osnova pogledom na razne odnošaje učiteljstva na bolje krenuti. Koliko je do nas mi bismo vazda branili, da se našem učiteljstvu ima pripraviti takav položaj, kako će sveto svoje zvanje moći što uspješnije vršiti. . . . . . . Po našem skromnom mnienju imalo se je osnovom i revizijom školskih zakona dvoje postići: a) da se tim zakonom dovedu u suglasje krajiški školski propisi od 1871., te da odsele bude samo *jedan* školski zakon; b) da se nekoje pojedine ustanove zakona od 1874. prema potrebi, koja se je evidentnom pokazala promiene, odnosno popune.“

„Prema zadatku našega lista dužnost nam je, ovu zakonsku osnovu ocieniti s gledišta vjerskoga, i to s obzirom na dojakošnje djelovanje školskoga zakona na intelektualni i religiozno-moralni napredak našega naroda nakon emancipacije školstva od crkvenoga upliva.“

„Četrnajst je evo godina, što se je pučka škola za bana Mažuranića emancipirala usvojiv načelo: „*„Školom valja da upravljaju pedagogijsko naobraženi strukovnjaci*““. Kako i mi Hrvati nismo kinezkim zidom opasani od ostaloga svieta, tako su i granice naše domovine prošle *moderne misli*, te je i kod nas moderni liberalizam usvojio načelo, po kojem bi se imala škola odieliti od crkve i njezin djelokrug ograničiti li na vjersku obuku. To načelo potvrdjuje i ova zakonska osnova, kad izrično veli: „„*Zemaljska vlada izvršava vrhovni nadzor nad svim pučkim školama, a svu obuku* **nauka vjere** *rukovode i nadziru dotične crkvene oblasti*““. Istina je, da je na čelu školskoga zakona označena zadaća pučke škole: „„*Pučkoj školi je zadaća, da djecu religiozno i moralno odgaja, duševne im*

*

Digitized by Google

i tjelesne sile razvija, ter ih u potrebitom za gradjanski život obćem znanju i umienju podučava"" ; ali ipak, da nas tko pita, kakove su nam škole, mi bismo im rekli, da kraj silesije zakona, naredaba i kraj raznih naukovnih osnova i pedagogijsko-strukovnjačkih, knjiga, *duh škola naših ipak nije zdrav i krepak.* On boluje na unutarnjoj jezgri, na životnoj snazi u principu i duhu organizma."

„Jedva je naša pučka škola novim školskim zakonom napried koraknula, jedva je modernim pravcem pokročila, već se odasvuda šaptalo: mi smo naobrazbom naših škola na krivom putu, jer svjetlo, koje školi svieti — krivo je samo svjetlo."

„Naša je škola udarila pogibeljnim putem, jer samo njeguje um znanjem i umjećem, dočim napušta oplemenbu srca i duha, a od plemenštine srca ipak zavisi više, nego od prosvjetljenosti uma. Takova jednostrana naobrazba obično radja naučnim polutanstvom i štetnim posliedicama. U školah se naših posvećuje sva briga umnoj naobrazbi, a vrlo malo — tek nuzgredice moralnoj oplemenbi. Pravoj se pučkoj školi hoće, da *duh vjerski* pronikne svu drugu obuku u pučkoj školi, kao što kvasac mora da prokisne cielo tiesto. Vjerska obuka ima se provlačiti kao crvena nit svimi predmeti, te svoj obuci i odgoji podati osobiti smjer; jer je vjera nuždan postulat čovjeka, koj se ne može nadomjestiti nijednim surogatom."

„Naše pučke škole bile su po dojakošnjem školskom sustavu, a i biti će i po ovoj zakonskoj osnovi *komunalne* t. j. za svaku konfesiju pristupne, te već po tom odaju karakter bezkonfesionalnosti. Jer dato non concesso, da se vjerska obuka povjeri roditeljem, to bi gledom na ostalu obuku naše škole bile skroz bezkonfesionalne, te bi se u njih širio *vjerski indiferentizam,* koji je isto tako poguban kao i materijalizam u svojim konsekvencijama."

„Komunalna škola bijaše a i biti će vazda samo gniezdo, u kojem se leže i širi današnji indiferentizam. Zvonka ona imena *„višja naobrazba"*, *„pučka naobrazba"*, kako je rekao glasoviti Dupanloup, služe samo cimerom, da primame bezazlene, a glavna im je ciel zatrieti pozitivnu vjeru."

„Uvidjale su to i ostale zakonito priznane konfesije — in specie braća naša Srbi, koji uživaju autonomiju u svojim školama, pak su ipak bili nezadovoljni sa dojakošnjim školskim sustavom i tražili od vis. vlade posebnom spomenicom svoje vjerske knjige, svoga nadzornika i svoga posebnoga izvjestitelja kod odjela za bogoštovje i nastavu."

Digitized by Google

„Po načelu ravnopravnosti imali bi i mi katolici pravo, koji smo ipak napram ostalim konfesijam u ogromnoj većini, tražiti konfesionalne škole, koje su po naročitom slovu školskoga sustava dozvoljene ostalim konfesijam. Katolikom se samo to pravo poriče, premda si svojimi žuljevi sagradiše škole, i principu za ljubav moraju se njihove škole odreći karaktera vjerskoga i postati komunalnimi ili bolje reći interkonfesijonalnimi.“

„U ono nam se — tobože sretno doba — reklo, da će brod narodne prosvjete novim školskim zakonom mnogo sjegurnije broditi i uklonit se s jedne strane Scili religioznoga fanatizma, a s druge Karibdi religioznoga indiferentizma.“

„Izkustvo nas je medjutim dosele o protivnom osvjedočilo.“

„Kad je svećenstvo već onda prigovaralo osnovi školskoga zakona te dokazivalo, da se tu neradi o kakovom privilegiju, što ga tobože žele za sebe izvojštiti, obiediše ga ća herostrati, prem je imalo razloga drugčije suditi o školskoj osnovi, a ti razlozi vriede i danas.“

„Crkva drži, da su za religiozno-moralnu odgoju najshodnije škole ne komunalne već konfesionalne. Istina je, da ova školska osnova dopušta konfesionalne škole, ali uz uvjete, koji su kraj golemoga siromaštva naroda neizvedivi. Konfesionalne škole garantirane su crkvi svečanim ugovorom (V. i VIII. čl. konkordata) i državnim zakonom, a osnova ih školska pretvara u komunalne ili bolje bezkonfesionalne. Država si je i po ovoj školskoj osnovi pridržala unatoč crkvenoj autonomiji *svu vlast i nadzor nad školama* (bez dogovora s crkvenim episkopatom), te je spojila i ovom školskom osnovom dva protivna načela — konfesionalnost i bezkonfesionalnost — može li odtuda sliediti religiozno-moralni uzgoj?“

„Neopravdana je predsuda proti svećenstvu kao da ono ne bi bilo sposobno nadzirati škole u pedagogijsko-didaktičnom pravcu. — Svećenstvo uživa zajedno sa pravnici, filozofi i liečnici obću znanstvenu naobrazbu na gimnazijama, a poslje mora učiti na bogoslovnom fakultetu i pedagogiju i didaktiku i metodiku. Naše je skromno mnienje, da ga te znanosti ipak većma osposobljuju za nadzornika (bilo kakova mu drago) nego li je na selu prvi bolji činovnik, koji po novom školskom sustavu može školu nadzirati. Ti su nadzornici često tako nesposobni, da ne znadu sastaviti niti zapisnika niti izvješća, da su pohodili i razgledali školu. Valjalo bi dakle, da medju državom kao otcem i crkvom kao majkom škole, vlada sklad i sporazumak u odgoji i obučavanju mladeži. Ova školska

Digitized by Google

osnova nije osjegurala crkvi censuru školskih knjiga, kojom bi se bar donjekle zajamčilo, da učitelj ne nauča, što bi bilo proti vjeri. Iz čitanka — budi nam dopušteno spomenuti — odstranjen je svaki konfesionalni karakter, jer se" (Kako vele protivnici crkve. O. p.) „u njih odviše moraliziralo, te vriedjala ćut djece inih konfesija. I iz drugih naučnih knjiga iztisnuti su svi religiozni nazori, sva religiozna načela, biblijske crtice itd. te se sve razplinulo u praznom humanizmu, samo da odgovara svim konfesijam i da bude prema stanovištu današnje pedagogijske znanosti. Tim je i nehotice učinjen prvi korak, da naše škole budu ne samo *de jure* nego i *de facto* bezkonfesionalne."

„Imade doduše u školskim knjigama fraza i rieči o poštenju, valjanosti, čestitosti, moralnih naputaka i neka vrst religije al takove, koja plovi u zraku. Teorija dakle pedagogije, naturalistički smjer današnje pedagogijske znanosti, koji se je svuda uvukao, te stoji u ljutoj oprieci sa pedagogijom kršćanskom u obće a napose sa katoličkom, kriv je, da su nam školske knjige bezkonfesionalne."

„O učiteljstvu kao takovu ne ćemo ovdje govoriti. Imade učitelja, koji će uz ovu i drugu koju osnovu zakona krasno djelovati, a crkva im duguje svaku hvalu. Ali učitelj i po ovoj osnovi ne će smjeti djeci aplicirati vjeru u čitankama, ne će smjeti razlagati u prirodopisu nijedno štivo s gledišta *pozitivne vjere*, jer bi povriedio načela katoličke ili bud koje druge konfesije. A napokon tko će zabraniti učitelju, da ne predaje neke stvari u povjesti, prirodopisu po protukatoličkih načelih, kako te stvari tumače protestanti ili racionaliste, kojimi se autori služi učitelj, premda ih katolička crkva s nauke osudjuje. Ne će li na taj način doći škola komunalna u sukob u odgoji i obuci?!" (T. j. sa vjerom i crkvom. O. p.) „Stoga je već blage uspomene papa Pio IX. osudio austrijske školske zakone nazvav ih „*„leges abominabiles*"". (Isti papa osudio je u obće škole komunalne i bezkonfesijonalne u čl. 45., 47. i 48. syllaba. O. p.) „I sadanji papa Leon XIII. osudjuje . . . takove slobodoumne školske zakone, što se" (Medju ostalim. O. p.) „jasno vidi iz lista na dra. medicine Gašpara Schwartza, predsjednika austrijskoga školskoga družtva, kojemu je zadaća uzpostaviti konfesionalne katoličke pučke škole."

„A kako je s vjerskom obukom u naših školah? Mimogredce budi spomenuto, da se u Pruskoj predaje nauk vjere do 6 sati na tjedan. Kod nas se pako nauk vjere sve to više ograničuje i suzuje, prednost mu se pače poriče pred drugom obukom i tako

Digitized by Google

se duševne sile djece sve više ciepkaju. Takovo nastojanje potiče od nazora posve poganskih, da ne reknemo bezbožnih i materijalističkih ili od nepoznavanja temeljnih načela odgoje. Bude li se religiozno moralna odgoja ograničila na dosta slabo odmjereno vrieme za vjeronauk, te lì na vršenje propisanih vjerskih dužnosti, to će religiozni sustav slabo napredovati. Cielu pučku obuku mora nadahnjivati i oplemenjivati vjerski duh."

„Nisu ovi zahtjevi pretjerani, niti se traži po tom neki monopol; svjedoče za to glasoviti kršćanski pedagozi Stöckl i Ohler, a i sam Komenski kad spominje „„*da nauku i stegu treba da pronikne duh kršćanski*"". Pa i Dittes — poznati zastupnik današnjega liberalnoga školstva — piše u svom listu „„Paedagogiumu"": „„*Vjerski duh, vjerski odnošaji i vjerske uporave imadu biti središte naučnoga sustava u pučkoj školi.*"" Nije dakle dosta vjerskoj obuci — kako rekosmo — ustupiti mjesto u školi nego je od potrebe, da ciela *odgoja i obuka odiše religioznim duhom* — da bude harmonična. Religija nije študij, za koj je dosta odrediti 2 ure na tjedan; religija je *zakon*, koji se uvjek i svagdje osjeća i javlja, te mora vazda u pučkoj školi uplivati."

„Evo to su razlozi, s kojih se mi ne možemo sprijateljiti ni s ovom školskom zakonskom osnovom, jer se katoličkoj crkvi ni ovom osnovom ne pružaju garancije, koje bi kadre bile obezbiediti *kršćansku i katoličku odgoju školske mladeži.*"

(Uvodni članak „Hrvatskoga Učitelja" br. 14. od 15./7. 1888.)

Digitized by Google

ŠKOLSKI ZAKON.

Digitized by Google

Digitized by Google

UVOD

Dne 5. srpnja god. 1888. svršila se je specijalna debata ob osnovi novoga školskoga zakona, a 8. srpnja treće čitanje iste osnove, te se saborske sjednice odgodile do jeseni iste godine. Jedva se je u kojoj drugoj saborskoj sjeditbi razpravljalo o važnijih predmetih, nego li u toj. Sabor naš zanimao se je u toj sjeditbi važnimi osnovami zàkôna iz svih triju struka naše autonomije, i to trima odjela pravosudnoga, trima odjela unutarnjega i napokon jednom odjela za bogoštovje i nastavu. Ova nas posljednja zakonska osnova, koju je pred sabor iznio vladin odjel za bogoštovje i nastavu *o pučkoj nastavi i obrazovanju učitêlja,* te koja je dne 31. listopada 1888. previšnjom sankcijom postala zakonom, najviše zanima, jer je taj zakon aktuelne važnosti, te uz mnoge osobne dodiruje *i narodnostne i vjerske interese.*

Predmet razprave tako je važan, zamašan, pak i obće zanimiv, da jamačno nitko ne bi bio požalio, da je glavna razprava o njem mjesto dva dana i više dana trajala. Što se je (razmjerno naime prama važnosti predmeta) tako brzo svršila, to se u ostalom jedva imade onim pripisati, kojim to službene novine pripisaše, to jest, stranci opozicije, nego posve inim uzrokom i faktorom, koje ćemo možda tečajem ove razprave bolje upoznati.

Ako taj predmet saborskoga razpravljanja, naš novi, to jest sadašnji škol. zakon interesuje svakoga, zanima on u prvom redu *učiteljstvo,* kojemu se je njime na novo odkrojilo i opredielilo buduće mu živovanje, i materijalno i moralno, te mu se opredielila *staza,* na kojoj, i *granice*, unutar kojih valja da vrši svoju toli važnu i tegotnu zadaću. Ta je razprava tim više morala i učiteljstvo i ostale prijatelje škole zanimati, što ta zakonska osnova novoga škol. zakona nije, što no rieč, preko noći donesena pred zakonodavno tielo, nego se je o njoj dugo razmišljalo i razpravljalo još prije, nego je predana saborskomu odboru na pretresivanje.

Digitized by Google

Sjetimo se samo razprava učiteljskih skupština i sastanaka učiteljskoga saveza, u kojih se je razpravljalo ob unifikaciji i reviziji školskoga zakona; sjetimo se, da je taj predmet jedan medju onimi, koje prev. reškript od 18. kolovoza 1887., kojim se je sabor otvorio, označuje predmetom ustavnoga pretresivanja, kako je to spomenuo i preuzv. g. ban dne 26./5. god. 1888. u odborskoj razpravi o toj osnovi. Tu je ujedno i svrha i važnost toj razpravi označena. Pa koja je to? Čujmo samoga preuzv. bana, kako odgovara u odborskoj sjednici odborniku g. Lončariću na pitanje, da li je vlada iskala od duhovnih stolova za ovu osnovu zakona „*votum informativum*“? Ban odgovara da nije, „jer vlada nije imala na umu mienjati, niti je promienila načela zakona od g. 1874. Kad je Krajina sjedinjena,“ nastavlja ban, „pokazalo se nuždnim i shodnim, da se za svu zemlju stvori jedan školski zakon. To je vlada naviestila i u prev. kr. reskriptu od 18. kolovoza 1887., kojim je ovaj sabor otvoren. U tom se reskriptu veli: „„*I osnova zakona, kojim će se izravnati razlike u postojećih zakonskih propisih o pučkoj obuci, te ova urediti na jednakih načelih — biti će predmetom ustavnoga pretresivanja*““. Sabor je u svojoj adresi prihvatio ovu intenciju vlade onom alinejom, koja kaže: „„*Osobitu pako pozornost obratit će ovaj sabor onoj osnovi zakona, kojom vlada kani urediti pučku obuku na jednakih načelih, pošto će pružiti najprikladniju sgodu da, osnovavši pučku obuku na pravednoj, posebite potrebštine srbskoga plemena štujućoj podlozi, osnuje podpuni sklad i slogu medju bratskimi plemeni*““. *Nije se dakle radilo o tom,*“ zaključuje ban, „*da se pučka obuka postavi na nove temelje, nego da se zakoni provincijalni i krajiški o pučkoj školi sliju i da se mahne, koje je izkustvo od 14 godinah pokazalo, izprave, a nedostatci popune.* Jedino je bila želja sabora, da se na posebne zahtjeve i potrebe Srbaljah uzme obzir. Vlada je tomu, koliko je mogla, predloženom osnovom zakona zadovoljila.“ („Nar. Nov.“ 1888. br. 122.).

Iz toga je za sada toliko jasno, da je svaki, koji je iole htio, imao dosta i vremena i prilike, da prije pretresivanja saborskoga o tom predmetu razmišlja, da mu shvati svrhu, domašaj, važnost, te moguće posljedice, što ih je ta razprava mogla i morala imati toli za učiteljstvo, koli za uzgoj školski.

Ne će po tom biti, nadamo se, suvišno, da se sada, ma da se je razprava već odavna svršila i sama osnova zakonska već zadobila prev. sankciju, t. j. postala zakonom, te sam zakon već dobrahno vremena djeluje, osvrnemo na saborsko razpravljanje o toj osnovi no-

Digitized by Google

voga škol. zakona, o tom našem škol. zakonu, sa *gledišta — lih uzgojnoga, sa stanovišta kršćanske (katoličke) pedagogike.*

Istina je, da je „Hrv. Učitelj“ u 14. broju 1888. god. na prvom mjestu donio kratku ocjenu te osnove školskoga zakona sa stanovišta *katoličke pedagogike,* te je tu osnovu, ako i oštro, al u cielom i glavnom ipak posve istinito i pravedno prosudio. I nijedan vjeran sin svete crkve, nitko, tko zna, što katolička crkva zahtieva pogledom na uzgoj u pučkoj školi, i tko ima jasan pojam o konfesijonalnih školah, a pročitao je pozorno i nepristrano članak, ne može, a da ne podpiše osobito zadnju alineju te ocjene, koja glasi: „Evo to su razlozi, s kojih se mi ne možemo sprijateljiti ni s ovom školskom zakonskom osnovom, jer se katoličkoj crkvi ni *ovom osnovom ne pružaju garancije, koje bi kadre bile obezbiediti kršćansku i katoličku odgoju školske mladeži.*“*)

Da su razlozi, koji se u toj ocjeni navode, samo u kratko napomenuti, samo sumarno navedeni, a da nisu svakdje točnije protumačeni i dokazani; da nisu ni svi razlozi navedeni za istinitost zaključka na koncu ocjene, koji bi se još mogli navesti i dr. sl.: to se samo po sebi razumieva u tako kratkoj ocjeni. Osim toga imao bi pisac ovih redaka neke stvari toj ocjeni i *primjetiti,* da se neke po njegovu mnienju netočnosti izprave.

1. Ponajprije bismo primetnuli, da je možda ipak *preveć rečeno,* kad se ta nova osnova škol. zakona, taj sadašnji naš školski zakon sa predjašnjim škol. zakonom, što je religijoznoga momenta, posvema izjednačuje, kao da nije ni u čem bolji, nego li je bio predjašnji školski zakon.

To se ne može reći. Jer, ma da novi škol. zakon i ne zadovoljuje zahtjevom katoličke crkve ni u onom, što odredjuje za konfesijonalne škole; ma da i znamo, da se izvadjanje novoga zakona manje obazire na principe sv. crkve, nego to čini samo slovo toga zakona; ma da je i istina, da taj zakon baš za to, što manje jasno ističe duh protucrkveni, indirekte više štete nanosi, nego li, da je jasno i očito bezkonfesijonalan: to se ipak istini za volju priznati mora, da je taj zakon, *motriš li slovo zakona, što je religijoznoga momenta u školskoj obuci i uzgoju, u neke bolji od predjašnjega,* i da više pogodjuje crkvi, nego predjašnji škol. zakon. To medju inim pokazuje ciela nova VI. glava *o konfesijonalnih i srbskih autonomnih školah* (§§ 96.—103.). Drugo je dakako pitanje, da li je to takodjer znak,

*) Vidi taj članak naprvo na čelu ove razprave. O. p.

Digitized by Google

da su se duhu crkve katoličke u istinu iskrenije približili oni, koji su taj zakon porodili, i koji su mu kumovali, ili, da li su drugi uzroci djelovali, te je zakon takov, kakov jest gledom na religijozni uzgoj.

2. Nadalje ne spominje ocjena *jasno,* u čem se *ovaj zakon razlikuje* od predjašnjega, što je religijoznoga momenta.

3. Osim toga nije baš posve izpravna tvrdnja, *da se po ovom zakonu katolikom krate konfesijonalne škole,* a drugim vjeroizpoviestim da se ne krate. To se opet vidi iz napomenute VI. gl., poimence iz § 96., koji veli, da *bogoštovne občine i priznani u zemlji duh. redovi mogu* o svom trošku podizati i uzdržavati svoje konfesijonalne škole. Pa kad je govor o konfesijonalnih pučkih školah, nisu izključene *katoličke pučke* škole. Drugo je dakako glede učiteljskih škola. Al o njih bit će još govora.

4. Napokon imali bismo još i to spomenuti, da rečenica: „*država je školi otac, a crkva majka*", nije baš sretno odabrana. Jer krivo bi sigurno bilo i proti nauku katoličke crkve, da pučka škola i sva uprava u njoj i nadzor nad njom onako pripada državi, kako porodica, kako uprava i nadzor u porodici pripada otcu.

To je stavak, koji ne samo, da se puno ne razlikuje od stavka, odsudjenoga od crkve 45., 47. i 48. člankom syllaba, izdanoga od pape Pija IX., i drugimi izjavami vrhovnoga poglavarstva crkvenoga, nego mu se i zdrav razum protivi, ako se drže na umu pravi pojmovi o religijozno-moralnom uzgoju i o pučkoj školi, — o religiji i konfesiji, — o vjeri i crkvi, — o svrsi, koju ima crkva, a koju država.

Al nema dvojbe, da se ona rečenica u toj ocjeni nije upotriebila u tom smislu, već u onom, *da imadu obje vlasti, i crkvena i svjetovna, složno sudjelovati, da bude uzgoj pučki uspješan i koristan.* U tom slučaju ne bi se ta rečenica morala odsuditi kao kriva, već kao manje shodna.

To bi bile naše primjetbe onoj kratkoj ocjeni novoga školskoga zakona. No budući da je promjena školskoga zakona toli važna i znamenita stvar, koja tako moćno utiče u uzgoj školske mladeži, pa po tom u vremenitu i vječnu sreću, ili nesreću cieloga mladjega naraštaja, budućega družtva: smatramo djelom, vriednim truda, da potanje ocienimo novi školski zakon s kršćansko-pedagogičke strane.

Da ta ocjena bude što izpravnija, treba ponajprije *ocieniti predjašnji (stari) školski zakon od 14. listopada god. 1874.*, jer se

Digitized by Google

novim školskim zakonom nije htjelo pučku nastavu postaviti na nove temelje, niti su se imala promieniti načela zakona od god. 1874. Zatim valja sa starim školskim zakonom izporediti *sadašnji* (*novi*) *škol. zakon*, da se vidi, u čem je ovaj valjaniji, ili lošiji od staroga. Tim ćemo novi školski zakon najsjegurnije pravedno ocieniti moći. Napokon bit će dobro, prama koncu osvrnuti se još jednom na prošlo saborsko razpravljanje o novom školskom zakonu, da vidimo, *što su katolički zastupnici mogli i što su morali u toj stvari učiniti*, *a što su u istinu učinili.* To će nam najbolje pokazati, *što nam valja u buduće raditi na polju pučkoga školstva.*

Dieli se po tom naša razprava u 3 poglavja:

I. poglavje: **što je školski zakon od god. 1874. kršćanskome uzgoju dobra, ili zla donio**; zatim

II. poglavje: **u čem je novi škol. zakon od god. 1888. u toj stvari bolji, ili možda gori od staroga škol. zakona**; i napokon

III. poglavje: **što su u toj stvari morali učiniti katolički zastupnici na saboru, a što su sbilja učinili, te što nam je u buduće činiti.**

Govori dakle I. poglavje o *starom* školskom zakonu; II. poglavje o *novom*, izporedjujući ga sa starim; a III. poglavje o katoličkih *zastupnicih* naših.

Digitized by Google

I. POGLAVJE.

Stari školski zakon.

Promotrimo ponajprije, što je dobra, što li zla donio školski zakon od 14. listopada 1874.

A) Što je dobra donio?

Dobra taj zakon školski od 1874. nije puno donio.

1. Uzvisuju taj zakon i novu školu, njim osnovanu, njeni zatočnici ponajprije s toga, *što je* s **njime u obučavanju u život stupila nova, bolja metoda,** nego li ju je imala stara konfesijonalna škola.

Ima možda nova škola, kojom nas je usrećio zakon od godine 1874., što je didaktičke i metodičke strane, nekolike probitke i prednosti pred starom školom, al probitke i prednosti u cielome svakako dvojbene vriednosti; jer kraj onoga dobra, kojim se današnja didaktika i metodika ponosi, i onih prednosti, kojimi ju rado uzvisuju nad staru školu, ima ona i puno mana i nedostataka, kakovih predjašnja škola nije imala. U te brojimo med ostalim na prvom mjestu, što je mladež učevnim gradivom i premnogimi učevnimi predmeti *preobterećena;* nadalje, što je uslied toga nedostatna i *površna* obuka u temeljnih stvarih; napokon što je velik dio učevnoga gradiva *nepraktičan* za život, poimence u višoj pučkoj školi. Sve te nedostatke morali su priznati i sami stvaratelji nove školske osnove tečajem saborskih razprava god. 1888. Već su ovi nedostatci osim drugih dovoljni, da zasjene one nekolike prednosti u pogledu metodičkom, koje se prednosti, kako nam primjeri drugdje, pak i ciela poviest pedagogike pokazuje, dadu jednako lako i još bolje spojiti sa sistemom strogo konfesijonalnih škola. Tä tko je vještiji učitelj baš obzirom na metodiku i didaktiku od jezuîta? Tko temeljitije i uspješnije obučava od njih? Poznata je u pedagožkom svietu njihova glasovita „*ratio studiorum*“.

Digitized by Google

Pa zar uspjeh u obuci, što ga imadu *školska braća,* kojih na tisuće i tisuće u samoj Francuzkoj djeluje i kojim baš poradi njihove vještine u obuci i uzgoju tolike tisuće obitelji svoju djecu i danas povjeravaju, — zar njihov uspjeh u čem zaostaje za uspjehom današnjih liberalnih škola?

A evo i škole jezuita i škole školske braće jesu u najstrožem smislu škole konfesijonalne, katoličke. A da ne spominjemo tolikih sjajnih uzgojnih i naučnih zavoda crkvenih i zavoda duhovnih redova tečajem vjekova, koji su se uzgojem i obukom bavili i kojim samo neznanje i zloba odreći može vještinu i vrstnoću u uzgoju i obuci, pitamo: a koji se zavod može danas, u vrieme kad cvate liberalno, protucrkveno školstvo, makar i samo iz daleka prispodobiti glede uspješna uzgoja i obuke sa bezbrojnimi zavodi pedagožkimi netom umrloga Don Boska, čije je čudesno pedagožko djelovanje „Hrvatski učitelj“ u tečaju od g. 1888 obširno orisao? Nu zavodi Don Boskovi nisu zavodi liberalni, već strogo crkveni. Pa će se reći, da crkva ne umije valjano obučavati, da je valjana naučna metoda nespojiva sa školami konfesijonalnimi?

Ta upravo znači biti neznalica u poviesti uzgoja i obuke, kad se nova škola toliko uznosi nad starom, kao da je tek ona obrela pravu, uspješnu metodu obučavanja.

2. Osim toga počele se, odkad zakon od 1874. djeluje, **posagradjivati po domovini našoj krasne školske palače, providjivati škole obilnijimi učili, te sistemizovati učiteljem plaće itd.**; al to sve na velik teret obćinam tako, da se je i sam preuzv. g. ban na taj teret, što ga gdjekoja obćina jedva snositi može, tečajem saborskih razprava javno potužio veleći, da su „velike plaće (?) i *školske palače* odvraćale mnogu obćinu od podizanja škola“ (u odborskoj razpravi ob osnovi nov. šk. zak. dne 1. lipnja 1888.) Nu novcem *obćinskim* graditi školske palače, nije tolika požrtvovnost; to se je jako liepo moglo i uz prijašnji sustav učiniti. Al što koriste i najljepše palače, što najizvrstnija učila, što najbolje sistemizovana plaća učiteljâ, kad je školom zavladao duh, koji samo um natrpava svakovrstnim na pol prokuhanim znanjem, a srca ostaju pusta i neoplemenjena. Kad učitelj prestaje biti, što ima da bude i misli, da je svojoj zadaći zadovoljio, protumačiv djeci onu mjeru učevna gradiva, koja je osnovom propisana, a dalje se malo brine, da li su djeca i *religijozno i moralno* oplemenila si dušu, da li se i izvan škole, izvan „predavanja“ bolje ponašaju, nego li

Digitized by Google

ona, koja nisu uživala blagodati škole: — tad je takov učitelj lih *„učitelj“*, a prestao biti *uzgojiteljem.*

3. Nadalje se drži plodom novoga školstva, odnosno zakona od 1874. god., **što se je probudio obći interes i mar za pučku školu**, što se sada država brižno skrbi za školu i nastoji oko napredka školskoga, dočim vele, da je prije g. 1874. pod crkvenom upravom *vladao nemar i apatija prama školi.*

To je *težak prigovor* proti konfesijonalnim školam, pa ga treba malo točnije razmotriti.

U tom prigovoru, priznajemo, *ima nešto i istine,* u toliko naime, što pod školskim sustavom prije god. 1874. mnogi organi crkveni sbilja nisu imali dosta volje i mara, da se zauzmu za napredak školski, te su i premalo revnosti pokazivali u školskih stvarih.

Ovdje nam budi dozvoljeno mimogredce primjetiti, da je država već sa svoga stanovišta bila nekim načinom *prisiljena,* otevši crkvi školu, sve moguće učiniti, da se pokaže pred svietom, kako se ona tobože više skrbi za školu, nego li crkva, i tim pokaže, kako je bolje, da ona ima školu u svojih rukuh. Da taj dokaz nije posve uspio, to su pokazale minule odborske i saborske razprave ob osnovi novoga škol. zakona.

Al daj da odgovorimo na prigovore, kojim se crkvi predbacuje, da nije marila za školu.

Ako te nemarnosti, za koje se kaže, da su bile pod prijašnjim sustavom, djelomice i priznajemo i sami ih *odsudjujemo,* to jednako *odsuditi moramo* i to, da se *rad zloraba i nemarnosti pojedinih osoba žigoše sav stališ i odsudjuje sustav konfesijonalnih škola i nadzor i uprava crkve nad školami.*

Prvo to nije pravo već za to, jer se *u svakom sustavu* mogu dogoditi nemarnosti i zlorabe, a dogadjaju se i sada i te kakove.

Drugo te su se zlorabe i nemarnosti, ako je kakovih bilo, mogle odstraniti, a da se ne zabaci i ne poruši sav sustav. I sigurno se je u liepom dogovoru državne vlasti sa crkvenom moglo tomu zlu doskočiti, mogli se oni organi, koji ne pokazuju za školstvo volje i mara, odstraniti, pak druge ličnosti, koje se zauzimaju za školstvo, pa makar bile i mladje u crkvenoj službi, postaviti na njihovo mjesto, a kraj svega toga mogao je ostati prijašnji sustav. A to se je moglo u složnom dogovoru tim laglje učiniti, što je već i prije g. 1874. i državna oblast dobrim dielom uplivisala u školu, u vrhovni nadzor školski i dr. sl. — Ta eno u Pruskoj ima i danas

Digitized by Google

oko 32.000 konfesijonalnih škola, a samo nekoliko stotina komunalnih, pak je ota država svojim školstvom uzorom ne samo našim već i austrijskim „pedagogom“; a u „Ugarskoj“, kako dobro reče odbornik Gjurković u odborskoj razpravi 26. svibnja 1888. g., „nije nimalo lošiji napredak u pučkoj obuci, što tamo ima 13.000 konfesijonalnih škola.“

A tko će biti tako djetinjast, pa vjerovati, da kod nas medju svimi službenici crkvenimi, od kojih se je svaki morao, svršiv gimnazijske nauke, kroz četiri godine posvetiti strogomu študiju filozofije, dogmatike, morala, *pedagogije* i sl., svršiti dakle kamo li temeljitije i obsežnije nauke, nego li učitelji pučke ili gradjanske škole, — da se velim medju svimi timi ne će moći naći dovoljan broj osoba i sposobnih i voljnih školstvom se pučkim baviti i pučke škole nadzirati? Osim toga se svećenik po zvanju svom mora baviti uzgojem i obukom u najpodpunijem smislu; za to je medju njimi vazda bilo, a ima i sada glasovitih učenjaka i književnika u svakoj struci znanosti, pak i na pose *na polju pedagožkom.*

Treće recimo per absurdum, da su sbilja svi crkveni organi nemarno vršili svoje dužnosti glede uprave i nadzora škole, što nitko pametan ne će reći, koji se sjeća tolikih revnih radnika na polju školskom baš iz broja crkvenih službenika još danas živućih, — al dopustimo sve to: — pita se, ima li, ili ne ima crkva pravo upravljati pučkom školom? Ako ima, kako u istinu ima po Božjem i po ljudskom zakonu, onda pitamo: *Odkuda državnoj vlasti pravo, s toga, što crkveni organi svoje službe recimo savjestno ne vrše, tu službu bez privole crkve, od nikoga ne ovlaštena, posve uzeti u svoje ruke?* Tko je državu postavio tutorom crkvi? Zar Krist? — Ako to država smije učiniti, onda ne vidimo, za što ne bi ona smjela jednakim načinom oteti iz ruku crkve i pastvu duhovnu, upravu crkvenu, pače mogla bi se umiešati i u dieljenje sakramenata, — sve pod izlikom, da crkveni službenici savjestno ne vrše svoje službe. A što bi rekla država, da crkva slično postupa, da ona n. pr. porad kojekakovih zloraba, što ih državni organi počinjaju, funkcije, koje po pravu pripadaju državi, sebi prisvoji?

Ali ni po mnienju onih, koji drže, da na školu jednako pravo ima i država i crkva, ne može država crkvu lišiti onoga prava, što ga ova po mnienju njihovu skupa s državom ima, ako to pravo crkvino pojedini njeni organi ili ne vrše, ili zlorabe; jer bi jednakim načinom mogla i crkva oteti državi sav njen upliv na

Digitized by Google

školu za to, što ima državnih činovnika, koji svoje dužnosti ne vrše, koji pravo države na školu zlorabe.

Jasno je dakle, da su te tako razvikane zlorabe crkvenih službenika pod prijašnjim sustavom školskim, da je sav taj toli živimi i groznimi bojami orisani nemar crkve za školu, o kojem se ne prestaje govoriti, bio samo *izlika, a ne pravi uzrok, da se je crkvi otelo* ono, što joj glede pučke škole po Božjem i po ljudskom pravu pripada. Pravi je pako uzrok tomu bio posve drugi: naime *kriva panteistična ili bolje ateistična nauka* našega doba *o premoći, ob omnipotenciji države kao izvora svakomu pravu;* a drugi je uzrok, kao posljedica ove temeljne bludnje, *duh moderni novovjeki,* t. j. drugimi riečmi *duh oporbe proti svakomu auktoritetu duhovnomu, mržnja na pozitivno kršćanstvo, na duh crkveni.* Pa s toga, što su i moderni pedagozi opojeni manje više ovim duhom, posve je naravski, da im je nadzor, uprava crkve u pučkoj školi nešta vrlo neprilična, omražena; i s toga ograniči, što više možeš, njen upliv u školu.

To i ništa drugo znači u istinu današnja lozinka: emancipacija škole od upliva crkvenoga u ime školskoga napredka!

Nu to isto, (da je naime današnji protukršćanski duh školu oteo crkvi), izrekao je medju ostalim dosta jasno i onaj zastupnik saborski, koji je u ime začetnikâ toga zakona od g. 1874. u saborskoj razpravi dne 2. srpnja g. 1888. nastojao opravdati postupak države, kad je otela crkvi školu, ter je tom sgodom i svećenstvo i učiteljstvo jednako častnimi naslovi obsipao. Da obrani postupak države, posegnuo je iza osvada bačenih na svećenstvo još za drugim razlogom, te govorio o nekoj struji, u kojoj da se danas nalaze sve države, „*koja (struja) hoće da centralizuje svu upravu, misleći, da je sva snaga, da su sve sile narodnje i državne potrebne u rukama vlade, da ih može svako doba okrenuti na slavu, na korist, na probitak zemlje.*“ (Nar. Nov. 1888. br. 151.)

To je bar dosta jasno; bolje nije mogao orisati *premoć, omnipotenciju* države, koja je i školu, „kako i sve druge sile, svu snagu narodnju u svoje ruke uzela“. Zahvalni smo g. zastupniku na toj iskrenoj izjavi.

Još valja spomenuti i to, da oni, koji brane postupak države, što je otela crkvi školu, zaboravljaju, *što je crkva katolička,* zaboravljaju, da je ona po svom božanskom Utemeljitelju podpuno jedinstveno, savršeno družtvo, samostalno, po svem svietu razšireno, al ipak u sebi jedno, nerazdielivo. Zaboravljaju, da crkva katolička

Digitized by Google

nije ograničena granicami Hrvatske i Slavonije, da svećenstvo katoličko u Hrvatskoj i Slavoniji nije isto *što crkva katolička*, da se dakle nemar nekih, pa recimo per absurdum i svih crkvenih organa u Hrvatskoj za pučku školu ne može u grieh upisati crkvi katoličkoj. Zaista nije prema dostojanstvu državne vlasti, igrati se riečmi i nabacivati se frazami, da se tim crkva katolička liši prava, koje ima po Božjoj odredbi na sav uzgoj i svu obuku svoje djece u pučkoj školi. A ništa nije drugo, nego prazna i smiešna fraza, što je isti taj zastupnik dokazivao, da se takovu stališu, kaki je svećenički, ne može povjeriti uprava škole, jer da takov stališ *nije za to sposoban.* „I danas, nastavlja zastupnik, ima inače vrlo poštovanih i zaslužnih svećenika, koji tvrde: „„A čemu učiti u pučkoj školi, da ima na svietu nekakva Azija i Afrika; pak što treba ova ili ona nauka u pučkoj školi; neka se djeca ženska uče kuhati, a mužka, kako se sade voćke, u obće nešto praktična i koristna i još dr. sl.““ (Nar. Nov. na i. mj.).

Ne ćemo da spomemo, kako nam je ovdje g. zastupnik ostao dužan dokaz za istinitost i točnost svoga citata, i kako bez dvojbe u tom citatu ima i koja ta istinita, već ga pitamo: Odkud njemu pravo, po tom, što ima takih članova u tom stališu, koji goje ovakovo mnienje, odmah *cieli stališ proglasiti nesposobnim za školstvo*, ter mu s toga oduzeti upravu pučke škole? — A koji je onda stališ ičemu sposoban? Onda oduzmi cielomu stališu svećeničkomu ne samo pravo školom upravljati, nego i pravo misu služiti, propoviedati, katekizovati, sakramente dieliti i druge funkcije crkvene vršiti, jer se je našlo, a ima i sada razpopova, koji nisu ni vriedni ni sposobni te funkcije vršiti.

Na koncu pitamo još: *Cija je krivnja*, da je kod nas sa strane crkvenih službenika manji mar ne samo za školu, već i za druge interese vjerske? Tko je učinio, te je crkva kod nas postala službinjom države, pa je tako nuždno ne stalo duha crkvenoga i revnosti za interese vjere i škole, a mnoge se revne službenike crkvene znalo odstraniti sa polja javnoga djelovanja, ili ih se nagnalo u vrevu i borbu političku?

Nije dakle, zaključujemo, prijašnjemu nemaru uzrok u sistemu konfesijonalne škole, već posve drugdje. Nu što koristi sav današnji mar za pučko školstvo, kad je ono pošlo krivim, pogubnim smjerom, jer je zadahnuto *indiferentizmom religijoznim, jer zanemaruje kršćanski uzgoj*. Manje je zlo, da narod naš nema nikakove prosvjete, nego krivu, pogubnu. To nije naša, već P l a t o-

Digitized by Google

n o v a, koji veli: „Absolutno neznanje niti je najveće zlo, niti ga se je odviše bojati; mnoge zlo probavljene znanosti mnogo su veće zlo.“ (De leg. VII. 75.).

4. Al reći će mi se možda: Nije li to velika prednost zakona od 1874, **što je učitelja pučkoga oslobodio „robstva popovskoga“? Učitelj je sada slobodan (?), samostalan činovnik,** kao i svaki drugi činovnik, dočim je prije bio potišten sluga.

Istina je, da je zakonom od god. 1874. učitelj dielom prestao biti podčinjen vlasti crkvenoj, al je za to podredjen vlasti, koja svoje organe cieni *prema plaći* (dieten-klasi). Sapienti pauca!

Ako je i bilo prije zloraba, štetnih kadkad i stališu učiteljskome i ugledu njegovu, ali te nisu potekle od sustava, već od ljudi pojedinih, a dale se odstraniti, a da se ipak ne poruši sav temelj sgradi, kako nam kazuju primjeri iz prošlosti, a takodjer iz sadašnjosti, n. pr. u Belgiji, Njemačkoj i drugud. Nu ne gledeć na te zlorabe, pitamo: kakov je *položaj ipak imao učitelj prije god. 1874.?* Prije je učitelj bio prvi i najglavniji pomoćnik svećenikov, imao slično duhovno poslanstvo kao i svećenik, te su po tom i njega djelomice išle rieči: „Pasi ovce moje! . . .“ I o njem reče Krist: „Tko jednoga od ovih malenih prima *u moje ime,* mene prima.“ Samo crkva i oni, kojim crkva to povjerava, ima vlast, u *ime Kristovo* primati djecu i voditi ka Kristu. To je kraj svećenika sveta crkva povjeravala vazda i kršćanskome učitelju. Ovu je prednost i puk kršćanski pojimao, ter nije nikoga poslie svoga duhovnoga pastira više štovao, nego li svoga učitelja. Ovo može samo onaj prezrieti, koji u obće crkvu i Krista prezire, koji ne ima vjere. Naši su pako stari imali vjeru živu i za to su i učitelja znali cieniti po nečem višem, nego li je materijalna plaća, koju bere.

Prije je učitelj bio istina podčinjen, al ne „diletantom u pedagogiji“, kako je službeni list hrv. vlade izvolio okrstiti katoličku crkvu i njeno svećenstvo (u br. 233. g. 1886), već vlasti onoj, kojoj je Sin Božji povjerio uzgoj cieloga svieta, dakle vlasti u najeminentnijem smislu *pedagožkoj.*

A što je sada učitelj? Spomenuli smo jur, da je danas učitelj činovnik i ništa drugo, a po tom ima državi služiti i u onih stvarih, koje su kud i kamo udaljenije od njegova zvanja, nego li je služba, što ju vrši kao pomoćnik svećenikov. On je skupa sa školom svojom postao *politički organ.*

Učitelj kano činovnik državni valja da se vrlo često, kako nas uči izkustvo, ne će li da ima neprilika i kobnih posljedica, i

Digitized by Google

proti svome osvjedočenju ravna po nazorih raznih ljudi, koji su slučajno na kormilu, a po ovih se nazorih često mienjaju i pedagožki principi, prama kojim je i učitelju mienjati i priudešavati svoje uzgojno djelovanje.

Zar je to i slično onomu uzvišenomu položaju, što ga je imao kao zastupnik nepogrješive crkve, koja svoja vječna, od Boga samoga neposredno primljena *načela nikad ne mienja?* a medju ta načela spadaju takodjer *načela uzgojna,* koja su k tomu još i osamnajst stoljetnim uspješnim izkustvom potvrdjena.

Slabo je dakle, moramo zaključiti, dobra donio zakon školski od god. 1874. i učiteljskomu stališu, jer slabo povisio njegov ugled, a po tom i slabo povisio ugled škole, slabo pomogao uzgoju.

5 Nu ipak je školski zakon od g. 1874. **mogao puno dobra donieti indirecte, negativnim načinom,** da su htjeli oni, na koje je spadalo, da se tim dobrom posluže. Mogao je puno dobra donieti u toliko, u koliko je morao *driemajuće* neke *nosilce i zatočnike katoličkoga pučkoga školstva probuditi oda sna* i potaknuti, da poprave ono, što se je prije nemarom bilo propustilo, te da stanu na branik katoličkih *interesa* i *prava* u školstvu, a osobito *u pučkoj školi.*

Ali žali bože ni to se nije postiglo školskim zakonom; jer san je taj toli tvrd, te ih nije probudio niti udarac g. 1874., a niti ih sada probudjuje bojna trublja drugud oko nas, osobito u drugoj poli naše monarkije, gdje se katolici, sliedeć primjer katolika u Belgiji, Švicarskoj i Njemačkoj, upravo junački dižu i poput lavova bore, da obrane, makar i dosta kasno, kršćanski uzgoj i kršćansku školu proti indiferentizmu vjerskomu i bezbožtvu, koje no je počelo u Cislajtaniji, a poimence u Beču, u središtu modernih načela uzgojnih, baš u pučkoj školi strašnim načinom mah preotimati. Jer baš tamo grozni plodovi moderne škole, koji se na užas opažaju med mladeži, u novoj školi odgojenom, napunjuju i najhladnije muževe u samom taboru liberalnih pedagoga strahom i brigom za budućnost današnjega mladoga naraštaja, kako se možemo uvjeriti iz istih liberalnih pedagožkih glasila. (Sr. n. pr. liberalni pedagožki list „Bürgerschule" br. 23. god. 1887. u Chr. P. Bl. br. 3. g. 1888.).*) Evo to je dobra, bar prividno dobra donio zakon školski od g. 1874. kršć. uzgoju, vjeri i crkvi.

---

*) Tudjer pišuć taj list o gradjanskih školah i rišuć surovost i razvraćenost današnje školske mladeži, tuži s toga zla u glavnome današnju školu, današnji školski sustav. Donieti ćemo kašnje i sam tekst spomenute izjave, gdje ćemo govoriti o plodovih današnje škole.

Digitized by Google

Pitajmo sada:

B) Što je taj zakon zla donio?

Pozitivne štete donio je školski zakon od 14. listopada 1874. godine vjeri i crkvi, kršćanskome uzgoju neizrecivo puno. Navedimo najglavnije!

I. Promotrimo najprije slovo zakona.

1. Znamo, da je školskim zakonom od g. 1874. **pučkoj školi**, koja je do onda bar donekle bila u rukuh crkve i pod bar nekakim vrhovnim njenim nadzorom, **prestala crkva biti nadzornicom, rukoviditeljicom,** *a preuzela školu u svoje ruke država.*

Pučka (ili početna) se *škola* od vajkada kod svih naroda, kojega god bili vjerozakona, smatrala za „*adnexum religionis*“, za stvar, koja se broji med vjerozakonske ustanove, koju dakle oni rukovoditi imadu, kojim pripada pravo i dužnost nadzirati, ravnati vršenje vjerozakona, bogoštovja, upravljati stvarmi duhovnimi, religijoznimi.

I jest *pučka škola* već po glavnoj zadaći, po svrsi svojoj, da djecu religijozno-moralno uzgaja, *inštitut poglavito religijozan,* koji nikako ne može spadati pod vrhovni nadzor, a još manje pod izključivu upravu one vlasti, koja ne ima neposredna posla sa stvarmi duhovnimi, religijoznimi. Već dakle s toga obćenitoga razloga pripada *katoličkoj crkvi pučka škola,* u kojoj se religijozno-moralno uzgajaju djeca *katoličkih* roditelja, djeca, koja su sv. krstom postala članovi njeni, postala posebnim načinom *djeca njena,* — a da niti ne spominjemo prava njena *historijskoga* na pučku školu kod svih kršćanskih naroda, te prava njena, što no ga imade i od tuda, jer je ona sveudiljna, vrhovna, *nepogriješiva učiteljica i uzgojiteljica* Bogom postavljena ne samo djeci, već i *roditeljem djece,* — roditeljem, koji su poslie Boga u naravnom redu prvi i najvlastniji učitelji i uzgojitelji svoje djece, te kojim su i učitelji u školi samo zastupnici, od njih ovlašteni za uzgoj djece njihove.

Ota je pučka škola g. 1874. postala od *inštituta crkvenoga ili bar polucrkvenoga inštitut skroz državni,* — škola se je *sekularizovala,* postala svjetovnom, sličnim načinom, te sličnim pravom i u istom duhu, u kojem su n. pr. crkvena dobra vestfalskim recimo mirom sekularizovana. *Država preuzela je pučku školu posve i izključivo u svoje ruke.* [Sr. gl. VIII. „ob upravi pučkih škola“ od

Digitized by Google

§ 146.—192.; sr. na poseb § 153. „ob imenovanju mjestnoga školskoga nadzornika“ i § 154. „o djelovanju obćinskoga školskoga odbora“, onda §§ 159.—162. „ob imenovanju i vlasti županijskoga školskoga nadzornika“, te §§ 164.—174. „o županijskom školskom odboru“, a napokon §§ 175.—184. o zemaljskoj upravi. O crkvenoj upravi (§§ 185.—192.) govorit ćemo niže dolje].

Medju drugimi veli § 175.: „Zemaljsku školsku upravu izvršuje zemaljska vlada putem strukovnih organah“.

§ 176.: „Zemaljska vlada: a) riešava sva načelna didaktičko pedagogička i disciplinarna pitanja tičuća se svih pučkih školah; b) izdaje naučne osnove za sve pučke škole (§ 12.); c) propisuje školske knjige za sve pučke škole (§ 12.); d) imenuje učitelje na svih javnih pučkih školah (§ 113.); e) *izvršava vrhovni nadzor nad svimi pučkimi školami*; f) čini najvišu molbu u svih školskih poslovih; g) izdaje svake godine tiskom svestrano izvješće o stanju svih pučkih školah.“

A pitaš li modernu državu: Kojim je ona pravom uzela školu posve u svoje ruke? odgovara ti: *Po zakonu.* A što je modernoj državi *zakon?* Što država odredi; *država je izvor i pravu i zakonu.*

Ta temeljna *panteistička ili bolje ateistička bludnja,* da je država svemožna, da je bog, biće absolutno, jest, kako već gore spomenusmo, *pravi uzrok sekularizovanju i škole pučke,* kako i dobara crkvenih, jest pravi uzrok i drugim nasiljem državne premoći toli proti pravu crkve, koli proti pravu obitelji i pojedinaca.

2. Preuzev država sve pučke škole bile javne bile privatne i konfesijonalne izključivo u svoje ruke, *preuzela je tim i vrhovni nadzor nad svom i vanjskom i nutarnjom uredbom školskom u svoje ruke,* al preuzela skoro izključivo u svoje ruke i *sav drugi nadzor*, svu ostalu *upravu*, bila viša bila niža, *prisvojila školu posvema sebi,* stupiv na prijašnje mjesto crkvino, tako da svu *obuku i sav uzgoj svojim duhom zadahnjuje,* da joj i pravac i smjer odredjuje. [Sr. spomenute već §§ 159. i 161. „o županijskoj upravi“, obzirom na § 3.].

Budući, da možda svi čitatelji ove razprave ne će imati pri ruci teksta školskoga zakona od g. 1874., to navodimo diljem i sam tekst ponajvažnijih §§ toga zakona na svojih mjestih. Tako glasi § 3.: „Pučke su škole nadalje *ili javne ili privatne.* One, koje se posve ili djeloma troškom zemlje ili političke občine podižu i uzdržavaju, *jesu javne,* te ih kano takove mogu polaziti djeca bez razlike vjeroizpovjedanja. Škole pako *inače podignute*

Digitized by Google

i uzdržavane (nb. dakle i sve *konfesijonalne*, op. p.) *jesu privatne škole*".

§ 159.: „Za županijsku upravu pučkih školah *imenuje zemaljska vlada* izmedju takovih učiteljah pučkih školah, koji su barem 10 godinah u školskoj službi proveli, ili izmedju drugih poznatih školskih vještakah potreban broj *županijskih školskih nadzornikah*, kojim će se prema strogoj potrebi službe dodati i pomoćno osoblje."

§. 161.: „Županijski školski nadzornik: a) nadzire *sve javne i privatne* pučke škole svoga područja, pregleda svaku barem jedan put na godinu, ter pazi da se u svačem obdržavaju školski zakoni; b) u *didaktičko-pedagogičkom* pravcu svjetuje i napućuje učitelje, ter u disciplinarnih slučajevih njemu pridržanih čini prvu molbu; c) *izvršuje glede svih javnih i privatnih pučkih školah naredbe zemaljske vlade*, kojoj podnosi svake godine svestrano izvješće o stanju dotičnih školah; d) brine se *za svekoliko znanstveno i moralno stanje svih pučkih školah*, ter ako nedostatkom nemože sam doskočiti, traži pomoć kod zemaljske vlade; e) *riešava po svojoj nadležnosti razmirice* izmedju učiteljah i obćinskih školskih odborah i *nadzire djelovanje* istih odborah; f) *predsjeda* učiteljskim sastankom svoga područja (§ 96.)."

[K tomu sr. gore već navedena §§ 175. i 176. o zemaljskoj upravi, kao takodjer §§ ob obćinskoj upravi (146.—158.), osobito § 153.].

§ 153.: „Za nadziranje propisane obuke i u obće uzgoja mladeži putem *škole imenuje županijska oblast* na predlog županijskoga školskoga odbora jednoga od članova obćinskoga odbora, čovjeka inteligentna i prijatelja škole, *mjestnim nadzornikom školskim*, koji je kano takav ujedno i predsjednik obćinskoga školskoga odbora"; zatim §. 154. f): „(Obćinski školski odbor) pazi, da učitelji svoju dužnost prama školskim zakonom točno izpunjuju, neutičuć u ostalom u *didaktičko-pedagogičku zadaću* škole, u kojem pravcu jedini je mjestni školski nadzornik pozvan svoje opazke priobćivati učitelju i po okolnostih županijskomu školskomu nadzorniku."

3. Država *namješta svekoliko učiteljsko osoblje* na javnih pučkih školah, ne izuzev niti *vjeroučiteljâ*, koji su u svem izjednačeni ostalim učiteljem, tako da i *vjeroučitelja*, propovjednika rieči Božje i mladjim i starijim, i djeci i učiteljem, *ne namješta crkva*, već ga samo predlaže *državnoj vlasti*, a ova ga *svojom punomoći namješta*. [Sr. §§ 112., 113., 114., zatim §§ 189. i 190.].

§ 112.: „Namjestne učitelje (suplente) postavlja, premiešta i odpušta županijski školski nadzornik."

Digitized by Google

§. 113.: „Definitivne učitelje javnih obćinskih pučkih školah (§ 3.) *imenuje*, usljed razpisana natječaja, na trojni predlog dotične obćine ili privatne osobe imajuće pravo predloga, *zemaljska vlada.*"

§. 114. „Definitivne učitelje na zemaljskih pučkih školah (§ 3.) *imenuje*, usljed razpisana natječaja na trojni predlog dotičnoga županijskoga školskoga nadzornika, *zemaljska vlada.*"

§ 189.: „Samostalni se katekete glede plaće i mirovine *uzporedjuju* ostalim učiteljem iste učione."

§ 190.: „*Samostalne katekete imenuje* na predlog dotičnoga duhovnoga stola *zemaljska vlada* (§ 113.)."

Država učiteljstvo javnih pučkih škola izključivo i ***nadzire i rukovodi, kazni, premješta, odpušta,*** **ona propisuje i uvjete, pod kojimi se učitelji** ***osposobljuju*** **za svoju službu. [Sr. gl. VIII. „ob učiteljih na javnih pučkih školah" §§ 109.—122., na poseb §§ 110, 116., 117., 118., te dalje niže §§ 161. i 176. a.; napokon § 98. o preparandijah, kako i cielu gl. IV. „o preparandijah"].**

§. 110. alin. 1-a: „Za definitivnoga učitelja pučkih školah može biti namješten samo onaj, tko je na kojoj javnoj preparandiji u austrijansko-ugarskoj monarkiji stekao učiteljsku svjedočbu, ter je kako u obziru kaznenoga zakona, tako i u obziru ćudorednom neporočan."

§. 116. „Proti učiteljem, koji nevrše svojih uredovnih ili službenom prisegom preuzetih dužnostih, postupati će se redovnimi ili disciplinarnimi kaznami prama tomu, kako se povreda dužnosti bude prikazivala ili kano puka proturednost, ili obzirom na njenu vrst i stupanj, te opetovanje ili otegoćujuće okolnosti, kano službeni prestupak."

§ 117. „1. Redovite kazni jesu:

a) opomena;

b) ukor;

2. disciplinarne pako kazni jesu:

a) novčana globa u iznosu od 5—20 for. na korist učiteljske mirovinske zaklade;

b) uztegnuće kvinkvenalnoga doplatka na kraće ili na duže vrieme;

c) svrgnuće sa službe ravnajućega učitelja;

d) lokalno maknuće s učiteljskoga mjesta;

e) posvemašnji odpust iz službe."

§ 118. „Opomenu vlastan je učitelju podieliti obćinski školski odbor putem *mjestnoga nadzornika školskoga*, i takova opomena može biti i ustmena; o kazni ukora odlučuje *županijski školski odbor,* te ju izvršuje putem županijskoga školskoga *nadzornika,* a takav ukor mora se uvjek izdati pismeno; disciplinarne pako kazni navedene u prediducem §-u 117. pod 2. a)—e), spadaju u *djelokrug zemaljske vlade.*"

4. Država napokon propisuje *za sve škole* **i** *naukovne osnove,*

Digitized by Google

propisuje i školske *učevne knjige,* pak i iste *vjeroučne*, (dakako na predlog, ali ne po nalogu crkvene oblasti), *niti imade crkva ikakove censure nad ostalimi učevnimi knjigami, da vidi, prije nego će se te knjige uvesti u škole, ne ima li šta u njih,* što *se ne slaže sa duhom crkve, sa uzgojem kršćanskim djece njene katoličke.* [Sr. gore spomenuti § 176. b. c. dotično § 12. i § 186.].

§ 12.: „*Učevne osnove i školske knjige propisuje za sve pučke škole zemaljska vlada,* — vjeroučne na predlog dotičnih crkvenih oblastih, — ter se druge nesmiju upotrebljavati".

§ 186.: „Crkvene oblasti izdaju naučne osnove o nauku vjere i *predlažu propisanja radi* učevne knjige za obuku u vjeri. (§ 12.)

Jednom rječju: *država smatra pučku školu, kako svaki drugi državni inštitut, stvarju posvema svojom, na koju da ona jedina imade izključivo pravo neposredno, a drugi samo preko nje.*

Kako god je, da se poslužimo zornom prispodobom, kako god je sol, duhan i dr. državni monopol, tako si je g. 1874. i *pučku školu država učinila svojim monopolom,* s kojim ona jedina gospodari i u koju nitko drugi uticati ne može, ako ona ne dopusti.

5. Istina je, država donekle, bar po slovu zakona, *zajamčuje i crkvenim oblastim neki zakonit upliv u školu,* u koliko se radi o vjerouci, o moralnom ponašanju djece, o vjerozakonskih vježbah itd., u onom vrlo čednom i mršavom zadnjem (IV.) odsjeku glave VIII. „o crkvenoj upravi" (u §§ 185.—192.). Al taj je upliv tolik, kolik nikakov; jer već §-u 185., prvomu u tom poglavju, koji veli: „Svu obuku nauka vjere *samostalno* rukovode i nadziru dotične crkvene oblasti," (u kojem se u ostalom govori samo ob obuci vjerskoj, a ne ob uzgoju vjerskom), *protuslovljuju sliedeći* §§ (186.—192.), koji odredjuju, da na sve, na što crkvi zakon daje pravo uticati u pučkoj školi, može crkva uticati jedino preko države.

§ 186. (o naučnoj osnovi za nauk vjere i ob učevnih knjigah za obuku u vjeri) vidi gore.

§ 187. „Koliko *se satih* na tjedan ima na pučkih školah predavati nauk vjere (§ 15.), to će u *sporazumku* s crkvenimi oblastmi *ustanovljivati zemaljska vlada.*

§ 188. „Na svakoj gradjanskoj školi i gdje su dvie obće pučke škole svaka sa četiri učitelja, *ima se* za obuku u vjeri *namjestiti* poseban plaćeni kateketa."

„Inače pako dužan je na obćih pučkih školah djecu u nauku vjere podučavati dotični župnik ili njegov duhovni pomoćnik, kojemu u to ime dotična *obćina može dozvoliti* primjernu nagradu."

„Nu učitelj je obvezan duhovnika svoje vjere u tom pod-

Digitized by Google

upirati; ter ga, kada nalogom poslovah ili inače bude zaprečen, zamieniti."*)

§ 189. „Samostalni se katekete glede plaće i mirovine uzporedjuju ostalim učiteljem vjere."

---

*) Što ova posljednja alineja znači, tumači nam *naredba zemaljske vlade* od 20. svibnja 1876. br. 1894., upravljena na sva kr. nadzorničtva za pučke škole i ravnateljstvo kr. mužke i ženske preparandije, *kojom se popraćuje osnova ob obuci u kršćanskom nauku za učenike rimokatoličke crkve na pučkih školah i preparandijah*, koja glasi kako sliedi:

„Privita osnova ob obuci u kršćanskom nauku za učenike rimokatoličke crkve na pučkih školah i preparandijah, izdana po nadbiskupskom duhovnom stolu zagrebačkom u sporazumku s drugimi katoličkimi stolovi duhovnimi hrvatsko-slavonske crkvene pokrajine, dostavlja se tomu . . . . . . znanja i ravnanja ter odnosno *nadzora* radi, na koliko se tiče sudjelovanja učitelja pri obuci u vjeri u smislu § 188. školskoga zakona i na koliko se radi o nadgledu vjerozakonske takodjer obuke sa gledišta školskoga reda."

„U naredbi od 24. kolovoza 1875. br. 2949. broj je učevnih ura na seoskih školah, odnosno na školah s manje od četiri učiteljske sile i na kojih nisu namješteni samostalni katekete, bio ukupno, a svojim načinom i za svaki pojedini razred odmjeren sa dvie ure na tjedan; nu razprave, koje su se iza toga vodile na temelju § 187. školskoga zakona izmedju ove kr. zemaljske vlade i crkvene oblasti, dovele su do rezultata, te su se za nauk vjere na gori pomenutih seoskih školah morale dozvoliti *četiri*, i to za svaki razred po jedna *posebna i podpuna ura*."

„Propisujuć dakle kr. zemaljska vlada za seoske škole taj broj četiriu učevnih ura na tjedan, i izpravljajuć prema tomu odnosnu ustanovu svoje gori pomenute naredbe od 24. kolovoza 1875., primjećuje, da je na tu promjenu učevnih ura mogla pristati samo pod sliedećimi uvjeti:

a) Da svjetski učitelj na seoskoj školi za ono vrieme, dok učitelj vjere podieljuje obuku *jednomu* razredu, ostale razrede svoje škole ima u isto doba inače, *i to na tiho* zabavljati kojim od svojih predmeta, n. pr. krasopisom, risanjem, izradjivanjem pismenih sastavaka, računskih ili slovničkih zadaća (ženskim ručnim poslom u djevojačkih školah) ili po okolnostih i tjelovježbom u gombalištu ili obukom u školskom vrtu.

b) Da se svjetski učitelj na *stalnu* pripomoć vjeroučitelju obvezati nemože; jer bi se to protivilo smislu § 188. šk. zak., koji nedopušta, da se svjetskomu učitelju gledom na obuku u vjeri ma kakova obveza (!) poput *redovite* dužnosti naloži, a još manje, da se odnošaj izmedju redovitoga službenika i njegova pomoćnika upravo izvrne, pak da se u slučajevih, gdje bi dotični kateketa i po više tjednova obuku u vjeri prekinno, učitelj na *posvemašnje* preuzeće njegovih dužnosti pridrži."

„Sve što kr. zemaljska vlada u interesu obuke u vjeri može

Digitized by Google

§ 190. „Samostalne katekete *imenuje na predlog* dotičnoga duhovnoga stola zemaljska vlada." (§ 113. Taj § govori ob imenovanju učitelja u obće.)

§ 191. „Crkvenim oblastim pripada pravo *obavješćivati se*

---

učiniti za slučajeve, gdje bi župnik ili njegov duhovni pomoćnik službom ili inače opravdanim načinom duže vremena (preko osam dana) u školu doći bio prepriečen, jest to: da će u takovih slučajevih morati svjetski učitelj mjesto svećenika *po jedan sat tjednom* s djecom kršćanski nauk *opetovati;* ostale pako ure za nauk vjere opredieljene popunit će u tom slučaju svjetski učitelj svojimi predmeti."

„Prama gori rečenoj promjeni glede broja učevnih ura za nauk vjere imat će se na seoskih školah razredba ura (red nauka) u sporazumku s dotičnimi vjeroučitelji iz nova sastaviti i u smislu § 66. školskoga i nastavnoga reda odnosnim kr. školskim nadzorničtvom na odobrenje podnieti. . . . . . ."

Tako naredba zem. vlade.

Dakle nije dosta, što je zemaljska vlada jedva jedvice dopustila za *svaki razred* seoskih škola s jednom učiteljskom silom *1 sat vjeronauka na tjedan*, dakle skupa 4 sata, dočim je prije htjela čak da se zadovolji crkva i sa $^{1}/_{2}$ sata vjeronauka u pojedinom razredu, skupa sa samo 2 sata, gdje je ipak kod svih drugih glavnih predmeta (hrv. jezika, računstva, krasopisa, ženskog ručnog posla) 5—14 sati odredjeno, nego je na to privolila pod takovimi uvjeti, koji jasno pokazuju, da se nauk vjere smatra predmetom nuzgrednim, za malum necessarium, da se niti iz daleka ne shvaća ili ne će da shvati domašaj vjerske obuke po uzgoj. Od učitelja, koji ipak ima ponajprije biti uzgojiteljem, ne može se crkva, dotično vjeroučitelj u nijednom slučaju nadati stalnoj pomoći pri obuci vjeroučnoj, pa niti tamo, gdje ima u istoj župi sa jednim svećenikom i po više i do 6 škola filijalnih; a ipak je zadaća pučkoj školi u prvom redu religijozno-moralni uzgoj, koji nuždno uključuje i religijoznu poduku. Koliko će biti slučajeva, gdje i najrevniji župnik ne može po cieli mjesec doći u filijalnu školu (na poseb n. pr. u korizmi)? Pisac ovih redaka zna iz vlastitoga izkustva, da ima škola ne jedna samo, u koju se poradi puteva neprohodnih i udaljenosti filijalaka od župe i kroz mjesece ne može dospjeti u školu. Tamo će dakle učitelj po školskom zakonu, kako ga vlada tumači, morati najviše na *mjesec 4 sata vjeronauk djecu izpitivati*, pa ma bilo i 4 razreda sa jednim učiteljem! I drži se, *da se je tim sve učinilo, što se moglo učiniti „u interesu obuke u vjeri"!* Nije li to *upravo poruga na § 1.* školskoga zakona? *Nije li to upravo okrutno* prama religijozno-moralnomu uzgoju djeteta?

Mi u ovoj razpravi motrimo samo slovo zakona od 1874.; već nam to pokazuje, koliko je štete taj zakon vjeri i crkvi donio. Nu to bi se još više vidjelo, kako nam ovaj jedan primjer pokazuje, kad bi nam prostor i vrieme dopustilo, da prodjemo, da promotrimo i naredbe vladine, tumačeće taj zakon, počam od g. 1874. pa do g. 1889.

Toliko o § 188.

Digitized by Google

(sic!) putem svojih organah o religioznom i ćudorednom stanju škole (§ 1.)" (dakle ne uzgajati djecu religijozno-moralno, jer to čini država!! o. p.), „ter prema opaženim nedostatkom *tražiti lieka kod zemaljske vlade.*"

§ 192. „Crkvene oblasti priobćuju svoje naredbe o podučavanju u nauku vjere i o izvršivanju nabožnih dužnostih zemaljskoj vladi, koja ih, ako im na temelju postojećih zakonah i *naredabah* (sic!) ništa prigovoriti neima, *za vršenje dostavlja* predstojnikom pučkih školah."

Jasnije se ne može izraziti, da sav samostalni i direktni upliv, što ga crkva ima na školu i u stvarih lih religijoznih, jest tolik kolik nikakov, *a sva samostalnost crkvenih oblasti u tom poslu jest iluzorna,* jer će uvjek visiti o državi, da crkvenim naredbam uzkrati svoj „placet", kad god budu organi državni sudili, da je u tom šta proti zakonu i naredbam njenim, koje je dakako opet jedina država vlastna tumačiti. A svaki § ima s oba kraja kvaku.

Ovi dakle §§ (186.—192., a osobito §§ 191. i 192.) *čine § 185. očevidno iluzornim, bezkrepostnim.* Tomu §-u 185. o slobodnom uticaju crkve u školu glede obuke vjere protivi se i u obće *sav duh zakona školskoga,* po kom je škola pučka državni inštitut, a država i *samo država* jedini gospodar u školi, ona jedina izključivo *poglavarstvo, vlast školska,* bila to sad sama vlada, bile to druge vladi podložne, od vlade ovisne oblasti. I za to sva moć, sav upliv crkve na školu moguć je jedino preko države, ter od države ovisan: jer *država,* makar i u predhodnom dogovoru sa crkvenom oblasti, (a kako izkustvo dokazuje, obično je taj predhodni „dogovor" jedva šta više od „obaviesti"), ma i na predlog, na molbu, na predstavku itd. crkvene oblasti, al ipak *država sama* in ultima linea sve „odredjuje", „propisuje", „nalaže", „na vršenje dostavlja", „rukovodi" i „nadzire", bile to vjeroučne knjige, bile to vježbe vjerozakonske, bio to obseg i vrst gradiva vjeroučnoga, bio to broj sati za vjerouku kroz tjedan, bilo to svetkovanje blagdanâ kroz godinu.

Nije li ta zakonska odredba o samostalnom uticaju crkve u školu pravi „*legge delle guarentige*" talijanske vlade prama vrhovnoj glavi crkve? Nije li ta sloboda, što ju država tim zakonom crkvi glede škole daje, isto onakova, kakovu uživa sužanj vatikanski od strane tamošnje framasunske (slobodno-zidarske) vlade, koja ga je zasužnjila?

6. Zakon dozvoljuje istina na papiru u § 4. i *konfesijonalne škole,* „koje mogu bogoštovne u zemlji obstojeće obćine o svom trošku podizati i uzdržavati."

Digitized by Google

Al se te škole, kakove taj § dozvoljuje, smatraju po zakonu *školami čisto privatnimi,* kakove ih mogu i pojedinci osnovati (§ 3.).

§ 3. „Pučke su škole nadalje ili javne ili privatne. One, koje se posvema ili djeloma *troškom zemlje ili političke občine* podižu i uzdržavaju, jesu *javne škole,* te ih kano takove mogu polaziti djeca bez razlike vjeroizpovjedanja. Škole pako *inače podignute i uzdržavane jesu privatne škole.*"

Pravo javnosti dobiva takova konfesijonalna škola jedino pod pogodbom, da glede svega uredjenja i vanjskoga i nutarnjega uvjetom ovoga zakona zadovolji (§ 4.).

§ 4. „Bogoštovne u zemlji obstoće občine mogu o svom trošku podizati i uzdržavati konfesionalne pučke škole, *kojim će se priznati pravo javnosti, ako glede njihova vanjskoga uredjenja i nutarnjega ustroja bude zadovoljeno uvjetom ovim zakonom propisanim.*"

Budući da su pučke škole sve ili javne, ili privatne, a ove posljednje jesu one, koje ne uzdržaje niti zemlja, niti obćina, to nuždno sliedi, da *konfesijonalne* škole spadaju medju *privatne.* Pa s toga valjaju za nje takodjer one iste zakonske ustanove, koje valjaju i za privatne škole u gl. VI. (§§ 102.—108.); dakle vriedi ili barem može vriediti i za nje ona ustanova, kojom se označuje, kako može privatna škola zadobiti *pravo javnosti,* ako naime pokaže kroz bar tri godine *odličnim načinom* povoljan uspjeh u postizavanju naučnoga cilja, koji je zakonom opredieljen obćim školam.

§ 105. „Privatne pučke škole *mogu* od zemaljske vlade zadobiti pravo javnosti, ako tečajem bar trijuh godinah budu odličnim načinom postizavale onaj naučni cilj, koji je zakonom opredieljen javnim pučkim školam iste kategorije."

Tom se dakle ustanovom, koja vriedi i za konfesijonalne škole, kako za svaku drugu privatnu školu, tumači § 4., naime kakovi su to uvjeti zakonom stavljeni za takove škole, imade li jim se priznati pravo javnosti.

Pa kako god od državne vlasti *visi,* da takovu školu u pojedinom slučaju *dozvoli* (§ 104.), ili da dozvoljenoj priznaje pravo javnosti (§ 105.), isto tako može joj država, ako to scieni shodnim, opet i *oduzeti pravo javnosti* i *posve ju dokinuti* (§ 107.).

§ 104. „Dozvolu za privatne pučke škole podieljuje zemaljska vlada, a tražiti ju valja putem županijskoga školskoga nadzornika."

§ 105. vidi gore.

§ 107. Privatne pučke škole, ako prestanu odgovarati za-

Digitized by Google

htjevom ovoga zakona, ima zemaljska vlada, prama okolnostim, ili lišiti prava javnosti ili ih zatvoriti."

Zakon odredjuje, da mogu te škole zadobiti pravo javnosti, „ako budu *odličnim načinom* postigavale onaj naučni cilj i sl.", da ih vlada može lišiti i prava javnosti i prava obstanka, „ako prestanu odgovarati zahtjevom ovoga zakona". Ali tih uvjeta s jedne strane ne prosudjuje drugi, van sama vlada, organi njeni, a s druge strane lako se dadu ti uvjeti i raztezati i natezati; pa za to će svatko reći, da napokon ipak stoji manje više do volje državnih organa, hoće li se u pojedinom slučaju pripustiti ovaka škola, ili ne, hoće li joj se dati pravo javnosti, ili ne, ili će se ća i dokinuti.

b) Nadalje moraju se sve konfesijonalne, kako i sve druge privatne škole, bilo da imaju, bilo da ne imaju prava javnosti, *podvrći podpuno nadzoru i upravi države u svem*, što se tiče i vanjskoga uredjenja i nutarnjega (pedagog.-didakt.) ustroja, i u najmanjih sitnicah, poput ostalih pučkih škola; država jednakim načinom *propisuje* i za te škole, kako za sve druge, *naučne osnove i učevne knjige*, pak i *vjeroučne;* valjaju naime *i za nje, kako u obće za sve* pučke škole, zakonske odredbe toli §-a 161. slovo a) b) c), i §-a 176. glede uprave, koju vrši nad školami i zemaljska vlada i županijski nadzornik itd., koli §-a 12. glede propisivanja naučne osnove i školskih knjiga. Jedina je razlika ta, što država kod obćih škola sama *namješta*, t. j. imenuje učitelje, dočim kod privatnih imadu dotične korporacije ili privatnici to pravo. Ali to je pravo iluzorno, nikakovo porad §-a 102. slovo a), koji veli: „Predstojnik i učitelji" (tih škola) „moraju dokazati, da su *onako osposobljeni, kano što* se to traži od dotičnih učiteljah *na javnih pučkih školah* (§. 110.)"; zatim slovo f), gdje se veli: „Svaka *promjena* glede učiteljah, naučne osnove i školske sgrade" (privatnih škola) „ima se putem županijskoga školskoga nadzornika *na odobrenje predložiti* zemaljskoj vladi"; — drugimi riečmi: i predstojnike i učitelje privatnih, dakle i konfesijonalnih škola, bilo sa pravom javnosti, bilo bez njega, i *osposobljuje i potvrdjuje jedino država.*

Dozvoliti crkvi konfesijonalne škole na takav način, jest zaista isto, što: „*reci, pa poreci*". To će kazati: Ako hoćeš, crkvo, slobodno ti je svojim novcem osnovati i uzdržavati škole, i te se *za to* zovu „konfesijonalne"; al ja ću ih i iz nutra i iz vana svojimi zakoni i naredbami „masreglovati", svojim ih duhom nadahnuti: od moje milosti visi, da li će se te škole poroditi, i kako će dugo živjeti.

Digitized by Google

c) No makar da su konfesijonalne škole, što ih zakon dopušta, u najpodpunijem smislu konfesijonalne, katoličke, makar da država nikakvih ne stavlja uvjeta za njihovo osnivanje i za njihov daljnji obstanak, *osnivanje škola konfesijonalnih* postalo je još drugimi zakonskimi §§-i i *moralno i materijalno nemoguće.*

Osnivanje konfesijonalnih škola jest po škol. zakonu ponajprije α) *moralno nemoguće.* Jer za osnivanje konfesijonalnih škola, škola katoličkih, treba prije svega dovoljan broj skroz religijozno uzgojenih učiteljskih sila, učitelja, koji su proniknuti duhom katoličke vjere, koji su se uzgojili u takovih preparandijah (učiteljskih školah), *gdjeno je sav uzgoj i sva obuka proniknuta ne kakovimgod obćenito religijoznim i moralnim, već strogo konfesijonalnim duhom, koji su uzgojeni na podlozi pozitivno-kršćanskoj, katoličkoj;* riečju: trebamo ponajprije *konfesijonalnih preparandija;* jer *kakav je učitelj, takva mu je škola,* kakvim duhom učitelj diše, takvim će i djeca mu biti većinom opojena, kakve nazore učitelj imade, prama tim će manje više uzgajati i djecu u školi. Al zakon ni riečcom ne govori ob osnivanju i uzdržavanju *konfesijonalnih preparandija,* u kojih bi se mogli naobraziti pučki učitelji za konfesijonalne pučke škole. A preparandije, koje država uzdržaje, ili u obće javnimi priznaje, *u tolikoj su mjeri sekularizovane,* emancipovane od crkve, da se *nauk vjere,* — da samo jedno spomenemo, — premda u svjedočbi i na izpitih stoji na prvom mjestu, ipak *ne smatra glavnim učevnim predmetom* za buduće učitelje i učiteljice, kakovim se n. pr. smatra pedagogika i hrvatski jezik, tako, da može kandidat učiteljstva i onda imati u svjedočbi osposobnici *odliku,* ako iz nauka vjere imade samo red drugoga (po n. zk. trećega) stupnja, t. j. red *„dobar“*, što kod glavnih predmeta nikada biti ne može. Pa zar će i to u budućih učiteljicah kriepiti štovanje prama religiji, kad se *nauk vjere* na osposobljujućem izpitu u posebnih tečajih za zabavište i ručni rad *niti ne pita?*

Kako je uzgoj i obuka u preparandijah bila malo proniknuta duhom pozitivno-kršćanskim, konfesijonalnim, dakle katoličkim, o tom ćeš se brzo osvjedočiti, uzmeš li u ruku koju od učevnih knjiga, što su rabile u preparandiji za druge predmete. osim nauka vjere. Pa sa dva sata nauka vjere i sa nekoliko dosta umjerenih vjerskih vježba kroz godinu ne uzgajaju se budući kršćanski uzgajatelji našega kršćanskoga naroda. A ipak hoće 1. § školskoga zakona, da je pučkoj školi svrha ponajprije religijozno-moralni uzgoj.

Digitized by Google

Ne ćemo da ovdje spominjemo, kako se je, osobito neko vrieme, u jednoj našoj preparandiji medju ondješnjimi učitelji baš otvoreno izticao duh antireligijozan, protukršćanski, što je i odbornik Gjurković spomenuo u odborskoj razpravi ob osnovi novoga školskoga zakona. Vlada je naša na usta svoga doglavnika i g. odborniku i svim nam izjavila, da su poprimljene shodne mjere, da se tomu zlu doskoči. Dao Bog, da s uspjehom!

Rekosmo, da je po školskom zakonu osnivanje konfesijonalnih škola β) i *materijalno nemoguće*, *fizički neizvedivo*, u praksi iluzorno. Za što? — To je porad §-a 108. o privatnih, dotično konfesijonalnih školah, koji glasi: „*Roditelji* ili njihovi zamjenici, koji djecu davaju obučavati *u privatnoj školi, nisu po tom odriešeni od prineska za uzdržavanje javnih školah.*“ Osim toga prieče osnivanje i uzdržavanje konfesijonalnih škola takodjer §§ 24., 25., 27. i 28.

§ 24.: „Svako mjesto, gdje ima barem 40 djece školu polaziti obvezane, mora imati obću pučku školu.“

§. 25.: „Mjesto, koje ili neima 40 sposobnjakah ili nemože napose uzdržavati škole, mora se sdružiti s drugimi mjesti, ter zajedno imati obću pučku školu . . . . .“

§. 27.: „Po svih gradovih bez iznimke i po svih mjestih, koja broje najmanje 3000 dušah, mora biti obća pučka škola s najmanje četiri učiteljske sile.“

§. 28.: „Svaka školska obćina dužna je o svom trošku podizati i uzdržavati svoje obće pučke škole.“

Ti §§ odredjuju, da se svagdje, gdjegod je samo moguće osnovati i uzdržavati pučku školu, mora troškom obćine podizati i uzdržavati obća, komunalna škola. A po gradovih i gdje je inače moguće, treba da takova škola imade *najmanje* 4 učitelja, dakle, ako je moguće, *i više;* riečju: u koliko je obćina iole moguća, podići i uzdržavati pučku školu, imade podići i uzdržavati komunalnu školu. A *konfesijonalnu* školu uzdržavati moraju po § 4. *bogoštovne obćine o svom trošku,* t. j. oni isti obćinari, koji su kano članovi političke koje obćine po zakonu već obvezani, uzdržavati komunalnu školu. Tim je konfesijonalna škola postala skoro posvud materijalno nemoguća. Jer, kako je naš narod i mlitav dosta i neuk, te jedva i pod moraš uzdržava školu, a k tomu, što je glavno, *većinom siromašan*, jedva bi bilo igdje u praksi izvedivo uzdržavanje konfesijonalne škole lih iz novčanih prinesaka dotične crkvene obćine, dočim su njeni obćinari dužni, doprinositi takodjer za obću pučku školu.

Jednu i drugu nemogućnost za osnivanje i uzdržavanje konfesijonalnih škola posve su dobro izticali *srbski zastupnici sa-*

*

Digitized by Google

borski, to u odborskoj, to u samoj saborskoj razpravi o novom školskom zakonu; i mi se tomu *iskreno veselimo*, jer stojimo u tome na istom stanovištu s njimi. No o tom bit će još poslie govor.

Tako su dakle ote zakonom dopuštene konfesijonalne škole samo imenom takove, a cielim ustrojem svojim malne posve jednake komunalnim. A da i nisu takove, one su i moralno i fizički nemoguće, a sve to školskim zakonom od god. 1874.

7. A kakove su te *obće pučke škole*, u koje su zakonom od god. 1874. *per fas et nefas* pretvorene predjašnje konfesijonalne, katoličke škole? kakove su te škole, štono ih polaze djeca bez razlike vjeroizpoviesti, *obzirom na uzgoj kršćansko-katolički?*

Sam *pojam komunalnih škola*, ili recimo blaže, nekonfesijonalnih, uključuje u sebi to, da u njih *uzgoj i obuka nije konfesijonalna*, u duhu posebne konfesije, *već prilagodjena svim konfesijam*. Obuka i uzgoj školski ima se po duhu školskoga zakona tako udesiti, da bude za sve konfesije dobar, t. j., da bude *glede vjere, glede vjerozakona posve indiferentan*. Skroz prama tomu, u tom pravcu, *sastavljene su i učevne knjige za školu, na pose čitanke*. Dosta je otvoriti ih i malo prolistati, da se o tom osvjedočiš. Jedino imadu konfesijonalan značaj još ona dva mršava sata nauka vjere na tjedan i ono obavljanje nekih vjerskih funkcija s mladežju. Al to još ne znači uzgajati djecu religijozno i moralno. Ne dopušta nam prostor, da tu na šire dokažemo istinu, da *ne ima vjere bez vjerozakona*, religije bez konfesije, i da se za religijozno-moralan uzgoj hoće nešta više, nego dva sata nauka vjere, nego ono, što vjeri i crkvi ovaj zakon *dopušta*. Tä bilo je o konfesijonalnih školah već i poduljih članaka u „Hrv. Učitelju“. Navesti ćemo za jedno i drugo samo jednoga ili drugoga svjedoka, od kojih ni jedan, ni drugi nije sumnjiv, da navlaš brani crkvu.

Za posljednju istinu navodimo i opet ovejana liberalca i zakleta dušmanina katoličke crkve, predjašnjega ravnatelja bečkoga „Pedagogijuma“, poznatoga Dittesa. On veli: „Valja da nam je načelo: *vjerski duh, vjerski odnošaji i vjerske uporave imadu biti središtem naučnoga sustava u pučkoj školi.*“ (Sr. „Paedagogium“ 2. Jahrgang. Stück 236.).

A za onu prvu istinu o religiji i konfesiji čujmo, što veli liberalac Victor Cousin, poznati filozof i politik početkom ovoga stoljeća u Francuzkoj, pristaša njemačke protukršćanske filozofije. *„Ne može“, veli, „da bude prave pučke obuke bez morala, a nema pučkoga morala bez religije, a nema religije bez obreda“*, t. j. bez

Digitized by Google

konfesije. No bit će zanimivo, slušati ga, kako na istom mjestu liepo nastavlja, veleći: „Jedino *moralni* uzgoj jest onaj, koji može da stvara muževe i gradjane, al nema morala bez religije. Umnažanje poduke ne vodi nikako sa sobom i umnažanje moralnosti. S toga treba, da se obuka opet povrati uzgoju, inače ne će se ništa postići. Ne čini poduka *čovjeka moralnim,* već uzgoj, — a to su dvie *različite* stvari, — al osobito *uzgoj religijozni.*“ („Il ne peut y avoir de vraie instruction populaire sans morale, de morale populaire sans religion et de religion sans culte . . . C'est l' éducation morale, qui seule peut faire des hommes et des citoyens et il n'y a pas de morale sans religion . . . . . . L' augmentation de l' instruction n' amène pas du tout une augmentation de moralité. Donc il faut tourner l' instruction en éducation, on l' on n' a rien fait. Ce n' est pas l' instruction qui moralise, c'est l' éducation, chose fort differente, et surtout *l' éducation religieuse.*“ (Sr. „Christl. pädag. Blätt.“ Nr. 1. 1887 str. 10.).

I opet veli isti racijonalista o jednom i drugom predmetu ovo: „Religija je u naših očijuh najbolja podloga, a jest i jedino moguća podloga pučke nastave. Župnik mora ne samo katekizam, *već sve grane obuke da nadzire,*“ (Čujte pedagozi liberalca i racijonalistu! O. p.) „jer i pri obuci u čitanju mogu se djeci usaditi zli nauci.“ (Tako je! O. p.) „Pomislimo li u istinu, da prava i spasonosna pučka nastava samo onda postojati može, ako se osniva na religiji, *buduć da ne može biti religije bez svećenstva,*“ (T. j. bez konfesije. O. p.) „to ne zatvarajmo svećenika med zidine crkvene; zovimo ga van iz crkvenih zidina, ter mu podajmo bez straha velik uticaj u pučku obuku. Pučka obuka mora da bude religijozna, to će reći: *kršćanska!* Ja Evropu prilično poznam: pa nisam nigdje našao dobrih pučkih škola, gdjegod je manjkalo kršćanstva.“

Slično govori slavni Thiers, govori veliki Napoleon, govori nekdašnji liberalni pruski ministar nastave pl. Schwerin, koji kaže, da su samo „viša učilišta pretežnija stvar države, dočim je *pučka škola stvar crkve*“. („Christ. Fam.“ god. 1888. br. 11.). A što će na to oni naši „pedagozi“, koji drže, da pišu kršćanski, a ipak uče: „da samo država može osjegurati obću narodnu prosvjetu“? I opet: da „uz dom i državu“ (dakle na trećem tek mjestu) „promiče znatno uzgoj čovječanstva *i crkva*“ ?

Ovako dakle sude i sami razboritiji, triezniji liberalci, koji nisu vjerni sinovi katoličke crkve, o religijoznom uzgoju u pučkoj školi, o religiji i konfesiji, o nadzoru crkve nad pučkom školom.

Digitized by Google

A kako sudi o tom naš predjašnji školski zakon?

Što on sudi ob uplivu crkve na pučku školu, dosta nam je jasno pokazalo *samo slovo, sam tekst zakona*, što ga dosada razmatrasmo.

To nas je razmatranje moralo nuždno dovesti do zaključka, da je duh, kojim diše taj zakon, da je smjer, što ga on sliedi, gledom na religijski uzgojni momenat u školi, *indiferentan*, ako ne göre, prama svakomu posebnome vjerozakonu, indiferentan prama pojedinim konfesijam, hoteći stvoriti *takovu pučku školu*, u kojoj se postojeće razlike konfesijonalne nastoje izgladiti. Al je upravo time stvorio školu, protivnu svakoj konfesiji, t. j. svakoj religiji, i s toga školu *antireligijoznu* u samom ustroju njenom. Kako se u takovoj komunalnoj, u istinu bezkonfesijonalnoj, dakle antireligijoznoj školi, u kojoj baš oblast religijska, crkva ima jedva kaki upliv, može još govoriti *o religijozno-moralnom uzgoju* i taj uzgoj u §-u 1. postaviti *glavnom zadaćom*, svrhom pučkoj školi, — toga dakako mi obični smrtnici shvatiti ne možemo, jer se ne možemo poput nekih „velikana“ podići duhom svojim do „pojma obće religije i obćega morala“ bez stalna opredieljena oblika te religije i toga morala, ne možemo da se duhom svojim dovinemo do „čiste religije i čistoga morala budućnosti“: jer mi ne možemo da pojmimo religije bez konfesije, pa za to ne možemo da pojmimo pokojnoga već M., kad je u saboru rekao, da *vjera i vjersko osjećanje nije nikada jedno te isto sa konfesijonalnimi nauci pojedinih konfesijah*“ (Vidi govor zastupnika dvorskoga u gen. razpravi saborskoj ob osnovi novoga škol. zakona od 2. srpnja 1888. u „Narodnih Novinah“ br. 151. god. 1888.); već mi nasuprot držimo, da nema religije (vjere) bez konfesije (vjeroizpoviesti), kako nema tiela bez oblika, misli bez predmeta, kojim se misao bavi. „Religion ohne Confession ist darum ein leeres Wort, eine Selbsttäuschung oder eine Lüge gegen andere; Religion ohne Confession ist der Wahn eines Irrsinnigen.“ (Tako poznati strukovni list: „Christ.-pädag. Blätter für die österr.-ung. Monarchie“ god. 1888.)

Pa za to se cieli duh i smjer toga zakona odnosi prama 1. §-u, kano negacija prama afirmaciji; to će reći: što 1. § daje, to sliedeći §§ opet krate. S toga je razumljivo, ako se čini, kao da taj § na čelu zakona nije pri stvaranju toga zakona imao druge svrhe, nego lakovjerne obsjeniti, pa prikriti onu otrovnu strielicu, koja se imala ovim zakonom hititi u srce crkvi, a prikriti ju za to, jer su crkvu još trebali.

Digitized by Google

II. Sto izjaviše o škol. zakonu sami članovi sabora?

Sve, što smo dosada rekli o zlu, što nam ga je donio zakon od god. 1874., t. j. o duhu i smjeru bezkonfesijonalnom toga zakona i škola po njem stvorenih, dokazuje nam ne samo mrtvo slovo zakona, već je to nadalje *potvrdio i najbolji, najsjegurniji, živi svjedok i rek bi tumač toga zakona u prošloj saborskoj razpravi ob osnovi* novoga škol. zakona: **potvrdili su to s jedne strane najvjerniji pristaše današnje vlade, srbski saborski klub, a s druge strane i sami doglavnici i zastupnici današnje vlade.**

1. *Pa što govore Srbi zastupnici o školskom zakonu od god. 1874.?* — Ponajprije je u odborskoj razpravi od 26./5. o tom predmetu glavni njihov govornik, zastupnik Gjurković, stao da brani one konfesijonalne zahtjeve, što ih je stavio tako „*Memorandum* (spomenica) Srbalja zastupnika“ od 5./12. (23./11.) 1887. na preuzv. bana, kako i „*Predstavka* srbskoga pravosl. crkveno-narodnog školskoga Saveta“ od 14./26. aprila 1888. na vis. sabor. U toj odborskoj razpravi ob osnovi novoga škol. zakona kaže g. zastupnik izrikom, da je i ta osnova, kako je prvo po vladi saboru predložena bila, a još više zakon od 1874., *protiva vjerskim potrebam Srba;* on kaže izrikom, da je „zakon od god. 1874. naperen proti Srbom“, i da ni u toj osnovi nisu *izpunjene želje i zahtjevi* srbskoga „Memoranduma“, koji da se ipak osnivaju na zakonitu temelju, da su iz Memoranduma Srbalja *u novu osnovu prešle tek „mrvice“*. U cieloj zakonskoj osnovi, veli, „ima samo jedan paragraf, i to 27., koji u obće govori o autonomnoj srbskoj ili konfesionalnoj školi, kako se tu naziva“. (U zakonu od 1874. nema ni toga paragrafa.) „Srbska autonomna škola u toliko je konfesionalna, koliko i hrvatska obća pučka škola i obratno. *Konfesionalnoj je školi valjda glavni biljeg, da s njom upravlja svećenstvo, a sa srbskom autonomnom školom neupravlja svećenstvo.*“ (Odb. razpr. od 26./5. god. 1888.) (Ta Vam valja, g. zastupniče; kamo sreće, da je niste napustili!)

Ne slažemo se dakako sa zastupnikom u svem, što je rekao, niti mu priznati ne možemo temeljitosti onih rekriminacija, što ih navodi i *on* sam, kako i „*Predstavka* srbsk. škol. Saveta“ proti tobožnjemu katoličtvu naših obćih pučkih škola; najmanje pako stoji ona tužba proti samostanskoj ženskoj preparandiji zagrebskoj, kao da u njoj Srbkinje gube od svoje pravoslavne vjere i od srbstva; jer, kako smo s najmjerodajnije strane opućeni, *upravo*

Digitized by Google

je protivno istina. Al to nas ipak ne prieči, a da se u cielom i glavnom, u načelu, s njime podpuno slažemo, kako i sa nazori „Škol. Saveta“ *glede duha*, kojim diše prama *srbskoj konfesiji zakon od 1874. godine.* Istina je podpuna, da je *taj zakon protivan srbskoj konfesiji*, al ne za to, što tobože prija katoličkoj konfesiji, već za to, što *ne prija nijednoj konfesiji*, kako smo se do sada mogli uvjeriti.

To isto izrekao je jasno i drugi zastupnik srbski, dr. Vlad. Nikolić u samoj saborskoj gen. razpravi o tom predmetu od 2. srpnja i. g., dokazujući, da nova u odboru bitno promienjena osnova školskoga zakona pokazuje *napredak* prama zakonu od 1874. osobito i u tom, „*da je pripustila širi terain konfesionalizmu*“, i „*da je . . . pripustila odnosno priznala srbske autonomne škole, kojim je stari zakon donekle priznanje odrekao*“. — A treba znati, da je po mnienju istoga zastupnika „pitanje *konfesionalne* škole za Srbe *pitanje narodnosti, jer Srbe od Hrvata dieli samo konfesija*“. (Odb. razpr. od 28./5. — „Hrv. Učit.“ 1888. br. 11.) Dakle, kad kaže, da je zakon od 1874. bio protivan Srbom, bio im je protivan ponajglavnije, jer je bio protivan srbskoj konfesiji. A jer se nigdje u zakonu ni jednoj konfesiji ne povladjuje pred drugom, dapače o nijednoj se posebice niti ne govori, moramo reći, da je zakon jednako proti srbskoj, kako i proti katoličkoj konfesiji, da je on proti svakoj konfesiji. Al je to još jasnije priznao u svom saborskom govoru i sam g. zastupnik. Pa u onom, što je rekao, ima tako sgodnih za našu stvar misli, te se nadamo, da ćemo poslužiti onim čitaocem ove razprave, kojim možda govor njegov nije ruku dospio, ako dotični ulomak, gdje govori o školi i konfesiji, doslovce navedemo.

Veli gosp. zastupnik: „Možebiti, da bi tkogod rekao: za školu je obuka, a nije za nju, da se unaša političko stanovište i tko tako kaže, ima donekle pravo. Ali kod nas „(Svagdje! Op. p.) „su konfesionalni odnošaji sa školom tako prirasli, da držim, *da osnova posve pravo čini, kad pripušta širi terain konfesionalizmu.*“ „*Škola i crkva medju sobom su nekako prirasle, da se ne dadu lučiti.* — Dokle škola podupire i popunjuje crkvu, dotle crkva smatra školu za mjesto, gdje se mimo drugih disciplinah imadu i njezina pravila širiti. *Da konfesionalizam nije pogibeljan za školstvo, držim, da se smijem pozvati na druge zemlje, koje su si u školstvu pribavile veće izkustvo nego mi.* Za primjer navodim, da su u *Francuzkoj* škole većinom pristupačne konfesionalizmu.“ (Razumije se:

Digitized by Google

katoličke vjerske škole, kakove imadu i katolici *Belgije*, ne pako francuzke državne škole. Op. p.) „U *Švicarskoj*, gdje imade dosta konfesijah, isto tako se škola pripustila konfesionalizmu.“ (Mogao je g. zastupnik dodati i *Prusku*. Op. p.). „U sjevernoj *Americi, najliberalnijoj i možebiti najslobodnijoj državi*, potisnuo je u školi konfesionalizam narodnost tako, da upravo izčezava narodnost u školi i *pripušta se crkvi, da ona prema svojoj uvidjavnosti upliviše na naobrazbu i uzgoj mladeži.*“

A o drugoj točki, u kojoj da se pokazuje napredak novoga zakona pred predjašnjim, što naime *pripušta i priznaje srbske autonomne škole*, veli medju ostalim gosp. zastupnik: „... Ja mislim, visoke sabore, da onaj, koji ovu osnovu prihvati za podlogu specijalne debate, neće imati povoda kajati se, jer držim, da će iz nje dobri plodovi uroditi. Ja ću biti slobodan pozvati se na mnienje njemačkog strukovnjaka iz novijeg vremena, koji niti najmanje bojazni nema u tom, da se pojedinim narodnostim, dotično konfesijam pripusti širi terain.“ (G. zastupnik, kako već rekosmo, identifikuje sa svoga posebnoga stanovišta konfesiju i narodnost; no premda uz taj nazor ne možemo pristati, to se tim ipak ne slabi sila njegova dokaza za valjanost konf. škole, kako ni dokaza, da je smjer zakona od god. 1874. bezkonfesijonalan, i s toga pogubau. Op. p.). „Njegovo je mnienje izraženo u stručnom jednom listu i glasi ovako (čita):“

„„Prerano se je kod nas počelo raditi o tom, da se sa škole skine konfesionalizam.“ (Uviek i svagdje je to prerano, bolje nepedagogički. Op. p.). „„*Neuspjeh pokazuje se u tome, što većina školah ne može da se rieši svoje konfesionalne boje.* Iztisnite vjeru i zabranite učiteljima, da nekoj vjeri pripadati smiju, pa ste tada postigli, što hoćete. Ali takov eksperimenat koliko bi bio nekoristan, toliko bi bio i štetan i opasan. Borba u Evropi je narodnostna i vjerska. Prekinuti djeci mogućnost, da u prvoj svojoj mladosti dobiju utiske, koje se samo u tom dobu dobiti mogu, značilo bi spremeniti ih za indiferentizam prema dogodjajima, koji će se sbiti, ne odgojiti ih za gradjane, nego za automate na onim mjestima, na kojima će dospjeti.““ (Al ovaj neuspjeh bezkonfesijonalne škole pokazuje, da je posebna konfesija ljudskoj naravi nuždna: dakle se mora zaključiti, da se ne samo sada u XIX. vieku još ne, već nikad i nigdje ne smije škola odieliti od konfesije, ili učinit ju prama njoj indiferentnom. Op. p.).

Digitized by Google

Zaključuje ovaj ulomak zastupnik: „Iz ovoga se svakako mjerodavnog mjesta vidi, vis. sabore, da osnova pripuštajuć konfesionalne škole i davši priznanje srbskoj autonomnoj školi niti najmanje ne grieši i da je vodila brigu o dogodjajih, koji se ovdje pred nama u ovih kraljevinah zbivaju.“

(„Nar. Nov.“ 1888. br. 151.).

Slično, kako ova dva napomenuta člana srbskoga kluba, govorio je i treći govornik Srbin, zastupnik dr. Ćirić u istoj generalnoj debati, te uznosio prednost nove osnove pred starim školskim zakonom, što je ona „proširila mogućnost konkurencije u promicanju pučke nastave od strane onih faktorah, koji su na tom polju do prije samostalnije i uspješnije radili i kojih je djelovanje bolje odgovaralo vjerskim i narodnim interesom i potrebam dotičnoga diela pučanstva ovih kraljevinah, koji su valjda pogrješkom ili tjesnogrudnošću zakonodavca sa toga polja potisnuti bili.“ Pa za to on ovu osnovu i prihvaća za podlogu specijalne debate, *„što ona otvara nove dveri i vrata srbskoj autonomnoj i konfesionalnoj školi, . . . što daje mogućnost, da se mlado srdce vaspita u svojem vjerskom i narodnom duhu . . .“* („Nar. Nov.“ 1888. br. 150.).

Svi ti nazori o duhu i smjeru crkvi prijaznom sadašnjega, dakle neprijaznom predjašnjega školskoga zakona, što ih Srbi zastupnici to u odborskih, to u saborskih razpravah iztakoše, jesu oni isti, koje spominje i *„Spomenica* (memorandum) Srbalja zastupnika“, i *„Predstavka* srb. škol. Saveta“, samo što je u objema ovima spomenicama tužba na protucrkveni duh školskoga zakona od 1874. puno odrješitije izrečena i jasnije dokazana. Ne ćemo ovdje da točnije razmotrimo te spomenice sa vjerske i crkvene strane, jer ćemo za to imati još sgodnije prilike.

Obje su spomenice u glavnom, izuzevši jednu ili drugu točku, pravo shvatile odnošaj crkve prema pučkoj školi. Samo je šteta, što su se srbski zastupnici, držeći se s početka nepomično zȁhtjêva u „Predstavci“ izraženih, dali malo po malo tečajem razprava odmamiti sa svoga prvotnoga, puno korektnijega stanovišta.

Čuli smo sada, što misle „najvjerniji“ pristaše vladine, zastupnici Srbi, o predjašnjem školskom zakonu. Kada se oni ne žapaju, tako otvoreno odsuditi ga kao neprijatna vjeri i crkvi, konfesiji, pa kad to čine u odborskoj razpravi i sa samom osnovom novoga škol. zakona, od sadašnje vlade prvobitno predloženom, premda i ona više prija crkvi, nego li zakon od god. 1874.: — to je onda njihovo svjedočanstvo proti tomu zakonu sjegurno znamenito.

Digitized by Google

2. No to svjedočanstvo proti škol. zak. od god. 1874. postaje još znamenitijim, jačim, što i *sama vlada*, t. j. zastupnici njeni toga njihova svjedočanstva ne samo ne pobijaju, nego ga *dopače izrikom potvrdjuju*, dočim nastoje upravo time preporučiti novu osnovu školskoga zakona, što ona nije toliko oprečna konfesijam, koliko doondašnji školski zakon.

„Ova osnova", veli sam *predstojnik odjela za bogoštovje i nastavu* u svom zaključnom govoru na koncu generalne debate ob osnovi novoga škol. zakona dne 2. srpnja 1888., „*ova osnova svakako ide dalje u susret crkvenim oblastim i konfesionalnim potrebam, nego li zakon od godine 1874.* . . . . " („Nar. Nov." 1888. br. 152.). To veli govornik, pošto je bio prije spomenuo, u čem je nova osnova glede konfesijonalnih škola bolja od predjašnjega zakona, a bolja osobito za „*braću Srbe*". Kad dakle nova osnova, dotično novi škol. zakon dalje ide u susret crkvenim oblastim i konfesijonalnim potrebam, nego li zakon od god. 1874., (a predaleko sjegurno ne ide, jer je za to već skrbljeno), to se iz toga svakako mora logički zaključiti: dakle *zakon od god. 1874. nije dosta daleko u susret išao crkvenim oblastim i konfesijonalnim potrebam.*

Ovu prednost novoga škol. zakona pred predjašnjim, dosljedno *indirektnu odsudu* predjašnjega zakona razvijao je na šire prije govora predstojnikova na početku iste generalne debate *izvjestitelj odbora za bogoštovje i nastavu* o toj zakonskoj osnovi u *trećem dielu svoga izvješća* u sab. sjednici od 30. lipnja god. 1888. — [Nije ovdje ni mjesto, ni prilika, a ne dopušta nam ni okvir ove razprave, da se pobliže osvrnemo na onu, da blago rečemo, nejasnost pojmova i na ono površno razlaganje govornikovo u tom dielu njegova inače zanimivoga izvješća, osobito na dva mjesta, gdje razpravlja o stvarih crkvenih, kojih kano da pravo ne shvaća. To on čini prvo tamo, gdje govori *načinom, katoliku nedopuštenim*, o divnoj, po svem svietu *glasovitoj enciklici pape Pija IX. od 8. prosinca 1864.* sa „*syllabom*" odsudjenih bludnja, koju encikliku govornik katolik zapostavlja ća i „Predstavci srbskoga šk. Saveta", jer da ova posljednja *izpravnije* shvaća odnošaj crkve i države spram školi (!); — a drugo čini to malo niže, gdje govori *ob ustavu katol. crkve*, sravnjujući ga sa „ustavom srbske crkve": tu je g. zastupniku i izvjestitelju sab. odbora „*lajkalni* elemenat", koji da je po njegovu nekda i u katoličkoj crkvi kao *organ* crkve imao velika prava, u istoj katol. crkvi jedno ter isto sa „*metropolitanskim ustavom*", i opet ovaj jedno ter isto sa „*episkopalnim sistemom*",

Digitized by Google

a taj napokon u katol. crkvi u stoljetnoj opreci i žestokoj borbi sa *„papalnim sistemom"*, dok nije podlegao itd. Komu se ta nejasnost čini nevjerojatnom, neka uzme u ruke „Nar. Nov." br. 150. od 2. srpnja god. 1888., i nek pročita izvješće izvjestiteljevo. No sva ta nejasnost i površnost, koja se na žalost nalazi u sab. izvješću izvjestiteljevu, ni malo nas ovdje ne smetaju, a da mu ne budemo zahvalni, *što i on* u tom izvješću potvrdjuje naš sud o školskom zakonu od god. 1874. gledom na kršćanski uzgojni momenat.] — Tu razlaže naime izjestitelj, kako *„treći napredak i velika misao, koja je u predležećoj naukovnoj (?) osnovi, jest razširenje obstanka konfesionalnih školah . . ."* „Kad se zakon od god. 1874.", nastavlja govornik, „ovdje razpravljao o uredjenju pučke škole, *bilo je takodjer izjavah svećenikah katoličkih, da veliki dio od njih nije bio zadovoljan s uredjenjem pučkih školah, kako ih je dosadanji zakon uredio, i da su i katolici zahtjevali konfesionalne škole. Zakonska osnova u tom pogledu znamenitu i veliku koncesiju čini ovoj misli . . . .*" Zatim napominje razne točke, u kojih da je zak. osnova koncesije dala crkvi, *kakovih dotadanji zakon nije davao,* te zaključuje svoje izvješće: *„Ja sam uvjeren, da je time, što je crkvi osiguran na školu veći upliv po ovoj zakonskoj osnovi, ista mnogo bolja, nego li sadanji zakon, koji je žali bože u mnogom učitelju probudio misao, da mu je zadaća staviti se u oprieku sa crkvom. U tom smislu, mislim, da valja izvadjati ovaj zakon, osobito pogledom na one ustanove, koje govore o školskih knjigah. Nadam se, da ćemo moći računati na dobar savjet"* (samo?) *konsistorija ne samo u pogledu religioznih knjigah"* (Dakle se i tu samo „savjet" traži! O. p.) *„nego i drugih . . . ."* te „možemo s povjerenjem stupiti na razpravu ove zakonske osnove, koju visokoj kući preporučam, da ju primi za podlogu specijalne debate."

Evo tako se izjaviše o predjašnjem školskom zakonu ne samo zastupnici Srbi, već i sami doglavnici i zastupnici današnje vlade. Dakako da se je onda, kad se je taj predjašnji zakon stvarao, *sa istoga mjesta o tom zakonu drugčije govorilo*, i sa strane onih, koji su onda bili pristaše tadanje vlade, u velike zamjeravalo onim, što se usudiše reći, da je osnova protivna kršćanskoj pozitivnoj vjeri, protivna crkvi, ter *„herostrasti nazvalo one svećenike, koji se usudiše prigovoriti tadanjoj zakonskoj osnovi sa gledišta konfesijonalnoga,"* (rieči odjel. predstojnika u sab. razpravi od 3. srpnja, god. 1888.) A sada se ti prigovori s istoga mjesta povladjuju. Al

Digitized by Google

onda onako, a sada ovako: „tempora mutantur“, mienjaju se vlade, pa mienjaju one i svoje pedagožke nazore.

III. Što je zakon od 1874. godine zla donio kršćanskomu uzgoju, vidi se napokon po plodovih njegovih.

Sjeme toga zakona, duh njegov, sije se evo od god. 1874., dakle kroz punih 18 godina po njivi Kristovoj u novijoj školi, koju polazi mladež kršćanska. Pa kakovimi je plodovi do sada to sjeme urodilo? *Urodilo je dosta grkimi.* Ti se plodovi, žali bože, i kod nas ne samo opažaju, već velikim dielom i rukom pipaju, ma da i nastoje oni, koji su bili začetnici liberalnoga škol. sustava u nas, na sve moguće načine *zabašuriti* te plodove, što je u ostalom i posve razumljivo; jer nijedan otac rado ne sluša i ne gleda i težkim samo srcem priznaje pogreške svoga rodjenčeta, osobito, ako je i on sam kriv, da mu je mezimče takovo. Al je zaman zatvarati oči pred očitimi činjenicami. Ta nikad nisi slušao i savjestne roditelje i same učitelje, govore li ovi s tobom povjerljivo, a ne službeno kao zastupnici i „službeni“ tobož branioci nove liberalne škole, toliko se tužiti na neotesanost, razvraćenost, neobuzdanost, dä upravo nepojmljivo ranu pokvarenost velikoga diela školske mladeži, a naročito one. koja je tek izstupila iz pučke škole, — koliko upravo u naše doba, u ovom zadnjem deceniju. No ne treba, da ti o tom tek roditelji i učitelji pričaju: možeš to i sam zamjetiti. Gledaj si samo primjerice tu nadobudnu mladost u našem glavnom gradu, u središtu našega domaćega školstva, pak u drugih povećih mjestih, gdje se je zakon školski prema duhu njegovu točnije izvadjao, kad ta mladež polazi iz škole kućam svojim, kad u crkvi službi Božjoj prisustvuje, kad je na procesiji, bila to mladež pučkih, bila šegrtskih, bila srednjih škola, pak ćeš na svoje oči vidjeti, da je mladeži ponestalo religijoznoga duha, ponestalo štovanja prama starijim, ponestalo prave krsćanske čednosti i discipline: al ponestalo time velikim dielom i one mladenačke duševne svježosti i vedrine, u kojoj se zrcali čista bezazlena duša. Ako ikada, a to u djetinstvu, u mladosti duša i srce ište više, plemenitije, idejalnije duševne hrane, ište atmosferu čistu, nebesku, u kojoj čista, nepokvarena duša slobodno disati hoće. No to joj pružati može samo religija, duh vjere, a te hrane školskoj mladeži nikad ne će i ne može podavati škola, iz koje je nestao duh onaj, koji svu obuku oživljava, oplemenjuje, idejalizuje, nad prolaznu zemaljštinu diže: duh religijozni. Pa za to današnja

Digitized by Google

škola ne može mladenačku dušu uznieti, ona ne prija srcu mladeži, u njoj se gubi svježost, naravnost duševna, kakogod se gubi naravna boja i svježost cvieću, presadjenu iz prirodna mu tla, iz sunčana svjetla, iz sunčane topline u umjetni cvjetnik, umjetnim svjetlom razsvietljen, umjetno ugrijan.

Ma da je stara konfesijonalna škola imala i mnogo nedostataka i mana: al te velike mane nije imala, da je školsku djecu iz obiteljskoga kruga presadjivala u tlo, djetetu posve tudje, u atmosferu, srcu dječjemu posve neprijatnu, duši djetinjoj posve nenaravnu, prama konfesiji obiteljskoga kruga posve hladnu; već je djecu obučavala, a ponajglavnije uzgajala u duhu, koji prija djetinjemu srcu, *u svježem duhu sv. vjere,* a upravo time stvorila je ljude krepostne, savjestne, odrješite, stalne, značajne. A uz to nije priečila slobode i postepenoga duševnoga razvitka tolikimi školskimi naredbami i osnovami, koje i najmanje sitnice u radu i postupku učiteljevu točno i šablonski odredjuju i sav slobodni kretaj učiteljev sapinju. Nije u staroj školi ni preogromna množina raznovrstnih učevnih predmeta uništavala djeci i zdravlja tjelesnoga i originalnosti, te samostalnosti rada duševnoga. Nije diete bila puka makina, koja mora odredjenu po šabloni mjeru učevna gradiva, hoćeš ne ćeš prežvakati. Nastojalo se, da se diete temeljito poduči u najnuždnijih stvarih, da se nauči zdravo misliti i pametno svoje misli izražavati, pak se tako položio solidan temelj svakomu daljnjemu uspješnome djelovanju u družtvu ljudskom, bilo tò u kojemgod zvanju i stališu.

Svega je toga danas slabo naći: velikim dielom kriv je tomu današnji školski sustav, što se bar donekle priznalo i tečajem prošlih saborskih školskih razprava. Da je današnja škola u toj važnoj točki zaostala za starom školom, jest dobranim *dielom plod predjašnjega školskoga zakona.*

No da nam ne bi tko rekao, da kao načelni protivnici današnje škole ne možemo biti nepristrani sudci o plodovih iste škole (premda je ovaj prigovor bez smisla kod stvari izkustvene, svim očite, gdje treba samo oči pravo otvoriti, a da je zamjetiš): mi ćemo evo navesti svjedočanstvo najnesumnjivije, najnepristranije za grke plodove današnje liberalne škole i današnjega školskoga sustava, svjedočanstvo iz samog tabora liberalnih pedagoga, revnih zatočnika liberalne škole. To je medju mnogimi drugimi isto ono svjedočanstvo liberalnoga školskoga časopisa „*Bürgerschule*“, koje smo naprvo na str. 13. napomenuli. Donosimo sada sam njem. original.

Digitized by Google

U br. 23. god. 1887. piše taj list o gradj. školah, pa veli medju inim: Wir müssen gestehen, dass das Resultat der Berathungen über *die zu ergreifenden Massregel um der erschreckend zunehmenden Verrohung und Entsittlichung der Jugend vorzubeugen, für die moderne Schule ein niederschmetterndes genannt werden muss. Die moderne Volksschule ist nicht im Stande, ihrer erziehlichen Aufgabe gerecht zu werden.* Die in den ersten Classen der Bürgerschule angehäuften rohen, ungezügelten Elemente beweisen, das die Erziehungsversuche der Schule an ihnen spurlos vorübergegangen sind . . . Die Schuld der Presse daran ist nicht gering . . . . *Die Schule hat nicht die Macht, ihren Geboten und Verboten Nachdruck zu verleihen . . . . Es ist eine gründliche Aenderung des gegenwärtigen Systems nothwendig . . . .*"

To je bar jasno, i još iz tabora liberalačkoga! Valja da je tamo sbilja razvraćenost medju školskom mladeži visoko narasla, kad su sami liberalci prinuždeni, da odsude i uzgoj i sustav današnje moderne škole, svoga vlastitoga čeda. A s kojih je uzroka dospjelo tamo pučko školstvo u takov ponor? Sami liberalci krive medju inim današnji školski sustav, današnji školski uzgoj. *No isti sustav, isti duh školskoga zakona austrijskoga, jest u glavnome takodjer sustav, duh našega školskoga zakona od god. 1874.*, pak i pri stvaranju današnjega novoga škol. zakona čuli smo već, da nije bila *nakana vlade „mienjati načela zakona od god. 1874., ... ili postaviti pučku nastavu na nove temelje". To treba dobro upamniti.* — No ako isti uzroci iste učinke proizvode, sliedi nuždno, da duh i sustav našega školstva ne može puno boljih plodova donieti po uzgoj školske mladeži naše. Nevaljalo drvo mora da svagdje rodi nevaljalim rodom. Pak je sbilja nova škola i doniela grkih plodova.

Znamo, da smo tim, što iztakosmo grke plodove moderne škole, predjašnjega školskoga zakona i sustava, dirnuli u vrlo osjetljivu ranu naših modernih liberalnih pedagoga i branitelja sustava zakona od 1874. godine. Znamo, da će biti s toga prigovaranja, možda i fraza o natražnjačtvu itd. Ali to nam ne smije biti razlogom, da ovu grku istinu ne iztaknemo; a to činimo jedino za to, što je i nam, kako svakomu prijatelju mladeži, vremenito i vječno njeno dobro srcu priraslo. Svaki bo iskren prijatelj mladeži i poredka družtvenoga, — koji se osniva na valjanom uzgoju mladeži, (jer na mladjih sviet ostaje), — mora se zabrinut pitati: a što nam koriste tolike tisuće, koje se troše na nove školske sgrade,

Digitized by Google

na bolja učila i dr., kad srce mladeži ostaje u školi pusto, neuzgojeno, bez pravoga straha Božjega, bez žive vjere, nemarno za vjeru, za krepost? Nikada se nije toliko govorilo ob uzgoju, ko danas, ali i slabije uzgajalo, nego danas.

No ne ćemo, da budemo nepravedni, ter rado priznajemo: 1. *da razvraćenosti današnje mladeži nije jedina škola kriva, već velikim dielom i domaći uzgoj i obća pokvarenost.* Al kad vidimo, da se te tužbe dižu osobito zadnjih godina, odkad je predjašnji zakon djelovao; kad se upravo oni roditelji iz odličnijih krugova, koji i te kako strogo na svoju djecu paze, tuže, da im djeca iz škole dolaze göra, nego su u školu pošla, da se oni sgražaju, kakovih rieči i stvari moraju od svoje djece slušati, kakovih djeca kod kuće nikad ne čuju; kad odličnije obitelji upravo s toga vole djecu dati privatno podučavati; kad se upravo školska mladež i u crkvi i drugčije često göre ponaša, nego ona, koja škole pučke vidjela nije; kad se sami učitelji, pa, kako vidjesmo, i liberalni tuže, da ne mogu discipline uzdržati, i traže izdašnija disciplinarna sredstva; kad isti ti liberalci upravo današnji sustav školski s toga krive; kad baš ovaj zadnji decenij slušamo neprestani obći vapaj i školskih i političkih oblasti za popravilištem razvraćene školske mladeži: — onda bi čovjek morao biti i sliep i gluh, kad ne bi htjeo priznati, da je *današnja škola* grkih plodova doniela, i da je sukriva današnjoj razvraćenosti mladeži, **a da svakako nije moćna uspješno uzgajati današnji mladi naraštaj.** A to i ništa drugo ni mi ne tvrdimo.

Osim toga rado priznajemo: 2. da *nije svagdje po našoj domovini med mladeži školskom tako*, osobito ne svagdje *na selu.* Ali je i to istina, da je velika po nas sreća, *te su učitelji na mnogih mjestih*, kako veli linački biskup za učitelje svoje biskupije, *mnogo bolji od zakona školskoga,* ter ne uzgajaju djece ni sada po onom duhu, kojim diše zakon školski, već po onom, što im saviest kršćanska, što im uzgoj kršćanski i kršćanska tradicija, od pobožnih roditelja i učitelja baštinjena, kazuje. A istina je i to, da uzprkos svim zaprekam, što prieče pravi religijozni i moralni uzgoj, ipak mnogo zla do sada zapriečiše, mnogo pozitivno dobra stvoriše uz kršćanske učitelje ne riedki revni *vjeroučitelji.* Napokon ne smijemo ni to zatajiti, da se sa strane *administrativnih organa državnih* nisu svagdje i uviek sve antikonfesijonalne konsekvencije provodile, koje bi se po slovu i po duhu zakona mogle provesti. Razloge

Digitized by Google

iztraživati tomu postupku, nije ovdje naša namjera; nije ih težko dokučiti.

Al sve te *pogodnosti nisu blagodati školskoga zakona od 1874. god.*, već plodovi još neugasnule sviesti i *predaje pozitivno (konfesijonalno) kršćanske u našem hrvatskom i srbskom narodu,* koji je po naravi svojoj odan vjerozakonu.

Evo nacrtasmo sve, što je školski zakon od g. 1874. dobra, što li zla donio kršćanskomu školskom uzgoju. Saberemo li sve u *jednu rieč,* možemo u kratko reći: **Zakon školski od god. 1874. sekularizovao (posvjetovnio) je školu pučku, sekularizovao uzgoj školski**; a jer uzgoj svaki, na poseb u pučkoj školi, mora biti poglavito religijozni (§. 1.), to je zakon **sekularizovao i taj religijozni i moralni uzgoj t. j. on ga je u klici otrovao.**

Tako je duh, kojim odiše školski zakon od g. 1874., poput inih liberalnih školskih zakona, u istinu antireligijozan. Nije duh bezvjerski u zakonu našem onako jasno i dosljedno izveden, kako drugdje, al je upravo za to zakon ovaj vjeri i crkvi možda pogibeljniji, jer nosi u sebi otrov nevjere pritajen. On ne odbacuje naprečac crkve od škole, al ju u školu pripušta samo okovanu, sputanu, praćenu pod eskortom, pod stražom svojih naredaba, svoga nadzorničtva, svoga auktoriteta, dočim bi bilo pošteno, a po crkvu manje štetno, da ju je otvoreno i očito odbacio; jer častnije je boriti se proti neprijatelju, nego mu robovati, manje boli gospodara, ako ga podanik, ukućanin posve odbacuje i nikako ne priznaje i ne pripušća u njegovu kuću, nego li ako mora gospodar u istoj kući svojoj biti slugom i robom, podanikom.

Po tom su posve pravo imale naše *duhovne oblasti,* kada su, *bar zagrebska* na usta svoga nadpastira, pri stvaranju toga zakona g. 1874. u saboru svoje negodovanje izrazile glede istoga zakona, i pravo je imalo katoličko novinstvo, kad je taj zakon pobijalo, i pravo imali oni neki, prem malobrojni, odvažni katolički muževi, kad su se junački digli na noge i u saboru i izvan njega, da svoj prosvjed ulože protiv zakona i da spase, što se spasiti dalo. Pače upravo toj muževnoj odvažnosti katoličkih školnika imade školski naš list, koji sada toli odrješito brani kršćanska uzgojna načela, „Hrvatski učitelj“ naime, svoj postanak zahvaliti. To je sve *bilo pravo*; ali *nije bilo pravo,* što je ta vatra opet *brzo ugasnula*, što smo se malo po malo skoro posve sprijateljili s duhom i smjerom

Digitized by Google

toga školskoga zakona, sa školami komunalnimi i dali se opet uspavkati, kao da drugčije i ne može i ne treba da bude. Dali smo se prestrašiti vikom i tužbami na mane, nedostatke i zloporabe u staroj školi, koje su *protivnici duha stare škole* naravski što bolje izticali i što življimi bojami risali, *kao da je ustav kriv, ako ga ljudi zlorabe,* i kao da u današnjoj školi nikakovih zloraba i nedostataka ne ima. Zaboravilo se lučiti zlorabe pojedinih osoba od stvari, koje te osobe zastupaju. Nije dakle bilo sa strane katolika pravo, da se je malo po malo stalo pozaboraviti, što crkva katolička zahtieva od školskoga uzgoja svoje djece u pučkoj školi.

Nu kao da se je Providnost Božja sama pobrinula, da nam dade priliku, te se opet oda sna trgnemo, i ono, što se pri stvaranju zakona premalom revnošću i slogom katolika propustilo, i što se tečajem 14 godina još više zanemarilo, opet popravimo, nadoknadimo. Već od dužega vremena pripravljala se, kako smo na početku spomenuli, preinaka školskoga zakona, unifikacija, — izjednačenje, stopljenje — školskoga zakona negdašnjega provincijala i školskih propisa bivše Krajine u jedan zakon školski. Al se uz to čuli i *tamni glasovi*, koji su svakoga pravoga kršćanina i rodoljuba morali zazebsti u dnu srca, da se naime prama onomu, što je sada već pokojni ugarski ministar nastave za ugarsko školstvo namjeravao, *kani i kod nas odbaciti još ono malo religijoznih,* da tako velimo, *prikrpina i ostanaka,* što je školski zakon još pridržao, neka bude zakon školski u *podpunom sjaju liberalnosti svoje* i neka se konsekvencije antireligijozne u duhu zakona posve provedu. A jer se o tom govorilo dosta dugo prije otvorenja saborske sjeditbe početkom god. 1888., to su svakako naši zastupnici, napose oni, kojih je prva dužnost braniti interes vjerski u pučkoj školi, *svećenici naime i katolički i pravoslavni,* kojih liep broj u saboru sjedi, imali i sgode i vremena, da se na razpravu o tom predmetu priprave, da se naoružaju, te da onda u ponovljenom složnom boju ono opet natrag izvojšte, što je vjera, što je crkva zakonom školskim od godine 1874. izgubila.«

Jesu li to sbilja izvojštili? Vidjet ćemo to u sliedećem poglavju o novom školskom zakonu, a osobito u trećem o katoličkih zastupnicih saborskih.

Digitized by Google

II. POGLAVJE.

Novi školski zakon.

Kad su se početkom god. 1888. bili kod nas pročuli oni tamni glasovi o saborskoj razpravi glede unifikacije i revizije školskoga zakona, što smo ih malo prvo spomenuli, svako se je pravo kršćanske srce istina bojalo, ne će li razprave o školskom zakonu stvoriti takav novi zakon, koji će mnogo otvorenije i bezobzirnije izticati svoj protucrkveni smjer, nego li je to činio dosadanji zakon; al se s druge strane svaki mogao nadati, da će bar sada poslie 14 godišnjega izkustva katolički zastupnici u saboru, napose oni, koji su sal terrae i lux mundi, pa makar i sjedili u klupah saborske većine, odlučno i složno ustati na branik katoličke pučke škole. A kad tamo, i jedno i drugo nas iznenadilo.

Tečaj i konac saborskih razprava o školskom zakonu iznio je *dva baš nenadana fakta:* prvi jest, da se je *revizija*, *preinaka i unifikacija* školskoga zakona od god. 1874., dotično krajišk. škol. propisâ od god. 1871., *svršila za katoličku stvar povoljnije*, nego se je s početka i nadalo; a drugi, da se je tako svršila s veće strane zaslugom i sudjelovanjem stranke, koja ni u snu nije imala namjere, zauzimati se za katoličku stvar: sudjelovanjem i zaslugom *srbskoga saborskoga kluba.*

Razprave se saborske ob unifikaciji školskoga zakona, kako znamo, svršiše s veće strane uz živo i revno, te svake hvale vriedno nastojanje Srbalja zastupnika u saboru, a srbskoga crkveno-školskoga saveta izvan sabora tako, te se stvorila osnova novoga školskoga zakona *ob uredjenju pučke nastave i obrazovanju pučkih učitelja*, koja u pogledu religijozno-moralnoga, kršćanskoga uzgoja ne samo *da u cielom nije gora* od dosadanjega školskoga zakona od g. 1874., nego je s toga gledišta, *bar po slovu zakona, nedvojbeno* **bolja**, ako i jest istina, da niti ona ni iz daleka ne zadovoljuje svim bitnim

*

Digitized by Google

zahtjevom, što ih crkva katolička stavlja i staviti mora na pučku školu, u kojoj se njena djeca obučavaju i uzgajaju.

Ta je osnova, kako svi znamo, *zadobila 31. listopada god. 1888. i prev. sankciju, postala je dakle zakonom. Taj je zakon vis. vladom proglašen dne 10. prosinca i. g. u „Sborniku zakona i naredaba", u komadu XVII., te se odmah i počelo raditi o provedbi istoga zakona.*

Da se uvjerimo, da li je novi školski zakon gledom na kršćanski uzgoj bolji od predjašnjega, i u čem je bolji, *treba svakako da sravnimo novi šk. zakon sa predjašnjim.* To nam ne će biti odveć mučno, pošto smo u prvom dielu naše razprave predjašnji zakon sa stanovišta kršćanskoga uzgoja na tanko razmotrili i ocienili. Tko je pozorno pratio ono naše razlaganje o školskom zakonu, mogao je djelomice već i razabrati, u čem se razlikuje predjašnji školski zakon od sadašnjega, jer smo se tamo, ocienjujuć stari zakon, osvrtali ne jednom samo prilikom na osnovu novoga školskoga zakona. — Nu u ovom dielu sravnjivat ćemo oba zakona potanje.

Da bude naše razlaganje preglednije i jasnije, te da ne bude nesporazumljenja, treba odmah s početka dva pitanja, dvie stvari dobro razlučiti i točno opredieliti, o kojih se radi.

Pita li se naime, *da li je novi školski zakon gledom na kršćanski uzgoj, gledom na vjeru i crkvu katoličku, bolji ili gori od zakona predjašnjega,* to se mora bez dvojbe odgovoriti, da je *po slovu zakona i u cielom donekle bolji;* jer 1. *neki od onih §§ u predjašnjem zakonu,* koji su bili proti duhu crkve i na uštrb kršćanskoga uzgoja, *na bolje su promienjeni* i *izpravljeni,* a 2. dodano je posebno poglavje (VI.) *o konfesijonalnih školah,* u kojem su mnoge oštrine protucrkvene predjašnjega zakona odstranjene ili bar ublažene, ter crkvi neka njena prava na pučku školu povraćena, koja je predjašnji zakon crkvi bio oduzeo.

Nu ako pitamo, *da li novi zakon zadovoljuje svim zahtjevom,* što ih kršćanski uzgoj, što ih crkva mora staviti na pučku školu, ili *da li je bar u glavnih, bitnih stvarih u tom promienjen na bolje,* moramo žali bože na jedno i drugo pitanje odgovoriti *negativno;* jer ne samo da novi školski zakon ne zadovoljuje svim zahtjevom, što ih crkva na pučku školu staviti mora, već on *niti u bitnih, u glavnih stvarih* glede kršćanskoga uzgoja *nije bolji,* nego je bio školski zakon od g. 1874. Tim smo ujedno označili obie

Digitized by Google

točke, oko kojih će se kretati ovaj drugi dio naše razprave; osvrtat ćemo se naime tekom ovoga II. pogl. sveudilj na ova dva pitanja:

1. *u čem je novi školski zakon za kršćanski uzgoj bolji*, *a*
2. *u čem nije bolji od prijašnjega zakona?*

Da na jedno i drugo podpuno odgovorimo, treba, kako već rekoh, oba zakona medju sobom sravniti, da vidimo, koje su od ustanova zakona od g. 1874. crkvi protivnih, neprijaznih novim zakonom promienjene na bolje, a koje nisu na bolje promienjene, ili ća i na gore se promienile.

Ponajprije mislimo, da će biti dobro, dozovemo li si još jednoč u kratko u pamet one točke, odnosno §§. zakona od god. 1874., koji su crkvi protivni, koji su bili na štetu kršćanskome uzgoju, te koje smo u predjašnjem poglavju razmotrili.

Ove točke jesu:

1. *Školi je prestala crkva biti rukovoditeljicom*, kako je do god. 1874. bar s veće strane bila, ter je *škola* postala od inštituta crkvenoga, ili bar polucrkvenoga *inštitut skroz državni; škola je sekularizovana;* država preuzela je sve pučke škole, bile javne bile privatne, posve i *izključivo u svoje ruke.* (Sr. gl. VIII. §§ 146.—192. ob upravi pučkih škola.)

2. Država preuzela je *tim i vrhovni nadzor* nad svom i vanjskom i nutarnjom školskom uredbom svih pučkih škola u svoje ruke; nu ne samo vrhovni nadzor, *već i sav drugi nadzor, svu ostalu upravu i višu i nižu prisvojila si je država,* bilo neposredno preko same vlade, bilo posredno preko drugih upravnih organa državnih, ili organa od države ovisnih. (Sr. istu gl. VIII., na poseb odsjek I. II. i III., od §§ 146.—184.)

3. Država si prisvojila školu pučku posve tako, *da ona svu obuku i sav uzgoj u svih pučkih školah svojim duhom zadahnjuje,* ter i obuci i uzgoju odredjuje i pravac i obseg. (Sr. u gl. VIII. osobito §§ 159., 161., 175., 176. i 153.)

4. Država *namješta svekoliko učiteljsko osoblje na javnih* pučkih školah kao javne činovnike (§ 109.), pak i vjeroučitelje. (Sr. §§ 112., 113., 114. i 190.)

5. Ona *učiteljstvo javnih pučkih škola izključivo i nadzire i rukovodi i kazni* (premješta i odpušta); ona propisuje i *uvjete osposobljenja* za službu učiteljsku. (Sr. gl. VII. §§ 109.—122. ob učiteljih na javnih pučkih školah, na poseb §§ 109., 110., 116.,

Digitized by Google

117. i 118.; zatim § 161. o župan. škol. nadzorniku i § 176. sl. a) o zemaljskoj vladi; napokon gl. IV. §§ 74.—93. o preparandijah, na poseb § 93.).

6. Država napokon *propisuje i naukovne osnove za sve škole i javne i privatne;* propisuje i broj *učevnih ura* za sve predmete, pak *i za nauk vjere,* (ovo dakako u dogovoru sa crkvom, al u kakovom?); propisuje i *školske učevne knjige,* pak i *vjeroučne,* (i ovo stina na predlog, al ne po nalogu crkv. oblasti), *niti imade crkva ikakove cenzure* nad ostalimi učevnimi knjigami, da vidi, prije nego će se te knjige uvesti u škole, ne ima li šta u njih, što se ne slaže sa duhom crkve, sa kršćanskim uzgojem njene katol. djece. (Sr. § 176. b. c., a osobito § 12. i §§ 186. i 187.)

7. Riečju: država smatra pučku školu, kako svaki drugi državni inštitut, stvarju posvema svojom, svojim *monopolom,* na koju da ona jedina imade izključivo pravo neposredno, a drugi samo preko nje.

8. *Upliv, što ga crkva* po slovu zakona (gl. VIII. odsj. IV. §§ 185.—192.) *na školu ima* glede nauka vjere, moralnog ponašanja djece i vjerozakonskih vježba, jest tolik skoro, *kolik nikakov,* a ona *samostalnost* u rukovodjenju i nadziranju nauka vjere, što joj daje slovo zakona (§ 185.), jest *iluzorna* (sliedećimi §§); *dužnost učiteljeva, pomagat kršćansku vjersku obuku* školske mladeži (po § 188.), skoro je na ništicu sužena naredbom zem. vlade od 20. svibnja 1876., pa u obće sav upliv, što ga ima crkva, bilo u čem god, na pučku školu, *ima ona jedino preko države.*

9. Ni *konfesijonalne škole,* kakove dozvoljuje § 4., ne zadovoljuju pravu i nuždnim zahtjevom crkve na pučku školu: jer te su škole po sebi samo *privatne* (§ 3.), ter ih kano takove država može dozvoliti i ne dozvoliti (§ 104); da pako takova škola na posebnu molbu zadobije *pravo javnosti,* to visi o državnoj vlasti i ob odluci državnih organa, budući da to pravo, ma ta škola označene zakonom uvjete i izpunila, državna vlast podieliti može, al podieliti ne mora (§ 105.); a da su označeni uvjeti izpunjeni, jedino državni organi prosudjuju; to se pravo istim načinom školi opet i oduzeti, pače i sama škola ukinuti može (§ 107.).

Konfesijonalne škole, koje postoje u konf. mješovitih obćinah, mogu se protupravno *pretvoriti u komunalnu školu,* al obratno se ne smije činiti (§ 5.). Tako su i sbilja odmah iza god. 1874. malne sve do onda obstojeće katol. konfesijonalne škole per fas et nefas pretvorene u komunalne; pa k tomu su još i privatne osobe

Digitized by Google

ili korporacije, koje su do onda bile obvezane, pod kojim god naslovom, doprinositi školi, dok je bila konfesijonalne, ostale obvezane na iste prinose i iza g. 1874., pošto su škole sekularizovane! (§ 29.). Vidi se, da su zakonom od g. 1874. konf. škole *samo tolerirane.* To nam jasno pokazuju i provedbene naredbe vis. vlade, izdane poslie proglašena zakona, na poseb naredba od 2. rujna 1875. i ona od 17. svibnja 1876., u kojima se istina pušta na volju obćinam, da mogu svoje konf. škole i nadalje pridržati, al pod takovimi uvjeti, da je to jedva gdje bilo izvedivo, a nagovaraju se obćine za komunalne škole uz takov pritisak, te bez pitanja duhovne oblasti, da smijemo punim pravom reći, da su konf. škole pretvorene u komunalne „per fas et nefas."

10. Tih škola konfesijonalnih *ne podizava,* niti *ne uzdržava ni država, ni polit. obćina,* već crkvena obćina, pa za to imade ova pravo *namještati i plaćati učitelje svoje;* al su ipak i te škole u ostalom podvrgnute *podpuno vrhovnomu nadzoru državnomu,* kako i svoj *upravi državnoj* glede cieloga i vanjskoga i nutarnjega ustroja u svakoj i sljednjoj stvarci poput ostalih pučkih škola: i za nje propisuje država i naukovne osnove i školske knjige (i vjeroučne) i broj učevnih sati; jer valjaju i za nje, kô i za ostale škole § 161. a. b. c. i § 176., te § 12. (vidi dotične §§). Nu i *predstojnike i učitelje* tih škola, koji su namješteni i plaćeni od crkvene obćine, ili crkvenoga kojeg zavoda, i *osposobljuje i potvrdjuje jedino država* (§ 102. a. f.).

11. Al i ovakove tobož „konfesijonalne škole", što ih zakon na papiru dozvoljuje, jesu po istom zakonu *moralno nemoguće,* jer ne ima konfesijonalnih preparandija, kojih zakon ni imenom ne poznaje, a *nemoguće* su te škole i *materijalno,* (rad §§ 24., 25., 27., 28., te § 108.). Napokon

12. *Komunalne* (obće) škole, u koje su tim zakonom pretvorene skoro sve predjašnje konf. škole, već po svojoj nutarnjoj bîti *ne mogu zadovoljiti crkvu;* jer osim ona dva ili tri sata nauka vjere na tjedan i nekih vjerskih vježba, po zakonu ništa drugo ne ima, ili bar ne mora imati karaktera kršć. konfesijonalnoga, niti se je učitelju po tom zakonu u cielom ostalom nastavnom i uzgojnom djelovanju obazirati na duh i nauk pojedine konfesije, a najmanje tamo, gdje su djeca razne vjere u istoj školi. — § 6. koji odredjuje, da *učitelj mora biti iste vjere,* koje su djeca, ili većina djece, slabo šta koristi, kad niti škola, niti duh, ni smjer, u kojem učitelj, držeći se strogo zakona, obučava i uzgaja, kao niti

Digitized by Google

učevne knjige ne imaju karaktera konfesijonalnoga, dotično katoličkoga, već im je karakter i smjer bezkonfesijonalan, prama pojedinim konfesijam, pram vjeri *indiferentan*, a to ne samo da slabi vjeru u djeci, već u istinu ni nije drugo što, van bezvjerje.

§ 1. o relig. moralnom uzgoju kao glavnoj zadaći pučke škole tu ne odstranjuje toga zla, već ga samo prikriva, premda slabo, dok se je žacalo otvoreno reći, da je pučkoj školi *zadaća djecu kršćanski uzgajat.*

Takova je eto pučka škola po školskom zakonu od god. 1874., takav je i sam zakon, koji je kroz punih 14 godina već i *gorkimi plodovi urodio* po mladi naraštaj. Ako je novi školski zakon u tom pogledu što bolji, onda mora da su se *u njem na bolje okrenule netom navedene odredbe tih §§ zak. od 1874. god.*, bilo tako, da su se ti §§ što bitno preinačili, što izpustili, bilo da su dodane nove, bolje zakonske odredbe.

Prodjimo s toga pojedine *§§ predjašnjega zakona*, a *osobito §§ dosad navedene,* u kojih se pokazuje duh crkvi i kršćanskomu uzgoju neprijatan, *pak ih sravnimo sa odnosnimi paragrafi novoga školskoga zakona*, da vidimo, u čem se razlikuju. Da bude ciela stvar preglednija, navodit ćemo redom paragraf po paragraf predjašnjega školskoga zakona (st. šk. z.), i odmah uz njega odnosni paragraf novoga škol. zakona (n. šk. zak.), a iza pojedinih §§ nadovezat ćemo svoje opazke.

I.

„Glava prva. Obćenite ustanove“ (st. i n. šk. zk.).

§ **I. star. škol. zak.**: „*Pučkoj je školi zadaćom, da djecu religiozno i ćudoredno odgaja, duševne im i tjelesne sile razvija, te ih u* **potrebitom** *za gradjanski život* **obćem** *znanju i umienju podučava*“.

§ **I. nov. šk. zak.**: „. . . . *te ih u* **najpotrebitijem** *za gradjanski život znanju i umienju podučava.*

Očevidno je 1. § n. šk. z. **bolji**, jer je stegnuo zahtjeve, što ih st. šk. zk. bio postavio kao naučni cilj pučke škole, na ono, što je djetetu najnuždnije znati; tim se svakako htjelo odmoći preobterećivanju djece učevnim gradivom, a pomoći temeljitijoj, solidnijoj poduci, pa tako i valjanijemu uzgoju. —

§ **2. st. šk. zk.**, te skoro istovjetni § **2. n. šk. zk.,** zatim § **3. st. šk. zk.** i odnosni § **3. n. šk. zk**. govore o *razdjelbi* pučkih

Digitized by Google

škola. Glasi pako § **2. st. šk. zk.**: *„Pučke škole diele se na* **obće pučke i gradjanske** *škole.“*

„S **obćimi** *pučkimi školami spojene su opetovnice.“*

„S **obćimi** *pučkimi školami mogu prama mjestnim potrebam biti spojeni i strukovni tečaji.“*

§ **2. n. šk. zk.**: „. . . . . . . **u niže i više** *škole.“*

„S **nižimi** *pučkimi . . . . opetovnice.“*

„S **pučkimi** *školami . . . . . . tečaji.“*

N. šk. zakon zove *„obće pučke škole“* shodnije *„niže pučke“*, a *„gradjanske“* zove *„više pučke škole.“*

To je, velimo, **shodnije**, jer se time bolje izrazuje misao, da su dosadanje gradjanske (više djevojačke) škole u novom zakonu tjesnije spojene sa obćimi pučkimi školami, nego li je to bilo po st. šk. zk.

Da se predjašnje obće pučke škole zovu sada niže pučke škole jest i za to bolje, jer *mogu biti škole niže, a da nisu obće,* to jest za svu djecu bez razlike vjeroizpoviesti pristupne, kako je to kod konfesijonalnih i privatnih škola.

Po *novom* zakonu mogu *strukovni tečaji* biti spojeni ne samo sa nižimi (obćimi), kako imade st. zk., već *i sa višimi* pučkimi školami.

§ **3. st. šk. zk.**: *„Pučke su škole nadalje ili javne ili privatne One, koje se* **posve ili dieloma troškom** *zemlje ili političke občine podižu i uzdržavaju, jesu javne škole te ih kano takove mogu polaziti djeca bez razlike vjeroizpovjedanja.“*

„Škole pako inače podignute i uzdržavane **jesu privatne škole.“**

§ **3. n. šk. zk.**: „. . . . . . . *One, koje se* **troškom** . . . . . . *javne škole, te ih . . . . vjeroizpovjesti. Škole pako inače podignute i uzdržavane* **jesu ili konfesijonalne ili privatne škole.“**

I ovaj je § **u n. šk. zk. bolji,** nego li u st. zk.; jer dočim su po st. šk. zk. bile i konfesijonalne škole smatrane samo privatnimi, po ovom § n. zk. one su *kao u sriedi medju javnimi i privatnimi,* kako je to izrekao i odjelni predstojnik u saborskom odboru za bogoštovje i nastavu dne 24. lipnja 1888. u konačnoj razpravi o osnovi novoga školskoga zakona. Razlog otoj promjeni navest ćemo u sliedećem §, gdje se govori o pravu javnosti konfesijonalnih škola, te onda u cielom novom pogl. VI. o konfesijonalnih i srb. autonomnih školah.

Digitized by Google

U novom se zakonu osim toga *ne broje u javne* (obće) pučke škole i one škole, koje se makar *samo djeloma* troškom zemlje ili političke obćine podižu i uzdržavaju, jer premda i po novom zakonu konfesijonalne škole ne spadaju medju javne, ipak se po § 98. novoga zakona (gl. VI.) uzdržavaju, a mogu se i podizati ne jedino troškom konfesijonalnih obćina, već djeloma takodjer troškom zemlje ili političkih obćina, budući da su u jednu ruku oni, što o svom trošku uzdržavaju dobro uredjenu konf. ili srb. auton. pučku školu, „prosti od plaćanja obćinskoga školskoga nameta“, a u drugu prosto je političkim obćinam po mogućnosti „pripomoć pružiti bogoštovnim i srbskim crkvenim obćinam svoga područja za uzdržavanje njihovih pučkih škola.“

Dakle bi i gledom na to ovaj § u n. zk. bio pram konfesijam **bolji** od onoga u st. zk., jer makar da se koja škola i uzdržava ili podiže djeloma troškom zemlje ili polit. obćine, takova škola može za to ipak biti konfesijonalna škola.

Samo bi ovdje primjetili, da je *stilizacija* ovoga § *nelogična,* pa za to nejasna. U prvom se stavku „pučke škole diele u *javne* i *privatne*“, dakle spadaju konfesijonalne škole ili medju javne, ili medju privatne. Nu po posljednjem stavku niti su javne, niti privatne: nisu javne, jer se broje u onu vrst škola, koje su „inače podignute“ (nego li troškom zemlje ili polit. obćine), a nisu ni privatne, jer se u tom stavku luče od privatnih. U prvom stavku razumievaju se pod riečju „privatne“ i konfesijonalne, a u posljednjem se pod istom riečju „privatne“ ne razumievaju konfesijonalne. U prvom stavku označuje rieč „privatne“ širi pojam, nego li u posljednjem. Takovo je pako protuslovje, takova nejasnost u zakonu vrlo zla i štetna. Valjalo je s toga, kad se već nije htjelo konfesijonalne brojiti medju javne, a niti medju čisto privatne, odmah u prvom stavku škole dieliti u *javne, konfesijonalne i privatne;* onda bi bio cio § jasno i logično stilizovan.

Vriedno je spomenuti, kako je taj §, koji je u st. zk. bio posve jasno stilizovan, postao ovako nejasan. Bila je naime i u osnovi prvotno saboru predloženoj, razdjelba škola u tom § jednaka onoj u st. zk. Al je u specijalnoj debati zastupnik Ćirić podnio izpravak, neka se posljednji stavak promieni tako, da se ne veli „škole pako inače podignute i uzdržavane jesu *privatne*“, već „. . . *ili konfesijonalne ili privatne.*“ I taj se izpravak prihvatio, kako i svi drugi od saborske većine podneseni, a da nitko u saboru, a ni kasnije nije opazio, kako je tim nastalo u tom §-u očito

Digitized by Google

protuslovje. Da li samo slučajno? — Svakako nam to dokazuje, da se je kod stvaranja novoga škol. zakona postupalo sa premalo razmišljanja.

I naziv „*javne*“ za one škole, što se podižu i uzdržavaju troškom zemlje ili polit. obćine, nije sgodan. Jer kad se već diele škole u javne i privatne obzirom na to, *kakovimi se sredstvi* podižu i uzdržavaju, da li javnimi ili privatnimi, to nema dvojbe, da su i konfesijonalne škole javne, jer se i one podižu i uzdržavaju javnimi sredstvi, naime troškom crkvenih obćina ili priznanih u zemlji duhovnih redova, osim ako se duhovne inštitucije, crkvene obćine, smatraju stvarju privatnom.

Po našem mnienju imala bi ta razdjelba škola obzirom na to, čijim se troškom podižu i uzdržavaju, glasiti točnije ovako: „*Pučke se škole nadalje diele u javne i privatne. One, koje se podižu i uzdržavaju poglavito javnimi sredstvi, jesu javne, koje se pako podižu i uzdržavaju poglavito privatnimi sredstvi, jesu privatne. Javne opet jesu ili obće (obćinske, komunalne), ili konfesijonalne. One, koje se podižu i uzdržavaju poglavito troškom zemlje ili polit. obćine, jesu obće, ter ih kano takove mogu polaziti djeca bez razlike vjeroizpoviesti; škole pako, koje se podižu i uzdržavaju poglavito troškom bogoštovnih obćina i duhovnih redova, jesu konfesijonalne, ter ih kano takove mogu polaziti redovito samo djeca dotične konfesije.*“ Po toj bi razdjelbi dakako *konfesijonalne* škole spadale *medju javne*, što je i posve pravo, budući da se one po n. zk. smatraju već a priori javnimi školami. —

§ 4. st. šk. zk.: Bogoštovne u zemlji postojeće obćine *mogu o svom trošku podizati i uzdržavati konfesijonalne škole,* **kojim će se priznati pravo javnosti, ako glede njihova vanjskoga uredjenja i nutarnjega ustroja bude zadovoljeno uvjetom ovim zakonom propisanim.**“

§ 4. *izpušten je u* n. zak.

Taj je § već u prvobitnoj, saboru vis. vladom predloženoj osnovi zakonskoj bio za crkvu, za konfesijonalne škole **na bolje** preinačen, jer je glasio:

„Bogoštovne u zemlji postojeće obćine i duhovni u zemlji priznani redovi *mogu o svom trošku podizati i uzdržavati konfesijonalne škole,* **koje će se smatrati javnimi sve dotle, dok uredbom svojom postizavale budu cilj opredieljen obćim javnim pučkim školam.**“

Tim se je načinom htjelo posebnom odredbom zakonskom utvrditi ono, što i pravednost zahtieva, i što je i praksa vis. zem.

Digitized by Google

vlade uzakonila bila za pučke i druge škole, što ih podigoše i što ih uzdržavaju katoličke redovnice po našoj domovini mnogo davnije, nego li je g. 1874., od ono doba, kad se u glavnom našem gradu još ni pravo nije znalo za ženske škole: da naime u buduće i te škole i sve ine konfesijonalne škole posjeduju po zakonu pravo javnosti već tim, što su osnovane, a da im ne treba za to pravo tek moliti, dok god postizavaju naučni cilj, opredieljen drugim školam iste kategorije.

Nu cieli je taj paragraf odlučnim nastojanjem Srbalja zastupnika u saboru (dotično sab. odboru) *odklonjen* kao nedostatan, jer da ne zadovoljuje njihovim „zakonitim" zahtjevom vjerskim i narodnostnim, te je mjesto toga i još nekih drugih §§, koji su u savezu s tim, *stvoreno posebno poglavje VI. „O konfesijonalnih i srbskih autonomnih školah"*, koje obuhvaća §§ 96.—103. nov. šk. zk. O tom pogl. govorit ćemo posebice na svom mjestu. —

§ 5. st. šk. zk.: *„Gdje u konfesijonalno mješovitih občinah* **već sada** *za različite konfesije obstoje posebne škole, mogu se sporazumkom dotičnikah takove škole spojiti i pretvoriti u jednu zajedničku* **javnu školu**.

§ 25. n. šk. zk.: *„. . . . občinah za različite konfesije . . . .* **obću pučku školu**"; inače glasi taj § posve jednako, kako u st. šk. zk., samo što on u n. zk. govori *lih o nižoj* pučkoj školi (gl. II. § 25.).

Taj je § u istinu **vrlo neprijazan konfesijonalnim školam**, kako smo već gore spomenuli. Po njem slobodno je u konfesijonalno mješovitih občinah pretvoriti i dvie i više konfesijonalnih škola u jednu komunalnu, (dakle odnosno i dokinuti konf. škole te občine), ako se o tom sporazume „dotičnici." Tko su ti dotičnici, paragraf jasno ne kaže, a jedva je imao na pameti crkvene oblasti, a najmanje katoličke; jer one nit bi htjele, niti mogle na takov sporazumak pristati, pošto su te škole bile fundirane u konf. svrhe; misli dakle zakon po svoj prilici na „dotične" občinare, većim dielom seljake. Pa dočim taj § dopušta, da se postojeće konfesijonalne škole pretvore u komunalne, ne dopušta zakon, da se obratno sličnim načinom komunalne škole pretvore u konfesijonalne.

Sve to pokazuje, da se tim §-om nanosi velika krivica i nepravda crkvi i kršćanskim osnivačem konf. škola; a ipak je upravo država zvana, da svačije pravo štiti. Tu krivicu povećava još i *§ 29. (st., a § 33. n. šk zk.)*, po kojem i poslie takove sekularizacije osobe ili korporacije i dr., *koje su bile od prije obvezane doprinositi za*

Digitized by Google

uzdržavanje tih škola, moraju taj prinos i sekularizovanoj školi davati. To isto vriedi i za fundacije, od prije kojoj konfesijonalnoj školi namienjene. (Vidi dalje taj §.)

Moglo se je s toga pravedno očekivati, da će se taj § 5. bar u novom šk. zakonu, koji je, kako tvrde sami njegovi roditelji i kumovi, „konfesijam prijazniji“, ili izpustiti, ili bar bitno na bolje preinačiti.

Pa ipak je ostao žalibože *taj § i u novom zakonu,* bar za niže pučke škole (gl. II.), *nepromienjen,* a to nam se vidi tim čudnije, što taj § polazi iz protivnoga principa, nego li je onaj, po kojem je nov. zakonu dodano cielo jedno posebno poglavje o konfesijonalnih školah, i po kojem su u nov. zak. stvorene druge odredbe konfesijonalnim školam prijaznije. Princip naime, iz kojega potiče taj § 5., jest isti, koji je vodio stvaratelje šk. zk. od g. 1874., i koji je ondašnja vlada u svojih provedbenih naredbah iza proglašena zakona javno i očito izrekla, a taj jest: da se što više olakša stvaranje komunalnih, a ukidanje konfesijonalnih škola, a otežća i upravo zaprieči i uzdržavanje za onda postojavših i osnivanje novih konfesijonalnih škola (vidi već spomenutu naredbu vis. zem. vlade od 2. rujna g. 1875., „kojom se odredjuje klasifikacija obćih pučkih škola“, od alin. 17. do konca, zatim naredbu od 17. svibnja 1876., „kojom su riešeni operati o klasifikovanju pučkih škola“, točku 2.); — dočim je princip, iz kojega potiču zakonske odredbe, konfesijam prijaznije, u nov. zak. taj, da se omogući i olakša i ostvaranje i uzdržavanje konfesijonalnih škola.

U „*Obrazloženju*“ vladinom k zakonskoj osnovi, kakova je bila prvobitno saboru predložena, čitamo o § 4: „U § 4. ustanovljuje se, da će se od bogoštovnih obćinah zasnovane škole a priori smatrati javnimi dotle, dok budu izpunjavale zadaću obćih javnih školah. *Po zakonu od g. 1874. valjalo je za takove škole tražiti pravo javnosti,* koje im se je podieljivalo, ako su svojim uredjenjem zadovoljavale propisom zakona. *Od toga se naprama konfesijama za u napredak može odustati tim prije, što konfesionalne škole i po svojih osnovateljih, bogoštovnih obćinah i po svojem posebnom upravnom aparatu pružaju ipak više jamstva, nego li privatne,* od pojedinacah podizane škole, ostajući povrh svega toga pridržano *vladi još pravo vrhovnoga nadzora.*“ A u saborskih razpravah, kad se je o zak. osnovi, odborom preinačenoj, vodila generalna debata, čuli smo na usta odjelnoga *predstojnika* preporučivati novu zak. osnovu riečmi: „da se njom *olahkoćuje otvaranje konfesijonalnih škola,* . . . . .

Digitized by Google

da su glede tih škola kao takovih stvorene *veće polakšice,* nego li postojahu po zakonu od g. 1874. . . ." Osobito su pako jasne rieči *izvjestiteljeve* u istoj debati, koje smo već u prvom dielu naše razprave spomenuli: „. . . da napredak i velika misao, koja je u predležećoj osnovi, jest *razširenje obstanka konfesijonalnih škola.*"

Ako to sve stoji, ako su te i tim slične izjave vladinih zastupnika *bile iskrene,* onda je sbilja čudno, kako je *taj §* prenesen u novi šk. zakon *nepromienjen.* Krivicu, koju taj § zadaje osnovanim već konf. školam, jasno je iztaknula i odsudila i *„Predstavka srb. šk. saveta",* ako i nije toga § izrično napomenula, te je zatražila u vis. sabora lieka proti tomu (poimence u točki 2., 3. i 7.). Pa uza sve to ostao je taj § nepromienjen. —

§ **6. st. šk. zk.:** *„U pučkoj školi učitelj mora biti one vjere, kojoj pripada mladež školu polazeća."*

„U konfesijonalno-mješovitih školah učitelj, ako je jedan, mora biti one vjere, kojoj pripada većina učenikah, nastane li pako potreba, da se namjeste dva ili više učiteljah (§ 20. st. — *§ 18.* n. zk.), *tada se ima obzir uzeti i na one manjine, kojih vjeroizpovjesti pripada bar četvrti dio ukupnoga stanovničtva dotične školu uzdržavajuće občine."*

Taj je paragraf istovetan sa § **20. n. šk. zk. (gl. II.),** samo što je u n. zk. govor lih *o nižoj pučkoj školi.*

I ovaj je § *bez promjene* prenesen u n. šk. zk. Već smo spomenuli, da ta odredba zakonska, da učitelj mora biti iste vjere (t. j. po krstnom ili rodnom listu), koje je većina djece školu polazeće, ako i jest u tome i st. i n. šk. naš zakon bolji od propisa krajiških od god. 1871., u kojih takove odredbe ne ima, ipak premalo jamstva pruža, da učitelj ne će i predavati djeci i uzgajati ih u smjeru vjeri protivnom, *kad po zakonu nije dužan,* a prama samoj naravi *komunalnih* škola, najpače gdje su u školi djeca raznih konfesija, skoro i *ne može obazirati se* na nauk i duh posebne konfesije, pojedinoga vjerozakona. Ne će se istina usuditi, očito i krupno spotaknuti se o vjerozakon tako, da bi to i djeca i roditelji mogli zamjetiti; al toga se je čuvao i učitelj u bivšoj Krajini i bez toga paragrafa, jer bi ga inače stiglo ono, što i krajiški propisi isto tako u § 28. „o pravnih odnošajih učitelja", kako i zakon od g. 1874. u § 120., a n. šk. zk. u § 140. al. 2. odredjuju.

Al tim jedinim slabo je zajamčeno, da će učitelj djece katoličke i u istinu *biti pravi kršćanin katolik,* i da će uzgoj i obuka u školi biti u duhu kršćanskom. Uztreba li, možemo to dokazati živimi primjeri.

Digitized by Google

Osim toga može ovaj § onako, kako glasi, *biti upravo na štetu vjeri katoličkoj* i očita krivica za katoličko žiteljstvo u onih krajevih naše domovine, gdje katolici živu izpremiešani sa pretežnijim brojem „Srba grčko-iztočne vjeroizpoviesti“, a ta šteta i krivica upravo je tamo najveća, gdje su katolici za poduku svoje djece najviše zabrinuti. Kako to? — Evo kako! Često biva, (a za neke krajeve možemo reći: redovito biva), da u takovih obćinah pomješana žiteljstva baš katolici, osobito ako su to naseljenici Česi ili Niemci, jer i redu i zakonu bolje priučeni, jer naprednji, svoju djecu s veseljem i veoma revno u školu šalju, te im ne ima veće žalosti, nego kad škole ne imaju; a da nasuprot žiteljstvo grčko-iztočne vjere, bar u nekih krajevih Slavonije, u koliko mi znamo, djecu svoju ili vrlo slabo, ili baš nikako u školu ne šalje; niti pomažu tu ikakva prisilna sredstva, ikakvi ukazi političke oblasti. Pa tako biva ne baš riedko, da i *broj žiteljstva* grčko-iztočnoga, kako i *broj djece* grčko-iztočne, školu polaziti obvezane i *na papiru uškolane, jest u velikoj većini,* te je s toga po § 6. (20.) i učitelj, ako je jedan, kako po selih obično jest, vjere pravoslavne, dočim su djeca u školi s malom iznimkom, ili bar u *ogromnoj većini katoličke vjere;* jer broj djece, „školu polazeće“, sudi se po broju uškolane, a ne po promjenljivom broju djece de facto polazeće.

Pisac znao bi za to navesti i dokaze, a znade za slične primjere, kako ih je naveo kr. žup. nadzornik Grotić za Osiek u br. 22. Hrv. Učit. g. 1888., za primjere, gdje duhovni vodje pravosl. učiteljstva odbiše školu, jer „da naš srbski narod nije za naobrazbu, već za junačtvo.“ Bože sačuvaj, da pisac tako sudi o većini možda pravosl. sveštenstva; rado dopušta, da su to riedki slučajevi, al i ti dokazuju, da nije bez temelja tvrdnja, da ovaj §., ovako kako glasi može i jest na štetu kat. vjeri i krivica proti katoličkomu stanovničtvu baš tamo, gdje je ono bolje zabrinuto za nastavu svoje djece.

Napokon, *a to je vrlo žaliti, vriedi taj § u nov. šk. zakonu samo za niže pučke škole* (*obće* po st. z.), *jer se nalazi u gl. II., koja govori samo o nižoj pučkoj školi, a ne vriedi taj § u n. šk. zk. u obće za sve pučke škole, kako je vriedio u st. šk. zak., gdje se je nalazio u gl. I. medju obćimi ustanovami. U tom je* **novi šk. zakon gori** *od staroga.*

Je li se to dogodilo *slučajno ili promišljeno?* — Pri stvaranju novoga zakona ne smijemo ni pomisliti, da se nije sve prije promislilo, dakle i poredjaj pojedinih paragrafa, osobito onda, ako novi poredjaj paragrafa mienja i smisao njihov. Dakle? — A čudimo

Digitized by Google

se, da se na to nitko ni u odboru, ni u specijalnoj debati nije sjetio. Eto dakle nove krivice, koja se nanosi tim §-om u n. zk. vjeri i crkvi!

Možda će moći vis. vlada, *ako bude htjela*, taj § posebnom naredbom protegnuti i na više pučke škole; — al to će vlada *tek moći*, a *ne će morati*, kad zakon o tom ništa ne veli: a uviek ostaje naredba promjenljiva naredba, zakon pako stalan je zakon. —

§§ 7. i 8. st. šk. zk. *istovetni sa odnosnimi* **§§ 10. i 15. n. šk zk.** govore o školskih sgradah, pokućtvu i učilih te glase:

§ 7. st. šk. zk. — **§ 10. n. šk. zk.**: „*Sgrade pučkih školah moraju stajati na shodnih i zdravih mjestih, moraju biti suhe, svjetle i provjetrive, te imati dovoljno prostora za mladež.*"

„*Osnove za gradjenje pučkih školah, na koliko nisu već unapred propisane* (*§ 39.* st. — *§ 12* n. šk. zk.), *moraju u pojedinih slučajevih prije izvadjanja biti odobrene od zemaljske vlade.*"

§ 8. st. šk. zk. — **§ 15. n. šk. zk.** „*Pučke škole moraju biti providjene potrebitim pokućtvom i bar najnuždnijimi učevnimi sredstvi.*" —

§ 9. st. šk. zk., slovom istovetan sa **§ 49. (gl. II.) n. šk. zk.**, glasi: „*Vremenito ili trajno izključuju se od polazka* (st. zk.) — *polaza* (n. zk.) — *pučkih školah djeca, koja su kužno bolestna ili inače radi znatne kakove tjelesne mahne ili duševne bolesti za svrhe nastave ili polaženje — polaz — škole nesposobna.*"

Nu opet i ovo n. šk. zakon protezuje samo na *niže pučke škole* (gl. II.). Ne možemo se domisliti pravomu razlogu, za što to čini. Naše je mnienje, da takova zak. odredba ni za više pučke škole nije suvišna. U st. šk. zk. vriedio je taj § u obće za sve pučke škole. —

§ 10. st. šk. zk.: „*Po mogućnosti ima se nastojati o tom, da u pučkih školah djeca mužkoga i ženskoga spola budu posebice podučavana.*"

Taj je § **izpušten u n. šk. zk.**

Da je odredba toga § i s razloga pedagogijskoga (kršćansko-uzgojnoga), kao i s razloga obukoslovnoga i shodna i nuždna, ne će nijedan triezan uzgojitelj tajiti. Priznao je to i *st. zakon*, priznali i *propisi krajiški od god. 1871.*, koji u § 8. ob obćih pučkih školah vele: „*Die Trennung der bestehenden gemischten Schulen nach Geschlechtern und die Errichtung eigener Mädchenschulen ist überall anzustreben, wo es die Mittel gestatten. Wo dieses nicht geschehen kann, sind für die schulpflichtigen Mädchen Arbeitsschulen,*

Digitized by Google

abgesondert oder in Verbindung mit der Volks-Schule zu errichten." U st. šk. zk. vriedio je taj § i za više pučke škole, jer se nalazi u gl. I. Za što nije prenesen i u novi zakon, opet ne možemo pravo razumjeti. Možda se mislilo, da se odredba toga § sama sobom razumieva, al se u kodifikaciji ne smije razumievati ono, što se razumievati nuždno ne mora. I u tom dakle obziru jest **novi zakon gori od predjašnjega.***)

§ **11. st šk. zk.** *malne isti sa* § **4. n. šk. zk.** radi o nastavnom jeziku pučkih škola; glasi pako § **11. st. šk. zk.**: *„Nastavni je jezik na pučkih školah* **hrvatski** *Nu na onih javnih pučkih školah, koje podižu i uzdržavaju občine drugoga po jeziku plemena, nastavnim je jezikom dotični materinski. Na takovih se školah povrh toga ima učiti* **hrvatski** *jezik kano obvezni predmet učevni."*

„Nu, ako se je u takovih občinah **hrvatski** *jezik već uobičajio, može nastavnim jezikom biti* **hrvatski,** *nego dotični materinski može biti obveznim predmetom učevnim."*

§ **4. n. šk. zk.**: *„. . . . u pučkih školah* **hrvatski ili srbski.** *No u onih javnih . . . . . . materinski. U takovih se* školah . . . . **hrvatski ili srbski.** *No ako se je . . . . .* **hrvatski ili srbski** . . . *biti* **hrvatski ili srbski,** *a dotični materinski obveznim predmetom učevnim."*

Narodni naš jezik ne zove se dakle u n. zk. više lih *„hrvatski"*, već obzirom na zahtjeve Srbâ zastupnika i na temelju zakona od 14. svibnja 1887. *„hrvatski ili srbski."* — „Vigilantibus jura!"

§ **12. st. šk. zk.**: *„Učevne osnove i školske knjige propisuje* **za sve pučke škole** *zemaljska vlada, — vjeroučne na predlog dotičnih crkvenih oblastih, — ter se druge nesmiju upotrebljavati."*

Odnosni § **6. n. šk. zk.**: *„. . . propisuje* **za obće pučke škole. . . ."**

Po tom §-u propisivala je do sada zemalj. vlada i za konf. škole to učevne osnove, to školske knjige, pa i vjeroučne. Već u osnovi, kako je bila prvi put predložena saboru, odustala je bila

*) „Školski i nastavni red za pučke škole u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji", izdan naredbom vis. vlade od 15. srp. 1889. u § 65. al. 2. veli samo: „Po dovršenoj dvanajstoj godini imaju se djevojčice od dječaka, gdje je ikako moguće odieliti i u posebnih prostorijah podučavati." Tu dakle nema ni govora o tom, da bi se to moralo činiti i u nižih razredih. I već dosadanja praksa još za vrieme, dok je vriedio § 10. st. šk. zk., slabo je taj zakon vršila, dok se n. pr. *tečajem jedne samo godine* (1886.) *devet škola, po spolovih razdieljenih, spojilo sbog štednje u obospolne škole.* Na ovaj § 65. šk. i nast. reda povratit ćemo se opet kod III. gl. o viših školah.

Digitized by Google

vlada dielomice od toga zahtjeva glede konf. škola, dočim se rieči *„za sve pučke škole“* promienile u rieči: *„za pučke škole“*, ter se dodala nova alineja, koja je glasila: *„I u konfesionalnih školah mora svaka knjiga, prije nego se uvede, biti odobrena od zemaljske vlade.“* Tako se dakle glede školskih knjiga u konf. školah zadovoljila tim, da ih odobri. Novi zakon školski veli mjesto: *„za pučke škole“* točnije još: *„za obće pučke škole“;* a onaj dodatak gornji glede konf. škola prenesen je u posebno VI. poglavje o konf. i srbskih automnih školah (§ 101.). I u tom je **novi šk. zak. u neke bolji od staroga.** Slično jest i *glede učevnih osnova,* samo što se u toj stvari, koja je baš za kršćanski uzgoj prevažna, — čini, da su odredbe n. zk. dosta nejasne, jer o učevnih osnovah ne nalazimo ni riečce spomenute u §§-ih VI. glave. A za obće pučke škole ostalo je sve pri starom i glede učevnih knjiga i glede učevnih osnova.

Izuzamši dakle to, što u konf. školah ne propisuje sama vlada školskih knjiga i učevnih osnova, kako je to činila po st. zk., al ih ipak tek ona pripušta svojim odobrenjem, **nije u ostalom ovaj § u n. šk. zakonu puno bolji nego li je bio u st. zk.** —

§ **13. st. šk. zk.**: „Sve školske *knjige na* svih **istovrstnih** *pučkih školah imadu biti* **jedne ter iste.**“

§ **8. n. šk. zk.**: Školske *knjige na* **istovrstnih** *pučkih školah imadu biti* **jednake.**“

U tom § ne ima istina kakove ogromne razlike medju n. i st. šk. zakonom, al svakako obzirom na to, da je stroga provedba te odredbe po st. šk. zakonu faktično jedva moguća, n. šk. zk. **bolje veli**, a obzirom na § 101. (VI. pogl. n. zk.) o konf. i srb. aut. šk. *morao je reći* samo u obće: *„školske knjige“, „na istovrstnih školah“, „jednake“*, a ne *„sve školske knjige“, „na svih istovrstnih školah“, „jedne ter iste“*, kako je to bio odredio st. šk. zakon. —

§ **14. st. šk. zk.** slovom istovetan sa §-om **48. (gl. II.) n. šk. zk.** govori o *primanju djece* u školu, te veli: *„U pučke se škole primaju učenici početkom školske godine; tečajem školske godine mogu po obćinskom školskom odboru (§ 146.* st.) — (*§ 174.* n. zk.) — *biti primljeni samo usljed dokazane bolesti ili preseobe roditeljah.“*

U n. zk. vriedi ta odredba *samo za niže pučke škole.* Pri velikoj današnjoj navali djece u više pučke škole, osobito u ženske, ne znamo, za što se ne bi bila mogla i u n. šk. zk. ta zak. odredba protegnuti i na te škole, kako je to bilo u st. šk. zk. —

Digitized by Google

§ **15. st. šk. zk.**: „*Obuka na pučkih školah traje svaki tjedan* **najmanje 20, a najviše 25 urah,** *računajuć ovamo i* **nauk vjere** *ali izuzamši gimnastiku, pjevanje i ine praktične vježbe.*"

„*Na puč. školah imaju se* **svakoga polugodišta** *javni izpiti držati*".

Odnosni § **7. n. šk. zk.**: „*Obuka u . . . na tjedan* **najviše 25 urah**, *izuzamši . . . .*" „*U pučkih školah imaju se* **svršetkom školske godine** *držati javni izpiti.*"

Prva alineja toga § u st. zk. ne pokazuje dostatna štovanja prama nauku vjere, dočim drži, da treba tek izrično spomenuti, da nauk vjere spada medju glavne predmete, za koje se i minimum i maximum ura odredio. U **n. šk. zk.** jest to **bolje,** jer on ne drži, da treba tek izrično spomenuti nauk vjere kao glavni predmet, jer se to već razumieva.

Osim toga razlikuje se u toj alineji n. šk. zk. od st. i u tome, što n. zk. ne odredjuje minimuma, već samo maximum sati za te predmete. Nam se u ostalom čini, da je taj maximum od 25 sati ipak još uviek prevelik za ženske niže pučke škole, ako se pod „inimi praktičkimi vježbami" misli i „ženski ručni rad", što slovo zakona ne izključuje. Za što je taj maximum prevelik?

Velika jedna mana današnjega školskoga uzgoja mladeži jest i ta, što ova previše sjedi u školskih sobah, što ima premalo vremena, da onu duševnu hranu, kojom se i silom i milom pitä po školah, pravo i valjano probavi, a da si pri tom tjelesnomu, a često i duševnomu zdravlju ne naškodi. Uzmeš li k tomu i tu nepogodu, što se djeca danas u obće govoreći prerano šalju u školu, pa sjetiš li se, da djeca i kod praktičnih vježba, osobito ženska mladež, većim dielom sjede, — to se mora reći, da je i taj maximum od 25 sati, u koji se ne broje satovi za ine praktične vježbe, prevelik, i da sigurno ne bi bilo štetno ni po obuku, ni po uzgoj, a najmanje po zdravlje mladeži, da su se u taj *maximum od 25 sati uračunale i praktične vježbe, barem ručni rad ženske mladeži.* Nismo mi za to neprijatelji pravomu napredku mladeži, al nije to napredak u dobru, već napredak u zlu, kad uboga djeca, poimence slabe još djevojčice, od prevelikoga sjedjenja i buljenja u knjigu duševno i tjelesno zahire. A svašta učiti, nije isto, što puno znati i valjano znati.*)

---

*) Ako se pod inimi praktičnimi vježbami razumieva i ručm. rad ženski, ter su satovi za ovaj rad već ubrojeni u onaj maximun,i dakako da odpada dielomice ova naša primjetba; al to se jasno niti iz st., niti iz n. zk., niti iz dosadanjih razredaba učevnih satova ne vidi

*

Digitized by Google

Nu pravo je *nesretna* i upravo *nepedagogijska* druga alineja toga §. u n. šk. zk., kojom se ukidaju, *bar više ne propisuju polugodišnji javni izpiti,* već se drže javni izpiti samo na koncu školske godine. Evo nekoliko razloga neshodnosti te zakonske odredbe.

1. Jedan od glavnih uvjeta dobru napredku školskoga rada jest, da škola stupi u što uži medjusobni doticaj sa obiteljskom kućom; medju uspješna sredstva, da se to postigne, broje školnici takodjer valjano obdržavanje javnih školskih izpita. Za što dakle ukidati polugodišnje izpite i tako to sredstvo slabiti?

2. Glavno je nadalje pravilo obuke: često opetovati naučno gradivo; „repetitio mater studiorum" govorili su stari. Da li će se to uspješnije izvesti kod djece pučkih škola, kad su ukinuti polugodišnji izpiti, ter će se od sada od djece, ako se dosljedno radi, tek na koncu školske godine morati tražiti račun o njihovu radu tečajem ciele jedne godine, vrlo dvojimo.*)

---

*) Već spomenuta vladina naredba o šk. i nast. redu od 15./7. 1889. odredjuje istina „ob izpitih" u § 74. al. 1.: „Koncem svakoga polugodišta ima se na svakoj pučkoj školi zaključiti klasifikacija mladeži", a u § 20. „ob odpustu iz škole" al. 2. naredjuje: „U viših pučkih školah izdavaju se školske svjedočbe koncem svakoga polugodišta...." Prama tomu bi bilo očekivati, da će se svejedno cielo gradivo, koje se uzelo tečajem poljeća, prama koncu poljeća s djecom opetovati, kako i dosada. Al to nije prvo nigdje u zakonu, niti koliko znamo u naredbah izrikom odredjeno, a drugo imat će učitelj manje poticala, da sa djecom koncem svakoga poljeća ono dobro opetuje, što je uzeo tečajem toga poljeća, kad zna, da ne ima izpita. A budući, da ipak odredjuje § 7. n. šk. zk., da bude koncem školske godine izpit, kojemu je izpitu svrha, kako veli spom. § 74. šk. i nast. reda u 2. al. „da se roditelji o djelovanju škole i o napredku djece uvjere i interes za školu da se tim putem i u daljih krugovih školske obćine budan drži", — to će se morati svakako djeca na tom izpitu izpitati iz svega naučnoga gradiva, *što se je tečajem ciele godine uzelo,* ako se hoće postići svrha, „da se roditelji o djelovanju škole i o napredku djece uvjere", pošto prvo poljeće nisu imali sgodne prilike o tom se osvjedočiti. To pako sigurno nije ni koristno po mladež, ni ugodno i lako po učitelja. — A pošto roditelji ne imaju sgodne prilike, uvjeriti se o napredku svoje djece koncem prvoga poljeća, ne će biti dosta ni upozoreni, ni potaknuti, da se u drugom poljeću pobrinu, da im diete, polazeće nižu pučku školu, ne popusti, ili ako je u prvom poljeću slabo napredovalo, da ga bolje pridrže na nauk. Tomu je istina u Zagrebu koncem prvoga poljeća šk. god. 1888./9. gradsko poglavarstvo mislilo pomoći tim, da je „Okružnicom" od 8./2. 1889. naredilo, da se oni roditelji, kojim djeca dobiju koncem poljeća II. ili

Digitized by Google

3. Jedan od važnih uslova napredovanju škole jest, da bude u roditeljâ živa mara za školu, a u djece plemenita natjecanja i revnosti u nauku. Tomu i jednomu i drugomu nije sigurno na uhar ukidanje polugodišnjih izpita, kako niti ukidanje lokacije. Ta ljudi Božji, nije pučka škola kakva akademija ili univerza, već *pučka škola* za nestašnu djecu!

4. Istina je, da je možda po učitelje ugodnije, kad nema polugodišnjih izpita, al da li je to i za njihovu revnost veće poticalo i za njihov rad bolja kontrola, vrlo dvojimo. Pa tu se ne radi o tom, što je za učitelja ugodnije, već što je za probitak mladeži bolje, jer su učitelji rad mladeži, a ne mladež rad učitelja. A nije li i današnji školski sustav, nisu li i današnje naukovne osnove i na nižih i na viših pučkih školah dielomice uzrok, što je danas učitelju javni izpit tolik teret?*)

III. red, o tom ubavieste izvjestnicom; al o tom nema ništa nit u šk. zakonu, niti u naredbah vladinih, dakle je to odredba posve prolazna, koja vriedi samo za jedno vrieme i jedno mjesto. Pa osim toga slabo to promiče ljubav za školu, kad se roditelji ubaviešćuju samo u slučaju, da im diete dobije II. ili III. red. Dakle i poslie izdanoga vladom škol. i nastav. reda, i kraj § 74. i 20. istoga reda, ipak svejedno stoji ovaj drugi spomenuti naš razlog, da je neshodno bilo, ukinuti poljetne javne izpite.

*) Al ako se koncem I. poljeća ti „ne izpiti" tako praktikuju, kako su se praktikovali u pučkih školah u Zagrebu koncem I. poljeća g. 1889., i kako nuždno mora da bude, hoće li se oblast osvjedočiti o napredku i djece i škole, onda velimo, da je sada učiteljem navaljen na ledja puno veći teret. Jer ne samo da je koncem poljeća nadzornik grada Zagreba obilazio pučke škole zagrebske u pratnji jednoga gradskoga zastupnika, dakle u formi komisije, da prisustvuje poljetnomu izpitu, već je gradsko poglavarstvo u spomenutoj svojoj okružnici ujedno naredilo, (ne pitamo, da li pravom), „da će se izpuniti izpitno izvješće za I. semestar kano i do sad, a klasifikacija obavljat će se po obstojećih propisih. Roditelje one školu polazeće djece, koja su koncem I. poljeća dobila II. ili III. red, izviestit će škola o tom putem propisanih izvjestnica: na viših djevojačkih školah dielit će se kano i prije propisane školske svjedočbe. — Ravnatelji bditi će nad tim, da se za I. semestar opredieljeno gradivo savjestno obradi . . . . . Počam od 25. veljače pa do 6. ožujka (!) imade biti izloženo u svakom razredu izpunjeno izpitno izvješće, tjednik i imenik, učeničke pismene radnje i risanja, koja će kr. školski nadzornik za pučke škole grada Zagreba pregledati." Nije li tu kamo li više posla, nego prije, a manje koristi? A osobito, kad se dalje veli: „Obuka izmedju I. i II. semestra nesmije se prekinuti." — Drugimi riečmi: ukinulo se poljetne izpite, jer to zahtieva današnja napredna školska

Digitized by Google

5. Po gimnazijah, poimence u zagrebskoj, počele su se opet uvadjati negdašnje svečanosti, — dakle parade —, na koncu školske godine, jer se ne dvoji, da vanjština osobito djeluje na mehko srce mladeži; u pučkoj se školi ukidaju polugodišnji izpiti, jer da je to samo „*parada*". Al se onda dosljedno moraju ukinuti i godišnji, jer i ti su jednaka „parada."

Ne bi li bilo sgodno, da bar *duhovna oblast, vršeći svoje pravo* nadzirati obuku i uzgoj vjerski, *za nauk vjere uzdrži javne izpite s djecom pučke škole?*

Ovo što navedosmo, dakako da nisu svi razlozi, koji se navesti dadu za polugodišnje izpite. Mi toga predmeta ne možemo izcrpsti u tjesnih granicah ove razprave naše, a bilo je o poljetnih izpitih već i posebnih članaka u Hrv. Uč. i 1888. i 1889. god.

Glede poljetnih izpita držimo dakle **n. šk. zakon puno lošijim od staroga.** —

§ **16. st. šk. zk.**, a odnosni § **9. n. šk. zk.** govori o praznicih školskih, te glasi § **16. st. šk. zk.**: „*Praznici, povrh nedjeljah, blagdanah i četvrtakah, ili ove zastupajućih dvajuh poludnevah, traju dva mjeseca na godinu.*"

§ **9. n. šk. zk.**: „. . . . *traju* **za niže pučke škole** *dva mjeseca na godinu,* **za više pučke škole odrediti će se praznici naredbenim putem**".

Po n. dakle zk. ta odredba vriedi samo za *niže pučke škole*, dočim će se za više praznici odrediti naredbenim putem. Svakako bi bilo željeti, da se za više pučke škole ne dade manje praznika, nego li ih imaju djeca niže škole; tim više su ti praznici nuždni za više škole, jer su u njih još djeca, koja se tjelesno tek razvijaju.*) —

§ **17. st. šk. zk.**, a istovetni § **5. n. šk. zk.** govori o *primarini i školarini*, te veli: „*Na pučkih se školah ne plaća ni primarina ni školarina.*" —

Tim je svršena gl. I. ob obćenitih ustanovah, tičućih se svih pučkih škola, i nižih i viših.

---

era, koja bi rad, već od djece na krilu majčinom da načini sveučilištne gradjane, — al se ipak dobro ćuti i činom pokazuje, da je to neumjestno, da treba tih izpita, samo što ti „izpiti izpod ruke", da tako rečemo, i na roditelje i na djecu ni iz daleka ne će onako blagoslovno djelovati, kako javni izpiti, kad se drže, kako treba.

*) U §§ 8. i 9. šk. i nast. reda govori se ob istih praznicih za pučke škole u obće; čini se dakle, da ih ipak, osim blagdana, protezuje naredba i na više pučke škole; no jasno nije izrečeno.

Digitized by Google

II.

„Glava druga. Ob obćoj pučkoj školi“ (st. šk. z.).
„O nižoj pučkoj školi“ (n. šk. z.).

§§ **18., 19., 20., 22. i 23. st. šk. zk.** većom su stranom istovetni sa odnosnimi §§ **16.. 17., 18., 19. i 21. n. šk. zk.**, te govore *o broju razredâ, učiteljâ, djece* u nižoj pučkoj školi, i ob *učiteljicah u mužkih školah*, ter o *ravnajućih učiteljih* nižih pučkih škola.

Nas ovdje na prvom mjestu zanima § **18. st. šk. zk.**, koji veli: „*Obće pučke škole imaju* **četiri razreda**“, i odnosni § **16. n. šk. zk.**, koji k tomu još dodaje: „*Niže . . . . . . četiri razreda, od kojih* **četvrti razred** *za one učenike, koji neprelaze u više pučke ili srednje škole,* **traje dvie godine.**“

„*Po okolnostih može se za petu školsku godinu ustrojiti poseban* **peti razred.**“

Kako se dan danas djeca u obće premlada šalju u školu, poimence *po gradovih*, nije ovaj dodatak k § 18. st. šk. zk., ta promjena u novom zakonu bez razloga. Slušajmo, što nam o tom kaže *sama vis. vlada* u „*Obrazloženju*“, kojim je popratila osnovu zak., prvotno saboru predloženu:

„§ 17.“ (po osnovi izprvice predloženoj, a § 16. po n. šk. zk.) „sadržaje dielomice novu ustanovu, da se prema mjestnim okolnostim na pučkih školah V. razred ustrojiti može; a to stoji u savezu s §. 45.“, (i u st. zk. § 45., a u n. zk. § 47.), „kojim se ustanovljuje, da polazak svakdanje škole traje 5 godinah.“

[Taj je § 45. (47.) glasio u st. zk., a glasi jednako i u novom zakonu: „*Obvezanost za polazak — na polaz* (*n. zk.*) — *škole traje pet godinah, neračunajuć ovamo opetovnu obuku (§. 57.)*“ (st. zk.) — „*(§. 53.)*“ (n. zk.)].

„Prema tomu, nastavlja „Obrazloženje“, valjalo je urediti razrede školske tako, da IV. razred traje dvie godine za one učenike, koji u više škole neodlaze; a gdje se, kano na primjer u gradovih, ukazuje potreba, da se diete prije nastupa zanata još koje vrieme u školi pozabavi, moći će se otvoriti poseban V. razred, za koji će se propisati obširnija naukovna osnova.“

„U bivšoj Krajini trajala je dosad obvezanost na polazak svakdanje škole 6 godinah, a na polazak opetovnice samo 1 godinu po 2 sata na tjedan. Ta uredba se nije pokazala probitačnom, jer su djeca po dvie godine polazila I. i IV. razred, a tim su se darovitija djeca samo na nerad priučavala, dočim bi ju roditelji

Digitized by Google

kod kućnog posla bili koristnije upotriebiti mogli; svakako će dakle bolje odgovarati interesu učeće se mladeži i domaćim potrebam, ako se polazak svakdanje škole za jednu godinu prikrati a onaj opetovnice produlji."

Ovako vladino „Obrazloženje" k tomu §-u.

Ponajprije primjećujemo, da se je u § 47. n. zk. obzirom na § 16. *točno razlikovati moralo vrieme polazka pučke škole za one učenike, koji prelaze u koje više učilište,* i opet *za one, koji ne prelaze;* jer za one ne traje 4. razred dvie godine (§ 16.), dakle niti obvezanost za polaz pučke škole *pet,* već *samo četiri godine,* dočim § 47. kaže *u obće, da traje pet godina.* Dakle nije taj § dosta točan, nit u skladu sa 16. §-om.

Nadalje razlikuje se § 16. n. zk. od dotičnoga § 18. st. zk. u tome, što stari zakon nije bio odredio, kako se imade ovih 5 godina (§ 45.) polazka na pojedine razrede porazdieliti, tako da je diete prema okolnostim i potrebi moglo koji god od četiri razreda polaziti dvie godine, a nije to morao biti baš četvrti, (bar se to nije u zakonu reklo), ter se oslobodilo od polaza svagdanje pučke škole poslie pete školske godine, makar četvrti razred samo jednu godinu polazilo.

A to nam se čini, *da je dobro bilo,* budući da je za koje diete prama posebnoj potrebi, prama tjelesnomu, ili duševnomu razvitku njegovu, prama napredku u pojedinom razredu itd., znalo koji put biti bolje, *da ini razred dvie godine polazi, a ne baš četvrti.*

I s toga, gdje je u kojem pojedinom slučaju diete istina tako napredovalo u kojem od prvih triju razreda, da je moglo dobiti kakov slabi prvi red, al se za nj koristnije cienilo, da opetuje koji od tih razreda, moglo se je roditelje (skrbnike) uputiti i svjetovati im, nek diete puste opetovati koji od ovih razreda, kako će tim laglje i uspješnije napredovati u dalnjem razredu, a ipak iza pete školske godine biti od polaza svagdanje škole oslobodjeno. Osim toga moglo se je diete, koje je poradi slaba napredka *moralo* koji od prvih triju razreda opetovati, ako je dalnje razrede s dobrim uspjehom svršilo, takodjer odpustiti poslie pete godine od polaza svagdanje škole, a da nije moralo četvrti razred po dvie godine polaziti. To je bilo osobito *na selu,* gdje djeca ne počimaju polaziti školu tako rano, kako u gradu, vrlo koristno i za diete i za roditelje seljake, jer su ih ovi mogli ranije upotrebiti kod domaćega posla i poslu ih priučiti. A upravo to i jest prama intenciji vis. vlade, izraženoj u „Obrazloženju": „*da zakon bolje odgovara i interesom učeće se mladeži na selu i domaćim potrebam*" (napose seljačtva našega).

Digitized by Google

Napokon odredio je *§ 48. st. šk. zk.*, koji je žali bože *izpušten u n. zakonu: „Učenike, koji su na obćoj pučkoj školi četiri godine probavili i predmete za četvrti razred s dobrim uspjehom naučili, može dotični školski odbor oprostiti od dalnjega svakdanjega polazka škole, te ih samo pridržati, da polaze opetovnicu.“* Tim se je §-om moglo zapriečiti, da darovitija djeca na selu, osobito ako su kasno počela školu polaziti, petu godinu svagdanje škole ne potrate bez prave koristi, a na materijalnu štetu roditeljem seljakom.

Po *novom zakonu* razdieljeno je tih pet godina polaza tako, da svako diete, koje ne polazi koje više učilište, *mora baš četvrti razred dvie godine polaziti, ako nije poseban peti razred ustrojen.*

Čini nam se, da se ovim dodatkom k tomu §-u u n. šk. zk. nije ono postiglo, što se po „Obrazloženju“ htjelo njim postići. Jer veli „Obrazloženje“, da se tim §-om htjelo ponajprvo zapriečiti, da se od sada ne sbude, što je do sada u bivšoj Krajini bivalo, te se dvogodišnjim polazom I. i IV. razreda darovitija djeca samo na nerad priučavala. No baš ovaj § veli, da za svu djecu, koja ne polaze više kakovo učilište, *traje IV. razred dvie godine.* Opet će dakle darovitija djeca priučavati se na nerad tamo, gdie se ili ne može, ili ne će ustrojiti poseban V. razred, jer tako[illegible] moraju četvrti razred po ovom zakonu dvie godine polaziti

Drugo, što se htjelo po „Obrazloženju“ ovim §-om postići, jest, da se pomogne i roditeljem, imenice seljačtvu tim, da uzmogne svoje diete što prije i laglje kod kuće kod domaćega posla koristno upotrebiti. Al ni ta se svrha ne će ovim §-om pravo postići, jer će morati po njem diete, pak i na selu, polaziti četvrti razred po dvie godine i onda, kad je već jedan ili dva od prvih triju razreda radi slaba napredka polazilo po dvie i više godina. A osim toga morat će to diete, svršiv ovako četvrti razred već po drugu godinu, još polaziti dvie do tri godine opetovnu školu. To se pako ne čini, da je shodno i koristno, a najmanje na selu, gdje djeca onako ne polaze prerano školu, jer će uslied toga nastati roditeljem seljakom i znatna materijalna *šteta*, a i slabiti će se u njih *ljubav* pram školi.

Ovaj dakle § nikako ne „odgovara podpuno niti interesom učeće se mladeži, niti domaćim potrebam“.*)

---

*) U § 13. šk. i nast. reda za pučke škole, izdanog spomenutom vladinom naredbom od 15. srp. 1889., izpravlja se i nadopunjuje istina ovaj § donekle, jer se veli: „Učenikom, koji su pučku školu tečajem pet go-

Digitized by Google

Da će ta odredba n. zk. za onu *gradsku mužku* djecu, koja polaze u zanat, a koja su rano počela školu polaziti, *biti koristna*, i da ne bi tu škodilo, kad bi svagdanja pučka škola trajala i 6 godina sa 6 razreda, kako je to vrlo sgodno spomenuo kr. šk. nadzornik Vuković u Hrv. Učit. od 1889. god. (br. 4. str. 51.), to rado dopuštamo; al je valjalo glede toga u samom zakonu razlikovati pučke škole *u gradu* od onih *na selu*, gdje je onako redovita opetovnica zakonom ustrojena, koju moraju polaziti djeca dvie do tri godine, pošla ona u zanat ili ne, dočim ne ima po svih gradovih posebnih opetovnica za onu mužku djecu, koja još nisu za zanat, bar koliko mi znamo, ne ima ih u Zagrebu.

Nadalje usudili bi se tomu § primjetiti, da nam se ne čini shodno, što se u njem veli *obćenito*, ne razlikujuć *mužke djece od ženske*: *„da četvrti razred traje dvie godine za one učenike, koji neprelaze u srednje ili više škole"*, dakle da polaz niže pučke škole ne traje pet godina ni za žensku djecu, koja prelaze u koje više učilište.

Ta je iznimka za mužku djecu, koja polaze koje više učilište, poimence srednje škole, umjestna. Mužka mladež mora 7—8, pa prema okolnostim i po više godina probaviti u srednjih školah, mora za tim iza dovršenih srednjih škola obično još tri do pet, a i više godina baviti se pripravnimi nauci za svoje životno zvanje. Tu je svakako u interesu i mladeži i roditelja, a i javnoga dobra, da ta mladež ne počme prekasno polazit srednje škole, dotično da

---

dina marljivo polazili, ali zahtjevom nisu u pogledu napredka zadovoljili, mora se takodjer izdati svjedočba odpustnica, ali pomenutu okolnost valja svakako označiti riečmi: „„Premda nije ustanovi §. 50. školskoga zakona od 31. listopada 1888. zadovoljio, to se ipak odpušta iz ove škole, pošto ju je pet godina polazio."" Nu ne samo da je to samo prolazna naredba, koju je vlada vlastna opet dokinuti, ter na temelju § 16. izdati novu naredbu, da za svako diete, pa ma ono i probavilo u prijašnjih 3 razredih više od 3 godine, četvrti razred traje 2 godine, ako ne polazi kakovo više učilište, već se i ova točka naredbe odmah ograničuje sliedećom točkom istoga §, koja veli: „Razlog, s kojega se djetetu i poslije petgodišnjega polaza pučke škole može uzkratiti odpustnica, te ono pridržati i na dalji polaz škole, naznačit će se u naredbi o polazu škole." A malo će većinom koristiti našemu neukomu seljaku ona klauzula, koja se tomu dodaje: „Učini li se roditeljem ili njihovim zamjenikom takovo uzkraćenje polaznice" (ima valjda biti „odpustnice" o. p.) „krivičnim, vlastni su tražiti posebno izpitivanje djeteta" (u koju svrhu? o. p.).

Digitized by Google

ne svrši prekasno pučku školu. To je tim nuždnije kod mužke mladeži, što za nju sa navršenom 19. godinom nastaje vrieme novačenja, ter je velika nesreća za mladića, kad mu vojnička dužnost prekine godine školovanja, dočim mu je kroz pune tri godine vršiti dužnosti, koje su obično u slaboj svezi sa onim zvanjem, za koje se kroz godine i godine pripravljao. Posve je dakle umjestna i shodna ta zakonska odredba, ta iznimka, za mužku mladež.

Al manje shodna čini nam se ta iznimka i za onu žensku mladež, koja prelazi u višu pučku, ili žensku obrtnu (šivaču) školu. Za što? Ženska mladež polazi više kakovo učilište većim dielom samo iz onih mjesta, u kojih takovo učilište postoji; polazi ga dakle većinom po gradovih. Tu ona, kako svi znamo, redovito dosta rano školu polazi, tako da veliki dio ženske djece po gradovih i većih mjestih počima polaziti pučku školu i sa navršenom i sa ne navršenom još *šestom* godinom dobe svoje. Ako i jest zakon (§ 46.), da sposobnost za polaz škole počima sa *navršenom šestom* godinom, to ipak nije roditeljem nemoguće ovaj zakon mimoići, ter i kraj sve kontrole liečnika itd. davati djecu u školu i prije navršene šeste godine. Biva to s raznih uzroka, a i s toga, da im diete doma nije na teretu. Oni, koji se duže vremena bave pučkom školom, mogli bi nam to živimi primjeri dokazati.

Ovakovo šestgodišnje diete, jedva ga vidiš, jedva i govoriti znade, kojemu bi još trebalo, da mu bude igra glavnom zabavom, mora po četiri, pak i po pet sati dnevice sjedjeti u školskoj sobi, često i prenatrpanoj, i pitati se duševnom hranom, koja je za njegov stomak još pretvrda i prejaka. Kakove odtud posljedice? Diete ili zahiri i duševno otupi, te mu škola omrzne za uviek, ili ako je darovitije, ter od kuće bolje paženo i njegovano, postane prerano zrelim, koje misli, da mora sva i svaka znati i razumjeti. A to je prava nesreća i po diete i po roditelje.

Nu to nije još sve. Neka n. pr. to šestgodišnje djevojče svrši s dobrim ili bar srednjim uspjehom četiri razreda pučke škole, eto ti u V. razredu, u višoj školi, diete od 10 godina, koje je absolutno nesposobno za onu duševnu hranu, kojom se djeca u višoj školi hraniti moraju, gdje no već kao u srednjih školah strukovne učiteljice *„predavaju svoje predmete“*, a gdje bi trebalo da diete još i kroz dvie i tri godine stoji pod pazkom jedne ter iste učiteljice, hoćeš li da uzgoj urodi dobrim plodom. Zar će ono osim toga moći bez štete za duševno i tjelesno zdravlje svoje onolikim zahtjevom zadovoljiti, što ih viša pučka škola stavlja na uče-

Digitized by Google

nice? — Iz ovako prerana i nenaravna duševna razvitka i silovita natrpavanja svakovrstnom naukom sliedi nadalje, da djevojče postane velikim dielom površno, tašto i naduto, što je sigurno najveća po nju nesreća. A da će desetgodišnjemu djevojčetu i obrtna, dotično šivaća škola redovito biti štetna i po tjelesno zdravlje, ako ono nije slučajno tielom osobito čvrsto, nije mučno razumjeti i primjeri dokazati; jer ovo što govorimo, ne govorimo bez temelja, već po mnogogodišnjem izkustvu onih, koji svoj viek probaviše u pučkoj školi, a gledamo to i na vlastite oči.

Al pratimo tu šestgodišnju „učenicu" dalje, recimo do učiteljske škole. Svršiv osmi razred sa dobrim ili bar ne lošim uspjehom, navršila je 14. godinu života; nastupi učiteljsku školu, dakako sa oprostom onoga vremena, što joj manjka do navršene 15. godine života zakonom propisane (§ 73.), koji se oprost *redovito i dobiva* (a dobio se već taj oprost i u slučaju, gdje djevojče još nije bilo navršilo ni 14. godinu); svrši, kako je po st. šk. zk. bilo tri tečaja, i eto je sa jedva navršenom 17. godinom samostalnom učiteljicom i uzgojiteljicom, koja ima da druge vodi i puti, da u svietu, izvržena svim nepogodam njegovim, samostalno živi, a koju bi još drugi voditi i uzgajati morali.

Da od sada učiteljska škola ima, mjesto dosadanjih triju, četiri tečaja, sigurno je vrlo dobro i s toga, što će se toj neprilici, da djevojke prerano postaju samostalne učiteljice, bar ponešto odmoći, premda će i odsada dolaziti u V. razred, dotično u šivaću, obrtnu školu djeca skroz nezrela za te zavode i preslaba za taj posao. Isto će tako i od sada, ako se bude i nadalje davalo tako na laku ruku oprost od zakonite dobe, dolaziti djevojaka u I. tečaj učiteljske škole, koje još nisu sposobne, da zadovolje zahtjevom, što ih taj zavod po osnovi školskoj na nje staviti mora. Osim toga moći će i od sada, kô i do sada djevojka, koja polazi posebni jednogodišnji tečaj učiteljske škole, dobiti svjedočbu osposobnicu, *dakle biti učiteljicom samostalnom poslie navršene 17.*, a sa oprostom i *poslie navršene 16. godine.* Da se to do sada nije riedko dogadjalo, svjedoče nam školska izvješća dotičnoga zavoda; a to se *nikako odobriti ne može.*

Bilo bi vrlo poučno, kad bi nam sl. ravnateljstva naših ženskih škola podavala točnih i sigurnih statističkih podataka o toj stvari kroz ovaj zadnji decenij. Mislim, da bi ti podatci naše račune sjajno potvrdili.

Digitized by Google

Sabrav dakle sve, što do sada rekosmo ob upitnom tom § 16. n. šk. zk., u jedno, naše je skromno mnienje, da je taj § imao ovako glasiti: *Niže pučke škole imaju* **na selu četiri,** *po* **gradovih pet razreda;** nu **mužka** *djeca mogu prelaziti u koje više učilište i poslie svršenoga s dobrim uspjehom četvrtoga razreda.*

Peti razred imao bi svrhu, da se u njem opetuje, dovršuje, učvršćuje i prama potrebi razširuje gradivo, propisano za pučku školu, da se ono uporavljuje još bolje na praktični život itd., a ne da se položi nov temelj novoj nastavi, kako je to do sad bivalo u V. razredu više škole.

Prama tomu morao bi § 47. glasiti: *Obvezanost na polaz svagdanje škole traje četiri, odnosno pet godina.* Tim bi se izbjeglo neprilici, da mora i onaj učenik, koji je 4. razred sa vrlo dobrim uspjehom svršio, ipak isti razred opetovati; a izbjeglo bi se i težkoći, koja nastaje za našega seljaka, ako mu se diete, jer je osim četvrtoga razreda radi slaba napredka još koji razred moralo opetovati, ili kasnije tek počelo školu polaziti, odpusti od svagdanje škole tek iza svršene 13. ili 14. godine. A napokon bilo bi pomoženo i onim roditeljem po gradovih, kojim djeca ne prelaze u viši zavod, a iza svršenoga četvrtoga razreda još za zanat nisu.

Isto tako bilo bi željeti s razloga do sad spomenutih, da § 46. mjesto: „*Sposobnost za polaz škole počima s navršenom šestom godinom; obvezanost pako na polaz škole nastaje s navršenom sedmom godinom života*“, glasi jednostavno: „*Sposobnost i obvezanost školu polaziti počima s navršenom sedmom godinom života.*

Naši su stari počimali školu polaziti sa navršenom tek sedmom godinom, a ne riedko i kašnje, pa su uz to, a možda i upravo za to, vrlo dobro duševno napredovali, pače kamo li solidnije si znanje pribavili, nego mi. Kako će dakle to doba biti prekasno za naš naraštaj, koji je svakako i tjelesno i duševno slabiji od predjašnjih? Mi trebamo što zdraviji i jedriji pomladak, „mens sana in corpore sano“, a tomu ne pomože prerano uškolavanje, niti prenatrpana duševna hrana.

Istina je, da se dotične zakonske odredbe ne će doskora promieniti; al je svakako pravo, da se o tom zrelo razmišlja, ne bi li se taj manjak, što no se nalazi u toj zakonskoj odredbi, drugim putem dao odstraniti, jer ne valja o sudbini, o tjelesnom i duševnom zdravlju naše omladine, budućih naraštaja, sa premalo ozbiljnosti i prenaglo što odlučiti.

Digitized by Google

Kad se vodila specijalna razprava u saboru ob osnovi novoga školskoga zakona, podnio je na § 16. zastupnik Pisačić sliedeći izpravak: *„Niže pučke škole imadu četiri razreda"*, a sve drugo predlaže, da se izostavi. (Sab. sjedn. 4. srpnja 1888.)

Gosp. je zastupnik i obrazložio svoj izpravak, veleći: „V. s.! na otaj izpravak potaknulo me je sliedeće: Kad se vidi, da su djeca svršivši 4 razreda u sva četiri razreda s vrlo dobrim uspjehom prešla, čemu da takova djeca moraju ići dvie godine u četvrti razred? Ja mislim, da dotični roditelji, koji žele usposobiti svoju djecu, odnosno imućniji, koji su te sreće, oni šiljaju svoju djecu dalje; a što se tiče domaćih, a to je najviše seljaka, oni mogu to jedva primiti, da djeca poslie četiri godine ostanu u školi, jer oni, kako dobro znate, koji ste na ladanju, i vrlo maljušno diete za svaku radnju upotrebljuju."

„Kada je diete svršilo četiri razreda, te znade čitati i pisati, što je najnuždnije na selu, onda mislim, da ne treba takvo diete ići jošte u četvrti razred dvie godine. Ja sam s toga za to, da se dakle druga alineja izostavi, ili barem, ako vas je volja, primite sliedeći izpravak, da *bude to samo* za djecu, koja svrše četiri razreda sa slabim uspjehom, obvezatno, ili koja su djeca svršila sa srednjim, a najpače lošim uspjehom četiri razreda".

Nu pošto se je odjelni predstojnik, kako čitamo, izjavio proti tomu izpravku, izpravak je odklonjen i § 16. primljen po redakciji odborovoj (Nar. Nov. 5. srp. 1888.). Mimogred budi ovdje rečeno, da je g. zastupnik kraj sve svoje sbilja velike samozataje i nepristranosti, kojom je jedini od opozicije tečajem ciele specijalne razprave živo sudjelovao svojimi izpravci, medju kojimi je bilo baš i vrlo sgodnih, bio žali bože *loše sreće*, jer su mu od 11 izpravaka jedva jedan jedini primili i taj je bio slabije ruke, a primili ga više „za šalu, uz veselost kuće", dočim su 3 ostala izpravka, što ih vladine pristaše staviše, prihvaćena, te svi njihovi upiti povoljno riešeni. To smo htjeli konstatovat, ne iztražujuć razlogâ tomu pojavu. Može tko reći, da mu se izpravak g. zastupnika ne čini dostatno obrazložen; al da se preko tako važna §, koji zasieca dosta duboko u svagdanji život našega seljaka, tako lake ruke bez ikakove dalnje razprave prešlo na dnevni red, sigurno je vrlo žaliti.

Toliko smo držali shodnim primjetiti §-u 18. st., a 16. n. šk. zk. —

§ **19. st. šk. zk.**, a § **17. n. šk. zk.** govori *o broju učiteljâ*, te glasi: „*Obće* (st. zk.) — *Niže* (n. zk.) — *pučke škole mogu imati*

Digitized by Google

jednoga do **četiri** *učitelja (§. 20.)*" (st. zk.) — „*do četiri, dotično* **pet** *učiteljah (§. 18.)*" (n. zk.).

„*Svaki učitelj uči u posebnoj sobi.*" —

§ **20. st. šk. zk.** *posve je jednak sa* § **18. n. šk. zk.**, a govori *o maximumu učenikâ za jednu učiteljsku silu* (80), ter ob eventualnom *namještanju novih* učiteljskih sila, ob otvaranju *paralelaka* i ob *ustroju nove* posebne škole, ako broj učenika razmjerno naraste, a glasi: „*Ako se na kojoj obćoj* (st. zk.) — *nižoj* (n. zk.) — *pučkoj školi s jednim učiteljem tri godine zasebice — izasebice — prijavi preko 80 učenikah, onda treba namjestiti i drugu učiteljsku silu; ako li taj broj istim načinom naraste preko 160, dotično preko 240 učenikah, onda treba namjestiti još treću i četvrtu učiteljsku silu.*"

„*Ako se na obćoj — nižoj — pučkoj školi prijavi za koji razred više od 80 učenikah, onda treba otvoriti paralelku.*"

„*Bude li koja obća — niža — pučka škola primorana kroz pet godinah izasebice veći dio svojih razredah dieliti na paralelke, tada se mjesto tih paralelnih razredah ima ustrojiti stalna posebna učina*" (st. zk.) — „*ustrojiti posebna škola*" (n. zk.). —

§ **21. st. šk. zk. izpušten je u n. šk. zk.**, jer govori o namještanju *podučitelja*, kojih n. zk. ne poznaje, i to podpunim pravom, kako je i to nadzornik Vuković u br. 3 Hrv. Učit. od g. 1889. dobro bio spomenuo. Glasio je pako taj §: „*Mjesto trećega i četvrtoga učitelja mogu se na obćoj pučkoj školi namjestiti dva podučitelja.*" —

Važan je § **22. st. šk. zk.**, skoro doslovce istovetan sa *odnosnim* § **19. n. šk. zk.**, a glasi: „**U 1. i 2. razredu** *mužkih i dvospolnih obćih* (st. zk.) — *obospolnih nižih* (n. zk.) — *pučkih školah mogu se namjestiti* **i učiteljice ili podučiteljice** (st. zk.) — **učiteljice**" (n. zk.). „*Učiteljice namještene u dvospolnih obćih* (st. zk.) — obospolnih *nižih* (n. zk.) — *pučkih školah dužne su u tom slučaju podučavati žensku djecu i u ručnom djelu i u kućanstvu* (st. zk.) — *u ručnom radu i u kućanstvu*" (n. zk.).

Ima ih, koji tu odredbu glede učiteljica u 1. i 2. razredu mužkih i obospolnih škola drže neshodnom i s pedagogijske i s didaktične strane, jer da u ženske ne ima one energije i odvažnosti duha, koja se zahtieva i pri uzgoju i pri obuci mužke mladeži. Da je neshodno, ako mlade ženske, koje su tek nauke svršile, rukovode ogroman broj dječaka u 3. ili višem razredu, a najpače, kako je dosta dugo i kod nas bivalo, da čak i u šegrtskoj školi obučavaju,

Digitized by Google

toga nitko ne taji. Tu znade sbilja biti prizora, koji su i nebogoj učiteljici nesnosni, i što je glavno, školskoj disciplini, a po tom i mladeži štetni. Pak i jest, u obće govoreći, mužkarac sposobniji, da uči mužkarce, a ženska da uči djecu žensku. Dapače još bi prije učitelj, ako je na svom mjestu, uspješno mogao učiti i uzgajati žensku mladež, ako izuzmeš ručni rad ženski, nego li učiteljica mužku.

Nu to sve vriedi manje više za zreliju mladež, za veću djecu, ne pako za malenu, kakova su obično u 1. i 2. razredu pučke škole. U tom slučaju jedva se može puno prigovarati ovoj zakonskoj odredbi, kad i onako malu djecu i mužku i žensku doma skoro izključivo majka i uči i uzgaja.

Je li dakle učiteljica osoba zrelija, ozbiljnija, a osobito nabožna, ter puna učiteljskoga takta, mi ne znamo, za što ne bi s uspjehom mogla podučavati u 1. i 2. razredu mužkih i obospolnih pučkih škola. Da bi se po gradovih, gdje su mužka djeca u 1. i 2. razredu ne riedko već dosta razpuštena, slobodna, objestna i prkosna, a gdje su k tomu pojedini razredi dosta napunjeni, moralo vrlo paziti, kad se namješta u mužkih školah učiteljica, da se ne metne na takovo mjesto osoba premlada, ili vetrenjasta, premalo energična i ozbiljna, to se samo sobom razumieva. Žali bože, da se na to uviek ne pazi.

Da nije stvar u redu, kad imade na kojoj mužkoj školi više učiteljica, nego učitelja, kako je znalo biti i u Zagrebu, dočim se mogu namjestiti učitelji, to dakako svatko uvidja; a da se to čini u Zagrebu s razloga štednje, *makar da se koja od dotičnih učiteljica i govorom i pisanjem po javnih glasilih težko ogriešila o vjerozakon, dotično o 2. alin. § 140.* n. (120. st.) šk. zk., to nitko živ razumjeti ne može, van da predpostavlja, da je zagreb. gradskoj obćini malo ili nikako stalo do religijoznog i moralnog uzgoja mladeži.

U tom dakle pitanju, da li je shodno ili neshodno namještati žensku u 1. i 2. razredu mužke škole, sve visi ob osobi učiteljice, ob okolnostih mjesta, o broju djece i o dr. sl. I za to se ne može ništa temeljita prigovoriti ovomu §-u, koji je nepromienjeno prenesen i u n. šk. zk., što on daje mogućnost, da se namjeste i učiteljice u 1. i 2. razredu mužkih i obospolnih škola. —

§ **23. st. šk. zk.** i jednaki § **21. n. šk. zk.** govori o ravnajućih učiteljih pučkih škola: „*Gdjegod na obćoj — nižoj — pučkoj školi ima više učiteljah, jedan se od njih ima postaviti ravnajućim učiteljem.*“ —

Digitized by Google

Vrlo su važni za našu zadaću, koju si u ovoj razpravi preduzesmo riešiti, §§ **24.**, **25.**, **27. i 28. st. šk. zk.** dotično odnosni §§ **23.**, **24.**, — **22. n. šk. zk.** Navodimo ih najprvo doslovce!

§ **24. st. šk. zk.**: *„Svako mjesto, gdje ima* **barem 40 djece** *školu polaziti obvezane,* **mora imati obću pučku školu."**

Odnosni *§ 22. prvotne* osnove zak.: *„U svakom mjestu, gdje.... mora se osnovati obća pučka škola."*

§ **23. n. šk. zk.** istovetan je §-u 22. prv. osn.: *„U svakom mjestu, gdje . ."* Al dodaje još: *„No zemaljska vlada može* **od toga pravila dozvoliti iznimku** *u onih mjestih, gdje je* **inim načinom dovoljno skrbljeno za pučku obuku** *(§§ 96.—103.)."* —

§ **25. st. šk. zk.**: *„Mjesto, koje ili neima 40 sposobnjakah ili nemože napose uzdržavati škole,* **mora se sdružiti s drugimi** *mjesti, ter zajedno imati obću pučku školu. Udružena mjesta neka po mogućnosti nebudu više od pol milje udaljena od svoje škole."*

Istovetni § **24 n. šk. zk.** (po prvobitnoj osnovi *§ 23.):* *„. . . . ter zajedno s njimi imati obću pučku školu."*

„Udružena mjesta . . . . . više od 4 kilometra. . . . . ." —

§ **27. st. šk. zk.**: *„Po svih gradovih bez iznimke"* (prvotne osnove § 25.: *„Po gradovih") „i po svih mjestih, koja broje najmanje 3000 dušah,* **mora biti obća pučka škola** *s najmanje 4 učiteljske sile."*

Taj je § u specijalnoj debati na predlog zastupnika Gjurkovića **izpušten u n.** šk. zk., jer da je obzirom na § 18. prvot. osn. suvišan. —

§ **28. st. šk. zk.**: *„Svaka* **školska obćina dužna je o svom trošku** *podizati i uzdržavati svoje obće pučke škole."*

§ **22. n. šk. zk.** (§ 26. prvobitne zak. osnove): *„Svaka* **obćina** . . . ."

K tomu bila je dodala prvotna zak. osnova *§ 27.: „Konfesionalne pučke škole dužne su* **o svom trošku** *uzdržavati dotične bogoštovne obćine (§. 4.); nu političkim obćinam prosto je, na koliko im to sredstva dopuštaju, pružiti bogoštovnim obćinam svojega područja* **pripomoć** *za uzdržavanje njihovih konfesionalnih školah"*.

Ovaj je § prvobitne osnove *u n. zk. prenesen u § 98. (VI. gl.) kao* A taj cieli § **98. st. šk. zk.** glasi doslovce: *„Oni, koji o svom trošku uzdržavaju konfesijonalnu ili srbsku autonomnu pučku školu,* **prosti su od plaćanja obćinskoga školskoga nameta,** *dokle njihova škola odgovara uvjetom ovoga zakona."*

Digitized by Google

„Političkim obćinam prosto je, na koliko im to sredstva dopuštaju, **pružiti** *bogoštovnim i srbskim crkvenim obćinam svoga područja* **pripomoć** *za uzdržavanje njihovih pučkih školah.“*

To je tekst tih §§. — Moramo priznati, da su ti §§ u **novom** šk. **zakonu bolji za vjeru i crkvu,** „za konfesiju“, nego li su bili u st. zk., da su manje protivni crkvi, nego li su bili po st. zk. To se poimence vidi u drugoj alineji § 23. n. šk. zk., pak u ovom posljednjem § 98. Nu biti će vrlo poučno, promotrimo li, kako je došlo do te promjene na bolje u n. zakonu.

Prva je dakle promjena na bolje, rekosmo, glede § **24. st.,** — a § **23. n. šk. zk.** Tu vidimo, da druge alineje toga §-a n. zk., kojom vis. zem. vlada dopušta iznimku od odredbe prve alineje istoga §-a, nije bilo niti u star. zakonu, a niti u osnovi šk. zak., prvobitno predloženoj saboru.

Rekosmo, da je to promjena na bolje za crkvu; jer prijašnji šk. zk., kako i osnova zak., vladom prvotno saboru predložena, postavila je bila tim §-om u savezu sa § 27. st. zk. zaprjeku jedva gdje oborivu pri osnivanju i uzdržavanju konfesijonalnih škola, jer je po tih §§-ih to osnivanje skoro posvuda bilo materijalno neizvedivo, kako smo spomenuli na početku ovoga diela naše razprave i kako je to i zastupnik Gjurković u odborskoj sjednici od 26./5. 1888. g. pokazao. Slušajmo ga, što on o tom veli!

Pretresujuć predloženu osnovu zak. sa stanovišta srbskoga memoranduma, spominje, da „memorandum traži: 1. strožije odredbe pogledom na konfesiju učitelja; tomu je zadovoljeno*); 2. da se jezik naziva hrvatski ili srbski; i tomu je zadovoljeno; 3. da bude *političkoj obćini ostavljeno na volju, da podigne obću ili konfesijonalnu školu.* Što o tom odredjuje § 22.“ (po osnovi prvot., a 24. po st. zk.)? (Čita ga.) „Ako politička obćina hoće da podigne srbsku autonomnu školu, ne može, jer je u tom prieči § 25.“ (po osnovi prvot., a 27. po st. zk.). (Čita ga). „Dakle čak u slučaju, da bi u jednom mješovitom mjestu mogla biti obća pučka i srbska autonomna škola, zakon to brani“, (jer tamo mora biti obća pučka škola sa najmanje četiri učiteljske sile, op. p.); „obćina ne može podići konfesijonalnu školu, § 27.“ (po osnovi prvobitnoj, a u nov. zakonu promienjeni i preneseni u VI. gl.) „tu ne pomaže“, (jer

---

*) Nije zadovoljeno; za bivši je provincijal pače gore u tome po novom zakonu, nego je bilo po starom. Vidi naše dotično razlaganje kod § 6. st. šk. zk. str. 52.—54. Op. p.

Digitized by Google

on odredjuje, da se konf. škole moraju o trošku dotične bogošt. obćine podići i uzdržavati, a da nisu za to dotičnici riešeni dužnosti, doprinositi za obću pučku školu, polit. pako obćinam samo je na volju stavljeno, da pripomognu konf. školam svoga područja, op. p.) „Kako bi kraj §§ 22., 25., i 27. mogla biti autonomija srbske škole osigurana? Na temelju ove osnove zakona mogu se i postojeće srbske konfesijonalne škole za pol godine dana pozatvarati. *Memorandum* Srbalja zastupnika *zahtieva, da oni, koji prinose za uzdržavanje konfesijonalne škole, ne budu dužni doprinašati za obću pučku školu, ali osnova zakona nije toga uvažila.*"

„*U Ugarskoj*", nastavlja zastupnik, „nije ni malo spriečen napredak u pučkoj obuci, *što tamo ima 13.000 konfesijonalnih škola, medju njimi 300 srbskih. Kako je Ugarska prema Srbom liberalnija, nego što su jim rodjena braća, nego što jim je sunarodna zemlja.*"

Da nas ne bi tko krivo razumio, kad navodimo te rieči srbskoga zastupnika, kao da ih sve na sploh i najpače zadnje o tobožnjoj neliberalnosti našoj pram Srbom odobravamo, treba tu koju pripomenuti.

Ne da se poreći, da se g. zastupnik, kako svi njegovi istomišljenici, težko otimlje onomu poznatomu njihovu manevru, gdjeno se uviek i svagdje tuže, kako trpe kod nas „progonstvo radi pravde", gdje u teoriji uviek jadikuju, kako im se njihovo pravo prikraćuje, gdje svoj položaj što crnijimi bojami rišu, a medjutim, poznavajuć našu vjersku i narodnu mlakost, znadu u praksi sve veći terrain izvojštiti i sve veći upliv nad prestrašenimi i popustljivimi Hrvati zadobiti, te se „srbsko ime", „srbska vjera" i „srbska škola" već i onuda pronosi, kuda ga malo prvo ni naslutio nisi, dočim se istom mjerom katolička i hrvatska sviest u kut potiskiva i slabi. Sličan je manevar opaziti i u školskom pitanju. Rišu se nepravde, što ih tobož trpi srbska autonomna škola kod nas, što življimi bojami, predočuje se stvar tako, kao da je zakon od 1874. katolikom prijazan bio, kao da mi katolici Srbe proganjamo; a ono sve te nanesene im tobož nepravde od katolikâ Hrvata ne postoje, van u mašti Srbalja zastupnika, što su im i sami vladini zastupnici u odboru sab. pokazali, dokazav, da su njihove tužbe rad nanesene im krivice neosnovane, da su „rekriminacije" neumjestne, bezrazložne. Al jer se misli vikom prestrašiti one, koji ih trebaju, s toga ne prestaju bez kraja pro forma vikati i jadikovati na zator srbstva, na progonstvo njihove autonomije itd.; a kad tamo, zakon im

Digitized by Google

daje više povlastica, nego katolikom, i što daje katolikom, daje samo za to, što Srbom još i više daje.

Tako se njim n. pr. zajamčuju u n. zakonu posebnom i izričnom odredbom srbske konf. autonomne pučke i učiteljske škole (§ 96. druga alin.), dočim se katoličke konfesijonalne škole izrično niti ne spominju, već se samo razumievaju medju konfesijonalnimi pučkimi školami, što ih mogu bogoštovne u zemlji obstojeće obćine i duhovni u zemlji priznani redovi o svom trošku podizati i uzdržavati (§ 96. prva alin.) A o konfesijonalnoj učiteljskoj školi za katolike zakon u istom § ništa niti ne spominje, premda bi ta i te kako potrebna bila.*) Tako su oni imali medju inim i pod predjašnjim zakonom de fakto svoje konf. srbske škole kraj obćih pučkih, a i tamo, gdje su u manjini, kao n. pr. u dolnjem gradu Osieku, gdje se njihovoj konf. srbskoj školi odstupio i dio nove školske sgrade, gradskimi novci stanovnikâ večinom katolika sagradjene za obću pučku školu, dočim katolici u cieloj domovini svojoj takovih prednosti i povlastica nisu uživali.

Tako se ta stvar imade u praksi, kako i još slične druge, koje bi mogli navesti, da nam prostor dopušta; i tu se obistinjuje ona: *fortes fortuna*, te opet gore spomenuta: *vigilantibus jura.*

Ne zavidjamo braći vjerskih sloboština, samo neka bude „gleiches Recht für alle“ takodjer u praksi; dobra je sloga, al ona, koja se temelji na pravici, jer ova potonja više vriedi od one. Šta više, ne gledeć na faktično stanje stvari, kako se naime zakon provadja za srbske škole, mi priznajemo zastupniku Gjurkovlću svjetovnjaku, kako smo već i opetovano činili, njegovu hvalevriednu revnost za vlastite mu srbske konf. škole, ter u teoriji i u glavnome, u koliko se tu naime radi o tom, da se brani princip

---

*) Istina je, da naredba od 17. srpnja 1889., kojom je vis. vlada izdala „Ustrojni statut za učiteljske škole“, ovaj § glede katol. konf. učiteljskih škola tumači tako, da veli u § 7. al. 2.: „Bogoštovne u zemlji obstojeće obćine i duhovni u zemlji priznani redovi mogu o svom trošku podizati i uzdržavati konfesijonalne učiteljske škole.“ I tim je vis. vlada izpravila onaj manjak u zakonu, nepravedan za katolike, da im se ne dopuštaju jednakim načinom konf. učiteljske škole, kako Srbom. Al svejedno, zakon katoličkih konf. učit. škola niti spominje, niti izrikom pripušta, pa može kasnije opet koja druga naredba taj § tumačiti u smislu protivnom, za katolike nepravednom, pošto zakon takova smisla ne izključuje, već govoreći o konfesijonalnih školah ostalih konfesija osim srbske (grčko-iztočne), spominje samo pučke škole, dočim kod srbskih spominje i pučke i učiteljske škole.

Digitized by Google

konfesijonalnosti pučke škole, podpuno se slažemo sa razlaganjem i dokazivanjem njegovim, jer u tom stojimo s njime na istom tlu.

Ako on veli, da kraj §§ 22., 25. i 27. (osnove prvot.) ne može da je „osigurana autonomija srbske škole“, jer ne može u obće da obstoji i da se uzdrži konf. škola, to *imade posve pravo*. Jer ako (po § 24. st. zk., 12. prvot. osnove) mora obćina, dakle oni, koji su ujedno i članovi koje crkvene obćine, „*svagdje, gdje ima bar 40 djece, obvezane školu polaziti, podizati i uzdržazati o svom trošku svoju obću pučku školu*“ (§ 28. st. zk., 26. prvot. osnove), a (po § 27. st. zk., 25. prvot. osnove) „*po svih gradovih bez iznimke i po svih mjestih, koja broje najmanje 3000 dušah, mora biti obća pučka škola sa najmanje četiri učiteljske sile*“, onda dakako da će jedva gdje biti običnimi sredstvi izvedivo i osnivanje i uzdržavanje konfes. škole, koju (po § 27. prvot. osnove zk.) takodjer „*o svom trošku podizati i uzdržati mora dotična bogoštovna obćina*“, t. j. oni isti obćinari, koji već uzdržavaju obću pučku školu. A slabo pomaže tu i dodatak k ovomu novomu 27. §-u prvobitne osnove, da je „*političkim obćinam prosto, na koliko im to sredstva dopuštaja, pružiti bogoštovnim obćinam svoga područja pripomoć za uzdržavanje njihovih konf. školah.*“ Jer tko je ta polit. obćina, ako ne isti, što sačinjavaju i bogošt. obćine, budući da ne ima obćinara polit. obćine, koji ne bi bio i obćinar crkvene koje obćine i po tom imao pravo, da zahtieva ustrajanje i uzdržavanje konf. škole svoje konfesije. A ta se pripomoć tek dati može, al dati ne mora. U svakom se dakle slučaju namiče dvostruk teret onim, koji hoće, da imadu konf. školu, koja im po pravu pripada.

Pa za to je *memorandum* Srbalja posve pravo uradio, kad je *zahtievao*, „*da oni, koji prinose za uzdržavanje konfesijonalne škole, ne budu dužni doprinašati za obću pučku školu*“; ovo je pravedno zahtievao memorandum, predmnievši, da se pod imenom „konfesijonalne škole“ ne će razumievati izključivo „srbske škole“, i da će se u praksi jednakim načinom ići na ruku katolikom pri osnivanju i uzdržavanju katol. konf. škola, kako i Srbom kod njihovih.

Taj je zahtjev bio u tom smislu tim opravdaniji, što slično odredjuju ne samo ugarski školski zakoni, već to dopuštaju i sami krajiški propisi školski od god. 1871., koji su inače crkvi još manje prijazni, nego zakon od god. 1874. Tako *§ 80.* „*propisa za obće pučke škole*“ od g. 1871. glasi: „*Entspricht eine solche Privatschule den Bedürfnissen und Anforderungen der Gemeinde, so kann der Schulbezirk von der Errichtung einer gleichartigen öffentlichen Schule*

Digitized by Google

in dieser Gemeinde dispensirt werden.“ Pozivajuć se dakle medju ostalim i na ovaj §, pak na zakon školski ugarski, *zahtievali su Srbi,* ne samo da se oni, što uzdržavaju valjanu konf. školu, *mogu* oprostiti od uzdržavanja obće pučke škole, kako to odredjuje spomenuti § krajiških šk. propisa, već *da nisu nikako dužni doprinositi što k uzdržavanju obće pučke škole.*

Nu prije nego su to postigli, trebalo je duge razprave u odborskih sjednicah, trebalo je Srbom skršiti jak odpor vladin (tako se bar činilo), pače i odgadjanje sjednica bilo je nuždno i čulo se kod toga priepora iz ustiju vrhovnoga doglavnika zemlje oštrih rieči, kano: „da se dalje popustiti ne može“, „da ga laskave rieči Gjurkovićeve ne će sklonuti, da odstupi od stanovišta, koje je prema osnovi zakona prekjučer bio označio“ itd. — (Pa odkud na jednom „laskave rieči“? Bio je naime g. zastupnik znatno popustio od svoje prvašnje odrješitosti, kojom je s početka branio svoje stanovište i okrenuo hvaliti i slaviti ime sadašnjega bana i sab. predsjednika, pošto je ovaj potonji podnio predlog u prilog Srbom, u kojem se njima već sve ono po prilici dopituje, što su po n. zk. sbilja dobili. Tako se sretno našao medium expediens, da se gordijski na oko čvor razuzla, da uzmogne ovako g. zastupnik i vladi zadovoljiti, a da bar prividno od svojih zahtjeva ne popusti). — Čule se pače iz ustiju preuzv. g. bana čak i rieči: „Da on mora provocirati, da se odbor izjavi, da li se prima ova osnova za podlogu specijalne debate ili ne. Vlada da je predložila obćenit zakon, o kom on zahtieva, da se o principih njegovih govori.... *Ne će li da se govori o obćenitih ustanovah ovoga zakona i ne će li da se prihvati osnova za podlogu specijalne debate, tada će osnovu radje natrag povući.“* (Sr. „Hrv. Učitelj“ br. 11. 1888. g.)

Al ju nije trebao povući natrag, jer po malo i jedna i druga pruća se stranka popustila i primirila se. Samo je još bilo oštra na vidik al kratka kreševa medju zastupnikom Nikolićem, Srbinom, s sjedne, a izvjestiteljem drom. Kršnjavijem s druge strane. Tako je n. pr. medju drugim dr. Kršnjavi Srbom spočitnuo, što oni zaziru od današnje vlade i većine ove kuće; što oni, prem u istoj stranci, *za sebe stvaraju poseban srbski klub,* dočim toga Hrvati nisu učinili, „već sačinjavaju prama organiziranim Srbom neorganiziranu masu.“ (Jako dobro! Al za što se Hrvati katolici ne bi slično organizovali? Op. p.) Znao je izvjestitelj Srbom čak reći: „Vi tako radite, kô da mislite, da ćemo vas prevariti. Vi priznajete, da ne imate povjerenja u nas, ako ne primite ovu osnovu za podlogu spe-

Digitized by Google

cijalne debate i za to mi zahtievamo od vas taj prihvat." (Zaista originalni razlozi!) Al sve je to bilo prazno puškaranje i više bitka na glumištu, jer odmah iza toga, *„ban, da pokaže svoju susretljivost, predloži, da se odgodi glasovanje, dok se Srbi medjusobno ne posavjetuju"*. I posavjetovali se tako uspješno, da je drugi dan Gjurković u ime srbskoga kluba mogao očitovati, „da će prema zaključku srbskoga kluba, *koji je ovaj jednodušno usvojio* (sic!), *on i njegovi drugovi u školskom odboru glasovati, da se predje na specijalnu debatu*, stalno očekujući, da će predlog saborskoga predsjednika M. Hrvata o srbskih autonomnih školah u specijalnoj razpravi iskreno susresti i načelno primiti tako vlada kao i narodna stranka". U sjednici srb. kluba, držanoj 28. svibnja, konstatovalo se naime, da pomenuti predlog sab. predsjednika Mirka Hrvata „izlazi glavnim tražbinam Srbalja načelno u susret, i za to je srb. klub *„jednodušno zaključio"*, ovlastiti svoje članove u sab. odboru za nastavu, neka uz izjavu, da će odbor prihvatiti i u zakon uvrstiti načelne ustanove predloga g. Mirka Hrvata, *osnovu zakona o pučkih školah prime za podlogu specijalne razprave.*" (Nar. Nov. 1888. br. 123.)

U specijalnoj odb. debati ostavili se s toga po želji banovoj odnosni §§, tičući se zahtjevâ Srbalja, naime §§ 22. i 25., zatim na predlog izvjestiteljev med drugimi i § 198. o zemaljskoj upravi pučkih škola in suspenso, dok se ne postigne sporazumak podpuni sa Srbi i konačno odluči o predlogu Hrvatovu glede srbskih autonomnih škola. Taj ćemo mi predlog saborskoga predsjednika diljem priobćiti, kad budemo na svom mjestu posebice razpravljali o cielom VI. pogl. i o pojedinih §§ toga poglavja. Ovdje budi nam dosta to spomenuti, da taj predlog, kako već rekosmo, sadržaje istina bitno isto, što VI. poglavje, al sadržaje *to jedino za Srbe grčko-iztočne vjeroizpoviesti, ne pako za katolike ili ine konfesije.* Kod VI. poglavja bit će i o tom govora. Pošto se ob ostalih §§ osnove, koji se strogo ne tiču srbskih auton. škola, razprava odborska 4. lipnja dovršila, odgodila se dalnja razprava, kako će se moći dogovori sa srbskim klubom glede srbskih škola kraju privesti; ujedno je izvjestitelj htio, da prije, nego će kakov predlog podnieti odboru glede uzdržavanja škola, svoje nazore o toj stvari saobći i preuzv. banu i odjel. predstojniku.

Razprava odborska o školskom zakonu, dotično „o" srbskih auton. školah, koja je bila 4. lipnja odgodjena, *nastavila se i dovršila tek 24. lipnja,* jer su istom *22. lipnja* imali pouzda-

Digitized by Google

nici srbskoga saborskoga kluba, gospoda Vaso Gjurković, Lazar Davidović i dr. Isidor Ćirić *konferenciju* sa preuzvišenim g. banom grofom Khuenom-Hedervaryem, odjelnim predstojnikom za bogoštovlje i nastavu gospodinom drom. Stjepanom Spevcem i predsjednikom saborskim gospodinom Mirkom Hrvatom, te izvjestiteljem odbora za bogoštovlje i nastavu gospodinom drom. Isidorom Kršnjavijem, u kojoj je kr. zemalj. *vlada priobćila svoje primjetbe na predloge srbskoga saborskoga kluba o školskom zakonu.*

Klub Srbalja zastupnika u hrvatskom saboru imao je zatim *23. lipnja sjednicu,* u kojoj su njegovi izaslanici izviestili ob uspjehu svojih dogovora sa kr. zem. vladom u pitanju *konfesijonalnih*, odnosno *srbsko-autonomnih škola.* Kralj. zem. vlada pristala je, da se u osnovu šk. zakona *uvrsti posebno poglavje*, *koje govori o te vrsti školah*, te je *klub Srbalja* zastupnika ustanove toga poglavja s nekojimi stilističkimi promjenami *prihvatio.*

Drugi dan, *dne 24. lipnja* bila je *onda zadnja, zaključna sjednica saborskoga odbora* za bogoštovlje i nastavu. U njoj je odbor konačno dovršio razpravu ob osnovi zakona za pučke i za učiteljske škole. Na početku sjednice odjelni predstojnik pročita *osnovu posebnoga poglavja*, koje će se baviti *konfesijonalnimi i srbsko-narodnimi autonomnimi školami.* Oto će stojati kao *šesto poglavje* u zakonu, jer konfesijonalne škole da „stoje po sriedi medju obćinskimi“ (valjda ima biti „obćimi“, o. p.) „i privatnimi školami“ (Nar. Nov. 1888. br. 145.).

Ne ćemo, da sada već cielo to poglavje diljem navedemo, niti ne ćemo za sada, da ga točnije i po pojedinih §§ prosudimo, jer to kanimo učiniti, kad svojom ocjenom dospijemo do toga poglavja. Ovdje budi spomenuto samo ono, što strogo spada na promjenu sadržine i smisla §§ 24., 25., 27. i 28. (star. zak.), o kojih sada posebice razpravljamo. Budući, da u novom VI. poglavju *§ 98.* odredjuje, da „*su oni, koji o svom trošku uzdržavaju konfesijonalnu ili srbsku autonomnu pučku školu, prosti od plaćanja obćinskoga školskoga nameta dokle njihova škola odgovara uvjetom ovoga zakona*“, i da „*je političkim obćinam prosto, pružiti bogoštovnim i srbskim obćinam svoga područja pripomoć za uzdržavanje njihovih pučkih školah*, u koliko im to sredstva dopuštaju“; pa budući, da su konf. škole i po pravu javnosti, koje im zakon a priori podieljuje, čim su osnovane, i po osnivateljih (bogošt. obćinah), i po cielom uredjenju svom *više javne, nego li privatne*

Digitized by Google

škole: to je bilo potrebno, da zakon odustane od zahtjeva *§ 24.* (st. zk.) da *„svako mjesto, gdje ima bar 40 djece školu polaziti obvezane,* **mora imati obću pučku školu“**, i od zahtjeva *§ 27.* (st. zk.), da *„po svih gradovih bez iznimke i po svih mjestih, koja broje najmanje 3000 dušah,* **mora biti obća pučka škola s najmanje četiri učiteljske sile.“** Taj bo zahtjev i jedan i drugi bio bi *jedva izvediv* tamo, gdje bi se podigla i uzdržavala jedna ili više konfesijonalnih škola, budući da bi tamo pomanjkala sredstva za uzdržavanje obće škole; a zahtjev taj bio bi i bezrazložan tamo, gdje obstoji jedna ili prama okolnostim i više dobrih konfesijonalnih škola. Ali niti onaj dio pučanstva, koji u konfesijonalno-mješovitih obćinah pripada inoj konfesiji, nego li pripadaju oni, što uzdržavaju školu svoje konfesije, ne bi imao prava zahtievati, da se poradi njih kraj dobre konfesijonalne škole obćinskimi sredstvi podiže i uzdržaje obća škola. Jer ili je taj dio pučanstva, što nema škole svoje konfesije, brojem budi jednak budi veći, nego li drugi, koji ima svoju konfesijonalnu školu: onda on može istim načinom i sam svoju vlastitu konfes. školu podići i uzdržavati, kako i drugi dio pučanstva, ako ne će, da svoju djecu šalje u postojeću konf. školu. Ili je pako u takovoj manjini, da ne može sam svoju konf. školu uzdržavati: nu onda ne bi sam mogao ni obće škole uzdržavati, pošto bi svejedno sam morao nositi sav školski namet. U tom dakle slučaju ima se takovoj manjini, ako ne će, da svoju djecu šalje u obstojeću konf. školu, priteći onimi sredstvi u pomoć, kako i za druge bogoštovne crkvene potrebštine. Ta zar će u obćini konfesijonalno-mješovitoj za volju konfesijonalne manjine druga konf. većina odustati od osnivanja i uzdržavanja crkve i duhovnika svoje konfesije? ili će joj se to zabraniti samo za to, što manjina to isto učiniti sama ne može? Ili će se za to osnovati i uzdržavati kakova interkonfesijonalna, komunalna crkva i komunalno bogoslužje uvesti? Zar će se za to namjestiti duhovnik zajednički za sve konfesije? Absurdno! — Al isto vriedi sličnim načinom i za pučku školu, koja je „adnexum religionis“, i koja nije narodu potrebnija, nego li crkva i bogoslužje i duhovnik, te koja, ima li u istinu blagoslovno djelovati, mora biti konfesijonalna, kako i vjera i crkva i bogoslužje. Mogao je dakle i morao novi zakon odustati od zahtjeva §§ 24. i 27. star. zakona. Pak je li odustao?

„Da se novi školski zakon“, čitamo u izvješću o posljednjoj sjednici odborovoj, „s ovim novim poglavjem dovede u sklad, predlaže odjelni predstojnik, da se §-u 22.“ (prvob. osnove, a §-u

Digitized by Google

24. st., 23. nov. šk. zk., koji je po prvob. osnovi glasio: „*U svakom mjestu, gdje ima bar 40 djece školu polaziti obvezane, mora se osnovati obća pučka škola*“), „pridoda nova alineja, koja glasi:

„No kr. zem. vlada može od toga pravila dozvoliti *iznimku* u onih mjestih, *gdje je inim načinom dovoljno skrbljeno za pučku obuku.*“

Taj je dodatak *prihvaćen* i u saborskoj specijalnoj debati i nalazi se u novom zakonu u § 23.

Nadalje *izpušten je u specijalnoj* saborskoj *debati cio § 27. st. zk.*, koji zahtieva po gradovih i povećih mjestih obću pučku školu sa najmanje četiri učiteljske sile.

Napokon je promienjen na bolje za *konfesije § 4. st. zk. ob uzdržavanju konf. škola*, dočim § 98. ne samo oprašta bogošt. obćine, koje imadu svoju konf. školu, od školskoga nameta za obću školu, već dopušta polit. obćinam i pomoć pružati bogošt. obćinam za konf. školu.

Ovimi promjenami mislila je vlada, da je u sklad dovela §§ 24., 27. i 28. st. zak. sa VI. pogl. novoga zakona.

No nam se čini, da taj sklad nije podpuno postignut. Napose mislimo to glede onoga dodatka k § 23. n. šk. zk., da „*vlada može dozvoliti iznimku od toga pravila*“, *po kojem se u svakom mjestu, gdje ima barem 40 djece školu polaziti obvezane, mora osnovati obća pučka škola, a tu iznimku da vlada može dozvoliti „samo u onih mjestih, gdje je inim načinom dovoljno skrbljeno za pučku obuku.*“ To se pravo ne slaže sa cielim VI. poglavjem i sa principom, po kojem se stvorilo to novo poglavje u prilog konfesijonalnim školam. Jer po tom poglavju konfesijonalna škola eo ipso, što obstoji, po zakonu podpunoma zamienjuje obću pučku školu, to glede prava javnosti (§ 102.), to glede načina uzdržavanja (§ 98.). No onda se po našem shvaćanju nije smjela *pravilom* nazvati odredba, da se mora u svakom mjestu sa bar 40 školskih obvezanika osnovati obća pučka škola, niti se je smjelo nazvati *iznimkom od vlade tek dozvoljenom*, da vrstna konfesijonalna škola zastupa obću školu, te da i u takom slučaju, *gdje je već inim načinom dovoljno skrbljeno za pučku nastavu,* (gdje n. pr. obstoji dobra konfesijonalna škola), vlada odustati tek *može*, al *odustati* **ne mora** *od zahtjeva prve alineje toga §-a.* Jer kad vlada i tamo, gdje *obstoji dobra konfesijonalna škola,* gdje dakle ona podpuno i dostatno nadomješćuje obću pučku školu, tek iznimno odustati može od zahtjeva, da se kraj dobre konf. škole osnuje i uzdržaje i obća pučka škola,

Digitized by Google

to logički sliedi, da vlada u tom slučaju od toga zahtjeva odustati *ne mora*. Može se dakle dogoditi, da vlada s kojega da bilo razloga ipak zahtieva uzdržavanje obće škole i tamo, gdje je dobrom konf. školom već dovoljno skrbljeno za pučku obuku.

Pa recimo, da vlada zahtieva, kako po slovu § 23. zahtievati može, da se ma i kraj dobre konf. škole ipak osnuje i uzdržaje obća pučka škola, (razumieva se troškom onih istih občinara, koji kao članovi konf. občine već uzdržavaju svojim troškom svoju konf. školu), — to će se morati u tom slučaju dogoditi jedno od ovoga dvoga: ili će se tim moralno i materijalno uništiti obstanak konf. škole, ma koliko vrstna bila; — ili, ako su izjave vladine, da novi zakon prija konf. školam itd. iskrene, i ako VI. pogl. nije puka krinka, ne će vlada smjeti u nijednom takom slučaju kraj dobre i dostatne konf. škole zahtievati, da se osnuje i uzdržaje obća pučka škola: t. j. ono, što zakon zove pravilo, ne će smjeti biti pravilo, a iznimka ne će više biti iznimka dozvoljena od pravila, već stalno pravilo.

Pa s toga sudimo, da bi ta točka samo onda bila u podpunom skladu sa VI. pogl., da se taj § star. zak., koji je tamo očito bio naperen proti konf. školam, nije jednostavno preneo u novi zakon, ter tim dodatkom samo kano izkrpao i prikrojio, da bude nekako u skladu sa VI. pogl., već da se je jednostavno izpustio, ili preinačio, da je, recimo, glasio: „U svakom mjestu, gdje ima barem 40 djece školu polaziti obvezane, mora biti *pučka škola*“, ili: „. . . . mora biti *obća pučka ili dobra konfesijonalna škola.*“

Tako bi taj § izražavao ono, što je u VI. poglavju slovom koncesovano crkvi, da naime *dobra konfesijonalna škola* **u svakom slučaju nadomješćuje obću pučku školu**, a ne da ju samo **iznimno nadomjestiti može**. —

Nadalje čini nam se, da ni *sliedeći* § **24. n.**, a **25. st. šk. zk.**, nije posve u skladu sa VI. poglavjem n. zakona, ter da se taj § nije smio prenieti iz staroga u novi zakon bez ikakove promjene. Taj § stoji u uzkom savezu sa predjašnjim, te glasi u novom zakonu (malne doslovce kao i u starom): „*Mjesto, koje ili neima 40 sposobnjakah ili nemože napose uzdržavati škole,* **mora se sdružiti s drugimi mjesti, ter zajedno s njimi imati obću pučku školu.**

„*Udružena mjesta neka po mogućnosti nebudu više od 4 kilometra*“ („*od pol milje*“ u st. zk.) „*udaljena od svoje škole.*“

Ovaj je § u st. zakonu jednako, kako i predjašnji priečio osnivanje i uzdržavanje konfes. škole, jer i takova mjesta, koja sama

Digitized by Google

nisu mogla uzdržavati posebnu školu, makar se i sdružila s drugimi mjesti, ne bi ipak mogla imati svoju zajedničku školu, jer su „morala zajedno imati obću pučku školu“.

Tu zaprjeku misli vlada, da je odstranila VI. poglavjem, napose §-om 98. No onda se u novom zakonu nije smjelo reći, kao što se je reklo u starom, da se takovo mjesto, koje ili ne ima 40 sposobnjaka, ili samo ne može školu uzdržavati, „**mora** *sdružiti s drugimi mjesti ter zajedno* **imati obću pučku školu**“, već se imalo opet jednostavno reći, „*ter mora zajedno imati* **pučku školu**. (razumije se bilo obću, bilo dobru konfes. školu).

Mogao bi tko reći, da se to već razumieva po dodatku k predjašnjemu §-u, da će vlada i u tom slučaju tamo, gdje je dobrom konf. školom dovoljno skrbljeno za pučku obuku, svakako odustati od odredbe toga §-a. No mi smo već gore jednom sgodom sjetili, da se u zakonu *samo ono razumieva, što se strogo razumievati mora;* pa onda, ma da se taj dodatak k § 23. i protezuje i na ovaj §, ipak isto vriedi o tom dodatku za taj §, što smo rekli za predjašnji §, *to jest, da nije u podpunom skladu sa VI. poglavjem n. zakona.* —

Da § **25. n.**, a § **5. st. šk. zk.**, koji odredjuje, „*da se u konfesijonalno mješovitih obćinah, gdje postoje za različite konfesije posebne škole, mogu sporazumkom dotičnikah takove škole spojiti u jednu zajedničku obću pučku školu*“, — da taj § ne samo nije u podpunom skladu sa cielim VI. poglavjem n. zk., već da je upravo u očitom protuslovju sa tim poglavljem, i da polazi upravo od protivna principa, vjeri i konfesiji neprijazna, nego li je onaj, po kojem novi zakon hoće da na susret ide vjeri i crkvi, i po kojem je stvoreno VI. pogl. i stvorene druge zakonske odredbe vjeri i crkvi prijaznije, da taj § nanosi očitu krivicu vjeri i crkvi, — to smo dovoljno dokazali gore, tumačeći § 5. st. (25. n.) šk. zakona. (Vidi gore str. 50 i sl.). —

Napokon nije u skladu sa VI. pogl. *niti* § **28. st. šk. zakona,** koji je opet bez promjene prenesen u **novi zakon** kao § **22.**, a glasi: „**Svaka školska obćina**“ (st. zk.) — „**Svaka obćina**“ (n. zk.) „*dužna je o svom trošku podizati i uzdržavati* **svoje obće pučke škole**“. Valjalo je i tu s obzirom na § 98. (gl. VI.) jednostavno reći: „**svoje pučke škole**“ (razumieva se bilo obće bilo konfesijonalne). Jer kad su po § 98. oni, što uzdržavaju dobru konf. školu, *prosti od uzdržavanja obće pučke škole,* t. j. od plaćanja obćinskoga školskoga nameta, to je jasno, da tim indirecte obćina

Digitized by Google

uzdržava i konf. školu, budući da joj je tim umanjen obćinski dohodak za uzdržavanje obće škole, i ne gledeći na to, da je po § 98. političkim obćinam slobodno i pozitivno podupirati obćinskimi sredstvi uzdržavanje konfes. škola svoga područja.

Toliko smo mislili reći o tih §§ 24., 25., 27. i 28. staroga, dotično 23., 24., 22. i 98. n. šk. zakona, §§-ih toli važnih za zadaću, koju si preduzesmo riešiti ovom razpravom. Mislimo, da nam i ovi §§ opet dokazuju, da se je novi školski zakon stvorio sa premalo zrela razmišljanja i sa nedostatnom dosljednošću. Bila bi s toga dužna vis. zem. vlada, ako kani odredbe VI. poglavja iskreno provesti u duhu onom i po onom načelu, po kojem se stvorilo to novo pogl. i druge slične zak. odredbe n. zakona, provodeć u život ovaj zakon, odstraniti otaj nesklad, koji djelomice još postoji medju slovom §§ 23., 24. i 22. i medju VI. poglavjem, ter u praksi te §§ tumačiti po smislu pogl. VI. o konfesijonalnih školah. —

Na § **26. st. šk. zk.**, koji je s malom iznimkom istovetan § **26. n. šk. zk.**, nismo se obazirali, razmatrajuć gornja četiri §§ st. šk. zk., jer nije u nuždnom vezu sa odredbami o konf. školah. Glasi pako: „*Gdje u političkoj obćini u smislu ovoga zakona valja da bude više školah, ima ona*“ (st. zk.) — „*ima* **obćinsko zastupstvo**“ (n. zk.) — „*odrediti teritorij i mjesto za pojedine škole (§§. 3., 24. i 25.)*“ (st. zk.) — „*(§§. 3., 23. i 24.)*“ (n. zk.); — „*ovaj teritorij sačinjava školsku obćinu*“.

„*Ako bi teritorij školske obćine sastojao iz mjestah spadajućih u razne političke obćine, imaju ove postupati sporazumno,* **kako glede mjestah,** *koja imaju u školsku obćinu spadati, kano i* **glede diela,** *koji će svaka od onih političkih obćinah iz svoje potrošarine* (*§. 31.*) *doprinositi za onu školu*“ (st. zk.) — „*postupati sporazumno* **glede mjesta,** *koja imaju spadati u školsku obćinu*“ (n. zk.).

Po st. zk. odredjivala je taj *teritorij politička obćina*, po novom odredjuje ga *obćinsko zastupstvo*, u čem nema bitne razlike.

St. zakon odredjuje u tom §-u takodjer, da imadu te razne političke obćine, pod koje spadaju mjesta jedne ter iste školske obćine, *sporazumno postupati glede diela, koji će svaka od ovih političkih obćina iz svoje potrošarine doprinositi za onu školu.*

Ovaj je dodatak *u novom zakonu izpušten,* a to po svoj prilici za to, što po riečih odjelnoga predstojnika u zadnjoj odb. sjednici dne 24./6., pa još više po izričnoj izjavi same vlade na usta preuzv. bana u specijalnoj debati kod § 34. n. šk. zakona, vlada želi pred-

Digitized by Google

ložiti zakonsku novelu, kojom će se izjednačiti uzdržavanje pučkih škola za bivši provincijal, gdje se škola uzdržavala dielomice potrošarinom, i za bivšu Krajinu, u kojoj se mjesto potrošarine za uzdržavanje škola razpisivao školski porezni namet. Kojimi se to sredstvi kani postići, opet je i sam preuzv. gospodin istom sgodom izjavio. No o tom pobliže kod § 34. n. šk. zakona. —

§§ **29., 30., 31., —, —, 32., 33., 34. i 35 st.**, a odnosni §§ **33., 31., 32., 34., 35., 36., 37., 39. i 38. n. šk. zk.** govore ob *izvorih za podmirivanje školskih troškova za bivši provincijal i za bivšu Krajinu.*

Nas ovdje u prvom redu zanima § **29. st.**, te istovetni § **33. n. šk. zk.**, koji glasi: *„Ako su uz občinu privatne osobe ili korporacije već od prije“* (t. j. još prije g. 1874. za vrieme konf. škola) *„za uzdržavanje škole štogod doprinositi* **kojim mu drago pravnim naslovom** *obvezane, imaju se takove obveze uzdržati u svojoj podpunoj krieposti. To valja i o* **zakladah i fondovih školam namienjenih,** *koji niti se u druge svrhe niti naročitoj namieni protivno upotrebljavati ne smiju.“*

Taj §, koji je nepromienjeno prenesen i u n. šk. zk., sadržaje u sebi *krivicu proti crkvi, dotično proti zakladam i fondovom, stvorenim od crkve za konf. škole, koje su onda obstojale,* kako smo to već gore spomenuli kod § 5. st. (§ 25. n.) šk. zk. Jer pošto se „takove obveze, ma kojim mu drago naslovom nastale, moraju i u novom zakonu uzdržati u podpunoj krieposti“, pa makar da su dotične konfesijonalne, crkvene korporacije, koje se obvezaše doprinositi za uzdržavanje pučkih škola, imale onda nakanu doprinositi lih za škole konfesijonalne, kakove su bile prije god. 1874., a ne za komunalne, kakove je stvorio zakon od g. 1874., makar da su fondovi i zaklade, školam pučkim namienjene, bile namienjene lih onakovim školam, kakove su bile prije te godine; — ipak su te korporacije dužne i poslie god. 1874., a po novom zakonu i poslie g. 1888., doprinositi za škole komunalne, ipak se i ti fondovi i zaklade ne smiju ni poslie g. 1874., ni poslie 1888. u druge svrhe, recimo za škole konfesijonalne, upotrebiti, premda su komunalne škole, kakove je stvorio zakon od g. 1874., a netaknutimi ostavio i novi zakon od g. 1888., već po svojoj naravi i ustanovi protivne duhu crkve, dotično konfesije, kako smo gore na dlan pokazali. Prisiljena je dakle crkva, prisiljene su crkvene korporacije, prisiljeni i crkvom ili crkvenim novcem osnovani školski fondovi i zaklade podupirati i uzdržavati škole, protivne njihovu duhu, njiho-

Digitized by Google

voj namieni. To je očita krivica. U istinu nije namiena tih fondova ostala nepromienjena, već je promjenom škola konf. u komunalne i ta namiena promienjena, al promienjena bez pitanja crkve!

Za to je i *„Predstavka srb. šk. saveta“* podpunim pravom zahtievala u točki 7.: *„Da se zakonom zemaljskim ujamči, da se zdanja, zaklade i dobra pravoslavnim srpskim veroizpovednim školam namienjena, u nikojem slučaju ne smeju na druge cjeli upotrebljavati nego samo na cjeli pravoslavnih veroizpovednih srpskih škola.“*

To isto vriedi tim više za zaklade i prinose, namienjene katoličkim pučkim školam, kakove su bile prije g. 1874. Zakon se na to osvrnuo nije, a najmanje glede katoličkih konf. škola, ter je § 29. st. zk. nepromienjeno prenesen u novi zakon; a Srbi su na to žali bože šutili, oni su mučke na to pristali, ter se zadovoljili onom materijalnom polakšicom, što ju zakon u § 98. daje konfesijonalnim školam.

Kako će se taj i jedan i drugi § (26. i 33. n. zk.) izvoditi za katolike, a kako za pravoslavne, pokazati će skora praksa.

Po tom dakle, što dosada navedosmo o tom §, kako i o §§ 24., 25., 27. i 28. st. šk. zk., te ob odnosnih §§ n. šk. zk., **nije** u tih točkah **novi zakon puno bolji od staroga.** —

Budući da su ostali netom navedeni §§, koji govore ob izvorih za podmirivanje školskih troškova, za našu zadaću manje važni, ne ćemo da o njih pojedince obširnije razpravimo, već ćemo samo diljem navesti njihov tekst, da onda o svih na sploh nešta spomenemo.

Glasi pako **30. st. šk. zk.**: *„Kako za podmirivanje stvarnih potrebah* **škole,** *tako i za plaćanje učiteljah ima se* **u svakoj školskoj obćini, i to u mjestu, u kojem je škola, utemeljiti školska blagajna,** *u koju teku:*

a) obvezni prinesci privatnih osobah ili korporacijah te dohodci od zakladah i fondovah školskih (§. 29.);

b) sve novčane globe, što ih ustanovljuju §§ 46., 49., 51., 61. i 62.;

c) dohodak od zemaljah školskih:

d) kamate zaklade školske (§. 34.);

e) rabat od neposredno pribavljenih knjigah školskih (§. 41.);

f) darovi i legati školskoj blagajni namienjeni.

Odnosni § **31. n. šk. zk.**: *„. . . . . stvarnih potrebah* **obće pučke škole** *. . . . ima se* **potrebni trošak uvrstiti u svakogodišnji proračun političke obćine** *ter u* **bivšem gradjanskom dielu** *kraljevinah podmiriti iz sliedećih izvorah:*

Digitized by Google

a) *obveznimi prinesci . . . . fondovah školskih ;*
b) *dohodkom od sgradah i zemaljah školskih ;*
c) *rabatom od . . . . školskih knjigah* (*§. 28.*). —

§ **31. st. šk. zk.**: *„Uz izvore u prediduéem §. 30. naznačene ima se za podmirivanje troškovah škole na prvom mjestu upotriebiti dohodak od potrošarine dielom, koji bude potreban,* **te koji se takodjer ima predati u školsku blagajnu.**"

„A gdje svi ti izvori dotjecali nebudu, imat će se manjak pokriti iz ostalih dohodakah občine."

Odnosni i malne jednaki § **32. n. šk. zk.**: *„Uz. . . . . §. 31. . . . ima se* **u bivšem gradjanskom dielu kraljevinah** *za podmirivanje . . . ., koji bude potreban.*"

„A gdje svi ti . . . . občine." —

§§ **34. i 35. n. šk. zk. nema u st. zk.**, jer se tiču bivše Krajine; a glasi

§ **34. n. šk. zk.**: *„U seoskih občinah bivšega krajiškoga poručja namirivati će se stvarne potrebe školske iz občinskih školskih blagajnah, a beriva aktivnoga učiteljskoga osoblja, onda troškovi za županijske i zemaljske učiteljske konferencije zajedničkim zemaljskim školskim nametom od dvadeset postotakah ordinarija i izvanrednoga prireza izravnih porezah, koji se namet zajedno s porezi propisivati i u županijsku školsku blagajnu odpremati ima.*"

„Razdiobu ovoga zemaljskoga školskoga nameta obavit će zemaljska vlada na temelju izkaza županijskih školskih blagajnah. Ako svota čitavoga zemaljskoga školskoga nameta seoskih občinah nedotječe za podmirenje prije spomenutih izdatakah, ima se manjak namaknuti iz dohodakah možebit postojećih kotarskih ili občinskih školskih fondovah, zakladah i zapisah tim načinom, da se ti dohodci upotrebe samo za onaj predjel ili onu občinu, kojoj su namienjeni." —

§ **35. n. šk. zk.**: *„Ustanove o zemaljskom školskom nametu* (*§. 34.*) *netiču se gradskih občinah bivšega krajiškoga područja, nego se imaju pristojbe tamo namještenoga učiteljskoga osoblja podmirivati iz dohodakah gradskih občinah.*" —

§ **32. st. šk. zk.** *i malne istovetni* § **36. n. šk. zk.**: *„Siromašnim* **školskim obćinam**" (st. zk.) — *„Siromašnim* **občinam**" (n. zk.) —, *„koje dokažu, da svega troška za svoju obću pučku učionu — školu — nikako podmiriti nemogu, priticati će se po mogućnosti u pomoć iz zemaljskih sredstavah.*" —

Digitized by Google

§ **33. st. šk. zk.**: „*Osim* **školske blagajne** *ima se u svakoj* **školskoj občini,** *u koliko već neobstoji, utemeljiti školska zaklada, u koju će teći:*

a) *ostatci od plaćah redovitih učiteljah za vrieme, dok su zastupani* **privremenimi** *učitelji;*

b) *novčane globe, što ih ustanovljuje* §. **151.**;

c) *darovi i legati* **školskoj zakladi** *namienjeni.*

Odnosni § **37. n. šk. zk.**: „*U svakoj* **občini** *ima se, u koliko već neobstoji* . . . .:

a) . . . . . . **privremenimi ili namjestnimi** *učitelji;*

b) . . . . . . *što ih ustanovljuju* §§. **29.**, **41.**, **43.**, **57.**, **58. i 180.**;

c) . . . . . **školi** *namienjeni.*" —

§ **34. st.**, te § **39. n. šk. zk.** glasi: „*Glavnice školske zaklade nesmiju se trošiti, već se imaju plodonosno ulagati i samo kamati od njih* **pripadaju školskoj blagajni**" (st. zk.) — „*i samo kamate od njih smiju se upotriebiti* **za podmirenje tekućih troškovah školskih**" (n. zk.). —

§ **35. st. šk. zk.**: „**Školskom** *blagajnom i školskom zakladom upravlja občinski* **školski odbor** *(§. 134. c) po naputku, što će ga izdati zemaljska vlada.*"

Odnosni § **38. n. šk. zk.**: „**Občinskom školskom** *blagajnom (§. 34.) i školskom zakladom (§. 37.) upravlja občinsko* **poglavarstvo, a županijskom** *školskom blagajnom* **županijska oblast** *po naputku,* . . . . . *vlada.*" —

To su ti §§. Razlikuje se u tih §§ novi zakon od staroga u koječem. N. zk. 1) u § 31. u bivšem provincijalu ne pozna *školske blagajne* za podmirivanje stvarnih potreba školskih i za plaćanje učitelja, koja se je po § 30. st. zk. „*imala utemeljiti u svakoj školskoj občini, i to u mjestu, u kojem je škola*", već se po n. zk. ima potrebni taj trošak uvrstiti u *svakogodišnji proračun političke občine, ter u bivšem gradjanskom dielu podmiriti iz istih po prilici izvora, koji su po § 30. st. zk. tekli u školsku blagajnu,* kako je u obće novi zakon *djelokrug,* što su ga po st. zk. imale *školske občine, preneo na političke občine.* Već je i tim zakon samostalnost školske uprave ograničio i uže spojio sa upravom političkom, o čem će biti govor dalje kod gl. IX. ob upravi pučkih škola.

Budući da novi zakon školski ne zna više za školsku blagajnu u pojedinih školskih občinah, naravno ne govori više niti § 31. n. šk. zk. *o globah ustanovljenih* po §§ 46., 49., 51., 61. i 62. st. šk. zk. (odnosno §§ 29., 41., 43., 57. i 58. n. šk. zk.), koje po § 30.

Digitized by Google

st. šk. zk. sl. b) tecijahu u školsku blagajnu; niti isti § 31. n. šk. zk. ne govori, kako je govorio 30. st. zk. sl. f), *o legatih i darovih školskoj blagajni* namienjenih; niti ne govori § 32. n. zk., kako je govorio § 31. st. zk., *da se dohodak od potrošarine, u koliko je potrebit, ima predati toj blagajni za podmirivanje školskih troškova,* već jednostavno veli, *da se imade upotrebiti za podmirivanje tih troškova;* zatim *§ 37. n. zk.*, koji govori kako i *§ 33. st. zk. ob utemeljenju školske zaklade u svakoj občini* (po st. zk. *u svakoj školskoj občini),* ter *ob izvorih i dohodcih te zaklade,* ne veli kako § 33. st. zk. sl. c), da amo idu *„darovi i legati školskoj blagajni namienjeni"*, već jednostavno *„darovi i legati školi namienjeni";* s istoga napokon uzroka ne *pripadaju,* kako je po § 34. st. zk. bilo, *kamati od glavnica te zaklade, koja se ne smije trošiti, već plodonosno ulagati, školskoj blagajni,* već veli § 39. n. zk. jednostavno: *„da se smiju upotriebiti za podmirenje tekućih troškova školskih."*

Razlikuje se nadalje novi zakon od staroga 2) u tom, što u st. šk. zk. nema *§§ 34. i 35. n. šk. zk., koji govore o posebnom načinu, kako se imadu namirivati školske potrebe za bivšu Krajinu;* a taj je način drugi od onoga, što je po n. zk. odredjen za bivši provincijal. Jer dočim je novi šk. zakon u svem drugom izjednačio zakonske odredbe za pučke škole bivšega provincijala s onimi bivše Krajine, *ostavio je bitnu razliku samo u načinu za podmirivanje troškova školskih,* te je za Krajinu u §§ 34. i 35. ostavio *način onaj, kako su se do sada* podmirivali troškovi.

Za što se je u toj stvari u zakonu stvorila razlika medju provincijalom i bivšom Krajinom? Odgovara preuzv. ban na upit srbskoga zastupnika Ševića u specijalnoj debati 4./6. o tom §-u, da se sada još nije moglo izvesti, da se u tom izjednači bivša Krajina s bivšim provincijalom, dok se ne namaknu dostatna sredstva, da se uzmogne odpustiti školski namet i prirez; a ta sredstva da će se, kako se nada, namaknuti dobrovoljnom žrtvom bolje stojećih občina, zatim osnivanjem onih zaklada, koje se imadu po manifestu od g. 1881. osnovati za podpomaganje pučke škole i to „ne samo za katoličke, nego i za škole vjeroizpoviedi pravoslavne i evangeličke." Budući da se ban onomu prvomu izvoru pouzdano nada, a skorašnje oživotvorenje ovoga drugoga sam obećaje, to je cienio, da je sasvim pravilno i shodno, svakako dobro i nuždno, da se vlada u tom pogledu izjavi, što misli u buduće učiniti. *„Indi"*, tako nastavlja, *„ja imam čast u ime vlade izjaviti, da je vlada*

Digitized by Google

sama voljna što prije odstraniti ustanove, koje su sadržane u § 35." (prvot. osnove, a 34. n. šk. zk.). „*Kako će ona to polučiti, mislim, da to moram u kratko razložiti, da ozbiljnost ove moje izjave podkriepim.*"

Pa pošto je razložio način, kako smo ga gore spomenuli, zaključi opetujuć: „Ja indi izjavljujem opetovano, da će se vlada starati, da ono vrieme što prije nastupi, kad će se taj § moći odstraniti. Vlada će se starati u jednom i drugom pravcu" (naime i za dobrovoljni prinos imućnijih obćina, za povećanje potrošarine, kao i za osnivanje spom. zaklada), „te izazvati akciju, da se to uzmogne učiniti, a svakako će se sretnom scieniti, ako bude mogla čim prije u tom pogledu shodne predloge predložiti ovomu vis. saboru." (Nar. Nov. br. 153. g. 1888.)

Napokon 3) razlikuje se *n. zk. od st. još u § 38.*, koji veli: „*Obćinskom školskom blagajnom (§. 34.)*" (bivše Krajine) „*i školskom zakladom (§. 37.) upravlja obćinsko poglavarstvo, a županijskom školskom blagajnom županijska oblast po naputku što će ga izdati zemaljska vlada*", dočim je odnosni § 35. st. zk. glasio: „*Školskom blagajnom i školskom zakladom upravlja obćinski školski odbor (§. 134. c) po naputku itd.*" I ovaj § sužuje samoupravu školsku predjašnjega zakona, dočim je, ukinuvši mjestnu školsku blagajnu, ujedno i obćinskomu odboru oduzeo upravu školske blagajne i školske zaklade i preneo ju na obć. poglavarstvo, dotično na županijsku oblast. Inače je n. zk. u svih ostalih ustanovah ovih §§ jednak staromu glede podmirivanja školskih troškova.

Da li su te promjene u n. šk. zk. glede uzdržavanja škole, glede ukinuća predjašnjega djelokruga školskih obćina i ukinuća školske blagajne istih obćina, glede uprave obćinske školske blagajne, bolje, ili gore po pravi napredak školstva, vidjet ćemo kod IX. gl. —

§§ 36.—42. st., a §§ 10.—15., 27. i 28. n. šk. zk., *govore o škol. sgradah, o pokućtvu, ob učilih itd.*, i to:

§ 36. st. šk. zk. jednak slovom **§ 11. n. šk. zk.** *govori o broju i veličini školskih soba*, te glasi: „*U obćih pučkih školah veličina se i broj školskih sobah mora obzirom na ustanove §. 20.*" (st. zk.) — „*§. 18.*" (n. zk.) — „*ravnati po broju djece školu polaziti obvezane i po broju potrebitih za nju učiteljah.*"

„*Nu — No — kod novih gradnjah valjat će se obazirati i na mogući prirastak — prirast — djece školu polaziti obvezane*".

Ovaj § nalazi se u n. zk. u I. gl. medju obćenitimi ustanovami, dočim držimo, da spada u II. gl., koja govori o nižoj pučkoj školi, jer odredbe toga §-a sbilja govore samo o nižoj pučkoj školi.

Digitized by Google

§ **37. st. šk. zk.** skoro je jednak §-u **27. n. šk. zk.**, ter veli: „*Pri svakoj obćoj pučkoj školi mora biti prikladan stan* **za jednoga učitelja**“ (st. zk.) — „**za učitelja**“ (n. zk.). —

§ **38. st. šk. zk.** slovom istovetan § **14. n. šk. zk.** govori *o školskom vrtu, gombalištu i zdencu,* što se mora nalaziti uz svaku obću pučku školu: „*Uza svaku obću pučku školu mora za praktično vježbanje učenikah u gospodarstvu biti školski vrt, zatim gombalište i zdenac za piće i kućnu porabu učiteljem.*“

I ovaj §, koji se je u st. zk. nalazio u II. gl., stoji u n. zk. u gl. I. medju obćenitimi ustanovami; vriedio bi dakle po tom za sve javne pučke škole, i niže i više. No to nije vjerojatno, jer gledom na tekst njegov kao da imade na umu samo niže pučke škole, pa bi s toga i on spadao u II. gl.

I naziv „*obća*“ tako u ovom, kako i u predjašnjih §§ 6., 7. i 11., pak i u nekih sliedećih §§ n. šk. zk., nije prikladan, jer nije posve izvjestno, što se njime misli, da li „javna“ za razliku od konfesijonalne i privatne, dakle i niža i viša pučka škola, ili samo „niža“, za razliku od više pučke škole, pošto se taj naziv kod razdjelbe pučkih škola (u §§. 2. i 3.) niti ne napominje, niti ne tumači. Najvjerojatnije jest, da zakon tako zove onu pučku školu, bila niža bila viša, koja nije ni konfesijonalna, a ni privatna. Barem se čini tako i po § 6. i po dalnjih §§ ob upravi pučke škole, koje ćemo kasnije navesti. Al ta neopredieljenost opet nam dokazuje, i da je zakon izradjen premalo promišljeno, i da bi ona naša razdjelba pučkih škola, koju smo mi gore kod § 3. na str. 49. naveli, bila puno shodnija i jasnija. —

§ **39. st. šk. zk.** malne istovetan §-u **12. n. šk. zk.** pridržaje *potanje ustanove o postupku pri gradjenju škola, o kakvoći sgrada i pokućtva zemaljskoj vladi,* naime: „*Potanje ustanove o tom, kako da se ima postupati pri gradjenju školah, ter o tom, kakove da imaju biti školske sgrade i pojedini njihovi dielovi i pokućtvo školsko,* **izdati će zemaljska vlada posebnom naredbom**“ (st. zk.) — „**pridržane su zemaljskoj vladi**“ (n. zk.). —

§ **40. st. šk. zk.**, a slovom istovetni § **13. n. šk. zk.** (gl. I.) *govori ob uredjivanju i pregradjivanju obstojećih školskih sgrada,* te glasi: „*I obstojeće školske sgrade imat će se, na koliko već nisu, što prije urediti dotično pregraditi prema navedenim ustanovam (§§. 36.—38.)*“ (st. zk.) — „*(§§. 11., 12., 14. i 27.)*“ (n. zk.) —

§§ **41. i 42. st. šk. zk.**, a njim istovetni § **28. n. šk. zk.** govore *o nabavi školskih knjiga i drugih učila za školsku djecu*

Digitized by Google

na selu. Glasi pako § **41. st.**, te § **28. alin. I. n. šk. zk.**: *„Svaka seoska školska občina dužna je za svoju pučku školu školske knjige i druge za nauk potrebite stvari prije početka svake školske godine nabaviti, ter ih medju učenike putem učiteljah“* (st. zk.) — *„učitelja“* (n. zk.) — *„podieliti. Trošak u to ime imat će občini naknaditi dotični roditelji učenikah“* (st. zk.) — *„učenika“* (n. zk.). —

§ **42. st.** a § **28. alin. 2. n. šk. zk.**: *„Posve siromašnim učenikom davat će občina školske knjige i druge za nauk potrebite stvari bezplatno.“* —

§§ **43.—53. st. šk. zk.**, te §§ **40., 47., 46., 29., 30., —, 42., 43., 44. i 45. n. šk. zk.** *govore o polazu škole* i to: § **43. st. šk. zk.** i istovetni § **40. n. šk. zk.**, glasi: *„Roditelji ili njihovi zamjenici nesmiju svoje djece ili štićenikah ostaviti bez obuke, koja je propisana za obću pučku školu.“* Prama onomu, što smo rekli gore kod § 38. st. šk. zk., trebalo je i tu reći mjesto „obću pučku školu“: „nižu pučku školu“.

Svakako je *dobro,* da se djeci pribavi ta obuka; nu drugo je pitanje, da li i u koliko država imade pravo i vlast *to od roditeljâ silom zahtievati,* pošto javni poredak, za koji se je državi brinuti, sigurno ne visi nuždno o tom, da svako diete bez iznimke uživa obuku, propisanu za pučku školu. Ta dužnost roditelja, brinuti se za obuku i uzgoj svoje djece, i to za obuku i uzgoj, o kojem su oni sami osvjedočeni, da je istinit i valjan, za uzgoj i obuku u duhu njihove posebne konfesije, dakle za katolike *u katoličkom duhu,* to je stvar lih saviesti roditelja, koja ne podpada pod jurisdikciju i nadzor državne vlasti; nije dakle pravna kakova obveza, na koju bi mogla državna vlast roditelje silom pritjerati. Jedino crkva, kano vlast duhovna, koja ima da nadzire i rukovodi ne samo religijozno-moralni, već i sav socijalni život svojih vjernika, dakle i roditelja, i koja im po sv. sakramentu ženitbe u ime Isusa Krista i pribavlja milost i daje nalog i uputu, da djecu svoju kršćanski uzgoje, jedino crkva može roditelje na tu njihovu moralnu dužnost prisiliti, a tek na njen zahtjev smije i mora kršćanska država i materijalnimi sredstvi crkvi u pomoć priteći proti opornim roditeljem. To je pravi odnošaj crkve i države prama kršćanskim roditeljem u pitanju, da li se ovi mogu i smiju siliti na uzgoj i obuku svoje djece.

Dakako, da može biti prilika takovih, te će u kojem pojedinom slučaju ta sila sa strane države i koristna i nuždna biti, recimo i u nekih predjelih našega naroda, osobito pošto je vez

Digitized by Google

medju crkvom i državom razkliman, ter država više ne bi bila voljna, odredbe crkvene svojom materijalnom moći podpomagati. Dapače, gdje se radi o tom, da država zakonom sili roditelje, da moraju djeci svojoj pribaviti u obće dostatnu školsku obuku, bilo u kojoj god valjanoj školi, a ne sili ih, da svoju djecu šalju baš u *školu državom podignutu ili priznanu,* moramo priznati, da su i regilijozne i gradjanske i družtvene prilike i potrebe našega vieka takove, ter se ne može državi poricati ovo pravo, nuždom stvoreno, kojim se proti roditeljem štiti pravo djece na potrebnu im obuku i uzgoj. Imade o toj stvari i medju katoličkimi pedagozi dva mnienja. Jedno mnienje načelno poriče državi pravo obćega silovanja djece u školu: jer da, izuzamši pojedine slučajeve, gdje bi roditelji uzgoj i obuku djece svoje posve zanemarivali, državi već po svrsi njenoj, skrbiti se za vanjski poredak svojih državljana, ne pripada pravo, pačati se u uzgoj i obuku djece, a nekmo li, preuzeti to u svoje ruke, budući da je to i pravo i dužnost samih roditelja, dužnost saviesti njihove. Drugo mnienje drži, da istina državi po naravnom zakonu ne pripada pravo, siliti djecu u školu, al obzirom na današnje družtvene prilike, nije moguć javni poredak bez toga silovanja, kako smo ga gore spomenuli.

No u tome složni su svi katolički pedagozi, *da se nikako i nikada državi ne smije priznati pravo, da sili roditelje, slati djecu baš u škole državne, a što je još gore, u škole komunalne,* **koje su duhu crkve** *skroz* **protivne**. To se protivi i naravnomu pravu i zakonu, a protivi se i objavi kršćanskoj, po kojoj nije državi, već crkvi naloženo, da uči i uzgaja sve narode, dakle i djecu; jer to bi isto bilo, što siliti djecu, da si stave dušu u pogibelj, da si vječnomu spasu naškode, da se malo po malo odmetnu od crkve. Za to se crkva svagdje tamo, gdje joj nije zajamčen dobar kršćanski uzgoj u pučkoj školi, bori svimi silami za slobodu pučke obuke, za neodvisnost škola konf. od državne vlasti i za ravnopravnost tih škola sa državnimi školami.

(Vidi o tom krasno i temeljito razlaganje u Stöcklovoj knjizi „Lehrbuch der Paedagogik" §§ 12. i 16. (II. izdanje.) —

Ovo što rekosmo, vriedi dielomice ne samo za ovaj §, već i za sve sliedeće do § 53. st. zk., koji su svi skoro bez promjene preneseni i u novi zakon. Pa u toliko se **novi šk. zakon** po našem sudu **jednako slabo, kô i stari, podudara sa zdravimi načeli pučke obuke**, kako ih uči katolička crkva i sam zdrav razum. —

Digitized by Google

Nego navedimo još i ostale §§-e, koji se tiču toga silovanja roditelja na uzgoj i obuku djece njihove. To su nadalje

§ **44. st. šk. zk.** i skroz istovetni § **46. n. šk. zk.**, koji glasi: *„Sposobnost za polaženje“* (st. zk.) — *„polaz“* (n. zk.) — *„škole počima s navršenom šestom godinom; obvezanost pako na polaženje — polaz — škole nastaje s navršenom sedmom godinom života“*.

O tom smo §-u izrekli svoj sud i obrazložili ga gore kod § 18. st. (§ 16. n.) šk. zk. *o broju razreda pučke škole.* —

Isto tako smo na istom mjestu razložili i prosudili i sliedeći *§ o trajanju polaza pučke škole.* Taj § **45. st. šk. zk.** istovetan §-u **47. n. zk.** glasi: *„Obvezanost na polazak — polaz — škole traje pet godinah, neračunajuć ovamo opetovnu obuku (§. 57)“* (st. zk.) — *„opetovne obuke (§. 53.)“* (n. zk.). —

§ **46. st. šk. zk.**, te **29. n. šk. zk.** odredjuje: *„Najmanje mjesec danah prije početka školske godine ima se obaviti popis svekolike, unutar školske občine nalazeće se, na polaženje — polaz — škole obvezane djece, i to putem posebnoga za to izaslanoga odbora, koji kako će biti sastavljen, odredit će se putem naredbe.“*

„Tko diete popisu ukloni ili glede njega štogod krivo naznači, kaznit će se načinom i putem u §. 49.“ (po st.), — *„i putem §. 41.“* (po n. zk.) — *„naznačenim globom od 1—20 for. na korist školske blagajne“* (po st. zk.) — *„občinske školske blagajne“* (po n. zk.), — *„ili ako platiti neuzmogne, zatvorom od 1—4 dana.“*

Kako god država, na pose moderna, nema stroga prava na svoju ruku, a ne po crkvi pozvana, roditelje silom goniti, da djecu u školu šalju, tako jednako nema prava globiti ih, ili čak zatvarati za to, što djecu u školu ne šalju. Pa to je protupravno globljenje kod našega većim dielom skroz osiromašenoga puka i neumjestno, a i štetno po narodno gospodarstvo, dakle i po državu; odiše li pako škola komunalna duhom crkvi protivnim, onda je to i bezbožno. —

§ **47. st. šk. zk.** i istovetni § **30. n. šk. zk.** odredjuje: *„Tjelesno slabu ili duševno nezrelu djecu* **može** *občinski školski odbor na duže ili kraće vrieme* **oprostiti od polazka — polaza — škole**“. Ovaj izraz *„može oprostiti od polaza škole“* ne čini nam se shodan, jer on kaže, da toga obć. šk. odbor ne mora učiniti, što je vrlo štetno po školu. Bolje bi bilo, da se je reklo, *da se djeca, koju občinski školski odbor pronadje tjelesno slabom ili duševno nezrelom,* **opraštaju** *od polaza škole na duže ili kraće vrieme.* U ostalom je i taj § u

Digitized by Google

savezu sa gore spomenutimi o prisilnom polazu škole, vriedi dakle i za nj ono, što smo za sve rekli. —

§ **48. st. šk. zk.**, koji odredjuje: *„Učenike, koji su na obćoj pučkoj školi četiri godine probavili i predmete za četvrti razred s dobrim uspjehom naučili, može dotični školski odbor oprostiti od dalnjega svagdanjega polazka škole, te ih samo pridržati, da polaže opetovnicu"*, — **izpušten je u novom zakonu.**

Gore kod § 18. st. (§ 16. n.) šk. zk. spomenuli smo razlog, za što žalimo, da je taj § izpušten. Jest taj § u savezu sa § 18. (dot. 16.) *o broju razreda* i sa § 45. (dot. 46.) *o trajanju polaza niže pučke škole.* —

§ **49. st. šk. zk.**, a istovetni § **41. n. šk. zk.** veli: *„Roditelji ili njihovi zamjenici dužni su djecu, koja su na polaženje škole obvezana (§. 44.)"* (st. zk.) — *„na polaz škole obvezana"* (n. zk.) — *„redovito pošiljati u javnu pučku školu; što ako propuste, imaju se od občinskoga školskoga odbora najprije na svoju dužnost opomenuti, a ako se opomenom neuspije, imaju se na prijavu občinskoga školskoga odbora od obć. polit. oblasti"* (po st. zk.) — *„od občinskoga poglavarstva"* (po n. zk.) — *„kazniti na korist školske blagajne"* (po st.) — *„občinske školske zaklade"* (po n. zk.) — *„postupnimi novčanimi globami od 1—10 for., koje će se globe utjerivati onim načinom, kojim se utjeruju i drugi občinski zaostatci. Samo u slučaju podpune neutjerivosti novčane globe, imadu se roditelji ili njihovi zamjenici kazniti zatvrom od 1—2 dana."*

„Slučajeve, u kojih će se zaostatci iz škole moći smatrati izpričanimi, ustanovit će zemaljska vlada."

„Učitelj će svakih 14 danah predlagati občinskomu školskomu odboru izkaz školskih izostatakah (absencijah)."

„Proti roditeljem, koji usprkos opetovanim" (st. zk.) — *„opetovnim"* (n. zk.) — *„kaznam uztraju u nemarnosti glede pošiljanja svoje djece u školu, postupati će se po ustanovah §§. 176. i 177. gradjanskoga zakonika na obustavu ili na gubitak vlasti, te će im se djeci postaviti skrbnik."*

Ako smo rekli za § 46. st. (§ 29. n.) šk. zk., da je sam po sebi uzet prama roditeljem nepravedan, a po okolnostih i okrutan i štetan za narodno gospodarstvo, vriedi to u još većoj mjeri za ovaj §. A radi toga, što roditelji ne šalju djece svoje u školu, uzprkos zapovjedi svjet. oblasti, koja je, kako gore rekosmo, izuzmeš li posebne okolnosti, neovlaštena, goniti djecu silom u državne škole, kazniti roditelje ća obustavom i gubitkom otčinske

Digitized by Google

vlasti, to se može razumjeti samo na temelju ateističnoga načela o premoći države, da je naime država izvor i pravu i vlasti, t. j. Bog; a sve drugo, dakle i crkva i roditelji i obitelji i pojedinci pred državom i bez privole države bezpravna masa, materijal, odredjen jedino za državu. No to su na dlan bili socijalni odnošaji staroga Rima u vrieme, kad je pokvarenost bila vrhunac dostigla i rimska se država počela razpadati. I ovaj je dakle § na istom principu stvoren, kako i predjašnji. — Veli se nadalje u njem, da su roditelji itd. *dužni redovito pošiljati djecu u javnu pučku školu.* Ova rieč *„javnu"* dvolična je, ter ako znači *„bilo obću, bilo konf. sa pravom javnosti"*, posve je dosljedno, da se kaže: *„redovito imadu se slati u javnu školu."* Al ako se tim misli *„obća — komunalna škola"*, kako je vjerojatno pogledom na § 3., onda ne samo da je ta odredba krivica proti konf. školam, kakove je stvorila VI. gl. n. zk., te nije s tom glavom dovedena u sklad, jednako kako niti gore spomenuti § 24. (st. zk.), dotično 23. (n. zk.) sa svojim dodatkom, već je taj § još u protuslovju sa sliedećima dvama §§-ima; a ta vele:

§ **50. st. šk. zk.** = § **42. n. šk. zk.**: *„Roditeljem ili njihovim zamjenikom ostaje prosto djecu svoju dati podučavati ili doma ili u kojem god budi privatnom budi javnom zavodu ili u kojoj drugdje postojećoj pučkoj školi. Nu — No — u tom su slučaju roditelji ili njihovi zamjenici dužni svake godine dotičnu nebiljegovanu svjedočbu o napredku djece podnositi školskomu odboru; a ovaj je dužan na to paziti„ da se djeca poduče bar u onom obsegu, kakov se po ovom zakonu zahtieva za javne pučke škole. (§. 54.)"* (st. zk.) *„(§ 50.)"* (n. zk.).

Ta pogodba glede svjedočbe može se razumno protezati samo na onu djecu, koja se podučavaju na kakovom zavodu, a ne na onu, koja se doma podučavaju, (premda toga sam zakon jasno ne izriče); *jer o djeci doma podučavanoj govori sliedeći* § **51. st. šk. zk.** = § **43. n. šk. zk.**:

„Djeca, koja se doma podučavaju, moraju svake godine položiti izpit na kojoj javnoj pučkoj školi".

„Prekršitelji ustanovah ovoga i predidućega §. 50." (st. zk.) — *„§. 42."* (n. zk.) — *„kaznit će se po občinskoj političkoj oblasti"* (st. zk.) — *„po občinskom poglavarstvu"* (n. zk.) — *„globom od 20—100 for. na korist školske blagajne"* (st. zk.) — *„občinske školske zaklade"* (n. zk.).

Digitized by Google

Žali bože i ovaj § ne može, a da jadne roditelje ne sjeti na utjehu, koja ih čeka, *ako odredbe ovoga ili predidućega §-a prekrše, naime na globu od 20—100 for.* Al država već po svojoj naravi ne ima drugih sredstava disciplinarnih, van ovakova materijalna, globu ili zatvor, i upravo s toga po naravi svojoj ona ne može biti samostalnom odgojiteljicom, a još manje vrhovnom nadzornicom uzgoja.

I u ovih dakle §§ **41.—43 n. šk. zk. nije ovaj zakon bolji od staroga,** pače, dočim je izpustio § 48. st. šk. zk., jest on i **gori po uzgoj.** —

§ **52. st. šk zk.** dieloma jednak § **44. n. šk. zk.** *govori o dužnosti vlastnikâ tvornica i većih obrtničkih radionica, koji se za posao služe djecom na polaz škole još obvezanom, da toj djeci na svoj trošak priskrbe školsku obuku.* Glasi naime:

„*Vlastnici tvornicah ili većih obrtničkih radionicah, na koliko se za svoj posao služe djecom, na polaženje — polaz — škole još obvezanom, moraju takovu djecu, dok ona obveza traje, ili pošiljati u javnu mjestnu učionu — školu — ili ju pako dati najmanje po 12 urah na tjedan obučavati u posebnoj o svom trošku po propisih valjanih za javne škole ustrojenoj tvorničkoj učioni — školi.*“

„*Ustanovljeno za obuku vrieme mora se smjestiti unutar vremena za posao opredieljena.*“ (st. zk.)

„Vlastnici tvornicah ili većih obrtničkih radionicah, koji za obuku djece kod njih zabavljene propuste skrbiti jednim ili drugim od gori naznačenih načinah, pasti će pod novčanu globu, ustanovljenu §. 87. (dotično §. 85. obrtnoga zakona od 27. veljače godine 1872., ter im se u slučaju opetovana prestupka može oduzeti pravo upotrebljivati za svoj posao djecu na polaženje škole obvezanu“.

Ova je **posljednja alineja** st. šk. zk. žali bože **izpuštena u n. šk. zk.**, što se nije smjelo učiniti, kad se je taj § st. zk. već htio prenieti i u novi zakon. No naše je mnienje, da bi bilo puno bolje, da se taj § nije nikako preneo u n. zk., već da se je jednostavno zabranilo, upotrebljavati djecu, na polaz škole obvezanu, za posao po tvornicah i većih radionicah, jer je to za tu djecu i moralno štetno, (sa zlih primjera i razgovora starijih radnika, kako to obično biva), i fizički pogubno. Slabo diete, koje polazi redovito pučku školu, i k tomu još mora preostalo vrieme od jutra do mraka, tjelesno raditi u mračnih i većinom nezdravih radionicah, mora fizički propasti. A gdje je oblasti dostatna kon-

Digitized by Google

trola, da se djeca radom ne preobterećuju, da nadoknade vrieme, po mnienju gospodara u školi za posao mu izgubljeno, kad znamo i u samom Zagrebu na oči oblasti ne jedno samo diete, na školu još obvezano, koje polazi mjesto u školu, u tvornicu duhana raditi, a to i poslie opetovane prijave? I u tom §-u novi zakon svakako nije bolji, nego li je bio zakon od g. 1874., već se čini, da je i gori.*) —

*) Vrlo spasonosan predlog predložilo je godine 1888. o tom toli važnom predmetu „Savezno švicarsko vieće“ za konferenciju medju industrijalnimi državami evropskimi, koja se je imala držati u Bernu i uz koju je odmah pristala vlada talijanska.

„Savezno vieće“ želi, da položaj radnikâ bude predmet medjunarodnoga saveza u sliedećih točkah:

1. Da se zabrani rad u nedjelju.
2. Da se opredieli najmanja doba, izpod koje nije smjeti primati mladež u fabrike.
3. Da se opredieli, koliko najduže smiju raditi na dan radnici, koji su još mladići.
4. Da se zabrani upotrebljavati djecu i žene kod poslova pogibeljnih i škodljivih zdravlju.
5. Da se ograniči noćni rad obzirom na žene i malodobne radnike.

Taj je predlog osobito živo zagovarao i branio dr. Gašpar Decurtins znamenitim govorom, izrečenim u narodnom vieću švicarskom 27. lipnja 1888. Ove točke vrlo liepo razsvjetljuje u listu „Osservatore Romano“ markez Filip Crispolti. Iz toga razlaganja saznajemo n. pr., da se je već u prošlom vieku u Englezkoj počelo preko mjere i na fizičnu i moralnu štetu upotrebljavati djecu kod poslova u tvornicah i radionicah, i time tjerala neka vrst trgovine s kukavnom djecom, ter su tamo dječaci, strpani u strašne prostorije, na stotine umirali. God. 1802. bio je istina stvoren zakon zaštitni, ali je ostao bez koristi. Stoprv g. 1847. bude absolutno zabranjeno primati u posao dječake izpod 8 godina, a rad bude ograničen na šest sati za dječake od 8.—13. godine. Te zakone učini nuždnimi izrodjenje fizičko i propadanje moralno, u koje sve više padahu rastući naraštaji radnički. A tako se je moralo pobrinuti i u drugih zemljah, premda puno kasnije. Tako bude ustanovljeno u Austriji i u Švicarskoj, da se mogu pripustiti u fabrike dječaci samo od 14 godina. U Njemačkoj, Francezkoj, Rusiji, Ugarskoj, Holandiji, Švedskoj granica je 12 godina. U Španjolskoj, Englezkoj, Italiji 9 godina. U raznih državah saveza amerikanskoga ta granica stoji medju 10. i 13. godinom.

U svih tih zemljah jest doba, kad se mogu u fabrike primati dječaci za posao, po prilici ono, koje su navršili, svršivši nižu pučku školu. Budući da gore spomenuti § našega školskoga zakona govori o djeci, na polaz pučke škole obvezanoj, koja rade po tvornicah, i za koju da treba

Bayerische Staatsbibliothek

Digitized by Google

§ **53. st. šk. zk. = 45. n. zk. šk.** *odredjuje: „Na pustarah (majurih), na kojih ima za školu sposobne djece, a nemora se po §. 24.“* (st. zk.) — *„§. 23.“* (n. zk.) — *„podići posebna škola, niti se djeca radi daljine gdje drugdje uškolovati mogu (§. 25.)“* (st. zk.) — *„uškolati mogu (§. 24.)“* (n. zk.), — *„imade vlastnik dotične pustare (majura) skrbiti za obuku ovakove djece po propisu, što će ga izdati zemaljska vlada.“*

To dakako posve odobravamo, razumije se sa našega gore izjavljenoga stanovišta. —

§§ **54. i 55. st. šk. zk.**, te odnosni §§ **50. i 51. n. šk. zk.** *govore prvi o nastavnih predmetih u obćoj pučkoj školi, a drugi ob obuki u ženskom ručnom djelu — n. zk. zove ga bolje „ručni rad“ — i o kućanstvu u samostalnih djev. školah.*

Glase pako ti §§:

§ **54. st. šk. zk.**: *„Nastavni predmeti* **u obćoj školi** *jesu sliedeći:*

a) **nauk vjere**;

---

posebne tvorničke pučke škole otvoriti, to je jasno, da zakon ne misli braniti djeci, obvezanoj na polaz niže pučke škole, t. j. takovoj, koja još nisu navršila 12.—14. godinu dobe svoje, raditi po tvornicah, samo ako uz to školu ne zanemaruju. Dakle je u tom pogledu kod nas za ubogu djecu (kršćansku dakako) gore, nego u drugih zemljah; a to nije nego na zator puka kršćanskoga, a na korist kapitalista, većinom židova! Za to rekosmo gore, da bi najbolje bilo, pače nuždno, prama onomu, što i drugud nalazimo, da se u obće zabrani, uzimati školsku djecu za posao po tvornicah. A u Zagrebu, kako na svoje oči vidjesmo, uzimaju se u tvornicu, i to u vrlo škodljivu, u tvornicu duhana, djeca ženska, ma kako sitna i slaba bila, ma i ne svršila još nižu pučku školu, samo ako što god raditi mogu.

A koliko sati rade kod nas u Zagrebu takova sitna djeca na dan? Od $^1/_2$8—$^3/_4$12, to je 4 i $^3/_4$ sata; zatim od 1—$^1/_4$5 sati, to je 3 i $^1/_4$ sata; skupa 8 sati, dočim se je do g. 1889. radilo i preko 10 sati!!

Drugdje, kako nam isti gore spomenuti pisac svjedoči, jest glede dnevnoga trajanja radnoga vremena za djecu ovako ustanovljeno: Njemačka ne dozvoljava, da bi dječaci, koji nisu navršili 14 godina, radili više od 6 sati na dan (i to je preveć!); od 14. do 16. godine ne više od 10 sati, i ti sati ne mogu biti nego od 5$^1/_2$ u jutru do 8$^1/_2$ u večer. U Austriji izmedju 12. i 14. godine ne smiju više raditi od 8 sati. Danska, Španjolska, Švedska i nekoje od saveznih država odrediše takodjer nešto sličnoga. (Vidi o tom Katol. List g. 1889. br. 16. Viest iz Švicarske.)

Digitized by Google

b) **materinski jezik** *(§. 11.) čitanje, pisanje, slovnica, vježbe u govoru i pismenom izrazu mislih;*

c) računstvo;

d) zemljopis; } **na temelju čitankah.**

e) povjest;

f) fizika; i

g) prirodopis;

h) krasopis;

i) **geometričko oblikoslovje;**

j) **pjevanje;**

k) gimnastika;

l) praktična uputa u najvažnije struke gospodarstva.

K tomu za žensku djecu ženska ručna **djela** *i uputa u kućanstvo.*"

Odnosni § **50. n. šk. zk.**: „*Nastavni* . . . . **u nižoj** *pučkoj školi* . . .

a) **nauk vjere, a za učenike grčko-iztočne vjeroizpovjesti još čitanje crkveno-slovjenskoga pisma;**

b) **materinski jezik** (*§. 4.*) . . . . . . *mislih; a gdje nije* **hrvatski ili srbski jezik** *nastavnim, ima se isti* **kao obvezni predmet** *učiti;*

c) **računstvo i geometrijsko oblikoslovje;**

d) **najvažnije** *iz zemljopisa, povjesti, fizike i prirodopisa na* **temelju čitanakah;**

e) krasopis;

f) **risanje;**

g) **svjetovno i crkveno pjevanje;**

h) gimnastika;

i) praktična uputa . . . . . . *gospodarstva.*

K tomu . . . . *ženski ručni* **rad** *i uputa u kućanstvo.*" —

§ **55. st. šk. zk.** i istovetni §. **51. n. šk. zk.**: „*Obuku u ženskom ručnom djelu — radu — i u kućanstvu dužne su tamo, gdje obstoje samostalne djevojačke škole, podieljivati učiteljice takovih školah*".

„*Gdje pako neima samostalne djevojačke škole, ili gdje je djevojačka škola učiteljem izručena, tamo za obuku u ženskom ručnom djelu*" (st. zk.) — „*tamo radi obuke u ženskom ručnom radu*" (n. zk.) — „*i u kućanstvu treba po mogućnosti skrbjeti za posebnu učiteljicu.*"

Kako vidimo, predmeti na nižoj pučkoj školi jesu po n. zk. skoro isti, kao i po st. zk. *Razlika* je samo ta, što je 1) novi

Digitized by Google

zakon pod sl. a) kod nauka vjere dodao na zahtiev Srbalja: „*a za učenike grčko-iztočne vjeroizpovjesti još čitanje crkveno-slovjenskoga pisma*“, što se sigurno ne će obaviti u ona 2 sata, za nauk vjere opredieljena, već će to biti u vrieme izvan tih satova. Srbi dakle postigli su, da im je zakon za nauk vjere, za vježbanje u crkvenih obredih itd. prepustio više satova, nego što su do sada imali. A katolikom? A za što ne? — Ne ćemo da na ta pitanja odgovaramo. Drugo je dakako pitanje, da li je to pedagogijski dobro, da djeca već u pučkoj školi moraju da uče, i to već prvih godina, hoće li se da nauče, toli raznovrstno pismo: latinicu tiskanu i pisanu, ćirilicu gradjansku tiskanu i pisanu, crkveno-slovjensko pismo bar tiskano, a k tomu ona, koja uče uz to njemački jezik, goticu i tiskanu i pisanu. Da ist doch des Guten zu viel! — Ne znamo dakle, **da li se odredba n. šk. zk. u tom može nazvati boljom od one st. šk. zakona?**

Razlika je 2) ta, što je n. zk. pod sl. b) riečim: „materinski jezik, čitanje, pisanje, slovnica, vježbe u govoru i pismenom izrazu misli“, dodao: „*a gdje nije hrvatski ili srbski jezik nastavnim, ima se isti kao obvezni predmet učiti.*“

Napokon možemo 3) smatrati znatnom *razlikom* i to, što novi zakon propisuje pod d), da se uči: „*najvažnije* iz zemljopisa, povjesti, fizike i prirodopisa na temelju čitanakah“, dočim je st. zk. bio propisao jednostavno: „d) zemljopis, e) povjest, f) fiziku, g) prirodopis — sve na temelju čitanakah“, al ipak, bar na oko, kao posebne predmete. N. zk. stavio je i u toj točki, kako i u § 1., čednije zahtjeve, veleći, da se imade uzeti samo *najvažnije* od svih tih stvari. I tim nastoji odstraniti krive nazore gdjekojih možda učitelja, kao da treba zemljopis, poviest, fiziku i prirodopis u pučkoj školi kao posebne predmete obradjivati i predavati. U tome je **n. zk. bolji i jasniji od staroga.** —

§§ 56.—66. st. šk. zk., odnosno **§§ 52.-62. n. šk. zk.** *govore ob opetovnicah.* Promotrimo osobito one §§, koji se donekle razlikuju u st. i u n. zk., jer u cielom su §§ i st. i n. zk. u tom skoro istovetni.

§ 56. st. šk. zk. = § 52. n. šk. zk. glasi: „*Znanje stečeno u svakdanjoj* **obćoj** *pučkoj školi*“ — (prama razdjelbi i nazivu pučkih škola u § 2. n. zk. bilo bi u n. zk. izpravnije, da se je reklo: „*u svagdanjoj* **nižoj** *pučkoj školi*“) — „*opetuje se i razširuje prama potrebam praktičkoga života u opetovnici*“, — (točnije: „*do-*

Digitized by Google

tično u šegrtskvj školi"), — „*koja je spojena sa svakom takovom školom*". —

§ **57. st. šk. zk.**: „*Opetovna obuka traje* **dvie godine.**"

Odnosni § **53. n. šk. zk.**: „.... **dvie do tri godine**". — O tom §-u govorit ćemo na koncu ovih §§. —

§ **58. st. šk. zk.** i malne istovetni § **54. n. šk. zk.**: „*Opetovnicu su obvezana polaziti sva djeca, koja su svršila obću*" (st. zk.) — — „*nižu*" (n. zk.) — „*pučku školu*".

„*Izuzimaju se ona djeca, koja polazeć kakovo od obće — od niže — pučke škole više učilište, ili kakov strukovni tečaj, svrše s dobrim uspjehom najmanje dva godišnja tečaja takova učilišta.*"

Ponajprije primjećujemo, da je valjalo rad jasnoće dodati: „Izuzimaju se ona djeca.... strukovni tečaj *ili šegrtsku školu* ..." Jer šegrtska škola, i onakova, kako ju je na novo uredio „*Ustrojni štatut za šegrtske škole u Hrvatskoj i Slavoniji*", izdan vladinom naredbom od 30./5. 1886. na temelju zakonskoga članka XVI.: 1884. zajedničkoga hrv.-ugarskoga sabora (a autonomija naša?!), ipak se ne može pravo računati niti med učilišta od niže pučke škole viša, niti med strukovne tečaje. Nadalje jest pitanje: hoće li ta dva tečaja takova učilišta, od niže pučke škole višega, n. pr. gimnazije, biti uviek tako prikladna, „da se u njih *prama potrebam praktičnoga života* razširuje znanje, stečeno u svagdanjoj obćoj pučkoj školi", kako to zakon traži od opetovnice? Ne bi li bilo shodnije, da se je reklo, da su od opetovnice oslobodjena samo ona djeca, *koja dokažu, da su si* u ova dva godišta višega kakova učilišta *stekla onoliko znanja* za praktički život, koliko se išće od opetovnice? —

§ **59. st. šk. zk** skoro istovetan §-u **55. n. šk. zk.** *veli:* „*Djeca, koja posluju u tvornicah ili u većih obrtničkih radionicah (§ 52.)*" (st. zk.) — *(§. 44.)*" (n. zk.) — „*obvezana su, svršivši svakdanju obću pučku školu, tečajem* **dvijuh godinah**" (st. zk.) — „*tečajem* **trijuh godinah**" (n. zk.) — „*i na opetovnu obuku, za koju im se od strane vlastnikah — vlastnika — tvornice i obrtničke radionice ima pružiti prilika budi u javnoj mjestnoj, budi u posebnoj uz tvorničku učionu — školu — uredjenoj opetovnici.*"

Bilo bi bolje, da se je prama predjašnjima §§ 53. i 54. n. zk. i tu reklo: „tečajem dvijuh ili trijuh godinah", mjesto jednostavno „tečajem trijuh godinah", jer ne znamo, za što bi se glede takove djece pravila razlika, odredjujuć bez iznimke tri godine opetovnici, dočim inače opetovnica traje dvie do tri godine. —

Digitized by Google

§ **60. st. šk. zk.** malne istovetan §-u **56. n. šk. zk.** *govori ob analfabetih: „Koji šegrti i trgovački naučnici neznaju ni čitati ni pisati, moraju se uz nagradu, koju će njihovi gospodari utanačiti s dotičnim učiteljem, dati u toj umjeći predbježno podučiti u posebnoj pripravljaonici za opetovnicu“*; — n. zk. dodaje: **„dotično za šegrtsku školu“.**

Možda zakon i st. i novi ipak preveć pesimistički misli o kulturnom stanju našega naroda, kad u taj broj analfabeta eventualno broji i „trgovačke naučnike“? Bolje bi bilo, da se bar nisu izrikom spomenuli; to je naše mnienje. — Da zakon nagradu, pripadajuću učitelju analfabetâ, prepušta, da utanače gospodari s dotičnimi učitelji, ne čini nam se sgodno, nit za učitelja ugodno. Bolje, da ju je sam zakon opredielio, kad ju već napominje.

§ **61. st. šk. zk.** i istovetni § **57. n. šk. zk.** *odredjuje: „S roditelji ili njihovimi zamjenici, dotično obrtnici i vlastnici tvornicah ili većih obrtničkih radionicah, koji propuste slati dotičnu djecu u opetovnicu, postupat će se po propisu §. 49. ovoga zakona, dotično §. 87. obrtnoga zakona od dne 27. veljače 1872.“* (st. zk.) — *po propisu §. 41. ovoga zakona, dotično po propisu §. 157. a) obrtnoga zakona od godine 1884. (zk. čl. XVII.: 1884.)“* (n. zk.)

„Ako li djeca svojom krivnjom propuste polaziti opetovnicu, moraju nadoknaditi zanemareno vrieme dužim polaženjem — polazom — opetovnice.“

[§ 49. st. zk., § 41 n. zk., odredjuje globu 1—10 for., dotično 1—15 for. (ili zatvor 1—2 dana)].

Taj § spada u broj onih, koje smo gore spomenuli, kad smo govorili o prisilnom uškolovanju. —

§ **62. st. šk. zk.**, a **58. n. šk. zk.** glasi: *„Pod globom od 20 do 50 forintih na korist občinske školske blagajne“* (st. zk.) — *„občinske školske zaklade“* (n. zk.) — *„nesmije nijedan majstor osloboditi svoga šegrta a trgovac svoga naučnika, ako školskom svjedočbom nedokaže, da je uredno polazio opetovnicu.“* —

Sudeć po slovu ovih posljednjih trijuh §§ (60., 61. i 62. st., a 56., 57. i 58. n. šk. zk.), čini se, kao da zakon naš, kad govori ovdje ob opetovnici, misli pod njom i šegrtsku školu, bar premalo luči jednu od druge; jer govoreći ob opetovnici, spominje ujedno i šegrtske škole, propisuje u jednom ter istom § način, kako valja da se šegrti i trgovački naučnici analfabeti pripravljaju za „opetovnicu, dotično za šegrtsku školu“; zakon nadalje odredjuje na istom mjestu, gdje govori ob opetovnici, takodjer i globe, što

Digitized by Google

stižu nemarne obrtnike i trgovce, koji svoje šegrte ili trgovačke naučnike ili redovito u školu ne šalju, ili prije valjano dovršene škole oslobadjaju; zakon govori o tih školah premalo jasno i opredieljeno, preslabo ih luči od opetovnica. A ipak su šegrtske škole posebnim naprvo već napomenutim ustrojnim štatutom od 30./5. 1886. točno ustanovljene i vrlo obširno nacrtane.*) No zakon naš kao da ni ne zna za taj štatut, niti ga ne spominje, niti se na nj ne obazire, niti su ovi §§ u skladu s tim štatutom. Jer kad bi se na nj obazirao, morao bi, spomenuvši šegrte i trg. naučnike, uputiti na taj štatut, niti bi smio štogod odredjivati glede naobrazbe šêgrta i nàučnîka, ili glede globe nemarnih majstora i trgovaca, već sve to prepustiti onomu štatutu. — Al je i pravo, da zakon za taj štatut ništa ne zna, jer je to naš autonomni zakon, a štatut uredjuje ono, što spada strogo pod našu autonomiju, samostalno na temelju zajedn. drž. zakona. Kojim pravom, nije nam ovdje izpitati. U ostalom morao bi baš školski zakon, koji uredjuje cjelokupno pučko školstvo, govoriti posebice i o šegrtskoj školi, koja je kao škola, *opetovnici uzporedna*, spomenutim štatutom ustrojena u većini naših gradova i povećih trgovišta (i to već do konca škol. god. 1887./8. ustrojena u Zagrebu, Glini, Jaski, Karlovcu, Kostajnici, Petrinji, Samoboru i Sisku, zatim u Varaždinu i Krapini, onda u Belovaru, Koprivnici i Križevcu, u Brodu, Daruvaru, Novojgradiškoj, Pakracu i Požegi, u Osieku, Djakovu, Mitrovici, Rumi, Vinkovcih, Vukovaru i Zemunu, a za 3 poveća mjesta dozvoljena: za Petrovaradin, Gospić i Otočac); držimo bo, da šegrtske škole poput predjašnjih gradjanskih, a sadašnjih viših pučkih škola više spadaju na pučko školstvo, nego na srednje, ili na strukovne tečaje. Al zakon jedva ih i spominje u ova tri §§-a (60., 61. i 62. st., a 56., 57. i 58. n. šk. zk.). Ne možemo se dakako ovdje posebno baviti sa napomenutim ustr. štatutom, budući da o njem naš autonomni škol. zakon ništa ne zna; al kad ova tri §§-a ipak napominju šegrte, stavit ćemo na konac ovih §§-a primjetbu i o naših šegrtih.

§ 63. st. šk. zk. i skroz istovetni **§ 59. n. šk. zk.** odredjuje: „*Na pučkih školah, gdje ima više učiteljskih silah, imaju se opetovnice po potrebi razdieliti na više razredah.*“

§ 64. st. šk. zk., te istovetni **§ 60. n. šk. zk.** „*Učitelji su pučkih školah dužni učiti — dužni su obučavati — u opetovnici bezplatno.*“

---

*) Bilo je već prekasno, obazreti se u ovoj razpravi na novi ustr. štatut za šegrtske škole od 11. rujna 1892. br. 13.325.

Digitized by Google

Ovdje se istina ne veli jasno, da li se pod imenom opetovnice razumievaju i šegrtske škole; al budući da su u šegrtskih školah, kakove su napomenutim štatutom ustrojene, namješteni posebni učitelji, dotično profesori, što iz broja pučkih učitelja, što izvan toga broja, sa posebnom sistemizovanom plaćom, a u ovom se §-u govori o *bezplatnom* podučavanju, jasno je, da ovaj § govori samo ob opetovnici. Da su učitelji šegrtskih škola posebice plaćeni, posve odobravamo. Al da učitelji *moraju* u opetovnici, koja je za mjesta, gdje nema ustrojene šegrtske škole, ono, što je inače šegrtska škola, *podučavati bezplatno, pače da se ni nagrada ne napominje, to smatramo očitom nepravdom.* Kad je jednak ili sličan teret, neka bude i jednaka ili slična plaća.

§ **65. st. šk. zk.**, a § **61. n. šk. zk.**: „*Opetovnica se drži dva puta na tjedan po dvie ure, neračunajuć u ovo vrieme nauk vjere.*"

„*Dane i ure — Dan i ure — za opetovnu obuku odredjuje mjestna školska oblast.*" (st. zk.) — „*obćinski školski odbor.*" (n. zk.)

Da se šegrtska škola *drži tri puta na tjedan,* kako je to bivalo u Zagrebu, i to i *nedjeljom* baš u vrieme *od 9—12 sati,* kad bi bilo šegrtom najsgodnije polaziti sv. misu i propovied, a da se ipak *za nauk vjere* nije odredio koji sat pred poldan u nedjelju, već u *tjednu u kasnu večer*: — *ne znamo, da li i to zakon zahtieva,* a još manje, *da li to vodi k rel.- moral. napredku te mladeži.**) Napokon

§ **66. st. šk. zk.**, istovetan §-u **62. n. šk. zk.** glasi: „*Obuka u opetovnici ima se protezati na* **najpotrebitije** *za život predmete.*"

„*Dotičnu učevnu osnovu propisat će zemaljska vlada.*"

Da se obuka u opetovnici ograničuje na *najpotrebitije* samo predmete, sigurno je *hvale vriedno,* samo što je taj izraz dosta neopredieljen.

Kako smo evo vidjeli, svi su ti §§ ob opetovnici malne jednaki i u starom i u novom škol. zakonu, izuzevši *§ 57. staroga škol. zakona,* koji odredjuje opetovnoj obuci *samo* **dvie godine,** dočim *odnosni § 53. novoga škol. zakona* odredjuje **dvie do tri godine.**

Ovaj je § u prvotnoj osnovi, predloženoj saboru, glasio jednako, kako i u starom zakonu, to jest, da opetovna obuka *traje dvie godine.* No pošto je odborski izvjestitelj u odborskoj razpravi dokazivao, kako je nuždno, da se produži opetovna obuka, ostavio se taj §, kako i § 65. (st. zk., 61. n., a 64. prvotn. osn.), koji radi o broju ura na tjedan u opetovnici, in suspenso, dok ga vlada

---

*) Sa novim ustr. štatutom okrenulo je u tome nešta na bolje.

Digitized by Google

promienjena ne predloži odborskoj razpravi. To je učinjeno u posljednjoj odborskoj sjednici 24./6. 1888., gdje je odjelni predstojnik na ovaj § (57. st. zk., a 56. prv. osnove) primjetio, da je izjestitelj dr. Kršnjavi htio opetovnu obuku i glede broja sati i glede trajanja razširiti, no da je od većega broja ura odustao, a vlada da uvažuje želju za produženjem opetovne obuke, jer da u Austriji i Ugarskoj sbilja do 15. godine traje; za to da § 56. ima glasiti: „Opetovna obuka traje dvie do tri godine". Tim da je stvorena mogućnost, gdje to lokalni odnošaji dopuštaju, razširiti opetovnu obuku. Ovo je sigurno pravo i dobro, jer je potrebno; i za to se ne možemo posve složiti sa nazori zast. Pisačića, koje je iznio u spec. debati kod ovoga §-a, da bi na opetovnu obuku kroz dvie godine bila obvezana samo ona djeca, koja su sa srednjim uspjehom svršila pučku školu.

No da je izvjestitelj htio još više razširiti opetovnu obuku, i glede broja sati i glede trajanja, premda već svakdanja škola najmanje 5 godina traje, pače, da je izrazio u generalnoj i specijalnoj debati želju, da se ona razširi tako, te traje i do 20. godine, jer da je tako i u Würtembergu: tim je gospodin sbilja pokazao, da naše domaće prilike shvaća preveć idejalno, da se na te naše prilike premalo obazire, da mu je život našega seljačkoga naroda premalo poznat. Zar će on zahtievati od naše ženske seljačke mladeži, koja je već u 14.—16. godini za udaju, da polazi opetovnicu do 20. godine, a tamo, gdje je obospolna škola, i skupa sa momci, pa i zimi pod večer? Ta to je ne samo neshodno, već bi sigurno u mnogih mjestih bilo i na veliku štetu po moralno stanje ženske seljačke mladeži. Po neke krajeve Slavonije, koja je g. izvjestitelju sigurno dobro poznata, kakove su već tamo tužne prilike, bila bi takova zak. odredba po gotovo pogubna. — A onda, zar bi se tim ljubav naroda našega k školi učvrstila? Za to smo vrlo zahvalni vis. vladi, što nije pristala na te nazore izvjestiteljeve, već je odabrala sretnu sredinu, te produljila vrieme opetovnice eventualno na tri godine, proti čemu dakako nitko pametan ne će biti. U toj je točki **novi škol. zakon sbilja napredniji i bolji od staroga**; no i to samo glede mužke mladeži; jer glede ženske je naše mnienje, da za nju na mnogih mjestih ni ove 2—3 godine opetovnice nisu baš jako koristne, osobito tamo ne, gdje ne ima posebne učiteljice za žensku mladež, ili barem za ženski ručni rad. Jer žensko čeljade od 13.—18. godine treba da se bavi u posve drugih prilikah i drugim poslom, nego li to biva kod momaka u

Digitized by Google

opetovnici. Pisca barem naučilo je izkustvo, stečeno u duh. pastvi, da nije jako žaliti, ako se djevojka poslie svršene svakdanje škole bavi više doma kod ognjišta u skromnosti, nego u opetovnici sa odraslimi dječaci.

Posve se slažemo sa izvjestiteljem, kad nam u gen. debati kazuje, da su „zahtjevi prema pučkoj školi bili s mnogo stranah prenapeti", pa da su ti „previsoki zahtjevi urodili tim plodom, da nije bilo ploda na stablu pučke škole". Pravo kaže, kad nastavlja: „Nije stajao resultat pučke škole u razmjerju s onimi silnimi troškovi, koji se izdaju i sa onim velikim aparatom, kojim se namjerava postići cilj pučke škole. Ovo je urodilo ozlovoljenjem proti samoj pučkoj školi, a ja držim nepravom." (?) A upravo su zlatne rieči, kad priznaje: „**Pučka škola** *i ondje, gdje traje cielodnevna nastava 8 godinah*, **nepostizava ono ploda**, *kojemu su se podizači od ovakovih školah nadali.*" („Nar. Nov." 1888. br. 150.). Al upravo ovaj neuspjeh bio bi ga morao podučiti i osvjedočiti, da se cilj pučke škole, t. j. rel.-mor. uzgoj, ne postizava samom nastavom, ma trajala i 50 godina, ako je ne proniče duh vjere, duh kršćanski, ako ta nastava, ako škola pučka ne stoji na onom tlu, na kom ima da stoji po svojoj naravi i po odredbi Božjoj. Tä i njega i mene i mnoge druge, koji ipak ciene, da su dobro i valjano uzgojeni, nije uzgojila nova pučka škola, koju on želi produljiti do 20. godine, već ona stara, toli pokudjena konfesijonalna škola, koja je bila čednija i u broju godina i u broju satova na tjedan, al nam je za to dala prilike i vremena, da nam se i duh i tielo podpuno i valjano razvije, a vriedni su nam učitelji, sada već što pokojni, što starci, srce plemenili pravim kršćanskim duhom, koji je svu školu nadahnjivao. To manjka novoj školi, a tomu se ne može naći surogat u povećanom znanju i umjenju, jer bi inače mnoga izškolana gospoda morala dobar naš seljački puk nadkriliti kako znanjem, tako i značajem, krepošću i poštenjem. Pak je često baš obratno.

Ne će dakle puno koristiti ni 3 i više godina opetovne obuke, ako i tu obuku i svu školu ne bude duh vjere kršćanske prožimao i oživljavao, al vjere *pozitivno-kršćanske,* kako ju uči Kristom postavljena učiteljica, sv. crkva.

Da je školi ne stalo duha sv. vjere, pa tako ne stalo i pravoga uzgoja, to je glavni razlog, za što se uzgojni uspjeh, kako ćemo dalje čuti, i u *predjašnjoj gradjanskoj i višoj školi* kraj „svega aparata i silnih troškova" ni iz daleka ne postizava, i za što bijaše do sada i u *šegrtskoj školi* uza sav nepregledni niz §§-a i

Digitized by Google

pravila, kojimi je ustrojni štatut od god. 1886. tu školu po modernih nazorih uredio, *taj uzgojni uspjeh dosta slab*, pače vrlo slab. Ili zar će to koga pobuditi na ljubav k današnjoj školi, kad ona svim svojim uzgojem ne može da postigne bar to, da se ne sbivaju ove i ovim nalike činjenice, da šegrt n. pr. svomu vjeroučitelju u školi Boga Gospodina opsuje, da učitelju pred nosom i neposredno prije i poslie škole i u samoj školskoj sgradi cigarete frče, da ga možeš u školi samo drakonskom strogosti i soldačkom silom u miru držati, da šegrti i u školu nose pištolje, da se poslie škole na noževe do krvi potuku, da prolazeće ljude i obližnje kuće uznemiruju, da treba ne jednoga, već više stražara, koji će red i mir uzdržati kod polazka iz šegrtske škole i dr. sl. Želiš li ih vidjeti, dodji na lice mjesta, kad se svršava ta škola pod večer, i to u Zagrebu, u središtu našega modernoga školstva! Ne krivimo za to nikoga posebice, pače znamo, da bi još göre bilo, da *nema revnih učitelja,* kojim i crkva i država svaku hvalu duguje, koji mnogo zla prieče, a mnogo dobra tvore: al **kriv je duh škole današnje**; jer te činjenice, kojih stara škola nije poznavala, očito pokazuju, da je kod te mladeži pučka škola velikim dielom promašila uzgojni cilj, kako je to otvoreno priznao već napomenuti liberalni bečki školski list „Bürgerschule“ za današnje pučke i gradjanske škole u Cislitaviji, kad veli, kako smo čuli naprvo na koncu prvoga diela ove razprave (na str. 37.), gdje smo govorili *o plodovih današnje pučke škole:* „Die in den ersten Classen der Bürgerschule angehäuften rohen, ungezügelten Elemente beweisen, dass die Erziehungsversuche der Schule an ihnen spurlos vorübergegangen sind.“

Kad smo nekom prilikom u 24. br. Hrv. Učit. od god. 1888., u članku „Osvrt na novi škol. zakon“, oštro odsudili bili grke plodove našega pučkoga školstva, neki se u Zagrebu na to uzvrpoljili i srdili. Čim nam se navedene činjenice i još druge, njim nalike, kojih cieli niz u zalihi imamo, temeljito pobiju, mi smo pripravni, odustati od onoga svoga oštroga suda. Al nevolja je ta, što se ne će da prizna niti zlo, koje hara u našoj mladeži, niti se mari tražiti pravi uzrok tomu zlu i uporaviti uspješan liek, već, kao da su oči zavezane, hrli se napred, traži se spas tamo, gdje je stokratno izkustvo dokazalo, da ga ne ima. Ne, nikada ne će pučka škola imati u uzgoju prava ploda, ma da se još više milijuna na nju potroši i obseg znanja ne znam koliko razširi, a trajanje škole produži — ne će imati uspjeha, jer je od crkve odtrgnuta; pa tako joj manjka ono, što je u uzgoju najglavnije,

Digitized by Google

Božji blagoslov. Tomu će se nasmijati bezvjerac, komu je blagoslov Božji prazna rieč, fraza: al ne će toga prezreti kršćanin pedagog, koji zna, da niti je šta onaj, koji sadi, niti onaj, koji zalieva, već Bog, koji daje uzrast, uspjeh.*)

Toliko o nižoj pučkoj školi i ob opetovnici, s njom spojenoj. *Prelazimo sada na III. glavu o višoj pučkoj školi.*

III.

„Glava treća. O gradjanskoj školi“ (st. šk. zk.).
„O višoj pučkoj školi“ (n. šk. zk.).**)**

O toj školi rade §§ **67.—73.** st., a §§ **63.—68. n. škol. zakona.**

§ **73. st. šk. zk.**, koji glasi: *„Dosadanje male, s glavnimi školami spojene realke imaju se pretvoriti u gradjanske škole ili u samostalne male realke“*, izpušten je u novom škol. zakonu, jer mu je prestao predmet, pošto je ono, što nalaže, jurve izpunjeno. Ostaju dakle od *staroga škol. zakona još §§ 67.—72., kojim u novom škol. zakonu odgovaraju §§ 63.—68.*

Prije nego pojedine §§ promotrimo, držimo nuždnim, *napomenuti nešta u obće o predjašnjoj gradjanskoj (višoj djevoj.) školi,* koja je u novom zakonu pretvorena u *višu pučku školu.*

Ota *viša pučka škola* novoga škol. zakona, na pose mužka, zove se u starom škol. zakonu *gradjanska škola*, a ženska se obično zvala na prosto *viša djevojačka škola*; novi ju pako zakon, i mužku i žensku, zove shodnije *višom pučkom školom* (§ 2.), da tim označi, kako je ona u najtješnjem vezu sa nižom pučkom školom, i kako treba, da sa nižom školom tvori jednu samo cjelinu.

Ova je škola novim zakonom skroz preustrojena, a to se je držalo nuždnim, jer je bila *obća tužba* na predjašnju višu ili gradjansku školu, i mužku i žensku, da je *podpuno nepraktična,* ter se je htjelo novim zakonom njenu ustroju dati skroz praktičan smjer. To su u saborskom škol. odboru, a još više u samom saboru izjavili sami stvaratelji osnove novoga škol. zakona, na poseb *izvjestitelj* škol. odbora saborskoga, i sam *predstojnik* odjela za bogošt. i nast.

Budući da je preustrojstvo više pučke škole toli znamenito po rel.-mor. uzgoj naše omladine, a po tom i po dobrobit cieloga

---

*) Samo obćinstvo potužilo se već na drzovitost i razpuštenost zagrebskih šegrta. Vidi viest: „Zagrebački šegrti“ u „Nar. Nov.“ 1891. br. 99. od 1./5.

**) Ne valja zaboraviti, da smo tu glavu izradjivali mnogo prije, nego je bila ukinuta zagreb. viša djev. pučka škola, a stvoren „ženski licej“.

Digitized by Google

družtva, *mi ćemo nešta točnije razmotriti III. glavu staroga i novoga škol. zakona o gradjanskoj — višoj pučkoj — školi, poimence obzirom na žensku višu pučku školu*, koju držimo još važnijom od mužke.

Navesti ćemo najprije *glavne prigovore*, koji se dizahu proti predjašnjoj višoj (gradjanskoj) školi; zatim *ćemo priobćiti diljem pojedine §§-e III. glave staroga i odnosne §§-e novoga škol. zakona*, da vidimo, u koliko bijahu ti prigovori osnovani, i da li će po novom škol. zakonu ne stati tih prigovora, te *da li je novi škol. zakon u tom bolji* od staroga u pogledu relig.-moralnoga uzgoja; a onda ćemo izreći *i svoje mnienje*, kako bi se tim nedostatkom, ako ih je predjašnja viša škola imala, moglo doskočiti, u koliko im možda sam novi škol. zakon još doskočio nije.

I. Poglavito su se bile pojavile *ove tužbe* na predjašnju gradjansku (višu) školu:

1. Tužilo se na nju, da je *premalo praktična*, dakle *odviše teoretična*, jer da se u njoj „predavaju" prerazni, skoro samo teoretični predmeti, pak i praktični po imenu predmeti da se uče skroz teoretički, bez praktične vježbe, kao n. pr. u mužkoj višoj školi gospodarstvo i obrtoslovje, a u ženskoj kućanstvo i ženski ručni rad; i tako po cielom svom sustavu da nije spodobna, uzgojiti učenike, dotično učenice svoje za njihov budući život. Za to se je i priznalo u saboru sa strane same vlade, da od ogromnoga troška za tu školu ne ima skoro nikakove koristi po naobrazbu mladeži.

2. Prigovaralo se toj školi nadalje, da ona upravo s toga *mladež preobterećuje preogromnim, (?) preraznim i nepotrebnim*, a za dobu te mladeži *neprobavljivim gradivom*, te je nemoguće, postići naučni cilj te škole.

3. Ta škola, osobito ženska viša škola, *da prima u prve razrede nezrelu, premalenu djecu*, na fizičnu i moralnu štetu same mladeži; a razlog tomu da jest, što djeca nižu pučku školu sa 4 samo razreda, a bez petoga, — u kojem bi se nauk pučke škole opetovao, nadopunio i učvrstio, — prerano svršavaju, ter ih tako roditelji, još nesposobnu za kućni posao, a preslabu za šivaću (obrtnu) školu, šalju s malom iznimkom na sploh u 5. razred više škole, u koju mogu stupiti odmah, čim s dobrim uspjehom svrše četvrti razred pučke škole, pa ma bila ne znam kako sitna.

4. Vrlo se nadalje neshodnim držalo, što ta malena i nezrela djeca odmah *od 5. razreda imadu* mjesto jedne učiteljice *više stručnih učiteljica i učitelja (profesora)*, a uzgoj da tako mora štetovati.

Digitized by Google

5. I to se držalo po ženski uzgoj štetnim, što su u *ženskih viših školah ponamješteni mužkarci učitelji (profesori)*, jer da žensku ćud samo ženska valjano i shodno uzgojiti može.

6. *I prelaz iz 4. razreda u 5. razred ženske više škole* smatrao se *je pretežkim i prenaglim*, poimence *u pogledu njemačkoga jezika,* dočim u prvih 4 razredih pučke škole ne ima u naukovnoj osnovi redovita sredstva, osposobit diete, da si u petom i daljnjih razredih uzmogne pribaviti onoliko znanje njemačkoga jezika, koliko je u tih razredih propisano. To isto vriedi za gradjanske škole u obće.

7. Budući da velik dio roditêlja, šaljući nezrelu djecu, na pose žensku, u 5. razred, ne imaju nakane slati ih i u daljnje razrede, već samo žele, da im djeca, još preslaba za redovit posao, bilo kod kuće, bilo u zanatu, bilo u obrtnoj (dotično šivaćoj) školi, još koju godinu svakdanju školu polaze, da ne izostanu prerano iz škole, a da opet ne opetuju bez potrebe i koristi 4. razreda: — s toga se sudilo, da *veliku dielu djece*, koja redovito preko mjere napunjuju peti razred, a onda iza godinu, dvie, školu ostave,*) *taj peti razred jedva šta koristi*, jer se u njem ima tek temelj položiti daljnjoj višoj naobrazbi, te je on samo jedna čest, koja spada na cieli organizam više škole.

8. Pače pravom se je držalo, da *djeci nižega i srednjegaststališa ta viša ženska škola samo škodi.* Već ime „viša škola“, pak sav ustroj njen, prerazni ti predmeti sa svojimi zvonkimi i učenimi nazivi itd. da nuždno *potiču žensku djecu na taštinu*, uzgajaju ih nad njihov striš, za odlične gospodjice, ter búdi u njih pomisao, da su odredjene za viši stališ, nego li je stališ njihovih siromašnih roditelja, da se njim ne pristoji tako proste poslove obavljati, kakove obavljaju njihovi roditelji. Kakove užasne posljedice mora imati takov uzgoj za veći dio naše ženske mladeži, koja polazi višu školu, poimence za onu siromašnijih roditelja, a po tom i za samo družtvo ljudsko; kako se tim nuždno množi ženski „nadri-

*) Kako razabiremo iz godišnjih školskih izvješća, bio je posljednji desetak godina (od 1878./9.—1888./9.) poprečni broj učenica početkom 5. i 6., te koncem 8. razreda u postojaloj gradskoj, te u samostanskoj višoj djevojačkoj školi u Zagrebu ovaj: U gradskoj višoj školi početkom 5 r. 77; početkom 6. r. 50, a taj broj spao koncem 8. r. na 24; slično u samostanskoj: početkom 5. r. 77, početkom 6. r. 50, a taj broj spao koncem 8. r. na 29. Tim brojem ne treba komentara.

Digitized by Google

učeni“ proletarijat: to svatko lako dokučiti može, koji otvorenima očima motri naše socijalne prilike, i koji pojima odlučnu važnost ženskoga uzgoja i dobroga i nevaljaloga po porodicu, po obćinu, po državu, po cielo družtvo ljudsko.

9. Napokon se je moglo predjašnjoj gradjanskoj školi prigovoriti i s te strane, što je u nekih mjestih, osobito u postojaloj Krajini, tako uredjena, *da se skupa u istoj sobi obučava i mužka i ženska mladež, i to dakako odraslija.**) Jer to je ne samo na štetu i obuci i uzgoju s toga, što valja žensku posve drugačije podučavati i uzgajati, nego mužkarca, i što se je njojzi baviti u posve inih prilikah, ne ćemo li da postane mužkara: već je to štetno i s toga, što ovo uztrajno slobodno druženje mladeži obojega spola, pak i za vrieme odmora, te prije i poslie nauka, nije bez pogibelji po ćudoredje mladeži. Ako valja ovakovo zajedničko podučavanje i druženje po mogućnosti odstraniti u nižoj pučkoj školi, kako smo to već spomenuli, govoreći o §-u 10. st. šk. zk., valja to tim više odsuditi u višoj.

Ovo su po prilici tužbe, što se slušahu sa *raznih strana,* na višu (gradjansku) školu. Tuži se na tu školu, ili barem obću tužbu konstatuje i samo vladino „*Obrazloženje*“ k osnovi novoga škol. zakona; potužili se na nju u samom saboru i *izvjestitelj* saborskoga školskoga odbora i *predstojnik* odjela vladinoga za bogoštovje i nastavu; tužilo se na nju *občinstvo* u javnih glasilih, slušahu se tužbe na nju i iz *učiteljskih krugova.*

1. Čujmo ponajprije, što o tom govori samo „*Obrazloženje*“ vladino.

„Obrazloženje“ govori o preustrojstvu gradjanske (više) škole kod treće glave, al samo u *kratko.* „§§. 66. i 69.“ (prvotne osnove, a §§-i 63. i 66. n. šk. zk.), „udaren je“, veli, „novi smjer višoj pučkoj (gradjanskoj) školi, kojoj se poglavito prigovara, da neima nikakve praktične vriednosti.“

„Ovom osnovom namienjuje se tim školam nov pravac, kako će uz obćenitu naobrazbu biti podobne promicati, prama mjestnim potrebam, i specialno znanje u obrtnoj, gospodarstvenoj i trgovačkoj struci.“

---

*) To je, žali bože, u najnovije doba opet uvedeno u petrinjskoj nižoj realci, kako ćemo dalje čuti.

Digitized by Google

Tu govori „Obrazloženje“ *skoro izključivo samo o mužkoj* gradjanskoj školi; na žensku, koja je ipak, rek bi, još važnija od mužke, kao da se ni ne obazire, a to s toga ne, jer i osnova, dotično sadašnji novi školski zakon, o njoj skoro ništa ne odredjuje.

2. Obširnije govorio je o toj školi, bar o mužkoj, *izvjestitelj* saborskoga odbora za bogošt. i nast. u svom izvješću „o zakonskoj osnovi ob uredjenju pučke nastave i obrazovanju pučkih učiteljah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji“ dne 30. lipnja 1888. Donosimo neke odlomke toga izvješća doslovce.

Najprvo spomenuo je govornik, kako je prva važna promjena u novom škol. zakonu, koja se imade po njegovu sudu smatrati „kao velik napredak u prispodobi sa dosadanjim zakonom“, *„preustrojstvo dosadašnjih gradjanskih školah u više pučke škole, u škole praktičnoga smjera“*. Za tim nastavlja: „Pučka nastava do sada u starom školskom zakonu bila je čisto formalne naravi. *Obćenita, glavna pučka škola isto tako i gradjanska škola, bila je formalna škola*, a obje pučke škole bile su jedna i druga sasvim obćenitog karaktera.“

(Ma da ove rieči govornikove i nisu posve jasne, jasno je to, da on jednu i drugu školu odsudjuje.)

No i u svih zemljah monarkije, drži on, da je na štetu potrebam praktičnoga života, osobito na štetu današnjim potrebam, zavladao u cieloj nastavi duh formalistični, koji da potječe od Pestalozzija, jer da baš Pestalozzi namjerice zapostavlja praktičnu naobrazbu u pučkoj školi. Pa tako da su kod nas ne samo pučka škola, već i srednje škole, ne izuzevši ni realaka, pače ni samoga sveučilišta, zavodi skroz formalne naravi na velik uštrb praktičnoga života tako, „da čovjek od 6.—24. godine s uspjehom pohadja školu, a kad u praktičan život izlazi, veliko je diete, koje je za praktičan život nesposobno“. Pa za to drži, da bi se n. pr. u srednjih školah po primjeru Njemačke i Švicarske imala već mladež pripravljati za buduću joj vojničku službu. (?) Al on ipak drži, da mora reforma u tom pogledu biti temeljita, postepena i polagana, jer da je upravo *vrieme* najbolji reformator, a baš ovo reformuje temeljito, postepeno, polako.

Pa za to, prelazeći *na pučku školu*, veli, da ga veseli, što se je kod nas počelo upravo *sa pučkom školom polagano i postepeno*

Digitized by Google

reformovati: jer da je ovom zakonskom osnovom udaren temelj praktičnomu smjeru pučke nastave; od te reforme da se on nada veliku uspjehu. Zatim nastavlja: „*Cilj pučke škole dosele je formalan, obćenit i tako visok, da svatko mora kazati, neda se postići.*" (To je priznanje zlata vriedno iz ustiju zatočnika liberalne škole. Dakle su stvaratelji predjašnjega zakona morali biti sbilja na očima, štono se veli, sliepi, ljudi skroz nepraktični, koji samo *eksperimente* prave na nebogoj školskoj mladeži, kad su tako nepraktičan zakon stvorili!? Gospodin bi izvjestitelj morao znati, da stara konfesijonalna škola nije tako eksperimentovala, kako to evo nova škola čini na bezcjenu štetu mladeži, školi povjerene, a sigurno ne na veselje oporezovnîka. Pa se ipak na sva usta već od god. 1874. viče o vrstnoći, ob uspjehu današnje škole, o jedinom spasu čovječanstva po novoj školi, a na staru, vjekovi prokušanu kršćansku konf. školu gledje se sa prezirom, kao na školu nesposobnu, nemetodičnu i dr. sl.! Al izvjestitelj ne bi smio zaboraviti, da on, kudeći zakon od god. 1874., odsudjuje i novi škol. zakon, pa tako i sama sebe, jer preuzv. ban izjavljuje, da novi škol. zakon stoji na istom temelju, na kojem i zakon od god. 1874. Pretjerivati ne valja dakle ni u hvali, ni u kudnji.)

No čujmo dalje odsudu doondašnje više škole, a hvalu nove jedva i na pola dovršene. „Sada je", nastavlja govornik, „maknut (cilj pučke škole) u granice mogućnosti i izvedivosti. Dosadašnja gradjanska škola niti je živa, niti mrtva; *ona nedaje nikakva ploda,* ta se škola ima sasma reformirati i spojiti sa strukovnimi tečaji te učiniti sa dosadašnje neplodne škole plodna škola, koja će sigurno svagdje biti s veseljem pozdravljena i svagdje s veseljem primljena. Strukovna nastava ovom je promjenom pučke škole dobila, ona će biti takodjer podupрта, jer će u više strukovne zavode dolaziti mnogo bolji učenički materijal, ako kroz ove škole" (Kroz koje? O. p.) „bude prolazio praktičnu višu pučku školu nego sada, koji je čisto formalno naobražen bez smisla i znanja u pogledu praktičnom."*)

---

*) Govornik govori ovdje, a i dalje, žali bože, dosta nejasno, a na pose govori premalo precizno i točno ob onom, što je „formalno", a što je „praktično": on kao da drži, da je „formalnomu" oprečno „praktično", dočim je „formalnomu" oprečno „materijalno", ne pako „praktično"; a „praktičnomu" oprečno je „teoretično", ne pako „formalno". Nadalje govori govornik ob „obćenitosti", o „formalnosti", o „praktičnosti" škole,

Digitized by Google

„Više pučke škole“, veli dalje govornik, „biti će fakultativne, neće biti obligatne. Dosadašnje više pučke škole uzdržavala je zemlja u bivšoj vojničkoj Krajini, samo je jedna u Sisku, koju općina uzdržava, lahko bi po tom sudili, da obćine neće u buduće htjeti gradjanskih školah uzdržavati. Tko bi tako sudio, krivo bi sudio, jer obćine, videći neuspjeh na zemaljskih školah gradjanskih, naravno nisu prionule uz to, da i one uvadjaju više pučke škole u svoje područje; (?) već je revnost obćinah tekla često vrlo nepravilnim smjerom;“ (Što to znači? O. p.) „poticaji su dolazili da se ustroje obrtne škole, realke i gimnazije, gdje jih netreba. I tako bijaše težnjah nejasnih, koje hoće nešto, a neznadu, što bi. Zakon ovaj dolazi ovim težnjam u pravo vrieme u susret pa u sustavu viših pučkih školah daje revnim obćinam sredstvo u ruke, da budu mogle ustrojiti nešto praktična, što će biti koristno i za obćinu i za obćinare.“

„Dakako da će morati vlada“ (Recte: oporezovnici! O. p.) „i sa svoje strane poduprieti i materijalno ovakove više pučke škole, ako se hoće, da one uspiju. Trošak tih viših pučkih školah biti će veći, nego li je bio trošak dosadašnjih gradjanskih školah,“ (Na veliku radost oporezovnikom! O. p.) „ali pošto vlada već više godinah i revnuje, da strukovne tečaje na više mjestah na trošak zemlje ustroji, sasma je naravna posljedica, da će ona to učiniti i nadalje i da će te tečaje strukovne s novimi pučkimi školami spojiti te tako podignuće njihovo omogućiti.“

„Naravno je, da se prema tomu i *preparandija* imade promieniti. Zakonska osnova u tom pogledu nije izradila potanke osnove,“ (To je jedva hvale vriedno. O. p.) „nego je ostavila za niže pučke škole od prilike osnovu, kakova je do sada bila i rečeno je u zak. osnovi, da se vladi ostavlja, neka naredbenim putem uredi nastavu preparandije za višu pučku školu onako, kako se bude na temelju potrebe za nuždno pokazalo. Ovomu bi se moglo prigovoriti,“ (I te

---

a nigdje nam praktički i jasno ne tumači, što misli pod „praktičnosti“, što pod „formalnosti“, što li pod „obćenitosti“. Možda je s timi nejasnimi pojmovi o „formalnosti“ i o „praktičnosti“ u savezu i to, da ima u nas i zavoda, uz silan trošak zemlje stvorenih revnim i živim radom govornikovim, kojim imade biti glavni cilj „praktičnost“, „praktičan“ rad, pa su se gojenci tih „praktičnih“ zavoda ipak do sada premalo oteli „formalnosti“ i „teoretičnosti“, da više ne rečemo. Prama potrebi mogli bismo poslužiti „praktičnimi“ dokazi za to. O. p.

Digitized by Google

kako! O. p.) „a moglo bi se zahtievati, da bude jednolikost za više i niže pučke škole, da se postavi naukovna osnova."

„Ja za moju osobu iskreno izpoviedam, da u obće nikakove naukovne osnove nebi imale biti u zakonu, ali pošto se one nadovezuju na postojeći zakon, sasma je naravno, da su se te ustanove pridržale. Za gradjansku školu držim," tako svršava u izvjestiteljevu govoru ovaj odlomak o gradjanskoj (višoj) školi, „da se nije mogla metnuti naukovna osnova u zakon radi toga, što se ne može proračunati, kakova će potreba biti za učitelje ovakove škole."*) („Nar. Nov." 1888. br. 150.).

Donieli smo iz govora izvjestiteljeva ovaj odlomak o višoj pučkoj školi doslovce, ne kao da sve odobravamo, što je u njem rečeno, već smo ga donieli za to, jer je *govornik u glavnome pravo pogodio neke manjke doondašnje više škole;* a donieli smo taj odlomak i za to, da njim pokažemo, kako *liberalna škola* nema nikakove stabilnosti, stalnosti, jer ne stoji na onom solidnom osnovu, kojemu je nepomična stalnost i solidnost vjekovi prokušana, već se nalazi u neprestanom trzanju i nemiru, luta amo tamo, „kano ladja," da se poslužimo riečmi izvjestiteljevimi, kojimi hoće da opravdava ovu reformu školstva, „koja pliva na toj" (tekućoj) „rieci i š njom napred ide", — al kano *ladja* bez krmilara i *bez kompasa.* Tek je prošao decenij, odkad kod nas stvoriše liberalni školski zakon sa liberalnom mu školom, koji zakon u svoje vrieme u nebo uzvisivahu: i eto, već druga vladajuća stranka odsudjuje otaj zakon, odsudjuje i njegove uredbe, ter izjavljuje, da ih treba s temelja preustrojiti, jer da su bez ikakova ploda. Odstupilo se u školskom sustavu od jedino pravoga osnova, od osnova kršćanskoga: pa gle, ne može se mira naći; jedan školski sustav ruši drugi, eksperimenat sliedi za eksperimentom, a to sve na duševnu i fizičnu štetu mladeži, a uz silan trošak našega onako već iztrošenoga naroda. Nije li to žalostno?

Rekosmo, da su prigovori izvjestiteljevi, koje je iznio pred sabor, u glavnome istiniti, osobito, kad naglašuje, da je doondašnja viša pučka škola bila nepraktična. No tu bi se usudili *dvoje*

*) Time je govornik slabo pobio napomenuti prigovor, i to tim manje, jer držimo, da stvaranje naukovne osnove, t. j. opredjeljivanje pojedinih naukovnih predmeta, kao dio samoga ustrojstva škole, spada u djelokrug sabora, ne pako u administrativu vlade. O. p.

Digitized by Google

primjetiti. Prvo bi rekli, da on ipak *odveć* zahtieva *od praktičnosti* škole; jer krivo je misliti, da se na svietu dade stvoriti škola, i na pose pučka škola tako praktična, da će gojenci iz nje izlaziti u život takovi, ter se više ne će trebati ništa za život učiti, ter ne bude i njim trebalo još one naravne prakse, koju im sama Providnost na razne načine šalje; škola, bila kakova mu drago, jest uviek samo škola, a nije još život: „discimus vitae", al ne „vitam". A sigurno bi bilo i po uzgoj mladenačkoga srca vrlo zlo, kad bi od samih praktičnih predmeta škola *izgubila svu idejalnost*, sve, što mlado srce uznosi nad ovu zemaljštinu, nad vidljivu tvar; jer tvar i opet tvar je napokon bližnji predmet svim skoro praktičnim strukam. Dakle i tu vriedi: „in medio stat virtus". Drugo bi primjetili, da se govornik, kako i „Obrazloženje", *osvrće samo na mužke više pučke škole, dočim ženskih niti ne spominje;* a valjda s istoga razloga, s kojega o njoj i „Obrazloženje", šuti, jer naime i zakon vrlo malo o njoj govori, jedva da ju i spominje. Čini se, kô da se je u saboru preslabo *pojimala važnost ženske više pučke škole*, kad se njom zakon nije htio pobliže baviti, već ju je kao stvar manje važnu prepustio uvidjavnosti administrativne oblasti.

3. Nešta više, nego izvjestitelj, govorio je o ženskoj višoj pučkoj školi *predstojnik odjela za bogošt. i nast.* u zaključnom govoru na koncu generalne debate dne 3./7. 1888.; bar ju je posebice spomenuo. „Kao što je", veli, „pučka nastava na nižem stepenu dobro uredjena", (t. j. zakonom od god. 1874. — Malo prije čuli smo od izvjestitelja, da ni niža, ni viša pučka škola, kako ju je uredio zakon od 1874., ništa ne valja; da joj je takov cilj postavljen, te se on ne može postići; da je i niža pučka škola bila škola formalna; da nije bilo ploda na stablu (niže) pučke škole i. dr. Komu ćemo dakle vjerovati? Pa da čovjek nema počitanja prama zastupnikom liberalne škole i prama njihovu poznavanju školskih stvari i zdravih načela u školskoj pedagogici! O. p.) — „Kao što je", reče, „pučka nastava na nižem stepenu dobro uredjena, *tako školski zakon od god. 1874. i propisi od god. 1871. nisu bili sretne ruke što se tiče nastave na višem stepenu glede t. zv. gradjanske i više djevojačke škole.*"

„*Gradjanske škole*, koje su se osobito u bivšoj Krajini razvile, reprezentiraju se vanjskim svojim aparatom kao gimnazije s osam razredah; ali obučevni materijal — djeca — i uspjeh, koji se postizava, ne stoji u nikakovom razmjeru sa ovim vanjskim aparatom

Digitized by Google

i troškom. Jer tko je dosada izlazio iz gradjanske škole? Gdjekoji pripravnik za preparandiju i dnevničari."

„Isto tako i *više djevojačke škole* nisu posve sretno uredjene, jer ne imaju druge svrhe, nego da djevojke obćenito izobraze, da mogu prieći u preparandiju i posvetiti se učiteljskomu stališu. U jednom i drugom obziru nastojala je vlada da udari praktičnim smierom, te je, po mojem mnienju, u osnovi taj smier posve vidiv. Glede djevojačkih školah *ostavljene su u veliko razvezane ruke*, da se može prema okolnostim i raznim odnošajem urediti onakov zavod, kakov će potrebi dotičnoga kraja najbolje odgovarati." („Nar. Nov." 1888. br. 152.).

Tako odjelni predstojnik. Ne scienimo, da je ovo posljednje pravi razlog, za što se je u saboru ustroj i uredjivanje ženske više pučke škole ostavilo in suspenso, i prepustilo, da to sama vlada uredi naredbenim putem; tä isti razlog postoji i za mužke škole, budući da se i njihov ustroj mora obazirati na razne mjestne okolnosti i potrebe, kako se je u novom zakonu i obazreo, budući da su te škole razdieljene u škole razna praktična smjera. Jedan je razlog u odbor. razpravi dne 29./5. 1888. naveo sam izvjestitelj, koji nam se čini jedva vjerojatnim, t. j., što pitanje glede ustroja više djevojačke škole još nije riešeno medju strukovnjaci; jer to kao da glasi drugimi riečmi, da vlada nije predložila posebne osnove za to, što i sama nije bila na čistu, kako da se uredi ženska viša pučka škola. No kad bi tomu sbilja tako bilo, kako ne vjerujemo, da jest, onda bi bilo jako žaliti, da vlada otu toli važnu stvar nije držala nuždnom, pretresti i na čistac izvesti prije, nego se je pred sabor izniela zakonska osnova ob uredjenju pučke nastave, što se je dakle nezrela osnova doniela pred sabor. Ovoga mi razloga, kako rekosmo, ne držimo vjerojatnim, već nam se čini vjerojatniji taj, što se je preslabo pojimala važnost toga inštituta, ter se je mislilo, da se on može i bez sabora urediti naredbenim putem. Al to ne samo, da je po našem mnienju nekoretno, već je i vrlo žaliti, što se je premalo uvažavala inštitucija, koja je pače i važnija od mužke gradjanske škole: jer ako joj je pravac kriv, prouzrokuje puno više zla u porodici, pa tako i u cielom družtvu. Pa kako je vis. vlada inače navadno radila u sličnom poslu, bilo se je i u pogledu preustrojstva doondašnje više djevojačke škole bojati, da će tu školu prepustiti rukam modernih „strukovnjaka pedagoga", da je urede, koji više puta premalo paze, što je narodu potrebno, i

Digitized by Google

što narod, dotično zastupnici naroda o stvari sude; bilo nas je s toga strah, da će novi ustroj ove škole jedva biti sretnije ruke, nego li je on bio po zakonu od god. 1874. A to nas je tim više strah bilo, što se je upravo ono vrieme, kad je vis. vlada počimala novi škol. zakon u praksu provoditi, čulo glasova, koji baš nisu bili skloni praktičnijoj uredbi ote škole. Ti glasovi nadjoše odziva i u nekih tada odlučnih osoba vladn. odjela za bogošt. i nast., koje držahu, da se spas našega ženskoga svieta nalazi samo *u što većem, u što obsežnijem teoretičnom znanju*, što će mu ga pružati *„profesori“ u pomnoženih tečajih* te škole, a ne obazreše se na glasove, štono se bjehu tada pojavili upravo iz *uglednijih krugova ženskih* u javnih glasilih proti doondašnjemu sustavu više škole.*)

4. Baš imade krasnih misli o tom predmetu u članku „Nar. Nov.“ od 31. srpnja 1889. br. 174. pod naslovom *„Žena o ženskom uzgoju“, napisanom od ugledne majke.* Čujmo, što veli!

---

*) Do konca 1889. god., pod predjašnjim predstojnikom vlad. odjela za bog. i nast., nismo još bili ugledali izdane kakove od vis. vlade naukovne osnove za ženske više pučke škole; pače takova osnova nije bila svjetla ugledala ni do početka ove godine 1892. Koncem iste god. 1889. čulo se je, da će u bogošt. i nastavnom vladnom odjelu prevladati nazori, da ne treba više djev. pučke škole proširiti na više još godišta, nego je imala po škol. zakonu od god. 1874., kako se je najprije mislilo učiniti, već da se 5. razred priklopiti imade nižoj pučkoj školi tako, da bi viša pučka škola imala 3 tečaja, ili najviše još jedan 4. praktičan tečaj. Mi smo se tomu od srca veselili, što su ti nazori u vladnom odjelu našli bili odrješite zatočnike, te smo željeli, da ta ideja i prevlada, jer bi ona bez dvojbe bila samo na korist i relig.-moralnome uzgoju i budućoj naravnoj zadaći ženske naše omladine. Al stvari se iznenada promieniše. Predjašnjega odjel. predstojnika izmieni nenadano sadašnji odjel. predstojnik, a time potisnuše i predjašnje nazore u vladnom odjelu novi nazori u kut. Nije istina sviet ugledala nova osnova za više pučke škole, jer je sadašnji odjel. predstojnik sudio, da je dosadašnja viša djev. pučka škola tako loša, (?) da je nije ni vriedno reformovati, već da treba mjesto nje stvoriti nešto novo. I sbilja početkom škol. godine 1892./3. bi dosadašnja gradska viša djev. pučka škola u Zagrebu na prosto i posve ukinuta, dosadašnja gradska ženska obrtna škola pretvorena u strukovnu školu, te ova, bar po riečih predstojnikovih, spojena sa novim zavodom, koji imade s njom malo sličnosti: sa ženskim „licejem“ (ženskom gimnazijom), uredjenim po kalupu naših mužkih gimnazija. Kod svečanoga otvorenja toga zavoda, 10./10. 1892., izjavi odjel. predstojnik, da on kani i druguda po domovini dosadašnje više djev. pučke škole slično „reformovati“. (Vidi drugu našu opazku ob osnovanju toga „liceja“ u resumé-u ovoga II. poglavja, na str. 804. i 805.).

Digitized by Google

Po mnienju pisateljice, a to je i naše duboko uvjerenje, *„mora biti uzgoj i obuka djevojčice, kao buduće žene, posve inaka od uzgoja i obuke dječaka — budućega muža* . . . . ženi je narav opredielila u životu drugu svrhu i zadaću, nego li mužu. Ja nisam absolutno za posvemašnju emancipaciju: ostavimo mi muževom i politiku i sabor i u obće javni život, a nam ostaje još uviek *veoma široko polje djelatnosti, a to je kuća, to je obitelj, temelj družtvenog života, temelj države.“*

„Pogriešno je dakle, ... da su izključivo muževi sastavljali naukovnu osnovu za naše djevojačke škole, (?)*) *a još je veća pogrieška,“* (To stoji! O. p.) *„što su naše više djevojačke škole,* osim samostanskih, *izključivo“* (Rekli bismo točnije: „većim dielom“. O. p.) *„u rukuh mužkaracah.* Narav i ćud najnježnijeg mužkarca još je uviek tvrdja, oporija od ženske, a kako da onda mužkarac odgoji u djevojci ono, što Niemac zove: „„Weiblichkeit““. (Mi bismo znali još i drugih razloga neshodnosti navesti. O. p.)

Zatim pisateljica ocjenjuje *školske knjige za žensku mladež.* „A pogledajmo onda *školske knjige* za žensku mladež, n. pr. *hrvatske čitanke* za više razrede. Te su čitanke od Smičiklasa i Markovića, one iste, koje rabe na naših gimnazijah i realkah. Uzmite k tomu učitelja mužkarca, pak nam je gotov tableau, kakov se često vidja na izpitih, gdje djevojka n. pr. deklamuje iz čitanke:“

„Konja jaše Kraljeviću Marko,
Preko one gore Romanije i t. d.“

„Drugi je pako učitelj nešto ambiciozniji, pak hoće da paradira te daje učiti deklamacije iz t. zv. pomoćnih knjigah. Tu će te tvoja kćerka u VI. razredu iznenaditi epskom deklamacijom:“

„Sluge zove Smail-Aga
Usred Stôca, kule svoje i t. d.“

„Sad bi samo još trebalo, da publika na to stane deklamovat:“

„Vidjeh čudo — i nagledah ga se,
Gdje no ide guska osedlana i t. d.“

„A što da kažem o štivu „Ciena majčinog mlieka“, kad ga učitelj — mužkarac — s djevojkami čita!? . . . . Nije dakle čudo, da u ovakih obstojnostih ili djevojke u školi ništa nenauče ili postanu *katane, a ne žene, dobre kućanice i majke!“*

---

*) Ta je tužba, čini se, manje osnovana, a protivna malo prvo izrečenomu nazoru, da žena ima muževom javni život prepustiti. O. p.

Prava istina; jer, kako pravo kaže drugi pisac „O ženskom uzgoju“ u istom listu od 15./6. 1889., „kod naukovne osnove za više ženske učione trebalo bi imati poglavito dvoje na umu, naime dvojaku glavnu zadaću ženskinjah u budućnosti, *da budu dobre majke i kućanice.*“

Pa zar da djevojka ne smije biti i formalno naobražena? Zar ne smije drugo znati, van dobro kuhati, prati, šiti i sl.? To nitko ne tvrdi. „Nu da me nebi možda tkogod krivo shvatio,“ nastavlja naša pisateljica, „te mislio, da ja od žene netražim drugo, van da znade kućanstvo voditi i djecu hraniti,*) moram odmah kazati, da nije dosta za ženu, ako znade dobro kuhati, prati, šiti i t. d. već joj treba i *formalne duševne naobrazbe.***) *Žena opredieljena, da odličnije mjesto u družtvenom životu zauzima, mora biti naobražena ali ne učena.*“ (Posve dobro. O. p.). „Neka dakle nauči pravilno hrvatski govorit i pisat i neka se upozna u prvom redu sa hrvatskom knjigom.“ No i tu misli pisateljica, i pravo misli, da ne treba djevojci učiti natanko i teoretički, kao kakovu budućemu filologu, najsitnija gramatička pravila, koja samo duh ubijaju, zatim potanko i obširno štilistiku, poetiku, ter hrvatsku literaturu podrobno i točno počevši od Marka Marulića, pa do nas; jer će se inače dogoditi, da svršivši 8. razred, znade puno toga recitovati o filologičkih sitnicah, o teoriji eposa i romana, o poviesti literature, a „*ne zna ni lista pisati* svojoj prijateljici, već joj ga mora mama diktovati!“ Po opravdanom mnienju iste pisateljice „dosta je, pače to bi imala biti jedina svrha učenju literature, da se djevojkam usadi ljubav napram hrvatskoj knjizi, i liepoj i poučnoj“, a ne, da se ubijaju deklamacijami o Kraljeviću Marku i suhoparnim pamćenjem životopisa raznih književnika hrvatskih tečajem ciele poviesti. Treba da djevojka i koji tudji jezik znade, al opet ne valja, da mnogo jezika na jedan put uči. Pa i pri štivu u tudjem jeziku, n. pr. u njemačkom, valja, „da se okorišćuje *valjanimi i samo valjanimi* proizvodi strane literature“, a ne da čita kojekakove „*senzacijonalne romane*“, kako to biva.***)

---

*) Recimo bolje „odgajati“, premda bi sigurno zadaću svoju riešiti mogla, ako ovo dvoje dobro razumije i ako je dobra kršćanka; no ne velimo, da joj ne koristi i daljnja naobrazba, udešena prama njenu stališu. O. p.

**) Još joj nešta drugo mnogo više treba, bez česa ova naobrazba samo škodi; al o tom kašnje. O. p.

***) Ovdje mimogredce primjećujemo, da su i njemačke čitanke, koje rabe u naših ženskih školah, kao n. pr. Marnova, neshodne za

Digitized by Google

Tuži se tom prilikom pisateljica, i podpunim pravom, da nam manjka hrvatskih knjiga, shodnih za djevojke. „... u nas odrasle djevojke i mlade žene tako rekuć neimaju u hrvatskom jeziku prikladnog, poučnog štiva; ono što imamo, dalo bi se na prste izbrojiti." To je žalostno, al je istina; i mi bijasmo često puta u neprilici, kad bi nas odraslije djevojke upitale za shodno, moralno čisto hrvatsko štivo, osobito beletristično. Jedva ima kod nas te ruke dosta proizvoda, koje možeš bez bojazni podati nedužnoj djevojci: jer i u boljih proizvodih ima, žali bože, prečesto stvari, koje su na štetu ćudoredju nevine čeljadi, ili su pako drugčije neshodne za djevojku. U tom su slovenska naša braća sretnija, jer evo imadu krasan beletrističan časopis: „Dom in svet", vrstno uredjivan poznatim učenim piscem slovenskim drom. Lampéjem. Tu se pazi upravo škrupulozno, da se u časopis ne uvuče štogod, što bi moglo nevino srce spačiti, bilo u vjeri, bilo u ćudoredju. I Niemci su u tom sretniji od nas, da o drugih narodih, kao Taljanih i Francuzih i ne govorim, gdje obstoji ciela velika katolička beletristična literatura. Medju njemačkimi časopisi te vrsti bit će najbolji, a možda i najjeftiniji „Hausschatz", a od romana i novela, posebice izdanih, napominjemo n. pr. glasovite romane od Bolandena, sbirku novela, izdavanu od Bachema, i mnogo drugih*), koje se s malom iznimkom mogu bez straha podavati zrelijoj mladeži. Da se nadje bilo jedan sam, bilo više prijatelja mladeži, koji su tomu vješti i

---

žensku mladež. Ta je knjiga pisana za mužku mladež, te se u njoj nalaze velikim dielom štiva sadržaja junačkoga, ratobornoga; a u drugu ruku ne podavaju štiva u njoj djevojkam dostatne hrane, koja se srca dojima, koja ga plemeni: tim štivom manjka ona kršćanska toplina, koja mlado srce toli razgrijava i privlačuje. Čitanka Bone-ova puno je u tom pogledu vrstnija; al osobito je krasna i baš majstorski izradjena čitanka od glasovitoga katoličkoga pedagoga dra. Lorenca Kellnera: „Deutsches Lese- und Bildungsbuch für höhere Schulen, insbesondere für die oberen Klassen höherer Töchterschulen und weiblicher Erziehungsanstalten. Herausgegeben von dr. L. Kellner, Schulrath a. D. und geh. Regierungsrath in Trier. Elfte, revidirte Auflage. Mit einem Stahlstich und einem Lichtdruck", u velikoj 8-i, (VIII i 452 str.), u nakladi Herderovoj u Freiburgu u Badenskoj.

*) Tako n. pr., da samo neke napomenemo, u nakladi Herderovoj u Freiburgu (u Badenskoj): Illustrirte Jugendbibliothek im Anschluss an das Lesebuch von Dr. J. Bumüller und Dr. J. Schuster, I. Band: Naturgeschichte — Naturlehre, II. Band: Erdkunde — Weltkunde"; zatim „Herders Illustrirte Jugendschriften, 12

Digitized by Google

koji, razumieva se, imadu i pjesničkoga dara, a k tomu živu vjeru, te da se dadu na taj posao, pa da po primjeru Bolandenovih romana, ili novela Bachemovih, napišu za našu mladež beletristična ovaka štiva, ne samo čista od svake gnjiloće i vjerske i ćudoredne, već upravo u duhu katoličkom hrvatskom, (a materijala pružala bi im poviest naša u obilju), — ti bi si neprolaznom slavom ovjenčali ime, a pri Bogu vječnu stekli zadužbinu.

Kakogod je, po mnienju pisateljice naše, slabo obskrbljena ženska mladež više škole praktičnimi knjigami za hrvatski jezik, i kakogod se ne uči hrvaština onako, kako će djevojkam koristiti, tako je slična nevolja *i u drugih nekih naučnih predmetih*, koji se, žali bože, djevojkam učeno „predavaju", mjesto da se praktično i shvatljivo „naučaju". I tu bi valjalo glavno o tome nastojati, da se u djevojci pobudi „*interes za dotični predmet*", a ne da mora n. pr. znati, „koliko je centimetarah dugačak rep u Kengurua". „. . . Ne bi li možda bilo uputnije", misli pisateljica „da se . . . mjesto toga . . . suhoparnoga bubanja uzme popularna knjižica, jedno poglavje pročita, prema potrebi protumači i djevojčicam za privatnu lectüru poslije svršenih školah preporuči?" No da li bi se baš one knjige, koje ona napominje, imale bezuvjetno preporučiti, ne bismo se usudili uztvrditi.

Sada dolazi, da ogleda najvažnije, jer skroz ženske predmete u školi: *ručni posao i kućanstvo.* Glede prvoga drži, da se ručnim poslom samo sljepari, da ga često same učenice niti ne dogotavljaju, već da ga više puta dadu učiteljice dogotoviti po šveljah, pa onda na izpitu paradira kao djelo, od djevojčica dogotovljeno. Pisateljica spominje tu slučaj, koji da je sama vidjela, a onda napominje i neki tako zvani „Kostšul" kao internat, u kojem da se jednako sljepari ručnim poslom. Ne znamo, kakov to „Kostšul" vriedna gospodja misli, al znamo, da ju je u toj točki logika, žali

---

Bändchen; „Katholischer Kindergarten oder Legende für Kinder von F. S. Hattler S. I.", (izvrstna knjiga, potvrdjena od freiburžkoga nadbiskupa; iz nje je pisac izvadio manje djelce: „Blumen aus dem Katholischen Kindergarten"); „Wolken und Sonnenschein, Novellen und Erzählungen von Jos. Spillman S. I."; beletr. spisi grofice Hahn-Hahn, osobito oni, koje je napisala, prestupivši u krilo katol. crkve; vrstni spisi Izabele Braun itd. Od zabavnih časopisa budi još napomenuto: „Alte u. neue Welt" u nakladi braće Benzingera u Einsiedelnu, „Katholische Warte" u nakladi Pustetovoj u Regensburgu, „Raphael" u nakladi glasovitoga pedag. zavoda L. Auera u Donauwörthu, koji izdaje i druge mnogobrojne spise za mladež, i dr. sl.

Digitized by Google

bože, na cjedilu ostavila, dočim zaključuje iz ovoga ili onoga slučaja na sve škole, na školstvo u obće. To se po nijednoj logici, po nikakovoj indukciji ne smije. Mi sami znamo ne jednu samo školu u našoj domovini, nego velik broj, u kojih se ne sljepari. A dosta je n. pr. napomenuti premnoge ženske škole po Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Bosni i Hercegovini i druguda, koje su u rukuh redovnica, o kojih se može svak, tko hoće, uvjeriti, da u njih ne ima ni govora o kakovoj sljepariji u ručnom radu, proti kojim se pače tuže, da djeca u tih zavodih i preveć rade, što je u ostalom opet pretjerano, jer se ručni rad samo radnjom naučiti dade. A koliko i mi sami znademo svjetskih učiteljica, kojim nije ni na kraj pameti, da sljepare ručnim radom, te da na izpitu paradiraju. Glede ručnoga se rada s toga ne možemo posve složiti s nazori i tužbami vriedne gospodje. Tu se je imala prije točnije obaviestiti, nego li će na sploh odsuditi sve ženske škole.

Da se ona tuži na *nepraktični način,* kojim se je *u dotadanjoj višoj školi kućanstvo* predavalo *sa katedre, to čini posve dobro.* Al i u tom treba opet razlikovati, a ne na sploh sve odsuditi, kao da se nigdje, pa ni u ikojem internatu naše domovine kućanstvo praktički ne uči. Mi bismo joj znali za internate, u kojih se i te kako praktički uči kućanstvo. Ako bi se udostojila, potruditi se n. pr. na villu milosrdnih sestara kod sv. Duha u Zagrebu, pa u slične zavode istih sestara, kao i drugih redovnica diljem naše šire domovine, uvjerila bi se na skoro, kako se tu sve, što na kućanstvo spada, uči, ne sa katedre, ne po „veleučenih profesorih", što je dakako absurdum, a ni po „častnih profesoricah", već po siromašnih redovnicah u kuhinji, u vrtu, kod pranja rubenine, kod hranjenja domaće peradi, marve i dr. sl. Al se tamo dakako ne uzgajaju „noble frajlice", već marljive i štedljive kućanice.

Da je prava ironija, ako se „kućanstvo" tek u 8. razredu viših škola, i to samo sa katedre predaje, to je živa istina. U tom se podpuno slažemo sa pisateljicom. Isto tako, kad veli: „Po mom mnienju trebalo bi zahtjeve škole svesti na neki minimum, učevne predmete skratiti, . . . na djevojačkih viših školah neka bude više učiteljicah, a čim manje „„profesorah"", a u obće neka se na djevojačkih školah ne predaje", već radje „„nauča, podučava"". Da se imade *umanjiti broj nastavnih ura,* neka se tobože djevojkam pruži prilika, kod kuće vježbati se u kućanstvu, ne držimo potrebnim; jer po dosadanjoj naukovnoj osnovi za više djev. škole od 1883.

Digitized by Google

godine preostaje djevojkam još i previše prostoga vremena, pošto im se za polovicu satova ne treba doma posebice pripravljati (za risanje, ručni posao, krasopis, pjevanje i tjelovježbu), i pošto u VII. i VIII. razredu *ne ima domaćih zadaća*. A broj učevnih ura manji je od onoga na nižoj pučkoj školi u 4. razredu. — Dakle ne umanji ni broja učevnih ura, ni učevnog materijala, *već umanji broj raznovrstnih nepotrebnih predmeta*: to treba. Da bi tu bila jedina težkoća ta, što u tom slučaju viša škola ne bi bila dostatna priprava, što je teoretične strane, za učit. školu, mi ne vjerujemo, niti ne mislimo, da bi za to trebalo posebnoga pripravnog tečaja za učit. školu. Jer, kako izkustvo obilno dokazuje, kraj svih tih raznovrstnih teoretičnih predmeta u višoj djev. pučkoj školi, pače upravo *porad njih*, kandidatkinje učit. škole kod prijamnog izpita, i one sa vrlo dobrimi svjedočbami, često su bile kamo li manje sposobne, da stupe u učit. školu, nego li bi bile, da se je u višoj školi uzimalo manje teorije, al ono, što se je uzimalo, da se je uzimalo dobro i temeljito; onda ne bi bilo u II. još tečaju učit. škole toliko muke sa pravopisom, sa 4 vrsti temeljnih računa, a borme i sa njemačkim čitanjem.

Toliko smo mislili, da je shodno navesti sa svojimi primjetbami iz napomenutoga članka, neka se vidi, što je i samo obćinstvo pravom prigovaralo višoj pučkoj školi, na poseb ženskoj, na koju se ljudi naši u saboru, žali bože, malo ili ništa nisu obazirali. Nismo se osvrnuli na sličan članak od Jelke u „Nar. Nov.“, objelodanjen prije toga; jer glavni prigovori, koji se tamo nalaze, i temeljni nazori o ženskom uzgoju, kako u onom članku, tako i u članku „O ženskom uzgoju“ od 15./6. br. 137. i. g., nalaze se manje više i u ovom od 31./7.

Dakako, da se je u svem, što se je dosada prigovaralo uzgoju ženskome, pak i glede predloga, koji su se stavljali, mislilo u prvom redu na ženski uzgoj *u gradovih*, koji najviše hramlje. Da ženski uzgoj *na selu* takodjer nije onakav, osobito glede ručnoga rada i kućanstva, kakav bi morao da bude, dobro je napomenuo učitelj Hefele u istom br. „Nar. Nov.“ od 31./7. No da li bi za to bilo nuždno, seljanke mlade slati u grad, u Zagreb, da uče kućanstvo, o tom dvojimo, kakogod i o tom, da li bi bilo koristno po našu seljakinju, da se ona priuči pretjeranim potrebam i luksusu gradskoga našega života, na pose u odjeći i u hrani. Misli li se uvesti u tom kakovu reformu, shodna je za to i dostatna niža pučka škola, da se po njoj ta reforma provede. Neka bude i niža škola prak-

Digitized by Google

tičnija, neka učiteljice same praktički razumiju kućanstvo, pa će ga lako naučiti i naš seljački ženski sviet.

Evo iznesosmo, što su po prilici i *zastupnici vlade*, pak i *obćinstvo* prigovaralo višoj ženskoj školi, dosadašnjemu ženskome uzgoju. Pokazasmo ujedno, u koliko se s timi prigovori slažemo, i u koliko se opet ne slažemo. Te iste po prilici prigovore, koje naprvo navedosmo, iztiču takodjer *glasovi iz učiteljstva*, kako se možemo osvjedočiti medju inim takodjer iz oba članka od učitelja K. i učitelja Lj. D. u „Nar. Nov.“ br. 52., te br. 74. god. 1888.; a osim toga slušali smo slične prigovore i sami opetovano u učiteljskih krugovih, pak smo se takodjer izkustvom uvjerili, da većina tih prigovora nije bez temelja. Napomenusmo takodjer neke predloge, što ih preporučuju vis. vladi na uvažavanje, da se zlu doskoči. Samo želimo još dodati to, da tih predloga, te reforme ne bi bilo ni trebalo, *da se kod ustroja dosadanje više ženske škole nije odstupilo od starodavnih prokušanih načela kršćanske konf. škole.* Jer sve to, čim se želi doskočiti današnjemu krivomu uzgoju ženskome, rabilo je kroz stoljeća i stoljeća katoličkoj pučkoj školi, bilo u srednjem vieku, bilo u kašnje doba; sve to, osobito, što se tiče praktičnoga smjera pučke škole, što ga izvjestitelj tolikim patosom kao kakov nov izum napominje i hvali, i što ga i veleštovani pisatelji i pisateljice u „Nar. Novinah“ napominju, naučali su odavna svi katolički pedagozi i staroga i srednjega i novijega doba. Na pose glede ženskoga uzgoja valja samo u ruke uzeti djelo Fenelonovo „Ob uzgoju djevojaka“; zatim iz starijega doba treba proučiti samostanske, katedralne i župne škole srednjega vieka, al ne kako ih prikazuju protestantski stranački povjestničari, već kako ih riše najkritičniji dosada povjestničar Njemačke, Janssen; pa napokon treba proučiti kršćanski uzgoj ženski za prva četiri stoljeća, kako ga znamo iz djéla sv. otaca: pa ćeš se uvjeriti, kako je stara kršćanska škola isto naučala i praktično izvodila, što se danas preporučuje kao sredstvo proti nabrojenim manjkom u ženskom uzgoju. — Dakle opet: „Nihil novi sub sole“, al novo onomu, koji je pun predsuda proti katoličkoj crkvi i nevježa u poviesti kršćanske pedagogike, te misli, da je tek protestantizmom luč pučkoj prosvjeti prosinula. —

II. Navedavši i promotrivši ovako pojedine prigovore proti predjašnjoj višoj (gradjanskoj) školi i mužkoj i ženskoj, kakovu je stvorio škol. zakon od god. 1874., *navesti ćemo sada diljem pojedine §§-e III. glave toga zakona, a uzporedo odnosne §§-e novoga škol. zakona od god. 1888.,* da još bolje razvidimo: *a) jesu li svi ti prigovori osno-*

Digitized by Google

vani, a *b*) da se uvjerimo, *ima li nade, da će novi škol. zakon zadovoljiti tim prigovorom*, drugimi riečmi*: da li je novi škol. zakon, osobito obzirom na religijozno-moralni uzgoj, u tome bolji od staroga.*

Već smo na početku ove III. glave (na str. 108.) napomenuli § **78. st. šk. zk.**, posljednji u toj glavi, koji nalaže, *da se doondašnje male realke, spojene s glavnimi školami, pretvore u gradjanske škole, ili u samostalne male realke.* Napomenuli smo tamo takodjer, da je **taj § u zakonu pravom izpušten**, jer mu je ne stalo predmeta. — Ostali §§ glase:

§ **67. st. šk. zk.**: „**U gradjanskoj školi** *mogu učenici, koji neprelaze u viša učilišta, nastaviti nauk* **pučkih školah, s obzirom na obrt, trgovinu i umno gospodarstvo.**"

Odnosni § **63. n. šk. zk.**: „**U višoj pučkoj školi** *nastavljaju učenici, koji neprelaze u viša učilišta, nauk* **nižih pučkih školah prema zahtjevom dalje obćenite naobrazbe i posebnim zahtjevom praktičnoga života s obzirom na obrt, trgovinu i gospodarstvo.**"

Osim toga, što ovaj § u novom škol. zakonu sve te škole zove na prosto *višimi pučkimi školami*, kao nastavak *nižih* pučkih škola, dočim ih stari zakon zove *gradjanskimi*, kao nastavak *obćih pučkih* škola, razlikuje se u tom §-u novi zakon od staroga osobito tim, što je u tom §-u uz svrhu obćenite naobrazbe nešta jasnije izražena i posebna *praktična svrha* te škole. Istu je tu promjenu sadržavala već i *prvotna zakonska osnova u §-u 66.*; no ova je imala uz ime „viša pučka škola" još u zaporci „*gradjanska*", a niže pučke škole zvala je sveudilj „*obće pučke škole*".

S obzirom na tu razliku medju starim škol. zakonom i novom zakonskom osnovom mislila je vis. vlada, da može u „*Obrazloženju*" reći, da je i tim §-om (66. prv. osn.), „udaren novi smjer višoj pučkoj (gradjanskoj) školi", da joj je „namienjen nov pravac, kako će uz obćenitu naobrazbu, biti podobna promicati, prama mjestnim potrebam, i specialno znanje u obrtnoj, gospodarstvenoj i trgovačkoj struci". Slično, al još puno obširnije, govore, kako smo čuli, i *izvjestitelj* odborski i odjelni *predstojnik* o toj razlici medju starim i novim škol. zakonom. Al mi sudimo, da razlika medju tekstom ovoga §-a u starom i u novom zakonu nije baš tolika, da je već u njoj moći spaziti bitno toli različit pravac te škole po starom i po novom škol. zakonu. Bitna se razlika medju predjašnjom i novom višom školom vidi tek u §-u 70. staroga, a 66. novoga škol. zakona, gdje se nabrajaju *propisani učevni predmeti za tu školu.*

Budući da taj 63. § novoga škol. zakona govori u obće o višoj

Digitized by Google

pučkoj školi, dakle i o ženskoj, a ne samo o mužkoj, bio bi morao dosljedno u drugom dielu spomenuti i praktične predmete ženske više pučke škole, te reći: „. . . *s obzirom na obrt, trgovinu i gospodarstvo u mužkoj, a na ženski ručni rad i kućanstvo u ženskoj višoj pučkoj školi*". Ili, kad je zakon već htio ustroj ženske više pučke škole posve prepustiti administrativi (u §-u 67. novoga škol. zakona), to je valjalo odmah na čelo III. glavi staviti razdjelbu više pučke škole na višu mužku i višu žensku pučku školu, pa u §§-ih I. diela govoriti lih o mužkoj, a onda tek u II. dielu o ženskoj. Onda ne bi i ostali §§ ove III. glave, a na poseb § 67. (n. šk. zk.), bili u nelogičnom vezu sa §-om 63. (n. šk. zk.), kako sada jesu, niti bi se § 67., koji radi o *ženskoj višoj pučkoj školi*, činio kakov manje važan *dodatak* k ovoj glavi o višoj školi. To kao da još više potvrdjuje naše mnienje, da se je u saboru kod kodifikacije ovoga zakona sbilja nedostatna pozornost obraćala ženskome uzgoju u višoj pučkoj školi. —

Sliedi § **68. st. šk. zk.**: „*Gradjanska škola traje* **najmanje tri godine**."

Odnosni § **64. n. šk. zk.**: „*Viša pučka škola traje* **najviše četiri godine.**"

Velike baš razlike ne ima u ovom §-u med starim i novim škol. zakonom; jedina je razlika ta, da novi zakon odredjuje granicu od 4 godine, *preko koje* administrativa *ne smije* produžiti trajanje više pučke škole; dakle ju ne valja raztegnuti na još više godišta, nego li već ima: to bi bilo očito proti jasnomu §-u zakona, koji je napomenutu granicu posve pravo i probitačno odsjekao. Stari je u tom zakon manje točan, dočim se po njem mogu godišta te škole po volji produžiti. U tom *držimo* **novi škol. zakon** za uzgoj **donekle boljim,** *jer je triezniji.* — Da se ovaj § proteže i na žensku višu pučku školu, to se samo po sebi razumieva, kad se ova ne izključuje, već se govori o višoj pučkoj školi u obće; da se je u ostalom ova odredba morala jasnije formulovati, sliedi iz onoga, što netom rekosmo o §§-ih 67. i 63. —

Isto je tako jasno, da se toli na mužku, koli na žensku višu pučku školu proteže i sliedeći § **69. st. šk. zk.**: „*U gradjansku se školu primaju samo oni učenici,* **koji su izučili obću pučku školu.**"

Odnosni § **65. n. šk. zk.** glasi: „*U višu pučku školu primaju se samo oni učenici,*" (Tu je trebalo točnije reći: „i učenice". O. p.) „**koji su izučili IV. razred niže pučke škole** (§ 16.)."

Da nije na korist uzgoju ni tjelesnome, ni duševnome, što se po ovom §-u primaju u 5. razred više pučke škole djeca, koja su

Digitized by Google

svršila IV. razred niže pučke škole, ma bila ne znam kako malena dobom, i da bi bilo nuždno, da se ne primaju u višu školu, dok nisu bar 5 godina probavila u nižoj pučkoj školi, to smo već prije napomenuli, gdje smo razmotrili § 16. novoga škol. zakona (str. 65. do 68.), pak i malo prvo kod 3., 4., 6. i 7. prigovora proti predjašnjoj višoj školi, a govorit ćemo o tom još i kašnje. —

Najvažnija je razlika medju starim i novim škol. zakonom u pogledu više pučke škole u sliedećih §§-ih **70. i 71. staroga**, a **66.** i **67. novoga školskoga zakona**, u kojih se *nabrajaju propisani naukovni predmeti za tu školu. U tih se §§-ih, kao i u* **§-u 72. staroga**, a 68. (posljednjem) **novoga škol. zakona** izrikom luči mužka viša pučka škola od ženske.

Glasi pako § **70. st. šk. zk.**:

„*Nastavni predmeti na mužkoj gradjanskoj školi jesu sliedeći:*“

„*a*) *nauk vjere*; *b*) **hrvatski jezik**; *c*) *njemački jezik, a u Primorju talijanski; d*) *zemljopis i povjest, s osobitim obzirom na domovinu i njezin ustav; e*) **prirodopis**; *f*) **prirodoslovje**; *g*) **računstvo**; *h*) **geometrija i geometrijsko risanje**; *i*) **gospodarstvo i obrtoslovje s obzirom na potrebu dotičnih mjestah**; *j*) *prostoručno risanje; k*) *krasopis; l*) *gimnastika.*“

U novom su zakonu nastavni predmeti *mužke* više pučke škole *dvovrstni: A*) *predmeti obćeniti*, koji se uče u svakoj mužkoj višoj pučkoj školi, i *B*) *Predmeti strukovni*; a ovi su opet ili 1. smjera *gospodarskoga*, ili 2. smjera *obrtničkoga*, ili 3. smjera *trgovačkoga*, tako da se svi strukovni predmeti svih triju smjera ne uče u svakoj školi, već osim obćenitih predmeta uče se u pojedinoj školi samo još strukovni predmeti jedne od ovih triju skupina, t. j. prema tomu, da li je škola, s obzirom na posebne potrebe dotičnoga mjesta, smjera gospodarskoga, ili obrtničkoga, ili trgovačkoga. Po tom se dakle i mužke više škole diele na *više pučke škole: 1. smjera gospodarskoga*, zatim *2. smjera obrtničkoga* i *3. smjera trgovačkoga.* Osim toga, kako je to napomenuo izvjestitelj na koncu generalne razprave o tom zakonu, nisu izključene ni *škole smjera obćenitoga.* Al o tom nema u zakonu ništa.

Prama tomu glasi odnosni § **66. n. šk. zk.**:

„*Nastavni predmeti na mužkoj višoj pučkoj školi jesu:*“

„A) Predmeti obćeniti:“

„*a*) *nauk vjere*; *b*) **hrvatski ili srbski jezik i sastavoslovje**; *c*) *njemački, a u Primorju talijanski jezik; d*) *zemljopis i povjest*,

Digitized by Google

s osobitim obzirom na domovinu i njezin ustav; e) krasopis; f) gimnastika; g) pjevanje." (Toga posljednjega nije bilo u st. zk. O. p.)

„B) Predmeti strukovni:"

[mjesto točaka e), f), g), h), i) i j) st. zk.]

„1. Na višoj pučkoj školi smjera gospodarskoga:"

„*h*) prirodopis s osobitim obzirom na gospodarske prirodnine; *i*) agrikulturna lučba i prirodoslovje; *j*) računstvo i gospodarsko knjigovodstvo; *k*) geometrija i geometrijsko risanje s gospodarskim graditeljstvom i praktičnim mjerenjem na polju; *l*) gospodarstvo i gospodarska tehnologija, popularno narodno gospodarstvo; *m*) prostoručno risanje; *n*) tumačenje za gospodare najvažnijih postojećih zakonah; *o*) gospodarske radnje."

„2. Na višoj pučkoj školi smjera obrtničkoga:"

„*h*) prirodopis s osobitim obzirom na prirodnine uporavljive u obrtu; *i*) prirodoslovje s osobitim obzirom na mekaniku i mekaničku tehnologiju; *j*) računstvo i obrtno knjigovodstvo; *k*) geometrija i geometričko risanje s počeli opisnoga mjerstva; *l*) popularno narodno gospodarstvo; *m*) strukovno risanje i modelovanje; *n*) tumačenje za obrtnike najvažnijih postojećih zakonah; *o*) radnje u školskoj radionici."

„3. Na višoj pučkoj školi smjera trgovačkoga:"

„*h*) prirodopis s obzirom na poznavanje robe; *i*) prirodoslovje i lučbena tehnologija; *j*) trgovačko računstvo s jednostavnim i sastavljenim knjigovodstvom; *k*) prostoručno risanje; *l*) tumačenje za trgovce najvažnijih postojećih zakonah; *m*) trgovačka terminologija; *n*) komtoarne radnje."

Moramo priznati, da nas je, promotrivši cieli taj niz nastavnih predmeta za djecu, koja se nalaze u dobi od 10—14 godina, obuzelo čuvstvo, što ga psiholozi zovu „mješovito", to jest, u jednu ruku radosti i zadovoljstva, al u drugu opet žalosti i sažaljivanja. Veselit mora svakoga prijatelja mladeži, da se je nastojalo, od predjašnje, kako ju zove izvjestitelj odborski, „neplodne" gradjanske škole stvorit „nešta plodna, koristna i po obćinu i po obćinare"; i sigurno jest to nastojanje u ovom §-u novoga škol. zakona jasno izraženo. Pa ne možemo nego odobravati namisao, koja je takodjer izražena u tom §-u, da ne imadu svagdje svi učenici učiti sve strukovne predmete, kako se je to donekle činilo, da ište § 70. staroga škol. zakona, već da se valja kod osnutka više pučke škole u kojem mjestu obazirati na posebne potrebe dotičnoga mjesta, i prama tomu uvesti u tu školu samo one praktične nastavne predmete, kojimi se u onom

Digitized by Google

kraju ljudi pretežno bave, ili koji će djeci onoga kraja ili mjesta više koristiti. S toga je pravo, da su se više mužke škole razdielile na trovrstne škole raznoga praktičnoga smjera. Hoće li roditelji u takovu mjestu, gdje obstoji škola jednoga smjera, svoje diete radje slati u školu drugoga kojega smjera, moći će to onako učiniti, kako to i sada oni čine, koji šalju svoje diete drugamo u kakov srednji, ili ini od pučke škole viši zavod, ako takova zavoda u njihovu mjestu ne ima.

To je sve dobro i u redu; to čovjeka napunja radošću i zadovoljstvom; u tom, ne ima dvojbe, *bio bi novi škol. zakon i za uzgoj i za obuku bolji od staroga.*

Al što nas napunja žalošću i nepovjerenjem prama novoj toj višoj školi i novim tim nastavnim predmetom, i što u nas radja i sažaljivanje prama nebogoj djeci, *jest preogromni broj raznih tih strukovnih predmeta* u svakoj od ovih troje vrsti škola kraj već onako dostatnoga broja občenitih predmeta. Ima ih naime skupa sa občenitimi predmeti petnajst na broju predmeta; velim *petnajst*: t. j. točke a)—o). A od tih 15 točaka imadu neke i po više posebnih dielova, te se ovi dielovi mogu opet smatrati posebnimi predmeti, tako da imade u istinu ne petnajst, već i do *20 raznih predmeta,* propisanih za pojedinu mužku višu pučku školu posebnoga kojega smjera.

To su predmeti *propisani,* koje svaki učenik učiti mora. No k tomu valja još uzeti *izvanrednu obuku u kojem neobvezatnom predmetu*, jer se i ta obuka smije, kako po starom, tako i po novom škol. zakonu dozvolom zemaljske vlade podjeljivati u obijuh viših pučkih školah, u mužkoj i u ženskoj.

Govori o tom § 72. st. šk. zk.:

„*Osim redovitih predmetah*, izbrojenih u §. 70. i 71. *može se na obijuh* gradjanskih *školah*, *mužkoj i ženskoj*, *s dozvolom zemaljske vlade podjeljivati i izvanredna obuka u još kojem predmetu.*“

Tomu je malne istovetan § 68. n. šk. zk.:

„*Osim redovitih predmetah može se na obijuh* viših pučkih *školah, mužkoj i ženskoj, ... predmetu.*“

Evo dakle, koliku silesiju „praktičnih“ predmeta valja da za „volju praktičnosti“ na višoj pučkoj školi uče, ne odrasla mladež, — *već djeca u dobi od 10—14 godina!* Jer, ako je diete počelo polaziti nižu pučku školu sa navršenom 6. godinom, kako to dopušta § 46. novoga škol. zakona, (a kadkad još i prije), a nije nijednoga razreda niže pučke škole opetovalo, kako ga velika većina sbilja ne opetuje, to je ono sa navršenom 10. godinom (ili još i mladje)

Digitized by Google

svršilo 4. razred niže pučke, a sa navršenom 14. godinom 4. (8.) razred više pučke škole.

Sada velimo, da je tu dilema ovaj neizbježiv. Ili će se svi ti propisani predmeti sbilja uzeti osbiljno i temeljito, a ne samo za šalu i površno, il samo na papiru: onda 10—14 godišnje diete nuždno mora duhom i tielom smalaksati; spasti će život i svježost, spasti će snaga i tjelesna i duševna naše onako kržljave omladine još niže, nego li već jest: a to je ubijstvo ne samo djece, već i cieloga budućega naraštaja. Ili će se ti raznovrstni predmeti uzeti samo, štono je rieč, „pro forma", za paradu: onda je bolje, da otih viših škola i ne imamo; jer takova škola nuždno uzgaja ljude površne, tašte, nadute, nesposobne za praktični život. — Po tom mislimo, da se je u kodifikaciji ovoga §-a od same težnje za što većom praktičnošću prekoračila pravedna mjera, i stvar postala baš nepraktičnom: „Les extremes se touchent". Mi se vrlo bojimo, ne će li učenici nove više škole, mjesto da im se u toj školi razširi, a poglavito učvrsti temeljno početno znanje (čitanje, pisanje, računanje), štono ga, kako izkustvo dokazuje, današnja niža pučka škola niti iz daleka u dovoljnoj mjeri djeci ne pruža, — ne će li, velim, učenici i u tom znanju nazadovati od samih preraznih strukovnih predmeta, kojimi se misli stvoriti od djeteta za 3–4 godine čovjeka izkusna i skroz praktična; ovo pako nije nego obsjena, jer se pravoj praksi čovjek uči tek u životu. Da prevelika, pretjerana praktičnost u školi vodi upravo do nepraktičnosti, imademo primjer, koji smo već naprvo natuknuli, u jednom zavodu u nas, gdje se hoće, da iz njega izlaze podpuni praktici, a oni su koji put podpuno nepraktični, te nesposobni za najobičnije poslove svoje struke. Za to imademo više nego jedan samo primjer. Bojimo se dakle, ne će li u višoj pučkoj školi isti pretjerani zahtjevi za praktičnošću pokazati u praksi isti neuspjeh!

To, što dosada rekosmo o naukovnih predmetih više pučke škole, dakako da vriedi samo za mužku višu pučku školu.

Za žensku višu pučku školu sam zakon u toj stvari ništa točnije ne odredjuje, jer „glede djevojačkih školah ostavljene su u veliko razvezane ruke, da se može prema okolnostim i raznim odnošajem urediti onakav zavod, kakov će potrebi dotičnoga kraja najbolje odgovarati." (Odjel. predstojnik u sab. gener. debati 3./7. 1888.). Pa za oto i jest § 71. staroga škol. zakona u novom zakonu posve preinačen.

§ **71. st. šk. zk.** glasio je naime:

Digitized by Google

„Na ženskoj gradjanskoj (višoj djevojačkoj) školi nastavnimi predmeti jesu oni isti, koji i na mužkoj gradjanskoj školi, osim što se mjesto gospodarstva i obrtoslovja uči kućanstvo i ženska ručna djela.“

Odnosni pako § **67. n. šk. zk.** glasi:

„Na višoj djevojačkoj školi“ (Točnije: „Na višoj *pučkoj* djevojačkoj školi.“ O. p.) **„nastavni predmeti odredit će se prema potrebi naredbenim putem.“**

Već smo naprvo izrekli i obrazložili svoj sud o toj zakonskoj odredbi novoga škol. zakona, da naime ne držimo korektnim postupak taj, da se je uredjivanje ženske više pučke škole prepustilo administrativnoj oblasti, dočim to po našem mnienju spada na zakonodavno tielo. Pak je i dosljednost i jednoličnost zahtievala, kada se već kodifikuje sama uredba kojega zavoda, da se ne kodifikuje samo uredba jednoga diela toga zavoda, već cieloga zavoda, dakle ciele više pučke škole, i mužke i ženske, ne ćemo li, da bude sam zakon krnjav.

Osim toga spomenuli smo i to, da nas je bilo strah pred „praktičnošću strukovnjaka“, kojim će vlada možda povjeriti uredjivanje ženske više pučke škole; jer naopako po jadnu žensku omladinu, kad bi ta uredba bila u onoj mjeri praktična, u kojoj je ona to bila u prvot. zakonskoj osnovi, izprvice saboru visokom vladom predloženoj, gdje je taj § (70. prvot. osn.) glasio: *„Na ženskoj gradjanskoj (višoj djevojačkoj) školi nastavnimi predmeti jesu donekle oni isti, koji i na mužkoj gradjanskoj školi smjera obćenitoga, gospodarskoga i trgovačkoga;* **k tomu još** *kućanstvo i ženski ručni rad.“*

Dakle se je htjelo, da za žensku školu vriedi donekle cieli onaj niz predmeta, propisanih za mužku školu, koje smo i mi naprvo nabrojili, i **k tomu** *da se dodade i kućanstvo i ženski ručni rad,* a ne, da se, kako je bio odredio stari škol. zakon, „**mjesto** *gospodarstva i obrtoslovja uči kućanstvo i ženska ručna djela“*. A uz to bio je, kako već vidjesmo, § 71. prv. osn. (§ 68. n. šk. zk.), odredio, da se tako u ženskoj, kako i u mužkoj školi „osim redovitih predmetah s dozvolom zemaljske vlade može podjeljivati i *izvanredna obuka* u još kojem predmetu“. Pa s toga za cielo nije bila izključena bojazan, da će se naredbenim putem opet slična silesija svakovrstnih predmeta propisati za žensku višu pučku školu, a možda još i veća, nego li ju je propisao bio stari školski zakon, a sve na račun što veće praktičnosti. Za to smo pravom požalili, što se je uredjivanje ženske više pučke škole prepustilo oblasti administrativnoj, a nije

Digitized by Google

sam sabor tu stvar točnije odredio.*) I gledom na oto moramo reći, **da je novi škol. zakon lošiji od staroga u pogledu na uzgojni momenat, na poseb lošiji za žensku mladež.**

Ni za mužku mladež nisu odredbe novoga škol. zakona puno praktičnije, nego li su bile one staroga zakona, kako smo se dosada mogli uvjeriti, poimence poradi premnogih i preraznih naukovnih predmeta, što ih novi zakon propisuje za mužku višu pučku školu. —

III. Promotrili smo evo diljem pojedine §§-e III. gl. st. šk. zk. i odnosne §§-e n. šk. zk., i dodali pojedinim §§-om svoje primjetbe, da vidimo, *jesu li osnovani bili prigovori proti predjašnjoj gradjanskoj (višoj djevojačkoj) školi, da li je u toj stvari novi zakon školski bolji od predjašnjega.*

Tko je dosada pozorno pratio ovo naše razlaganje o višoj pučkoj školi, morao se je, mnijemo, uvjeriti, *da su prigovori* proti predjašnjoj gradjanskoj (višoj pučkoj) školi s malom iznimkom *bili sbilja osnovani, istiniti.* Tako je sbilja doondašnje izkustvo dokazalo bilo, a vidi se to takodjer iz dotadašnje naukovne osnove:

1. Da je i mužka i ženska viša pučka škola bila odviše *teoretična, premalo praktična.*

2. Takodjer stoji, da je ta škola *mladež preobterećivala* preraznimi učevnimi predmeti. Al da je i *naukovni materijal bio preogroman, da je* **broj sati** *bio prevelik, nikako ne možemo dopustiti gledom na promienjenu i puno poboljšanu naukovnu osnovu, izdanu od vis. vlade za više škole dne 21. kolovoza 1883.,* koja je osnova već onda izrekla po prilici ona praktična načela za tu školu, što ih je novi škol. zakon imao provesti. Treba se sjetiti, da se skupa s pjevanjem i gimnastikom ni u jednom razredu po toj osnovi ne smije prekoračiti broj od 25 sati na tjedan; treba se sjetiti, da je zabranjeno, davati domaćih zadaća u VII. i VIII. razredu, a da se uvjeriš, kako je ta tužba bila neosnovana. Ako ima učitelja i učiteljica, koji davaju učenikom i učenicam na svoju ruku cielu silu domaćih zadaća, kojih dakako ne ima pri izpitu na stolu, tomu nije kriv ni zakon, ni naukovna osnova. Imale bi dakle po toj osnovi djevojke dosta vremena, da se kod kuće vježbaju u kućanstvu i ručnom radu, samo kad bi u njih bilo i toliko *volje i mara,* pa *i sgode* za te stvari.

3. Da *je u peti razred* više pučke škole, osobito *djevojačke,* dolazilo dosada *preveć, i to nezrele djece,* i da je taj 5. razred, pak i daljnji razredi velikomu dielu ženske omladine, poimence

*) Osnivanje „ženskoga liceja“ potvrdilo je našu bojazan.

Digitized by Google

one siromašnijih roditelja, više škodio, nego koristio, to niti se može oporeći, niti će tomu pomoći odredbe novoga škol. zakona, dok se ne odredi, da po gradovih svako diete, ili bar svako žensko, mora *da probavi 5 punih godina u nižoj pučkoj školi, bilo da polazi u viši koji razred, bilo da ne polazi;* isto tako da se u nijednom slučaju *ne smiju djeca primati u I. razred niže pučke škole izpod 7. godine; peti pako razred pučke škole,* (dotično 5. razred više djev. škole), *da se posve spoji sa nižom pučkom školom,* (kojemu bi razredu odgovarala 5. godina školske obvezatnosti), a tomu petomu razredu da bude *svrha*, ne položit temelj novoj višoj naobrazbi, već ono početno temeljno znanje, što si je diete u nižih razredih steklo (u 3. i 4. razredu), i koje je onako dosta manjkavo, površno, pak i nepraktično, opetovati, utvrditi, popuniti, namieniti na praktični život, no opet ne htjeti od djeteta stvoriti izkusnoga „praktikuša" mnogovrstnimi „praktičnimi" predmeti, već mu podati praktičnih naputaka, pravila („praktische Winke" rekao bi Niemac). A gdje se ne može otvoriti 5. razred, *imao bi se 4. razred razdieliti u dva odjela, u niži i viši, sa jednim učiteljem,* tako da se u nižem odjelu naučni materijal uzima više načinom opetovnim, nadopunjujući i učvršćujući ono, što su djeca čula u 3. razredu i u nižem odjelu 4. razreda. Tako bi taj razred u istinu koristio i onim, koji su tek prvu godinu u njem, i onim, koji ga polaze drugu godinu.

4. Da nije dobro po ženski uzgoj, što je dosada bilo u ženskoj višoj pučkoj školi, pa već u 5. razredu, *strukovnih učitelja i učiteljica,* biti će svakomu jasno, koji znade, da usljed toga i u srednjih školah uzgoj puno trpi, kamo li ne će kod djece od 10 godina. Ako su jezuite u čem vrstni, a ono su u uzgoju: a baš po njihovu školskom sistemu, koga se drže svuda, gdje im se to dopušta, po „ratio studiorum", imadu djaci kroz sav niži naučni tečaj, kojemu odgovaraju naše gimnazije do 6. razreda, ne strukovne, već razredne učitelje.*)

---

*) Početkom školske godine 1889./90., kad smo ovo bili napisali, počela se je namisao, da se peti razred više ženske pučke škole pripoji posve nižoj pučkoj školi, dieloma provoditi u zavodu sestara milosrdnica u Zagrebu, dočim je u tom V. razredu mjesto raznih strukovnih učiteljica bila namještena samo jedna učiteljica razrednica i jedna pomoćna učiteljica za mekaničke predmete. Al je trebalo taj razred posve pripojiti nižoj pučkoj školi, a za pravu višu djev. školu ostaviti samo 3 godišta. A u mužkih nižih pučkih školah grada Zagreba počela se je ta namisao bar u toliko ostvarati, što se je prema § 16. n. šk. zk. otvorio 5 razred (i 6., al kojim pravom?) za onu djecu, koja ne prelaze ni u viši zavod, ni u šegrtsku školu. No stvar nije još ni sa strane vlade, koliko znamo, posve na čistac izvedena.

Digitized by Google

5. I onaj prigovor, da je po ženski *uzgoj štetno, što su u viših pučkih školah ponamješteni mužkarci učitelji (profesori)*, nije bez temelja, izuzmeš li nauk vjere.

6. Jednako je osnovan prigovor, da se u toj školi preveć *učeno*, „za žensku mladež neshodno, *predaje* hrvatski jezik, prirodopis, kućanstvo" itd., mjesto da se jednostavno i praktički „*nauča*" ono, što je djevojci koristno, da se više nastoji pobuditi u djevojci interes za te stvari, a ne da se ti predmeti u svih sitnicah tumače.

Da bi trebalo za ženske škole i *shodnijih školskih knjiga*, ni o tom nitko ne dvoji.

7. Posve pravednom držimo i tužbu, da je *nenaravan prelaz iz 4. razreda u 5.*, osobito glede *njemačkoga jezika*. Ne mislimo, da bi na štetu bilo mladeži, kad bi u nižoj pučkoj školi, recimo 5. godine, djeca učila bar čitati, u naših krajevih njemački, a u primorskih talijanski. To u životu treba i onim, koji ne polaze višu pučku školu.

8. Osobito je pako važan i opravdan prigovor proti dosadanjim *obospolnim gradjanskim školam*. Ako se i nadamo, da će ta nevolja novim zakonom prestati, budući da je po njem viša pučka škola puno uže spojena sa nižom školom, nego li je to bilo do sada, pa da će se valjda u viših razredih lučiti spol, kad se luči i u nižih, ipak moramo *vrlo žaliti, da to lučenje spolova nije u n. šk. zk. načelno izrečeno niti za nižu, niti za višu pučku školu*, kako je to izrikom odredio bio stari školski zakon; jer u n. se je zk. *izpustio §. 10. st. šk. zakona*, u kojem je načelno izrečeno bilo *lučenje spolova za sve pučke škole*.

I *krajiški školski propisi* isto su izrekli ne samo za niže pučke škole, kako smo to spomenuli gore (na str. 54. i sl.), već posebice i za gradjanske (više djev.) *škole u § 40.* ob ustroju ove škole, koji § glasi: „*Die Bestimmungen der §§ 24.—34.*" (ob obćoj pučkoj školi) „*finden mit folgenden Abweichungen auch auf die Bürgerschule Anwendung: 1. Die Trennung der Knaben von den Mädchen hat in den Bürgerschulen von der fünften Classe an einzutreten. 2 . . .*" Za što nije toga i naš zakon izrikom spomenuo? Zar toga sada više ne treba? Zar je mladež danas poslie 10, 12 godina ćudoredno bolja, jača? zar nedužnija? Ta to htjeti uztvrditi, značilo bi biti hotomice sliep i tjelesno i duševno. Ili se možda misli u pučkoj školi postaviti mjesto kršćanskoga morala moral darvinista ili framasuna? Da se ta odredba o lučenju spolova nije nehotice izpustila, jasno je, kad se nalazi i u našem st. šk. zk. i u krajiških

Digitized by Google

propisih. No izpustila se s kojega mu drago uzroka, to stoji, da to nije bilo niti kršćanski, niti pedagogijski; **i u tome je novi šk. zakon kamo li gori i lošiji** *za religijozno-ćudoredni uzgoj od predjašnjega.**)

9. Al kad bi novi zakon i u tom, kako i u svem drugom, što do sada navedosmo o toj glavi, bio sbilja bolji od staroga, **jedno jest, u čem je očevidno nazadniji gledom na religijozno-moralni uzgoj od predjašnjega. A to je ono, što smo spomenuli već gore kod § 6. st. šk. zk.**

Taj § odredjuje, *da mora u pučkoj školi učitelj biti one vjere, koje je većina djece, školu polazeće itd.*, te je u st. šk. zk. vriedio *u obće za sve pučke škole,* dakle i za više, jer je bio u I. glavi, a tako još i u osnovi, vladom prvi put predloženoj saboru. U n. šk. zk. metnut *je taj § u glavu II. (kao § 20.), vriedi dakle samo za niže, ne pako za više pučke škole.* Kako je to krivica po crkvu, štetno po religijozno-moralni uzgoj, i kako bi vlada sada dužna bila, otu krivicu barem naredbenim putem popraviti, o tom smo govorili na dotičnom mjestu. Ovdje želimo samo jedno iztaći.

U velike se je radilo i razpravljalo, držale se saborske i odborske sjednice, da se nadje kakvo takvo sredstvo, kojim će se stvoriti takova viša pučka škola, da bude što praktičnija, hoće se reći, što koristnija za život mladeži. To je dobro i hvale vriedno. Al se evo uza sve to nastoji očito o tom, da se u istoj ovoj školi, i u drugih njoj uzporednih i sličnih, religijozno-ćudoredni momenat što više potisne u kraj, da se u njoj bezkonfesijonalni karakter što dosljednije provede; pojavljuje se evo sve jasnije težnja, kako će se ta škola i druge slične *posve oteti uplivu vjere i crkve.*

Sjećamo medju ostalim na onu žalostnu činjenicu, da se kraj 200.000 for., kojih se je htjelo za sgradu više djev. škole u Zagrebu doznačiti, nije našla koja hiljadica za pristojnu crkvicu za mladež; sje-

*) Nova naredba vis. vlade od 15. srp. 1889., kojom se ustanovljuje školski i nastavni red za naše pučke škole prema § 215. n. šk. zk., odredjuje istina u § 64. al. 2. „. . . Po dovršenoj dvanajstoj godini imaju se djevojčice od dječaka, gdje je ikako moguće, odieliti i u posebnih prostorijah podučavati.“ No 1. to je samo promjenljiva naredba; a 2. tu se dielenje spolova traži tek od dvanajste godine, — nije dakle za sve škole načelno izrečeno, pače svi niži razredi upravo su od toga zahtjeva izključeni; 3. neshodno je kao granicu, od koje ima početi to lučenje, odrediti 12. god. dobe, dočim su po razredih djeca razne dobe. Pa s toga stoji i sada naša tvrdnja.

Digitized by Google

ćamo na onaj jedan jedini sat nauka vjere i na jedno jedino godišnje primanje sakramenata u gradskoj ženskoj obrtnoj školi; a mogli bi sjetiti na slične stvari u mužkoj obrtnoj školi u Zagrebu. Imajući sve to na umu, mora da sažaljujemo ono nastojanje za što većom praktičnošću i koristi spomenute škole, kad se uz to ne mari za ono, što je mladeži, što je budućemu mužu i ženi puno važnije, pak *i za život vremeniti koristnije*, nego svi ti tobože „praktični" predmeti, bez česa pako ni vještina u radu, ni izkustvo, ni okretnost u svietu, ne će sačuvati ni pojedinca, a još manje obitelj od moralne, dosljedno od materijalne propasti: a to jest, da se u mladiću, u djevojci, osobito u doba, kada strasti počmu bjesniti, što više jači i kriepi sv. vjera, da im se volja jači proti griehu i napasti, a jači poglavito sredstvi sv. vjere, sredstvi milosti, ne pako da se u njih vjera sve više slabi, da im se što više otežčava i sužuje prilika za često primanje sredstava milosti, a pamet i srce sve više odvraća od nadsjetilnoga, a navraća k sjetilnomu. Veća naobrazba vodi samo onda k spasu, kad se temelji na sv. vjeri, kad se podaje po načelih sv. vjere, i to vjere pozitivno kršćanske; nu to se daje postići samo u kršćanskoj konfesijonalnoj školi. —

Evo dakle na koncu kao posljedak iz ove naše razprave o višoj pučkoj školi u kratko, *što sudimo o III. gl. n. šk. zakona,* uzporediv ga sa starim šk. zk., glede religijozno-moralnoga uzgoja.

Novi zakon nastoji novimi zakonskimi odredbami i novim preustrojem dosadanje gradjanske (više djevojačke) škole odstraniti manjke, koje je ota škola do sada pokazala, nastoji zadovoljiti tužbam, koje se dižu proti toj školi, na pose nastoji zadovoljiti sveobćoj tužbi, da je ta škola do sada bila *skroz nepraktična.* Ovo je nastojanje u zakonu sbilja jasno izraženo, osobito glede mužke škole; i ovo je nastojanje samo po sebi hvale vriedno. A morali bi reći, da je novi šk. zakon u tom sbilja bolji od staroga, kad bi bilo osnovane nade, da će to njegovo nastojanje takodjer uspjeti.

No naše je mnienje, da je *glede mužke više pučke škole zakon svojimi novimi odredbami taj cilj slabo postigao,* dakle da je **u tom jedva bolji od staroga šk. zakona**

Isto tako *nije taj cilj postignut glede ženske više pučke škole,* jer ju zakon niti preustrojio nije, već je to prepustio administrativnoj vlasti; a kako znaci pokazuju, slabo se od nje nadati možemo boljku u toj stvari, već se je bojati i nepraktičnijemu još ustroju; dakle i *glede ženske više pučke škole* **ne čini nam se novi šk. zakon za uzgoj bolji od staroga.**

*

Digitized by Google

No kad bi i u jednom i u drugom sbilja bio bolji, sve te prednosti jedan manjak uništuje, a taj jest, što glede više pučke škole **novi šk. zakon** *ne samo da je ostao na istom bezkonfesijonalnom temelju, na kojem je stajao stari šk. zakon, i tako nuždno rodi religijoznim* **indiferentizmom, već je i gledom na vjeru lošiji,** *ne odredjujuć više, da bude učitelj iste vjere, koje je većina djece, školu polazeće, a* **lošiji i gledom na ćudoredje,** *ne zahtievajuć više izrikom, da se u nižoj pučkoj školi spolovi luče. I za to smatramo zakonske odredbe n. šk. zk. glede više pučke škole u cielini korakom nazadnim na putu k boljemu religijozno-ćudorednomu uzgoju, a korakom naprednim na putu k bezbožtvu i razvraćenosti mladeži i samoga družtva.*

Toliko o III. glavi st. i n. šk. zk. —

IV.

„Glava četvrta. O preparandijah“ (st. šk. zk.).
„Glava četvrta. O učiteljskoj školi“ (n. šk. zk.).

Medju naučne zavode, koje je novi šk. zakon bitno preustrojio, spada osim više pučke (gradjanske) škole takodjer *preparandija* za obrazovanje pučkih učitelja, koju novi šk. zakon zove *učiteljskom školom.* Razlog toj preinaci, tomu preustroju, jest sličan onomu kod više pučke (gradjanske) škole, što su se naime, kako na dosadanjoj gradjanskoj (višoj djevoj.) školi, tako i na dosadanjoj preparandiji opazili znameniti manjci, rad čega se i na nju dizale tužbe, ako i ne toli česte, kako na višu školu, a ono ipak sa uvažene strane, da ne odgovara *podpuno* svojoj svrsi, da ne pokazuje onoga ploda, onoga uspjeha, koji se je od nje očekivao; a glavni, ili bar jedan od glavnih uzroka tim manjkom, da je u samom sustavu, u ustroju dosadanje preparandije; pa se je za to mislilo, da je nuždno, i njen ustroj bar dielomice preinačiti.

Hoćemo li, da spoznamo, e da li je novi šk. zakon glede ustroja učiteljske škole za religijozno-moralni uzgoj bolji od predjašnjega zakona, treba da ponajprije znamo, u čem je dosadanja preparandija, kako ju je zakon od god. 1874. bio stvorio, manjkava, porad čega se i na nju tužbe dižu.

Tko bi rekao, da dosadanja preparandija ne ima manjaka, taj bi tim rekao, da je zakonotvorno tielo našega sabora, da je vis. vlada, radeći o preustroju njenom, ili manjaka vidjela, gdje ih nije bilo, ili da je htjela tim preustrojavanjem skupocjenu šalu sbijati. Al i oni, koji su za saborskih razprava samomu saboru pre-

Digitized by Google

poručivali predloge, što ih je jedan naš „pedagog“ u svom izvještaju 29. prosinca 1887. podnio „hrv. pedag. knjiž. Sboru“ na pretresivanje, da se njimi dosadanja uredba preparandije preustroji, takodjer su time muče priznali, da je dosadanja preparandija pokazala takovih manjaka, te je nuždno, da se odstrane, preustrojiv njenu dosadanju uredbu.

Pitajmo dakle ponajprije, 1. *koji su ti nedostatci* dosadanje preparandije, i *gdje im je uzrok;* a onda 2. *izporedimo pojedine §§* IV. gl. st. šk. zk. sa odnosnimi §§ n. šk. zk., da 3. uzmognemo razabrati, *hoće li se novim zakonom ti nedostatci moći odstraniti.*

I.

Priznajemo, da nam je zaista mučno pisati o manjcih dosadanje preparandije. Što da tu kažemo, kakovom li pisaljkom da pišemo, kad nas je strah, da će i najtuplja za neke krugove još preoštro biti zašiljena, ter dirnuti u ćutljive živce onim, koji bi najvolili, da se ta škola i plodovi njeni samo hvale? Težko je istinu reći, ako je gorka, a da se komu ne zamjeriš. Ama baš je ovaj predmet u 3. br. „Hrvat. Učitelja“ g. 1889., a kako se *nam* čini, s čista bilo hotomična bilo nehotomična nesporazumka, uzvitlao silnu prašinu u *jednom dielu* pučkoga učiteljstva našega. I mi iskreno žalimo taj nesporazumak, i volili bismo u interesu složnoga rada sa strane crkve i učiteljstva na polju školstva našega i pravoga napredka škole, da se onaj poznati *člančić*, koji je bio povodom tolikoj halabuci, a da toga pisac dotičnoga člančića možda ni u snu nije mislio, — ili u obće u onom listu nije objelodanio, ili da se je stvar, koja se je htjela reći, obširnije i jasnije izrekla; a moglo se je ono isto takodjer drugim načinom reći: fortiter in re, suaviter in modo, odrješito i iskreno, al blago. Nadamo se, da nam g. pisac onoga članka ne će zamjeriti ovih naših opazaka. No ako se i u svem ne slažemo s načinom, kojim su se u spomenutom člančiću izticali manjci dosadanje preparandije, ipak se s druge strane još manje možemo složiti s onimi, koji misle, da se ne smiju ni spominjati manjci, nedostatci kojega javnoga zavoda, da ne smiješ pokazati ranjavo mjesto na tielu našega školstva, i da ne smiješ otvoreno i iskreno prosuditi plodove kojega nastavnoga inštituta, a to sve samo za to ne, da se tobože komu ne zamjeriš. Tom šutnjom nije nikomu pomoženo, a najmanje školskomu napredku i mladeži školskoj; list školski, koji bi tako pisao, da se nikomu ne zamjeri, ne bi bio vriedan, da obstoji; a

Digitized by Google

tko kani u tom pravcu govoriti ili pisati o javnih inštitutih, pak i o našem školskom zakonu, i u tom ga pravcu prosudjivati, taj neka se kani pisanja i prosudjivanja; jer šireć krive nazore, uspavkujuć one, koji bi zlu i mogli pomoći, a i htjeli, kad im se iskreno odkrije, takovim pisanjem i prosudjivanjem stvari više škodi, nego koristi.

Pa za to ćemo mi po svojih slabih silah, ne pazeći, hoćemo li se komu zamjeriti ili ne, kad evo ocienjujemo vriednost našega školskoga zakona po kršćanski uzgoj, otvoreno reći svoju i o naših učiteljskih školah, ustrojenih školskim zakonom od g. 1874., a preustrojenih novim od 1888. god. Mi ćemo po mogućnosti objektivno i nepristrano, al opet posve otvoreno i iskreno, pokušati, da ocienimo plodove, uspjeh dosadanje preparandije gledom na kršćanski uzgoj mladeži; iztražit ćemo, *da li je dosadanja preparandija sbilja manjkava, i u čem držimo da je manjkava,* u čem zaostaje u njoj religijozno-moralni uzgoj, *te što mi smatramo pravim uzrokom* onim nedostatkom, na koje možda naidjemo.

Da budemo u tom prosudjivanju što nepristraniji, navest ćemo najprije, *što sude o dosadanjoj preparandiji sami zatočnici predjašnjega školskoga zakona,* kako i *sami stvaratelji osnove novoga školskoga zakona,* što li sudi o njoj *učiteljstvo,* a napokon izniet ćemo i *svoje vlastito mnienje o toj stvari.*

A. Ob uzgojnom neuspjehu predjašnjega školskoga zakona gledom na obrazovanje pučkih učitelja, dosljedno ob uzgojnom neuspjehu dosadanje preparandije, svjedoči medju inimi preveć jasno *sama vis. zem. vlada, odjel za bogoštovje i nastavu, sustvarateljica i zatočnica školskoga zakona od g. 1874.,* i to u vrieme, kad nije taj zakon tek počeo djelovati, već 9 godina poslie, kako je bio uveden, kad su se dakle morali opaziti bilo dobri, bilo zli rodovi na njegovu stablu, a na pose rodovi, kojim je urodio na polju uzgoja i naobrazbe pučkih učitelja. Jasno ona svjedoči o slabom uspjehu toga uzgoja *u poznatoj svojoj okružnici od 19. siečnja 1883. br. 1173.* „na sve kr. podžupanije, okružna upraviteljstva i kr. nadzorničtva za pučke škole povodom raznih mana opaženih kod pučkih učitelja".

Uvjereni smo, da nikad, odkad imade pučkih škola i pučkih učitelja u domovini našoj, nije pod crkvenom upravom uzgoj i naobrazba učitelja pučkih pokazivala toli žalostnih plodova, kakovih tudjer sama vis. vlada spominje u toj svojoj okružnici. Al smo jednako uvjereni, da *nikad, dok je crkva upravljala školom, nije ona mane pojedinih učitelja toli bezobzirnim i pred cielim svietom*

Digitized by Google

osramoćujućim načinom na vidik izniela, kako je to učinjeno u toj okružnici. Ono, što je „Hrv. Učitelj“ u poznatom, gore već spomenutom članku bio natuknuo, jest sjena prama onomu, što ovdje sama vis. vlada pred sav sviet iznosi. Pa ipak kolika se je prašina bila uzvitlala porad onog člančića! Al „duo si faciunt idem, non est idem“. To je opet nov dokaz, koliko je za učitelje *častnije*, što su sada *„činovnici države“*, nego li je bilo, dok su bili *„supomagači i poslanici crkve Kristove“* za kršćanski uzgoj Kristovih ljubimaca.

Vis. vlada veli, da sve te prekrupne mane, koje diljem navodi, nisu ništa drugo. van *„resumé disciplinarnoga uredovanja kod kr. zemaljsko-vladnoga odjela u vremenu od jedva jedne godine.“*

Svatko uvidja, da je vlada time svjedočila baš proti sebi samoj, proti uzgojnomu uspjehu zakona, kojemu je ona po službi svojoj braniteljica. To je i sama uvidila, dočim je nastojala kasnijom hvalom neugodni utisak ove „Okružnice“ ublažiti. Al to ništa ne mienja činjenice, da ta „Okružnica“ jasno svjedoči proti uzgojnomu uspjehu škol. zakona od g. 1874.

„Od svih navedenih slučajeva“, veli dalje „Okružnica“, „ne ima ni jednoga, radi kojega se u to vrieme ne bi bila morala uporaviti prama naravi i okolnosti krivnje, koja god, bila blažija, bila strožija, pa i *najstrožija* disciplinarna kazan od onih što su propisane zakonom.“

Dakako da priznaje vis. vlada, *da je velik dio pučkoga učiteljstva od tih mana čist, da naprama nemarnikom i neredniakom stoji jaka falanga učitelja, koji svojemu zvanju odgovaraju u svakom obziru“*. Al i tu ne veli vlada: *„veći dio“*, ili *„velika većina“*, već samo: *„velik dio“*, što u ustijuh vlade sigurno nije bez razloga; jer da je vlada mogla, bila bi sigurno radje rekla: „većina“, ili „velika većina“. A bilo bi i nada sve žalostno, kad se med tolikim brojem naših pučkih učitelja, sinova većinom roditelja skroz religijoznih, ne bi našao „velik broj“, „jaka falanga“ učitelja, koji su od tih prekrupnih mana čisti „koji u svakom obziru odgovaraju svomu zvanju“. Ta mi smo već gore na koncu prvoga diela ove razprave (na str. 38.), govoreći o plodovih današnje pučke škole, izrikom rekli: „da je velika po nas sreća, te su učitelji na mnogih mjestih . . . mnogo bolji od zakona školskoga“. A to nije ni čudo; jer i kraj najlošijega školskoga uzgoja dogadja se, da imade ipak uzgojenika, koji uzprkos uzgojnim manam školskoga sustava, jesu i ostaju čestiti ljudi, al ne za to, što ih je tobož školski uzgoj takovimi stvorio, već za to, što su *od kuće* ponieli sa sobom dosta

Digitized by Google

jaku zalihu žive vjere i kršćanskoga uzgoja, koja odoljuje i onim navalam, što dolaze sa strane nedostatne i krive trogodišnje naobrazbe. Pa osim toga ima i danas još liep broj učitelja, potekavših *iz stare škole,* koje učitelje „Okružnica“ upravo pohvalno spominje, što se tiče značajnosti, te požrtvovne odanosti zvanju svomu.

Al kad se sama vlada tuži na tako česte velike poroke, i to u mladjem baš učiteljstvu, od onoga vremena, od kad liberalni (t. j. protucrkveni, protukršćanski) školski zakon sa svojim liberalnim duhom i liberalnimi ustanovami djeluje, kakovih prije nije bilo, onda se bez dvojbe *ne može od svake krivnje odriešiti niti uzgojni zavod za učiteljstvo,* uredjen liberalnim zakonom od g. 1874. i njegovim duhom nadahnut, *niti se sam zakon taj ne može oprati od glavne krivnje* pri tom uzgojnom neuspjehu. Da je sam zakon i duh novoga školstva, da je sam liberalni uzgoj učitelja sukriv tim manam, *priznaje,* prem nehotice i kao na pol usta, i sama „*Okružnica*“ odmah u uvodu. Budući da se nikomu ne nanosi krivica, niti je to kakova kleveta, nanesena učiteljstvu, ako se ono javno spominje, što je javno poznato, jer po vrhovnoj svjetovnoj oblasti objelodanjeno i javno saobćeno svim kr. podžupanijam, okružnim upraviteljstvom, gradskim poglavarstvom i kr. nadzorničtvom za pučke škole, — a buduć da je opet ova okružnica dokazom, da tužbe na uzgoj budućih učitelja nisu neosnovane, i da mi, odsudjujuć zakon od g. 1874., nismo pristrani klevetnici, — *navodimo uvod „Okružnice“ doslovce, a ostalo ćemo samo u kratko napomenuti.* To će ujedno pokazati, koli je *nježna ona ruka,* kojoj se je pučko učiteljstvo oduševljeno i ponosno povjerilo, misleći time izbavit se tobožnjega predjašnjega „robstva“.

„U novije vrieme“, ovako počima „Okružnica“, „učestali su načinom upravo uznemirujućim slučajevi, u kojih je vrhovna školska oblast morala proti pojedinim pučkim učiteljem radi znatnih prekršaja počinjenih u službi i izvan službe uporaviti najstrožije disciplinarne kazni, kano što su odpust iz službe i lokalno maknuće“.

„Ako takovi prekršaji i *nisu novi pojavi,* pak su ih do sada redje stizale tako oštre kazni, bit će, da su prijašnje uprave nalazile razloga prosudjivati ih s više blagosti, naprama kojoj se *sadašnja strogost postupka mora smatrati prieko potrebnom i opravdanom,* kada se uvaži da, i poslje tolikih primjera strogosti, *disciplinarne iztrage* proti pučkim učiteljem spadaju još uviek medju predmete, koji *neprekidnim sliedom izazivaju uredovanje* viših oblasti.“

Digitized by Google

„Neugodno se mora dojimati ovoga kr. zemaljsko-vladnoga odjela, *što se to sbiva upravo sada, gdje no bi se protivno očekivati moglo i smjelo uslied neporecivih blagodati novoga školskoga zakona.*“ (Slabo dakle novi šk. zakon pomogao!)

„Popravivši znatno materijalni položaj pučkih učitelja (?), priznavši im svetčano značaj i prava javnih činovnika te tim povisiv njihov ugled družtveni (?), otvoriv im izdašnija vrela strukovne naobrazbe, podieliv im dostatnu mjeru samostalnosti (??) i, jednom riečju: pruživ im sva za sada moguća sredstva i jamstva valjanu radu, imao je školski zakon pred očima ljude, koji će razumievajuć bar u veliko smjer novih uredaba i na čistu bar glede svojih dužnosti, s ono što u sebi osjećaju umne i moralne snage, sdušno prionuti uz važno djelo narodnoga uzgoja.“

„Dobro zna kr. zemaljska vlada, da u *svih učitelja nije jednaka znanstvena sposobnost i da poimence starija generacija pučkih učitelja nije pozvana riešiti novovjeki, prama današnjim zahtjevom razšireni nastavni program pučke škole;**) *ali u svakoga bi se moralo naći ono,* **u čem i jest bila snaga tolikih vriednih muževa stare škole, koji su se, uz manje obsežne, al sigurne rezultate nastave, odlikovali tim svetijim vršenjem dužnosti i neograničenom odanošću svojemu učiteljskomu zvanju**“.**)

„*Mjesto toga,* kaže dalje „Okružnica“, „*čini se, da su povoljniji pravni odnošaji, zasnovani novim školskim zakonom kod mnogih i to ponajviše* **mladjih** *učitelja, urodili preuzetnošću, a veća sloboda* (?),

---

*) Tu nesposobnost moramo mi u cielom odlučno niekati, mi, koji smo još uživali staru školu, ter ju iz izkustva poznamo; al ujedno moramo na ovom mjestu za volju istini obraniti i „Hrv. Učitelj“ od slične klevete, kojom ga kleveću njegovi protivnici, kao da je i on proglasio starije učitelje „neznalicami“, dočim je upravo viku, što no ju baš pristaše današnje škole na sva usta dižu na tobožnje neznanje stare škole, naveo kao „argumentum ad hominem“ proti njima. A novi pedagozi valjda znadu, što je „argumentum ad hominem“. Da staru školu i sama vis. vlada u toj „Okružnici“ biedi s neznanja, lako razumijemo sa stanovišta, na kojem se moderna država i kod nas nalazi pram staroj školi. Al biedi ju, kako rekosmo, krivično; jer pitamo samo: jesu li oni dobom stariji pedagozi naši, koji se drže zvanimi, biti kolovodje naprednomu školstvu, izašli iz nove, ili iz stare škole? spadaju li u noviju, ili u „stariju generaciju“?

**) Zaista zlatne rieči, kojih bi svaka pojedina morala biti duboko upisana u pamet i srce tako onim, koji su na krmi školske uprave, kako i svakomu pojedinomu i svećeniku i učitelju, u obće svakomu pravomu školniku.

Digitized by Google

da se je izvrgla u razuzdanost, te kano da se je smetnulo s uma, da su veća prava podieljena u ime većih dužnosti, i za veće žrtve, koje su se nametnule občinam, da se očekuje i bolji plod školskoga rada.“

Toliko u uvodu. Sjeća nas taj uvod nehotice živo na slične jadikovke Lutorove, kad je opazio, kako je njegova „evangjelska sloboda“, njegovo „čisto evangjelje“, kojim je propoviedao boj proti crkvi, gorkimi plodovi urodilo, nevidjenom razvraćenošću u svih razredih družtva, a na pose odmah s početka u seljačtvu prigodom seljačke bune; sjećaju nas na njegove rieči, da treba te seljake kô pse zatući, da je „sada pod čistim evangjeljem 7 vragova u ljude unišlo, dočim je prije pod papom samo jedan u njih bio“. Al i Lutor ostao je uzprkos tim plodovom na putu, koji je bio s početka nastupio.

Iza uvoda nabraja zatim i riše „Okružnica“ *potanko* u deset točaka pojedine *„glavne mane,* koje su se opazile kod pučkih učitelja“. Mi ne ćemo da ih potanje navodimo, niti bi ih spominjali, već radje koprenom zaboravnosti prikrili, da nam ne pružaju jasan dokaz, kako s jedne strane „Okružnica“ bezobzirno postupa proti učiteljem, a s druge strane, kako sama vlada priznaje uzgojni neuspjeh današnje škole, liberalnoga školskoga zakona. Mi osim toga **izrikom izjavljujemo**, da i mi držimo, ter je vis. vlada, spočitujuć učiteljem ote mane, preveć pesimistički sudila.

Za to *napominjemo samo imenom najkrupnije* od tih mana, kao: zanemarivanje dužnosti u školi, osobito na selu, i po više dana rad privatnog ili kućnog posla, zabave, krčme itd.; divlju okrutnost, nemilo zlostavljanje djece; kletve i psovke u samoj školi; priležničtvo i kod oženjenih, a bezobzirna razuzdanost neoženjenih u pogledu drugog spola; napastovanje učenica; mito; nekorektno vladanje i oporba proti oblasti i svjetovnoj i crkvenoj; prostačtvo života, kartanje, klatnja, svadje, pijanstvo itd.

Važno je za nas ono, što „Okružnica“ govori *o ponašanju nekih učitelja pram crkvenim organom povodom novoga školskoga zakona od g. 1874.* Veli medju inim i ovo: „Nebrojeno je puta kr. zemaljska vlada naglasila u svojih naredbah i odlukah, *koliko joj je stalo do dobra sporazumka izmedju učitelja i službenika crkve*“ (?)*).

„*Unatoč tomu, i kao za potvrdu onoga krivoga* (?) *mnienja, da se je novim školskim zakonom mislilo razdrieti svaku svezu iz-*

---

*) Vidi naredbe vis. vlad. od 2. rujna 1875, od 17. svibnja 1876. i od 20. svibnja i. g.!

Digitized by Google

medju škole i crkve, počeli su se nekoji učitelji pučki ponašati tako, kao da su *taj zakon smatrali dobro došlom prilikom, da odmazde* onim, kojih su prijašnju oblast *nad sobom možda nerado osjećali*".*)

Ovo su ponajkrupnije mane medju onimi, što ih pučkim učiteljem sama vis. vlada spočituje, i za koje veli, da su samo „resumé disciplinarnoga uredovanja kod kr. zemaljsko-vladnoga odjela u vremenu od *jedva godine dana.*"

Znamo, da je ista vlada poslie izdala opet pohvalne dekrete na pučko učiteljstvo**); znamo, da je na pose isti pokojni predstojnik, pod kojim je spomenuta „Okružnica" izdana, prigodom desetgodišnjice šk. zak. od g. 1874. u svom pozdravu na učitelj. skupštinu, da proslavi čedo vladino, školski zakon, pohvalno se izrazio ob učiteljstvu, — nu da li je u roku od jedne godine na jedan put kao čudom ne stalo svih gore spočitanih „glavnih mana", toga ne znamo; — znamo napokon i to, da je vlada tri godine kasnije, g. 1887. iza saborskih izbora, na „poslušno" joj učiteljstvo izdala i pohvalan dekret, al je vlada sve to učinila, jer je cienila, da je u onih okolnostih sgodnije hvaliti, nego li koriti. No sve jedno: ove „Okružnice" ona *opozvala nije,* već se tečajem saborskih razprava čule opetovano tužbe na neuspjeh uzgoja pučkoga učiteljstva, ako i ne takovih, jer nije tomu bilo niti mjesta. Al bilo, da danas nema toliko razloga sličnim tužbam, već je to znak, da je uzgoj našega pučkoga učiteljstva na krivu putu, kad vis vlada iza desetgodišnjega djelovanja školskoga zakona upravo u mladjem učiteljstvu takovih tužnih plodova današnjega školskoga sustava nabraja, o kakovih se u staroj školi ni čulo nije, a kakovih spominje „Okružnica".

Kako god se pako ne može tajiti, da je tomu neuspjehu uzgojnomu glavna krivnja u duhu i smjeru školskoga zakona od g. 1874. i školskih uredaba njim stvorenih, riečju: u sustavu današnjeg školstva, tako se dosljedno niti *dosadanja preparandija,* koja je po tom zakonu g. 1874. preustrojena, duhom toga zakona nadahnuta, *ne može odriešiti od svake sukrivnje.* A više ni mi ne tvrdimo. —

*) Kolika ironija i licemjerje pram crkvi! Zar nisu učitelje i njihovi novi poglavari svojim postupanjem, i sam zakon svojim protucrkvenim duhom i smjerom na to upućivali? zar im u oporbi proti crkvi ne prednjače i sada kolovodje liberalačkoga školstva, a da školska oblast na to šuti?

**) Vidi u „Obzoru" od 28./6. 1887. br. 145. uvodni članak: „Pohvalni dekreti"!

Digitized by Google

B. Rekosmo, da su se i tečajem prošlih saborskih razprava o školskom zakonu čule tužbe na dosadanju preparandiju. Čujmo dakle sada, što o tom govore *stvaratelji osnove novoga škol. zakona,* i to ponajprije:

1. *„Obrazloženje“ vladino* k osnovi nov. škol. zakona.

Medju drugimi nedostatci dosadanje preparandije, koje ćemo još kasnije kod pojedinih §§ spomenuti, navodi „Obrazloženje“ kao razlog §§-om 83. i 84. prv. osn. (§§-om 81. i 82. n. šk. zk.), kojimi se odredjuje nakon svršenih nauka *izpit zrelosti,* a istom nakon dvogodišnjega praktičnoga službovanja *učiteljski osposobljujući izpit,* „da je trebalo timi §§ naći poticalo, koje će učitelje nukati, *da se ne otudje svojoj zadaći“,* jer da „treba uvažiti, *da mladi učitelji iza svršenih naukah često knjigu sasvim zanemare.“*

Kod § 75. prv. osn. (72. n. šk. zk.), kojim se trajanje preparandijskih nauka od tri godine *produžuje na četiri godišta,* nalazi „Obrazloženje“ razlog toj promjeni „u dosadanjem izkustvu, da *se pripravnici u tri godine nisu, naročito u praktičnih vještinah, mogli dostatno uvježbati . . .“*

Dakle samo „Obrazloženje“ vladino priznaje znatne mane dosadanje preparandije, to u uspjehu obuke, to u uspjehu uzgoja. —

2. Jednako, kako „Obrazloženje“ u ime vlade govori, govore o manjcih dosadanje preparandije i drugi sudjelovatelji novoga škol. zakona u saboru, naime i *narodni zastupnici i zastupnici vlade.*

Tako n. pr. rekao je već više put napomenuti *zastupnik Gjurković,* svjetovnjak, pristaša stranke vladine, al kraj toga revni branitelj poboljšica za učitelje, u odborskoj razpravi od 1. lipnja 1888. medju inim kod § 115. prv. osn. (§ 122. n. šk. zk.), da „priznaje, da je upliv učiteljskoga stališa u socijalnom i političkom pogledu posljednjih 10 godina često nenaravan i nezdrav bio, ali misli, da je *uzrok* manje bio u materijalnih pitanjih, nego više *u uzgoju i naobraženju na preparandijah. Pedagogijski sistem na preparandijah morao bi se manje kvantitativno nego kvalitativno reformirati.* Govornik moli vladu, da razjasni motive, koji su ju vodili k takovoj organičnoj promjeni dosadanjeg zakona.“ (Nar. Nov. br. 126. god. 1888.)

U istoj sjednici reče *preuz. ban:* „Dotiranje učiteljâ zemljištem nije bilo shodno; *učitelji su službu zanemarili, pa bi ju još više zanemarili,* kad bi od predgovornika (dr. Kršnjavoga) toli preporučena opetovna obuka uvedena bila“ (?). (Vidi Hrv. Učit. br. 12. g. 1888.)

Digitized by Google

Slično se je izrazio istom sgodom i *odjelni predstojnik:* „.... pokazalo se je, da učitelji svojim zemljištem uzorno gospodare, *dočim zapuštaju školski vrt.*“ (Nar. Nov. na sp. mj.)

U sliedećoj odborskoj sjednici od 2. lipnja kod § 127. prv. osn. (114. n. šk. zk.) ob odgovornosti učitelja za znanstveni i moralni napredak škole primjećuje isti *zastupnik Gjurković,* u savezu s onim, što je u predjašnjoj sjednici govorio o nuždi obrazovanja kvantitativnoga i kvalitativnoga našeg učiteljstva, da „*ima pogrješna tendencija uzgoja na naših preparandijah*“; da „se tu ne uzima obzir ni na moralne potrebe pučanstva, ni na potrebe države; *mnogi učitelji da su radikalci,* a prisutni svećenici da imadu razloga biti s njima nezadovoljni, *jer se i atejizam medju učitelji širio.* Uvidja, da se ne može uplivisati na najintimniji duševni život pojedinaca, al da nije probitačno, ostaviti uzgoj mladeži radikalcem i atejistom.“ — „Nijekanje religije i Boga vodi do nijekanja svakog auktoriteta, a izkustvo je pokazalo, kako može zalutati narod, koji je izgubio štovanje auktoriteta. Govornik želi, da se vlada bori proti tomu zlu tim, da ukloni opasne učitelje sa preparandija, da diže religijoznu stranu uzgoja; predlaže, da § 127. glasi: „Za znanstveni i moralni napredak u školi je *kraj katehete* u prvom redu odgovoran učitelj, koji školu vodi.“

Odjelni predstojnik dr. Spevec misli, da „mora braniti učiteljstvo. Istina je, da su *učenici Dittesovi i pristaše nerazumljenih socijalističnih ideja počinili zla u školi,**) ali se je to moglo kratko vrieme samo (?) preparandiji u Petrinji predbacivati. Sve su nuždne mjere poprimljene, pa ne ima straha, da bi se bojazni predgovornika sad izpuniti mogle.“

„Ne može pristati, da se u tom spominje kateketa, jer je taj u prvom redu duhovnoj oblasti odgovoran, a vlada ne može uticati u djelokrug konsistorija.“ (Utinam!)

Zastupnik Gjurković želi, „da se stvar ne bi preveć optimistično motrila, *jer ima u istinu mnogo tužba na* **indiferentizam učitelja,** *za koje ne saznaje ni vlada, ni konsistorij.*“

Preuzv. ban **priznaje, da predgovornik ima pravo,** ali ne misli, da bi shodno bilo uvrstiti te rieči u § 1. (?), jer se tim od predgovornika označeni cilj ne bi postigao, za tim valja ići praktičnim putem.“ (Nar. Nov. br. 128. i. g.) —

---

*) Dakle se ipak priznaje!

Digitized by Google

I onaj *zastupnik, koji je i svećenstvo obsipao porugami u saboru,* dokazujuć, kako je svećenik tobože nesposoban upravljati školom, inače revan branitelj zakona od god. 1874., *spomenuo je* na istom mjestu, gdje je pogrdio svećenstvo, dne 2. srpnja 1888., *i učiteljstvo,* veleći: „Ja, gospodo, znadem, da imade učitelja, koji o sebi može biti misle, ne mogu reći, da ih imade mnogo, ali *imade i takovih, koji o sebi misle, da je za njih premala pučka škola,* da su oni pravi stupovi domovine, da oni grade onu sgradu, na kojoj jedino počiva naša domovina, da su više vriedni, nego profesori sveučilištni, ili gimnazijski, ili koji drugi faktor; pače čini im se prenizka stolica pučke škole, ne mili im se, i da su pozvani na viša krila se uzdići i prhnuti nebu pod oblake. Takovi učitelji po svoj prilici u školi mjesto dobre nauke pripoviedaju djeci bajke i basne, od kojih nikakove koristi, nikakva napredka za školsku djecu biti ne može. Daj Bože, da se takovih učitelja čim manje radjalo bude, da se ograniče na svoju zadaću, da budu zadovoljni sa svojim stališem, i u zadovoljstvu da ono podučavaju djecu, što je propisano školskim zakonom.“ (Nar. Nov. br. 151. i. g.)

Evo kako su prama učiteljem pučkim obzirni i fini njihovi današnji patroni! —

Istu tužbu proti učiteljstvu natuknuo je i njegov najrevniji branitelj i zagovornik u saboru, *izvjestitelj odborski,* u odborskoj sjednici dne 1. lipnja 1888., veleći: „Držim, da se je neko vrieme *pučko učiteljstvo preveć visoko dizalo,* to je bila pogreška . . . .“ (Nar. Nov. br. 126. i. g.)

A u samoj generalnoj debati saborskoj, u svom odborskom izvješću ob osnovi nov. šk. zakona, reče izvjestitelj: „. . . . ista (osnova) jest mnogo bolja, nego li dosadanji zakon, koji je žali bože u mnogom učitelju *probudio* misao, da mu je zadaća, *staviti se u oprjeku sa crkvom.*“ (Nar. Nov. br. 150. i. g. — Isto je izrekla, kako znamo, i gore spomenuta „Okružnica“ vladina od g. 1883.) —

Napokon izjavio je *odjelni predstojnik* u zaključnom govoru generalne debate dne 2. srpnja 1888. o dosadanjoj preparandiji, *da njeno uredjenje, napose jer je mladež preobterećena bila učevnim materijalom, nije bilo dobro niti za* njihovo *znanstveno* naobraženje, *niti za* njihov *fizički* razvitak, *niti* su budući učitelji *valjano postizavali cilj,* postavljen preparandijam, i za to da je nova učiteljska škola bolja. „Što se tiče učiteljskih škola“, veli, „to su te bile i po zakonu od g. 1874. i po propisih od g. 1871. uredjene skoro

Digitized by Google

jednako, samo s tom dosta znatnom razlikom, što se je u Krajini morao nakon dvie godine učiteljski izpit praviti, dočim se je u Hrvatskoj i Slavoniji izpit, osposobljujući za učitelja, odmah pravio nakon tri godine."

„Ovom zak. osnovom preinačeno je to sve u toliko, da se tečaj preparandije produžuje na četiri godine i uvadja učiteljski izpit, koji se može nakon dvie godine položiti."

„Kaže se, da je time učiteljstvu teret povećan, no bez razloga, jer za četvrtu godinu nije razmjerno novih predmeta navedeno, *nego je četvrta godina uvedena za to, da pripravnici ne budu prisiljeni prenaglo, prenatrpani raditi,* jer su do sada morali za tri godine svršiti jako veliki učevni materijal, *a to nije bilo dobro* niti za njihovo *znanstveno* naobraženje, niti za njihov *fizički* razvitak. *Četvrta će godina* služiti bitno tomu, da mogu temeljito proučiti i svladati materijal i bolje u njegovu narav proniknuti, i šted eći se više *postići bolji cilj,* koji je preparandijam postavljen." —

C. Obećasmo gore, da ćemo kao dokaz za svoju tvrdnju navesti takodjer ono, *što o tom sudi učiteljstvo naše.* Ajde da vidimo, kako se je ono o tom predmetu izjavilo!

Da dosadanja preparandija imade bitnih manjaka, priznali su takodjer oni *glasovi iz raznih krugova učiteljskih,* koji se po naših javnih to učiteljskih to političkih glasilih i dnevnicih pojaviše o tom predmetu tik pred saborskimi razpravami o novom škol. zakonu, i to iz krugova takovih, koji drže, da zastupaju cielo naše pučko učiteljstvo.

1. *Na prvom mjestu* spominjemo ovdje izvještaj g. *Basarička,* učitelja, sada profesora učiteljske škole u Zagrebu o preinaci predjašnjega škol. zakona glede učiteljske škole, podnesen „Hrvatskomu pedagogijsko-književnomu Sboru" u XVI. glavnoj skupštini istoga sbora dne 29. prosinca g. 1887., a objelodanjen u 1. i 2. broju „Napredka" od g. 1888.

Taj se izvještaj bavi izključivo i na tanje preustrojem učiteljske škole; taj je izvještaj i podnesen „Sboru" prije, nego se o tom predmetu pojaviše ostali javni učiteljski glasovi tik pred saborskom razpravom, o kojih kanimo ovdje prosboriti; sve rezolucije ili predloge napokon, sadržane u tom izvještaju, prihvatila je spomenuta glavna skupština s malom promjenom, pak je iste predloge i odborski izvjestitelj saborski preporučivao saborskomu školskomu odboru, premda dielomice bez uspjeha. (Vidi odborsku razpravu saborsku o preinaci škol. zak. od 30. svibnja 1888.)

Digitized by Google

S otih razloga spominjemo i mi taj izvještaj ovdje *na prvom mjestu*, *ter ga kanimo nešta točnije razmotriti.*

„Približava se vrijeme“, tako počima izvještaj, „gdje će se školstvo cijele zemlje postaviti na jedan temelj. Tom sgodom moći će se manjkave (sic!) ustanove dosadanjega zakona usavršiti. Najveću pomnju valjat će svakako svratiti onoj ustanovi, kojom se uredjuje priprava i osposobljivanje učitelja, jer učitelj je najznamenitiji činbenik u školskom organizmu. Gdje on nije na svom mjestu, tamo sav rad oko obrazovanja puka mora zapinjati.“

Zatim si sam izvjestitelj stavlja ovo za *nas vrlo važno pitanje*, veleći: „*Nastaje medjutim pitanje*, **da li je nuždno u toj ustanovi štogod mijenjati, ili je ona takova, da nam može podavati skroz valjane i dostatno obrazovane učitelje?**“

Ovo je pitanje, na koje je izvjestitelj naumio odgovoriti svojim izvještajem. Rekosmo, da je to *pitanje za nas vrlo važno*. Za što? Izvjestitelj kao pisatelj i kao učitelj didaktike, dakle i logike, znat će jamačno, da to pitanje, što ga je stavio da rieši, jest *pitanje disjunktivno (razstavno)**), ter da takovo pitanje, ako je „prema zakonom mišljenja“**), mora biti takovo, da *ne dopušta izbora medju takovima dvama sudovima, od kojih ni jedan ni drugi nije istinit****), t. j. ili valja na prvi dio pitanja odgovoriti jestno, a na drugi niječno; ili je odgovor na prvo pitanje niječan, a na drugo jestan; dakle: *ili je nuždno u toj ustanovi što god mienjati, te (= jer) nije ona takova, da nam može podavati skroz valjane i dostatno obrazovane učitelje; — ili nije nuždno u toj ustanovi štogod mienjati, te (= jer) je ona takova, da nam može podavati skroz valjane i dostatno obrazovane učitelje; — tertium non datur.*

A kako odgovara na to pitanje izvjestitelj? On 1. jednostavno *ne odgovara* ni na prvi, ni na drugi dio pitanja, ne odgovara niti sa *da*, niti sa *ne*, već odgovara *nešta trećega;* i to odgovara dvoje: a) da „**možemo sa radom današnjih učiteljskih škola**, prosudimo li ga *po plodu, kojim su urodile,* **prilično biti zadovoljni**“, — al b) da „ne može biti sumnje, *da se naše učiteljske škole imadu usavršiti*“; 2. *razlozi*, kojimi odmah u uvodu izvještaja *dokazuje prvi dio odgovara*, (da možemo sa radom učiteljskih škola prilično biti zadovoljni),

*) Sr. „Obće obukoslovje“ sast. Stj. Basariček, II. izd. str. 109.

**) Sr. sp. mj. str. 110.

***) Sr. I. Kehrein's Handbuch der Erziehung und des Unterrichtes . . . von Dr. A. Keller VI. Aufl. str. 233. III. 1. β.

Digitized by Google

tako su klimavi, *da toga nikako nije dokazao;* i 3. ono, čime dokazuje *drugi dio* svoga odgovora, da se naime imadu učiteljske škole usavršiti, i čime razlaže, kako bi se imale usavršiti, t. j. ciela ostala razprava izvještaja, *pobija opet podpunoma prvi dio njegova odgovora;* jer iz ciele razprave nuždno sliedi, *da sa radom i plodom dosadanjih preparandija ne možemo nikako biti zadovoljni,* da se dosadanje preparandije ne imaju samo usavršiti, t. j. dobre učiniti boljimi, *već da ih treba podpuno preustrojiti, hoćemo li da bar donekle postizavaju cilj, koji jim je postavljen.*

Htio je, čini nam se, izvjestitelj da sjedne na dva stolca, pak —; ne možeš bo rad i plod učiteljske škole odobravati, a uredbu njenu skroz odsuditi.

Al da vidimo, je li tomu tako! Iza gornjega pitanja, na koje je izvjestitelj nakanio odgovoriti, nastavlja dalje u uvodu, kako smo već spomenuli: „Prosudimo li rad današnjih učiteljskih škola po plodu, kojim su urodile, *to možemo s njimi prilično biti zadovoljni.* Učitelji, koje su nam uzgojile, osbiljno shvaćaju zadaću, revno i uspješno vrše svoje dužnosti i živo prianjaju uz svaki napredni podhvat u učiteljstvu i narodu."

Sad navodi za to dokaze: „To potvrdjuju i oni, koji su imali prilike, da neposredno motre i ocjenjuju njihov rad. Spomenut ćemo samo pozdrav pokojnoga predstojnika odjela za bogoštovje i nastavu u skupštini, u kojoj se je slavila desetgodišnjica školskoga zakona, te očitovanje sadanjega predstojnika istoga odjela u saborskoj razpravi o vrhovnom nadzoru škola".

„Veoma sjajnu svjedočbu podao je nadalje hrvatskomu učiteljstvu i nedavno preminuli profesor pražkoga sveučilišta *Lindner*, znamenit pedagog i začastni član našega sbora. On je naime u svom pedagogijskom rječniku napisao ove riječi: „„Die kroatische Lehrerschaft hat mit den Bildungsbestrebungen anderer Nationen immer gleichen Schritt gehalten."" — Ne može se pako ni predmnjevati, da bi toli savjestni učenjak te riječi bio lakoumno ili po krivih uputah napisao, pošto je službujući dulje vremena na medji naše domovine, te kao član našega sbora rad i nastojanje hrvatskoga učiteljstva mogao s bližega motriti."

Sad sliedi drugi dio odgovora izvjestiteljeva: „No ako su dosadanje učiteljske škole i vršile svoju zadaću tako, da možemo prilično biti s njimi zadovoljni, to ipak podnipošto odtud ne slijedi, da ne trebamo težiti za tim, da se još bolje i savršenije urede. Tko ne napreduje, taj nazaduje, a hrvatsko bi učiteljstvo upravo

Digitized by Google

tim, kad bi dosadanji način svoga obrazovanja proglasilo dostatnim ili čak uzornim, pokazalo, da nije podpuno shvatilo svoje zadaće, a da ne zaslužuje priznaje toli zaslužnih i odličnih muževa. O tom dakle ne može biti sumnje, da se naše učiteljske škole imadu usavršiti. To je potrebno već i radi toga, da ne zaostanemo za susjednimi zemljami, navlastito za Ugarskom, Cislitavijom i Srbijom, koje su svoje učiteljske škole uredile jur na širem temelju, nego li je onaj, na kom su osnovane naše."

Ovoliko u uvodu. Zatim tekom ciele dalnje razprave razvija načela, po kojih bi valjalo urediti naše učiteljske škole, opredieliv im prije mjesto, što ga imadu zauzeti u sglobu ostalih škola. Mislim, da je jasno, kako i jednim i drugim dielom ovoga svoga odgovora nije odgovorio niti na prvi, niti na drugi dio pitanja, što ga je na čelu razprave bio postavio, da ga rieši, već da je odgovorio nešta trećega, što se gornjim pitanjem izključuje.

Rekosmo, da su mu i *razlozi, kojimi dokazuje prvi dio svoga odgovora,* (da naime možemo sa radom dosadanjih učiteljskih škola gledom na njihov plod prilično biti zadovoljni), *tako klimavi,* ter oni toga nikako ne dokazuju. Za dokaz naveo je izjave i pokojnoga i sadanjega odjelnoga predstojnika, ter sud pokojnoga profesora Lindnera o našem učiteljstvu.

O svrsi i vriednosti dotične izjave *pokojnoga predstojnika* za bogošt. i nast. govorili smo već gore, te smo pokazali, koli je to slab dokaz za uspješan rad dosadanjih preparandija.

Isto tako držimo, da je izvjestitelj jednako bez temelja naveo kao dokaz svojoj tvrdnji izjave sadanjega predstojnika u saborskoj razpravi. Ta baš smo eno gore čuli, što i sadanji predstojnik sudi o plodu dosadanje preparandije. Pa zar je baš bez ikakova znamenovanja to, da isti predstojnik niti na najsvečanijem zagrebskom slavlju učiteljstva prigodom otvorenja učiteljskoga doma, gdje se ipak običaje ob onom, što je hvale vriedno, u superlativu govoriti, a što je manjkavo, bez skrajne nužde niti ne spominjati, nije mogao odoljeti srcu, a da kratkoj svojoj pohvali o maru hrvatskoga učiteljstva za podignuće hrvatskoga učiteljskoga doma ne dodade važne dvie opazke: „. . . ja ne mogu", veli, „propustiti ove sgode, a da ne izrazim **želju**, *da hrvatsko učiteljstvo i u pravom svom zvanju učiteljskom,* ako baš i ne prednjači, ali *barem da uzporedo stupa sa ponajboljimi učitelji u inih naprednijih zemljah.*"

To je ipak nešta različito od gornje Lindnerove izreke! Ta ono, što se tek *želi*, da bude, sigurno još manjka.

Digitized by Google

Drugo primetnu predstojnik, spominjuć, kako će učiteljski dom olakoćivati učiteljske sastanke: „. . . *no hrvatsko učiteljstvo ne će uza sve to nikada zaboraviti, da je njegova glavna zadaća djelovanje njegovo u školi, koje se pod nikakvimi izlikami* **ne smije zanemariti,** *niti nikakvomu drugomu zanimanju zapostaviti.*"

Pitamo, čemu tih opazaka tom svečanom sgodom iz ustiju odjelnoga predstojnika? Jamačno morao je imati važnih razloga, da to spomene. Ako velik dio prisutnika nije shvatio smisla tih rieči, ter i ovim riečim živo pljeskao, mi nismo tomu krivi, al ne možemo nikako dopustiti, da se izjave sadanjega predstojnika mogu uzeti za dokaz, da je rad dosadanje preparandije bio uspješan.

Još je slabiji treći dokaz izvjestiteljev, ugled i sud *pok. prof. Lindnera.* Jer kad bi gornja izjava toga jedinoga stranoga pedagoga, herbartovca i zač. člana hrv. ped. sbora, i bila puno više od hiperbole, ili znaka učtivosti prama pedag. sboru; kad bi se ona i smjela uzeti u strogom doslovnom smislu, u kojem bi u ostalom i preveć dokazala, više nego i sam odjelni predstojnik i sam izvjestitelj tvrdi o našem učiteljstvu; pa kad bi Lindner i sbilja bio posve dobro i na drobno poznavao naše domaće školske prilike; i kad herbartovac i ne bi ono držao „napredkom" i dobrim plodom u uzgoju, što kršćanski pedagog mora držati „nazadkom" i zlim plodom: — *ta izjava* sve jedno ne bi u našoj stvari ništa dokazala, jer se u njoj *niti ne govori o dobrih ili zlih plodovih dosadanjih preparandija,* već se *samo hoće reći, da u hrv. učiteljstvu nema stagnacije,* što i mi donekle priznajemo, već da ono poput učiteljstva ostalih naroda *goji napredne težnje, nastoji napredovat u naobrazbi* — „hat mit den *Bildungsbestrebungen* anderer Nationen immer gleichen Schritt gehalten". *No ta naobrazba,* kako kod učiteljstva drugih naroda, tako i kod našega i može da bude, a i jest velikim dielom *kriva,* dočim se uz to ipak može reći, da ima u njega „Bildungsbestrebungen". Ili zar će izvjestitelj uztvrditi, da n. pr. u onom dielu austrijskog učiteljstva, koje izpovieda ista liberalačka uzgojna načela, uz koja i on pristaje, i koja je i profesor Lindner zastupao, ne ima „Bildungsbestrebungen", premda će valjda i izvjestitelju biti poznata obća tužba u onoj poli monarkije na uzgojni nazadak, na neuspjeh ondješnjega školstva, koja polazi ne samo iz tabora učiteljstva katoličkoga, već očito i javno iz same sredine učiteljstva liberalačkoga, crkvi protivnoga? (Vidi, što o tom navedosmo u I. dielu ove razprave na str. 37.)

*

Digitized by Google

A bit će izvjestitelju kao „stručnjaku“ u pedagogici i u poviesti pedagogije poznata i užasna bečka štatistika mladih zločinaca, kojih broj dnevice raste, kako se može osvjedočiti iz „Chr. paed. Blätter“.

Evo kako „*Bildungsbestrebungen*“ u učiteljstvu još *ne dokazuju,* da i školstvo svojim uzgojnim radom u *dobru napreduje.*

Dakle gornja izjava prof. Lindnera ne dokazuje, da je rad i plod dosadanjih preparandija naših hvale vriedan, da „možemo s njim prilično biti zadovoljni“.

Mi niti ne zamjeravamo puno *profesoru učiteljske škole,* što on *otu školu nastoji braniti i hvaliti;* al konštatujemo činjenicu, da mu to u njegovu izvještaju ne samo nije uspjelo, već da on tekom ciele razprave, kojom je htio dokazati, da se dosadanje preparandije imadu usavršiti, ter pokazati, kako bi se to moralo učiniti, ako možda i nehotice, i sam izrikom odsudjuje sav ustroj dosadanjih preparandija, i predlaže, da se skroz preustroje, hoće li se, da bar donekle postignu cilj, za kojim valja da teže. I tako i sam izrikom priznaje, da imadu dosadanje preparandije velikih manjaka, da uzgoj u njih nije bio uspješan, dakle da sa radom i plodovi njihovimi ne možemo „prilično biti zadovoljni“.

Evo kako to priznaje!

Čujmo najprije, *kakove bi morale biti učiteljske škole po mnienju izvjestiteljevu, koji je njegov idejal,* za kojim imade učiteljska škola težiti, da se ga dovine.

„Prije, nego li razvijemo načela“, tako počima iza uvoda svoju razpravu izvjestitelj, „po kojih bi valjalo urediti naše učiteljske škole, treba da ustanovimo mjesto, što ga one imadu zauzeti u sglobu ostalih škola.“ Iza toga dieli izvjestitelj sve škole u dvie glavne skupine: u škole *uzgojne,* koje podavaju *obće obrazovanje,* i u škole *strukovne,* kojim *nije glavni zadalak uzgoj,* već taj, da svoje učenike što više uvježbaju u vještinah ili znanju za posebno koje zvanje ili posao u ljudskom družtvu. Uzgojne opet škole dieli u glavnom u tri vrsti: u *pučke škole,* koje podavaju temeljnu, najnuždniju obću naobrazbu; zatim u *gimnazije i realke,* koje pružaju višu obću naobrazbu, ter osposobljuju svoje učenike za strukovne škole. A u te *strukovne* škole broji sveučilištne fakultete, politehnike, konzervatorija i akademije, trgovačke, obrtničke, vojničke, mornarske, šumarske i gospodarske škole.

„Pita se sada“, tako nastavlja, „u koju vrst škola spadaju učiteljske škole. Po imenu i glavnoj im zadaći imale bi se svakako

Digitized by Google

uvrstiti u strukovne škole. Pa to bi doista i najbolje bilo, kad bi se mogle tako urediti, da se u njih uči samo ono, što je pučkim učiteljem za vršenje njihove službe od prijeke potrebe. No to bi se moglo samo onda izvesti, kad bi se u učiteljske škole primali podpuno obrazovani i zreli učenici, koji su svršili cijelu gimnaziju ili realku, kao što je to jur prije četiri godine lijepo razložio pisac „„Revizije školskoga zakona"". To je idejal, za kojim svaki pošten učitelj i rodoljub težiti mora. Nije on doduše neizvediv, ali se s raznih razloga niti najmanje ne možemo nadati, da bi se na skoro proveo".

Što tu tvrdi, što priznaje izvjestitelj? Tvrdi, da bi se preparandija (učiteljska škola) *i po imenu i po glavnoj joj zadaći* imala uvrstiti ne u uzgojne, već u strukovne škole; ali ujedno priznaje, da niti nije moguće, da to na skoro bude, a kamo li, da bi bila takova dosadanja preparandija; dakle dosadanja preparandija po priznanju samoga izvjestitelja *niti iz daleka nije onakova, kakova bi morala da bude.*

Tvrdi nadalje, da bi u njih valjalo učiti *samo ono, „što je pučkim učiteljem za vršenje njihove službe od prijeke potrebe"*. A budući da to niti je bilo do sada, niti će se to, kako sam veli, od sada na skoro izpuniti, opet priznaje izvjestitelj, da dosadanja preparandija nije niti iz daleka bila tako uredjena, da se je u njoj učilo *samo ono,* što je učiteljem za vršenje njihove službe od *prieke potrebe,* kako bi trebalo da bude; dakle se je učilo puno drugoga, što im nije od prieke potrebe za vršenje njihove službe, a dosljedno *nije se ono valjano moglo učiti, što im jest od prieke potrebe,* kako bi to nuždno bilo, da se uči.

Napokon tvrdi, da je „idejal, za kojim svaki pošten učitelj i rodoljub težiti mora", dakle cilj, koji valja postići, taj, da se u učiteljske škole primaju samo učenici, koji su svršili cielu gimnaziju ili realku, ili kako je to isto izrekao jedan drugi istomišljenik izvjestiteljev, da se *učiteljska škola izjednači sveučilištu ili akademiji,* a pripravnici učiteljski da budu ravni akademičkim gradjanom. Al o tom idejalu kasnije. Ovdje samo konštatujemo, što je izvjestitelju i njegovim istomišljenikom idejal učiteljske škole.

Za taj idejal kaže izvjestitelj, da on doduše nije neizvediv, ali da se s raznih razloga niti najmanje ne možemo nadati, da bi se na skoro proveo. Opet dakle priznaje, da niti odsadanja učiteljska škola, ma i preustrojena, ne će nikako biti prama idejalu takove škole; a kamo li, moramo zaključiti, da bi dosadanja preparandija

Digitized by Google

bila prama tomu idejalu; ona još dalje zaostaje za onim, što bi morala biti.

Pitamo, hoće li tko pametan iza svega toga još uztvrditi, da sa radom i plodom dosadanje učiteljske škole „možemo prilično biti zadovoljni", kad sa ustrojem njenim nikako ne možemo biti zadovoljni, kad ona toli daleko zaostaje za svojim idejalom, kad niti iz daleka nije ono, što bi morala biti, kad se u njoj učit. pripravnici ne uče ono valjano i dostatno, što im je „od prijeke potrebe za njihovu službu"? Izvjestitelj mora nasuprot iz vlastitih svojih izjava ob ustroju dosadanje preparandije već *a priori* zaključiti, da sigurno ne možemo biti zadovoljni sa radom i plodom njenim, kad joj je ustroj tako manjkav, te ne možemo s njim nit iz daleka biti zadovoljni; ili — da su učitelji dosadanje preparandije pravi „čarobnici" u pedagogijskoj umjeći, kad oni, makar većina od njih ni sami nikada nisu takove idejalne preparandije svršili, već po njihovu mnienju još slabiju, nego li je dosadanja, onu naime prije g. 1874., — kad oni, velim, ipak znadu sa tako malo shodnim sredstvom, kakovo je dosadanja preparandija bila, postići plod, s kojim „možemo prilično biti zadovoljni".

Al ono, što bi izvjestitelj morao s nami već a priori iz ustroja dosadanje preparandije zaključiti o plodu toga zavoda, priznaje on i sam *a posteriori*, makar i proti svojoj nakani. Čujmo ga dalje!

„Učiteljskoj dakle školi", tako zaključuje izvjestitelj iz onoga, što je bio dosada rekao, „kakova je danas, a kakova će po svoj prilici još dugo ostati, ne preostaje drugo, nego da svojim učenikom, koji dolaze s nižom gimnazijom i realkom ili s gradjanskom školom, podaje takodjer i obćenito obrazovanje. Nitko osbiljan neće naime uztvrditi, da su oni jur dovoljno uzgojeni, i da im za buduće njihovo zvanje ne treba više obćenite obrazovanosti.",

To će reći: preparandija morala bi se s temelja preustrojiti, hoćemo li da je ono, što treba, da bude; u nju imali bi se primati samo podpuno zreli i naobraženi učenici, kako u sveučilište, tako da bi u preparandiji još kakova dalnja obćenita naobrazba suvišna, bar nepotrebna bila. Al to se još dugo vremena ne će moći izvesti; jer kakovi u nju učenici dolaze, nuždno je, da se i obćenito naobrazuju. To je zlo, malum, al je *malum necessarium.*

Opet pitamo: ne priznaje li izvjestitelj, da dosadanja, pače i odsadanja učiteljska škola u temelju ne valja, da je u samom svom nutarnjem ustroju manjkava? Kad je samo stablo takovo,

Digitized by Google

može li plod toga stabla biti bolji? Možemo li dakle s plodom njenim prilično biti zadovoljni?

Pa kako dokazuje, da je taj „malum“ nuždan, naime da je učenikom dosadanje i odsadanje preparandije potrebno još i obće obrazovanje?

Prvo im je to potrebno, jer učitelj mora više znati, nego što će podavati učenikom, jer mu već poradi razborita izbora i pregleda svega onoga, što mora djecu učiti, a što im opet mora zašutiti, ne smije znanje biti površno i polovično, obće obrazovanje sakato i skučeno; nadalje im je potrebno obće obrazovanje, jer inače nije moguća valjana i uspješna strukovna (pedagogička) obuka, jer za pedagogičke discipline hoće se u učenicih „*bistrine uma**) i stanovita količina pozitivnoga znanja, koju ne može podati površno obće obrazovanje“.

Čujmo dalnji razlog, da je taj „malum„ nuždan. „Taj je razlog u znamenitosti onoga položaja, što ga naši učitelji zauzimlju u životu našega naroda“, jer su naime „svećenik i učitelj u mnogih mjestih jedini činbenici, koji imadu pokretati družtvenim životom u naprednom smjeru, te narodu prednjačiti u svakom dobru. Od učitelja se danas već mnogo zahtijeva, da naime budu ne samo savjetnici puku, nego da i neposredno raznim načinom djeluju na nj.**) Da pako to uzmognu, treba im *ugleda*, a taj se punim pravom ravna po obćenitoj obrazovanosti, koju si čovjek pribavi. Preziranje, kojim se učiteljstvo još uvijek, ako ne javno, a ono tajno susreće, potiče najviše odtud, *što se ono još ne može pohvaliti, da si je formalno steklo onoliko obćega obrazovanja, koliko ga imadu drugi inteligentni stališi.*“***)

---

*) Tako je u teoriji, a u praksi kako je?

**) Mi zaista ne znamo, koji ini razni način djelovanja na puk izvjestitelj misli, nego li je onaj, kojim su do sad djelovali, te koji on zove: „biti savjetnici puka“. Zar je to učiteljem premalo? Misli li dati učiteljem u ruke kakovu sudbenu vlast nad pukom? Al možda ga boli, što pučki učitelj ne ima nad pukom onu vlast, koju ima svećenik, duhovni pastir? Nitko ne prieči kandidata učiteljstva, da mjesto učiteljem pučkim postane svećenik, duhovni pastir, ako je za to sposoban; al dok je duhovni pastir duhovni pastir, predstojnik kršćanske obćine, a pučki učitelj pučki učitelj, koji svoju vlast smije vršiti nad djecom samo u okviru školskoga zakona, bit će uviek smiešan onaj, koji hoće, da se pučki učitelj sa duhovnim pastirom glede vlasti i upliva nad pukom izjednači.

***) Rad bi znati, što izvjestitelj misli pod „formalnim sticanjem“?! Da znanje može biti formalno i materijalno, to znamo, al

Digitized by Google

Ovo, što je izvjestitelj rekao o tobožnjem preziru prama učiteljem, znači drugimi riečmi: Učitelji su radi svoga neznanja i radi svoje nenaobrazovanosti od svih drugih inteligentnih stališa prezreni. Da li je izvjestitelj promislio, što je ovdje napisao? Kakovu je klevetu bacio na sve druge inteligentne stališe? Zar može biti čovjeka, ne velim inteligentna, ne velim kršćanina, nego srednje ruke razborita, koji će drugoga prezirati, ma bio kojega mu drago stališa, ako ovaj savjestno vrši svoju dužnost? Ne će li svatko pametan i pravedan visoko cieniti pučkoga učitelja, ma bio on i staroga kova, ma ne bio ravan akademikom, ako je savjestan, ako se žrtvuje svomu zvanju? Pisac ove razprave mora priznati i daje evo javno svjedočanstvo, premda se smije brojiti medju akademički naobrazovane, i to ne medju najslabije, da uviek s velikim pijetetom i misli i govori o svojih bivših učiteljih u pučkoj školi, makar da su bili po starom sistemu osposobljeni za učitelje, i da zna često i sad još mladjim njihovu kršćansku značajnost i čestitost postavljati uzorom. Nije dakle što veća „obrazovanost“ ono, što pučkomu učitelju poglavito podaje nuždni ugled, već nešta posve drugoga. A ovakovi nazori, kakove tu razvija ob obrazovanju budućih učitelja izvjestitelj, učinili bi pučko učiteljstvo ne samo prezirnim, već i smiešnim, ili pače za javni poredak pogibeljnim, jer sa svojim stališem skroz *nezadovoljnim.*

Al bilo kako mu drago, izvjestitelj jasno kaže i priznaje time, da sa radom i plodom dosadanje preparandije, koja nam podaje pučke učitelje, od ostalih inteligentnih stališa rad njihova neznanja prezirane (nb. to veli izvjestitelj, a ne mi), *ne možemo niti „ prilično biti zadovoljni“.*

Nego slušajmo, kako to još i jasnije priznaje. — „Pošto se iz učiteljskih škola ne može za sada izključiti obće obrazovanje“, tako svršava izvjestitelj I. dio svoga izvještaja, „dapače mora se i usavršiti, to one nijesu i ne mogu biti ni čiste uzgojne ni čiste strukovne škole, nego se to oboje mora u njih prikladnim načinom sdružiti. — Da vidimo sada, nije li dvostruki taj značaj učiteljskih škola na uštrb njihovu radu, i ako jest, kako bi se imalo udesiti, da bude odtuda što manje štete po valjano obrazovanje budućih učitelja.“

U II. dielu svoga izvještaja dokazuje ponajprije, da je taj dvostruki karakter, što će ga učit. škola i od sada morati zadržati, u dosadanjoj

---

da može i „sticanje znanja“ biti formalno i neformalno — (valjda materijalno), — toga nismo još čuli, to je nov logički izum.

Digitized by Google

učit. školi bio na veliku štetu pripravi i osposobljivanju pučkih učitelja. „Zavod", veli, „koji u isti mah mora vršiti dvojaku zadaću, podavati naime svojim učenikom i obćenito i strukovno obrazovanje, ima se svakako boriti s mnogimi potežkoćami. On ne može ni jednoj ni drugoj zadaći podpuno zadovoljiti. U njem ne vlada jedan duh, jer se protivni smjerovi obuke pobijaju, te snagu učitelja i učenika cijepaju i uništuju. I naše učiteljske škole stradaju prema današnjemu svomu ustrojstvu od toga zla. Pošto im u isti mah valja njegovati i obće i strukovno obrazovanje, to u nijednom smjeru ne postižu onoga uspjeha, koji bi mogle postići, da su bolje uredjene. Najviše strada pako pri tom strukovno obrazovanje učiteljskih pripravnika, jer mu se poradi brige za obćenito obrazovanje ne može posvetiti dosta vremena i pomnje." Pa ipak kraj svega toga zla i stradanja možemo sa radom i plodom dosadanjih učitelj. škola „prilično biti zadovoljni"! Čudno! Ipak kraj svega toga hrvatsko učiteljstvo stupa uzporedo „mit den Bildungsbestrebungen anderer Nationen"! A kako li će tek nadkriliti sve ostale narode, kad se jednoć idejal izvjestiteljev ostvari!

Sad predlaže izvjestitelj i način, kojim bi se taj toli škodljivi dvostruki karakter učitelj. škole bar donekle učinio manje štetnim. *S tim smo predlogom u ostalom i mi podpuno sporazumni, u koliko se radi o tom, da se obće obrazovni tečaji odiele od čisto strukovnih tečaja, te da se učiteljski izpit polaže odmah na koncu 4. tečaja, pa žalimo, što ga visoki sabor nije podpuno prihvatio.* „Nuždno bi dakle bilo", veli, „da se u učiteljskih školah, kad već ne može biti da budu čisto strukovne škole, odijeli obće obrazovanje od strukovnoga".

Izvjestitelj za to dieljenje navodi i razloge, koje mi ne možemo nego odobravati: to psiholožke razloge, to razloge shodnosti, jer da i drugi striliši tako rade.

Al da to valjano uspije, treba i vrieme preparandijskih nauka produljiti. „Da se uzmogne to načelo što bolje provesti", tako nastavlja izvjestitelj, „valjalo bi naše učiteljske škole razširiti na četiri razreda, kao što su to jur učinili ne samo u Cislitaviji, nego i u Ugarskoj, pa i u Srbiji." Da je to *nuždno,* dokazuje izvjestitelj tim, što se u tri godine ne može svladati propisani materijal, što su sa tri tečaja učenici obterećeni ogromnim brojem sati (35 na tjedan, 7 na dan), „a to je svakako odviše". — „Već je dakle s toga nuždno, da se učiteljske škole razšire za jedan razred . . ."

Digitized by Google

Onda navodi izvjestitelj još jedan razlog, za što treba učiteljsku školu razširiti na 4 razreda. „No za to“, veli, „vojuje još jedan veoma znamenit i odlučan razlog. Naši su naime učiteljski pripravnici premladi, kad stupe u život i postanu samosvojni. Odtuda se radjaju svakojake neprilike. Neizkusni i neupućeni počine višeput takove pogrješke, koje im škode za cijeli život, te ih prieče u valjanu izvršivanju dužnosti. Kad bi se učiteljske škole razširile za jedan razred, došli bi ipak ponešto zreliji u svijet, te se možda navedene neprilike ne bi toliko dogadjale“.

Ovaj je razlog za nas važan, jer njime sam učitelj i branitelj moderne učiteljske škole otvoreno priznaje, da pitomci te škole *„više put počinjaju takove pogrješke, koje im škode za cijeli život, te ih prieče u valjanu izvršivanju dužnosti“*. Da to moraju biti zaista velike i ozbiljne pogrješke, kad toliku štetu nanose, kad ih *i sam izvjestitelj spominje*, koji sigurno nije više rekao, nego je absolutno nuždno bilo, to svak uvidja. Pa te pogrješke nisu možda riedke iznimke, jer se „višeput“ dogadjaju, jer se od sad, ako se naime učiteljska škola razširi, „možda ne bi toliko dogadjale.“

Da je tomu jedini, ili bar glavni uzrok prevelika mladost učitelja, a ne sav uzgoj i duh moderni u učit. školi, vjeruj tko hoće, al toga niti izvjestitelj pravo ne vjeruje, dok veli, da se navedene neprilike *„možda“* u buduće ne bi dogadjale, dakle nije izključeno, da će se ipak dogadjati, te veli, da se možda *„toliko“* ne bi dogadjale, dakle je sigurno, da će se i u buduće dogadjati, samo možda u manjoj mjeri. Pokraj svega toga ipak možemo sa plodom dosadanje učit. škole „prilično biti zadovoljni“. A logika?

Al da čujemo, kakovu još preinaku predlaže izvjestitelj. „Ako se učiteljske škole razšire na četiri godine, onda se mogu tako urediti, da se prva dva razreda bave samo obćim obrazovanjem, a zadnja dva razreda pretežno strukovnom obukom.“ Za tim razlaže izvjestitelj, kako bi se po prilici imalo porazdieliti gradivo u ova dva a dva tečaja; ovo razdieljenje bilo bi skroz drugo, nego li je bilo u dosadanjoj učiteljskoj školi, pače i skroz drugo, nego li se je uvelo u novu učiteljsku školu. Prva dva razreda, niži odjel, sačinjavala bi kao poseban zavod, odieljen od višega odjela, od prave učiteljske škole i ustrojem svojim i glavnim (bližim) ciljem svojim, (koji bi bio obrazovanje karaktera), ter bi se imao po prilici izravnati sa sadanjom *višom gimnazijom ili realkom*. Drugi, viši odjel, bio bi lih strukovan tečaj, izravnan po prilici *sveučilištu!* Za to „bi imali učenici na koncu drugoga razreda polagati u prisutnosti vladinoga

Digitized by Google

povjerenika i učiteljskoga sbora izpit iz cijeloga gradiva, koje se je preduzelo za to vrijeme, izuzam možda glasbu. I to bi bio prvi izpit ili tako zvani izpit zrelosti." Drugi izpit, skroz praktični, učiteljski izpit, pred vještačkim povjerenstvom, imao bi se na koncu 4. tečaja polagati samo iz gradiva 3. i 4. tečaja. A to bi bio osposobljujući ili učiteljski izpit. Učenici sa cielom gimnazijom i realkom primali bi se odmah u viši odjel. Kad bude jednoć samo takovih učenika, ne treba nižega odjela, učiteljska škola izravnana je sa akademijom, — sveučilištem, i eto primakla se svomu idejalu (!).

Mi ovdje opet konštatujemo, da ta promjena, koju predlaže izvjestitelj, nije kakova god, već baš temeljita, drugimi riečmi: on zabacuje dosadanji ustroj preparandije podpuno, on predlaže podpuno nov zavod. Al čemu ta temeljita promjena, kad možemo sa plodom dosadanje preparandije „prilično biti zadovoljni"?

Al izvjestitelj ujedno dokazuje, da je ta promjena i *nuždna*, jer je dosadanja preparandija bila skroz manjkava. Evo kakovih manjaka navodi:

1. Zavod ovakov, kakova je dosadanja preparandija bila, „*ne može ni jednoj ni drugoj zadaći*" (ni glede obćenitoga, ni glede strukovnog obrazovanja) „*podpuno zadovoljiti.* U njem ne vlada jedan duh, jer se protivni smjerovi obuke pobijaju, te snagu učitelja i učenika cijepaju i uništuju" itd. *Nuždno bi dakle bilo,* da se u učiteljskih školah .... *odijeli* obće obrazovanje od strukovnoga."

2. „Za tri godine *ne može se svrha, koja je namijenjena učiteljskim školam, podpuno postići*", jer pošto „su učiteljski pripravnici jur prigodom preustrojstva današnjih" (t. j. dosadanjih) „učiteljskih škola" (g. 1874.) „bili obterećeni velikim brojem učevnih ura, taj se je broj... sveudilj umnožavao .... tako, da danas učiteljski pripravnici u pojedinih razredih imadu i preko 35 ura školske obuke na tjedan .... Dakle i s toga je razloga *nuždno,* da se učiteljske škole *razšire za jedan razred.*" Al to je nuždno i s toga, da učit. pripravnici ne stupe premladi u život, da ne budu prerano samosvojni, ter da u buduće ne počinjaju toli često takovih pogrješaka, „koje im škode za cijeli život, te ih prijeće u valjanu izvršivanju dužnosti."

3. U dosadanjoj učit. školi *nisu se dosta obsežno i sustavno učili „oni predmeti, kojim se svaki učitelj uzgredno baviti mora"*, ter se nada izvjestitelj, da bi se u novoj, po njegovoj osnovi preustrojenoj učit. školi, „mogli obsežnije i sustavnije učiti" oti predmeti.

4. *U dosadanjoj učit. školi nije ni praksa dobro uredjena bila, niti je moglo vježbanje biti uspješno,* a to sve za to ne, jer su se

Digitized by Google

pripravnici porad premalenoga broja ura, odredjenih za praksu, premalo vježbati mogli u prakt. predavanju, jer nije vježbanje bilo trajno i neprekinuto; „a to naravno ne može biti, dok su god učiteljske škole tako uredjene, da se učiteljski pripravnik i u najvišem tečaju mora boriti sa stvarmi, koje ni najmanje ne zasjecaju u praktični njegov rad. **U tom pogledu moglo bi se skoro reći, da su, barem u načelu, bile naprednije stare učiteljske škole,** u kojih su učiteljski pripravnici učili iz pojedinih predmeta samo ono, što su neposredno trebali u budućem svom zvanju.“*)

5. *Ne može drugčije ni biti, nego da su iz dosadanje preparandije „izlazili slabi orguljaši“*, kad se taj predmet tako slabo njegovao, te se nije mogao postići kakov uspjeh. Sve će to, misli izvjestitelj, biti bolje, ako se preustroji učit. škola po njegovu predlogu.

6. U dosadanjoj učit. školi *nisu se učit. pripravnici priučavali samosvojnomu radu*, pa za to „bi valjalo nastojati, da se učiteljski pripravnici nauče samosvojno raditi“.

7. Dosadanja učit. škola podavala je svojim pitomcem u viših razredih *premalo slobode u disciplinarnom pogledu;* trebalo bi im se dakle u buduće dati više slobode, da se malo po malo priprave uživati ju, kad izstupe van kao učitelji. „Ovako, kako je danas, stupaju mladići iz učiteljske škole, koji su bili pod najstrožom stegom, u posve promijenjene odnošaje, te se ne mogu u njih iznaći, *nego čestoput zlorabe svoju slobodu.*“

Površnijega i plićega uzroka nije izvjestitelj mogao naći toj kašnjoj zlorabi slobode. Al da učit. pripravnici današnje učit. škole kao učitelji često put zlorabe svoju slobodu, to ipak konštatujemo kano očito priznani fakat iz ustiju zatočnika liberalne škole.

Mi bismo ipak znali izvjestitelju drugih, dubljih razloga navesti, za što kašnji učitelji današnje škole često put zlorabe svoju slobodu, nego li je onaj, da se ne mogu iznaći u promienjenih odnošajih, te za što ne imadu toliko moralne snage, da se opru tim neprilikam. Ili zar današnja škola nije nikakova razloga imala, što je uvela „najstrožu disciplinu“?

8. Osposobljujući izpit u dosadanjoj preparandiji, koji se je u „Krajini polagao istom nakon dvogodišnje prakse“, *nije bio shodan,* jer

*) Ovo je priznanje, makar i bilo na pol usta i kao nehotice, ipak puno vriedno. Dakle ipak nije stara škola, u kojoj se je i izvjestitelj osposobio za učitelja, baš tako loša bila, kad se s jednoga gledišta, na pose s praktičnoga, predpostavlja čak i dosadanjoj naprednoj preparandiji.

Digitized by Google

se je „često pri tom dogadjalo, da su neki privremeno namješteni učitelji, pripravljajući se za izpit, posve zanemarili mladež, koja im je bila povjerena . . . Bilo je pako i takovih, koji su tako zaostali, da se nijesu nikad ni usudili ići k izpitu, te ih je napokon školska oblast morala odpustiti od službe. . . .“ Veoma slab da je nazor zagovornika tih izpita, da se tim kandidati sile i dalje na rad i nauku; jer da je žalostno, kad ih treba na to siliti. „Prisilno takovo djelovanje“, misli izvjestitelj, „može pače s psiholožkih razloga uroditi upravo protivnim plodom, da naime kandidat tim više zamrzi na nauku, i da onda, kad sretno izpit položi i prisilja nestane, nikad više ne pogleda u knjigu.“

Ovoga razloga odbor saborski nije uvažio, ter je taj izpit uzakonjen za cielu Hrvatsku i Slavoniju. *Jedno i drugo žalimo*, te sudimo, da se u toj stvari ni predlogu ni razlogom izvjestiteljevim ne da ništa temeljito prigovoriti.

Izvjestitelj drži i *dosadanji osposobljujući* izpit, kako se je polagao u provincijalu na koncu zadnje godine, neshodnim, pače *nečovječnim*, i to poradi tolike množine izpitnih predmeta, koji se skroz razilaze, te nemaju skoro ništa zajedničkoga. *Da se polaganje toga izpita kandidatom olakšava, „tomu se ne protivi nikakov formalni ni materijalni razlog, dapače to silno traži prijeka potreba i obziri čovječnosti.“*

I ovomu se razlogu, što ga izvjestitelj navodi proti tomu izpitu, može jedva šta prigovoriti. Još više vriedi taj razlog *za žensku učitelj. školu*, jer je nedvojbeno, da je ne riedka djevojka zdravlje i život svoj u taj izpit zakopala. Žaliti je s toga, što je taj izpit žali bože i u novom zakonu ostao skoro isti kao i prije, a možda još težim postao, samo što je promienio ime, i što se podvostručio.

9. Napokon odsudjuje izvjestitelj dosadanju preparandiju i s toga, *što je u njoj priprava za učitelje viših pučkih* (dosadanjih gradjanskih) *škola*, pa na pose i za one mladiće, koji su svršili podpunu gimnaziju ili realku, *bila skroz nedostatna.* Njihova je priprava bila tako uredjena, „da se nijesu mogli niti u pedagogijskih disciplinah dovoljno uputiti, . . . niti su imali prilike ni volje, da prouče sve predmete, koji se od pučkih učitelja zahtijevaju . . .“ Toj anomaliji, misli izvjestitelj, stalo bi se najkraće na put, da se učit. škole onako urede, kako to on predlaže.

Evo to su manjci dosadanje preparandije, što ih je izvjestitelj naveo. Opet pitamo, da li još uviek možemo „prilično biti zadovoljni“ sa plodom dosadanje preparandije, koja je tako loše ure-

Digitized by Google

djena, *da ju treba skroz preustrojiti, da je taj preustroj „nuždan“, da ga „silno traži prijeka potreba i obziri čovječnosti“, da onako, kako je do sada bila uredjena, „podnipošto ne bi više smjelo biti“?* —

Da sa ustrojem dosadanje preparandije ne možemo nikako biti zadovoljni, pa dosljedno ni sa uspjehom i plodom njenim, potvrdjuju i oni njemački autori, koje izvjestitelj na koncu svoga izvještaja navodi, kao Denzel, Richter, Dr. Andreä, Dr. Just, Dr. Rein, te Dr. Kehr, „poznati vještak, izvjestitelj seminarske sekcije hamburžke učiteljske skupštine (g. 1872.).“ Medju drugim kaže Denzel: „Die Bildung der Schullehrer hat wie jede andere wissenschaftliche zwei Elemente, welche durchaus nicht mit einander vermengt werden sollten. Das erste, vorbereitende bezweckt die eigene Bildung des Schülers für sich und die Aneignung derjenigen Kenntnisse und Fertigkeiten, welche er bedarf, wenn der Hauptzweck seiner Bildung in der zweiten, höheren Anstalt, der eigentlichen paedagogischen erreicht werden soll, *und verhält sich zu der letzteren, wie die Gymnasialbildung zu der Universität.“**) Dr. Kehr drži najvećom zaprjekom uspješnu djelovanju učit. škole njen dvostruki značaj, po kojem imade ujedno podavati i obće i strukovno obrazovanje, ter veli, da je „dieser unglückselige Doppelcharakter der Hemmschuh ihrer gedeihlichen Entwickelung.“ — *„Ohne möglichst scharfer Trennung der beiden Bildungsarten ist jede Veränderung nur ein neuer Lappen auf ein altes Kleid“.* — Zadnji autor, koga je izvjestitelj naveo, i na koga osobitu važnost stavlja, rektor Dörpfeld, zove nesgrapnim taj mješoviti zadatak učiteljske škole, sravnjujući ga sa prisilnom mješovitom ženitbom; on priznaje neuspješni rad učiteljskih škola, al ga svaljuje svega na taj dvostruki karakter tih škola. Izvjestitelj toga nazora o neuspjehu učit. škola ne koriguje, *dakle priznaje i on taj neuspjeh.*

Na temelju svega toga *predlaže izvjestitelj predloge,* koje mi većinom držimo posve opravdanimi, ali koji predlozi dokazuju, da je izvjestitelj u toj razpravi i sam ono pobio, što je na početku bio uztvrdio.

Ovi predlozi jesu sliedeći:

„1. Učiteljske škole neka se razšire na četiri razreda.“

„2. Obuka u učiteljskih školah neka se tako udesi, da se u prva dva razreda uči ono, čime se promiče obće obrazovanje, a u

*) To je ipak malo drugačije rečeno, nego li, da je idejal učit. škole, da se izravna sa akademijom ili sa sveučilištem; „verhält sich“ znači sličnost, a ne jednakost!

Digitized by Google

zadnja dva razreda pretežno ono, što spada na strukovno obrazovanje".

„3. Izpiti za osposobljivanje neka se tako urede, da se na koncu drugoga razreda polaže prvi izpit ili izpit zrelosti, a nakon četvrtoga razreda drugi izpit ili učiteljski izpit. Prvi izpit treba da obsiže ono, što se uči u prva dva, a drugi samo ono, što se uči u zadnja dva razreda."

„4. Učenici, koji su svršili podpunu gimnaziju ili realku, mogu se odmah primiti u treći razred učiteljske škole."

„5. Za obrazovanje učitelja viših pučkih (gradjanskih) škola imao bi se barem uz zagrebačku učiteljsku školu podići jednogodišnji učevni tečaj. U taj tečaj imali bi se primati samo takovi pučki učitelji, koji su učiteljski izpit položili s odlikom, te barem tri godine s uspjehom službovali u kojoj pučkoj školi. Na koncu tečaja valjalo bi, da izpitom dokažu svoju sposobnost za obučavanje na viših pučkih (gradjanskih) školah."

Nadamo se, da je svakomu, koji je pozorno pratio naše razlaganje, kako iz ovih rezolucija, tako iz cieloga izvještaja jasno ovo:

1. Da je izvjestitelj morao prama pitanju, koje si je na početku bio postavio, odgovoriti ili jedno, ili drugo: ili da su naše dosadanje učiteljske škole takove, da u njihovoj ustanovi ne treba ništa mienjati, jer nam podavaju skroz valjane i dostatno obrazovane učitelje, ili da su te škole takove, te je nuždno u njihovoj ustanovi koješta promieniti, jer nam ne podavaju skroz valjanih i dostatno obrazovanih učitelja.

2. Da je izvjestitelj toj dilemi gledao izbjeći, pak je iza toga uztvrdio, da sa radom dosadanjih učiteljskih škola obzirom na plod, kojim su urodile, možemo prilično biti zadovoljni; da su naše dosadanje preparandije dobre, al ne savršene, da ih dakle treba samo usavršiti.

3. Da je izvjestitelj tečajem cieloga izvještaja, ter i u stvorenih rezolucijah jasno i opetovano izrekao, da imade dosadanja preparandija takovih bitnih mana u samom ustroju svom, te se on ne nada, da će i novo preustrojena biti ono, što bi morala da bude, pače, da se ne možemo ni nadati, da bi idejal učit. škole mogli na skoro dostići, ili mu se znatno približiti; da je neuspjeh i naukovni i uzgojni dosadanje preparandije takav, da je nuždno, da to silno traži prieka potreba i obziri čovječnosti, dosadanju preparandiju bar po mogućnosti u temelju preustrojiti, da bar donekle

Digitized by Google

bude uspješna, da se bar donekle približi idejalu, za kojim joj je težiti.

Tako pobija izvjestitelj opet gornju svoju tvrdnju ob uspjehu i plodu dosadanje preparandije, ter priznaje neuspjeh, to naučni to uzgojni iste preparandije. —

Na koncu još nešta *ob idejalu izvjestiteljevu.*

Mi smo se podulje zadržali kod toga izvještaja, stranom za to, što je u njem manje više sve ono sadržano, što su i ostali učiteljski glasovi izjavili o tom predmetu, koje ćemo glasove za to i kraće razmotriti, a stranom i za to, što je rezolucije toga izvještaja prihvatila XVI. glavna skupština pedagog. sbora od 29. prosinca 1887., s tom jedinom promjenom, da su u posljednjoj rezoluciji izpuštene rieči „s odlikom". I dobro je, da su izpuštene, jer bi sbilja bilo malo nade, da će više pučke škole imati dosta kandidata učiteljstva, kad bi n. pr. kroz nekoliko godina broj odlikaša na osposobljujućem izpitu u učiteljskoj školi bio jedva jednak jedinici, a k tomu bi ti učitelji još imali manju plaću, nego što ju imadu učitelji u vježbaonici.

A pri takovih prilikah i uz takov učenički materijal u učiteljskoj školi bilo bi takodjer malo nade, da se ikad oživotvori izvjestiteljev *„idejal učiteljske škole"*, naime *da se ona izjednači sa zavodi akademijskimi, sa sveučilištem.* To bo jednako, kako i prije četiri godine neki pisac u „Napredku": „Osvrta na reviziju škol. zakona", zatim pisac članka „K preinaci školskoga zakona" (u br. 52.), te pisac odgovora na taj članak (u br. 74. Nar. Nov. od godine 1888.), kako ćemo odmah čuti, kako takodjer jedan medju učitelji govornici na učiteljskoj skupštini prigodom otvorenja učiteljskoga doma u Zagrebu, — prihvaća i naš izvjestitelj kao „idejal, za kojim svaki pošten učitelj i rodoljub težiti mora, . . . *da se pučko učiteljstvo u izobrazbi izravna s akademici".* Samo pitamo, bi li se ti svršeni „akademici", kojih bi bilo u samoj Hrvatskoj i Slavoniji već sada preko 1400, ne računajuć amo namjestnih i umirovljenih učitelja, zadovoljili sa godišnjimi 60—120 for. plaće, kako se zadovoljuje više stotina duhovnih pomoćnika, koji su naobrazbom de facto bar izjednačeni sa akademici? ili bi se bar zadovoljili sa 400 for. sadanje učit. plaće? ili, ako bi uživali razmjernu plaću sa ostalimi svjetovnimi „činovnici", koji su takodjer svršili ili sveučilište ili akademiju, recimo najmanje godišnjih 1000 for., koliko bi novih Kalifornija trebalo u domovini obresti, da naš siromašni narod uzmogne takov teret podnositi, kakova ni bogata

Digitized by Google

Francuzka niti bi mogla, niti bi htjela nositi? Tä evo već je tada, kad se je u saboru zagovarala temeljna godišnja učiteljska plaća sa 450 for., predsjednik sabora Hrvat u odborskoj sjednici od 5. lipnja 1888. našao, da se radi interesa od 1000 učitelja ne smije zaboraviti na interes od dva milijona; povišenje plaće da bi štetno bilo, jer da ne stoji u razmjeru sa zahtjevi javne nastave i sa radom te plaćom drugih činovnika; . . . obćine da već sada imadu tako težke školske terete, da ih jedva više podnositi mogu; Djakovo primjerice da ima svake godine 7000 for. u budgetu za učitelje. A odjelni predstojnik tuži se, da i zemlja godimice preko 70.000 for. troši za namirenje školskih potreba itd. — Bi li dakle taj idejal naobrazbe, da se i postići dade, pučke učitelje stvorio sretnijimi i zadovoljnijimi? Jamačno ne. — Po tom dakako da se razumije, za što izvjestitelj *o tom idejalu*, za koji drži, da nije neizvediv, ipak priznaje, da „se s raznih razloga niti najmanje *ne možemo nadati, da bi se na skoro proveo*“. Al ne samo da nije nade, da bi se taj tobožnji idejal na skoro proveo, već ga mi držimo pojavom bolesti, što ju Niemac označuje imenom „Gr . . . . n“. Slično označio je takove i tomu nalike idejale i narodni zastupnik dvorski u svom govoru u saborskoj razpravi o škol. zakonu god. 1888., koji smo govor već naprvo napomenuli.

No nije li onda neoprostivo, pučkomu učiteljstvu neprestano postavljati takov cilj pred oči, za kojim da mu je poći, koji se ne samo ne može na skoro, nego nikada dostići, koji ne samo učitelje ne će učiniti sretnijimi i u službi revnijimi, već će ih učiniti nezadovoljnijimi, prama svomu zvanju apatičnijimi? Ne znači li to, širiti u pučkom učiteljstvu „steklištvo“ posve druge vrsti, nego li je političko „steklištvo“, „steklištvo“ pogibeljno po družtveni poredak? Videant consules! —

Toliko ob izvještaju Basaričkovu.

Od *ostalih javnih učiteljskih glasova* o toj stvari navest ćemo samo još tri, i to ono, što je o preparandiji u „Nar. Nov.“ 1888. br. 52. najprije napisao *Josip K . . . ., učitelj u Š.,* o preinaci školskoga zakona, te što mu je u istom listu u br. 74. i. g. odgovorio *učitelj Lj. D.,* a napokon „*Predstavku*“ središnjega odbora „Saveza hrv. učitelj. družtava“ na vis. hrv.-slav.-dalm. sabor od 26. svibnja 1888., što ju je donio „Napredak“ u prilogu k broju 16. i. g. —

Navodimo dotični tekst tih izjava bez obširnijega kakova ko-

Digitized by Google

mentara, te prepuštamo čitaocem, da sami sude o tih nazorih po onom, što dosada ob izvještaju Basaričkovu razpravljasmo.*)

2. *učitelj K* . . . . piše:

„Nedvojbena je istina, da više ljudih više znade, pak s toga nakan sam i ja nekoliko natuknuti o preinaci školskoga zakona o kojoj se radi. Težko mi je naći točku, s kojom da počmem; s toga ću poći redom, koji se nalazi u provincijalnomu škol. zakonu. Što mi se sa moga, dašto, skučenoga gledišta, čini valjanim, toga se nedotičem, te ću samo o onom, što mislim, da bi se imalo promieniti, svoje nemjerodavno mnienje reći. Prelazim dakle odmah na — Obće ustanove . . . — Obća pučka škola . . — Preparandije. Preparandije su zavodi, kojima treba osobite. pažnje. Kakove preparandije, takovo učiteljstvo. Danas se propisuje da se u preparandijah uči malom iznimkom sve ono, što se uči u 4 razreda realke ili gimnazije. Bilo bi dobro, da se i nešto dalje posegne osim pedagogije, didaktike i gospodarstva, koje pripravnik nalazi kao nove predmete. Kada bi se od učitelja tražilo, da je svršio više razrede srednjih školah uz pedagogičku, didaktičku i praktičnu nauku na preparandiji, ja kriv, ako učiteljstvo nebi imalo više ugleda i časti u narodu, ako pučka nastava nebi bolje stajala nego što danas stoji.“ (Dakle se priznaje, da pučka nastava ne stoji najbolje! O. p.)

„Od velike bi koristi bilo, da se na preparandiji (uz sadanju vježbaonicu) ustroji 4-razredna (mješovita) škola sa jednom učiteljskom silom, u kojoj bi pripravnici imali prilike prisustovati predavanju za sva 4 razr. u isto vrieme. Nije svejedno da dotičnik vidi predavanje i sam predaje u samo jednom, ili u sva 4 razreda na jedanput. Na tu školu potrošila bi se mala svota t. j. za jednoga učitelja plaća, nu dobila bi se ogromna korist. Uzdržavati u zemlji sa 2 milijuna stanovnikah 2 zemaljske preparandije, mislim, da je ne samo nepotrebno nego s financijalnoga gledišta i preteretno.“ —

3. Na to odgovorio je *učitelj Lj. D.* u posebnom članku na nap. mj. ovo:

„. . . G. K. prelazi sad na preparandije.“

*) Naravno, da se ovdje ne dotičemo ni jezika, ni pravopisa, kojim su oba ova članka napisana: o tom neka sude sami čitaoci; nam je samo do stvari. Svakako ne će ovakov jezik i pravopis sviet uvjeriti, da su dotični pisci pedagozi onome dosta vješti, što u prvom redu spada na njihovu struku.

Digitized by Google

„Neima sumnje, da su preparandije (kojimi bi naziv valjalo pretvoriti u rieč „„učiteljište““) znameniti zavodi, a baš zato se neizriče predlog o njihovoj reformi tek sa nekoliko riečih. Uvaženi naš strukovnjak g. Stjepan Basariček predložio je nedavno dosta obširnu študiju o tom u hrvat. pedagog. književ. sboru, a sjegurno poslje dosta duga mozganja i izkustva, g. K. gotov je u nekoliko redakah svojim sudom, pače i osudom.“*)

„Priznato je, da sadašnja učiteljišta naša nisu još na onoj visini, koju zahtjeva sve to veća potreba napredka u obrazovanju pojedinih stališah, ali za to opet nestoji onako, kako je to g. K. rad prikazati. Učiteljski pripravnik, svršiv nauke dobrim uspjehom na naših učiteljištih, razpolaže priličnom obsegom obćeg znanja, pa i strukovnog, samo treba da uz to ponese sobom i interesa za daljnju samostalnu naobrazbu, jer neka mi se pokaže naučni zavod, koji je iz sebe odpravio pitomca, komu nije poslje trebalo usavršivat se? Bez toga interesa zalud svi razredi srednjih školah — akoprem s druge strane rado priznajem, da je veći izgled takvom interesu u onoga, koji je nešto dublje i obsežnije zavirio u znanje, nego li u neznalice. Zato odlučno prihvaćam u načelu misao (koju je u ostalom dosta dugo prije g. K. izrekao pisac „„Osvrta na reviziju škol. zakona““) da će se pučko učiteljstvo onda istom domoći prave intelectualne snage i samosviesti, a po tom i ugleda, kad se u izobrazbi izravna s akademici. Nu to je načelo za kojim se ima težiti, a prelaz do oživljenja njegova nije tako lahak prema postojećim okolnostim, niti prihvaćanje te misli daje pravo osuditi sustav zavoda, koji za sadašnje materijalno stanje naroda i pučkog učiteljstva, pruža posve dobar učiteljski materijal. Svakako bi bilo umjestno, da se obrazovanje na učiteljištu produlji na 4 godine, jer se ovako sa učevnim gradivom mora forcirati. To gradivo naime nije podnipošto onako mršavo, kako to g. K. predstavlja, po gotovu nije ni qualitativno ni quantitativno istovjetno s onim nižih srednjih učilištah.“

„Dobro bi bilo, kad bi kandidat zadržao sve ono u glavi, što je imao u njoj, kad je učiteljski izpit polagao, mogao bi tad u kozji rog natjerati mnogog gospodina, koji je tada i tada sveučilištne nauke absolvirao — razumjeva se glede obćenitog znanja pojedinih disciplinah.“ (Što to znači?)

„Dobra je namisao gosp. K-a, da se uz učiteljišta ustroji

---

*) Mi smo naprvo tu študiju ocienili.

Digitized by Google

vježbaonica sa četiri razreda i jednim učiteljem. Predavanje u takvoj školi, doista je prava umjetnost, ako se želi provesti racionalno, (?) a većinu kadidatah zapada odmah pri nastupu takav posao. Što bi vidio gotovo od drugoga, to mora tek pronalaziti experimentiranjem.*)

„Nikako ne mogu shvatiti, da bi dva učiteljišta bila suvišna. Uz dva naša zem. učiteljišta, nije se još čulo o preobilju učiteljah, a i neće se tako skoro, jer podmladak od kakvih 60—70 učiteljah nije preobilan za zemlju od 2 milijuna stanovnikah, — da li je to preteretno to na nas strukovnjake nespada, jer odterećenje uzsliedit će uz preterećenje i bez naše izjave.“**)

Kako vidimo, učitelj Lj. D. jedva imade u tom cielom odsjeku svoga članka jedne izvorne misli, već je skoro izključivo kopirao misli Basaričkove u njegovu izvještaju, što ga netom obširnije promatrasmo; izvoran je u tom ulomku članka Lj-a D-a, kako i diljem cieloga članka njegova, samo jezik, pravopis i interpunkcija, kako već naprvo nataknusmo. Pa za to i ne cienimo vriednim, da se na tanje bavimo tim ulomkom njegova članka.

4. Osim ovih učiteljskih glasova pojavilo se je u naših javnih glasilih još i drugih glasova o preustrojavanju preparandije. Ne dopušta nam prostor, da sve te glasove napomenemo, a to je tim manje potrebno, što jedva puno drugoga sadržavaju, nego svi drugi glasovi, što ih navedosmo. Napomenuti nam je ipak ono, što je o našoj stvari izjavio „u ime hrv. pučkoga učiteljstva“ (?) *središnji odbor „Saveza hrv. učit. družtava“* u svojoj *„Predstavci“ na vis. sabor naš* od 26. svibnja 1888.

Al ni ta predstavka, kako je i naravno, ne izriče inih nazora

*) U samostanu milosrdnih sestara u Zagrebu postoji već od god. 1877. takova vježbaonica, kakovoj se liberalni „naprednjaci“ tek sada dosjetiše, koja pokazuje neobično povoljan, javno pohvaljen uspjeh, a da se još nijedan od „pedagoga naprednjaka“ kroz ovo desetak godina, koliko znamo, nije udostojio, javno je napomenuti, ili vriednost i potrebu njenu ocieniti. Al takova ocjena ne bi bila poslužila liberalačkoj njihovoj tendenciji; pa s toga vole u tom, kako u obće glede crkvenih zavoda, poslužiti se poznatim framasunskim manevrom proti crkvi: „todtschweigen“. Vidi u ostalom našu opazku pod **) dalje na str. 179. O. p.

**) Dobro je, da taki „strukovnjaci“ ne upravljaju zemaljskim budgetom! O. p.

Digitized by Google

o preustrojavanju preparandije, nego li ih razvija Basariček u svom izvještaju. Pa za to ćemo odnosni pasus ote predstavke donieti doslovce bez kakove ocjene, prepuštajući opet čitaocem, da sami sude.

Taj pasus glasi:

„III. U smislu 83. točke polagat će budući pripravnici nakon svršenih nauka izpite zrelosti, a tek nakon dvogodišnjega službovanja učiteljske izpite, dočim su do sada u provincijalu učiteljski pripravnici nakon svršenih nauka odmah polagali učiteljske izpite. Podpisani veoma sumnjaju, da će se tom novom ustanovom sbiljam postići namjeravana korist, naime ta, da se mladi učitelji, i kad iz škole izadju, prisile baviti se svojom naučnom strukom. Nu ako se i postigne, ona će svakako biti na štetu i samoj školi, na kojoj takov mladi učitelj službuje, a većinom i samoj dalnjoj strukovnoj učiteljskoj obrazovanosti. Škodi tim, što se takov učitelj, komu nad glavom visi Damoklesov mač osposobljujućega izpita, ne može svom dušom posvećivati svojoj školi; a dalnjoj obrazovanosti tim, što će učitelju, koji se izašav iz škole još dvije godine pod moraš bude za izpit pripravljao, knjiga više omraziti nego li omiliti, te će onda još manje napredovati, nego li bi to jamačno bilo bez toga prisiljenoga bavljenja s knjigama. Pošto su dakle podpisani osvjedočeni, da rečena ustanova ne može biti povoljna ni školi ni učiteljstvu, molimo Visoki Sabor, da bi se kao do sada u provincijalu tako i na dalje naši pučki učitelji osposobljavali za definitivni namještaj odmah nakon svršenih nauka u učiteljskoj školi; a njihovi izpiti neka bi se tako udešavali, da se nakon druge godine drži izpit prvi, a nakon četvrte drži drugi izpit za učiteljsko osposobljenje. Prvi izpit neka bi obsizao predmete, koji se uče u prva dva, a drugi izpit predmete, koji se uče u zadnja dva tečaja.“

„IV. Točkom 88. ustanovljuje se, pod kojim će se uvjetima mladići svršivši veliku gimnaziju ili realku pripuštati k učiteljskomu izpitu za gradjanske škole. Smijerno podpisanima se čini, da ti uvjeti dovoljno ne zajamčaju prirastak valjano osposobljenih gradjanskih učitelja. Pošto se pako već i onako u tom paragrafu odredjuje, da takovi kandidati barem godinu dana probaviti moraju na učiteljskoj školi; to nam se čini, da bi još probitačnije bilo, kad bi se za takove mladiće, a i pučke učitelje, koji bi želili da takav izpit polože, osnovao posebni jednogodišnji tečaj uz učiteljsku školu, i to samo u Zagrebu. Takov tečaj bio bi tim potrebniji, što gradj.

Digitized by Google

škole po zakonskoj osnovi dobivaju specijalne ciljeve, te će se u njima učiti takovi predmeti (agrikulturna lučba, mekanika i mekanička tehnologija, trgovačka terminologija, komtuarne radnje itd.), koji se u učiteljskoj školi ne uče, niti su potrebni za učitelje ob. pučkih škola. A potreba takove posebne i sustavne obrazovanosti za gradjanske učitelje uvidila se je već i drugdje. Prijestolnica Beč ima svoj posebni pedagogium za višu obrazovanost pučkih učitelja, a ministarstvo nastave u Ugarskoj osnovalo je dapače posebnu školu za osposobljenje učitelja za gradjanske škole. Mi s toga molimo Visoki Sabor, da bi se kod nas barem najmanje, što je u tu svrhu moguće, učinilo, naime da bi se uredio jednogodišnji tečaj za učitelje gradjanskih škola uz zagrebačku učiteljsku školu."

„V. Po § 91. moguće je, da se za učitelje na učiteljskim školama imenuju i takovi učitelji, koji sami nisu obrazovani za pučke učitelje, te ne poznaju rada u pučkoj školi; kojim je posve tudj život pučkih učitelja, te nit pravoga smisla ne mogu da imaju niti za budući stališ niti za službovanje i živovanje svojih pitomaca. Takovi učitelji na učiteljskim školama, izuzam može biti samo veoma rijedke iznimke, ne mogu da valjano djeluju na svoje pitomce niti u uzgojnom pogledu, jer ne mogu u njima uzgajati ljubavi prama stališu, za koji sami ne imadu smisla, a niti u strukovno-znanstvenom pogledu, jer se zahtijeva od učitelja učiteljskih škola, da njihova predavanja i u metodičkom pogledu budu uzorna za buduće učitelje, što se ne može očekivati od učitelja, koji su sami obrazovani za učitelje mladeži viših škola. Zato smijerno molimo Visoki Sabor, neka bi k rečenoj točki blagoizvolio još dodati riječi: „„poglavito iz kruga pučkoga učiteljstva.""*)—

D) Mi smo evo iznieli na sriedu, što *sudi i samo učiteljstvo naše o predjašnjoj preparandiji;* iznieli smo, što sude o njoj i *sadanji predstavnici zemaljske vlade*, te *zastupnici naroda u saboru*, kao sustvaratelji novoga školskoga zakona; a pokazali smo, kako sude ob obrazovanosti i uzgoju našega pučkoga učiteljstva, a po tome i o djelovanju predjašnje preparandije *predjašnji zastupnici zemaljske vlade*, branitelji staroga školskoga zakona. Ni jedni,

*) Na ovu zadnju točku, kojom je „Predstavka" nespretno i nepromišljeno bacila pogrdu na sve učitelje viših škola (gimnazija i realaka), odgovorio je u ime učiteljstva viših škola, kako odrješito, tako i temeljito prof. Medić u br. 129. „Nar. Nov." od god. 1888. u članku: „Učiteljska škola i srednje učiteljstvo", ter odbio tu nepravednu navalu na učiteljstvo srednjih škola. O. p.

Digitized by Google

ni drugi, ni treći ne mogoše oporeći manjaka predjašnje preparandije, već nam nasuprot svi u jedan glas kazuju, da nikako ne možemo zadovoljni biti sa predjašnjim radom i plodom toga zavoda: dakle da je valjalo i sam zavod preustrojiti, i to preustrojiti s temelja, u samom ustroju njegovu.

Preostaje sada, da *i mi izreknemo svoj sud o valjanosti predjašnje preparandije:* da vidimo, da li je sbilja nuždno bilo, da se preustroji, hoćemo li, da joj bude rad uspješan, plod spasonosan po naše pučko učiteljstvo, i tako i po našu omladinu; da vidimo, u čem je taj preustroj potrebit bio, i da li ima temeljite nade, te će novi školski zakon svojom novom uredbom tomu nedostatku predjašnje preparandije temeljito odmoći.

U tu svrhu treba takodjer da prispodobimo dotične odredbe staroga s odnosnimi odredbami novoga škol. zakona.

Iza onoga, što dosada o tom predmetu razmotrismo, ne će nam biti odveć mučno ni jedno ni drugo.

Ponajprije: *što u obće sudimo o predjašnjoj preparandiji, kako je bila uredjena po starom škol. zakonu?*

Nepobitna je istina, da uzgojni uspjeh predjašnje mužke preparandije tako u Zagrebu, kako i u Petrinji nije onaj, koji bi morao biti, a najmanje uspjeh uzgoja religijozno-moralnoga. Ne ćemo ni mi da ovdje više spominjemo, kako se je prije više godina u učiteljištu u Petrinji uzgajalo po duhu Dittesove škole, kako je tamo bio zavladao smjer protukršćanski, destruktivan. Znamo, da je tomu sada donekle bolje, a čuli smo takodjer malo prvo, kako je tekom saborskih razprava o školskom zakonu vlada javno uvjeravala zastupnike, da se toga nije više bojati, jer da je ona shodne korake učinila, da se to zlo s korena odstrani.

Ali dok nam se ne dokaže, da su sve tužbe, koje smo dosada slušali sa raznih strana, i od zagovaratêlja staroga, i od branitêlja novoga školskoga zakona, i od samoga učiteljstva, — da su sve te tužbe posve neosnovane, bezrazložne, (jer da su donekle i pretjerane, to i sami dopuštamo); nadalje, dok je u predjašnjoj preparandiji znalo biti toli čestih disciplinarnih iztraga radi moralnih prestupaka, uslied kojih je uzliediti morao i odpust iz preparandije; dok se je u njoj, i to u zadnjem tečaju, našlo djaka, koji se ne žacahu, učitelju vjere u lice reći: „Šta bih ja išao na izpovied, kad ja do svega toga ništa ne držim?“; dok ih je znalo biti, koji na opomenu vjeroučiteljevu, za što u crkvi ne kleče, odvraćaju, da toga zakon nigdje ne propisuje; dok imade u mladjem učiteljstvu ne malen

Digitized by Google

broj, koji brani izdavanje Rousseauvljeva Emila; dok ih imade, koji čak i načela Rousseauvljeva i drugih protivnika kršćanske pedagogike brane; pa dok je i uspjeh osposob. izpita znao biti onakav, kakva ga kazuju godišnji izvještaji predjašnje kr. preparandije; dok gledamo takovih i tomu nalikih činjenica, koje nam i prostor i drugi obziri ne dopuštaju na javu iznieti: — dotle moramo reći, *da predjašnje mužke naše preparandije ne postizavahu niti iz daleka svoga uzgojnoga cilja*, *moramo reći*, *da bijasmo u tom na zlu putu.*

A koji je tomu uzrok? — Ima ih po našem mnienju više, no jedan je najglavniji.

Ponajprije izjavljujemo, da ne krivimo toliko učitêlja učiteljske škole, pače znamo ih, koji i te kako savjestno vršahu, a i sada vrše svoje težko i važno zvanje, koji točno obavljahu, a i sada obavljaju *dužnosti*, *zakonom im propisane.* Medju inimi uzroci bit će uzrok uzgojnomu neuspjehu i taj, što te škole napunjuje redovito, ili *bar velikim dielom učenički materijal*, *koji je većinom drugdje promašio svoje zvanje*, *ili s neuspjehom ostavio srednju školu.* S takovim se materijalom dakako težko šta uradi.

Al sve jedno: to bi s veće strane pačilo samo intelektualni uzgoj. No za što zaostaje moralni uzgoj? Bit će tomu istina uzrok i *razvraćeni odnošaji našega družtva*, *osobito po gradovih*, u kojih učenik većinom boravi; one *premnoge zle prilike i zla vabila*, kojim je izvrgnut, osobito, ako ne može biti na stanu kod roditêlja, što ih većina ne može.

Da je školi težko, pače nemoguće, dostatno nadzirati privatan život svojih učenika u takovih prilikah; da je tu neopisivo otežčan uzgojni uspjeh: to svatko razumije. Da bi tu intelektualnome i moralnome uzgoju znatno pomogao **dobar** *internat, dobro uredjeno učiteljsko sjemenište,* kako ih imade i duhovna mladež: o tom nije sumnje; pa znamo, da je o toj stvari živo radio pokojni odjelni predstojnik Ivan Vončina.*)

Al kraj svega toga velimo s podpunim osvjedočenjem, da bi i kraj svih tih zapreka uzgoj bio uspješniji, da nije jedne glavne zapreke, koju mi *držimo* **glavnim uzrokom neuspjehu**: velimo, da tu nikakav internat ne će pravo pomoći, dok se taj glavni uzrok ne od-

*) Jednako revno radi o tom i sadašnji predstojnik dr. Iso Kršnjavi. Al opet naglašujemo: ne bude li internat konfesijonalan, u kom vlada duh izrazito konfesijonalan, dakle za katolike duh katoličke crkve; ne bude li internat stojao pod neposrednim nadzorom i uticajem crkve: onda je sto puta bolje, da ga nema. O. p.

Digitized by Google

strani. To su **dvie stvari**, koje su medju sobom u najužem savezu: **prva je duh i pravac našega školskoga zakona i u obće pučkoga školstva od god.** 1874., koji je duh moderni, novovjeki, *vjeri i crkvi ne prijazan*, pa s toga neprijazan pravomu religijozno-ćudorednome uzgoju, uzgoju kršćanskome.

Kako je taj duh pogubau po kršćanski uzgoj, pokazali smo obširno u I. dielu ove razprave. Svi ondje navedeni razlozi vriede u još većoj mjeri ovdje za učiteljsku školu. Ako je taj duh pogubau po uzgoj djece u pučkoj školi, još je pogubniji po uzgoj uzgojitêlja pučke škole. Taj je duh uzrok, za što se, kako u pučkoj, tako i u učiteljskoj školi *nauk vjere* smatra *lih predmetom* jednim, kako svaki ini učevni predmet, komu je opredieljen samo poseban vrlo mršav broj sati, a da *duh vjere, vjere pozitivno kršćanske ne proniče svega rada, svega uzgoja, sve obuke u školi*; taj je moderni duh uzrok, što i *učitelja vjere* drže *lih učiteljem*, kako i učitelje drugih predmeta, ako ne još i nižim; uzrok je, što su i *naučne knjige*, ako ne göre, a ono za stalno *hladne, indiferentne za vjeru i crkvu*, te ne mogu oduševiti mladoga kandidata učiteljstva za buduću mu toli napornu, od ljudi preslabo cienjenu, al pred Bogom toli zaslužnu službu; taj je duh uzrok, za što se disciplina u naših mužkih učit. školah dade uzdržati jedino vojničkom strogošću. Taj je moderni, kršćanstvu i crkvi protivni duh školstva prouzročio i **drugu veliku bitnu zapreku** *uspješnome uzgoju* budućih učitelja, t. j., **da je i pučku i učiteljsku školu**, koliko se je kod nas moglo, **odtrgnuo od blagoslovnoga stabla sv. crkve, oteo ju**, koliko je kod nas uspjeti mogao, **uticaju sv. crkve.** Škola, i pučka i učiteljska, *prestala je biti konfesijonalna, postala komunalna,* svim vjeroizpoviestim tobože jednako sklona, to će reći: *indiferentna prama svakoj vjeri.* Kakogod što ne može djecu s uspjehom religijozno-ćudoredno uzgajati druga, van konfesijonalna pučka škola: tako opet ne može ni druga učiteljska škola podavati konfesijonalnoj pučkoj školi shodnih, revnih učitelja, punih žive vjere, van **konfesijonalna.**

Samo na stablu sv. crkve moguć je uspješan, spasonosan uzgoj, kako djece u pučkoj školi, tako i budućih učitelja djece u učiteljskoj školi. Dokaza imademo i dan danas bjelodanih. Za što je pok. već napomenuti don Bosko tolika divna djela mogao proizvesti na polju uzgojnome, ako ne za to, što je uzgajao i djecu i učitelje svoje u duhu sv. crkve? Za što može svjetovnjak, pučki učitelj *Ljudevit Auer u Donauwörthu* u naše dane ona čudesa na polju uzgoja

Digitized by Google

stvarati, te njegov uzgojni zavod u Donauwörthu po svem svietu slovi i uzorom se postavlja učiteljskim seminarom, ako ne za to, što je ne samo vješt učitelj, već još revniji, odvažniji katolik, što uzgaja u strogo crkvenom, katoličkom duhu?

Treba dakle, hoćemo li da uzgoj u učiteljskoj školi bude uspješan, spasonosan, da se postavi na temelj vjere i crkve, da *učiteljska škola* bude u *istinu konfesijonalna*, kršćanska katolička. Inače niti će puno koristiti sve reforme, koje se novim zakonom uvode, niti internat za pripravnike, koji se kani uvesti. No pod konf. učiteljskom školom mi ne razumievamo onakove škole, kakovu „*dopušta*“ VI. glava novoga škol. zakona, (o čem pobliže kod iste VI. glave), a ni učiteljske škole, u kojoj, recimo, predavaju makar i same duhovne osobe, a koja se inače u svem imade podvrći odredbam školskoga zakona i naredbam vladinim, posvemašnjemu uticaju države, kako svaka druga zemaljska ili državna učiteljska škola. To je samo sjena konf. učit. škole. —

Prosudjujući naše predjašnje preparandije, osvratili smo se *samo na mužke.* A za što? Htjeli smo pokazati, kakovim je rodom zakon od 1874. urodio u onih zavodih, koji su posve u rukuh države, u kojih ne djeluju izključivo osobe crkvene; jer se samo u tih zavodih mogu podpuno vidjeti rodovi školskoga zakona. I za to se nismo posebice osvrtali *na žensku samostansku preparandiju*, koja niti je pravo državna (zemaljska), niti pravo konfesijonalna. A na *srbsku u Karlovcu* već se za to nismo osvrtali, što ona do nedavna nije ni imala prava javnosti. *O postojaloj* pako *zemaljskoj ženskoj preparandiji* ne htjedosmo namjerice govoriti, držeći se one: „De mortuis nil nisi bene“, premda nam ona ne bi najloše bila poslužila, da pokažemo djelovanje školskoga zakona.

Toliko u obće o predjašnjoj preparandiji.

A sad daj *da sravnimo pojedine §§-e IV. glave staroga škol. zakona sa odnosnimi §§-i novoga škol. zakona*, da vidimo, u koliko je ipak novi škol. zakon novom učiteljskom školom zadovoljio tužbam, koje su se dizale na predjašnju preparandiju.

II.

Sravnjujući pojedine §§-e IV. glave staroga škol. zakona sa odnosnimi §§-i novoga škol. zakona, da vidimo, u koliko je novi školski zakon uspio odstraniti manjke predjašnje preparandije, možemo sada dieloma biti kraći u svojih opazkah, pošto smo dosada dosta obširno, prema važnosti naime predmeta, te manjke u obće

Digitized by Google

razmotrili, i uzroke tim manjkom, kao i uspješna po našem sudu sredstva proti njim iznieli.

§ **74. st. šk. zk.**, glasi: „**Preparandije** *su zavodi, u kojih se* **učenici** *pripravljaju i osposobljuju za učitelje pučkih školah.*“

Odnosni § **69. n. šk. zk.** „**U učiteljskih se školah učenici i učenice teoretički i praktički** *obrazuju za učiteljsku službu u pučkih školah.*“

Smisao je obaju §§-a i u starom i u novom škol. zakonu malne isti, samo što:

1. Novi škol. zakon *sgodnije i točnije* zove predjašnje preparandije *učiteljskimi školami*, označujući tim imenom ujedno i svrhu i narav njihovu, dočim je naziv „preparandija“ preveć obćenit. Još bi možda bolji bio izraz „*učiteljište*“, kako je to dobro opazio učitelj Lj. D. u „Nar. Nov.“ na napom. naprvo mjestu, kako i Niemci imadu za to vrlo sgodan naziv „Lehrerbildungsanstalt“ ili „Paedagogium“, dočim je naziv „učiteljska škola“ dvoznačan, jer može značiti i školu, u kojoj se učitelji podučavaju.

2. Taj § u novom škol. zakonu *jasno odredjuje svrhu* tim školam, veleći, da se učenici obrazuju *teoretički i praktički*, prama dvostrukoj zadaći tih zavoda.

3. Nadalje veli taj § u novom škol. zakonu, da se *obrazuju*, a ne da se *osposobljuju*, jer učit. škole same bez učit. izpita iza kašnje dvogodišnje prakse još ne osposobljuju podpuno svojih pitomaca za učiteljsku službu.

4. Napokon je dobro, da taj § u novom škol. zakonu spominje kraj učenika *i učenice*, budući da se učiteljske škole diele na „*mužke i ženske učiteljske škole*“ (§ 70. n. šk. zk. i § 2. ustr. štatuta za učiteljske škole u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, izdanoga naredbom kr. zem. vlade, odjela za bogošt. i nastavu, od 17. srpnja 1889. br. 8345.).

Da se pod riečju „obrazuju“ razumieva ne samo intelektualna naobrazba, već i *religijozno-moralna*, dakle i *uzgoj* u užem smislu, nije istina u tom §-u izrikom rečeno, što bi bilo svakako bolje; al to jasnije izriče netom napom. ustrojni štatut u 1. §-u, koji glasi: „Učiteljskim je školam zadaća, da za pučke škole obrazuju takove učiteljske sile, koje će obćim i strukovnim znanjem i umienjem te ćudorednim i religijoznim značajem“ (Izpravnije bi bilo: „religijozno-ćudorednim značajem“. O. p.) „biti podobne svestrano rješavati onu zadaću, koja je pučkim školam naznačena zakonom od 31.

Digitized by Google

listopada 1888. ob uredjenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji (§ 1. i 69. škol. zakona)."

Da se je u tom §-u ustr. štatuta žacalo otvoreno reći „kršćanskim značajem", razlog jest isti, s kojega se i u 1. §-u tako novoga, kako i staroga škol. zakona nije reklo: „kršćanski odgajati", već samo „religijozno i ćudoredno odgajati", t. j. taj, *što i novi škol. zakon*, izuzmeš li VI. glavu kao dopuštenu iznimku, kako i stari, *ne samo ne stoji na konfesijonalnom, već niti na kršćanskom osnovu.* **U tome nije novi škol. zakon za vjeru i crkvu bolji od staroga.** —

§ **75. st. šk. zk.** i malne istovetni § **70. n. šk. zk.** glasi: „*Zemlja uzdržava o svojem trošku potrebiti broj mužkih i ženskih preparandijah.*" (st. zk.) — „*učiteljskih školah.*" (n. zk.)

„*Dotacije privatnih osobah imaju za istu svrhu*" (st. zk.) — „*u istu svrhu*" (n. zk.) — „*i nadalje ostati kod dotičnih preparandijah.*" (st. zk.) „*učiteljskih školah.*" (n. zk.)

Da druga alineja ovoga §-a i u novom i u starom škol. zakonu involvira nepravdu proti onim osobam, koje su prije god. 1874. svoje dotacije namienile bile ondašnjim preparandijam, onda još dieloma bar konfesijonalnim, pokazali smo već prije kod sličnih zakonskih odredaba staroga i novoga škol. zakona za pučke škole (kod §§-a 5. i 29. st. šk. zk., str. 50.—52. i str. 84. i sl.); što tamo vriedi za pučke škole, vriedi čestimice i ovdje za učiteljsku školu. Da ovaj § i u starom i u novom škol. zakonu veli: „*potrebiti broj*", posve odobravamo, jer je to posve prama strućnoj svrsi učiteljskih škola, te daje vladi pravo, prama okolnostim i potrebi broj zemalj. učit. škola povećati, ili umanjiti, ili takodjer na kraće ili duže vrieme ovu ili onu suvišnu zemaljsku učiteljsku školu i dokinuti. —

§ **76. st. šk. zk.**, te **71. n. šk. zk.** glasi:

„*Uza svaku preparandiju*" (st. zk.) — „*učiteljsku školu*" (n. zk.) — „*mora biti obća pučka škola*" (U n. zk. valjalo je točnije reći: „niža pučka škola". O. p.) „*i školska radionica za praktičku* — *praktičnu* — *vježbu budućih učiteljah i učiteljicah pučkih školah.*"

„*Osim toga mora uza svaku* **mužku preparandiju** *za praktičku vježbu u* **gospodarstvu**" (st. zk.) — „*uza svaku* **učiteljsku školu** *za praktičnu vježbu u* **gospodarstvu dotično kućanstvu**" (n. zk.) — „*biti dovoljno prostran vrt i gombalište, a uza svaku žensku preparandiju zabavljalište.*" (st. zk.) — „*a uza svaku žensku učiteljsku školu zabavište.*" (n. zk.)

Budući da vježbaonica nuždno spada na učiteljsku školu, naravno je, da tu pučku školu i stari i novi školski zakon što

Digitized by Google

uže spaja sa učiteljskom školom, da vježbaonicu i ustrojni štatut za učiteljske škole (u §§-ih 115.—123.) dieloma uredjuje, da je ona sama, kako i učiteljske sile njene, podvržena onoj školskoj oblasti, kojoj je podvržena i učiteljska škola, da je ravnatelj učiteljske škole ujedno i ravnatelj vježbaonice itd.*)

Posve je umjestno, što ustrojni štatut za učiteljske škole u §-u 117. veli: „Ako vježbaonica sastoji od više razreda, imaju se od vremena do vremena za pojedine ure praktičnoga vježbanja učiteljskih kandidata od djece različitih razreda sastavljati škole sa jednim ili dva učitelja.“ A još bi bilo sgodnije, da je ustrojni štatut izrikom odredio, da se uza svaku učiteljsku školu imade ustrojiti stalna ovakova četvero-, dotično peterorazredna vježbaonica sa jednim, ili sa dva učitelja, kako se to uza samostansku žensku učiteljsku školu već od god. 1877. praktikuje, i kako je to vrlo sgodno preporučio i učitelj K. i učitelj Lj. D. u br. 52., te br. 74. „Nar. Nov.“ od god. 1888. Takova je vježbaonica budućim učiteljem, koji će biti većinom namješteni na takovih spojenih (kombinovanih) pučkih školah, za cielo od velike praktične koristi.**)

Da novi zakon u tom §-u uz gospodarstvo i *kućanstvo* izrikom napominje za praktičnu vježbu budućih učiteljica pučkih škola, čega ne ima u starom zakonu, sigurno je hvale vriedno; **u tom je novi škol. zakon donekle bolji od staroga škol. zakona.** Bude li se toj vježbi odsada što veća pozornost posvećivala, bit će i pučke škole omladini koristnije.

§ 77. st. šk. zk. glasi. „*Tečaj preparandijski traje* **tri godine**.“

Odnosni **§ 72. n. šk. zk.**: „*Učiteljska škola ima* **četiri godišta.**“

Već smo napomenuli, da je puno bolje i za intelektualni i za moralni napredak budućih učitelja i učiteljica, što se je učiteljska škola od tri godišta razširila na četiri. Akò i ne stoji, da je moralnim manjkom i zabludam, koji se opažaju na onih, što proizadjoše iz predjašnje preparandije, kako je bila uredjena zakonom od god. 1874., glavni uzrok taj, što su njeni gojenci premladi izlazili u sviet, al svakako doprinosi nešta k tomu i ta okolnost. Osim toga je posve istinito ono, što su napomenuli Basariček u svom izvještaju i učitelji K. i Lj. D. u „Nar. Nov.“ i sam odjelni

*) Da su na tu okolnost neke naše školske oblasti, kojim nisu podvržene ove pučke škole, dosada kadkada premalo pazile, na pose prigodom izpita, znamo iz izkustva.

**) Vis. je to vlada napokon i sama uvidjela, te je početkom škol. godine 1892./93. u vježbaonici kr. mužke učitelj. škole ustrojila takovu spojenu (kombinovanu) školu.

Digitized by Google

predstojnik u saborskoj generalnoj debati i dr. o tom predmetu, da se u tri godine ne da svladati onaj naučni materijal, što je za ove škole propisan, te da se je tako mladež i fizički ubijala. To jedno i drugo vriedi osobitim načinom za žensku učiteljsku školu. I u tom je pogledu **novi škol. zakon kud i kamo za uzgoj školski bolji od predjašnjega.**

Al druga se ova svrha, za koju su učiteljsku školu produljili na 4 godišta, može postići samo tako, da se za ova 4 godišta ne odredi veći naučan materijal, veći broj naučnih ura, nego li je bio po starom škol. zakonu odredjen za predjašnja 3 godišta.

Da će se to i učiniti, obrekao je donekle i sam odjelni predstojnik u svom zaključnom govoru u saborskoj generalnoj razpravi o tom predmetu, veleći, kako smo to već čuli: „Ovom zak. osnovom preinačeno je to sve u toliko, da se taj tečaj preparandije produžuje na četiri godine i uvadja učiteljski izpit, koji se može nakon dvije godine položiti."

„Kaže se, da je time učiteljstvu teret povećan," (To je svakako. O. p.) „no bez razloga, *jer za četvrtu godinu nije razmjerno novih predmetah navedeno, nego je četvrta godina uvedena zato, da pripravnici nebudu prisiljeni prenaglo, preobtrpani raditi,* jer su do sada morali za tri godine svršiti jako veliki učevni materijal, *a to nije bilo dobro* niti za njihovo znanstveno naobraženje, niti za njihov fizički razvitak. Četvrta će godina služiti bitno tomu, da mogu temeljito proučiti i svladati materijal i bolje u njegovu narav proniknuti, i štedeći se više (?) postići bolji cilj, koji je preparandijam postavljen."

(„Nar. Nov." 1888. br. 152.)

Po tom smo očekivali, da se u ovoj učiteljskoj školi ne će povećati ni onaj naučni materijal, ni onaj broj naukovnih ura, koji je bio propisan za predjašnju trogodišnju preparandiju; jer samo tako moći će se pripravnici „više štediti". *Al prevarili smo se, žali bože.* Upreš li oči na novi ustr. štatut, sravniš li ga sa predjašnjim, osvjedočit ćeš se, da je novi ustr. štatut onu svrhu, za koju se je učiteljska škola razširila na 4 godišta, jednim dielom osujetio, jer je na račun „prakse" i temeljitijega proučavanja učevnoga materijala i boljega proniknuća u njegovu narav" mladež obteretio tolikim radom i brojem učevnih satova, te će pripravnici razmjerno i nadalje isto tako biti „prisiljeni, preobtrpani raditi", kako u predjašnjoj preparandiji. Kako za višu pučku, tako i za učiteljsku školu htjelo se je odmoći preobterećivanju mladeži i nepraktičnosti škole, pa se, sliedeći liberalni današnji pravac, ne samo nije svrha postigla, već je stvar još gȍra postala.

Digitized by Google

Ne znamo, tko je taj ustrojni štatut izradio, al to znamo, da ima u sebi ne samo krupnih pogrešaka tako, da se je odmah, kako je bio izdan, morao i javno izpraviti, već kao da odaje iste „strukovnjačke“ ruke, koje su i zakonsku osnovu za više pučke škole izklesale.

No sravnimo malo materijal i rad, što ga novi taj štatut propisuje za mladež učiteljske škole sa onim, što je propisivao predjašnji štatut.

Po predjašnjem ustrojnom štatutu, dotično *po preinačenoj* od visoke vlade *naučnoj osnovi*, bio je propisan ovaj broj ura na tjedan: *a*) *Za mužku preparandiju*: u I. tečaju s guslanjem 33 ure, u II. tečaju uključno s guslanjem 36 ura, a u III. tečaju skupa s guslanjem 34 ure: skupa *102 ure*. *b*) *Za žensku preparandiju*: u I. tečaju 29 ura, u II. tečaju 35 ura, a u III. tečaju 32 ure: skupa *96 ura*. *Po novom štatutu* propisano je *a*) *Za mužku učiteljsku školu:* u I. tečaju bez guslanja 32 ure, s guslanjem 34 ure (dakle više nego po starom štatutu); isto tako i u II. tečaju bez guslanja 32 ure, s guslanjem 34 ure (t. j. samo za jednu uru manje, nego prije u II. tečaju); pak i u III. tečaju 32, dotično 34 ure (opet samo za jednu uru manje, nego u predjašnjem II. tečaju); a u IV. tečaju na papiru bez guslanja 32 ure, s guslanjem 34 ure (t. j. toliko, koliko u predjašnjem III. tečaju), al u istinu, računajući amo sve praktične vježbe izvan vježbaonice i u vježbaonici, kojih vježba novi štatut u ostalom onako jasno ne odredjuje, kako je to odredio bio stari štatut, ima i 33 ure bez guslanja, a s guslanjem 35 ura (t. j. za jednu uru više, nego u predjašnjem III. tečaju): svega skupa *137 ura*. *b*) *Za žensku učiteljsku školu*: u I. tečaju 29 ura, u II. tečaju 30 ura, tako i u III. tečaju 30 ura, a u IV. tečaju na papiru 30 ura, a u istinu 31 ura: svega skupa *120 ura*.

Istina je, da je po novom škol. zakonu učevni materijal razdieljen u 4 godišta, al za to ima u mužkoj učitelj. školi *ukupno za 35 ura više*, a u ženskoj *za 24 ure!!* No k tomu uzmi za učenike i učenice *grčko-iztočne vjeroizpoviesti*, osim 2 sata nauka vjere, *po osnovi za nauk vjere*, propisanoj od vis. vlade od 24. kolovoza 1889., još po 1 ura na tjedan za crkveno-slovjenski jezik u I., II. i III. tečaju, i k tomu još, mjesto 4 ure orguljanja za katolike, 5 ura crkvenoga pojanja tako za učenice, kako i za učenike, jer je za jedne i za druge ista osnova propisana. Po tom ima i za učenike grčko-iztočne vjeroizpoviesti u 4 godišta na tjedan skupa *141 ura*, a za učenice *128 ura*. Odpada dakle na novo jedno godište prama predjašnjoj naučnoj osnovi za mladež grčko-iztočne vjeroizpoviesti

Digitized by Google

u *mužkoj učiteljskoj* školi (141—101 =) *39 ura* (!!), a u *ženskoj* (124—96 =) *28 ura.*

A je li bar IV. tečaj po novom štatutu manje naporan, nego je bio po starom štatutu III. tečaj, time, što se u njem ne uzima možda novo kakovo učevno gradivo, već se ono, što se je predavalo u I., II. i III. tečaju, u IV. samo opetuje i praktičnome životu priljubljuje? — Jedva da je tomu tako, jer se i po novom štatutu u IV. tečaju uz opetovanje preduzetoga već materijala I., II. i III. tečaja uzima malne *isto tolik nov materijal*, kolik se je uzimao po starom štatutu u III. tečaju. Naime *u mužkoj učiteljskoj školi:* 1. kateketika, a za učenike grčko-iztočne vjeroizpoviesti još i čitanje liturgičkih dielova na staroslovjenskom jeziku; 2. poviest pedagogije, školsko zakonarstvo, posebno obukoslovje; 3. pregled književne poviesti hrvatske i srbske i čitanje glavnih djela njenih, stilistika; 4. podatci o životu i djelovanju najglavnijih njemačkih pisaca, čitanje najznamenitijih proizvoda njemačke književnosti, njemačka frazeologija; 5. jednostavno knjigovodstvo; 6. metodička uputa i vježbe u tom, kako se sastavljaju male sbirke prirodnina; 7. metodička uputa i vježbe u fizikalnom kabinetu; 8. školski vrt, najbitnije iz gospodarskoga zakonarstva; 9. nastavak mekaničkih radnja u radionici; 10. nastavak vježba u pismu; 11. nastavak vježba u risanju; 12. nastavak teorije glasbe i pjevanja i pogled u razvitak crkvene glasbe, ob ustroju i obsegu grla pjevačkoga, specijalna metodika pjevanja, gregorijanski choral itd.; 13. nastavak glasoviranja; 14. nastavak orguljanja, crkvena služba po raznih dobah dana i godine itd.; 15. nastavak guslanja, specijalna metodika guslanja; 16. specijalna metodika gimnastike, naprava gimnastičkih sprava itd. K tomu još 17. „po mogućnosti“ ini nastavni predmeti.

Isto vriedi i *za žensku učiteljsku školu*, samo što se uzimaju mjesto napomenutih nekih predmeta odnosni predmeti prama potrebi ženske učiteljske škole, naime: . . . . 5. kućno knjigovodstvo; . . . 8. nastavak kućanstva i to s dosta obilnim materijalom; . . . 12. teorija glasbe i pjevanja slično kao u mužkoj učit. školi, izuzmeš li pogled u razvitak crkvene glasbe i gregor. choral . . . 14. i 15. nastavak ručnoga ženskoga rada *sa materijalom zaisto preogromnim i pretežkim.*

Pitamo: hoće li će tko, promotrivši sve to što smo samo u kratko i sumarno naveli, moći reći, da je raztezanjem učiteljske škole na 4 godišta mladeži pozao puno olakoćen, i da li i sad ne „moraju

Digitized by Google

svršiti jako velik učevni materijal", i da li je to „dobro za njihovo *znanstveno naobraženje* i za njihov *fizički razvitak*"?

Istina je dakle, zaključujemo, da je bilo shodno, što se je učiteljska škola razširila na 4 godišta, da se time odmogne obterećivanju mladeži preogromnim učevnim materijalom: al ta se je svrha samo tako mogla pravo postići, da se je za 4 godišta nove učiteljske škole ostavio isti po prilici quantum materijala i isti broj naučnih ura, koji je bio odredjen za 3 godišta predjašnje preparandije. No ustrojni štatut, pazeći premalo na taj uvjet, osujetio je s veće strane otu namienjenu svrhu. **I tako bio bi novi školski zakon u pogledu na taj § za uzgoj znatno bolji od staroga, da toga ne prieče odredbe ustrojnoga štatuta.** —

§ **78. st. šk. zk.**, koji je skoro posve jednak §-u **73. n. šk. zk.**, glasi:

„*U mužku se preparandiju*" (st. zk.) — „*učiteljsku školu*" (n. zk.) — „*primaju samo oni zdravi i neporočni mladići, koji su navršili 15. godinu dobe svoje i s dovoljnim uspjehom*" (st. zk.) — „*i s uspjehom*" (n. zk.) — „*izučili barem malu gimnaziju ili malu realku ili gradjansku školu,*" (st. zk.) — „*izučili . . . . . realku ili višu pučku školu*" (n. zk.) — „*ili koji su si inače pribavili znanja — znanje — u istom obsegu.*"

„*U žensku se preparandiju*" (st. zk.) — „*učiteljsku školu*" (n. zk.) — „*primaju samo one zdrave i neporočne djevojke, koje su navršile 15. godinu dobe svoje i izučile gradjansku (višu djevojačku) školu,*" (st. zk.) — „*i izučile višu djevojačku školu*" (n. zk.) — „*ili koje su si inače pribavile znanja — znanje — u istom obsegu.*"

„*U slučajevih obzira vriednih podieljivat — podjeljivat — će zemaljska vlada oprost od propisane dobe.*"

„*Preparandi i preparandice primaju se u preparandiju*" (st. zk.) — „*Učiteljski pripravnici i pripravnice primaju se u učiteljsku školu*" (n. zk.) — „*samo uz položeni na istom zavodu prijamni izpit, koji će obsizati sve one predmete, koji se uče u maloj realci ili nižem gimnaziju ili u gradjanskoj školi,*" (st. zk.) — „*koji se uče u maloj gimnaziji ili maloj realci ili višoj pučkoj školi,*" (n. zk.) — „*osim staroklasičkih jezikah.*"

Da valja u buduće osobito paziti, da se naročito u žensku učiteljsku školu primaju samo *podpuno zdrave djevojke,* sliedi već iz napornoga rada, što ga kroz četiri pune godine pripravnice vršiti moraju u tom zavodu, i iz naporne službe, kojoj se posvećuju.

Da bi bilo željeti, te se u buduće, makar i trajala učiteljska

Digitized by Google

škola 4 godine, strogo na to pazi, da ti „slučajevi, obzira vriedni", *u kojih se daje oprost od zakonom propisane dobe*, *budu što redji*, napomenuli smo već naprvo kod §§-a 17., 44. i 45. staroga, a §§-a 16., 46., i 47. novoga školskoga zakona (o broju razreda, te o sposobnosti i obvezanosti na polazak pučke škole). Dapače mislimo, da ne bi bilo štetno, da se *taj oprost* od zakonite dobe bar u ženskoj učitelj. školi *nikada ne dade.*

Dobro je napomenuo neki učitelj u 120. broju „Nar. Nov." od god. 1888., da bi *bolje bilo, da nema nikakova prijamna izpita,* „nego li je onakov, kakov je bivao do sada", jer da je izpitaču težko, stvoriti si sud „o djaku, kojeg jedva pet časova pitati ima". Podpuna je istina, „da bi se prijamni izpiti imali svestrano obaviti ili sasvim napustiti", jer je u obće „mjerodavniji red u svjedočbi djaka, koji je dobio u gimnaziji ili realci te u gradjanskoj školi, nego li onaj na prijamnom jzpitu stečeni". —

§ **79. st. šk. zk.**, skoro istovetan §-u **74. n. šk. zk.**, glasi:

„*Svi kandidati, koji kane polaziti preparandiju,*" (st. zk.) — „*učiteljsku školu,*" (n. zk.) — „*moraju po pravilu stupiti u prvi razred.*" (st. zk.) „*u prvi tečaj.*" (n. zk.) —

„*Samo takovim kandidatom, koji su već njekoliko — nekoliko — viših razredah srednje koje učione — škole — svršili, ili drugo kakovo više učilište polazili, ili su inače veću duševnu zrelost dokazati vrstni, može zemaljska vlada na predlog učiteljskoga sbora dozvoliti, da odmah stupe u viši koji tečaj preparandije, — učiteljske škole, — ako posebnim izpitom dokažu u svih strukah onoliko znanja, koliko se za onaj viši tečaj preparandije — učiteljske škole — zahtieva.*"

Da u tom slučaju još treba posebne dozvole zemalj. vlade, koja tu dozvolu i *uzkratiti može*, toga ne uvidjamo. —

§ **80. st. šk. zk.**, te malne istovetni § **75. n. šk. zk.**, glasi:

„*Učenikah*" (st. zk.) — „*Učiteljskih pripravnikah*" (n. zk.) — „*nesmije biti više od 40 u jednom razredu.*" (st. zk.) — „*tečaju.*" (n. zk.)

Da se taj broj iznimno dopušta prekoračiti u mužkoj učiteljskoj školi, razumijemo kod još sveudiljnoga manjka osposobljenih učitelja al nam se ne čini nuždno, da se to dopušta u ženskoj učit. školi, kad onako nije odveć velika nestašica osposobljenih učiteljica. Dobro bi bilo, da se to u napredak ne dopušta. —

§§ **81. i 82. st.**, te §§ **76. i 77. n. šk. zk.** nabrajaju *naučne predmete u mužkoj i ženskoj učiteljskoj školi.*

Digitized by Google

Glasi § **81. st. šk. zk.**:

„*Na mužkoj se preparandiji uče sliedeći predmeti:*"

„*a)* **nauk vjere**; *b)* **pedagogika, didaktika s njihovom povješću i pomoćnimi naukami**; *c)* **hrvatski jezik** *i povjest književnosti njegove; d) njemački jezik; e) zemljopis i povjest, s osobitim obzirom na domovinu i njezin ustav; f) prirodopis (životinjstvo, bilinstvo, rudstvo); g) prirodoslovje (fizika i počela lučbe); h) matematika (aritmetika, algebra i geometria); i) gospodarstvo i* **obrtoslovje** *s osobitim obzirom na domaće okolnosti; j) krasopis; k) geometričko i prostoručno* **risanje**; *l)* **pjevanje,** *guslanje i orgulanje; m) gimnastika.*"

Odnosni § **76. n. šk. zk.**:

„*Na mužkoj se učiteljskoj školi uče sliedeći predmeti:*"

a) **nauk vjere, a k tomu za učiteljske pripravnike grčko-iztočne vjeroizpovjesti čitanje crkveno-slovjenskoga pisma i tumačenje crkveno-slovjenskoga jezika**; *b)* **pedagogija s praktičnimi vježbami**; *c)* **hrvatski ili srbski jezik** *i . . .; d) . . . .; e) . . . .; f) matematika i geometrijsko risanje; g) prirodopis; h) prirodoslovje (fizika i lučba); i) gospodarstvo i* **gospodarstvene radnje** *s osobitim obzirom na domaće okolnosti; j)* **mekaničke (obrtne) radnje u radionici**; *k) krasopis; l) prostoručno risanje i* **modelovanje**; *m)* **svjetovno i crkveno pjevanje,** *guslanje i orguljanje; n) gimnastika.*"

§ **82. st. šk. zk.** *glasi:*

„*Na ženskoj se preparandiji uče sliedeći predmeti:*"

a) nauk vjere; b) **pedagogika i didaktika s njihovom povješću i pomoćnimi naukami**; *c)* **hrvatski jezik** *i povjest književnosti njegove; d) njemački jezik; e) zemljopis i povjest, s osobitim obzirom na domovinu; f) računstvo; g) prirodopis; h) prirodoslovje; i) kućanstvo; j) krasopis; k)* **risanje**; *l) pjevanje i glasba; m) ženska ručna djela; n) gimnastika.*"

Odnosni § **77. n. šk. zk.**:

„*Na ženskoj se učiteljskoj školi uče sliedeći predmeti:*"

„*a) . . . .; b)* **pedagogija s praktičnimi vježbami**; *c)* **hrvatski ili srbski jezik** *i . . . .; d) . . . . .; e) . . . . . na domovinu i* **njezin ustav**; *f)* **računstvo i geometrijsko oblikoslovje**; *g) . . . . .; h) . . . . . .; i) . . . . .; j) . . . . .; k)* **prostoručno risanje**; *l) . . .; m) ženski ručni rad; n) . . . .*"

Kako se vidi, nije glede većine predmeta kakova ogromna razlika u tih dvajuh §§-ih medju starim i novim škol. zakonom.

*

Digitized by Google

Stari je zakon uz *pedagogiku* naveo i *didaktiku*, te *povjest* njihovu i pomoćne nauke, dočim novi zakon pod pedagogikom razumieva i didaktiku, a poviesti pedagogike, te pomoćnih nauka niti ne spominje, premda tu poviest ustr. štatut izrikom propisuje. Držimo, da je u tom stari škol. zakon bio shodnije učinio; jer kad se poviest pedagogike i u mužkoj i u ženskoj učitelj. školi kao obvezatan predmet predaje, za što se ne bi i u zakonu u naučnoj osnovi izrikom navela? A pod pedagogikom ne razumieva se obično i didaktika, već samo nauk ob uzgoju u užem smislu. Da se u novom škol. zakonu za mužku učiteljsku školu uz gospodarstvo izrikom napominju i *gospodarstvene radnje*, te *mekaničke radnje* u radionici, da se uz risanje propisuje i *modelovanje*, uz matematiku da se napominje *geometrijsko risanje*, a u ženskoj učit. školi uz računstvo *geometrijsko oblikoslovje:* sigurno je hvale vriedno; jer u jednu je ruku potrebno, kako to ustr. štatut u uvodu sgodno veli, da budući učitelj bude bar onim gospodarstvenim radnjam vješt, koje su mu u školskom vrtu potrebne, i da si pribavi bar toliku vještinu u mekaničkih radnjah, da si uzmogne sam prirediti potrebno orudje i sprave za zornu obuku, a modelovanje potrebno mu je znati za šegrtsku školu: u drugu pako ruku imade se s teorijom geometrijskih oblika što uže spajati vještina u risanju napomenutih oblika. Da se u starom škol. zakonu za žensku učit. školu geometrijsko oblikoslovje niti spomenulo nije, premda se je predavalo, nije bilo umjestno. —

No znamenitija je za nas razlika medju timi §§-i staroga i novoga škol. zakona *glede nauka vjere.* Tu je za učiteljske pripravnike grčko-iztočne vjeroizpoviesti, uz nauk vjere u užem smislu propisano i *čitanje crkveno-slovjenskoga pisma i tumačenje crkveno-slovjenskoga jezika.* Sve se to za cielo ne može obaviti u 2 sata na tjedan; pak i propisuje naučna osnova za nauk vjere ovih učenika, izdana od vis. vlade 24. kolovoza 1889., za sve ove predmete, osim crkvenoga pojanja, mjesto predjašnje 2 ure po *tri ure na tjedan* u I., II. i III. tečaju, dočim su *za katolike ostale cigle one dvie ure,* koje su i po starom škol. zakonu bile odredjene za pojedine tečaje. *To je sbilja čudna ravnopravnost!*

Da su ove tri ure za napomenute predmete učit. pripravnikom grčko-iztočne vjeroizpoviesti nuždne, slab je to razlog otoj nejednakosti; jer jedva će tko suditi, da bi za katolike 3 sata nauka vjere bila suvišna. Osim toga ne zna zakon ništa o čitanju crkveno-slovjenskoga pisma i o učenju crkveno-slovjenskoga jezika za žensku učiteljsku školu, dočim napomenuta osnova nauka vjere od 24./8. 1889. veli:

Digitized by Google

„Za žensku učiteljsku školu važi ista naukovna osnova, koja i za mužku učiteljsku školu.“ — To je još čudnije! — Jednako je čudna ravnopravnost, što novi zakon školski ne zna ništa *o čitanju crkveno-slovjenskoga pisma i tumačenju crkveno-slovjenskoga jezika za pripravnike* **katolike** *iztočnoga obreda.* —

Još nešta o nauku vjere. U jednom i drugom ovom §-u i staroga i novoga škol. zakona stoji *nauk vjere* medju propisanimi naučnimi predmeti *na prvom mjestu,* kako i u ustrojnom štatutu, u naučnoj osnovi i u svjedočbah. Sudili bismo po tom, da se taj predmet broji bar medju *glavne predmete*; a jest to i prama glavnoj zadaći budućega učitelja u pučkoj školi, da „djecu religiozno i ćudoredno odgaja“. No novi ustrojni štatut ne sudi tako; po njem se jednako, kako i po starom ustr. štatutu, ne samo na izpitu zrelosti, već i na učitelj. izpitu ne broji nauk vjere medju glavne predmete, kako pedagogika, posebna metodika, praktične vježbe, te hrv. jezik: već se broji u ine drugotne predmete, budući da izpitnik ne može dobiti svjedočbu s odlikom, ako ne ima iz svih napomenutih glavnih predmeta red „izvrstan“ ili „veoma dobar“, *al može imati odliku, ma da iz nauka vjere imade samo red „dobar“!* (Vidi § 89. „Ustr. štatuta za učiteljske škole“ od 17. srp. 1889., te § 13. „Propisa ob izpitih za učiteljsku službu na nižih pučkih školah“ od 15. srpnja i. g.). — *Nadb. duhovni stol zagrebski bio je* prije, nego je izdan ustr. štatut, *zamolio vis. vladu, da tu za vjeru i crkvu nedostojnu, a u sebi nepedagogičku odredbu staroga ustrojnoga štatuta na bolje promieni:* **al mu je to**, kako vidimo, **vlada uzkratila.** *A ipak je sam odjelni predstojnik i saborski izvjestitelj u samom saboru i u saborskom odboru izrikom naglašivao, da je novi škol. zakon vjeri i crkvi prijazniji od predjašnjega zakona,* da ide više na susret konfesijonalnim zahtjevom. *Dobro je, da si upamtimo tu prijaznost prama vjeri i crkvi.*

Da *slovo novoga škol. zakona za 4 tečaja nije propisalo znatno većega naučnoga materijala,* nego li je bio propisan po starom škol. zakonu za predjašnja tri tečaja, s namjerom, da učitelj. pripravnici ne budu u napredak tako prenatrpani učevnim gradivom i tolikim brojem naučnih ura, to je istina. Al smo već kod 77. §-a staroga škol. zakona (72. n. šk. zk.) pokazali, da je takodjer istina, da je novi ustrojni štatut otu namjeru malne posve osujetio. —

Sliede **u novom škol. zakonu §§ 78. i 79., kojih §§-a u starom škol. zakonu nije bilo.**

Glasi pako § **78. n. šk. zk.**: *„Učiteljske sile za više pučke škole obučavat će se načinom, koji će se odrediti naredbenim putem.“*

Digitized by Google

Ovoga §-a nije bilo ni u zak. osnovi, izprvice saboru predloženoj. Koliko znamo, nije vlada dosada izdala kakove naredbe, da odredi drugi kakov shodniji način za naobrazbu učiteljskih sila viših pučkih škola, nego li je bio onaj, po kojem se te sile obrazovahu do 31. listopada 1888., te se i sada kandidati učiteljstva za te škole, — iza kako su svršili učiteljsku školu za niže pučke škole, ili pošto su, svršivši srednje koje učilište, neko vrieme (po novom zakonu bar godinu dana) u učiteljskoj školi predavanja slušali i praktički se vježbali, — pripravljaju za izpit privatnim načinom, da onda pred posebnim za to odredjenim povjerenstvom polažu osposobljujući izpit za učiteljsku službu u viših pučkih školah.

Da taj način nije najshodniji, svatko uvidja, a uvidio je to i saborski školski odbor, kad je prvotnoj osnovi dodao ovaj §. Hoće li se to pitanje naredbenim putem povoljno i po školstvo koristno riešiti, mi ne znamo: al znamo, da se je upravo ovo pitanje živahno pretresivalo već u odborskih sjednicah, a osobito u samoj generalnoj saborskoj debati; naročito bila je to jedna od onih točaka, glede kojih je opozicija saborska ne bez temelja prigovarala osnovi, predloženoj saboru na razpravljanje. I čini nam se, da razlozi, koje je saborska većina navela, da u toj točki zakonsku osnovu, odnosno novi školski zakon obrani, nisu osobito jaki, a ni podpuno istiniti.

O odborskoj naime sjednici od 30. svibnja 1888. kod §-a 79. prvot. osn. (a §-a 76. n. šk. zk.) čitamo: „Odbor. Marković spominje, da se gradjanski učitelji nemogu po toj naukovnoj osnovi dovoljno pripravljati." — „Odjelni predstojnik gosp. dr. Stj. Spevec, zatim preuzv. gospodin ban, odvraćaju, da radi malog broja gradjanskih školah i iz financijalnih razlogah nije moguće urediti posebne preparandije za gradjanske učitelje, kakova je primjerice ona u Budimu, pošto se učiteljske sile za gradjanske škole i na naših strukovnih školah za obrt i gospodarstvo primjereno pripraviti mogu, osim toga se podjeljivanjem štipendijah i u inozemstvu naobražavaju sile kao primjerice učitelj urarske škole i učitelji košaračkih školah." . . . . . „Izvjestitelj dr. Kršnjavi misli, da primjetbe nespadaju uz §. 79. već predlaže posebni §., koji bi se imao uvrstiti poslje §. 80.," (§-a 77. n. šk. zk.) „a imao bi glasiti: „„Učiteljske sile više pučke škole podučavat će se na način kako će se odredit naredbenim putem"". Dala bi se doduše teoretično sagraditi naukovna osnova i za učiteljište gradjanskih školah, ali se

Digitized by Google

tad nebi smjelo uzeti obzira samo na praktične predmete već i na jezikoslovnu, prirodoslovnu i historičku grupu. Za naobraženje učiteljah više pučke škole morati će se i u pogledu teoretičnom nešto učiniti analogno postupku pri naobražavanju u praktičnih strukah." — „Pošto se zbilja nemože misliti za sad na posebni zavod u tu svrhu, to se i naukovna osnova neda ustanoviti u pojedinostih, već se mora vladi ostaviti, da prema potrebi i odnošajem vodi brigu, za naobraženje učiteljah viših pučkih školah. Svakako se mora to spomenuti u zakonu, inače će više pučke škole kao i do sada visiti u zraku." (Ovim se §-om nije to promienilo. O. p.) „Nada se, da će sadašnje praktične više pučke škole skoro u zemlji omiliti pa će se množiti." — „Izvjestiteljev predlog prima se." („Nar. Nov." 1888. br. 125.).

U generalnoj debati dne 30. lipnja i. g. osvrnuo se je dr. Marković opet na ovaj predmet, veleći: „Napokon, po ovoj zak. osnovi pojavlja se u sjaju nekoga meteora gradjanska škola sa specijalnimi strukovnimi tečaji, koji se sjaj tako svidja g. izvjestitelju. Nu predloženomu preustrojstvu gradjanskih škola manjkaju uvjeti, da ono može biti oživotvoreno; manjkaju bo u ovoj zakonskoj osnovi odredbe, kako će se naobraziti učitelji za onakove gradjanske škole. Kad toga nema, onda onakovo preustrojstvo, onakovo razširenje gradj. škola ne može se oživotvoriti, osim, ako se ima ovdje na umu ili nešto slična ili ono isto, što se je učinilo u pogledu šegrtskih škola." („Obzor" 1888. br. 150. — „Nar. Nov." isti br.).

Na to je odvratio izvjestitelj (na koncu generalne debate dne 3. srp. 1888.), dokazujući ono, što je bio napomenuo i u odboru, da takav zavod nije kod nas zasada još moguć, al odvratio tonom, koji će jedva biti dokazom, da govornik posve mirno sudi, i da znade i prama protivniku biti dosta obziran. Njegovi razlozi, koje navodi proti osnivanju učit. škole za učitelje viših pučkih škola, dokazuju istina, da se zasad ne može misliti na takav zavod, koji bi bio ravan sličnome u Budimu, što i njemu i odjelnome predstojniku rado dopuštamo: al nije dokazao, da se ne može u obće kakov zavod na naobrazbu dotičnoga učiteljstva u manjem omjeru ustrojiti i uzdržavati, recimo, kakov poseban jednogodišnji tečaj uz sadašnju učiteljsku školu, kako je to posve dobro bio predložio gosp. Basariček u svom naprvo napomenutom izvještaju.

Izvjestitelj je saborski u toj stvari, kako inače često, dosta nagao u svom sudu, ter uzeo rog za svieću. Evo što odgovara

Digitized by Google

dru. Markoviću. Pošto mu je rekao, da niti nema jasna pojma o takovu zavodu, stao je dokazivati, kako bi u njem imale biti savršeno i podpuno zastupane sve razne struke, koje se uče u višoj pučkoj školi, a i druge struke, koje se u njoj niti ne uče, t. j. imalo bi to biti „jedno malo *sveučilište* (?) spojeno sa *velikim brojem* (?) strukovnih školah," kao gospodarske, trgovačke i obrtne škole, a ova za mnogo struka. Načinio je za tim i proračun za takovu školu, veleći: „Ako hoćete učiteljsku školu za više pučke škole, onda mirne duše možete budget od prilike ovako smanjiti. Gospodarska škola stoji circa 45.000 for.; obrtna od prilike takodjer toliko; onda trgovačka škola i teoretični odjel za historijsku, filologičku i matematičku struku 25.000 for. Evo Vam budgeta od preko 100.000 for. svake godine za uzdržavanje jedne preparandije za više pučke škole. Uzmite tomu sgradu, jer tu naravno treba posebne sgrade; idemo u Budim, tamo imade do 100 mladićah, koji se naobrazuju, sgrada je liepa, ali malo pretiesna, pa ta sgrada stoji ništa više ni manje od 500 000 for." (U Budimu! O. p.) „Mi bi dakle morali onoliko novacah uzeti u ruke, koliko gospoda računaju, da bi stojao medicinski fakultet, istom ovim novcem mogli bi napraviti jednu učiteljsku školu, na kojoj bi se učitelji za više pučke škole naobražavali." („Nar. Nov." 1888. br. 152.).

Kako je „praktičan" g. sab. izvjestitelj, vidi se jasno odtuda, što drži, da medju malenim sveučilištem po ćefu budimske preparandije i nikakovim zavodom ne ima ništa srednjega: „Aut Caesar, aut nihil"; al takav je nazor sve drugo, samo nije praktičan. —

Ni ovom dakle zakonskom odredbom ovoga §-a, moramo zaključiti, **nije novi škol. zakon bolji od predjašnjega** pogledom na naobrazbu učitelja za više pučke škole, prepuštajući, kako uredbu ženske više pučke škole, tako i osnivanje i ustroj zavoda za obrazovanje učiteljskih sila iste škole, podpuno i izključivo promjenljivim nazorom one stranke, koja je slučajno na krmi vlade. —

§ 79. n. šk. zk., kojega takodje **nije bilo u starom škol. zakonu**, glasi: „*Učiteljice za ženski ručni rad i učiteljice zabavištne obrazuju se u ženskih učiteljskih školah ili u posebnih naučnih tečajih.*"

O tom §-u, koji se je nalazio već i u probitnoj zak. osnovi (kao § 81.), veli vladino „*Obrazloženje*" k predloženoj izprvice zak. osnovi: „„§ 81. kojim se odredjuje, da se, osim u ženskih učiteljskih školah, učiteljice ženskoga ručnoga rada i učiteljice zabavišta mogu obrazovati i u posebnih tečajih, prakticira se već od-

Digitized by Google

prije u samostanu ss. milosrdnicah, ali ga je valjalo uvrstiti u ovu osnovu radi inih sličnih školah, koje bi se eventualno prama potrebi otvoriti mogle."

Da se je ono, što zakon tek sada sgodnim smatra i kodifikuje, u crkvenom zavodu praktikovalo već kroz malne punih 20 godina, sigurno je dokazom, da je crkva katolička, ne okuješ li joj djelovanja okovi, bilo željeznimi bilo zlatnimi, sigurno sposobna rukoviti i unapredjivati školstvo.

No na tom mjestu dužnost nam je iztaći još jednu drugu *vrlo žalostnu činjenicu.*

Kada je visoka vlada iza proglašena novoga škol. zakona od 31. listopada 1888. pozvala bila nadbiskupski duh. stol zagrebski, da izradi i vis. vladi predloži novu naukovnu osnovu za učiteljske škole prama odredbam nov. šk. zakona, i na pose, da označi, što bi se imalo glede nauka vjere promieniti u posebnih tečajih za učiteljice zabavišta i ručnoga rada, koja su dva tečaja i u novi šk. zakon posebnim §-om uvrštena, zahtievao je zagr. nadb. duh. stol medju inimi promjenami, kô što je n. pr. ona, da se nauk vjere u buduće i kod konačne ocjene izpitnoga uspjeha smatra glavnim predmetom poput hrv. jezika i pedagogike, takodjer i to, da se 1. tako u tečaju za zabavište, kako u tečaju za ručni posao odrede po 2 sata nauka vjere u tjednu; a 2. da se dosljedno tomu na osposobljujućem ustmenom izpitu u tih tečajih i nauk vjere pita, kako i drugi glavni predmeti. Svega toga bo nije bilo po st. šk. zk.

Al žali bože **vlada** ne samo da **nije udovoljila predstavci crkv. oblasti** glede one točke, da se u svôj učiteljskoj školi nauk vjere izravna s ostalimi glavnimi predmeti, kako smo to spomenuli gore kod §§ 81. i 82. st. (76. i 77. n.) šk. zk., već je i glede ovih dvaju posebnih tečaja udovoljila toj predstavci jedino glede broja ura za nauk vjere, tako da su za učiteljski tečaj ručnoga rada, kako i za učiteljice zabavištne odredjena po 2 sata nauka vjere u tjednu. Glede drugoga ostalo je sve pri starom, ter novi ustrojni štatut *odredjuje za ova dva tečaja,* kako je bio odredio i stari ustr. štatut, *da redovite učiteljske pripravnice na ustmenom izpitu ne polažu izpita iz nauka vjere,* već „im se u svjedočbu osposobnicu upisuju redovi na temelju napredka u godini učinjenoga", kako iz drugih drugotnih predmeta. Pa za to ni po nov. ustr. štatutu *ne spada u izpitno povjerenstvo za ove tečaje izaslanik ili zastupnik crkvenih oblasti,*

Digitized by Google

kako nije *niti u svjedočbi osposobnici podpisan.**) (Sr. §§ 138., 159. i 160. „Ustrojn. štatuta“ od. 17. srp. 1889., te vladom propisane obrazce svjedočaba osposobnica za učiteljice zabavišta i ručnoga rada na koncu spom. ustr. štatuta). **Ako to ne znači umalovažavati vjerski momenat u uzgoju pučkih učiteljica katoličke djece**, koje ipak imadu i po šk. zakonu djecu religijozno i moralno uzgajati (§ 1. šk. zk.), **i ako to ne znači udarati šakom u obraz svakoj zdravoj pedagogiji, onda ne znamo, što drugo znači.** Ova činjenica medju inimi sličnimi i opet pokazuje jasno, **kako je vlada** u preustrojavanju pučke škole i obrazovanja pučkih učitelja **slabo bila sklona, poći na susret opravdanim i svetim zahtjevom katoličke crkve u pogledu pučke škole.** —

§ **83. st. šk. zk.**, malne istovetan §-**u 80. n. šk. zk.**, glasi: „*Na preparandijah*“, (st. zk.) — „*U učiteljskih školah*“, (n. zk.) — „*gdje bude prilike, imaju se preparandi i preparandice*“ (st. zk.) — „*pripravnici i pripravnice*“ (n. zk.) — „*upućivati i u način, kako se obučavaju sliepi i gluhoniemi.*“ —

Bitno se razlikuje novi šk. zakon od predjašnjega u sliedećih trijuh §§ st., odnosno dvajuh §§ n. šk. zakona. Navedimo ih najprije redomice.

§ **84. st. šk. zk.** glasi: „*Na preparandijah drže se* **koncem prve i druge godine** *izpiti, te se učenikom izdaju godišnje svjedočbe, koje odlučuju o prelazu dotičnikah u viši tečaj.*“

Odnosni § **81. n. šk zk.**: „*U učiteljskih školah drže se* **koncem I., II. i III. godine** *godišnji*, **a koncem IV. godine izpiti zrelosti.**“

„*Godišnjimi izpiti ima se dokazati sposobnost za prelaz u viši tečaj,* **a izpitom zrelosti ona mjera teoretičke i praktičke obrazovanosti, koja je propisana kao naučni cilj učiteljskih školah.**“

§ **85. st šk. zk.** glasi: „*Ako se poslje prva dva tečaja pokaže, da koji preparand neima zvanja i sposobnosti za učiteljstvo, ima se takov odpraviti iz preparandije.*“

Ovaj je § **izpušten u n.** šk. zk. Za što se i u novi zakon nije takova zakonska odredba uvrstila, ne znamo. Svakako bi to

---

*) Da je po tom novom ustr. štatu povjerenik duh. oblasti izključen takodjer od konačnoga izpita zrelosti na koncu IV. tečaja, spomenut ćemo odmah.

Digitized by Google

bilo u interesu uzgojnom učiteljskih pripravnika i pripravnica. U tome *čini nam se* n. šk. zakon lošiji od staroga.

§ **86. st. šk. zk.** glasi: **„Nakon podpuno dovršena trogodišnjega nastavnoga tečaja imaju se preparandi i preparandice, želeći polučiti osposobljenje za učiteljsku službu, podvrći strogomu izpitu, koji će se iz svih na preparandiji predavanih predmetah teoretički i praktički polagati pred posebnim povjerenstvom."**

„Članovi toga povjerenstva jesu: jedan povjerenik zemaljske vlade, koji je ujedno predsjednik povjerenstva, po jedan zastupnik crkvenih oblastih, učitelji preparandije i drugi vještaci, koje pozove zemaljska vlada."

Odnosni § **82. n. šk. zk.** glasi: **Svjedočba zrelosti osposobljuje za obnašanje službe privremenoga učitelja; a za stalno namještenje u službi učiteljskoj na pučkih školah potrebna je učiteljska svjedočba osposobnica, koja se stiče izpitom položenim, nakon dvogodišnjega povoljnoga praktičnoga službovanja na kojoj javnoj ili privatnoj pučkoj školi s pravom javnosti, pred posebnim za to odredjenim povjerenstvom."**

„Članove toga izpitnoga povjerenstva imenuje zemaljska vlada, a zastupane su u njem po svojih izaslanicih i dotične crkvene oblasti."

Kako se vidi, razlikuje se u tih trijuh, dotično dvajuh §§, koja su se oba §§ n. šk. zk. već u prvotnoj, saboru predloženoj osnovi nalazila, stari šk. zakon od novoga glavno u tome, što se je po st. zakonu odmah na koncu zadnjega (III.) tečaja polagao učiteljski izpit, osposobljujući za učiteljsku službu u nižih pučkih školah, dočim novi zakon, usvajajuć u tome način osposobljivanja, kako je vladao u bivšoj Krajini, taj izpit razstavlja na dva izpita: *na izpit zrelosti* koncem zadnjega (IV.) tečaja, koji osposobljuje samo za privremenu učiteljsku službu, i na *drugi učiteljski osposobljujući izpit* za stalno namještenje u učiteljskoj službi u nižih pučkih školah, koji se polaže iza dvogodišnjega povoljnoga djelovanja na kojoj javnoj ili sa pravom javnosti providjenoj nižoj pučkoj školi. Prvi se izpit polaže pred izpitnim povjerenstvom, koje po § 75. ustr. štatuta sačinjavaju: zemaljski školski nadzornik ili ini izaslanik kr. zemaljske vlade kao predsjednik, ravnatelj zavoda i svi učitelji IV. tečaja; a svrha mu jest, da se dokaže u kandidata ona mjera teoretičke i praktičke obrazovanosti, koja je propisana kano naučni cilj učiteljskih škola. Na tom se izpitu u

Digitized by Google

ostalom izpituju kandidati jednako, kako je bivalo po st. šk. zak. na osposobljujućem izpitu, iz svih predmeta učiteljske škole (§ 71. ustr. štat.). No § 83. istoga štat. dodaje: „Od polaganja ustmenoga izpita oprošteni su redoviti učiteljski pripravnici iz onih predmeta, u kojih njihove godišnje ocjene u III. i IV. tečaju nisu bile izpod „„veoma dobar"". U predmetih, iz kojih se polaže pismeni izpit, može se taj oprost podieliti samo onda, ako je i uspjeh pismenoga izpita bio barem „„veoma dobar"". No svaki učiteljski pripravnik treba da na ustmenom izpitu zrelosti bude pitan barem iz tri predmeta, koje predsjednik odredi. . . ."

Drugi se osposobljujući učiteljski izpit polaže pred posebnim za to odredjenim povjerenstvom, kojemu i ravnatelje i njihove zamjenike kao i ostale članove „imenuje na tri godine kr. zemaljska vlada", pak i „*izpitače za nauk vjere*", no „na predlog dotičnih crkvenih oblasti".

Samo izaslanike crkvenih oblasti, kao članove toga izpitnoga povjerenstva, i to „po jednoga za svaku vjeroizpoviest, kojoj pripadaju izpitni kandidati, odredjuju, takodjer na tri godine, dotične crkvene oblasti, a vlada ih proglašuje" (§§ 1. i 2. „Propisa ob izpitih za učiteljsku službu na nižih pučkih školah", izdanoga naredb. vis. vlade od 15. srpnja 1889.)

Otaj „osposobljujući izpit za učiteljsku službu na nižih pučkih školah pretežno je naravi praktične", te se imade na njem dokazati, da izpitanik posjeduje toliko praktičnoga znanja i vještine u svojoj službi, da je sposoban „samostalno suditi o pitanjih uzgoja i učiteljske službe u pučkih školah" i „samostalno uzgajati i obučavati u nižoj pučkoj školi" (§ 7. istoga „Propisa").

Na osposobljujućem učiteljskom izpitu, kako se je polagao po star. šk. zakonu, ne samo da se je pitalo iz nauka vjere, već je tomu izpitu prisustvovao takodjer povjerenik duhovne oblasti kao član povjerenstva i kao predsjednik izpita glede nauka vjere. Za to je dosljedno isti povjerenik i podpisivao izpitne svjedočbe osposobnice. Po n. šk. zakonu, te novom ustr. štatutu prisutan je takov povjerenik samo pri drugom učiteljskom izpitu, ter prema tomu samo drugu svjedočbu, osposobnicu, podpisuje, **dočim na izpitu zrelosti niti je prisutan na izpitu, da nadzire izpit iz nauka vjere, niti spada u izpitno povjerenstvo, niti podpisuje svjedočbe zrelosti, a ipak se pita iz nauka vjere. Rukovodi dakle i nadzire i izpit iz nauka vjere zemaljski školski nadzornik ili povjerenik ze-**

Digitized by Google

maljske vlade kao predsjednik izpita; *taj povjerenik zemaljske vlade po § 84. istoga štatuta* „ima pravo stavljati pitanja iz svakoga predmeta“ **dakle takodjer iz nauka vjere**; on po *§ 85. toga štatuta* „opredieljuje i red, kojim će se predmeti pitati, i vrieme, kako će dugo trajati izpit iz svakoga predmeta“, **dakle vriedi to i za nauk vjere. A to je osoba, koja nikako ne zastupa zakonite crkvene oblasti, te je obično i svjetovnjak, pače moguć je slučaj, da bude i akatolik ili nekršćanin. To je očito protupravno zasizanje u područje crkvene oblasti, to je krivica proti crkvi; u tom je novi školski zakon,** kako ga vlada u ustrojnom štatutu tumači i provadja, **kamo li gori za vjeru i crkvu i nepravedniji, nego li je bio stari šk. zakon i predjašnji ustrojni štatut.**

Uzmi k tomu još i ovo: Pošto ustr. štatut u § 83. odredjuje, da su od polaganja ustmenoga izpita oprošteni redoviti učiteljski pripravnici iz onih predmeta, u kojih njihove godišnje ocjene u III. i IV. tečaju nisu bile izpod „veoma dobar“ (t. j. izpod 2. stupnja redova); a pošto medju onimi pripravnici III. i IV. tečaja, što imadu red „veoma dobar“ iz kojeg predmeta, ipak redovito preteżniji broj dobiva taj red takodjer iz nauka vjere, jer se taj predmet, kao najsvetiji, obično najradje uči, a u ženskoj učiteljskoj školi obično i preko polovice pripravnica iz nauka vjere zaslužuje red „veoma dobar“, to će se dogoditi, **da u mužkoj učiteljskoj školi velik dio pripravnika, a u ženskoj veći dio pripravnica ne će na izpitu zrelosti ni pitan biti iz nauka vjere, već će biti pitani obično samo lošiji učenici i učenice.**

Pa sad neka svak sudi, da li će se tim pobuditi mladež tih škola na veće počitanje prama nauku vjere? da li će se tim povećati važnost, koju treba da imade nauk vjere u učiteljskoj školi? Jamačno ne. Ovo, pa k tomu još to, što je izključilo povjerenika duhovne oblasti od izpita zrelosti, **jest očit korak k što većemu zametavanju nauka vjere i upliva crkvenoga u pučkom školstvu, jest očit korak, da se izpit iz nauka vjere posve odstrani sa izpita zrelosti u učiteljskoj školi, kako se je odstranio nauk vjere sa izpita zrelosti u srednjih učilištih.**

„Custos, quid de nocte?“ možemo i mi tu uzdisati. —

Iz svega, što do sada o tih dvajuh §§ n. šk. zk. razmotrismo, jasno je kô na dlanu, *da je visoka vlada odlučila, ono malo koncesija,* što ih novi školski zakon po svom slovu i kano primorano crkvi daje, *tumačeći i provodeći to slovo zakona u život, ne samo*

Digitized by Google

paralizovati, već postići ono, čega smo se prije saborskih razprava o tom predmetu pravom bojali, da će naime iz saborskih razprava izaći zakonske odredbe po vjeru i crkvu puno neprijaznije, nego li su bile one u škol. zakonu od god. 1874. To se bjelodano vidi iz cieloga ustr. štatuta, (kojega u ostalom nismo nakanili u ovoj svojoj razpravi posebice ocieniti), kako takodjer iz drugih sličnih činjenica, koje se danomice pomaljaju u javnosti. **Ne ima dvojbe, da se na protucrkvenoj, dakle protuvjerskoj stazi u školstvu odlučno napred koraca.** —

No hoće li *bar intelektualnu napredku*, „većoj obrazovanosti" pučkoga učiteljstva n. šk. zakon ovima dvama §§, t. j. dvostrukim tim učiteljskim izpitom *pomoći?* Da se izpitom zrelosti nije odmoglo preobterećivanju učiteljskih kandidata, jasno je svakomu, jer se na njem strogo izpituju, osobito slabiji kandidati, iz svih predmeta učiteljske škole, kako i na predjašnjem osposobljujućem izpitu; a proti tomu je pravom ustao profesor Basariček, zahtievajuć, da se taj izpit olakša kako drugim stališem, tako i učiteljskomu, „kad se tomu ne protivi nikakov ni formalni ni materijalni razlog, *pače to silno traži prieka potreba i obziri čovječnosti*".*)

A kako je *s drugim izpitom* nakon dvogodišnjega službovanja? Vladino „Obrazloženje" veli k tim §§: „§§ 83. i 84." (po prvobitnoj osnovi, a §§ 81. i 82. n. šk. zk.) „uvadja se po svršetku náuka na učiteljskoj školi *izpit zrelosti,* a istom nakon dvogodišnjega praktičnoga službovanja osposobljujući učiteljski izpit, kao što je to i drugdje, pa i u bivšem krajiškom području uredjeno."

„Ako se uvaži, da mladi učitelji iza svršenih nauka često knjigu sasvim odnemare, valjalo je naći poticalo, koje će ih nukati, da se neotudje svojoj zadaći."

Da li je taj izpit uspješno poticalo k nauku, dvojimo, ter držimo, da je puno i koristnije i uspješnije ono, što je isti Basa-

---

*) Praksa, koja se je počela uvadjati kod tih strogih izpita, koji no se prvi put po nov. ustr. štatutu baš sada svršavaju, dok vodimo korekturu ovoga arka, još više potvrdjuje, da se novim ustr. štatutim oti izpiti nisu učit. pripravnikom i pripravnicam olakotili, pače postali su još teži, nego li su bili predjašnji osposob. izpiti. Jer ne samo da se slabiji učenici i učenice strogo izpituju iz svih propisanih predmeta, već se još strože i duže izpituju, nego prije; a jerbo predsjednik tek kod izpitivanja sam odredjuje, koji su od izpita iz pojedinih predmeta oprošteni, prisiljeni su svi učenici i učenice pripravljati se tik do izpita iz svih predmeta, kako su se i prije pripravljali.

Digitized by Google

riček predložio u svom „Izvještaju", što ga već gore razmotrismo, da se naime učiteljska škola razdieli u prva dva tečaja teoretična, a druga dva praktična smjera, sa izpitom teoretičnim na koncu II., a konačnim praktičnim osposobljujućim izpitom na koncu IV. tečaja.

U odborskoj sjednici od 30. svibnja 1888. odborski izvjestitelj preporučivao je odboru otaj Basaričkov predlog, al mu se je protivio odjelni predstojnik, veleći, da se ne može razrediti naukovni materijal na preparandiji tako, da strogo obćeniti predmeti budu za se, a strukovni za se.

No nije bilo ni nuždno, da se naukovni predmeti tako strogo luče, a da se taj predlog ipak prihvati; jer je tomu dosta, da prva dva tečaja budu *pretežno teoretična*, a druga dva *pretežno praktična* smjera.

Glede toga drugoga izpita posve se slažemo sa izvještajem Basaričkovim, da „prisilno takovo djelovanje", kojim se hoće mlad učitelj ovim izpitom prisiliti na dalnji rad, „može pače s psihološkoga razloga uroditi upravo protivnim plodom, da naime kandidat tim više zamrzi na nauku, i da onda, kad sretno izpit položi i prisilja nestane, nikad više ne pogleda u knjigu." A i to je istina, što spominje gore napomenuta „*Predstavka*" sred. odbora saveza učit. družtava na vis. sabor, da će učitelj, komu nad glavom visi Damoklesov mač, s manje požrtvovnosti i mara nastojati oko povjerene si škole.

Nije bio neumjestan nazor nekih učitelja iz dolnjega Sriema, iz bivše vojne Krajine, što ga iznesoše u br. 124. Nar. Nov. od g. 1888., u vrieme, kad se je nova zakonska osnova baš razpravljala u odborskih sjednicah, „*da ondje nije na školstvo povoljno djelovao obstojeći*" (za onda još) „*krajiški propis,* po kojem su učitelji svršivši učiteljsku školu, *morali tekar poslje dvie godine polagati učiteljski izpit,* budući su se prve dvie godine na uštrb praksi i vršenju svojega zvanja morali baviti teoretičkimi naukami, da uzmognu položiti izpit. Oni misle, *kada bi se učitelji prve tri godine imenovali provizorno, pa poslje dokazana uspjeha definitivno,* da bi se dalo isto postići, a to tim više, što se razširenjem učiteljske škole na četiri godine pruža budućemu učiteljskomu naraštaju dovoljno prilike, da se teoretički naobrazi." Dakako da se po n. zakonu ne će na tom izpitu kandidati izpitivati toliko teoretički, koliko više praktički, al svejedno priprava, pak i briga za taj izpit priečit će ih u požrtvovnom djelovanju u školi, a prisilna

Digitized by Google

dvogodišnja priprava za izpit može im knjigu još više omraziti. Duboko smo uvjereni, da to prisilno sredstvo ne će odstraniti čestoga nemara za knjigu u mnogih mladjih učiteljih, jer tomu je nemaru korjen puno dublji, koji se ovakovim palijativnim sredstvom ne da izčupati. Govorili smo o tom zlu već gore, prosudjujuć „Izvještaj“ Basaričkov. Toliko ob ovoj razlici medju starim i novim šk. zakonom, koja svakakako spada medju ponajglavnije. —

Sliedi § **87. st. šk. zk.** te odnosni, *slovom* skoro istovetni § **83. n. šk. zk.**, koji je u uzkom savezu sa predjašnjim §-om. Glasi pako taj § u **st.**, kako i u **n. šk. zk.**:

„Kandidatom, koji na izpitu zadovolje propisanim zahtjevom, izdaje se svjedočba, kojom se oni sposobnimi izjavljuju“ (st. zk.) — *„kojom se proglašuju sposobnimi“* (n. zk.) — *„za učiteljsku službu na“* — „u“ — *„obćih pučkih školah.“*

Rekoh, da je taj § *slovom* istovetan u st. i u n. šk. zakonu, jer *nije* istovetan *u stvari,* budući da se njegova odredba u st. šk. zk. odnosi na osposobljujući izpit na koncu III. tečaja, dočim se u novom šk. zk. protezuje na otaj drugi učiteljski izpit, koji se polaže iza dvogodišnjega učiteljevanja. —

Isto valja i za sliedeći § **88. st. šk. zk.**, koji je *slovom* malne istovetan §-u **84. n. šk. zk.**, te glasi: *„Kandidatom, koji na izpitu nezadovolje propisanim zahtjevom, samo je jedanput prosto izpit opetovati,* **a medjutim se mogu upotriebiti kano privremeni učitelji** (§. 112.)“ (st. zk.) — *„samo je jedanput prosto izpit opetovati“* (n. zk.).

„Po drugi put opetovanje učiteljskoga izpita može dozvoliti samo zemaljska vlada.“

Dakle se i ovaj §, kako i oni sliedeći, koji govore ob učiteljskom izpitu, protezuje u st. šk. zk. na predjašnji osposobljujući izpit na koncu III. tečaja, a u n. šk. zk. na učiteljski osposobljujući izpit iza dvogodišnjega uspješnoga službovanja. U ostalom odredbe vladine u novom ustr. štatutu za opetovanje izpita zrelosti slične su ovim za opetovanje učiteljskoga izpita.

Ob opetovnom izpitu zrelosti, o kojem sám zakon ništa pobliže ne opredieljuje, *odredjuje § 92. ustr. štatuta:* „Ako koji izpitnik nije zadovoljio propisanim zahtjevom iz jednoga predmeta, može ga izpitno povjerenstvo, ali ne izdavši mu svjedočbe, pripustiti k popravnomu izpitu iz toga predmeta o početku buduće školske godine.“

Digitized by Google

„Takav se popravni izpit mora obavit na onom istom zavodu, na kojem je kandidat polagao glavni izpit."

„Na izpitu u jesenskom roku ne može se dozvoliti popravni izpit iz jednoga predmeta."

Nadalje veli ob istom predmetu dalje *§ 93. istoga štatuta:*

„Izpitnik, koji od izpitnoga povjerenstva nije pronadjen zrelim, ne može na manje biti reprobovan nego na godinu dana."

„Takovu se izpitniku izdaje „„Izpitna svjedočba"". U tu svjedočbu valja takodjer zabilježiti rok reprobacije."

„Prijavljujuć se takav izpitnik za opetovni izpit, treba da prinese svjedočbu o predjašnjem izpitu."

„Ako takav izpitnik opetuje izpit na istom zavodu, na kojem je bio reprobovan, oprošten je od polaganja izpita iz onih predmeta, iz kojih je kod predjašnjega izpita dobio u svjedočbi najmanje ocjenu: „„dobar"". Ako polaže izpit na inom zavodu, postupat će se s njim kao izvanjskim kandidatom."

„Izpitnik, koji na opetovnom izpitu neuspije, može se samo s dozvolom kralj. zemaljske vlade, odjela za bogoštovje i nastavu, pripustiti k novomu izpitu; a to mu treba takodjer zabilježiti u izpitnu svjedočbu."

Ob učiteljskom pako opetovnom izpitu odredjuje § 15. „Propisa", za taj izpit vladom izdanoga: „Kandidati, koji na prvom izpitu nisu uspjeli, ter se žele po drugi put podvrći izpitu, moraju to učiniti pred istim izpitnim povjerenstvom iz svih predmeta, a ne samo iz onih, iz kojih nisu zadovoljili na prvom izpitu, i to ne prije, nego u roku od godine dana."

„Opetovati učiteljski izpit za niže pučke škole dopušteno je samo jedan put, osim slučajeva iznimne dozvole, koju podieljuje kr. zemaljska vlada. Takova dozvola vriedi samo za jednu godinu dana." —

Sliedeći § **89. st. šk. zk.** jest slovom skoro istovetan §-u **85. n. šk. zk.,** al se proteže opet u st. šk. zk. na predjašnji učiteljski izpit, a u novom na onaj iza dvie godine službovanja. Glasi pako: *„Tko je načinom u §. 87."* (st. zk.) — *„u §. 82."* (n. zk.) — *„naznačenim osposobljen za učiteljsku službu na — u — občih pučkih školah"* (u n. zk. trebalo je točnije reći: „u nižih pučkih školah" o. p.), *„može se* poslje — poslije — *podvrći izpitu za gra-*

Digitized by Google

djanske škole" (st. zk.) — *„učiteljskomu izpitu za više pučke škole*" (n. zk.) — *„pred postavljenim za to izpitnim povjerenstvom.*"

O tom smo § svoje već gore rekli kod § 78. n. šk. zk. —

S otim je §-om u uzkom vezu sliedeći § **90. st. šk. zk.**, te § **86. n. šk. zk.**

Glasi pako § **90. st. šk. zk.**: *„Mladići, koji su s dobrim uspjehom svršili veliki gimnazij ili veliku realku, mogu, iza kako su se* **samo njeko vrieme praktički izvježbali na preparandiji,** *neposredno biti pripušteni k izpitu za gradjanske škole.*"

Odnosni § **86. n. šk. zk.**: „. . . . . *veliku gimnaziju ili* . . . . *iza kako* **su barem godinu danah na učiteljskoj školi iz predmetah, koji im se odrede, teoretička predavanja slušali i praktički se izvježbali**, ... *k učiteljskomu izpitu za više pučke škole.*"

Ovdje je novi zakon pravom *uvažio one javne učiteljske glasove*, koji su se bili pojavili prije saborskih razprava o nov. šk. zakonu, da *za osposobljivanje* za učitelje predjašnje gradjanske, sadanje više pučke škole *ne dostaje ovakovim mladićem „samo neko vrieme praktički se izvježbati na preparandiji*", i ne gledeći na to, da je izraz „neko vrieme" vrlo elastičan i neopredieljen. Novi je zakon te uvjete i glede vremena i glede naukovnoga materijala točnije opredielio. U tom je **n. šk. zk. za naobrazbu** ovih učitelja **donekle bolji od staroga.**

Vladino „*Obrazloženje*" k prvobitnoj zak. osnovi, predloženoj saboru, veli o tome:

„§. 88. pruža priliku abiturientom gimnazijah i realakah, da se za učiteljevanje na gradjanskih školah temeljitije pripraviti mogu u posebnom za njih priredjenom tečaju."

„Slična ustanova sadržana je i u zakonu od godine 1874., ali tamo se od kandidata za učiteljsku službu na gradjanskih školah nezahtieva drugo, nego da su se neko vrieme praktički izvježbali na preparandiji."

Dvojimo, da li će i ta jedna godina dostati, da se dovoljno upute u pedagožke discipline, i da se valjano izvježbaju za buduću im službu. Svakako bi bilo bolje, da se i od njih zahtieva učiteljski izpit za niže pučke škole, kako je to predložio bio učitelj Zobundjija u „Napredku" prije saborskih razprava, ili da im valja najmanje dvie godine polaziti pedagožke struke i praktički se izvježbati u učiteljskoj školi. To se je, ne ima dvojbe, dalo vrlo sgodno urediti, da je sabor prisvojio predlog prof. Basarička, po kojem bi učiteljska škola imala dva tečaja za obću naobrazbu, a dva za

Digitized by Google

strukovnu praksu, pa bi se ovaki mladići primali odmah u III. tečaj učiteljske škole. —

I sliedeći § **91. st. šk. zk.**, te § **87. n. šk. zk.** jesu opet *slovom* malne istovetni, al se naravno i tudjer § 91. st. šk. zk. protezuje na predjašnji osposobljujući, a § 87. n. šk. zk. na učiteljski izpit iza dvogodišnjega službovanja.

Glasi pako § **91. st. šk. zk.**: „*Kandidati, koji se po dovršenom učiteljskom izpitu nisu za vrieme od tri godine bavili učiteljskom strukom, moraju prije svoga definitivnoga namještenja ponoviti učiteljski izpit.*"

Odnosni § **87. n. šk. zk.**: „. . . . *moraju*, **da uzmognu biti definitivno namješteni u učiteljskoj službi**, *ponoviti učiteljski izpit.*"

Svatko uvidja, da je odredba ovoga § posve pravedna. —

Sliedeći § **92. st. šk. zk.** jest dielomice jednak § **88. n. šk. zk.**, samo što ovaj još k tomu sadržaje novu za učiteljstvo učiteljske škole povoljniju odredbu.

Glasi § **92. st. šk. zk.**: „*Učiteljsko osoblje na preparandijah sastoji od ravnatelja, zatim od dva do četiri glavna učitelja, učiteljah vjere, i potrebnih k tomu pomoćnih učiteljah (dotično učiteljicah).*"

Odnosni § **88. n. šk. zk.**: „*Učiteljsko osoblje učiteljskih školah sastoji od ravnatelja, učitelja vjere, potrebnoga broja glavnih i pomoćnih učiteljah (učiteljicah).*"

Glavne učitelje ide naslov „„profesora"".

Ob ovom naslovu, što ga novi šk. zk. daje učiteljem učiteljske škole, i kojega im st. zakon nije davao, veli *vladino* „*Obrazloženje*": „§. 90." (po prvotnoj osnovi) „odredjuje, da glavne učitelje učiteljskih školah ide naslov „„profesora"".

„U Ugarskoj i svih cislitavskih zemljah nose ti učitelji naslov profesora, premda ni tamo posvuda nisu osposobljeni za srednja učilišta; pa obzirom na to, da se uviek najizvrstniji učitelji za takova mjesta biraju i obzirom na važnu zadaću, koju oni izpuniti imaju, treba da im se priušti većega ugleda radi taj naslov."

Da li baš ovi u „Obrazloženju" navedeni razlozi dokazuju potrebu toga naslova, ne pitamo; ali pošto je novim škol. zakonom učiteljska škola sa njenim osobljem uvršćena malne posve u red srednjih učilišta, ne će nitko moći zamjeriti, što je glavnim učiteljem toga zavoda podieljen isti naslov, koji ide i učitelje srednjih učilišta.

Samo bi tom prilikom primjetili, da ni novi školski zakon jednako, kako ni stari, nigdje ni riečcom ne spominje načina, kako se učitelji učiteljske škole osposobljuju za svoju službu. A to je

Digitized by Google

svakako trebalo uvrstiti u sam zakon, ili bar onako natuknuti, kako je to učinjeno u § 78. šk. zk. za učitelje viših pučkih škola.

Ustrojni štatut govori o tom nešto u zadnjoj alineji 97. §-a: „Za glavnoga učitelja (učiteljicu) na učiteljskih školah može biti namješten samo onaj, tko je redovito osposobljen najmanje za učiteljsku službu na viših pučkih školah.“ Po tome je osposobljujući izpit za učitelja više pučke škole dostatna kvalifikacija, da bude tko namješten za učitelja učiteljske škole. No kako se iz ovoga § škol. zakona, pak i iz cieloga ustroja učiteljske škole razabrati može, jest u intenciji vis. vlade i prama smislu samoga škol. zakona, da se na učiteljske škole, bar na mužke, *malo po malo ponamjeste takove učiteljske sile, koje su osposobljene za srednja učilišta.**)

Da ovaj § u novom škol. zakonu iza ravnatelja odmah *na prvom mjestu spominje učitelja vjere,* dočim ga je st. šk. zk. spomenuo tek iza glavnih učitelja, a pred pomoćnimi učitelji, time kao da novi zakon slovom više počitanja pokazuje prama crkvenoj oblasti, nego li je to pokazivao stari zakon.

Al da se i po novom *ustr. štatutu u § 99. učitelj vjere,* ako osim nauka vjere u učiteljskoj školi ne predaje još nauk vjere u vježbaonici, ili koji drugi predmet u učiteljskoj školi, za koji je redovito osposobljen, *izravnjuje glede prava i plaće sa učitelji vježbaonice,* ne čini nam se niti za nauk vjere častno, niti pravedno prama učitelju vjere, koji je za učitelja u učiteljskoj školi ipak malo drugčije osposobljen, nego li učitelj u vježbaonici. —

Sliedeći i posljednji u ovoj glavi § **93. st. šk. zk.** malne je istovetan §-u **89. n. šk. zk.**, te glasi: „*Ravnatelja i učitelje na preparandijah — učiteljskih školah — imenuje zemaljska vlada.*“

Ovaj §, kako i svi drugi §§ ob imenovanju učitêlja, ter ob upravi pučkih i učiteljskih škola, (o čem pobliže niže u VIII. gl. st., a IX. gl. n. šk. zk.), kako i sav duh novoga školskoga zakona, opet pokazuju, *da je* **novi školski zakon od 31. listop. 1888. ostao na istom temelju, na kojem je stajao stari školski zakon od 14. listop. 1874.**, *da je u oba zakona isti pravac i duh, crkvi katoličkoj protivan i neprijazan.* I po novom šk. zakonu, kako nam to i ovaj § pokazuje, imenuje, namješta, odpušta itd. sve učitelje svih javnih škola, bilo pučkih bilo učiteljskih, pak i učitelje

*) To nam pokazuju i najnovije promjene u naših mužkih učiteljskih školah.

Digitized by Google

vjere, zemaljska vlada, dakle država, kako je to činila i po starom školskom zakonu od 1874., kao god što država ne samo javne škole upravlja i nadzire i rukovodi, već imade i nad svimi drugimi školami, bile javne, bile konfesijonalne, bile privatne, *vrhovni nadzor,* i to nadzor u obsegu vrlo neopredieljenom, koji obseg opet sama država opredieljuje. Ono, što je novi školski zakon u novoj VI. glavi o konfesijonalnih i srbskih autonomnih školah, ter u još nekih drugih pomanjih točkah crkvi ustupio, jedva što mienja u toj stvari. (Vidi o tom na tanje kod pojedinih §§ VI. glave n. šk. zakona.)

Mi smo evo dokrajčili svoje razmatranje ob ovoj toli znamenitoj po kršćanski uzgoj četvrtoj glavi novoga školskoga zakona ob učiteljskoj školi, sravnjujuć ju sa četvrtom glavom staroga školskoga zakona. Mielimo, da na koncu svoga razmatranja možemo podpunim pravom, sakupiv sve u jedno, ovo zaključiti: 1. Novi školski zakon očito nastoji, da novimi, shodnijimi zakonskimi odredbami **učiteljsku školu bitno preustroji, da se tim odstrane oni manjci, koji su se opazili na predjašnjoj učiteljskoj školi,** i koji su bili glavni uzrok, za što taj zavod u uzgoju i naobrazbi budućih pučkih učitelja do sada ni iz daleka nije postizavao onoga ploda, onoga uspjeha, koji se od njega pravom tražiti mora. No 2. jednako je jasno, **da toga novi škol. zakon s veće strane postignuo nije,** *te da nema osnovane nade, e će se ti manjci u buduće u puno manjoj mjeri pojaviti,* već je sigurno, da otaj toli znamenit po kršćanski uzgoj zavod niti u napred ne će donieti željena ploda po pravi kršćanski uzgoj budućih pučkih učitelja, a dosljedno i kršćanske mladeži pučke škole.

A glavni je tomu razlog, što i nova učiteljska škola, izuzmeš li donekle iznimku, što ju sadržaje VI. glava, **stoji na istoj bezkonfesijonalnoj osnovi, na kojoj je stajala predjašnja preparandija.** Kad se dakle nije htjelo zlo iz korjena odstraniti, ne mogu tomu zlu odmoći svi drugi palijativni ljekovi. —

V.

„Glava peta. O produžnom obrazovanju učiteljah“ (st. i n. šk. zk.).

Svakoga je učitelja sveta dužnost, pošto je osposobljen za svoju službu, bilo privremenu, bilo stalnu, da ne zabaci knjigu, već da se nastoji i nadalje naobražavati, stranom da ne zaboravi

Digitized by Google

ono znanje, što si ga je stekao u učiteljskoj školi, stranom da oto znanje, koje je ipak dosta manjkavo, nadopuni, usavrši, a stranom da se sve bolje osposobi, pripravljajuć se za pojedini sat, kako će sve bolje, uspješnije djelovati u školi svojoj. To je potrebno svakomu, koji ne će da zaostane, da se zapusti, pa da se po malo knjizi posve ne otudji; to je u prvom redu potrebno učitelju, koji ne samo da treba da je i sam upućen u školske discipline, već da nastoji i druge u nje uputiti. Ovakovo dalnje obrazovanje, ako biva u dobru pravcu, s kojim se dakako valja da sdruži i religijozno-ćudoredno obrazovanje, bit će mu osim toga i najbolji štit proti obćoj današnjoj bolesti, proti bezposlici i s tom spojenoj površnosti, proti moralnoj propasti, proti tomu, da ne utone u brigah za vremenitimi materijalnimi stvarmi, te da ne padne u poguban mekanizam u svom zvaničnom djelovanju; (u taj mekanizam osobito lako upada učitelj na selu, na pose ako je već puno godina probavio u svojoj po sebi dosta jednoličnoj službi). A probudi li se jednom u srcu učiteljevu mar za naukom, interes za duševnim radom, bit će mu knjiga i u kasnije dane najmilijom zabavom.

Kojimi će to sredstvi postići, pokazuje mu školski zakon u ovoj glavi „*O produžnom obrazovanju učitělja.*“

Priznali su to takodjer učitelji K. i Lj. D. u Nar. Nov. g. 1888. Na pose veli o tom učitelj Lj. D. u br. 74.: „Glede *produžnog obrazovanja učiteljah* prihvaćam mnienje g. K—a, jer nitko ne može podvojiti o tom, da učitelju toga obrazovanja treba kao i svakom zvaničniku, pače i svakomu čovjeku. Učiteljstvo je samo uvidjelo potrebu toga obrazovanja, upoznalo je takodjer i najjaču mu podlogu, naime udruživanje . . . .“

Budući da ovo poglavje s jedne strane ne zasieca toli bitno u našu zadaću, da ocienimo naime vriednost nov. škol. zakona po kršćanski uzgoj, kako druga poglavja, a budući da opet s druge strane ne ima baš puno bitnih razlika medju st. i n. šk. zakonom u toj glavi, može naše razmatranje ove glave biti posve kratko. Navedimo redom pojedine §§ ote glave po st. šk. zk., i sravnimo ih sa odnosnimi §§ n. šk. zk.!

§ **94. st. šk. zk.** jest s malom iznimkom jednak §-u **90. n. šk. zk.**, te glasi:

„*Da se učitelji mogu u znanstvenom i pedagogičkom pravcu i dalje obrazivati, zato služe*“ (st. zk.) — „*Daljemu znanstvenomu i pedagogijskomu obrazovanju učiteljah služe*“ (n. zk.) — „*knjiž-*

Digitized by Google

nice, školski časopisi, učiteljski sastanci i izvanredni **produžni učevni** *tečaji*“ (st. zk.) — „*i izvanredni* **strukovni** *tečaji*“ (n. zk.).

„U §. 92.“ (prvob. osnove, a 90. n. šk. zk.) „nadomještaju se za dalnju naobrazbu učitelja dosadanji produžni tečaji strukovnimi, jer su se produžni tečaji smatrali nuždnimi poglavito dotle, dok mine prelazno doba i dok se stariji učitelji privedu iz staroga u novi sistem školski. A k tomu ti tečaji nisu imali osobitoga uspjeha.“ Tako vladino „Obrazloženje“ k zakon. osnovi novoga školskoga zakona, prvotno saboru predloženoj.

Držimo, da je prvi razlog, što ga „Obrazloženje“ navodi za predjašnje produžne tečaje i za promjenu tih tečaja u strukovne, vrlo slab i manjkav, pače i vriedja učitelje stare škole, iz koje su proizašli i sami stvaratelji novoga školskoga sistema, kao da su učitelji stare škole bili tako nesposobni i nedotupavi, da im je trebalo još produžna kakova tečaja, kakove produžne učiteljske škole, a da toga učiteljem današnje liberalne škole ne treba. Nasuprot držimo, a to nam pokazuju takodjer izjave same vis. vlade, što smo ih u predjašnjem poglavju ob učiteljskoj školi naveli, da bi mladjim učiteljem takova produžna škola puno više trebovala, nego li starijim.

Bit će s toga jedva podpuno osnovan razlog, što ga navodi za dokinuće ovih tečaja netom napomenuti učitelj K. na sp. mj., kad veli: „Ako su produžni tečaji bili potrebiti kod preustrojstva školstva g. 1875., ta je potreba danas prestala, pošto su danas namješteni učitelji svi izpitani. Produžni tečaji imali bi se dokinuti.“ Da je tih tečaja trebalo dokinuti, drugi je razlog. Rado vjerujemo, da ti produžni tečaji nisu imali pravoga uspjeha, jer ga, promotrimo li prilike, u kojih živu učitelji pučkih škola, osobito na selu, nisu ni mogli imati, ter su ti tečaji bili za nebogoga učitelja samo bezkoristan i nepotreban trošak i teret. U tome se posve slažemo sa nazori i učitelja K. i njegova kolege Lj. D. Prvi veli (u br. 52. Nar. Nov. 1888.):*) „Za kaznu pako, koga na produžni tečaj zvati, nije shodno; to su neizravne novčane kazne. Kako bi izgledalo, da danas kojega činovnika, koji bi što zlo riešio, višja oblast pozove, da ide na novo izpit polagati? Za to se nalazi

*) Budi ovdje mimogredce spomenuto, da i na tom mjestu, kako i svuda, gdje navodimo doslovce čije rieči ili kakov tekst iz kojega časopisa itd., ostavljamo i jezik i pravopis i interpunkciju, kakova je u izvorniků, nepromienjenu.

Digitized by Google

drugih kaznah." A drugi veli ob istoj stvari (u br. 74. Nar. Nov. i g.): „Ne sumnjamo, da će biti sistirana uredba „produžnih tečajah", ne stoga, kao da nebi trebalo produžne naobrazbe, već stoga, što se za 1—2 mjeseca nikomu nemože glava nakrcati, i što bi u obće onaj, koga bi se moralo na taj tečaj poslati, bio poslje njega upravo takav, kakav je bio prije. Dublji su razlozi nazadovanju i stagnaciji u takvih učiteljah, čemu ih bezkoristno mučiti i ruinirati." (Posve dobro! O. p.).

No kako će se urediti *izvanredni strukovni tečaji,* koje novi šk. zakon odredjuje mjesto dosadanjih produžnih učevnih tečaja, toga do sada još ne znamo. —

Sliedeći § **95. st. šk. zk.** glasi: „*Svaka je* **školska obćina** *dužna davati najmanje 10 for. na godinu, da se utemelji i uzdržava* **obćinska**" (razumieva se: *školska*) „**knjižnica, kojom upravlja dotični učitelj ili učiteljski sbor.**"

Odnosni § **91. n. šk. zk.**: „*Svaka je* **politička obćina** *dužna davati najmanje 10 for. na godinu za svaku obću pučku školu svoga područja, da se utemelji i uzdržava* **školska knjižnica.**"

Novi škol. zakon i ovdje, kako i drugdje, veli mjesto „školska obćina" „*politička obćina*", te ne odredjuje izrikom, kako je to odredio bio st. šk. zakon, da školskom knjižnicom „*upravlja učitelj ili učiteljski sbor*".

U prvobitnu zakonsku osnovu bio je ovaj § st. šk. zk. malne doslovce prenesen. No u odborskoj sjednici od 30./5. 1888. predložio je izvjestitelj dr. Kršnjavi kod toga §, „da se novci za školske knjižnice predaju kotarskoj ili županijskoj školskoj blagajni, pa da se od tih oblastih vodi briga za uredjaj knjižnicah na pučkih školah. Da se taj inštitut ovako praktično i energično u ruke oblasti uzme, kako je to Maccalay u Indiji uzornim načinom proveo, mogle bi biti te knjižnice ne samo za školu već i za ladanjsku inteligenciju od velike koristi."

„Odjelni predstojnik dr. Stj. Spevec slaže se s tim te veli da se prinosi za školsku knjižnicu imadu predavati obćinskom školskomu odboru, po čem bi § 93. imao glasiti: „„Svaka je politička obćina dužna davati najmanje 10 for. na godinu za svaku pučku školu svog područja da se utemelji i uzdržava školska knjižnica, kojom upravlja dotični mjestni školski odbor."" (Nar. Nov. g. 1888. br. 125.).

Ova promjena u n. šk. zk. pokazuje nepovjerenje u učitelja dotično u učiteljski sbor, oduzevši mu upravu školske knjižnice i

Digitized by Google

prenesav ju na školski odbor. No to je ne samo uvrjedljivo po učitelja, već i vrlo nespretno, da ne bude učitelj ili ravnatelj škole odgovaran za školsku knjižnicu, i da njom ne upravlja. Možda se je to kasnije i uvidilo, pak se je zadnja izreka ob upravi školske knjižnice u n. šk. zakonu izpustila, te je stvar i nadalje ostala do danas in suspenso! — Al je još vjerojatnije, da ob upravi te knjižnice n. šk. zakon za to ništa ne odredjuje, što mu je još i to preveć slobodno, da obćinski odbor tom knjižnicom upravlja, te je htio, da ostavi vladi sgodu, prenieti i upravu te knjižnice direkte na kotarsku ili županijsku oblast.*)

§ 79. „Šk. i nast. reda za pučke škole“ od 15. srp. 1889. veli istina: „Koje knjige da se za školsku knjižnicu nabave, odlučuje učitelj, a gdje ih je više, učiteljski sbor.“ Al prvo to nije uvršteno u sam zakon, dakle je samo promjenljiva naredba, a drugo u toj se naredbi ni riečcom ne govori ob upravi knjižnice.

Za to sudimo, da je taj § u n. šk. zakonu poput drugih sličnih §§, te ciele IX. glave „Ob upravi pučke škole“, ne samo školu još više skučio pod političku oblast, već ujedno umanjio obćinsku autonomiju glede pučke škole; a to sigurno nije po uzgoj bolje, već gore.

S toga držimo, **da u tom §-u n. šk. zakon nije bolji od staroga, pače još lošiji.** —

Al još nešta važna o tih školskih knjižnicah.

Da su školske knjižnice dalnjoj naobrazbi učitêlja vrlo koristne, svatko uvidja; al bit će koristne tek onda, ako učitelju pružaju samo zdrave duševne hrane. Za to je sveta dužnost onih, na koje spada, da bdiju nad tim, da se u te knjižnice ne ušulja otrov bezvjerja ili nećudorednosti. S toga je razloga morao svakoga pravoga kršćanina u dnu duše razžalostiti odgovor odjelnoga predstojnika za bogošt. i nastavu, što ga je u proračunskom saborskom odboru od 18. stud. 1889. dao na interpelaciju Vučetićevu glede Rousseau-ova Emila, uvrštena i u neke naše učiteljske knjižnice.

„Zastupnik dr. Vučetić“, tako čitamo u br. 266. Narod. Novina od 18. stud. 1889., „pokazujuć opasna načela u Rousseauv-

---

*) Provedbena naredba vladina „Ob upravi pučkih škola“ od 25. lip. 1889. ne odredjuje u tome ništa jasna, već jedino nalaže, da kotarska oblast, dotično gradsko poglavarstvo, te župan. školski nadzornik razvide „u kakovu se stanju nalazi“ medju ostalim i školska knjižnica [§§ 39. 1. a), § 42. 1. a), te § 59. A. j)]. Sam školski zakon nalaže to u § 189. 1. a) samo kotarskoj oblasti.

Digitized by Google

ljevu Emilu i njegove ubitačne posljedice u prošlom vieku, poziva vladu, neka ovoga djela, što je izdano od pedagogičkoga družtva, nepreporuča za pučke škole i nedopusti, da bude primljeno u njihove knjižnice. — Predstojnik dr. Spevec izjavi, da on nekani djela preporučivati, no mnogi učitelji da su članovi družtva te će dobiti djelo badava, a on nemože braniti nikomu, da čita."

To je zaista čudan odgovor na gornju interpelaciju, a osim toga i očito sofističan, dočim je predstojnik drugi dio interpelacije, neka vlada ne dopusti, da djelo bude primljeno u školske knjižnice, jednostavno mimoišao. No pitamo, zar je država svoju dužnost izpunila, ako istina ne preporuča, da si učitelji dušu truju, (ta to bi bilo upravo užasno!), al ako ipak ne prieči, da se taj otrov širi, gdje to može i mora zapriečiti; posve je naime krivo shvaćanje, da država oli vlada, ona naime oblast, kojoj je zadaća, osigurati javni poredak itd., ne može priečiti čitanje i širenje spisa jednako pogubna po državu kao i po crkvu; a još je jadnije shvaćanje, da ona takove knjige niti iz školskih knjižnica odstraniti ne može. Čitanje i širenje kakove knjige jest čin vanjski, a ne nutarnji, može dakle biti predmetom ljudskoga, i na pose državnoga zakona ili vladine odredbe.

Kad bi se čitala i širila i u školske knjižnice uvršćivala kakova knjiga, koja potiče na odpor proti, recimo, dualističkomu ustavnom sistemu austro-ugarskomu, ja kriv, ako bi knjiga tjedan dana proživila. Pa evo, „Emil" Rousseau-ov propovieda prezir ne samo ove ili one vladavine, ili odpor proti njoj, već protiva svakoga auktoriteta i crkvenoga i svjetovnoga, pače prezir prama auktoritetu najvišemu, Božjemu. I tu knjigu vlada ne može zabraniti!! *Možda se ta knjiga za to ne može zabraniti, jer se u njoj upravo sotonskom prevrtljivošću i sofisterijom navaljuje na kršćansku vjeru i crkvu?* — Mi sudimo, da je dublji razlog gornjemu odgovoru predstojnikovu, a ne samo kakov oportunitet, ili politika, već taj, što moderna država, kako po ostaloj Evropi, tako žali bože i kod nas stoji na sličnom protukršćanskom tlu, na kojem i Rousseau-ov „Emil" stoji.

Rekosmo, da su školske knjižnice, ako su valjano uredjene, i zdravom hranom providjene, od velike duševne koristi po učitelja, pa tako i po školu. Al ako one učitelju otrova davaju, i po tom preko učitelja i djecu školsku truju, onda je taj § neopisiva krivica proti obćinarom i upravo naloženo duševno samoubijstvo i

Digitized by Google

ubijstvo vlastite im djece, kadno moraju svojimi žuljevi te školske knjižnice i utemeljivati i uzdržavati. —

I u sliedećem §-u je znamenita razlika medju starim i novim škol. zakonom.

§ **96. st. šk. zk.** glasi: „*U području svakoga* **kotarskoga suda** *mora se* **najmanje jedan put na godinu** *pod predsjedom županijsko-školskoga nadzornika (§. 161. f) držati učiteljski sastanak.*"

U n. šk. zk. glasi dotični § **92.**: „*U području svake* **županije** *drži se redovito* **svake treće godine** *pod predsjedanjem jednoga od županijskih školskih nadzornikah, kojega odredi županijska oblast, učiteljski sastanak.*"

N. zk. šk. umanjio je znatno broj učiteljskih skupština, dok je odredila, da se drže ne svake godine, već svake treće godine, i to ne u svakom od bivših područja kotarskih sudova, već samo u području svake županije. Koji je razlog tomu?

O tom veli vladino „Obrazloženje": „§ 94." (prvot. osn., 92. n. zk.) „odredjuje, da se županijske učiteljske skupštine obdržavaju svake treće godine."

„Dosadanja ustanova, po kojoj su se učiteljski sastanci obdržavali najmanje jedanput svake godine, pokazala se je u praksi skroz neshodnom."

Proti tomu nazoru izjavili su se, a ne bez razloga, spomenuti već učiteljski glasovi u Nar. Novinah prije saborskih razprava, a izjavio se je i izvjestitelj saborskoga odbora za bogoštovje i nastavu tečajem odborske razprave o tom predmetu.

Učitelj K. veli o tom u br. 52. g. 1888. Nar. Novina: „Gdje se više ljudih sastaje, tu se i više i raznih mislih izmienjuje, a time budi duh na rad i težnja za napredkom. Sav se sviet po mogućnosti udružuje, pak ako je to svim stališem i razredom potrebno, u istinu je i učiteljstvu. Da mu to pako bude moguće, treba mu dati prilike i to učiteljskimi sastanci. *U svakoj županiji* imale bi se *barma svake druge godine* obdržavati skupštine, u kojih bi se pretresivala pitanja, tičuća se škole i njezina boljka."

Učitelj Lj. D. spomenu u 74. br. Nar. Nov. i. g. ponajprije, kako je učiteljstvo i samo upoznalo udruživanje najjačom polugom dalnjega obrazovanja pučkih učitelja, te kako danas imamo uslied toga u Hrvatskoj velik broj učiteljskih družtava, a sva da su do male iznimke udružena u „savezu hrv. učitelj. družtava". No „ta družtva nedjeluju niti se nerazvijaju prema svojoj namjeni, ima ih pače dosta", veli, „kojim rad nije segao dalje od

Digitized by Google

konstituiranja." Medju uzroke tomu nepovoljnomu uspjehu tih družtava navodi kao najglavniji taj, što je većini učitelja skoro nemoguće vlastitimi sredstvi podmiriti ogromni putni trošak do udaljenoga sastajališta. Pa jer se ono, što se u tom pogledu čini, premalo cieni, uslied toga da će se činiti još manje.

„Dosadanji školski zakon", nastavlja, „doskočio je tomu ustanovom o podžupanijskih učitelj. sastancih. Pa kako je ta ustanova bila zazorna nekim, a najviše onim, koji su imali podmirivati troškove sastanakah ..... Zato neka se i u novom škol. zakonu ustanova o učitelj. sastancih uzpostavi,*) i to o sastancih ne svake druge, nego svake godine. Buduć je obseg županijah prevelik, a kotarah premalen, da se prema njim odredi učiteljski kontingent pojedinih skupštinah, to bi se moglo ostaviti nadležnosti žup. oblastih, da prema broju učiteljstva pojedinih kotarah razredi dva, tri ili više kotarah kao skupštinski svez za onu godinu s naznakom mjesta za viećanje."

Napokon drži on, da ne bi tim skupštinam smio predsjedati šk. nadzornik, jer se tako učitelji ne osjećaju slobodnimi, izraziti svoje misli. „Zato neka se učiteljstvo „„spunoljeti"" t. j. neka mu se dozvoli, da si u takvih skupštinah samo bira predsjednika — ako se drži, da medju učitelji neima za to sposobnoga, onda neka se ni nesazivlju skupštine. Žup. nadzornici pako neka prisustvuju tim skupštinam s onakovom funkcijom, kakovu imadu oblastni povjerenici za sve javne skupštine."

Držimo, da je ovaj nazor o predsjedničtvu tih skupština sam po sebi opravdan. Jer kad se tako radi čak i kod djačkih sastanaka u srednjih učilištih, tim više moglo bi se to dopustiti pučkim učiteljem, a prisutni župan. nadzornik kao vladin povjerenik vršio bi sigurno dostatnu za vladu kontrolu. No kako znamo, novi škol. zakon nije uvažio niti ovoga predloga, a niti gornjega, da se ti sastanci češće obdržavaju, premda je to mnienje zastupao i izvjestitelj saborskoga odbora u odbor. sjednici od 30./5. 1888. „Kod §. 94." (prvot. osn. a 92. n. šk. zk.) naime „izvjestitelj dr. Kršnjavi izjavljuje se proti prevelikim i preveć riedkim učiteljskim skupštinam, koje kad su valjano vodjene i uredjene imadu veliku važnost za dalje naobraženje učitelja."

Na to „odjel. predstojnik dr. Spevec izjavljuje, da je obdržavanje kotarskih učiteljskih sastanakah uslied velikog broja ko-

---

*) Nije bila dokinuta.

Digitized by Google

tarah neprovedivo, ko što je u obće ta vrst sastanakah ostala neplodna."

„Izvjestitelj dr. Kršnjavi misli, da bi se kotarske učiteljske skupštine mogle po turnusu obdržavati, i dobro organizovati po nadzornicih . . . ." (Nar. Nov. br. 125. 1888.).

Da je redukcija učiteljskih sastanaka uzsliedila iz političkih motiva, kako je to izrekao odbornik dr. Fr. Marković u istoj sjednici, nije vjerojatno, jer barem ti sastanci pod predsjedanjem vladinog šk. nadzornika nisu sigurno opozicijonalna karaktera.

Naše je mnienje, da takove skupštine, niti ako se svake godine drže, nisu prečeste, ako su tako uredjene, da se u njih učitelji bodre na uztrajan, požrtvovan rad u školi, ako se u njih širi i strukovno i obće znanje pučkih učitelja, a što je glavno, ako se razprave u njih vode na temelju zdrave, kršćanske pedagogije. Onda sigurno i teret onaj, što ga te skupštine navaljuju na obćine (po sliedećem §-u), nije žrtva bezkoristna.*) No ako su razprave i rezolucije u tih skupštinah i inih sličnih učiteljskih sastancih, kako je već i bivalo, takove, da još više podjare učiteljstvo na neprijateljstvo pram crkvi i nehaj te prezir prama vjeri; ako se te razprave vode na temelju pedagogije liberalne, protukršćanske: onda ne samo da će ostati neplodne i bezuspješne za pravi napredak školski, ne samo da je onda šteta za svaki novčić, što ga obćine u to ime troše; nego je i *neopisiva krivica kršćanskomu našemu narodu, da on mora doprinositi svoj krvavo zasluženi groš u tu svrhu, da se njemu i djeci njegovoj preko liberalnih učitelja malo po malo otme najveće i jedino blago i utjeha njegova, sveta vjera kršćanska;* onda je teret, što mu ga na ledja navaljuje sliedeći §, pravo i *očito nasilje.* —

Glasi naime sliedeći § **97. st. šk. zk.**: „*Svi su učitelji javnih pučkih školah* **dotičnoga kotarskoga suda** *i u obsegu istoga nalazećih se možda* **preparandijah** *dužni doći na učiteljski sastanak, a učiteljem privatnih pučkih školah prosto je doći na taj sastanak.*"

„*Učiteljem* **javnih** *pučkih školah, polazećim na učiteljski sastanak,* **dužne su dotične školske obćine** *dati u tu svrhu potrebitu pripomoć.*"

---

*) Pa ako bi teret, što bi ga obćine morale nositi poradi češćih skupština, bio preogroman, ne bi bilo nepravedno, da taj teret nose i obćine i učitelji zajednički, jer su te skupštine, vode li se u kršćanskom duhu, na uhar i obćinam i učiteljem.

Digitized by Google

Odnosni § **93. n. šk. zk.** glasi: „..... **dotične županije i u obsegu iste** *nalazećih se možda* **učiteljskih školah** ..... *sastanak.*“

„*Učiteljem* **obćih** ..... *dužne su* **obćine, dotično županijske školske blagajne** ..... *pripomoć.*“

Da st. šk. zk., koji ne zna za konfesijonalne škole u smislu VI. glave n. šk. zk., u tom §-u spominje samo učitelje javnih i učitelje privatnih pučkih škola, od kojih prvi doći moraju, a drugi doći mogu na učiteljske sastanke, posve je razumljivo. Al da novi šk. zakon, koji konfesijonalne škole ipak ne broji jednostavno medju privatne, već ih postavlja kao neku treću vrst škola u sriedu med javne (obće) i privatne, ipak ovdje učitêlja konf. škola niti ne spominje, jest zaista nepravedno. Ovo je tim manje u skladu sa VI. glavom, što po ovoj glavi dobre konfesijonalne škole zastupaju podpunoma javne škole.

Budući da novi šk. zk. ne poznaje više mjestnih školskih blagajna, to n. šk. ne veli, kako st. zakon, da su učiteljem dužne dati u tu svrhu potrebitu pripomoć „*dotične školske obćine*“, već „*obćine dotično županijske školske blagajne.*“ —

Sliedeća dva §§ jesu skoro istovetna u st. i u n. šk. zakonu. Glase pako:

§ **98. st.** a § **94. n. šk. zk.**: „*Zemaljska vlada može, kada za potrebno obnadje, sazvati sastanak učiteljah iz sve zemlje.*“ —

§ **99. st.** a § **95. n. šk. zk.**: „*Učiteljski sastanci pretresuju didaktičko-pedagogička*“ (st. zk.) — „*didaktičko-pedagogijska*“ (n. zk.) — „*disciplinarna i materijalna pitanja tičuća se pučkih školah.*“ —

Sliedeća, zadnja dva §§ **100. i 101. st. šk. zk.**, koja govore *o izvanrednih produžnih tečajih*, **izpuštena su** *naravno* **u n. šk. zk.**, pošto su novim zakonom *oti tečaji podpunim pravom prestali*, odnosno *strukovnimi* tečaji izmienjeni; al se žali bože u nov. škol. zakonu nigdje ne spominje kakova točnija odredba glede tih izvanrednih strukovnih tečaja, kako smo to već gore kod § 94. st. šk. zk. napomenuli.

Glasi pako § **100. st. šk. zk.**: „*Na svakoj se preparandiji prema potrebi u vrieme jesenskih praznikah drže izvanredni produžni učevni tečaji.*“

§ **101. st. šk. zk.**: „*Svi su javni učitelji obćih pučkih školah, koje pozove zemaljska vlada, dužni doći na produžni učevni tečaj, i to o svom trošku.*“ —

Toliko o V. glavi škol. zakona, glede koje **novi školski zakon nije** po uzgoj **nimalo shodniji od staroga škol. zakona,** pače po-

Digitized by Google

gledom na §§ **95. i 96. st.**, a **91. i 92. n. šk. zk.** rekli bismo, **da je novi škol. zakon i lošiji od staroga.**

A sad dolazimo do jednoga od najvažnijih za našu zadaću poglavja novoga škol. zakona, kojega jedinoga nije bilo u starom škol. zakonu, te koje se smatra paladijem, kojim se odlikuje novi škol. zakon od staroga, i s kojega se poglavito drži, da je novi zakon prijazniji prama vjeri i crkvi, da „ide više u susret konfesijonalnim zahtjevom“, nego li predjašnji školski zakon. Da vidimo!

VI.

„Glava šesta. O konfesijonalnih i srbskih autonomnih školah“ (n. šk. zk.).

Ove glave nije bilo u starom školskom zakonu, a nije je bilo niti u *zakonskoj školskoj osnovi,* predloženoj vladom prvi put saboru na razpravljanje. Uslied novih zakonskih odredaba ove naročito glave mislili su odjelni predstojnik za bogošt. i nast., te odborski izvjestitelj i drugi članovi sabora, pak osobito srbski saborski zastupnici, da smiju uztvrditi, da zakon ovaj „svakako ide dalje na susret crkvenim oblastim i konfesijonalnim potrebam, nego li zakon od god. 1874.“, „da je napredak u tom zakonu i velika misao: razširenje obstanka konfesijonalnih škola“, „da čini u tom pogledu *znamenitu i veliku koncesiju*“ (?), da je po njem „crkvi osiguran na školu veći upliv“, pa za to da je „mnogo bolji od dosadanjega zakona“, „da prepušta širi terain konfesijonalizmu“, „da prepušta konfesijonalne škole“, „da daje priznanje srbskoj autonomnoj školi“, „da otvara nove dveri i vrata srbskoj autonomnoj i konfesijonalnoj školi i da daje mogućnost, da se mlado srdce vaspita u svojem vjerskom i narodnom duhu“ i t. d. i t. d. (Vidi I. dio ove razprave str. 30.—34.). I ne ima dvojbe, ako je novi školski zakon u čem bolji po kršćanski uzgoj od predjašnjega, a ono se to poglavito u ovoj glavi viditi mora. Da li ta glava ovlašćuje zastupnike vlade i naroda u saboru, u onoj mjeri uznositi novi škol. zakon pred starim, to će se pokazati tečajem ovoga našega razlaganja o toj stvari.

No naše razlaganje ob ovoj glavi, naše opazke k pojedinim §§ ovoga poglavja mogu biti i kraće, nego li bi bile, da o toj stvari, o konfesijonalnih školah, na poseb o § 98. ove glave, nismo već gore kod §§ 24., 25. i 28. st., a odnosnih §§ 23., 24. i 22. n. šk. zk. (na str. 71.—83.) dosta obširno govorili.

Digitized by Google

Tamo smo takodjer pratili pozorno tečaj razprava sab. odbora o tom predmetu; orisali smo dieloma i genezu ove VI. glave; pokazali, kako su se srbski zastupnici malo po malo i milom i silom dali zastupnici vladinimi odmamiti sa svoga, s početka dosta korektnoga crkvenoga stanovišta u pitanju konfesijonalnih škola, — na kojem stanovištu stoji manje više i „Predstavka Srpskoga Narodnog Crkveno-Školskoga Saveta", i „Memorandum Srbalja zastupnika", i koje je stanovište s početka i zastupnik Gjurković na temelju toga „Memoranduma" branio, — ter se srbski zastupnici s vladinimi baš bratski sporazumjeli, kako je već svaki unapried očekivati mogao, a za uzdarje svoje popustljivosti dobili ovo VI. poglavje o konfesijonalnih i srbskih autonomnih školah. Al da srbski zastupnici, na pose zastupnik Gjurković, ne će neuzkolebivi ostati u zahtjevih memoranduma, to su naslućivali odmah iza predanoga preuzv. banu memoranduma i sami srbski krugovi, kao n. pr. organ srbske samostalne stranke „Srbobran". Objelodanjujuć taj list u 10. br. 1888. spomenuti memorandum, dodaje medju ostalim: „Ovom prilikom samo velimo, da su u njemu prilično iztaknute želje i pravedni zahtjevi naroda srpskoga odnosno srpskijeh škola, samo kada bi i imali dovoljno podloge, da će predavači toga memoranduma i ostati čvrsti i nepokolebljivi u tim svojim zahtjevima." Boji se naime taj list, da ne bi zastupnik dr. Gjurković slično uradio, kako je kod druge takove sgode učinio, da u odboru živo brani zahtjeve Srbalja, a u saboru da protivno učini.

Kako su i naši katolički zastupnici indirecte tomu sudjelovali, da su Srbi vladi popustili, i što su morali u tih okolnostih činiti katolički zastupnici, o tom ćemo govoriti u III. dielu naše razprave.

Kod §§, koje smo malo prvo naveli, te koji su u savezu s ovom glavom, govorili smo tamo lih onoliko, koliko je spadalo na smisao onih §§, dočim nismo tamo ove VI. glave posebice i diljem niti navodili, niti pojedinih §§ razmotrili, jer smo to nakanili činiti ovdje, dospjevši svojim razlaganjem do VI. glave.

Mi ćemo s toga ovdje *navesti redom sve pojedine §§ ote glave i dodati im svoje opazke;* zatim *ćemo ono, što ova VI. glava vjeri i crkvi daje, sravniti* ponajprije *s onim, što je* u pogledu konfesijonalnih škola *zahtievala* i „*Predstavka* Srpskoga školskoga Saveta", i „*Memorandum*" Srbalja zastupnika, i sami *srbski zastupnici* u saboru na usta svoga najglavnijega govornika dra. Gjurkovića; a napokon sravniti ćemo ovu VI. glavu s onimi zahtjevi, što ih *ka-*

Digitized by Google

tolička crkva po Božjem pravu na pučku školu stavljati mora. Sve to pokazat će nam jasno, *da li novi škol. zakon* timi novimi §§ *zadovoljuje pravu i zahtjevu crkve katoličke na pučku školu,* ili ako im ne zadovoljuje, u koliko *je novi škol. zakon u tih novih svojih odredbah* barem *povoljniji po kršćanski uzgoj,* po vjeru i crkvu, nego li je bio predjašnji šk. zakon.

Al prije toga treba, da još nešta napomenemo *o genezi te VI. glave,* o tom, kako je ta VI. glava stvorena, da time ono nadopunimo, što smo o tome gore na spomenutom mjestu već rekli.

I.

Poznato je, da je „Srp. Prav. Nar. Crkv. Škol. Savet" u Karlovcih, koji je iza proglašena škol. zakona od g. 1874. više puta bio prosvjedovao proti ukinuću srbskih konf. škola, u oči revizije istoga zakona opetovano podigao svoj glas na obranu srbskih konfesijonalnih škola, ter dne 14. (26.) aprila 1888. podneo zemaljskomu saboru kraljevina Hrvatske i Slavonije „*Predstavku* u pogledu revizije postojećeg zemaljskog školskog zakona". U toj predstavci stavlja glede konfesijonalne pučke i učiteljske škole zahtjeve, koji u ostalom stoje prilično na korektnom crkvenom stanovištu, izuzmeš li Srbom već navadne navale i rekriminacije proti katolikom. Znamo, da su prije toga, dne 5. decembra (23. novembra) g. 1887., srbski zastupnici saborski u ime srbskoga kluba saborskoga preuzv. banu predali poseban „*Memorandum*", u kojem je pokraj običnih tužaba na tobožnje progonstvo, što kod nas trpi od hrvatskih katolika „srbska narodnost", „srbska vera" i „srbska škola", u cielome označeno isto po prilici crkveno stanovište u pogledu konfesijonalnih škola, koje zastupa i „Predstavka". Znamo nadalje, da se je iza toga, dne 17./3. 1888. držala *konferencija* medju povjerenici srbskoga kluba i zastupnici zemaljske vlade, da se postigne sporazumak glede srbskih zahtjeva u pogledu srbskih konfesijonalnih škola. U toj je konferenciji „u pretres uzet memorandum srbskoga kluba u pitanju školskom, ... a postignut je sporazum u svem, ... a od strane se vlade pokazala predusretljivost naprama Srbom i njihovim opravdanim željam" (Nar. Nov. g. 1888. br. 65.). Dakle je jasno, da su već tu Srbi morali znatno popustiti vladi i odstupiti od svojih prvobitnih želja i zahtjeva. Znamo osim toga, da se je zatim u samom saboru, u prvoj naime odb. sjednici saborskoj ob osnovi novoga škol. zakona, srbski saborski zastupnik dr. Gjurković na temelju „Predstavke" i „Memoranduma" pri-

Digitized by Google

tužio na predjašnji školski zakon, kako je otaj zakon bio „uzkos Srbom“ i njihovim konfesijonalnim školam; pa izuzmeš li opet bezrazložne njegove navale na katolike Hrvate, kao da je vlada predjašnjim škol. zakonom prijala katolikom i katoličkim školam, a samo Srbe i njihove škole proganjala, — on je neprijaznost predjašnjega školskoga zakona proti vjeri, proti konfesiji u obće, dakle proti crkvi, posve jasno i istinito iztaknuo. Znamo nadalje, da je isti zastupnik i njegov klub bio s početka u odboru posve korektno branio crkveno stanovište, izjavljujuć n. pr. odmah u prvoj sjednici: „*Konfesijonalnoj je školi valjda glavni biljeg, da s njom upravlja svećenstvo*“; znamo da Srbi na vidik ne htjedoše popustiti od svojih zahtjeva, pozivajuć se i na školske propise za Krajinu od g. 1871. i na ugarski zakon školski, da ne htjedoše vladinu osnovu škol. zakona primiti za podlogu specijalne debate, dok im se ne zajamči, da će ono postići, što su zahtievali i što i memorandum zahtieva, naime: 1. strožije odredbe pogledom na konfesiju učitelja, 2. da se jezik naziva hrvatski ili srbski, 3. da bude političkoj obćini ostavljeno na volju, da podigne obću ili konfesijonalnu školu, (u tom se dàkle već ne spominje uprava škole svećenstvom); znamo, da je na vidik bilo oštra kreševa medju Srbi i medju strankom vladinom, preuzv. naime banom te izvjestiteljem odborskim itd. Al trebala saborska većina Srbe, a trebali Srbi, od katoličkih zastupnika žali bože slabo poduprti, većinu saborsku; i tako se je u napried znalo, kako će se ta bitka svršiti. No trebalo je naći modus, kako da se najbolje sklopi primirje. *I našao se „medium expediens“*, a iznašao ga u generalnoj debati, kako već znamo, predsjednik saborski *Mirko Hrvat*, stari prijatelj Srbalja, *svojim posebnim predlogom u prilog srbskih zahtjeva,* za koji je sam priznao, da spada u specijalnu debatu. Tim on predlogom položi most, na kojem će se i Srbi i vladina stranka moći ruke pružiti i mir sklopiti. U odborskoj naime sjednici od 28/5. reče odmah na početku sjednice saborski predsjednik Mirko Hrvat: „Kad gleda saborsku adresu i osnovu zakona, pojmi nezadovoljstvo Srbaljah, ali ne pojmi, da se osnova zakona ne prima za podlogu specijalne razprave. Uviek je bio prijatelj Srbom i želio da se pravednim njihovim zahtjevom zadovolji. Želio bi medjutim, da se i ova osnova zakona brzo razpravi. Učinit će s toga predlog, da se razprava pospješi. *Taj predlog glasio bi ovako:*“

„S r b i g r č k o - i z t o č n e v j e r o i z p o v i e s t i m o g u u m j e s t i h, u k o j i h s a č i n j a v a j u n a j m a n j e j e d n u t r e-

činu cielog domaćeg pučanstva (alternativno: imadu najmanje 50 školu polaziti obvezane djece) ustrojiti svoju autonomnu pučku školu, koju imadu sami iz svojih sredstavah uzdržavati, usuprot će u takovom slučaju prosti biti od svakoga prinosa za uzdržavanje u istom mjestu postojeće obće pučke škole."

„Zahtjev, da se u kojem mjestu ustroji srbska autonomna škola, imade se prijaviti političkoj oblasti prve molbe, koja će ustanoviti imati, da li na ustrojenje takove škole pristaje većina odraslih mužkaracah Srbah grčko-iztočne vjeroizpoviesti (alternativno: da li u dotičnom mjestu imade najmanje 50 školu polaziti obvezane djece grčko-iztočne vjeroizpoviesti)."

„Nastavni predmeti na srbskih pučkih autonomnih školah i preparandijah moraju biti isti, koji su na obćih pučkih školah i zemaljskih preparandijah."

„Učitelji na srbskih autonomnih pučkih školah i preparandijah moraju imati isto osposobljenje, koje i učitelji na obćih pučkih školah i zemaljskih preparandijah."

„Na srbskih pučkih autonomnih školah i preparandijah mogu se samo takve učevne knjige upotrebljivati, koje su zadobile odobrenje kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade."

„Kralj. hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada može vršiti svoj nadzor nad srbskim autonomnim pučkim školama i preparandijama kroz posebne izaslanike, te zemaljske i županijske školske nadzornike."

To je taj predlog. (Nar. Nov. g. 1889. br. 123.).

Kako se vidi, govori se u njem jedino o srbskih autonomnih školah; *katoličke škole*, kako u obće konfesijonalne škole, *niti se ne spominju*, kad se katolički zastupnici za nje niti zauzeli nisu. I ne ima dvojbe, da *niti zakon o njih govorio ne bi, da nije bilo uzoritoga g. kardinala nadbiskupa zagrebskoga Josipa Mihalovića.* Kad su naime jednoč, baš dok se je o tom Hrvatovu predlogu radilo u odboru, da se prihvati i u zakon uvrsti, predstavnici vladini bili u njega kao gosti, spotaknula im je Njegova Uzoritost

Digitized by Google

otu ipak preveć krupnu nepravdu i jednostranost prama katolikom, ter ih privatnim načinom sklonula, da kraj srbskih autonomnih pučkih škola *uvrste u osnovu zakonsku i ostale konfesijonalne pučke* (al samo pučke) škole. I tako je uzoriti kardinal ono bar dieloma izpravio privatnim putem, što su katolički zastupnici u odboru i u samom saboru bili zanemarili. Da je tomu tako bilo, čuo je pisac ove razprave osobno iz ustiju samoga uzoritoga gospodina, pak mu je Nj. Uzoritost ujedno dopustila, da tu okolnost javno spomene. No na to svratit ćemo se opet kod trećega diela ove svoje razprave.

Pošto je Hrvat otaj svoj predlog u generalnoj debati odborskoj dne 28./5. 1888. bio podneo, znamo, da je zast. Gjurković na jednoč počeo u druge udarati diple, i stao hvalisati i uzvisivati i sadanjega bana i saborskoga predsjednika, te već jednu ruku pružio za pomirbu. Al je stranka vladina sudila, da ne bi bilo dramatički vjerno, i da ne bi bio naravan prelaz, odmah en bloc pristati na mir, pa se za to preuzv. ban zagrozio čak i time, da će osnovu natrag povući, ako se ne će govoriti ob obćih ustanovah toga zakona i predloženu zak. osnovu primiti za podlogu specijalnoj debati. Čuli smo već, kako je njega u ovom posljednjem kreševu vjerno podupirao svojim puškaranjem (al bez taneta) odborski izvjestitelj dr. Kršnjavi, da se ovako ovaj zaključni prizor prvoga čina, tobožnje naime borbe medju Srblji, koji brane svoje zahtjeve, i medju vladinom strankom, koja brani zakonsku osnovu, dostojno i naravno svrši, pa da se uzmogne preći na drugi čin, na primirje, i za tim na zadnji, na pomirbu. Taj je prelaz, kako znamo, učinio preuzv. ban, te odmah iza toga, „da pokaže svoju susretljivost, predložio, da se odgodi glasovanje, dok se Srbi medjusobno ne posavjetuju.“ Znamo i *uspjeh toga posavjetovanja* u sjednici srbskoga kluba, držanoj još isti dan 28./5.; znamo, da je klub usvojio predlog Mirka Hrvata, jer da „izlazi glavnim tražbinam Srbaljah načelno u susret“, te „zaključio jednodušno, ovlastiti svoje članove u saborskom odboru za nastavu, neka uz izjavu, da će odbor prihvatiti i u zakon uvrstiti načelne ustanove predloga gosp. Mirka Hrvata, osnovu zakona o pučkih školah prime za podlogu specijalne razprave.“ (Nar. Nov. 1888. br. 123.)

Znamo, da je zatim drugi dan 29./5. u sabor. odboru član odbora Gjurković očitovao, „da će prema zaključku srbskoga kluba, koji je ovaj jednodušno usvojio, on i njegovi drugovi u školskom odboru glasovati, da se predje na specijalnu raz-

Digitized by Google

pravu, stalno očekujući (sic!), da će predlog saborskoga predsjednika M. Hrvata o srbskih autonomnih školah u specijalnoj razpravi iskreno susresti i načelno primiti tako vlada, kao i narodna stranka.“ (Nar. Nov. g. 1888. br. 124.)

(Srbski je klub bio ovlastio svoje članove, da prime osnovu zakonsku za podlogu specijalne debate *uz izjavu,* dakle *uz uvjet,* da odbor prihvati i u zakon uvrsti načelne ustanove Hrvatova predloga, *a ne uz nadu,* („stalno očekujući“), da će se taj predlog prihvatiti. I tu je dakle Gjurković već dalje pošao na susret vladinoj stranci, nego sam srbski klub.)

S toga se po želji banovoj ostavili in suspenso dotični §§, koji rade o zahtjevih Srbalja, dok se ne postigne podpuni sporazumak sa Srbi, i dok se ne odluči o Hrvatovu predlogu.

Za to su se, kako smo već čuli, i odgodile dalnje saborske razprave od 4./6. do 24./6., kad su se nastavile i dovršile, pošto je medjutim u konferenciji, držanoj sa pouzdanici srbskoga kluba s jedne, a s doglavnici vlade te zastupnici saborske većine s druge strane, zemaljska vlada priobćila svoje primjetbe na predlog srbskoga saborskoga kluba o školskom zakonu, a 23./6. srbski klub te primjetbe uzeo na znanje, i ote predloge zem. vlade s nekojimi stilističnimi promjenami prihvatio.

Znamo napokon, da su *ti dogovori imali taj uspjeh, da se je u osnovu nov. školskoga zakona uvrstilo novo poglavje, šesto, o konfesijonalnih i srbskih autonomnih školah, koje sliedi iza ustanova o javnih školah, a pred ustanovami o privatnih* (gl. VII.), jer da su, kako reče odjelni predstojnik u posljednoj, zaključnoj odborskoj sjednici (24./6.), „konfesijonalne škole kao u sriedi medju obćimi i privatnimi školami.“ I tako je u toj sjednici odjelni predstojnik odmah na početku pročitao osnovu ote nove *VI. glave o konfesijonalnih i srbskih školah,* koja bude po odboru prihvaćena, te se nalazi i u novom školskom zakonu kao VI. glava, sankcijonovana skroz onakova, kakova je bila saboru predložena.

Evo to je geneza te VI. glave nov. škol. zakona. (Vidi cio tečaj odborskih razprava i sjednica srbskog kluba i konferencija njegovih sa vis. vladom u „Narod. Novinah“ od g. 1887. br. 278., od g. 1888. br. 59., 116., 119., 122., 123., 130., 144. i 145.; u „Hrv. Učitelju“ od g. 1888. br. 11. i 13.; a takodjer gore str. 72.—78. ove naše razprave). —

Digitized by Google

II.

Navedimo sada redomice sve pojedine §§ ote glave, a uz nje odmah dotične točke, koje su se nalazile već u Hrvatovu predlogu, neka se vidi, koja je razlika med ovom glavom i onim predlogom. Iza pojedinih §§ stavit ćemo odmah i svoje opazke.

§ **96. n. šk. zk.**: *Bogoštovne u zemlji obstojeće občine i* **duhovni u zemlji priznani redovi mogu o svom trošku podizati i uzdržavati konfesijonalne pučke škole.**"

„**Srbi grčko-iztočne vjeroizpoviesti mogu temeljem zakona od 14. svibnja 1887. u smislu previšnje potvrdjenih uredabah za srbsko-narodne škole o svom trošku podizati i uzdržavati svoje autonomne pučke i učiteljske škole.**"

1. al. **Hrvatova predloga**: „*Srbi grčko-iztočne vjeroizpoviesti mogu u mjestih, u kojih* **sačinjavaju** *najmanje* **jednu trećinu** *cielog domaćeg pučanstva (alternativno: imade najmanje* **50** *školu polaziti obvezane* **djece**) *ustrojiti svoju autonomnu pučku školu, koju imadu sami iz svojih sredstavah uzdržavati . . . . .*"

Kako pogledom na ustanovu ovoga §-a, tako i glede svih ostalih §§ govori *predlog Hrvatov samo o srbskih autonomnih školah, ne pako o katoličkih,* niti u obće o konfesijonalnih. Novi je zakon školski tu nepravdu *dieloma* izpravio, ter ustanove ove VI. glave većim bar dielom protegnuo i na sve ostale konfesijonalne škole, što ih mogu bogoštovne u zemlji obstojeće občine i duhovni u zemlji priznani redovi o svom trošku podizati i uzdržavati; dakle *vriedi to uključno i za katoličke konfesijonalne škole.* Al o tom smo malo prvo govorili, navodeć, kako je došlo do te promjene.

Rekoh, da je novi zakon *dieloma* samo izpravio nepravdu, nanesenu Hrvatovim predlogom katolikom; jer sve jedno i novi škol. zakon u tom §-u znade samo za konfesijonalne *pučke* škole ostalih ne srbskih (grčko-iztočnih) konfesija, a *ne zna* za konfesijonalne *učiteljske* škole, dočim izrikom napominje *srbske* autonomne *i pučke i učiteljske* škole.

Ostali §§ istina tako su stilizovani, da se pod učiteljskimi školami, o kojih govore, mogu razumievati i konfesijonalne učit. škole ostalih konfesija, dakle i katoličke učiteljske škole; no to se samo po sebi istina može razumievati; ali ovaj § dosta jasno kaže, da se to ne mora razumievati. Zem. vlada u ustrojnom štatutu za učiteljske škole, izdanom dne 17. srp. 1889., u § 7. istina izrikom spominje i „k o n f e s i j o n a l n e   u č i t e l j s k e   š k o l e, koje mogu bogoštovne u zemlji obstojeće občine i duhovni u zemlji priznani

Digitized by Google

redovi o svom trošku podizati i uzdržavati", ter one zakonske odredbe, koje su u toj VI. glavi za srbske autonomne učiteljske škole stvorene, jasno i izrikom proteže jednakim načinom i na sve ostale konfesijonalne učit. škole. Al 1. to je zem. vlada učinila, ako i ne proti zakonu, a ono mimo zakona školskoga, dočim toga zakon ne ište; pa je ovo samo promjenljiva vladina naredba, a nije zakonska odredba. Osim toga 2. ostao je novi škol. zakon u toj glavi nepravedan za katolike i u tom, što srbske autonomne škole izrikom spominje, dočim o katoličkih izrikom niti ne govori, već ih kano manje važne spominje samo uključno, u koliko u obće spominje konfesijonalne škole. Katoličku dakle crkvu u katoličkoj Hrvatskoj, kojoj crkvi imade naša domovina sve zahvaliti, zakon taj izporedjuje sa ostalimi konfesijami, kojih su pripadnici, protestanti i židovi, u neznatnoj manjini tek kasnije kao tudjinci u hrvatskoj domovini našoj našli pristaništa, i tek u novije vrieme stekli političku ravnopravnost s katolici; a zapostavlja ju očito konfesiji Srbalja grčko-iztočnih, dočim njihove škole *izrično i napominje i autonomnimi* zove, t. j. veću im samostalnost i samopravu podieljuje, nego li ju imadu ostale konfesijonalne škole, dakle i katoličke.

Taj se § u tome pozivlje na zakon od 14. svibnja 1887. Cienimo, da je to neumjestno; jer ili taj zakon Srbom dozvoljuje ovakove škole: onda je ciela dugotrajna razprava u saborskom odboru o tih školah bila skupocjena i neoprostiva igra, budući da toga nije trebao tek da dozvoli zakon od g. 1888.; ili taj zakon od 14. svib. 1887. tih škola ne dozvoljuje: onda je bezkoristno pozivati se na nj u tom §-u.

Mi smo već gore na str. 74. ove svoje razprave (u opazci) govorili, kako taj § Srbe pristrano odlikuje pred katolici. Isto tako smo već gore kod § 4. st. šk. zakona napomenuli, kako je isto, što ovaj § u svojoj prvoj alineji sadržaje, sadržavala već prvot. osnova u 1. polovici § 4., koja je glasila: „*Bogoštovne u zemlji postojeće občine i duhovni u zemlji priznani redovi mogu o svom trošku podizati i uzdržavati konfesijonalne škole* . . . .", dočim je druga polovica istoga §-a. „. . . . . *koje će se smatrati javnimi dotle, dok uredbom svojom postizavale budu cilj opredieljen občim javnim pučkim školam*", sadržavala ono, što § 102. ove glave sadržaje o konfesijonalnih pučkih školah. Al čuli smo takodjer, da Srbi nisu bili zadovoljni s tim § 4. zak. osnove, pa su izposlovali, te se je mjesto toga §-a u zakon uvrstilo cielo ovo poglavje.

Digitized by Google

Još je važno spomenuti, da je *Hrvatov predlog* u prvoj alin. sadržavao i *točno opredieljene uvjete,* pod kojimi se može podignuti srbska autonomna pučka škola, veleći: „. . . u mjestih, u kojih sačinjavaju (Srbi) najmanje jednu trećinu cielog domaćeg pučanstva (alternativno: imade najmanje 50 školu polaziti obvezane djece)“, dočim zakon u tom § nikakovih uvjeta ne spominje, već u sliedećem § prepušta to sudu nadležne polit. oblasti prve molbe, da prosudi, da li obstoje nuždni uvjeti za takovu školu, i da o tom izvjesti zem. vladu. U tome je sám zakon po našem mnienju ote škole više podvrgao državnoj vlasti, nego li je to učinio bio predlog Hrvatov. —

Glasi pako sliedeći § **97. n. šk. zk.**: **„Zahtjev, da se u kojem mjestu ustroji srbska autonomna ili ina koja konfesijonalna škola, imade se staviti kod nadležne političke oblasti prve molbe, koja će iztražiti, da li postoje uvjeti za redovito uzdržavanje takove škole, te o uspjehu svoga uredovanja putem županijske oblasti izviestiti zemaljsku vladu.“**

2. **al. Hrvatova predloga**: „*Zahtjev, da se u kojem mjestu ustroji srbska autonomna škola, imade se prijaviti političkoj oblasti prve molbe, koja će ustanoviti imati,* **da li** *na ustrojenje takove škole* **pristaje većina** *odraslih mužkaracah Srbah grčko-iztočne vjeroizpoviesti (alternativno: da li u dotičnom mjestu imade* **najmanje** 50 *školu polaziti obvezane* **djece** *grčko-iztočne vjeroizpoviesti).*“

Rekosmo, da je taj § konfesijonalnu školu više skučio pod vlast državnu, nego li je to Hrvatov predlog bio učinio. Po Hrvatovu naime predlogu ne visi podignuće konf. škole ob uvidjavnosti, o sudu niti političke oblasti, niti same vlade, već su uvjeti za ustrojenje takove škole samim zakonom jasno opredieljeni, a političkoj oblasti pripada, ne suditi, pod kojimi će se uvjeti u pojedinih mjestih moći ustrojiti konf. škola, jer su ti uvjeti već u napried zakonom opredieljeni, već je jedino njena zadaća, konštatovat, da li ti uvjeti sbilja postoje. Po §§ 96. i 97. n. šk. zk. pako nisu zakonom ti nuždni uvjeti nikako točno odredjeni; dakle prepušta zakon eksekutivnoj oblasti, da ih odredi. Po tome imade politička oblast, in ultima linea vlada, ne jednostavno konštatovati, da li imade gdje *onih* uvjeta, koje zakon jasno i točno opredieljuje, već od njene uvidjavnosti visi i to, pod kojimi će se uvjeti smjeti ustrojiti takova škola. Po ovih dakle zak. odredbah n. šk. zk. od države (naime vlade i vladinih organa) podpuno ovisi, hoće li koja občina moći i smjeti ustrojiti konf. školu ili ne, jer će uviek visiti o dr-

Digitized by Google

žavnoj oblasti prosuditi, da li je takovo ustrojenje moguće. To je zaista čudna ilustracija konfesijonalnosti i autonomije otih konfesijonalnih škola, koncesovanih crkvi ovom glavom!

Dakako da niti po predlogu Hrvatovu nisu te konf. škole ono, što bi po svom imenu imale biti. Jer kada škola pučka u obće, kao inštitut poglavito religijozni (§ 1. šk. zk.), po pravu spada pod jurisdikciju i podpunu upravu crkvene oblasti, a ono vriedi to u još većoj mjeri za škole konfesijonalne. Spadalo bi po tom na vlast crkvenu, a ne na državnu, odrediti uvjete, pod kojimi se može ili mora ustrojiti u kojoj obćini konfesijonalna škola, dočim po Hrvatovu predlogu ote uvjete državni zakon odredjuje i državna vlast dozvolu daje, da se takova škola gdje osnuje. Al novi šk. zakon još više podkučuje te škole državnoj vlasti, dočim je to pravo preneo čak na upravnu oblast, na eksekutivu, na vladu i njene organe.

Još spominjemo, da ova dva §§ (96. i 97.) n. šk. zk. govore ujedno i o pučkoj i ob učiteljskih srbskih autonomnih školah, dočim *Hrvatov predlog u 1. i 2. alineji napominje samo pučke srbske auton. škole*; ali buduć da Hrvatov predlog u ostalih točkah govori i o srbskih preparandijah, jasno je, da u 1. alin. misli i pučke i učiteljske škole, te se je samo slučajno zaboravilo spomenuti kraj pučkih i učiteljske škole. —

Sliedeći § 98. ove glave spada možda medju najznamenitije, jer on, bar na prvi pogled, osobito prija konfesijam, crkvi, daje od svih najvažniju koncesiju, da se naime omogući podizanje i uzdržavanje konfesijonalnih škola.

Glasi pako **§ 98. n. šk. zk.**: **„Oni, koji o svom trošku uzdržavaju konfesijonalnu ili srbsku autonomnu pučku školu, prosti su od plaćanja obćinskoga školskoga nameta, dokle njihova škola odgovara uvjetom ovoga zakona.“**

„Političkim obćinam prosto je, na koliko im to sredstva dopuštaju, pružiti bogoštovnim i srbskim crkvenim obćinam svoga područja pripomoć za uzdržavanje njihovih pučkih školah“.

Drugi dio 1. al. Hrv. predloga glasi: „*Srbi .... svoju autonomnu pučku školu ..... imadu sami iz svojih sredstavah uzdržavati*, *usuprot će u takovom slučaju* **prosti biti od svakoga prinosa** *za uzdržavanje u istom mjestu postojeće obće pučke škole.*“

Predlog Hrvatov veli: „... biti će prosti od svakoga prinosa za uzdržavanje u istom mjestu postojeće obće pučke škole“; § 98. n. šk. zk. pako veli: „.... prosti od plaćanja

Digitized by Google

obćinskoga školskoga nameta", al dodaje: „dokle njihova škola odgovara uvjetom ovoga zakona." Zatim dopušta, al ne nalaže n. šk. zk. političkim obćinam, da novčanimi sredstvi po mogućnosti podpomažu konf. škole svoga područja. Držimo da je znatna razlika medju: „prosti od svakoga prinosa", i medju: „prosti od obćinskoga školskoga nameta"; a niti ta moguća pripomoć polit. obćine ove razlike ne odstranjuje. Zakon dakle i opet manje daje u tom pogledu konfes. školam, nego li je predlog Hrvatov Srbom bio obećao.

Konfes. škole bile bi u tom pogledu samo onda podpuno ravnopravne sa obćimi, da se je odredilo, te su oni, koji uzdržavaju dobru konf. školu, ne samo prosti od svakoga prinosa za obću školu, već da se je jednostavno reklo: „konfes. se škole glede osnivanja i uzdržavanja posve izjednačuju drugim javnim školam." Niti bi država mogla pravedno reći, da po tom ove škole njojzi posve i pripadaju, kad ih ona (mislimo i političku obćinu) svojimi tobož sredstvi posve osniva i uzdržava, dakle da moraju biti komunalne. Jer *nazor*, da je taj novac, kojim država plaća činovnike itd., novac i svojina države, t. j. onih, koji državom upravljaju, jest u temelju *kriv;* taj novac pripada narodu, u koliko se imade na njegovu korist i vremenitu i vječnu upotrebiti, jer je od podanîka, od naroda, čija je škola, u to ime pobran. Kad dakle država podizava i uzdržava inštitute, koji su na neopisivu korist i vječnu i vremenitu naroda, kao što su dobre konfesijonalne škole, makar da to nisu inštituti državni, to država ne dieli milosti, već vrši jednostavno svoju dužnost. —

Ali ipak moramo reći, da je sve jedno novi šk. zakon cielim ovim poglavjem, a poimence ovim §-om *na prvi pogled* puno prijazniji prama konf. školam, puno pravedniji prama crkvi, nego li je bio stari školski zakon. Jer dočim po st. šk. zakonu oni, što su uzdržavali konf. ili u obće privatnu pučku školu, nisu za to bili oprošteni od uzdržavanja obće pučke škole, što je bilo po crkvu očito nepravedno i po kršćanski narod okrutno, ovaj ih § oslobadja od toga, bar od školskoga nameta, a dopušta i polit. obćinam, da pripomažu konf. školam.

No ta velika pogodnost i prijaznost n. šk. zk. prama konf. školam ipak je, kako u drugih §§ ove glave, na poseb i u predjašnjem, tako i u ovom §-u 98. manje više *samo prividna.* A za što? Radi *dodatka,* na prvi mah bezazlena: „dokle njihova škola odgovara uvjetom ovoga zakona", kojega *dodatka u Hrvatovu pred-*

Digitized by Google

logu nije bilo. Jer tko napokon prosudjuje, da li koja konf. škola odgovara uvjetom zemaljskoga zakona? Bez dvojbe ona vlast, kojoj pripada pravo provoditi slovo zakona: zemaljska vlada. Vlada dakle, i jedino vlada odlučit će, da li takova škola odgovara uvjetom školskoga zakona, da li dakle i nadalje imade ta škola zadržati materijalne uvjete svoga obstanka, ili joj se imadu žile podsjeći. Pa budući da se slovo zakona, da se mrtvi §§ dadu i stezati i natezati, visit će i od sada mogućnost obstanka konf. škole od milosti vlade, kao što i pravo javnosti, koje takovoj školi daje § 102.

Al ne samo da od vlade visi, da takovoj školi uzkrati materijalna sredstva obstanka, ona ju može, lišiv ju prava javnosti, i *na prosto* kao svaku privatnu školu *dokinuti*, kako prije po § 107. st., tako i u napredak po § 108. n. šk. zk., — ako ona (sama naime vlada) sudi, da takova škola više ne odgovara zahtjevom školskoga zakona, — o čem pobliže dole kod § 102. i § 108. n. šk. zk.

U koliko je ovaj § 98. u savezu sa §§ 24., 25., 27. i 28. st., a sa odnosnimi §§ 23., 24. i 22. n. šk. zk., govorili smo o njem dosta obširno već gore kod tih §§ (na str. 71.—83.). —

Nego ovdje nam valja još nešta važna spomenuti *o praktičnoj provedbi toga §,* o čem je i jedan srbski zastupnik u specijalnoj razpravi saborskoj dne 4. srp. 1888. ob osnovi nov. škol. zakona kod toga § interpelovao vis. vladu.

Kod § 98. stavio je zastupnik srbski dr. Jovan Šević *glede praktičke provedbe* ovoga § na vladu tri upita, na koja je odjelni predstojnik odmah u istoj sjednici skupa odgovorio.

„Visoki sabore!" reče zastupnik, „Zakonska koja osnova, ma kako podpuna bila, ne može biti tako savršena, da se nebi pri interpretaciji njezinoj naišlo na kakova pitanja. Tekstiranje zakonske osnove može biti tačno i dobro, a ipak interpretacija iste može se znamenito udaljiti od volje zakonodavca."

„Praktična upotreba ove zak. osnove, koja leži na stolu vis. kuće, zavisiti će u prvoj liniji od provedbene naredbe, a budući da ona ne može predviditi sve slučajeve, to će u drugoj liniji provedba njezina zavisiti od same prakse." (Istina je!)

„Mi smo došli do jednog §-a ove zakonske osnove, koji je za sve nas, a poimence za nas Srbe, veoma važan, i koji, ako se ovdje ne razbistri, može dati u praksi povoda raznomu tumačenju. Buduć , ako, da ja želim, da nebude to tumačenje podnipošto udaljeno od volje zakonodavnoga ovoga tiela, to sam slobodan iza-

Digitized by Google

zvati autentičnu interpretaciju i staviti upitke na vis. kr. zem. vladu".

„Ponajprije mislim nešto reći o prvoj alineji §-a 99." (osn., a 98. n. zak. šk.), koja glasi: „„Oni, koji o svom trošku uzdržavaju konfesijonalnu ili srbsku autonomnu pučku školu, prosti su od plaćanja obćinskoga školskoga nameta, dokle njihova škola odgovara uvjetom ovoga zakona.""

Budući da se škole u području bivše vojne Krajine uzdržavaju školskim nametom od 20%, a u provincijalu potrošarinom, koja u praksi ne ide lih za podmirenje školskih potreba, već dolazi s drugimi obćinskimi dohodci u zajedničku obćinsku blagajnu, iz koje se onda uzdržavaju škole prama svakogodišnjoj odnosnoj stavci u proračunu; a budući da po prvoj alin. ovoga §-a oni obćinari, što sami nose terete za srbsku autonomnu školu, imadu pravo zahtievati, da se za to od obćine razterete: za to stavlja zastupnik ovaj 1. upit na zem. vladu:

„Kako će se moći praktično provesti, da oni, koji izdržavaju autonomnu narodnu školu, nemoraju pridonašati za izdržavanje obće pučke škole? Kako će se pri plaćanju obćinskoga školskoga nameta ustanoviti ključ baš za školski prinosak?"

Navedimo odmah i *odgovor odjelnoga predstojnika.* Odgovara, da bi istina strogo po zakonu morale obćine u bivšem provincijalu tako postupati, da se potrošarina upotrebi ponajprije za pokriće školskih troškova, a što preostane, za druge potrebe. Al u praksi da sada tako ne biva, jer nije nuždno. „One obćine", nastavlja, „koje imadu toliku potrošarinu, da neimaju nikakvoga nameta, ondje ove ustanove ne dolaze do praktične važnosti (?), jer ako neima nikakva nameta, neima ni školskog, a gdje ima nameta, tu će se morati obzirom na ove stvari neki novi način uvesti."

„Kako će se to provesti, to nije stvar zakona, nego provedbene naredbe, kako je pravo rekao g. predgovornik. Možda će biti najpriličnije, da se pravi napose proračun školski, pa će se viditi, da li se potrebe škole mogu podmiriti iz obćenitih sredstavah bez nameta; ako mogu, onda ne će i nemože biti govora o nametu, ako pak ne, onda se mora školski namet razpisati, a u kojem razmjeru i kojim načinom to će ovisiti od potrebe, i tim nametom će obćine uzdržavati svoje škole. Ovako će se morati postupati, jer drugačije se ne će moći."

Digitized by Google

Toliko je odgovorio predstojnik glede škola konf. u bivšem provincijalu. *Zastupnik dr. Šević zadovoljio se je s tim,* kako i sa svimi ostalimi odgovori predstojnikovimi. Mi sudimo, da *se nije mogao zadovoljiti, jer nije nikakova jasna odgovora dobio.* Tamo, gdje ne ima posebna školskoga nameta, veli predstojnik, da ove ustanove ne dolaze do praktične vriednosti. A kakova onda od ovoga §-a korist onim, što na svoj trošak uzdržavaju svoju konf. školu? Kako se za to odterećuju? Zar u obćinska sredstva, kojimi se bez posebna nameta pokrivaju školske potrebe komunalnih škola, ne teku i obćinski porezi, prinosi itd. i onih, što imadu konf. školu? Dakle ipak doprinose i za komunalne škole. I tu se vidi bjelodano, da je bitna razlika medju onim, što su Srbi s početka zahtievali i što je i Hrvat bio predložio, „da naime budu prosti *od svakoga prinosa* za uzdržavanje obće pučke škole", i medju onim, što su Srbi tim §-om u istinu dobili, „da su *prosti od školskoga nameta.*"

Konfesijonalne škole bile bi samo tada izjednačene sa komunalnimi, kad bi se jednako, kako i komunalne, uzdržavale obćinskimi sredstvi. Da li je to mislio odjelni predstojnik reći? Jedva, kad zakon za to ništa ne zna. Svakako je dakle njegov odgovor u toj stvari nejasan; možda će provedbena naredba biti jasnija.

Jednako je nejasan odgovor predstojnikov glede konf. škola onih obćina, koje imadu školski namet.

Glede bivše vojne Krajine odgovorio je odjelni predstojnik: „Gosp. predgovornik izvolio je iztaknuti, da se škole u krajini uzdržavaju sa 20% nametom, ali je zaboravio, da to vriedi samo za seoske obćine, ima dakle i tamo obćinah, gdje se škole uzdržavaju iz samih obćinskih sredstavah. Tu neće biti potežkoćah, da se sa praksom zakon u sklad dovede."

Mi držimo, da i taj odgovor jest kao nikakov, jer se je pitanje jednostavno mimoišlo. Ako se je zastupnik dr. Šević ipak i s tim odgovorom zadovoljio, to je dakako njegova stvar i onih, koje je on zastupao.

2. upit tiče se takodjer ovoga §-a, koliko će naime i kako doprinašati srbskoj konfesijonalnoj školi oni roditelji inih konfesija, koji svoju djecu šalju u konf. srbsku školu, jer ne ima u mjestu niti konf. škole njihove konfesije, a ne ima niti komunalne škole.

Premda naime § 23. odredjuje, da svako mjesto sa 40 djece, obvezane školu polaziti, mora imati svoju obću pučku školu, ipak sudi zastupnik, da može biti slučaj, „da u političkoj obćini, gdje

Digitized by Google

Srbi nisu u većini, gdje nije politička obćina zaključila, da će se izdržavati konfesionalne škole,*) pak u toj političkoj obćini ima mjestna obćina, selo, gdje je većina Srbah, koji žele svoju srbsku narodnu školu stvoriti. Tu će školu žitelji naravno izdržavati iz svojih vlastitih sredstavah, a u smislu § 99.“ (§ 98. n. šk. zk.) „bit će oprošteni od plaćanja nameta za izdržavanje obće pučke škole. Ali u istom mjestu nalaze se još djeca drugih konfesijah i narodnostih, koja takodjer moraju pohadjati školu, i buduć da u ovom mjestu neima nikakove druge škole, do ove srbske, autonomne narodne, to će ona *morati pohadjati nju.*“ (? !) Pa sad sudi zastupnik, da je posve pravedno, da ti pripadnici druge konfesije za to plaćaju ekvivalenat srbskoj konf. školi. S toga stavlja upit:

„Da li će i u kom će razmjeru morati u jednom mjestu, gdje postoji srbska autonomna narodna škola, koju Srbi sami izdržavaju, pripadnici drugih narodnostih i konfesijah, koji tu istu školu pohadjaju, pridonašati k izdržavanju te škole?“

Odgovor predstojnikov glasi, da se na javnih obćih pučkih školah ne plaća ni primarina, ni školarina, jer da se te škole već uzdržavaju obćinskimi sredstvi. Kod privatnih da se mora ugovoriti glede primarine i školarine. Al konf. škola, jer je javna, da je **dužna** primati i djecu inih konfesija (?! Čudna li pojma u gospodina predstojnika o „konfesijonalnih školah s pravom javnosti“! On je otom izjavom takodjer pokazao, da još čudnije pojima ciel tih škola. O. p.); no da tu školu, koju uzdržavaju samo stanoviti žitelji, dakako ne imaju prava, bezplatno polaziti djeca onih, koji za tu školu ništa ne doprinose. *Morati će dakle,* misli predstojnik, u spomenutom slučaju žitelji inih konfesija *razmjerno doprinositi k uzdržavanju ote srbske škole. Al kojim načinom,* da li će ovi ine konfesije pripadnici u istom razmjeru morati doprinositi, kako i oni, čija je škola, *to da se ne može u napried odrediti,* već da se to mora ostaviti praktičnomu životu, da nadje najbolji modus, pače „*možda će biti opravdanije, da ovi*“ (čija je konf. škola) „*doprinose nešto više,* **jer može biti u interesu konfesijonalne škole, da se olakoti i ovakovoj djeci polazak iste.**“

---

*) Zakon dopušta u ovom § političkim obćinam, da smiju, ako mogu, bogoštovnim i srb. crkvenim obćinam svoga područja „pripomoći“ za uzdržavanje njihovih škola; a zastupnik već predpostavlja, da će polit. obćine na prosto „izdržavati“ konf. i srbske auton. škole. Dakle već tu ide on u prakt. uporavi toga §-a dalje, nego li sam zakon. **To je vriedno zapamtiti!**

Digitized by Google

Kakov *interes* misli ovdje odjelni predstojnik? „Ne misli li možda interes taj, da se putem škole *za srbstvo propaganda* pravi? Onda se mora *svaki pošten Hrvat katolik najodrješitije ogradit proti takovu tumačenju ovoga §-a i proti takovu interesu srbske konfesije*“, kako i proti onomu, „da je *konfesijonalna škola dužna primati* djecu ine konfesije, ili da su *djeca* koje konfesije, ako u mjestu druga škola ne postoji, *dužna polaziti* konf. školu ine konfesije, dakle katolička manjina srbsku. *To bi značilo, siliti katol. djecu, da na kocku stave svoju vjeru, te se izvrgnu pogibelji, da malo po malo prevjere svojom vjerom.*

A kako znamo, da se danas od zgora ide silno na ruku Srbom ne ima sumnje, da će se srbske konf. škole vrlo umnožiti, a jedva tako katoličke, i time će vjerska pogibelj za katoličku djecu postajati sve to većom. I u toliko, u naših naime žalostnih prilikah. gdje kod nas Srbi kolo vode, **može zaista ta VI. glava biti upravo na uštrb svetoj vjeri i crkvi katoličkoj.**

3. upit zastupnikov odnosi se na praktično provodjenje druge alineje ovoga §-a, te glasi: „Kakvim načinom će političke obćine pružati srbskim crkvenim obćinam pripomoć za uzdržavanje njihovih srbskih autonomnih narodnih školah?“ jer ako se to ne odredi, neki da će to tumačiti tako, da će crkvenoj srbskoj obćini valjati prvo molbom obratit se na polit. obćinu za tu podporu; drugi opet, da će to polit. obćine činiti vlastitom inicijativom, a to da i jest najprikladnije.

Odjelni predstojnik odgovara, da se i to mora prepustiti autonomnomu životu samih obćina, da one to odrede. Svakako da će se ta podpora moći davati svaki put samo na godinu dana, od godine do godine.

Zastupnik dr. Šević je i s tim odgovorom zadovoljan.

Ovoliko smo držali shodnim reći o tom važnom §-u 98. —

Sliedeća tri §§ sužuju autonomiju, samoupravu konfesijonalnih škola još više, podčinjaju ih u tolikoj mjeri vlasti državnoj, da im je jedva puno više ostalo, do li sušto ime.

Glasi naime **§ 99. n. šk. zk.: „Nastavni predmeti na konfesijonalnih i srbskih autonomnih pučkih i učiteljskih školah moraju biti isti, koji su na obćih pučkih i učiteljskih školah“.**

3. alin. predloga Hrv. glasi donekle jednako: „*Nastavni predmeti na srbskih pučkih autonomnih školah i preparandijah mo-*

Digitized by Google

raju biti isti, koji su na obćih pučkih školah i zemaljskih preparandijah".

Ako se dakle u obćih ili državnih školah uče stvari, koje ne samo da nisu potrebne, nego još i štetne i po dušu i po tielo uzgojenika, po ovom § moraju i konf. škole iste predmete učiti; ako ima u naučnoj osnovi toli ogroman broj učevnih predmeta i satova, da svatko uvidja, kako to škodi, konf. škole ne mogu toga zapriečiti ili odstraniti, jer se moraju u njih učiti isti nastavni predmeti u istom obsegu, u kojem i u ostalih školah.

Istina je, da ovaj § ne odredjuje za konf. škole istu naučnu osnovu, koja je propisana za druge javne škole; *al § 7. novoga „ustrojnoga štatuta* za učiteljske škole" *u točki 4.*, u kojoj se ovaj 99. § zakona školskoga dieloma tumači, veli: „Nastavni predmeti na konfesijonalnih i srbskih autonomnih učiteljskih školah moraju biti isti, koji su i na zemaljskih učiteljskih školah (§ 99. šk. zak.), te treba da se za takove učiteljske škole kr. zemaljskoj vladi na odobrenje predloži ustrojni štatut i naučna osnova kao i svaka njihova promjena".

Ovdje je dakako rieč samo ob učiteljskoj školi, a glede provodjenja ovoga § pogledom na konf. i srb. auton. *pučke* škole nije do sada još nikakova vladina naredba poznata, već se takova izčekuje. Al sve jedno: kad je vis. vlada takovu odredbu izdala za konf. i srb. auton. *učiteljske* škole, izdat će svakako sličnu odredbu i glede *pučkih* škola, pa će bez sumnje morati i za konf. pučke škole svaka naučna osnova i svaka promjena u njoj, kao i broj učevnih satova biti prvo od vlade odobren. Ne sudara li se takova naučna osnova i broj učevnih satova u glavnome sa onim u ostalih pučkih školah, vis. vlada ne će dati svoga placetuma: i naučna osnova i broj satova morat će se odrediti po volji i po zahtjevu vis. vlade. —

§ **100. n. šk. zk.** glasi: „**Učitelji na konfesijonalnih i srbskih autonomnih pučkih i učiteljskih školah moraju imati isto osposobljenje, koje i učitelji na obćih pučkih školah i zemaljskih učiteljskih školah (§. 117.)**".

4. alin. Hrv. predloga glasi: „*Učitelji na srbskih autonomnih pučkih školah i preparandijah . . . . i zemaljskih preparandijah*".

Ovomu uvjetu ne bi nitko mogao prigovoriti, kad se ne bi i time samostalnost konfesijonalnih škola, samouprava crkvene oblasti glede konfesijonalnih škola jednako kako i gornjimi §-i stezala, kidala; jer ipak in ultima linea tek država ovlašćuje učitelje konf.

Digitized by Google

škola svojimi izpiti — i onim zrelosti i osposobljujućimizpitom nakon dvogodišnje prakse i onim za učitelje učiteljske škole, — da mogu učiteljevati u konf. pučkih i učiteljskih školah.

Tu odredbu, u koliko se odnosi na učiteljske škole, još jasnije tumači *§ 7. nov. „Ustr. štatuta za učit. škole" u alineji 5.*, kad veli: „Učitelji na konfesijonalnih i srbskih autonomnih učiteljskih školah moraju imati isto osposobljenje, koje i učitelji na zemaljskih učiteljskih školah (§ 100. šk. zak.), te treba da se svako imenovanje učitelja na takovih učiteljskih školah prijavi zemaljskoj vladi uz prilog svjedočba imenovanih za učitelje osoba."

Opet velimo, da bi istom onda konf. škole bile ravne obćim, istom onda bi država pokazala, da imade u crkvu podpuno povjerenje, istom onda bi crkva imala pravu slobodu nastave i podpun uticaj u svoje konf. škole, kad bi se njojzi podpuno prepustilo, da učitelje konf. škola osposobljuje na svoj način, kako ona sudi, da je najshodnije, al tako, da se i u tom slučaju učitelji konf. škola smatraju glede osposobljenja ravnimi učiteljem, koje država osposobljuje. Takovu slobodu uživa crkva i u samoj Americi, i svuda, gdje nije skučena pod državnu vlast. A izkustvo od 18 stoljeća, — divni rodovi na školskom polju, što ga pokazuju tečajem poviesti toliki crkveni naučni zavodi i redovi,*) pa napokon i današnji rodovi crkvenih zavoda posvuda, gdje je crkva u istinu slobodna, — sve to sjegurno ne zaslužuje onoga nepovjerenja, kojim država crkvu susreće i u ovoj VI. glavi svojimi zakonskimi odredbami i mnogimi klauzulami, pod kojimi pripušta ote tako zvane konfesijonalne škole.

Al ovo je nepovjerenje posve logičan posljedak temeljne one bludnje, na kojoj je sazdano današnje moderno školstvo, da je naime država jedina autonomna školska oblast, da je nastava, koli viša, toli niža, monopol države, koji da ona može, ako hoće, dieloma ustupiti i crkvi, al da toga činiti ne mora.

Posve isto vriedi i za ostale još §§-e ove glave, i to ponajprije za sliedeći

§ 101. n. šk. zk., koji glasi: **„U konfesijonalnih i u srbskih autonomnih pučkih i učiteljskih školah mogu se samo takove**

---

*) Bez tih crkvenih zavoda i redova težko da bismo i mi uživali evropsku uljudbu i znali n. pr. za duševne rodove staroklasičnih naroda.

16

Digitized by Google

učevne knjige upotrebljavati, koje su zadobile odobrenje zemaljske vlade."

5. alin. Hrv. predloga: *„Na srbskih pučkih školah i preparandijah . . . . . upotrebljivati, ... odobrenje kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade."*

Ovaj § daje vladi u ruke sredstvo, da i konfesijonalnim školam narine svoje učevne knjige, ma bilo u njih i stvari, koje se nikako ne slažu sa duhom konf. škola. Jer što onda, ako zem. vlada knjige, koje joj za konfes. škole po ovom §-u na odobrenje predlaže crkvena oblast, s ma kojega uzroka ne odobri? Ima li kakova pravnoga lieka proti tomu u škol. zakonu? Ne ima; jer zakon nigdje ne veže zem. vlade, da obrazloži svoj postupak, za što naime ne će da koju knjigu odobri. A za postupak njen interpelovat je u saboru, jest, kako znamo, sredstvo toli slabo uspješno, da ga ovdje ne možemo uvažiti; jer ako vlada hoće, ona će u saboru, gdje odlučuje saborska većina, koja dakako pristaje uz vladu, lako moći svoj postupak u svakom slučaju tako obrazložiti, da će interpelacija biti bezuspješna.

Morat će dakle crkva drugu knjigu odabrati, ili u većini slučajeva, porad nestašice školskih knjiga, pisanih u duhu crkvenome, konfesijonalnome, morat će prije drugu knjigu izraditi, da je na novo vladi na odobrenje predloži, a onu prvu zabaciti. To pako drugimi riečmi znači: uvesti onu knjigu, koja je od vlade već propisana za obće i zemaljske škole.

Ovo, što rekosmo, nije nikakovo cjepidlačenje, ni natezanje, već sgoljna sbiljnost, koju bi mogli utvrditi činjenicami iz najnovije poviesti našega školstva, odmah iza kako je bio proglašen novi školski zakon. Ako država već misli, da joj je s nepovjerenjem susretati školsko djelovanje crkve, ako se već boji, da je to djelovanje njojzi možda pogibeljno, (?!) a ono može to djelovanje lako pratiti, može lako dobiti uvid u konf. školske knjige. Pa nadje li štogod, bilo u djelovanju crkvenom, bilo u konfesijonalnih škol. knjigah, što je pogibeljno javnomu poredku, ne manjkaju joj sredstva, da to zaprieči; na pose imade proti takovim knjigam u rukuh represivnu cenzuru, kako je imade n. p. za opozicijonalno političko novinstvo itd., a da joj se nije treba služiti preventivnom cenzurom. —

Sliedeći § **102. n. šk. zk.** glasi: **„Konfesijonalne i srbske autonomne pučke i učiteljske škole smatrat će se javnimi dotle,**

Digitized by Google

dok uredbom svojom postizavale budu cilj, opredieljen ovim zakonom obćim pučkim i zemaljskim učiteljskim školam.“

Odredbe **ovoga §-a ne ima u Hrvatovu predlogu.**

Po §-u 4. staroga škol. zakona konfesijonalne se pučke škole nisu a priori smatrale javnimi, već su pravo javnosti mogle tek zadobiti, *a konf. učiteljskih škola* stari škol. zakon ni imenom *nije poznavao.*

Već *po prvobitnoj* saboru predloženoj *osnovi* novoga škol. zakona zadobile su bile *konfesijonalne pučke škole a priori pravo javnosti*; jer § 4. ote osnove veli o tih školah, kako i ovaj § novoga škol. zakona: *„. . . . . konfesijonalne pučke škole . . . . . će se smatrati javnimi dotle, dok uredbom svojom postizavale budu cilj opredieljen obćim javnim pučkim školam.“*

Novi zakon protegnuo je, najviše nastojanjem Srbalja zastupnika, u ovom §-u to pravo javnosti ne samo na konfesijonalne i srbske autonomne *pučke* škole, već i na konfesijonalne (bar srbske) *učiteljske* škole.

I u tome bio bi novi škol. zakon bez sumnje bolji od staroga škol. zakona, jer prijazniji, pravedniji pram konfesijam, dotično prama crkvi.

Ali opet velimo naročito: *„bio bi bolji“;* jer uvjet, pogodba, pod kojom konf. škola pravo javnosti pridržaje, *malne posve oslabljuje oto pravo,* što ga zakon prvim dielom toga §-a u jednu ruku crkvi, konfesijam daje; jer to pravo javnosti, što ga konfesijonalne škole samim svojim osnutkom s početka zadobiše, vriedi im samo *„dotle, dok* uredbom svojom postizavale budu cilj, opredieljen ovim zakonom obćim pučkim i zemaljskim učiteljskim školam“. A tko će suditi, da li odgovaraju konf. škole ovomu zakonu, da li postizavaju cilj, opredieljen zakonom obćim i zemaljskim školam? Nitko drugi, van opet država, vlada. Dakle visi opet jedino od vlade, od države, od državnih organa ne samo, da li će se gdje smjeti osnovati konfesijonalna škola, već takodjer, kako će dugo ota škola uživati pravo javnosti; moći će dakle opet, kako i po §§-ih 104. i 107. staroga škol. zakona (o privatnih školah), vlada otim školam oduzeti pravo javnosti, ter ih i ukinuti.

To još jasnije tumači *§ 7. u alin. 7. novoga „Ustrojnoga štatuta za učiteljske škole“*, kad veli: „Konfesijonalne i srbske autonomne učiteljske škole smatrat će se javnimi dotle, dok uredbom svojom postizavale budu cilj, opredieljen školskim zakonom zemaljskim učiteljskim školam (§ 102. šk. zak.); prestanu li taj cilj postizavati, ima im kr. zemaljska vlada oduzeti

pravo, da svojim učenikom izdaju obće valjane svjedočbe"; nadalje, kad u sliedećoj alineji veli: „Ako se u takovih učiteljskih školah nebi obdržali u zemlji obstojeći zakoni, ili se u njih pokazali očevidni moralni nedostatci, imaju se po nalogu kr. zemaljske vlade zatvoriti."

Istina je, da se i tu govori samo ob učiteljskih školah, i da za pučke konfesijonalne škole nije vis. vlada dosada još nikakove posebne provedbene naredbe izdala; al i tu je jasno, da to isto, što je u ovom §-u 7. novoga ustr. štatuta vlada odredila za *učiteljske* škole, vriedi tim veóma za konfesijonalne, i srbske i nesrbske, *pučke* škole.

Mogu se dakle i na temelju novoga škol. zakona. „i postojeće srbske" (i nesrbske) „konfesijonalne škole za pol godine dana pozatvarati", kako se je u prvoj sjednici odborske razprave saborske ob osnovi novoga škol. zakona dne 26./5. 1888. potužio bio odbornik dr. Gjurković na stari škol. zakon, dotično na zakonsku osnovu, prvobitno saboru predloženu. (Vidi naprvo str. 73.). —

Nego ako dosadanji §§ ove VI. glave pravo i uticaj crkvene oblasti na ote konfesijonalne škole očito tako stežu i ograničuju, da su te škole od svoje konfesijonalnosti jedva šta više zadržale do gola imena, *to svim tim §§-om postavlja u tome rek bi krunu sliedeći i posljednji § 103. ote glave*, koji govori *o vrhovnom nadzoru vladinom nad timi školami.*

Glasi pako taj § **103. n. šk. zk.**: „**Zemaljska vlada vrši svoj nadzor nad konfesijonalnimi te srbskimi autonomnimi pučkimi i učiteljskimi školami kroz posebne izaslanike, te županijske i zemaljske školske nadzornike.**"

U koliko se taj § odnosi na učiteljske škole, *glasi posve jednako i posljednja alineja §-a 7. „Ustr. štat. za učit. škole"*.

A gledom na srbske autonomne pučke i učiteljske škole jest ovomu §-u skoro jednaka **posljednja alineja Hrvatova predloga,** naime: „*Kralj. hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada* **može vršiti** *svoj nadzor nad srbskimi autonomnimi pučkimi školami i preparandijami kroz posebne izaslanike, te zemaljske i županijske školske nadzornike.*"

Kakov je to *nadzor*, što ga zem. vlada vrši nad konfesijonalnimi školami? Sam zakon toga u ovom §-u ne kaže jasno, al ga, barem za pučke konfes. škole, razabiremo točnije *iz §-a 204. sl. e) novoga škol. zakona* „O zemaljskoj upravi", a glasi: „*Zemaljska vlada: . . . e) vrši* **vrhovni nadzor** *nad svimi pučkimi školami*", dakle jednakim na-

Digitized by Google

činom i nad konfesijonalnimi. A što vriedi za *pučke* konf. škole, to po smislu ovoga §-a 103. vriedi dosljedno i za konf. *učiteljske* škole.

Pod tim se dakle nadzorom ne razumieva kakova drugotna kontrola, kojom se država, recimo, obavješćuje, da li ne ima u upravi konf. škola štogod, što bi se protivilo pravu države, javnome poredku i dr. sl., *već je to vrhovni nadzor*, kojim vlada po svojih izaslanicih, te zemaljskih i županijskih svojih nadzornicih nadzire sve, što spada u školsku upravu konf. škola, kakogod nadzire i ostale škole: to jest, svaku i sliednju stvar, dakle i djelovanje samih upravnih organa konf. škola, samu upravu crkvenu u tih školah.

Zakon nigdje pobliže ne opredjeljuje, na što se taj vrhovni nadzor proteže; pa za to ne ima dvojbe, da se vlada može na osnovu svoga vrhovnoga nadzora pačati u sve poslove konf. škola, da može n. pr. zahtievati, da i javnim izpitom tih škola, na pose konf. učiteljskih škola predsjeda vladin povjerenik, da i sam izpit rukovodi, (kako se je u 2. odbor. sjednici saborskoj ob osnovi novoga škol. zakona dne 28./5. potužio spomenuti već odbornik dr. Gjurković, da je bivalo dosada na izpitih srbske preparandije u Karlovcu), da može opredieliti i sam smjer tih škola, da može te škole i svojim duhom nadahnuti itd. Riečju: *vrhovni* nadzor uključuje u sebi svaki ini *niži* nadzor školski, on se proteže na svukoliku školsku upravu tako, da je sva uprava podčinjena vrhovnomu nadzoru, da sav ostali nadzor nije drugo, nego organ vrhovnoga nadzora. I za to i iz ovoga §-a sliedi, da su konf. škole, kakove VI. glava novoga škol. zakona pripušta, samo imenom takove, a da su u istinu pod državnom vlasti, kako i sve druge škole. One su konfesijonalne samo u toliko, što ih osniva i uzdržava konfesija a ne država, al tek po dopuštenju i uvidjavnosti države; zatim, što konfesija propisuje školske knjige i naučne osnove, al tek u slučaju, ako ih država odobri; što konfesija plaća učiteljsko osoblje, i za to takodjer imenuje učitelje, te ih premješta, al tek s dopuštenjem i privolom države; što napokon konfesija timi školami i upravlja, al jedino pod vrhovnim nadzorom državnim.

Još bi se moglo reći, da te škole imadu konfesijonalan značaj i u tome, što se u te škole primaju *samo učenici iste konfesije;* al i glede toga odredjuje *9. alin. §-a 7. „Ustr. štat. za učiteljske škole“*, što još više vriedi za *pučke* škole, kako smo vidjeli naprvo

Digitized by Google

kod §-a 98. ove glave: „U konfesijonalne i srbske autonomne učiteljske škole mogu se pripadnici ine vjeroizpoviesti, nego kojoj je škola namienjena, u slučajevih osobita obzira vriednih, primiti s dozvolom kr. zemaljske vlade, ako je za vjeroučnu obuku dotičnika od strane zavoda dovoljno skrbljeno."*)

Ako je istina, što reče odbornik dr. Gjurković u 1. sjednici školskoga odbora saborskoga 26./5. 1888., „da je konfesijonalnoj školi valjda glavni biljeg, da s njom upravlja svećenstvo", onda je istina, da *konfesijonalnim školam*, kakove je stvorio novi škol. zakon u ovoj glavi, *manjka „glavni biljeg" konfesijonalnosti.*

Al da *vrhovni nadzor nad školami vrši država*, dotično vlada a ne konfesija, odnosno crkva, kako bi trebalo, da ga vrši bar nad svojimi, nad konfesijonalnimi školami, to *nuždno sliedi već iz onoga principa*, na kojem je bio osnovan školski zakon od god. 1874., i koji se princip po spomenutoj već izjavi samoga preuzv. bana novim školskim zakonom nije kanio promieniti: a to je *princip državne premoći.*

Skupivši dakle sve u jedno, što dosada rekosmo o pojedinih §§-ih ove VI. glave novoga škol. zakona, mnijemo, da nam odredbe otih §§-a i po slovnom svom smislu, i po duhu samoga zakona, i po autentičnom tumačenju vladinom dokazuju, da *konfesijonalne škole, kakove su VI. glavom ovoga zakona dopuštene, jesu konfesijonalne imenom, al u istinu da su jedva više konfesijonalne, nego li što su to i ostale naše zemaljske, ili občinske javne škole.* Pa u tom smislu, kad se naime pod konfesijonalnošću misli ono, što daje crkvi ova VI. glava, posve je pravo rekao odjelni predstojnik u istoj 1. sjedn. sab. škol. odbora 26./5. 1888.: „Naše su škole" (razumieva obće) „u istinu konfesijonalne, toliko pravoslavne, koliko i katoličke, pošto zakon prije svega osigurava religijozno-moralni uzgoj, (?) i ustanovljuje, da učitelj mora biti one vjere, kojoj pripada većina djece. Nisu konfesijonalne samo u toliko," (A to je glavno! O. p.) „što ne pojedine konfesije, nego država upravlja školami." („Nar. Nov." br. 122. god. 1888.).

---

*) Takovih „slučajeva, osobita obzira vriednih", bilo je n. pr. u ženskoj srbskoj učiteljskoj školi u Karlovcu samo od listopada 1889. god., pa do 21. studenoga i. g. dvanajst, jer ju je do toga dana, kako smo čuli, polazilo 12 katoličkih učenica, koje doonda nisu imale nikakove katoličke vjerske obuke.

Digitized by Google

III.

Promotrivši u drugoj točki pojedine §§-e ove VI. glave novoga škol. zakona, da spoznamo, u koliko su konfesijonalne škole, ovom glavom stvorene, sbilja takove, ne će nam biti mučno odgovoriti i na drugo pitanje, koje si na početku ove glave postavismo, da riešimo: *Zadovoljava li, i na koliko zadovoljava ova VI. glava novoga škol. zakona* A. **i zahtjevom Srbalja,** B. **i zahtjevom sv. crkve katoličke** *u pogledu na pučko školstvo?**)

A.

Srbi su u 2 dokumenta iznieli svoje zahtjeve u pogledu pučkoga školstva i pred bana i pred sabor: t. j. u „*Predstavci* Crkveno-Narodno-Školskog Saveta", podnesenoj vis. saboru, i u „*Memorandumu* Srbalja zastupnika u pitanju školskom", predanome preuzv. banu**).

Pa što zahtieva: 1. „*Predstavka*"? a što 2. „*Memorandum*"?

I. „**Predstavka Crkveno-Narodno-Školskog Saveta**", izdana „iz sednice srp. prav. nar. crkv. škol. Saveta držane u Karlovcima 14. (26.) Aprila 1888.", te podpisana „Germanom Angjelićem, patrijarhom", bje u saborskoj sjednici od 18. svibnja 1888. „podnešena zemaljskom Saboru kraljevina Hrvatske i Slavonije u pogledu revizije postojećeg" (za onda) „zemaljskog školskog zakona", a objelodanjena u službenih „Nar. Novinah" dne 24. i. mj.

---

*) Ako naše opazke k pojedinim §§-om ove glave i jesu bile po mogućnosti kraće, s razloga, što ga navedosmo naprvo (na str. 213. u zadnj. alin.), to držimo shodnim, u ovoj III. točki ote glave obširnije razpravljati o konfesijonalnoj školi i naročito iznieti obilniji broj dokumenata, da pokažemo, što katolička crkva uči o konfesijonalnoj školi i o kršćanskome uzgoju i obuci mladeži.

**) Obećasmo naprvo u prvom dielu ove svoje razprave (na str. 32.), da ćemo sgodnom prilikom razmotriti obje ove spomenice, i „Predstavku" i „Memorandum" sa vjerske i crkvene, — ili hoćeš li narodne — strane. Držimo, da je sada za to najsgodnija prilika; pa ćemo im sadržinu nešta točnije razviditi, jer ćemo iz njih jasnije razumjeti mnoge naše današnje prilike i pojave ne samo na polju školstva, nego i na polju vjere, crkve i narodnosti. — Spominjemo na prvom mjestu „Predstavku", ma da i jest „Memorandum" puno prije predan preuzv. banu, nego „Predstavka" vis. saboru, jer držimo izjave i zahtjeve „Crkveno-Narodno-Školskog Saveta" za srbske konf. škole puno mjerodajnijimi od izjâva i zahtjêva „Srbalja zastupnika saborskih".

Digitized by Google

1. „*Predstavka*“ ponajprije veli, „da si Srpski Narodni Crkveno-Školski Savet kao glavna uprava srpskih narodnih škola u opsegu mitropolije karlovačke, smatra za svoju dužnost“, u oči revizije zemaljskoga školskoga zakona od 14./10. 1874., te krajiškoga zakona od 8./6. 1871., „ponovo podići glas svoj u korist veroispovednih srpskih narodnih škola u Hrvatskoj i Slavoniji, koje su usljed pomenutoga zakona, u opće pučke škole preobraćene“, te ponavlja „predstavke, molbe i žalbe u ovom predmetu od 1874—1879. godine i docnije visokoj zemaljskoj vladi i Visokom Saboru, kao i molbe i žalbe postojavšoj krajiškoj zemaljskoj upravnoj oblasti od 1871 godine amo podnešene, ali do sada na žalost neispunjene i neuvažene“. Za to isti „Savet“ podnosi vis. saboru otu Predstavku.*)

2. Za tim napominje Predstavka „Uredbu za srpske narodne škole“, što ju je god. 1871. donio srpski narodni crkveni sabor, a potvrdilo ju dne 6. aprila i 2. jula 1872. Nj. ces. i ap. Veličanstvo. A ta „Uredba“ za konf. srb. nar. škole „u opsegu mitropolije Karlovačke“ da „ima punopravnu važnost i za veroispovedne srpske narodne škole u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji“, jer da je potekla iz narodno-crkvene samouprave, osnovane na starodavnih Srbom danih kralj. povlasticah, te na fundamentalnih zem. zakonih.

3. Za to se i tuži „Predstavka“ na školski naš zakon od god. 1874., koji nije imao nikakova obzira na to „vekovima osveštano pravo srpskog naroda“, na njegovu autonomiju srbskih konf. škola, utvrdjenu k tomu još i najnovijimi zemaljskimi zakoni, već je skoro sve do onda postojale srbske konf. škole lišio njihova konfesijonalnoga karaktera i pretvorio u obće pučke škole, a upravo nemogućim učinio „opstanak i razvitak veroispovednih srpskih narodnih škola u tim zemljama“.

Naročito napominje „Predstavka“ §§-e 24., 27. i 28. školskoga toga zakona od god. 1874., koji da su očevidno na propast srb. konf. pučkim školam.**)

---

*) Zaista odvažna riec, težka osvada, bačena na zemaljsku upravnu oblast i postojale Krajine i staroga provincijala. Kamo sreće, da smo i mi katolici, i niži i viši, tako odvažni bili u obezbiedjivanju prava katoličke crkve na školu! A ipak su ta prava mnogo starija i svetija od onih, što ih kod nas pravoslavni Srbi na temelju podieljenih im povlastica i crkvene svoje autonomije svojataju. O. p.

**) A zar katolikom nisu istim bar pravom zajamčene katol. kon-

Digitized by Google

Ako se državi i mora priznati vlast i dužnost, starati se za dobro uredjene narodne škole, (?) misli „Predstavka", da odtuda još ne sliedi, da valja narod siliti na podizanje i uzdržavanje komunalnih pučkih škola, ako već obstoje dobro uredjene, od starine i na historijskom temelju narodu omiljele konfesijonalne škole, koje se lako dadu urediti prama današnjim uzgojnim potrebam.

Za dokaz poziva se „Predstavka" na ugarski školski zakon, koji je u XXXVIII. zak. članku od god. 1868. ustanovio samo fakultativno komunalne škole za one občine, koje ili ne će, ili nemaju konfesijonalnih tako, da je pojedinim konfesijam dopušteno, podizati i nove svoje konf. škole, a političke občine ne moraju podizati komunalnih škola, ako već obstoji dobra konfesijonalna.

„Tome je naprotiv zakon od 14. listopada 1874. bez svakog obzira na postojeće veroispovesti i na njihove potrebe i opravdane želje imperativno zaveo nove iskustvom neoprobane i duhovnim potrebama mnogobrojnog srpskog naroda ove domovine neodgovarajuće *opće pučke škole*, a time životnu snagu veroispovednih škola u ovim zemljama satro i mogućnost opstanka i napredovanja njihovog sasvim oduzeo."

To da nije bilo ni nuždno, ni pravedno, „za ljubav stranozemske novosti oboriti i uništiti starodavnu, domaću, poštovanja dostojnu ustanovu, veroispovednu školu", najmanje pako u domovini našoj, u našem religijoznom narodu, koji će rado i materijalne i moralne žrtve doprinositi za svoje vjekovi izkušane konf. škole, „koje su gradjanima ove domovine u opšte, a na pose pripadnicima pravoslavne istočne crkve kao zenica oka nužne bile, i sa kojima je narod srećan i zadovoljan bio, jer su one na religijozno i moralno vaspitanje njegovo blagotvorno uticale."

4. Ugarski zakon nadalje da dopušta, prirez i beneficija, opredieljena za škole, upotrebiti za konf. škole, i tako da ima tamo više od 13.000 konf. škola, a nijedna srbska nije pokomunaljena; u Hrvatskoj i Sla-

---

fesijonalne škole, n. p. V. VI. i VII. člankom konkordata, koji konkordat imade i danas kod nas pravovaljanu vriednost? Pa se ipak zakon od 1874. nije osvrtao na to pravo. Al katolici šute; pa si misli država: „Volenti non fit injuria". — Učimo se barem od braće Srba, odvažno braniti svoje crkveno-školske interese! O. p.

Digitized by Google

voniji pako da je od god. 1874. *spao broj* od „više stotina cvetajućih srbskih veroispovednih škola“ u provincijalu na 4, a u Krajini na 9, a skoro da im ne bude više ni traga.

Baš u tom obziru, misli „Predstavka“, „valjalo bi, da se u ovim kraljevinama veća spavedljivost ukazuje srpskom narodu, koji je usljed zakona od 14. Listopada 1874. u svojoj religioznoj svesti jako uznemiren, u svojim pravima najosetljivije povredjen i sa sadanjim općim pučkim školama posve nezadovoljan.“*)

5. „Predstavka“ zatim napominje ostale „nepravde“, koje da su u još većoj mjeri počinjene proti Srbom kod provedbe školskoga zakona, pak i proti samim jasnim odredbam istoga zakona, u starom provincijalu od god. 1874., a u postojaloj Krajini od god. 1871., pa sve do danas, i to i od školskih i od političkih oblasti.

Ovamo broji: a) da su katolički učitelji i učiteljice ponamješteni po čisto ili pretežno srbskih školah;**) b) da su srbske neke višerazredne škole po Sriemu pomiešane sa rimokatoličkimi, ili sa grčkokatoličkimi, a postavljeni učitelji, koji nit znadu, nit uče djecu ćirilici; c) da su u pokomunaljene srb. škole „uvedene čitanke, u

---

*) „Predstavka“ prikazuje stvar tako, kao da je zakon školski od god. 1874. jedino za Srbe i njihovu konfesiju bio nepravedan i zatoran, a kao da je katolikom prijao: dočim je to istina, da je njime katolikom nanesena puno veća krivica, budući da je puno više protivan autonomiji katoličke crkve, koju joj je dao sam Krist, i koja postoji, ne od kakove godine 1871., ili 1872., ili 1868., već kroz 18 stoljeća, koja nikako ne priznaje, niti može priznati svjetovnu oblast svojom vrhovnom oblašću u stvarih crkve i škole, kako to akefalna kršćanska sljedba, ili „autokefalna pomjestna crkva“, dakle i „srpska crkva“ i kod nas priznaje. No mi katolici skoro iza god. 1874. zašutismo na mnogo više povriedjena prava crkve katoličke, a Srbi ne prestajahu prosvjedovati proti zakonu od god. 1874.; *i u tome jesu nam učitelji.* Kamo sreće, da nas bar sada pameti nauče! O. p.

**) Da je često, osobito u postojaloj Krajini i obratno bivalo, da su na čisto ili pretežno katoličkih školah namještene učiteljske sile pravoslavne vjere, — a biva i sad, — i da se je i jedno i drugo sbivalo ne možda iz kakove katoličke tendencije proti Srbom, ili srbske proti katolikom, već poglavito sa stanovišta bezkonfesijonalnoga, na kojem i kod nas država stoji, te koje je stanovište u krajiških „Škol. propisih“ i uzakonjeno bilo, jer tamo učitelj nije morao biti one vjere, koje su djeca: — svega toga ni „Predstavka“, ni „Memorandum“ ne spominje, a nisu toga spomenuli ni „srbski zastupnici“ u saboru. O. p.

Digitized by Google

kojima su pojedini pa i ćirilicom pisani članci sastavljeni u duhu i pravcu rimokatoličke veroispovesti, i protivni učenju naše crkve",*) a neki izrazi u njih srbskoj djeci nerazumljivi i sablažnjivi; d) da vlada nije potvrdila referenata eparhijskih, pa ni gornjokarlovačkoga; e) da je u virovitičkoj županiji zakraćena vizita glavnomu srb. referentu; f) da je arhidiec. škol. odboru u S. Karlovcih zabranjeno, obćiti sa srb. nar. školami, pokomunaljenimi bez znanja i saslušanja nar. crkv. oblasti;**) g) da je zatvorena srb. učit. škola u Pa-

---

*) Ovdje je „Predstavka" fino, al i nepravedno naperena proti katolikom. Ta treba samo uzeti u ruke te „u katoličkom duhu pisane čitanke", da se osvjedočiš, da one po nikakovu vjerskom duhu nisu pisane, a najmanje po kršćansko-katoličkom, dočim ni Isusa Krista, Sina Božjega, ni presv. Bogorodice ne spominju, a jedva da i o Bogu i angjelih govore, već se u njih moralisuje na temelju nekakova naravna morala i poštenja. Ako to znači pisati „u duhu i pravcu rimokatoličke veroispovesti", onda imade „Predstavka" zaista čudan pojam o „rimokatoličkoj veroispovesti", onda su i svi racijonaliste katolici. Da su čitanke pisane u duhu, protivnu „učenju srpske pravoslavne crkve", to rado priznajemo; al nije to s toga, što čitanke možda prijaju katoličkoj, a ne prijaju „pravoslavnoj veroispovesti", već s toga, što ne prijaju kršćanskome mišljenju, kršćanskoj ideji. — Sve to i „Predstavka" znade; no vika njena na taj umišljeni katolički pravac u čitankah dobro je proračunana: neka se hrvatski liberalci prestraše, kako su oni tobože odveć veliki klerikalci, i da tako popuste „posebnim" srbskim željam i težnjam i zahtjevom srbske svoje braće. Da te težnje nisu ostale bezuspješne, pokazuje i ova šesta glava; pokazuje to zakon od 14. svibnja 1887. i ine odredbe škol. zakona od 1888., koje su više u prilog Srbom, nego katolikom; pokazuju najnovije naukovne osnove za „srpsku" mladež pučke i učiteljske škole; pokazuje to i obećanje odjel. predstojnika u sab. odboru odborniku dr. Gjurkoviću, da će se glede čitanaka udovoljiti zahtjevom Srbalja, kako i jest koja ta čitanka za više pučke škole naše jedva manje prikladna za srbske škole i srbsku djecu u Beogradu i Kragujevcu, ili Nišu, nego za hrvatsku djecu i hrvatske škole u Zagrebu, Osieku, Požegi itd. — No da nas ne bi tko krivo razumio, opeta velimo, da nismo protivnici srb. konf. školam; al neka budu samo za srbsku djecu, a neka se istim načinom omoguće i katol. konf. škole za katoličku djecu; to je pravedno. No zahtievati, da se u komunalne škole i za katol. djecu u njih uvedu čitanke, pisane u duhu „srpske crkve" i „srpske veroispovesti", proti tomu svečano prosvjedujemo, jer je to krivica katol. djeci, katol. crkvi, jer je to sredstvo, da se kod nas „pravoslavju" t. j. škizmi utre put u katolički naš hrvatski narod. O. p.

**) A zar je zakon od god. 1874. štedio možda doondašnje katol. konf. škole? O. p.

Digitized by Google

kracu;*) h) da su i u najnovije doba pokomunaljene srb. škole u Trpinji, Boboti, Borovu i Vukovaru bez saslušanja nar. crkv. oblasti.

Ove i dr. slične stvari od god. 1874. i 1871. ovamo da Srbi smatraju povredom svoje crkve i njenih autonomnih prava.

6. Al kardinalni razlog, za što treba Srbom konf. škola, da jest, što se djeca inače ne mogu valjano učiti pojanju i crkv.-slovjenskome jeziku, a tim da propada religijoznost u porodicah, u narodu; jer u Srba da je škola narodna u najtješnjoj svezi sa narodnom crkvom, i jer se ne može služba Božja vršiti po pravilih pravoslavne iztočne crkve, ako ne sudjeluje pri tom i narod dotično učitelj s djecom, koji predvodi narod u pojanju i u molitvah u crkv. slovjenskom jeziku.

Naučiti pojanje i crkv. slovjenštinu, to da zahtieva puno truda i vježbe; a budući da rad drugoga svoga posla ne mogu toga truda na se primiti svećenici, valja da to vrši učitelj u školi u više sedmičnih satova; a to da može samo Srbin učitelj u srbskoj konfesijonalnoj školi.

Al s toga da je takodjer nuždno, da crkvenome „pjeniju“ i razumljenju crkv. slovjenskih bogoslužnih knjiga bude podpuno vješt sam učitelj, da se je dakle tome naučio već u učiteljskoj školi.

„Bez ovih predmeta“, veli „Predstavka“, „ne mogu biti ni srpske škole ni srpski učitelji za to, što bez njih ne može biti života u pravoslavnoj crkvi, niti može biti pravog religijoznog vaspitanja u duhu svoje crkve, i na temelju vekovima osveštane i krvlju praotaca naših orošene istorične prošlosti narodne.“**)

---

*) Za što? — A kat. konf. učiteljska škola u Djakovu? O. p.

**) Gdje? U „Serbiji“? Smjera li možda onamo „vaspitanje u duhu srpske crkve“? — Zaisto valja da to „religijozno-moralno vaspitanje“ na slabu temelju stoji, kad mu je glavno, skoro jedino sredstvo crkveno pojanje i crkveno-slovjenski jezik, kad je to pojanje i razumljenje crkv. slovjenštine „kardinalni razlog“, za što su Srbom potrebne „srpske narodne veroispovedne škole“. I crkva katolička zahtieva konfesijonalne škole, al s posve drugih, važnijih, dubljih i odlučnijih razloga; i katolici iztočnoga obreda imadu i crkveno pojanje i crkvenu slovjenštinu jednako, kako i „Srbi“: al za to ne će nikada katoličkome biskupu izt. obreda na um pasti, crkveno pojanje i crkvenu slovjenštinu proglasiti bezuvjetnim sredstvom pravome religijozno-moralnome uzgoju u duhu katoličke crkve, a još će manje reći, da je to „kardinalni razlog“, za

Digitized by Google

7. Pa iz toga zaključuje „Predstavka“, da za obstanak konf. srb. škola ne dostaje § 4. škol. zakona od god. 1874. (što i mi rado priznajemo), gdje je izrečena mogućnost njihova, već da treba dati i uslove praktične izvedivosti,

„a ti su uslovi:“

„da se narodnim veroispovednim školama neuskraćuju ona sredstva za izdržavanje, koje su im do najnovijega vremena politične opštine pružale, i koja im ove prema surazmeru dotičnog stanovništva hoće i mogu da daju; da se političue obštine neprimoravaju na podizanje i izdržavanje općih pučkih škola tamo, gde postoje, ili gde se uspostave, ili se iznova osnuju dobre veroispovedne škole, koje su, kao što je ozgo dokazano, srpskom narodu neophodno nužne, i naposletku, da se autonomni delokrug srpskih narodno-crkvenih vlasti u okviru vrhovnog državnog nadzora punopravno i uvažava u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji.“

8. „Srpski narodni crkveno-školski savet“ drži, da mu dužnost, koju imade „kao od srpsko narodno crkvenog sabora postavljena najviša školska vlast u opsegu mitropolije karlovačke oko održanja i odbrane veroispovednih srpskih narodnih škola u ovim zemljama,*) daje slobodu, da ovom prilikom uz gore izložene žalbe podnese Visokom Saboru kraljevina Hrvatske i Slavonije svoju poniznu molbu u sledećim tačkama:“

„1. Da se revizija školskog zakona od 1874. sprovede s obzirom na zakon od 14. Svibnja 1887. i po tome da se u zakon ne uvode nikakve odredbe, koje bi stojale u očitoj opreci sa srpskom

---

što treba konfesijonalne škole. Pa ipak Srbi izvojštiše te škole, bar donekle, a katolici ih dobiše tek na drugom mjestu, uključno sa ostalimi nesrbskimi konfesijami, a dobiše ih samo porad Srbalja. — Kako zakon školski od godine 1888. više prija Srbom, nego katolikom, vidi se med drugim i u tome, što zakon za katolike iztočnoga obreda medju obvezatnimi predmeti, koji se uče u pučkoj i učiteljskoj školi, ne napominje ni „čitanja crkveno-slovjenskoga pisma“, ni „tumačenja crkveno-slovjenskoga jezika“, niti je za te predmete u naučnih osnovah kod nauka vjere opredieljen veći broj naučnih ura, kako to zakon školski (u §§-ih 50. i 76.) i naučne osnove odredjuju za Srbe, premda imadu katolici izt. obreda (unijati) isto pojanje i istu liturgiju u crkvi, kako i nekatolici izt. obreda (pravoslavni Srbi). O. p.

*) „Ove zemlje“, „ove kraljevine“: to je skoro stereotipni naziv, kojim Srbi u Hrvatskoj i Slavoniji obično zovu svoju hrvatsku domovinu, kad o njoj govoriti moraju, bilo u „Predstavci“, bilo u „Memorandumu“, bilo u saboru. O. p.

Digitized by Google

nar. crkv. avtonomijom, osobito što se tiče školske uprave i školskog nadzora"*)

„2. Da se zakonom izreče, da se sve one srpske narodne škole u Hrvatskoj i Slavoniji, — koje su do 1874. godine a mestimice i docnije do najnovijega vremena bile veroispovedne, a zatim su bilo iz kojega uzroka u opće pučke škole obraćene, — imaju punopravno povratiti u svoje prvobitno stanje, i odmah se proglasiti za veroispovedne srpske narodne škole, pa staviti pod avtonomnu narodno-crkvenu upravu."

---

*) Taj „Zakon o uredjenju posalah crkve grčko-iztočne i o uporabi ćirilice u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji", predložen hrv.-slav.-dalm. saborom na potvrdu Nj. Veličanstvu, i potvrdjen 14. svibnja 1887., glasi doslovce:

„Gledom na ugarski zak. članak IX. od godine 1868. u stvari srbske grčko-iztočne crkve, koja u obsegu zemaljah svete krune ugarske sačinjava nerazdieljenu cielost, odredjuje se sliedeće:"

„§. 1."

„Srbi izpovjednici vjere grčko-iztočne u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, stanujući u grčko-iztočnoj srbskoj metropoliji, vlastni su uz priuzdržaj ustavnim putem vršiti se imajuća prava vrhovnoga nadzora Njegova Veličanstva svoje poslove crkve, *škole* i ovamo odnosećih se zakladah unutar granicah zemaljskih zakonah u svom srbskom grčko-iztočnom narodno-crkvenom kongresu, sastojećem se iz zastupstva svih vjernikah, stanujućih u zemljah krune ugarske i sazvanom nakon predhodne prijave Njegovom Veličanstvu periodički po patrijarhu metropolitu srbskom, za sve izpovjednike iste crkve spadajuće na metropoliju srbsku, samostalno riešavati, uredjivati, te po svojih organih rukovoditi i njima upravljati u smislu ustanovah, stvorenih na tih narodno-crkvenih saborih i odobrenih po Njegovu Veličanstvu."

„§. 2."

„Izpovjednikom iste crkve ujamčava se na temelju načela ravnopravnosti iz zemaljskih sredstvah razmjerni prinos u svrhe bogoštovne."

„§. 3."

„Kod svih zemaljskih oblastih u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji slobodno je strankam služiti se pismom ćirilskim i latinskim."

„Ondje gdje Srbi u povećem broju žive, imadu se od prvih molbah i riešenja strankam ćirilskim pismom na ćirilicom pisane podneske izdavati."

(Vidi „Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju" od god. 1887., kom. V., br. 33., str. 254.—255.). O. p.

Digitized by Google

„3. Da se sve one srpske narodne škole, što se nalaze u dvorištu Božijih hramova pravoslavne crkve ili pokraj parohijskih i filijalnih crkvi, ili za koje sa inače dokaže, da su od pravoslavno crkvenih opština osnovane, odmah povrate u posed pravoslavnih crkvenih opština i proglase za veroispovedne srpske narodne škole. To isto da se učini i sa onim narodnim školama u bivšoj vojničkoj krajini, u kojima je čisto srpsko ili većinom srpsko stanovništvo."

„4. Da se u drugim pomešanim političnim opštinama i mestima, gde ima bar jedna četvrtina Srbalja, i gde oni to zahtevaju, zakonom dozvoli ustanovljenje veroispovedne srpske narodne škole."

„5. Da se u opšte političnim opštinama na volju ostavi, da mogu potpomagati, podizati i izdržavati veroispovedne škole."

„6. Da oni stanovnici jedne politične opštine, koji izdržavaju dobro uredjenu svoju veroispovednu školu, ne budu obvezani prilagati na izdržavanje opće pučke škole u tom mestu ili u drugim mestima iste opštine."

„7. Da se zakonom zemaljskim ujamči, da se zdanja, zaklade i dobra pravoslavnim srpskim veroispovednim školama namenjena, ni kojem slučaju ne smeju na druge cjeli upotrebljavati, nego samo na cjeli pravoslavnih veroispovednih srpskih škola."

„8. Da se zakonom prizna javnost svima veroispovednim srpskim narodnim školama; dalje"

„9. da blagoizvoli Visoki Sabor odlukom visoku zemaljsku vladu uputiti, da već sada srp. učit. školi u G. Karlovcu podeli pravo javnosti u smislu ponovljenih predstavaka ovog srp. nar. crkv. škol. Saveta;"

„da postavljanje eparhijskih školskih referenata za veroizpovedne srp. nar. škole u onim dijecezama pravoslavnim, koje se u Hrvatskoj i Slavoniji nalaze, nepreči; dalje"

da se čitanke u općim pučkim školama prirede sa izbegavanjem svega onoga, što je u ovoj poniznoj predstavci medju tegobama spomenuto i najposle"

„da se za učenje veroispovednih predmeta u koliko bi u općoj pučkoj školi više od 20 pravoslavne dece bilo, postavi spo-

Digitized by Google

soban učitelj pravoslavne vere,*) inače ovu dužnost da ima vršiti dotični paroh ove vere uz surazmernu nagradu od političe opštine.**)

„Prema ovde izloženim zahtevima imali bi se u dosadanjem školskom zakonu od 1874. §.§. 3. 4. 6. 11. 24. 25. 26. 27. 28. 54. i 81. i još drugi nekoji bitno izmeniti i u opšte ceo zakon taj tako ustrojiti, da ne stoji ni u najmanjoj opreci sa avtonomnim pravom pravoslavne crkve, i da omogući vaspitanje i nastavu mladeži srpske u duhu pravoslavne vere i svoje srpske narodnosti.“

„Potpisani srpski narodno-crkveni Školski Savet potpuno je uveren,“ tako fino i mudro završuje „Predstavka“, „da — ako se ponizna ova njegova predstavka od Visokog Sabora kraljevina Hrvatske i Slavonije u dostojni obzir uzme i uvaži, i ako se ovom prilikom prema gorućim veroispovednim i moralnim potrebama srpskog naroda u Hrvatskoj i Slavoniji i sa obzirom na avtonomna prava toga naroda školski zakon kraljevina Hrvatske i Slavonije preustroji, pa se tim mogućnost dade, da srpska narodna škola u ovim zemljama ponovo oživi, ojača i procveta; — da će se tim, i samo tim načinom (sic!) lepa sloga i istinita ljubav izmedju dva bratska plemena, izmedju Hrvata i Srba, za navek učvrstiti i odomaćiti, na opšte blago jednog i drugog naroda i na pravu sreću i postojano blagostanje zajedničke nam mile domovine.“***)

„Iz sednice srp. prav. nar. crkv. škol. Saveta držane u Karlovcima 14. (26.) Aprila 1888.

German Angjelić s. r. Patrijarh.“

---

*) Dakle, ako je jednorazredna škola sa, recimo, 100 djece, od kojih je nešto preko petine, n. p. 22 srbske, mora osim učitelja katoličke vjere biti namješten još učitelj pravoslavne vjere, dočim ne će uviek tako biti obratno, gdje je n. p. do 80 pravoslavne, a 22 katoličke djece, jer to često prieči § 6. st., a § 20. n. šk. zk.; a gdje ne može biti nego jedan učitelj, taj mora po tom zahtjevu „Predstavke“ porad ono 22 srbske djece biti pravoslavne vjere, makar ima 90—100 katoličke djece. I to se zove ravnopravnost! — Misli li se pako pod tim učiteljem pravoslavne vjere sveštenik, to će biti namješten za 22 srbske djece poseban plaćen pravoslavan kateketa, dočim se katolikom to ne dopušta. To je još veća ravnopravnost!! O. p.

**) Zakon škol. od 1888. u §-u 209. odredjuje, da župniku ili duhovnomu pomoćniku, ako nije namješten poseban plaćan kateketa, obćina samo može podieliti nagradu, a ne da mu je mora podieliti, kako to „Predstavka“ zahtieva za pravoslavnoga paroha. O. p.

***) Srbske ili hrvatske? O. p.

Digitized by Google

Toliko o „Predstavci srpskog crkveno-narodnog školskog Saveta".

II. Drugi javni dokumenat, u kojem Srbi iztakoše svoje zahtjeve i želje gledom na srb. konf. škole, jest „*Memorandum Srbalja zastupnika na hrvatskom saboru u pitanju školskom*", *predan preuzv. banu dne 5. prosinca g. 1887.*, kako ga čitamo objelodanjena u br. 59. „Nar. Nov." od g. 1888.*), a u br. 10. „Србобрана" od i. g. Budući da taj memorandum s veće strane malne isto sadržaje, iste zahtjeve stavlja, samo nešta ublažene, koje i „Predstavka", mi ćemo mu sadržinu kraće iztaći, ter točnije navesti samo one pojedine točke na koncu memoranduma, u kojih su konkretni zahtjevi Srbalja u kratko i jasno sadržani.

1. „Memorandum" počima vrlo prijazno i susretljivo prama vis. vladi, iztičuć, da su Srbi sa zadovoljstvom primili ono mjesto reškripta kraljevskoga, te adrese sabora, u kojem se spominje, da valja postojeće školske zakone preinačiti „prema pravednim zahtievima Srbaljah u ovim kraljevinama", te u tom mjestu, kao i u zakonu od 14. svibnja 1887., da Srbi naziru dobru volju, zadovoljit zahtjevom njihovim.

2. Srbi da vazda stoje na braniku prava ovih kraljevina, te žele, da se sadanja sloga i sporazum ne pomute, jer to da ni jednim ni drugim ne hasni.

3. Tomu da se pruža prilika sada kod preinake zemaljskoga škol. zakona od 14. oktobra 1874., te krajiškoga škol. zakona od 8. juna 1871. god., koji da su u znatnoj mjeri uznemirili Srbe, jer je i sam zakon, a i praksa stezala interese srbske škole, ne dajuć joj razvijati se i napredovati; a to da je i proti predstavci srb. nar. crkv. sabora od 21./10. 1874.

4. Srbi da ni ne misle, da će se škola u polit. svrhe upotrebiti**), ćirilica progoniti***), srbska škola dokinuti i pravosl. vjera potisnuti (!); no praksa da je puno zahvatila u interes srb. škole. Da se je bojat, da praksa s vremenom ne predje

---

*) Gdje u sliedećem rieči memoranduma doslovce navodimo, ostavljamo pravopis onakov, kakim je memorandum u „Nar. Novinah" obnarodovan. O. p.

**) Mudro i fino! — A da li Srbi kane školu upotrebiti u posebne svoje „narodno-srbske" interese, o tom memorandum ništa nesbori. O. p.

***) Ta baš zakon od 14./5. 1887. zajamčuje im ćirilicu i srbsko ime, kako do sada još nikad nije bilo. Opet fino i mudro! O. p.

Digitized by Google

granice zakona, pa da to ne postane pravilom. Organi i školski i politički da su zametavali narodni*) karakter srbskih škola, pače i odklonili, te je škola dobila obuku i formu drugu, koja Srbom ne garantuje očuvanja i razvoja individualnosti.

5. Srbi da ne traže, što ne dozvoljava moderna obuka, niti posebnoga položaja, već „garancije, da se njihova narodnost i vjera očuva, u kojoj njihova prošlost i budućnost leži".**) A to je puno kadra da učini škola radi važnosti prvih utisaka na srce mladeži.

6. „U ovome leži po narodnost Srbaljah u ovim kraljevinama, gdje je srbski živalj u manjini, opasnost"; jer podredjeni organi i školski i politički da su toliko puta pokazali težnju, uništiti narodnost srbsku, ma da se i ne ide za tim s gora, ma da se narodnost i zasluge Srbalja i priznadu. Al jer se to isto nastojanje podredjenih organa može u napredak još više dogoditi, s toga da treba zakonskimi odredbami to zapriečiti.***)

7. Ako se to izpuni, da će prestati rekriminacije, koje toliko škode obojoj strani.

8. Želje Srbalja da su izpunjene, ako im se pruži mogućnost, očuvati svoju narodnost u školi i u crkvi; jer pismo i crkva da ju je do sada očuvala.

9. To da se ne protivi ni zakonom zemlje, ni jedinstvu uprave.

10. Ciel očuvanja srb. škola, kako su po reškriptu od g. 1868. i zakonom srb. sab. od g. 1871. uredjene, da nije nego očuvanje narodnosti i vjere, na što Srbom daje pravo i sam zakon od g. 1874.

---

*) Već smo gore u I. dielu ove razprave (na str. 30. i 31.) pripomenuli, kako je srbskim zastupnikom saborskim vjera i narodnost malne isto. Ovo treba imati na pameti, da se razumije, za što je Srbom konfesijonalna škola isto, što narodna ili srbska ili što pravoslavna. O. p.

**) Na prošlost „Srbalja" spada bez sumnje i Dušanovo carstvo; a budućnost? — Ona leži u „očuvanju i razvoju narodnosti, individualnosti, srbstva". O. p.

***) Sami dakle Srbi priznavaju, da se od osgora nije išlo za zatorom ni „srbstva", ni „srbske vjere", već da im se priznaje i narodnost i zasluge. Sam preuzv. ban pače izjavio je otvoreno u 1. sj. sab. odb. škol. od 26./5. 1888.: „ . . . Naši dobri prijateljski odnošaji vodili su nas uviek Srbom u susret. Dispozicija bila je, pak je i sada Srbom povoljna". (Nar. Nov. 1888. br. 122.). — Al evo: Podčinjeni organi znali su više put i proti Srbom raditi; pa to je Srbom opravdanim razlogom, da od osgora još i više traže. I opet nas uče braća Srbi budnosti! O. p.

Digitized by Google

11. Taj zakon da su oblasti razno mimoišle. G. 1884. da je bilo u Krajini samo 11, u provincijalu 10 srb. konf. škola, a sad taj broj spao na 9. Na 113 škola da bi morao po § 6. zak. od 1874. biti srbski učitelj, pak je samo na 90, a na 36 škola bi po broju djece takodjer trebao da bude Srbin učitelj, pak nije; a ipak da je zakon jasan, pa se je proveo na štetu Srbalja, oduzevši im njihovo pravo.*)

12. Cieli niz ustanova škol. zak. od g. 1874. da je u protuslovju sa srbskom autonomijom od g. 1868. i 1871., te ote ustanove da podsjecaju žile srbskih konfesijonalnih zakonom priznatih škola.

13. Nastavni plan, metoda obuke i t. d. da izključuju obuku srb. djece u bitnom po srb. pravosl. vjerski uzgoj nauku.

14. Obuka u ćirilici, staroslovj. pismu, pjeniju i vjeroizpoviesti(?) da se je zanemarivala. A gdje se djeca i uče crkv. pismu i molitvam, ta da je obuka štetna, jer se ne uče na temelju tumačenja, jer ih tomu ne uči učitelj Srbin, već učitelj druge vjere, jer se ne uče svagdje po knjigah aprobovanih sv. sinodom u Karlovcih.

15. Napokon zaključuju Srbi zastupnici, sakupiv sve svoje zahtjeve u posebno formulovane točke, ovako svoj memorandum:

„Srbi zastupnici stekli su barem to umirenje, da im narodnost i vjera u školama neće biti opasnosti izložena, kada bi se školski zakoni u ovom pravcu preinačili:"

„I. a) da se strogo motri na izvršenje §. 6. zakona od 14. oktobra 1874.,**) koji se u praksi nevrši, kako je gore izloženo;"

---

*) „Memorandum", kako ni „Predstavka", ne kazuje nam nigdje uzroka, s kojega se je to dogodilo, niti da li je to bivalo u provincijalu, ili u Krajini, gdje nije bio obvezatan § 6. st. šk. zk.; niti nam ne kazuje, da li misli broj djece školu polazit obvezane, ili uškolane, ili školu de facto polazeće. A čuli smo već gore kod § 6 st., a 20. n. šk. zk. (na str. 53.), kakova je u žiteljstvu srbskom često ogromna razlika medju brojem djece na školu obvezane i makar na papiru uškolane, te brojem djece, koja školu de facto polaze. A još manje nabraja ovdje „Memorandum" one škole, na kojih bi po istoj zak. odredbi morao biti učitelj katolik, pak nije. I to je manevar specifično „srbski". O. p.

**) § 6. odredjuje, da bude učitelj iste vjere, koje su i djeca, ili večina djece, a namjesti li se druga učiteljska sila, da se uzme

Digitized by Google

„b) da se §. 11. istog zakona nadopuni tim, da je nastavni jezik u pučkim školama hrvatski ili srbski (§. 193);"

„c) da se §. 24. istog zakona u tom pravcu nadopuni, da se za buduće ostavlja obćinama na volju podupirati i uzdržavati mjesto obćih pučkih i vjeroizpovjedne škole;"

„d) da se §. 28. preinači tako, da u onim obćinama, u kojima obćinari za konfesionalnu školu novčano doprinose, ovi nisu dužni i za obće pučke škole još posebno doprinositi, kako je to i u ugarskom zakonu slučaj (§. 44. ugar. zak. članak XXXVIII. od 1868. g.);"

„e) da se nastoji, da se strogo vrši § 29. istog zakona, i da se nedopusti da se zaklade i fondovi školama namjenjeni u druge svrhe upotrebljuju;"

„f) da se vjeroizpovjednim školama podieli javnost, te da djeca, koja ovu školu uče, nisu dužna izpite prelazom u drugu školu iste vrste ponavljati;"

g) da se §. 54. istog zakona, odnosno §. 23. krajiškoga zakona preinači u tom pravcu, da se u pučkim školama, u kojima ima najmanje 20 srbskih učenikah kao obvezan predmet unese za iste čitanje crkveno-slovenskih knjiga i crkveno pjenije;"

h) da se § 81. istog zakona u svoje vrieme preinači tako, da se na zemaljskim preparandijama za pravoslavne učenike uvede, kao obvezan predmet crkveno pojanje, čitanje i tumačenje crkvenih knjigah i da se za ovaj predmet postavi poseban osposobljen učitelj."

„i) da se u zemaljski proračun po primjeru, kako je u Ugarskoj za bogoštovne i nastavne svrhe, pripomoć uvrsti.*)

„k) da se kod podjelenja stipendijah pripravnicima na zemaljskim preparandijama na pravoslavne učenike pravedan obzir uzme i ustanovi broj istih prema broju učenikah."

„II. Da se gornjo-karlovačkoj preparandiji podieli javnost te ona stavi u red ostalih zemaljskih zavodah."

„Srbi zastupnici na ovom saboru drže ovaj zahtjev u toliko većma opravdanim, što je ovaj zavod dugim nizom godinah, od

---

obzir i na one manjine, kojih vjeroizpoviesti pripada bar četvrtina ukupnoga stanovničtva. (Vidi gore kod § 6. st. a 20. n. šk. zk. na str. 52. i sl.). O. p.

*) Razumije se iz religijoznog fonda, t. j. iz fonda, nastalog sekularizacijom negdašnjih katoličkih samostana i dr. zavoda!! O. p.

Digitized by Google

kada postoji, pokazao, da na visini ostalih zemaljskih zavodah ove vrste stoji (?), i što je znatan broj pripravnikah ovog zavoda namješten na pučkim školama u ovim kraljevinama, a neki su i profesorima u Bosni postali.*) U ostalom i nadzornici od visoke vlade 1882. i 1884. izaslani i to g. Janko Jurković i g. Matija Uhliř izjaviše se povoljno, te bi neopravdano bilo uzkratiti ovom zavodu javnost, kada svima uvjetima i propisima zem. škol. zakona odgovara."

„III. Da se kod visoke zemaljske vlade odjel za bogoštovje i nastavu postavi jedan Srbin kao referent za srbske crkveno-prosvetne stvari sa sliedećim djelokrugom:"

„1) da utiče kod stvaranja zem. školskih zakonah i naredabah kako za osnovne tako i za srednje škole i preparandije;"

„2) da prisjedava izpitima na vjeroizpovjednim zavodima ma koje vrste, u kojima vlada želi vršiti nadzor;"

„3) da stoji u sporazumu sa srbskim školskim savjetom u Karlovcima kod aprobacije školskih knjigah, koje se na pojedinim vjeroizpovjednim školama uvesti imaju."

„Samo bi željeti bilo, da se za referenta na ovom mjestu postavi čovjek, komu su vjeroizpovjedne težnje i odnošaji srbskih vjeroizpovjednih školah dobro poznati, te bi kadar bio, da na njega stavljene zahtjeve u svakom pogledu zadovolji. Pravo vjeroizpovjednih školskih nadzornikah postavljenih po srbskom crkvenom narodnom saboru u Karlovcima za ove kraljevine ovim referentom ne bi se imalo tangirati, te ovaj dvostruki nadzor mogao bi samo koristan po vjeroizpovjedne škole biti."**) —

---

*) Zaista nedostatan dokaz. O. p.

**) Ovaj zahtjev Srbalja glede toga posebnoga srbskoga referenta kod kr. zem. vlade, odjela za bogoštovje i nastavu, s takovim djelokrugom, da zahvaća i u stvaranje zakona i naredaba, jest za cielo smion, da ne rečemo više, kada se uvaži, da katolici, koji su ipak u ogromnoj većini, koji svoja prava nisu tek kakovim reškriptom dobili, takova referenta ne imaju. Hoće li nas njihov taj uztrajni revni rad, kojim korak po korak tla osvajaju za „srbstvo", oda sna probuditi? Bog bi dao! Al u koliko bi se radilo o tome, da se bar jednakim načinom zajamčuju garancije obstanku i razvoju katoličtva u katoličkih, kako „srbstva" u srbskih školah; u koliko bi se tu radilo u obće o garanciji konfesijonalnoga karaktera u školstvu, — a ne samo o separatističnih težnjah za srbstvo: — mi bi bili prvi, koji bi sjedinjenimi silami s njimi o tome radili. O. p.

Digitized by Google

„Ovo su u glavnim crtama zahtjevi Srbaljah zastupnikah na ovom saboru glede školah, te im je vazda glavna svrha ta, da se uz vrhovni nadzor zemaljski srbske vjeroizpovjedne škole razviju i održe u onom stanju, koje najbolje osigurava individualnost i osobine srbskog naroda u ovim kraljevinama, koji živeći u ovoj zemlji stotinama godina sa bratskim narodom hrvatskim u zajednici, ipak ima posebne običaje, posebno pismo i *vjeru*“ (i posebne svoje poznate težnje; o. p.), „koji (sic!) ga od jednoplemenog naroda hrvatskog dijeli. I ako vezan istim jezikom, istim poreklom, ipak su ove osebine viekovima u njemu tako čvrsto prirasle, da ih napustiti ne može, te nazire u istima svoju prošlost, s kojom ni jedan narod lako prekinuti ne može i ne smije, — ako u budućnost svoju vjeruje.“*)

„U Zagrebu, 5. Decembra (23. novembra) 1888.“ (valjda 1887.)

„U ime kluba Srbah zastupnikah na saboru kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.“

„Proto Petar Mandić, biljžnik. — Vaso Gjurgjević, predsjednik.“

Evo to sadržaje „Memorandum“! —

III. Navedši ovako zahtjeve Srbalja gledom na konf. srb. škole, izražene što u „Predstavci“ srb. crkv. škol. Saveta, što u „Memorandumu“ Srbalja zastupnika na hrv. saboru, treba da sada odgovorimo na pitanje:

Da li je novi školski zakon od g. 1888. svim tim zahtjevom Srbalja podpuno zadovoljio?

Na to važno za nas pitanje odgovaramo odlučno: **Nije zadovoljio.**

1. Novi školski zakon nije podpuno zadovoljio zahtjevom „Predstavke“ i „Memoranduma“, da se u novi škol. zakon ne unesu nikakove odredbe, koje bi stojale u protuslovlju sa zakonom od 14. svibnja 1887., te sa srbskom crkvenom autonomijom, osobito što se tiče školske uprave i školskog nadzora, garantovanom previšnje potvrdjenimi uredbami za srbske narodne škole, kakova je uredba medju drugimi ona od 6./4. i 2./6. 1872.

---

*) Ovdje je jasno izrečeno, da je Srbom zastupnikom vjera srbska samo sredstvo narodnosti, dok oni vjeru broje u one biljege, kojimi se narod od naroda razlikuje i dieli. O. p.

Digitized by Google

Jer zakon od 14. svibnja 1887. daje Srbom pravo, „da su vlastni uz priuzdržaj ustavnim putem vršiti se imajuća prava vrhovnoga nadzora Njegova Veličanstva, svoje poslove crkve i škole i ovamo odnosećih se zakladah unutar granicah zemaljskih zakonah... **samostalno** riešavati, uredjivati, te po svojih organih rukovoditi i njima upravljati u smislu ustanovah, stvorenih na narodno-crkvenih saborih i odobrenih po Njegovom Veličanstvu“.

Po nov. pako zakonu školskom (gl. VI.) valja

a) *za osnivanje nove koje konf. srbske pučke škole* tek putem molbe *tražiti dozvolu zem. vlade* kod nadležne polit. oblasti prve molbe, a *zem. vlada ima* pravo, putem svojih podčinjenih oblasti *iztražiti, da li postoje uvjeti* uzdržavanju takove škole, i prema tomu *zatraženu dozvolu ili dati, ili uzkratiti* (§ 97. n. šk. zk.); dakle visi već osnivanje konf. srb. škole podpuno o dozvoli zemaljske vlade;

b) i *pravo javnosti konf. srb. pučke i učit. škole,* pače i *obstanak* njezin *visi* podpuno *o sudu zem. vlade,* da li je ta škola uredjena prema propisom škol. zakona, ili drugih zemalj. zakona (§ 102. n. šk. zk. i § 7. Ustr. štat. za učit. škole);

c) *nastavni predmeti* u tih školah imadu biti *isti,* koji i na zemalj. školah iste vrsti, te valja da se i *ustr. štatut* i *naukovna osnova* tih škola, kao i *svaka promjena* u tome *na odobrenje predloži zem. vladi* (§ 99. n. šk. zk. i § 7. Ustr. štat.);

d) i *učitelji* na tih školah treba da su osposobljeni istim načinom, kako i za sve ostale škole, t. j. *od vlade osposobljeni i potvrdjeni,* pak i svako *imenovanje* njihovo valja prijaviti zem. vladi na odobrenje uz prilog njihovih svjedočaba (§ 100. n. šk. zk. i § 7. Ustr. štat.);

e) *sve učevne knjige* u tih školah moraju imati *odobrenje zem. vlade,* i to tako, da se za svaki pojedini slučaj to odobrenje potraži valjano obrazloženim izvješćem uz prilog predloženih tih knjiga (§ 101. n. šk. zk. i § 7. Ustr. štat.);

f) napokon *vrši zem. vlada i svoj nadzor* nad timi školami ne samo *kroz posebne izaslanike,* nego *i kroz kr. zem. škol. nadzornike,* jednako kako i nad ostalimi školami (§ 103. n. šk. zk. i § 7. Ustr. štat.).

Sve ovo zaista slabo odgovara pravu, što ga zakon od 14. svibnja 1887. daje Srbom, po kojem su vlastni svoje školske po-

Digitized by Google

slove samostalno riešavati, uredjivati, te po svojih organih rukovoditi i njimi upravljati, premda niti taj zakon, kako niti slična odredba ugarskoga zakona (IX. čl. ug. zk. od g. 1868.)*), ne daje Srbom u stvarih crkvenih i školskih niti iz daleka svega onoga, što pripada crkvi i što zahtieva crkveno pravo.**)

2. S ovim zahtjevom Srbalja, kojemu n. šk. zk. naš nije podpuno zadovoljio, stoje u savezu svi ostali zahtjevi, koje smo gore pojedince i doslovce naveli, pače u ovom prvom sadržani su i svi ostali zahtjevi. Kad dakle ovaj prvi nije podpuno izpunjen, nije čudo, kad i ostali zahtjevi ili nisu nikako, ili su samo na pola, samo na vidik izpunjeni.

Tako nije nikako n. šk. zakon zadovoljio zahtjevu: „da se zakonom izreče, da se sve one srpske narodne škole u Hrvatskoj i Slavoniji, — koje su do 1874. godine a mestimice i docnije do najnovijega vremena bile veroispovedne, a zatim su bilo iz kojega uzroka u opće pučke škole obraćene, imaju punopravno povratiti u svoje prvobitno stanje i **odmah** se proglasiti za veroispovedne srpske narodne škole, pa staviti pod avtonomnu narodno-crkvenu upravu.“ O tome ne ima u zakonu ni spomena, već se Srbom

---

*) Na taj se zak. članak ug. sabora i poziva spomenuti zakon hrvatski od 14. svibnja 1887., kako smo gore već vidjeli.

**) To i sami Srbi priznavaju, kao na pr. Gj. Vukičević u brošuri, objelodanjenoj g. 1890. u Novom Sadu: „Поглед на начелне основе наше народно-црквене автономије“. Na pose potvrdjuje isti pisac ono, što do sada rekosmo, da novi šk. zakon nije podpuno izpunio zahtjeve „Predstavke“ i „Memoranduma“, po kojih se traži, da u novom škol. zakonu ne bude ništa, što bi se protivilo zakonu od 14./5. 1887. i u obće previšnje potvrdjenim uredbam srbskim.

Veli bo na str. 89. (VIII.): „Najveća mana u našoj narodno-crkvenoj avtonomiji sastoji se u tome, što mi te avtonomije u stvari nemamo.“

„Sve crkvene i školsko-administrativne sporove rešava u poslednjoj liniji državna vlast, i to ne samo suspenzivno sa gledišta državnog nadzora, nego prisvaja sebi atribute najvišeg foruma, rešava ih i u samome meritumu i to konačno i decidivno.“

„Fundamentalni državni zakon t. j. IX. čl. ugarskog zakona od g. 1868. i dotični zakon hrvatsko-slavonskog sabora od g. 1887. garantuju, da imamo pravo sve naše crkvene, školske i fundacione poslove samostalno i nezavisno upravljati, a ovamo sve te poslove rešava konačno i pravovaljano sama državna vlast!“

Digitized by Google

u §-u 96. samo daje dozvola, da „mogu temeljem zakona od 14. svibnja 1887. u smislu previšnje potvrdjenih uredabah za srbsko-narodne škole o svom trošku podizati i uzdržavati svoje autonomne pučke i učiteljske škole,“ a to mogu tek pod onimi klauzulami i uvjeti, koje se nalaze u § 97., te koje smo gore razmotrili.

3. Istim načinom i s istoga razloga jasno je, da n. šk. zakon nije izpunio tomu slični zahtjev: „da se sve one srpske narodne škole, što se nalaze u dvorištu Božijih hramova pravoslavne crkve ili pokraj parohijskih i filijalnih crkvi, ili za koje se inače dokaže, da su od pravoslavno crkvenih opština osnovane, odmah povrate u posed pravoslavnih crkvenih opština i proglase za vo ispovedne srpske narodne škole. To isto da se učini i sa onim narodnim školama u bivšoj vojničkoj krajini, u kojima je čisto srpsko ili većinom srpsko stanovništvo.“*)

N. šk. zakon ne samo da tomu zahtjevu nije zadovoljio, nego se po 25. §-u, koji je i u novom šk. zk. ostao takov, kakov je bio § 5. u st. šk. zakonu, *mogu i od sada u konf. mješovitih občinah konfesijonalne škole pretvoriti u komunalne*, kako smo to spomenuli gore kod istoga §-a (na str. 82.).**)

4. Nije šk. zakon podpuno izpunio nit onoga zahtjeva: „da se u drugim pomešanim političnim opštinama i mestima, gde ima bar jedna četvrtina Srbalja, i gde oni to zahtevaju, zakonom dozvoli ustanovljenje veroispovedne srpske narodne škole.“

Znamo već, pod kakovimi uvjeti i u kakovoj podpunoj odvis-

---

*) Makar i ne bilo u školi većina djece pravoslavne, već katoličke, kako ima po Slavoniji slučajeva. (Sr. gore str. 53.). O. p.

**) A lako je i razumjeti, za što škol. zakon, kraj sve prijaznosti vlade i saborske većine prama Srbom, ipak ni prijašnjega, ni ovoga zahtjeva slovom nije izpunio. Jer jedno je taj zahtjev ipak preveć smion, pak i nepravedan donekle prama katolikom, (na pose ovaj po sljednji zahtjev u 2. dielu svom); a drugo imali bi katolici još veće pravo, rekvirovati one pučke škole, koje su prije g. 1874. pripadale sličnim načinom njim, kako Srbi sude, da rekvirovane škole njim pripadaju. Pa tako *bi jedva kakovih komunalnih škola i preostalo*.

I to nam je novim dokazom, da su se imali i katolički i srbski zastupnici g. 1888. na saboru složiti, da izvojšte crkvi podpunu slobodu u pučkoj školi.

Digitized by Google

nosti od državne vlasti i njenih podčinjenih organa n. šk. zakon u § 97. osnivanje takovih škola dopušta.

Jednako je na pola samo izpunjen dalnji zahtjev Srbalja: „da se u opšte političnim opštinama na volju ostavi, da mogu potpomagati, podizati i izdržavati mesto općih pučkih i veroispovedne škole.“

Tu se zahtieva, da budu konfesijonalne škole podpuno izjednačene obćim školam, tako da bude ne samo „*političkim obćinam prosto*, na koliko im to sredstva dopuštaju, *pružiti* bogoštovnim i srbskim crkvenim obćinam svoga područja *pripomoć* za uzdržavanje njihovih pučkih školah“ (§ 98. al. 2. n. šk. zk.), već da polit. obćine mogu *i podpomagati i podizati i uzdržavati* **mjesto** *obćih škola i konfesijonalne* (kako to biva i u Ugarskoj), o čem u našem n. šk. zakonu nigdje ni spomena nema.

6. Nije nadalje podpuno izpunjen zahtjev: „da oni stanovnici jedne politične opštine, koji izdržavaju dobro uredjenu svoju veroispovednu školu, ne budu obvezani prilagati na izdržavanje opće pučke škole u tom mestu ili u drugim mestima iste opštine, kako je to i u ugarskom zakonu slučaj (§. 44. ugar. zak. članak XXXVIII. od 1868. god.)“, već su takovi stanovnici po §-u 98. al. 1. n. šk. zk. samo „*prosti od plaćanja obćinskoga školskoga nameta*, dokle njihova škola odgovara uvjetom ovoga zakona“, kako smo to gore razložili kod toga §-a.

7. Nigdje nadalje nije školskim zakonom zemaljskim ujamčeno, „da se zdanja, zaklade i dobra pravoslavnim srpskim veroispovednim školama namenjena, ni u kojem slučaju ne smeju na druge cjeli upotrebljavati, nego samo na cjeli pravoslavnih veroispovednih srpskih škola“; već smo gore kod §-a 29. st., a §-a 33. n. šk. zk. (na str. 84. i 85.) pokazali, da se po tom §-u, koji je i u n. šk. zakonu ostao nepromienjen, dotacije privatnih osoba ili korporacija, te zaklade i fondovi, namienjeni prije g. 1874. konf. pučkoj školi, imadu i od g. 1888. nadalje ostaviti u istu svrhu, u koju ih je namienio bio zakon škol. od god. 1874., dakle za komunalne škole.

8. *Niti pravo javnosti* nije n. šk. zakon *podielio* konf. srb. školam *na prosto*, kako su to Srbi zahtievali, već i to pravo *visi o sudu državne vlasti*, da li takova škola odgovara odredbam škol. zakona.

Digitized by Google

9. Nigdje ne čitamo u n. šk. zakonu kakove odredbe, niti tečajem sab. zasjedanja kakove odluke sabora, kojom bi se zem. vlada uputila, „da postavljanje eparhijskih školskih referenata za veroispovedne srp. nar. škole... nepreči"; niti „da se za učenje veroispovednih predmeta, u koliko bi u općoj pučkoj školi više od 20 pravoslavne dece bilo, postavi sposoban učitelj pravoslavne vere", a inače da se dotičnomu parohu za nauk vjere odredi „surazmerna nagrada od politične opštine"; niti da se za obuku u crkvenom pjenju, čitanju i tumačenju crkv. knjiga u učit. školi „postavi poseban osposobljen učitelj"; niti „da se kod visoke zemaljske vlade odjel za bogoštovje i nastavu postavi jedan Srbin kao referent za srbske crkveno-prosvetne stvari" sa gore označenim djelokrugom.

A sve je to takodjer medju zahtjevi Srbalja.*)

10. Napokon *ne jamči zakon nigdje*, da će se *odredba 6. §-a* tako za Srbe, kako i za katolike *točno provesti*, t. j. da bude učitelj iste vjere, koje su i djeca itd.; dapače, kako smo gore vidjeli, ne obdržaje se taj § u praksi već *niti sada točno*, barem ne glede katoličke djece. —

Sakupiv dakle sve u jedno, što do sada rekosmo o zahtjevih Srbalja u pogledu konfesijonalne škole, moramo i opet reći: **novi škol. zakon tim zahtjevom dieloma nikako nije zadovoljio, a dielom ih je samo na pola izpunio.**

Al dodajemo, — i to je važno, — te držimo, sudeći po dosadanjem provodjenju n. šk. zakona, *da će Srbi u praksi*, te svojim putem ipak *i još više dobiti*, nego što su zahtievali, a da im zakon slovom svojim nije htio sve to dati samo za to, da ne bude morao isto dati i katolikom. —

---

*) No premda ne znamo za takovu odluku saborsku, ipak, kako stvari kod nas danas stoje, ni malo ne dvojimo, da će Srbi dobiti i svog posebnog referenta kod zem. vlade, ma i bilo to nepravedno za katolike; pa da će i poseban plaćen učitelj Srbin biti namješten za pravoslavni nauk vjere, gdje ima više od 20 pravosl. djece, makar da toga nemaju katolici; i da će se u ostalih školah, gdje ima manje od 20 pravosl. djece, odrediti pravosl. parohu primjerena nagrada za vjersku poduku, makar da § 269. za katol. župnika ili duh. pomoćnika u tom slučaju samo naredjuje, da mu općina može dati nagradu.

Digitized by Google

B.

Kada novi zakon školski u VI. glavi nije zadovoljio zahtjevom Srbalja glede konfesijonalne škole, — a katolikom, razumije se, ne daje više, nego li Srbom, — onda je već *a priori* jasno, *da je još manje zadovoljio svetim pravom i zahtjevom* **crkve katoličke** *na pučku školu,* budući da su *prava kat. crkve na pučku školu* ne samo kamo li starija od prava, što ih Srbi za se svojataju na pučko školstvo, već *i kamo li obsežnija, nego što su ona, koja Srbi za se zahtievaju.*

Istina je dakako, da niti prigodom saborske razprave o nov. škol. zakonu g. 1888., a niti prije te razprave, *duhovne naše oblasti,* u koliko znamo, ni riečju jednom *nisu javno uztražile,* bilo od sabora našega, bilo od predstavnika kr. zem. vlade, *da se* kod preustroja škol. zakona *povrate crkvi njena škol. zakonom od g. 1874. okrnjena prava* na pučku i učiteljsku školu i na uzgoj mladeži istih škola, kako su to činili Srbi glede prava, za koja oni kažu, da im ih je škol. zakon od g. 1874. oduzeo gledom na upliv crkve na pučku i učiteljsku školu. Za što toga nisu učinile naše duhovne oblasti, nije ovdje mjesto, da iztražujemo; svratit ćemo se na to u III. dielu ove svoje razprave. Svakako je ta okolnost bila povodom, te su i neki narodni zastupnici saborski, kao Pavić i dr., pak i sami zastupnici zem. vlade, te službeni njezin organ, tečajem sab. razprava o tom zakonu držali ovu šutnju duhovnih naših oblasti jasnim dokazom, (da li pravom?), da se je katolička crkva kod nas prigodom revizije škol. zakona od g. 1874. odrekla onih zahtjeva, što ih je one godine proti ustanovam i duhu istoga škol. zakona bila zastupala i branila, ter da je sa osnovom nov. škol. zakona podpuno zadovoljna.*)

Al recimo, da sbilja stoji, kako ne stoji, da su *naše duhovne oblasti* u Hrvatskoj i Slavoniji zadovoljne sa odredbami novoga škol. zakona, iz toga nikako ne sliedi, da je njimi zadovoljna *katolička crkva,* budući da katoličku crkvu ne sačinjavaju jedino du-

*) Sr. govor zastupnika Armina Pavića u generalnoj sab. debati ob osnovi n. šk. zakona dne 2. srpnja 1888. (Nar. Nov. br. 151. 1888.); zatim govor odborskoga izvjestitelja dr. Ise Kršnjavoga na konců gener. debate sliedećega dana, kao i zaključni govor odjelnoga predstojnika dr. Stjepana Spevca u istoj sjednici (Nar. Nov. br. 153. 1888.); napokon uvodne članke Narodnih Novina u br. 125. od 1. lipnja 1888., u br. 150. od 2. srpnja i. g. i u br. 152. od 4. srpnja i. g.

Digitized by Google

hovne oblasti u Hrvatskoj i Slavoniji, niti su nazori tih oblasti *in ultima linea* mjerodavni, kad se pita, koje zahtjeve katolička crkva stavlja na pučko školstvo po svom nepogrješivom nauku. Drugo je crkva katolička, koja je u sebi jedna jedinstvena, sa svojim nepogrješivim učiteljem i pastirom na čelu, a drugo su n. pr. sekte protestantske, med sobom podpuno neodvisne, ili makar i tako zvana „crkva pravoslavna", koja takodjer nije jedan jedinstven organizam, već je skup više pomjestnih, med sobom neodvisnih, same po sebi autonomnih, „autokefalnih", ili bolje „akefalnih" crkava, vjerskih sljedaba.

Ako izjavu „Srpskoga narodno-crkvenoga školskog Saveta", kao organa „Srpskoga narodno-crkvenoga Sabora u Karlovcima" smijemo i moramo držati izjavom „srpske narodne pravoslavne crkve u autokefalnoj mitropoliji karlovačkoj", onda se upravo poradi podpuno inoga ustroja crkve katoličke makar i izrična izjava duhovnih oblasti, bilo jedne biskupije, bilo ciele jedne crkvene pokrajine, i ne može i ne smije samo po sebi, ter in ultima linea smatrati izjavom crkve katoličke i nesumnjivim izrazom njenih svetih načela glede pučkoga školstva.

No još se manje može i smije *iz šutnje istih oblasti zaključiti,* da se time *crkva katolička odriče* svojih svetih prava i zahtjeva, što ih ima na pučko školstvo; ta ona se tih prava niti može niti smije odreći, budući da potječu od samoga božanskoga njezina Utemeljitelja. —

A koja su ta prava, što ih katolička crkva imade od samoga božanskoga Utemeljitelja svoga na pučko školstvo, na uzgoj i obuku mladeži u pučkoj i u učiteljskoj školi?

Gledajmo,

1. što nas o tom uči *katolička pedagogika;*

2. što zahtieva *katolički narod* po svojih zastupnicih u državnih i zemaljskih saborih, te osobito u katoličkih skupštinah;

3. što uče i zahtievaju *katolički biskupi,* bilo pojedinci, bilo u skupu, ili u pokrajinskih saborih; a osobito

4. što uči i zahtieva *sv. rimska Stolica,* nepogrješiva učiteljica u nauku vjere i ćudoredja, majka svih crkava.

Digitized by Google

I. **Pedagozi katolički***) uče ponajprije

1. *negativno*:

Današnji *moderni školski sustav*, po kojem školstvo u svoj svojoj cjelini, ne izuzam niti pučkih škola, skroz i izključivo podpada pod državnu vlast, *polazi od pogubnoga protukršćanskoga principa današnje moderne atejistične premoći državne;* dakle se takav školski sustav mora odsuditi. Otaj školski sustav polazi od današnje „liberalne“ stranke, stranke „moderne države“; taj joj sustav služi, da njime po mogućnosti iz škole posve odstrani i crkvu i svaki konfesijonalni uzgoj, da preko škole već u mladeži započme svoje zatorno djelovanje, posve naime iztriebiti iz ljudskoga družtva omraženo joj kršćanstvo, a na njegovo mjesto postaviti naturalizam, materijalizam, bezbožtvo.

No ta stranka „moderne“ državne premoći (ili bolje svemoći) ne može još posvuda te svoje osnove podpunoma provesti, budući da imade moderno družtvo ipak još puno kršćanskoga na sebi, ima još kršćansku predaju, i budući da se tim osnovam još na mnogo mjesta opire slobodoljubni duh naroda kršćanskih; za to ta stranka kuša te svoje osnove postupice provoditi, nastoji, da jih tamo bar dielom izvede, gdje joj nije još moguća podpuna pobjeda. Pa tako

*) Kada govorimo o katoličkih pedagozih, razumieva se, da pod tim imenom ne mislimo one pedagoge, koji su bili, a i sad jesu opojeni duhom jozefinizma; to su samo imenom pedagozi katolički, a u istinu, ma i nehote, služe i pomažu slobodnu zidariju. Jozefinizam naime sam nije drugo, nego načelo državne premoći i u crkvenih stvarih, koje podvrgava crkvu podpuno državi, jest negacija crkve kao slobodna samosvojna družtva, jest princip skroz protukršćanski, atejističan, i s toga sušto sredstvo slobodne zidarije, kojim je ova nastojala, a i sad nastoji crkvi oduzeti svu slobodu i neodvisnost, podkučiti ju podpuno pod vlast državnu i tako ju uništiti. Taj se protucrkveni sustav počeo i u Austriju uvlačiti već pod Marijom Terezijom, a i prije još pod Karlom VI., a pod Josipom II. podpuno se je razvio i po njem i prozvao; a zadao je crkvi katoličkoj u našoj monarkiji mnogo i mnogo ni sad još neizcieljenih rana. Sr. četiri temeljite o tome predmetu razprave msgra. dra. Alberta Jägera u „Innsbrucker theol. Zeitschrift“: „Die Genesis des modernen kirchenfeindlichen Zeitgeistes“, I. Jahrg. (1877) str. 240. i sl.; zatim „Das Eindringen des modernen kirchenfeindlichen Zeitgeistes in Oesterreich unter Karl VI. und Maria Theresia“, II. Jahrg. (1878.) str. 259. i sl.; onda „Kirchliche Reaction unter Joseph II.“ III. Jahrg. (1879.) str. 417. sl., gdje autor napominje obširnu literaturu o postanku i razvoju jozefinizma; te napokon „Kirchliche Reaction unter Leopold II.“ IV. Jahrg. (1880.) str. 197. sl.

Digitized by Google

imade današnje moderno školstvo u raznih zemljah raznih, al u glavnome srodnih si sustava protucrkvenih, ili bolje raznih stupnjeva istoga protuvjerskoga modernoga škol. sustava, prama tomu, da li se je taj sustav u kojoj zemlji mogao više ili manje razviti i usavršiti.

Katolička pedagogika odsudjuje s toga sve te razne sustave modernoga školstva, kao protivne duhu i slobodi crkve, protivne pravu crkve.

Spomenimo ovdje samo tri najglavnija sustava, medju kojimi imade opet raznih stupnjeva ili nuance-a.

Tako odsudjuje katolička pedagogika a) već *najblaži sustav današnje državne škole* kao kriv, protivan kršćanskome duhu i bitnim pravom crkve na uzgoj i na obuku u školi.

Po tom sustavu imade se *vlast nad školskom upravom tako podieliti med crkvu i državu*, da se crkvi istina prepušta, rukovoditi i nadzirati religijoznu obuku i religijozni uzgoj, religijozne vježbe u školi; al sva druga obuka da spada pod izključivu upravu i pod nadzor države, tako da se crkvi nije ni malo u tu obuku uplitati. Osim toga imade država po tom sustavu pravo vrhovnoga nadzora i vrhovne uprave nad svim kolikim školstvom, dakle i nad religijoznom obukom i religijoznim uzgojem. Kraj toga se po tom sustavu škole još diele po konfesiji, tako da imade *svaka konfesija škole svoje konfesije*.

No *katolička pedagogika* ipak *odsudjuje otaj sustav*, i to već za to, što je *nepedagogičan, u sebi protuslovan, proturazuman;* jer on dieli i razstavlja, te predaje dvama različitima činbenicima kao posebno njihovo odieljeno područje ono, što se po naravi svojoj ne smije i ne može razstaviti, odieliti, a najmanje u pučkoj školi: razstavlja naime i kida obuku religijoznu od obuke tako zvane svjetovne, te povjerava jedno crkvi, a drugo izključivo državi; zatim kida i razstavlja i samu obuku od uzgoja. — Katolička pedagogika odsudjuje taj sustav i za to, što po njem napokon *crkva ipak nije u školi drugo, van vlast drugotna*, podredjena vrhovnoj državnoj, od ove pripuštena u školu, koliko se svidja modernoj državi. Pa s toga se taj sustav ne može dugo održati, a da ne podje putom, na kojem crkvu posve odstranjuju od škole.

b) Kad već takov sustav katolička pedagogika odsudjuje kao kriv i po crkvu nepravedan, to ona još više odsudjuje onaj sustav, *na kojem je po prilici i naše školstvo sazdano*, u kojem je princip

Digitized by Google

moderne atejistične državne premoći, modernoga državnoga monopola puno više razvit i proveden.

To je *sustav današnje obće, simultane (zajedničke) škole**), po kojem *škola* sa svim, što jest i što imade, *pripada državi.* Po njem imade država i jedino država pravo podizati i uzdržavati škole; jedino ona odredjuje i naukovnu osnovu i naukovne knjige i broj naukovnih ura; ona sama propisuje, kako se valja učiteljem pripravljati za svoju službu, ona ih sama i osposobljuje, namješta i premješta, nadzire, kazni i odpušta; ona opredieljuje godine školskoga polazka: riečju, sve i sva u školi svojata si država.

Pripušta taj sustav istina još na vidik i crkvi neki upliv u školu, da naime smije djecu u školi učiti nauk vjere u 1 ili 2 sedmična sata, ter odredjivati neke religijske vježbe, i t. d. Al i tu pripušta crkvu u školu samo kano po milosti, toliko, koliko sama država hoće, te moraju čak i vjeroučne knjige školske biti odobrene od države, a tako i broj sati za nauk vjere, i religijske vježbe, pače i same učitelje vjere namješta ne crkva, već država, a na predlog crkvene oblasti, — pače zna biti i proti predlogu.

Sva ostala obuka, sav uzgoj ima biti posve neodvisan od svakoga konfesijonalnoga upliva, te se u to crkvi nije ni malo pačati, kako ni u to, u kojem smjeru i duhu učitelj predaje tako zvane svjetovne predmete. Sudi li crkva, da se učitelj u školi ogriešuje o vjeri ili ćudorednosti, *prosto joj je pritužiti se državi!* A dakako da će i opet država napokon odlučiti, hoće li se, i u koliko toj tužbi zadovoljiti. —

Pa kako se učitelju u predavanju nije obazirati na konfesijonalnu kakovu religijsku nauku, tako tu školu i polaze skupa djeca bez razlike vjeroizpoviesti.

I time je ta škola podpunoma *prestala biti konfesijonalna, a postala zajednička, obća, simultana, bezkonfesijonalna.*

Ovakov školski sustav odsudjuje katolička pedagogika kano

*) Kod nas zovu školu na tom stupnju „komunalnom". No taj naziv, kako ćemo odmah vidjeti, znači stupanj bezkonfesijonalne škole još mnogo razvijeniji, nego li je ovaj, na kom su naše škole. Zovu neki ovakove škole, kakove su po prilici naše „interkonfesijonalnimi"; drugim su opet interkonfesijonalne isto, što u obće bezkonfesijonalne. Dakako da svi ti razni nazivi napokon u bitnosti isto znače, jer su svi ti razni sustavi samo razni stupnjevi istoga protukršćanskoga i protunaravnoga principa državne premoći (svemoći), državnoga monopola u školstvu.

Digitized by Google

skroz *protucrkven*, dä *protukršćanski* i *proturazuman*. On bo kida i vriedja onaj red, što ga je postavio sam Stvoritelj na svietu medju oblasti duhovnom i svjetovnom; vriedja i krnji prava, što ih crkva imade na uzgoj i svukoliku obuku; vriedja naravna prava roditêlja, pa i same djece; vriedja slobodu i osobnu i gradjansku; uništuje svako slobodoljubje u narodu.

c) No otaj stupanj državne škole nije još posljednji cilj današnje moderne liberalne stranke: cilj joj je *škola u podpunom smislu komunalna*, iz koje je izključena svaka pozitivno-religijozna obuka, svaki pozitivno-religijozni uzgoj; gdje uspije, izbacuje taj sustav iz škole i razpela i molitvu i ime Božje i nauk o bezsmrtnosti duše i t. d., kako je to u današnjih državnih školah Francuzke, a manje ili više i Amerike i dr. Ako i zadrži kakovu takovu religiju, to je ova lih po volji promjenljiv skup nekolicine religijskih zasada, koje su tobož svim konfesijam zajedničke, a u istinu ne pristaju uz nijednu konfesiju, u istinu nisu drugo, van prikriven atejizam. Prama takovoj dogmatici skovan je i moral, što ga taj bezbožni školski sustav prihvaća: „slobodni moral", t. j. moral ljudskih strasti i bezpuća.

A *što kani* liberalna stranka današnje moderne države tim školskim sustavom? Ta stranka nije u istinu drugo, nego sredstvo slobodne zidarije, koja sada modernu državu zastupa i za nju vojuje, jer joj ova ide osnovam na ruku. A te su osnove slobodne zidarije danas i preveć dobro poznate: iztriebiti katoličku crkvu a s njom i kršćanstvo, zatim odstraniti vjeru u obće, izbrisati iz ljudskog družtva i pomisao na nadsjetilni sviet; te onda, porušiv oltar, srušiti i prestol, da se tako ostvare sanjarije socijalizma i komunizma.

To je krajnji cilj te stranke; taj je ona cilj ovdje ondje malne posve već i postigla. Rat proti crkvi, proti Bogu, proti svakomu ugledu: to je cilj i zadaća slobodne zidarije, s kojom je ta stranka istovetna, to je cilj i zadaća moderne državne, komunalne, bezkonfesijonalne škole, koju je ta stranka porodila, za koju ona s toga i vojuje na život i smrt.

Sigurno ne treba tek dokazivati, kako *katolička pedagogika*, pače i svatko, komu je još stalo do poredka u svietu, *otaj bezbožni školski sustav odsudjuje* kao najstrahovitiju pošast, što no truje rod čovječanski u korjenu njegovu: u mladeži. —

d) Taj sustav moderne škole, bilo u najblažoj, bilo u razvi-

Digitized by Google

jenijoj, al na pose u najpodpunijoj formi njegovoj jest za kršćanski narod osobito onda *nešta upravo užasna*, kad mu se pridružuje još silovanje roditêlja, da djecu svoju šalju u te državne, a ne u druge škole; ili ako država i pripušta slati djecu i u privatne, nedržavne, recimo u konfesijonalne, u slobodne kršćanske škole, kad moraju i te škole biti posve odvisne od države, to glede školskih knjiga, to glede naukovne osnove, to glede osposobljivanja učitêlja itd., te kad su ote škole, kako i sve ostale, podkučene pod vrhovni nadzor i vrhovnu upravu države.

Toga silovanja nema u Americi, niti u samoj Francuzkoj, al postoji med drugim osobito u Njemačkoj, u Cislitaviji, a manje više takodjer i kod nas, makar da je VI. glava novoga škol. zakona stvar nešta ublažila.

Evo to u jezgri uči katolička pedagogika negativno ob odnošaju crkve i države prama školi.*)

2. A *što uči katolička pedagogika pozitivno* o pravu i o zahtjevih katoličke crkve na pučko školstvo? Kakov valja da je po principih katoličkih a i samoga zdravoga razuma odnošaj crkve i države prama školi?

Nauk se katolički o tom predmetu može sabrati u 2 točke:

a) **Crkvi** *pripada napram državi* **prvotno pravo** *na školu, i za to valja da crkva imade vrhovnu upravu i vrhovni nadzor nad svomkolikom školom;* a

b) **državi** *pripada samo neupravno, posredno ili* **drugotno pravo** *na školu, i za to ga može vršiti jedino u dogovoru sa crkvom, jedino preko crkve.*

a) *Prva točka*, da crkvi napram državi pripada prvotno pravo na školu, i po tome i vrhovna uprava i vrhovni nadzor nad svomkolikom školom, *dokazuje se*

α) ponajprije tim, što je crkva Bogom postavljena vrhovna uzgojiteljica svega roda čovječanskoga. No k uzgoju spada nerazlučivo i obuka; svaka je obuka samo dio, sredstvo uzgoja; pa za to je i škola zavod eminentno uzgojan: s toga mora

---

*) Sr. Stöckl: „Lehrbuch der Paedagogik", 1880. §§ 16. i 17., str. 89.—108.; Ohler: „Lehrbuch der Erziehung und des Unterrichtes", 1879. §§ 107.—112., str. 164.—175.; Pachtler S. J.: „Das göttliche Recht der Familie und Kirche auf die Schule", 1879. (govori o našem predmetu cieli taj izvrstni spis od 180 strana), poimence na str. 78—121.; Aichner (sadanji biskup briksenski): Jus canonicum (editio IV. 1874.) § 141., „De scholis", na pose 2. a.).

Digitized by Google

crkva imati prvotno pravo, pravo vrhovnoga nadzora i vrhovne uprave nad cjelokupnim školstvom.

β) Ovo se još podkrepljuje tim, što kršćanski roditelji imadu kao roditelji od Boga neodklonivo, naravno pravo i dužnost, uzgajati si djecu za Boga i vječno blaženstvo; a kao članovi crkve jesu uzgojni organi crkve, ter su od nje u sakramentu ženitbe primili i nalog i pravo, da pod vrhovnim nadzorom i pod upravom crkve svoju djecu kršćanski uzgajaju. Predadu li roditelji svoju djecu školi, smiju ih njojzi kao svojoj zamjenici i pomoćnici u uzgojnom svom djelovanju samo onda predati, ako i škola jednako, kako i oni, stoji u svem svojem uzgojnom djelovanju pod vrhovnim nadzorom i vrhovnom upravom crkve. Dakle mora crkva neposredno i nad školom voditi vrhovni nadzor i vrhovnu upravu.

γ) To isto sliedi takodjer iz toga, što učitelj u školi, kako svaki uzgojitelj, zauzima prema djeci položaj religijozan. No takov položaj u kršćanskom poredku i po kršćanskoj nauci nitko ne smije da zauzme, ako nije opunovlašten od one vlasti, kojoj je sam Krist predao sv. vjeru i objavu s nalogom, da ju čistu čuva i narodom navješćuje, te da narode k Bogu vodi. A to je crkva. Dakle mora i učitelj biti od crkve poslan i ovlašten, da uzmogne obučavajući uzgajati kršćansku djecu. Mora dakle sa svom svojom školom i u svem svojem školskom djelovanju biti pod vrhovnom upravom i vrhovnim nadzorom crkve. Inače stoji izvan okvira kršćanskoga poredka, te će i djecu sa sobom onamo povući.

δ) Dakako da mogu biti razni načini, kako crkva vrši kod raznih škola to svoje pravo; ti će načini obično zavisiti o dogovoru med crkvom i državom. Al to se pravo crkvi priznati mora, bilo pod ovom, bilo pod onom formom, kako joj je to pravo priznavala i sva kršćanska starina, dok se je još javni život podpuno osnivao na kršćanskih načelih i duhom kršćanskim proniknut bio, dok je crkva bila još posve slobodna i njezin se božanski ugled obćenito priznavao, na pose dok još nije država bila protivna kršćanskome duhu, t. j. do tako zvane reformacije u XVI. vieku. Reformacija je ponajprije bila ukinula i uništila školstvo, što je do onda postojalo, a ne mogav svojimi silami ustrojiti i urediti novo školstvo, pozvala je u pomoć državnu vlast, da ona škole podigne i uredi:*) i time je školstvo predala

*) Tako Lutor u svom poznatom spisu: „An die Rathsherren aller Staedte Deutschlands, dasz sie christiche Schulen aufrichten und

Digitized by Google

državi. A što se država više odvraćala od kršćanstva, sve je samosilnije i bezobzirnije školu podvrgavala izključivo svojoj vlasti, dok se nije malo po malo razvio sadašnji državni monopolizam u školi.

b) *Druga točka,* koju katolička pedagogika uči ob odnošaju crkve i države prama školi, glasi: **Država** *ima samo neupravno, posredno, te* **drugotno pravo** *na školu, i za to ga može vršiti jedino u dogovoru sa crkvom, jedino preko crkve.*

Ova je točka *nuždan posljedak* iz prvašnje.

Država u jednu ruku nedvojbeno *imade pravo,* da se osvjedoči, da li djeca, njeni budući državljani, dobivaju takovu obuku, koja im je danas u družtvenom životu nuždna. Državi je sigurno i mora biti do toga stalo, da se u narodu udomi valjana naobrazba a na pose, da se u viših zavodih, iz kojih i ona svoje organe dobiva, nauka valjano njeguje. Po tome imade država i pravo, voditi pazku, da li se tako zvani „svjetovni" predmeti u dostatnoj mjeri uče, i da li su i učitelji u tome dostatno upućeni; a opazi li u tome manjaka, da uztraži i lieka. — Al u drugu ruku država to svoje pravo ne može i ne smije tako vršiti, da bi se neposredno i na svoju ruku uplitala u školu, u obuku, u naukovnu osnovu i t. d.; jer time bi krnjila vrhovno pravo crkve: već ima to činiti preko crkve, dogovorno sa crkvom, kojoj jedinoj pripada pravo, neposredno upravljati školstvom i nadzirati ga. O t i h će d o g o v o r i h v i s i t i i n a č i n, kako će država to svoje pravo i u nižih i u viših i u učiteljskih školah vršiti: da li tim, da na izpite šalje svoga izaslanika, koji će uz crkvene oblasti izpitom prisustvovati; ili da njezini organi uz crkvene organe koji puta škole pohode; ili drugim sličnim načinom.

Riečju: *po nauku katoličke pedagogike valja da crkva napram školi zauzima po prilici ono mjesto, koje danas imade država, a država može na školu uplivati na onaj način, kako je to n. pr. dan danas kod nas dozvoljeno crkvi, t. j. ne neposredno, niti neovisno i samovlastno, već posredno, preko crkve;* jer *država* po svojoj naravi i po svojoj svrsi, u koju je od Boga odredjena, ne ima i ne može imati druge zadaće, van štititi i uzdržavati vanjski, druž-

---

halten sollten", izdanom g. 1524., u kojem svjetovnoj oblasti živo na dušu stavlja, da podigne nove škole, ako ne će, da puk opet natrag padne u varvarstvo. Od roditêlja, veli, da u pogledu škole i obuke nije moći ništa očekivati, za to valja da se za to stara oblast. — Pa tako su govorili i radili i Lutorovi pristaše.

Digitized by Google

tveni, pravni poredak, štititi i obezbiedjivati i roditeljem i djeci i crkvi njihovo pravo, a ne krnjiti i otimati ga; *a ne može imati neposredna posla sa uzgojem, niti sa obukom* kao uzgojnim sredstvom, *jer su to stvari naravi nutarnje*, i s toga to na nju jednostavno ne spada.*)

c) No iz toga nipošto ne sliedi, da se državi nije *brinuti za materijalno uzdržavanje škole;* to ona činiti mora po svojoj dužnosti, bilo da to biva iz obćinskih, bilo iz zemaljskih sredstava, ako nije već inače, kakovimi zakladami i sl., dovoljno skrbljeno za uzdržavanje škole, ili ako crkva, kako je to u srednjem vieku skoro izključivo činila, sama ne prinosi svojevoljne žrtve za osnivanje i uzdržavanje škole. Pa kada to država čini, ne daje ona tih sredstava iz svoga džepa, već je to novac kršćanskoga puka, na njegovo i tjelesno i duhovno dobro u ime daća od njega pobran, a država pruža samo svoju ruku, „brachium saeculare“, da se u potrebnom slučaju i silom namaknu nuždna sredstva za osnivanje i uzdržavanje škole.**)

Svatko će iz toga, što ovdje iznesosmo onako letimice samo ob onom, što katolička pedagogika uči ob odnošaju crkve i države prama školi, *lako uviditi, kako i naš novi školski zakon sa svojom današnjom školom slabo zadovoljuje pravu, što ga imade crkva katolička na školu, i zahtjevom, što ih glede škole crkva katolička postaviti mora.*

d) No reći ćeš: *VI. glava ipak daje crkvi pravo, i svoje vlastite slobodne škole držati i njimi slobodno upravljati.*

Kad bi to država u toj VI. glavi i sbilja činila, onda bi crkva time tek bila nešta postigla od onoga, što joj pripada: postigla bi ono, oko česa dan danas katolici ponajprije nastoje, da dobiju, kad se za sada nikako ne može izvojštiti, da se svekoliko školstvo opet povrati crkvi. — A to je *sloboda obuke.*

Ta sloboda obuke po nauku katoličke pedagogike stoji u tom, da bude crkvi, katolikom dakle, slobodno, po volji osnivati i uzdržavati svoje slobodne konfesijonalne

---

*) Sr. gore navedene pisce: Stöckla na sp. mj. §§ 18. 19., str. 108.—117.; Ohlera na sp. mj.; Pachtlera na sp. mj. (na pose na str. 21.—77.); Aichnera n. sp. mj. § 141. 2. a.).

**) Sr. Stöckla na sp. mj. §. 19., točka 12., str. 116.—117.; Pachtlera na sp. mj. (osobito na str. 66.—71.); Aichnera n. sp. mj. § 141., zatim § 34. 1. b) i § 37. 3. b.)

Digitized by Google

škole, i njimi podpuno slobodno upravljati, tako da se država ni malo u nje ne upliće, i da je kršćanskim roditeljem prosto, bez štetnih posljedica, slati svoju djecu i u te slobodne kršćanske konfesijonalne škole, t. j. da se tim školam daje isto pravo javnosti i t. d. kako i državnim školam.

Takove slobodne kršćanske škole postoje i krasno cvatu u Francuzkoj, Sjevernoj Americi i druguda, gdje ne vlada, kako kod nas, kruti državni monopolizam škole; tamo se ote slobodne kršćanske škole natječu sa školami državnimi, dočim kod nas, kako i u ostaloj monarkiji, na pose u Cislitaviji, konfesijonalnim školam nije niti takovo natjecanje slobodno.

Al velimo: *VI. glava ne dozvoljava crkvi niti takovih slobodnih konfesijonalnih škola.*

Po tom naime poglavju, kako smo gore pokazali, nisu te tako zvane konfesijonalne škole, što ih to poglavje dozvoljuje, u istinu drugo, nego *državne škole,* dočim moraju i naukovna osnova i učitelji i knjige i t. d. imati odobrenje od vlade; od vlade visi i dozvola za osnutak njihov, a u države jest i pravo, da im oduzme pravo javnosti, ili da ih i posve dokine; država napokon vrši vrhovni nadzor i nad timi školami. Razlika je skoro jedina u tom, što državne škole uzdržaje država sama, a ove uzdržaje crkva.

II. Promotriv, što u jezgri katolička pedagogika teoretički uči o pravu i zahtjevih katoličke crkve na pučko školstvo, da vidimo, da li im je i u koliko zadovoljio novi škol. zakon ovom VI. glavom, treba da takodjer čujemo, što nas o tom uči praktični, konkretni glas katoličkoga puka, treba da čujemo, *što zahtieva* za katoličku crkvu u pučkom školstvu *katolički puk* po svojih zastupnicih,

1. to *u državnih i zemaljskih saborih,*
2. to *u katoličkih skupštinah,*

kakove se u našem stoljeću sa neopisivim uspjehom posvuda drže, osobito pako u Njemačkoj.*)

*) Ovdje kod ocjene tih izjava katol. zastupnika, kako i dole kod ocjene službenih izjava katol. biskupa o konfesijonalnoj školi, treba i to imati na pameti, da katolički zastupnici, te i sami biskupi, i u obće crkva, braneći pravo svoje na školstvo, svaki puta ne spominju svega prava, što crkvu ide na školu, ne odredjuju svaki put točno granica, do kojih se proteže to pravo, već kadkada to pravo samo dielom zahtievaju i naglašuju, kada naime sude, da su takove prilike, te zahtievajuć sve ono, što crkvu ide, ne bi niti

Digitized by Google

1. Od glasova, koji se slušahu *u državnih i u zemaljskih saborih* od katoličkih saborskih zastupnika o pravu i zahtjevih katoličke crkve na pučku školu, navesti ćemo, jer nam prostor više ne dopušta, samo neke važnije, kad se i onako u glavnome svi slažu.

Najbliža nam zemlja i glede pučkoga školstva i pogledom na duh školskih zakona najsrodnija jest svakako *austrijska pola naše monarkije*, u kojoj se evo već više od desetak godina vodi boj za konfesijonalnu, za katoličku školu, koju će, tako se nadamo, takodjer izposlovati, kako su ju drugdje n. p. u Belgiji katolici uztrajnim i složnim radom izvojštili. S toga spominjemo takodjer ponajprije glasove katoličkih zastupnika austrijskih, a onda još po koji glas iz inih zemalja.

Austrijski školski zakon od g. 1868. možemo smatrati *originalom*, od kojega je *naš školski zakon* i onaj od g. 1874. i novi od g. 1888. *samo kopija*, u kojoj istina nisu sve konsekvencije protukršćanskoga principa podpuno provedene, al je i originalu i kopiji isti bezkonfesijonalni temelj, isti princip državne premoći, državnoga samogospodstva, monopola u školi. I original i kopija odstranila je predjašnju konfesijonalnu, kršćansku školu, a na njeno mjesto postavila drugu, koja istina nije još izrikom podpuno bezkonfesijonalna, bezbožna, jer se još i crkvi pripušta kakov takov upliv u školu, al je još manje strogo konfesijonalna; školu, koja ima i tu veliku manu, da djecu natrpava svimi mogućimi raznimi nauci, a zapušta ono, što je njojzi najpotrebitije: religiju, obrazovanje srca, uzgoj kršćanskoga značaja, te valjano i okretno čitanje, pisanje i računanje; — nu koja škola imade drugu još veću manu, da u njoj nije crkva ono, što ima da bude: majka, koja rukovodi i upravlja uzgoj i obuku, već je samo za silu trpljena službkinja, koje se još ne možeš riešiti, al koju ćeš otjerati, čim misliš, da ju više ne trebaš.

---

ono postigli, što se u tih prilikah može postići, ako se stavljaju manji zahtjevi. Ali se time crkva dakako ne odriče onih prava, koja ima na školu, a o kojih iz oportuniteta i od sile šuti, da bar ono spasi, što se spasiti dade. Tako katolici dan danas n. p. i u Francuzkoj, Belgiji, Americi i t. d. rade naprama državnomu monopolizmu u školi. Ne mogu neposredno izvojštiti zadnjega cilja svoga nastojanja, pa gledaju, da za sada postignu bliži, posredni cilj: slobodu kršćanske škole, slobodu obuke, kako smo ju gore u I. točki ove VI. glave razložili. U tom smislu treba prosudjivati mnoge izjave katoličkih saborskih zastupnika, pak i mnoge službene izjave samih biskupa.

Digitized by Google

Što dakle vriedi za austrijske školske zakone, i državni od g. 1868. i zemaljske, koji su na njegovu temelju stvoreni, *to vriedi* više manje *i za naš školski zakon.*

a) Svratimo li pogled na posljednje bojne prizore ove žestoke borbe austrijskih katolika u državnom i u zemaljskih saborih za katoličku školu, to se osobito iztiče svojom važnosti *zakonski predlog* umnoga *princa Alojza Liechtensteina o konfesijonalnoj školi*, što ga je taj odvažni pobornik i zastupnik katolika u državnome saboru austrijskom u ime konzervativne, katoličke stranke podneo carevinskomu vieću u 1. sjednici *dne 25. siečnja 1888.*

Predložena ta osnova škol. zakona traži konfesijonalne pučke škole, al ne iznimne, koje imadu katolici uza teret za obće škole privatnimi sredstvi uzdržavati, već *redovite, javne*, koje se imadu uzdržavati javnimi sredstvi, koje dakle imadu stupiti na mjesto dosadanjih obćih (interkonfesijonalnih) škola. Ima se dakle izmieniti sam sustav bezkonfesijonalni ili interkonfesijonalni pučkoga školstva sa sustavom konfesijonalnim, koji daje katolikom katoličke, protestantom protestantske, pravoslavnim (u Dalmaciji n. p.) pravoslavne, židovom židovske konfesijonalne škole, kako to već i sama naravna pravednost zahtieva. Vjera i crkva ima pratiti svojim duhom obuku, a svojim srcem rukovoditi i njegovati ćudoredni uzgoj mladeži.

No i sami katolici znali su i znadu dobro, da se tom zakonskom osnovom ne vraćaju crkvi sva prava, koja imade na školu, već se njom imade odstraniti bar donekle, koliko se za sada može, nesnosno za crkvu današnje stanje pučkoga školstva. Jer svejedno i po toj osnovi vrši država preko ministarstva nastave vrhovnu upravu i nadzor u uzgoju i obuci u pučkoj školi. Tom se osnovom škola *donekle* opet *povraća* k svomu izvoru, ka kršćanstvu, *k crkvi.*

Glasi pako ta osnova:

„Čl. I. **Načela**, koja se imadu ustanoviti **ob uzgoju i obuci gledom na pučku školu**, jesu sliedeća:“

„§ 1. **Pučkoj je školi zadaća**, sa roditelji i mjesto roditêlja **uzgajati djecu po naucih njihove religije**, ter ih u tih naucih, kao i u potrebitom za život elementarnom znanju i umienju, obučavati i obrazovati.“

„U pučkoj se s toga školi nuždno obučava: a) religija, b) čitanje, c) pisanje, d) računanje, e) slovnica

i nauk o izreci i f) pjevanje, pri čem valja obuku u čitanju tako udesiti, da djecu pomoćju izdašne zorne obuke uputi o svem, što je vriedno da znadu iz poviesti i zemljopisa, iz prirodoslovja i prirodopisa."

„§ 2. Pučke su škole ili javne ili privatne."

„Javne su one, koje se uzdržavaju javnimi sredstvi."

„Sve škole, koje se inače uzdržavaju, jesu privatne."

„Potonje imaju se sasvim izjednačiti sa javnom pučkom školom, te mogu po tom nadomjestiti ili i zamieniti javnu pučku školu, čim su samo ustrojene prema zahtjevom, koje zakon propisuje za javne škole."

„Javne pučke škole pristupne su svakomu."

„§ 3. Pučka škola sastoji od dva odjela."

„Prvi odjel sačinjava elementarna škola, u kojoj traje obuka šest godina uz petdnevnu obuku u tjednu."

„Drugi odjel sačinjavaju: a) gradjanska škola, b) obrtna strukovna škola, c) gospodarska strukovna škola i d) produžnica i opetovnica."

„§ 4. Na polazak elementarne škole obvezana su sva za naobrazbu sposobna i tjelesno zdrava djeca."

„Ta djeca moraju takodjer, ako ne prelaze na koju srednju, gradjansku, strukovnu obrtnu ili strukovnu gospodarsku školu, poslie dovršene elementarne škole polaziti produžnicu i opetovnicu."

„Od polazka pučke škole oproštena su ona na polaz obvezana djeca, koja se kod kuće, kako treba, obučavaju."

„§ 5. **Roditelji, ili njihovi namjestnici** ne smiju svoju djecu, ili svoje štićenike ostaviti bez uzgoja i obuke zakonom propisane za pučku školu."

„§ 6. **No ne mogu se prisiliti, da im se djeci u školi podaje uzgoj i obuka, koja se ne podudara sa naukami njihove religije."**

„§ 7. **Obavljati, upravljati i nadzirati nauk religije i religijske vježbe** u pučkih školah i učiteljištih **jest zadatak crkve,** odnosno dotične religijske družbe."

„Ujedno **crkva,** odnosno dotična religijska družba

Digitized by Google

vrši prema uzgojnoj zadaći škole **takodjer sunadzor nad čitavom školom.**“

„Organi za upravu i nadzor pučkih škola i učiteljišta, te naukovne osnove imaju se tako udesiti, **da se crkvi,** dotično religijskim družbam **pristojeći zadatci mogu uspješno izvršavati.**“

„§ 7. **Država vrši** preko ministarstva nastave **vrhovnu upravu i nadzor** ob uzgoju i obuci pogledom na pučku školu.“

„§ 8. **Učiteljska mjesta** na pučkih školah i učiteljištih pristupna su jednako svim austrijskim državljanom, kojim je **ćudoredni život neporočan,** koji su **iste vjeroizpoviesti** sa djecom, koju uzgajaju i obučavaju, i koji povrh toga pri namještaju na javnih školah **dokažu** svoju pedagogičku sposobnost za obuku prema postojećim za to zakonskim odredbam, dotično za obučavanje katoličkoga religijskoga nauka takodjer potrebitu **„missio canonica“** (t. j. poslanstvo i punovlast od crkvene oblasti).

„§ 9. Učiteljske sile, potrebite za pučke škole, obrazuju se u učiteljištih, koja su po spolovih pitomaca razlučena.“

„Čl. II. Uz priuzdržaj ovih načela (§§ 1.—9.) pridržava se zakonarstvu **zemalja** izdavanje zakonitih odredaba: a) o podizanju, uzdržavanju, ustroju, upravi i nadzoru javnih pučkih škola i učiteljišta, te ob uredjenju njihovih medjureligijskih odnošaja; b) ob uredjenju pravnih odnošaja učiteljskih osoba; c) ob ustanovljenju troška i načina njegova pokrića za čitavo pučko školstvo, dakle i za nauk religije; d) ob ustanovljenju odredaba pogledom na privatne pučke škole i privatna učiteljišta.“

„Čl. III. Ovim zakonom ostaje netaknut previšnjom odlukom od 25. lipnja 1867. odobreni regulativ (pravilo) o postavljanju zemaljskoga školskog vieća za kraljevine Galiciju i Vladimiriju i veliku vojvodinu Krakovsku.“

„Moguću promjenu ovoga regulativa može zaključiti jedino dotični zemaljski sabor.“

„Čl. IV. Ovaj zakon stupa u krepost, u koliko su

Digitized by Google

za provodjenje njegovo nuždni novi zemaljski zakoni, istodobno s timi zakoni, a glede svih drugih odredaba svojih stupa u krepost početkom one školske godine, koja sliedi iza proglašenoga ovoga zakona."

„Čl. V. Čim ovaj zakon stupi u život, gube krepost svoju svi dosadanji državni zakoni i odredbe, koje se odnose na stvar ovoga zakona, ili ih ovaj zakon nadomješta."

„Čl. VI. Provodjenje ovoga zakona i izdavanje nuždnih prelaznih odredaba povjerava se ministru za bogoštovje i nastavu."

Evo to je ta Liechtensteinova osnova, koja je toliku prašinu uzvitlala bila u taboru liberalaca, židova i slobodnih zidara; a ipak ona u vrlo čednoj mjeri traži crkvi u školstvu natrag ono, što ju po pravu ide.

Čim je ta osnova bila predložena carevinskomu vieću, dolazile su za nju na zastupničku kuću na tisuće i tisuće peticija iz više tisuća kršćanskih obćina iz svih zemalja cislitavskih, pak i iz naše kršne Dalmacije, sa više od milijuna podpisa iz svih slojeva naroda, pače i sa strane kršćanskih gospodja, poimence iz visokoga plemstva, makar da su liberalno učiteljstvo i liberalna obćinska i gradska zastupstva sva sredstva upotrebila, da to osujete. Te su molbe za konf. školu tako mnogobrojne bile, te se je n. pr. u Beču rok, opredieljen dotičnim odborom za predaju tih molba, morao produžiti do 15. ožujka, jer su odboru još sveudilj dolazile molbe, da se pošlju nove tiskanice za podpise. Zaista katolička se je sviest počela buditi, ter zahtjev za uzpostavu konfesijonalne škole, a za ukinuće današnje liberalne, bezkonfesijonalne škole, postaje sve jači i obćenitiji.

Tako čitamo u „Christl. paedag. Blätter", da je od dana, kad je podnešena bila zastupničkoj kući Liechtensteinova osnova, t. j. od 25. siečnja 1888. pa samo do 18. travnja i. g. bilo podnešeno zastupničkoj kući peticija iz 4907 župnih obćina (župa) sa 638.576 podpisa, i to ne uračunav Gornju Austriju i Štajersku, iz kojih je obiju zemalja prispjelo od 1042 obćinskih zastupstva peticija za konfesijonalnu školu; a do konca iste godine nadmašio je broj podpisa daleko cio milijun. (Vidi „Christ. paed. Blätter" g. 1888. br. 3., 5., 6., 10. i 24.)*)

*) Medju drugimi kaže n. pr. jedna od tih peticija, orisav u kratko strašno religijozno i moralno razsulo, koje danomice raste

Digitized by Google

Gospodje iz visokoga plemstva i odličnoga gradjanstva ustrojiše u Beču *poseban gospojinski komité*, koji bi po cislitavskih zemljah sakupljao peticije na carev. vieće za konf. škole. Peticiju, što ju je sam komité predao zastupničkoj kući, podpisaše 24 što kneginje, što grofice, barunice i druge plemenitašice, te vriedne gradjanke.*)

---

medju mladeži i kojemu je velikim dielom kriva današnja bezkonfesijonalna škola: „Proti tim težkim nevoljam ima samo jedno sredstvo: Odlučan povratak k pozitivnomu kršćanstvu, dakle konfesijonalna škola".

„Neka visoka kuća zastupnička promisli, da je svaki zanemareni dan u tom važnom pitanju nenaknadiv gubitak za sveukupnu domovinu, te da je skrajnja hora, mudrimi zakoni raditi proti tomu zlu."

„S toga stavljamo poniznu prošnju:"

„Visoka zastupnička kuća neka blagoizvoli, što skorije razpravljati ob onih zakonskih odredbah, koje su prikladne, da se u austrijskih pučkih školah od davnine izkušanim i blagoslova punim načelom kršćanstva opet pribavi podpuna i životna vriednost i znamenitost." (Chr. p. Bl. na sp. mj. br. 3.)

*) Veli ta peticija medju ostalim: „Visoka zastupnička kućo! Nijedan javni zavod ne stoji sa ženom, majkom obitelji, u tako uzkom savezu, kao pučka škola, kojoj ona svoju dječicu, koju je uz toliku muku i sviju vrsti tegoba uzgojila, i koja su joj najmilije i najdragocjenije blago ovoga svieta, — još u nježnom cvietu mladosti predati mora. Ona može istom onda to sa mirnom dušom učiniti, znade li, da se poduka i uzgoj djece u školi podudara sa onim religijoznim duhom i sa načeli, koja ona sama tako brižno nastojaše u mladjahno srce i nevinu dušu svoga djeteta usaditi."

Zatim spominje peticija, kako je upravo vrieme pučkoga školovanja najvažnije, najpogibeljnije za diete, jer su tu utisci na njegovu dušu najjači, najživlji, jer ono najradje oponaša druge, te nastavlja:

„Sa kakovim strahom, sa kakovom ogorčenošću moramo mi kršćanske katoličke majke obitelji — pokoravajući se pritisku državnoga zakona — našu djecu slati u onu školu, u kojoj je zakonom kršćanstvu oduzet svaki upliv na poduku i pravo na uzgoj . . .; u školu, gdje djecu nekršćanski učitelji rukovode . . .; u školu, u kojoj se kršćansko diete zajedno podučava sa učenici inovjerskimi, i gdje se kod predmeta, kod kojih se svojevoljno i nuždno namiče pitanje i misao na Stvoritelja, Spasitelja, na poviest crkve kršćanske, na pojedine vjerske istine, vidi učitelj prinukanim, stavit se na stanovište čovjeka, koji o kršćanstvu tobože ništa niti ne zna . . . Ako pako znademo, da su naša dječica u školi pod nadzorom kršć. učitelja, koji imadu i sposobnost, istu u duhu kršćanstva podučavati i uzgajati, tada istom možemo o sudbini naše dječice umirene biti. Znademo bo, da samo kršć. vjerozakon i moral čini čovjeka sposobnim, da može dužnosti svoje prama obitelji, prama samomu sebi, prama svojim sugra-

Digitized by Google

Dakako, da nije taj predlog Liechtensteinov u svem savršen; jer ne samo da su u njem zahtjevi crkve na pučku školu u dosta, pače u preveć čednoj mjeri iztaknuti, kako već spomenusno, već bi se dalo i ono, što predlog zahtieva, u nekih pomanjih stvarih sgodnije, točnije, korektnije izraziti, kako je to dobro opazio list „Christl. pädag. Blätter“ u 3. br. god. 1888., gdje je donio sam predlog. Za to je isti list i sjetio, da će trebati o predlogu još ozbiljno viećati i prerešetati ga u odboru zastupničke kuće, prije nego li dodje do čitanja u plenumu zastupničke kuće.

Ali žali bože, hvala bjesnilu i upravo sotonskome djelovanju liberalne, slobodno-zidarske clique medju zastupnici i medju učiteljstvom, a preslaboj još djelatnosti i slozi katolika, nije došlo do toga čitanja, već je katol. zastupnik Lienbacher dne 15. ožujka 1888. izneo drugi predlog, zatim se je čitanje Liechtensteinova predloga odgodilo, a kasnije 4./5. 1889. doniela opet vlada svoju osnovu, koja nije zadovoljila niti liberalce niti katolike.

Tako se je razprava o Liechtensteinovu predlogu sve dalje odgadjala, dok nije i zaspala, pa ju je predlagatelj, videći da ne će uspjeti, povukao natrag, pače u listopadu 1889. i sam je Liechtenstein, prisiljen okolnostmi, položio predsjedničko mjesto u klubu centruma, te se i natrag povukao sa javnoga saborskoga djelovanja.

Al je čvrsta nada, da je to učinio samo za vrieme, iz oportuniteta, pače u najnovije doba opet se primio javnoga parlamentarnoga djelovanja, a stalno je svakako, da sa njegovim predlogom nije pala ideja, koju taj predlog zastupa, pače, da se je za nju tek

---

djanom, prama domovini i vladaru svomu trajno i revno izpunjavati, te tako u svih okolnostih života utjehu duše, svoju čovječju čast i nadu na vječno blaženstvo sačuvati.“

„S toga upravljamo molbu: Visoka zastupnička kuća neka blagoizvoli što skorije viećati ob onoj zakonskoj osnovi, koja je kadra, uvesti u austr. pučke škole opet ona stara prokušana i blagoslovna načela kršćanstva.“

„Za komité: kneginja Kamila Windischgrätz-Oettingen, grofica Buquoy-Oettingen, grofica Roza Cavriani-Eszterhazy, barunica Dalberg-Schell, barunica Diller-Schaffgotsch,, gdja. Marija Fuchs, barunica Helena Frankenstein-Arco, gdja. Tereza Heindl, gdja. Tereza Hess, gdja. Tereza Kemeter, grofica Pergen-Voss, grofica Cecilija Piatti-Collalto, grofica Margarita Piatti-Collalto, gdja. Franciška Pogazar, gdja. Lujza pl. Popović, gdja. Marija Rhoner, barunica Augusta Schloissnigg-Pilgram, barunica Sofija Schloissnigg-Eszterhazy, gdja. Mandaljena Schuch, grofica Ernestina Tige, grofica Waldburg-Zeil-Loë, grofica Wengersky-Roden, kneginja Vilhelmina Windischgrätz-Nostitz, gdja. Mandaljena Zechmayer“. („Hrv. Učit.“ g. 1888. br. 7.; „Kath. Schule“ g. 1888. br. 4.)

Digitized by Google

sada, što na II. austrijskoj katoličkoj skupštini od 29. travnja do 2. svibnja 1889., što sa strane ukupnoga austrijskoga episkopata u gospodskoj kući saborskoj dne 28. veljače i 12. ožujka 1890., a osobito dne 25. svibnja i. g. u skupnom pastirskom listu, počelo tim življe i odvažnije raditi, te se i sada radi. Al o tom pobliže dole.

Da povremenim padom Liechtensteinova predloga nije pala ideja i zahtjev katolika, kojim traže konfes. školu, vidi se takodjer iz *epokalnoga onoga govora samoga kneza Liechtensteina*, što ga je držao dne *19. ožujka 1889.* u austr. zastupničkoj kući prigodom razprave o budgetu, još prije nego se je knez bio natrag povukao sa pozorišta javnoga parlamentarnoga djelovanja. Jer nam taj govor ujedno autentično tumači i samu osnovu Liechtensteinovu, *navesti ćemo neka mjesta iz toga govora*, koja se bliže tiču ote osnove.

Spomenuv u uvodu, da liberalna stranka niti nema prava pojma o cilju konzervativne stranke, na pose da krivo shvaća cilj katoličke frakcije, kao da ova želi opet uzpostaviti pučku školu, kakova je bila prije god. 1868., za vrieme konkordata, t. j. tako zvanu konkordatsku školu, što bi danas i nemoguće i neshodno bilo, a još manje da ima pojma o bíti i naravi konfesijonalne škole, veli medju ostalim odlični govornik: „Naša teorija vjeri vjernih katolika ide jednostavno za tim, da s jedne strane crkva po svojem božanskom poslanju, a s druge strane država kao reprezentanat kršćanskih roditelja u pučkoj školi, njezin cilj, obuku i uzgoj složno i jednako promiču.“

„Ako li je pako država kršćanska, — koja će, da Bog da, biti više kršćanska u buduće u svojih organih i u svojih zakonih, — tad priznajemo mi katolici državi i više nego jednako pravo, mi joj priznajemo najvišu upravu i nadzor pučke škole, budući da je i u koliko je reprezentanat roditelja, koji nose trošak pučke škole.*)

---

*) Taj razlog zaista po sebi slabo dokazuje, da je u države, makar i kršćanske, pravo najviše uprave i nadgleda; jer tko imade vrhovnu upravu i nadzor nad uzgojem u školi, taj ima i vrhovnu upravu i nadzor nad cjelokupnom školom, a to nije niti država, niti sami roditelji, već crkva, kao nadzornica i samih roditelja kršćanskih. Al ta se izjava Liechtensteinova mora tako razumievati, da je crkva pripravna, ako je država skroz kršćanska, dakle u najužem savezu sa crkvom, i odustati od pripadajućeg joj prava vrhovnoga nadzora i uprave nad školom, dok znade, da je ona u rukuh valjanih kršćanskih muževa, makar i državnih službenika. Tu crkva nekim načinom ovlašćuje državu, da mjesto nje vodi vrhovni nadzor i upravu nad školom.

Digitized by Google

„Samo jedinoga prava“ — izključivoga prava, jedinoga gospodstva u školi, t. j. monopola školskoga, die Alleinherrschaft. O. p. — „ne ćemo državi ama nikad priznati; jer crkva mora u školi kao i u životu po svojoj božanskoj, pa toga radi od svake čovječje sile neovisnoj misiji, ljude uzgajati za kršćane i prikupljati duše za nebo ... Nije dakle stara škola, koju vi krivo zovete konkordatskom školom, nego je konfesijonalna škola, za kojom težimo ..., koja je ostvarena u svih susjednih nam državah, te i krasno uspieva. Za otom školom težimo.“

„Dozvolite mi, da vam iznajprije dadem kratku definiciju konfesijonalnih škola, i da tu definiciju izjasnim, nabrajajući njezina obilježja.“

„Konfesijonalna je škola ona škola, koja djecu ne samo podučava u religiji njihovih roditelja, nego ih u njoj i uzgaja, i njezina su onda obilježja trovrstna: Prvo što veće lučenje djece po konfesijah s učitelji, koji pripadaju njihovoj konfesiji, te su dobili temeljitu religijoznu naobrazbu. Velim: što veće moguće lučenje; jer u svakoj državi, gdje ima pomiešano pučanstvo, mora da je velik broj zajedničkih (simultanih) škola.*) Drugo dovoljna poduka u religiji, odmjerena od konfesijonalne oblasti, poduka, koju daje svećenik, dočim ju učitelj opetuje i nadopunja. Pobožnost, molitve i polazak crkve neka se odrede u sporazumku s crkvenimi oblastmi, pa neka se izvode s učiteljstvom, koje je dužno dati djeci dobar primjer .... I napokon treće, od učila, od vladanja učiteljeva i od smjera poduke odstranit će se sve, što je štetno za religiju djece, a sve će se unapriediti, što religiju jača i učvršćuje.“

Al po pravu pripada taj vrhovni nadzor bez dvojbe jedino crkvi. U ostalom sjećamo tom prilikom na ono, što smo gore na početku ove točke II. na str. 268. i sl. u opazci primjetili, da mogu okolnosti biti takove, te katolički zastupnici, pak i sami crkveni organi ne smatraju shodnim, otvoreno zatražiti crkvi sva njena prava na školu natrag, već toliko, koliko se u tih prilikah može. Napokon u tom pitanju glede prava katol. crkve na školstvo nije konačno mjerodavna izjava jednoga zastupnika katolika, pa makar baš i kneza Liechtensteina, već puno više izjave katoličkih pedagoga koje smo gore naveli, te izjave crkv. organa, koje ćemo dole navesti, a ponajpače izjave sv. rimske stolice, o kojih takodjer niže. O. p.

*) Otaj nam se razlog ne čini dostatnim, da se opravda simultana škola. Vidi, što o tom rekosmo gore na str. 79.

Digitized by Google

„Za tu svrhu i u ovom uzkom okviru dozvolit će se konfesijam nadzorni organi unutar ili izvan nadzorničkoga aparata."

Zatim dokazuje govornik činjenicami u rukuh, da takova konfesijonalna škola postoji dan danas u većini susjednih nam zemalja, na pose da u Pruskoj i Bavarskoj imade crkva kamo li veći upliv u školu, nego što on zahtieva za Austriju, poimence da je u Pruskoj do „kulturkampfa" bio malne sav nadzor školski, izuzam vrhovnoga nadzora, u rukuh crkve, a i sad poslie „kulturkampfa" da se sve više opet prenosi na organe crkve.*)

Na pose navodi govornik *iz Pruske i Bavarske zanimivih školskih podataka*, koji mogu uzorom služiti i našoj katoličkoj Hrvatskoj, jer dokazuju, da je katolička crkva u protestantskoj Njemačkoj kamo li slobodnija, poštovanija, nego li u većim dielom katoličkoj Hrvatskoj.

Za *Prusku* veli, da „imade 22.800 protestantskih i 9400 katoličkih, u svem po tome 32.200 konfesijonalnih škola**); tu pripadaju učitelj i sva djeca jednoj konfesiji. Naproti imade samo 715 zajedničkih (simultanih) škola. Zajednička ipak škola nije ono, što je kod nas škola, nego je tako udešena, da svaka konfesija može u svojoj religiji djecu temeljito podučavati i uzgajati. I ove dakle osiguravaju manjini religijoznu poduku i uzgoj, a mnoge su od njih paritetne u dolnjih razredih, a konfesijonalne u gornjih razredih."

„A kako je tek s učiteljskimi seminariji u Pruskoj? Oni su dašto organizovani po konfesijah, pak ima 53 protestantska, 21 katolički i 4 izraelitska seminarija, a naravno, da se pobrinulo u njih postupno za temeljitu religijoznu naobrazbu."

Koliko pako sati uče u Pruskoj na tjedan religiju? 4 do 5, slovom pet sati na tjedan! Dakle dva put toliko, koliko u nas! „Svećenik uči religiju, a učitelj daje djeci, da nauče zadatke svećenikove i da ih kazuju, a po tom je glavno njegovo dje-

---

*) A ipak katolici u Njemačkoj nisu tim stanjem zadovoljni, već traže da se crkvi povrate podpuno sva prava, koja ju idu na školu. Nije li to jasan dokaz, da su zahtjevi u predlogu Liechtensteinovu za crkvu kud i kamo prečedni?

**) U „Christl. paed. Bl." g. 1889. br. 7., kao i u „Hrv. Učit." i. g. br. 8., stoje u Liechtensteinovu govoru ovi brojevi: 22.800 prot. i 9400 katol., u svem po tome 35.523 konf. škole, što će biti tisk. pogrješka.

Digitized by Google

lovanje u tom, da opətuje, al ujedno da svećenika i pomaže. Pjevanje je dva sata u tjednu, i od toga ide jedan sat na pjevanje crkveno. Djeca pjevaju kod službe Božje nedjeljom i svaki dan kod školske mise poslie podizanja, učitelj ih vodi, a roditelji su dapače po čl. 23. školske naredbe dužni pod prietnjom kazne, da ih u pravo vrieme šalju k svakidašnjoj misi. Po čl. 19. započinje i svršava škola konfesijonalnom molitvom."

Napokon veli, da bijaše u Pruskoj do kulturkampfa, t. j. do 11. ožujka 1872. sav nadzor škole diel crkvene službe i da je bio neposredno spojen s crkvenom službom. A kraj toga dakako nadzirale su školu i državne oblasti.

„Kulturkampfom" da je to promienjeno samo u toliko, što po zakonu od 11./3. 1872. država slobodno imenuje mjestne i okružne nadzornike, dočim je taj nadzor bio prije spojen s crkvenom službom. Al ipak zakon taj obvezuje one, koji imaju crkvenu službu, s kojom je do onda bilo pravno spojeno pravo inšpekcije, da tu inšpekciju i nadalje obavljaju po nalogu države.

Naravno, da su na mjesto prognanih katoličkih svećenika nadzorničku službu obavljali svjetovni činovnici, al samo provizorno; a odkad se svršio kulturkampf, da se opet sve više prenosi nadzor na svećenike. Tako g. 1884. da bijaše 181 samostalno, 720 sa crkvenom, a samo 32 sa svjetovnom službom spojenih okružnih nadzorničtava. Mjestnih pako nadzornika da ima 9668 svećenika, a samo 1270 svjetovnjaka! No od onda da se te okolnosti još više promienile u prilog katoličkoj crkvi.

A kako je u *Bavarskoj?* pita govornik. Budući, da obćine odlučuju, hoće li škole biti obće ili konfesijonalne, to da je tamo gotovo pretežniji broj škola konfesijonalnih, a zajedničke da su u manjini, premda je pučanstvo, osobito u gornjcj Bavarskoj, konfesijonalno vrlo pomiešano (kako i kod nas). Učitelji da pripadaju u konf. školah konfesiji djece. Ima 24 katolička, 11 protestantskih, 3 mješovita učiteljišta. Crkvena oblast u tih zavodih, kao i u viših s njimi spojenih učit. seminarijih, da nadzire i religijozni i ćudoredni uzgoj, a ne samo obuku religijoznu.

Pa koliko ima u Bavarskoj sedmičnih sati za religijoznu obuku? U I. i II. razredu pučke škole da su opredieljena u tjednu 4 (četiri) sata, u III. i IV. 6 (šest!) sati, a u V., VI. i VII. razredu 5 (pet) sati, dakle od prilike triput toliko, koliko u Austriji (a više nego dvaput toliko, koliko u nas).

Digitized by Google

Nadzor pako školski i mjestni i okružni da je u Bavarskoj za sve škole, i za konf. i za obće, podpuno u rukuh duhovničkih. Država da ima istina vrhovnu upravu. Al već u ministarstvu za bogoštovje da ima za odnosne odsjeke jedan katolički i jedan protestantski referenat. Okružni nadzornik da je duhovnik za škole dotične konfesije; za katoličke dekan. Mjestni nadzor u mjestih, gdje nema magistrata, da vodi župnik kao nadzornik, koji nadzire sve pedagožko i uzgojno djelovanje učiteljevo. Mjestni školski odbor, koji stoji nadzorniku o boku, odlučuje pod njegovim predsjedanjem lih o stvarih vanjskih i svjetovnih. Gdje je u mjestu magistrat, a škola je konfesijonalna, župnik je predsjednik mjestnog škol. odbora, u kojem je načelnik i četiri odbornika. Gdje je u mjestu sa magistratom škola zajednička, jesu u mjestnom škol. odboru iste osobe, al uključiv dakako duhovnike za svaku od pojedinih konfesija, a najstariji od tih duhovnika jest predsjednik odbora.

Slično da je malne i u svih ostalih zemljah Njemačke carevine. —

Na koncu, pošto je govornik temeljito pobio prigovore liberalnih protivnika, kao da katolici žele umanjiti duševnu naobrazbu mladeži, iztiče još živo, kako mora da sadašnji zakon, koji umanjuje i uništava u puku religijozno čuvstvo, imade užasnih posljedica, ne za katoličku stranku, već za sam narod, za cielo družtvo; a onda zaključuje riečmi:

„Bio našemu sadašnjemu predlogu udes koji mu drago, budite uvjereni, mi ne ćemo ni mirovati ni počivati, dok narodu, koji nas je ovamo poslao, ne donesemo ono, što je njegovo sveto pravo, što sve susjedne nam države posjeduju, ono, što je narod od nas zahtievao i što je zapečatio sa blizu milijon podpisa: konfesijonalnu školu!“ (Živahno odobravanje i pleskanje na desnici i na galerijah. Govorniku čestita većina prisutnih ministara i mnogobrojni zastupnici).

b) Mimoišav druge katoličke govornike u austrijskom rajhsratu, koji su tečajem posljednjega decenija toli često i toli temeljito govorili o konf. školi, a med njimi poimence glasoviti sada već pokojni msgr. Greuter, otaj katolički kladivac proti liberalizmu*), ter mnogi drugi, navedimo samo još neka mjesta iz govora

*) Iz govora *msgra. Greutera*, što ga je držao 8./1. 1886. u tirolskom saboru u školskoj razpravi, — u kojem govoru obrazlaže

Digitized by Google

kat. zastupnika i ujedno glavnoga govornika kat. frakcije austrijske, dra. Kathreina, što ga je držao iste godine skoro iza govora Liechtensteinova u rajhsratu negdje u travnju 1889., a zatim neka mjesta iz govora zastupnika msgra. Knaba, što ga je držao u dolnjo-austrijskom saboru, u sjednici od 8. stud. 1889., obrazlažuć svoj predlog o konf. školi.

Dr. Kathrein, svjetovnjak, oprovrgava ponajprije u uvodu navale liberalaca na katoličke branitelje konf. škole, a zatim nastavlja: „Ja sam samo za to na tom mjestu, da obćenita načela predočim, koja nas vode u tom pitanju."

„Priznat ćete, gospodo moja, da su prva prava glede djece i njihova uzgoja, koja su prije svijuh prava, prava po-

---

zahtjev većine sabora, da se Tirolcem povrati katolička škola, koja ih po pravu, po ustavu ide, koju su toliko puta sve od g. 1868. ovamo jednodušno zahtievali, — budi nam dozvoljeno navesti, kako uzvišeno, a opet jasno tumači *katolički uzgoj:* „Što je katolički uzgoj? Odgovor: Katolički uzgoj jamačno nije drugo, nego li nastavak Božjega djelovanja u njegovoj veličanstvenoj, uzvišenoj sferi, u stvaranju čovjeka. No čovjek je stvoren za Boga, na sliku i priliku Božju, dakle ga valja uzgajati za Njega — po praliku Božjem. Ne uzgaja se čovjeka ponajprije za državu, a niti za crkvu. Uzgaja se ga za njegov vlastiti spas. Uzgoju je nadalje zadaća, da (gojencu) saobćuje istinu. No u koga je istina? Zar u države? Mi katolici velimo: nije; i protestantizam veli: nije, jer bi se tim povriedilo načelo slobodnoga iztraživanja. Može li po tom država obuku monopolizovati? — Istina ista je i danas i jučer; no kako se mienjaju mnienja onih, koji nad školom gospodare u ime države? Istina je slobodno rodjena kćerka Božja; nju nije smjeti učiniti služećom služavkom one političke stranke, koja baš slučajno u rukuh drži krmu države. Nad državom je porodica, jer ona je postojala prije države, imade po tome prava od države neovisna, od kojih je prvo i najpoglavitije uzgoj njene djece. Za to se Bog i poskrbio, da je roditeljem ponajprije dao u srce čudnovatu moć roditeljske ljubavi, a drugo da bude moguća i vrhunaravna svrha uzgoja, udielio im je k tomu milost sakramenta. S toga razloga ne može nikakova škola — pače niti crkva — ovaj dvostruki blagoslov roditeljskoga uzgoja nadoknaditi. Al budući da su roditelji od Boga dobili dužnost uzgoja, jer će on poglavito od njih tražiti račun o djelu uzgoja, to imadu i *pravo* k tomu. Pa država, kao zaštitnica prava — mora roditelje štititi u tom njihovu pravu, — njim valja da je prosto to činiti, na što su po Božjem poredku dužni. Ne smije se dakle djecu tamo, gdje postoji prava sloboda saviesti, silovati u škole, gdje se roditeljem ne pruža jamstvo, da se uzgaja i obučava u njihovu duhu. Al liberalizam ruši sva prava zemalja, roditêlja i crkve." (Chr. p. Bl. 1886. br. 5. str. 86. i 87.).

*

Digitized by Google

rodice; roditelji imadu nepovrjedivo pravo, ali i neodrecivu dužnost, da svoju djecu uzgajaju ne samo za ovaj svjet, nego i za više zvanje, koje ide daleko preko granica ovoga života, a Vi ćete se sa mnom slagati, stavim li pitanje: je li uzgoj bez religije moguć? Jamačno nije. Ja mislim, da se u tom dapače većina one strane (lieve) sa mnom slaže. Naša religija pako upućuje nas kod postizavanja ove dvostruke svrhe uzgoja na Krista i crkvu, na onu crkvu, koja je božanskom odredbom pozvana, da uzgaja djecu, **na onu crkvu**, gospodo moja, **koja jedina vrši službu učitelja i pastira.** — To je naš dogma. (Povladjivanje na desnici.) Vaš dogma jest državna svemožnost. Mi ne možemo s toga s našega gledišta nikad odobriti načelo, da si država jedina izključivo svojoj vlasti podvrgava svu obuku i uzgoj ..."

„Škola je pomoćni zavod porodice, u kojem se kućni život nastavlja i popunjuje. Ne može se dakle uzgajati u školi nikako po drugih načelih, nego li se u porodici uzgaja i uzgajati mora. — Ovdje kako ondje imade biti religija i uzgojni upliv crkve mjerodavan, a što ovome smeta, ili ga izključuje, to se protivi svakomu pedagožkomu načelu. (Tako je! na desnici.) Učitelj je u školi samo namjestnik roditêlja, a poduka je sredstvo uzgoja." Za tim dokazuje govornik, kako će djeca pasti žrtvom religijoznoga indiferentizma, kako će se u njih poroditi dvojba o religiji, porušiti štovanje svakoga auktoriteta, kako se ne će uzgajati valjani značaji, na zator i same porodice, same države i cieloga družtva: ako se ovo nuždno suglasje u školi naruši i odstrani, ako nastane protuslovje i nesklad medju uzgojnimi činbenici.

„Ta to je", nastavlja, „bolest današnjeg vremena, to je većim dielom uzrok jadnim našim socijalnim prilikam, što se upravo u družtvu štovanje auktorita uzkolebalo, te ga počelo ponestajati. Hoćete li dakle, da se družtvo preuredi, hoćete li, da se vrati štovanje auktoriteta, što ga neobhodno nuždno zahtieva svaki družtveni i državni red, onda morate početi sa školom, te se starati, da se štuje auktoritet crkve, pa će se onda i ustanove državne štovati."

„Mi roditelji ipak nemamo dragocjenijega blaga ovdje na svietu od naše Bogom darovane djece; a Vi tražite, da ih mi primjerice šaljemo u škole, u kojih se sasvim proti našim religijskim nazorom uzgajaju, gdje se od naših srdaca kidaju i nam otudjuju! — To nije više štovanje slobode saviesti, to je nasilje, koje mora voditi do barbarstva. (Odobravanje na desnici. Na lievici: Ići dakle u školu, to je barbarstvo!) Dä, ja opetujem, ići u

Digitized by Google

školu, gdje nema katolička crkva svoj podpuni upliv na uzgoj, pa roditelje siliti, da djecu u takove škole šalju, gdje se više ne uzgajaju po vjeri njihovoj, gdje se otudjuju roditeljem, te stavljaju u oprjeku sa roditeljem u temeljnih načelih o dužnosti i svrsi čovjeka, — ovako nasilje jest tiranstvo i barbarstvo . . ."

Na prigovor, da on riše školu tako crnu, kakova ne postoji, odgovara, da nijedan od protivnika nije se usudio pobiti one crne činjenice glede današnje škole, one protucrkvene i protuvjerske službene izjave učiteljskih skupština itd., koje je Liechtenstein u svom govoru bio naveo. Pa ako i nije škola posvuda onakova, kakova bi bila po dosljednom izvadjanju duha školskoga zakona, to nije zasluga zakona niti liberalaca, već to odtuda dolazi, što se je pučanstvo opiralo tomu, i što su i sami liberalci uvidili, da bi to bilo i po državu zatorno. Al zakon sam smjerao je na to, da provede sasvim bezkonf. školu, da se djeca više ne uzgajaju katolički, da ih se njihovoj crkvi otudji. To dokazuje i slovo zakona, to dokazuju i liberalni govornici, koji su osnovu školskog toga zakona zagovarali onda, kad je bila pred sabor donešena. „Kako ćete", veli, „gospodo moja, da bude škola katolička, odnosno konfesijonalna, ako uzkratite crkvi svaki upliv, izuzamši borno odredjenoga vjeronauka, te ju poput neprijateljske sile iz nje iztiskujete". (To je manje više stanje crkve u školi i kod nas, a nastoji se sve više provesti. O. p.)

Zatim riše govornik, kako je bivalo odmah iza proglašena zakona, kako je taj zakon radio upravo na zator kršćanske religije i katol. uzgoja mladeži. A onda pokazuje, da današnja škola ne samo da nije promakla duševnu naobrazbu, nego ju još umanjila, obteretivši djecu preogromnim i prerazličitim naukovnim gradivom. A osobito sjajno dokazuje govornik u djelovanju isusovaca, kako je luda kleveta protivnika crkve, kao da ona prieči dalnju naobrazbu i pravi napredak.

Svršava pako riečmi: „Ja zaključujem. Jedno samo još velim. Mi idemo u susret znamenitoj dobi, dobi silne borbe i ratovanja. Mi katolici stupat ćemo u borbu bez strasti i ogorčenosti u srcu: s oduševljenjem za uzvišenu i svetu stvar, za školu, onom ljubavi i uztrajnosti, koju nam može dati samo ljubav, ulivena od Boga spram mladeži. Boriti ćemo se bez prestanka, gospodo moja, kako ćete to i Vi činiti po obećanju g. zastupnika Leopoldstadtskoga. A pobjeda, dă, pobjeda, gospodo moja, ta će biti naša. Mi se kod

Digitized by Google

toga ne pouzdavamo u svoje sile, mi se pouzdavamo u Gospodina, mi se pouzdavamo u Onoga, koji nam obeća i reče: „Confidite in me, ego vici mundum". (Uzdajte se u mene, ja sam pobjedio sviet). (Živahno odobravanje i pljeskanje. Govorniku čestitaju sa mnogih strana.) — Toliko iz govora dra. Kathreina. (Vidi „Hrv. Učit." br. 11.—15. 1889.)

Isti govornik govorio je sliedeće god. 1890. opet kao glavni govornik, kao izvjestitelj konzervativne većine o konf. školi, te je sličnim po prilici načinom, braneći glasoviti podnesak austrijskih biskupa u gospodskoj kući o konf. školah, razvio ista načela o konf. školi, pače još jasnije i odriješitije ponovio zahtjeve katolika, kojimi traže konf. školu. A već god. 1885. reče isti zastupnik u zastupničkoj kući dne 28./2. medju ostalim: „Mi hoćemo katoličku školu; mi hoćemo, da učitelj i kateketa budu istim duhom opojeni; mi hoćemo da bude religija središte ciele obuke, a sve da se ima religiji prilagoditi; pa s toga takodjer hoćemo, da su i školske knjige sastavljene prama tim načelom."

c) Monsignor Knab reče medju ostalim u spomenutom gore govoru: „Roditelji imaju nepovrjedivo i sveto pravo na uzgoj svoje djece; neporecivo pravo ima i crkva, da uzgaja (djecu) po onoj vjeri, koju nauča i zastupa, upravo tako, kao što imade i država pravo, da bdije nad tim, kako će djeca postati dobri državljani. U tih prilikah moramo mi katolici vazda zahtievati, da nam se religijozni uzgoj djece u školi onako zajamči, kako je neobhodno nuždno. Mi želimo i tražimo konfesijonalnu školu, ter ne ćemo nikada prestajati, zakonitim putem ići za tim ciljem, dok ga ne dostignemo. U tom smjeru želimo ponajprije, da se izpoviest i vršenje religije u svih granah obuke u školi uvažava, da metoda obuke i uzgoja imade na sebi religijozan i to opredieljeno konfesijonalan biljeg, da budu djeca u školi odieljena po vjeroizpoviestih, da budu katolička djeca skupa sa katoličkom, protestantska sa protestantskom, kako je to i protestantska generalna sinoda zahtievala, a židovska djeca da budu skupa sa židovskom; da se pravo nadzora crkve nad obukom i uzgojem ne proteže samo na religijsku obuku, već na ćudoredni uzgoj djece u obće; a napokon, da crkva imade u pogledu sadržine i izbora naukovnih knjiga onaj upliv, koji

Digitized by Google

ju ide. Učitelji moraju, razumieva se, biti iste vjeroizpoviesti, koje su i djeca."

„U Dolnjoj Austriji imade, izključiv Beč, 263.166 katoličke djece, 1509 protestantske, 4428 židovske i 19 bezkonfesijonalne. Pa prama oto 19 bezkonfesijonalne djece uredjena je škola! Obuka u svih predmetih podaje se neovisno od religije i bez svakoga obzira na nju. To je idejal bezkonfesijonalaca i takovim se načinom škola uzdržava. Da se u obće podaje religijska obuka, jest još jedina stvar na tom školskom sustavu, koja nas sjeća, da živimo u kršćanskom družtvu; a i ta je obuka u pogibelji". („Kath. Schulzeitung" 1889. br. 51. str. 405. i 406.) (Tout comme chez nous!)

d) Bilo bi vriedno, spomenuti ovdje još i one premnoge glasove, što se od više nego 10 godina slušaju po pokrajinskih saborih Cislitavije, da se opet uvedu konfesijonalne škole. Al jerbo nam toga prostor ne dopušta, navesti ćemo samo primjerice *predloge školskoga odbora tirolskoga sabora* u poslovih pučke škole od 28./9. 1881., koji glase:

„I. Visoku vladu valja pozvati, da ustavnim putem onamo djeluje:

1. Da se promjenom postojećega državnoga zakona o pučkih školah uvedu konfesijonalne škole, te da se religijski uzgoj priznaje osnovom zakonodavstva za pučke škole;

2. da se državno zakonodavstvo o pučkih školah ograniči na obća načela, te da se crkvi, zemljam i roditeljem obezbiedi pripadajuće im pravo na uzgoj i obuku djece;

3. da se uslied toga tirolskoj zemlji dade mogućnost, da pučko školstvo zakonom uredi, te da shodnim načinom uredi i pravne odnošaje i plaće učitêlja.

II. Dok se ote prilike stvore, valja pozvati visoku vladu, da odmah naredbenim putem stvori takove odredbe, kojimi će se sadanje prilike učiniti snosljivijimi, naime:

1. da se u mužkih i ženskih učiteljištih zemlje religijozni duh što više njeguje, tako u obuci te shodnimi naučnimi knjigami, kako i naukom liturgične glasbe;

2. da se to kod definitivnog to kod provizornog namještaja učitêlja i kod njihova odpusta dostojan obzir uzima na želje občina;

Digitized by Google

3. da se pri popunjivanju učiteljskih mjesta prije svega uzme obzir na religijozne zadruge zemlje;

. . . .

6. da budu učitelji obvezani, služiti se biblijskom poviesti kao pomoćnom čitankom, te da predavanu po kateketi religijsku obuku po njegovoj želji i po njegovu naputku opetuju;

7. da se katoličke školske knjige, koje su se sve do zadnjih godina nalazile u popisu školskih knjiga kao knjige vladom pripuštene, opet izdadu, a da se poskrbi za nove praktične, katoličkim duhom proniknute školske knjige, i da ove rabe;

8. da se školske knjižnice upravljaju i da rabe u sporazumu sa mjestnim dušobrižnikom;

9. da se relig. vježbe i satovi za religiju ne ograniče na najmanju mjeru, već da pri njihovu uredjivanju imade odlučnu rieč biskup;

10. da se svetačna škola do navršene šestnajste godine obćenito uvede;

11. da se poimenice u viših razredih i u svetačnoj (nedjeljnoj) školi nastoji lučiti spolove.“ (Chr. p. Bl. 1881. br. 20. str. 340.—341.)

Ovakove i slične zahtjeve stavljaju katolici ne samo tirolskoga, već i drugih pokrajinskih sabora neprestano do dana današnjega; ali, žali bože, do sada bez vidiva uspjeha.

No kako ti zahtjevi postaju sve silniji i sve češći, morati će napokon katolička stvar pobjediti, — ili će propasti religijozno-moralno stanje mladeži, a time i javni poredak.

e) Ne dopušta nam prostor, da napomenemo još ostale katol. govornike za konf. školu u Austriji, al ne možemo, a da ne navedemo neke izjave glasovitoga državnika i negdašnjega ministra, pokojnoga dra. Lj. W i n d t h o r s t a (i drugova mu), toga apologete katoličke stvari u naše doba, drugoga Tertulijana, što se tiče oštroumja, učenosti i odvažnosti, ter vještine u obrani katoličke stvari.

Po više puta govorio je pok. dr. Windthorst o konf. školi u Njemačkoj, ter otvoreno izneo zahtjeve katol. crkve na školu, to u d r ž a v n o m s a b o r u, to u k a t o l i č k i h s k u p š t i n a h. Te izjave Windhorsta i drugova mu u Njemačkoj o zahtjevih kätolîka na školu jesu tim važnije za nas, što pokazuju, da ni u Njemačkoj nisu katolici zadovoljni sa onim uplivom, što ih crkva imade na školu, premda, kako smo već vidjeli, tamo crkva uživa kamo li veća prava u školi, nego kod nas, premda su tamo pučke škole, s malom iznimkom, u većoj mjeri konfesijonalne, nego li što se

Digitized by Google

austrijski katolici na usta kneza Liechtensteina i usudiše zahtievati. To je sigurno dokazom, da sa onimi zahtjevi, što ih katolici u Austriji stavljaju na školu, nikako nisu izcrpljena sva prava, koja imade crkva na pučku školu, već da ne zahtievaju više *za sada,* iz oportuniteta.*)

Al iz toga ujedno bjelodano sliedi, u kakovu je tužnu stanju katolička crkva u Austriji u pogledu svojih svetih prava na školu, a u kakovu smo tek tužnu stanju mi, koji si za to ni glave ne taremo, što niti kod nas nije bolje, pače još i gore u tome, što se kod nas još neprestano napred goni na putu liberalnoga školstva i državne svemoći u školi.

Dr. Windthorst govorio je medju ostalim o katoličkoj školi u pruskoj zastupničkoj kući dne 27. veljače 1889., predlažuć i obrazlažuć poseban predlog o školstvu, u kojem u prvom redu zahtieva, da bude obuka u religiji podpuno neovisna od državne vlasti. Ako i jest taj predlog pao, ipak ne popuštaju katolici od zahtjeva, stavljenih u tom predlogu.

Taj *predlog Windthorstov* glasi:

„Zastupnička kuća neka zaključi: Da kraljevsku državnu vladu pozove, da saboru što prije predloži zakonsku osnovu, po kojoj se crkvam i njihovim organom u pogledu religijozne obuke u pučkih školah udiele u podpunom obsegu one vlasti, što im ih je ustavna povelja u 24. čl. zajamčila bila izrekom: „„Religijoznom obukom u pučkoj školi upravljaju dotične religijozne zadruge"", — a uz to da valja prama izvornom smislu otoga jamstva posebice na umu imati i ustanoviti sliedeća prava:"

„1. U službu pučkoga učitelja smiju se pozvati samo takove osobe, proti kojim crkvena oblast u pogledu crkveno-religijskome ništa nije prigovorila. Prigovara li crkvena oblašt kasnije proti kojemu učitelju, to se otaj ne smije u napredak pripuštati, da obučava nauk religije."

„2. Do crkvenih izključivo poglavara stoji, da

*) Sjećamo tu na opazku, koju smo stavili gore na početku ove točke o glasovih katoličkoga puka pogledom na konf. školu (na str. 268.).

Digitized by Google

odrede one organe, koji su u pojedinih pučkih školah vlastni, upravljati naukom religije."

„3. Crkveni organ, koji je pozvan, da upravlja obukom religijskom, jest vlastan, po svojoj uvidjavnosti obuku religijsku po školskoj osnovi i sam podieljivati, ili prisustvovati religijskoj obuci učitelja, u tu se obuku uplitati, te podavati učitelju za otu obuku i naputaka, kojih se učitelj valja da i drži."

„4. Crkvene oblasti odredjuju naukovne i obukovne knjige, koje služe religijskoj obuci i relig. vježbi u školah, odredjuju i obseg te sadržinu religijskog učevnoga gradiva prama školskoj osnovi, a odredjuju takodjer, kako se imade oto gradivo porazdieliti u pojedine razrede." (Germania 1889. br. 49. I. list.)

To je otaj predlog Windthorstov, iz koga je jasno, kako ono, što u tom pogledu naš školski zakon i onaj od g. 1874. i novi od g. 1888., pak i u samoj VI. glavi crkvi zajamčuje (bar slovom), daleko zaostaje za onim, što tu katolici Njemačke, centrum (središte) naime, na usta svoga slavnoga vodje zahtievaju. Pače naš zakon u tome daleko zaostaje i za onim, što crkvi katoličkoj školski zakon pruski i do sada zajamčuje. Da je učitelj dužan predavati i nauk vjere, što je pruski školski zakon i do sada nalâgao, tomu kod nas ni traga nema.

Taj je predlog sam predlagatelj u istoj 22. sjednici saborskoj dne 27. veljače ujedno i obrazložio dugim, klasičnim govorom.

Iz toga govora budi nam dozvoljeno priobćiti samo nekoja znamenitija mjesta.

Pošto je govornik ponajprije pokazao, kako taj predlog nije ništa nova; kako su to katolici postojano zahtievali; kako ne zahtieva taj predlog drugo, nego ono, što je zakon o nadzoru školskom od 1872. i naredba od g. 1876. bila crkvi otela, proti slovu i duhu ustavnoga zakona, te se za to mora ta naredba opet dokinuti, a zakon o nadzoru promieniti glede obuke religijske: — prelazi govornik, da razjasni pojedine točke svoga predloga. Veli u toj razložbi medju inim: „Moje je mnienje, da katolički učitelj s crkvom dolazi u sukob, ako u pogledu religijske obuke imade druge nazore, nego li su oni, što ih izriče predlog centruma.

Digitized by Google

(Vrlo dobro! u centrumu.) Prije g. 1872. postojalo je načelo, priznato po svoj Njemačkoj, da imade država školu upravljati u zajednici sa crkvom .... i da je na pose u religijskom pogledu sudjelovanje crkve u školah vlastito, samostalno pravo crkve; da crkva oto pravo podnipošto ne vrši po kakovu od države dobivenu nalogu, već po vlastitu njojzi pripadajućem pravu. A to je posve razumljivo. Sa školami postupalo se je još u vestfalskom miru kano sa pripadkom („annexum") crkve; crkva je bila škole stvorila i po njih širila uljudbu, koja je postojala u njemačkoj domovini; crkva je u istinu bila jedina prava vladarica škole. Iz ove podpune samovlasti, kako ju zovem, potisnuli su crkvu po malo onamo, da je samo sudjelovala pri nadzoru. Al ovo sudjelovanje pri nadzoru, bar u pogledu religijske obuke, priznavalo se bezuslovno i posvuda. Ovo je bivalo u staropruskih provincijah, ... u svih drugih njemačkih državah izuzam Nasave, ... na pose u mojoj domovini, u Hanoveranskoj, gdje je do aneksije crkva u školskih stvarih bitno i u tolikoj mjeri odlučivala, da to daleko nadilazi ono, što ova osnova zahtieva. Ovo postojeće pravo, ovo samostalno pravo crkve, da sudjeluje, odstranjeno je jedino g. 1872. zakonom o školskom nadzoru i g. 1876. naredbom ministra Falka. Crkvu se izbacilo iz njena posjeda, te ju postavilo pred vrata, vrata se držalo čvrsto zatvorena, te je zastupnik crkve, koji je molio, da ga puste u školu, morao da prije prepati sve moguće mučne iztrage i napokon ulaznicu zadobio." (Ne postupaju li i kod nas tako sa crkvom? O. p.) „To je po mojem mnienju bila odredba revolucijonarna najpogibeljnije vrsti, te će ona svoje rodove donieti, ako se tomu ne doskoči. Mi predlažemo promjenu zakona o školskom nadzoru u pogledu religijske obuke; mi ne možemo državi priuštiti jedini nadzor nad tom obukom, već ga moramo crkvi opet natrag izvojštiti, te zahtievamo, da se opozove naredba ministra Falka od 18. veljače 1876. Onaj zakon i ota naredba donieli su svu nesreću, u kojoj se nalazimo. Zakon o školskom nadzoru promienio je položaj države, te od vrhovnog njena nadzora nad školom postade jedini nadzor, izključiv crkvu, a to dapače i u pogledu religijske obuke; pa to je ministar Falk bio oštro naglasio .... Ota naredba veli, da obuku religijsku podieljuju organi, koji rade jedino po nalogu države; da ove organe postavlja jedino država; da ih može odstraniti jedino država u svako vrieme; i kao što duhovnike jedino država pripušta, da u školi sudjeluju, tako hoće država, da može iste u svako vrieme opet iz škole izgoniti;

Digitized by Google

veli naredba, da imadu prama otim odredbam u školi rabiti one knjige, koje država propisuje ili pripušta. Dakle se niti naši katekizmi ne bi mogli upotriebiti bez dozvole državne;“ (Na vlas kao u nas! O. p.) „a razviju li jednoč u evangeličkoj crkvi ritschlijanci svu svoju djelatnost, tada će gospoda znati bolje shvatiti, što to za nje znamenuje. Za nas pako znači to, **da država hoće da sudi, što se smije nalaziti u katekizmu, koji u školah rabi.**“ (Jako dobro! O. p.) „Bude li učitelj inoga mnienja nego duhovnik u pogledu sadržine nauka, to po Falkovoj naredbi ne može duhovnik tražiti neposredna lieka; valja da se sbog toga prijavi kod školskoga nadzornika. Dakle katolički duhovnik, koji sudi, da učitelj svojim učenikom predaje protucrkvene nauke, ne smije si sam pribaviti lieka, već se nasuprot mora obratiti na školskoga nadzornika, koji će biti vrlo često protestanat. A u stvari ništa ne mienja, ako je nadzornik i židov... Ne mogu li se pako složiti duhovnik i školski nadzornik, tada odlučuje napokon vrhovna državna oblast, naime ministar. Dakle bi g. pl. Goszler sa svojimi savjetnici, koji su bar dan danas u viših ministerijalnih inštancijah svi do jednoga protestanti, imao odlučiti o pitanju, da li je učitelj pravo učio, ili da li ima duhovnik pravo. Moja gospodo, mislite li, da se možemo s time zadovoljiti?“

Za tim spomenu govornik, kako se pri toli čestoj promjeni ministara lako dogoditi može, da bude ministrom bogoštovja koji član evangeličko-teologičkoga fakulteta, koji čak i o božanstvu Kristovu imade svoje posebne ideje, pa će i takav odlučivati o katoličkom nauku religije u školi!... Za to veli: „Da država ovako jedina odlučuje o školi, da odlučuje i o religijskoj obuci, to mi ne možemo u nikakovih prilikah trajno da trpimo. (Jako dobro! u centrumu.)... Hoćete li odstraniti kulturni boj, hoćete li uzpostaviti trajan mir medju konfesijami, hoćete li kršćanstvo uzdržati na sigurnome i čvrstome osnovu (Jako dobro!), onda Vam valja učiniti ono, što Vam predlog nemjerodavno preporučuje.“

Onda prelazi govornik na ostale točke predloga, ter spominje poimence, da je rieč „leiten“ „upravljati“ samo prenesena iz negdašnje osnove ministra pl. Ladenberga, koji da ipak najbolje može tumačiti ustav, ter je ministar otu rieč uzeo mjesto rieči „besorgen“ i „überwachen“, pa ju i protumačio u obrazložbi svojoj, veleći, da rieč leiten više obuhvata, nego „besorgen“ i „überwachen“, jer

Digitized by Google

da obuhvata sve, što su crkvene zajednice zahtievale, a poimence to, da sami podieljuju obuku i da ju nadziru. U tom pogledu da je ministar izrikom izjavio, da občinam, koje imadu kod namještanja učitêlja sudjelovati, valja predložiti samo takove natjecatelje, glede kojih duhovne oblasti nisu prigovorile u pogledu religijskome. A to da je i posve opravdano. No ništa više da ne ište niti predlog centruma; dakle se ne traži ništa nova. Za tim nastavlja: „Ako smo nadalje zahtievali, da crkveni organi, koji imadu upravljati religijskom obukom, budu jedino i izključivo od crkvenih oblasti namješteni, to mislim, da je to posve pravedan zahtjev. Jer nije gg. pl. Goszleru i Nasseu, već apoštolom i njihovim nasljednikom Gospodin naložio, da navještaju nauk crkve, te držim, da je to posve nepojmljiva pohlepnost države, kad hoće da si prisvaja otu zadaću, koju ona nikako ne može da rieši . . .“

„. . . Mi zahtievamo, da organi, koji vode školski nadzor, i koje crkva za to postavlja, obuku ili sami podieljuju, ili pako da u tom pogledu učitelja nadziru; a da uzmognu nadzor vršiti, da smiju i sami uplitati se u obuku, kojoj prisustvuju.“ Govornik pokazuje, kako je to opravdano, ako biva, kako mora, s razborom. „Što napokon četvrto zahtievamo, da jedino crkva imade odredjivati školske knjige za obuku u religiji, katekizme, ipak mi se čini, da se to tako samo sobom već razumieva, te ne marim o tom ni rieči trošiti. Pak i ministar Ladenberg nije o tome ni najmanje podvojio. Što je drugih knjiga, o kojih se radi, naime čitanaka, predložio je bio (ministar), da ote imade crkva odrediti, al u sporazumu sa vladom. Dakle je htjeo, da stvar opet posve u red spravi. To su u bitnosti načela, koja nam valja zastupati za predloženo zakonodavstvo na polju školskome. . . . . Mi smo vrlo čedni u svojih zahtjevih; opetujem: mi ništa drugo ne tražimo, nego da se osigura obuka religijska u pučkih školah. Hoćete li nam natrag dati sav sustav školskog zakonarstva, kakovo je bilo prije g. 1872., hoćete li nas jednostavno prenieti u status quo ante, ja bih za svoju osobu s time bio još puno zadovoljniji. Ja to ističem, neka se ipak posvuda čuje, da ne iščemo ništa nova, već manje, nego ono, što imadjasmo prije godine 1872. A ono, što imadjasmo prije godine 1872., bilo je dovoljno, da njemački narod, ne samo pruski, već cjelokupni njemački narod učini onim, što je danas, pa dao Bog, da se bude iza 50 godina moglo tako zadovoljno gledati natrag na noviju školsku upravu Njemačke, kako smo mi mogli zadovoljni natrag gledati na vrieme do godine 1872! Po školskom sustavu pred g. 1872. uzgojeni su mu-

Digitized by Google

ževi, koji su Njemačku učinili velikom, pa ja mislim, kad je to škola prije g. 1872. uzmogla, mogla bi to još i danas. **Al sustav prije 1872. imadjaše čvrsti osnov religijske naobrazbe**; današnji toga nema, te visi podpuno o volji i samovolji ministrovoj, u koliko će pripuštati tu naobrazbu. Toga mi ne možemo trpjeti, pa za to smo stavili svoj predlog. Drugih težnja nemamo. Ja Vas molim, da naš predlog prihvatite, ili, ako ga ne ćete da prihvatite, da ga barem proučite, da to uzbude sliedeće godine!" (Živahno povladjivanje u centrumu. — Protuslovljuju desno i lievo.) (Germania 1889. br. 49. I. i II. list od 28./2.).

Toliko o govoru slavnoga Windthorsta u pruskom saboru g. 1889.

Za njegov predlog govorili su i katolički mu drugovi, kao dr. Mosler, zatim glasoviti dr. Reichensperger, dr. pl. Stablewski (Poljak), koji posljednji medju inim reče: „... U obće je zahtjev, da država imade odredjivati o religijskoj obuci, već komad ruske državne crkve. Crkva jedina imade pravo, da rukovodi obuku religijsku, samo ona može jamčiti za dobru religijsku obuku, ova je pako pri obuci najglavnija stvar. *Uzgojan sustav, koji nije sazdan na dobroj religijskoj obuci, jest narodna nesreća, al pogubnija po državu nego po crkvu*". (Germania na sp. mj. II. list.)

No ne samo katolički zastupnici govorili su za Windthorstov predlog, već i ortodoksni protestantski njegov drug i zemljak dr. Brüel. Ne možemo na ino, a da bar nekoje stavke iz krasnoga njegova govora ne donesemo, neka se vidi, da ono, što katolici zahtievaju, mora svatko zahtievati, koji još stoji na stanovištu pozitivno kršćanskome. Medju drugim veli dr. Brüel: „... Ustav sadržaje stavak, da sve škole stoje pod nadzorom države; zakon pako o nadzoru poprimio je drugi stavak, koji je posve različit, — stavak: u školah ne ima inoga nadzora, van nadzora državnoga; pa tim stavkom razorio je zakon sav crkveni nadzor, koji je do onda vriedio. (Prava istina! u centrumu.) ... Naredba od g. 1876 ... u obće je tako postavljena, da crkvam ne preostaje nikakova samostalna prava; pripuštaju se upravo samo toliko, koliko država ili bolje državna uprava hoće da ih pripusti. (Jako dobro! u centrumu.) One su ptica, kojoj se daje, da slobodno leti, al joj je dječak privezao o nogu konac, pa leti li predaleko, potegne ju opet natrag ......

Digitized by Google

Po tome se skoro čini, kao da svako drugo družtvo, kao da crkva neprestano pogrješuje, da je neprestano pripravna o zlu raditi, a da jedina država nikada ne pogrješuje, nikada ne će zla. (Jako dobro! u centrumu.)... Mir postoji, al tako, da se boj taj (kulturni Bismarkov) potajno dalje vodi. Cilj je vazda ostao isti, — a taj cilj jest: Podkučiti crkvu svemoći državnoj (Jako dobro! u centrumu.), samo su se sredstva izmienila: okrutnost ustupila je dieloma blagosti.... *U istinu ne prieti pogibelj od kakova crkvena nasilja, već od školske despotije države, u države je nasilje, te poviest svih vremena uči, da nema opasnije despotije, nego li je despotija, gdje jedna ter ista država hoće da vlada tako nad dušom kako i nad tielom.* (Jako dobro! u centrumu.) *Naučati religiju, za to nema država nikakova zvanja, ma da ona i nosi u sebi, kako g. Stöcker veli, kršćanskih elemenata, a najmanje može paritetna država*" (u kojoj su naime sve konfesije ravnopravne), „*imati pravo i zvanje, da podieljuje konfesijonalnu religijsku obuku, ili da ju svojim ugledom daje podieljivati.* (Vrlo dobro! u centrumu.) Zar će danas svojim ugledom dati naučati u jednoj školi: misa je najsvetija služba, — a u drugoj: misa je kumirstvo? Zar će u jednoj dati naučati: papa u Rimu jest Bogom pozvani nepogrješljivi namjestnik Kristov, — a u drugoj: on je antikrist, ili mu je jako blizu? (Vrlo dobro! u centrumu.) Je li to moguće? **Država nema ni srca za školu, država** — „raker" država, kako jedan pruski kralj kaže — **jest najveći egoista, što ga imade**, a *pruska država nije to u najmanjoj mjeri.* (Živahno povladjivanje u centrumu.) **Što ona u školah traži i hoće, nije spas duše pojedinca**; *do toga je jedino crkvi stalo, da to promiče; država dresuje shodne, poslušne podložnike, snažne porezovnike, valjan materijal za vojsku. Već ovaj izraz „„materijal"", koji toli često rabi, pokazuje, čime država ljude smatra.* (Vrlo dobro! u centrumu.) Dakle m. g., i slobodu ako hoćete promicati, morate primiti ovakov predlog. *Školsko silovanje države posve prestaje biti opravdano, kad se time hoće siliti, da djeca učestvuju kod religijske obuke, za koju roditelji nemaju nuždna jamstva, da će se podieljivati u duhu njihove vjere.* (Vrlo dobro! u centrumu.)...." (Germania 1889. br. 49. II. list.)

Svakomu je jasno, da taj predlog katoličkoga centruma pruskoga sabora, ter obrazložba toga predloga po vodji njemačkih katolika, te po drugih katoličkih zastupnicih, pače i samoga protestantskoga zastupnika, na pose što se tiče podpuno samostalne i neovisne uprave religijske obuke te samostalnoga odredjivanja

Digitized by Google

vjeroučnih knjiga, — *očito odsudjuje ujedno i onaj sistem državne premoći, na kojem je sazdan i naš školski zakon i onaj od g. 1874. i novi od g. 1888., te da niti VI. glava potonjega zakona crkvi nikako ne daje onoga, što ju po pravu ide.*

Kako je Windthorst predvidio, dogodilo se s tim njegovim predlogom: predlog nije bio prihvaćen, već većinom glasova jednostavno odklonjen. (Germania na sp. mj.).

Al katolici nisu mirovali. Početkom prosinca g. 1890. podniela je bila vlada svoju osnovu školskoga zakona, kojom su istina neke oštrine Falkove naredbe ublažene, te se donekle popustilo i Windthorstovu predlogu, al koja osnova ipak ne daje crkvi, što ju ide, već nastoji državnu premoć dosljedno provesti, te kuša škole po malo lišavati i njihova konfesijonalnoga karaktera, što ga do sada imadu po svoj Njemačkoj.

Pa za to su opet članovi centruma oštro navaljivali na tu osnovu, pokazali, kako je za crkvu štetna, i ponovno zahtievali ono, što je zahtievao bio prošle godine predlog Windthorstov. Govorili su proti osnovi vladinoj a za crkvu dr. Brüel (protestanat) dr. Reichensperger, dr. Stablewski, a osobito opet dr. Windthorst.

Medju drugim dokazuje dr. Reichensperger, da se pod riečju „Leitung“ „uprava“ religijske obuke sa strane religijskih zajednica, kako se nalazi u ustavu, na kom valja da stoji i školski zakon, mora razumievati „Besorgung“ i „Ueberwachung“ (t. j. brinuti se za rel. obuku i nadzirati ju), dakle da ministar pl. Goszler ne radi prama nakani ustava, kad u predloženoj osnovi crkvenim poglavarom samo priznaje pravo, da valja i nje saslušati pri promjeni naučne osnove za religijsku obuku i pri uvadjanju novih naučnih knjiga. Za tim zahtieva, da se opet uvede sloboda obuke, kako je i prije postojala, čim novi školski zakon u krepost stupi, i napokon prosvjeduje proti tomu, što se crkvena imovina, opredieljena u školske svrhe, prenosi na političke obćine, jer da se time dira u pravo vlastničtva crkvenoga. (Germania 1890. br. 282. I. list od 6./12.).

Dr. Windthorst je u dugom znamenitom govoru sjajno pobijao vladinu osnovu. Donesimo kratak sadržaj govora. Ponajprije naprosto izjavljuje, da se osnova ne može primiti, te da je spodobna, *katoličkom crkvom u bitnosti i u temelju njenom podrmati,* pa ako postane zakonom, to će se tim položiti temelj borbi, kojoj

Digitized by Google

da nije moći kraja dogledati i koja će otrovno djelovati. Ovdje da se radi jednostavno o tom, da se ono izpuni, što je knez Bismark bio naviestio, naime, da će boj proti Rimu prestati na političkom polju, pa da će se prenieti na školsko polje. Neka se predloži negdašnja osnova ministra Ladenberga, pa će doskora nastati sporazumak ; ta da je osnova, kao uztuk mah preotimljućoj državnoj svemoći i potlačivanju pojedine konfesije, dozvolila slobodu obuke. . . Postane li ta osnova zakonom, tada da će svaki od katolîka morati žrtvovati zadnji novčić, da kraj državnih škola osnuje privatne škole. Za što da se ne donese zakon, koji će obuhvatati cjelokupno školstvo? Učitelje da naobrazuju učitelji seminarija (po našem: učiteljskih škola), a ovi se opet naobrazuju u gimnazijah i sveučilištih. „Ne pobrinete li se, da sveučilišta i gimnazije opet pronikne kršćanski duh, . . . onda ne ćete dobiti niti prave učitelje seminarske, niti prave učitelje pučkih škola.“ . . . . Jedino školski zakon, koji obuhvata cjelokupno školstvo, da zadovoljuje ustavu. Da je bila bar dužnost uljudnosti, da su se ob osnovi ponajprije zapitale crkvene oblasti. Al vladajući školski savjetnici da drže, da su oni jedini na svietu. Duhovnik mora da predsieda u učilištu, mora da predsieda u školskom vieću, pa je nedostojno, da njemu kao članu školskoga vieća predsieda n. pr. načelnik. Duhovnik da je u obćini i najsposobniji, rukovoditi ne samo nutarnje, već i vanjske školske poslove, on može davati najbolje savjete i u svjetovnih stvarih obćine, on jedini može da predstavlja nazore obćinara, njemu u školskom vieću pripada vi officii, da predsieda. . . Kod namještanja učitelja valja da imadu dostatan upliv i država i obćina a i crkva, pa tako i u disciplinarnom postupku proti učitelju. Tim da bi pouzdanje puka prama učitelju postalo veće. . . . Suditi o katekizmih, o naučnih knjigah religijskih itd. da pripada jedino crkvenim oblastim. Ovaj predlog da zahvaća u slobodno naučanje crkve. Školska obvezanost da je toli tjerana mak na konac, da svačije drugo pravo gine. Tom osnovom da nikako nije zajamčena konfesijonalna škola . . . Postane li osnova ova zakonom, onda da se je kulturni boj uzalud bio; onda će se katolička crkva školom dovesti onamo, kamo ju bio doveo kulturni boj. Toga da katolici trpjeti i ne mogu i ne će. S Božjom pomoći da će odoljeti

Digitized by Google

i otoj buri. (Živahno odobravanje u centrumu). (Germania 1890. br. 283. I. i II. list 7./12.).

Ne treba zaboraviti, *da je ipak ota osnova* po crkvu puno povoljnija, nego li školski zakon i austrijski i naš, uključiv i VI. glavu novoga školskoga zakona od g. 1888. Pa ipak ju, evo kakovom odrešitosti, katolici odbijaju, te drže, „da ona crkvom katoličkom u biti i temelju njenom potresuje." — Dakle? —*)

Što katolici pruski sude o zahtjevih katoličke crkve na školu, to isto sude katolici i po ostalih zemljah Njemačke.

Donesimo na koncu samo još jednu izjavu katoličkoga člana bavarskoga rajhsrata, kneza Löwensteina od 13./3. 1882., što ju dade u Monakovu u bavarskoj komori rajhsrata za predlog, da se donekle skrati školska obvezatnost od 7 godina.

Govornik medju drugim veli: „Roditelji imadu pravo i dužnost uzgoja od Boga; kako god što ne može oblast roditelje riešiti ove dužnosti, isto tako ne može država oduzeti ili umanjiti roditeljem pravo uzgoja. **Država ne ima nikakova posla sa uzgojem i obukom, nasuprot je to stvar roditêlja i crkve. — Ako je državni monopol školski neopravdan, a prisilno uškolovanje samo u toliko opravdano, u koliko se o tom radi, da se mladeži podaje neobhodno nuždno znanje**, onda iz toga sliedi, da se sve, što je preko toga — ma bilo kako god dobro — mora prepustiti slobodnome sudu roditêlja. Neobhodno nuždna je samo početna obuka, a za tu je dosta šest godina." (Kath. Schulztg. 1882. br. 13.).

Tom prilikom valja da se sjetimo, da su u Bavarskoj, kao što i malne u svih ostalih zemljah Njemačke, pučke škole po zakonu konfesijonalne, za katolike katoličke, za protestante protestantske itd., i da posvuda po Njemačkoj, a poimence u Bavarskoj, i na pose u Monakovu katolici živo o tom rade, da se još one nekolike simultane, obće škole pretvore u konfesijonalne, jer da „je glavna zadaća školi uzgoj. A konfesijonalan, dakle i religijozan uzgoj jest u simultanoj školi nemoguć." (Kath. Schulztg. 1882. br. 16.). —

---

*) Najnovija osnova škol. zakona, predložena pruskom vladom oko sredine siečnja 1892. saboru na razpravljanje, koja zahtjevom katolika velikim dielom zadovoljuje, dokazuje, da se katolici nisu uzalud do sada borili. O. p.

Digitized by Google

Važno je u tom pogledu navesti rezoluciju, što ju prihvati sa svimi glasovi proti jednomu u Berlinu početkom travnja 1884. sakupljena velika skupština „Družtva konzervativaca“, katolika i protestanata, koja glasi: „Danas sakupljeni p. n. evangelički i katolički berlinski gradjani izjavljuju, da drže uspješno djelovanje pučke škole samo tada mogućim, ako ova, **stojeć na konfesijonalnom tlu**, težište svoga rada nazire u uzgoju povjerene joj omladine.“ (Kath. Schzt. 1884. br. 14. i 15.). —

A u listopadu iste godine 1884. sastale se *katoličke gospodje u Baselu* u Švicarskoj na sastanak, da prosvjeduju proti postupku školske komisije, koja je katoličku školsku djecu bez krzmanja i svakoga pitanja pridielila bezkonfesijonalnim državnim školam.

Skupština očitova, da će svakim, ženam dopuštenim načinom nastojati o tom, kako će uspjeti tužba, što ju u tom pogledu katolički otcevi obitelji predadoše višoj oblasti. (Kath. Schzt. 1884. br. 42.). —

Ovo nekoliko samo izjava katolika i njihovih zastupnika po državnih saborih i po drugih svjetovnih sastancih, što ih do sada navedosmo, jer nam više ih navadjati ne dopušta prostor, već dovoljno pokazuje, što i sam narod katolički sudi o pravu katoličke crkve na školu, što na pose sudi o kršćanskom konfesijonalnom uzgoju i obuci u školi. Al ujedno ove izjave *odsudjuju i naše domaće školstvo i sustav*, na kom je sazdan naš školski zakon, kao sustav bezkonfesijonalan, kao sustav državne premoći u školi.

No to će se još bolje vidjeti iz izjava katoličkih zastupnika u katoličkih skupštinah, koje se ovih posljednjih decenija sa tolikim uspjehom drže po katoličkom svietu, na pose po Njemačkoj, a u posljednje doba opetovno i u Beču; na tih skupštinah mogu se katolici još jasnije i slobodnije očitovati o tom, što crkvi u školi pripada.

Mi ćemo navesti samo redom dotične rezolucije, prihvaćene na tih skupštinah tečajem posljednjega decenija, te izvadke iz govora, rečenih na njih o pravu crkve na školu, te ne će biti nuždno, da svaku tu izjavu opazkami popratimo, jer same za sebe dosta jasno govore. —

2. *Izjave katoličkih skupština posljednjega decenija o pravu crkve na pučko školstvo.*

I. *Godine 1880. obdržavana je u Koštnici* (Kostancu)

Digitized by Google

XXVII. generalna skupština kàtolîka Njemačke; prihvatila je glede škole i uzgoja sliedeće rezolucije:

„1. Kat. generalna skupština drži se čvrsto načela, postavljenih dosadašnjimi skupštinami, koja načela izriču: odnošaj crkve prama školi i njena prava na ovu, pravo na katoličke školske zaklade, konfesijonalnost škola, podieljivanje religijske obuke i sudjelovanje crkve kod naobrazbe kao i kod namještanja učitêlja, — kako se je o tome na pose izjavila lanjska generalna skupština u Ahenu."

„Vodjena ovimi načeli, ponavlja svoj prosvjed proti državnomu monopolu i roditeljem naprćenome silovanju u školu, u kojem nazire težku povredu prava crkvenih kao i prava roditeljskih."

„2. Jedno od najvećih zala i jednu od najtežih povreda religijoznoga života naziremo u simultanih (zajedničkih, obćih) školah, a to i ondje, gdje se još sbiva, kako u Badenskoj, da je religijska obuka konfesijonalna i da je ta obuka još obvezatan naukovan predmet, te da se podieljuje unutar obukovnoga vremena po naukovnoj osnovi. Ote škole ne samo da često teoretičnu obuku zapuštaju, već upravo nemogućim čine praktičnu obuku, t. j. uputu üčenîka savjestnomu religijoznome životu u svezi sa životom crkvenim, što je ipak jedina svrha teoretičnoj obuci. Dočim one religijsku obuku trgaju iz cjelokupne obuke, te ju čine prostim strukovnim predmetom, otimlju joj ne samo ono dostojanstvo, koje joj pripada, te joj nište vriednost kod üčenîka, već one lišavaju takodjer nauku u ostalih predmetih njene prave zadaće, propuštajući pokazati, kako sva znanost Svevišnjemu služi i služiti mora, ne će li da zabludi i da duh pomuti. Učiteljem pako grabe najplemenitije sredstvo, kojim djeluju na značaj i naobrazbu srca učeničkoga, jer toga lje ne postiže moralnimi pravili života, već time, da se učenici čvrsto drže vjere i zäpovjêdi religije, kako ju konfesija prikazuje. Al u tome jest takodjer najveća opasnost po religijozni život učiteljev, koji u neprekinutom obrazovanju mladeži sebi povjerene k religijoznomu životu nalazi najbolje poticalo i najbolje sredstvo, da i sama sebe religijozno oplemeni."

„Daljnja je tomu posljedica, da ne samo pojedini učitelji kao osobe, već i pojedini zavodi kao takovi gube sviest za svoju uzvišenu zadaću, da naime budu odgojilišta čovječanskoga roda, koja ga obrazuju k bogosličnosti, te se snizuju do prostih naučnih i priučnih zavoda. Buduć pako da znanost stupa u tim veću oprjeku

Digitized by Google

sa crkvom, čim se više od nje otudjuje, to je najveća pogibelj, da se simultana škola razvije do bezvjerske i time do protuvjerske, t. j. do bezreligijske škole, dakle do škole, u kojoj mladi gradjani baš ono gube, što sačinjava jedino pravi, čvrsti i stalni osnov države, gube naime bogabojeće uvjerenje i mišljenje, po kojem tako ljudske kako i Božje zakone savjestno štuju i vrše."

„3. Težku povredu religijske obuke naziremo u tome, što se učenici preobterećuju naukovnimi predmeti, i što je naukovni cilj u pojedinih strukah preveć razširen, kako pokazuju osnove naukovnih ura moderne škole. To ne samo da umanjuje veselje za nauk, što nepovoljno djeluje i na religijsku obuku, već se time prouzrokuje i preobterećivanje školskimi zadaćami, koje vrlo otežčavaju urednu pripravu za religijsku obuku. Kako je s toga već u obćem interesu, da se naukovna osnova moderne škole preustroji, tako je to osobitim načinom u interesu religijske obuke."

„4. Jest činjenica, koje ne možemo ne viditi, da se umanjuje broj katolika, koji se posvećuju javnoj službi. Istu pojavu opažamo i na školskom polju, tako da bi doskora mogla nastati nestašica katoličkih učitelja. No takova nestašica vodi k simultanoj školi i tamo, gdje bi državni zakon još zahtievao ili dopuštao, da se namjesti katolički učitelj. S toga se preporuča katoličkim duhovnikom, roditeljem i učiteljem, da unatoč toli krivomu pravcu, kojim velikom stranom udariše učiteljišta, sposobne i ćudoredne dječake iz kršćanskih porodica potaknu i priprave, da odaberu učiteljsko zvanje."

„5. Katolički školski časopisi i dnevnici, koji se bave školskim pitanjem i koji razsvjetljuju i činjenicami dokazuju biedno stanje, što je proizašlo iz moderne škole, ne samo da se silno preporučuju svim katolikom, da ih podupiru, već se takodjer preporuča, da se i njihova sadržina, u koliko je shodna, za puk preradi i mjestnimi listovi u daljnje krugove razširi, da tako pripomognu, te se obćenito upozna pogibelj, što prieti našim školam." (Christl. p. Bl. 1880. br. 19. str. 311.—312.).

Ove zahtjeve kàtolîka ne treba tek razjašnjivati. Sravne li se s onim, što naš školski zakon u VI. glavi daje crkvi, *nije težko izreći svoj sud o toj VI. glavi i o cielom zakonu našem.* —

II. *Godine 1882. u rujnu držana je XXIX. generalna skupština kàtolîka Njemačke u Frankfurtu na Majni.*

Upozoruje osobito na žalostne manjke u uzgoju, poimence u uzgoju djevojaka. Tuži se, da zaostaje naobrazba duha

Digitized by Google

i srca poradi preogromnog broja školskih satova i neshodnog načina obučavanja, a da se širi nadriznanje. Preporuča, da valja u ženskih školah manje zahtievati, manje gradiva preduzimati i znanstvene zahtjeve razborito ograničiti, te ne samo za obuku religijsku potreban broj sati odrediti, već da budu i druge struke proniknute duhom vjere.

Roditelji da su strogo dužni, zabaciti onakov smjer u uzgoju, po kojem im se kćeri uzgajaju preko njihovih životnih potreba i preko njihova zvanja. Osobito neka im je na duši, da im kćeri njihove u svem mišljenju, živovanju i družtvenom občenju vode načela religijska, pa da tako postanu priproste i čedne te sposobne za svoje buduće zvanje. (Christl. p. Bl. 1882. br. 20. str. 329.). —

III. *God. 1884. 7. rujna obdržavana je u Breslavi generalna skupština katolika pruske Šlezke.*

U pogledu škole prihvatila je skupština poslie duže temeljite razprave predlog g. kanonika dra. Franza iz Breslave, koji glasi: „Generalna skupština opetuje stare opravdane zahtjeve: 1. da svećenici, kojim to crkva nalaže, ne budu priečeni u izvršivanju prava, što im i po ustavu pripada, da podieljuju i nadziru obuku religijsku; 2. da se crkvi dopita pravo sunadzora nad školom; 3. da nitko ne izpituje religiju bez crkvenoga naloga; 4. da se nad katoličkimi školami postavljaju samo katolički nadzorni činovnici; 5. da se još postojeće simultane škole odstrane, te da se takove škole više ne podižu; 6. da se za obuku religijsku dozvoli izdašna poraba poljskoga, odnosno českoga i moravskoga materinskog jezika u onih katoličkih školah, koje polaze pretežno djeca slavenskoga jezika.“

Isto tako prihvatila je skupština predlog gosp. odvjetnika Stephana iz Karlshofa: „Katoličkim školskim patronom silno se preporuča, da pri popunjivanju učiteljskih mjesta izpituju ne samo, da li se je od natjecatelja nadati, da će u tehničkom, nego da li će prije svega u religijozno-ćudorednom pogledu moći na školsku djecu uspješno djelovati; i na to valja gledati, da bude učitelj, koji se hoće pozvati, vješt materinskomu jeziku školske djece.“ Napokon prihvatila je skupština i predlog g. pl. Schalsche-a iz Frohnaua: „Generalna skupština izriče nadu, da će vlade posvuda vršiti svoju dužnost, da se poskrbe, kako će se katoličkoj djeci, koja su prisiljena pohadjati evangeličke škole, podieljivati katolička religijska obuka, i to troškom onih, koji su na to zakonom obvezani, te od učitêlja, koji imadu „missio canonica“ (t. j. poslanstvo i punovlast od crkve). (Chr. p. Bl. 1884. br. 18. str. 311.). —

IV. *God. 1886. 24. studenoga u Milanu* u crkvi sv. Pavla *obdržavana katolička skupština* prihvatila je medju ostalimi i rezoluciju ob uzgoju, te veli: „. . . zahtieva u ime katoličke vjere i kršćanske

Digitized by Google

slobode u Milanu sakupljeni narod: .... c) neka se bezbožtvo i bezvjerstvo u nastavi i uzgoju odvažno pobija, a nijedan otac neka ne dopusti, da mu djeca polaze bezvjerske škole...“ (Kat. List 1886. br. 48.). —

V. *Kongres kätolîka sjeverne Francuzke*, obdržavan *iste godine 1886. u Lille-u*, zagovarao je toplo, da se ustroji antislobodno-zidarska liga, za koju je sv. otac papa bio već odobrio osnov. Ovoj bi bila svrha, da pobija upliv slobodnih zidara, koji zlim novinstvom i bezbožnimi školami nanose grozne nesreće... Vatrenom je besjedom Chesnelong crtao obći položaj kätolîka Francuzke, koji se može popraviti samo uztrajnom, požrtvovnom i jednodušnom borbom. Pozivao je sve, da se junački opru atejističkomu školskome zakonu; jer oni, koji se opiru ovomu zakonu, nisu buntovnici, već potlačenici, koji se bore za svoje pravo...“ (Kat. List 1886. br. 49.). —

VI. *Dne 28. rujna 1887. otvorena je XXXIV. glavna skupština kätolîka Njemačke u Trieru;* dvorana za 4—5000 osoba bila dubkom puna. Proti modernoj školi govorio je župnik Lehnen, pobijajuć podpuno i jedino gospodstvo države u školi, a onda držao prekrasan govor, medju inim i o školi, slavni vodja kätolîka, već gore spomenuti dr. Windthorst. Medju najznamenitija pitanja, za koja se još valja boriti, da se rieše u duhu kat. crkve, ubraja dr. Windthorst pitanje školsko. „Povesti mi je sada“, veli, „rieč o školskom pitanju, koje je po mojem sudu jednako obilno, a možda i još znamenitije, (nego pitanje o crkvenih prilikah vremena). Ako se u našoj Njemačkoj ne promiene školske prilike, to u napried velim, da će biti nemoguće uzčuvati pravu crkvenu misao, pravu religiju. To su dosta često rekli i protivnici naši, i za crkveno-političkih razprava, koje nam valja u Berlinu voditi, naglašuje se na utjehu protivnika naših: Imadete jošte školu, škola je stvar države, ovim će se pak državnim zavodom moći sve polučiti, što nam se god bude svidjelo, da je dobro. A ja ne sumnjam, da su oni, koji ovako govore ili rade, in optima fide; oni naime rade po svom uvjerenju, a ovo nam valja štovati (rešpektovati), te moramo, kad se o kakovu zakonu radi, zakonu se i pokoravati. Ali ovo je baš glavna stvar: mi ne možemo dopustiti, da jedino protivnici u školi gospodare; a to oni sad čine. Čitajte sve razprave: gdje se tri ovakva visoka školnika sastaju, možemo biti takodjer uvjereni, da se nešto protiv nas snuje..., da još samo država odlučuje, saslušav

Digitized by Google

dakako i, kako se veli, obazrievši se po mogućnosti na želje crkve, al da je sama crkva izključena, da se djelovanje, koje joj se u školi dozvoljava, smatra jednostavno kano koncesija, kano milost od strane države, to je protiv svakoga prava, jer školu je crkva uzgojila, a sad, kad je škola ponarasla, izbačena je crkva iz škole. **Škola pripada crkvi i prije svega roditeljem**, pa ipak roditelji imadu kod postavljanja učitêlja dan danas toliko, koliko ništa govoriti, jednako kako i kod nadzora. To se ne da nikako podnositi. Provedeno je to pako u bitnosti zakonom o nadziranju škole, koji je zakon, kao plod kulturnoga boja, oko 70-tih godina izdan" (naime, kako već znamo, g. 1872. O. p.). „Ovaj zakon o nadziranju škole mora se prije svega dokinuti. Znadem, da će nas radi toga mnogo napadati, jer je od svih učitelja bar 70 po sto mojih protivnika. Ali i u crkvenom je pitanju bilo zlo, pak smo ipak nešto polučili, a i ovo ćemo polučiti, ako ostanemo strpljivi i uztrajni u borbi, jer pravo roditêlja mora pobjediti, i ja mislim, da još niesu mrtvi nesvrzivi školski nadzornici, kako sam jednoč nazvao žene naše, pak da će one svom eneržijom tražiti od svojih muževa, da uznastoje oko toga, da škola postane crkvena, kao što je prije bila."

„Ovo je cilj, borba će biti duga, ali prvo što moramo tražiti, jest to, da se obuka religijska opet preda izključivo crkvi ... Ako je dopušteno, da se duhovnik s ovoga ili onoga razloga, što ga nitko odobriti ne može, iz škole goni ..., te onda obuku po nalogu države podieljuje netko drugi, onda nije više nikakova nauka (religijska) moguća. Spasitelj nije državi, nije ministru, nije tajnim savjetnikom naložio, da uče religiju, već je to naložio crkvi svojoj, apoštolom svojim! Pa ovaj mi se zahtjev vidi tako jasan, tako nepobitan, da se nuždno mora izpuniti, samo ako ga mi krepko zatražimo i dosljedno uviek zahtievamo ... Obuku religijsku hoćemo opet da imamo cjelovito i podpuno".

Pošto je govornik još razložio način, kako valja ovaj cilj postići parlamentarnim putem, zaključuje svoj govor izričući čvrstu nadu, da katolici ne će popustiti, zahtievajuć „emancipaciju kole", i ogradjuje se ujedno proti potvori, kao da katolici, nastojeći, da taj cilj postignu, kane manje učiti, nego pripadnici inih kon-

Digitized by Google

fesija; nasuprot naglašuje, da valja katolikom još više učiti i raditi od někatolîka, jer im se je oslanjati na same sebe, ne uživajući one podpore u gradjanskom životu, što ju nalaze nekatolici. (Kat. List 1887. br. 38. str. 305. — Kath. Schulztg. 1887. br. 43. str. 338. — Vrhb. 1887. br. 18. str. 295.).

„*Škola pripada crkvi i ponajprije roditeljem*", — kaže siedi vodja kätolîka u prisuću blizu 8000 katoličkih skupštinara, što biskupa, što svećenika, što svjetovnjaka i uz silno njihovo povladjivanje*). „*Škola pripada državi, pa preko nje i roditeljem,* a *crkvu pripušta* država, koliko se državi svidja", — tako kaže *naš školski zakon* u svih svojih odredbah. — Daje li dakle naš školski zakon crkvi, što ju ide?

Na koncu prihvatila je skupština jednoglasno u pogledu škole sliedeće *rezolucije:*

„1. Generalna skupština zahtieva, da se kat. učitelje religije u viših učevnih zavodih u prvom redu smatra kao organe crkve i kao s takovimi da se s njimi postupa, te da im se uslied toga toli u učiteljskih sborovih koli u području njihova djelovanja u dotičnih školah svuda dopita položaj, kakov odgovara njihovoj službi i njihovoj visokoj religijoznoj i ćudorednoj zadaći."

„2. Crkva mora kao svoju zadaću najmanje i neobhodno nuždno da zahtieva ovo:"

„a) da se podpuno i bezuvjetno priznaje Bogom joj podieljeno pravo, religijsku obuku u školi samostalno podieljivati i nadzirati, i prama tomu takodjer podieljivati, ili po okolnostih i uzkraćivati nuždno k tomu crkveno poslanstvo (missio canonica.)...."

„b) da se podržaje, odnosno uzpostavi konfesijonalni značaj pučke škole, odstranjujuć po mogućnosti simultane škole, koje je morati po svem izkustvu smatrati leglom religijskoga nehaja (indiferentizma), zlokobnom pedagožkom pogrješkom i *vrelom konfesijonalnih razmirica.*"

„Zahtievajuć to generalna skupština, opominje uz to ozbiljno kat. roditelje, da sviestni si svoje dužnosti, o kojoj im je strog račun dati, brane svojoj djeci, ako je ikako moguće, polaziti takove zavode, svakako pako da većom brigom rade proti pogubnu uticaju tih zavoda......" (Chr. p. Bl. 1888. br. 1. str. 6. i 7.). —

*) Bilo je, po „Vrhbosni", 7986 učestnika, t. j. sveukupno, tečajem ciele skupštine.

Digitized by Google

VII. *Iste godine 1887. od 19.—23. travnja držao se* u gradu *Lucca kongres kätolîka u Italiji.*

Glede obuke mladeži preporučuje kongres revnijim svjetovnjakom katolikom, neka pripomažu župnikom obučavati katekizam; potiče katolike, da pokrenu list „Libertà d'insegnamento" („Sloboda obučavanja"), koji se ima krepko oprieti nastojanju, da se u rukuh države usredotoči neposredna uprava obćih škola i zakloništa za djecu." Kongres sjetio je takodjer kršćanske roditelje, da su dužni zahtievati i na osnovu sada postojećih zakona, neka bude u školah obučavanje u vjeri redovito. (Vrhbosna 1887. br. 10. str. 170). —

VIII. *God. 1888. 8. i 9. rujna obdržavala se je druga katolička skupština za sjevernu Česku, i to u Georgswaldu.*

Razpravljala je skupština i školsko pitanje, te je prihvatila medju ostalim i sliedeće dvie rezolucije:

1. „Skupština kätolîka drži dužnošću roditêlja, koja ih u svih prilikah strogo veže, da se ozbiljno brinu za uzgoj svoje djece u duhu kat. kršćanstva. Ona drži njihovim neodrecivim pravom, da zahtievaju, te javne škole, kojim moraju povjeravati svoju djecu za ćudoredno-duševnu naobrazbu, u uzgoju i obuci budu uredjene i upravljane po načelih katoličke religije. S toga zastupa (skupština) odlučno zahtjev za konfesijonalnom školom u Austriji u tom smislu, da za katoličku djecu zahtieva katoličku školu, t. j. u nauku i uzgoju uredjenu po duhu kat. kršćanstva."

2. „I živom riečju i u pismu radit ćemo odlučno o tom, da bude i uzgoj i obuka djece katoličkih roditelja što većma prema kat. duhu, i to ne samo teoretično, nego i praktično. Pri tom zahtievamo, da se obseg obuke prama našemu vremenu dalje razvija, a osobito u pučkoj školi, znajući, koliki su u tom zahtjevi i kolik je napredak u drugih državah, znajući, kako je nuždno, da svoje potomke povećanom daljnjom naobrazbom osposobimo za natjecanje i borbu u raznih področjih. Mi nikako nismo za to, da se visina naobrazbe snizi, van gdje mjestne prilike iziskuju, da se zahtjevi olakote." (Chr. p. Bl. 1888. br. 19. str. 341.). —

IX. *Iste g. 1888. od 2.—6. rujna obdržavana XXXV. generalna skupština kätolîka Njemačke u Freiburgu* (u Badenskoj) priključila se je takodjer, kako i dosadašnje, zahtjevu i odobrila nastojanje, da se crkvi povrati pravo, da neodvisno podieljuje religijsku obuku u školi; da osnovne i druge škole budu

Digitized by Google

konfesijonalne, te da se crkvi prizna pravo, da slobodno osniva uzgojne i naučne zavode. A zatim napisa na svoj program i zahtjeve, koje je osobito siedi dr. Windthorst odrješito izrekao i naglasio, da se pozovu natrag svi redovi i sve vjerske družbe bez iznimke, na pose i isusovci, a tim družbam da se prizna sloboda naučanja, da smiju vršiti duhovnu pastvu, u obće da živu i djeluju po svojih pravilih. (Hrv. Uč. 1888. br. 22. str. 351. — Vrhb. 1888. br. 19. str. 314.). —

X. Isto je tako razpravljala i *XXXVI. generalna skupština kätolîka Njemačke, držana od 25. do 29. kolovoza 1889. u Bochumu,* opet i *školsko pitanje.*

O tom pitanju reče dr. Windthorst, da je tu težak položaj, kad se uzme na oko, kako se neznatan upliv daje crkvi, koja je prava utemeljiteljica škola. Centrum da je prihvatio to pitanje, pa ga ne će pustiti, dokle god ne bude tako riešeno, te se crkvi udovolji. Borba da će trajati još četvrt vieka, a on da se toga ne plaši. (Vrhbosna 1889. br 18. str. 304.).

Windthorst zahtievao je za katoličku crkvu izključivo pravo i upliv na religijsku obuku pučkih škola, i to za sva ona mjesta, u kojih još država svoj upliv vrši. Medju ostalim rekao je i ovo: „Mi moramo izvojštiti ne samo slobodnu crkvu, već i slobodnu školu, a budemo li u tom nemarni, stići će nas kazna Božja; jer roditelji, kojim je Bog djecu povjerio, moraju se brinuti, da ne skrenu s pravoga puta; a toga državne škole ne mogu pogledom na religijsku obuku:“

Na tom sastanku sakupljeni *katolički učitelji*, na broju 400, složiše se na pose u učiteljsku skupštinu, te zaključiše jednoglasno, osnovati „Savez katoličkih učitelja“. Svrha tomu savezu jest, podići školu skroz i skroz na temelju načêla katoličke crkve, i promicati interese katol. učiteljstva. Nadalje bit će to družtvo u savezu sa „centrumom“, da tako u parlamentu ima zàstupnîka za školu i učiteljstvo, dočim će se sam savez čuvati svake politike. (Hrv. Uč. 1890. br. 9. str. 142.). —

XI. U tom smislu izjavila se je o školi i *sliedeća XXXVII. generalna skupština kätolîka Njemačke, držana zadnjih dana kolovoza 1890. u Koblencu.*

Tu je medju drugimi govornici sborio o školi nadžupnik g. dr. Schmitz. Pobijao je protukršćanske navale Dittesove na VIII. njem. učit. skupštini u Berlinu, te reče, da je nesmisao, htjeti po Dittesu iz škole izgoniti religiju, da ostali tako zvani svjetovni predmeti ne smiju i ne mogu biti bezkonfesijonalni, bez obzira na religiju, jer sav uzgoj djeteta valja da imade svrhu nadzemnu, vrhunaravnu, da će katolici prije dopustiti, da im se katedralke poruše, nego li će napustiti brigu za nadzemno svetište djece svoje . . . . ., te zaključuje:

Digitized by Google

„Tko vrata svoje škole zatvara pred svećenikom, taj zatvara takodjer vrata pred rajem djetinjim ... Čime rodi bezkonfesijonalna škola, to vidimo na socijalnoj demokraciji, otom prokletstvu razplinula liberalizma. Naproti tomu stupimo na branik konfesijonalne škole!“

„Nam treba katoličkih otaca i matera! Katoličke matere mogu za diete više učiniti, nego sveučilišta. Kršćanstvo sačuvalo je stari sviet pred varvarstvom; kršćanstvo imade i nadalje čuvati sviet od varvarstva. Sloga neka vlada medju roditelji i učitelji, medju učitelji i svećenici! Ne mogu nas spasiti ni Göthe ni Schiller, već jedna sveta crkva!“ (Živahno povladjivanje.)

Zatim je govorio o školi opet glasoviti starina dr. Windthorst, ter naglasio, kako je školsko pitanje najvažnije od svih pitanja, o kojih se sada razpravlja. „Mi hoćemo“, veli, „da škola opet bude onakova, kakova je bila prije zakona o školskom nadzoru; ako roditelji i crkva nemaju dovoljna upliva na školu, — to ne ide stvar, pa ne ide“. Zatim odbija navale Dittesove, te veli medju ostalim: „Ne možemo li tu postići, da stvar krene na bolje, a mi ćemo svom silom o tome raditi, da se napokon više nego do sada izpune odredbe ustava, koje zajamčuju podpunu slobodu obuke. Mi kao roditelji možemo zahtievati, da nam djecu onakovi ljudi podučavaju, u koje se pouzdajemo i koji neokrnjenu uzdržavaju našu religiju, nadalje da se crkvi dozvoli, sa svoje strane podizati škole. Ovaj pako put vodi do propasti, a u propast ne ćemo. Tä spremaju nove nastavne zakone: koji ih izradjuju, neka znadu, kako mi katolici mislimo o toj stvari... Školsko je pitanje najznamenitije pitanje od svih, o kojih bismo ove godine razpravljati mogli. Tečajem razprava imat ću Vam predložiti rezolucije, koje se na to odnose.“

Rezolucije, koje je *o školi* dr. Windthorst predložio, a skupština prihvatila, *jesu ove:*

„1. 37. generalna skupština kätolîka Njemačke naglašuje pravo roditêlja i crkve na kršćansku školu, te zahtieva imenito za crkvu, uključiv pravo opredieljivati vjeroučne knjige, da slobodno i bez ičijega uticaja podieljuje i rukovodi religijsku obuku u pučkih školah, kako i u viših školah po crkvenih na to pozvanih organih, i po učiteljih od nje opunovlaštenih.“

„2. 37. generalna skupština kätolîka Njemačke izjavljuje: neka se na zakonom zajamčeni konfesijonalni karakter škole i u tome pazi, da se po svih katoličkih školah i u svjetovnih strukah samo takove naukovne knjige i čitanke pripuštaju, koje zadovoljuju tomu konfesijo-

Digitized by Google

nalnomu karakteru, te se u ničem ne spotiču o katoličku nauku, niti ne vriedjaju katoličkoga čuvstva."

„3. 37. generalna skupština kàtolîka Njemačke izriče želju i nadu, da katolici ne će popustiti u nastojanju, koje onamo smjera, da se pučkoj školi konfesijonalni karakter pridrži, odnosno opet povrati, budući da je samo na konfesijonalnom osnovu moguć uspješan, ćudoredno-religijozan uzgoj. Simultane škole, koje još postoje na mnogih mjestih, samo su spodobne, da mute konfesijonalni mir i da promiču pogibelji, koje priete obstanku družtva . . . . ." (Chr. p. Bl. 1890. br. 20. str. 387. i sl.). —

XII. *Iste godine 1890. držana je njemačko-američka skupština kàtolîka u Pittsburgu u Sjevernoj Americi*, i to *od 19. do 25. rujna*, te je u pogledu škole prihvatila ove rezolucije:

„1. Mi njemački katolici i gradjani ove slavne republike izjavljujemo, te hoćemo da u svakom pogledu sačuvamo slobodu uzgoja naše djece, koju nam zajamčuje i Božje i naravno i ustavno pravo."

„2. Mi svečano prosvjedujemo proti nepravednim uticajem (Eingriffen) u tu slobodu, koju su posljednje godine u raznih državah unije pokušali."

„3. Smjerno hvalimo odvažnim biskupom Wisconsina na krasnom prosvjedu proti nepravednomu tako zvanomu Bennett-ovu zakonu, te se tomu prosvjedu priključujemo podpuno i bezobzirce."

„4. Dočim kod drugih dostojno poštujemo pravo roditêlja, da svoju djecu po svojem najboljem znanju i uvjerenju daju uzgajati i podučavati, prisvajamo to isto pravo i sebi, ter izjavljujemo, da se porad Boga i kršćanske vjere ne služimo bezreligijskimi školami, jer je školi zadaća, uzgajati djecu ne samo za valjane gradjane, već i za dobre kršćane."

„5. Niti onda ne bi bezreligijska škola odgovarala našim zahtjevom, kad bi se možda izvan redovitih školskih ura podieljivala konfesijonalna religijska obuka, jer cjelokupnu školsku obuku valja da nadahnjuje i proniče duh religijski, ima li škola da na zadovoljstvo rieši netom označenu svoju zadaću." (Chr. p. Bl. 1890. br. str. 422.).

Zaista prekrasne rieči, koje opet jasno pokazuju, da školski zakon naš, pak i sa iznimnom VI. glavom, koji je osnovan na bezkonfesijonalnom školskom sustavu, ne daje crkvi, što ju po Božjem i ljudskom pravu ide na školu. —

Digitized by Google

XIII. Najvažnije su za nas napokon, jer nam najbliže, *dvie generalne skupštine kàtolĭka Austrije, držane u Beču, prva od 30. travnja do 3. svibnja 1877., a druga od 29. travnja do 2. svibnja 1889.*

Te su skupštine i za to po nas vrlo znamenite, jer je smjer školstva u Austriji, na koji se smjer skupštine tuže, sličan smjeru našega školstva, jer je sistem školski austrijski, što ga skupštine pobijaju, kako već rekosmo, original, a sistem našega školstva — kopija.

Druga se katolička skupština poziva na predjašnju, jer nadovezuje svoje djelovanje na njeno. Navedimo s toga ovdje najprvo *prvu rezoluciju*, što ju je u pogledu školstva *prihvatila I. kat. skupština* za austro-ugarsku monarkiju u *Beču* od 30./4. do 3./5. *g. 1877.*

Pošto je glasoviti katolički pobornik te ondašnji izvjestitelj školstva, grof Leo Thun, kratko, al prekrasno i temeljito bio razložio nuždu i vriednost katoličkoga školstva, i pokazao pogubnost postojećega školskoga sustava te državnoga monopola u školi, stavi *prvu rezoluciju*, pa ju zatim i obrazloži. I mi ju evo donosimo, jer je osobito važna za naše pitanje. Rezolucija glasi:

„Prema tomu (razložbi naime) priznaje se, da katolici nisu samo ovlašteni, već u saviesti obvezani, svimi dopuštenimi sredstvi prvo o tom raditi, da se ne samo odmogne pojedinim nevoljam, koje potiču iz bezkonfesijonalnoga školskoga sustava, već da se sustav sam odstrani;"

„drugo da rade proti nastojanju, koje na to smjera, da se uredba i uprava cjelokupnoga školstva i cjelokupne obuke prenese na državnu vlast i na državne organe." (Živahno odobravanje.) (Chr. p. Bl. 1889. br. 22.).

Velevriedni i za kat. stvar u Austriji toli zaslužni grof Leo Thun jest kao izvjestitelj za školstvo i zaključio školsku razpravu 3./5. zanosnim govorom, punim čistoga i strogo katoličkoga mišljenja i pojimanja, u kojem je razložio, kakov se dan danas bije boj za školu, pokazav genezu toga boja, razne oblike, u kojih se u raznih zemljah prikazuje, te duboko znamenovanje toga boja. Protumačiv početak toga boja, pokaza kakova je bezkonf. škola u Americi, od crkve odsudjena, gdje je nauk religijski iz državnih škola izključen, al je katolikom slobodno slati djecu u katoličke škole; zatim u Englezkoj, gdje je slično, al je bezkonf. škola i od samih protestanata odsudjena; onda u Švicarskoj i Pruskoj, gdje se predaje nauk religije, al jedino vlašću državnom; te se navrati napokon na škole u Austriji. O tih veli: „Tu imamo

Digitized by Google

školu, koja se iz vana još pričinja kao konfesijonalna, bar se može takovom pričinjati, al ipak nije više škola katolička, barem nije takova po opredieljenoj joj uredbi. Razliku medju njom i katoličkom školom označio je vrlo sgodno uman pisac ovako: „„Djeca imadu u dva najviše u četiri sedmična sata religiju — kao nauku, al u 28 ili 26 sati imadu protureligiju — kao vazduh i život. Prije življaše kršćanstvo u školi, visaše po stienah, izpunjavaše prostor, školska soba bijaše drugotna crkva, svetište malenih. Sada postaje dvoranom za slušatelje, u kojoj se uče svakojake stvari, medju inimi i nešta religije. Crkvu se izgonilo u zadnju još sobicu, iz koje joj se na skoro selit. Djeca uče upravo još toliko o kršćanstvu, da ga kritišu, ili, kad ga drugi kritišu, da uzmognu kritiku razumjeti, te onda, izstupiv iz škole, da uzmognu uz drugu mudrost, koju im se u glavu utuvilo, kršćanstvo prezreti. Župnik je često sa svoja dva sata u školi postao stranac, često gost, koga prezirom susretaju, nametnik, koji nikako ne može da preporodi, da obnovi duh školski, pače niti da zao duh školski neškodljivim učini"".

„Evo vidite, g. m., oprjeku bezkonfesijonalne škole prama katoličkoj."

„Katolička je škola kao dio katoličkog života, sposobna, da u sporazumu sa porodicom proizvede i uzdrži u djece katoličko mišljenje; bezkonfesijonalna je škola dvorana za slušateljstvo, koje će ju vrlo vjerojatno stvoriti školom skepticizma (vjerske dvojbe), a skepticizam je put k neprijateljstvu proti crkvi".

Zatim pokaza govornik, kako je glavni početnik ovoj školi slobodna zidarija, te navodi za to rieči slobodnog zidara profesora Bluntschli-a, što ju reče nekomu badenskomu kat. zastupniku, kad ga ovaj upozorio, kako bezpuće i razuzdanost mladeži raste: „„Trudili smo se"", reče, „„g. 1848., da svoj cilj, atejističnu republiku, postignemo prevratom u borbi po ulicah, al je oporba, reakcija bila još prejaka. Od onda odabrali smo polaganiji, al sigurniji put: ćudoredno raztrovat mladež školom."" Prestravljen odgovori mu zastupnik: „„Al zar ne pomišljate, da time kvarite cio naraštaj?"" Hladno i mirno odgovori Bluntschli: „„Što je u teku svjetske poviesti stalo do jednoga naraštaja?"" (Uzrujanost). . . ."

Pa onda pokaza govornik, kako je u Austriji uveden sustav državnoga monopola u školi: ušuljala su se naime pogubna načela francuzke revolucije po bezbožnih naucih u visokih školah, u znanosti, te se je sviet po malo priviknuo na „načela od g. 1789." i bezkonf. sustav postao pravilom, zakonom, koji su držali zasljepljenici nepovredivim paladijem . . . „Jedan pako", veli govornik, „nije bio zaslieplјen u svih pomutnjah našega vremena, a to je naš sv. otac Pijo IX." (Živahno, burno povladjivanje, pljeskanje, — uzklici: Živio!) „S toga i jest odmah onda, kad su kod nas takovi sažaljenja vriedni zakoni nastali, sv. otac rekao onu alokuciju, koje mi nikada zaboraviti ne ćemo, — ma da ju i ne navodimo doslovce." (Povladjivanje.) Jest to

Digitized by Google

alokucija Pija IX. od 22. lipnja 1868. ob austrijskih zakonih od 25. svibnja iste godine, dakle i posebice o školskom zakonu od istoga dana, u kojoj je sv. otac nazvao ote zakone „abominabiles, gadnimi, odsudnimi.“

„Kod nas je pako“, veli dalje govornik, „državnim monopolom u školi i bezkonfesijonalnim školskim sustavom, koji se je državnim školskim monopolom uveo kao obće pravilo, nastalo stanje, što ga svi sa gorkom bolju gledamo, poimence s toga, jer proti njemu stojimo kao sputani. To, da je sva administracija škole postala birokratskom makinom, čini, te je u pogledu svake pojedine školske djelatnosti sputan i uništen upliv onih, koji stvari motre na svoje vlastite oči i koji bi ponajprije bili pozvani, da se pobrinu, kako će škola vršiti svoju dužnost.“ (Prava istina!) . . .

(Vidi „Verhandlungen des allgemeinen österr. Katholikentages für die gesammte Monarchie zu Wien am 30. April, 1., 2. und 3. Mai 1877.“ U Beču u nakladi Mayera i dr. 1877., drugi svezak, str. 137. do 149. — Christ. p. Bl. 1889. br. 7. str. 109. do 115.).

XIV. Još jasnije odsudjuje današnji školski sustav, a po tom indirecte i naše školstvo, *druga obća katolička austrijska skupština u Beču, držana* 12 godina kašnje, u naše naime dane, t. j. od *29. travnja do 2. svibnja 1889.*

Iz nje navesti ćemo nešta potanje najnuždnije rezolucije, te najvažnija mjesta iz obrazložaba otih rezolucija, koje se rezolucije *odnose na pučku i na učit. školu,* i koje je, bar ujedno sa rezolucijami o srednjih škola, predložio i prekrasno obrazložio izvjestitelj za srednje škole, vješti i učeni jezuita p. Abel, te koje je zatim baš izrikom za pučke škole predložio i obrazložio izvjestitelj za pučko školstvo, msgr. Ivan Panholzer, urednik glasovitoga ped. časopisa: „Christlich-pädagogische Blätter für die österr.-ung. Monarchie“.

A) Pošto je p. Abel u prekrasnu i vrlo zanimivu govoru, uz skoro neprestano i živahno povladjivanje skupštine, orisao znamenitost valjana uzgoja u srednjih školah i tužno današnje stanje tih škola, te predložio rezolucije, tičuće se pomnije njege uzgojnoga momenta, zatim domoljublja, te solidnijega znanja u srednjoj i pučkoj školi, prelazi na posljednju točku, gdje govori o njegi religijskoga momenta u tih školah, pa veli:

„Što se pako tiče posljednje rezolucije, pogledom na religiju, to ću Vam ja, g. m., izreći posve u kratko načelo; posljedke može si svaki od gospode sam izvesti. Dajte mi obuku bez religije, bez vjere, a ono uzgajate religijski nihi-

Digitized by Google

lizam. Možete li to, g. m., tajiti?" (Živahni uzklici: Ne! Ne!) „Bezkonfesijonalno — sve jedno mi je, da li se veli interkonfesijonalno, ili bezkonfesijonalno, to je finta, eskamotaža", (Vrlo dobro!) „stvar je ista — dajte bezkonfesijonalnu školu, dali ste nam time školu religijskoga nihilizma." (Uzklici: Tako je!) „Imademo li u Austriji školu religijskoga nihilizma, to smo time dali takodjer školu političkoga i socijalnoga nihilizma." (Živahno povladjivanje.) „U toj jedinoj izreci, m. g., sadržani su svi posljedci, ne samo za nas katolike, već i za vjernika protestanta, pače i više, ne samo za vjernika kršćanina, već i za vjernika nekršćanina; al ne samo za vjernika nekršćanina, već i za nevjernika nekršćanina. Jer ne će ni nevjernik, reformovani židov, da mu socijalna demokracija otme novac." (Burno povladjivanje i pljeskanje.) „Al za što nam se onda goji u dotičnih novinah — ne ću da ih imenujem, jer na niveau one gospode ne ću da sadjem" — (Živahno povladjivanje i pljeskanje.) „za što se onda goji u Austriji otaj religijozni nihilizam? Mi austrijski kršćani, mi katolici, prosvjedujemo proti političkomu i proti socijalnomu nihilizmu. Ne će li se toga, neka nam se onda ostavi konfesijonalna škola, jednako protestantom, kako i židovom, al i nam katolikom". (Povladjivanje i pljeskanje.) „Mi katolici ne zahtievamo nikakovih osebina, mi ne zahtievamo privilegija; mi bi ih mogli zahtievati" (Uzklici: Tako je!) „po svojoj poviesti i po svojem starom pravu u Austriji; al mi se danas ograničujemo na to, da samo ono zahtievamo, što je bezuslovno naša dužnost, a jerbo je naša dužnost, da to zahtievamo, za to imademo i pravo, da to zahtievamo". (Povladjivanje.) „Po tome pročitat ću jednostavno rezoluciju o religiji. Svaki će od gospode uviditi, tako su umjereno stavljene, da nas ne mogu nijedne novine, niti židovske, niti protestantske, u čem prikoriti. Glasi" (rezolucija) (čita):

„IV. A jerbo je religija podloga porodici, državi i znanosti, dosljedno takodjer uzgoju patrijotizma i naobrazbi, za to zahtievaju sakupljeni katolici Austrije"

„1. u načelu, da bude srednja jednako kako i pučka škola konfesijonalna."

„Mi zahtievamo za nas katolike konfesijonalnu školu; ni malo ih ne zavidjamo ni protestantom ni židovom, — al i mi katolici hoćemo da imamo svoje katoličke škole. Mi katolici ne uvidjamo, za što bi samo mi katolici morali svoje katoličke državne škole

Digitized by Google

otvarati za svakoga, tko hoće u nje, a nam da napokon vele: „Nosi se na polje!“ (Burno povladjivanje.)

„To je u načelu. Al mi katolici vrlo dobro uvidjamo, da se to u srednjoj školi ne da onako na prosto provesti, pa s toga velimo“ (čita):

„2. u praksi ponajprije,“

„a) da država proti osnivanju konfesijonalnih srednjih škola, bile to gimnazije, učiteljišta, realke ili obrtne škole, ne samo nikakovih težkoća ne pravi, već da im upravo bude na ruku, poimence što one državi u mnogome pogledu terete smanjuju.“

„Da je ta rezolucija podnesena od mene, od nas jezuita! Al mogu Vas uvjeriti, ova rezolucija od nas niti ne potiče, no — to mogu otvoreno reći — vrlo sam rado ovdje prihvatio ovu rezoluciju poradi školske braće i poradi učiteljskih seminara. Država neka nam ne pravi nikakvih težkoća proti osnivanju konfesijonalnih privatnih škola, te neka nam dozvoli, da si kese otvorimo, da i u dobroj stvari šta stvorimo, i njoj će se time u mnogome teret umanjiti.“

„Dalje glasi rezolucija“ (čita):

„b) u pogledu obstojećih već srednjih škola pako“

„α) da se nauk religijski uvede u gornje razrede svih realaka;“

(za tim navodi razlog tomu zahtjevu, jer je naime samo u nekih realkah Cislitavije uveden nauk religije u gornje razrede, te nastavlja čitati:)

„i da se to takodjer protegne na one javne naučne zavode, koji su izjednačeni srednjim školam, poimence i na obrtne škole;“ (i to obrazlaže, te nastavlja čitati:)

„β) da se u interesu obuke i uzgoja pri izboru i namještanju učitêlja, a na pose ravnatêlja u srednjih školah uzima dostojan obzir na kršćansko-vjersko i austrijsko-patrijotično mišljenje üčenîka i roditêlja;“

(ovu točku misli govornik, da ne treba obrazložiti, jer su preobilni žalostni u tom pogledu primjeri odveć poznati);

„γ) da se nastavne oblasti obaziru na pretežnu većinu katoličkih učenika i roditelja, gdje se o tom radi, da se pridrže, odnosno opet uvedu kršćanske i katoličke uredbe, kao n. pr. razpela, školske molitve, školska misa, primanje sakramenata, duhovne vježbe i slične stvari;“

(podčinjene su naime školske oblasti znale u tome priečiti djelovanje ministra nastave, kad je nastojao, da zadovolji tim pravednim zahtjevom kätolîka).

Digitized by Google

„Zadnje dvie točke napokon glase" (čita):

„δ) kad se sastavljaju i odobravaju naučne knjige i čitanke, umjesto da se bojazljivo izlučuje sve, što katolički zvoni, radje neka se izbaci sve, što nije kršćanski, a po tom niti znanstveno;"

„ε) da se zabrana, sudjelovati pri družtvih, nalazeća se u školskom zakonodavstvu, ne protegne i opet na čisto religijozna, crkvom odobrena družtva, kako su to znale činiti podredjene nastavne oblasti preko nakane zakonodavstva i proti pravom katoličke crkve, državom priznane".

Obrazloživ izvjestitelj u kratko i ovu točku rezolucije, zaključuje, navodeć rieči slobodnoga zidara Anastazija Grüna kao dokaz, da je svrha potajnih družtava, preko škole malo po malo uništiti i oltar i prestol. —

B) Mnogo više idu nas rezolucije, koje je izvjestitelj za pučke škole, msgr. Ivan Panholzer, predložio i obširno obrazložio.

Izvjestitelj je najprije vjerno orisao važnost pučkoga školstva, te znamenitost borbe za katolički značaj pučke škole, a ujedno pokazao porietlo i zlosretne rodove bezkonfesijonalne pučke škole, što je priznao i sam profesor Bluntschli, slobodni zidar, (kako smo gore čuli).

Na koncu predlaže govornik rezolucije, koje je skupština iza živahne debate s malom promjenom i prihvatila.

Te rezolucije, skupštinom prihvaćene, glase:

I.

„S razloga, što je pravo roditêlja na uzgoj njihove djece nepovredivo pravo, pače njihovo najsvetije pravo,"

„što je kršćanska porodica najuže svezana sa crkvom,"

„što je crkvi po Bogom joj danoj odredbi zadaća, da obučava i da uzgaja narode, i što su jedino u nje naždna k tomu sredstva i nuždan ugled,"

„nadalje s razloga, što porad naših socijalnih prilika daleko najveći broj stanovničtva treba za nuždan uzgoj i naobrazbu djece pripomoć pučke škole, što je s toga pučka škola po porodicu, po crkvu i po državu najveće, pače odlučne znamenitosti,"

„i napokon s razloga, što je prisilno uškolovanje zakonom uvedeno:"

„jesu katolici u saviesti obvezani i s toga ovlašteni, da kao svoje najsvetije pravo od države traže one garancije

Digitized by Google

za religijski uzgoj mladeži, koje su u sadašnjih prilikah nuždne, i koje se mogu postići jedino tim, **da se na novo uvede konfesijonalna škola.**“

II.

„S razloga, što se obsežno (umfassende) i temeljito riešenje školskoga pitanja jedino zakonodavnim putem postići dade, nalazi katolička skupština svojom dužnošću:“

„1. sve katoličke državljane silno opomenuti, da vrše svoju izborničku dužnost, da pri izborih u zakonodavna tiela učestvuju i o tom rade, kako će samo takovi muževi biti izabrani, koji pružaju dovoljna jamstva, da će svoje sile uložiti za konfesijonalnu školu i da će o tom nastojati, da se u školskih poslovih štede dohodci (financije) zemaljskih kotara i obćina, kako i roditêlja;“

„2. sadanjim katoličko-konzervativnim članovom visoke zastupničke kuće u jednu ruku izraziti priznanje i hvalu za to, što su, nastupivši samostalno ovaj put, pitanje ob uzpostavi konfesijonalne pučke škole stvarnome njegovu riešenju bitno bliže priveli, u drugu ruku privezat im na dušu, da i u buduće sav svoj upliv i svu svoju silu nepokolebivo ulažu, e bi se postigao taj uzvišeni cilj;“

„3. katolička skupština nadalje pohvalno priznaje odlučno djelovanje više saborskih zastupnika za konfesijonalnu školu, kao što i onih muževa iz puka, koji nisu štedili ni vremena ni truda, da se ostvare peticije puka za konfesijonalnu školu.“

Središnja uprava „katoličkoga školskoga družtva za Austriju“ u Beču predlaže po dru. Schwarzu (svjetovnjaku, dru. medicine) sliedeću rezoluciju:

III.

„S razloga, što je katolička družtvena djelatnost na polju školstva ne samo kadra bila postići već vrlo hvalevriedne uspjehe, osnovav naučne i uzgojne zavode strogo katoličkoga značaja, te će i u buduće biti kadra;“

„s razloga, što je katolička družtvena djelatnost spodobna, da na zakonito riešenje školskoga pitanja u kršćanskome smislu posredno s uspjehom upliviše:“

„pohvalno priznaje i preporuča katolička skupština najrevnije podupiranje svih takovih družtava, na pose:“

„katoličkoga školskoga družtva za Austriju,“

„katoličkoga družtva za sveučilište u Salcburgu,“

„družtva prijatêlja djece u Salcburgu,“

Digitized by Google

„katoličkoga uzgojnoga družtva u Vorarlbergu,"

„katoličkoga učiteljskoga seminara u Tisisu i"

„družtva za naobrazbu katoličkih učitelja u Strebersdorfu,"

„kao što i od druge strane osnovane i pod upravom duhovnih redova stojeće katoličke i naučne i uzgojne zavode."

(Vidi točan izvještaj svih razprava skupštine po stenografskih bilježcih u službenom izdanju tih razprava: „Verhandlungen des II. Allg. österr. Katholikentages für die gesammte Monarchie zu Wien am 29. und 30. April, 1. und 2. Mai 1889." (2 svezka.) Wien. „St. Norbertus' Buch- und Kunstdruckerei. 1889."; a o našem predmetu na pose u I. sv. str. 182.—187., 189.—191., 253.—256.; u II. sv. str. 2.—21., 59.—71. i 90.—96.*) — Vidi takodjer tečaj tih razprava i na pose o školskom pitanju razne školske i političke katol. časopise, kao: „Christl. päd. Blätter" 1889. br. 10. str. 173.—198.; — „Vaterland" dotične brojeve od travnja i svibnja 1889.; — „Hrvatski Učitelj" 1889. br. 12. str. 183.—184., 177.—179.; br. 13. str. 193.—195.; br. 12. i sl. uvodni članak; — „Vrhbosna" 1889. br. 10. str. 164. i 165.; — „Kat. List" 1889. br. 19. str. 155.; — „Kath. Schulztg." 1889. br. 156., 157. i 165.

Toliko ob otoj toli znamenitoj po našu monarkiju katoličkoj skupštini.**) —

---

*) Ovu knjigu osobitim načinom preporučamo svakomu naobraženomu katoliku, pače u obće svakomu naobraženiku, koji hoće da vidi, kako se najveći i najodličniji muževi naše monarkije živo i vatreno zauzimaju za svetu stvar vjere. Iz te knjige razabiremo, da se je na toj katoličkoj skupštini bio sabrao 1421 učestnik imenice ubilježen, iz svih razreda i stališa, iz svih krajeva naše monarkije. Od tih bila su 2 kardinala; 1 apošt. nuncij; 20 što nadbiskupa što biskupa, te 13 po svojih poslanicih zastupanih nadbiskupa i biskupa — magjarski biskupi ne htjedoše učestvovati —; mnogo svećenika; onda obilan broj svjetovnjaka iz svih stališa: knezova, grofova, odvjetnika, trgovaca, obrtnika, djaka itd.; članovi vis. zast. kuće i carev. vieća; zastupnici malne svih katoličkih družtava. Biskupi, koji sami ne mogoše prispjeti, pozdraviše pismeno skupštinu; pače poslali adresu skupštini i profesori našega sveučilišta osim trojice, koji se protivno izjaviše. („Kat. List" 1889. br. 18. str. 148. i br. 20. str. 165.). — Djakovački pako bisknp bijaše još prije sastanka (14./4.) poslao prekrasno pismo na pok. sad već grofa Pergena, predsjednika pripravljajućega odbora, kao odgovor na grofov poziv k sastanku. („Katol. List" 1889. br. 17. str. 141. i 142. Dole ćemo donieti onaj ulomak iz toga pisma, koji radi o školskom pitanju.)

**) Neke ulomke iz gövôra prisutnih na skupštini biskupa o tom predmetu donieti ćemo u sliedećoj točki.

Digitized by Google

XV. Sa rezolucijami ove II. obće skupštine kàtolîka u Beču o školi posve se slaže takodjer *rezolucija o katoličkoj, o konfesijonalnoj školi,* koju je stvorio i o njoj razpravljao *sastanak kàtolîka u Štajerskoj, obdržavan dne 2., 3. i 4. lipnja 1891. u Gracu.*

O tom čitamo u „Katol. Listu“ od g. 1891. br. 26. str. 210. i 211. ovo:

„Sjutra dan, dne 3. lipnja, ... prije podne u 11 sati bijaše sjednica, kod koje se razpravljala rezolucija o školskom pitanju, koja traži vjerske škole i crkveni sunadzor u školah, kako su to izjavili i tražili svi austrijski biskupi u gospodskoj kući državnoga sabora dne 12. ožujka 1890.*) Rezolucija je podkrepljena temeljitimi razlozi, kao: naravnim pravom roditelja na uzgoj djece, s kojom ne smije država gospodariti po svojoj volji, a za koju se prema današnjim težkim gospodarstvenim neprilikam, u velikoj socijalnoj pogibelji, može jedino katolička crkva bez sebičnosti brinuti, da joj ne nastrada vjera i ćudorednost bar u školi.“

„Današnji liberalizam nalazi se u velikoj bludnji, ako i očito zlobno ne laže, kad uči, da si vjera i prava znanost medjusobno protuslove. Katolici Štajerske u istoj rezoluciji žale, što vlada nije još ni odgovorila na očitovanje biskupa u gospodskoj kući, a zavjetuju se, da će svojim od Boga postavljenim si pastirom ostati uviek vjerni i s njima zajedno svom odlučnošću zahtievati katoličke škole za katoličku mladež.“

„U to ime pozivlju štajerski katolici svoje zastupnike, da i nadalje uztraju zahtievajući od vlade svom odlučnošću vjerske škole. Katolički sastanak hvali i katoličkom novinstvu, što se je uviek zanimalo za katoličke škole; osobito pako zahvaljuje redovnikom i redovnicam, koji su svojim putem uveli katoličke škole i skrbe za njihovo uzdržavanje.“ —

Mislimo, ako igdje, a to se na otih toli velebnih skupštinah, gdje se tisuće najodličnijih katolika svih striša i razreda sastaju, može i mora držati, *da je govorio katolički narod,* dakle da se na njih najjasnije vidi, *što sudi o današnjem školstvu, što sudi o pravu crkve na školu, o konfesijonalnoj školi.*

Kada dakle sav katolički narod izrikom i svečano odsudjuje bezkonfesijonalni školski sustav, sustav državne premoći i državnoga

*) Bit će o tom govor dole u sliedećoj točki. O. p.

Digitized by Google

monopola u školi, sustav, na kojem počiva i naš školski zakon, i onaj od g. 1874., i novi od g. 1888., i na kojem je sustavu manje više stvorena i VI. glava ovoga zakona, — jer niti ota glava, koja je i onako samo neka iznimka, neka milost, ne izključuje državne premoći, državnoga monopola iz škole, kako smo gore vidjeli, — kada dakle sav katolički narod svečano odsudjuje današnji školski sustav, *tko će se onda još usuditi reći, da novi naš školski zakon, da ma i VI. glava toga zakona priznaje katoličkoj crkvi ona prava, onaj upliv, što ju ide na školu, na pose na pučku?*

Mogli bi ovdje, da to još bolje potvrdimo, navesti glasove katoličkoga puka, koji se nebrojeno puta, osobito zadnji decenij, slušaju za konf. školu po drugih raznih katoličkih školskih i uzgojnih družtvih; mogli bi na pose navesti glasove kat. puka u toli čestih skupštinah vrlo radinoga i uspješnoga „Katoličkoga školskoga družtva za Austriju“ za podignuće i uzdržavanje konf. škola i učiteljišta, gdje n. pr. uz živo povladjivanje mnogobrojnih katoličkih muževa, otaca obitelji, slušamo izjave: „Katolički otac, koji svojim novcem školu uzdržaje, imade pravo i dužnost od škole zahtievati, da mu ona diete umjesto njega katolički uzgoji, da s toga budu knjige njene katoličke, da joj učitelji budu katolici u nauku i životu, da sva obuka bude proniknuta katoličkom naukom, riečju, da *škola* za njegovu djecu *bude katolička*, itd.“; gdje kod takovih izjava prisutnim starcem iz naroda suze navrieše na oči*); mogli bi slične izjave navesti iz mnogih katoličkih političkih i sl. družtava u Cislitaviji: — ali ne dopušta nam toga prostor, a dostatni će biti sigurno i ovi glasovi, što ih do sada navedosmo iz sredine katoličkoga puka, iz ustiju njegovih zastupnika u državnih i zemaljskih saborih, u katoličkih sastancih, da pokažemo, što sam katolički puk o školi sudi.

A sad prelazimo na izjave onih, koje je Duh sveti postavio, da upravljaju crkvu Božju, koji su po svojoj službi pozvani, da tumače nauk crkve, da iztaknu zahtjeve katol. crkve na školu: a to su crkveni poglavari, katolički biskupi, na čelu im rimski biskup,

*) Vidi izvještaj ob osnivanju novoustrojene jedne župne skupine toga družtva u Röschitzu u Dol. Austriji 6./7. 1890., u „Chr. p. Bl.“ 1890. br. 16. — Sr. takodjer krasne, odlučne i oduševljene govore za konfes. školu predsjednika toga družtva dra. med. Schwarza, princa Liechtensteina i p. Abela u svečanoj skupštini družtvenoj u Beču u prosincu 1891. („Hrv. Učit.“ 1891. br. 24.).

Digitized by Google

nepogrješljivi učitelj ciele crkve i namjestnik Kristov na zemlji. Njihov sud, njihova izjava o zahtjevih crkve na školu mora da bude nedvojbeno pravilo suda i mišljenja svakomu, koji hoće da još ostane katolik, njihov sud o zahtjevih crkve na školu mora pače da je mjerodavan i nekatoliku i nevjerniku, jer za cielo moraju poglavari kat. crkve njene uredbe i njena prava da najbolje poznadu. —

III. *Ponajprije* **što uče o pravu i zahtjevih katoličke crkve na pučko školstvo i što zahtievaju katolički biskupi, bilo pojedinci bilo u skupu ili u pokrajinskih crkvenih saborih?**

Nije nam tu niti iz daleka namjera, da navedemo sve izjave, što ih objelodaniše ili izrekoše biskupi svekolike katoličke crkve po svietu o toj stvari, pače niti kroz posljednji decenij, jer te bi izjave sačinjavale ciele ogromne folijante; toliko ih imade. Mi ćemo samo znamenitije izjave iznieti pred čitalce, i to posljednjega većinom decenija, na pose posljednjih godina, da vide po prilici, što o tom biskupi sude. Pa to je i dosta, jer u svih izjavah razvijaju biskupi manje više iste ili slične nazore i brane ista načela. — Navesti ćemo pako te izjave *u cielome redom kronologičkim* i to ponajprije

A.) **izjave pojedinih biskupa.**

1. Na prvom mjestu sigurno pristoji se, da navedemo izjavu, rieč nadpastirsku iz naše vlastite domovine, na pose iz naše nadbiskupije i susjedne nam biskupije djakovačke; i to jedan glas još iz vremena prije školskoga zakona od god. 1874., dok je crkva, kod nas bar, donekle smjela vršiti onaj uticaj u školstvo, koji joj pripada; a drugi za tim glas biti će iz vremena odmah iza izdanoga predjašnjega školskoga zakona, dok ga upravo počeli u život provoditi.

Prvi je glas pok. kardinala dr. Jurja Haulika, nadbiskupa zagrebskoga i mitropolite naše hrvat. slav. crkvene pokrajine, iz njegove prekrasne, upravo klasične *korizmene pastirske poslanice „O nastavi i uzgoju mladeži" od 14. veljače 1869.**) Ta je poslanica vriedna, da ju svaki uzgajatelj mladeži na pamet znade. Prekrasno i prejasno razlaže u njoj veliki i učeni kardinal načela katoličke crkve ob obuci i uzgoju, o konfesijonalnoj školi, o pravu, što ga na školu imade obitelj, crkva i država. A to su ta ista načela, što smo ih

---

*) Objelodanjena je ta poslanica i posebice otisnuta iste godine hrvatski i njemački; hrvatska brošura nosi naslov: „Pastirska poslanica Jurja kardinala Haulika nadbiskupa zagrebačkoga o nastavi i uzgoju mladeži na biskupijsko svećenstvo izdana dne 14. veljače godine ponovljenoga Spasenja 1869. U Zagrebu. Štamparija Drag. Albrechta."

Digitized by Google

mi gore na početku drugoga diela (B.) ove VI. glave po nauku katoličkih pedagoga razvili. Ota je po tom poslanica najodrješitija osuda našega školskoga zakona i današnjega modernoga školskoga sustava sa strane crkvenoga auktoriteta. Mi dakako ne možemo ovdje radi tjesnoga okvira naše razprave svu sadržinu te poslanice doslovce donieti; navesti ćemo ipak bar ona mjesta doslovce, koja se na naše pitanje, na prava naime katoličke crkve na školu, neposredno odnose.

Siedi kardinal, na domaku svoga ovozemnoga putovanja, nekoliko dana prije svoje smrti, govori u toj posljednjoj, kako nam se čini, svojoj pastirskoj poslanici, u toj labudovoj da tako rečemo pjesni svojoj, svome svećenstvu o zabludah modernoga, liberalnoga uzgoja i nastave, o bezkonfes. naučnih i uzgojnih zavodih, razlažuć temeljito i jasno katolička načela ob obuci i uzgoju mladeži. Iza uvoda razlaže ponajprije načelna pitanja; i to prije svega pitanje:

1) „*Koje su bitne sastavine u nastavi i uzgoju mladeži?*“

2) Zatim razpravlja na pose „*Uljudbu čovječjega srca*“, ter dokazuje, kako je ova puno znamenitija za uzgoj i od same uljudbe, naobrazbe uma.

3) Onda razlaže, „što valja držati *o učionah i odgojilištih, lišenih značaja stavne vjere*“ (t. j. bezkonfesijonalnih), koje podpuno zabacuje i odsudjuje kao kugu našega vremena. „U tih školah i zavodih“, veli kardinal, „bez obzira na vjeru, ima se mladež učiti mnogim umjećem i znanostim, ne ostaviv vjerouci nikakva upliva na takovu obuku, dapače ukloniv ga naročito. Tvrdi se naime, da je drugo područje stvarih na vjeru spadajućih, a drugo opet znanostih, odnosećih se samo na vremenite svrhe; a svaki uticaj vjerskih sustavah na znanosti da je ovim posljednjim na štetu. Ovo načelo, kako se ne podudara s istinom i protivno je izkustvu: tako se ne može nikako privesti u slogu sa zdravimi pravili o gojitbi mladeži . . .“ Katoliku, na pose katoličkomu svećenstvu, da ne može istina biti drago, kad vidi, kako se množe i dižu akatolički zavodi i škole, namienjene akatoličkoj konfesiji, jer vjeruje i zna, da je samo jedna religija prava, jedna samo istinita, rimokatolička. „Razabravši stvar ipak pobliže, moramo svakojako željeti, da se za sljedbenike različitih vjeroizpoviedih neka radje podignu osebna odgojilišta, nego li zavodi, ne imajući stavnoga vjerskoga značaja.“ Sve bo vjeroizpoviesti, u koliko su pozitivne, da imadu još manje ili veće blago vjerozakonskih istina, kojimi se može dobro djelovati na um i srce mladeži . . . „Ali zavodi, odbijajući svaku

Digitized by Google

stavnu vjeru, takovih su“ (uzgojnih pomagala) „sbilja lišeni, pa se radi toga prema prvašnjim za mnogo pogibeljnije držati imadu“. Pa dočim krivim liberalizmom zadojeni narodi i države uvadjaju ovake bezkonfesijonalne škole i zavode, držeći to napredkom, med koje države treba od nekoga vremena žali bože brojit i austro-ugarsku carevinu, drugi narodi da ili odbijaju takove škole, te se drže čvrsto konfesijonalnosti u školi, kao Pruska i Englezka, ili pak sve više ukidaju takove škole, kao države Sjeverne Amerike.

„Branitelji tako zvanih bezvjerskih zavodah kažu doduše, da oni vjeronauk ne izključuju sasvim, dapače zahtievaju naročito, neka se ovaj svakoga tjedna u odredjene ure učenikom i to od duhovnika predaje, ali samo da žele, da uticaj svećenstva u predavanje drugih naukah bude zapriečen. No gledamo li ovoj stvari bliže u lice, priznat ćemo, da se zlu, o kom govorimo, ovakovom uredbom tako slabo može doskočiti, te moraš scieniti, kao da se njom samo namjerava, kako će se ovom obsjenom zavarati ljudi, kojim je još stalo do vjere.“ Kardinal to zatim bjelodano dokazuje, navedši ponajprije, kako malo koriste 2 sata nauka religije, sravnjena sa 22—24 i više sati, u kojih se predavaju predmeti svjetski ne samo bez obzira na vjeru, nego često i u duhu vjeri protivnom; a k tomu se kod namještanja učitêlja ne uzima nikakov obzir na vjeru i na nabožno-ćudoredni značaj. To je sve spodobno, da u mladiću podkopa vjeru i ćudoredje. Nadalje nije dosta, da mladež nauk vjere kako god samo nauči u ona dva sata, već mora ga skroz proučiti i u srce i pamet pretočiti, da tako dobije čvrsto vjersko uvjerenje. Inače da će do skora prezreti sve, što se tiče vjere, a radje prijanjati uz onaj duh, kojim mu predavaju svjetske predmete, jer je narav onako sklona na zlo i putenost, osobito ako se ovi predmeti zaodjenu sjajnom odorom učenosti. Osim toga mora da se vjera duboko i u srce uvrieži, da pronikne sve osjećanje i djelovanje mladeži: a to opet nije moguće pri takovu uzgoju bezkonfesijonalnomu, gdje mu se ne pružaju dostatno sredstva milosti i pomagala svetu životu. Za to da i opažamo kod mladeži takovih zavoda tužne rodove: drzovitost, obiest, preziranje Božjega i ljudskoga zakona, spremnost na svako nestašno djelo, gotovo gradivo svakomu prevratnomu pokretu. No još više žali kardinal, da se počelo osnovati takove bezkonfesijonalne zavode i za žensku mladež: to da je još pogibeljnije, jer djevojka tako izgubi vrlo lako najdragocjeniji svoj ures: stidljivost, čednost, sramežljivost, a tim izgubila je i sposobnost, da vrši jednoč dužnosti nježne majke, vjerne supruge i brižne kućanice. Al još užasnije da će nastati od tuda

Digitized by Google

posljedice s toga, što su majke ponajglavnije uzgojiteljice i učiteljice mužkoga spola. Izkvari li se ženski sviet, propasti mora i samo družtvo.

4) Napokon riešava kardinal još prevažno pitanje: „*Komu navlastito pripada pravo, a prinadleži dužnost, da obukom i uzgojem mladeži upravlja?*"

Tu postavlja ove tri zasade, ter ih odmah i dokazuje. a) „*Da se pravo i dužnost, nastojati oko obuke i uzgoja mladeži, odnosi ponajglavnije na roditelje.*" To je, veli, naravno pravo i dužnost tako bjelodana, da su to priznavali i svi stari narodi, osim jedinih Špartanaca, koji su za to i ostali surovi.

b) „*Osim roditelja nedvojbeno pravo i stroga dužnost, uticati u obučavanje i uzgajanje mladeži, pridada crkvi, što će reći službenikom vjere.*"

To kardinal dokazuje kao pravo i dužnost, samim Kristom Bogom crkvi dano riečmi: „Ajdete učite sve narode, krsteći ih" itd.; zatim: „Propoviedajte evangjelje svakomu stvoru."

Dokazuje nadalje, kako je crkva bila vazda majka škole puno prije države; odbija prigovor proti crkvenim školam, kao da su one zaostale, dokazujuć, da su one većinom bile vrstne i glede naobrazbe uma, a osobito i glede naobrazbe srca, dočim baš u bezkonf. školah da zaostaje i solidno znanje, a po gotovo naobrazba srca.

Onda nastavlja: „S ovih sliedi, kako je s jedne strane nepravedno, kako li s druge strane nerazborito i opasno postupanje onih, koji hoće učione od crkve odciepiti, a svećenstvu izim ono nekoliko, predavanju vjeronauka namienjenih urah, nikakova drugoga upliva u znanstvene (naučne) zavode ne će da dopuste. To ne znači ništa drugo, nego otimati mladeži onaj živonosni duh vjere, onu neocjenivu i doista jedinu podporu duše, koje jednom lišeno ljudsko srdce ostaje u svojoj sirovosti, a postaje plienom svih uzkolebanih strastih."

Spomenuv zatim kardinal, kako oni, koji tako rade, za taj postupak nemaju nikakova prava, jer „ne ima vlasti,... koja bi božjim pravom od Spasitelja crkvi udieljenu moć mogla uništiti", izjavljuje otvoreno i odprto: „Pa kad bi sbilja koja zakonodavna ili upravna oblast dotjerala do tolike drzovitosti, te bi mislila, da može crkvu i njene službenike odstraniti od odgojilištah: svećenstvu ne bi drugo preostajalo, van svimi zakonitimi sredstvi opirati se onoj krivičnoj zabrani." Pa ako duhovnika ne bi više u školu pu-

Digitized by Google

štali, da uči djecu nauk religije, morao bi on izvan škole svakom prilikom što češće mladež sakupljati i naučati. „Ako bi se sbilja gdje ustanovila učiona ili odgojilište, neodišuće duhom stavne vjere“ — t. j. konfesije, — „nastala bi za svećenstvo, osobito pako za dotičnoga duhovnoga pastira stroga dužnost, da svakom sgodom i prilikom svoje vjernike upozori na opasnost, na pogibelji takove škole za njihovu djecu, ter ih što življe potakne, da svimi silami nastoje o tom, da im se djeca takovom školom ne izkvare.“

Tu da valja za katolika, na pose za svećenika napram takovoj svjetovnoj vlasti ona apoštolska: „Je li pravo, da pred božjim licem radje slušamo vas, nego Boga? Sudite sami . . .“

c) „Nastaje jurve pitanje“, to je posljednja točka kardinalove razprave, „*što valja držati o pravu države na obuku i uzgoj mladeži?*“ Ponajprije spomenu, kako se državi ne može odreći svako pravo na obuku i uzgoj mladeži; jer dočim joj je svrha, da rukovodi i promiče javnu sigurnost i vremenito blagostanje gradjana, a oboje puno visi i o valjanu i razboritu uzgoju i obuci mladeži, to da imade ona pravo na sredstvo, kad ima pravo na svrhu. „Odkud po sebi sliedi“, veli kardinal, „da državi pripada pravo i prinadleži dužnost, da mudrimi zakoni i upravnimi naredbami providi, kako se odgajanje omladine ne će namjeravanoj svojoj svrsi iznevjeriti, već joj svestrano odgovarati.“*)

„Odtud se ipak ne može nipošto pravilno izvoditi, što obično brane novotarski učitelji državnoga prava: da je ovo državi pripadajuće pravo neograničeno i bezuvjetno. Medju ljudskimi pravi ne ima nijednoga, na koje bi se ovi nadjevci istinito uporavljati mogli: sve bo, što je ljudsko, baš za to treba da bude odlukam božjega zakona primjereno. A poimence, buduć, kako je već prije dokazano, i rodi-

*) Kardinal o toj točki govori, kako se vidi, vrlo koncilijantno prama državi; on, kako se čini, sliedi nazore onih, koji i od katolika pristaju uz to, da se vlast vrhovna u školi imade podieliti med državom i crkvom. Mi smo gore na početku ovoga diela (B.) dokazali, da se ni taj nazor ne da opravdati. Tamo smo spomenuli, kojim načinom imade država svoje pravo na školu vršiti. Dakako da se kardinal tu nije niti posve jasno i u pojedinosti izrazio, a imao je bez dvojbe pred očima državu kršćansku, koja ne stoji u opreci s crkvom. O. p.

Digitized by Google

teljem, po naravnom pravu, i crkvi, po božjoj naredbi, pripada nedvojbeno pravo uticati u uzgoj mladeži: može država svoju vlast samo bez povrede pravah ostalih dvajuh činbenikah zakonito i pravno rabiti. Postupa li drugčije, zapada u krivnju samovolje, kadšto nepravde, dapače despotične vladavine."

„Što se na pose tiče prava, svim gradjanom nalagati dužnost, da svoju djecu šalju u stanovite koje učione: ovo od španskih oblastih nepovlastno si prisvajano, te dosta turobnimi posljedci rabljeno pravo, ne može se bar u svojoj obćenitosti i cielom svom obsegu braniti."

Ako kardinal i dopušta, da država može i mora(?) nemarne roditelje siliti, da djecu u školu šalju, ipak veli: „Ali da ona (država) svakoga i pojedinoga svoga gradjanina, bez svakoga i bez dovoljnoga obzira na imutak porodice, daljinu miestah i ine okolnosti, kažnjenimi sredstvi sili, da šalje svoju djecu u nauk, gdje i kako joj se svidi; to pravo bez povrede pravde i pravice — ne može joj se dopustiti. Najmanje pako može država roditelje pridržavati i siliti, da svoje čedo dadu obrazovati u zavodih, uz nikakovu izvjestnu vjeroizpovied nepristajućih, čemerom javnoga vjerskoga nehajstva otrovanih, ili dogmam druge koje, svojoj protivne, vjere odanih. To zahtievati značilo bi svetu roditeljsku dužnost napram djeci prezirati i tajiti; značilo bi nepravedno prisvajat si vlast na savjest gradjana, i služit se napram njim krivičnim silovanjem. Katolička crkva hotijaše vazda, da joj učione budu slobodne. Prevrat, kako tvrdi slavni Haller, premetnu je u sredstva, služeća vladavinskim svrham."

Na koncu sabire kardinal cielu sadržinu svoje poslanice u „*Zaglavku*" u kratko u nekoliko točaka, sa usrdnom opomenom na svećenstvo, da što revnije uznastoji oko obuke i uzgoja mladeži.

Držimo, da ćemo ugoditi čitalcu, ako onaj dio zaglavka doslovce donesemo, u kojem je sadržina ciele poslanice u kratko sabrana.

„Sve ovo", zaključuje kardinal, „što sam obširnije razložio, može se svesti na sliedeću jezgru":

„Da nastava i uzgoj mladeži odgovara svomu žudjenomu cilju, treba da ne sadržava samo obrazovanost uma i razuma, nego još i usavršivanje srdca i ćudi. Dapače oko uljudbe srdca treba tim više

Digitized by Google

nastojati, što jasnije svjedoči izkustvo svih vremenah: da za ljudsko družtvo ne ima veće pogibelji, nego od strane onih ljudih, kojim je um izoštren, a pamet svakovrstnim znanjem natrpana, imajući uz to zloćudno, ili još rugotom skvarenosti okaljano srdce."

„Nadalje uljudbi i usavršenju ljudskoga srca najuspješnije, i gotovo jedino sredstvo jest vjera, poimence vjera kršćanska."

„Nu da ona blagotvornim plodom urodi, nije dovoljno, da se mladeži utuvi veći ili manji sadržaj vjerozakonskih istinah; nego je neobhodno potrebito:"

„a) Da se ove istine u podpunom suglasju s drugimi nauci, koji se mladeži predavaju, predstavljaju njenu razumu. Potrebito je:"

„b) Da vjera pronikne mladiću svekoliko njegovo osjećanje i djelovanje, te ga skloni, da joj se s razlogom pokorava. To se samo tada može postignuti, ako mladić, kanoti primit za ruku, bude čestimi vještbami, sveudiljnim učestvovanjem svetotajstvah, napokon svimi pomagali i promicali kriepostih bez prestanka vodjen po stazi spasa i savršenstva."

„Iz ovih proizlazi dosliedno: da je misao o razstavi crkve od učionah posve nesrećna, te se mora osuditi; dakle i predlog o ustanovljenju tako zvane bezvjerne" — bezkonfesijonalne —, „to jest svakoga značaja stavne vjere" — konfesije — „lišene učione, da se ima sasvim zabaciti kao jedan od najubitačnijih izrodah našega bezbožnoga vremena."

„Takovi bezvjerni zavodi, kakovi se u najnovije doba i za ženski spol podizati počimlju, još su štetonosniji od onih, što se utemeljuju za mužku mladež. Jerbo majke ostat će ljudskoga roda, i glede mužke djece, vazda prve odgojiteljice; koje će dakle, budu li lišene nabožne ćuti, i sve dojduće porode sličnom čemernom zarazom okužiti. A i kako da se od mladih licah ženskoga spola možemo nadati nježnim majkam, pouzdanim vjerenicam i skrbnim kućanicam? ako jim se u nejakoj još dobi u duši i srcu utamane ćuti čednosti, srama i stidljivosti; a tomu jedva se je moći ugnuti osobito u onih višjih zavodih, što no su se uz sveučilišta i javne akademije počeli podizati."

„Napokon iz više navedenih sliedi: da pravo i dužnost nastojati oko obuke i uzgoja mladeži, pripada:"

„Ponajprije roditeljem djece, i to naročitom uputom naravnoga zakona, što jim se bez očite nepravde ne može oteti. Pripada dalje"

„Crkvi i to pravom božjim, udieljenim joj od Spa-

Digitized by Google

sitelja, kojemu bje dana svaka vlast na nebu i na zemlji. S toga je sveta dužnost duhovnikah, da se ovoga svojega prava, i glede učionah i odgojilištah, drže takodjer u onom slučaju, ako bi se kojemu gradjanskomu zakonodavstvu ili kojoj vladi svidjelo to njihovo pravo pobijati, a treba da su spremni podnieti sve protivštine, izložiti se istim pogibeljim života prije, nego li se iznevjeriti ovoj svojoj toli svetoj i ljudskomu rodu toli spasonosnoj dužnosti. Napokon"

„Pripada ovo pravo i državi, ipak bez povrede roditeljskoga i crkvina prava, koje država, ako ne će da bude silnička i despotička, ne može oduzeti...".

Tako kardinal Haulik još godine 1869. Mislimo, da je svakomu jasno, da kardinal odrješito odsudjuje ovom svojom poslanicom tako moderni sistem školski, koji polazi iz bludnje o državnoj prevlasti, i na kojem je sistemu i naš školski zakon sazdan, — po kojem crkva ne utiče u školu po prirodjenom joj od Boga danom pravu, već jedino dozvolom i privolom države, — kako jednako jasno dokazuje, da ono, što država crkvi makar i po VI. glavi novoga našega škol. zakona podaje, ne zadovoljuje niti iz daleka pravu, što ga crkva po Božjoj odredbi imade na školu, na pose na pučku.

2. Na drugom mjestu navodimo *izjavu* nasljednika Haulikova, pokojnoga kardinala *nadbiskupa zagrebskoga,* tada samo nadbiskupa, *Josipa Mihalovića dne 2. rujna 1874. u LXVII. sjednici našega sabora proti predloženoj onda još zakonskoj osnovi novoga škol. zakona.*

Piše o tome *Obzor* (u br. 200. i 201. 1874.) pod naslovom „*Nadbiskup Mihalović i školska osnova*" ovo: „Saborska razprava o školskoj osnovi, a i glasovi, koji dolaze s ladanja, dovoljno pokazuju, koliko se naše svećenstvo, kako je posve pravedno i u redu, zanima za školsku osnovu i onaj položaj, koji ona opredieljuje crkvi naprama pučkoj školi".

„S toga ne može biti sve jedno nikomu, a osobito našemu svećenstvu, što misli prvi crkveni dostojanstvenik o tom pitanju".

„Dignuv se u saboru, kad se je vodila generalna debata o školskoj osnovi, rekao je preuzviš. g. nadbiskup od rieči do rieči ovo: „„Visoki sabore! Ja ću se u kratko izjaviti. Pošto ova zakonska osnova glede školskih knjiga i glede školske uprave, kako je sada obzirom sa ove točke

Digitized by Google

sastavljena, ne daje crkvi dostatna upliva, to je ja ne mogu primiti za podlogu specijalne debate.""

„Kojim će pako načinom preuzv. gosp. nadbiskup osigurati crkvi dostatniji upliv u sastavljanju školskih knjiga i upravi pučke škole, razložio je on obširnije u centralnom klubu, zahtievajuć prvo, da vlada propisujuć knjige, sasluša crkvene oblasti, katoličku i pravoslavnu,*) pošto ogromna većina pučanstva naše kraljevine jednoj ili drugoj ovih crkava pripada, a maleni broj izraelićana i protestanta ne bi mogao razložno ovoga prava tražiti; da obćinskim školskim odborom stoji na čelu župnik, koji ako bi se s vremenom pokazao nesposobnim, da se ukloni iz odbora; napokon treće, da uz županijske nadzornike budu nadzornici podjašprišti, koji bi od slučaja do slučaja županijskim nadzornikom bili pomoćnici i zamjenici; no od ove treće točke odustao bi on, te prihvatio osnovu, kad bi klub i sabor usvojio one prve dvie točke.“

„Opazivši medjutim g. nadbiskup u klubu, da se ne ima očekivati, da bi se na saboru osnova izpravila po njegovoj želji, za to je u generalnoj debati dao onu svoju izjavu.“

Ako dakle nadbiskup, makar na žalost malne i osamljen od svoje u službi braće, izrikom veli, da ona ne može ovake zakonske osnove prihvatiti, ako veli, da ne zajamčuje crkvi onih prava, koja crkva po Božjoj odredbi imade na školu, poimence što se tiče crkvene cenzure školskih knjiga i uprave školom, onda je jasno, da ni novi školski zakon od g. 1888., makar da u tome donekle pripušta iznimku u VI. glavi, ne zadovoljuje zahtjevom i pravu crkve, budući da je sazdan na istih načelih, na kojih stoji i onaj od god. 1874., te koji ni za dlaku nije na bolje promienio onih zak. ustanova, koje nadbiskup odsudjuje u zak. osnovi od g. 1874. A da je nadbiskup blago, dä vrlo blago sudio, sliedi već iz onih prilika, u kojih se on nalazi kao mitropolita hrv. slav. crkvene provincije prema hrvatskoj vladi Nj. Veličanstva.

Vidi se to bjelodano takodjer iz njegova postupka na *konferenciji svećenstva nadbiskupije zagrebske*, držane odmah sliedeće g. 1875. 14. rujna u Zagrebu, na kojoj se je osim inoga imalo viećati, kako da se svećenstvo vlada pri izvadjanju novoga zakona za

* Izraz „pravoslavnu crkvenu oblast" držimo, u ustima nadbiskupa katol. crkve i sa stanovišta katoličkoga, ako ne više, a ono neprikladnim, te dvojimo, da li se je nadbiskup baš tim izrazom poslužio. O. p.

Digitized by Google

pučke škole. Jer čitamo o tome u „Katol. Listu" od 1875. god. (br. 37.) ovo: „Glede druge točke" — ove naime — „bijaše pitanje: da li će se svećenstvo pri izvadjanju novoga školskoga zakona vladati aktivno ili pasivno. Za posvemašnju pasivnost nije bio nitko(?), no glede aktivnosti, kolika ima biti, nisu svi bili jednoga mnienja. Preuzv. g. nadpastir preporučivao je vrlo vatreno, pozivajuć se na zasvjedočenu revnost i rodoljublje svećenstva, da isto ne uzkrati nigdje svoje ruke, gdje bude pozvano sudjelovati, dakle da preuzme i predsjedničtvo u školskom odboru te mjestno nadzorničtvo. Uz želju nadpastirovu pristala je svakako velika većina, ako ne morda svi."

Da li je taj postupak, koji u ostalom nije bio nedopušten, urodio dobrim rodom, ne ćemo da sami ovdje sudimo, već navodimo za razjašnjenje rieči slavnoga i odlučnoga linačkoga biskupa Franje Josipa Rudigiera u njegovoj okružnici od 1./3. 1880., u kojoj priobćuje „Memorandum" českoga episkopata na c. kr. ministarstvo od 29./12. 1879., u kojem izjavi episkopat, da će sustegnuti svako svoje daljnje sudjelovanje svećenstva pri izvadjanju školskoga zakona, ako se isti na bolje ne promieni, — i gdje biskup linački uznosi taj memorandum, te podpuno uza nj pristaje.*) Tu veli medju ostalim: „Kada je sv. Otac rekao, da ovisi o prilikah biskupije, da li svećenstvo imade sudjelovati ili ne sudjelovati kod školskih vieća (odbora), to spada k tim prilikam po mojem sudu na prvom mjestu držanje i mnienje svećenstva biskupije. Da razaznam sigurno to držanje i mnienje, pozvao sam cieli prvostolni kaptol i gospodu dekane biskupije na dan 14. travnja 1869. u konferenciju, i u toj se je konferenciji jednoglasno izjavilo, da se svećenstvu biskupije valja suspregnuti od svakoga učestvovanja kod školskih odbora."**)

„Medju razloge za taj zaključak spadao je i taj, što se predvidjelo, da bi iz učestvovanja potekle one posljedice, na koje se sada tuže biskupi češke crkvene pokrajine, al i drugi biskupi. Taj sam ja zaključak potvrdio, dočim bih bio naložio oto učestvovanje, dakako u smislu gore spomenutom, da je makar samo većina skupštine bila za učestvovanje."

---

*) Mi ćemo niže i otu okružnicu točnije navesti.

**) No ne čitamo, da bi razboriti linački biskup na toj konferenciji bio „vrlo vatreno preporučivao" svećenstvu svome bilo aktivno bilo pasivno držanje prama novomu škol. zakonu, i tako proizveo moralan pritisak na svoje svećenstvo. O. p.

Digitized by Google

Držimo, da je malne 20 godišnje izkustvo u pogledu školskoga našega zakona i kod nas dokazalo, da je svećenstvo linačke biskupije podpunim pravom onako postupalo.

3. Na trećem mjestu valja nam spomenuti glas i sud *preuzv. g. biskupa djakovačkoga Jurja Josipa Štrossmayera* o školskom zakonu od 1874., što ga je izneo a) u svojoj *okružnici od 1. listopada 1875.*, u kojoj izrikom govori o škol. zakonu, zatim b) u *korizmenoj poslanici* svojoj *od g. 1886.*, kojom tumači encikliku Leona XIII., „Immortale Dei“ od 1. stud. 1885., napokon c) u vlastoručnom *pismu na grofa Pergena od 4. travnja 1889.*, gdje odgovara glede poziva na II. katol. skupštinu austrijsku.

a) Pošto je preuzv. gospodin *u okružnici od 1./10. 1875.* bio naglasio, kako je znamenit uzgoj mladeži, kako nam se je badava tužit na druge, ako sami ne marimo za mladež i školu, ako pravom ljubavlju ne njegujemo ni mladeži ni škole, govori i o samome zakonu. Istina je, biskup govori o njem što blaže može, kako je to u ondašnjih naših prilikah i lako razumjeti, al ipak govori dosta jasno, da zakon školski ne zadovoljuje pravu, što ga crkva ima na uzgoj i školu, ipak dovoljno jasno odsudjuje školski sustav, na kom je sam zakon sazdan. A time je okružnica odsudila i novi školski naš zakon, koji je po istih načelih stvoren, jer njime „školstvo nije postavljeno na nove osnove“.

Evo što piše biskup o šk. zakonu od god. 1874. doslovce:

„Tomu se je zakonu od strane svećenstva mnogo toga prigovaralo, a istina je jasna, da zakon nerazlučuje dovoljno one dvie velike moći, koje svietom vladaju, i koje je prvi utemeljitelj i početnik svete vjere točno razlučio i svetim ugledom svojim i svetom krvlju svojom posvetio i na to namjenio, da u svietu s jedne strane red, zakonitost i mir, s druge pako strane sloboda vjere i sviesti, na koju se svaka ostala sloboda oslanja, vlada. Neima u zakonu dovoljno crkvi zajamčena prava, da se nebi glede škole makar i nehotice u čisto sjeme pšenice kukolj uvukao. Stvar dakako velevažna, jer na čistoći vjere i evangjeoskoga morala mora se osnivati svako odhranjenje, koje misli svojoj svrsi odgovoriti. Valja tu doslovce divna ona Isusova prispodoba o kući, koja proti buri i vjetru čvrsto stoji, kad je na stieni sagradjena, a ruši se i propada prvom bujicom, kad je sagradjena na piesku. Veća strana današnjih te vrsti zakona tu manu na sebi nosi. To je žalibože duh današnjega vremena, pak se meni bar, kad cio naš zakon pročitam, čini, da je zakon glede te točke crpljen ne toliko

Digitized by Google

iz srca i uvjerenja zakonodavca, koliko iz obće vladajućega mnienja; inače nebi se moglo dokučiti, da se zakon sam toliko brine (?), da odgojivanje mladeži bude religiozno i moralno."

„Elementarna je pako istina, da država vjeru i zakon učiti neima. Samo se dakle po sebi razumije, da to u područje crkve spada, koja se svoga prava nikad odreći nemože već s toga, jer pravo njezino u sebi sadržaje i dužnost, koju ona tim revnije na sreću i spas naroda vrši, čim su okolnosti vremena nepovoljnije." („Glasnik biskupije djakovačko-sriemske" od 15. stud. god. 1875.; „Katol. List" god. 1875. br. 47. str. 376.—378.).

Da je u ostalom vrlo žaliti, da se u samom saboru god. 1874. prigodom razprave o škol. zakonu nije mogao čuti glas biskupa djakovačkoga, kako se čula izjava nadbiskupa zagrebskoga, to se dakako ne da tajiti.

b) *U korizmenoj poslanici svojoj početkom god. 1886.* tumači biskup divnu encikliku Leona XIII. „Immortale Dei" od 1. stud. 1885. („O kršćanskom ustavu države"), iz koje vadimo ovo:

„Što je naravitomu odnošaju medju crkvom i državom, što je medjusobnomu sporazumljenju i slozi jedne tê i druge vlasti konac učinilo, krivo je novije njeko pravo, koje je u onoj mjeri, u kojoj se je istini kršćanskoj i sv. evangjelju iznevjerilo, iznevjerilo ujedno i zdravomu razumu i naravi stvari. Pače može se reći, da po nauku i opomeni Isusa Krsta i sv. Pavla apostola kršćanski narodi, kada od sebe svjetlost vjere odbiju u gorje i groznije bludnje i nevolje propadaju, nego i sami pogani, kojim luč sv. evangjelja ni osvanula nije. Ovo je zlo osobito od XVI. vieka mah u svietu preotimati počelo, to jest od tada, od kad je nečuvena oholost i smjelost i samoga Isusa Krsta i sav nauk i sva otajstva njegova samovoljnoj ocjeni i odsudi svakoga pojedinca povjerila, i tiem, koliko je barem do nje, i sámu crkvu božju satrla a svetu vjeru u puko mnienje ljudsko, koje se od sela do sela mienja, pretvorila. Odtada se najprije u znanost, to jest u duh ljudski, a odtale poslije u družtvo i javni život naroda uvuklo mnienje, da je čovjek samomu sebi, da je svaka država samo sebi sve, da je svemogućna (omnipotentna), da se u pravu i djelovanju svom na nikoga, ni na Boga ni na ljude, osvrtati nejma, i da právo, sloboda i obstanak svakoga inoga družtva, pak i same crkve božje, jedino od volje i odluke države odvisi. Cujus regio, illius et re-

Digitized by Google

ligio — čija zemlja, toga je i vjera. Prevratno ovo načelo, jerbo oholosti i taštini ljudskoj laska, uvuklo se je žalibože manje više i u katoličke države. Gdje ovakvo načelo prevlada, tu medju državom i crkvom nemože biti sporazumljenja i sloge, nego samo sveudiljne borbe i oprjeke . . . . .“

„. . . Samo se po sebi razumije, da ondje o slobodi zvanja apostolskoga ni govora biti nemože, gdje se tvrdi i drži, da je država jedini izvor svakoga prava i svake slobode . . . . Gdje gornje načelo zavlada, tu u tako zvanih mješovitih stvarih država samovoljno i neobziruć se nimalo na nauk svetog' evangjelja postupa . . . . . **Ovo isto valja i o školi,** u kojoj treba upravo, da i državna i crkvena oblast složno rade. *To pako ne može ne samo ondje biti,* gdje se sa svećenikom i samo ime božje i Isus Krst, kô u Francezkoj, iz škola. . . . izbacuje, *nego ni ondje, gdje se crkvena moć u školi njekim načinom bez ikakvog' svoga prava samo trpi i kano puka službenica i pomoćnica države smatra.*“

(Time je biskup u kratko al jezgrovito orisao položaj crkve prama školi kod nas.)

„Nu to nije dosta. Blagoslov božji i bitni uvjet napredka bi djeci i mladeži oteo onaj, koji bi Isusa, božanstvenoga našega meštra, od djece i mladeži, koju je toliko ljubio i pazio, makar kojim načinom odstranio. Právo pako Isusovo u školi pravo je crkve božje, ono se jedno sa drugim posve sudara. Medjutim i opet biva, da se crkvenoj vlasti zamjera, kada ne samo u Francezkoj nego i drugdje proti izključenju svome iz škole. . . . prosvjeduje, kada o tom odlučno radi, da se svakolika pošast i pogibelj od škole i mladeži odvrati; a nemisli se, da se ne samo crkvi, nego osobitim načinom državi i narodu najveća usluga upravo tiem čini, ako se netrpi da se bogogrdje, tako grdno i nečuveno, da ga ni Juda Iskariot izustiti nebi smio, pod taštimi izlikami u nehaj baci . . . .“

„. . . Zar je nesnosnost prosvjedovati proti tomu, što se Bog, Isus, vjera i svećenstvo iz škola, ... koje katolički novac stvara i uzdržaje, tjera; a snosljivost živa siliti katolike da svojim posebnim novcem škole . . . stvaraju, ako nemisle, da im se djeca u bezbožnosti i svakoj razvratnosti odhrane . . . ?“ („Kat. List“ 1886. br. 16. str. 123.—125., br. 18. str. 140.).

Ovako slavni hrvatski mecena o školi. Nisu li to na vlas ista ona načela, koja smo gore po nauku katoličkih pedagoga iznieli

Digitized by Google

glede odnošaja crkve i države prama školi? Ne odsudjuje li djakovački biskup skupa sa svimi ostalimi nadpastiri crkve katoličke izrikom pogubno načelo monopola državnoga, svemoći državne u školi, na kojoj je sagradjeno i naše školstvo, na kojem stoji i naš i stari i novi školski zakon? A tih načela ne napušta niti VI. glava, makar da je neka iznimka u zakonu, pače baš za to, jer je samo neka iznimka. Nije li time i sam naš školski zakon odsudjen? *Ne vidi li se iz toga jasno, da novi školski zakon niti u VI. glavi crkvi katoličkoj* ne daje onoga, na što ona imade božansko pravo u školi, u uzgoju mladeži?

c) Jednako su jasne i liepe rieči, što je isti nadpastir *pisao grofu Pergenu o školi.*

Preuzvišeni naime biskup djakovački *odgovorio je dne 4. travnja 1889. predsjedniku odbora II. obće skupštine katolika Austrije u Beču, grofu Pergenu,* na njegov poziv, da bi prisustvovao istoj skupštini, ovim pismom, koje donosimo dieloma doslovce u hrvatskom prevodu:

„Presvietli gospodine grofe!“

„Hvalim Vam najsrdačnije, što ste me pozvali na sastanak katolika, koji se imade na skoro u Beču obdržavati. Ja ću istina porad starosti i slaba zdravlja jedva moći osobno prisustvovati toj slavnoj skupštini; al ću poslati dva prevriedna muža, da joj u moje ime prisustvuju. Ota dva muža pako jesu: g. Josip Šestak, kanonik i ravnatelj sjemeništa; zatim dr. Engelbert Voršak, župnik i dekan djakovački, tajni komornik Nj. Svetosti. Čestitam pako nada sve i od svega srca i Vam i slavnim Vašim drugovom, što će se ipak napokon, nadvladavši sve zapreke, odavna vaša želja, kojoj se rado pridružuje sav katolički sviet, oživotvoriti.“

„Skrajnji je, mnijem, čas, da se i austrijski katolici pridruže jednodušnoj slozi katolika čitavoga svieta, te da javno očituju svoje mnienje ob onih velevažnih pitanjih, koja toli silno uzrujavaju ljudske duhove po svem svietu i kod svih naroda. Na ta pitanja spada po mojem sudu prije svega: nezavisnost i sloboda svete apoštolske Stolice. . . .“

Pošto je biskup oto pitanje pretresao, nastavlja:

„Velevažno je takodjer pitanje: pitanje o školah, iz kojih hoće nadriliberalci da posve izključe vlast i ugled crkve, postaviv na njeno mjesto jedinu i ciglu vlast i ugled države. Vrlo se dan danas žestoka borba vodi o vrhovnoj vlasti nad školami, jer dobro znadu

Digitized by Google

da udes budućega naraštaja poglavito o tom ovisi, kakove su škole. To je pako u toj borbi osobito značajno: da neki nadriliberalci istim jezikom i istimi riečmi, kojimi pravo i ugled crkve Božje iz škola s mjesta izključuju, svojataju, da se smiju zvati katolici, te u tome dakako sami sebi protuslovljuju i potvrdjuju onu sv. Pisma: Slagala je zloća samoj sebi. Ljudi su to zaista sliepi i bezumni, koji bi morali, kad bi moglo biti istina, što svojataju, prije svega dokazati, da onaj božanski nalog: „„dana mi je sva vlast na nebu i na zemlji, idite dakle i naučajte sve narode, krsteći ih u ime Otca i Sina i Duha Svetoga, učite ih, neka drže sve, što sam vam naložio"", vriedi samo do praga školskoga, ne pako i unutar škola, što je posve nesgrapno i posve nespojivo sa pravom vjerom i slavnim imenom kršćanina. Ovi nadriliberalci i nadrikatolici ne čitaju sv. Pisma, jer da ga čitaju, sjećali bi se onoga, što Gospod kod Mat. XXIII. proti farizejem govori: vole prva mjesta kod gostbah i prve stolice u sinagogah i da ih javno pozdravljaju, te da ih ljudi nazivlju „„Rabbi"", vi pako ne dajte, da vas zovu „„Rabbi"", jedan bo jest učitelj vaš, a vi ste svi braća. Jedan je učitelj Isus Krist i sveta crkva baštinica i izvršiteljica toga učiteljstva po svuda, a ponajprije u školah. Toga se svetoga i neoprovrziva načela valja svimi silami držati, da se budući naraštaji spase i da postanu subaštinici i dionici tiela Kristova."

Napokon govori biskup i o trećem pitanju, o gospodarstvenom i socijalnom pitanju, te završuje:

„Kad je dakle tomu tako i kad će se bez dvojbe na" (tom naime) „slavnom sastanku i zajedničkom vieću bečkom tako te stvari razpravljati" (kako je naime biskup razložio), „i kad vez one svete zajednice, koja sve nas katolike širom svieta i nárôda u jedno tielo spaja, i koja neizmjerno nadilazi sve ljudske izume, — i mene obvezuje, da budem kod Vas prisutan, barem duhom i po najboljoj svojoj volji, s toga ponovno čestitam od svega srca Vam, predobri grofe, i Vašim odličnim drugovom, te vam drage volje udieljujem svoj blagoslov, kao zalog Božjih darova".

„Vaš u Kristu prijatelj i brat"

„U Djakovu dne 4. travnja 1889."

„Josip Juraj m. p. biskup."

(Vidi izvorni lat. tekst cieloga pisma u „Kat. Listu" 1889. br. 17. str. 141. i 142.).

Jasno je opet svakomu, da biskup otvoreno i odriješito odsudjuje krivi današnji princip, na kom stoji moderno školstvo, pa i

Digitized by Google

naše, princip monopola državnoga, po kojem se crkva u školi samo trpi, u koliko ju državna vlast pripušta, a ne priznaje joj se *a priori* božansko njeno neoprovrzivo pravo na školu i uzgoj, nadzor nad svomkolikom obukom, niti nad svom školom u pogledu religijozno-moralnom. Daje li dakle naš školski zakon crkvi ono, što ovdje biskup za crkvu zahtieva? —

4. Vriedno je ovim izjavam naših domaćih nadpastira o školskom zakonu postaviti o bok *rieč* poznatoga velikoga dobrotvora i pisca narodnoga, *biskupa tršćansko-koparskoga, prije porečkoga, Jurja Dobrile, što ju reče pučkim učiteljem u svom prvom pastirskom listu od 26. rujna iste godine 1875.* Biskup ljubeznim svojim načinom na dušu stavlja učiteljem onaj uzki i nježni vez, koji valja da školu veže sa crkvom, i time odsudjuje indirecte i naš školski zakon, koji je taj vez znatno razklimao. „A i vi, dobri učitelji“, piše biskup, „morete biti i jeste tješitelji i pomagači sv. crkve, kojoj ste ljubljeni sini, na koje se ona radostno pouzda. Molim vas, stojte tvrdo u katoličkoj vjeri i bogoljubnom ponašanju, pak će vam biti obilna ploda od mučnoga truda vašega. Škola je kći sv. crkve; ona ju je rodila i na svojih ljubežljivih prsih dojila mliekom Isukrstova nauka. Nije ona kod nas od crkve **posvema** razdvojena“ (dakle ipak većim dielom. O. p.) „i mnogo dobro može se u njoj činiti. Gledajte dakle, da taj vez med vjerom i školskim naukom urodi što obilatijim i boljim plodom na sve veću korist otačbini, mladeži i roditeljem, koje zamienjujete, i koji mučnim trudom hrane vas i sebe. U vašem trudnom zvanju i poslovanju nema vam zasluge Bogu draže, ni utjehe sladje nad ovu, da se zajedno s crkvom božjom trudite: „„eda vjera i spoznanje Sina božjega doraste u djetci do savršena čovjeka, do prave zrelosti, do mjere pravog rasta Krstova““ (Efes. 4, 13.). Liepo, koristno i plemenito je doista znanje čovječje, i mnoge i prave naslade uživa, tko si ga pribavlja. Ali uza sve to je ono ipak nepodpuno i dosta put varavo. Pravo je rekao neki mudrac: Da je vjera miris ili miloduh, bez kojega se pokvari svako znanje, pa bude čovjeku i pogubno. Treba u istinu djetci školski nauk, i puno je njoj koristan, nu šta bi pomogla djetci škola i ono nešto znanja u njoj pribavljena, ako bi oslabila vjera ili posve se ugasila u duši mladeži: vjera velim, koja je čovjeku jedina zviezda predhodnica u tom tolikom metežu

Digitized by Google

i mutežu u čovječjem životu, jedina uztrajna utjeha u tih tolikih mukah i nevoljah, pak je još i milo svjetlo, koje razsvjetljuje i samu grobnu tminu, i na ovom mučnom putovanju u sadanjem životu razjašnjuje i kaže nam neprestance posljednji cilj i konac naš u željnom kraju blažene neumrlosti.“ („Kat. List“ 1875. br. 40. str. 321. i 322.).

5. Iza izjava biskupa hrvatskih o današnjoj školi donosimo izjavu o pravu crkve katoličke na školu velikoga jednoga biskupa i svjetskoga glasa učenjaka iz druge pole naše monarkije, *kardinala nadbiskupa bečkoga Josipa Otmara Rauschera*, koji, ako i jest bio dostojanstvenik i od austrijske vlade vrlo uvažavan i dvoru carskome nada sve mio, ipak nije krzmao oštro odsuditi austrijske interkonfesijonalne zakone od god. 1868., a medju njimi izrikom i školski zakon, uzorak našemu, ter izjaviti, da taj zakon nikako ne zadovoljuje pravu crkve na školu, da je protucrkven, bezbožan, ubitačan po mladež, po družtvo, a time i po budućnost same monarkije koban.

Taj je svoj sud kardinal izrekao *odmah iza izdanoga dne 25. svibnja 1868.* austrijskoga ženitbenoga i *školskoga zakona u svojoj znamenitoj okružnici o ženitbi i školi.*

Iz onoga diela, koji govori *o školi*, vadimo ovo. Pošto je kardinal pokazao, kako je crkva od vajkada brižno marila za školu, kako je ona mnogo prije države sama utemeljivala škole, pokaza takodjer, kako je nepravedna vika, kao da je do tada škola stajala pod kakovom tiranskom vlasti crkve, koja da svoju vlast upotrebljuje, kako će puk otupiti i zaludjeti. „Već pod Marijom Terezijom“, veli, „podvrgla si je država školu u svem, što nije očito izvan njezina područja. Zakoni i naredbe opredieljivale su predmete, školske i pomoćne knjige, metodiku, broj ura; crkvenoj oblasti ne samo da se nije predalo gospodstvo nad školom, nego je njezino samostalno djelovanje bilo tako ograničeno, da se više nije moglo, ako se je katolička mladost imala katolički uzgajati; pače niti glede knjiga za vjeronauk propisanih nije mogla učiniti nikakve promjene, ako se nije prije s vladom sporazumjela....“ To je na vlas isti sud o našem školstvu još prije god. 1874., što smo ga i mi gore na početku ovoga drugoga diela (B.) te VI. glave usvojili. Pa ako po sudu kardinalovu niti ono školstvo za Marije Terezije nije bilo uredjeno skroz prama načelom i pravom katoličke crkve, tim manje

Digitized by Google

zadovoljuje naše današnje školstvo, uključiv i VI. glavu zakona školskoga od god. 1888., zahtjevom i pravu crkve na školu.

Kardinal nadalje veli, da se crkva ne će boriti za pravo, koje je po vladinom nalogu donle vršila preko svojih službenika, naime da nadzire učitelja, predaje li svjetske predmete marljivo i po propisu; to joj se je pravo moglo uzeti(?), premda se može dvojiti, e da li na korist školstvu; „ali," naglašuje, „*ona si ne može ni ne smije dati oduzet pravo,* **nadzirati svu obuku,** *da ova ne prieči, nego da pomaže napredak mladosti u vjeri i kreposti. Toga se prava crkva ne može i ne smije odreći, jer ga nije dobila od čovjeka, nego od Boga*". Kardinal zatim to pravo i dokazuje.

Govoreć posebno o austrijskom školskom zakonu, uzorku našemu školskomu zakonu, veli doslovce: „26. dan svibnja donesao nam je zakon ob odnošaju škole prama crkvi, koji (zakon) mora svakoga prijatelja religije i ćudorednosti, svakoga prijatelja Austrije najdublje ražžalostiti. Školski zakon stavlja Austriju uz Badensku", (a o njoj rekao je kardinal malo prvo: „Badenska vlada uredila je škole tako, da djeca moraju vjeru posve izgubiti"). „Crkvam i religijoznim družtvom dalo se je pravo, samostalno uredjivati svoje nutarnje poslove. Za svako religijozno družtvo životno je pitanje, da li se njegovi članovi uzgajaju po načelih njegove vjere, jer ako se protivno čini, prieti mu propast. A sada evo za katoličku djecu ustrajaju škole, gdje je učitelju prosto petnajst ura na tjedan" (kod nas sada kamo li i više. O. p.) „djelovati na mladež u duhu, katoličkoj vjeri protivnom. Što se dozvoljava duhovniku, dvie ure na tjedan naučati, to ne može krivice popraviti, niti nas utješiti. Proti takovoj intoleranciji nevjere valja katolikom odlučno prosvjedovati." („Hirtenbriefe, Reden, Zuschriften von Joseph Othmar Kardinal Rauscher. Wien 1875. Neue Folge", sv. I. str. 548.—574. — „Kat. List" 1875. br. 49. i 50. str. 398., 399. i 404.).

To isto izrekao je *kardinal* i drugom opet sgodom, govoreći *o novom austrijskom školskom zakonu.* („Kat. List" 1875. br. 41. str. 330.).

Tko ne vidi, da je kardinal Rauscher, odsudjujuć onako oštro školski zakon austrijski od god. 1868., odsudio tim i naš školski zakon od god. 1874. i novi od god. 1888., te je jasno, da nijedan ni

Digitized by Google

drugi naš škol. zakon ne daje crkvi ona prava, što ih ona imade na školu? —

6. I drugi jedan, sada takodjer već pokojni glasoviti austrijski biskup, *kardinal nadbiskup pražki knez Fridrik Schwarzenberg,* orisao je kratko al jezgrovito bezkonfesijonalne škole u Austriji, odsudio školski zakon austrijski, *3. svibnja 1877. u svom govoru u zaključnoj sjednici I. katol. skupštine* za austro-ugarsku monarkiju u Beču.

Iz njegova govora vadimo nekoja znamenitija mjesta o modernoj školi.

Kardinal ponajprije spominje veliku znamenitost škole, o kojoj je s toga pravom razpravljala skupština, jer je škola zastupnica i pomoćnica roditêlja u uzgoju i obuci djece. Al za to mora sklad i jedinstvo da vlada medju roditelji i školom, inače je propast gotova. „Iz toga već bjelodano sliedi", nastavlja govornik, „da se bezkonfesijonalna škola može svidjati samo bezkonfesijonalnoj porodici (Živio!), a da bezkonfesijonalna škola ne može, da pristaje konfesijonalnoj porodici, i da ona svoju djecu, ako ju mora u tu školu slati, ne će bez zabrinosti onamo pošiljati." (Živahno povladjivanje.)

„Moraju li roditelji svoju djecu slati u bezkonfesijonalnu školu, to su tim više dužni bditi nad onim, što djeca iz škole sa sobom kući ponesu."

Pa za to veli govornik, da su roditelji sada tim više dužni, obaviestiti se po djeci i izpitati ju točno o svem, što u školi biva, nego li je to bilo potrebno prije, dok je škola još bila konfesijonalna.

I prije su roditelji puno obćili sa školom i živo za nju marili; a toga da treba sada još više. Opaze li u tom kakovu pogibelj za djecu, treba da išću proti tomu pravni liek. „Nije li nikakva pomoć moguća, onda je jasna ogromna odgovornost, što ju državna vlast na se prima silovanjem u školu..." („Verhandlungen des allgemeinen österr. Katholikentages für die gesammte Monarchie zu Wien am 30. April, 1., 2. und 3. Mai 1877", str. 586. i sl.). —

7. Još jasnija je izjava *o konfesijonalnoj školi i o austrijskom školskom zakonu* nasljednika Rauscherova, *kardinala nadbiskupa bečkoga Iv. Rud. Kutschkera u njegovu govoru* u sjednici gospodske kuće *od 27. ožujka 1878.*

Digitized by Google

Razpraviv materijalno stanje pučke škole, govorio je o samoj školi kao takovoj.

„Što se tiče same škole“, veli, „to ja ne mogu na ino, a da ne izrazim želju i zahtjev, *neka se ozbiljno misli na to, da se promiene zakoni o pučkom školstvu.*“

„Izkustvo od 10 godina pokazalo je, da načela, na kojih su ti zakoni osnovani, u svojoj provedbi za sobom vuku vrlo velike štete u više nego samo jednom pravcu“. I sami protestanti da su proti tomu zakonu, poimence proti odredbam, „koje dokidaju konfesijonalnu narav škole“, pa će se morati „prije ili kašnje opet posegnuti za timi svojstvi“, da naime škola opet zadobije konfesijonalan značaj. Inače bit će svekoliko djelovanje u školi uzaludno. „Tko je svojom religijom iskreno proniknut, svaki otac porodice, držat će vrlo važnim, zahtievat će uztrajno, da mu se djecu povjeri školam, koje imadu u religijskom pogledu isto svojstvo, što ga imadu otac i majka.“

„Samo konf. škola može izpraviti prisilno uškolovanje, koje postaje nepodnosljivo i protivno saviesti, ako su katolički roditelji pod kaznu prisiljeni, djecu svoju slati u škole, u kojih se kad i kad ne promiče religijozno-ćudoredni uzgoj.“

A jer nije nade, da će škole postati na skoro opet konfesijonalne, moli kardinal vladu, da medjutim sve učini, da se u školi bar ono dobro tvori, što zakon još ne prieči. U obće želi, da se većim marom nastoji oko strožega zapta, jer da u tome imade takovih manjaka po svjedočanstvu najnepristranijih ljudi, da si ljudi misle: „*Kad taj naraštaj ponaraste, tko će njime vladati? . . .*“ *A osobito zahtieva, „da se školi povrati značaj, što ga je za cielo od početka svoga kroz stoljeća imala, a to je značaj konfesijonalne škole*“.

Školu proglasiti takovom, koja nije konfesijonalna s toga, što i obćina za nju daje kakov prinos, i to još tamo, gdje je pučanstvo čisto ili većinom katoličko, to drži kardinal podpuno neopravdanim.

„Spas mladeži“, tako svršava govornik, „uspjeh pučke nastave, religijozno-ćudoredan uzgoj mladeži nalazim dostatno *obezbiedjen jedino u konfesijonalnoj školi.*“ („Chr. päd. Bl.“ 1878. br. 12. str. 194.—197.). —

Digitized by Google

8. U *Luksenburgu* predložila je bila vlada god. 1876., da se promiene čl. 51., 57., 58. i 59. do onda postojavšega školskoga zakona o početnoj obuci od 26. srpnja 1843., koji se je zakon osnivao na konfesijonalno-kršćanskom, dakle za katolike na katoličkom temelju, ter polazio s načela medjusobne sloge medju obćinom, državom i crkvom u školskoj obuci i uzgoju, te u škol. nadzoru. Te promjene sastojale u tome, da se a) duhovnikom samim prepušta obuka religijska bez svakoga sudjelovanja učiteljeva; b) da duhovnici više ne smiju u svako doba pohoditi školu, jer bi to moglo škoditi redovitomu teku škole i dovesti do zloraba; c) da se promieni sastav nastavne komisije, i školski nadzornici da se izmiene" (t. j. da se odstrane duhovnici i namjeste svjetovnjaci).

Tom promjenom svakako nije se ni tako daleko bilo pošlo u bezkonfesijonalnom smjeru i sustavu školskom, koliko je pošao naš školski zakon od god. 1874. i novi od god. 1888., sravniv ga sa propisi i zakoni u provincijalu prije god. 1874.

Pa što je sudila crkvena ondješnja oblast o toj promjeni, koja promjena ako i ne izrikom, al smjerom i duhom vodi školstvo bliže bezvjerskoj školi?

Biskup luksenburžki, sad već pokojni *Nikola Adames, izdao je dne 8. siečnja godine 1877. pastirski korizmeni list na svoje vjernike,* u kojem odrješito i jasno odsudjuje podpunoma tu nakanu zakonodavstva, tu osnovu školskoga zakona, kano osnovu bezbožnu, bezvjersku, kojoj je svrha, da formalno razkine školu od crkve, da posve uništi školski zakon od god. 1843., te da katoličke škole pretvori u bezvjerske ili poganske škole; a to biskup iz tih promjena i dokazuje na dlanu. Ako je tomu tako, ele onda je time biskup podpuno odsudio i naše školstvo i naš školski sustav kao vjeri poguban, koji vodi do škola bezvjerskih, bezbožnih.

Donesimo bar primjerice nekoja važnija mjesta iz te krasne poslanice.

Razloživ biskup u I. i II. točki nuždna i glavna načela uzgoja mladeži, govori u III. točki ob uzgojnih činbenicih, ob onih, koji moraju da učestvuju kod toga uzgoja. To su ponajprije roditelji kao prvi, naravni učitelji i uzgajatelji svoje djece, koje je sam Bog Stvoritelj naravnim zakonom postavio svojimi namjestnici u uzgoju i obuci djece; zatim su to dobre škole kao pomoćni (ne pako neodvisni, samostalni) zavodi roditeljem sa svojimi učitelji kao zamjenici roditelja, opunovlašteni

Digitized by Google

od samih roditelja, dotično od kršćanske obćine; „... za to mora za katoličku djecu i škola biti katolička."

Zatim imade na školu pravo i dužnost uz roditelje i crkva, jer su djeca svetim krstom postala njena djeca. Službenici crkve pako jesu svećenici; bez njih nema crkve, kao što bez crkve nema kršćanstva ....

Napokon leži puno do škole i državi, svjetovnoj vladi.

U IV. točki govori biskup o doondašnjem školskom zakonu od godine 1843., a u V. točki o gore navedenih predloženih promjenah, te medju ostalim veli: „Tri predložene promjene u zakonu čine se na prvi vidik nedužne; al kad ih točnije promotriš, odmah spoznaš, da *u istinu podpuno ruše zakon od god. 1843., da sadržavaju formalnu razstavu škole od crkve i da naše katoličke škole pretvaraju u škole bezvjerske ili poganske.*"

Ovu odsudu biskup točno i jasno dokazuje.

Ako naime učitelj više ništa ne sudjeluje kod religijske obuke — i kod nas po slovu zakona po selih jedva što, a po gradovih baš ništa ne mora sudjelovati, — onda je tim učitelj razstavljen od crkve, jer je po zakonu dužan djecu samo naučiti dobro čitati, pisati i računati, a nije ga više briga za religijozni i moralni uzgoj.

Ne smiju li svećenici da pohode škole u svako vrieme, to nije moguće, vršiti crkvom naložen nadzor u pogledu religijoznoga i moralnoga uzgoja djece. „Ovaj se nadzor valja da proteže na svako vrieme. Nadzor, koji je stegnut na stalnu i u napried označenu uru, te se s toga u svako vrieme vršiti ne smije, nije nikakov nadzor. Pa da se svećeniku još i dozvoljuje, u stalne ure podieljivati u školi religijsku obuku, to bi on morao pred vratima čekati na čas, kad ura odbije, da uzmogne svoj sat predavati, jer bi ga inače mogao zloban učitelj u ime zakona iz škole izgoniti" — tako je po zakonu na vlas kod nas, imenito po gradovih —, „kako se je već nedavno dogodilo u jednoj školi na selu, čim je ondješnji učitelj bio saznao, da se radi o promjeni dotičnoga članka. Da svoju svećeničku čast ne izvrgne pogibelji, da bude onako pogrdjena pred djecom, bio bi duhovnik prisiljen, ne dolazit u školu."

O daljnjoj promjeni zakona glede školske komisije i školskih nadzornika drži biskup, da ona nehote odkriva namjeru, e bi se odstranilo onu četvoricu duhovnih školskih nadzornika, koji po doondašnjem zakonu bijahu dužni škole nadzirati.

Digitized by Google

Al još jasnije da odkrivaju protucrkvenu tendenciju i domašaj ovih predloženih po središnjem odsjeku promjena svojimi govori i izjavami oni, koji su u komori otaj zak. predlog branili. Jedan zastupnik reče otvoreno: „Za središnji odsjek od prošle godine ne radi se ob ovoj ili onoj zlorabi u školah“, — jer se službeno dokazalo, da ih nema —, „već o načelnom pitanju; on želi, da se obuka religijska podieljuje izvan školskih satova“. To da znači drugimi riečmi, veli biskup: „Van iz škole sa svećenikom i sa religijom!“

Kolike li sličnosti ovih razprava sa onimi, koje se vodile god. 1874. u našem saboru o školskom pitanju!

Drugi je zastupnik zahtievao, da obuka u drugih predmetih imade prednost pred religijskom obukom; treći, da valja uvesti obvezatan polazak bar do 12 godine dobe djece.

To sve skupa da nije drugo, veli biskup, van roditelje siliti, da djecu svoju kroz 6 godina predaju takovoj školi, u kojoj je religija zapostavljena, pače izključena . . ., to da bi bila najgora zloraba vlasti i najokrutnije robstvo, koje se ljudem može nametnuti.

Al kod nas, reći ćeš, nije religija izključena iz škole, pače jest obvezatan predmet, pa su propisane i religijske vježbe. Dakle ne vriedi, uzporedit naše školstvo sa onim zak. predlogom.

Polako! I o tom govori biskup.

„Svi dakako uvjeravaju“, veli biskup, — kako su i kod nas god. 1874. činili, — „da ne će da duhovnike od škole odstrane; oni samo hoće, kako vele, premoćni upliv duhovnîka na školu zapriečiti, klerikalnu prodrzljivost obuzdati. Al šta ćemo mi duhovnici u školi, kad nam se ne dozvoljava, bitno učestvovati pri obuci i uzgoju djece, djelatno uticati u školu? Hoće li nas možda da još trpe i da nas upotrebljuju kao redarstvenike, kao stražare, da djecu gonimo na marljiv polazak škole? Ili zar da služimo samo kao religijozan kakav cimer, kao kršćanska zastava na školskoj sgradi, kako ne će roditelji opaziti, da im škola nije više kršćanska, već da je postala bezreligijozna? Ne! tomu ne smijemo služiti; to bi značilo, izdati i roditelje i crkvu. Il stupimo u školu kano svećenici, kano službenici crkve, il ne stupimo u nju nikako!“

„Iz toga, što rekoh“, zaključuje podpunim pravom biskup, „uvidili ste, preljubljena braćo, da su naše početne škole po zakonu od 1843. do sada bile i da jesu škole kršćanske, u kojih je religija osnov i duša cieloj obuci i uzgoju mladeži; u ote škole imadu s toga

Digitized by Google

i službenici crkve slobodan pristup i bar neobhodno nuždni upliv, da uzmognu religijozni i moralni uzgoj vaše djece nadzirati i promicati. Al ste ujedno i spoznali, koju svrhu imadu zahtievane promjene zakona. One bi naše katoličke škole pretvorile u škole bez religije, u škole bezvjerske, u škole poganske.“

U VI. točki razlaže zatim biskup, što je bezreligijska škola. „U njih“, veli, „uči se svašta, samo ne ono jedno, što je nuždno: nauka i izvršivanje naše sv. katoličke vjere, što nas pripravlja za nebo; to su škole, u kojih se djeci govori o zemlji i o zemaljskih potrebоćah, al ne o njihovu najvišem i zadnjem cilju, o vječnom životu: kao da imadu samo tielo, a ne dušu bezsmrtnu, kao da nema Boga, ni vječnosti, ni neba, ni pakla.“

„To su škole, iz kojih su duhovnoga pastira djece, onoga, koji može najviše uticati na njihove duše, izključili, ili ga u školi smatraju tudjincem, ako ne još i neprijateljem, u najboljem pako slučaju dozvolit će mu možda, da kao strukovan učitelj nekoliko sedmičnih ura predaje nauk religije“, — je li kod nas, imenice po gradovih, puno bolje? — „al uz to obradjuju se svi ostali naukovni predmeti tako, kao da nema ni Boga, ni Krista. Već u najnježnijoj dobi nastoje srce dječje odieliti od Boga. Djeca se nauče, motriti sve zemaljske stvari ovako odieljene od Boga i Krista; po malo počimaju o vjeri dvojiti, postaju prama vjeri hladna i nehajna, pa ju izgube. Time postaju takove škole po svojoj naravi, pače i proti volji učiteljevoj, prave škole bezvjerja i bezbožtva polag rieči Gospodovih: „„Tko nije za mene, taj je proti meni; i tko sa mnom ne sabire, taj razsipava.““ (Luk. 11, 23.) A je li ne stalo iz srdaca dječjih vjere i straha Božjega, ne staje i kršćanske stege i ćudorednosti, te se pojavljuje takova surovost, nepokornost, divljačtvo i bezpuće, da čovjeka groza hvata.“

Nadalje pokazuje biskup na neopisivu, na neizmjernu štetu, što ju takova škola nanosi djeci za ovaj i za drugi sviet, zatim kršćanskim roditeljem, stališu učiteljskomu, koji se njom obezčašćuje; a jesu osim toga takove škole vrlo opasne i po državu i po družtvo gradjansko. Napokon su takove škole velika krivica i proti crkvi i pogrda na samoga Boga.

„Narav i svrhu bezreligijskih škola“, veli biskup prama zaključku svoje poslanice, „označio je u posljednje vrieme bezvjerac jedan u našoj susjednoj zemlji kratko i jasno, veleći: „„One su osnovane, da katoličkoj crkvi otimlju duše.““

„To pako ne ćete vi htjeti, dragi roditelji, da se neumrle duše vaše djece otmu jedino pravoj i jedino spasonosnoj crkvi.“

Digitized by Google

Biskup završuje krasnu poslanicu usrdnom i ozbiljnom opomenom roditeljem, neka svimi silami te svimi mogućimi i dopuštenimi sredstvi rade o tom, da si sačuvaju svoje kat. škole; pa jer u sadanjih prilikah nije nade, da će dobiti bolji škol. zakon, nego li je doondašnji od god. 1843., neka svimi silami taj zakon uzdrže, a ne dopuste, da predložene promjene budu prihvaćene. Na to da imadu pravo, to da im je težka, stroga dužnost, jer su Kristu odgovorni za uzgoj svoje djece. („Chr. päd. Bl.“ 1879. br. 3., 4. i 5.)*) —

9. *Knezo-biskup sekavski (u Gracu), presv. g. Ivan Zwerger* izdao je dne *8. lipnja 1879. pastirski list na svoje stado ob izborih*, u kojem razlaže, kako je sveta dužnost, u rajhsrat i u obće u zastupnička tiela birati samo valjane katoličke muževe, koji će stati na branik katoličkih interesa u svih prilikah, a poimence u pogledu škole.

Medju ostalim sjeća biskup živo birače, kako će i oni biti suodgovorni, ako porad njihove nemarnosti u zastupnička tiela dospiju ljudi, koji ili nemare za katoličke interese, ili još proti njim rade.

Zatim razpravlja o glavnih bludnjah našega vremena, a poglavito ob odnošaju crkve prama državi, te o školi. Temeljne bludnje ob odnošaju medju crkvom i državom izrazuje u kratko vrlo sgodno ovako:

„Država je sve, i smije sve što hoće, crkva nije ništa i ne smije ništa, van u koliko država to dopušta; prâvo je sve ono, što država — po zakonodavnih većinah — kao takovo izjavljuje“. Svaki podučen kršćanin, veli biskup, znade, što je suprot tim bludnjam istina. Krist si nije niti od Pilata ni od Iruda izprosio dozvclu svome djelovanju, niti je apoštole uputio k Tiberiju ili Neronu, da išću dozvolu svome poslanstvu; tako ni crkva nije ni sada ni ikada odvisna od države ili od ikoje svjetovne vlasti u stvarih, koje je Bog njezinoj vlasti predao. U svem tom ona jest i mora da bude slobodna; pa ako nije, da se oslobodi.

Pogledom na školu navodi pastirski list „syllabom“ odsudjene bludnje, koje ćemo i mi dole navesti, te postavlja proti ovim bludnjam izjave sv. Otca, a onda iz toga zaključuje: „To je dakle katolička istina, da je sam Bog dao crkvi punomoć (oblast) i naložio dužnost, da na sve ljude u svih pri-

*) Sadašnji biskup luksenburžki, presv. g. Iv. Jos. Koppes, bio je toli milostiv, te nam sam licem priposlao cielu tu krasnu poslanicu u izvornom njem. tekstu. O. p.

Digitized by Google

likah života posvećujuć upliviše i djeluje, dakle osobito na mladež u školi, jer baš djeca trebaju najviše, da se kršćanski naobrazuju. Ovo temeljno crkveno pravo, ovu najsvetiju glavnu dužnost, imade crkva od samoga Boga; nitko joj dakle ne smije to pravo oduzeti, nitko ju ne može te dužnosti riešiti; a ni sama nije vlastna, da se odreče vršenja toga prava; jer to ne bi bilo drugo, van imati na sebi najvažniju po vječni spas ljudi dužnost, a ipak te dužnosti na vječnu pogubu ljudi ne izpunjavati. Isto tako nema nitko pravo, siliti katoličke roditelje, da svoju djecu povjeravaju takovim školam, u kojih je u pogibelji ono, što najsvetijega imadu za vremenitost i za vječnost." Kad bi ipak tko roditelje na to silio, veli biskup, da bi to bio težak grieh proti Bogu i crkvi i očita nepravda proti roditeljem, bio bi u nebo vapijući zločin, bila bi nepodnosiva tiranija, budući da roditelji imadu po naravi pravo uzgajati svoju djecu, voditi ih po saviesti svojoj k vječnomu blaženstvu.

„A stvar se tim ne popravlja", veli, „ako država i obećaje, da će i ona u školi gojiti i promicati religijoznost. Jer, kad bi o tome i uz najbolju volju nastojala, ona toga ne može; ona se u to ne razumije, za to nije sposobna, ona za to nema od Boga zvanja, koje Krist nije dao državi, već crkvi. Država po svojoj naravi ne može dalje od naravnoga; a religijoznost imade svoj početak i svoju svrhu u vrhunaravnome."

„Država", veli, „može tome pripomoći: al time, da odstrani zapreke, koje su na putu djelovanju crkve u školi; ne čini li toga, već prieči li još crkvu u tome, ona si sama kopa grob; jer necrkvena škola malo po malo ruši ćudoredne preduvjete (uslove) javnome miru i poredku i svemu gradjanskome boljku".

Na koncu izvodi list iz svega ove posljedke: „Sveta je naša dužnost, da o tome uztrajno, osbiljno i bezodvlačno radimo: 1. da se spomenute bludnje kao takove obćenito spoznaju i priznaju, pobiju i odbace; 2. da se državna vlast i njeni zahtjevi svedu opet na one osnove i u one granice, koje joj je sam Bog opredielio; 3. da se vlast i moć saborskih većina u zakonodavnih tielih opet stegne u područje, koje im sbilja pripada; 4. da se katoličkoj crkvi opet povrati ono pravo, što ju po božanskom poslanju njenom ide, kako će po svojoj neodloživoj dužnosti moći uspješno raditi, da se u školah za katoličku mladež vjera i ćudoredje obezbiedjeno uz-

Digitized by Google

drži i u život uspješno provede; 5. da se s toga u školah za katoličku mladež religijskoj obuci i religijskim vježbam opet povrati ono štovanje i ono mjesto, što njihovu dostojanstvu i važnosti njihovoj pripada; 6. da se katoličkoj crkvi omogući, u miru i slozi sa državom vršiti takov upliv na naobrazbu, na namještanje i na maknuće učitêlja, na izbor i uporavu učîla, te na upravu i nadzor pučke škole, kako će katolički roditelji imati jamstvo, da se ne stavlja u pogibelj, već da se promiče ono, što je djeci njihovoj najsvetija stvar za vremenitost i za vječnost."

A tu dužnost, kaže biskup, valja da vrše svi katolici do jednoga, ma bili u svietu i na najnižem mjestu, neki sborom i tvorom, a drugi i u obće svi molitvom. Na pose pako valja da katolici obćenito i revno i imenice sudjeluju kod peticija na sabor, da opet zadobiju kršćansku, shodniju, manje skupu školu; napokon da biraju u zastupnička tiela i imenice u rajhsrat samo najbolje, najrevnije katoličke muževe. I s toga ne smije nitko ne samo protivno birati, već niti od izbora sustegnuti se. („Chr. päd. Bl." 1879. br. 12. str. 177. sl.).

Ne treba još posebice dodati *tomu pismu biskupovu, da je on time odsudio i naš školski zakon od god. 1888., ne izuzam niti VI. glave*, jer taj zakon nikako ne daje crkvi onoga, na što imade po biskupovu razlaganju neoporecivo, božansko pravo u školi. —

10. Od svih biskupa katoličkih od ovo zadnjih desetak godina jedva da je koji neumornije radio i nastojao, da se opet izvojšti katoličku konfesijonalnu školu, jedva da je koji o toj stvari češće i jasnije pisao, nego neumorni, glasoviti *pokojni biskup linački Franjo Josip Rudigier.* Za njega možemo reći, da je to pitanje u svojih listovih baš izcrpio, da se za tu stvar baš dušom i tielom žrtvovao.

Mi dakako ne možemo diljem i doslovce navesti sve njegove okružnice, pastirske listove, govore itd., koje o tom pitanju rade, već ćemo opet samo primjerice navesti najvažnije točke iz ove ili one njegove izjave o toj stvari.

a) Već *1. ožujka 1880.* izdao je *okružnicu,* kojom svome stadu *priobćuje memorandum českoga episkopata od 29. prosinca 1879. na c. kr. ministarstvo glede škole,* u kojoj taj memorandum popraćuje i odobrava, ističuć osobito, kako je dugotrajni blaži i pomir-

Digitized by Google

ljivi postupak českoga episkopata prama vladi i ministarstvu, da se popravi nevoljno stanje bezkonf. školstva, malo koristio, te kako su sada biskupi prisiljeni, odkazati svako svoje i svećenstva svoga sudjelovanje u školi, ako to nepodnosivo, protucrkveno školstvo duže uztraje.

Mi ćemo se toga lista spomenuti kašnje kod istoga memoranduma, a opet i u III. dielu ove svoje razprave.

b) Skoro iza toga, t. j. *početkom godine 1881.*, *izdao je glasovitu korizmenu poslanicu* na vjernike svoje biskupije, u kojoj potanje *razpravlja ob uzgoju i o školi.*

Jer je ta poslanica, gdje govori ob uzgoju i o školi, za nas vrlo znamenita, te jasno, temeljito i odrješito odsudjuje austrijske školske zakone, kako u obće današnji bezkonfesijonalni školski sustav, donosimo u glavnome bar po sadržini taj ulomak poslanice njegove, navodeći važnije točke doslovce.

„.... Treća neprolazna rieč Gospodova", tako počima taj ulomak, posljednji naime dio te poslanice, „koju valja u naše dane osobito promatrati, glasi: „„Pustite malene k meni doći i ne branite im!"" (Mat. 19.) Mi tu rieč razumievamo u onom smislu, u kojem Pavao piše Efežanom: „„Vi otci, uzgajajte djecu svoju u nauku i zaptu Gospodnjem!"" (pogl. 6.). Vi očekujete, vjerni moji kršćani, kad čujete ovu rieč, da ću govoriti *o školi,* i to pravom očekujete; jer ne ima rieči, o čijoj bi neprolaznosti u sadašnjih prilikah valjalo više razmišljati, nego li ob ovoj za školu mjerodavnoj rieči."

„Al ne ću toliko ja sam da pri razmatranju ove rieči govorim o školi, već ću radje pustiti, da govore drugi, kojim se ne može poreći ugled njihov."

Zatim navodi biskup doslovce one članke *austrijskoga konkordata od god. 1855.*, koji govore o pravu crkve na školu, na pose na pučku, naime *čl. V., VI. i VIII.*, veleći:

„U spomenutom konkordatu postavljena su gledom na školu ova načela:

„„Svakolika obuka katoličke mladeži bit će u svih toli javnih koli nejavnih školah u skladu sa naukom katoličke religije; biskupi pako rukovodit će po svojoj vlastitoj jim pastirskoj službi religijozni uzgoj mladeži u svih javnih i nejavnih učilištih, i nad time će bditi, da se kod nijednoga naukovnoga predmeta ništa ne nadje, što je proti katoličkoj vjeri i čistoći ćudoredja.""

*

Digitized by Google

„„Nitko ne će predavati nauk religije u ma kojem javnom ili nejavnom zavodu, ako nije od biskupa dotične biskupije zadobio za to i poslanstvo i punomoć, koju je isti vlastan opet i opozvati, ako to drži shodnim.““

„„Svi učitelji pučkih škola, opredieljenih za katolike, stojat će pod crkvenim nadzorom. Vrhovnoga školskoga nadzornika biskupije imenovat će Nj. Veličanstvo izmedju muževa, koje mu biskup predloži. Nije li u spomenutih školah izlišno skrbljeno za poduku u religiji, prosto je biskupu, da odredi duhovnika, koji će učenike obučavati u početcih vjere. Vjera i ćudoredno ponašanje mora da je neokaljano u onoga, koga se imade namjestiti za učitelja. Tko skrene s pravoga puta, odstranit će se sa svoga mjesta.““

„To su načela konkordata od god. 1855. o pučkoj školi u crkvenom pogledu.“

Ne treba, mnijemo, velika oštroumlja, a da uvidiš, da je onim, što je u tom konkordatu, kod nas još pravovaljanu, crkva katolička u skladu sa vrhovnom glavom države opredielila glede prava crkvinih na školu, jasno odsudjen i naš predjašnji školski zakon od god. 1874. i novi od god. 1888., uključiv i VI. glavu. Nema bo u zakonu našem ni traga kakovoj ustanovi, da imade sva obuka u svih predmetih biti u skladu sa katoličkom naukom; niti da crkva imade nadzirati uzgoj mladeži; niti da smije bditi nad svjetovnom obukom, da li se u njoj ne predaje štogod, što nije u skladu sa katoličkom naukom; niti da valja za srednje škole — dakle i za učiteljske, opredieljene za katoličku mladež, imenovati samo katoličke muževe za profesore i učitelje; niti da u tih školah mora obuka u svih predmetih biti tako udešena, da se njom mladeži u srce usadi zakon kršćanskoga života; niti da su biskupi neodvisni u opredieljivanju naučnih knjiga za religiju; a još manje ustanovljuje zakon naš, da su svi učitelji pučkih škola podvrženi crkvenomu nadzoru, ili da biskup predlaže za imenovanje dijecezanske školske nadzornike (za sveukupan rad u školi); niti se pri namještanju učitêlja ima gledati na čistoću njihove vjere. A ipak nisu niti tim konkordatom izcrpljena sva prava, koja crkva imade po svojoj naravi i po Božjoj odredbi na školu, već je to neki modus vivendi, po kojem crkva nastoji od svojih prava spasiti bar onoliko, koliko može.*)

*) O tom konkordatu bit će opet i niže govora.

Digitized by Google

Biskup za tim navodi neke točke *iz podneska o školi*, što ga iza sklopljena konkordata austrijski biskupi u svom sastanku zaključiše podastrieti visokoj vladi. Iz toga ulomka navesti ćemo bar važnije točke.

„Sliedeće *godine 1856.*, iza kako je konkordat bio sklopljen, sakupiše se *biskupi austrijski*, da utanače odredbe, kojimi će se konkordat provesti. U podnesku, što ga na tom sastanku zaključiše predati visokoj vladi, napisali su biskupi više toga potanje i o školi . . .“

„ . . . Biskupi su pisali: „„Njegovo Veličanstvo spoznalo je svojim navadnim oštroumljem, kako je važno, da katolička pučka škola stoji pod crkvenom upravom . . . Provodeć ove odredbe radi se prije svega o načinu, kojim će vlada Nj. Veličanstva u buduće uticati u upravu i nadzor pučke škole. S obzirom na dotično pravo državne vlasti izrečeno je u konkordatu, da će Njegovo Veličanstvo i u buduće dijecezanskoga vrhovnoga školskoga nadzornika na predlog biskupov imenovati. Što se tiče okružnih (kotarskih) školskih nadzornika, bit će najshodnije, ako ih biskup imenuje, al tako, da mu je vazda odabrati muževe, koji će biti vladi povoljni . . .““

„„ . . . Mjestnomu školskome nadzorniku ne smije se ustupiti pravo, da . . . nadzire učitelja religije . . . ili da o njem podnese izvješće na ma kakovu oblast . . .““

„Tako govorahu biskupi god. 1856. Škola, kojom su po ovih i drugih od starine predanih načelih upravljale oblasti svjetovna i duhovna u prijateljskoj slozi, bila je u cielome dobra, u mnogih zemljah vrlo dobra, te ja moram poimence pohvaliti ondašnju školu u Gornjoj Austriji, za koju sam školu — mogu to reći a da se ne precienim — kroz petnajst godina puno radio.“

„Al poznata stranka izposlovala je, te je godine 1868. izašao državni zakon, koji je školu postavio na posve nove podloge.“

Biskup spominje, kako su vjerni kršćani Austrije, poimence Gornje Austrije, opetovano prosvjedovali proti tomu zakonu i onda, dok je još bio zak. osnovom, i kašnje, kad ga je već vlada raznimi daljnjimi zakoni provodila; — al bez uspjeha. Onda nastavlja: „Zakoni oti imadu i u duhovnom i u vremenitom pogledu vrlo velikih manjaka, kako to i dvanajstgodišnje izkustvo uči; najveći manjak u duhovnom pogledu jest glavno njihovo načelo, po kojem državi pripada vrhovna uprava i

Digitized by Google

vrhovni nadzor nad cjelokupnom obukom i uzgojem, dakle poimence i nad religijskom obukom i religijskimi vježbami.“

To isto vriedi i za nas. Već smo gore opetovno pokazali, da je isti manjak i u našem i predjašnjem i sadašnjem školskom zakonu, makar prvi § o crkvenoj upravi i veli, da „svu obuku u vjeri samostalno(?) rukovode i nadziru dotične crkvene oblasti.“ Druge odredbe istoga zakona, pače i §§-i, koji odmah iza ovoga sliede, paralizuju tu „samostalnost“ podpunoma. A ob uzgoju nema tu ni spomena; i sav sustav zakona, kako već više puta rekosmo, jest proti svakome samostalnomu uticaju ine koje vlasti u školu, izim državne. To vriedi tako za zakon od 1874., kako i za novi od 1888., makar da se je u ovaj umjetno uklesala VI. glava.

„Ovo podvrgavanje religije pod svjetovnu oblast“, nastavlja biskup, „jest načelo, uz koje crkva obstati ne može, njime se crkvu u istinu poriče. Krist, utemeljitelj crkve, rekao je apoštolom: Idite po svem svietu i propoviedajte evangjelje; on je dakle njim i samo njim, pa u njih svojoj crkvi predao upravu i nadzor nad religijskom obukom, tako vrhovnu upravu i vrhovni nadzor, kako i neposredni; isto tako predao je jedino njima i svu upravu i sav nadzor nad religijskimi vježbami, jer je apoštolom i samo apoštolom, a u njih crkvi povjerio, da razpolaže otajstvi spasa i da ih dieli. S toga i jest sada već blagopokojni papa Pijo IX. odmah podigao svoj glas proti ovomu načelu otih novih zakona.“*)

Sad spominje biskup opetovne predstavke austrijskih biskupa na svjet. oblast proti tim novim škol. zakonom, to pojedinaca, to njih u skupu, to iz pojedinih pokrajina, to iz ciele države.

Jednu predstavku navodi imenice i dielom doslovce.

„Posljednji puta“, veli, „učinili su to“ — naime podastrli predstavku svjet. oblasti — „biskupi ciele Austrije god. 1877. u jednoj adresi na Nj. Veličanstvo našega uzvišenoga cesara, (koja je adresa proti volji skupštine bila objelodanjena), koju je bio sastavio nedavno preminuli gospodin bečki kardinal-nadbiskup.**) Vele u toj adresi biskupi medju ostalim:“

---

*) I o toj izjavi pape Pija IX. govorit ćemo niže dolje. O. p.

**) Ivan Rudolf Kutschker, koji je umro 27. siečnja 1881., a nasliedio ga 18./8. iste godine Josip Celestin Ganglbauer. O. p.

Digitized by Google

„„K pravom, što ih biskupi države na osnovu svoga crkvenoga poslanstva u stvarih pučke škole moraju tražiti, ... spada i to, da se crkvenim organom glede podieljivanja religijske obuke i glede religijskih vježba ... djece dopušta slobodan, po biskupih uredjen i upravljan djelokrug, i da obuka u svjetovnih predmetih dobije takov smjer, kako ona ne će biti na štetu ... religiji katoličkih učenika, ... već na uhar .... Biskupi naziru u načelih, na kojih se osniva novo školsko zakonodavstvo i u cielu nizu pojedinih propisa toga zakonodavstva takove odredbe, koje ne samo da se ne dadu u sklad dovesti sa spomenutimi pravi, pače su s njimi kadkada upravo u protuslovju, te malo ne desetgodišnje izkustvo dokazuje činjenicu, o kojoj je jedva moći još osbiljno dvojiti, da se u mladeži, odkad zavladaše novi školski zakoni, nije bitno povećalo ono znanje, koje im treba za život, a na suprot da gine kod učenika pučke škole religijska ćut, da kod školske mladeži ne staje religijskih vježba, da ne staje nuždnoga zapta, urednosti i ćudorednosti, pa da velike one žrtve, što ih u školske svrhe nosi država, zemlja i obćina, ne rode onimi rodovi, koje pravom očekuju od pučke škole svi oni, kojim je osbiljno stalo za srećom porodice i pravim blagostanjem družtva.““

Sad navodi biskup daljnje rieči adrese, gdjeno biskupi spominju pojedine neke rodove novoga škol. zakona, imenice one, što su mnogi učitelji, — slično kao u nas iza god. 1874. — pak i same neke školske oblasti, povodom novoga škol. zakona i pod njegovim plaštem opirali se duhovnoj oblasti, te se pošlo ća onamo, da se iz školskih soba bacalo razpela i svete slike, da se branilo molit „Zdravo Marijo“, da se jednom samo na tjedan vodilo mladež k sv. misi, ukidalo za mladež školske procesije itd.*)

Na pose pako spominju biskupi neprijateljsko prama crkvi ponašanje i mišljenje nekih pučkih učitelja u linačkoj biskupiji. Onda žigošu i to, što po austr. škol. zakonu — kô i kod nas u Krajini do g. 1888. — učitelj ne mora biti iste vjere, koje su djeca školu polazeća, dosljedno da može učitelj ili ravnajući učitelj biti ine vjere, nego li je učitelj vjere, ili pače i nikakove, ter dobro opažaju, da u takovu slučaju nije moguć složan rad duhovnih i svjetovnih školskih organa.

Kod nas istina zajamčuje školski zakon donekle *na nižih*

---

*) Tako se radilo i u Bosni i Hercegovini iza okupacije, a kod nas ima sličnih stvari. O. p.

Digitized by Google

pučkih školah, da učitelj ima biti iste vjere, koje su i djeca školu polazeća (§ 20. šk. zak. od 1888.); al osim onoga, što smo gore kod dotičnoga §-a proti njemu naveli, ne može se taj § valjano provesti, niti on puno koristi, upravo s toga, što svakolika škola stoji na bezkonfesijonalnom, ili hoćeš li blaže reći, na nekonfesijonalnom osnovu.

Napokon navodi biskup i zaključak ote adrese o tom predmetu: „„Pošto razvoj novih školskih zakona u protucrkvenom i protukršćanskom pravcu malo ne u svih dielovih države napreduje, ovdje u većem, ondje u manjem obsegu, ne mogu smjerno podpisani biskupi mirno gledati, kako se podkapaju i ruše kršćanski osnovi porodice i družtva u Austriji, a da ne upotriebe svako sredstvo, koje drže dopuštenim i shodnim, *kako će zapriečiti, da veći mah ne preotimlju takove školske prilike, od kojih se je bojati, da će poroditi naraštaj, koji ne bude više htjeo dati Bogu, što je Božje, a cesaru, što je cesarevo, naraštaj, koji se sprema, da ... postane povoljnim plienom i spremnim orudjem stranci, koja hoće oboriti sve, što postoji.*““*)

„Tako govorahu godine 1877. biskupi, vjerni otcevi i pastiri prävovjernîka o novoj školi ....." („Chr. päd. Bl." 1881. br. 6. str. 89.—92.).

Držimo, da je opet svakomu, koji ovo, što navedosmo iz ove poslanice, pročita i promotri, kô na dlanu jasno, kako ta poslanica, odsudjujuć austrijske školske zakone i bezkonfesijonalni sustav, na kojem su sazdani, odsudjuje ujedno i naš školski zakon, i predjašnji i sadašnji, jer je i jedan i drugi samo kopija austrijskih školskih zakona, nespretno namienjena na naše školske prilike, jer je kô i oni sazdan na istom pogubnom protucrkvenom i protukršćanskom osnovu, na osnovu bezkonfesijonalnom, na principu državne premoći u školi. —

c) Iste godine *1881. dne 13. listopada govorio je biskup Rudigier u gornjo-austrijskom pokrajinskom saboru proti današnjemu školskome nadzoru*, te reče medju inim:

„Kada zatim motrimo ono, što ti škol. zakoni sadržavaju, nije mi ni na kraju pameti, da se upuštam u pojedine stvari. Spominjem samo glavnu stvar. Pogrješke, što se nalaze u austrijskom škol.

*) Zaista osbiljna i velevažna opomena, koju bi si i naši zatočnici liberalnoga školstva imali duboko u srce usaditi. O. p.

Digitized by Google

zakonu, nisu naravi nuzgredne, može ih nekoliko biti, koje su nuzgredne naravi, al glavna pogrješka jest naravi glavne."

„Sav osnov austrijskoga zakona o školi jest protucrkven. Taj je sadržan u §§ 1. i 2. glavnoga školskoga zakona od 25. svibnja 1868. Tu se u § 1. veli: „„Nadzor i uprava sveukupne nastave podleži državnoj vlasti."" *)

„U § 2. veli se: „„Bez povrede ove odredbe podleži neposredni nadzor i uprava relig. nauka i vježba religijskih crkvenim organom."" **) Dakle je, gospodo moja, izrečeno,. da vrhovni nadzor i vrhovna uprava takodjer nad religijom i religijskimi vježbami pripada državnoj vlasti. To je absolutno necrkveno i nekršćanski, ta izreka doista crkvu niječe, jer crkva, koja imade u pogledu nauka religijskih i u pogledu religijskih vježba samo podčinjenu vlast, nije više nikakva crkva; ona je možda kakov odsjek državne uprave, ali crkva više nije. — Imenito ovo glavno načelo novoga školskoga zakonodavstva zabacio je sveti Otac u spomenutoj alokuciji."

„Već sam prije više godina izrekao prispodobu, koju opetujem. Da tko reče, cesar austrijski imade podčinjenu vlast u pogledu zakonodavstva, u pogledu pravosudja i t. d. u Austriji, a vrhovnu vlast da imade n. pr. čovjek neki gore na sjeveru, to bi se reklo, onda više nema austrijske monarkije; pa upravo tako moramo reći, da, ako su istiniti nazori, na kojih je osnovan zakon od godine 1868., nema više crkve, a nisu li istiniti, pa se provode, onda nuždno sliedi progonstvo religije . . ." („Chr. p. Bl." 1881. br. 20. str. 337. i 338.).

Što ovdje biskup govori o školskom nadzoru u Austriji, vriedi podpuno i za nas, i za naš školski zakon. Ako naime § 206. nov. škol. zakona („O crkvenoj upravi"): „Svu obuku u vjeri" — a ne uzgoj — „samostalno rukovode i nadziru dotične crkvene oblasti", sravnimo sa ostalimi odredbami glede uprave škole, moramo doći do zaključka, da istina ovaj § daje crkvi slovom pravo

*) „Die Aufsicht und Leitung des ganzen Unterrichtswesens untersteht der Staatsgewalt."

**) „Unbeschadet dieser Bestimmung untersteht die unmittelbare Aufsicht und Leitung der Lehren der Religion und der Uebungen der Religion den kirchlichen Organen".

Digitized by Google

nadzora i uprave nad religijskom obukom, al samo neposrednoga, podredjenoga nadzora i neposredne, podredjene uprave, dočim vrhovni nadzor i vrhovna uprava jest u državne vlasti. Jer u istom 5. odsjeku o crkvenoj upravi glase

§ sliedeći 207.: „Crkvene oblasti izdaju naučne osnove o nauku vjere i predlažu propisanja radi“ — dakle vlada ih propisuje! — „učevne knjige za obuku u vjeri“; nadalje

§ 208.: „Koliko se sati na tjedan ima na pučkih školah predavati nauk vjere, to će u sporazumku“ — ništa više! — „s crkvenimi oblastmi ustanovljivati zemaljska vlada“ (sic!); onda

§ 211.: „Samostalne katekete imenuje na predlog“ — samo! — „dotičnoga duhovnoga stola zemaljska vlada“.

Sav nadzor crkve nad školom u pogledu religijozno-ćudorednom uzgoju sastoji u tom, što daje § 212.: „Crkvenim oblastim pripada pravo obavješćivati se putem svojih organah o religioznom i ćudorednom stanju škole“, — a ne upravljati i nadzirati relig.-mor. uzgoj — „ter prema opaženim nedostatkom tražiti lieka u zemaljske vlade“ — kako? — putem prošnje! — s kakim uspjehom? — to visi od vlade!

Isto tako nema crkva niti vrhovnoga nadzora, niti vrhovne uprave nad religijskimi vježbami u školi, jer

§ 213. kaže: „Crkvene oblasti priobćuju svoje naredbe ob obuci u vjeri i vršenju nabožnih dužnostih zemaljskoj vladi, koja ih *ako im na temelju postojećih zakonah i naredabah ništa prigovoriti neima*, na vršenje dostavlja predstojnikom pučkih školah.“ Zemaljska vlada dakle jest vrhovna oblast, koja ima decidivni sud i glede shodnosti ili neshodnosti naredaba u pogledu religijske obuke i religijskih vježba — ona je u istinu crkva — a crkva njen podčinjeni organ; crkva nije pučkoj školi vrhovna kakova oblast niti glede religije, već je to vlada, jer samo preko vlade prima škola crkvene kakove naredbe, ako se vladi svidja.

Pa prema tomu principu glasi i § 204. („O zemaljskoj upravi“): „Zemaljska vlada: a) riešava sva načelna didaktično-pedagogijska i disciplinarna pitanja tičuća se obćih pučkih škola; b) izdaje naučne osnove za obće pučke škole; c) propisuje školske knjige za obće pučke škole; . . . . e) vrši vrhovni nadzor nad svimi pučkimi školami; f) najviša je molba u svih školskih poslovih za obće pučke škole . . .“

Digitized by Google

Pa ta podčinjenost crkve u tom pogledu proteže se ća i na konfesijonalne škole, (premda su one neka kao iznimka u novom škol. zakonu), jer smo gore vidjeli, da moraju u tih školah i vjeroučne knjige imati odobrenje od državne oblasti, kao i naukovne osnove itd., pa da i glede tih škola kaže §. 103.: „Zemaljska vlada vrši svoj nadzor nad konfesijonalnimi te srbskimi autonomnimi pučkimi i učiteljskimi školami . . .“

No kad to i ne bi vriedilo za konfesijonalne škole, ipak je ta VI. glava samo iznimka u zakonu, državom po milosti dozvoljena. Jesu li dakle tom VI. glavom crkvi katoličkoj obezbiedjena njena śveta prava, izpunjeni njeni pravedni zahtjevi na školu? — Držimo, da nisu. —

d) Mimoišav ostala javna pisma toga glasovitoga biskupa, u kojih govori o konf. školi, — kao što su n. pr. „dijecez. njegova naredba od god. 1882.“, kojom odredjuje javnu molitvu za blagoslovno djelovanje rajhsrata, (u 21. br. dijec. „Glasnika“ lin. biskupije od i. god.), zatim „korizm. poslanicu“ od god. 1884. ob uzgoju djece, u kojoj pohvalno spominje austr. škol. novelu od god. 1883., kojom se bar nešta izpravio bezkonfesijonalni školski zakon („Chr. päd. Bl.“ 1884. br. 7. str. 101. i sl.; 1883. br. 5. str. 75. i 76.): — navedimo samo još jednu *izjavu njegovu* za katoličku pučku školu, a tu vadimo iz njegove *pastirske poslanice od 26. lipnja 1884.*, *ob izborih,* u kojoj svojim vjernikom razlaže, *kako im se valja ponieti za izbore u zemaljski sabor,* da opet dobiju *konzervativni, katolički sabor, a po njem konfesijonalnu, katoličku pučku školu.*

Ono mjesto, koje govori *o novovjekoj školi* kano o jednoj od glavnih rak-rana i jada zemlje, glasi:

„Naši zemaljski sabori ostavljahu svojim nasljednikom sve goru baštinu: naša je zemaljska imovina sada oštećena i na kocku stavljena, zemaljski je razporez narasao do opasne već visine, stranačke su se strasti, ako i ne jedino po zemaljskom saboru, u zemlji žestoko razpalile, religijske i ćudoredne prilike, na pose u mladeži, vrlo su se pogoršale, financijalni odnošaji u zemlji duboko su spali, ovoj liepoj od Boga blagoslovljenoj zemlji prieti tužna budućnost, ako ne dobijemo bolje zemaljske sabore. Najtužnije u svih odnošajih zemlje jest stanje naših škola. Ako je u Lincu izlazeći časopis učiteljskoga družtva izrekao, da je staroj školi bila zadaća, od ljudi stvoriti kršćane, dočim je novovjekoj školi zadaća, od kršćana stvoriti ljude, dakle u učenicih razoriti kršćansku re-

Digitized by Google

ligiju, to se ne može premučati, da su dosadašnji sabori svojimi saborskimi većinami puno pripomogli, da pospješe otaj užasni cilj novovjeke škole. Zemaljski kakov školski zakon ne može da bude dobar, imenito ne može da bude kršćanski, dok nemamo bolji državni školski zakon; no gornjo-austrijski školski zakon, koji je proizašao iz našega zemaljskoga sabora, jest, koliko ja znam, od svih ove vrsti zemaljskih zakona najviše protukršćanski."

Zatim iztiče biskup, kako taj zakon uz ogromne žrtve, što ih je naprtio pučanstvu, sa svojom novovjekom školom po priznanju istih liberalaca nije ni znanja unapriedio u školske mladeži, a ipak su se njega gornjo-austrijski sabori tako žilavo držali, da niti čuti do sad ne htjedoše o kakovoj predstavci i predlogu konzervativaca proti toj školi. „Pijo IX.", nastavlja, „nazvao je u svojoj alokuciji dne 22. lipnja god. 1868. austrijski glavni školski zakon gadnim" — leges abominabiles. — „Nazvao ga je takovim sa crkvenoga gledišta poglavito za to, jer je u njem vrhovni nadzor i vrhovna uprava škole dopitana državi takodjer pogledom na nauk religije i na religijske vježbe, te se time u istinu poriče crkvu kao samostalnu oblast. A kakovim tek treba nazvati gornjo-austrijski školski zakon, kad imade ne samo u crkvenom, već i u svjetovnom pogledu toliko manjaka! Prvo, što nam je u duhovnom i svjetovnom pogledu nuždno, jest, da se školski zakoni izprave..."

Onda biskup navodi i razlaže uzroke, s kojih ota dobra katolička zemlja nema katol. sabora: 1. doondašnji izborni red, stvoren liberalizmom, al osobito 2. što se revni katolici suzdržahu od izbora, misleći, da onako ne će ništa izposlovati, a 3. oni, koji nemaju dosta čvrstoga osvjedočenja, dadoše se kod izbora za sabor od liberalaca zastrašiti i zavesti. Sve to odsudjuje biskup, razlaže važnost ìzbôra, i kakovi treba da budu, navodeć primjere iz sv. Pisma, ter ujedno živo nuka birače, da oto od Boga im povjereno velevažno pravo izbora ne propuste tako upotriebiti, kako će opet dobiti za sab. zastupnike prave, odvažne i dobro podučene katoličke muževe, a time i katoličku školu. („Chr. päd. Bl." 1884. br. 16. str. 277. sl., br. 17. str. 285. sl.).

I nije trud neumornoga biskupa bio uzaludan. Nije istina on sam gledao podpunoga ploda svoga znoja, jer se je prije preselio u bolji

Digitized by Google

sviet, naime 29. stud. god. 1884., premda je već on ovom poslanicom izvojštio konzervativnu većinu u saboru, nego te plodove osobito gleda drugi njegov njega baš vriedni nasljednik, a prije najvjerniji pouzdanik, sadašnji biskup Doppelbauer; jer sada ne samo da je većina u saboru konzervativna, već zahtjev za katoličkom školom postaje sve jači i silniji, pa će i uspjeti. No o tom niže kod krasnih pastirskih pisama biskupa Doppelbauera.

Kakov je karakter bio biskup Rudigier, vidi se najbolje od tuda, što mu po smrti i sami liberalci daju svjedočanstvo, da je bio u svakom pogledu vriedan, značajan, revan muž, koji je u svem gledao samo na saviest svoju i na duhovno dobro povjerena si stada. („Presse".) A dne 10. list. god. 1884. izjavi o njem nekom sgodom Nj. Veličanstvo, kojemu se je biskup Rudigier osobito svidjao: „Biskup Rudigier je izvrstan biskup." („Chr. päd. Bl." 1884. br. 19. str. 324.).

Držimo, da nije nuždno, na pose opet podsjetiti, kako izjave biskupa Rudigiera odsudjuju i naš školski zakon, i sav sustav državnoga monopolizma u školi, na kojem je i stari naš i novi školski zakon sazdan, uključiv i VI. glavu zakona od god. 1888. — Kao uz put dodajemo ovdje još pitanje: Bi li kod nas smio koji biskup onako otvoreno govoriti, kako je govorio biskup Rudigier, a da ga na red ne pozovu? —

11. *God. 1881. 10. srpnja* razposla novoizabrani tada *knezo-biskup krški (u Celovcu) Petar Funder**) *svoju prvu pastirsku poslanicu* na svoje vjernike, u kojoj veli medju inim:

„Blagoslov braka, nada države i crkve, to su djeca, o kojih je Spasitelj jednoč rekao: „„Pustite malene, da dodju k meni, i ne branite im toga, jer takovih je kraljevstvo nebesko."" Sa ovom je zapovjedju Kristovom dan danas u najpodpunijem protuslovju moderno nastojanje, da se upliv crkve na omladinu i njene religijske vježbe preprieči, ili na najnuždnije ograniči."

Zatim opominje biskup roditelje, da gorke rodove ovakova zapuštena religijskoga uzgoja preprieče time, da nabožnim kršćanskim uzgojem domaćim, a osobito dobrim primjerom svojim podpomažu nastojanje svojih duhovnih pastira. („Chr. päd. Bl." 1881. br. 16. str. 273.).

---

*) Postao biskupom 26./6. 1881., a nasliedio ga dne 19./3. god. 1887. sadašnji knezo-biskup dr. Josip Kahn.

Digitized by Google

Naš školski zakon skupa sa dotičnimi školskimi naredbami sigurno ograničuje, što više može, upliv crkve na pučku i učiteljsku školu, a ograničuje i religijske vježbe mladeži na ono, što je najnuždnije, pače podpuno prieči slobodan i samostalan upliv crkve na školu, — a na toj se stazi sve dalje koraca, — a niti iznimkom, što ju daje VI. glava, ne mienja se u stvari ništa. Dakle je nastojanje našega modernoga školstva za cielo takodjer „u najpodpunijem protuslovju sa zapovjedju Kristovom", što ju biskup netom spomenu. —

12. *Godine 1882. 1. listopada* upravi *biskup grada Parme msgr. Andrija Miotti na svoje vjernike takodjer prvu svoju pastirsku poslanicu,* u kojoj medju inim usrdno govori i učiteljem o religijoznom uzgoju mladeži. Iztaknu najprije svoju osobitu ljubav prama stališu njihovu, jer je i sam pripadao kroz puno godina stališu učiteljskomu, te nastavi: „Molim vas dakle sa sklopljenimi rukami, sdružite se sa mnom, da mladež, otu odabranu čest moga stada, za nebo uzgojite, dočim ju utvrdjujete u kreposti i o tom radite, da bude znanost vazda spojena sa nabožnošću, jer bez ove je znanost nož u rukuh djeteta. I poganin, kako dobro znate, posvetio bi svaku obuku Jupitru i u njega bi si izprosio mudrosti. I poganin uzkliknuo je svečano: „„Visoko poštuj mladenačku nedužnost: pueris debetur reverentia"", te reče: „„Virgines lectas puerosque castos — Dis quibus septem placuere colles — Dicere carmen. (Odabrane djevice i čisti mladići neka slave bogove sedmerobrežnoga grada.)"" (Hor. Carmen saeculare)."

Onda biskup navodi izreke iz Bakona Verulamskoga, Kartezija, Galileja, Newtona, Leibnitza, Grotija, Bosueta, Vikona, Kanove, da dokaže, kako je Bog kršćana gospod znanôsti, kako je religija osnov civilizaciji, svakomu uzgoju i zakonodavstvu; začin znanosti i pečat mudrosti; podloga i tumač svemu stvorenju, svietu nadsjetilnomu i poviesti svieta; jedini osnov pravici i zakonu kod svih naroda, vrelo pravoj ljepoti. Pa s toga i jesu svi mudraci svih vjekova Bogu i religiji žrtvovali i um i srce svoje. Na čelu svakomu naučnome zavodu da bi on htjeo da napiše rieči poznatoga filozofa — Bakona Verulamskoga: „Puno mudrosti čini čovjeka religijoznim, malo mudrosti bezvjercem."

Jedino religija da je siguran osnov i ohrana i svjetovnoj vlasti i družtvenomu poredku.

Digitized by Google

„Ljubimo dakle", zaključuje, „i štujmo tu blagotvornu majku, otu zaštitnicu i hraniteljicu civilizacije, otu skrbnicu pukova i närôda!" („Chr. päd. Bl." 1883. br. 3. str. 33. i 34.).

Iz toga sliedi, da imade religija, pozitivna kršćanska religija biti središte, ognjište školskoj obuci i školskome uzgoju.

No to ona nije u modernom školstvu, to ona nije ni u našem školskom zakonu, niti u onom od god. 1874., niti u novom od god. 1888. sa njegovom iznimnom VI. glavom. —

13. a) *Iz godine 1884.* spomenimo samo još nešta iz *govora briksenskoga knezo-biskupa dra. Šimuna Aichnera ob uzgoju,* što ga je držao pri osnutku *katol. uzgojnog družtva za Vorarlberžku dne 19. studenoga,* dočim ćemo prekrasni jedan pastirski list biskupa biskupije Kolumbusa u Americi iz toga vremena donieti niže dolje, gdje ćemo govoriti o provincijalnih saborih sjevero-američkom u Baltimoru i australskom u Sidney-u.

„Pogledamo li po svietu", tako počima učeni briksenski biskup, „i u najbližu blizinu i u daleku daljinu, jedva ćemo išta naći, što je tako duboko spalo, kako naš uzgoj, i u pogledu na uzgojna načela, i u pogledu na uzgojnu praksu."

Biskup se zatim tuži, da se niti u viših niti u nižih krugovih dan danas malne nikako ne uzgaja. Zabacilo se toli spasonosna uzgojna sredstva: kaznu i nagradu. A još je gora zabluda pogledom na uzgojni cilj; pravi cilj uzgoja, da se djeca uzgoje za Boga, za vječno im odredjenje, na posljedku dakle na slavu Božju, to da se posve zabacilo. Pa s toga 1. da izbaciše Boga iz uzgoja; djecu hoće da uzgoje samo za čovječnost (humanitet), od kršćana hoće da stvore ljude, t. j. hoće da djecu uzgoje bez religije, bez Boga. Sa najvećom bojazni čuvaju se, da se ne bi u naučnih školskih knjigah spomenulo ime Božje, ime Spasiteljevo; u učiteljskih družtvih i skupštinah niti se ne spominje, kako će se promicati religijozni, kršćanski uzgoj, riečju: o Bogu šute, religija je izvržena preziru i sramoti. — Uslied toga da se 2. širi pokvarenost mladeži u velike; statistika mladenačkih zločina da je užasna i da svedjer raste. Množe se ća mladenačka samoubijstva; mladih samoubilaca ima od 16, 17 godina, pače i školske djece. Uzgoj da je posve spao. „... skrajnje je vrieme, da se vratimo boljemu uzgoju. S toga se danas sakupilo množtvo muževa, da osnuju katol. uzgojno družtvo; takovo je nuždno; takovo mora da bude."

„Skrajnje je vrieme, da se vrnemo natrag ka kršćanskim načelom, k religiji. Prava religija

Digitized by Google

daje nam sve; pruža najizvrstnija uzgojna načela, uzore i primjere. Osobito je pako sam Bog najbolji uzgajatelj."

Biskup to dokazuje time, kako je Bog Gospodin u st. zavjetu Izrajil uzgajao i vodio ka Kristu... „Za Krista dakle, ka Kristu mora uzgoj biti upravljen. Sam Krist veli: „„Ja sam vaš gospodin i meštar"", „„samo jedan je vaš učitelj!"" Jest, nauka našega Odkupitelja Isusa Krista pravu je uzgoju osnov, i mora da to bude, hoće li ljudi da budu vremenito i vječno sretni..." („Chr. päd. Bl." 1885. br. 5. str. 73.—75.).

Našemu školstvu nije Krist, nije vjera kršćanska, nauk kršćanski središte, nije duh, koji ga proniče, već je vjeronauk cigli jedan naukovan predmet, u slabu vezu sa ostalom školskom obukom i sa uzgojem. Dakle su ove rieči biskupove nova odsuda našega školskoga zakona.

b) Nadovežimo ovdje odmah glavne točke iz prekrasnoga *odrješitoga govora istoga biskupa dra. Aichnera u tirolskom saboru dne 8. siečnja god. 1886.* u školskoj razpravi. Biskup u tom govoru dokazuje na dlan, kô riedko drugi, da *škola, u obće uzgoj, po naravi spada pod upravu crkve, a ne države, jer država da nije sposobna uzgajati. A uz to pristaje ono, što govori, tako vjerno na naše školske prilike, te biš rekao, da baš nje riše.* Govor je tako krasan i sgodan za nas, a presvietli sada još živući govornik u katoličkome svietu sa svoje učenosti tako glasovit, te mislimo, da nam čitalci ne će zamjeriti, ako sadržinu toga govora većim dielom doslovce donesemo.

Označiv biskup svrhu, za što je uzeo rieč, da naime obrazloži predlog većine, neka se za Tirolsku izposluje stalan i podpun školski zakon, da se jednoč školstvo ustali, i to na katoličkom osnovu, nastavlja: „Mi hoćemo..., kako rekoh, cio zakon. Razlog, za što sada uzimam rieč, jest, što bih rad da protumačim i dokažem, za što mi zahtievamo katolički školski zakon, školski zakon, koji je sazdan na osnovu katoličkih načela..... Za što dakle zahtievamo katoličku školu?"

„Nije tajiti, gospodo moja, da je novovjeka škola, to jest škola, što ju stvoriše novi državni zakoni," — od god. 1868. i 1869. — „škola bezkonfesijonalna; jer mislim u području, u kojem je učitelju djelovati; — molim, da me pravo razumijete, — u tom području, tvrdim, da je naša škola bezkonfesijonalna. Pod

Digitized by Google

konfesijonalnom školom mogu valja da razumievati samo takovu školu, gdje je religija središte obuke, gdje su svi drugi predmeti po svojoj naravi u skladu sa religijom, gdje svakolika obuka, nadahnuta religijskim duhom, postaje uzgojna obuka. U tom smislu za cielo nije u spomenutom području naša škola konfesijonalna.“ —

A za cielo nije ni naša škola po tome konfesijonalna, pače niti ona, što ju VI. glava nov. šk. zakona iznimno dopušta, nije pravo konfesijonalna, pošto niti po toj glavi crkva ne može posve samostalno odredjivati duh, kojim će biti proniknuta obuka.

Biskup pobija i prigovor, da ipak zakon školski od 14. svibnja 1869. u 1. §-u odredjuje, da je poglavita zadaća pučke škole religijozno-moralni ili hoćeš moralno-religijozni uzgoj. Jer odmah § 2. odredjuje, da, izuzev nauk religijski i religijske vježbe, „cjelokupna ostala obuka imade biti neodvisna od svake crkve i religijske družbe;“ — kod nas toga zakon školski ne veli baš izrikom, al duh njegov, naukovne knjige i dr., riečju sav sustav bezkonfesijonalni, na kom školski zakon stoji, zahtieva to, pa se tako i praktikuje; — „jer kad je uticaj svake crkve i religijske družbe izključen, onda to za cielo znači, da je izključen uticaj svake pozitivne religije; jer pozitivnu religiju iz vana zastupaju i brane organi one crkve ili religijske družbe. No ako je škola neodvisna od uticaja svake pozitivne religije, od česa je tada odvisna? Napokon od znanosti, to jest od promjenljivih mnienja vremena, kojim je rezultate učitelj slučajno negdje uhvatio, te ih onda djeci predaje. No tada očito prestaje konfesijonalnost, tada mogu pače nastati protuslovlja, tvrdnje učiteljeve i kateketine mogu si protusloviti.“

Da takovo protuslovlje biti može, i da ga je i bivalo, dokazuje biskup sgodnimi primjeri i činjenicami iz izkustva. A to protuslovlje da i djeca brzo opaze.

„Kad i velim,“ nastavlja biskup „da je škola po svojoj bíti bezkonfesijonalna, nisam time rekao, da je škola bez svake religije. Tä religija se predaje kao obvezatan predmet, ima i religijskih vježba, al time, gospodo moja, još nije religiji u školi povraćeno podpuno njeno pravo.“

„Kad zakoni državni religiju kao uplivni činbenik iztisnu iz ostalih naukovnih predmeta, i kad ju učine sgoljnim obvezatnim

Digitized by Google

naučnim ili obukovnim predmetom, to još nije podpuno dostojanstvo i zadaća religije. A tako je po našem zakonu" (i po našem hrvatskom. O. p.).

„Po naših je zakonih medju mnogimi predmeti, koji su propisani za škole, jedan takov predmet i religija, a jest žali bože gdje gdje i na zadnjem mjestu."

Biskupu rekoše više puta sami katekete, da djeca baš za to slabo uče nauk religije, jer su ostalimi zadaćami toli obterećena, da se religija uči tek na posljednjem mjestu", (tih slučajeva ima i kod nas. O. p.) „Pa i sama religija", veli, „kao obligatan predmet, gospodo moja, stoji k tomu još pod vrhovnim nadzorom države!" (I kod nas.)

Iz toga biskup zaključuje, da je današnja škola prestala biti zavod pretežno uzgojan, kako je do sada uviek bila, a da je postala zavod pretežno naučan...

„No, gospodo, religija nije samo naukovan kakov predmet, ona je duša školi, jer je jedinstvena i središnja točka, koja školu u svih obukovnih predmetih skupa drži i u jednu jedinstvenu cjelinu veže, a ovo jedinstvo podaje školi samo religija. Izvadite nju, pa ćete unieti u školu nesklad i opreke, i s toga nikakov dobar napredak. Religija je još više, ona je duša uzgoju; uzgoj je glavna stvar pri školi, i taj uzgoj može da bude samo kršćansko-religijozan. No ja velim: **uzgajanje nije stvar države, država ne može uzgajati**; nisam ja prvi, koji to tvrdim. Država, to joj nitko ne poriče, može dati zakone i naredbe za naobrazbu budućih državljana, **al uzgajati, preuzeti u ruke svoje uzgoj djece, to je izvan njena djelokruga.**"

To dokazuje biskup time, što uzgojem valja poglavito djelovati na srce dječje, na ćud njegovu, a to može samo ljubav: ona ljubav, što ju imadu roditelji po samoj naravi, usadjenu jim Bogom samim, a osobito ona ljubav, što ju religija u djeteta njeti i budi; u države pako nema ljubavi ni otčeve ni majčine, ona može samo kategorički, strogo zapoviedati, može zahtievati velike žrtve, troškove za školu. „**Tim manje može država**, gospodo moja, **da uzgaja religijozno**; jer da religijozno uzgajaš, valja da dobro shvatiš svrhu uzgoja, ka kojoj treba mladež uzgojem dovesti. Država shvaća tu svrhu samo nepodpuno i manjkavo. Moderna država poznaje samo ovozemni život, a ne pozna onozemnoga; **s toga ne može država da religijozno uzgaja**, jer ne shvaća ni najvažnije zadaće, odredjenja čovječjega za vječnost."

Digitized by Google

„... Pomoći čovjeku, da izpuni zadaće, koje ima na ovom svietu, a koje sižu u vječnost, to nije u vlasti države. Sliedi dakle iz toga, što rekoh, posve jasno, **da samo crkva može uzgajati u religijozno-crkvenom smislu.**"

I po temeljnih državnih zakonih, veli biskup, da bi valjalo dopitati crkvi pravo, da kao najvažniji svoj nutrašnji posao samostalno uredjuje uzgajanje svojih budućih članova po njihovoj vjeroizpoviesti. Tomu pako ne dostaju 2, 3 sedmična sata nauka religije. Tim se ne može zadovoljiti katolički puk, ne mogu se zadovoljiti katolički roditelji. Razvikalo bi se kô veliku nesnosljivost, da su u Bosni muhamedanska djeca prisiljena pohadjati školu, u kojoj se kroz 20 sedmičnih satova podučava u strogo kršćanskom duhu, a mujezinu da se dozvoljava, govoriti djeci kroz 2 sedmična sata o izlamu. Zar nije onda za kršćanske roditelje vrlo grko, kad im djeca moraju pohadjati školu, koja nije proniknuta kršćanskim duhom, ili je bar indiferentna, u kojoj je pogibelj, da im se, izuzam 2 sata nauka religije, kroz 20 sedmičnih satova u svjetovnih predmetih slabi ćudoredno-moralno osvjedočenje? A to, što se slabi religijski momenat, što se obuka razdvaja od uzgoja, mora da vuče za sobom pogubnih posljedica.

Biskup navodi neke tamne točke i manjke, koje su se u školstvo uvukle po novom škol. zakonu.

Ponajprije govori *ob odnošaju svećenstva prama školi*, veleći: „Uticaj svećenstva na naše škole jest vrlo neznatan" — kô i kod nas. — „Čak i glede religijske obuke i religijskih vježba upliv je njegov vrlo stegnut. Država jednostrano opredieljuje broj sati za nauk religije. A u pogledu religijskih vježba ne pripuštaju crkvi, da odlučuje. Nastane li razpra glede odmjerivanja religijskih vježba, odlučuje država bez dogovora sa biskupi. Poznato je takodjer, kako se gdje gdje dokinulo školsku misu bez dogovora sa crkvenimi organi" — baš na vlas kao kod nas.

Zatim spominje, da su *školske knjige indiferentne i bezkonfesijonalne.* „Jer time, da je ovdje ondje nešta dobra u nje upleteno, nisu još konfesijonalne. Ime Božje spominje se vrlo riedko, a ime Spasiteljevo skoro nikada." — Time je biskup ocrtao i naše školske knjige. — „I glede odredjivanja religijskih knjiga uticaj biskupov nije odveć velik ..."

Biskup se nadalje tuži na učeničke knjižnice, u koje da se ušuljava i puno zla, pače i knjige protuvjerske. Pa premda se takove po nalogu ministrovu imadu izbaciti, da ne odlučuju nimalo

Digitized by Google

crkveni organi, koja je knjiga takova, jer na te knjižnice nemaju upliva. I položaj župnika ili katekete u školi da je nevoljan. Nije li župnik ujedno i kateketa, izključen je iz škole, te tako jedan dio njegova stada otet je njegovoj pastvi.

Ni učitelja ne može župnik da izpravi, ili da ga ma i blago opomene: učitelj mu odvraća, da on (župnik) u školi nema posla, i to kadkad starcu župniku, koji je učitelja uzgojio, a možda i pridigao do toga položaja.

Jedva puno više upliva da ima kateketa — bio župnik ili kapelan ili samostalan kateketa. Ne utiče u školski zapt (kao ni kod nas): red iz ćudorednosti da se daje kadkad bez njegova pitanja (i kod nas ne riedko). Djeca da se, poimence po gradovih, prvi put primaju u školu, pa mu se to niti ne javlja; opraštaju djecu od škole, a da njega ni ne pitaju, da li diete ima ma i najpotrebitije znanje iz nauka vjere.

Dalje govori biskup još *o učiteljskih školah.* Već god. 1878. izjaviše tirolski dekani svoje nepouzdanje u naobrazbu učiteljskih pripravnika ... Oti dekani zahtievaju takodjer, „da se u učiteljištih odstrane indiferentne, bezkonfesijonalne knjige, te da se i riečju i pomoćju obukovnih knjiga kod budućih učitelja i učiteljica religijsko čuvstvo ne samo ne oštećuje, već da se što brižnije njeguje." — Željeti je to i kod nas.

Napokon tuži se, da *pri namještanju privremenih učitelja*, pače i takovih, koji bi morali obavljati orguljašku službu, *dušobrižnika niti ne pitaju.* — Kod nas ga ne pitaju niti kod definitivnoga namještaja. —

Na koncu priznaje biskup, da se u praksi nisu izvodile sve oštrine zakona, jer su i svjetovni organi školski znali prijateljski susretati duhovnika, pa i veći dio učitelja da je još opojen dobrim katoličkim duhom. Al je istina, da ima u školi puno manjaka; pa da to i nije, katolici sve jedno hoće, da se školstvo jednoč uredi stalnim zakonom, i to hoće školu katoličku, sazdanu na katoličkih principih.

Ljudi razboriti i izkusni da priznavaju, da rodovi novovjeke škole u pogledu religijozno-ćudorednom nisu oni, koji se očekivali od nje. Tà mnogobrojne tužbe na surovost i divljačtvo mladeži da valjda nisu iz prsta izsisane.

Dnevice da se užasno množe zločini mladenački, pače učestaju zločini i kod djece. Tomu da nije kriva sama škola: ima i drugih uzroka; „ali dosta je to, što škola nije spodobna, znatno umanjiti taj broj zločina mladenačkih, a upravo ondje nije spodobna, gdje se je škola najviše razcvala. Manjka naime kod mladeži uticaj religije, koji bi ju ćudoredno obrazovao i oplemenjivao.

Digitized by Google

Biskup završuje svoj preznameniti govor, uvjeravajuć, da će družtvo opet jednoč podignuti ruke k religiji, sada posve zapostavljenoj, da ga spasi od propasti . . .

Ako se i nije nadati katolikom, da će izvojštiti sve ono, što zahtievaju, da će nadvladati ogromne zapreke, koje im stoje na putu, bar su si svjestni, da su oko toga nastojali. („Chr. päd. Bl.“ 1886. br. 3. str. 41.—45.).*)

Pošto je biskup, rišuć religijozno-moralno stanje školstva ondješnjega, orisao tim manje više i naše domaće školske prilike, pače svih naših školskih nevolja ni orisao nije, mislimo, da ne treba tek dokazati ono, što već spomenusmo, da je tim odsudio i naše školstvo, i naš školski zakon i stari i novi, a da tu odsudu ne može da oslabi niti iznimka, što ju sadržaje VI. glava novoga zakona. —

14. Spomenimo odmah iza toga govora *govor knezo-nadbiskupa salcburžkoga dra. Franje Alberta Edera,* što ga je govorio *o katoličkoj školi* u istoj sjednici *tirolskoga sabora isti dan 8. siečnja 1886.*

Nadbiskup obrazlaže kratkim govorom, za što glasuje za predlog škol. zakona, podnešen saborskom većinom. Spomenimo neke točke iz toga govora.

Nadbiskup, nadovezujuć na rieči svoga predgovornika, koji je bio rekao: „Katolički puk, posebice tirolski, stoji na katoličkom osnovu“, veli: „Podpuna istina i posve pravo. No kad vaskoliki katolički puk stoji na katoličkom osnovu, to valja da ipak imade pred svimi mladež pravo, da stoji na katoličkom osnovu.“

„Hoću da posve u kratko izjavim, da novi školski zakon ne stoji na katoličkom osnovu, kad spomenem, da se drvo pozna po rodovih mu.“

Sada nabraja neke tih grkih rodova, kako su naime učitelji djecu u školi učili protivno onome, što uči katolička nauka, ... da katoličku nauku ne ciene, za nju nemare, ... da su učitelji sami pred njim priznali, da ih se tako učilo u učiteljištu . . .

Što § 1. škol. zakona odredjuje, da je školi svrha religijozno-moralan uzgoj, to da ne odlučuje ništa . . .

Odgovara uz to nadbiskup na neke prigovore predgovornika

*) No najnovije viesti, po kojih je tirolski sabor ogromnom većinom prihvatio predloženu mu osnovu konfesijonalnoga školskoga zakona, i po ministru Gautschu predložio Nj. Veličanstvu na potvrdu, koju je potvrdu osnova već i zadobila 30./4. god. 1892., dokazuju, da se tirolski katolici nisu uzalud borili. (Vidi prilog VIII. teč. „Kath. Schule“ (od god. 1892.).

Digitized by Google

svojih, te veli, da je **novovjeka škola**, i ne gledeć na grke njene rodove, po sebi već **bezkonfesijonalna**... Posvuda da se osjeća potreba, slušaju se zahtjevi za novimi pučkimi školskimi zakoni... Da se učiteljem uredjuje njihovo materijalno stanje, s time da je posve sporazuman, te zaključuje: „Već sam izjavio, da je pučki školski zakon na osnovu katoličkom potreba, da je pravedan zahtjev. Reklo se, da zemlja ne može ništa zahtievati, da nije za to vlastna. Zemlja će u interesu katol. pučanstva i svih katoličkih roditelja, koji su u istinu vjerni svome uvjerenju, zahtievati i mora neprestance zahtievati, da se u školi ništa ne predaje, što vriedja katoličku sviest.“ („Chr. päd. Bl.“ 1886. br. 4. str. 63—65.).

Stoji li kod nas pučka škola na katoličkom osnovu? Vriedi li dakle rieč nadbiskupova i za našu školu? —

15. Biskup pasovski *Josip Franjo Weckart* u korizmenoj poslanici na puk i svećenstvo, u kojoj razpravlja o kršćanskoj školi, spominje *stvar, vrlo važnu za nas i za ocjenu današnjega školstva.* Veli medju ostalim, gdje govori roditeljem, kakova ima biti dobra pučka škola:*)

„**No sa vjerskom podukom valja da se takodjer podudara duh, u kojem se ostali naukovni predmeti predavaju**, da se ne ozliedi nježno religijsko čuvstvo djece, da se ne uzdrma i pomuti njihova religijska sviest, već da se sve više učvrsti. Nijedan učitelj, koji je pravo shvatio zadaću kršćanske pučke škole, ne će moći pristati uz nazor, da religija ne stoji u nikakovoj svezi sa njegovimi naukovnimi predmeti, i da joj je mjesto izključivo u onih satovih, koji su po naukovnoj osnovi za nauk religije odredjeni“, — kako je to posve prema bezkonfesijonalnom sustavu, na kojem je sazdano moderno školstvo i moderni školski zakon i u Cislitaviji i kod nas —; „nasuprot ćutit će se prinukanim, *da se svakom sgodnom prilikom osvrne i na religijski momenat, i da ga iztakne, te da svukoliku obuku predaje u kršćanskom duhu*“.

Al to je dakako moguće samo u kršćanskoj, u konfesijonalnoj, dakle za katolika u katoličkoj, a nipošto u bezkonfesijonalnoj, niti u nekonfesijonalnoj školi, kakova je naša. A da li je duh škole i školske obuke takov, to opet nikako ne pripada državi da nadzire, koja nema posla sa stvarmi religije, već jedino crkvi, Kristom za to postavljenoj. Dakle...?

A tako predavati u duhu religijskom, kršćanskom, drži biskup

---

*) Prostor nam žali bože ne dopušta, da donesemo bar sva **važnija** mjesta iz te prekrasne okružnice toga velikoga prijatelja škole.

Digitized by Google

tim nuždnijim, što škola valja da i srce uzgaja, a valjan uzgoj moguć je samo na osnovu religije.

Samo takov „uzgoj, koji se osniva na tom pozitivno-religijskom osnovu“, koji objavljenu volju Božju vazda postavlja vrhovnim pravilom našoj volji, koji se služi i uspješnimi sredstvi milosti, jest spodoban, da prodire u nutrinju srca djetinjega, i da ga preporodi i posveti i uztrajno predobije za krepost. Sgoljna školska stega da djeluje samo iz vana, pa za to samo prividno i prolazno.

Oko toga uzgoja da je danas školi osobito nastojati, jer ga porodice većinom odnemariše. Na pose pako da mora vjerska obuka srce ogrijavati i uzpaljivati, da se u život djece pretoči i u životu njihovu da se zrcali. Oko te velevažne i težke uzgojne zadaće da moraju u školi složno sudjelovati svi uzgojni činbenici, na pose da mora učitelj biti pun žive vjere kršćanske, odan svetoj crkvi, čovjek nabožan i za povjerenu si djecu podpuno požrtvovan iz ljubavi prama Bogu, koji mu je povjerio svoje ljubimce, da ih k njemu vodi.

Takov da će učitelj naći svoju najveću nagradu za svoj trud upravo u tom, što se je žrtvovao iz ljubavi prama Bogu, naći će u uzgojnih nesgodah i grkih neuspjesih, koji svakoga učitelja manje više takodjer prate, najsigurniju utjehu u svetoj vjeri i u tom, što se nada vječnoj plaći.

„Sa dušobrižnici obćine“, veli biskup, „živi takov učitelj u miru i dobru sporazumku, te se čuva razdora, koji školi samo škodi i koji je svim dobro mislećim sablazan. Ne izčekuje spas škole od toga, da crkvu izgone iz njena pravnoga položaja prama školi, da školu odtrgnu od crkve, da se škola rieši nadzora od strane crkvene oblasti, već ga izčekuje od skladnoga, krepkoga sudjelovanja škole i crkve, učitelja i svećenika. Kako da ne uvidja, da je škola u doba, kad no klima sav državni, družtveni i moralni poredak, samo onda spodobna, da pripomaže, kako mora pripomagati, uzdržavanju reda, sigurnosti prestola, ohrani najviših dobara života, kad čvrsto stoji na tlu vjere i kad je u najtjesnijem vezu sa crkvom.“ Učitelj, koji u tom duhu radi, da je velik blagoslov za cielu obćinu, njega da i roditelji i država i crkva visoko cieni.

Sad se biskup obraća još posebice i k svome *dušobrižnomu svećenstvu,* bodreći ga, da po uzoru božanskoga Prijatelja malenih uztraje u svom požrtvovnom i težkom nastojanju oko uzgoja mladeži.

Al uspjeh svomu djelovanju izčekivat će i svećenik i učitelj više od Božje pomoći i Božjeg blagoslova, nego od svoga rada...

Digitized by Google

I roditelje opominje biskup, da vjerno i sdušno podupiru školu, krepeć u djece štovanje prama učiteljem.

Osobitu pažnju preporuča biskup opetovnoj obuci i uzgoju mladeži, koja je svršila obću pučku školu, jer je mladež u tih godinah izvržena najvećim pogibeljim.

Na koncu progovara biskup, taj veliki prijatelj djece, i kršćanskoj djeci milo i nježno, puteći ih i opominjuć na ljubav prama školi i na počitanje i poslušnost prama učiteljem . . .

To su te prekrasne nadpastirske rieči *o pravom duhu kršćanske škole i o pravom odnošaju religije i crkve prama školi.* (Vidi članak: „Die christliche Schule" u „Kath. Schulzeitung" u Donauwörthu 1885. br. 13.—16., i članak „Die christliche Schule" u „Chr. päd. Bl." 1885. br. 10.—12.).

U Njemačkoj, na pose u Bavarskoj, kako već gore spomenusmo, nije školski zakon toli opriečan duhu sv. crkve, kako u Cislitaviji i kod nas. Pa je biskup ipak držao nuždnim, tako odlučno zauzimati se za kršćansku školu, za prava crkve na školu, za kršćanski, za crkveni duh u uzgoju i obuci školskoj. Nije li time jasno i nedvojbeno odsudio onaj duh, kojim je opojen školski zakon u Cislitaviji, a manje više i kod nas? Nije li odsudio time sustav državnoga monopolizma u školi, na kojem je sazdano i naše školstvo, i naš školski zakon i stari i novi, ne izključivši niti VI. glave novoga škol. zakona, koji se sustav, kako smo gore vidjeli, sve jasnije i dosljednije provodi?

16. *Iste godine 1885.* iza gornje poslanice izdao je *pastirsku poslanicu pok. nadbiskup bamberžki Fridrik pl. Schreiber ob odnošaju crkve prama državi,* u kojoj govori i *ob odnošaju crkve i države prama školi,* te taj ulomak još kraće, al jednako jasno *pokazuje, kako naš školski zakon niti VI. glavom ne daje crkvi ni iz daleka svega onoga, što ju po pravu ide u pučkom školstvu.*

Navedimo taj kratki ulomak doslovce. Razlaže nadbiskup ponajprije, kako je crkva najčvršći oslon za ugled, koji je državi toli nuždan, jer ona u jednu ruku uči, da su vladari Božji namjestnici, vršitelji zakona u ime samoga Boga, a u drugu búdi i krepi u narodu sviest pravice, opominje narod, da svjestno vrši zapovjedi Božje, i priučava već mladost, da obdržava zakon Božji; zatim nastavlja ovako ob odnošaju države i crkve prama školi:

„Još u bliži dodir dolaze država i crkva na polju škole — javne obuke i uzgoja mladeži. Nitko ne će zaniekati mudroj državnoj vladi prava, da dade mladež u svih čisto ljudskih znanstvenih granah tako temeljito podučavati i obrazovati, da budući gradjanin

Digitized by Google

bude dorasao povećanim zahtjevom vremena. **Ali crkva imade neodvisno pravo na uzgoj uma i srca mladeži**, jer gradjanin države (državljanin) valja da je ujedno i gradjanin nebeskoga kraljevstva. Njegovoj je s toga duši nuždna vrlo rana duhovna pastva, koja je samim Bogom povjerena zakonitim duhovnim pastirom. Bez pomoći crkvine ne može država ni uz najbolju volju podpuno i cjelovito postići pravu svrhu škole. Mogla bi država istina uzgojiti naraštaj razuman, prevejan, okretan, koji zna svoj probitak proračunavati, al nikada ne će moći da uzgoji naraštaj *ćudoredan i savjestan.* Tä prava je ćudorednost bez religije nemoguća; umna naobrazba bez nabožnosti vodi k zlu, al „„početak je mudrosti — strah Božji.““ Za to će i škola jedino sudjelovanjem crkve postati gojilištem religijozno-ćudorednoga života i prave gradjanske sreće. Na to se sudjelovanje crkva ćuti u velikoj mjeri obvezanom, te pritiče njime rado i veselo školi u pomoć. Tâ ona je bila u prvašnje vrieme majka škole! Kad nasuprot u najnovije vrieme mnogi zlobnici smjelo tvrde, da u crkve ne ima srca i smisla za školu, to se taj prikor sjajno pobija pogledom na djelovanje svećenstva u korist školi i pogledom na mnogobrojne crkvene zadruge, kojim je životna zadaća poduka i uzgoj mladenačkoga naraštaja. Kojom savjestnošću i koli povoljnim uspjehom one otu zadaću riešavaju, to uči izkustvo, te bi to mogle da potvrde i državne školske oblasti.“*)

„No kada ondje, gdje je upliv crkve podpuno odstranjen, kao što je to u viših znanstvenih državnih zavodih, kadkada dozrievaju rodovi bezbožne znanosti, — al ne na spas pojedinca, niti državne cjeline,“ (tko će reći, da to na naše prilike nikako ne pristaje?) „tada može to crkva samo bolno da žali, al ne može da to promieni.“ („Kath. Schulztg.“ 1885. br. 16.).

Sada pastirski list prelazi na daljnju prevažnu dodirnu točku med crkvom i državom, naime na socijalno polje, na pitanje siromâka râdnîka. —

Opet držimo, da ne treba osobita oštroumlja, a da uvidiš, kako i ovaj pastirski list svojimi katoličkimi načeli, što ih iznosi i brani u pogledu prâva crkve na školu, jasno odsudjuje načelo prevlasti i monopola države u školi, na kojem je sazdan

*) Nadbiskup dakako nema na pameti ovu ili onu pojedinu zemlju, gdje su možda crkveni organi mogli i revnije nastojati oko škole, — premda ni tu nije stvar onako crna, kako ju rado rišu liberalni vikači, već ima na pameti cjelokupnu crkvu, na pose pako Njemačku. O. p.

Digitized by Google

i naš školski zakon ujedno sa VI. glavom, koji no zakon ne priznaje crkvi nikakova neporeciva, od države neodvisna prava u školi.

17. *Oko polovice lipnja 1886.* bila se sastala u St. James Hall-u *u Londonu pod vodstvom westminsterskoga nadbiskupa glasovitoga, sada več pokojnoga kardinala Manninga* velika *katolička skupština u poslu katoličkih početnih škola.*

Skupštini prisustvovalo je množtvo odličnih katolika. Iz *govora Manningova* vadimo ovo: Djece, koja su god. 1856. u westminsterskoj nadbiskupiji polazila katoličke početne škole, bijaše 11.000; a ote godine 1886. bijaše ih već 25.000. Ova promjena na bolje da je djelo neumornoga nastojanja svećenîka i katoličkih školskih odbora, koji su se osobito od god. 1870., ne žaleći nikakovih žrtava, trsili i brinuli, da na polju školstva pripomognu katoličkim načelom do pobjede. Onda je naime englezka vlada, potiskivana liberalcî, bila dokinula konfesijonalne škole, a uvela bezkonfesijonalne. Katolici, koji su svi skrozimice siromasi, morali su tada podvostručiti svoje sile, da sačuvaju školam svojim konfesijonalni značaj. Do sada su i uspjeli, veli kardinal, al se budućnost prikazuje mutnijom, jer da će svaka liberalna vlada ovom stazom dalje poći. Sgodnim je zatim načinom kardinal orisao pogibelji u pogledu vjere i porodice, što no nastaju iz atejističkog školskog sustava i iz njegove biblije bez kršćanstva.

Liepo se je mogao pozvati na Stuarta Milla, kano na nesumnjiva svjedoka, koji se je najodlučnije izjavio proti tomu, da država škole posve sebi prisvoji.

Poslie kardinala govorilo je još za katoličku školu nekoliko članova, a medju njimi i Sir John Day, jedan od najuglednijih englezkih sudaca, zatim barun Rose i član doljnje kuće Melloy. („Chr. päd. Bl.“ 1886. br. 13. str. 227.).

Ni naše početne (pučke) škole nisu u istinu konfesijonalne, pa niti one po receptu VI. glave nov. škol. zakona, jer su i ote podpuno u rukuh države; dakle rieči kardinala Manninga i ostalih katoličkih zastupnika na toj skupštini jesu i za naše škole osudne.

No za onoga, koji ništa ne mari za ugled katoličkoga nadbiskupa kardinala i katoličkih odličnika, navesti ćemo iz iste godîne dva nesumnjiva, svim poznata svjedoka u Englezkoj, odprta liberalca čiste pasmine: *Gladstone-a* i *lorda Salisbury-a.*

Digitized by Google

Gladstone govorio je u svom izbornom govoru u Glasgovu takodjer o nastojanju katolika Iraca za konfesijonalne škole. On brani Irce od sumnjičenja, kao da time, što hoće svoje katoličke konfesijonalne škole, navaljuju intolerantno na ostale konfesije; jer „konfesijonalno obučavanje", veli govornik, „ako se pravo promisli, nije, kad se nadzire, nipošto progon drugih konfesija. Konfesijonalno obučavanje postaje progonom istom onda, ako se nameće sviesti drugih konfesija. A to po zakonu, što ga predlažemo, ne smije da bude." Konfesijonalnomu uzgoju da su skloni ne samo Torijevci, već i mnogi drugi, koji ne pripadaju toj stranci.

Salisbury pako reče pred svojimi izbornici iste godine 1886., iza kako je bio položio čast premier-ministra, ove *prekrasne rieči:*

„Religijski je uzgoj jedno od najdragocjenijih naših prava. Ne govorim ovdje lih u svoje ime; što sám zahtievam, to hoću da je jednakim načinom dozvoljeno i „non-konformistom" u Walesu i katolikom u Irskoj. Ja zahtievam, da bude svim konfesijam dozvoljeno, uzgajati si mladež po svojoj vjeroizpoviesti, a ne po sramotnom mekaničkom sustavu „„religijske obuke"", koji je sada u navadi po tako zvanih „„board schools"" (neutralnih školah). Da taj uzgoj bude u istinu religijozan, nuždno je, da učitelj ono vjeruje, što mu je naučati, i da rieč Božju tako nauča, kako ju vjeruje. Dokle god ne postoji zajednica čuvstva medju učiteljem i učenici, i dokle god učitelju ne bude dopušteno, da slobodno nauča religiju, dotle će puk u takovoj religijskoj obuci nazrievati samo vrst prevare. S toga bih htjeo, da sve konfesije imadu najširu slobodu u pogledu svoje religijske obuke. U posljednje vrieme govorilo se je toliko toga o zločinih i o najgroznijih opačinah, o rastućoj ćudorednoj izkvarenosti i o silovitih sredstvih, kojimi bi valjalo boriti se proti toj izkvarenosti. Nuto mi imademo samo jedno jedino sredstvo, da ne stane toga zla, a to je sredstvo kršćanska religijska obuka. S toga vam mećem na dušu, da obranite najdragocjeniji posjed, što ga imamo kao gradjani slobodne države, naime pravo, da naša djeca i djeca naših istomišljenika budu podučavana u podpunoj istini kršćanstva, i da se ne imadu umiešati *nikakove teorije o državnome nehajstvu* (za religiju), nikakove svjetovne nauke, koje bi uništile otu najvišu povlasticu, što ju kršćanski narod može posjedovati." („Chr. päd. Bl." 1886. br. 7. str. 125.).

Digitized by Google

18. Navedimo sada *dvie izjave biskupa u St. Gallenu* (u Švicarskoj) *Augustina Eggera*: najprije razpravicu, što ju izdade *iste god. 1886.* pod naslovom „*Christus und die Volkserziehung*“, u kojoj kratko al jasno, oštroumno i pun svete revnosti, i to načinom ne polemičkim, već poučnim, jezikom za puk razumljivim, razpravlja pitanje ob uzgoju i obuci, o kojem se dan danas toliko govori; a onda *govor njegov*, što ga je govorio *21. listopada 1890. na svečanosti Pijeva družtva* (Pius-Verein) u Wylu (u Švicarskoj).

a) Iz spomenute razprave donosimo glavne misli, a neke točke doslovce, iz poglavja: *Čemu nam treba konfesijonalnih škola?*

Jer ne će biskup, da polemisuje, ne će niti da dokaze proti bezkonfesijonalnoj školi vadi iz neposredne blizine, jer da je kod njih (u St. Gallenu) onako bezkonfesijonalna škola tek u povojih, te porad posebnih okolnosti nisu njeni pogubni rodovi dovoljno dozreli; pogledat valja onamo, gdje bezkonfesijonalna škola već odulje i u većoj mjeri djeluje.

Zatim *pobija redom razloge*, što ih navadno navode za bezkonfesijonalnu a proti konfesijonalnoj školi, te ih pobija većinom *svjedočanstvi samih protivnika crkve.*

Prvi je razlog, što bezkonfesijonalna škola tobože unapredjuje školstvo i pučku naobrazbu.

Taj razlog da ne stoji, budući da se napredak škole i pučka naobrazba postizava samo tada, kada svi uzgojni činbenici u školi složno sudjeluju, kad naobrazba nije samo jednostrana naobrazba uma. No baš u bezkonfesijonalnoj školi te sloge, toga jedinstva da nema, budući da se umnu naobrazbu razstavlja od religijske obuke i religijskoga uzgoja. Pa tako da mora i uspjeh uzgojni u takovoj školi biti nedostatan, pače da mora i umna naobrazba zaostati.

Tomu da za austrijsko školstvo svjedoče svjedoci, koji za cielo nisu pristaše konfesijonalne škole; a to je „Neue Freie Presse“ i obća učiteljska skupština u Beču g. 1874., jer da se i jedna i druga grko tuži na naučni neuspjeh i na manjak svakoga zapta u austrijskih pučkih školah.

Isto da svjedoče za bezkonfesijonalne ženske škole u Pruskoj nepristrani trierski listovi, a uzvisuju konf. škole katol. redovnica.

I englezki školski nadzornik Stokes da izjavljuje na osnovu 17 godišnjega izkustva, da nije moguće, te pučka škola u obuci i uzgoju više uspije, nego što uspješe katoličke škole, poimence škole redovnica u sjevero-zapadnoj Englezkoj. Sličnih izjava ima iz drugih pokrajina. Tako dnevnici opetovno zasvjedočiše, da

Digitized by Google

školska braća u Belgiji svojimi školami na daleko u svakom pogledu nadkriljuju državne škole.

I poznati francuzki liberalac Challemel Lacour da veli: „U katol. je klera dar za obučavanje, kojemu se svatko diviti mora, koji ja u velike pohvaliti moram . . .“

Ni drugi razlog da ne stoji, kao da bezkonfesijonalne škole bolje goje domoljublje i gradjanske kreposti, a katoličke škole da ih ne goje. Pita biskup, da li su bezkonf. škole u zakup uzele domoljublje? Dokazuje, da su baš oni narodi, koji su najodlučniji katolici, najbolji patriote, kao Poljaci, Irci i Tirolci. Slično da vriedi i za švicarske... kao i za njemačke katolike.

8. ožujka 1873. da je liberalni zastupnik Nasse u pruskoj zastupničkoj kući priznao: „Duševni život naroda ovisi na daleko i široko, poimence na ladanju, od duhovnîka, te je njemački župnik bitno i častno pripomogao, da je naobrazba posljednjih dvaju stoljeća napredovala; on zaslužuje častno mjesto kraj školnika kod Sadove“, — gdje su naime Austrijance Niemci pobiedili, koju pobjedu velikim dielom pripisuju pučkoj naobrazbi. — I Fridrik II., premda inače slobodoumnjak i bezvjerac, da priznaje tiesni vez medju gradjanskimi dužnostmi i religijom, te zove nekog preziratelja pučke religije ludjakom ili anarhistom, koga će dat zatvoriti, ako takove bezbožne ideje širi med puk, budući da narod, ako ne štuje najvećega cara nebesnoga, te ne časti njegovih sluga u crnoj halji, ne će poštivati niti pruskoga kralja, koga smatra Božjim namjestnikom nad Pruskom, nit će za njega htjeti umrieti. Već Tertulijan da je mogao pred pogani prije 1600 godina pozivati se na vjernost kršćana prama vladaru. .

Treći razlog, što se navodi za bezkonfesijonalne škole, tolerancija, medjusobna snosljivost naime, da je takodjer samo prividan. Zar nisu i prije protukonfesijonalnih težnja u školah konfesije živile u medjusobnom miru? Vjerske razmirice, koje su tekom pola stoljeća narod uznemirivale, da nisu potekle od koje konfesije, već od onih, koji su svakoj konfesiji bili neprijatelji. Katolik je snosljiv prama ljudem, a da ipak ne popušta od svoga religijskoga uvjerenja. Tolerancija, što ju njeguje bezkonfesijonalna škola, rodi bezvjerjem, vjerskim nehajstvom; a tomu ne smije biti mjesta u školi. Liberalno ministarstvo Altenstein u Pruskoj izjavi već 27. travnja 1822.: „Izkustvo uči, da se u zajedničkih (simultanih) školah dostatno ne goji glavni elemenat uzgojni, re-

Digitized by Google

ligija, pak je naravno, da to niti ne može da bude. Namjeru, da se takovimi školami unapriedi veća snosljivost medju raznimi vjerskimi sljedbenici, riedko kada ili nikada ne postizavaju". A to je kasnija budućnost još utvrdila, jer, kako reče n. pr. Miquel 12. ožujka god. 1875. u pruskoj zastupničkoj kući, „u bezkonfesijonalnoj školi nema mosta, nema prelaza iz područja religije u područje znanja i čuvstvovanja, ... pače često radi ona i proti konfesijam", pa za to u mnogom mladom čovjeku izazivlje ... još većih opreka. Danomice da opažamo, kakovom tolerancijom rode u Francuskoj bezkonf. državne škole. Al u jednoj stvari, dokazuje biskup, bezkonf. škole svakako uspievaju, a to su protukonfesijonalne težnje. No ujedno dokazuje, kako je bezumno misliti, da se bezkonfesijonalne škole, da se takove težnje dadu složiti sa privrženosti k svojoj konfesiji. Takove težnje i takove škole da su i neopisiva krivica i nasilje na saviest roditelja, koji moraju djecu svoju u te škole slati. Kad bi država u istinu htjela biti bezkonfesijonalna, ne bi smjela nikojemu religijskome nazoru niti prijati, niti ga pobijati. Al to da je nemoguće, makar da ima na papiru zakonskih odredaba, koje tu nepristranost odredjuju; jer „tko nije samnom, taj je proti meni", veli Spasitelj, te će se hoćeš ne ćeš morat u praksi, a osobito u uzgoju, pojaviti ili religijske ili protureligijske kakove težnje. To da potvrdjuje medju drugimi i Göthe i filozof Schoppenhauer. Bezkonfesijonalna škola da u ostalom već sama po sebi škodi konfesiji, makar da to ne čini namjerice.

To da se vidi i u religijsko-ćudorednom životu mladeži, kako Döllinger dokazuje u pogledu američkoga školstva. Još otvorenije riše po vlastitom izkustvu upravo grozne moralne rodove bezkonf. škole medju ženskinjami u Americi glasoviti profesor Agassiz, inače bezvjeran slobodoumnik i pristaša državne škole. Isto potvrdjuje za mužku omladinu Amerike general Camberlain, ravnatelj javne ûze u Massachusettu, a s njim da se slaže i službeni jedan izvještaj o zločinih u Americi. A jedno i drugo, naime moralno razsulo i ženskinja i mužkaraca potvrdjuje američki list „Freeman-ov Journal", i nalazi činjenicami u ruci tomu razsulu uzrok u bezkonfesijonalnih, bezbožnih državnih školah.

Iz Pensilvanije izjavljuje već god. 1864. jedno izvješće o državnih školah: „Od dana do dana biva jasnija važnost, pače i absolutna nužda religijskog uzgoja", jer buduća generacija

Digitized by Google

da treba više značajnosti; a to je samo onda moguće, ako opet oživi i ojači kršćanski duh.

U američkom kongresu god. 1873. da je izjavio zastupnik Clinton L. Merriam iz New-Yorka: „Ponos naroda našega na svoje škole vrlo je ponižen", jer da se u samom New-Yorku odkrilo i zaplienilo više od 15.000 listova, kojimi učenici i učenice naručivahu nesramne slike. Tako u novom svietu; al ni u starom da nisu bezkonf. škole boljimi rodovi urodile, kako to n. pr. ote posljednje godine (1886.) dokazuju javne tužbe odličnih liberalnih dnevnika parižkih na obćenitu izkvarenost mladeži u državnih gimnazijah, a to zlo da nuždno zahtieva krepku pomoć.

Mimoišav množinu drugih dokaza, napominje biskup sud jednog protestantskog liečnika, koji je god. 1871. u Cincinatiju izdao knjigu „Sotona u družtvu. Od jednoga liečnika", u kojoj je u kratko sabrao sve grozne rodove nevjere i bezbožnosti, nećudoredja i zločinstva u Sjedinjenih Državah, pa ih sve svadja na današnji bezkonfesijonalni uzgojni i školski sustav, kakova sustava da niti u pogana nije bilo.

A nasuprot tomu da daju katoličkim školam najsjajnije svjedočbe i sami protestanti. Tako reče englezki protest. školski nadzornik Marschall: „Po mojem izkustvu moram priznati, da jedino škole, kojim upravljaju katol. redovnice, postizavaju podpuno pravi cilj kršćanskoga uzgoja ... Slično da govori i Harway za irske škole. Protestantski svjetski list „Newyork Herald" priznaje, da tisuće i tisuće porodica svjedoče, kako su „redovnice katol. crkve najbolje učiteljice mladim djevojkam, najpouzdanije uzgojiteljice našega doba, gdje no sve više mah preotimlje duh svjetovan bez soka i smoka. Pod njihovimi rukami pronikoše žensku mladež ona načela, po kojih su naše majke ponos naš i slava naša."

Protestantski liberalni list „Atlantic Monthly" daje tu hvalu i dječačkim školam, veleći: „U većini tih samostana i kolegija redovničkih ne ima onih nevolja, koje se spočitavaju našim akademijam ..."

„Završujemo ovaj odsjek", veli biskup, „pitanjem: Je li moguća bezkonfesijonalna škola, a da ne postane škola protukonfesijonalna, a time protukršćanska i ćudoredju pogubna? — Pa kad bi i bila moguća, zar ne bi i ovakova bila pogubna? — I onda još vriedi za nju prikor nekog

Digitized by Google

francuzkog pisca: „„Neutralnost, koju vi hoćete da namećete državnim školam, a time i samoj državi, mnogo ju više ponizuje i slabi, nego i sam nihilizam, jer je to nehaj za religiju i za više pojimanje života. Samo jako osvjedočenje i podpuno gospodstvo nad samim sobom stvara velike gradjane i velike narode. Pozivljemo se proti vam na Boga i slobodu.““ — Još oštrija, al jednako istinita je rieč Colwellova, što ju navodi Döllinger: „„Izključenje kršćanstva iz javnoga uzgoja jest samoubojna uredba; najljući neprijatelj čovječanstva ne bi bio mogao ništa drugoga izumiti, što bi bilo pogubnije za republikanske inštitucije zemlje.“*)

No da *oti rodovi* bezkonfesijonalne škole nisu samo slučajni, već da polaze od samoga principa bezkonfesijonalne škole, dokazuje biskup time, što je sam taj princip kriv i poguban. Za to navodi još nekolike *protestantske glasove iz Njemačke.*

„Dr. Curtmann, koji nipošto ne spada medju ortodoksne, veli u svom „„Lehrbuch der Erziehung und des Unterrichtes““: „„Gdje još postoji sbiljna konfesija, t. j. gdje se još zajednički drže jedne vjeroizpoviesti i točno izražena crkvena ustroja, tude ne može da bude roditeljem svejedno, da li škola njihove djece konfesiju samo štedi, ili ju osobitom ljubavlju pazi. Ima istina crvena nit, koja se provlačuje kroz sve monotejistične religije, al ima još vidljivija takova nít, koja karakteriše svekolike kršćanske konfesije; no ovu ne možeš prosliediti odieljenu od čitave tkanine, razdro biš i samu tkaninu. Nijedan katolik, barem nijedan iskren katolik, ne će rado gledati, ako mu djeca polaze školu, gdje je križanje pri molitvi zazorno, ili mu se možda još i podsmjehiva; nijedan pravi izrajilac ne će rado gledati, ako se mozajizam smatra samo pripravnom nekom školom savršenijoj religiji. A pravi protestanat ne će trpjeti, ako u školskoj molitvi treba majku Božju zazivati. Već je to vrst filozofskog malovjerstva i nevjerstva, ako tko uztvŕdi, da je to svejedno, ili da to ni spomenuti ne treba. A veli li se: ima takodjer roditelja, koji drugčije misle, dobro, onda je do tih slobodoumnih roditelja, da si pribave posebnu religijsku obuku, ne pako da ju narinu narodu i njegovoj djeci. — Bez nužde podizati mješovite škole, jest podhvat pogibeljan, pače upravo nepedago-

---

*) Naše škole u Hrvatskoj nisu konfesijonalne, a niti iznimna škola VI. glave nije u pravom smislu takova, jer i ona stoji na osnovu bezkonfesijonalnome; dakle su *bezkonfesijonalne* — sredine nema; dakle vriedi za nje i za sustav, na kom je i naš školski zakon sazdan, ista osuda, što ju izrekoše do sada navedeni za cielo nepristrani svjedoci. O. p.

Digitized by Google

gičan, pa nikako ne dokazuje mudrosti novijega doba, da se poradi nekolikih udobnosti, ili kakove prištednje maleni naučni zavodi, koji imadu pozitivno izražen vjerski značaj sa učenici i učitelji posebne konfesije, ujedinjuju u veću istina, al za to i mnogo klimaviju i nenaravniju sglobu. Što se više zavod raztezuje izvana, to više obično gine nutarnja mu vrstnoća.""

Ne odsudjuju li ove rieči jasno i naše komunalne, mješovite škole, i naš bezkonfesijonalni školski sustav?

Biskup navodi još drugih uvaženih muževa u pedagožkoj znanosti, protivnika mješovitim školam, kao: K. pl. Raumera, dra. H. Gräfe-a, Palmera, dra. H. W. Schütze-a, dra. Zillera, Fr. W. Dörpfelda.

Osobito su znamenite izjave Dörpfeldove o konfesijonalnoj školi, što ih biskup navodi. One su jasna odsuda naših škola i našega školstva. Neka mjesta donosimo doslovce.

Dörpfeld drži, da je i proti svakoj pedagogici, kad se zanemaruje toli moćno kulturno dobro, kakova je za uzgoj pozitivna religija, konfesija, te se podaje osakaćena naobrazba mjesto cjelovite. To da je ili ludost, ili opačina, najpače u religijskoj naobrazbi. „„No mi kršćani stojimo na kršćanskom kulturnom polju, mi živimo u kršćansko-religijskoj zajednici; naša je pedagogika kršćanska, i služba, koja ima da obrazuje našu djecu, kršćanska je školska služba. Ota školska služba, kršćanska, mora s toga da ne dvostruko ili trostruko — ne, već svom svojom snagom do zadnje žilice prosvjeduje proti bezreligijskomu školstvu, . . . jer se pri kršćansko-religijskoj naobrazbi ne radi samo o najboljem dielu kulture, već još više — o zdravlju cjelokupnoga narodnoga žića, to pojedinoga, to zajedničkoga."" Pa kako klasične narode „„nije spasiti mogla ni obranbena sila, ni pravna znanost, ni državnička mudrost, tako će i kulturni narodi malo po malo sgnjiti, ako kršćanstvo opet odbace, ili u uzgoju odnemare. — Pedagogika ne dopušta niti da školu razstave od religijskih zajednica, niti da religijsku obuku od ostale obuke luče, a najmanje dopušta, da religijski uzgoj u obće i posvema iz škole izgone. Što je Bog sjedinio, čovjek neka ne razstavlja. Religijsku obuku u nauci, u pjevanju i u molitvi izgoniti iz školskoga života, nije za školnika drugo, van iz godine izbrisati proljeće; — a ostalu obuku od religijske obuke razlučiti, tako da može svaka svojom posebnom stazom da ide, već prama duhu, koji ju goni, ne znači drugo, van uzgajati dvoličnost i šarenjačtvo . . . ." Bezkonfesijonalnu školu drži Dörpfeld zavodom, na vidik naprednim, uzgojnim, ali u istinu lih naučnim zavodom, koji zabacuje najvažnija pedagožka načela, najuspješnija obrazovna sredstva, koja mjesto da u uzgoju činbenike sjedinjuje i spaja u slogu, ona tu slogu ruši i kida medju školom i crkvom, medju školskom i religijskom obukom, a u viših školah i medju učiteljskim osobljem. „„Značaj takove

Digitized by Google

gromače uzgojnih uredaba i sila u najboljem je slučaju bezznačajnost, bezosnovnost, anarkija; eto pedagogike dvoličnosti i šarenjačtva na najvišem stepenu!"" Često puta pako, misli, bit će tako zvana bezkonfesijonalnost u istinu konfesija pod kakom krinkom, a za krinkom da je konfesija bezvjerstva, ili novovjekoga židovstva, i koja druga slična, kojoj je glavna značajka, da joj se ne će da pokaže pravo svoje lice.

Tako govori ne biskup, već Fr. W. Dörpfeld, izdavalac evangeličkog školskog časopisa; njega i naši liberalni pedagozi visoko ciene.

Jednako da je govorio već god. 1874. predsjednik zastupničke komore u Saskoj, pl. Zehmen, pače i zloglasni filozof Hartmann označuje socijalnu demokraciju, koja radostno kliče nad grozotami francuzke komune, rodom uzgoja bez religije.

„Tako dakle", veli biskup, „slažu se vjernici i nevjernici sa Pestalozzijem, „„da ćemo s našim pukom samo time dospjeti do dobra cilja, ako ga onamo privedemo, da svoj sadašnji život čvrsto priveže uz nade budućega života", pa navodi za to još jednoč rieči spomenutoga Dörpfelda: „Kršćanin može da podnosi, da mu kojekako krnje zemne probitke, gdje no je državna uprava dopala jednom ruku bezumne i nepravedne vlasti ili većine, pače može trpjeti, da mu i saviest gnjetu, u koliko ju samo gnjetu; ali nijedna kršćanska porodica, koja znade, što je kršćanstvo, ne će državi dopustiti, da razpolaže sa kršćanskim značajem uzgoja kao kakov razbojnik sa svojim plienom.""*) Hoće li koji roditelji, misli Dörpfeld, da si djecu uzgoje bez religijske školske obuke, to je njihova stvar. Ali od nas kršćana zahtievati, da s toga napustimo konfesijonalne škole, ter ako imadu državnu vlast na svojoj strani, narivavati kršćanskim roditeljem bezkonf. škole, i time razkidati roditelje od njihove djece tamo, gdje je vez med njimi najjači, „„za to nema na zemlji prava nikakova vlast i nikakova većina, nikakov kralj i nikakov parlamenat.""

Držimo, da se jasnije ne može odsuditi nesretni i bezbožni monopolizam državni u školi, na kom se osniva i naše hrvatsko školstvo, nego li što to čine ovi glasovi auktora protestantskih i liberalnih, koje je do sada naveo učeni biskup.**)

---

*) Zaista oštro, al istinito i pravedno. O. p.

**) Budi nam ovdje dopuštena jedna sgodna opazka. Poznato je, kako naši liberalni pedagozi nikada, ili riedko kada spominju i navode u svojih literarnih pedagožkih radnjah, n. pr. u „Napredku", katoličke pedagoge; poznato je, da time naša učiteljska omladina jedva i naslućuje, koli je i bogata i krasna i vrstna katolička pedagogika, jer joj većinom preporučuju djela nekatolička. Naši liberalni pedagozi, kako je i posve naravno, ako i jest nada sve žalostno, najvole navoditi auktoritete protestantskih i racijonalističnih pedagoga, tako

Digitized by Google

Biskup *zaključuje* svoj baš sgodni i usrdni spis, napominjajući još osobito, e bi i pristaše i protivnici ove misli, ovaj veleważni predmet, o kom piše, osbiljno uvažavali i o njem razmišljali; jer ovako važna i odlučna pitanja današnjega vremena, o kojih visi spas ili propast družtva cieloga, da nije smjeti povlačiti u strančarsku političku borbu, jer nam ne prieti ova ili ona politička stranka, već cielomu družtvu, svemu postojećemu redu da priete tri velika neprijatelja: bezbožni materijalizam, anarhična revolucija i socijalizam.

U drugih stvarih naučili smo se prosudjivat valjanost kakove uredbe bez predsuda po rodovih njenih, pa ju onda prama tomu zajednički, bez razlike stranaka, popraviti. Činimo to i u tom veleważnom pitanju, kad se radi o spasu neumrlih duša, o spasu ljudskoga družtva. „Mogu li država i ljudsko družtvo obstati i biti sretni bez Krista i njegove crkve?“ To je veleważno pitanje, prama kojemu nije nikomu slobodno, biti ravnodušnim. „„Tko nije za mene, jest proti meni.““ Istom da se je počelo narode odkidati od kršćanstva, pa se sviet već sgraža nad posljedicami. Pokazuje li teorija ili pokus u kojoj drugoj umjeći poguban uspjeh, takova da se teorija, takov pokus napušta. Ne valja dakle nastavljati pokus, ne valja podpomagati težnju, koja već sada pokazuje tako užasne rezultate. „Komu se hoće da ne stane posljedica obćeg odpada od kršćanstva, koje se već pojavljuju u bezvjerskih čoporih anarhista, taj ne smije i nadalje namjerice narod u školi i u jav-

---

te se može reći, da je naša pedagožka literatura, da su pedagožki naši proizvodi proniknuti duhom protestantskim, ako ne racijonalističnim. Znamo na pose, da liberalni naši pedagozi i spomenutoga Dörpfelda i dr. kao pedagožke auktoritete spominju, — n. pr. g. Basariček u svom izvještaju o preustroju naših preparandija od 29. prosinca 1887. u 2. br. „Napredka“ god. 1888. (vidi gore str. 164. ove naše razprave). No u čudu se pitamo: A za što oti naši pedagozi iz protestantskih svojih auktora ne navode ovaka ili slična mjesta, gdje no ti auktori odrješito zagovaraju konfesijonalnu, a odlučno zabacuju bezkonfesijonalnu, mješovitu pučku i učiteljsku školu? Za što nam spočitavaju, što kao katolici zagovaramo katoličku konfesijonalnu školu? Ili zar je u Njemačkoj simultana škola, u kojoj se ipak puno više uvažava vjerski momenat, nego u naših školah, pogibeljnija, nego naša komunalna? Ili zar nije u Njemačkoj žiteljstvo u pogledu konfesije više izpremiešano nego u nas? Pa za što naši „pedagozi“ bar ne zagovaraju kršćanski karakter pučke škole, kad smo ipak malne svi kršćani, te napuštaju karakter obćenito religijozno-ćudoredan? No odgovor nije težak: Ex abundantia cordis os loquitur.

Digitized by Google

nom životu otudjivati njegovoj crkvi, ne smije i nadalje crkvu prikazivati pogibeljnom državi i ljudskome družtvu, proti kojoj da nije moći nikada smagati dosta iznimnih zakona, stražara i veriga; on mora da napusti protukonfesijonalne težnje, jer se u svojih učincih pokazuju protukršćanskimi, pogubnimi za narod. Tko hoće da se naužije rodova kršćanstva, ne smije kršćanstvo u nikakovu obliku pobijati, već ga svimi silami pomoći unapredjivat i njegovat." Al to dakako da valja činiti i u drugih područjih, a ne samo na polju škole . . .

Biskup meće i istomišljenikom svojim na dušu, kako ova razprava nema služiti lozinkom kakovoj političkoj stranci, već svim strankam dati povod, da prama tomu pitanju zauzmu načelno, jasno stanovište. Želi, da se ta katolička načela ob uzgoju i obuci tiskom i raznimi družtvi što dalje prošire; a razumije se, da se imadu katolici i u svom izbornom i gradjanskom djelovanju držati ovih načela . . .

No krivo je, veli, misliti, da će se povoljnim riešenjem školskoga pitanja, ma da se saborskom većinom i izvojšti konfesijonalna škola, odstraniti ono vjersko i moralno razsulo, koje je današnje družtvo zarazilo. Tu treba da se sav družtveni život popravi, ka kršćanskoj istini i ćudoredju opet privede. A k tomu da je dužna pripomagati i obćina i država, a na pose porodica i crkva, pače i svaki pojedinac na onom mjestu, na koje ga je Providnost Božja postavila. Osobito valja da „otcevi obitelji ne samo sborom, već i tvorom i životom svojim poput Jozue svojim ukućanom govore: „Ja i kuća moja služit ćemo Gospodu." („Chr. päd. Bl." 1886. br. 12.—14. str. 193. i sl. sl.).

To je mali ulomak iz toga krasnoga, za naše današnje školske prilike tako sgodnoga spisa učenoga biskupa švicarskoga.

Jasna je to i svečana odsuda današnjega bezbožnoga državnoga samogospodstva u školi, današnjega bezkonfesijonalnoga školstva i *onoga sustava školskoga, koji je osnovom i našemu školskomu zakonu od god. 1874., i novomu od god. 1888. uključiv i VI. glavu toga zakona.*

b) *Druga gore spomenuta izjava biskupa Eggera o konfesijonalnoj školi jest iz god. 1890.*

Dne 21. kolovoza 1890. reče naime na svečanosti Pijeva družtva („Pius-Verein") u *Wylu u Švicarskoj prekrasno slovo o školi i ob uzgoju.* Donesimo iz toga govora bar neke misli.

Biskup izjavi svoju žalost rad st. gallskih školskih

Digitized by Google

knjiga, jer u njih ili se neriedko o Bogu niti ne govori, ili se o Bogu uči, što je Bogu mrzko; a ima, veli, opet i takovih, koje istina govore o kršćanstvu, al ne o Kristu (koliko puta govore naše o Kristu? O. p.), govore o stvarih, koje diete nuždno znati mora, a da pri tome ipak Boga ne spominju (je li kod nas puno drugčije? O. p.). U pogledu na druge pojave našega vremena, koje isto tako škode religiji djece, tuži se biskup na ona cigla dva sedmična sata religijske obuke, koja da nimalo ne dostaju. S time da je upravo, kao da biljku na tjedan samo dva sata izlažeš svjetlu i suncu. Biljka ne će uspievati (jako dobro! O. p.). Tako moraju i plemenite biljke u vrtu Božjem na zemlji, djeca, blagotvoran i oživljujući uticaj vrhunaravnoga svjetla vjere u religijskoj obuci uživati više, nego dva sata, **pače cjelokupna obuka mora da bude takovo svjetlo**, takovo grijuće i oživljujuće sunce.*)

Zatim se tuži biskup, da sada nije više, kako negda, kršćanska vjera u javnom i privatnom životu živa, da ne staje u družtvu duh kršćanski; al za to i nabraja tužne rodove današnjega protukršćanskoga duha u javnome i privatnome životu, te nastavlja, kako treba upotriebiti druga sredstva, dok se ne poprave današnje nesretne školske prilike. Ta sredstva, kojimi valja jačiti u družtvu i u životu katoličku vjeru i katoličku sviest, jesu katoličke pučke misije, družtva katolička, valjano štivo za mladež, a osobito katolički koledari itd. Na koncu bodri malodušne, jer da je pobjeda istine i kreposti sigurna, budući da duša po naravi teži za istinom i pravicom: „duša je po naravi kršćanska, jer je stvorena za istinu i krepost; jedino u kršćanstvu nalazi se uspješno sredstvo kreposti, milost Božja, koja nam pritiče svetimi sakramenti; Kristom bo bio je sviet usrećen, i Kristom valja da se sviet opet usreći. „„Christus vincit, Christus regnat, verba Christi manent in aeternum = Krist pobjedjuje, Krist vlada, rieči Kristove ostaju na vieke.““ Nauk pako Kristov čist i nepokvaren nalazi se samo u katoličkoj crkvi. U toj dakle treba tražiti spas, pa će se narodi opet povratiti, morat će se povratiti k njojzi, kao svojoj pravoj majci. Nužda će ih prisiliti, ako ih ne će pamet privesti.“ („Chr. päd. Bl.“ 1886. br. 13. str. 258. i 259.).

Svatko vidi, da je biskup, orisav tužne školske prilike st. gallske,

*) Je li kod nas tako? pa da i jest u tako zvanih konfesijonalnih školah VI. glave, nije li VI. glava samo iznimka od obćega pravila? da li se tom glavom može crkva katolička zadovoljiti? O. p.

Digitized by Google

orisao tim i naše domaće školske nevolje, i tako odsudivši one, odsudio time i naše školstvo, naše škole, u kojih crkva katolička nikako ne uživa onih prava, onoga upliva, koji joj nuždno pripada.

19. *God. 1888. 2. listopada* govorio je u *saboru moravskom* biskup *brnski dr. Franjo Bauer o austrijskom škol. zakonu i o konfesijonalnoj školi.**)

U 19. sjednici V. zasjedanja moravskoga sabora 2. listopada 1888. bude naime predložena saboru rezolucija, koja glasi: „C. kr. se vlada poziva, da svagda odlučno na put stane mienjanju državnoga zakona za pučke škole, kojim bi se naumilo, stegnuti državni a raztegnuti duhovni nadzor, ili smjeralo, umanjiti i sniziti pučku nastavu, ili napokon nastojalo, postaviti raznovrstna načela za obće pučko školstvo, za čiji su razvoj i učvršćivanje oba plemena u Moravskoj jednodušnimi zaključci saborskimi kroz 17 godina svom pripravnošću doprinosila najveće žrtve — u interesu zemlje i njene pučke naobrazbe, i da (vlada) svagdje bezobzirce štiti i zastupa postojeće državne i zemaljske zakone za pučke škole."

Na tu rezoluciju odgovorio je biskup kratkim, al jezgrovitim i odlučnim govorom, u kojem osobito udara na onu točku rezolucije, *da valja zamoliti vladu, neka ne dopusti, da se promieni državni školski zakon, stegnuvši državni, a raširivši duhovni školski nadzor.* Čujmo samo dotični ulomak:

„. . . . No makar se ja koliko uzprezao u obojem spomenutom smjeru" — što naime rezolucija zahtieva, neka se ne snizi pučka nastava i ne umanji vrieme polaza školskog, i zatim neka ne budu u školstvu raznih zemalja raznolika načela — „a ono mi u trećem smjeru nije moguće isto činiti u pogledu rezolucije, o kojoj govorimo, te koja, koliko ja znam, do sada nijednomu saboru nije podnešena, pa s toga može lako da bude „„praecedens""; velim, da mi nije moguće, u pogledu ove rezolucije, koja je pred nami, zanemariti svoju službu i na saviest si navaliti težak propustan grieh."

---

*) Već godinu dana prije toga, 14. siečnja, rekao je bio isti biskup u tom saboru prekrasan govor o škol. zakonu, u kojem govoru udara osobito na § 2. drž. škol. zak. od 25./5. 1868., po kojem je obuka u svjetovnih predmetih neodvisna od svakoga upliva konfesije. Pokazuje, kako je to ubitačno, jer će tu učitelj biti 2 sata (za vjeronauka) katolik, a 20 sati ne smije da to bude; to da je tim nepravednije za Moravsku, gdje je žiteljstvo malne izključivo katoličko. Zahtieva konfesijonalne, za katolike katoličke pučke i učiteljske škole. („Chr. p. Bl. 1887. br. 5. str. 65.—69.).

Digitized by Google

„Istina je, da je rezolucija u tom trećem smjeru, odnosno u trećoj točki, vrlo oprezno sastavljena, te na vidik udara samo proti stezanju državnoga i proti raztezanju duhovnoga školskoga nadzora."

„O konfesijonalnosti, interkonfesijonalnosti ili bezkonfesijonalnosti škole nije u obće u ovom predlogu ni jednom rieči kakova govora; al veleštovana gospodo moja, nije duhovni nadzor ono, za čim u prvom redu idemo, kad zahtievamo katoličku školu; pače, smijem reći, mogao bi i taj nadzor i posve odpasti, kad bi cieli shodne ustanove mogle medju ljudmi, kakovi već jesu, u obće biti bez nadzora, koji te ustanove uredjuje, promiče i popravlja. To, što mi zahtievamo, i na što svuda po svietu imademo pravo, osnovano na dužnosti sviesti svoje, jest, da bude škola, katoličkoj djeci namienjena, na katoličku uredjena, a u pogledu našega zakonodavstva za pučke škole, da se nauk religije i religijske vježbe uz svjetovnu obuku ne samo vanjski priključe bez nutarnjega veza, već da oboje jedno u drugo živo prodire i proniče, da bude oboje jedan živ organizam; a proti tomu specifičnome momentu, za katoličku djecu najvažnijemu — pri zadaći religijozno-moralnoga uzgoja, što ju imade pučka škola, — naperena je predložena rezolucija, što je pred nami, dočim u svojem zaključnom dielu hoće, neka se zamoli visoka vlada, da svagda i svagdje i bezobzirce štiti i zastupa postojeće državne i zemaljske zakone za pučke škole, i to, kako nuždno sliedi iz saveza rieči, „u interesu zemlje i njezine pučke naobrazbe."

„Kad dakle, gospodo moja, nosilci crkvene oblasti, kad katolički svjetovnjaci, sviestni si svojih dužnosti, zakonitim načinom zahtievaju, da se škola djece njihove pokatoliči, onda je to — na uštrb pučkoj naobrazbi. Toga do sada nisam znao. Pa kada isti žele i zahtievaju, i to podpuno zakonitim načinom, da katoličke djece ne podučavaju nekatolički učitelji, da katolički učitelji djeci njihovoj kod religijskih vježba dobrim primjerom prednjače i da im ne dadu spačke; kada žele i zahtievaju, neka školske knjige ne izbjegavaju i samo natuknuti ili spomenuti Boga, religiju i crkvu, kao da će se time okužiti; kada žele i zahtievaju, da nauk ob uzgoju u učiteljskih školah ne mimoilazi múkom osnovnih pedagožkih istina kršćanstva i najuzvišenijega svakomu uzgojitelju mladeži idejala, Isusa Krista, i da se uzgojna znanost u istih školah ne kreće na takovoj psiholožkoj podlozi, koja je unatoč dogmatičkim odlukam crkve o naravi duše i o slobodi čovječje volje, i da poviest pedagogike ne šuti ob uzgojnom djelovanju katoličke crkve i nje-

Digitized by Google

zinih zavoda: — znate l', gospodo moja, što to onda znači? To znači, raditi na uštrb interesom zemlje! Kada isti nadalje žele i zahtievaju, da se u školi u srca njihove djece ne unese razdor; kada ne mogu da shvate, kako može religijski indiferentizam (nehaj) biti uspješno sredstvo religijozno-ćudorednomu uzgoju, te kada živo rade o tom, da se dotične zakonske odredbe dokinu; kada ih strahom i brigom napunjuje bezvjersko mišljenje, koje se iztiče u većini učiteljskih skupština i u većini učiteljskih časopisa (živahno protuslovlje na ljevici — Prava istina! na desnici), te kada pri tome misle na predusretna sredstva: — znate l' gospodo moja, što to znači? To znači raditi na uštrb interesom pučke prosvjete!"

„Takov žig sramote ne mogu dopustiti, da se utisne ni meni ni mojim istomišljenikom. Moram se dakle odlučno ograditi proti ovoj predloženoj rezoluciji, ter stavljam predlog, da se preko nje predje na dnevni red." (Bravo! na desnici.) („Chr. päd. Bl." 1888. br. 21. str. 365.— 367.).

Ono, što tu biskup spočitava austrijskomu školstvu, vriedi manje više i za naše školstvo, kako god nije niti u nas crkvi u školi ono zajamčeno, što tu biskup u ime katoličke crkve zahtieva u pogledu katoličke škole. Biskupov ovaj govor odsudjuje dakle i naše školstvo, i naš školski zakon; VI. glava šk. zak. kao neka iznimka u bezkonfesijonalnom našem školstvu ne mienja stvari ni malo.

20. *God. 1887. u mjesecu rujnu* razposlao je *nadbiskup parižki* (sada kardinal) *Franjo Marija Benjamin Richard pastirski list* na svoje vjernike o svečanosti sv. krunice, u kojem listu govori takodjer *o lajicizovanju škola* u Francuzkoj. Sjeća katolike na njihovu dužnost, koju im nalaže tako zvana „lajicizacija" čitavog društva, osobito bolnica i škola. Rieči „sekularizacija" i „lajicizacija" dvie su rieči, pod kojimi se sakriva gadna nakana, kako će čovjeka od Boga posve odružiti. Tako lajicizuju zakone, lajicizuju čitav život čovječji od kolievke pa do groba, lajicizuju bolnice, lajicizuju škole. Kako to zapriečit? Biskup potiče katolike, neka budu uztrajni, neka uzrade baš u protivnom smislu, da čitav život i uzgoj urede prama načelom katoličke vjere, da ne žale troška za kršćanske škole, koje valja osnovati posvuda, u svakoj župi. Potiče i bodri vjernike, neka budu i u buduće tako požrtvovni, te kaže, kako ga je njihova požrtvovnost do sada ganula, i on da ne može drugo, nego reći, da je ova požrtvov-

Digitized by Google

nost stalno čudo Providnosti Božje. („Vrhbosna“ 1887. br. 20. str. 392.).

Naše školstvo nije dakako u bezkonfesijonalnom pravcu još onamo dospjelo, do kuda se je došlo u Francuzkoj. Al svejedno i ono stoji na osnovu bezkonfesijonalnom, a to dosljedno vodi do školstva bezbožnoga, protuvjerskoga, kakovo je u Francuzkoj. Ono je i kod nas lajicizovano, odtrgnuto od crkve, ako i jest u manjoj mjeri. Ni naše škole nisu uredjene *prama načelom katoličke vjere,* nisu kršćanske, na pose je sam princip državnoga monopolizma u školi, na kojem i naš zakon školski skupa sa VI. glavom zakona stoji, *opriečan nauku i pravom katoličke crkve.*

Odsuda, što ju nadbiskup parižki izreče za francuzke škole, vriedi s toga dieloma i za naše škole.

21. Spomenimo sada nešta *iz pastirskoga lista biskupa ljutomjeričkoga dra. Emanuela Ivana Schöbla,* što ga je negdje *koncem kolovoza ili početkom rujna 1888.* upravio na svoje stado povodom *sablažnjivih i bogumrzkih psovaka na crkvu i svećenstvo na učiteljskoj skupštini u Turnavi.* Prvih naime dana mjeseca kolovoza 1888. obdržavana je u českom gradu Turnavi (biskupije ljutomjeričke) učiteljska skupština, te se skupština takodjer izjavila proti konfesijonalnoj školi. Dakako da školnici iz tabora „Narodnih Listy“, na divanu junaci, ne mogoše propustiti tu liepu sgodu, a da ne odapnu svoje striele na crkvu, na papu, na biskupe i svećenike. Uslied toga *je preč. biskup upravio na katolike toga grada kratak pastirski list,* u kojem spominje te sablazni proti crkvi, pogrdne i pune laži, spominje da je crkvu sam Krist utemeljio i svoju joj punomoć predao, spominje, da s toga onaj, koji ustaje proti crkvi, ustaje proti samomu Kristu, tko crkvu grdi, da grdi i sve njene vjerne članove; dakle, veli, oni, koji su u toj skupštini pogrdili crkvu, pogrdili su i vjernike toga grada, koji su do sada na glasu bili kao dobra kršćanska obćina.

Moli pako biskup vjernike svoje, neka tim uvrediteljem po primjeru Kristovu od srca oproste, kako im i on opraštu nanešene mu uvrede, i neka se Boga za nje mole. A onda zaključuje biskup: „Vas, predragi moji, nije nuždno sjetiti, da sviestan *katolik ne smije drugu školu zahtievati za svoju djecu, i da niti ne će zahtievati, van katoličku školu,* i da ne će nikada tako daleko zabluditi, da bi želio bezvjernu školu. Prodrle Vam ove rieči onako u srce, kako meni iz srca polaze!“ Na koncu ih blagoslivlje i preporuča im se u molitve. („Chr. päd. Bl.“ 1888. br. 17. str. 295.).

Digitized by Google

Ako „svjestan katolik i ne smije i ne će drugu školu za svoju djecu zahtievati, *van katoličku*," onda naša škola nije takova, kakovu katolik mora zahtievati, onda naš školski zakon, koji stoji na osnovu bezkonfesijonalnoga školstva, ne daje crkvi katoličkoj niti iz daleka svega onoga, što ju po pravu ide u školi, pače ne daje niti u VI. glavi, jer niti škola ote glave, premda iznimne, nije u podpunom smislu katolička, podpuno i u svem podvržena nadzoru i upravi katoličke crkve.

Još je jednu prekrasnu izjavu dao *isti biskup o konf. školi* u sjeverno-českoj katoličkoj skupštini *god. 1890.*, gdje navodi i tumači skupnu poslanicu austrijskoga episkopata o konf. školi. No tu ćemo spomenuti nešta niže dole kod ote poslanice.

22. *I biskup linački dr. Ernest Maria Müller*, vriedni nasljednik slavnoga svoga predšastnika, odvažnoga i otvorenoga borilca za katoličku školu, Fr. J. Rudigiera, *izjavio se je javno o konfesijonalnoj školi, osobito u dva pastirska svoja lista*, i to u listu *od 30. siečnja, i opet u drugom početkom lipnja 1888. god. U drugom ovom* krasnom *pastirskom listu* govori navlastito i obširnije *o konf. školi*, te veli medju ostalim:

„...... U naše se dane vodi žestok boj za školu. Radi se u tom boju o tome, da se opet uzpostavi konfesijonalna škola, koja imade nada sve ljute protivnike." Biskup sjeća, da o pitanju konfesijonalne, za nas katoličke škole, ne može medju vjernimi katolici biti nikakove dvojbe, jer „svaki kršćanin katolik mora biti za katoličku školu, mora, koliko može, revnovati za uzpostavu katoličke škole, tako izvjestno, kako se izvjestno mora kao katolik držati načela katoličke religije, ter ih izpoviedati, a kad uztreba, po svojih silah i braniti. Katolik, komu je sve jedno, da li škola postane konfesijonalna ili ne, pokazuje time, da nije vjeran, odlučan katolik, ili da stvari pravo ne shvaća. Takov neka uvaži rieč Gospodovu: „„Tko nije sa mnom, jest pro timeni."" (Mat. 12, 30.). U Gornjoj Austriji učitelji su u pučkih školah u velike mnogo bolji, nego školski zakon." Biskup spominje slogu i medjusobno podpomaganje medju svećenstvom i učiteljstvom. „Al to je", veli, „u pogledu bezkonfesijonalnoga školskoga zakona nekim načinom iznimno stanje, koje odvisi jedino od dobre volje i dobrog duha učitelja, al ne ima nikakve obćenite, čvrste i sigurne podloge. No što se prikazuje samo kano iznimka, to valja da postane zakonom." Biskup veli, da k tomu još puno toga drugoga valja promieniti; pa onda spo-

Digitized by Google

minje neke posebne stvari u školi, s kojimi da nijedan katolik ne smije biti zadovoljan, kao što je to, da katolička školska djeca poradi nekolicine nekatoličke djece ne smiju moliti katoličkih školskih molitava (I kod nas kane to provesti. O. p.), te da mogu po školah katoličke djece biti namješteni nekatolički, pače i židovski učitelji.*) Školski zakon, veli, da je na putu dobroj volji, što ju imadu školske oblasti prama ordinarijatu u religijskih stvarih. Pa takova zapreka i šteta dobroj stvari i religijskoj zadaći škole da se ne smije dulje podržavati. „Katolici moraju za svoju djecu imati katoličke škole, škole, koje su *uredjene i upravljane po naukah i načelih katoličke crkve*, koje dakle imadu izrazit katolički značaj. Izprazno da je naklapanje, da duhovnici hoće u školi gospodovati. „Ne tako: mi hoćemo, da Krist u školi gospoduje svojimi naukami i svojim duhom, koji duh valja da pronikne uzgoj i obuku djece." Jednako je tašta bojazan, da će konf. škola umanjiti znanje i naobrazbu djece; ono, u čem je nova škola bolja od stare, neka se brižno čuva i uzdrži, „al naobrazba djece mora biti u skladu sa religijom, te ju mora u djetinjih srcih što više unapredjivati."

Biskup onda pozivlje svečano i svećenstvo i puk katolički, *da svimi dopuštenimi sredstvi izvojšte opet konfesijonalan školski zakon i po njem konfesijonalnu školu.* Po rieči slavnoga Leona XIII. na američke biskupe da je „školsko pitanje za kršćanstvo pitanje o životu i smrti", da se u tom boju radi o velikoj i znamenitoj stvari. Sam Krist da će iz svog presvetog srca udieliti jakost i blagoslov u tom boju; za to biskup opominje na uztrajnu molitvu k presv. Srcu i k Majci Božjoj, da se izprosi, „te škola opet bude ono, što biti mora i što je bila — konfesijonalna." („Chr. päd. Bl." 1888. br. 11. str. 181. i 182.).

Kod nas sigurno nisu po školskom zakonu *sve škole za katoličku djecu* konfesijonalne katoličke, kako to biskup zahtieva da bude, i kako to mora da traži svaki „vjeran, odlučan katolik", „tako izvjestno, kako se izvjestno mora kao katolik držati načêla katoličke crkve"; još manje imadu kod nas, kako „moraju imati, katolici za svoju djecu katoličke škole, škole, koje su uredjene i upravljane po naukah i načelih katoličke crkve, koje dakle imadu izrazit katolički značaj"; jer one škole, što ih VI. glava dopušta, jesu samo

*) Kod nas to po slovu zakona ne smije biti u nižih pučkih školah; al je ipak sličnoga bivalo, pa biva i sada. O. p.

Digitized by Google

iznimka od obćeg pravila; pače niti te iznimne škole, da se gdje za katolike i ostvare, kako će se jedva gdje ostvariti, ne bi bile „škole, koje su uredjene i upravljane po naukah i načelih katoličke crkve“, kako smo gore dokazali, jer vrhovnu upravu i nadzor nad njimi, kompetentan, odlučujući sud o školskih knjigah, naučnih osnovah itd. pripada ne crkvi, već državi. *Dakle naš školski zakon, pa niti VI. glava toga zakona ne priznava crkvi onih prava u uzgoju i obuci, što ih ona imade.*

23. Prekrasna je takodjer *besjeda knezo-biskupa krškoga* (u Celovcu) *dra. Jos. Kahna o konf. školi,* što ju je besjedio *na II. obćoj skupštini kàtolîka cjelokupne monarkije u Beču dne 2. svibnja 1889.* Presvietli gosp. govorio je — istina ne kao zastupnik crkvene oblasti, već u svoje ime — izključivo *o konfesijonalnoj školi,* te je koli temeljito toli objektivno uz živahno povladjivanje i pljeskanje skupštine pokazao, u čem je bít konf. škole, te nedvojbeno dokazao, da konfesijonalnu školu nuždno zahtieva sam zdravi razum, koji uvidja, da je čovjek s tielom i dušom biće jedinstveno, sav od Boga i sav za Boga stvoreno, dakle da imade sve svoje djelovanje, a ne samo religijske čine, upravljati k Bogu. Za to mora i uzgoj savkoliki, dakle i školski, kao nastavak i nadopunjak domaćega, biti jedinstven, upravljen k zadnjemu cilju djeteta, religijoznim duhom proniknut i nadahnut, te se ne smije uzgoj i obuka religijozna od ostaloga školskoga djelovanja odvojiti, ne smije se diete kano razstaviti u ono, što u njem pripada Bogu, i u ono, što pripada svietu, kako to čini austrijski školski zakon od godine 1868.

Uzgoj djeteta pripada već u naravnom redu ponajprije porodici, t. j. roditeljem, koji su Bogu Stvoritelju za nj odgovorni, a tek po porodici pripada ono školi.

Al Sin Božji donio nam je vrhunaravnu objavu, te nas još točnije poučio o Bogu i o naravi našoj, iztočnim griehom pokvarenoj; ta nas objava uči, da toli pojedinac, koli ciela zajednica stoji po sv. krstu u najužem vezu sa Kristom; s toga može jedino po Kristu i u Kristu postići svoj zadnji cilj time, da se svojevoljno upriliči Kristu, Bogočovjeku. A jerbo je čovjek i u tom vrhunaravnom redu opet jedinstveno biće, a ujedno i dio cjeline, član porodice, družtva, al tako da i ta cjelina pripada kraljevstvu milosti, kraljevstvu Božjemu, za to valja da postignu cilj toga kraljevstva ne samo pojedinac, već i

Digitized by Google

svi članovi, i samo družtvo, porodica itd. I porodica, družtvo itd. odgovorna je za to Bogu. Porodica poimence jest po nauku sv. Apoštola (Efež. 5, 22. sl.) slika i prilika najužega veza Kristova sa crkvom njegovom; ona je dakle crkva u malenom; roditelji su s toga pozvani, da vrše apoštolsku službu na svojoj djeci, a u širem smislu i na svojih ukućanih.

No Sin je Božji svoju istinu i milost za postignuće toga cilja ostavio svojoj crkvi, da ih ona ljudem nepogrešljivo tumači i dieli; za to mora i porodica, — kojoj čovjek, od Boga i za Boga stvoren, ponajprije pripada, i koja je s toga Bogu za djecu svoju u prvom redu odgovorna, — u crkve tražiti pravila i uputu za uzgoj i obuku svoje djece, da ih privede Kristu i po Kristu vječnome cilju. Al isto dužna je i škola da čini. „Porodica naime imade u škole tražiti i naći pomoći pri uputi, poduci i uzgoju omladine svoje; škola s toga ne smije biti u nikakovoj protimbi sa kršćanskom porodicom. Kao što biljka treba neprestano svjetla i topline, sunca i vlage, hoćemo li da uspieva, tako i nedoraslo diete, dječak i mladić; na nje valja djelovati jedinstveno naukom i primjerom po nepromjenljivom pravilu kršćanstva. A koje je pravo kršćansko pravilo, to nam nepogrešljivo kazuje Kristom postavljena, Duhom svetim vodjena crkva. Da taj cilj, tu zadaću uzgoja i obuke postigne, za to je kršćanin po sv. krstu Bogu obvezan i odgovoran."

„A sad sravnite s tim", nastavlja biskup, „postojeći austrijski školski red. Odmah prvi paragrafi školskoga zakona od 25. svibnja 1868. glase: § 1. „„Vrhovna uprava i vrhovni nadzor nad cjelokupnom obukom i uzgojem pripada državi....." §. 2. „„Bez uštrba toga prava nadzora prepušta se uprava i neposredni nadzor nauka religije i religijskih vježba u pučkih i srednjih školah dotičnoj crkvi ili religijskoj družbi."" (I naš zakon imade, kako već gore pokazasmo, iste ustanove, ako ne istimi riečmi, al u istom smislu. O. p.) „„Obuka u ostalih naukovnih predmetih je neodvisna od upliva svake crkve ili religijske družbe."" (I ta ustanova sadržana je u cielom smjeru i duhu našega škol. zakona. O. p.) „Zar nije tu odmah na početku položen razdor? Zar se tu ne shvaća diete odmah na početku kao dva bića, jedno što je Božje, a drugo što je svieta, i to dva protuslovna bića? Kako će tu biti moguća jedinstvena obuka i jedinstven uzgoj, jedinstvena i čvrsta naobrazba djeteta?" (Živahno povladjivanje.)

„Kršćanski vazduh, što ga mi svi u puku i sa pukom ne

Digitized by Google

znajući udišemo, taj je jedino uzrokom, da se razdor nije još obćenitije i krupnije pojavio.“ (Povladjivanje.) „Al dopustimo tu nijednostranost (neutralnost), tu ravnodušnost, dopustimo tu bojazljivu pažnju, da se obuka u svjetovnih predmetih ne dotakne vječnih istina, — premda će to po izjavi Gospodovoj težko biti moguće: „Tko nije sa mnom, jest proti meni; tko ne sabire sa mnom, taj prosipa“ (Veliko povladjivanje.) (Mat. 12, 30.); — ali dopustimo tu neutralnost, a ono već tude nalazimo manjak u jedinstvenoj obuci, koja valja da se medjusobno podpomaže i promiče, a na pose nalazimo manjak u naobrazbi i uzgoju školskoga djeteta.“ (Povladjivanje.) „Kršćansko školsko diete može uspievati jedino u vazduhu skroz i skroz kršćanskome.“ (Burno povladjivanje.) „Ovo jamstvo zahtieva kršćanska porodica, ovo jamstvo mora da zahtieva kršćanska crkva.“ (Dugotrajno povladjivanje.) „Provedbeni način može biti različit.“ (Povladjivanje.)

Biskup napomenu i to, da se tim ne snizuje pučka naobrazba; jer kršćanska katolička škola ne stavlja joj granica; te su granice već postavljene većim ili manjim duševnim razvitkom te zdravljem dječjim i inimi okolnostmi. Jednako ne trpi tim ni učiteljev materijalni i socijalni položaj, jer „. . . . kršćanskome učitelju može se samo povećati i povećat će se ugled i uspješno djelovanje, ako se slaže sa kršćanskimi porodicami i sa dušobrižnici.“ (Ponovno, dugotrajno povladjivanje.)

„Slavna skupštino! Stojite li samo na ovih načelih, izrečete li to otvoreno, te zahtievate li kršćansku konfesijonalnu, katoličku školu za katoličku djecu, a ono radite samo onako, kako to zahtievaju načela zdravoga razuma.“ (Burno povladjivanje.) „Vi zahtievate samo svoja neodreciva prava.“ (Ponovno, burno povladjivanje.) „Vi vršite svoje prve i najviše dužnosti kano kršćani i katolici; Vi radite time na duhovno i vječno dobro svoje djece, koju Vam je Bog kao svjedoke svoje osobite ljubavi povjerio.“ (Povladjivanje.) „Hvaljen Isus!“ (Skupština odgovori: „U vieke. Amen“, te je pratila živahnim povladjivanjem i pljeskanjem presvietloga govornika, kad se vraćao na svoje sjedalo.) (Chr. päd. Bl.“ 1889. br. 11. str.201.—205. — „Verhandlungen des II. Allg. österr. Katholikentages“ itd. I. sv. str. 106.—112.).

Ova otvorena odsuda austrijskoga bezkonfesijonalnoga školstva; ovaj otvoren i jasan zahtjev za konfesijonalnom, kršćanskom katoličkom školom, u vazduhu skroz i skroz kršćanskome, kršćanskim

Digitized by Google

duhom posve zadojenom, stojećom posve pod vrhovnom upravom i vrhovnim nadzorom crkve; ova otvorena rieč biskupova, da se povrate porodici i crkvi prava, koja im u školi pripada: sve to zaista odsudjuje i našu školu, i naš škol. zakon skupa sa VI. glavom novoga škol. zakona. Jer valjda ne će nitko htjeti uztvrditi, da su naše škole konfesijonalne, kršćanske, katoličke, odojene posve kršćanskim duhom, u vazduhu skroz i skroz kršćanskome, stojeće pod vrhovnom upravom i vrhovnim nadzorom crkve. Ta niti „konfesijonalna“ škola VI. glave nije u istinu takova.

24. Od izjava austrijskih biskupa o konfesijonalnoj školi spomenimo još prekrasnu *besjedu presv. biskupa linačkoga*, *Franje Marije Doppelbauera*, vriednoga drugoga Rudigierova nasljednika i baštinika njegova duha, što ju je *o konfesijonalnoj školi* govorio *u gornjo-austrijskom saboru dne 21. studenoga god. 1890.**)

No kako god je besjeda krasna i vriedna, da ju donesemo, ipak nam nije moguće cielu ovdje priobćiti, jer je dosta duga, već ćemo u kratko sadržinu joj navesti, a neka znamenitija mjesta donieti doslovce.

Već smo gore, navodeć izjave Rudigierove, spomenuli, da je njegova misao i nastojanje njegovo, da izbori u sabor izadju na probit katoličke crkve, da se postigne u katoličkoj zemlji katolički sabor, podpuno uspjelo, osobito za njegovih nasljednika. Jer evo vidimo pod biskupom Doppelbauerom**) u pokrajinskom saboru gornjo-austrijskom same kršćane zastupnike, i izuzam jednoga jedincatoga, same katolike, i to velikom većinom konzervativce.

Biskup se ponajprije zahvali zastupnikom, što su predložili ovu rezoluciju, dostojnu katoličkoga muža, katoličkoga naroda, katoličke zemlje.

Onda *pita*, *što traži od države*, *od vlade katolički puk*, *katolička crkva*, *te većina sabora*, te *odgovara* ponajprije *negativno*, *što ne traže*. „Ne traže, da se snizi naobrazba puka“, kako kleveću liberalci. Dokazuje, kako crkva želi napredak, naobrazbu, al napredak, koji vodi ka Kristu, a ne u propast; ona je i teoretički

---

*) I god. 1892. u 20. sjednici istoga sabora pri razpravi o škol. nadzoru prosborio je isti vriedni biskup krasnu besjedu o školi, dotično o pravu nadzora nad školom, te razvija o katol. školi ista načela, koja je i god. 1890. zastupao. No jer smo tu besjedu prekasno dobili, ne možemo je ovdje više uvrstiti. (Vidi ju u „Chr. päd. Bl.“ 1892. br. 10. i 11. str. 190.—197., 212. i 123.).

**) Nasliedio † biskupa dra. Ern. Müllera dne 10./3. 1889.

Digitized by Google

i praktički najveća prijateljica napredka i u prošlosti i u sadašnjosti. Na pose pokazuje, kako je konfes. pučka škola u Gornjoj Austriji bila i prije dobra, pače bolja od drugih; kako se je i ona mogla podići, usavršiti, kao i državna, da se za nju toliko žrtvovalo.

Onda navodi pozitivno, *što katolici traže.* Oni traže konfesijonalnu školu. A što najmanje zahtievati moraju biskupi i katolički puk od škole? Moraju zahtievati barem:

a) najprije katoličke učitelje za katoličku djecu; al učitelje, koji nisu samo imenom katolici, već osvjedočenjem i životom. Kako god što traže protestanti, da im se djeca podučavaju i uzgoje protestantski, a židovi židovski, tako traže i katolici, da im se djeca podučavaju i uzgoje katolički. To pako ne može učitelj, koji nije dobar, iskren i osvjedočen katolik; on će nehotice naučati i uzgajati proti katoličkoj religiji. Pokazuje to biskup u nauci povjestnoj.

A jerbo katolici traže učitelje, koji katolički misle i osjećaju, koji su katolički uzgojeni, za to traže:

b) katolički pedagogij, kako god što mogu protestanti imati protestantski, a židovi židovski pedagogij. Nekonfesijonalna škola toga ne traži od učitelja.

c) Zatim traže katoličke školske knjige, u kojih ne samo da ne smije ništa biti proti katoličkoj nauci, već u kojih se pozitivno govori o katoličkoj vjeri, o Isusu, o crkvi, a ne da se ime Isusovo brižno izbjegava spomenuti. To je okrutna krivica po katolike.

d) Nadalje traže katolici, da u školi vlada duh katolički, kako god mora u njoj da vlada duh austrijski, a ne n. pr. pruski.

e) Traže više sati za nauk vjere, kako je to i u drugih državah. Dva sata nisu dostatna; tim škola ne postaje konfesijonalna, kako god što nije gombalačka, jer ima 2 sata gombanja. Na pose bi bilo željeti, „da se je biblijsku poviest uzelo za vježbanje u čitanju, da se uciepi u srca malenih kao što i katekizam."

f) Traže katolici, da ne bude škola tako ograničena od državne vlasti u pogledu religijskih vježba, da valja kadkad upravo izvojevati onu mjeru religijskih vježba, koja je nuždna.

g) Katolici odsudjuju kao najveću nepravdu proti crkvi, pogibeljnu u najvećoj mjeri za njen obstanak, to, da država vrši vrhovni nadzor nad cjelokupnom obukom, nad svim-

Digitized by Google

kolikim školstvom, uključiv i nauk religije, tako da crkva nauk religije ne nadzire i ne upravlja neodvisno, samostalno, već pod vrhovnim nadzorom države.*)

Govornik dokazuje, kako je ta odredba protivna odredbi Božjoj u crkvi, protivna slobodi saviesti kàtolîka, skopčana sa strašnimi posljedicami; pa za to moraju proti tomu katolici neprestano prosvjedovati, mora se tomu protiviti biskup linački, dokle ga bude.

b) Slično vriedi o sastavljanju zemaljskog školskog vieća, koje je takovo, da crkva katolička onom dvojicom članova svojih zastupnika nikako nije u njem zastupana, budući da imade toliko i nekatoličkih duhovnih zastupnika, (jedan protestantski, drugi židovski), koji će smjeti i u stvarih katol. vjere glasovati i odredjivati, i svojim glasom uništiti kakov ote vrsti predlog dvaju katol. članova. A to biva uz četrdeset puta mnogobrojnije žiteljstvo katoličko od nekatoličkoga u zemlji!

Sve to, što se traži, jest samo zahtjev pravice prama katoličkoj crkvi i katol. narodu; crkva da to mora zahtievati, dokle je god bude, a bude je do konca svieta, jer ima obećanje Kristovo; pa će uviek zahtievati, da se katolička djeca katolički uzgajaju i katolički podučavaju; a tako misli i katolički puk Gornje Austrije.

Govornik dokazuje, da je to i na korist cjelokupnoj monarkiji, da će Austrija biti samo onda čvrsta i jaka, ako se katoličkoj crkvi dade podpuna sloboda, ako se pospješi katolička vjera. Onda dokazuje, da to zahtievaju ona načela, na kojih je Krist crkvu postavio, i da nije više iskren katolik, koji bi to pravo, što crkva na školu najmanje traži, crkvi poricao.

Dokazuje, da to traži i pravo, što ju katolički roditelji imadu na uzgoj i obuku svoje djece. Roditelji katolički moraju zahtievati, da im se djeca obučavaju i uzgajaju katolički; škola da je zastupnica porodice, obvezana, katoličku djecu uzgajati po duhu katoličkih roditelja: dakle katolički.

To, veli biskup, jedino može pospješiti i utvrditi medjusobnu slogu i mir medju konfesijami, kad se svakoj daje, što zahtieva.

Napokon zahtievaju to gornjo-austrijski katolici i u ime onoga velikoga godišnjega prinosa u državne financije, koji je prinos razmjerno veći, nego u ikojoj od austrijskih zemalja.

---

*) Pokazali smo već gore, kako se u našem škol. zakonu odredba, kojom se crkvi na oko ta sloboda zajamčuje, inimi odredbami i t. d. podpuno izjalovljuje, paralizuje. O. p.

Digitized by Google

Biskup moli zastupnike, neka dobro uvaže ove razloge, „da se postigne konfesijonalna škola za sve u zemlji postojeće vjeroizpoviesti.“

A sakupiv onda opet u kratko sve, što do sad reče, zaključuje doslovce: „Ja opetujem ono, što sam rekao, posve u kratko. Ja sam rekao, mi ne ćemo nazadka u svem onom, što se je školom postiglo, ili što se još imade postići. Mi ne ćemo natražnjačtva, mi hoćemo napredak, al ne napredak izvan zakona Božjih, ne napredak izvan svete religije, već napredak u suglasju sa zakonom Božjim, napredak u suglasju sa zakoni svete religije, napredak u suglasju sa naravnim pravom, sa pravom pojedinca; takov neka bude napredak! Rekao sam zatim što želimo. Želimo katoličke učitelje za katol. djecu, katoličke knjige za katoličku djecu, želimo katolički smjer u školah, duh jest, koji oživljava, slovo samo ne dostaje. Duh jest, koji živi u katoličkoj školi, katolički duh neka bude u školi. Moramo željeti vrhovno pravo nadzora za crkvu u stvarih svete religije, a tako moramo takodjer željeti, da se pomnože oni, koji imadu da zastupaju katoličke interese u zemaljskom vieću.“

„Riečju, ja želim, što su željeli katolički narodi Austrije počam od onih vremena, kako im oduzeše konfesijonalnu školu. Ja želim, što zahtievaju vrhovni zastupnici cjelokupne svete crkve, rimski pape, kojim smo svi bez razlike ljubavlju odani. Ja želim, što je toliko puta zahtievao austrijski episkopat, ja želim ono, što hoće da imade naše katoličko žiteljstvo Gornje Austrije.“

Biskup ponovno apeluje na zastupnike, da dadu katoličkoj crkvi, episkopatu, katoličkomu narodu ono, što posve opravdano traže, i što nije proti pravomu liberalnomu osvjedočenju, što nije ni nepravedno ni nepristojno. Tim će si podići trajan spomenik, i tako će svi moći u slozi raditi za napredak škole po riečih apoštolovih: „Crescamini in illo per omnia, qui est caput nostrum, Christus dominus noster.“ „Rastite i napredujte u onom, koji je glava naša, Krist Gospod naš.“ (Živahno povladjivanje na desnici i povici: Živio!) („Chr. päd. Bl.“ 1891. br. 3. str. 45.—52. — „Hrv. Učitelj“ 1890. br. 24. str. 368.—375.).

„Učitelji katolički, koji katoličkimisle i koji su katolički uzgojeni“, „katolički pedagogij“, „katoličke školske knjige“, „katolički duh i smjer u školi“, „katolička obuka i uzgoj“ — sve to sigurno predpostavlja i traži, da crkva imade i nadzor nad svimkolikim školstvom,

Digitized by Google

jer jedino crkva može jamčiti, da sve to bude uredjeno prama načelom katoličke crkve; u tom je kompetentan sudija ne država, već crkva. Tražeći dakle biskup u ime katoličke crkve ono, što je izrikom spomenuo, kao ono, što se najmanje zahtieva, zatražio je indirekte i ovo posljednje, ako toga i nije izrikom spomenuo, jer nije držao sgodnim spomenuti.

No, kako smo već opetovno tečajem ove svoje razprave pokazali, naš školski zakon, ujedno sa svojom iznimnom VI. glavom, ne daje crkvi niti svega onoga, što biskup u tom govoru u ime crkve izrikom zahtieva, a još manje daje crkvi ono, što iz toga nuždno za crkvu sliedi: vrhovni nadzor nad cjelokupnim školstvom. Dakle zakon naš školski, niti onaj od god. 1874., niti novi od god. 1888., niti VI. glava toga zakona, ne daje crkvi katoličkoj onoga, na što crkva imade u školi sveto pravo.

(*O drugoj okružnici istoga biskupa od god. 1891.*, koju je dao na svoj kler *o predstojećih izborih* u carev. vieće kao tumač skupne poslanice svih austrijskih biskupa *glede tih izbora od god. 1891.*, kao i o korizmenoj poslanici *spljetskoga biskupa preč. g. Filipa Nakića* od iste godine na kler i puk *u pogledu istih izbora*, donieti ćemo iza spomenute skupne poslanice austrijskih biskupa od g. 1891.).

Tako smo pokazali, što uče suglasno pojedini biskupi katolički po svem svietu o pravu katoličke crkve na pučko školstvo; vidjeli smo, da oni sad očitije, sad manje očito — jer su kadkad držali, da je tako bolje — uče isto, što smo i mi gore postavili kao svete zahtjeve i sveta prava katoličke crkve na školu; pa smo se opet osvjedočili, da niti naš novi škol. zakon od god. 1888., niti njegova VI. glava nije iz daleka izpunila i dala crkvi onoga u školi, što ju po Božjem i ljudskom pravu ide.

B) Navedimo sada **glasove iz skupnih izjava biskûpa ili provincijalnih crkvenih sabora,** i to većim dielom iz zadnjega decenija, a ponajprije iz austrijske pole naše monarkije, budući da je ondješnje pučko školstvo našemu najsličnije. Oti će nam glasovi, jer većega ugleda crkvenoga, još sjegurnije i jasnije pokazati prava, što ih katolička crkva traži i tražiti mora u pogledu pučkoga školstva.*)

---

*) Opet i ovom sgodom ponovno sjećamo na to, kako biskupi ne smatraju uviek sgodnim sve ono izrikom zahtievati za crkvu, što joj po pravu pripada, da dakle, zahtievajuć kojom sgodom neka prava za crkvu, ne poriču tim druga prava, što crkvi još pripadaju na školu.

Digitized by Google

Predstavku austrijskih biskupa na vladu od god. 1856. glede provedbe konkordata, te *adresu njihovu na Nj. Veličanstvo od 25./4. 1877. o pučkoj školi* ne ćemo ovdje navesti, jer se i jedna i druga nalazi u onome, što smo gore naveli iz korizm. poslanice biskupa Rudigiera od god. 1881. (na str. 347.—350. ove razprave.)

1. Obe ove izjave popunjuje *memorandum* (predstavka) ili *dopis austrijskih biskupa, sakupljenih u Beču u proljeću god. 1872., na vis. ministarstvo za bogoštovje i nastavu u pogledu škole.* Podpisan je dopis od 19 nadbiskupa i biskupa austrijske pole naše monarkije, a izdan 2. svibnja 1872. U uvodu sjećaju biskupi, kako su javno glas svoj bili podigli proti tomu, što je izdanimi god. 1868. zakoni konkordat, ugovor sa sv. Stolicom, protuzakonito i jednostrano ukinut. Al je osobito jedan zakon medju zakoni od god. 1868. (školski), porad kojega se ovim dopisom obraćaju na vis. ministarstvo. Na nje da prije svega spada, vršiti svoju dužnost, koju imadjahu naproti svibanjskim zakonom (od 1868.) takodjer u pogledu podpunog ukinuća konkordata. Spominju, da ukinuće konkordata kida i ruši savjestnost, a time da nanosi pogubu i samomu gradjanskomu družtvu; složno bo sudjelovanje crkvene i državne vlasti, te sveto izpunjavanje svečanih ugovora, koji jamče za tu slogu, da je vrlo znamenito i za vremenito i za vječno dobro čovjeka; to da su opetovno i osbiljno naglasili. Ne nadje li njihova rieč sada odziva, ona da ne će izginuti za budućnost, jer oni brane jedno od onih načela, na koja će se evropsko družtvo napokon morati opet povratiti.

Govoreći onda na pose o školskom zakonu od god. 1868., vele doslovce: „Školski zakon pristaje uz načelo, koje ne može drugačije da djeluje, van pogubno“. Dokazuju to, veleći, da nema religije bez stalna opredieljena sadržaja te religije, ... „dakle je samo onaj bez konfesije, koji je bez religije. Kad se dakle školu koju proglasi bezkonfesijonalnom, **to se time pristaje uz načelo, koje, uporavljuje li se dosljedno, nuždno vodi do bezreligijske** (bezvjerske) **škole.** To se obistinilo u malenoj onoj zemlji“ (u Badenskoj), „koja je svojim školskim zakonom služila uzorom velikoj Austriji, a obistinjuje se i u našoj sredini“ (i kod nas u Hrvatskoj, kako to očito dokazuju činjenice, kojimi vlada dnevice napried kroči prama školi bezreligijskoj).*) „Svi, koji ne će da se odreknu svoje religije,

*) Mislimo samovlastno ukidanje i ograničivanje starodavnih religijskih vježba za mladež srednjih i pučkih škola. Sadašnji odjelni

Digitized by Google

izjavljuju se dakle proti bezkonfesijonalnoj školi. Tako rade protestanti, tako rade židovi, koji još vjeruju u Boga Abrahamova, Isakova i Jakovljeva. Kakvo čudo, da katolici proti njoj svoj glas dižu?"

Da ih ne bi tko krivo razumio, izjavljuju nadalje biskupi, da crkva nikad nije svojatala za se odluku o svjetovnoj obuci kao svoje vlastito pravo; u tome odlučivala je država tako prije konkordata, kako i poslie njega do svake sitnice (da li pravom? O. p.). Nadzorničku službu nad školom da su vršili jedino kao organi državne vlasti, hoteći se žrtvovati za obće dobro. Pa za to da pada na državu prikor, kojim se danas nastoji, al nepravedno, obiediti školu konkordatsku s nazadka i nemarnosti. Da se je djelovanje državnih nadzorničtva razširilo, da se nadzorničtvo i upravu nad svjetovnom obukom prenielo na druge organe, proti tomu da se sa pravnoga stanovišta ništa nije moglo prigovoriti." (Mi nismo podpuno toga mnienja po onome, što gore navedosmo o nauku katoličkih pedagoga i dr. O. p.) „Al nadzor nad religijskim i ćudorednim uzgojem školske mladeži morao se crkvi ostavit netaknutim, i s toga nije se smjelo krnjiti njezin upliv na učitelje i na naukovne knjige u pitanjih, koja spadaju na taj uzgoj." (A zar nije i sva ostala tako zvana svjetovna obuka samo sredstvo tome uzgoju? Zar ta obuka ne mora biti podpuno u skladu s tim uzgojem? Zar će crkva moći taj uzgoj dostatno nadzirati i rukovoditi, ako nije u njezinih rukuh i nadzor i uprava cjelokupnoga školstva? Dakle pripada i ovo potonje crkvi i sa „pravnoga stanovišta". O. p.)

„Što se tiče promjena, kojimi se religiju i ćudoredje predaje samovolji svjetovnih škol. oblasti, ne smije dakle crkva šutjeti, i dočim proti tomu prosvjeduje, ona ne samo da vrši svoje poslanje, od Boga joj dano, već se takodjer bori za stvar očito i bjelodano pravednu." Jer država da je dužna katolike, koji nose školske terete, občuvati, da im djeca u školi ne kvaruju na svojoj katoličkoj vjeri, da ih učitelji ne otudjuju njihovu katoličkome uvjerenju. Al nasuprot da se danomice množe škole, u kojih učitelji to manje više rade. Time da se svake godine množe i šire i pokusi, da se mladeži posve ugrabi kršćanska vjera. „Temeljito je tome moći odmoći samo time, da

predstojnik kano da ne želi u tom pravcu napried poći, al dvojimo, da li će se tim stvar popraviti, pošto i on dušom i tielom pristaje uz načelo državne samovlasti u školi.

Digitized by Google

se konfe sijonalnoj školi opet povrate njena prava". Biskupi pobijaju kao ništetan i prigovor proti konf. školi, kao da bi njome zaostala ostala svjetovna obuka i naobrazba. No ako se ovaj čas ipak ne bi moglo još uvesti konfesijonalnu školu u pravom smislu, te školski zakon bitno promieniti, a ono da bi bar unutar istoga zakona valjalo odstraniti najočitije mane i nepravde, te ne dopustiti škol. oblastim, da zakonske odredbe, tičuće se prava crkvenih, po volji tumače, ili čak gaze. Najvažnije i najprešnije točke u tom pogledu da su ove:

I. Školski zakon da ne daje učitelju prava, zlorabiti svoj položaj, da širi bezvjerje i prezir religije; a ipak se množi broj takovih učitelja. Biskupi navode i pojedine primjere u Beču. Po malo da će se na taj način bezkonfesijonalnim školskim zakonom u zajednici sa opakom austrijskom štampom, koja zaštićuje takove učitelje, bezvjerje proširiti posvuda, kuda zakon dopire, dakle i u one zemlje, gdje škola još ne vojuje proti religiji, ili gdje taj boj bar nije još tako oštar.

II. Zakon školski od 25./5. 1868. da se ne smije tako tumačiti, kao da ne stoji na stanovištu pedagogike, kao da pučkoj školi nije zadaća uzgajati; pa s toga po izjavi samoga ministra za bogoštovje i nastavu, pod kojim je zakon stvoren, ne može religija učiteljeva biti stvar ravnodušna u školah, u kojih se ne samo podučava, već i uzgaja. A ipak se zakon tako tumači, da mogu i nekatolici i nekršćani učiteljevati u pučkih školah čisto katoličke, ili pretežno katoličke djece.

„Po istih načelih zdrave pedagogike ne može se nikako dopustiti, da se u posve katoličke ili pretežno katoličke škole uvode obukovne knjige i čitanke, iz kojih se je brižljivo izbrisalo svaki spomen na nauke i uredbe katoličke crkve, pače i na samo kršćanstvo." — Kod nas nije bolje. O. p. —

III. „Zakon od 25./5. 1868. da prepušta crkvi, da se u pučkih i srednjih školah brine za religijsku obuku i za religijske vježbe, da njom i upravlja, i da ih neposredno nadzire"; dakle ne može zakon kratiti biskupom, da se sami ili po svojih povjerenicih uvjere o napredku učenîka u relig. nauku, biskupom dakle ili njihovim povjerenikom da pripada i pravo držati izpite iz vjerouke, bilo u crkvi, bilo u školi, a ravnatelji škola da imadu sa svoje strane sve učiniti, kako će djeca tomu izpitu točno prisustvovati. Al i to da krate u mnogih mjestih biskupom, a djeci da prieče dolaziti na taj izpit, krivnjom bilo učitelja, bilo mjestnog škol. odbora, bilo obojice, a u to da se znade protupravno umiešati i po koji gradski načelnik. Biskupi mole ministra, da tome na put stane.

Digitized by Google

„Svjetovnomu školskome nadzorniku ne pripada pravo, da prisustvuje obuci religijskoj s nakanom, da ju nadzire.“ (I to kod nas biva. O. p.) Ima li kakove tužbe proti kateketi, neka se obrati na biskupa, ima li se potužit na izpit iz nauka vjere, slobodno mu je prisustvovati izpitu, koji se drži pred biskupom ili njegovim povjerenikom.

Vlada da ne može skidati učitelja vjere na državnom zavodu, niti ga premještati na drugo mjesto, a još manje da to može činiti sa onimi svećenici, koji nauk vjere predavaju u pučkoj školi kao dušobrižnici (župnici, itd.) — (kod nas je to „Gang und Gebe“. O. p.); jer učitelj vjere dobio je oblast, da nauča nauk vjere i ćudoredja ne od državne vlasti, već od svoga biskupa. Ima li vlada što god proti učitelju vjere, obratit joj se je na biskupa.

IV. „Po zakonu od 14./5. 1869.“ (u stvari jednako kô i po našem od god. 1888. § 213. O. p.) „imadu kotarska nadzorničtva ravnatelju škole obznaniti odredbe crkvenih oblasti glede religijske obuke i religijskih vježba, a odredbe, koje se ne slažu sa obćim školskim redom, zabranjuje se obznaniti. Pod plaštom ote zak. odredbe znadu često školske naredbe pravo crkvino, da upravlja religijskimi vježbami, podvrći sudu i nazoru kakova svjetovnoga sbora.“ Nijedan biskup da nije još do sad propisao kakove vjerske vježbe, protivne obćemu škol. redu; al mnoge škol. oblasti da si prisvajaju pravo, prosudjivati shodnost religijskih vježba; zabranjuju n. pr. četirikratnu izpovied mladeži na godinu, svagdanju školsku misu. Zar da je to proti obćem škol. redu? — To da ne može od drugud poticati, van od pedagogike, koja zabacuje više odredjenje čovječje; pa kad ne može da primanje sakramenata posve odstrani, steže ga u što uže granice. (Što je kod nas uzrokom sličnim pojavom? O. p.)

„Smjerno podpisani moraju najodlučnije prosvjedovati proti tomu, da se škol. oblasti miešaju u pitanja, koja spadaju na skroz nutarnji život crkve. O spasonosnosti sredstava milosti i ob učešću pri žrtvi novoga zavjeta uči crkva svoju djecu, ne prima pako od nikoga na zemlji kakove poduke.“ (Kad bi i kod nas tako odlučnu rieč slušali! O. p.) „Nekoje škol. oblasti tako malo poznaju svoj položaj, da izdavaju odredbe u pogledu sadržine molitava, koje se mole prije i poslie obuke. Imadu li pravo propisivati molitve, za što ne bi propisale i knjigu za religijsku obuku, kako je to učinila

Digitized by Google

nedavno vlada Aargau-a?" (Kod nas to vlada po § 207. sbilja čini, dakako po predlogu, al ne po odredbi crkvene oblasti. O. p.) A jer se gdjegdje naredbe crkvene oblasti bez zapreke vrše, to da biva, te n. pr. djeca u jednom mjestu svaki dan polaze sv. misu, u susjednom samo jednom u tjednu.

Da se te neurednosti i nezakonitosti odstrane, traže biskupi, da se vlada sporazumi sa biskupi u pogledu onoga, što ovi jednodušno drže najmanjom mjerom religijskih vježba za pučke škole, i da to ne bude visjelo o tome, hoće li to kot. škol. oblasti obznaniti; ta zakon od 1868. god. da i onako ne pozna takova stezanja.

Zatim označuju biskupi, što drže jednodušno najmanjom mjerom propisanih za pučke škole religijskih vježba. Zahtievaju:

1. svagdanju školsku misu kao pravilo; iznimka se dopušta samo ondje, gdje je to uslied posebnih prilika ili vrlo težko, ili nikako provedivo;

2. prije i poslie obuke obvezatnu školsku molitvu po starodavnom načinu, na koju je i učitelj strogo vezan;

3. četirikratno primanje sv. sakramenata pokore i pričesti za sve učenike i učenice, koje učitelj religije drži za to već sposobnimi;

4. prisustvovanje škol. mladeži procesijam na Tielovo, Markovo i 3 prosna dana.

V. Pučki učitelj da je po svojoj službi dužan raditi oko uzgoja svojih učenika, uzgajati ih u strahu Božjem i savjestnosti. Školski zakon da mu osim toga nalaže, da privolom crkvene oblasti sudjeluje pri religijskoj obuci u mjestih, gdje nema duhovnika, koji bi mogao redovito obučavati religiju; u učiteljištih se za to imade ne samo obučavati nauk religije, već učiteljski pripravnici valja da i posebnim ustmenim izpitom dokažu svoju sposobnost, nauk religije i obučavati. Vlada da je u tom pogledu izdala nedavno i shodne naredbe. Dakle hoće vlada i zahtieva zakon, da su učitelji i sami religijozni i da umiju religiju i obučavati; tim više dakle zahtieva, da u ostalom svom djelovanju podpomažu obuku u religiji, a ne da ju prieče. No u učiteljištih da se predaje u takovu duhu, po takovih knjigah, da gojenci moraju izgubiti svaku vjeru u vrhunaravnu objavu, u kršćanske istine, pače da ih se bilo upravno, bilo neupravno vodi u materijalizam, u bezbožtvo. To da je proti samoj zadaći tih zavoda.

Jednako da se protivi zadaći budućih učitelja, što u učiteljištih nema obvezatnih religijskih vježba, pače su gdjegdje ote vježbe odstranjene i sa vježbaonica, kô da to nisu pučke škole.

Digitized by Google

To sve da je jasno proti samomu zakonu. Al to da ozuačuje jasno duh, kojim oti zavodi odišu.

Svrši li učiteljski pripravnik učiteljsku školu, onda da mu današnje učiteljske skupštine, opojene duhom Diesterwegovim, svimi mogućimi sredstvi nastoje otudjiti religiju, a tako ga otudjiti i pravome njegovu zvanju, dovikujuć mu, da učiteljstvo imade uzvišeno poslanje, pravom naobrazbom mladeži kraj učiniti kršćanstvu, a otvoriti širom vrata svemu, što zahtieva od Boga odpali ljudski um. A za svoju veliku zadaću, kojom kane sviet obnoviti, da zahtievaju i veliku plaću, te se ne mogu više zadovoljiti svojim tihim čednim udesom. Pa za polazak na takove skupštine da učitelji dobivaju i dopust, a često i novčanu podporu.

„Tako se imaju stvari; pa kad tražimo, da se tomu zlu doskoči, to ne dižemo svoj glas jedino samo za interese crkve."

„Primite preuzvišeni Gospodine izraz najodličnijega počitanja, kojim smo uztrajno Vaše Preuzvišenosti"

„U Beču, dne 2. svibnja 1872."

„najodaniji sluge. . ." (Sliedi 19 podpisa.)

Mi smo iz ove predstavke donieli neke stvari točnije, prvo da se vidi, kako su austr. biskupi već odmah iza izdana školskoga zakona proti njemu svoj glas do sada uztrajno dizali, a drugo za to, jer su one nepravde svjetovnih školskih oblasti proti crkvi, na koje se biskupi tuže, i koje se počinjalo sve na temelju školskih zakona od 1868. i 1869., većim dielom iste, što ih i kod nas to vrhovna državna oblast, to niže oblasti počinjaju, takodjer sve na temelju našeg školskog zakona od god. 1888. *Dakle sigurno naš škol. zakon od god. 1888. ne zadovoljuje niti iz daleka zahtjevom katoličke crkve na školu, niti dostaje tu iznimna njegova VI. gláva.* Al biskupi zahtievaju saniranje otih krivica samo kano privremeno sredstvo, dok se sam školski zakon ne izmieni boljim, konfesijonalnim; samo od strogo konf. škole izčekuju izdašan liek. Dakle odsudjuju i same zakone od 1868. i 1869., stojeće na temelju bezkonfesijonalnom; *dakle odsudjuje crkva i naš škol. zakon od god. 1888. skupa sa VI. glavom kao zakon protucrkven, jer i on sav, skupa sa VI. glavom svojom, stoji na istom bezkonfesijonalnom temelju.* —

2. Slično, kako su učinili sviukupni biskupi Cislitavije, upravili su *god. 1879. dne 29. prosinca biskupi Češke spomenicu na ministarstvo bogoštovja i nastave u pogledu škole*, podpisanu nadbiskupom pražkim, te biskupi budjejovičkim, kraljičino-gradskim i ljutomjeričkim, kojom se, prije nego će dalnji odlučan korak učiniti,

Digitized by Google

još jednoč obraćaju na ministarstvo molbom, da izposluje, te se školstvo temeljito preustroji, povrativ mu konfesijonalni značaj, a crkvi nuždni i pripadajući joj upliv na obuku i uzgoj mladeži.

Ota dosta obširna spomenica otvorena je izjava o pravu, što crkvi pripada na školu, te dokazuje, da bi bio česki episkopat puno uspješnije uradio, da je po primjeru biskupa linačkoga odmah iza izdanih škol. zakona od god. 1868. i 1869. posve se odrekao svakoga sudjelovanja u provodjenju tih zakona, kako bi slično i naš episkopat bio koristnije učinio iza našega škol. zakona i onoga od god. 1874., i novoga od god. 1888. S toga ćemo razloga tu spomenicu napomenuti još i u trećem dielu svoje razprave.

Navedimo bar što kraće možemo sadržinu te spomenice, a važnija mjesta opet doslovce, da i njome potvrdimo svoj sud o novom našem škol. zakonu u pogledu prava, što ih dopituje crkvi katol. na školstvo.

Biskupi vele u uvodu, da se ćute i sada, iza opetovnih bezuspješnih svojih prosvjeda proti novim škol. zakonom, kao što i uslied 10 godišnjega izkustva, obvezanimi, još jednoč obratiti se na c. kr. ministarstvo, pije nego će stvoriti daljnje zaključke.

Spominju zatim znamenitost škole po uzgoj, te po razvoj čovjeka, spominju važnost prvih utisaka u mladosti na kašnji njegov život, napominju, kako je škola svojimi rodovi, kojimi rodi, odsudna po budućnost ljudskoga družtva. „Kakove će pako vrsti", nastavljaju, „biti oti rodovi škole, to ovisi ponajprije o tome, u koliko se pripušta, da pri tom religijska naobrazba učestvuje." Bezkonfesijonalna škola da je bila u prošlosti nepoznata; ona da je maštanje novovjekih rovara, koji kane družtvo postavit na nove njimi izmišljene osnove, te s toga nastoje, dočepati se škole, a po školi budućega naraštaja, kako im ovaj više ne će smetati njihovim osnovam.

Svaka pozitivna vjera, a osobito katolička crkva porad svoje nutarnje jakosti i nepokolebivosti, njima da je u tom poslu najveća zapreka, pa s toga da poglavito na nju jurišaju sa lozinkom: „Razstavit valja školu od crkve!" No crkva katolička ne može, a da se takovoj namisli, potekla od ma kuda i ma koga, ne opre najodlučnije. „Jer njojzi je njezin božanski Utemeljitelj osobito naložio duševnu njegu mladeži, te se ona nikad ne može odreći ote misije, jer se nje odreći ne smije".

„Isto tako ne smije ona na to šutiti, kad joj vršenje ote njene dužnosti, a po tome i njezina prava, krnji ili čak nemogućim

Digitized by Google

čini takov ustroj školstva, koji je proniknut duhom njojzi tudjim, i koji joj osim toga pripušta samo prividno, a u istinu bezuspješno saučešće".

„U takovu se položaju nalazi žali bože katol. crkva ovaj par u Austriji" (i u Hrvatskoj već od god. 1874. O. p.).

„Novo austrijsko zakonodavstvo" (i hrvatsko. O. p.) „prihvatilo je takodjer kao načelo razstavu škole od crkve. Prama tomu je ono škole, koje su do onda skoro bez iznimke bile katoličke" (kod nas do god. 1874. što katoličke, što pravoslavne O. p.) „otela crkvenomu nadzoru, ono je obuku u svjetovnih predmetih proglasilo neodvisnom od uticaja kakove crkve ili religijske družbe, te školsku službu od izpoviesti vjere, a konfesijske škole samo kano privatne škole dopustila". — Zakon naš od god. 1874. učinio je malne isto, a niti VI. glavom zakona od god. 1888. nije stvar bitno na bolje okrenula. O. p.

Biskupi drže, da ona prava, što ih zakonodavstvo na vidik još prepušta crkvi u školi, naime: što mladež uči u školi religiju, što vrši religijske vježbe, što crkva vodi brigu, upravu i neposredni nadzor nad religijskom obukom i relig. vježbami, što je školi postavljen ćudoredno-religijozni uzgoj poglavitom zadaćom, što je učitelj u nuždi dužan sudjelovati pri relig. obuci i nadzirati mladež svoje vjere pri relig. vježbam — sve to, promotre li se s bliza posebne odredbe glede tih stvari, da se čini, te se samo za to još pripušta, da se utiši bojazan religijoznih roditelja pred bezkonfesijskom školom. Al to da ne će moći zapriečiti, a da se u školi ne uništi kršćanstvo, već da tomu pače krči put. Za to da moraju biskupi otvoreno reći podpunu istinu. Biskupi dokazuju takodjer, da je tomu sbilja tako. Naime:

Obuka u religiji da je stegnuta, i to *bez pitanja crkv. oblasti, na tako malen broj sati*, da taj broj dan danas dvostruko ne dostaje, imaš li podati djeci temeljitu obuku u vjeri i trajno im na srce djelovati. (I kod nas je skoro isti broj sati. O. p.) I kad se učitelji religije ponude, da će sami više satova držati, ne dopuštaju im toga. Tim više da taj broj sati ne dostaje, što je ostala obuka neodvisna od religije, *kako niti svjetovni učitelji ne pomažu*, kao što prije, religijsku obuku. (Isto jedno i drugo vriedi i za nas i uz VI. glavu zak. škol. od 1888. O. p.) Niti u slučaju nužde, gdje manjka duhovnik, da ne smije učitelj zamie-

Digitized by Google

niti duhovnika bez posebne dozvole zemaljskog škol. vieća. (Ono, što u tome odredjuje alineja 2. §-a 209. našega novoga školskoga zakona, kako ju tumači do danas još postojeća naredba zemaljske vlade, odjela za bog. i nast. od 20. svibnja 1876. br. 1894.*), nije puno prijaznije po crkvu. O. p.) Po zakonu od 25. svibnja 1868. da je ostala obuka neodvisna od koje god crkve ili izpoviesti vjere, dakle da je bezkonfesijonalna, u protuslovlju sa glavnom zadaćom škole, sa ćudoredno-religijoznim uzgojem. To protuslovlje da potiče od žalostne zablude, kao da može biti ili da je ikada bilo religije, koja nije konfesija. Religija da ne smije biti sgoljnim jednim naukovnim predmetom poput ostalih, već da ima kao kvasac proniknuti svu obuku, da ima biti njojzi osnov i cilj, korjen i kruna...

Nagomilano i k tomu još neprobavljeno znanje bez religijozne naobrazbe da ne rodi značajem, već taštinom, ohološću i sebičnošću, da radi u prilog današnjemu materijalizmu... U Českoj da je u gornjoj realci već posve dokinuta religijska obuka... Djelovanje crkve u pogledu relig. obuke i relig. vježba da je podvrgnuto vrhovnomu nadzoru države, državnih organa (i kod nas! O. p.); al pojam toga nadzora da je vrlo pruživ prama pojedinim prilikam i prama shvaćanju svjetovnih organa, te za to „ne izključuje mogućnost, da će se tako provoditi, kako će i ostatak autonomije crkvenih oblasti u pogledu točke, o kojoj je govor, postati posve iluzornim“. (To je vrlo blago rečeno. O. p.)

Odredbe crkvenih oblasti glede tih stvari za škole da škole ne vežu bez privole i dopusta kotar. škol. oblasti; sudi li naime ota oblast, da se te odredbe ne slažu sa obćim školskim redom, može im zabraniti proglašenje. (Slično može kod nas vlada učiniti po §. 213. nov. škol. zak. O. p.)

„Oglašene vazda u ime kotar. škol. vieća, prikazat će se mladeži kao njegove odredbe, te neće u njihovih očijuh biti ugled crkve, već ugled kotar škol. vieća, kojemu se imadu pokoravati“. (Na vlas vriedi to i kod nas. O. p.)

Onu najmanju mjeru relig. vježba, što ju je ministarstvo god. 1870. označilo za pučke škole, i od koje si nije moći

*) Vidi tu naredbu gore na str. 19. svu doslovce navedenu i razjašnjenu, a spomenut ćemo ju opet i dole u IX. gl. n. šk. zk. „Ob upravi pučkih školah“.

Digitized by Google

manje ni pomisliti, da su neke kotar. škol. oblasti tumačile tako, da se te relig. vježbe imadu posvuda svesti jedino na tu mjeru. Nema li mladež dostatna vremena za relig. vježbe, tako da ih mora vršiti u proste dane, to joj moraju i same vježbe dozlogrditi. Za dokaz tomu navode biskupi dvie ministarske naredbe od god. 1875. i od god. 1876., po kojih valja u srednjih školah relig. vježbe, na pose i primanje sakramenata u takovo vrieme vršiti, da se nimalo ne prikrati naukovno vrieme, dakle u nedjelju, blagdan, ili u koje prosto popoldanje vrieme ... Protivne predstavke crkvenih oblasti da su do sada ostale malne posve bezuspješne.

Biskupi spominju još i drugih odredaba, krnjećih interes religije i ugled crkve, kao rodove dosljedno provodjene bezkonfesijonalnosti. „Naukovne knjige“, vele, „i čitanke ne smiju ništa sadržavati, u čem bi se zrcalili opredieljeni religijski nazori i opredieljena religijska pravila života, tako da je čak i ime Isusovo iz njih iztriebljeno“. (Je l' kod nas bolje? O. p.) Spominju biskupi, da se zabranilo molitvu u školi na glas obaviti porad ma jednoga nekatolika u školi, pače i razpela se odstranjivala iz škol. soba ... Na zločest red iz nauka religije da se često nije obaziralo kod prelaza učenika u viši razred; da se namještalo i da se sveudilj namješta u školah sa čisto ili pretežno katoličkom djecom učitelje ine izpoviesti vjere ... Sam vladin zastupnik da je pri stvaranju tih zakona bio izjavio, da su takovi slučajevi izključeni već s pedagožko-filozofskih razloga. (I kod nas su pri stvaranju našega škol. zakona i god. 1874. i god. 1888. zastupnici vladini puno toga u zakonu označili nedužnim, pače po crkvu koristnim, što se je kašnje u posve drugom svjetlu pokazalo. O. p.)

Prama duhovnim učiteljem religije zakoni da su vrlo neprijazni i pogledom na materijalni njihov položaj, ne imajući oni za obuku većinom nikakve nagrade, ili vrlo nesigurne, nestalne, koja im visi o sudu zemalj. škol. vieća, i u pogledu njihova moralnoga položaja u učiteljskom sboru... I naknadu za podvoz u odaljena mjesta da duhovnik dobiva tek iza dosadnih iztražnih razprava i to često okrnjenu. Uz to podvrgava zakon duhovnoga učitelja religije i dušobrižnika ne samo državnomu nadzoru po kotar. škol. nadzorniku, kako i u vršenju njegova učiteljskoga rada disciplinarnim propisom, *već ga takodjer u nekom smislu podlaže upravljatelju (pred-*

Digitized by Google

stojniku) škole" (t. j. ravnajućemu učitelju; kod nas, ako nije gore, sigurno nije bolje; sr. §. 34. alin. 2. „škol. i nast. reda za pučke škole" od 15. srp. 1889. br. 6798. O. p.). Pače, ako nije definitivno namješten, izjednačuju ga sa pomoćnimi i nuzgrednimi učitelji u javnih, a sa učitelj. osobljem u privatnih školah, sa savjetujućim samo glasom na kotar. konferencijah. — Sve to da za cielo slabi ugled dušobrižniku u občini, poimence kod mladeži, i uzima duhovniku svako veselje za takovu službu uz toli nedostojne prilike.

I kod občinara da mora ne stati naklonosti relig. obuci, budući da moraju kraj onako jedva podnosljivih školskih tereta sami nositi još trošak za tu obuku, ako nema za to posebnih mjestnih, ili crkvenih zaklada.

Promotriv svu tu do sada orisanu tužnu sliku odnošaja današnje škole prama crkvi, lako, vele, da je pojmiti, kako se širi mnienje, da se sve to, što se crkvi u školi još dopušta, samo za neko vrieme još hoće trpiti, jer se još ne može posve ukinuti.

Biskupi prelaze sada na učitelje i učiteljišta, ter drže, da je iz toga, što do sada navedoše, posve razumljivo, ako se u učiteljstvu, i to većinom u mladjem, (med učitelji starije škole da ima još uviek osbiljnih kršćanskih muževa, al i ovih će do skora ne stati), ne riedko pojavljuje duh baš protukršćanski, ako se posvuda množe tužbe na preuzetno i bahato ponašanje mnogih mladjih učitelja, osobito napram vjeroučiteljem i dušobrižnikom, na nemoralno njihovo vladanje, na njihove protukršćanske izjave u javnih glasilih; to da dokazuje, da su velikim dielom učiteljstva zagospodovale negativne, razvratne težnje, kao posljedice šuplja liberalizma. To da se opaža baš kod onih, koje se nije u sili na brzu ruku kao na harmak pobralo, ne gledeć na njihovu sposobnost, već koji su proizašli iz učiteljišta, a to da je lako pojmiti, kad no su i ti zavodi osnovani na načelu razstave škole od crkve, na načelu bezkonfesijonalne obuke.

Vele biskupi, da se malo uvažava u tih zavodih religija, kad se učitelje religije, definitivno namještene, stavlja u isti red sa učitelji vježbaonice, gombanja i glasbe, te sa učiteljicami zabavišta i ručnog rada. (Sličnu odredbu sadržaje i § 99. našega ustrojnoga štatuta za učit. škole od 17. srpnja 1899. br. 8345. Vidi o tom gore na str. 202. ove razprave naše. O. p.) U takov da se zavod biskupi ne mogu uzdati, da će uzgojiti uči-

Digitized by Google

telje, pune duha religijoznog, tako da bi u tom duhu i mladež obučavali i rukovodili.

Biskupi napominju i neke pedagožko-didaktične manjke tih zavoda, poimence, što se kandidati pučkoga učiteljstva prenatrpavaju tolikim površno probavljenim raznovrstnim znanjem, koje im za njihovu buduću službu ništa ne koristi, tako da oti zavodi postaju gojišta površnoga poluznanja, te stvaraju ljude nadute, koji o svem na svietu hoće da sude; a kad uz to još manjka prava religijozna naobrazba, onda sve to da mora zlo djelovati na razvoj značaja.

Sad govore biskupi o školskoj mladeži. Navode, kako se obćenito opaža, da djeca iz današnje škole izlaze manje oboružana potrebitim im znanjem i umienjem, nego li je to bilo za predjašnje škole; al osobito da je nestalo negdašnje ljubavi k školi, da propada disciplina i ćudoredje, da se danomice množe primjeri bezvjerstva kod mladeži, te se može samo sa strahom misliti na budući naraštaj i buduće družtvo. To da narod dobro znade, pak da vlada po svuda nezadovoljstvo sa današnjom školom. Narod da se tuži, — a te su tužbe opetovno prodrle i u zakonodavna zastupstva, — na prevelik teret školski pri onako propadajućem blagostanju, na predugu školsku obvezatnost, na dokinuće opetovne škole i javnih izpita, a osobito na neuspjeh škole, na vladanje učitelja i na rastuće nećudoredje mladeži, na protukršćanske težnje u školstvu, te na razstavu škole od crkve i njena nadzora.

Gorko se sada biskupi tuže, kako je do sada bezuspješno bilo učestvovanje svećenstva pri školskih odborih, premda je za biskupe bila velika žrtva to dozvoliti, u nadi, da će zakoni možda ipak u provodjenju biti manje neprijazni crkvi. Ta nada da se nije izpunila. Položaj crkvenih zastupnika u tih odborih da je i nedostojan i bezkoristan, jer sa svojim glasom na korist crkve stoje osamljeni.

Al bezuspješni da bijahu i napori biskupa, koji su, pokazujuć opetovno na uzroke zlu stanju školstva, na odredbe pogubne vjeri, nastojali, da to zlo odstrane.

„Ne propuštahu", vele, „razsvjetljivat štete, koje se pri provodjenju tih odredaba sve više pojavljivale, prije svega pako ne propuštahu *označit vrelom (toj) biedi razstavu škole od crkve, i raditi oko uzpostave konfesijonalnoga značaja pučke škole*, ne propuštahu

pokazivat putove, na kojih bi se medjutim moglo odmoći najočitijim nevoljam. No ota mnogovrstna nastojanja biskûpa ne nadjoše željená obzira. Biskupi s toga ne mogu dopustiti, da pri tome ostane, nit se mogu tim spokojiti, da su onim, što do sada učiniše, već podpuno izvršili svoju dužnost."

„Crkva je", nastavljaju, „po božanskom nalogu obvezana, da se brine za spas djece, spojene s njom po sakramentu preporoda, da ih uzgoji za njihovo vječno odredjenje, i da po svojih silah zaprieči svako oštećivanje toga najvišega cilja. Ona imade s toga i pravo, da u svoje ime, kako i u ime kršćanskih porodica, utiče u obuku i uzgoj mladeži. Prisvaja li si država pravo na školu, to postoji naprama tomu pravu pravo crkve i kršćanske porodice. Preuzima li država ustrojenje škole na se, a ono mora to u sporazumku sa katoličkom crkvom činiti tako, da škole za katoličku djecu takodjer budu katoličke. Inače postaje prisilno uškolovanje najokrutnijim nasiljem na saviest, dočim se sile katolički roditelji, da svoju djecu šalju u škole, koje su pogibeljne po vjeru i religijozno-ćudoredni život mladeži."

Biskupi oprovrgavaju i razloge, kojimi se nastoji opravdati bezkonfesijonalnost škole: nuždnu naime tobož neutralnost države prama svim konfesijam, te dozvolu, danu po zakonu konfes. družbam, podići si na svoj trošak svoje vlastite konfesijonalne škole. Na ovo drugo se pozivati, da znači sbijati šalu; jer odkud bi smogao narod uz nepodnosljive skoro terete za bezkonfesijonalne škole još poseban trošak za svoje konf. škole? (Ni VI. glavom novoga škol. zakona nije ta težkoća kod nas posve odstranjena, kako smo gore već vidjeli. O. p.) „*A onda*" (*to vriedi gotovo za nas, za iznimne škole VI. glave našega škol. zakona.* O. p.) „*ne bi ipak* (narod) *postigao podpuno svoj cilj, jer se i te škole moraju podvrći školskim zakonom, imade li ih država priznavati.*" Al ni prvi razlog da ne stoji, jer neutralnost bi bila, dati svakomu svoje, a ne oduzeti jednako svim ono, što je njihovo. „Bezkonfesijonalnost škole vriedja najvažniji interes svake konfesije. Svaka religijska družba .... mora da prosvjeduje proti tomu, da se mladež u njenoj religiji samo onako nuzgredce obučava, a da svakolika školska obuka za tu religiju ne zna, pače da joj čak i protuslovljuje."

Digitized by Google

„**Svakako ne može katolička crkva propustiti, a da se ne opre takovoj ne samo njojzi, već i samoj državi i družtvu ljudskome toli pogubnoj povredi njezina prava**, a ona ne će sustati, vršeći otu svoju dužnost.“

Za dokaz, da *jednako i sv. Stolica sudi,* navode biskupi izjave **pape Leona** XIII. i **Pija** IX. **Iz lista Leonova** na generalnoga vikara Rima o religijskoj obuci u školi od god. 1879. napominju mjesto, gdje sv. Otac riše koristi, uspjeh i važnost religijske obuke u školi, a pogubnost jednostrana obrazovanja uma, kako i neuspjeh tako zvanog gradjanskoga morala, što ga bezvjerci u škole uvedoše mjesto kršćanske religije i kršćanskoga morala.

Iz lista *pape Pija IX.* na freiburžkoga nadbiskupa od godine 1864. navode mjesto, gdje **papa spominje štete, što nastaju po porodicu, po državu i po cielo družtvo, ako se ugled crkve odstrani od javnoga i privatnoga uzgoja mladeži.** A *o razstavi* škole od crkve navode prekrasne rieći velikoga pape doslovce, koje glase: „„*Gdje god bi se takova šta snovalo i provodilo, te mladež izlagala pogibelji, da svoju vjeru izgubi, tamo bi crkva* **ne samo morala sve sile uprieti, i ne žaliti ni truda ni brige, da mladež ipak dobije nuždan kršćanski uzgoj, već bi bila takodjer prinuždena, opomenuti sve vjernike,** *ter im izjaviti, da se takove crkvi neprijateljske škole ne mogu mirnom saviesti polaziti.*““ „A o toj izreci Pija IX.,“ nastavljaju biskupi, „izjavilo se je u jednom od njega potvrdjenom dekretu kongregacije **de propaganda fide**, da je to takovo načelo, koje počiva na naravnome i božanskome pravu, te imade obće obveznu moć.“*)

„Time je apoštolska stolica i biskupom Češke propisala put, kojim bi napokon morali udariti, kad bi se sve njihove predstavke pokazale bezuspješnimi.“ Al se prije toga još jednoč obraćaju na ministarstvo. Jer „**načelo bezkonfesijonalnosti i po tome razstave škole od crkve zakrčuje put svakomu temeljitome popravku školstva**“, a pojedine poboljšice, kad bi se i dale, ne mogu odvrnuti propasti, što ju to načelo u sebi krije, „s toga ne preostaje podpisanim biskupom ino“, tako za-

*) To je „Inštrukcija kongregacije za razširivanje vjere na biskupe Saveznih Država Sjev. Amerike o javnih školah“ (Instructio congregationis de propaganda fide) od god. 1875. (Vidi vrhb. dijecez. list „Srce Isusovo“ god. 1886. br. 7.). O. p.

Digitized by Google

vršuju, „van upraviti na c. kr. ministarstvo molbu: *Neka ono odredi, što je nuždno, da se školam za katoličko žiteljstvo povrati konfesijonalni značaj i crkvi priznaje pripadajući joj uticaj u obuku i uzgoj mladeži.*"

„Pusti li c. kr. ministarstvo i ovu predstavku podpisanih biskupa bez odgovora, ili ne podade li sigurne nade, da će se školske prilike na skoro i temeljito popraviti, tada bi podpisanim biskupom bilo nemoguće, kod provodjenja školskih zakona na dalje sudjelovati kao do sada. Tada ne bi više mogli dopustiti daljnje saučešće svećenstva pri škol. oblastih, te bi morali vjernike opomenuti na svete dužnosti, koje bi za nje nastale, kad im se djecu ne bi moglo spokojno, već nasuprot ne bez velikih šteta povjeravat školam, u koje su ih prisiljeni slati."

„Fridrik, kardinal i nadbiskup u Pragu" (Schwarzenberg).

„Ivan Valerijan, biskup u Budjejovicah" (Jirsik).

„Josip Ivan, biskup u Kraljičinom Gradcu" (Hais).

„Antun Ljudevit, biskup u Ljutomjericah" (Frind).

To je ta prekrasna spomenica biskupa českih. (Vidi ju u („Chr. päd. Bl." 1880. br. 4. i 5. str. 49.—54.,65.—70.).

Držimo, da iza opazaka, što smo ih uz napomenuti list dodavali o naših školskih prilikah, nije nuždno posebice pokazati, da biskupi, spominjući manjke austrijskoga školstva, spominju time i mane našega školstva, našega školskoga zakona, te nabrajajući one točke, u kojih austrijski školski zakon krnji pravo crkve katoličke na školu, spominju većim dielom takove točke, u kojih i naš školski zakon i predjašnji od god. 1874. i noviji od god. 1888., uključiv i iznimku, što ju je VI. glava toga zakona crkvi priuštila, krnji sveta prava, što ih katolička crkva imade na obuku i uzgoj mladeži. *Dakle je opet na dlanu, da niti novi naš školski zakon, niti VI. njegova glava,* ne daje crkvi niti iz daleka onoga, što ju po Božjem i ljudskom pravu ide u pogledu pučkoga školstva. I ne može drugčije biti, kad je sam osnov toga zakona u načelu protivan načelu sv. crkve, razstavljajući naime školu od crkve, koliko se je kod nas dalo, i proglasujuć bezkonfesijonalnost, ili blaže nekonfesijonalnost osnovnim načelom pučkome školstvu.

Linački je biskup Rudigier radostno čestitao českomu episkopatu na tom koraku, i svojim vjernikom *u okružnici od 1. ožujka 1880.* njihovu spomenicu diljem saobćio, te ju sa nekoliko svojih opazaka popratio.

Digitized by Google

Na pose dokazuje tim postupkom českoga episkopata, da on nije pogriešio, kad je na predlog svoga svećenstva odmah iza proglašenih škol. zakona odredio, da svećenstvo nema sudjelovati pri provodjenju istih zakona. Al o toj točki dotične njegove okružnice govorit ćemo u III. dielu ove razprave.

U uvodu te svoje *okružnice biskup linački* veli, da ta spomenica spada medju najvažnije spise, što su objelodanjeni zadnjih godina na polju katoličke crkve u Austriji, ter onda u kratko spominje sadržinu same spomenice. Medju ostalim veli: „Kada (biskupi) u pogledu vrhovnoga prava nadzora, što si ga u tih zakonih država prisvaja takodjer nad naukom i vježbami religijskimi, samo vele, da bi moguće time postao iluzornim još ostatak autonomije crkvenih oblasti, to se ne da tajiti, da su se poslužili vrlo blagim izrazom o glavnome načelu novih školskih uredaba.“

„Ma što htjeli ovim izrazom reći, a ono jest za cielo to, da je novovjeka škola odredjena, „„od kršćana stvorit ljude““, djecu oteti kršćanstvu.“

„Ako biskupi Češke i svi biskupi skupa s njimi o novovjekoj školi ovako sude, i ako smo uviek ovako i sudili, time, vele, da ne odsudjuju osobe, oni odsudjuju duh zàkôna, ne pako početnike zàkôna.“ Koliko je znamenita po crkvu ota spomenica, to da se najbolje vidi iz bjesnila neprijatelja crkvenih proti spomenici....

Razloživ uzroke, s kojih su s početka biskupi Češke drugčije se u praksi ponieli prama tim zakonom, nego on, zaključuje:

„Sadašnji sv. Otac Leon XIII. pisao je dne 24. prosinca 1878. nadbiskupu kölnskomu: „„Nikada ne će moći mirovati naše srce, dok vidimo,..... gdje je obuka mladeži ..... oduzeta izpod ugleda i pazke biskupove.““ Mi mislimo i osjećamo kao sv. Otac. Spomenica českih biskupa može samo tomu doprinieti, da to uvjerenje u nas učvrsti, tim više, što smo u svojoj biskupiji ob odnošaju novovjeke škole prama crkvi mnogo tužnije izkustvo stekli, kakovih nije spomenuto u spomenici; al i to mora doprinositi, da se učvrsti odluka, svimi dopuštenimi sredstvi i sa neumornom uztrajnošću raditi oko uzpostave konfesijonalne škole.....“ (Chr. päd. Bl.“ 1880. br. 8. str. 133.—135.). —

3. Dodajmo ovdje odmah *pastirski list českih biskupa na njihove vjernike od 5. lipnja 1881.*, koji takodjer govori o školstvu. U njem čitamo, gdje govore roditeljem: „Nastojte s nami oko toga,

Digitized by Google

da se školi povrate oni osnovi i ona uredba, koja jedina zajamčuje pravi i uspješni uzgoj mladeži, koja vjeru i ćudoredje ne stavlja u pogibelj. Dokle pako škola ne stoji na tom osnovu, pazite brižno na sve, što se vašoj djeci u školi podaje, i gdje opazite šta neprava i pogubna, postarajte se svom osbiljnošću, da to zapriečite i neškodljivim učinite, te da to odstranite." („Chr. päd. Bl." 1881. br. 16. str. 273.). —

4. Skoro iza memoranduma českih biskupa upravili su *dne 12. ožujka 1880. na isto ministarstvo predstavku i biskupi salcburžke crkvene pokrajine u pogledu škole,* podpisanu nadbiskupom salcburžkim Franjo Albertom Ederom kao mitropolitom, te biskupi tridentskim Ivanom Jakovom Della Bonom, briksenskim Ivanom de Leisz-Laimburgom, krškim Valentinom Wiery-om, sekavskim Ivanom Zwergerom i lavantskim Jakovom Maksimilijanom Stepischneggom. Spominju biskupi, kako je ministarstvo dne 3. travnja 1877. na njihovu skupnu predstavku od 30. studenoga 1876., kojom bijahu zatražili lieka i pokazali shodan put, da se doskoči štetnim posljedicam novih škol. zakona i dotičnih naredaba, odgovorilo načinom, „koji ih je sklonuo, da se priključe preponiznoj molbi cislitavskoga episkopata, upravljenoj" — dne 25./4. 1877. — „Nj. c. i kr. apoštolskomu Veličanstvu u stvari pučke škole.*)

Izjavljuju, „da pismo, što ga prečastni nadpastiri pražke crkvene pokrajine od 29. prosinca pr. god." — 1879. naime — „na vis. c. kr. ministarstvo upraviše, ne označuje jedino želje i žalbe biskupija Česke, već takodjer dijeceza Salcburžke, Tirolske, Štajerske i Koruške, pače sviju zemalja, za koje valjaju isti škol. zakoni." Pa za to baš, da se to potvrdi, svraćaju se opet, i to upravo sada, na isti predmet, dozivljuć u pamet cielu sadržinu spomenute predstavke od god. 1876.

Odgovor, što ga je dao na skupno pismo českih biskupa ministar predsjednik, da im daje nadu, da će im se želja administrativnim i legislativnim putem bolje uvažavati, nego li je učinilo ministarstvo za bogošt. i nast. god. 1877.

Javno da je poznato, kako proti poboljšanju školstva stavljaju zapreke oni, što hoće državu bez Boga, a školu bez kršćanstva.

---

*) Vidi tu molbu gore na str. 349. i 350. ove naše razprave. O. p.

Digitized by Google

Al da takodjer izkustvo pokazuje, kakove pogibelji za budućnost ljudskoga družtva priete od mladeži, odgojene bez straha Božjega i bez duha pokornosti.

Uvjereni, da ministarstvo najodlučniju pažnju obraća tim pojavam, al da takodjer temeljito uvažava pomoć, koju crkva u toj nevolji može i hoće pružati, mole, neka vis. ministarstvo opetovno izpita cielu sadržinu njihove skupne predstavke od 30./4. 1876.; pa uvjeravaju, da žele iskreno sudjelovanje na probitak školstva, al ipak tako, da se ni malo ne će pokazati sklonim onomu, što je proti vjeri i proti njihovu od Boga im označenu položaju; pače valja im više nego ikada da se čuvaju i sjene ovakove naklonosti. („Chr. päd. Bl.“ 1880. str. 107. i 108.).

Biskupi pristaju uz skupnu spomenicu českih biskupa, oni se pridružuju molbi cislitavskoga episkopata na Nj. Veličanstvo. Dakle opetovno osudjuje ta njihova predstavka i naš školski zakon i VI. njegovu glavu, kako to čini i ona spomenica i ona molba. —

5. Kad sva ta nastojanja *austrijskih biskupa*, da se bitno promiene bezkonfesijonalni školski zakoni od god. 1868. i 1869. skoro ništa ne koristiše, izuzamši što se dala neka mala poboljšica crkvi novom škol. novelom od god. 1883., koju smo i mi gore na str. 353. napomenuli, *ne prestajahu za to ipak biskupi i nadalje prosvjedovati* proti tim zakonom i zahtievati natrag prava, što crkvi pripadaju na obuku i uzgoj mladeži, — u tome morali bi nama služiti divnim uzorom i primjerom, — već opet god. *1885. negdje u svibnju razaslaše skupni pastirski list na svoje vjernike*, u kome govore i roditeljem ob uzgoju djece, osudjujuć tom prilikom i opet školske zakone i duh modernoga školstva u Austriji.

U tom dielu svoje poslanice govore ponajprije, kako je p o r o d i c a osnov svakoga družtva i državnoga i crkvenoga, a opet osnov porodice ž e n i t b a. Govore, kako je Krist ženitbu opet povratio prvobitnoj njenoj čistoći, pače povisio do časti sakramenta; kako imade vez ženitbeni biti slika i zrcalo onoga uzvišenoga i svetoga veza, koji spaja Krista sa crkvom njegovom. Time da je medjusobni odnošaj ženitbenih drugova, djece i družine posvećen, liepo uredjen i udešen: „Gdje vlada duh Kristov, tamo je porodični život liepo uredjen i udešen i proniknut tim duhom.“ Grko se zatim tuže na današnje razsulo u obiteljskom životu, u porodici, kako razvratnici osobito nastoje po razsulu u ženitbi razrušiti i družtveni poredak, kršćansko družtvo.

Digitized by Google

„Glavna, stožerna točka, oko koje se vrti spas porodice, jest uzgoj djece; — točka, o kojoj visi dobro ili zlo porodice."

„Roditelji imadu ne samo dužnost, da svoju djecu odhrane, već da ih i uzgoje — da ih naobraze ne samo za sposobne članove družtva, već i za kršćane, za gradjane nebeskoga kraljevstva." To potvrdjuju biskupi navodi iz sv. Pisma, na pose dokazuju dužnost roditelja, da svoju djecu i kršćanski podučavaju i kršćanskome življenju, zaptu priučavaju. „„Uzgajajte ih u nauci i u zaptu Gospodnjem!"" (Efež. 6, 4.) t. j. učite ih i pridržavajte ih kršćanskome življenju! Oboje, obuka i zapt, u naše je dane dvostruko nuždno, jer bez revna sudjelovanja roditêlja dan danas niti se diete dostatno podučava, niti se uvodi u praktično vršenje kršćanstva — kršćanske vjere. Svi vi poznajete stanje naših škola. Učitelje zakoni ne obvezuju, da kršćanski obučavaju, niti da kršćansko-uzgojnim načinom ikako utiču u djecu. Tä postojeće zakonske odredbe dopuštaju, da mogu čak i nekršćenici biti ponamještani po pučkih školah. Ele jasno je, da takovi učitelji nisu sposobni uzgajati katoličku školsku mladež religijozno-ćudoredno, i da nisu kadri, ostvariti prvu i najvažniju zadaću pučke škole, koja zadaća po slovu postojećih školskih zakona nije nikakva druga, van „„djecu ćudoredno-religijozno uzgojiti.""

„*Školske knjige* takodjer ne imaju na sebi nikakova religijozna biljega (religiöse Färbung). Sav teret u tom pogledu navaljen je na ledja kateketa. *No kako može nekoliko sedmičnih sati"* — kod nas 1 sat, najviše 3 sata — *„religije*, ne riedko kod preogromnog broja djece, *biti dostatno*, da se djeca valjano poduče i uzgojno uvedu u kršćanski život? *Naša je dužnost, zahtievati, da se naše škole opet kršćanski-religijozno urede, te ne smijemo miròvati, dok taj cilj ne postignemo.* Al i onda, kad bismo taj cilj postigli, valja da se školskome uzgoju pridruži još domaći uzgoj, pače domaći uzgoj ostaje uviek glavna stvar."

Biskupi vele, da škola može samo promicati i pomagati domaći uzgoj. A čim manje škola čini, tim više valja da čini dom. Onda opominju živo i srdačno roditelje, neka već u najranijoj

Digitized by Google

dobi započmu kod djece religijozni uzgoj, pa da djece ni kašnje, kad ona ostave škole, ne zapuste, već da ih i uče i pridržavaju kršćanskomu životu; pače u najopasnijoj dobi, u mladenačkoj, neka još više bdiju, te ne puste s vida djece svoje; tako će se mladići i djevojke moći valjano pripraviti za svoj stališki život, pa će u porodicah, u kućah biti više blagoslova, a manje zala i nesreća.

List podpisaše 32 što nadbiskupa, što biskupa, sakupljenih od 19./2. do 2./3. u Beču na konferenciju. („Chr. päd. Bl.“ 1885. br. 13. str. 217. 218).

Što biskupi govore o školskih knjigah, vriedi kod nas podpuno tako, kao što tamo. A glede ostaloga, na što se biskupi tuže, vriedi kod nas ako ne slovom, a ono bez dvojbe cielim duhom zakona, sazdana na istom bezkonfesijonalnom osnovu, na kojem stoje i austrijski školski zakoni; ni VI. glava tu ne pomože. Vriedi dakle kod nas, za naše školstvo manje više ista osuda, kojom biskupi austr. osudjuju tamošnje školstvo i školske zakone. —

6. Medju najvažnije *izjave* austrijskoga episkopata o konfesijonalnoj školi ovog zadnjeg decenija spadaju bez dvojbe one, što ih *austrijski episkopat objelodani god. 1890. i 1891.*, jedno jer se u tih izjavah osobito odriješito iztiče ono, što crkva katolička mora zahtievati u pogledu škole, a drugo, jer su te izjave, nam najbliže, jasan opet dokaz, kako je austrijski episkopat uztrajan u svojih zahtjevih, pa kako će napokon ta uztrajnost morati pobjediti sve zapreke. Opet živa pouka i za nas.

Na prvom mjestu spominjemo *izjavu ili peticiju na visoku gospodsku kuću od 12. ožujka 1890.*, što ju u ime katoličkoga episkopata ciele Austrije nakon otvorene sjednice u školskoj komisiji visoke gospodske kuće dne 12. ožujka 1890. *pročita Nj. Uzoritost kardinal knezo-nadbiskup pražki grof Schönborn.*

Austrijski se katolici bore već više od 20 godina, da se odstrane crkvi pogubni školski zakoni od god. 1868. i 1869., da se makne onaj temelj, na kojem se pučka škola danas osniva, jer su osvjedočeni, da se na tom temelju dalje ne može, a da se generacija ne izrodi, ne izopači. Plemeniti princ Liechtenstein svojim poznatim nam već predlogom u zastupničkoj kući nije uspio s razloga, koje smo gore, govoreć o tom predlogu, naveli. Njegova osnova škol. zakona nije ni do prvoga čitanja došla. Vlada, da bude, kako vele, i vuk sit i koza ciela, t. j. da udovolji i katolike i liberalce, predložila je i sama god. 1889. visokoj kući novu osnovu, kojom se htjelo mnoge paragrafe šk. zakona, koji je

Digitized by Google

sada u kreposti, preinačiti. Tu se istina u nekih malenkostih prija načelom crkve, al katolike zadovoljiti ipak nije mogla, a liberalce još je više razgnjevila. Pa tako ostade stvar in suspenso, t. j. ne riešena. Uslied toga dakle progovorili su napokon biskupi katolički u Austriji, brižljivi pastiri svoga stada, koje „Duh sv. postavi biskupi, da upravljaju crkvom Božjom, koju je krvlju svojom stekao"; i to progovoriše najprije *skupnom ovom izjavom u gospodskoj kući*, a zatim malo kašnje *skupnom pastirskom paslanicom svojim vjernikom.*

U izjavi u gospodskoj kući biskupi u ime katoličke crkve u Austriji, u ime svih katolika u zemljah, koje su u carevinskom vieću zastupane, stavljaju na visoku gospodsku kuću velevažan zahtjev, *da se uzpostavi katolička konfesijonalna škòla ne kao iznimka, (kako to čini n. pr. VI. glava našega škol. zakona), već kao pravilo, od kojega bi nekonf. škola bila iznimka.* Tu peticiju podpisali su knezo-nadbiskup pražki Franjo kardinal grof Schönborn, te knezo-biskupi gradački i ljubljanski, kao članovi školskoga odbora gospodske kuće, al ujedno i u ime cjelokupnoga episkopata austrijskoga.

Ako ta peticija odmah i nije uspjela, al možemo s pouzdanjem gledati u budućnost, te smo sigurni, da će uspjeti, jer se katolički elemenat u Austriji, poimence i u Beču búdi, što dokazaše najnoviji izbori u gradsko zastupstvo bečko i u carevinsko vieće od god. 1892., te je stalno, da će se sjedinjeni kršćani po malo otresti jarma židovsko-framasunskoga. Svakako je odgovor, što ga na tu izjavu dade ministar bogoštovja i nastave, dokazom, da se je napokon našao put, na kojem će se doći do cilja, jer je ministar izrikom priznao, da je glede religijskih pitanja u školskoj stvari nuždan dogovor i suglasje sa crkvenom oblasti.

O toj izjavi donosi „Wiener Abendpost" od 12. ožujka 1890. sliedeće:

„Na temelju zaključka, što ga je u današnjoj sjednici stvorila specijalna komisija gospodske kuće carevinskoga vieća, ustrojena, da pripravlja zakonsku osnovu o promjeni nekih odredaba zakona od 14. svibnja 1869. (R.-G.-Bl. br. 62.), odnosno zakona od 2. svibnja 1883. (R.-G.-Bl. br. 53.), tičućih se náčela nastave u pučkoj školi, priobćena nam je od ureda ove visoke kuće sliedeći izvadak iz protokola, da ga objelodanimo:"

„Nakon otvorene sjednice uze rieč Nj. Uzoritost preč. kardinal knezo-nadbiskup pražki grof Schönborn, te pročita **sliedeću izjavu:"**

Digitized by Google

„„Uslied spremnosti, izjavljene dne 28. veljače o. g. u prvoj sjednici školske komisije visoke gospodske kuće, da se pokuša podati samom visokom vladom za nuždnu priznanoj promjeni zakona od 14. svibnja 1869. i od 2. svibnja 1883. takov pravac, kako bi se udovoljilo opravdanim zahtjevom katoličke crkve, slobodni su podpisani članovi školske komisije ujedno kao zastupnici cjelokupnoga episkopata kraljevina i zemalja, zastupanih u carevinskom vieću, spomenuti pravac u sliedećem pobliže označiti:

„„Po netom navedenih zakonih „ne smiju roditelji ili njihovi zamjenici svoju djecu ili svoje štićenike pustiti bez obuke, koja je propisana za javne pučke škole“ (§ 20.).

„„Prama tomu većina je roditelja odnosno njihovih zamjenika po zakonu prisiljena, svoju djecu ili svoje štićenike povjeravati javnim pučkim školam (§ 23.). Javna se pučka škola tim prikazuje školom prisilnom, pa je moći roditelje ili njihove zamjenike čak i prisilnimi sredstvi primorati, da se poskrbe, da im djeca njihova, školi dorasla, redovito polaze školu (§ 24.).

„„Dočim se podpisani u obće niti ne upuštaju u razglabanje pitanja, da li je prisilno uškolovanje opravdano, drže prisilno uškolovanje, kako se ono kod nas vrši, samo tada dopuštenim i podnosljivim, ako se njime ne prikraćuje katolikom najsvetije i temeljnim državnim zakonom (čl. 14.) zajamčeno pravo podpune slobode vjere i saviesti. To se pako pravo nedvojbeno prikraćuje, kad se zakonitim zastupnikom katoličke školi dorasle djece onemogući, podavati im javnimi pučkimi školami takov uzgoj i takovu obuku, kakova jedino odgovara načelom njihove vjere, i kakovu zahtieva njihova saviest, te im namiće dužnost, da opet i opet podignu svoj glas za katoličko uredjenje pučke škole.

„„Budući si svjestni, da i oni s drugimi pošteno nose sve školske i javne terete, mora da im je glas samo tim važniji.

„„Al u još većoj mjeri dužni su biskupi, da za stado Isusa Krista, njim povjereno, zahtievaju takovu uredbu javne pučke škole, koja se prikazuje školom prisilnom, kako će djeca ne po naukah promjenljivih učenjačkih mnienja, već po nepromjenljivih načelih svete njihove vjere biti religijozno-ćudoredno uzgajana, te da ne budu providjena samo znanjem i umienjem, potrebnim daljnjoj naobrazbi za vremeniti život, već da budu takodjer osposobljena, postići

Digitized by Google

svoje vječno odredjenje, i da se tako stvori podloga za naobrazbu valjanih u istinu ljudi i članova državne i crkvene zajednice.

„„Udovoljujući otoj svojoj dužnosti, *ne mogu podpisani na ino, već da* **za katol. djecu traže katol. javne pučke škole** i da tu svoju tražbinu u sliedećih točkah pobliže označe:

„„1. Javne pučke škole valja tako urediti, da se katoličkoj djeci omogući, polaziti ih pravilno bez primjese s djecom drugih konfesija.

„„2. U kat. javnih pučkih školah imadu svikolici učitelji da pripadaju katol. crkvi, valja da se za te škole naobrazuju u katol. učiteljištih, te im takodjer valja steći sposobnost, da podieljuju katol. religijsku obuku.

„„3. Pri namještanju učitêlja u katol. javnih školah valja organom katol. crkve dati onaj upliv, koji je nuždan, da se uvjere o primjerenoj djelatnosti natjecatelja, kojega se kani namjestiti.

„„4. Religijsku obuku valja u tih školah uz pripomoć učiteljevu proširiti, a ostalu obuku, naučne osnove, kako i sveukupna učila i naučna sredstva tako udesiti, da se u njih ne samo ništa ne nadje, što bi katoličkoj djeci bilo zazorno, već da bude sve u jedinstvenom vezu sa katoličkim značajem škole.

„„5. Što se tiče nadzora katol. pučkih škola i učitèljîšta, to valja crkvi omogućiti, kako će ona njihov katolički značaj orgâni, od nje redovito namještenimi, u svakom pravcu uspješno očuvati i pospješiti.

„„Konačno izjavljuju podpisani, ne dirajuć ovdje u područje političkih razmatranja, da su spremni, o zahtjevih njimi stavljenih sa ovlaštenimi činbenici dalje razpravljati.““

„„U Beču dne 12. ožujka 1890.““

„„Ivan Zwerger, knezo-biskup sekavski.

Franjo Karlo pl. Schönborn, knezo-nadbiskup pražki.

Jakov (Missia), knezo-biskup ljubljanski.““

„Na tu izjavu odgovori Nj. Preuzvišenost, gospodin ministar za bogoštovje i nastavu, dr. barun Gautsch sliedeće:

„„Pošto ova sad saslušana izjava, što su ju dala preč. gospoda biskupi ne samo u svojem svojstvu kao članovi visoke gospodske kuće, već takodjer u ime preč. episkopata, kojemu je duž-

Digitized by Google

nost, skrbiti se za religijske interese katoličkoga žiteljstva, iziskuje osbiljno i točno izpitivanje sa strane vlade, to ne ću uzmanjkati, izviestiti o tome ministarsko vieće i ubaviestiti se o njegovih zaključcih. U tu svrhu slobodan sam zamoliti gospodina predsjednika, da izvoli zaključiti sjednicu visoke komisije, ter onda opet sazvati visoku komisiju, kad budem u stanju, priobćiti odgovor vladin.""

„Na to uze rieč predsjednik komisije, Nj. Visost knez K. Czartoryski, te reče:

„„U oči izjava, što smo ih malo prvo čuli, koje može visoka komisija predhodno samo uzeti na znanje, mogla bi visoka komisija uz to pristati, da zaključim današnju sjednicu."" (Komisija pristaje.)."

„Članovi bit će pismeno pozvani, da nastave razpravu".

„U Beču, 12. ožujka 1890."

„Dvorski savjetnik Jauner,
perovodja."

(„Chr. päd. Bl." 1890. br. 6. str. 97—99.; „Hrv. Učitelj" 1890. br. 7. str. 108—109.).

Mi ovoj izjavi, koja jasno izriče, koja prava pripadaju katoličkoj crkvi u školi, nemamo drugo da dodamo, van da opet napomenemo, *kako ota prava naš novi školski zakon sa svojom iznimnom VI. glavom crkvi katoličkoj nikako ne priznaje.* Jer 1. pučka škola, kakovu ovdje biskupi traže, u puno je većoj mjeri konfesijonalna, nego li je ona, što ju dopušta VI. glava bogoštovnim i srbskim crkvenim obćinam; a 2. ono, što biskupi za školu traže, to traže kano pravilo, katolička škola ima da bude škola javna, redovita, uzdržavana posvema javnimi sredstvi, kako se sada uzdržavaju javne mješovite škole, dočim ono, što VI. glava daje crkvi, vriedi samo kao iznimka, za konf. škole, što ih država može i dopustiti i ne dopustiti, dokinuti i ne dokinuti, uzeti joj pravo javnosti, ili joj ga ostaviti; vriedi samo za konf. škole, koje se moraju podići i uzdržavati sredstvi privatnimi, a oni, što ih uzdržavaju, samo su dieloma prosti od običnoga tereta za obće škole.

Da su biskupi tom svojom izjavom pogodili *osvjedočenje katoličkoga svećenstva i katoličkoga puka*, vjernika svojih, *da su govorili po srcu njegovu*, pokazalo se je odmah iza izjave.

Nebrojene *pouzdanice*, *zahvalnice i suglasne izjave* prispievale su dnevice biskupom, poimence kardinalu grofu Schönbornu za tu izjavu sa sviju strana Cislitavije, pače i sami liberalci moradoše priznati, da su biskupi korektno i dostojno govorili.

Digitized by Google

Spomenimo neke *tih pouzdanica i zahvalnica.*

Odmah iza dane izjave „donosio je gradački kako i linački „Volksblatt" skoro u svakom broju suglasnica i pouzdanica k izjavi preč. katoličkih biskupa u škol. komisiji visoke kuće od katoličkih zajednica, družtava, i dušobrižnika i t. d. Vrlo liepu adresu predalo je preč. knezo-biskupu gradačkomu (sekavskomu) dušobrižno svećenstvo dekanije Strassgang; a tako i okružne dekanije Weiz, Rein, Admont, Voitsberg, Köflach, St. Lorenzen, St. Ruprecht i St. Lambrecht. („Chr. päd. Bl." 1890. br. 8. str. 156. i 157.).

Isto tako zaključi I. austr. sležka kat. skupština u Freiwaldavi od 7./4. 1890., sa 800 učestnika, „zahvalno očitovanje za izjavu, što ju predadoše preč. biskupi u škol. komisiji gospodske kuće". („Chr. päd. Bl." na sp. mj. str. 156.).

„Nadalje izrekoše uzor. g. kardinalu grofu Schönbornu svoje suglasje sa izjavom episkopata u pogledu konfesijonalne škole: Svi češki knezo-nadbiskupski vikari (dekani), svećenstvo vikarijata žlutičkoga (Žlutica-Luditz ili Ludisch), tiužimskoga (Tiužim-Theusing) i groznjetinskoga (Groznjetin-Lichtenstadt), pučko družtvo u Bilini u svojoj generalnoj skupštini, koja je obdržavana dne 30. ožujka i. g. pod predsjedanjem protektora družtva kneza Zdenka pl. Lobkovica, zatim odbor dolnjo-austrijskoga patrijotično-katoličkoga pučkoga družtva, katoličko-patrijotično kazino za Linac i okolicu, obćinsko poglavarstvo Zwölfmalgreien (kotar Bozen), magistrat trgovišta Kalterna (Tirolska), katoličko-patrijotično kazino u Welsu, slobodna skupština kat. muževa u gradiću Klausenu na Izaci (Eisack) u Tirolskoj, koja se mjesečno sastaje, katoličko-patrijotično kazino u Lambachu i dekani njemačkoga diela dijeceze tridentske" itd. itd. („Chr. päd. Bl." 1890. br. 10. str. 198.).

Jednu izjavu ove vrsti valja da ovdje doslovce priobćimo.

Katoličko-patrijotično pučko i tiskarsko družtvo za Dolnju Austriju u St. Pöltenu prihvatilo je u svojoj javnoj skupštini družtvenoj, držanoj dne 27. travnja 1890. u Lunzu, *ovu rezoluciju*:

„Katoličko-patrijotično pučko i tiskarsko družtvo za Dolnju Austriju sjećalo je, odkad obstoji, i riečju i pismom na pogibelji, koje priete domovini od bezkonf. škole, te je uviek otvoreno i jasno izticalo, da je konf. škola nuždna".

„Budući uvjereno, da je u svih slučajevih, gdje se radi ob uzgoju, obuka kadra crpati svoju jakost jedino iz religije, zahtie-

Digitized by Google

vaše katoličko-patrijotično pučko i tiskarsko družtvo više nego jednoč samo, neka svekoliko školstvo bude proniknuto duhom religije, a jerbo je to samo tako moguće, da škola ima konfesijonalan značaj, to je kat.-patr. pučko i tiskarsko družtvo takodjer vazda stupalo na branik konfesijonalne škole."

„Ovaj zahtjev njegov, otu njegovu želju vidi družtvo, da su toli mirnim koli svjestnim si cilja te odlučnim načinom izrazili preč. crkveni nadpastiri Cislitavije svojom izjavom u škol. komisiji visoke gospodske kuće dne 12./3. t. g."

„Ova je rieč bila tim dragocjenija, te daje tim veću nadu, da će se izpuniti jedna od najsrdačnijih želja kat.-patrijotičnoga pučkoga i tiskarskoga družtva, što je ta rieč došla od strane oblasti, Bogom nam postavljene, koja je u prvom redu pozvana, da bdije nad jednim od najvećih i najsvetijih dobara naroda, naime nad religijoznim uzgojem i religijoznom naobrazbom mladenačkoga naraštaja."

„Za to se katol. patriot. pučko i tiskarsko družtvo smatra obvezanim:"

„1. Da izreče svoju najsmjerniju zahvalu preč. episkopatu kraljevina i zemalja, zastupanih u carevinskom vieću, što je u školskoj komisiji gospodske kuće dao svoju izjavu u pogledu pučke škole."

„2. Da izreče preč. episkopatu obećanje nepokolebive vjernosti i iskrene dužne odanosti."

„3. Da preč. episkopatu dade jamstvo, da će spomenuto družtvo vazda nastojati, zakonitim putem djelovati jednodušno u duhu svojih nadpastira, i pripomagati, da dobijemo konfesijonalan školski zakon, koji zajamčuje i religiji pristojeći joj uticaj u uzgoj mladeži, a time zajamčuje i roditeljem religijozno-ćudoredni uzgoj njihove djece, domovini pako naobrazbu vjernih državljana."

„Predsjednik: Alfred grof Ségur."

(„Chr. päd. Bl." 1890. br. 10. str. 196—197.).

Da su biskupi sa svoga stanovišta posve izpravno i dostojno postupali tom svojom izjavom u škol. komisiji gospod. kuće, *priznaše pače i sami protivnici njihovi iz tabora liberalaca.*

Tako reče o tom predmetu dne 30. travnja u austr. zastup. kući liberalni zastupnik dr. Beer, inače načelan protivnik konfesijonalnoj školi:

„Ueber die Erklärung der Bischöfe kann man kein Wort verlieren, sie ist ernst, würdig, sie fordern die confessio-

Digitized by Google

nelle Schule pure et simple. Dies ist natürlich von ihrem Standpunkte aus vollkommen gerechtfertigt. Niemanden von uns hat es überrascht, dass diese Erklärung in fünf Punkte in einer solchen Präcision abgegeben ward . . . .“ („Chr. päd. Bl.“ 1890. br. 10. str. 187. 188.).

Rezoluciju *4. sjeverno-češke katol. skupštine od 7. rujna 1890, u Warnsdorfu*, kojom se skupština priključuje i gornjoj izjavi biskupa i njihovoj skupnoj pastirskoj poslanici od 25./5. i. g., doniet ćemo odmah iza ote poslanice doslovce. —

7. Što su *austrijski biskupi* izjavili bili u škol. komisiji gosp. kuće o zahtjevih katoličke crkve na pučko školstvo, to su isto, al puno obširnije i na tanje razložili skoro iza toga u *svojem skupnom pastirskom listu od 25. svibnja* (na duhovski ponedjeljak) *i. g. 1890. na svoje vjernike. Podpisan je list od svih 35 nadbiskupa i biskupa ciele austrijske pole naše monarkije.*

Budući da nam prostor ne dopušta, da sav list doslovce priobćimo, što bi sigurno koristno bilo, donieti ćemo *barem glavna mjesta doslovce*, a ostalo u izvadku.

a) Biskupi ponajprije navode *povod i uzrok ove poslanice svoje.* Spominju naime odmah na početku svoju izjavu u škol. komisiji gosp. kuće od 28./2. i 13./3. i. g., „da je nuždna promjena školskih zakona“ u tom smjeru, „da bude javna škola za kat. djecu tako uredjena, kako to jedino odgovara naukam naše sv. vjere.“ A jerbo se ta njihova izjava sa mnogih strana izvraća, jerbo na nju žestoko navaljuju protivnici, za to drže nuždnim, da u skupnoj pastirskoj poslanici o tome jasno i otvoreno svoju reknu.

b) Biskupi označuju, *što zahtievaju,* i pokazuju, kako je to *posve pravedan* zahtjev, tako da *svako katoličko srce* isto zahtievati i željeti mora. „Mi tražimo,“ vele, „katoličke javne pučke škole; mi hoćemo, da se s katoličkom djecom i u javnoj pučkoj školi postupa po načelih njihove sv. religije, da se po tih načelih uzgajaju i obučavaju, i da s toga sve uredjenje i djelovanje škole imade odgovarajući religijski osnov, i da ju proniče duh naše svete vjere. Zar je ovaj zahtjev toli nečuven, te bi opravdano bilo, da na nj tako žestoko navaljuju, kako sbilja rade? Zar je ovaj zahtjev šta nova? Nismo li već godine i godine isto tražili, te sve svoje sile uprli, da to postignemo? Ili zar time iznosimo samo naše želje i zahtjeve? Ne, ljubezni u Gospodu! Vi za cielo znadete, da nismo

Digitized by Google

to mi sami, koji to tražimo, već da su to želje i zahtjevi, što pokreću i pokretati moraju svakim u istinu katoličkim srcem.

c) Biskupi se u tih zahtjevih pozivlju *na ugled svete Stolice*, te pokazuju *iz listova i izjava pape Leona XIII. o tom predmetu*, da on isto uči i zahtieva, što i oni. Navode odnosne odlomke iz sliedećih okružnica i listova Leonovih: „Sapientiae humanae" od 10./1. 1890. o najglavnijih dužnostih kršćanina gradjanina, „Nobilissima Gallorum gens" od 8./2. 1884. na francuzke biskupe, „Quod multum diuque" od 22./8. 1886. na ugarske biskupe, i „Officio sanctissimo adducti" od 22./12. 1887. na bavarske biskupe. Mi ćemo niže dole navesti doslovce odnosne odlomke, pak ih za to ovdje mimoilazimo, navodeć samo opazke samih biskupa na koncu tih ulomaka. — „Vidite, ljubezni u Gospodu", vele biskupi, „to je osuda, to su bojazni, to su opomene i zahtjevi sv. Otca u pogledu bezkonfesijonalne škole; on nazrieva u njoj težko zlo po čovječanstvo, i vidi, gdje u njoj raste takova mladež, koja ne poznavajuć straha Božjega, ne može da podnosi nikakovih moralnih stega, te koja ne može svojim strastim šta uzkratiti, pa se lako zavodi u političke prevrate.*) A njegov se sud i njegove bojazni na žalost i preveć utvrdjuju i opravdavaju žalostnim izkustvom, koje smo i mi imali prilike doživjeti, pa s toga njegove opomene vriede i za nas."

d) Biskupi zahtievaju to takodjer u ime i u skladu sa *samimi katoličkimi roditelji*. „Mi tražimo", vele, „katoličke javne pučke škole takodjer i za to, ljubezni u Gospodu, jer znademo, da se u toj tražbini podpuno slažemo i sa vašimi vlastitimi željami. Zar vas ne bi težko boljelo, kad bismo mi htjeli staviti, da ste prama tomu ravnodušni, da li uzgoj, što ga škola vašoj djeci podava, vremenito i vječno ih usrećuje, ili unesrećuje? Ili nije li to bio glas vaše saviesti, koji vas je od godina prinukovao, da ste po katoličkih skupštinah i mnogobrojnimi dopisi i peticijami za svoju djecu tražili katoličke škole? Pa zar dotični zaključci druge obće austrijske katoličke skupštine od travnja i svibnja prošle godine nisu vjeran odjek otoga zahtjeva vaše saviesti?"

---

*) Gore spomenuto pismo na biskupe Francuzke.

Digitized by Google

Onda biskupi navode doslovce dotične rezolucije II. obće katol. skupštine austrijske u pogledu pučke škole, koje smo i mi već gore doslovce priobćili, te nastavljaju zatim:

„Gledajte, ljubljeni u Gospodu, u ovoj izjavi navedeni su svi razlozi, koji vam ne samo u saviesti nalažu, već vas i ovlašćuju, da tražite konfesijonalnu školu. Vi, katolički roditelji, jeste pravi i prvi uzgojitelji i učitelji svoje djece; Božja zapovjed i red naravni predadoše vam oto vaše mjesto sa dužnostmi i pravi toga mjesta. Ni koja vlast svieta ne može vam oduzeti oto pravo. Vam valja jednoč pred Božjim sudom dati račun, kako ste vršili tu dužnost, pa ne možete na nikoga prenieti tu odgovornost. Vi sami primit ćete vječnu plaću za to, ako ste ovršili ovu dužnost; vi sami morati ćete takodjer trpiti vječnu kaznu, ako ju odnemarite."

„Pa nuto škola je po svojoj zadaći odredjena, da roditeljem odprti jedan dio njihove dužnosti u uzgoju djece. Dosljedno moraju roditelji neprestano tražiti, da im djecu u školi uzgajaju u njihovu duhu, t. j. katolički, onako, kako bi ih valjalo uzgajati u roditeljskom domu. Radi li se dakle o katoličkih roditeljih, to ne može i ne smije škola *djecu uzgajati* drugačije, van u duhu roditêlja, to jest, *katolički.*"

Nije biskupom ni na kraju pameti *poricati državi svako pravo* i svaki interes na uzgoj mladeži, na školu. Dan danas, kakove su prilike, drže biskupi, da valja nuždno u školstvu uporaljati i državnu silu. „Ali", vele, „imala država koliko mu drago prâva na školu, toga prava ona bez dvojbe nema, da katoličko diete uzgaja u opreci sa željami i dužnostmi katol. roditêlja; nikad ona ne će moći dokazati takovo pravo, pa isto tako ne može ona svojatati si takovo pravo, a da pri tome ne povriedi naravno pravo roditeljsko."

Iz toga, što škola preuzima od roditêlja dio njihove uzgojne dužnosti, koja je njihovo najsvetije pravo, te što po tom djecu i u školi valja uzgajati po duhu roditêlja, zaključuju biskupi, *što moraju katolički roditelji zahtievati od škole.*

„Ništa manje", vele, „već da vaša djeca u školi budu uzgajana po katoličkoj vjeri, t. j. da, uvedena u katolički vjerski život, budu upućivana ostvaranju toga života, katoličkome mišljenju i djelovanju, riečju: *da budu katolički uzgojena.* I ono

Digitized by Google

možete tim više tražiti, što morate djecu svoju slati u školu, koju ste po državnih zakonih vi dužni uzdržavati."

Biskupi pobijaju i *prigovor*, da ne treba takovih škola, *jer je katolikom slobodno na svoj trošak osnovati i uzdržavati svoje privatne katoličke konf. škole.* „Za što", vele „da budete *vi* prisiljeni, uzeti na se dvostruk teret, što ga ne možete nositi? Nije li na suprot pravo i pravedno, da oni, koji žele bezkonfesijonalnu školu, nose i troškove za nju?"

Biskupi zaključuju iz svega, što rekoše o pravu roditelja na uzgoj djece, *da su prava, što ih* **zahtievaju u ime crkve,** ujedno i prava *samih katol. roditelja.* „Jesu dakle to i vaša prava, što ih mi zastupamo svojim zahtjevom. U ime vaše, u ime crkve, kojoj djeca pripadaju po krstu, u ime nas samih, jer su našoj pastirskoj skrbi povjerene duše neumrle, tražimo mi katoličke škole. Mi tim izpunjavamo svoju najsvetiju dužnost, koju nam je božanski Odkupitelj naložio u pogledu na vas i na djecu vašu riečmi: „„Idite i naučajte sve narode . . . . da drže sve, što sam vam ja zapovjedio."“[1])

e) Al ne kane biskupi, zahtievajuć katoličke konf. pučke škole, vratiti se na stari osnov školstva, niti misle, da je tomu treba nov školski osnov, već da mogu to zahtievati i na osnovu postojećih zakona (?). Da ne kane vratiti stare školske prilike, kakove su bile i kakove ne bi mogle zadovoljiti današnjim novim i većim zahtjevom, to drže biskupi, da se jasno vidi iz samoga povoda njihova podhvata. Vlada predložila je saboru neke promjene postojećeg zakona školskoga, jer se odasvud uvidilo, da se zakon nuždno promieniti mora. Pa tom prilikom zar da nemaju i biskupi pravo izreći svoj strukovni sud na onom polju, što obuhvaća religijozno-moralnu obuku, zar da nemaju pravo izreći svoje i svojih vjernika želje?

I sami vjernici izražavali su i mnogobrojnimi peticijami i u lanjskoj kat. skupštini svoje uvjerenje, „da se obsežno i korenito riešenje školskoga pitanja može samo putem zakonodavstva polučiti." Isto je osvjedočenje vodilo i biskupe, te su, služeć se pravom svojim kao gradjani, izpitali predložene vladom promjene škol. zakona, i uvidili, „da one niti izcrpavaju izkustva i strukovnih ocjena, niti odgovaraju vašim i našim željam, i za to smo smatrali svo-

[1]) Mat. 28., 19. 20.

Digitized by Google

jom dužnosti, predložiti, da se (ove) promjene razšire i da se zadovolji pravednim zahtjevom."

f) To ne drže biskupi pretjeranim zahtjevom, jer ne traže drugo, van „da se za katoličku djecu osnuju katoličke škole, u kojih će pravovjerni katolički učitelji obučavati, te se postarati za uzgoj i obuku prama naukam naše sv. vjere i podavati taj uzgoj i tu obuku prama tim naukam."

Biskupi dokazujû, da to *zahtieva i sam školski zakon*, odredjujuć religijozno-moralni uzgoj zadaćom pučke škole, *kako i školski red*, dodan tomu zakonu, proglasujuć kao osnovno načelo, da pojedini predmeti, dakle i religijska obuka, imadu biti u medjusobnoj svezi.

g) „Da li pak biva," nastavljaju biskupi, „kako to škol. zakon i osnova propisuju? Hoćemo da *orišemo* sa malo rieči *pravo stanje naše sadašnje škole.* Religija nije glavni osnov i glavno pravilo, koje upravlja našom sadašnjom pučkom školom, nego je naprosto jedan od mnogobrojnih naukovnih predmeta, a povrh toga bez nuždnog broja sati. Ostali naukovni predmeti nisu u nikakovoj svezi sa religijom, te ih je moći žali bože često tako obradjivati kako se tim ne će promicati ćudoredno-religijski uzgoj. Relig. uzgoj školske mladeži stegnut je na tako malenu mjeru religijskih vježba, da nije moći pobuditi u srcu dječjem toplo religijsko čuvstvo. Religijska obuka i religijske vježbe nisu prepuštane slobodnoj upravi crkve, već su podvržene svjetovnoj oblasti kao najvišoj molbi (inštanciji). U naobrazbu učitêlja crkva malne nikako ne utiče, a od njihova namještanja nju su posve izključili, pa tako biva, da kat. djecu obučavaju i uzgajaju često osobe, koje su katol. vjeri tudje, ili su joj i neprijatelji, koje dakle nikako ne mogu katolički uzgajati."

Ovo stanje školstva u Austriji, što ga sa ovo nekoliko rieči ocrtaše biskupi, jest manje više na vlas stanje našega hrvatskoga školstva, samo je ta razlika, što se u Austriji obćenito, pak i sa *strane oblasti državne*, **uvidja**, da na tom putu nije smjeti dalje, pa reakcija na bolje evo dnevice jača, dočim se kod nas junački dalje idje na putu k bezvjerskome školstvu, da se tako ono nekoliko ostanaka religijskih u pučkom i srednjem školstvu, što ih slovo zakona još ostavilo, naredbenim putem posve odstrani.

Digitized by Google

To nam medju ostalim jasno pokazuje najnoviji postupak vladin u samovlastnom **ukidanju svakdanje školske mise i po ljetu, te crkvenih procesija osim tjelovske u srednjih i učiteljskih** (!!) **školah, pače i u vježbaonici** (!!).*) *Šta tu pomaže i VI. poglavje školskoga zakona od god. 1888?!*

Biskupi nabrajaju i *rodove takova* tužnoga školstva, — koji se rodovi dnevice i kod nas sve jasnije opažaju.

„Mogli bismo“, vele dalje, „još nastaviti oto crtanje, al što rekosmo, dostaje podpuno, da se protumače učinci što no ih proizvedoše ote školske prilike. Sve više ne staje počitanja prama crkvi, ljubavi za religiju, sve se manje očituje religijski život; bujno se množi nadutost i oholost, lakoumlje i površnost, prezir svakoga božjega i čovječjega ugleda. Smijemo li se tomu čuditi, i može li biti drugačiji uspjeh, ako se istina kateketa dva sata u tjednu napinje i trudi, da djeci u srce uciepi strah Božji i vjeru u Božju objavljenu rieč, te da im usadi krepost, al ako je nasuprot moći više od dvadeset sedmičnih školskih ura djelovati na djecu tako, da tim ne jača vjersko spoznanje i vjerski život, već šta više, — bilo bez namjere bilo namjerice — da se njime i potresa?“

Biskupi preveć štuju ugled učiteljski u djece, a da roditeljem odkriju sve rane današnjega školstva, al toliko da mogu roditelji razabrati iz njihovih rieči, da biskupi „ne mogu katoličkim roditeljem jamčiti, e će im se djeca u pučkoj školi, kakova je sada, katolički uzgajati“, pa isto tako ne mogu im reći, *da mogu biti umireni u pogledu težke dužnosti, što im ju nalaže saviest, i osbiljne odgovornosti, što ju imadu pred Bogom.*“

h) *Biskupi se ogradjuju proti klevеti, kao da oni kane sniziti u mladeži znanje i naobrazbu.* Neka se djeci priušti koliko je moguće više znanja i bolja naobrazba, al neka uz to djeca postanu religijozna i vjeri odana, pobožna i krepostna.

i) Biskupi traže katoličku školu takodjer *u ime slobode saviesti*, koja sloboda *da je ustavno* zajamčena. *Članak XIV. temeljnih državnih zakona od* 21. prosinca 1867.“, pišu biskupi, „glasi: „„Podpuna sloboda vjere i saviesti je svakomu zajamčena. No da li otu slobodu sadašnja pučka

---

*) Već smo gore na str. 394. i 395. u opazci spomenuli, da se čini, te sadašnji odjelni predstojnik ne kani na tom putu dalje kročiti; no po njegovoj vlastitoj izjavi u saboru o državnoj samovlasti u školi nije se ni od njega nadati, da će stvari po crkvu bitno na bolje krenuti.

Digitized by Google

škola dopušta, ili štiti? Katoličke roditelje sile, da svoju djecu povjeravaju školam, u kojih se do nekoliko ura religije ne obazire na katoličku vjeru. Uz to se je ostale naukovne predmete izrikom proglasilo neodvisnimi od svakoga uticaja crkve,“ (kod nas to biva de facto i po duhu cieloga zakona. O. p.) „što žali bože često puta glasi kano poziv, neka se s obukom tako postupa, kako će se onaj i onako neznatni upliv crkve na djecu još više oslabiti, a božanske objavljene istine iz srca i života iztisnuti. Ne, niti bezkonfesijonalna, niti interkonfesijonalna (medjukonfesijonalna) škola ne odgovara načelu religijske slobode i slobode saviesti; oto načelo nasuprot zahtieva, da uslied toga, što konfesije postoje jedna uz drugu i što zakon priznaje svakoj njenu posebnu vlastitost, takodjer i takove škole postoje jedna uz drugu, koje su uredjene prema toj posebnoj vlastitosti pojedinih konfesija. Sdružiti sve u jednoj školi, to se protivi pravu sviju konfesija. Dati svakoj ono, što je njeno, to je moguće samo tim, da se škole razluče po pojedinih konfesija, i da se tako razlučene drže. Nije li dakle nepodnosljiva tiranija od strane političkih stranaka, siliti djecu na obuku, koja se protivi religijskim načelom i uvjerenju roditêlja? Ili zar da samo nevjera uživa slobodu, da uzmogne navaljivati na vjeru i religiju, i da ju odstrani?

Biskupi traže pravu slobodu, ter dozivlju u pamet svim u istinu slobodoumnim muževom Austrije: „Tä ne uzkraćujte još dulje katol. roditeljem pravo, da dadu svoju djecu uzgajati po svom religijskom uvjerenju! Ne iznevjerujte se slobodi, pripuštajući, da za volju nevjere zabiri!“

j) *Biskupi napokon traže katol. škole za katol. djecu.* Oni odbijaju prikor, kao da žele, da budu svuda samo katoličke škole. „Mi smo“, vele, „katolički biskupi; mi zastupamo prava katol. crkve; mi razpravljamo želje katol. roditêlja; zar smo kao katol. biskupi i zvani i ovlašteni, zastupati zahtjeve i želje svojih nekatoličkih sugradjana? Pa zar s druge strane nije jasno kô na dlanu, da nije moći samo za katolike urediti konfesijonalne škole, a da i nekatolici takove ne dobiju?“

Biskupi obrazlažu razloge, za što se u svojih zahtjevih ne dotakoše i drugih više političkih i svjetovnih pitanja škole. Ne taje, da su ta pitanja važna, al kao zastupnici crkve oni se u to ne pačaju, sjećajuć se Kristove: „Tražite ponajprije kraljevstvo Božje i pravdu njegovu, pa će vam se sve

Digitized by Google

to pridodati"[1]) i sliedeć načelo apoštolovo: „Tu nije ni Židov, ni Grk, već su svi jedno u Kristu Isusu."[2]) Politiku prepuštaju drugim, koji su za to zvani. Al bili vjernici u svjetovnih stvarih ma koliko različna mnienja i raznih težnja, jedno treba da ne puste pri tom s vida: neka ne izlože pogibelji religijski uzgoj svoje djece!

Zaključujuć poslanicu, naglasuju, kako su po rieči apoštolovoj[3]) dužni, da bdiju nad vjernici, da im otvoreno kažu istinu, da ih sgodom i nesgodom opominju, uče, kore i od krivih učitelja brižno odvraćaju. Na da to ih veže njihova služba, na to da ih sili prieteća pogibelj za religiju i vjeru.

„Mi dižemo ruke svoje prama nebu", vele, „i svjedočimo pred Bogom i pred svietom: Ne ćemo i ne možemo mirno gledati, kako gine religijsko mišljenje, kako propada ćudoredje, kako ne staje najdragocjenijih, neprocjenivih dobara u katoličkome puku Austrije!"

Al i vjernici imadu strogu dužnost da vrše, da naime prama naputku posljednje kat. skupštine nastoje, e bi zakonodavnim putem opet dobili katoličke škole za svoju djecu; pa s toga neka po usrdnoj opomeni iste skupštine kao katolički državljani „izpune svoju izborničku dužnost, neka sudjeluju u zakonodavnih tielih, i o tom neka rade, kako će biti izabrani samo takovi muževi, koji dovoljno jamče, da će svoje sile uložiti za konfesijonalnu školu." To neka izpune, neka za dobro i spas djece svoje izaberu samo pouzdane, povjerljive katoličke zastupnike, koji drže svojom najpoglavitijom zadaćom, da se ostvari ćudoredno-religijski uzgoj u školi.

„Milost Gospoda našega Isusa Krista i ljubav Boga i zajednica Duha Svetoga bila sa svimi vami! Amen."

„Dano na duhovsku nedjelju" — 25. svibnja — „godine Spasa 1890."

Sliedi 35 podpisa, svih naime nadbiskupa i biskupa zemalja, zastupanih u carevinskom vieću. („Chr. päd. Bl." 1890. br. 12. str. 217.—224.; „Hrv. Uč." 1890. br. 13. str. 198.—200., br. 14. str. 212.—216. „Kat. List" 1890. br.).

To je ta znamenita i liepa pastirska poslanica. Mislimo, da nije nuždno na pose pokazati, kako ono, **što ovdje biskupi u ime katoličke crkve traže za katoličku crkvu u školi, nije niti iz**

---

[1]) Mat. 6, 33. [2]) Gal. 3, 28. [3]) II. Tim. 4, 1.—5.

Digitized by Google

daleka izpunjeno VI. glavom našega škol. zakona od god. 1888. Ta glava dopušta konfesijonalne škole iznimno, ako se vladi svidja, da ih dopusti osnovat, da im i nadalje dopušta pravo javnosti i obstanak; a biskupi išću, da bude pučka škola u obće i redovito konfesijonalna, neodvisno od kakove dozvole vladine. Šesta glava daje takove konf. škole, koje su u svem podpuno podvržene vrhovnomu nadzoru i upravi vlade, podpuno podvržene svim odredbam školskoga zakona, svim naredbam vladinim i glede ustroja, i glede naukovnih predmeta i naukovne osnove, i glede broja satova za nauk vjere, i glede osposobljivanja i namještanja učitêlja; razlikuju se od obćih škola jedino tim, što ih crkva uzdržaje, pa uslied toga oni, koji ju uzdržavaju, jesu *dieloma* prosti od prinosa za obće škole. S takovom se konfesijonalnošću biskupi ne mogu zadovoljiti; to je samo prividna konfesijonalnost. *Riečju: i šesta glava stoji na temelju bezkonfesijonalnoga školskoga sustava: biskupi u ime katoličke crkve traže, da se taj bezkonfesijonalni sustav posve odstrani i izmieni konfesijonalnim, za katolike dakle katoličkim.*

Da je ta krasna i odlučna poslanica našla živa odziva toli u svećenstvu, koli u puku katoličkome, a opet uzvrpoljila crkvi protivne učiteljske elemente, za to nam je izmedju ostaloga živim dokazom *govor biskupa ljutomjeričkoga dra. Emanuela Schöbla u četvrtoj sjeverno-českoj katoličkoj skupštini u Warnsdorfu dne 7. rujna 1890.*, kako i *rezolucije same skupštine.*

Donesimo *glavna mjesta iz toga govora,* pak *rezolucije*, što ih stvori sama skupština.

U skupštini bilo je više tisuća učestnika, odvažnih katolika, većinom svjetovnjaka. *Dijecezanski biskup* u svom govoru govori poglavito o školskom pitanju, ter, potuživ se na protucrkvene izjave učiteljskoga sastanka u njegovoj biskupiji, u Saazu, naperene proti gore spomenutoj poslanici cjelokupnoga austr. episkopata o konf. školi, veli medju inim: „Mi . . . trebamo katoličkih muževa, mi trebamo konfesijonalnu školu. Zakonodavstvo je nastavu, ako i ne korenito, a ono ipak veoma preustrojilo. Predjašnju župnu školu pretvoriše u interkonfesijonalnu. U njoj se sastaju djeca židovska, protestantska i katolička, i u toj ih školi uzgajaju sve skupa jednakim načinom.“ (Kod nas ima k tomu još i djece „pravoslavne“, a u Bosni i na bosanskoj granici još i muhamedovske vjere, pa se sva po istom kalupu „religijozno-moralno“ uzgajaju. Rado bismo znati, po kojoj religiji i po kojem moralu! O. p.)

Digitized by Google

„Uče u njoj djeca i religiju, al se religiji ne dopušta, da obuku u cielome svojim uticajem pronikne i prokvasi.“ (Ni kod nas ne. O. p.) „Tä zakon veli, da valja sve druge naukovne predmete u školi učiti bez obzira na religiju.“ (Kod nas biva to, ako ne po slovu, a ono po duhu našega škol. zakona, te u praksi. O. p.) „Veli zakon, da je moći za učitelje postaviti muževe, koje god religije bili, samo ako su inače znanstveno osposobljeni.“ (Da kod nas u praksi nije puno bolje, pokazali smo gore kod § 20. O. p.) „Crkvi pako ne dopušta se nikako, ili jedva kako uticati u uzgoj.“ (Tako i kod nas. O. p.) „Proti tim stvarim ustao je opetovno *episkopat Austrije*, da im odmogne. Episkopat predade vladi *izjavu* u pogledu školske reforme, a dade o tome sa svih katoličkih propovjedalnica pročitat *skupnu poslanicu.* Biskupi zatražiše, neka se djecu po mogućnosti luči po njihovoj religiji, a učitelji da imadu pripadati konfesiji djece, te da se crkvi dopušta, uticati u naobrazbu i namještanje učitêlja. Otaj je zahtjev posve pravedan. Biskupi ga stavljaju ponajprije u ime katoličkih roditelja. Roditeljem pripadaju djeca najprvo, te je katol. roditeljem dužnost, djecu katolički uzgajati, niti ih ne može te dužnosti ikoji ljudski zakon riešiti. S toga treba da im bude takodjer i moguće, djecu katolički uzgajati. Biskupi staviše nadalje taj zahtjev u ime katoličke crkve, kojoj djeca iza krsta takodjer pripadaju. Ona su članovi crkve; a crkva se ne može odreći prava, da se katolička djeca takodjer i uzgajaju katolički. Biskupi učiniše to nadalje u ime cjelokupnoga družtva. Oni znadu, kako je valjan uzgoj spasonosan i nuždan. Dobro uzgojeno diete radost je roditeljem i podpora državi; a neuzgojeno je diete bič roditeljem i pogibelj po državu i po družtvo. Osnov pako pravome i dobrome uzgoju jest religija, a bez konfesije nema religije. Religija je bez konfesije nešta maglovita i neizvjestna, a ništa stalna, ni jasna, ni dohvatljiva, te prije svega ne može da zadovolji djetinji duh. Tko želi pravi uzgoj, mora željeti konfesijonalnu školu, dakle za katoličku djecu katoličku školu.

Biskup napomenu za tim, kako je učiteljski sastanak u Saazu proti tomu ustao, te izjavio baš protivno onome, što uči poslanica episkopata, kako tobože išće interes Austrije, da se djeca obučavaju zajednički u školah konfesijonalno mješovitih, da valja namještati učitelje, koji dokažu svoju sposobnost jedino u pogledu znanja, a ne u inom kojem (religijoznom i moralnom) pogledu, te „kako je-

Digitized by Google

dino država imade pravo, kod namještanja učitêlja svoju reći, ne pako koja druga vlast. A misle tu jedino oblast crkvenu.“ Biskup žali takove izjave, a još više, što nijedan učitelj nije tomu protuslovio, premda se zna, da nisu svi učitelji bili s tim u srcu sporazumni.

Napokon preporučuje još odvažnost i neustrašivost u izpoviedanju katoličke vjere, toli u javnom koli u sukromnom porodičnome životu.

Govor bude popraćen dugotrajnim, burnim povladjivanjem. „Chr. päd. Bl.“ 1890. br. 19. str. 369.—371.).

Sama skupština prihvatila je glede škole jednoglasno *ovu rezoluciju:*

„Četvrta sjeverno-česka katolička skupština priključuje se iz podpuna uvjerenja izjavi preč. episkopata Austrije u stvari katoličke škole. Ona odlučno prosvjeduje proti onim izjavam iz najnovijega doba, koje odriču katoličkome puku pravo na katoličku školu, te se ogradjuje proti pogrdam, što no se tom sgodom javno naniele katoličkoj crkvi i austrijskomu episkopatu.“ („Chr. päd. Bl.“ na spom. mjestu str. 377.).

8. Napokon nam je spomenuti od skupnih izjava cieloga austrijskoga episkopata još *posljednji skupni njegov pastirski list na vjernike o predstojećih izborih u carevinsko vieće od 15. veljače 1891.*, koji je valjalo isti dan, t. j. I. nedj. korizme sa propovjedalnica puku pročitati.

Spomenuv najprije važnost izbornoga prava po dobro crkve i države, te napomenuv današnje tužno moralno i socijalno stanje, u kojem se i naša monarkija nalazi pred izbori, iztaknuv takodjer, koliko je s toga važno, da iz budućeg zakonodavstva proizadju dobri zakoni, — govore na pose o dvajuh najvažnijih i najprešnijih današnjih pitanjih: o socijalnom pitanju i o pitanju školskom. Zatim meću vjernikom na dušu veliku njihovu odgovornost i krivnju pred Bogom, ako uza sve mnogogodišnje nastojanje biskûpa oko boljih školskih zakona školstvo ipak sve više kroči k bezbožtvu, jer se u sabore nije biralo odriješite katoličke muževe. Onda daju biskupi vjernikom naputaka, kakovi moraju da budu dobri katolički zastupnici, kakove dakle muževe valja biračem birati, i ujedno, kako im se valja pri izborih ponieti. A zaključuju

Digitized by Google

list opomenom i naredbom, da se za sretne izbore posvuda drže javne molitve.

Mi ćemo iz toga lista ovdje doslovce navesti samo ono, što biskupi govore *o školskom pitanju.*

„Još nedavno izvjestili smo vas, ljubljeni u Gospodu, o tome, što smo do sada učinili u jednom od najvažnijih crkvenih posala — u školskom pitanju — žali bože do ovoga časa još bez željenoga uspjeha! S toga vas hoćemo još jednoč u kratko ovdje sjetiti na manjke, što no ih na našem školskom zakonodavstvu žalimo: Religija nije osnov i glavno pravilo, koje upravlja našom sadašnjom pučkom školom, nego je naprosto jedan od mnogobrojnih naukovnih predmeta, a povrh toga sa nedostatnim brojem naukovnih sati. Religija je u njoj ograničena na tako malu mjeru religijskih vježba, da religijsko mišljenje mora oslabiti i ohladnuti. Ostale naukovne predmete učinilo se je posve neodvisnimi od religije, te ih se ne riedko tako obradjuje, da se prikazuju naperenimi proti religiji i proti katoličkome uzgoju. Nadzor nad školstvom posve je oduzet sudjelovanju crkve, pače niti u religijskoj obuci i u religijskih vježbah nije taj nadzor prepušten posve slobodnoj upravi crkvenoj. U naobrazbu i namještanje učitêlja, u njihovo djelovanje i vladanje crkva nikako ne utiče; kad bi dotičnici bili i inovjerci ili bezvjerci, ipak ih je moći namjestiti za učitelje kat. djeci. Pa tako vam ne možemo više podpuno jamčiti, da će vam se djeca u naših školah katolički uzgajati, te da možete u tome biti mirni pred Bogom i pred savieśću."

Biskupi usrdno sjećaju vjernike, kako je stroga dužnost i njim biskupom i roditeljem, svimi silami raditi, da se uzpostavi katol. škola. Inače, bude li to stanje dalje potrajalo, te vjere kršćanske ne stajalo iz škole, da ne će za te strašne posljedice biti odgovorni biskupi, koji im tu dužnost evo živo na dušu meću, već sami vjernici svojim nemarom i mlakošću svojom pri izboru katoličkih muževa u državni sabor. (Bečki „Vaterland" br. 44. od 14. veljače 1891. — „Chr. päd. Bl." 1891. br. 5. str. 81.—85.).

Budući da ovo, što ovdje biskupi govore o stanju današnje škole, nije drugo, nego malne doslovce isto, što rekoše o toj stvari u svojoj predjašnjoj skupnoj poslanici od 25./5. 1890., nije nuždno,

Digitized by Google

da ovdje ono opetujemo, što smo gore iza spom. predjašnje poslanice napomenuli o našem školstvu. *Biskupi naime ovimi riečmi ponovno odsudjuju i naše školstvo, i naš školski zakon, ne samo onaj od god. 1874., već i novi od god. 1888., ne izuzev niti iznimne VI. glave toga zakona.*

Još prije, nego je otaj list pročitan puku, izdali *su posebne okružnice o predstojećih onda izborih* linački biskup *dr. Franjo Marija Doppelbauer* na svoje svećenstvo, a *biskup spljetski Filip Nakić korizmenu poslanicu* na svoje svećenstvo i puk. Budući da se okružnica linačkoga biskupa izrikom ne bavi školskim pitanjem, ne ćemo o njoj dalje da govorimo.

Biskup pako *spljetski* veli medju ostalim: „..... Eto, predraga Braćo i Sinovi, prispjelo je vrieme da izvršite opomenu, koju su Presvietli Austrijski biskupi u skupnoj Pastirskoj Poslanici, izdanoj na Duhove prošle godine, upravili viernicima svih Dieceza, da ih potaknu neka djelotvorno sudjeluju, da pučka škola za katoličku djecu bude uredjena polak nauka naše svete Vjere, koju opomenu Naša pastirska dužnost nalaže Nam, da vam ponovimo doslovce: „„Složite se, da odaberete za vaše zastupnike samo takve zgoljne katolike, koji će smatrati svojom prvom i poglavitom zadaćom, da upru iz svih sila, kako da se ostvari ćudoredno-vjerski odgoj u školi."" Neobhodna nužda takova držanja sa strane katolika, dokazana je nepobitnim razlozima u prevažnoj napomenutoj Poslanici; ali takvim držanjem vi ćete takodjer podupirati namjere vrhovnih državnih Vlasti, koje u izjavi skoro izdanoj naglasuju, da izmedju drugih zadaća budućega zastupstva biti će i ona, da se poštuje i uvaži individualnost pojedinih naroda, i vjerska načela, tu najpoglavitiju osnovu ljudskoga ćudoredja..." Konačno preporučuje bratsku ljubav i što bolje jedinstvo pri izborih. („Hrv. učit." 1891. br. 4. str. 63. i 64.).

I tom poslanicom *zaključujemo red izjava episkopata cjelokupne austr. pole naše monarkije o konfesijonalnoj školi.* —

9. Od izjava austrijskoga episkopata svratimo pogled na *episkopat belgijski,* neka se ne misli, da su austrijski biskupi možda izjavili samo svoje privatne nazore o konfesijonalnoj školi, a ne nauk cjelokupne katoličke crkve.

Poznato je, kako je predjašnja *slobodno-zidarska vlada belgijska* sve više i očitije radila o tome, da se odstrani svaki upliv

Digitized by Google

vjere i crkve na školstvo, te da oto školstvo, na pose pučko, posve predje u njezine ruke. Al je takodjer poznato, kako su revni katolici belgijski sami na svoj trošak, uz prisilan a ogroman prinos za bezbožne škole, uzdržavali i svoje slobodne katoličke škole, od države posve neodvisne, kakovih niti VI. glava našega škol. zakona ne dopušta. Znamo, da su državne škole za framasunske vlade stajale na milijune, a uz to malne posve prazne bile;*) pa ipak su liberalni školski listovi i u nas i drugud ondašnje belgijsko liberalno — t. j. bezbožno — školstvo do nebesa uzvisivali.**) Znamo, da su junački belgijski katolici, sa svojimi biskupi na čelu, napokon iza uztrajne borbe i ogromnih žrtava dne 10. lipnja 1884. tu u nebo vapijuću tiraniju slobodne zidarije sbacili sa sebe, pobjediv toga dana u izborih, i zadobiv tako katoličku većinu u saboru, pa njome i katoličku vladu, a skoro iza toga i katolički školski zakon, koji zakon ako i ne posve a ono ipak s veće strane zadovoljuje zahtjevom i pravom katoličke crkve na školstvo. Na taj su preokret dakako uzbjesnili i biesne i sad framasunsko-židovski dnevnici po svôj Evropi, te nazvali i novu vladu i novi školski zakon štetnim, natražnjačkim, kako su to činili u njihovu duhu i svi liberalni, protucrkveni školski časopisi i drugud, pa i u nas***).

---

*) Vidi o tom pobliže u „Hrv. Učitelju“ 1891. br. 3. str. 34. i 35. O tih činjenicah „Napredak“ do sad ni biele ni crno.

**) Vidi n. pr. „Napredak“.

***) I „Napredak“ je gorko tugovao za framasunskim školstvom belgijskim, a sumnjičio katoličku vladu i katol. škol. zakon belgijski „natražnjačtvom“ itd. Vidi br. 7. str. 116. i br. 30. str. 483. i 484. od god. 1886. Toga kašnje nigdje nije niti opozvao, niti izpravio. Vrstni bečki školski list, što ga tečajem ove razprave toliko puta napominjemo, „Christlich-pädagogische Blätter für die österreichisch-ungarische Monarchie“, uredjivan vrlo vješto izkusnim pedagogom msgrom. Ivanom Panholzerom, piše *o toj pobjedi belgijskih katolika i o pokretu belgijskoga školstva* ovako u 12. br. god. 1884. str. 197.: „Am 10. Juni war in Belgien die Neuwahl in das Abgeordnetenhaus. Bei der letzten Wahl erhielten die Freimaurer bekanntlich die Majorität und versetzten durch die Entchristlichung der Schule den Katholiken einen schweren Schlag. Doch diese brachten die grössten Opfer, um ihren Kindern das höchste Kleinod einer religiösen Erziehung zu erhalten und gründeten katholische Privatschulen mit über 60 Millionen Frcs. Auszerdem stieg die Steuerlast unter der Freimaurer-Regierung in Belgien um jährlich 62 Millionen und

Digitized by Google

Donosimo iz doba pred god. 1884., iz doba najžešće borbe za katoličko školstvo u Belgiji, znamenitu jednu izjavu belgijskoga episkopata o pravu i zahtjevih katoličke crkve na pučko školstvo.

---

die Staatsschulden in den paar Jahren um 133 Millionen. *Für Staatsschulen ohne Schüler wurden jährlich 10 Millionen verschleudert"*, (Čovjek bi sbilja mislio, da čita kakovu bajku, da to nije statističkimi brojevi dokazano. O. p.) „für unnöthige Schulbauten 33 Millionen an ein Freimaurer-Consortium verausgabt. Die Katholiken siegten bei den Neuwahlen auf der ganzen Linie, so dass sie eine Majorität von 22 erhalten. In Brüssel erhielten sie eine Mehrheit von 1357 Stimmen. In Folge dessen schreibt dass Hauptorgan der Liberalen die „Independance Belge": „„Alle unsere Hoffnungen sind vernichtet, das ist nicht blos eine Niederlage, das ist ein Unglück, welches die schlimmsten Voraussagungen weit hinter sich lässt."" Auch hat das Freimaurer-Ministerium bereits seine Entlassung gegeben und wurde vom Könige der Führer der Katholiken, Malou, sowie die Präsidenten der früheren katholischen Cabinete empfangen. Ein Hoch der Energie und Opferwilligkeit!! Was wird Dr. Lindner in Prag sagen, der die Freimaurerschule in Belgien so verherrlichet hat?" — Pokojnoga Lindnera „Napredak" i ljudi oko njega ne mogahu dosta u zviezde kovati. To je sigurno značajno po naše liberalne pedagoge.

Isti list „Chr. päd. Bl." piše o toj stvari u br. 9. od god. 1886. str. 149. i 150. sliedeće: „*Über die belgischen Schulverhältnisse* sucht die liberale politische und pädagogische Presse seit dem Sturze des Freimaurer-Ministeriums Frère-Bara ihre Leser planmässig irrezuführen und das kath. Schulgesetz in Misscredit zu bringen. Bekanntlich war der Geist, welcher unter dem liberalen Cabinete die Volksschule beherrschte ein durch und durch atheistischer, infolge dessen sich die kath. Gemeinden gezwungen sahen, freie Schulen zu errichten und diese aus eigener Tasche zu bezahlen, während die Steuern an die officiellen Staatsanstalten gleich geleistet werden mussten. Es gab 170 Staatsschulen, die nicht einen einzigen Schüler hatten, 240, die nur zwischen 1 und 9 Kinder besaszen; dessen ungeachtet bezogen aber die Staatslehrer den vollen Gehalt neben freier Wohnung." (Užasno! O. p.) „Für die groszen Doppelauslagen musste das brave Volk einstehen. . . . . Es ist daher nicht zu verwundern, wenn das Volk vom kathol. Ministerium energisch verlangte, dass es auf dem Gebiete der Schule zuerst Wandel schaffe. Der kath. Minister für das Innere und den Unterricht, Jacobs, entwarf das kath. Schulgesetz, legte es der Kammer vor, wo es mit unwesentlichen Änderungen durchging."

„Nun sollte mit allen möglichen Mitteln verhindert werden, dass der König das Gesetz sanctioniere. Allein alle die von den Freimaurern inscenierten wüsten Straszenaufläufe und revolutionären Bübereien verfehlten ihren Zweck, und der König gab die Sanction als constitutioneller Monarch."

„Das belgische Schulgesetz — ein Meisterstück von Freiheit und Decentralisation — schmälerte niemanden die Unterrichtsfreiheit, aber

Digitized by Google

Dne 7. prosinca 1878. izdali su naime sviukupni biskupi Belgije, na čelu im kardinal Dechamps, nadbiskup mechlinski, *pastirski list na svoje vjernike o bezkonfesijonalnoj školi.*

---

weil es auch Freiheit den Katholiken gewährte und den atheistischen Bann der Loge über die Schule aufhob, deshalb sollte die ganze Meute des Freimaurerthums in Belgien und deren Gesinnungsgenossen in Frankreich, Deutschland, Österreich dagegen losgelassen werden, wilder als die wilde Jagd. . . . . ."

„Belgiens Gemeinden befinden sich trefflich unter dem neuen Unterrichtsgesetze; eine grosze Zahl von Gemeinden hat die Communalschulen einfach aufgehoben und die freie Schule adoptirt. Der Fortschritt leidet darunter nicht, denn die Lehrer sind staatlich geprüft, und stehen wie die Lehrer der Communalschulen unter staatlicher Oberaufsicht. Stellt man dem kath. Schulgesetze vom Jahre 1884 das freimaurerische Gesetz vom Jahre 1879 gegenüber, so findet man das Willkürliche, auf Unterdrückung Berechnete des letzteren gegen das Freiheitliche des ersteren gar leicht heraus."

„Als nach dem liberalen Schulgesetze 1340 Lehrer aus Gewissensrücksichten die Entlassung nehmen mussten, hatten die Freimaurer kein Mitleid mit diesen kath. Opfern liberaler Schultyrannei. Es wurde ihnen kein Pfennig Pension zugestanden, ja der liberale Minister strich ihnen auch mit einem Federzuge die Pensionsansprüche, welche sie in folge früherer Beiträge an die Lehrerkassen hatten. (Unsere liberalen Schulblätter sagten dagegen kein Sterbenswörtchen!)" (Ni naši liberalci o tom ni mukajet. O. p.) „Dagegen erhalten jetzt auf Grund des verschrieenen Gesetzes des kath. Cabinetes die auf Wartegeld gesetzten liberalen Lehrer auszer der Wohnungsentschädigung noch mindestens die Hälfte ihres bisherigen Diensteinkommens, die keinesfalls weniger als 740 Franken betragen darf. Soviel zur Richtigstellung der Fälschungen, welche liberale Schulblätter Österreichs" (i naš „Napredak", kako ćemo odmah vidjeti. O. p.) „gegen das kath. Schulgesetz Belgiens verbreiten. Der bekannte liberale Professor de Laveleye hat in der „Revue de Belgique" den kath. Schulen Belgiens folgendes rühmliches Zeugniss ausgestellt: „„Reduciert die Malou'sche Statistik so viel ihr könnt, es bleibt nichtsdestoweniger wahr, dass die Bischöfe innerhalb 18 Monaten in allen Gemeinden Schulen gegründet und sie mit mehr Schülern bevölkert haben, als es solche in den Communalschulen gibt. In keinem Lande der Welt, vielleicht mit Ausnahme von Tirol, liesze etwas Ähnliches sich durchführen. Nehmen wir an, die Katholiken wären am Staatsruder, sie verfügten über die Gesetze, die Regierung, das Budget und die Beamten, und die Liberalen wollten sich im Gegensatz zu den officiellen Schulen eigene Schulen gründen, wie viele würden sie wohl zu errichten vermögen? . . . .""

Sravnimo s ovimi nepobitnimi činjenicami, što o tome piše „Napredak". U br. 7. od god. 1886. str. 116. imade ovu viest iz Belgije: „*(Školstvo u Belgiji.)* Belgijski ministar javne nastave izdao je

Digitized by Google

Navedimo u kratko sadržaj te poslanice, i to s veće strane doslovce, budući da borba katoličke crkve proti radikalizmu na školskom polju u Belgiji utiče takodjer u školstvo ciele Evrope,

---

za god. 1884. izvješće, iz kojega se vidi, da je od 20. kolov. 1884., t. j. od dana, kad je belgijski sabor primio novi, vrlo natražnjački zakon školski (sic!), 3316 učiteljem" (kakovim? O. p.) „obaljena plaća, te da je 880 učiteljem oduzeta služba s obećanjem, da će im se ova poslije opet podieliti." (To je pravi nesmisao! O. p.) „Od 1935 pučkih učiona zatvoreno ih je 887." („Napredak" ne veli, kakovih. O. p.) „Istim načinom bijaše ukinuto 228 zabavišta i 7079 učiona za odrasle. Te zatvorene pučke učione polazilo je prije 15.325 učenika, zabavišta 7898, a škole za odrasle 21.775." (??) — „Kamo to vodi?!" — „Napredak" zaboravio nam kazat, kada je te škole toliko mladeži polazilo, da li tik pred god. 1884., kad su državne škole bile prazne, ili prije; isto tako ne kazuje, za što su te škole bile zatvorene, niti koliko je mjesto njih otvoreno slobodnih škola.

U br. 30. i. g. „Napredak" u „Vjestniku" pod naslovom *„Borba za školu u Belgiji"* predočuje borbu katolika proti framasunom kao borbu dviju političkih stranaka, liberalne i konzervativne; predočuje stvar tako, kao da je bolji i slobodniji elemenat naroda proti konzervativcem i školstvu njimi uredjenomu. Navodi kongres učitelja u Namuru i govore tamo prosborene takovim načinom, te moraš suditi, da je učiteljstvo belgijsko u obće proti katoličkoj vladi i školi, a ne veli ni riečcom, da su to učitelji duha framasunskoga; na pose riše biesnoga neprijatelja crkve, gradskoga zastupnika i predsjednika kongresa kao mučenika, progonjena od vlade, i navodi doslovce njegove rieči rečene na banketu proti crkvi, a navodi ih, ne natuknuv ni slovom, da se s njimi ne slaže: „Pozdravljaju te kralju belgijski učitelji, predani posvema ljutim navalam reakcije i obskurantizma. Učitelji, radi svoje odanosti prama zakonu po ministrih oplienjeni, poskidani, mučeni i progonjeni (?!) pozdravljaju te kralju! Učitelji i učiteljice, osudjene na uništenje, jer su vjerno i savjestno vršili svoju zakletvu, pozdravljaju te. Oni te pozdravljaju onako iskrenim srcem, kakova nećeš nikada naći u svojoj theokratičnoj okolini; pozdravljaju te odanošću, kakovu ćeš uzalud tražiti medju ultramontanci." Tako za cielo može pisati jedino list, koji je skroz opojen duhom protucrkvenim, koji pristaje uz pravac, na koji framasunska loža nastoji, da navrati školstvo i mladež po svem svietu. Čini li se „Napredku" ovaj naš sud preoštar, kako je sličan sud, izrečen proti njemu u „Hrv. Učitelju" god. 1890. nastojao od sebe odbiti, al ne razlozi, već nabacujuć se pogrdami na list, — ako mu se, velimo, taj sud naš čini krivim, a on neka nam oprovrgne navedene ovdje činjenice i druge slične, što bismo ih još mogli navesti; — no ne opet pogrdami, već osnovanimi razlozi neka nas pobije.

Digitized by Google

pa i naše domovine, i buduć da od riešenja školskoga pitanja u Belgiji velikom stranom ovisi i riešenje toga pitanja u ostaloj Evropi, pa i kod nas, i buduć da napokon izjave episkopata belgijskoga opet po novno dokazuju, da niti naš školski zakon od god. 1888., uključiv i VI. glavu, crkvi ne priznaje onih prava i onoga uticaja, što joj na školu pripadaju.

Uvodno dokazuju biskupi svoje pravo i svoju dužnost, da progovore vjernikom, poglavito u vrieme, kad postaje boj proti crkvi sve žešći. Biskupi rišu pojedine razvoje toga boja: neprijatelji crkve da napadaju čak i nedužne redovnice milosrdnice, koje su najveći dobrotvori čovječanstva, da ih javno ruže i kleveću, te huškaju narod proti njim; da se mašu i za onimi crkvenimi dobri, što ih pobožni vjernici kao zadužbinu ostaviše za uzdržavanje svećenstva i za valjanu zdravu naobrazbu mladeži; ni oporuka ni zaklada pobožnih da ne štede; pojedincem da zabranjuju, svojim imetkom crkvu podupirati; vojničke zakone da su zaoštrili, ter i svećenika sile poći u vojsku. Otimajući biskupom ono malo prava na upravu crkvenih dobara, što im je još od zakona Napoleonova ostalo, neprijatelji crkve da posižu tako i unutar samoga crkvenoga područja.

I u groblja da diraju, i tim da katolikom otimaju pravo pogreba na blagoslovljenom i odieljenom njihovu zemljištu, što i samim barbarom vazda sveto bijaše; da meću ruku i na samu slobodu javnoga vjeroizpoviedanja, zajamčenu zakonom, jer zabranjuju procesije, od davnine obstojeće. K tomu uzmi bezbrojne klevete i poruge, što ih na crkvu siplju izaslanici liberalaca po družtvih, po novinah i po javnih oglasih.

Zatim pitaju, što li su oni, što li vjernici skrivili, da protivnici religije tako bjesno navaljuju na nje, na crkvu i na crkvene ustanove, na svetinje vjernih katolika. Katolici da sve pogrde i psovke strpljivo podnose, oni se ne bune, ne vraćaju jednako jednakim, već se po nauci vjere svoje pokoravaju i bezbožnim poglavarom; prosvjeduju li biskupi proti uvredam i pogrdam crkvi nanešenim, proti krnjenju prava crkvinih, oni da to vazda čine u granicah zakona i ne huškaju vjernîka na bunu i odpor proti oblastim, a time pokazuju, da je jedino u vjeri pravi osnov gradjanskih kreposti i pravoga domoljublja.

Onda nastavljaju: „Dočim protivnici religije svoju protukršćansku mržnju više ciene, nego li najsvetije interese družtva, domovine i porodice, odlučiše, izgoniti religiju iz škole, a Krista, božanskoga uzgajatelja čovječanstva, iz pučkoga uzgoja. Ništa nas ne bi moglo ljuće raniti. Kao baštinici one ljubavi, koju Gospod naš za zemnoga života svoga poka-

Digitized by Google

zivaše prama djeci, dokazaše biskupi vazda najpožrtvovniju skrb za mladež i vazda smatrahu prvom svojom dužnosti, obrazovat mladjahne duše ka kreposti i znanosti. Poviest kršćanstva nije drugo, van uporava one ganutljive besjede, što ju Gospod reče: „„Pustite malene, da dodju k meni!““

Tu požrtvovnu brigu svoju za uzgoj i obuku mladeži dokazuju biskupi djelovanjem episkopata i svećenstva belgijskoga na polju pučkoga školstva počam od god. 1830., kad no su svi odnošaji u Belgiji bili razrovani i razklimani, pa sve do godine 1842., te je skoro jedino crkva njegovala i uzgoj i obuku pučku. „Pod zaštitom crkve razcvala je pučka nastava, te se toli visoko uzdigla, da je po njoj Belgija dobila na skoro častno mjesto medju prosvietljenimi narodi.“

Pak i od god. 1842., kad je država javnim troškom nastavljala djelovanje na polju pučke naobrazbe, ter biskupi njoj prepustili jedan dio svoje plemenite dužnosti, ugovorila je država svečano, da svećenik pri školi sudjeluje, i zajamčila religijskoj obuci onu čast i djelatnost, koja ju ide. Pod tim je zakonom prosliedila pučka obuka svoj put; kroz 36 godina zadovoljivao je on pravednim zahtjevom porodice i saviesti, i uzgojio naraštaje, vjerne svome Bogu i svome kralju, koje i dan danas još odoljuju socijalističnoj struji. Poslie takovih usluga hoće stranački duh da svećenika protjera iz škole, u oči pogibelji, što Evropi prieti, hoće da demagožkim strastim oduzme uzdu religije, gdje ju samo ta uzda može ukrotiti.“

„Medju povlastmi, što ih Isus Krist, božanski početnik vjere, povjeri svojoj crkvi, nema ni jedne, koju bi joj predao bio svečanije, nego li je ona, da sve stvorove uči istine spasa. Rieči njegove glase: „„Meni je dana sva vlast na nebu i na zemlji, idite i učite sve narode ... učite ih, da drže sve, što sam vam rekao.““ Ovaj nalog polazi od Sina Božjega, koji imade pravo, da zapovieda svim kraljevom i podanikom, pa s toga ne mogu niti pojedinci, niti ciele vlade zapriečiti, da se taj nalog ne izvrši, a da ne uvriede Božje Veličanstvo. Otaj nalog povjerava misiju, širiti istinu i religijski moral, ne možda vrhovnim glavam države, ili knezovom znanosti, ili junakom u politici, već jedinim apoštolom i njihovim nasljednikom, t. j. papi i biskupom. *Crkvi dakle predana je ta uzvišena misija*; njojzi dakle jedinoj pripada, da odabere i odredi sredstva, koja joj se čine shodna, da tu svoju

Digitized by Google

misiju izpuni. Njojzi pripada, da razporeda gradivo religijskoj obuci, da odredi način toj obuci, i da se pobrine, kako će toj obuci biti osiguran uspjeh; njojzi pripada, da opredieli one, koji će joj pomagati u izpunjavanju njene uzvišene zadaće, koji će učestvovati kod njene naukovne vlasti, te kakovih će se ovi u tome držati pravila. Tako ne može ni svećenik ni svjetovnjak učestvovati pri religijskom uzgoju čovječanstva, ako nije izrikom poslan od crkve. Iz naloga Isusa Krista sliedi, da su svi ljudi strogo dužni, primati od crkve religijsku obuku, i to počam od onoga časa, kada je duh sposoban, da shvati istinu, i čim si je svjestan svojih čina. Iz toga sliedi, da crkva imade božansko pravo, da stupi u školu, gdje se uzgaja kršćanska omladina, da tome uzgoju podade moralan i religijozan značaj. Na osnovu toga božanskoga poslanja je *slavne i svete uspomene Pijo IX. u svojoj enciklici od 8. prosinca 1864. svečano odsudio protivni nazor*; s istoga razloga dižemo i mi danas svoj glas, da zapriečimo očito nasilje proti namjeram Isusa Krista u pogledu uzgoja čovječanstva."

Biskupi napominju, kako se sreća i porodice i družtva bitno osniva na tom, da članovi njegovi vrše dužnosti, što ih imadu jedan prama drugomu; nabrajaju, kakovi treba da su pojedini članovi i stališi u porodici i u družtvu, hoće li se domoći sreće i porodica i družtvo; kakove mora da javni uzgoj stvori sinove, otceve i gradjane, kakovu djecu i kakove roditelje, kakove gospodare i kakovu služinčad, kakove poglavare i podanike, kakove imućnike i siromahe. „Al nema moći," vele onda, „koja bi uzmogla, sve to stvoriti. Jedino religija, koja postavlja Boga nad čovječanstvo kao vrhovnoga neodvisnoga (suverenoga) platca dobra i nepodmitljivoga osvetnika zla, religija, koja pokazuje čovjeku zadnju mu svrhu, te mu pruža i sredstva, da ju postigne, jedino religija može to stvoriti." — —

Biskupi dokazuju to činjenicami iz novije poviesti, iz francuzke revolucije, koja je pokušala, da uvede u škole takov uzgojni sustav, kakov ga žele u Belgiji; izbaciše naime iz škole religijsku obuku i svaki znak kršćanstva. Pa što se dogodi? „Velik jedan ministar Napoleona I." — naime Guizot — „morade svietu iza deset godina sa govorničke stolice zakonodavnoga tiela naviestiti: „„Vrieme je, da umuknu teorije pred činjenicami. Nema obuke bez

Digitized by Google

uzgoja, nema uzgoja bez morala i religije! Učitelji obučavali su kao u kakovoj pustinji, jer se je nerazborito proglasilo, da u školi ne smije biti govora o religiji. Djeca predana su toli pogibeljnoj bezposlici, skitanju, koje nada sve smeta javnomu miru. Ona ne poznaju Boga, ne poznaju, što je pravo, što li krivo, s toga im je ponašanje surovo i barbarsko, s toga su čeljad divlja. Sravnimo li, kakova mora biti obuka i kakova je u istinu, to ne možemo na ino, van da zajaučemo nad sudbinom, koja prieti i sadašnjemu i budućemu naraštaju. Pa tako sva Francuzka prizivlje religiju, da pomogne moralu i družtvu.““ — — —

Poriču biskupi, da belgijski ustav izključuje Boga iz države i zakona, jer ustav sam da jamči za slobodu javnoga bogoslužja. Pa kad država podupire crkvu u njenom prosvjetnom djelovanju, te kad ju pomaže, da uzmogne razvijati svoj zakoniti upliv, time ne samo da radi prama ustavu, već pokazuje i političku mudrost, budući da je religija najbolja obranba družtvenoga reda, i budući da država radi za svoj vlastiti obstanak i napredak, kad religiju štiti.

Biskupi drže, da je proti zdravu razumu, htjeti religijsku obuku izključit iz pučke škole s razloga tobož, što je država neutralna, nepristrana prama raznim bogoštovjem. Jer nepristranost proizlazi jedino iz jednake slobode, koju ustav daje svim religijskim zajednicam, i koju slobodu valja da država ne krnji, već da ju štiti i ostvarati pomaže. „Nasuprot će sekularizacija (posvjetovljenje) škola“, vele biskupi, „utušiti dogmatičku i moralnu obuku, a bez ove nemoguće su religijske vježbe, nemoguće je religijsko bogoštovje. Zajamčiti katoličkomu bogoštovju slobodno izvršivanje, a njegovim službenikom zatvoriti školska vrata, to je upravo tako nedosljedno, kao da bi tko odredio slobodu obrta i trgovine, a trgovcem zatvorio lûke i skladišta robe pod izlikom, da valja prama svim neutralno (nepristrano) postupati.“

A proti ustavu je ota odredba i za to, jer nimalo ne cieni svetoga prava otaca porodice na uzgoj njihove djece, te vriedja slobodu saviesti. *Ne pripada državi uzgoj, već roditeljem, kojim je to i pravo i dužnost.* Učitelj nije nego zastupnik i povjerenik otčev, te mu je djecu tako obučavati i uzgajati, da se u školi nastavlja domaći uzgoj. Domaći se pako uzgoj bez sumnje osniva na religiji. Otvarati škole dr-

Digitized by Google

žavom podupirane, a iz njih izključiti uticaj religije, to znači, upotrebljavati novac otaca porodice za obuku, što ju srce i saviest njihova zabacuje; to znači, onemogućiti roditeljem težku dužnost kršćanskoga uzgoja djece, te vriedjati slobodu njihove saviesti u najdragocjenijoj i najsvetijoj točki. *Neutralna je škola nuždno crkvi neprijateljica.* Ma da i uzmemo, te je moguće djecu dostatno obučavati, a da se ne takneš religijskih pitanja; no kako će to negdje dirnuti mladenačka srca kad se sustavno izbjegava svaki stavak, koji se odnosi na Boga, na njihove duše, na Isusa Krista, na crkvu, na njihovo vječno odredjenje? Iz toga mora da sliedi nehaj i zametavanje religije." (Time su biskupi odsudili i naš bezkonfesijonalni školski zakon i našu komunalnu školu. O. p.) „K tomu je ‚neutralna' obuka nemoguća, ne ograničiš li je na čitanje, pisanje i računanje. Tä kršćanstvo, koje je preobrazilo lice zemlje, jest u svezi sa znanosti i umjetnosti, sa književnosti i poviesti. Pa je takodjer izkustvo dokazalo, da iz škola bez Boga samo za to izključuju religijsku obuku, kako će moći tim slobodnije napadati katoličku crkvu, i da tude uzgajaju slobodoumnike (t. j. bezvjerce) mjesto kršćana." — —

Biskupi se napokon pouzdano ufaju, da bar oni muževi, kojim je još stalo do sreće domovine i naroda, koji nisu još toli napunjeni mržnjom proti vjeri i crkvi, da vole i propast porodice i zemlje, samo da unište vjeru i crkvu, da bar oti triezniji muževi, ma bili i protivnici crkve, ne će htjeti uzeti na se odgovornost pred poviesti, da su propašću religije i crkve upropastili i domovinu i otrovali milijune duša, za koje će Bog na sudu iskati strog račun.

Zaključuju biskupi svoju poslanicu, te se usrdno obraćaju k vjernikom, koji iskreno ciene religiju i njena neizmjerna dobročinstva, koji su raztuženi i ogorčeni, kad gledaju tu osnovu, po kojoj se kani izgoniti Isusa Krista iz škole, porodice i družtva", — neka složno sa svojimi pastiri vrućimi molitvami zaklinju Gospoda, u čijih su rukuh srca ljudska „e bi razsvietlio zastupnike oblasti, te oni uvide, kako je ta njihova osnova opaka i bezbožna, te kako imadu strogu dužnost, sačuvati Belgiju od kobnih posljedica, koje bi nefaljeno sliedile, da se ta osnova ostvari."

„U Mehlinu 7. prosinca 1878., na dan sv. Ambrozija." („Chr. päd. Bl." 1879. br. 17. str. 257.—261.).

*

Digitized by Google

Ova poslanica episkopata belgijskoga, kako i slična *skupna korizmena poslanica od 31. siečnja god. 1879.*, što ju razposlaše biskupi belgijski na svoje biskupljane ob istom predmetu („Chr. p. Bl.“ 1879. br. 15.), opet jasno pokazuje, *kako niti naš školski zakon od god. 1874., niti novi od god. 1888., niti VI. iznimna glava toga zakona ne daje crkvi onih prava, koja joj na školu pripadaju, da taj zakon nije izpunio onih zahtjeva, koje crkva katolička na uzgoj i obuku mladenačku u školi staviti mora. Jer i stari i novi naš školski zakon i VI. glava nov. zakona ne stoje na principu, što ga izriče ova poslanica, „da ne pripada državi uzgoj, već roditeljem, kojim je to pravo i dužnost“*, — a da i sami roditelji uzgajatelji, budući i oni djeca katoličke crkve, mogu i smiju djecu si uzgajati jedino po načelih i pod nadzorom i upravom katoličke crkve. *Zakon naš skupa sa VI. glavom stoji na protucrkvenom i protukršćanskom principu, da uzgoj i obuka svakolika u školi pripada prvotno i absolutno državi, a onda po državi tek obitelji i crkvi, u koliko to sama država dopušta.*

Nije kod nas, priznajemo rado, školstvo još dospjelo do onoga stupnja bezvjerstva, na kojem se je ono u to vrieme nalazilo u Belgiji; al je jednako izvjestno, da je ono i kod nas postavljeno na isti protucrkveni, bezkonfesijski temelj, na kojem se nalazilo u ono doba belgijsko, te da će ono i kod nas, provede li se bezbožno načelo državne svemoći u školi dosljedno, dospjeti onamo, kamo je dospjelo bilo u Belgiji, i kamo ga loža želi posvuda dovesti; isto je tako *nesumnjivo, da ga kod nas onamo dovesti kane novije kobne odredbe, kojimi se u školi ukida jedna religijska inštitucija i vježba za drugom.* **Ili zar** gore (na str. 425.) već spomenuto **novije nečuveno ukidanje svakdanje mise i crkvenih procesija ne samo u gimnazijah i realkah, već i u učiteljskoj školi i vježbaonici bez svakoga pitanja crkvene oblasti ne znači, da kod nas u školstvu vlada isti duh**, *koji je vladao i u ondašnjem državnom školstvu belgijskom?**) *Što tu pomaže nevoljna VI. glava novoga školskoga zakona našega? Zar ona podpuno zadovoljuje pravu katoličke crkve*

*) Ovo, što spomenusmo, dogodilo se je dakako pod predjašnjim odjelnim predstojnikom bogoštovja i nastave. Već smo spomenuli, da sadašnji predstojnik, koji je svoju službu nastupio poslie, kako smo ono bili napisali, nastoji bar dieloma opet uvesti one religijske vježbe, što su za njegova predšastnika bile ukinute. Al sve jedno, kako već i to spomenusmo, n i j e s e n i u n a p r e d a k n a d a t i, d a ć e š k o l s t v o p o c r k v u k r e n u t i b i t n o n a b o l j e, pošto i u

Digitized by Google

na školu, kako ga evo i belgijski biskupi za crkvu označuju i traže?

10. Od belgijskoga episkopata svratimo pogled svoj na *katolički episkopat u Englezkoj*, da vidimo, što nam tu kazuje skupna izjava nadpastira katoličkih o pravih i zahtjevih katoličke crkve na školu, pa sravnimo opet tu izjavu sa onim, što crkvi daje naš školski zakon. Izjava je ta kratka, jezgrovita, al tim jasnija.

Godine 1885. izdali su katolički biskupi Englezke 7 rezolucija u pogledu školskoga pitanja. U tih rezolucijah ponajprije naglašuju *prava roditêlja i crkve na uzgoj i obuku djece. Zatim zahtievaju biskupi konfesijonalne početne (pučke) škole* (ne kao iznimku, već kao pravilo, uzdržavane od države, a ne privatnimi sredstvi. O. p.). Razlažu biskupi, kako se je od god. 1870. pa do tada strašno zlorabilo školski zakon, koji odredjuje bezkonfesijonalne škole. S početka da se je reklo, da se tim zakonom misli samo ondje za silu ustrojavati bezkonfesijonalne državne škole, gdje nema konfesijonalnih. Al kasnije da je taj zakon služio oružjem, da se njim podkopaju konfesijonalne škole.

Državne škole da stoje državu ogroman novac, koji se ne može namaknuti, dočim konfesijonalne škole, uzdržavane svojevoljnimi prinosi srodnih konfesija, zahtievaju od države samo neznatnu podporu. Kršćanski roditelji da su rado plaćali ote prinose. „*Pošto je država izjavila, da je polazak elementarne (pučke) škole obvezatan, to je ona dužna,* ne nanositi silu saviesti siromašnijih slojeva pučanstva, već *podizati takove elementarne (pučke) škole*“ (dakle na trošak države. O. p.), „*koje odgovaraju religijskome uvjerenju roditêlja*“ (dakle za katolike katoličke škole kao pravilo, a ne kao iznimku). Za kandidate u parlamenat, koji nisu toga uvjerenja, da nijedan katolik ne smije glasovati. I same „Times“ primjećuju k tome, da su katolički biskupi u tom neodvisniji, pa da mogu s toga takodjer slobodnije govoriti. („Chr. päd. Bl.“ 1885. br. 23. str. 398.).

I biskupi *Englezke* evo *zahtievaju konfesijonalne*, za katolike dakle *katoličke pučke škole*, — ne iznimne, od države po volji i

---

napredak postoji isti bezkonfesijonalni školski sustav, pošto i u napredak školstvo ostaje na istom principu državne prevlasti u školi, kojega se principa i sadašnji predstojnik čvrsto drži; a osim toga je po tom principu i u napredak moguće, da država slično presegne u djelokrug crkve i samovlastno ukine crkvene ustanove, kako je to bivalo pod predjašnjim odjelnim predstojnikom.

Digitized by Google

uvidjavnosti njenoj tek dozvoljene i od konfesijskih obćina uzdržavane, koje opet država po volji ukinuti može, — *već redovite, javne, kao pravilo, a uzdržavane javnimi, redovitimi sredstvi, kao i sve druge.* Zakon naš od god. 1888. u VI. glavi *takovih škola, uz takove uvjete, nikako ne dopušta. Dakle zakon naš od god. 1888. u VI. glavi katoličkoj crkvi nikako ne daje onih prava na školu, koja joj pripadaju, nikako ne izpunjava onih zahtjeva, što ih crkva po suglasnih izjavah svih biskupa katoličkoga svieta na školstvo staviti mora.*

12. Preostaje nam na koncu još, da čujemo skupne izjave i glasove katoličkih biskupa iz novoga svieta, *iz Amerike i Australije.*

Na prvom mjestu neka su ovdje spomenute *Savezne Države Sjeverne Amerike.*

a) No da uzmognemo bolje prosuditi školske prilike u tih državah, navesti ćemo ovdje ponajprije prekrasan pastirski list velikoga prijatelja školstva, *biskupa biskupije Kolumbusa početkom god. 1884., ili još koncem godine 1883. o katoličkih školah u Saveznih Državah.* Biskupija Kolumbus spada na mitropoliju Cincinnati, te ono, što tu biskup govori za svoju biskupiju, vriedi sličnim načinom za sve biskupije sjevero-američkih Saveznih Država.

Kako smo već gore spomenuli, provedeno je u Americi načelo državne, posvjetovljene škole podpuno, tako da se u državnih školah, koje se istina uzdržavaju novcem državljana, dakle i katolika, nauk religije niti ne predaje. Al je za to svim državljanom, dakle i katolikom, slobodno osnovati i uzdržavati svoje konfesijonalne, dotično katoličke i više i niže škole, u koje se država ni malo ne pača, koje stoje podpuno i izključivo pod crkvenom autonomnom upravom i pod crkvenim nadzorom; k tomu su posve ravnopravne državnim školam glede prava javnosti, te im je po tom slobodno natjecati se sa državnimi školami, i pripravljati svoje gojence i za javne državne službe; u Americi vlada naime načelo, da se za osposobljenje za kakovu god javnu službu ne pita: „na kojoj si školi nauke svršio?“, već jedino: „znaš li, umiješ li šta?“ Pa za to i cvatu u Americi katoličke konfesijonalne škole, pače daleko nadkriljuju državne škole, jednako kako i u Francuzkoj, te pod predjašnjom framasunskom vladom u Belgiji, kako smo gore vidjeli.

Pa čujmo sada, što o katoličkih školah piše spomenuti biskup, što li zahtieva za katoličku crkvu u školstvu; on time

Digitized by Google

ništa drugo ne zahtieva, nego što crkva katolička, gdje samo može, vazda zahtieva i zahtievati mora — u pogledu škole.

Scienimo, da je taj pastirski list vriedan, da ga velikim dielom doslovce priobćimo. On će nam medju inim takodjer jasno pokazati, koliko crkva cieni učitelja, ako je iskren katolik, i kako mu tek ona podaje pravo dostojanstvo i podpun ugled; a kako je opet i crkva brižna majka prave naobrazbe.

List radi *ob odnošaju župnika, roditêlja, učitêlja i djece prama katoličkoj školi.*

Iza kratka uvoda nastavlja biskup, — kako čitamo u „Kath. Schulzeitung" od god. 1884. —: „Mi očekujemo, da se naše župne škole i uzgojni zavodi u velike polaze i revno podupiru. Sudjelovali roditelji radostno i požrtvovno sa župnici, sa učitelji i učiteljicami, da za školu poluče dobar uspjeh ne samo brojem djece, koja školu polaze, već i obsegom posla, što ga valja vršiti. Župnici činiti će to, pohadjajući glavom i bodreći škole, kao što i time, da uznastoje, te će ote škole godinu za godinom moći više djelovati. Roditelji pako sudjelovati će k tomu ne samo time, da svoju djecu redovito u školu šalju, već i tim, da se pobrinu, kako će im djeca kod kuće biti marljiva i uljudna, a u školi poslušna i puna strahopočitanja. Poslie časti i slave Božje nije župnikom, te učiteljem i učiteljicam ništa toliko srcu priraslo, koliko, da pri uzgoju rade na dobro i djece i roditêlja; otcevi i majke morali bi to dobro uvažiti, pa mjesto da zapreke stavljaju napredku školske djece, valjanomu redu i spasonosnoj stegi u školi, imali bi osbiljno pripomagati, da si djeci priskrbe što više dobra, dočim je to i njim samim koristno; jer dobro djece jest takodjer i dobro roditêlja."

Zatim govori biskup ponajprije

α) ob odnošaju djece prama školam, te opominje roditelje, neka ne misle, da djeca polaze školu rad zabave, već za to, da u njoj što nauče. Pa s toga moraju bditi nad tim, da im djeca ne samo korist crpe iz školske obuke, već da školu smatraju malom obćinom ili velikom porodicom, u kojoj im valja slušati, a ne zapoviedati, u kojoj su im učitelji i učiteljice njihovi poglavari, kako su im to kod kuće roditelji. . . ., jer da se djeca, slušajuć svoje učitelje i učiteljice, time pokoravaju i samoj crkvi. „U istinu su učitelji i učiteljice", veli biskup, „roditeljem, župniku, biskupu, a ponajprije Bogu za to odgovorni, kako oni gojenčad,

Digitized by Google

povjerenu svojoj upravi, zdravu, ćudorednu i religijoznu uzgajaju; svako pako školsko diete odgovorno je učiteljem i učiteljicam, a po njih svećeniku, kao glavi škole ili obćine.“

β) *Iza toga prelazi biskup na odnošaj roditêlja prama školam.* Tu živo opominje roditelje, neka se pomno čuvaju, da ne misle, te im je slobodno rešetati odredbe učitêlja i učiteljica, a na pose opominje biskup roditelje, neka djeci na njihove tužbe proti učiteljem i učiteljicam, proti školi lako ne vjeruju, jer se tim kida ugled učitelju, a to je na štetu i djeci i roditeljem samim. Liena i nemarna djeca da će se uviek na školu tužiti.

„To, što rekosmo“, veli, „vriedi jednako tako za naše katoličke srednje i privatne škole (Kostschulen), kako i za naše župne škole.“

Kako se vidi, govornik niti nema drugih škola na umu, van katoličke strogo konfesijonalne škole, **od države posve neodvisne, a odvisne jedino od crkve,** kakovih VI. glava našega škol. zakona niti iz daleka ne dopušta.

γ) *Tri bitna uzgojna elementa* spominje zatim biskup, a to su: roditelji, gojenci i učitelji, jer je uzgoj zajedničko djelo svih triju ovih elemenata. A i zadaća uzgoja da je trostruka: ponajprije posvećivanje duša, zatim razvoj razuma, i treće, unapredjivanje tjelesnoga dobra djetinjega. Hoće li se postići tu zadaću, onda da treba, te su ove tri stvari medju sobom u savezu.

Zatim tumači biskup, što znači kršćanski uzgajati, stvoriti naime od djece dobre kršćane, koji će sve svoje dužnosti prama Bogu, sebi i bližnjemu valjano, savjestno vršiti, i postići vječni svoj cilj. To ako i jest zadaća težka, ipak je nuždno, da ju postignu i dom i škola, neobhodno nuždno, djecu na to putiti, imadu li jednoč postići ono, što im valja postići.

δ) Po tom dokazuje biskup, *kako je nuždno, da djeca što duže školu polaze,* na pose još u dobi, u kojoj počimaju strasti se razvijati. Bilo bi, veli, na propast mladeži, kad bi joj u toj opasnoj dobi manjkala i valjana školska stega, kad je onako malo prave stege naći u obiteljih.

ε) *Religiju drži biskup glavnom stvari u uzgoju.* „Najvažnija dužnost župnîka, učitêlja i roditêlja jest“, veli biskup, „da usade dušam mladeži religijska načela i da ih priuče religijskim vježbam. **To se pako nigdje drugdje dostatno ne može postići, van u naših katoličkih školah.**“ (Dakle

Digitized by Google

nije to moći dostatno postići niti u naših obćih, bezkonfesijonalnih, ili hoćeš li „nekonfesijonalnih“ školah, a podpuno niti u one vrsti konfesijonalnih školah, što ih VI. glava škol. zakona od god. 1888. na milost i nemilost vladinu i podpuno odvisnih od vlade pripušta. O. p.)

ζ) *Domaći je uzgoj po sudu biskupovu većinom nedostatan za taj cilj,* jer da većina roditelja ili nema za to volje i sposobnosti, ili nema vremena. „U svih tih slučajevih, koji se pravilno dogadjaju,“ (Ni kod nas nisu riedka iznimka. O. p.) „imade crkva pravo i dužnost, da ono nadoknadi, što manjka roditeljem, a roditelji su dužni crkvu slušati. A evo **crkva izjavljuje po svojih zakonitih zastupnicih, da ona jedino u svojih školah nalazi sredstva, da uzmogne svoje božansko poslanje kod omladine izpuniti. Za to su roditelji strogo obvezani, slati djecu svoju u katoličke škole.**“

Budući da škole, koje su kod nas po školskom zakonu od god. 1888. uredjene, pak niti one, što ih pripušta VI. glava toga zakona, nisu onakove, kakove biskup ovdje želi, i koje zove školami župnimi, školami katoličkimi, podvrgnute posve i izključivo upravi i nadzoru crkve, — a ipak izjavljuje biskup, da crkva jedino takove želi i zahtieva, s toga sliedi, da niti zakon od god. 1888. u obće, niti VI. mu glava na pose ne zadovoljava svetomu pravu, što ga katolička crkva imade na školu.

η) *Samu nedjeljnu školu,* t. j. nedjeljnu religijsku obuku, bez ote obuke u svakdanjoj školi, *ne drži biskup dostatnom;* jer onaj jedan sat predavati nauk religije, a da uz to ne bude savkoliki uzgoj proniknut duhom kršćanske vjere, koji duh valja da ga neprestano oživljava, kako duša oživljava tielo, te da mu bude temelj i kao sol, kao začin, — to da bi bilo isto, što hraniti tielo kroz tjedan dana neslanom hranom, a onda nedjeljom podati, da potroši funt soli.

„ . . . „„Što je Bog sdružio, neka čovjek ne razdruži““; nu Bog je religiju i uzgoj sdružio, te svaki sustav, koji ih silom razkida,“ (kao n. pr. naš školski sustav i od god. 1874. i od god. 1888. O. p.) „jest kriv sustav, ma se u drugom pogledu moglo ne znam što njemu u prilog reći.“

ϑ) *Pa s toga, veli, ne može se religija odieliti od pravoga uzgoja, jer je religija pravi život i duša uzgoju.* Sve navale na katoličke škole da polaze od toga krivoga nazora, „da su uzgoj

Digitized by Google

i religija dvie odieljene česti, i da je za takove odieljene česti dosta, da svaka imade svoje mjesto, koje joj pripada, kao vrst zadaća, koje se po redu izmienjuju sa drugimi zadaćami, tako da se neke otih česti i zadaća doznačuju učitelju u školskih satovih, dočim su druge pridržane roditeljem kod kuće i župnikom u crkvi."

„No ovaj je tjesnogrudni nazor ob uzgoju i religiji u temelju kriv. Religija nije naprosto kakov študij, ili kakova vježba za opredieljeno vrieme i mjesto. Religija je vjera i zakon, koji mora da sve proniče. Religijski nauci, utisci i običaji moraju da prodiru u sve grane uzgoja i obuke, te nisu tek kakova čest uzgoja i obuke medju drugimi čestmi, već su duša i duh, koji proniče sav uzgoj."

ι) *Biskup dokazuje, kako valja da religija proniče i upravlja svaku granu uzgoja, dakle i sve predmete svjetovne obuke.* On to pokazuje na pojedinih predmetih svjetovne obuke; religija bo „ne stoji sa svjetovnimi naukami na istom stupnju, već mora poput oživljujuće struje u ote nauke prodirati i svaku njihovu žilicu pronicati", pa tako sve te struke u jednu cjelinu spajati i navraćati na zadnji cilj uzgoja, da naime mladež uči Boga vjerom spoznati, i voljno obdržavati zakon Božji. Mladeži da valja pokazati, kako su u tiesnu nutarnjem vezu um i objava, znanost i božanska istina kršćanska, jer samo tako bit će ljudi u cielom svom djelovanju zdravih stalnih načela, samo tako bit će uzgoj spasonosan i u istinu koristan. „Al", zaključuje biskup, „**tražit ćeš uzalud izvan naših katoličkih škola takov uzgoj, da će u svih svojih načelih biti spasonosan i u svojkolikoj uporavi svojoj istinit i valjan.**"

Pitamo, jesu li naše škole po školskom zakonu od god. 1888. takove? Jesu li bar takove one, što ih je stvorila VI. glava? Nisu; jer i jedne i druge osnivaju se na principu bezkonfesijonalnom, po kojem je nauk vjere tek naukovan jedan predmet i ništa drugo; jedne i druge moraju se u svem podvrći odredbam i duhu školskoga zakona, koji stoji skroz na temelju državne premoći u školstvu.

ϰ) *Sad opisuje biskup grozne posljedice svjetovne obuke bez religije,* pa pokazuje te plodove na razrovanosti, na razklimavosti današnjega družtva, svih odnošaja i javnih i privatnih u životu to porodičnom, to gradjanskom, to državnom. Za to živo opominje roditelje, neka svimi silami uznastoje, kako će si djeci sačuvati največi amanet, svetu vjeru, i kako će ona tu vjeru i djelima izpoviedati. „Ma to

Digitized by Google

iziskivalo i većih troškova," veli biskup, „uzdržimo si ipak svoje vlastite škole, u kojih mora religija da je duh, koji u sve prodire."

λ) Biskup onda govori *o dužnostih roditêlja prama katoličkim školam*, te prosbori ove vrlo znamenite rieči: „Ako dakle kao katolički roditelji mislite, kako i jest vaša dužnost, da mislite, da jedino religija vaša može vašoj djeci donieti neprocjeniv blagoslov uzgoja u istinu kršćanskoga, **to ste dužni slati ih u svoje vlastite škole,**" (gore spomenute strogo katoličke naime. O. p.) „**gdje god takovih imade; a mi** kao pastiri svemogućim Bogom poslani, **moramo nastojati, da takove škole osnujemo,** gdje god to biti može. A gdje to još nije moguće, valja medju tim nad mladeži našom nada sve budnim okom paziti i bditi, i upotriebiti vanredna sredstva, da se, koliko je igda moguće, odstrani pogibelj, koja prieti njezinoj vjeri i njezinu ćudoredju."

μ) *Ove dužnosti roditêlja* jesu po sudu biskupovu *„pozitivne i negativne"*; jer ne samo da valja djecu pozitivno u svem podučiti, što im treba za kršćanski život, i priučiti ih kršćanskoj kreposti, već ih valja takodjer čuvati od pogibeljnih sgoda i utisaka, da se ono, što se u jednu ruku gradi, u drugu ruku ne ruši. „S toga, gdje imate katoličku školu", veli, „**šaljite u nju djecu svoju i podpomagajte i unapriedite tu školu, koliko možete**; a gdje takove škole nemate, kušajte pomoću svoga župnika **takovu što prije osnovati.** Medju tim ste obvezani, posebnom pazkom skrbiti se za religijske potrebe svoje djece; jer promislite, da ne izpunjujete svoje dužnosti, ako religijskom obukom i religijskim uzgojem ne njegujete ćudoredne im naravi, ma dali vi djecu učiti ne znam koliko drugih stvari. Bez religijskih načela i religijske vježbe sve ostalo nije drugo, van neuredjen darmar (kaos), tvar bez oblika, pusta narav bez milosti."

ν) *Treba dakle da roditelji djecu* ne samo u kršćansku školu šalju, već da ih i *kod kuće valjano uzgajaju*, inače da će školski uzgoj makar i u katoličkoj školi slabo koristiti. Pače školski uzgoj niti nije drugo, nego nadopunjak domaćega uzgoja.

Evo kako crkva revno nastoji, kako živo želi, da roditelji djecu šalju u čisto katoličke, crkvi posvema povjerene škole, a ne u državne ili obće, kakove su naše po škol. zakonu od god. 1888.,

Digitized by Google

pa niti s takovimi nije zadovoljna i ne može biti zadovoljna, kakove su one, što ih kod nas dopušta VI. glava toga zakona, koje imadu biti istina po slovu „konfesijonalne“, al koje su uza to podpuno podvrgnute državi, podpuno uredjene po propisu državnoga školskoga zakona, posve osnovane na osnovu državne premoći u školi. *Odsudjuje dakle biskup ovom svojom prekrasnom poslanicom i naš školski zakon od god. 1888. skupa sa VI. glavom toga zakona kano nedostatan za religijski, za kršćanski uzgoj djece, kano takov, koji crkvi ne daje onoga upliva, onoga prava, što joj na školu pripada.*

Na koncu *opominje* biskup usrdno i svoje *svećenstvo*, neka se revno zauzima za mladež ne samo u školi, već i izvan škole u crkvi kod nedjeljnoga kršćanskoga nauka, koji se nauk imade i tamo držati, gdje obstoji makar i dobra katolička škola. Blagoslovom svojim pastirskim, što ga podieljuje svim svojim vjernikom i svećenikom i roditeljem i učiteljem i djeci, zaključuje biskup otu svoju prekrasnu, po katoličko školstvo toli znamenitu poslanicu. („Kathol. Schulzeitung“ u Donauwörthu od god. 1884. br. 6.—9.).

Držimo, da je suvišno na koncu ove poslanice ponovno spomenuti i pokazati, kako je ota poslanica *svečana odsuda našega školskoga zakona od god. 1888. i VI. glave toga zakona od strane kompetentne crkvene oblasti u Americi, kako ota poslanica jasno svjedoči, da zakon naš školski niti VI. glavom nije izpunio pravednih zahtjeva crkve katoličke na školu.* Činili smo to dostatno iza pojedinih odlomaka tekom same poslanice.

b) Al da ne bi tko rekao, da jedan pojedini biskup još ne sačinjava episkopat sjeverne Amerike, a niti Saveznih Država sjeveroameričkih, navodimo evo odmah iza te poslanice *skupnu izjavu cjelokupnoga episkopata Sjeverne Amerike, sabranoga u III. plenarnom pokrajinskom crkvenom saboru u Baltimoru, obdržavanom mjeseca studenoga god. 1884., a potvrdjenom od sv. rimske stolice u listopadu god. 1885.*, na kojem su bila prisutna 83 biskupa; a jer je nadbiskup u New-Yorku, kardinal John Mac-Closkey već bolovao, rukovodio je sabor kao papin delegat Jakov Gibbons, nadbiskup u Baltimoru, a od god. 1886. iza smrti prvoga američkoga kardinala Johna Mac-Closkey-a († 10./10. 1884.) kardinal.*)

*) Kako katolička crkva, a s njom i katoličko školstvo u Sjevernoj Americi silno napreduje, premda nema od države nikakove podpore, al za to bar podpunu slobodu, vidi se iz statističkih podataka o katoličkoj crkvi u Sjedinjenih Državah, što ih je podao god. 1885.

Digitized by Google

Medju zaključci toga koncila, potvrdjenimi od sv. Stolice, koji su god. 1886. na svjetlo izdani u debelom svezku od 400 strana, *nalazimo o katoličkoj školi ovu važnu odredbu*, kako ju donose „Chr. päd. Bl.“

„Uzgoj mladeži, kako i nužda katol. škola pobudjuje osobitu pažnju otaca saborskih. Oni izjavljuju, da su katol. roditelji dužni, brinuti se tako za duševni spas svoje djece, kako i za njihovo tjelesno blagostanje; da te dužnosti ne izpunjuju, ako zanemaruju kršćanski uzgoj svoje djece, te da je župna ili koja ina katol. škola mjesto, kamo valja slati katoličku djecu. S toga se strogo nalaže podizanje katol. škola i navode se rieči sv. kongregacije od stud. 1875. na biskupe, gdje no im ona napominje, kako je u ovom stoljeću priznato, **da ništa nije toli nuždno, kao to, da katolici imadu svoje vlastite škole**, te da valja najveću vodit brigu, kako će te škole biti ravne javnim školam. S toga **odredjuje koncil**: 1. Gdje još ne postoji nikakova katolička škola, valja takovu školu u roku od dviju godina podići i trajno ju uzdržavati, osim da vlastiti biskup s vrlo važnih razloga dopušta, da se to odgodi. — 2. Svećenik, koji svojim nemarom u tom roku zaprieči podizanje ili uzdržavanje koje škole, ili koji ne sluša opomena, što mu ih je biskup porad toga dao, neka znade, da će biti

---

biskup rochesterski dr. Mac-Quaid u svom govoru na spomenutom baltimorskom saboru o napredovanju kat. crkve u Americi. God. 1743. bijaše po bilježkah biskupa Carolla u Marylandu do 16.000 katolika, u Pennsilvaniji 7000, u ostalih državah jedva 1500; dakle skupa u svih Saveznih Državah 24.500 katolika; crkava bilo malo, biskupa nijednoga, već jedno 20 francuzkih misijonara, za koje je bio jedan apoštolski vikar dostatan. God. 1885. bijaše jedan kardinal, jedan apoštolski delegat, 13 drugih nadbiskupa ili pomoćnika nàdbiskûpa, 61 biskup, 11 opata, 6835 svećenika, a blizu 8 milijuna katolika, onda 7763 crkve i 703 sjemeništa i viša zavoda, 293 utočišta za sirotčad, za starce i nesretnike bez ognjišta, 139 bolnica. Najveća slava katolika jest, što su osnovali i što uzdržavaju bez državne pomoći 2532 škole, koje su posve njihove, i u kojih su god. 1883. imali 481.884 sebi povjerene djece. Tako izvještaj biskupa rochesterskoga. („Chr. päd. Bl.“ 1885. br. 10. str. 182. — „Katol. List“ br. 3. str. 52.). — Godine 1891. ima u Saveznih Državah po službenih podatcih: 13 nadbiskupija, 65 odn. 66 biskupija, 5 apošt. vikarijata, 1 apošt. prefektura, 8468 svećenika i 8,320.000 katolika. („Statistik d. Kath. Kirche“ von Alois Patzak 1891.).

Digitized by Google

skinut. — Pučanstvo jedne misije ili jedne župe, koje zanemaruje, podavati svomu svećeniku nuždnu pripomoć za sagradjenje ili uzdržavanje koje škole, neka biskup opomene, te mu valja po svojoj vlastitoj uvidjavnosti shodna sredstva upotriebiti, kako će pučanstvo prisiliti, da vrši svoju dužnost. — 4. Svi su katol. roditelji dužni, slati svoju djecu u župne škole, osim da dobivaju kod kuće ili u drugih katoličkih školah kršćanski uzgoj, ili da su s važnih, biskupom odobrenih razloga dobili dozvolu, da svoju djecu šalju u ine škole.“ („Chr. päd. Bl.“ god. 1886. br. 10. str. 174.).

c) Ovo, što su otci koncila ovdje u malo rieči izrekli, *izjaviše obširnije na svećenstvo i vjernike svoje u „Pastirskoj poslanici nàdbiskûpa i bìskûpa Saveznih Država, sabranih u provincijalnoj sinodi u Baltimoru“ od iste godine 1884.*

Iz te poslanice donosimo *III. točku* („*Kršćanski uzgoj*“), koja posebice govori o katoličkoj školi.

„. . . Svjetska naobrazba spadala je uviek medju poglavite skrbi katoličke crkve, a mi ne ćemo prevršiti, ako uztvrdimo, da je poviest naobrazbe i uzgoja istovetna sa poviesti naše katoličke crkve . . .“

To da je bivalo, veli poslanica, i na početku srednjega vieka, kad divlji narodi poplaviše Evropu, te se nastojanjem crkve utemeljilo u Evropi mnogo sveučilišta i drugih viših zavoda; a što je na polju znanosti novoga vieka niklo, to da se mora punim pravom svesti na sjeme, što ga je razsijavala u svojih učilištih katolička crkva. To isto da vidimo takodjer u 16. vieku, kad je reformacija htjela ugušiti svaki duh za vjeru i znanost, a to isto da je bivalo i u Americi; poviest katoličtva i poviest uljudbe i prave slobode, kako svagdje, tako da je i u Americi istovetna. A drugčije da niti ne može biti; jer znanost bez uzgoja vjerskoga, civilizacija, koja pušta s vida vjeru i ćudoredje, „jest sila, koja ništi i obara krepost, pravo i dužnost. Bez vjere nije bilo, niti će ikada biti prave civilizacije.“

„Za to mora uzgoj, hoće li promicati civilizaciju, nastojati, da svojim gojencem najprije uciepi vjeru. No u uzgoju takovom odlučuje mnogo: dom, crkva i *škola*. Ova tri faktora uzgajaju čovjeka, čine ga vrstnim za život i stvaraju družtvo. Za to mora svaki od njih da rieši savjestno svoju zadaću: gojiti vjeru.

Digitized by Google

„Mi žalimo vrlo one, koji su — ako i tvrde, da je vjera svjetlo i život za dom i crkvu — ipak zadovoljni sa izjavom protivnîka, da se vjera izbaci iz škola, i da je najbolji onaj školski sustav, koji ne će da ima posla sa vjerskom obukom. Bezuman bi bio onaj, koji bi uztvrdio, da mladež nije u svojih godinah najživlja, i da baš u toj dobi ne bi trebalo ovu utvrdjivati u značajnih načelih za budući život. A opet sve to ne će i ne može nitko postići bez vjere i vjerskoga uzgoja. Mi ne možemo tajiti, da je škola u tom pogledu u eminentnom smislu ognjište za naobrazbu budućega naraštaja, te da kadkada više vriedi, nego li crkva i dom. A Bog občuvaj, da bi se iz škole ikada izključila vjera, koja je jedino sredstvo, da se mlado srce upriliči za sve, što je istinito, krepostno i sveto. Izključivati vjeru iz škole, znači toliko, koliko uzgajati mladića, komu će biti vjera sve u crkvi i u porodici, a za koju ne će htjeti znati u javnom životu. Tko ovakovo mnienje brani i zastupa, taj sigurno ne misli dobro niti po državu, a niti po družtvo. *Dajte crkvi, toj čuvarici vjere, mjesto, koje ju ide,* pak ćete vidjeti, kako se mnoge socijalne nevolje, pak i političke razmirice lako riešavaju i izgladjuju. Nikad se ne bi sgadjali toli grozni dogodjaji u socijalnom životu, da je pred očima vjera u Boga i u budućega sudca, koji će suditi svaki ljudski čin. Za to je škola u prvom redu zvana, da pod uplivom vjere zameće klicu budućega, ili kako vole reći, klicu „budućega praktičnoga života“. Iz škole izlazi mladić u dom i kao član crkve, al ovo buduće njegovo zvanje ne da se ni pomisliti bez vjere i vjerskoga uzgoja. Nitko živ ne će očekivati, da će ova načela za budući život usisati mladić, ili čak diete u kakovoj tvornici, u dućanu, ili u pisarni. Za to nastojte, da školu oživljuju vjerska načela, jer se inače baca mladić u more nevoljna života. Sve kršćanske sljedbe složile su se u toj istini, a katolička crkva propovieda ju narodom počam od svojega začetka. Razum i izkustvo uči, *da će narod tek onda kršćanski živiti, bude li mu se na kršćansku uzgajao naraštaj.* Zakleti neprijatelji kršćanstva hoće u nekih evropskih državah ukloniti vjeru iz škola,*) kako su to od neko doba učinili na sveučilištih, a to sve za to, da utrnu i posljednji tračak

*) Biskupi misle poglavito na Belgiju, Francuzku i Italiju. O. p.

Digitized by Google

kršćanske vjere u narodu. No za to se je nedavno ipak čuo glas u jednoj kraljevini Evrope*), koji je našao i odziva, da se u narodnih školah uzpostavi vjerski i to kršćansko-katolički uzgoj. To nije bila nikakova pristranost ili strančarstvo, već zahtjev za svaki zdrav uzgoj, a niti se htjelo tim nanieti povreda državi. Ona će po njem dobiti dobre, odane i značajne državljane.“

„Ljubljena braćo! Mi smo u našem saboru izjavili želju, da se brojem umnože škole**), i da im sustav bude što savršeniji. Mi ih moramo umnožiti, da uzmogne svako katoličko diete dobiti uzgoj **prema želji i ustanovam katoličke crkve.** Do sada ima na hiljade katoličke djece u Saveznih naših Državah, koja ne ima katoličke obuke u školah. Duhovni pastiri i katolički starešine po obćinah neka živo nastoje, da se toj potrebi što prije zadovolji. Obćine ne će sve dotle uživati pravo blagostanje, dok im članovi ne će imati svojih škola. Ovom sgodom odbijamo odlučno svako sumnjičenje, da bi katolička škola mogla ma u čem zaostajati za državnom. Ako se je do sada u nekih krajevih i čuo glas, da je bolje imati nepodpunu katoličku školu, nego nikakovu, to je puku ipak iz svih sila nastojati, da se katoličke škole uz složan rad sviju što prije dovinu najvišega stupnja pedagogijske savršenosti. A napokon moramo opominjati roditelje, da si djecu ne uzimaju prije vremena iz škole. Neka znadu, da će ih djeca blagoslivljati, ako im priušte toliko vremena, koliko treba za pučku obuku i uzgoj pučki.“ („Katol. List“ god. 1885. br. 9. str. 65.—66.).

Tako pastirska ta poslanica o katoličkoj školi i o kršćanskom uzgoju.

I list biskupa biskupije Kolumbusa, i zaključci baltimorskoga koncila, i skupna pastirska poslanica otaca toga koncila jednodušno zahtievaju u ime katoličke crkve za *katolike katoličke, strogo konfesijonalne škole*, od države neodvisne, u kojih je župnik poglavar školski, tako da „svako školsko diete bude odgovorno učiteljem i učiteljicam, a *po njih svećeniku kao glavi škole ili obćine*“, a po njem biskupu, t. j. crkvi; zahtievaju, „da žup-

---

*) U Belgiji. O. p.

**) Razumieva se katoličke, strogo konfesijonalne, kako smo vidjeli u gornjoj dotičnoj odluci toga sabora. O. p.

Digitized by Google

nici, učitelji i roditelji mladim dušam usade religijska načela, i da ih priuče religijskim vježbam. To se pako", vele, *„nigdje drugdje dostatno ne može postići, van u naših katoličkih školah."* Izjavljuju, da „imade crkva pravo i dužnost, da ono nadoknadi, što manjka roditeljem, a roditelji su dužni crkvu slušati. *A evo"*, vele, *„crkva izjavljuje po svojih zakonitih zastupnicih, da ona jedino u svojih školah nalazi sredstva, da uzmogne svoje božansko poslanje kod omladine izpuniti. Za to su roditelji strogo obvezani, slati djecu svoju u katoličke škole"*; župnikom, koji ne bi revno nastojali oko podizanja i uzdržavanja takovih škola, te ne bi i puk kršćanski na to poticali, prieti se skinućem sa službe, jer da jedino u tih školah može svu obuku i sav uzgoj pronicati i oduševljavati kršćanski upliv, kršćanski duh.... „Mi moramo", izjavljuju, „umnožiti ih," — katoličke naime škole — *„da uzmogne svako katoličko diete dobiti uzgoj po želji i ustanovam katoličke crkve.*

Zar svim tim crkva katolička ne odsudjuje naš školski zakon od god. 1888. i njegovu VI. glavu, koja ne daje crkvi nikako svega onoga, što ovdje ove najsvečanije izjave crkvene oblasti za crkvu zahtievaju u pogledu uzgoja i obuke školske?

d) Još nam je spomenuti *posljednji od onih javnih svjedočanstava za pravo katoličke crkve na školu*, što smo ih htjeli navesti iz bezbrojnih skupnih izjava katoličkoga episkopata *o školi.* Izjava je ta jednako znamenita, kako i odluke baltimorskoga koncila, te poslanica otaca toga koncila.

To je *izjava plenarnoga crkvenoga sabora Australije,* kojemu je u ime pape *predsjedao kardinal nadbiskup sidney-ski Patricij Francisko Moran, a obdržavao se sabor od 15.—29. studenoga god. 1885. u sbornoj crkvi u Sidney-u,* u prisuću 2 nadbiskupa i 14 biskupa, te množtva svećenika, redovnika i svjetovnjaka.*)

---

*) U Australiju smio je tek god. 1817. prvi katolički svećenik stupiti, a god. 1835. izkrcao se prvi apoštolski vikar, te je našao u cieloj Australiji cigla *tri svećenika.* A sada imade u Australiji 1 kardinal-nadbiskup, 5 nadbiskupa, 15 dijecezanskih biskupa, 1 naslovni nadbiskup, 10 naslovnih biskupa, 846 svećenika, preko 796.000 katolika. Ima puno katoličkih škola; religijozni je život u Australiji možda najbujniji na cielom svietu; bili su od početka zastupani svi duhovni redovi; ima puno redovnica i ženskih pobožnih zadruga. Kard. Moran utemeljio je prije koji desetak godina sjemenište. Australija bit će s vremenom jedna od prvih katoličkih država. A kad je koncem

Digitized by Google

Nisu nam žali bože pri ruci zaključci toga velevažnoga koncila o katoličkoj školi, al za to imamo u rukuh *točan prevod govora,* što ga je u trećoj javnoj sjednici koncila dne 22. studenoga držao u prisuću i uz povladjivanje svih sabranih otaca koncila *biskup Moran iz Dunedina u Novoj Selandiji,* na daleko poznat sa svoje revnosti oko katoličke školske naobrazbe. Govorio je *o načelih kršćanskoga uzgoja.*

„Ota načela", reče medju ostalim presvietli biskup, „osnivaju se u jednu ruku na zahtjevih uma, a u drugu na nauci našega Gospoda Isusa Krista. On nam reče: „„Što koristi čovjeku, ako cieli sviet dobije, a duši svojoj škodi?"" Nadalje: „„Idite i *naučavajte* sve narode sve, što sam vam ja naložio..... ja ću biti kod vas sve dane do konca svieta."" I napokon: „„Tko vas sluša, taj sluša mene, a tko vas prezire, prezire mene."" Katolička uzgojna načela nisu nego logički zaključci iz tih rieči. Što razumievamo upravo pod uzgojem? Mogao bi tko pomisliti, da dan danas, kad no se čini, kao da je sav sviet pun revnosti za uzgoj, mora ovo pitanje biti suvišno: al tomu nije podnipošto tako. I odveć ih puno imade, koji pojam uzgoja zamienjuju sa pojmom obuke u nekolikih strukah svjetovnoga znanja, a na najveću štetu pravomu uzgoju. Pri našem razmatranju jest prije svega nuždno, da pravo i zdravo pojimamo, koli je važno značenje rieči: *uzgoj.* Pod uzgojem razumievamo pako mi katolici i svi pravi školnici naobrazbu ćudorednih i duševnih

god. 1885. kardinal Moran putovao po Australiji, da pohadja biskupije, dočekivahu ga posvuda neopisivim sjajem svi stanovnici bez razlike vjere i narodnosti. I kad je isti kardinal mjeseca ožujka 1886. putovao u crkvenom poslu po otoku Novoj Selandiji, dočekan je sa sjajem, kakova još ne vidje onaj otok. Na čelu odboru bio je namjestnik kraljice Viktorije. U Dunedinu izašlo je 20.000 osoba, medju njimi i množtvo protestanata i presbiterijanaca, na susret kardinalu. U Wellingtonu cielo je gradjanstvo učestvovalo svečanosti, a na sobetu, priredjenu na čast kardinalu, pozvano je bilo 2000 učestnika. U onom gradu bje ovom prigodom otvoren novi kolegij sv. Patricija, veličajno djelo, koje je zapalo 20.000 funti sterlina (preko 200.000 for.). Adelaidski biskup javlja, da je onakova zanosa i slavlja malo i koji kralj dočekao. („Kat. Dalm." 1886. br. 34.). To dokazuje, kako katolička crkva u Australiji silno napreduje, i kako je ugledna i kod samih nekatolika. (Vidi izvještaj o tom saboru australskom i kratku poviest [crkve katol. u Australiji, kako ju orisao u svom zaključnom govoru na saboru sidneyski nadb.-kardinal, u „Katol. Dalmaciji" 1886 br. 10. i u „Katholische Missionen" 1886. br. 4. str. 76.—82.).

Digitized by Google

sposobnosti čovječjih za opredieljen cilj. Al nuto, čovjek teži za različitimi ciljevi, pa hoće li se izbjeći pometnji, mora da čovjek imade glavni cilj. Čovjek je stvoren za nebo, ovdje pako na zemlji valja da takodjer u gradjanskom družtvu i u porodici zauzima svoje mjesto. Crkva, država i porodica svojataju si s toga pravo na uzgoj. Crkva hoće da čovjeka uzgoji djetetom Božjim, država dobrim gradjaninom otac poslušnim sinom. *Al ove tri vlasti nisu ravnopravne, te prvo pravo, kojemu se moraju druga* (prava) *podrediti, može imati samo onaj, do kojega stoji, da čovjeka uzgoji za njegov glavni i konačni cilj.* **U crkve jest i pravo i dužnost,** *da čovjeka privede njegovu vječnomu cilju;* **s toga mora ona takodjer da ima prvo i vrhovno pravo pri naobrazbi njegovih ćudorednih i duševnih sposobnosti.** *Pod njenom brigom mora da naobrazba započme, i pod njenom upravom da se nastavlja, ne će li čovjek da izgubi svoje konačno odredjenje, a tim i svako dobro.* Jer „„što koristi čovjeku, ako cieli sviet dobije, a duši svojoj škodi?"" **Koliko je dakle ljuto žaliti, da je na mnogih mjestih država sav nadzor nad uzgojem sebi prisvojila, i da crkvu izključuje od službe i vlasti, koja ju ide kao učiteljicu Bogom postavljenu!** Tko je od Gospoda našega Isusa Krista primio nalog, da nauča? Crkva i jedino crkva! „„Dana mi je sva vlast na nebu i na zemlji. Idite dakle i naučavajte sve narode."" (Ne uči li ovdje biskup na usta i u oči svekolikoga crkvenoga sabora **na vlas isto, ista načela o pravu katoličke crkve na uzgoj i školu, koja smo i mi** na osnovu nauka katoličkih pedagoga na početku ove točke VI. poglavja **razvili i postavili?** *Ne odsudjuje li tim skroz i podpuno sustav onaj, na kojem stoji i sav naš školski zakon od god. 1888. i VI. njegova glava?* O. p.)

Presvietli biskup pokaza iza toga razlaganja božanskoga prava, što ga imade crkva na uzgoj, kako je crkva oto pravo u sva vremena i vršila, i opirala se svim neprijateljskim zahtjevom. Poimence navede takodjer pismo Pija IX. na nadbiskupa freiburžkoga*), koje tako oštro odbija državno presizanje i državnu premoć na polju uzgoja. Ocrtao je biskup požrtvovan rad crkve, koja je ne manje od 110 redova i kongregacija proizvela, kojim se članovi po svem

*) Od god. 1864., koje ćemo i mi niže točnije donieti.

Digitized by Google

svietu posvećuju kršćanskomu uzgoju. Napokon mogao je biskup pohvaliti katolike Australije i Nove Selandije, da su ogromnimi novčanimi žrtvami osnovali katoličke škole, da svoju djecu otmu pogibelji bezreligijozne obuke. „Ustrajte na tom putu", zaključuje, „odbijajte i u napredak otrovni kalež, i sačuvajte djeci svojoj, za kojih duše morate na dan sudnji dati računa, jedinu pravu vjeru, bez koje nije moći omiljeti Bogu. . . . Sinovi mučenika, nikad ne ćete zaboravit na djela pradjedova svojih, nikad na njihovu stalnost i nepromjenljivost u vjeri. Kako za prošasta vremena, tako ćete i u buduće sve žrtvovati, da djeci svojoj predadete dragocjeni, neprocjenivi amanet vjere, što ste ga od pradjedova baštinili." („Katholische Missionen" god. 1886. br. 4. str. 76.—80.).

Koncil odredio je iza temeljite razprave o tom predmetu, da imade u svakoj župi biti najvažnija stvar osnivanje dobrih katoličkih škola. Osobito toplo *preporučivao je katoličku školu* presvietli biskup Murphy iz Hobartowna u svom odgovoru na adresu svjetovnjâka, u kojem veli, da će bez podpore katoličkih škola sve drugo, što se na koncilu radi, ostati jalovo. Pohvaliv ljepotu katedralke, u kojoj se držale sjednice koncila, veli: „Još dragocjenija, ako je moguće, nego li i samo veličanstvo mjesta, gdje stanuje slava Božja, jest otcevom koncila kršćanska škola, jest uzgoj jaganjaca stada . . . *Ako u suglasju sa željami sv. Stolice i plenarne sinode katoličke škole budu posvuda umnožane, tada za cielo nije ova sinoda uzalud radila.* Ne bude li pako toga, onda su, ne oklievamo to izreći, sve naše radnje za badava, a naše je djelo u piesak upisano." („Chr. päd. Bl." 1886. br. 10. str. 174.).

Na koncu svratio se je kardinal Moran, apoštolski delegat, u svom zaključnom govoru i opet na katoličku školu, na katolički uzgoj mladeži, izričuć ista načela, iste misli, kako i gore spomenuti biskup Moran u svom prekrasnom i odlučnom govoru o katoličkoj školi.

Držimo, da je svakomu, koji je pazljivo pročitao, što iz toga plenarnoga koncila navedosmo o pravu katoličke crkve na uzgoj i školu, bez svakoga daljnjega dokazivanja jasno, da su *načela, što ih izpovjediše otcevi toga prvoga plenarnoga koncila u Australiji o katoličkoj školi, diametralno protivna onim načelom, što ih o školi i uzgoju izriče naš školski zakon od god. 1888. u svih svojih zakonskih odredbah, pak i u samoj VI. glavi svojoj.*

Digitized by Google

Koncil zahtieva *za crkvu prvo i vrhovno pravo nadzora i uprave nad školom i uzgojem, a državi daje tek drugotno, podredjeno pravo, ter odsudjuje postupak onih država, koje to prvotno pravo prisvajaju sebi, kako to čini naš zakon i u VI. glavi, dočim crkvi daje samo drugotno, ili bi reć nikakovo pravo, nikakov odlučan upliv na školu i uzgoj,* i ako joj kakov daje, daje joj ga samo po milosti, iznimno, u koliko se njojzi svidja, pripustiti crkvu u školu. Koncilu je nada sve srcu prirasla *dobra katolička škola, uredjena skroz po načelih i po duhu sv. crkve;* jedino od takove škole očekuje spas. *Naš zakon* u prvom redu zahtieva, da škole *pravilno* budu *bezkonfesijonalne*, ni katoličke, ni pravoslavne, ni protestantske, *a konfesijonalne pripušta samo po milosti i iznimno u VI. glavi, i to takove vrsti konfesijonalne škole, da su u istinu i one državi posve podvrgnute, a da im je konfesijonalnost skoro sva jedino u tom, što ih crkva svojim novcem podizati i uzdržavati mora.* Jedva je moći jasnije opreke i pomisliti medju načeli koncila i načeli našega škol. zakona; samo bi skroz bezbožne škole bile još oprečnije, bar očitije oprečne onomu, što koncil zahtieva.

*Pa to, što vriedi za izjave ovoga koncila, vriedi kako vidjesmo jednako i za izjave III. baltimorskoga plenarnoga koncila, vriedi manje više, sad očitije, sad manje očito, i za sve ostale skupne izjave katoličkoga episkopata po svem svietu u razno doba i u raznih prilikah izdane.**) *Sve se te izjave u tome slažu,* da imade crkva u uzgoju, u školi, prvotno vrhovno pravo nadzora i uprave, a drugotno tek država, sve odsudjuju današnju premoć države u školi, sve zahtievaju školu, i to redovitu, javnu, javnimi sredstvi osnovanu i uzdržavanu, a ne iznimno dozvoljenu, u kojoj konfesijonalni duh proniče svu obuku, sav uzgoj kao kvasac tiesto, te sve nauke spaja u jednu cjelinu; sve zahtievaju za katolike strogo katoličke škole, u kojih podučavaju učitelji vjerni, oduševljeni katolici, pa za to zahtievaju i učiteljišta strogo katolička, zahtievaju bar odlučan i samostalan upliv i nadzor crkve pri naobrazbi budućih učitelja njene vjerne djece.

Svega toga pako niti daje crkvi školski naš zakon od god. 1888., niti joj toga svega daje VI. glava toga zakona, a niti dati može, budući da je sam osnov, na kom je zakon sav sazdan, bezkonfesijonalan i s toga skroz oprečan duhu svete crkve.

---

*) Izjave mnogih drugih pokraj. sàbôra tečajem prošlih vjekova napomenut ćemo u sliedećoj IV. točki u jednom listu (konštituciji) Leona XIII. o školi, u kojoj sam papa spominje izjave tih sabora.

Digitized by Google

Dakle moramo takodjer iz tih skupnih izjava katoličkoga episkopata logički zaključiti: **ni zakon naš školski od god. 1888., niti njegova VI. glava ne daje crkvi katoličkoj u pogledu škole onoga prava, što joj pripada, ne izpunjuje onih zahtjeva, što ih crkva katolička na uzgoj i obuku mladeži, na školu, po Božjem pravu stavlja i staviti mora.** —

IV. Prelazimo sada na četvrtu i posljednju točku ovoga drugoga diela VI. glave, to jest da odgovorimo na četvrto pitanje, što si ga gore postavismo: **što uči i zahtieva sv. rimska Stolica,** nepogrešljiva učiteljica u nauku vjere i ćudoredja, majka svih crkava, **o pravih, što ih katolička crkva imade od samoga božanskoga Utemeljitelja svoga na pučko školstvo, na uzgoj i obuku mladeži u pučkoj i učiteljskoj školi.**

Ako imadu u tom pitanju velik ugled katolički pedagozi; ako puno vriede i izjave samoga puka katoličkoga, koji se u svojih nazorih drži nauka sv. crkve; ako u tome odlučnu, auktoritativnu rieč reći mogu biskupi pojedini, koje je Duh Sveti postavio, da ravnaju crkvu Božju; ako još veći ugled imadu skupne izjave katoličkoga episkopata po cielom svietu: *najveći i konačno odlučujući (decidivni) ugled ipak pripada u tom pitanju vrhovnome, nepogrešljivome Učitelju, sv. Otcu papi, sv. rimskoj Stolici.* Njegove odluke u tom pitanju jesu za svakoga katolika pravilo mišljenja i vjerovanja, od kojega mu nije slobodno ni za dlaku odstupiti, ne će li da se na njem izpune rieči božanskoga Učitelja: „Ako crkve ne posluša, neka ti bude kao poganin i grešnik“ (Mt. 18, 17.), ne će li na kocku da stavi spas duše svoje.

Pa što uči sv. Stolica u tom pitanju?

Nije potrebno u tu svrhu, a niti bi nam moguće bilo, navesti ovdje sve izjave rimske Stolice o tom pitanju kroz sva stoljeća. Ta dosta bi bila i cigla jedna odluka njena. Al navesti ćemo ipak najvažnije odluke i izjave o tome, što su ih izdala posljednja dva pape: blagopokojni veliki **Pijo IX.** i sada toli slavno i mudro vladajući sv. Otac papa **Leon XIII.**, u istinu „lumen de coelo“, „svjetlo nebesko“ mudrosti i znanja.

A) **Pijo IX.** izjavio se je vrlo često o našem pitanju tekom svoga dugoga 31-godišnjega vladanja, sad upravno, sad neupravno, sad naumice, sad nuzgredno. Navedimo najznamenitije izjave njegove.

1. *Prva je o tome izjava njegova u enciklici (okružnici) na nadbiskupe i biskupe Italije, o razstavi škole od crkve, od 8. prosinca god. 1849.*

Digitized by Google

Opominje papa biskupe, neka se brinu ne samo za dobar uzgoj klera, već *i na ostalu mladež, to jest svjetovnoga stališa* neka obrate svoju pastirsku brigu, ter im dovikuje:

„Bdijte povrh toga, častna braćo, nad svimi drugimi javnimi i privatnimi školami, i koliko je do Vas, svimi silami i svim marom nastojte, da sav naukovni u njih osnov bude uredjen po načelu katoličke nauke, i da mladež, koja se u njih sastaje, bude u pravoj kreposti, u umjetnosti i znanosti obučavana sposobnimi učitelji, koji se odlikuju čestitošću i religijoznošću, te da bude shodnimi sredstvi ohranjena, kako će spoznati zamke, što joj ih stavljaju bezbožnici, pa izbjeći njihovim pogubnim bludnjam, da tako uzmogne biti i sebi, i crkvi i državi na ures i korist."

„U tom pako pogledu pribavit ćete si osobit i podpuno slobodan ugled nad profesori svetih nauka, kako i u svem drugom, što spada na religiju, ili što se bliže tiče religije. Bdijte, da u svemkolikom školskom osnovu, al ponajviše u onome, što na religiju spada, rabe knjige, koje su proste od sumnje svake bludnje. Opomenite dušobrižnike, da Vam budu revni pomoćnici u onome, što se tiče škola za djecu i za mladež prve dobe, kako će se za nje odrediti učitelji i učiteljice najprokušanije čestitosti, a pri obučavanju dječâka i djevojčica u početcih kršćanske vjere upotrebljavati knjige, koje su odobrene od svete Stolice ......"

Papa zaključuje list riečmi vrlo osbiljnimi, koje danas još više vriede, nego li god. 1849., veleći:

„Ne ćete se za cielo čuditi, častna braćo, ako smo o tome malo obširnije pisali: Vašoj bo razboritosti nikako nije ubjeglo, a da nije opazila, kako u ovo pogibeljno vrieme valja i Vam a i nam samim svom revnošću i svimi silami te velikom čvrstoćom duše nastojati i bditi nad svim onim, što se tiče škola i obuke te uzgoja djece i mladeži obojega spola. Jer poznato Vam je, da današnji neprijatelji religije i ljudskoga družtva, u skroz djavolskom duhu, sve svoje umjeće u to ulažu, kako će mladjahne duše i srca već od prve dobe izkvariti. S toga ne propuštaju ništa, što ne bi pokušali, posve ništa, što ne bi uložili, da sve škole i zavode, opredieljene uzgoju mladeži, podpuno otmu izpod ugleda crkve i izpod

Digitized by Google

pazke posvećenih pastira." (P. Clemens Schrader S. J. „Der Papst u. die modernen Ideen". 1865., II. svez. str. 92,—99.).

Ovdje papa auktoritativno izjavljuje, da crkvi pripada *pravo i da je dužna bditi nad tim, kako će sva uredba, sav osnov škole, na pose pučke škole, i sve školske knjige u njoj biti uredjene prama načelom katoličke vjere, kako će biti namješteni učitelji i učiteljice, koji se odlikuju najprokušanijom čestitošću i religijoznošću.* A to nije moguće, ako crkva nema prava, uplitati se i u školsku obuku i disciplinu i u namještanje učitêlja, t. j. nadzirati u religijozno-moralnom pogledu ne samo obuku u vjeri, već i svu ostalu obuku, sve školske knjige, i same učitelje, riečju cjelokupno školstvo. Toga pako školski naš zakon, niti predjašni od god. 1874., niti novi od god. 1888. crkvi nikako ne daje, pa niti iznimna VI. glava novoga škol. zakona. Dakle papa po tom odsudjuje i naš školski zakon u tom pogledu, te ga ubraja medju ona sredstva, kojimi „neprijatelji religije i ljudskoga družtva u djavolskom duhu" svim marom nastoje „u ovo pogibeljno doba, da mladjahne duše i srca već od prve dobe izkvare",... „da sve škole i zavode, opredieljene uzgoju mladeži, podpuno otmu izpod pazke posvećenih pastira."

To je nuždan logički zaključak iz spomenutih rieči vrhovnoga učitelja svete crkve. —

2. *Druga je slična izjava Pia IX. u alokuciji njegovoj o nadzoru i upravi crkve nad školami od 1. studenoga god. 1850.*

Tuži se papa na *sardinski nastavni zakon* od 4. listop. 1848., koji upravu viših i nižih javnih i privatnih škola tako podčinja ministarstvu i podredjenim mu oblastim, te čl. 58. toga zakona izjavljuje, *da nijedna druga oblast nema prava, miešati se u školsku stegu, u upravu štûdija, u podieljivanje* (akademijskih) *stupnjeva, u imenovanje učitêljâ.* Za to veli papa dalje:

„S toga u onoj katoličkoj državi otimlju izpod vlasti biskûpa škole svake vrsti, pače i stolice svetih znanosti, koje onaj zakon spominje, a tako i *obuku dječâka* u početcih kršćanske vjere, koju obuku isti zakon broji medju dužnosti nižih učitelja. Pa da nitko ne uzmogne dvojiti o toj stvari, broji spomenuti članak i duhovne vodje (vjeroučitelje) medju one, koje može kraljevsko ministarstvo ili podredjene mu oblasti bez posredovanja ine koje oblasti birati i potvrdjivati. Dakle ne samo da su posvećeni pastiri proti svakoj pravici lišeni onoga ponajglavnijega ugleda, što ga imadu od mnogo već stoljeća bar na

Digitized by Google

mnoge naučne zavode po papinskih i kraljevskih konštitucijah i po zakonu prvobitne zaklade, već nije im niti slobodno, voditi pazku u onome, što se u upravi škole tiče nauka vjere, kršćanskoga ćudoredja, ili bogoslužja".

„. . . Al da je (zakon taj) već urodio najpogubnijimi rodovi, vidi se iz kužnih nazora i tvrdnja, protivnih nauci crkve, nepotrebne kakova popravka, koje (nazore) ne samo danomice šire u puk u knjižicah i listovih, već ih ovaj ili onaj učitelj takodjer u javnih školah u srca mladeži udahnjuje i javno brani. Ne smažemo rieči, častna braćo, kojimi bi izrazili nada sve grku bol, što ju osjetismo, kad nedavno za tu stvar dočusmo."

(P.Cl. Schrader na sp. mj. II. str. 90. i 91.).

I tu papa odsudjuje taj zakon s toga, što on od uprave sviju škola, od školske stege, od uprave nâûka, od podieljivanja akademičkih stupnjeva, od imenovanja učitêlja, izključuje svaku inu vlast osim državne, dakle i crkvenu; papa odsudjuje taj zakon, što oduzima škole svake vrsti izpod vlasti bìskûpa. Dakle uči, da škole podpadajn pod vlast biskupsku, pod upravu crkve, da se crkva mora miešati u upravu školsku, u podieljivanje akad. stupnjeva, u imenovanje učitelja itd. — Svega toga ni naš školski zakon, niti novi od god. 1888., pa niti VI. njegova glava crkvi ne daje; dakle je papa i taj zakon i VI. njegovu glavu u ovoj alokuciji odsudio kao neprijaznu crkvi, kao protivnu njenu pravu na školu. —

3. I u *konkordatih*, sklopljenih sa pojedinimi vladami, izriče papa isto načelo glede prava crkve na školu, ako i jest istina, da se kadkada zadovoljuje i sa dielom onoga prava, što ga crkva imade na školu, kad su prilike takove, te se više izvojštiti ne da; al tim se crkva nikako ne odriče podpunoga svoga prava, već gleda, kako smo već gore kod biskupskih izjava spomenuli, da obezbiedi bar toliko, koliko se u posebnih kakovih nepovoljnih prilikah obezbiediti može, da se ne bi, zahtievajući više, još i manje postiglo.

Tako a) *konkordat španjolski u 2. članku* odredjuje, da obuka na sveučilištih, u kolegijih, sjemeništih, kao što takodjer u svih javnih i privatnih školah: „erit in omnibus conformis doctrinae ejusdem Religionis catholicae" — t. j. — „da će (obuka) u svem biti suglasna sa naukom katoličke religije", i da u tu svrhu biskupi i drugi predstojnici biskupija, kojih je služba, bditi nad naukom vjere i ćudoredja i nad religijskim uzgojem mladeži, u vršenju svoje

Digitized by Google

službe takodjer u pogledu javnih škola na nikakov način ne smiju biti priečeni.

b) U *konkordatih sa američkimi republikami* (Costaricom, Guatemalom, Nicaraguom i St. Salvadorom) takodjer je odredjeno, *da je obuka* na sveučilištih i u kolegijih, u *javnih i privatnih školah i uzgojnih zavodih posvema u suglasju sa katoličkom religijom.* Nasuprot se pravo biskûpa na nadziranje obuke ne izriče tako neograničeno, kako u španj. konkordatu. U tom pogledu veli se *u 2. članku*, koji je u sva četiri američka konkordata doslovce jednak: „Biskupi i mjestni ordinariji imat će podpunu slobodu, rukovoditi obuku, koja spada na fakultete teologije i crkvenoga prava i na druge naukovne predmete ote vrsti. Povrh toga će isti ordinariji i biskupi osim one skrbi, koju po dužnosti vlastite svoje službe vrše nad religijskim uzgojem mladeži, takodjer bditi nad tim, da ne bude u nijednom naukovnome predmetu ništa, što se protivi katoličkoj religiji i ćudoredju." — (Nuždno dakle imadu pravo, nadzirati i svjetovne školske predmete,u obće cielo školstvo. O. p.).

c) *O austrijskom konkordatu* (od god. 1855.) govorili smo već gore kod izjava biskupa linačkoga Rudigiera o konf. školi (na str. 345.—347.). Konkordat posvećuje nastavi četiri članka, naime 5., 6., 7. i 8., al je upliv biskûpa na obuku u tih člancih još više sužen, nego li u američkih konkordatih. Od tih članaka spada na naš predmet čl. 5., 6. i 8. — I te smo članke gore na spom. mjestu doslovce naveli, te smo pokazali, kako naš školski zakon i stari i novi sa VI. mu glavom niti otih dosta umjerenih zahtjeva crkve na školu, što se u austrijskom konkordatu nalaze, ne izpunjuje.

d) U *würtenberžkom i badenskom konkordatu* nalaze se u pogledu upliva crkve na obuku po prilici iste ustanove, koje su i u austrijskom, samo što su teoložki fakulteti na freiburžkom i tübinžkom sveučilištu još više podvrženi nadzoru i upravi crkve, nego li je to u austrijskom konkordatu; ne držimo s toga nuždnim, o tih konkordatih ovdje pobliže govoriti.

(Sr. o tih konkordatih P. Cl. Schrader: „Pius IX. als Papst und König". Wien 1865.," str. 54.—56.).

Kad dakle naš školski zakon i VI. glava nov. šk. zakona ne daje crkvi niti onih prava, koja joj daje konkordat austrijski, to

Digitized by Google

on još manje priznaje onoga upliva, što ga crkva imade po konkordatih američkih, a najmanje onoga, što joj ga daje konkordat španjolski. No u konkordatih ne samo da se crkvi ne daju veća prava, nego li ju idu, već obično za volju dobrog sporazumka, te da se bar nešta spasi, crkva obično u mnogih stvarih i manje zahtieva, nego ju po pravu ide. *Dakle naš školski zakon niti iz daleka ne daje katoličkoj crkvi onoga upliva u školu, što ju po pravu ide.* —

4. Osobito je pako za nas znamenito *pismo (breve) Pija IX. na nadbiskupa u Freiburgu* (u Badenskoj) *Hermana Vicari-a od 14. srpnja 1864.*, u kojem papa odgovara nadbiskupu na njegov priposlani mu memorandum o školskoj razmirici medju crkvom i državom u Badenskoj. U tom pismu potvrdjuje papa sve stavke i nazore, što ih je nadbiskup u svom memorandumu izneo glede prava crkve na školu, te u velike hvali nadbiskupa, što tako junački i uztrajno brani prava crkvena. Ujedno razvija sam papa obširno pravni odnošaj crkve prama školi i označuje jasno i odrješito sveta prava katoličke crkve na školu. *Tim je pismom i naš školski zakon najsvečanije odsudjen sa najvišega mjesta crkvenoga učiteljstva i najvišim nepogrešljivim ugledom.*

Da nam prostor dopušta, donieli bi sav taj list doslovce; al ovako moramo se zadovoljiti, da ga bar po smislu priobćimo, navodeći samo najvažnija mjesta doslovce.

Saznav papa sa najvećom žalošću, da se u velikoj vojvodini Badenskoj spremaju takove zakonske odredbe glede školstva, „koje kršćansku obuku i uzgoj mladeži raznim načinom dovode u veliku pogibelj, jer ih dnevice to više odalečuju od spasonosnog učiteljstva, od uprave i nadzora katoličke crkve, nije dvojio, da će nadbiskup po svojoj gorljivosti junački se svemu oprieti, što bi bilo na uštrb pravu crkve i biskupskoj službi. Tu je nadu papinu nadbiskup sjajno potvrdio priposlanim mu pismom i obrazložbom (exposé-om ili memorandumom). To papu osobito veseli i tješi u tih prežalostnih po crkvu i družtvo ljudsko vremenih. Nadbiskup za to svoje hrabro držanje zaslužuje najveću pohvalu. To tužno stanje, u koje družtvo dnevice sve dublje propada, proizhodi iz toliko bezbožnih spletaka, kojimi se neprijatelji služe, „da od javnih zavoda i uredaba i od domaćega ognjišta dnevice sve više odstranjuju presvetu Kristovu vjeru, religiju i zdravu nauku, te da ustavljaju i prieče njenu nada sve spasonosnu silu.“ Te pako spljetke opet proizlazi nuždno iz toliko krivih nauka, koje

to više mah preotimlju na najveću štetu i crkvi i državi. „A za cielo, kad se bezobrazno nieče istine Bogom objavljene, ili se pod lažu sudu ljudskoga uma, tad se sbiva, da ne staje posvema onoga podredjivanja naravnih stvari pod vrhunaravni red, kako mu to svakako pripada, te se ljude odvraća od njihova vječnoga cilja, a mišljenje i djelovanje im se steže u granice materijalnih i prolaznih stvari ovoga svieta.“

A jerbo je *crkva* od svoga božanskoga Početnika utemeljena, da nepogrešljivo uči sv. vjeru i neoskvrnjenu i cielu očuva povjerenu joj nauku, „te da ljude i njihovo družtvo i djela njihova upravlja i naobrazuje k ćudoredju i čestitu životu po propisu objavljene nauke, — s toga zatočnici i širitelji opakih nauka svimi silami nastoje, da crkvenu vlast liše ugleda njenog, što ga ima u ljudskome družtvu.“ Pa za to i nastoje što više mogu svimi mogućimi sredstvi, ne bi li vlast crkve i njen spasonosni upliv, što ga je vazda uporavljala i po Božjem nalogu uporavljati mora na ustanove (inštitucije) ljudskoga družtva, — dnevice sve više stegnuli, ili od tih ustanova posve odstranili, „i same te ustanove i zavode podvrgli podpunoma samovolji gradjanske i političke oblasti, po volji onih, što vladaju, i po zahtjevu promjenljivoga duha vremena.“

„Al se nije čuditi, ako su ovakovi preopaki zaista pokušaji *napereni ponajprije na javnu obuku i javni uzgoj mladeži*, ter nije dvojbe, da ljudsko družtvo napunjaju i muče najveće nevolje *tamo, gdje se je od javne i skromne obuke mladeži*, o kojoj obuci toliko visi sreća i crkve i države, *odstranio upravljajući ugled crkve i njen spasonosni upliv.*“ Tim bo načinom ne staje iz družtva sve više kršćanskoga duha, a tako ne staje i temelja javnomu poredku i miru te pravomu napredku uljudbe, ne staje i nuždnih sredstava, da ljudi postignu i ovozemnu sreću i konačni cilj, to jest vječni spas. „I za cielo, obuka, koja ne samo da gleda jedino na znanje naravnih stvari i na ciljeve zemnoga družtvenoga života, već je takodjer odstupila od istina, Bogom objavljenih, mora da propadne u duh bludnje i laži, a uzgoj, koji bez pomoći kršćanskoga nauka i ćudorednoga zapta obrazuje nježne duše mladeži i njena

Digitized by Google

srca, koja je moći kô mehak vosak na opačine sklonuti, mora danuždno rodi naraštajem, koji vodjen i gonjen jedino opakimi strastmi i samoljubljem, nanosi kako pojedinim porodicam, tako i državi najveće nevolje.“*)

„Budući pako da ovakov prepoguban način obučavanja, odieljen od katoličke nauke i od upliva crkvenoga, pojedincem i družtvu najveću štetu nanosi, kad se radi *o učenoj i znanstvenoj obuci*, te ob uzgoju u školah i javnih zavodih, koji su odredjeni za *otmenije razrede družtva*, **tko ne vidi, da sliede još mnogo teža zla i štete iz ove metode, ako ju uvedu u pučke škole?**“

„*U ovih bo poglavito školah valja djecu svih slojeva puka već od malih nogu marno obučavati u tajnah i propisih presvete naše religije, i brižno ih priučavati nabožnosti i ćudoredju, religijskome i gradjanskome životu.* **U tih pako školah mora poglavito religijska obuka da zauzima prvo mjesto i da tako preteže u obuci i uzgoju, te se znanje drugih stvari, što ga tamo mladež prima, prikazuje samo kano nešta nuzgredna.**“**)

„*S toga se mladež izlaže najvećim pogibeljim, ako obuka njena u spomenutih školah* **nije u najužem vezu sa religijoznom obukom.**“

„*Kad su dakle pučke škole poglavito odredjene, da puk u religiji podučavaju i da njeguju njegovu nabožnost i kršćansku ćudorednost*, **to su one pred ostalimi naukovnimi zavodi najvećim pravom vazda iziskivale za se svu brigu, svu skrb i pazku crkve.** „*Pa za to svi namišljaji i pokusi, da se upliv crkve od pučkih škola odaleči*, **polaze od duha samoj crkvi nada sve protivna, i s nastojanja, da se u narodih utrne božanska luč presvete naše**

---

*) I po našem je zakonu, izuzam 2 sata nauka vjere i nekoliko religijskih vježba, sva ostala obuka i uzgoj bezkonfesijonalan, t. j. odieljen, neodvisan od katoličke nauke i od upliva crkvenoga. I rodovi takove obuke i uzgoja, koje papa spominje, ne izostaju ni kod nas. O. p.

**) Evo kakovu pučku školu crkva zahtieva i želi na usta svoga vrhovnoga nepogrešljivoga Učitelja. Da li je pučka škola po našem starom i novom škol. zakonu, pak i po VI. glavi toga zakona sbilja takova? Ni najmanje, već baš obratno: po njem je ostalo znanje glavno, a vjerska je obuka, ako i jest na papiru po starinskoj navadi na prvome mjestu, ipak u istinu nuzgredna, kojoj se posvećuje toliko vremena i pažnje, koliko kojemu inomu nuzgrednu naukovnu predmetu. Što dakle po tom crkva katolička sudi o našem školskom zakonu? O. p.

Digitized by Google

vjere. *S toga je crkva, koja je ote škole osnovala, najvećom brigom i najvećim marom vazda oko njih nastojala,* **ter ih smatrala ponajvažnijim dielom svoje crkvene vlasti i uprave,** *te svaka njihova razstava od crkve najveću nanosi štetu i crkvi istoj i samim školam.*"

„Svi pako oni, koji naopako tvrde, da bi crkva morala napustiti ili prekinuti svoj spasonosni upliv, kojim utiče u upravu pučke škole, oti ništa drugo za cielo ne će, već da crkva uradi proti nalogu božanskoga svoga Početnika, te da se iznevjeri svojoj najvažnijoj Bogom joj naloženoj dužnosti, po kojoj joj se je brinuti za spas svih ljudi."

„Bez sumnje dakle, gdje bi se u kojih god mjestih i krajevih otaj prepogubni naum bud stvorio bud proveo, da se ugled crkve iz škola iztisne, te da se mladež jadno izpolaže pogibelji u vjeri, *tada bi crkva ne samo morala svimi silami sve moguće pokušati,* i ne žaliti nikada nikakova truda, da mladež dobije nuždnu kršćansku obuku i nuždan kršćanski uzgoj, *već bi takodjer bila prinuždena, opomenuti sve vjernike i njim izjaviti,* **da takove škole,** *katoličkoj crkvi protivne,* **nije smjeti po saviesti polaziti.**"

Za tim papa na novo čestita nadbiskupu, što se je svojom spomenicom mudro i uztrajno uzprotivio svim nazorom i odredbam školskim badenske vlade u pogledu preustroja školstva, „koje nanose kršćanskome uzgoju najveću pogubu i posvema uništuju častna prava crkve u tako važnom poslu." Papa je uvjeren, da će nadbiskup i nadalje sve pokušati, kako bi neustrašivo obranio prava crkve i od obuke i uzgoja mladeži najbrižnije odvratio sve, što bi ma najmanje moglo podrmati i okaljati čvrstoću vjere njene i njenu religijoznu sviest i ćudorednost.

Osobito pako *tješi i veseli papu,* što sa nadbiskupom i *njegovo svećenstvo* složno radi i odvažno stoji na braniku crkvenih prava, pače *što i samome vjernome njegovu puku, „koji predobro pojima katolički uzgoj svoje djece,* **ništa nije toliko srcu priraslo,** *koliko to, da im djeca budu* **obučavana u školah, kojimi upravlja katolička crkva.**"

Evo kakovim se školam crkva raduje, kakove želi! Ne bezkonfesijonalne ili nekonfesijonalne, kojimi upravlja izključivo, ili u prvom redu država, po receptu modernih školskih zakona, kakov je i naš, *niti takovih, koje su stvorene po VI. glavi*

Digitized by Google

našega školskoga zakona od god. 1888., u kojih, ma se one i zvale konfesijonalne, ipak u prvom redu država gospodari i nad njimi vodi vrhovni nadzor i vrhovnu upravu, pače ne samo vrhovnu, već de facto, s obzirom na uvjete njihovu obstanku, i svu ostalu upravu i vlast. *Crkva želi školu, kojom upravlja u prvom redu katolička crkva.* Samo u takovoj školi, u strogo katoličkoj, njojzi podvrženoj, ona nalazi jamstva valjanu uzgoju i spasonosnoj obuci djece svoje, koju je svetim krstom na vrhunaravni život preporodila.

Ona s toga odsudjuje i mora odsuditi i naš školski zakon, i onaj od god. 1874. i ovaj od god. 1888. sa VI. njegovom glavom, kao zakon duhu crkvenomu protivan, koji joj ne priznaje onih prava, onoga upliva, što ju po Božjoj odredbi nuždno ide na pučko školstvo.

Papa odsudjuje u tom listu onaj princip, na kom je sav naš školski zakon, pak i VI. njegova glava stvorena, princip *državne* premoći u školi, kao princip, koji ide za tim, da crkvu iz škole posve izbace i božansku luč sv. vjere Kristove u narodih utrnu, princip, koji potiče od pogubnih spljetaka neprijatêlja ljudskoga družtva.

Papa zaključuje svoj krasni list, proseći od Boga i nadbiskupu i svećenstvu i puku njegovu obilje svih milosti, i dieleći im svoj apoštolski blagoslov.

(P. Cl. Schrader: „Der Papst u. die modernen Ideen", sv. I. str. 92.—99.) —

Koliko je ugledna ova izjava Pija IX. u tom listu njegovu na freiburžkoga nadbiskupa, kako ona izriče obćenito načelo, koje veže svakoga katolika, vidi se iz spomenutoga već gore (na str. 407. u op.) „*naputka (inštrukcije) o javnih školah* (dana) *prečastnim biskupom u Saveznih Državah Sjeverne Amerike*", što ga sv. sbor (kongregacija) za razširivanje vjere (de propaganda fide) na temelju odluke vrhovnoga sbora za inkviziciju od 30. lipnja 1875. razposla biskupom Saveznih Država za ravnanje, pošto ga je papa Pijo IX. dne 24. studenoga i. g. potvrdio. Jest dakle to *službena izjava vrhovne crkvene oblasti* o konfesijonalnih i bezkonfesijonalnih školah.

Pošto je naime kongregacija propagande, kojoj je do onda još povjerena bila uprava crkvene pokrajine Saveznih Država kao područje misijonarsko, opetovano izvješćena bila, da katoličkoj mladeži u javnih državnih školah Saveznih Država prieti za vjeru najveća pogibelj, zatražila je od dotičnih biskupa, da odgovore na stalna pitanja, podastrta im sv. kongregacijom, koja se odnose što na razloge, s kojih vjernici dopuštaju, da im djeca ote škole polaze, što na sredstva, kojimi bi se katolička mladež mogla od tih škola občuvati. Ti su odgovori

Digitized by Google

zatim na prosudjivanje predani kongregaciji inkvizicije, a posljedak te razprave bio je spomenuti „naputak“.

Kod toga se pitanja, veli naputak, radi poglavito o tome, na *na kakov se način* mladež u tih školah obučava i naobrazuje, a taj način drži kongregacija već sam po sebi vrlo opasnim po mladež i protivan katoličkoj stvari, budući da je iz tih škola izključena svaka religijska obuka, te tako mladež raste bez temeljna znanja objave i zapoviedi Božjih i crkvenih. Nadalje nazire naputak veliku pogibelj za katoličku mladež u tih školah u tome, što su *te škole odieljene od crkvenoga ugleda i nadzora*, te što smiju u njih podučavati i učitelji krivovjerci. Napokon drži naputak i to pogibeljnim po ćudoredje mladeži, što se u većini *otih škola mužka i ženska mladež zajedno i neodieljeno podučava*, boraveći u istih sobah i sjedeći u istih klupah. „Ako se pako“, nastavlja naputak doslovce, „ota pogibelj izkvarenja od bližnje ne učini daljnjom, *tada se ote škole ne mogu mirnom saviesti polaziti. To zahtieva već sam naravni zakon i zakon Božji. To je* nadalje jasnimi riečmi *papa izrekao*, pišući ovako negdašnjemu *freiburžkomu nadbiskupu dne 14. srpnja 1864.*: „„*Bez sumnje dakle, gdje bi se u kojih god mjestih i krajevih otaj prepogubni naum bud stvorio, bud proveo, da se ugled crkve (oblast crkvena) iz škola iztisne, te da se mladež jadno izpolaže pogibelji u vjeri,* **tada bi crkva** *ne samo morala svimi silami sve moguće pokušati, i ne žaliti nikakova truda, da mladež dobije nuždnu kršćansku obuku i nuždan kršćanski uzgoj, već* **bi takodjer bila prinuždena, opomenuti sve vjernike, i njim izjaviti, da takove škole, katoličkoj crkvi protivne, nije smjeti po saviesti polaziti.**““ Ovo pako, jerbo se osniva na naravnom i Božjem pravu, izriče obće neko načelo, te imade obćenitu vriednost, i proteže se na sve one krajeve, gdje se uveo otaj prepogubni način mladenačke naobrazbe. Treba dakle, da presvietli nadpastiri svimi mogućimi silami povjereno si stado odvrate od svake zaraze javnih škola. Nije pako k tomu po obćem suglasju ništa toli nuždno, kako to, da katolici posvuda svoje vlastite škole imadu, i to škole, koje ne zaostaju za javnimi. Valja dakle svim marom nastojati, da se katoličke škole bilo osnuju, gdje ih nema, bilo prošire i savršenije urede i provide, da budu glede obučavanja i glede zapta ravne javnim školam.“ Naputak preporuča osobitim načinom, da se biskupi u tome služe učitelji i učiteljicami iz duhovnih redova, te nalaže, da se vjernici, a na pose imućniji, ugledniji, te članovi zakonodavnih sborova svakom sgodom osbiljno opominju i potiču, da što više doprinose za to veliko djelo. To da valja tim više činiti, pošto je u Saveznih Državah katolikom posve prosto, neodvisne katoličke škole osnivati i uzdržavati, i

Digitized by Google

tim odvratiti od mladeži nesreću javnih škola. To da će biti i samomu cvatućemu narodu Amerike na najveću probit.

Naputak kazuje takodjer, u kojih bi se iznimnih slučajevih moglo katoličkim roditeljem dopustiti, da djecu svoju šalju u javne škole. No da li obstoje za to valjani razlozi, o tom imade u svakom slučaju odlučiti dotični biskup. Oni pako roditelji, koji bez skrajnje nužde šalju djecu u javne škole, ili u ma kojem slučaju u takove škole, u kojih nije moći izbjeći bližnjoj pogibelji po vjeru i ćudoredje, koju pogibelj valja izbjeći, makar i pod cienu života, — ti roditelji ne mogu dobiti u izpoviedi odriešenja, ako uztraju u svojoj odluci, kako to katolička moralka uči.

Tako spomenuta „inštrukcija". (Vidi Službeni list nadb. vrhb. „Srce Isusovo" 1886. br. 7. str. 162—165.).

5. Od svih pako javnih izjava Pija IX. o školi jest najznamenitija ona, koju je dao *u divnoj svojoj enciklici od 8. prosinca iste god. 1864.* „Quanta cura". U toj enciklici sabrao je veliki papa sve glavnije bludnje našega vremena, koje je do onda bio odsudio raznom prigodom u alokucijah, enciklikah i drugih apoštolskih svojih listovih, ter ih je sveukupno, svečano i najvećim ugledom svojim još jednoč odsudio. Ujedno dodao je enciklici *skup (syllabus)* od 80 kratkih stavaka, koji izriču spomenute bludnje, ter ih je jednako, kako i u samoj enciklici, svečano odsudio. Taj je skup ili syllab bitan, pače glavni dio enciklike; on je svrha, na koju se sva enciklika odnosi, kako su to svikolici biskupi katoličkoga svieta uviek razumievali, koji su syllab primili sa najvećim oduševljenjem. Za to se i na syllab, kako i na cielu encikliku, proteže svečane rieči papine, koje nalazimo u samoj enciklici: **„S toga zabacujemo, zabranjujemo i odsudjujemo Svojom apoštolskom vlašću sva i pojedina opaka mnienja i opake nauke, pojedince spomenute u ovom pismu, te hoćemo i nalažemo, da ih sva djeca katoličke crkve kao zabačene, zabranjene i odsudjene smatraju."***)

Jest dakle ova enciklika jedna od najsvečanijih izjava vrhovnoga nepogrešljiva Učitelja crkve, koja veže svakoga i pojedinoga vjernika, te mu kazuje put i pravac, kojega mu se je držati u svom mišljenju, u govoru i djelovanju, ako hoće da ne zabludi od istine i da ostane vjeran sin svete crkve. A jerbo je pravilo obće priznato

*) Itaquae omnes et singulas pravas opiniones ac doctrinas singillatim hisce Litteris commemoratas Auctoritate Nostra Apostolica reprobamus, proscribimus atque damnamus, easque ab omnibus catholicae Ecclesiae filiis, veluti reprobatas, proscriptas atque damnatas omnimo haberi volumus et mandamus.

31

Digitized by Google

u crkvi, da sv. Stolica, kad koji stavak odsudjuje kao kriv, time ujedno proglasuje kao prav i istinit stavak odsudjenome protuslovan, za to je papa, odsudjujuć onih 80 stavaka syllaba, tim ujedno proglasio kao nauk istinit i katolički 80 onim odsudjenim stavkom protuslovnih stavaka, koje imade svaki vjernik držati istinitimi i pravimi, kojih se mora nuždno držati kao nepogrešljiva pravila u svem svojem mišljenju, govoru i djelovanju.

Pa *govori li papa u toj najsvečanijoj svojoj izjavi takodjer o našem predmetu, ob odnošaju crkve prama školi?* Govori *izrikom i podpuno jasno.* A što govori? što uči? Uči jednako, kako i u dosadašnjih svojih izjavah o tom predmetu, pače još i jasnije i odrješitije.

Ne možemo da ovdje saobćimo cielu divnu encikliku, pa ne bi ni služilo našoj svrsi. Priobćimo dakle ono, što strogo spada na naš predmet, to u samoj *enciklici,* to u *syllabu.*

a) *Sama enciklika.* Spomenuv papa apoštolsku brigu svojih predšastnika u odsudjivanju krivih nauka i bludnja, napominje, kako je i on opet i opet odsudio današnje pogubne po družtvo bludnje, a sada ih sve ukupno na novo hoće da odsudi. Papa govori onda pojedince o razstavi crkve od države, o slobodi saviesti, bogoslužja, govora i tiska, o vrhovnoj neodvisnoj vlasti naroda (o narodnom suverenitetu), o prâvih činjênîca, o progonu duhovnih redova, *o razkrščenju* družtva, porodice i *mladeži, te o kvarenju mladeži.* Iztaknuv papa, kako neprijatelji vjere nastoje, da ne stane religije iz javnoga života, govori *o porodici i mladeži* doslovce:

„..... Pa nezadovoljni time, da izgone religiju iz javnoga družtva, hoće da religiju izključe čak i iz samih porodica."

„Jer dočim ti ljudi naučaju i izpoviedaju prepogubne bludnje komunizma i socijalizma, tvrde, da „„domaća (kućna) zajednica ili porodica sav osnov svoga obstanka vadi jedino iz gradjanskoga prava, i da baš s toga od gradjanskoga zakona potiču i vise sva prava roditêlja nad svojom djecom, *a poglavito pravo, brinuti se za njihov uzgoj i obuku.*"

„Timi opakimi mnienji i spletkami nastoje oti nada sve himbeni ljudi o tome, *da spasonosnu nauku i vlast katoličke crkve posve izagnaju iz obuke i uzgoja mladeži, kako će nježna i gibka srca mladeži biti svakom škodljivom krivom naukom jadno okužena i pokvarena.* U istinu, svi oni, koji si postaviše ciljem, pomrsiti crkvu i državu, oboriti pravi

Digitized by Google

družtveni poredak, uništiti sva božanska i ljudska prava, *upravljaju*, kako već rekosmo, *sve svoje opake nakane, sav svoj napor i sve težnje poglavito onamo, da neizkusnu mladež prevare i izopače, te postaviše sve svoje ufanje u izkvarenost mladeži.*"

S toga, veli papa, nastoje bez prestanka proganjati i klevetati svećenstvo i redovničko i svjetovno, *a crkvu skučiti pod vlast državnu.* Papa govori onda još u savezu s tim i o tajnih družtvih, o kaznenoj vlasti crkvenoj, o neodvisnosti i punomoći crkve. *Onda odsudjuje spomenutom već svečanom izjavom sve bludnje na sploh, koje su pojedince napomenute u tom pismu.* Govori i o nevaljaloj štampi; opominje na novo biskupe, da revno šire pravu nauku, a da vjernike odvraćaju od pogubne; spominje, kako je kat. religija podloga država; spominje dužnosti vladâra, te zaključuje encikliku, navještajuć velik jubilejski oprost i potičuć na usrdnu i uztrajnu molitvu.

(Cl. Schrader: „Der Papst und die modernen Ideen", II. sv. str. 1.).

b) *Syllab. U syllabu odsudjuje papa četiri stavka ob odnošaju crkve prama školi kao kriva i pogubna, i to 45., 46., 47. i 48.* Te smo stavke već gore prigodice po koji put spominjali. *Glase pako u prevodu:*

Točka 45.: „Cjelokupna uprava javnih škola, *u kojih se obrazuje mladež kršćanske koje države, izuzamši samo u nekom pogledu biskupska sjemeništa, može i mora pripadati vlasti državnoj, i to pripadati tako, da se ne priznaje nikojoj drugoj vlasti pravo, miešati se u školsku stegu (zapt), u upravljanje nâûka, u podieljivanje akademijskih stupnjeva, ter u izbor ili potvrdu učitèlja.*"*)

Ovo je stavak od crkve odsudjen; dakle *nauča crkva stavak* ovome *protuslovan*, naime:

„Cjelokupna uprava *javnih škola,* u kojih se obrazuje mladež kršćanske koje države,... **ne može i ne mora pripadati vlasti državnoj,** i to tako pripadati, **da se ne bi priznalo nikojoj drugoj vlasti pravo,** miešati se u školsku

*) XLV. Totum scholarum publicarum regimen, in quibus juventus christianae alicujus Reipublicae instituitur, episcopalibus dumtaxat seminariis aliqua ratione exceptis, potest ac debet attribui auctoritati civili, et ita quidem attribui, ut nullum alii cuicumque auctoritati recognoscatur jus immiscendi se in disciplina scholarum, in regimine studiorum, in graduum collatione, in delectu aut approbatione magistrorum.

Digitized by Google

stegu, u upravljanje näûka, u podieljivanje akademijskih stupnjeva, ter u izbor ili potvrdu učitêlja."

Opazka. *Vrhovna uprava javnih škola*, u kojih se obučava i uzgaja mladež kršćanske koje države, *pripada crkvi;* njena je dužnost, da bdije nad svimi javnimi i privatnimi školami, kako će se u svemkolikom školstvu, al osobito u onome, što se tiče religije, namještati učitelji i rabiti knjige, koje su od svake sumnje bludnje proste, te kako će se za škole djece i mladih ljudi prve dobe odrediti učitelji i učiteljice najprokušanije čestitosti. Crkva bi radila protiva zapoviedi svoga božanskoga Početnika i iznevjerila bi se svojoj najvažnijoj, Bogom joj povjerenoj dužnosti, kojom joj se je skrbiti za spas svih ljudi, kad bi htjela napustiti, ili prekinuti svoj spasonosni upliv, kojim utiče u upravu školsku, te bi bila prinuždena, sve vjernike opomenuti i izjaviti im, da škole, iz kojih se je odstranio ugled crkve, kao škole crkvi protivne, nije moći mirnom saviesti polaziti. (Tako Pijo IX. u alokuciji *In Consistoriali*, od 1. studenoga 1850. i u alokuciji *Quibus luctuosissimis*, od 5. rujna 1851.).

Točka 46. ne tiče se neposredno našega predmeta, al porad saveza evo i nje: *„Pače i u samih sjemeništih klërîka podvrgnut je naukovni osnov (naukovna metoda) vlasti državnoj."**)

Dakle *uči crkva* kao istinit *stavak* tome odsudjenome *protuslovan*:

„Nikako nije u sjemeništih klërîka podvrgnut naukovni osnov (naukovna metoda) vlasti državnoj."

Točka 47.: *„Najbolja državna uredba zahtieva, da* **pučke škole**, *koje su pristupne djeci svih razreda (slojeva) naroda, i u obće* **javni zavodi**, *koji su odredjeni za znanost i više nauke, te za uzgoj mladeži,* budu **riešeni svakoga ugleda (svake vlasti), uprave i uplitanja crkve,** *a da budu* **podvrgnuti** *podpunome* **sudu državne i svjetovne (političke) oblasti,** *po volji onih, koji vladaju, te prama pravilu javnih mnienja vremena."***)

---

*) XLVI. Immo in ipsis clericorum seminariis methodus studiorum adhibenda civili auctoritati subjicitur.

**) XLVII. Postulat optima civilis societatis ratio, ut populares scholae, quae patent omnibus cujusque e populo classis pueris, ac publica universim Instituta, quae litteris severioribusque disciplinis tradendis et educationi juventutis curandae sunt destinatae, eximantur ab omni Ecclesiae auctoritate, moderatrice et ingerentia, plenoque civilis et politicae auctoritatis arbitrio subjiciantur, ad imperantium placita et ad communium aetatis opinionum amussim.

Digitized by Google

Crkva dakle *uči stavak* tome *protuslovan*:

„Najbolja državna uredba ne zahtieva, da **pučke škole**, koje su pristupne djeci svih razreda (slojeva) naroda, i u obće **javni zavodi**, koji su odredjeni za znanost i više nauke, te za uzgoj mladeži, budu **riešeni svakoga ugleda (svake vlasti), uprave i uplitanja crkve**, a da budu **podvrgnuti** podpunome **sudu državne i svjetovne (političke) oblasti**, po volji onih, koji vladaju, te prama pravilu javnih mnienja vremena."

Opazka. Takov poguban način obučavanja, odieljen od katoličke vjere i upliva crkve, već je tamo, gdje se radi ob učenoj i znanstvenoj obuci i ob uzgoju mladeži u javnih školah i zavodih, odredjenih za više razrede družtva, pojedincem i družtvu na najveću štetu; al još puno veća zla i štete proizlaze iz te metode, kad ju uvode u pučke škole; pa za to i svi namišljaji i pokusi da se upliv crkve od pučkih škola odaleči, polaze od duha samoj crkvi nada sve protivna, i s nastojanja, da se u narodih utrne božanska luč presvete naše vjere. (Tako Pijo IX. u listu gore spomenutom na nadbiskupa freiburžkoga *Quum non sine*, od 14. srpnja god. 1864.).

Točka 48.: „*Katolički muževi mogu pristati uz onakov* **način naobrazbe mladeži**, *koji je* **razstavljen od katoličke vjere i od ugleda (vlasti) crkve**, *i koji imade na umu* **jedino znanje naravnih** *stvari i lih, ili bar* **na prvome mjestu** *ciljeve zemnoga družtvenoga života.*"*)

Crkva dakle *uči stavak* tomu odsudjenomu *protuslovan*, naime:

„Katolički muževi ne mogu pristati uz onakov **način naobrazbe mladeži**, koji je **razstavljen od katoličke vjere i od ugleda (vlasti) crkve**, i koji imade na umu **jedino znanje naravnih** stvari i lih, ili bar **na prvome mjestu** ciljeve zemnoga družtvenoga života."

Opazka. Obuka mladeži, koja imade na umu samo znanje naravnih stvari i ciljeve zemnoga družtvenoga života, ne može mladež privesti nuždnome spasu, već ju mora od njega odvesti. (Spom. list na nadb. freib. *Quum non sine*, od 14. srp. 1864. Vidi

---

*) XLVIII. Catholicis viris probari potest ea juventutis instituendae ratio, quae sit a catholica fide et ab Ecclesiae potestate sejuncta, quaeque rerum dumtaxat naturalium scientiam, ac terrenae socialis vitae fines tantummodo vel saltem primarium spectet.

Digitized by Google

o syllabu, na pose ob ovih točkah već napom. P. Cl. Schrader „Der Papst und die modernen Ideen", sv. II. str. 69.—71.).

Evo to su ta četiri, ili bolje tri crkvom odsudjena stavka ob odnošaju religije i crkve prama školi.

Nije treba osobita oštroumlja, a da uvidiš, *kako je u tih stavcih crkva odsudila i naš školski zakon, i onaj od god. 1874., i novi od god. 1888. skupa sa VI. glavom toga zakona*, kao zakon, koji je u temelju svome i po duhu svome skroz protivan sv. crkvi. Jer jasno je, da ni stari, ni novi školski zakon, niti VI. glava toga zakona, ne priznaje crkvi onoga, što ona kao svoje sveto pravo na usta velikoga Pija IX. za se najsvečanije zahtieva; ne priznaje crkvi vlasti, školom samostalno upravljati; niti joj ne priznaje prava, svekoliko školstvo nadzirati, ter slobodno u nj uticati, to glede izbora školskih knjiga, to glede namještanja i osposobljivanja učiteljskih sila, to glede metode obučavanja i uzgajanja u obće, a religijoznoga na pose, to glede naukovne osnove u obće, a osnove za nauk religije na pose: već sav uticaj, što ga crkva imade u obće (komunalno) naše školstvo, pače i u konfesijonalnu školu po receptu VI. glave nov. šk. zakona, visi podpuno i u svem in ultima linea od volje i dozvole državne. Još manje pako nalaziš u našem školskome zakonu i traga školi onakovoj, kakovu crkva nada sve želi i hvali, t. j. školi crkvom neodvisno upravljanoj i nadziranoj: već je u svih odredbah toga zakona, ne izuzevši niti VI. glave njegove, te u svemkolikom sustavu, na kom počiva cielo naše školstvo, *utjelovljen princip državnoga monopola školskoga, po kome je država i jedino država oblast školska, tako da nijednoj drugoj vlasti nema mjesta u školstvu, van u koliko državna vlast shodnim drži, da joj ustupi mjesta.* Nema ni traga u školskom našem zakonu, niti u VI. glavi njegovoj onomu načelu crkve, po kojem je glavna svrha pučke škole religijozna obuka i religijozni uzgoj, a sve ostalo znanje prama ovomu kano nuzgredno: već se nauk vjere smatra samo kao sgoljan kakov nuzgredan predmet, za koji je dosta opredieliti po 2 sedmična sata, dočim se sva ostala obuka niti ne obazire na pozitivnu religiju, na konfesiju, jer je ta obuka u temelju i po zakonu bezkonfesijonalna, ili hoćeš li nekonfesijonalna. Uzgoj pozitivno religijozni, konfesijonalni sav je skučen u ona 2 sata nauka religije i u one nekolike vjerske vježbe, dočim je sav ostali školski uzgoj, sva ostala školska obuka skroz neodvisna od konfesije, od religije, baveći se poglavito i skoro izključivo stvarmi za vremeniti i za zemni život.

Digitized by Google

No cielu je tu metodu obučavanja i uzgajanja, sam je taj princip današnjega školstva, na kom je sazdan i naš školski zakon i onaj od god. 1874., i novi od god. 1888. sa svojom VI. glavom, *crkva, kako smo vidjeli, na usta Pija IX. najsvečanije odsudila.*

Zadovoljuje li *dakle, pitamo,* **novi školski naš zakon** *od god. 1888., zadovoljuje li njegova VI. glava svim pravednim zahtjevom i svim svetim* **pravom katoličke crkve** *na pučko školstvo? Moramo za cielo reći,* **da ne zadovoljuje.** —

6. Je li dakle veliki papa Pijo IX. imao pravo, kad je austrijske interkonfesijonalne zakone od 25. svibnja god. 1868., kojim je državna vlast one pole monarkije bez pitanja sv. Stolice i proti svakomu pravu konkordat austrijski proglasila dokinutim, a medju timi zakoni i austr. školski zakon, koji je pralik i našemu modernome školstvu, — kad je, velim, te zakone *nazvao „leges abominabiles", „zakoni gadnimi", u znamenitoj naime svojoj alokuciji od 22. lipnja 1868.*, odmah iza izdanih austrijskih interkonfesijonalnih zakona? — Tom izjavom Pija IX. o tih zakonih u ovoj alokuciji mislimo, da ćemo najsgodnije *zaključiti* red izjava vrhovnoga crkvenoga učiteljstva o pravih crkve na školstvo *pod Pijem IX.*, niti treba toj izjavi dodati daljnjega kakova komentara.

Glasi pako dotično mjesto u toj alokuciji:

„Za cielo vidite, častna braćo, koli jako valja zabaciti i odsuditi **ote gadne zakone,** *izdane austrijskom vladom, koje se nada sve protive nauci katoličke crkve, i njenim častnim pravom, njenu ugledu (vlasti) i njenoj božanskoj uredbi, te vlasti Naše i Apoštolske ove stolice, i spomenutomu našemu ugovoru (konkordatu), pače i samomu naravnome pravu."**)

B) Čujmo sada *izjave svete Stolice o pravih katoličke crkve na školstvo, o konfesijonalnoj školi, izdane sada vladajućim slavnim i toli učenim sv. otcem* **Leonom XIII.**

Zahtjev, kojim katolici traže katoličku konfesijonalnu školu, osnovan je tako na pravu historijskom, kako i na neodrecivom

---

*) Videtis profecto, Vener. Fratres, quam vehementer reprobandae et damnandae sint ejusmodi abominabiles leges ab Austriaco gubernio latae, quae catholicae ecclesiae doctrinae ejusque venerandis juribus, auctoritati, divinaeque constitutioni ac Nostrae et Apostolicae hujus sedis potestati ac memoratae nostrae Conventioni, ac vel ipsi naturali juri vel maxime adversantur. („Compendium juris ecclesiastici auctore Simone dre. Aichner. . . Editio 4. Brixinae 1874.", str. 147. i 148. Nota 5.).

Digitized by Google

pravu porodice i religije, dapače i na razumu i zdravoj pedagogici. Uzmi k tomu, da bezkonfesijonalne, ili hoćeš li nekonfesijonalne škole u istinu i u praksi jednako ne može biti, kako ne može biti tiela bez boje i oblika i bez tvari. Zvonila teorija ma kako ugodno i zamamljivo, u sbiljnosti vriedi ona: „Koji nije sa mnom, proti meni je". Nije nam ovdje nakana, da ote točke pobliže protumačimo; protumačili smo ih obilno i dostatno na početku ovoga diela VI. glave (na str. 258.—268.). Ovdje nam je staviti samo pitanje i odgovoriti na nj:

A što misli Leon XIII. o bezkonfesijonalnoj školi, o pravu i uticaju crkve na školstvo?

Tâ zasluge Leonove na polju znanosti i naobrazbe baš je u naše dane neočekivanom jednodušnosti opetovano priznao sav naobraženi sviet, pače i sami liberalci i sama crkvi protivna i neprijazna javna glasila bez razlike stranaka, osobito iza Leonove epokalne enciklike o socijalnom pitanju, o stanju radničkoga stališa.*) Leonov je s toga ugled u svih javnih družtvenih pitanjih, a na pose *i u školskom pitanju*, koje toli duboko zasieca u družtvene prilike, osobito znamenit tako za katolike i konzervativce, kako i za liberalne krugove.**)

U istinu ne ima možda točke, o kojoj se je Leon XIII. toli često izjavio, kako o školi i ob uzgoju mladeži. Od enciklika, alokucija, konštitucija, besjeda i drugih javnih izprava, što ih do sada od njega imamo, imade ih preko 40 na broju, u kojih papa bilo poglavito, bilo prigodice govori o današnjem pučkom školstvu i ob uzgoju mladeži toga školstva.

U njih ne znaš, biš li se više divio savršenoj klasičnoj latinštini, ili veličajnome poletu Leonova duha, ili dubokoj učenosti

---

*) „De conditione opificum" od 15. svibnja 1891., a počima: „Rerum novarum". Dok to pišemo, ta je enciklika na sve jezike prevedena, u velike pohvaljena od obiju naših najvećih političkih dnevnika „Obzora" i „Narodnih Novina", a obširno i točno iztumačena u „Katoličkom Listu" od iste godine.

**) A ipak nije naš liberalni pedagožki časopis „Napredak" do sada smatrao shodnim, da taj ugled Leonov u školskom pitanju kojom sgodom iztakne, ili koju znamenitiju izjavu velikoga toga pape o tom pitanju svojoj čitalačkoj publici donese, ili bar pohvalno spomene.

Digitized by Google

njegova uma, a gorljivoj ljubavi njegova otčinskoga srca, ili uzvišenosti i krasoti sadržanih u njih nauka.*)

1. *20. veljače god. 1878.* zasjede *Leon XIII.* apoštolsku Stolicu, *a već na dan uzkrsa, t. j. 21. travnja i. g. razposla prvu svoju encikliku (poslanicu ili okružnicu) svim katoličkim biskupom svega svieta o nevoljah ljudskoga družtva i o njihovih uzrocih i ljekovih* (De malis humanae societatis, eorumque causis et remediis), koju počima riečmi: „Inscrutabili Dei consilio".

Spomenuvši papa na početku, kako njega „nedokučivom Božjom odlukom (inscrutabili Dei consilio) na vrhunac apoštolskoga dostojanstva uzvišena, goni, da braći biskupom progovori, u jednu ruku ljubav prama njim, a u drugu želja, da ih utvrdi u zajedničkoj s njime današnjoj borbi za crkvu Božju, nacrta za tim u kratko nevolje, što no odasvuda tište rod čovječanski. Uzrok tim nevoljam nalazi papa u tome, što je sviet odbacio i što prezire ugled sv. crkve. Neprijatelji javnoga poredka da predobro znadu, da će moći najlaglje podrmati osnovi ljudskoga družtva, ako jurišaju na crkvu, ako ju pred svietom okleveću i omraze, poimence ako sruše vrhovnu vlast i ugled rimskoga pape. Odtuda da polaze zakoni proti crkvi, odtuda dolazi prezir biskupske vlasti, odtuda dolazi, da prieče djelovanje crkvenih službenika, da gone redovničke zadruge, grabe crkvena dobra, otimlju crkvenoj

---

*) Mi ćemo ovdje navesti malne sve te izjave; jer one će nam ne samo pokazati, što crkva zahtieva od pučke škole, i što po tome sudi i o našem školskom zakonu: već će nam ujedno biti jasno, što crkva u obće sudi ob uzgoju mladeži, kako ona taj uzgoj drži stvari nada sve važnom, kako visoko cieni kršćanskoga učitelja i uzgajatelja malenih, te kakov ona uzgoj vruće želi i zahtieva.

Velik dio tih izjava vadimo iz djela: „Sanctissimi Domini Nostri Leonis Papae XIII. allocutiones, epistolae, constitutiones, aliaque acta praecipua. Volumen I. (1878.—1882.) — Volumen II. (1883.—1887.). Typis Societatis Sancti Augustini, Desclée, de Brouwer et soc., Brugis et Insulis. MDCCCLXXXVII." [t. j.: Alokucije (besjede), listovi, konštitucije (ustanove) i druge važnije izprave Nj. Svetosti Gospoda našega pape Leona XIII. Svezak I. (1878.—1882.). — Svezak II. (1883.—1887.). Tiskom Družtva sv. Augustina, Desclée, de Brouwer i dr., u Bružu (Brügges) i Otocih. 1887.] U tom djelu nalaze se izprave Leona XIII. u izvornom latinskom, odnosno taljanskom i francuzkom tekstu. Citovat ćemo pako to vrelo riečmi: „Acta Leonis XIII.", ili naprosto „Acta". Ostale izprave vadimo iz „Christ. päd. Blätter für die österr.-ung. Monarchie", „Katoličkog Lista", „Hrvatskog Učitelja" i „Katoličke Dalmacije".

Digitized by Google

upravi zavode, namienjene dobrotvornim djelom kršćanske ljubavi; „odtuda“, nastavlja, „potječe neobuzdana ona sloboda, svaku nepodobštinu naučat i obnarodovat, dočim se usuprot na svaki način krnji i ugnjetava pravo crkve na obuku i uzgoj mladeži“; onamo da smjera i to, što osvojiše papinsku državu.

Papa dokazuje, da crkva ne samo nije neprijateljica napredku i uljudbi, već usuprot da je ona, kako poviest dokazuje, majka i promicateljica svake prosvjete, prave slobode i uljudbe, dočim je uljudba, koja je protivna naukam i zakonom crkve, tašta i kriva.

Na pose spominje papa velike zasluge sv. Stolice po cjelokupno ljudsko družtvo, a najviše po Italiju.

Sv. Otacza tim pokazuje i ljekove, kojimi je moći izcieliti rane i nevolje, što pritisnuše ljudsko družtvo. Ovamo broji ponajprije to, da sv. Stolica opet zadobije svoju vlast i slobodu, a onda da cielo katoličko stado, ujedinjeno sa svojim vrhovnim pastirom, prigrli svete istine, što ih sv. Stolica uči, a zabaci bludnje, što ih ona odsudjuje.

Papa na novo odsudjuje sve bludnje, što ih odsudiše njegovi predšastnici, a na pose bl. usp. Pijo IX., poimence u vatikanskom koncilu *(dakle i 45.—48. točke syllaba. O. p.)* Biskupom poglavito je skrbiti se, kako će se sjeme svetih nauka u srca vjernîka što dublje usaditi i što dalje razprostraniti. „Vaša je pako dužnost“, veli, „častna braćo, da brižno nastojite, kako će se sjeme nebesnih nauka na daleko razprostrieti po njivi Gospodnjoj, te istine katoličke vjere za rana usaditi u duše vjernîka, kako će se u njih što dublje ukorieniti i ohraniti od pošasti bludnja. Što krepčije nastoje neprijatelji religije, da neizkusnim ljudem, a poglavito mladeži predavaju takove nauke, koje potamnjuju duh, a kvare ćudoredje, tim revnije valja nastojati, **da bude ne samo naučna metoda shodna i valjana, već i sama obuka da je posvema u skladu sa katoličkom vjerom u znanosti i naučnih strukah.**“

Papa osobito ističe zdravu filozofsku nauku, do koje stoje sve ostale naučne struke, pa živo preporuča filozofiju sv. Tome akvinskoga, toga velikoga crkvenoga učitelja, koga crkva porad njegova oštra uma i nevine mu duše zove „angjelskim učiteljem“.

Uzdaje se papa u pripomoć bìskûpa u ovom težkom poslu, da se izciele bolne ote rane današnjega družtva. Čestitajuć braći

Digitized by Google

biskupom na jednodušnosti i medjusobnoj slozi, i hvaleći im na primljenih znacih počitanja i ljubavi prama njemu, završuje ovu prvu encikliku, kako u obće i sve druge, dieleći svoj papinski blagoslov svój braći biskupom, te svećenstvu i pastvi njihovoj. („Acta Leonis XIII.", sv. I. str. 3. i sl. — „Hrv. Učit." 1891. br. 9.).

Ovo, što Leon XIII. u tom pismu na dušu meće biskopom, da revno nastoje, „*kako će ne samo naučna metoda (u školi) biti shodna i valjana, već i sama obuka u znanosti i u naučnih strukah da je posvema u skladu sa katoličkom vjerom*", i drugo, što ovdje govori ob uzgoju i obuci mladeži, ne da se za cielo izvesti, ne imadu li biskupi, nema li crkva, kako nema ni po našem škol. zakonu, ni po njegovoj VI. glavi, podpuno slobodna upliva i nadzora nad školom, nad uredbom školske obuke, nad cenzurom školskih knjiga, već visi li sav uticaj, što ga crkva u školu imade, jedino od milosti svjetovne oblasti.

Nije dakle dvojbe, da rieči Leonove odsudjuju i naš školski zakon skupa s njegovom iznimnom VI. glavom. —

2. Izključivo *pučkim školstvom* bavi se prekrasno, taljanski pisano *pismo Leona XIII. na njegova generalnoga vikara grada Rima, kardinala Monaco La Vallettu, ob izgonu katekizma iz početnih škola grada Rima, od 26. lipnja 1878.*

Gradsko je vieće grada Rima bilo zaključilo, *izbaciti nauk katoličkoga katekizma iz gradskih komunalnih pučkih škola,* postaviv na mjesto religije „nauk naravnoga ili gradjanskoga morala", *puštajuć roditeljem na volju,* da si dadu djecu obučavati u katekizmu u školskih prostorijah, al *izvan školskih satova.*

Na tu se bezbožnu odredbu papa grko tuži kardinalu vikaru, te pokazuje nepravdu te odredbe i grke njene rodove; dokazuje shodnost, potrebu i korist obvezatne školske obuke katekizma za spas mladeži, pak i za samu državu i družtvo ljudsko; napokon odredjuje i nuždne mjere, što ih valja poprimiti, da se to kobno zlo bar donekle umanji i ublaži, kad već nije nade, da će se moći odstraniti.

Zavriedilo bi to pismo, koje je krasna apologija konfes. t. j. katoličke religijske obuke, da ga ciela doslovce priobćimo; al nam toga ne dopušta prostor. Donesimo bar u kratko njegov sadržaj, navodeći važnija mjesta doslovce.

Kraj mnogih razloga utjesi i radosti, što ih je papa imao od početka svoga vladanja uslied mnogobrojnih znakova ljubavi i počitanja, što mu dolažahu sa svih strana katoličkoga svieta, veli, da

Digitized by Google

mu nije manjkalo ni *izobila ràzlôga grkosti i tuge* porad bezbrojnih i golemih nevolja družtva ljudskoga, porad žestokih navala na crkvu po svem svietu, a na pose *porad navala na crkvu u Italiji, posebice u Rimu.* Papa nabraja ponajglavnije navale neprijatêlja vjere i crkve, *a u te broji i napadaje na čistoću vjere i ćudoredja mladeži pomoću protucrkvenih škola, te bezbožnoga uzgoja* pod krinkom humaniteta i naobrazbe, veleći: „. . . gledasmo škole, ubožišta, pristaništa, kojim je tobože čovjekoljuban cilj, da podpomažu mladež u njenoj duševnoj naobrazbi, kako i u njenih tjelesnih potrebah, al u istinu nastoje uzgojiti naraštaj, koji je neprijatelj religiji i crkvi Isusa Krista.

„Pa kao da ni to još nije dosta," nastavlja papa, „izdana je tu nedavno odredba od strane onih, koji bijahu po dužnosti svoga striša obvezani, da bdiju nad pravimi probitci žiteljstva Rima, odredba, koja izključuje katekizam iz občinskih škola: naredba svakoga prikora vriedna, koja ruši bedem proti krivovjerstvu i bezvjerstvu, što odasvuda navaljuje, te otvara putove novoj tudjinskoj provali, opasnijoj od stare, jer hoće da upravnijim putom iz srdaca Rimljana izčupa dragocjeno blago vjere i rodova, što iz nje potječu."

Papu je taj novi napadaj na religiju napunio brigom, te ga goni, da se u ovom pismu na kardinala, svoga zastupnika u duh. pastvi Rima, pred Bogom i ljudem glasno potuži na one bolne činjenice. A onda nastavlja: „Ponajprije moramo po svojoj pastirskoj službi **svakoga katolika** sjećati, da je i po naravnom i po Božjem zakonu **strogo dužan, svoju djecu podučavati** u vrhunaravnih istinah vjere, kao što moramo opomenuti i one, koji imadu u rukuh svojih upravu katoličkoga grada, da su obvezani, otcevom porodice olakotiti izpunjavanje one dužnosti, te nad time i bditi." *(Diete dakle pripada ponajprije porodici,* a ne državi, niti državnoj školi; *porodica* ima *neodklonivu i svetu dužnost i pravo, djecu si uzgajati i obučavati,* a svjetovna oblast imade porodici pomagat, da tu dužnost i to pravo uzmogne izpuniti; ne smije pako roditelje niti te dužnosti riešiti, niti to pravo sebi prisvojiti, kako moderna škola i kod nas nastoji. O. p.)

„Dižući glas svoj“, nastavlja papa, „u ime religije, da joj obranimo osvećena prava, hoćemo ujedno *da se uvidja, kako je ota naredba neoprezna i protivna probiti družtva.*“ Papa to temeljito *dokazuje*, rišuć ponajprije dragocjene rodove, što ih je do sada ljudsko družtvo već ubralo od nauka katoličkoga katekizma, i što ih još ubrati može. Pa s toga „valjalo bi otu obuku ne samo ne goniti iz škola, već nastojati, da se svimi sredstvi u njoj proširi.“ (I kod nas steže moderna škola nauk katekizma, što više može. O. p.) Papa onda dokazuje, da to isto zahtieva i *narav djetinja*, jer da se ne smije na djetetu obnoviti presuda Salamunova, da se diete mačem na dvoje razsieče, t. j. da se njegov razum razkoli od volje njegove. „. . . Tko pri uzgoju“, veli, „zapušta volju i sve sile usredotočuje u njegi razuma, taj od obuke stvara opasno oružje u rukuh opakih: jer često pridružuje se razum, kad sudi, zlim sklonostim volje, ter im podaje neodoljivu jakost.“

Tu očivestnu činjenicu da i oni sami dokazuju, koji su nauk katekizma iz škole izbacili, dočim hoće da ga nadomjeste nekakovom naukom „gradjanskoga i naravnoga morala“, al bez religije, bez pozitivne kršćanske religije. Papa nepobitno dokazuje, da je takov moral absolutno nesposoban i nedostatan, privesti diete njegovu vječnomu cilju, pače nedostatan, da mu bude bedem proti zlim strastim i pokvarenosti ćudorednoj; jer jedino „obuka u katekizmu oplemenjuje i uznosi čovjeka u najnutrašnjem duhu, učeći ga poštivat sama sebe i bližnjega.“ Papa jasno to pokazuje na djetetu, koje je uzgojeno po katoličkom katekizmu. Kad bi to neprijatelji crkve na umu imali, sjećajući se, kakovi su i sami bili, dok su uživali blagodati te obuke, „onda ne bi nikada bili odlučili, lišiti sadašnji naraštaj toli dragocjenih probitaka, dočim iz škola *gone* obuku katekizma.“

„Velimo *gone;* jer onaj srednji put, kojim hoće, da obuku religijsku samo onoj djeci podavaju, kojim to roditelji izrikom zahtievaju, jest naredba bezkoristna.“ A to već za to, jer se tim umanjuje u djece počitanje prama nauku religije. „. . . .kako će morati na dušu dječju da zlo djeluje to, što se na taj način drugčije postupa sa obukom religijskom, nego li sa drugimi naukovnimi predmeti? . . . kako će revnovati za naukovan predmet, prama kojemu se školska oblast pokazuje hladnom i ne-

Digitized by Google

prijaznom, za koji se čini, da ga ona samo proti volji trpi?“

Svjetovna oblast morala bi pripomoći, da nemarne roditelje, koji ne će, da im djeca uče katekizam, na to prisili, jer je dužna braniti prava djece na tu obuku.... Roditelje hoće zakonom i kaznami siliti, da šalju djecu u školu, a ovamo se evo najvažniji nauk iz škole goni i prepušta dobroj volji roditêlja... „Zar nije okrutno zahtievati“, veli papa, „neka se pusti, da djeca odrastu izvan misli i čuvstava religije, dok dostignu ono bučno i burno mladenačko doba, gdje na nju navaljuju zavodnici i moćne strasti, a ona stoje bez oružja, bez uzda, te ih čeka sigurna propast, u koju će na sklizkome putu zločinstava srnuti.“

Papu ljuto boli, kad gleda užasne posljedice te naredbe, a poglavito u naše po mladež toli opasno doba, ter neke otih pogibelji i spominje, osobito zle nauke, a uslied toga sve očitije i sve javnije užasno bezpuće.

Pa zar da je sada hora, da se još i nauk katekizma iz škole izbaci? Neprijatelji hoće da tim stvore od rimskoga puka puk bez vjere; al kako će onda biti moguće, Namjestniku Kristovu boraviti i stolovati usried puka bezbožnoga?

Papa napokon odredjuje i preporuča *shodna sredstva*, da se tomu zlu, dok ga Providnost pripušta, bar donekle put zakrči, da se bar ublaži. Amo broji *dužnost* žùpnîka i drugih svećenika, da se što revnije zauzmu za obuku mladeži izvan škole, da im u posebnih katoličkih školah ili bogomoljnicah tumače katekizam; pobožna *družtva*, valjani katolički lajici neka u tom revno pomažu svećenstvo, a roditelje valja živo opominjati, da djecu i odrasliju mladež šalju na nauk katekizma. Papa ne će uzmanjkati, da onim, koji se odlikuju u revnosti oko katol. uzgoja mladeži, i posebno svoje štovanje izkaže. Papa zaključuje list, bodreć na molitvu i dieleć sv. apošt. blagoslov.

(„Acta“ I. str. 28.—35. — „Hrv. Učitelj“ 1891. br. 2.).

Kod nas nije nauk katekizma još de facto odstranjen iz pučkih škola; ne idu dakle rieči Leonove u tom pismu podpunoma na naše školstvo. No da li naš škol. zakon, ma i sa VI. glavom, da li naše školstvo, da li osobito naše školske oblasti svojimi naredbami nauku katekizma sbilja dopituju ono mjesto i onu važnost u školskom organizmu, koja taj nauk po izjavi Leona XIII. u istinu ide? Zar se kod nas ništa ne čini, čim se u oči mladeži sve više omalovažuje nauk religije? Zar su 2 sedmične ure (a po naj-

Digitized by Google

novijoj naukovnoj osnovi još i manje) za pojedini razred pučke škole dostatne, da se nauk katekizma onako njeguje, kako taj najglavniji nauk iziskuje! Nije li nauk religije i religijski uzgoj kod nas stegnut u tako uzke granice, da se dalje ne može, ne će li se ono podpunoma provesti, što je provelo rimsko gradsko vieće?

Ide dakle tužba Leonova bar dielom i na naše školstvo, i na naš zakon školski, — pak i na VI. glavu toga zakona o tako zvanih konfesijonalnih školah; jer niti u školah ote VI. glave nije nauku religiji dopitana ona važnost i ono mjesto, što ga po pravu ide, jer se i ote škole moraju, kako i obće škole, u svem podvrći odredbam škol. zakona i vlasti državnoj glede broja satova, glede naukovne osnove, glede školskih knjiga itd. —

3. Na opako nastojanje neprijatêlja crkve i vjere, *da mladeži rimskoj putom škole iztrgnu vjeru iz srca i da ju izkvare, tuži se papa Leon XIII. i u pismu,* takodjer taljanski pisanu, *na svoga državnoga tajnika, kardinala Ninu, o poglavitijih brigah papinih, od 27. kolovoza i. g. 1878.*

Razlažuć, kako je u katoličke crkve snaga, da i sada izcieli nevolje, koje tište rod ljudski, kako je to i prije vazda činila, veli medju inim: „.... jer crkva, kako to vjeruje svaki katolik, vazda nadahnuta duhom Isusa Krista, koji joj obeća svoju sveudiljnu pomoć, postavljena bi učiteljicom istine i čuvaricom zakona sveta i neporočna, i kano takova posjeduje ona još i dan danas snagu, da se opre umnoj i ćudorednoj pogubi, koja raztače družtvo, te da ga natrag pozove k spasu.“ Poziva zatim papa vladare, da voljno prihvate otu pomoćnicu ruku crkvinu. Spominje razprave, vodjene sa njemačkim carem ob uzpostavi vjerskoga mira; spominje, kako je treba poglavitu pažnju obraćati na vjerske prilike na iztoku; a osobito iztiče, da treba braniti i izvojštiti podpunu slobodu svetoj Stolici, koja je sloboda raznimi činjenicami ljuto povriedjena.

U te činjenice broji papa i zavadjanje i kvarenje mladeži u Rimu, veleći: „.... sa neizmjernom grkosti otčinskoga i pastirskoga srca svoga prisiljeni smo, da gledamo na svoje oči, kako napreduju krivovjerstva u ovome istom gradu Rimu, u središtu katoličke religije, gdje no se nekažnjeno dižu inovjerski hramovi i škole u velikom broju, te da motrimo, kako se uslied toga zavadja i kvari na pose velik dio mladeži, kojoj podavaju bezvjersku obuku.“

(„Acta“ I. str. 36. i sl. — „Hrv. Uč.“ 1891. br. 10.). —

Digitized by Google

4. *U pismu na nadbiskupa kölnskoga od 24. prosinca i. g. 1878. ob uzpostavi vjerskoga mira* veli papa Leon XIII. medju ostalim, gdje izjavljuje svoju čvrstu odluku, nikakovimi se težkoćami ne dati odvratiti, a da se ne brine za obćenit spas, dakle i za spas njemačkoga naroda: „Nikad bo ne će moći mirovati srce Naše, dokle god gledamo, gdje je uz golem gubitak duša... **obuka mladeži... oduzeta izpod ugleda i pazke biskupske.**"
(„Acta" I. str. 44. — „Hrv. Uč." 1891. br. 3.).

Dakle zahtieva crkva, da *svakolika obuka mladeži, a nè samo vjerska, bude podvržena ugledu i pazki biskupskoj.* Je l' to po našem školskom zakonu? Je l' to podpuno i u školah VI. glave toga zakona? —

5. *U enciklici* „Quod Apostolici" *o sektah socijalista, komunista i nihilista od 28. prosinca i. g. 1878.*, razloživ narav i svojstva tih pogubnih sljedaba, nalazi im papa uzrok u *racijonalizmu XVI.* vieka, koji se oborio i na poredak politički, *znanstveni* i gospodarstveni. „Zavojštiv i zabaciv vrhunaravne istine vjere", veli medju ostalim papa „gone" — i kod nas. O. p. — „sve malo po malo i sve to više i samoga Početnika i Odkupitelja roda ljudskoga silom iz svèučilîšta, licêja, gimnazija i iz javnoga života", — dakle i iz pučkih i učiteljskih škola. Papa pokazuje, kako crkva osim drugoga uredjuje svojom naukom i pravi odnošaj roditêlja i gospodâra prama djeci i služinčadi, a ove prama roditeljem i gospodarom...; a na koncu obraća se *posebice i na biskupe* riečmi: „Vas pako, častna braćo, ... molim: oko toga nastojte svim marom i svimi silami duše svoje, da katoličku nauku svim u dušu usadite i da se ona duboko uvrieži. Trsite se, da već od malih nogu svi priviknu, djetinjom ljubavi uz Boga prijanjati i Njega se bojati; pokoravati se veličanstvu vladâra i i zàkôna; suzprezati požude i marljivo se držati onoga reda, što ga je Bog postavio, bilo u gradjanskom, bilo u domaćem družtvu..."
(„Acta" I. str. 46. i sl. — „Hrv. Učit." 1891. br. 10.).

Hoće li biskupi toj svojoj dužnosti podpuno zadovoljiti, to je jasno, da moraju imati slobodan, od države neodvisan uticaj u školu, u obuku i uzgoj mladeži. —

6. Opet se izključivo pučkim školstvom bavi drugo takodjer taljanski pisano *pismo Leona XIII. na istoga generalnoga vikara*

Digitized by Google

grada Rima, kard. Monaco La Vallettu, o školah grada Rima od 25. ožujka sliedeće god. 1879.

Papa sjeća kardinala na prvo svoje pismo o katekizmu, priposlano mu prije godinu dana, te veli, da je ovo drugo ne manje važno, jer radi *o školah* (katoličkih pučkih) *grada Rima.* — Onda nastavlja: „Dobro je znano žalostnim izkustvom, da neprijatelji u boju, što ga vode proti crkvi, nišane osobito na mladež, sa otvorenom nakanom, da naobraze mlade naraštaje po svojih vlastitih načelih, te da ih za rana predobe za se. Odrekav s toga crkvi svaku vlast u upravi javnih posala, i dozvoliv jednaka prava svakoj vrsti religije i bogoštovja, **hoće da takodjer i javnu obuku otmu izpod pazke i ugleda crkve,**" (A kod nas? O. p.) „koja je vazda bila njegovateljica i učiteljica svakoga znanja; i za to dozvoliše gdje mu drago slobodan pristup svake vrsti obuci, ma bila i čisto atejistična ili okužena krivovjerstvom." (Protestantska škola u Zagrebu sa većinom katoličke djece!*) O. p.)

Tuži se onda papa, što su takove škole, u koje crkva ne utiče, osnovali i u državah sv. Stolice, čim su ove osvojili bili, pače i u samom Rimu, u središtu katoličtva, u sielu Namjestnika Kristova. „S toga se dogodi, te usried osvećenih zidina, gdje no se prvo nije podavala druga obuka, van ona najčistija, kakovu hoće crkva, **mjesto toga trpe sada u javnih školah jedva po koji sat katolički katekizam**"; u onih pako, što ih otvoriše i što ih drže protestanti, nježne su duše dječâka i djevojčica zadojene krivimi naukami, podobnimi krivovjerskome duhu onih, što ih obučavaju." (Sv. Otac kô da na vlaš govori o zagrebskoj protestantskoj školi. O. p.) Papa odkriva i svrhu tih protestantskih škola u Rimu, kako to pokazuju mnoge činjenice. Hoće naime, da po Rimu razsiju načela protestantizma, služeći se zakoni državnimi, koji prijaju njihovoj slobodi, da bude tako Rim ognjište i središte krivovjerske propagande za svu Italiju. „*Otu osnovu hoće da izvedu na pose školami i preko škola.*" Ote škole da se sve više množe novcem inostranaca, a prijaznošću zakona. U te škole da znadu primamiti silu taljanske mladeži, što laskanjem, što novcem. Pače otvaraju takove škole i

*) O toj školi govorit ćemo točnije u sliedećoj glavi. O. p.

Digitized by Google

pred samim vatikanom. „Nasuprot," nastavlja papa, „dočim toli neobuzdanu slobodu davaju školam krivovjerskim, nastoje putovi neizravnimi, al naposljedku ipak uspješnimi, zapriečiti napredak i razvoj katoličkih škola. „Ne manjka za cielo prema potrebi niti neprijaznih izvještaja i naputaka proti njim, niti posebnih strogosti, niti prietnja, kako bi time odvratili roditelje, da ne povjere svoje djece učiteljem, koji su iskreno kršćani."

„Ne ćemo se zadržati pri tom, *da dokažemo, kako je i javnomu blagostanju i obćemu probitku protivna* **obuka, kakovu hoće danas, nepronikuuta duhom kršćanstva.** Jer svatko vidi, do kakovih je nevolja dospjelo družtvo, kad no se je pustilo, da u njegovoj sredini uzraste naraštaj, lišen kršćanskih nauka, hladna srca za religijske vježbe, bez čvrstih ćudorednih načela." Al papa predvidja još i veća zla.

Pokazuje takodjer, kako je stvar nedostojna, da grad, gdje stoluje Namjestnik Kristov, pod zaštitom zàkôna bezkažnjeno kaljaju krivovjerstvom, a da uz to njemu ne dopuštaju, tim bludnjam usta začepiti. Bar u Rimu da bi morala religija Kristova vladati kao gospodarica i učiteljica; „a obćeniti učitelj vjere da bar tu ima vlast, zaprtiti put bezbožtvu i ohraniti čistoću katoličkih nauka." To da vriedja i ogorčava i one tisuće hodočastnika katolika, koji dolaze u Rim, da se tu okriepe i učvrste u sv. vjeri. Takov lukav napadaj na vjeru Rimljana grko dira srce sv. Otca, niti se on može ikada s takovim stanjem stvari sprijateljiti, jer je nespojivo sa pravi i dužnostmi njegovimi. „Medjutim usried preogromnih tegoba, koje Nas odasvud okružuju, ne preostaje Nam drugo, van obraćati svoju osobitu brigu na to, da bar ublažimo oštrinu zla, i da zapriečimo, koliko je moguće, te se dalje ne razširi." Papa je s toga zaključio *„imenovati komisiju prelata i gospode rimskoga patricijata,* **koja bi u Rimu preuzela vrhovnu upravu i nadzor nad svimi katoličkimi školami,** *koje su od Nas odvisne, tako nad početnimi, kako i nad onimi, u kojih se podaje prva ili glavna obuka. . ."* Tako će sve katol. škole u Rimu imati u toj komisiji jedinstvo svoje. (Bi li to kod nas crkvi dopustili? O. p.) Papa proglašuje i imena članova te komisije. A posebna zadaća bit će joj, da se shodno brine, kako će se katoličke škole sve bolje razviti, umnožiti i usavršiti, da odgovaraju potrebam mladeži razne dobe i raznog spola. Osobito ima komisija paziti, da budu

Digitized by Google

škole povjerene vještim osposobljenim učiteljem, koji s tom vrstnoćom spajaju i prokušanu čestitost života."

Odredjuje takodjer, kako će komisija držati svoje sjednice.

Novčana sredstva pribavit će se tako, da će i sam papa davati obilne godišnje prinose, pače, jer se stvar tiče i svih katolika svieta, upotriebit će papa u to ime i dio Petrova novčića; onda valja da k tomu pripomognu i *svi iskreni katolici svjetovnjaci*, kojih imade u Rimu još hvala Bogu obilan broj, te kojim je na srcu probit religije i slava Božja. *Sv. Otac u velike hvali ove svjetovnjake,* na pose iz rimskoga plemstva, *što su rado pripravni, doprinositi za katoličke škole.* — „Znamo već", veli, „da su veleodlične i slavne porodice rimskoga patricijata, — uz veliku zaslugu svoju pred Bogom, i na tim veću svoju čast, čim su veće potežkoće, proti kojim im se je neprestano boriti, — osnovale i da uzdržavaju na svoj vlastit trošak neke škole, gdje mladež obojega spola dobiva znanstvenu naobrazbu, spodobnu njenu stališu, i gdje se ujedno obučava u katoličkom katekizmu i u vršenju kršćanskih kreposti. Pa te duše toli veledušne, i toliko još drugih, dobrim duhom ganutih, koje je Providnost obdarila većim obiljem zemaljskoga bogatstva, — ne mogu na ino, već da se tim odlikuju, te nam pribave nuždna sredstva za uzdržavanje tih škola, — znajući, *kolika je tu potreba,* da se mladež obskrbi kršćanskimi školami."

Papa se nada izdašnoj podpori i od rimskoga klera, koji se je vazda odlikovao, kad se je radilo o kakovu podhvatu na slavu Božju i spas duša. Neke i hvali, koji su već doprinieli. Ne mogu li svi novcem pomagati, a ono mogu drugčije: „bilo da sjete roditelje na prevažnu dužnost, što ju imadu, da kršćanski uzgajaju djecu i da ju daleko drže od svega onoga, što može nanieti štetu njihovoj vjeri; bilo da oni sami u školah obavljaju učiteljsku službu; bilo da naučaju katekizam i lome malenim kruh Božjega slova."

Tim će se Rimljani pokazati vriednimi samih sebe, i ne će zaostajati za revnošću kätolîka drugih zemalja Evrope, „koji ljubomorni i oduševljeni za svoju pradjedovsku vjeru, podavaju svietu sjajne primjere nesebičnosti i požrtvovnosti, samo da vide, gdje im je u njihovih školah očuvan kršćanski uzgoj."*)

*) Sv. Otac misli ovdje osobito na privatne katoličke škole u Francuzkoj, Belgiji i Englezkoj, što no ih katolici svojim troškom osnovaše i uzdržavaju, da uzmognu djecu svoju očuvati od bezkonfesijonalnih javnih škola. O. p.

*

Digitized by Google

A i samoga kardinala vikara papa živo bodri, neka ne prestaje raditi i opominjati, da se postigne naumljena svrha.

Zaufanjem u Boga i u pomoć bl. Dieve i Prvaka apoštolskih, te svojim blagoslovom zaključuje Leon XIII. ovaj svoj krasni i velevažni list, koji se može podpuno o bok postaviti prvomu listu na istoga kardinala od predjašnje godine u sličnom predmetu. Žao nam je, što nam prostor ne dopušta, cielo ovo pismo priobćiti doslovce. („Acta“ I. str. 69.—75. — „Hrv. Uč.“ 1891. br. 11.).

Upravo nam se je diviti svetoj gorljivosti mladjahnoga duha i srca starca Leona, kojom revnuje za uzgoj mladeži, za pučke škole; al ne za uzgoj bezkonfesijonalan, lišen blagotvornoga duha Kristova, jer taj uzgoj on zabacuje kao poguban; ne za škole bezkonfesijonalne, sa sgoljna dva pod silu sata vjeronauka i sa nekoliko što više stegnutih vjerskih vježaba, kakove i kod nas stvori škol. naš zakon; niti za škole na vidik konfesijonalne po receptu VI. glave toga zakona, jer i te papa odsudjuje: već za škole skroz katoličke, koje su u rukuh i pod neodvisnom upravom i vrhovnim nadzorom sve te katol. crkve, u kojih mladež uživa cjelokupnu obuku i sav uzgoj u duhu Kristovu, u duhu i po nauku sv. crkve Kristove. *Te škole Leon XIII. hvali i uzvisuje, te on preporuča.* — *Lako je po tom prosuditi, da li naš školski zakon sa svojom iznimnom VI. glavom odgovara podpunoma želji svete katoličke crkve, da li podpuno izpunjuje zahtjeve i prava crkve na pučko školstvo.* —

7. *Godine 1880. razvio se bio u Belgiji*, kako već znamo, *osobito žestok boj slobodnih zidara*, koji su onda bili na krmi vlade, *proti crkvi*, a *poglavito na polju nastave*, tako da je vlada napokon prekinula svako diplomatsko obćenje sa sv. Stolicom i papina poslanika odpustila, a to poglavito za to, što je sv. Stolica ustala, da brani biskupe i njihov postupak proti slobodno-zidarskomu školskome zakonu i proti bezbožnim državnim školam.

Kako smo već gore vidjeli (na str. 435. i sl.)*), izdali su bili *biskupi belgijski*, na čelu im nadbiskup mechlinski i primas Belgije *kardinal Dechamps, dne 7. pros. god. 1878. skupni pastirski list* na svoje vjernike,**) u kojem oštro osudjuju liberalno, bezkonfesijonalno

*) Ondje smo točnije orisali tu žestoku i odlučnu borbu medju slobodno-zidarskom vladom belgijskom i medju katoličkom strankom, ili bolje ogromnom katoličkom većinom naroda belgijskoga, kako i konačnu pobjedu katolika god. 1884., te njihove ogromne žrtve za privatne katoličke škole.

**) Taj smo list gore (na str. 436.—441.) malne doslovce priobćili.

Digitized by Google

školstvo belgijsko, koje potječe od slobodne zidarije; na pose osudjuju nastojanje vladajuće onda stranke, saveznice ložine, po kojem htjedoše, da se nauk religijski iz škola posve izgoni, a na njegovo mjesto da stupi nauk gradjanskoga „slobodnoga“ morala, — kako malo prvo u Rimu.

31. siečnja 1879. podigoše na novo svoj glas, osudjujući na pose čl. 4. osnove nastavnoga zakona, koji odredjuje, da se skrb za obuku religijsku imade posvema prepustiti roditeljem i službenikom pojedinih bogoštovja, a u školi da toj obuci nema više mjesta.*)

Na to dakako uzbjesniše liberalne novine, nastojeći dokazati, da su biskupi predaleko pošli, *da njihova postupka u školskom pitanju ni papa Leon XIII. ne odobrava.* S toga *izdade kardinal 1. prosinca 1879. izjavu,* u kojoj proti spomenutim klevetam liberalaca dokazuje, da je belgijski episkopat u školskom pitanju posve u skladu sa svetom Stolicom, te onda još dodade: „Da su belgijski biskupi u razporu sa svetom Stolicom, *zar* veliki papa, koji danas crkvom vlada, *Leon XIII. ne bi govorio?*

I papa je govorio, i to u pismu od 2. travnja 1880. na kardinala Dechampsa, koje evo *doslovce* donosimo, e bi pokazali, *da papa podpunoma odobrava i potvrdjuje izjave belgijskih biskupa o katoličkoj školi, o pravu sv. crkve na školstvo.* To je pismo glede školskoga pitanja belgijskoga toli jasno i bistro, da su pred njim zamuknuti morale tendencijozne laži liberalaca. Pismo glasi:

„Papa Leon XIII.“

„Našemu ljubljenomu bratu pozdrav i apoštolski blagoslov! Primili smo iz ruku kanonika Claessensa pismo, što ste Nam ga poslali sa Petrovim novčićem Vaše biskupije. Ovaj dar smatramo tim dragocjenijim, jer poznajemo žrtve, koje ga porodiše. Mi zaista dobro znamo, kojom su revnosti i kojim veledušjem vjernici Belgije odgovarali Vašoj i belgijskih biskupa pastirskoj brizi, **da se otvore i osnuju nove katoličke škole,** kako će se time zapriečiti, ili barem oslabiti zlokobne posljedice **novoga školskoga zakona, koji je čisto proti principom i proti propisom katoličke crkve.**“

„Dočim Vam za oto hvalimo, na srcu Nam je, da Vam izjavimo, kako nas takovi primjeri odanosti i privrženosti prama

*) Vidi se, da su si belgijski i rimski framasuni rodjena braća.

Digitized by Google

sv. Stolici i toli odane revnosti za uzdržavanje katoličke vjere i nabožnosti u Vašoj domovini radošću napunjuju, te kako sve jače utvrdjuju vezove otčinske naklonosti, koje Nas već odavna vežu sa biskupi i vjernici Belgije."

„Bilo bi nam vrlo ugodno, da smo Vas ove godine u Rimu vidjeli, kako ste bili nakanili, to što smo Vam istinski skloni, ljubljeni sine, to što toli visoko mjesto u Belgiji zauzimate i što želimo, da Vas licem k licu čujemo. Al shvaćamo razloge, koji su Vas do sada priečili, da svoju nakanu izpunite; i za cielo, kad bi put u Rim škodio Vašemu zdravlju, koje, kako u ostalom znamo, nije najedrije, to takodjer volimo, da taj put odgodite na bolje vrieme, da uzmognete, kako ste do sada činili, u Svojoj dvostrukoj časti kao kardinal rimske crkve i kao primas Belgije i nadalje razborito i revno raditi na probit katoličke religije."

„Kanonik Claessens, koji Vam nosi ovo pismo, dodat će mu ustmeno mnogo toga drugoga, što smo mu naložili."

„Iz punoće srca kao zalog Svoje posve osobite ljubavi, podieljujemo Vam, ljubljeni sine, biskupom i belgijskomu puku apoštolski blagoslov."

„Iz Vatikana, 2. travnja 1880., Našega papovanja godine treće." „Leon XIII."

(„Chr. päd. Bl." 1880. br. 8. str. 132. i 133. — „Hrv. Učit." 1891. br. 3. str. 33. i sl.). —

8. Na to su pismo *belgijski biskupi* upravili dne 8. srpnja i. g. *na sv. Stolicu* ob istoj stvari *skupnu adresu, a na nju odgovori sv. Otac dne 27. srpnja i. g. 1880. pohvalnim pismom kardinalu primasu belgijskomu Dechampsu, zatim belgijskim biskupom brüžkomu, gentskomu, namurskomu, lütiškomu, ter i apoštolskomu administratoru dijeceze belgijske Tournay*, gdje opet odobrava i hvali postupak belgijskih biskupa u školskom pitanju. U tom pismu veli sv. Otac:

„Taj dogadjaj" (što je naime belgijska vlada prekinula diplomatsko obćenje sa sv. Stolicom) „napunio je i Našu dušu tugom; no Bog se u svojoj dobroti Vami posluži, da nam šalje rieči utješne, kojih smo potrebni. Što nas u istinu tješi, jest, što znamo, da ste tako podpuno složni, ne samo žaleći ono, što se je dogodilo, već takodjer krepko odbijajući navale, naperene proti crkvi;" (školskim naime zakonom i dr.) „nadalje nas tješi revnost, što ju pokazujete, dočim se neprestano

Digitized by Google

brinete za obranu stvari religije, te čvrsto Vaše držanje, koje je duhom umjerenosti i kršćanskom razboritosti ublaženo. **Mi dakle ne krzmamo, svim Vam podieliti pohvalu, koju zaslužujete.** Sa plemenitim primjerom Vaše odanosti podpuno se slažu i čuvstva pieteta i djetinje ljubavi, što ju vjernici, povjereni Vašoj brizi, bez prestanka Nam i sv. Stolici najočitije izkazuju. Na Svoju radost vidimo, da ništa nije kadro slomiti odvažnost Vaših dijecezana, i da ih kušnje samo još više potiču, da revno izvršuju svoja velika djela.*) Takova djela osladjuju grkost Naše žalosti i jače Naše pouzdanje u Božju Promisao; ona daju, da sa prorokom govorimo: „„Ne, ne će driemat, niti spavat i nas ostavit Onaj, koji bdije nad Izrajilom!"" Obraćamo se dakle cielim srcem k Bogu dugotrpnosti i utjehe, te ga molimo, da uzvisi u Vas duh mudrosti i jakosti, i ujedno da ojači vjernike Belgije u obrani religijskih interesa i u njihovih svetih poduzećih za obće dobro domovine." („Chr. päd. Bl." 1880. br. 23. str. 382.—383. — „Hrv. Učit." na sp. mj.).

Leon XIII. odobrava i hvali u oba spomenuta pisma postupak belgijskoga episkopata u školskom pitanju, da ne može više i bolje: dakle hvali i odobrava i njihove obe poslanice na vjernike o tom pitanju; *dosljedno hvali i odobrava i ona načela ob odnošaju crkve katoličke prama školi, ona prava i one zahtjeve crkve na školstvo, što su ih biskupi u ona dva pisma svoja iznieli i obrazložili,* te što smo ih i mi gore (na str. 436.—442.) iztakli i objasnili.**) No tih

---

*) Da su ta djela, te žrtve, što ih belgijski katolici tada doprinašahu za katoličke škole, koje su sami svojim novcem utemeljili i uzdržavali kao uztuk framasunskim državnim školam, i to uz terete, što ih svejedno morahu nositi i za državne, malne posve prazne škole, — da su, velju, ta djela zaista velika, da to bijahu za cielo velike žrtve, pokazuje najbolje štatistika školstva belgijskoga onoga doba. Vidi tu vrlo zanimivu i za upoznavanje bjesnoga rata, što ga loža vodi i u Belgiji i drugud proti crkvi, vrlo važnu štatistiku u „Hrv. Učit." 1891. br. 3. str. 35. u opazki. O. p.

**) Ta načela, ta prava, ti zahtjevi jesu:

1. *Pod zaštitom crkve ima da stoji pučka nastava*, i samo u njenih rukuh ona će se razcvasti podpuno i uzdići do one visine, na kojoj je bila u Belgiji na udivljenje sviju do god. 1842.; ota je pučka nastava pod okriljem crkve uzgojila naraštaje, vjerne svomu Bogu i svomu kralju, koje i dan danas još odoljuju socijalističkoj struji u Belgiji.

2. *Jedino i izključivo crkvi predana je od Krista uzvišena misija, da širi istinu vjere i religijski moral*; njojzi dakle jedinoj pripada, da odabere i odredi — a ne da ih državi tek predlaže na potvrdu, na pro-

Digitized by Google

načela, tih prava i zahtjeva crkve na školu ne priznaje podpunoma niti naš školski zakon u obće, niti VI. glava toga zakona na pose, ako i jest istina, da naš školski zakon nije načela bezkonfesijonalnosti, na kom je i on sazdan, proveo onako podpuno i dosljedno, kao što je to proveo školski zakon belgijski; dakle *Leon XIII., vrhovna glava crkve katoličke, nikako ne odobrava niti toga našega zakona u obće, niti VI. glave toga zakona na pose, već ga zabacuje, odsudjuje kao protivna duhu i pravom crkve.* —

9. U uzkom savezu sa poslanicami belgijskoga episkopata i sa ova dva pisma Leonova na episkopat belgijski o školskom pitanju u Belgiji, i u uzkom savezu s tim pitanjem jest *alokucija (svečana besjeda) Leona XIII.*, *držana sboru kardinala* mjesec

---

pisivanje, ako se državi svidja — sredstva, koja se njoj čine shodna, da tu svoju misiju izpuni. Njoj naime jedinoj pripada, da razporeda gradivo religijskoj obuci, da odredi način toj obuci i da se pobrine, kako će biti uspjeh toj obuci osiguran; njojzi pripada, da opredieli — a ne da državi samo predloži — one, koji će joj pomagati u izpunjavanju njene uzvišene zadaće, koji će učestvovati kod njene naukovne vlasti, te kakovih će se ovi u tome držati pravila; uoa im daje poslanje, bez kojega nikomu nije slobodno, javno naučati religiju.

3. Iz naloga Kristova sliedi za sve ljude stroga dužnost, da od crkve primaju religijsku obuku, *i to počam od onoga časa*, *kada je dah sposoban*, *da shvati istinu*, *i čim si je svjestan svojih čina.*

4. Iz toga sliedi nuždno, *da crkva imade božansko pravo* — dakle od državne vlasti i dozvole posve neodvisno pravo, — *da stupi u školu*, *gdje se uzgaja kršćanska omladina*, *da tomu uzgoju* — a ne samo dvosatnoj obuci katekizma — *podade moralan i religijozan značaj.* Protivni nazor odsudio je Pijo IX. u enciklici od 8. prosinca 1864.

5. *Ne pripada državi uzgoj*, *već roditeljem*, *kojim je to i pravo i dužnost.* — Jesu li pako roditelji djeca katoličke crkve, dužni su taj uzgoj vršiti pod upravom, pod pazkom, pod vrhovnim nadzorom crkve. A isto tako i učitelj; učitelj nije drugo nego zastupnik i povjerenik otčev, te mu je djecu tako obučavati i uzgajati, da nalaze u školi nastavak domaćega uzgoja. Domaći se pako uzgoj bez sumnje osniva na religiji, — al ne na religiji bez konfesije.

6. *Neutralna je škola nuždno crkvi neprijateljica.* Ma da i uzmemo, te je moguće djecu dostatno obučavati, a da se ne takneš religijskih pitanja; no kako će se to negdje dojmiti mladenačkih srdaca, kad se sustavno izbjegava svaki stavak, odnoseći se na Boga, na njihove duše, na Isusa Krista, na crkvu, na njihovo vječno odredjenje. Nehaj i zametavanje religije mora da iz toga sliedi. K tomu je „neutralna“ obuka nemoguća, ne ograničiš li je na čitanje, pisanje i računanje. S toga je

7. *komunalna početna škola nuždno škola bez Boga.*

Digitized by Google

dana kašnje, *dne 20. kolovoza i. g. 1880., o krivici, što ju je apoštolskoj Stolici naniela vlada belgijska.*

Papa hoće, da se javno potuži sboru kardinala na krivicu, nanešenu svetoj apoštolskoj Stolici time, *što je belgijska vlada njena poslanika bez ikakova pravedna uzroka odpustila.*

Veli, da je on, ne toliko potaknut boli, što su ju zadali osobi njegovoj, koliko zabrinut za čast apoštolske Stolice, dao objelodanit svu poviest toga razpora ujedno sa vjerodostojnimi izpravami i dokazali, neka pošteni ljudi vide, kako su nedostojne osvade, bačene na sv. Stolicu.

Papa pokazuje dublji uzrok toga rata, koji se vodi posvuda proti crkvi, i to već i očito i javno. Uzrok mu je nastojanje neprijatêlja katoličkoga imena, da pred svietom unište ugled apoštolske Stolice, kako bi narode od nje odvratili, kako bi im omrazili katoličke inštitute, i tako ih predobili za svoje bezbožne osnove.

S tom nakanom da su neprijatelji crkve odmah, kako su u svoje ruke dobili vladu, i kašnje opetovano izjavili, pače i odlučili, *da valja prekinuti vez sa sv. Stolicom,* čim se pruži prilika. Tu priliku dao im je *novi belgijski zakon o početnoj obuci*, kad no su biskupi skupa sa papom ustali, da brane crkvena prava proti odredbam toga zakona.

Papa označuje *duh i smjer toga zakona,* veleći: „Poznajete, častna braćo, duh i smjer toga zakona. Za cielo jasno je, da su pri njegovu stvaranju poglavito onamo smjerali i o tom nastojali, kako će od ugleda katoličke vjere odvratiti srca već od djetinstva, te obuku mladeži, odstraniv upliv i nadzor crkve, predati izključivo upravi i samovolji svjetovne oblasti. Onim se naime zakonom odredjuje, da pri uzgoju djece ne ima mjesta uplivu osvećenih pastira, niti nadzoru crkve; pa razstaviv (svjetovne) nauke podpuno od religije, nalaže se, da u obučavanju djece, u koliko se odnosi na javne škole, bude posve izključena svaka obuka religije; no kako je to pogibeljno po vjeru i ćudoredje nejake mladeži, lako je uviditi. — A jasno je, da je ta pogibelj tim veća, što isti zakon svaku religijsku obuku posve izključuje i iz samih tako zvanih normalnih škola" — naših učiteljskih škola ili preparandija, — „gdje se vježbaju i obrazuju oni ili one, koji ili koje se žele poslie posvetiti obučavanju djece."

Digitized by Google

„Takov zakon, kojim se crkvin nauk i prava crkvina u velike vriedjaju, a vječni spas mladeži izpolaže najvećoj pogibelji, nisu mogli bez povrede svoje dužnosti odobriti biskupi, kojim je od Boga naložena služba i dužnost, da budno rade o spasu duša i da brane svetost vjere. Znajući zaista dobro, što im je u tih prilikah dužnost, nastojahu revno, da mladež odvrate od takovih javnih škola, te se **pobrinuše, da se otvore druge škole, koje stoje pod njihovom vlašću**, u kojih će se nježna srca nejake mladeži što bolje obučavati i u (svjetovnih) naucih i u početcih religije. Pa u tom pogledu ide osobita hvala Belžane, da su to veoma shodno djelo svom spremnošću podpomagali. Jer kad su opazili, kolika pogibelj prieti vjeri od toga zakona, odlučiše, što bolje mogu, obraniti pradjedovsku vjeru; pa to su činili toli gorljivo, da su se velikim njihovim žrtvam i ogromnim troškovom, što ih u to uložiše, divili svi oni, koji su za to saznali."

„Mi pako, koji poradi uzvišene službe vrhovnoga Pastira i Učitelja moramo da posvuda ohranimo neporočnu vjeru, da obranimo sveta prava crkve, i da odvratimo od kršćanskih naroda pogibelji spasa, koje im priete, nismo smjeli već po samoj službi svojoj propustiti, a da taj zakon ne žigošemo, što su ga častna braća Naša, belgijski biskupi, odsudili bili. S toga smo u Svojem pismu na preljubljenoga Svoga sina Leopolda II., kralja belgijskoga, otvoreno izjavili, da se zakon, stvoren dne 1. srpnja, u velike protivi odredbam katoličke nauke, da je isti poguban po spas mladeži, i da će i po samu državu biti ne malo koban. *Kao takov dakle zabacili smo ga i odsudili ne jednoč samo, kako ga i sada pred svim Vam s istih razloga opet zabacujemo i odsudjujemo.* To činimo po običaju i po ustanovah *apoštolske Stolice, koja je vazda vlašću i ugledom svojim odsudila škole, lišene svake religije, tako zvane škole srednje ili neutralne,* te koje već po naravi svojoj napokon postaju škole podpuno bezbožne; niti je (apoštolska Stolica) ikada dopustila, da katolička mladež takove škole polazi, osim u stalnih slučajevih, kad ju je nezgoda vremena i nužda prisilila, pak i to samo uz predhodno jamstvo, da ne postoji pogibelj opaka okuživanja."

Papa napominje dalje, kako je ipak silno svjetovao biskupe, da budu što umjereniji u svom postupku, i da otčinskom blagošću

Digitized by Google

provedu crkvene kazne proti krivcem, da se ne bi dalo povoda, te se boj proti crkvi još više zaoštri. Pa to da je i uspjelo. No vlada belgijska da je htjela, neka papa još dalje podje, pa neka biskupe ukori za ono, za što su bili hvale vriedni. Pa kad to nije uspjelo, pretrgnula je vlada svako diplomatsko obćenje sa sv. Stolicom i njena poslanika nečuvenim do sad načinom iz Belgije odagnala, a samu sv. Stolicu porugami i klevetami obsipala, kao da je ona svemu kriva, pa to i u samom Rimu.

Papa se za tim grko potuži na tu pa i na druge krivice i uvrede, nanešene sv. Stolici. On sve to izjavljuje javno pred kardinali, neka sav sviet, i vladari i narodi, znadu, kako postupaju neprijatelji crkve, pa da se čuvaju njihovih zamka. Na koncu uznosi i hvali papa podpunim pravom katolički narod belgijski, koji je bio od vajkada, kako se je sam papa kao negdašnji poslanik sv. Stolice u Belgiji licem osvjedočio, a i sada jest narod značajan, čvrst u svetoj katoličkoj vjeri, za stvar vjere izvanredno požrtvovan, nepokolebivo odan svetoj crkvi i apoštolskoj Stolici, te se papa nada, da će narod i nadalje u tom uztrajati i brižno se skrbiti za kršćansku naobrazbu mladeži.

Ovo, što se radi u Belgiji proti crkvi, veli, nije navala osamljena, već se je rat proti njoj po svem svietu razmahao i zaoštrio. Al o tome nije nakan sada govoriti, već u Boga, u Otca milosrdja, upire zaufano oči, da se udostoji zaručnici svojoj, sv. crkvi, iza ove bure povratiti napokon dugo izčekivani mir.

(„Acta" I. 151.—156.).

Evo kakove škole papa hvali, evo porad česa uzvisuje biskupe i narod belgijski! On želi škole skroz katoličke, podvržene podpunoj upravi i pazki crkve. —

10. *U pismu na kardinala Guiberta, nadbiskupa parižkoga, od 22. listopada 1880.* tuži se papa Leon XIII. na nepravedne dekrete vlade francuzke, koje je bila izdala proti redovničkim zadrugam, te ove stala dokidati i goniti. *Medju ostalim*, spomenuv hvale vriednu *pomoć, što ju redovnici pružaju biskupom u valjanoj obuci i u uzgoju mladeži, govori ponajprije ob izgonu članova družbe Isusove*, ter piše o njih: „Na urečen dakle dan počelo se nasilnim načinom prvi onaj dekret izvoditi, kojim se odredilo, da se Družba Isusova po svoj Francuzkoj ukine. — S toga smo naložili Svomu poslaniku u Parizu, da se u ime Naše porad toga kod vlade potuži, i da ujedno pokaže, da oti toliki čestiti i krepostni muževi nisu takova šta zaslužili; njihovu ljubav i učenost i njihov neumorni trud, što ga najvećom revnošću i

Digitized by Google

finim taktom (perspicaci prudentia) ulaže osobito u uzgoj mladeži, ova apoštolska Stolica, kako već odavna pozna, tako i sada visoko cieni. A njihovu krepost i sami Francuzi potvrdjuju svojom naklonošću prama njim, te svojim sjajno dokazanim dobrim mnienjem o njih, dočim pomladak svoj, te najdraže zaloge svoje, s veseljem i puni zaufanja njim povjeravaju na nauk i uzgoj." („Acta" I. 168.).

Apoštolska Stolica odavna već pozna i *visoko cieni zasluge, revnost i razboritost isusovaca u uzgoju mladeži. Ona hvali Francuze, što djecu svoju njim povjeravaju na nauk i uzgoj.* Ona je *rad isusovaca* na polju uzgoja nebrojeno puta javno odobrila i pohvalila; ona je to i opet iza toga pisma učinila *na usta Leona XIII. u posebnom breve-u „Dolemus" od 13. srpnja 1886.*, kojim je na novo potvrdila povlastice, punomoći i posebne dozvole, što su predjašnji pape Družbi podielili bili: ona je u njem *svečano* izjavila svoju ljubav i sklonost i svoje štovanje prama Družbi i njenu blagoslovnomu djelovanju po svoj njivi Gospodnjoj, a na pose na uzgojnome polju. „Neka ovo Naše pismo", veli u tom breve-u Leon XIII., „bude svjedočanstvom ljubavi, koju smo neprestano gojili i gojimo prama slavnoj Družbi Isusovoj, Našim predšastnikom i Nam samim najodanijoj, rodnoj na glasu i svetošću i mudrošću, dadilji odličnih muževa, hraniteljici jedre i zdrave nauke; koja, pretrpiv istina težke progone poradi pravde, ipak nikad ne prestade vesela srca truditi se u obradjivanju vinograda Gospodnjega. Nastavila dakle velezaslužna Družba Isusova, samim koncilom tridentskim preporučena i od Naših predšastnika pohvalami obsipana, nastavila usried tolike opakosti ljudi proti crkvi Isusa Krista, prosliediti svoju osnovu na veću slavu Božju i vječni spas duša; nastavila službom svojom u svetih misijah nevjernike i krivovjerce dovoditi i vraćati k svjetlu istine, *mladež opajati kršćanskimi krepostmi i čestitim znanjem i umienjem*, te filozovske i bogoslovske nauke predavati u duhu angjelskoga Učitelja." („Acta" II. 209. 210.).

Sveta dakle Stolica u velike hvali i visoko cieni škole isusovaca. No škole isusovačke za cielo nisu škole bezkonfesijonalne ili nekonfesijonalne, već strogo katoličke; obuka i uzgoj u njih skroz je zadojen i provejan duhom kršćanskim, *duhom crkve katoličke.* Takove pako škole nisu one, što ih porodi naš školski zakon, niti što ih na papiru stvori VI. glava škol. zakona od god. 1888. —

11. U *enciklici* „Militans" *od 12. ožujka 1881., kojom se izvanredan jubilej naviešta*, kako će se tim sigurnije Božja pomoć izprositi u današnjih težkih nevoljah, koje muče i crkvu i cielo čovječanstvo, nabraja Leon XIII. u kratko ponajglavnije ote nevolje,

Digitized by Google

poimence i navale neprijatêlja na crkvu u samoj Italiji i u Rimu, pak ubraja u te nevolje i to, što izključiše neprijatelji vlast sv. Stolice i od samog uzgoja i obuke mladeži, te što i same privatne katoličke škole podvrgavaju vrhovnoj vlasti državnoj. Veli o tome papa: „Ne obazirući se pako ništa na onu vlast naučati, koja je u rimskoga pape, izključuju Naš ugled (vlast, upliv) i od same obuke mladeži; **kad nam je već dopušteno,** što se nijednomu privatniku ne brani, **svojim troškom otvarati škole za obuku mladeži, to i u te škole prodire sila i oštrina svjetovnih (državnih) zakona.** — Tužan pogled na te stvari još Nas tim silnije potresuje, što Nam nije dana mogućnost, da tomu u pomoć pritečemo, kako bi nada sve željeli. Pravije smo bo u vlasti Svojih neprijatelja, nego li u Svojoj; pak i ona sloboda, što Nam ju dopuštaju, nema sigurna temelja stalnosti i uztrajnosti, budući da Nam se može oteti ili umanjiti po tudjoj miloj volji." („Acta" I. 184.).

Tom izjavom odsudio je Leon XIII. *očito i jasno i tako zvane konfesijonalne škole VI. glave škol. našega zakona, dakle i tu VI. glavu, a po tom i sam zakon: jer i u te škole, premda osnovane i uzdržavane sredstvi crkvenih občina, ipak po VI. glavi siže vlast državna malo ne toliko, koliko i u ostale škole.*

U istoj enciklici preporuča papa vjernikom, da diele milostinju za jubilejski oprost, kako u ine pobožne svrhe, tako poglavito za tri družtva: za razširivanje vjere, djetinstva Isusova, *i za škole na iztoku.* (na sp. mj. 186.)*) —

12. Jedva da se je Leon XIII. u kojoj javnoj izpravi jasnije i odlučnije izjavio *o pravih, što ih crkva* po Božjem i ljudskom zakonu i po historijskom razvoju škola *imade na podpun i neodvisan upliv, na podpunu i neodvisnu upravu i pazku nad cjelokupnom obukom i cjelokupnim uzgojem u pučkih školah,* nego li je to učinio *u konštituciji* „Romanos Pontifices" *od 8. svibnja*

---

*) Na milodare „Družtvu sv. djetinstva Isusova", te „Družtvu za škole na iztoku" potiče papa vjernike i *u enciklici „O lionskom pob. družtvu za razširivanje vjere" od 3./12. 1880.*, te veli o „Družtvu za škole na iztoku": „Drugo družtvo, što ga spomenusmo, brižno goji i njeguje mladež, te svim marom nastoji, da mladićem usadi zdravu nauku, i gleda, da odvrati od njih pogibelji lažne znanosti, na koju često naginju s nesmotrene požude za naukom. („Acta" I. 173.).

Slično potiče papa darežljivost vjernîka za privatne katoličke dječačke škole i za duhovna sjemeništa u *enciklici* „*O*

1881., *kojom riešava razmirice medju biskupi i redovničkimi zadrugami (misijonari) u Englezkoj* o medjusobnom pravnom odnošaju njihovu iza uzpostavljene Pijem IX. hijerarhije u Englezkoj. Tom je konštitucijom ujedno potvrdio svečane izjave Pija IX. ob odnošaju crkve prama školi, a tim i on odsudio današnju modernu školu, *odsudio i naš školski zakon skupa sa VI. glavom toga zakona.*

Govoreći odmah na početku o divnom razcvatu katoličke crkve u Englezkoj, *spominje sv. Otac hvale vriedno i blagoslovno djelovanje redovničkih zadruga,* na pose novijih, koje rade na slavu Božju i na spas duša na raznom polju crkvenome, pa na pose *i na polju uzgoja mladeži,* stekav si time najveće zasluge po crkvu i po državu; spominje pohvalno, kako su u Englezkoj osnovani premnogi crkveni zavodi, kršćanskoj ljubavi bližnjega namienjeni, kao sirotišta, sjemeništa, kolegiji i *škole,* u kojih se u velikom broju *obrazuju* djeca i mladež u nabožnosti i znanju. („Acta" I. 189. i 190.).

Riešava zatim pojedine preporne točke, te govori medju inim i o *„školah siromâka"* („scholae pauperum"), nazvanih *takodjer školami bukvarnimi (elementarnimi), početnimi ili dječjimi*; mi bi rekli *pučke škole.* O njih govori dosta obilno i jasno, veleći: „Sa predjašnjimi dvojbami" (naime o pravu biskupa na groblja i druga mjesta, namienjena nabožnosti) „u tiesnom je vezu pitanje, *imadu li biskupom biti podvržene škole siromâka, koje se takodjer zovu elementarne, početne, dječje*; jest bo služba učiteljska nada sve sveta, te je školam, o kojih je govor, *prvo mjesto* iza nabožnih mjesta" (ono, što su već stari učili, da je pučka škola: „adnexum religionis"). „Kamo one pripadaju, kazuje već samo ime njihovo; zadaća im je naime, da djecu shodno obučavaju u prvih početcih znanja, te u početnih istinah vjere i u propisih (pravilih) ćudoredja: ta pako obuka nuždna je u sva vremena, po svih mjestih i svakomu締 stališu života, te je vrlo važna za sreću i spas cjelokupnoga družtva ljudskoga, a tim više za spas i dobro pojedinaca; jer

---

jubileju" od 22./12. 1885., svjetujući ih, da jubilejsku milostinju namiene rečenim zavodom, jer da su i jedni i drugi zavodi ne manje državi, nego li crkvi rodonosni." („Acta" II 178.).

Evo, koliko je Leonu XIII. na srcu, da se mladeži usadi zdrava nauka i da se sačuva od pogibelji lažne nauke, što je zajamčeno jedino u strogo katoličkih školah! evo, kako revnuje za privatne katoličke škole, da se u njih mladež obrani od pogibelji, koja joj prieti u bezkonfesijonalnih državnih školah! *Bi li Leon XIII. tako revnovao za naše bezkonfesijonalne škole, ili za one „konfesijonalne" škole VI. glave našega škol. zakona?*

Digitized by Google

do dječje naobrazbe (obuke i uzgoja) većinom stoji, kako će tko kašnje živjeti. Koja je dakle u tome ponajglavnija dužnost onim, koji naučaju, mudro je označio Pijo IX., pišući: „*U ovih bo poglavito školah valja djecu svih slojeva puka već od malih nogu marno obučavati u tajnah i propisih presvete naše religije, i brižno ih priučavati nabožnosti i ćudoredju, religijskome i gradjanskome životu, te* **u tih školah mora poglavito religijska obuka da zauzima prvo mjesto i da tako preteže u obuci i uzgoju, te se znanje drugih stvari, što ga tamo mladež prima, prikazuje samo kano nešta nuzgredna.**[1])"" — „*Svakomu je od tuda jasno, da ovu obuku djece valja brojiti medju dužnosti biskûpa, te da škole, o kojih se radi, i po najnapučenijih gradovih i po malenih selih valja brojiti medju one poslove, koje najviše spadaju na stvar dijecezansku.*"

„Osim toga, što je jasno iz same naravi stvari, to isto potvrdjuje i *luč poviesti. Nije bo bilo doba, u koje se nije pokazivala osobita skrb crkvenih sabora, da takove škole urede i ohrane,* za koje su izdali mnogo mudrih naredaba. Svojimi bo odredbami poskrbiše se, da biskupi nastoje ote škole po gradovih i po selih uzpostaviti i umnožiti[2]), da djeca budu nauku pripuštana, odpustivši im, ako je moguće, sav trošak[3]). Isti su sabori oblašću svojom izdali propise, po kojih se je gojencem vježbati u bogoljubnosti i nabožnosti[4]), opredielili i svojstva i sposobnosti, koje valja da riese učitelje[5]), te im naložili, da prisegu polažu po obrazcu katoličke vjeroizpoviesti[6]): napokon postaviše i školske nadzornike, koji imadu škole pohadjati i paziti, da se u njih ne nalazi šta pogrešna ili štetna, ili da se što god ne propusti od onoga, što su dijecezanski zakoni bili odredili glede školskoga zapta (reda)[7]). A otci sabora, znajući

---

[1]) Epist. ad Archiep. Friburg. Cum non sine maxima XIV. julii MDCCCLXIV Acta vol. 3. — (Mi smo ovo mjesto iz toga lista Pija IX. na freib. nadbiskupa i cio list saobćili gore na str. 465. do 469. Pod „Acta" razumieva papa „Acta s. Sedis", a dakako ne „Acta" nami napominjana. O. p.)

[2]) Synod. I. Provincial. Camerac. tit. de scholis, cap. 1. — Synod. provinc. Mechlin. tit. de scholis, cap. 2.

[3]) Synod Namurcen. an. 1604., tit. 2, cap. 1.

[4]) Synod. Antwerpien. sub Miraeo, tit. 9, cap. 3.

[5]) Synod. Cameracen. an. 1550.

[6]) Synod. II. Provinc. Mechlinien., tit. 1, cap. 3.

[7]) Synod. II. Provinc. Mechlinien., tit. 20, cap. 4. — Synod. Provin. Pragen., an. 1860., tit. 2, cap. 7.

Digitized by Google

osim toga dobro, da i župnici vrše pastirsku službu, podieliše im ne malen uticaj u škole za djecu, jer je skrb za škole neobhodno nuždno spojena sa duhovnom pastvom. Odrediše dakle, da se u pojedinih župah osnuju dječje škole[1]), koje se prozvaše *župnimi* školami[2]); župnikom naložiše, preuzeti na se službu učiteljsku, te si uzeti u pomoć učitêlja i učiteljica[3]); odrediše im, da školami upravljaju i da ih njeguju što pomnije[4]): pa ne budu li sve to vjerno i točno vršili, to ih se prikorava, da ne vrše dužnosti svoje[5]), te ih se držalo vriednimi, da ih biskupi kazne[6]). Dokazuju dakle isto i narav same stvari i činjenice iz poviesti, da valja tako zvane *škole siromâka*" — pučke škole — „osobitim pravom *ubrojiti u zavode dijecezanske i župne*; i s toga su ih razloga englezki biskupi do sele u misijah to svjetovnih to redovničkih po svojoj oblasti običavali pohadjati. I mi to odobravamo, *ter izjavljujemo: da biskupom pripada pravo u svakom pogledu pohadjati takove škole siromâka u misijah i župah* tako redovničkih kako i svjetovnih." („Acta" I. 199.—201.).

(O kakovu pravu svjetovne oblasti, upravljati i nadzirati ote pučke škole, a najmanje o kakovu pravu vrhovne uprave i vrhovnoga nadzora nad timi školami, koje bi državi a priori i od svake ine vlasti neodvisno pripadalo, nema ovdje ni traga u toj službenoj i svečanoj izjavi sv. Stolice, već riešava papa ovdje jedino pitanje, da li imadu timi školami, u kojih redovnici obučavaju, upravljati sami redovnici, izključiv biskupe, ili pako *da li imadu biskupi i na te škole, kako i na sve druge pučke škole, pravo njimi upravljati i nje nadzirati.* Sveta Stolica uzima kao stvar nedvojbenu, da pučke škole već po naravi i svrsi svojoj pripadaju crkvi, da su u nuždnom vezu sa samom duhovnom pastvom. O. p.)

---

[1]) Synod. Valens., an. 529, can. 1. — Synod. Nannet. relat. in cap. 3. de vit. et hon. clericor. — Synod. Burdigal. an. 1583., tit. 27.

[2]) Synod. I. Provinc. Mechlin. tit. de scholis, cap. 2. — Synod. Provinc. Colocen., an. 1863., tit. 6. — Synod. Provin. apud Maynooth anno 1875.

[3]) Synod. Nannet sup. cit. — Synod. Antwerp. sup. cit. — Synod. Prov. Burdig., an. 1850., tit. 6, cap. 3.

[4]) Synod. Prov. Vienn. ann. 1858., tit. 6, cap. 8. — Synod. Prov. Ultraject., an. 1865., tit. 3, cap. 2.

[5]) Synod. Prov. Colocen., an. 1863, tit. 6, cap. 5. — Synod. Prov. Colonien., an. 1860., tit. 2., cap. 23. — Synod. Prov. Ultraject. an. 1863., tit. 9, cap. 5.

[6]) Synod. I. Prov. Cameracen., tit. de scholis, cap. 2.

Digitized by Google

Papa govori dalje i *ob ostalih školah i kolegijih*, „u kojih se redovnici po pravilih svoga reda običavaju baviti obukom katoličke mladeži; u tih bo i narav stvari zahtieva i *Mi hoćemo da ostanu čvrste i nepovriedjene povlastice, koje su im apoštolskom Stolicom podieljene*, kako je to otvoreno izjavio god. 1874. sveti sbor za razširivanje kršćanske vjere," — propaganda — „kada se razpravljalo o spisih IV. provincijalnoga sabora westminsterskoga[1]." (Na nap. mj. str. 201.).

(Dakle i tu, gdje papa ove vrsti škole izuzima izpod vlasti biskupske, ne daje ih upravi i nadzoru države, već redovnikom samim pod vrhovnim, razumije se, ugledom sv. Stolice, *dakle opet izključivo crkvi*. O. p.).

Dalje govori papa i *ob osnivanju novih pučkih škola, o ukidanju* obstojećih, o preinačivanju škola u druge zavode. Pa i tu kaže, da redovnici ne mogu osnivati novih škola *bez predhodne dozvole biskupa i sv. Stolice;* zatim da škole, *jer spadaju na stvari religijozne*, ne smiju nikako pretvoriti u zavode, koji sa nabožnošću i religijom nemaju posla. A niti u druge nabožne zavode ne smiju ih pretvoriti bez dozvole sv. Stolice i biskupa dotičnoga. (Na nap. mj. str. 201.—204.).

Opet nema nigdje ni u tih slučajevih traga kakovu pravu države, svojom vlašću što u tome odredjivati.

Što će na sve to oni, koji hoće da budu katolici, a ipak tvrde, da naš školski zakon nije proti crkvi, ili da bar u VI. glavi svojoj nije protivan duhu crkve, da daje crkvi dovoljno upliva na pučku školu, da ne vriedja njenih prava? *Ili zar bar VI. glava našega škol. zakona sbilja crkvi daje i priznaje sva ona prava, što ju po svečanoj izjavi Pija IX. i Leona XIII. idu na školu? Ili zar je uredba tako zvanih konfesijonalnih škola, što ih je VI. glava na papiru stvorila, takova, kakovu zahtieva i Pijo IX. i Leon XIII. u početnoj pučkoj školi?* Nikada i nikako.

Nismo li dakle na početku ovoga odsjeka VI. glave pravo rekli, *da VI. glava još puno manje zadovoljava zahtjevom katoličke crkve na školu*, nego li što zadovoljava zahtjevom Srbalja na srbske autonomne njihove škole? —

13. *U novom pismu na biskupe belgijske od 3. kolovoza 1881.*, u kojem ih Leon XIII. živo potiče, da nastoje, kako će ne stati neshodnih razpra medju samimi katolici, *hvali ih ujedno rad njihova mara oko uzgoja mladeži*, veleći: „U tome zaslužujete

---

[1] Decret. 26.

Digitized by Google

najveću pohvalu, što svim marom nastojite oko što bolje obuke mladeži, brineći se, da mladež u početnih školah obilno dobiva religijsku poduku.“ I za to ih hvali, što gledaju, da budu i gimnazije i liceji, pak i samo lovansko sveučilište na probit kršćanskome uzgoju. („Acta“ I. 241.). —

14. Kako se *Leon XIII.* inače često osvrće na protukršćanske škole, kad govori o progonstvu, što ga crkva trpi u Italiji i u Rimu, tako to čini i u *enciklici na taljanske biskupe od 15. veljače 1882.*, u kojoj govori o shodnih sredstvih, da se sačuva kršćanska vjera u narodih, na pose u narodu taljanskom. Tuži se papa medju ostalimi nevoljami i na tu, „. . . da crkvenoj vlasti ni malo ne dopuštaju učestvovati kod naobrazbe mladeži. . . Rim pako. . . oskrvnjuje se. . . školami, namienjenimi krivovjerskome bogoslužju.“ („Acta“ I. 255.).

A gdje govori ob uzgoju duhovne mladeži, veli, da je biskupom tim više nastojati oko uzgoja i naobrazbe ove mladeži, kad im valja vrlo marno nastojati oko valjana uzgoja svekolike mladeži. (Na nap. mj. str. 261.). —

15. Znamenitija od predjašnje enciklike po našu zadaću jest *enciklika Leona XIII. na francuzke biskupe od 8. veljače 1884.*

Pohvaliv papa u uvodu osobitim načinom narod francuzki poradi velikih njegovih zasluga za sv. vjeru i crkvu, spominje, kako su prošloga stoljeća u Francuzkoj živo radili, da iz ljudskoga družtva iztriebe kršćanstvo, ter kako i sada isto rade neprijatelji vjere i crkve, protegnuv svoje djelovanje iz Francuzke i na druge zemlje Evrope. Pokazuje zatim, kako je takov bezbožan naum i samoj državi na propast, pa nastavlja: „Nasuprot lako je odstraniti ote stvari, koje za sobom vuku sigurnu propast države, ako se i *domaće i gradjansko družtvo (porodica i država) uredjuje i upravlja po propisih katoličke religije. Oni su bo za uzdržavanje reda i blagostanja države najprikladniji.*“

„A što se ponajprije tiče porodice, to najviše stoji do toga, *na se pomladak*, koji je iz kršćanskoga braka potekao, *za rana poduči u naucih religije, i da ono znanje i umienje, kojim se djeca obrazuju, bude združeno sa obukom religijskom.* Jedno od drugoga razstaviti, isto je, što u istinu htjeti, da se dječja srca glede dužnosti prama Bogu ne navrnu ni na jednu ni na drugu stranu; to je pako nauka lažna, a naročito u nježnoj dobi djetinjoj najpogubnija, jer utire za cielo put atejizmu (bezbožtvu), a prieči put religiji. Valjani roditelji moraju svakako nastojati, da im djeca, čim počmu misliti, upoznadu propise religije, *te da se po školah*

Digitized by Google

ništa ne nadje, što bi povriedilo čistoću vjere ili ćudoredja. A da upotriebe otu pomnju u uzgoju i obuci svoga poroda, to im nalaže i Božji i naravni zakon, niti je moći roditelje s kojega mu drago uzroka riešiti toga zakona. *Crkva pako,* čuvarica i braniteljica čistoće vjere, koja mora po predanoj si od Boga Početnika vlasti sve narode pozivati ka kršćanskoj mudrosti, *ter isto tako revno paziti, kakovimi se propisi i nauci obrazuje mladež,* koja je pod njezinom vlašću, — **vazda je tako zvane mješovite ili neutralne (bezkonfesijonalne) škole otvoreno odsudjivala**, dočim bi opet i opet opominjala otceve porodice, da u toli važnoj stvari budu na oprezu. Sluša li se u tih stvarih crkvu, to se bere od tuda ujedno i korist, te je time i za obće dobro skrbljeno. Koji bo nisu već od malena podučeni u religiji, rastu bez ikakova znanja prevažnih onih stvari, što no jedino mogu njetiti u ljudih ljubav kreposti, a požude razumu protivne susprezati. A takove stvari jesu poznate one pomisli o Bogu stvoritelju; o Bogu sudcu i osvetniku; o nagradah i kaznah, koje nas čekaju na drugom svietu; o nebeskih pomagalih, što nam ih donio Isus Krist, da uzmognemo rečene one dužnosti revno i sveto vršiti. Bez poznavanja ovih stvari bit će sva daljnja duševna naobrazba nezdrava i kriva: mladež, neobiknuta strahu Božjem, ne će moći podnositi nikakove stege krepostna života, pa ne imajući srca, da ikada što uzkrati pohotam svojim, lako će se dati na državne prevrate zavesti . . . .“

Gdje Leon XIII. govori, kako i papa i biskupi revno nastoje o tom, da ne stane nevolja, koje dan danas priete družtvu i na pose državi u Francuzkoj, veli biskupom medju ostalim:

„. . . Pa u to vi ponajpače ulažete svoju pažnju, brigu i misli svoje, da mladeži priskrbite valjanu naobrazbu, ter ne propustiste pokazati, koliku će pogubu nanieti i samoj državi osnove, što ih neki proti crkvi snuju“.

Bodri ih onda sv. Otac, da i nadalje tako revnuju, a osobito da rade što *složnije i jednodušnije.* „Svim valja da su iste misli i ista svrha, i gdje je zajednička stvar, treba da se i postupa slično.

„Poskrbite se“, veli odmah zatim, „**da nigdje ne manjka škola,** u kojih se gojenci što pomnije podučavaju, da upoznadu nebesko blago milosti i dužnosti svoje prama Bogu, te se uče podpuno poznavati crkvu i njojzi se pokoravati, i to tako, te su u duši uvjereni, da je vriedno podnositi za nju sve težkoće“.

Papa hvali u tome i neustrašivu vjeru i veliku požrtvovnost mnogih svjetovnjaka Francuza, a poimence ih hvali, „što se uz

Digitized by Google

ogroman trošak i napor skrbe za naobrazbu mladeži". — Misli ovdje papa *na osnivanje i uzdržavanje toliko privatnih katoličkih škola.*

(„Acta" II. 44.—52. — „Kat. Dalm." 1884. br. 11. i 12. — „Chr. päd. Bl." 1884. br. 5.).

Sv. je Stolica, veli Leon XIII., *vazda otvoreno odsudjivala tako zvane mješovite ili bezkonfesijonalne škole. Papa hvali i preporučuje strogo konf. katoličke škole. Roditelji imadu prvu, neodvrzivu dužnost i pravo na valjan, kršćanski uzgoj svoje djece*, koje ih dužnosti nitko, a najmanje država riešiti niti im toga prava oduzeti ne može; *roditelji moraju strogo paziti, da se u školi ništa ne nadje, što bi povriedilo ma u čem vjeru ili ćudoredje djece, već takove da budu škole*, da će u njih djeca već za rana uz znanje svjetovnih stvari dobivati i valjanu te dostatnu katoličku obuku, koja nije odieljena od ostale obuke; u tih škola treba da se djeca za rana uče *strahu Božjemu, ljubavi prama Bogu i svetoj crkvi, za koju da budu pripravni sve žrtvovati.*

Crkva, *kojoj su i kršćanski roditelji kao uzgajatelji podloženi, imade*, veli Leon XIII., od Boga, Početnika svoga, *strogo pravo i strogu dužnost*, „**da revno pazi, kakovimi se propisi i nauci obrazuje mladež, koja je pod njenom vlašću**" — *to jest sva katolička, kršćanska* dakle i *školska mladež.* Po tom imade crkva od Boga, Početnika svoga, pravo i dužnost, da ulazi u škole, da tu neodvisno od ikoje ine vlasti *nadzire i rukovodi sav uzgoj i svu obuku školsku*, a ne samo nauk vjere u ona cigla dva sedmična sata: dakle joj nedvojbeno po Bogu pripada pravo i dužnost, *prosuditi i školske knjige,* da li su prama kršćanskoj nauci i kršćanskome uzgoju i dr. sl.

Priznaje li zakon naš školski sve to crkvi? Priznaje li joj to bar podpunoma iznimna VI. glava toga zakona? Jesu li naše škole takove, kakove Leon XIII. hvali i preporuča? — Velimo odlučno: Ne. — Dakle što sudi sv. Stolica o našem škol. zakonu? što o VI. njegovoj glavi? —

16. Jedna od najznamenitijih *enciklika Leona XIII.* jest bez dvojbe *enciklika* „H u m a n u m g e n u s" *na biskupe svega katol. svieta o sljedbi slobodnih zidara — framasuna od 20. travnja 1884.*, a govori papa u njoj bar *prigodice i o kršćanskom uzgoju mladeži*, te o *današnjem modernom školstvu i uzgoju.*

Jerbo je enciklika dosta velika, ne dopušta nam prostor, da joj sadržaj točnije priobćimo, niti ne bi to služilo našoj svrsi, već ćemo ona mjesta navesti, koja baš izrikom govore ob uzgoju i školi.

Digitized by Google

Odkriva sv. Otac bogomrzke spletke i osnove slobodnih zidara, te riše njihovo po crkvu i državu jednako pogubno djelovanje, a na pose, kako framasuni, sliedeć naturalizam, zabacuju, kao i ovaj, i na tle obaraju *i samu naravnu vjeru i moral.* Pa jer hoće, da družtvo pridrži samo tako zvani slobodni ili gradjanski mora bez pozitivne religije, *nastoje, da u tom duhu i mladež uzgajaju, odstraniv od uzgoja kršćansku vjeru i kršćanski moral;* al papa ujedno i pokazuje, kako je taj „gradjanski moral“ slab i nemoćan, kako nije sposoban, da bude jak bedem proti navalam strasti, a čvrst osnov krepostnu životu, te kako taj moral nuždno rodi užasnimi rodovi bezpuća i nepoštenja.

Gdje sv. Otac govori dalje, što slobodni zidari skupa sa naturalistami uče o *porodičnom životu,* i gdje spominje, kako oni zabacuju i svetost braka, napominje on takodjer *osobito živo nastojanje slob. zidara, da u svoje ruke dobiju uzgoj mladeži,* te veli:

„N a j v e ć o m p a k o j e d n o d u š n o š ć u r a d i s l j e d b a s l o b o d n i h z i d a r a o t o m e, d a n a o b r a z b u (obuku i uzgoj) m l a d e ž i s e b i p r i s v o j i. Drže bo, da mogu nježnu i gibku omladinu lako po svojoj volji obrazovati i navraćati ju, kamo oni hoće: a od toga da nema ništa shodnijega, da pomladak gradjana za državu takovim stvore, kakovim oni snuju. *S toga ne dopuštaju službenikom crkve, da pri uzgoju i obuci djece ma kako učestvuju, bilo naučanjem, bilo nadziranjem; a na više mjesta već su i postigli,* **da je sva naobrazba mladeži u rukuh svjetovnjaka“**, (I kod nas! O. p.) *„isto tako, da se pri ćudorednom uzgoju ništa ne upliće od onih prevažnih i presvetih dužnosti, koje čovjeka s Bogom vežu.“*

A kad na koncu papa *preporuča sredstva,* kojimi treba raditi proti crnim osnovam framasûna, spominje na četvrtom mjestu *kršćansku obuku i kršćanski uzgoj mladeži,* veleći:

„Na četvrtom mjestu, da tim laglje postignemo ono, što hoćemo, p r e p o r u č a m o v j e r n o s t i i p a ž n j i v a š o j o s o b i t i m n a č i n o m *mladež,* jer je ona nada družtva ljudskoga. Najveći dio svojih briga posvetite njenoj naobrazbi: *niti ne mislite, da je ikoja brižljivost tolika, da ne bi trebalo još veću upotriebiti,* **da se omladina obrani od onih učitelja i škola, od kojih se je bojati kužna duha sljedaba“** (framasunskih).

(„Acta“ II. 56.—75. — „Kat. Dalm.“ 1884. br. 27.—30. — „Chr. päd. Bl.“ 1888. br. 9. str. 150.).

Digitized by Google

Tko će reći, *da naš školski zakon, da njegova VI. glava zajamčuje crkvi, to jest biskupom i dušobrižnikom onaj posvemašnji i neodvisni uticaj u školu, u školsku obuku i uzgoj školski, koji im je nuždan, imadu li onako paziti i njegovati kršćansku naobrazbu mladeži, kako im to u ovoj enciklici sv. Otac preporuča i nalaže?* — Tko će tajiti, *da oni, koji su godine 1874. školu oteli crkvi i predali ju posvema u ruke svjetovnoj vlasti, te koji su ju od onda pa do sada u tom smjeru dalje vodili, što novim zakonom školskim, što provedbenimi naredbami, — da oti, ne idu, ma i ne znajući možda, za istim ciljem, koji si je cilj glede mladeži postavila sljedba, koju sv. Stolica u ovoj enciklici najvišim svojim ugledom svečano odsudjuje? Taj je cilj:* crkvu katoličku, a s njom svaku vrhunaravnu religiju, koliko se već gdje može, što više odagnati od obuke i uzgoja mladeži, a tim najsigurnije i od družtva ljudskoga. Ne može li gdje postići taj cilj podpunoma, a ono nastoji ta sljedba postići, što gdje može, radeći medju tim svimi silami, i potajno i javno, da osnovu svoju podpuno izvede, kako joj je to već uspjelo u Francuzkoj, u Italiji i druguda, a do god. 1884. i u Belgiji. Kod nas, istina, nije školstvo još tako duboko zabrazdilo, al je očito, da se onamo smjera. —

17. *U govoru, što ga Leon XIII. negdje početkom god. 1885. reče hodočastnikom iz Njemačke,* koji su bili došli pred njega, da se poklone Namjestniku Kristovu, veli medju ostalim:

„Bila vam vazda prva briga kršćanski uzgoj mladeži, a daleko bili od mladeži otrovni pašnjaci, to jest one škole, **u kojih je vjera i ćudoredje pogibelji izvrženo.**“ („Chr. päd. Bl.“ 1885. br. 8. str. 149.).

Tim riečim ne treba komentara. —

18. I u sliedećoj divnoj i velikoj *enciklici Leona XIII.* „Immortale Dei“ *od 1. studenoga 1885.* na sve biskupe katol. svieta „*o kršćanskoj uredbi država*“ ima mjésta o školi i uzgoju, i to u onom odsjeku, gdje papa govori o tako zvanom „modernom“ (t. j. protukršćanskom) „državnom pravu“, poteklom od novotara XVI. vieka, te o dužnosti, što ju imadu dan danas katolici državljani.

Razloživ papa temeljito, učeno i jasno, kako valja da je po nauku sv. evangjelja i samog zdravog razuma uredjena valjana država; na kojih nepromjenljivih načelih treba, da je osnovana; koja su joj prava, a koje dužnosti; kakov joj je odnošaj prama crkvi, otome najsavršenijemu, najpodpunijemu družtvu: razlaže i pobija i *načela modernoga državnoga prava,* po kojem hoće, da se u državnoj uredbi ne treba ništa obazirati na pravu crkvu, na pravu vjeru, na objavu, na Boga; pokazuje, kako ta moderna država dira u prava crkve, pače kako ju lišava

Digitized by Google

svake samostalnosti; kako ju skroz podvrgava svjetovnoj vlasti, te ju izravnjuje sa sljedbami nekatoličkimi, ili ju još i na niže mjesto postavlja; a to da znači, crkvu izbrisati sa lica zemlje.

„Crkvi", veli papa, „koja po zapoviedi i po nalogu Isusa Krista mora da uči sve narode, zabranjuju, uplitati se u javnu obuku puka." Pa i u stvarih mješovitih, koje svojim načinom pripadaju i crkvi i državi, preziru crkvene zakone, kao n. pr. kod braka itd. „U jednu rieč, tako postupaju sa crkvom, da ju, odrekav joj narav i prava savršena družtva, *stavljaju u isti red sa ostalimi zajednicami* (družtvi, zadrugami), koje postoje u državi: pa s toga, ako i posjeduje kakovo pravo, ako posjeduje kakovu takovu zakonitu vlast da djeluje, to vele, *da ona to posjeduje dozvolom i kao dobročinstvo vladâra države.* . . . ."

„Tako nastoje i hoće u današnjoj većini ljudi toli obljubljenoj modernoj državi crkvu ili posve iztriebiti, ili ju držati sputanu i sapetu u okovih državne vlasti. Javno djelovanje smjera većim dielom onamo. Zakoni, državna uprava, naobrazba mladeži bez religije, plienjenje i ukidanje duhovnih redova, razor svjetske vlasti rimskih papa, sve to smjera na to, da podsieku žile kršćanskim inštitucijam, te da i slobodu katoličke crkve s-uze, a prava ostala da joj okrnje."

Papa za tim pojedince dokazuje, kako je takova državna uredba i proti *samomu zdravomu razumu.* Na pose dokazuje, „da je velika i pogubna bludnja, crkvu, koju je sam Bog osnovao izključiti iz javnoga života, od zàkôna, od naobrazbe mladeži, od porodice. . ." Papa pokazuje, kako su te bludnje rimski pape već i prije odsudili; al ujedno tumači i pravi smisao tih odsuda, a zabacuje krivo tumačenje, kao da crkva državno ustrojstvo kao takovo zabacuje, ma i narod sudjelovao u državnoj upravi, ili kao da crkva ne dopušta, da se ina bogoslužja u državi trpe, kad su tomu veliki razlozi, ili da je neprijateljica pravoj gradjanskoj i političkoj slobodi, ili napredku znanosti i dr. sl.

Konačno razlaže papa, koje su dužnosti kàtolîka u današnjih prilikah, to u privatnom, to u javnom životu; pa medju te dužnosti *broji i valjanu naobrazbu mladeži.* „I to je važno za javno blagostanje, da (katolici) mudro sudjeluju kod gradjanske uprave: te o tome treba najviše nastojati i to izposlovati, da bude javno osiguran uzgoj mladeži u religiji i kreposti onim načinom, kako to dolikuje kršćanom; do tih stvari u velike stoji dobrobit država. . . ." („Acta" II. 146. do 168.).

Ova je enciklika osobito i s toga znamenita po nas, *što jasno i glasno odsudjuje krivo načelo o neograničenoj vrhovnoj vlasti države* nad svimi zajednicami i ustanovami, što postoje u ljudskom družtvu, t. j. nad cjelokupnim družtvom, dakle i nad po-

Digitized by Google

rodicom, orkvom i *školom*, kao da je država i družtvo čovječje jedno ter isto. *A na toj poglavito bludnji sazdan je i naš škol. zakon i naše školstvo!* Dakle? —

19. Ako je *Leon XIII.* u većini navedenih dosad izprava samo više kao uz put i prigodice govorio *o konfesijonalnoj školi* a ono je to glavni, malne izključivi predmet njegova kratkoga *pisma na englezke biskupe od 27. studenoga i. g. 1885. o kršćanskih školah;* pa za to držimo umjestnim, da to pismo doslovce, u prevodu dakako, priobćimo.

„Prokušana vjera i osobita odanost vaša prama ovoj apoštolskoj Stolici divno se ukazuje u zajedničkom pismu, što ga od vas nedavno primismo. No ono Nam još puno više godi s toga, jer prejasno utvrdjuje ono, što već bijasmo dobro znali, da brigu svoju i misli svoje u velike posvećujete stvari, za koju skoro da nikakove skrbi ne mogu biti tolike, a da ne bi držali, te treba još i većih za nju na se uzeti. Mislimo, kršćansku naobrazbu djece vaše, o kojoj ste nedavno, posavjetovavši se medju sobom, neke stvari probitačno odredili, te scienili, da ih valja Nam dojaviti."*)

„Osobito Nam pako u toli važnom djelu godi ota pomisao, da vi, častna braćo, ne radite osamljeni. Nije Nam bo nepoznato, kolika u tom pogledu ide zasluga cjelokupni stališ svećenika vaših, koji se najvećom ljubavlju i ne plašeći se potežkoća pobrinuše, da otvore škole za djecu; te oni, preuzevši na se službu učiteljsku, divnom revnošću i uztrajnošću ulažu trud svoj u naobrazbu mladeži u kršćanskoj ćudorednosti i početnom znanju. S toga, koliko je rieč Naša moćna, bilo da ih sokoli, bilo da im daje zasluženu hvalu, nastavljali vaši duhovnici sticati si zasluge po djecu, te uživali Našu osobitu preporuku i naklonost, izčekujući mnogo veću nagradu od Gospodina Boga, za koga se trude i muče."

„Niti ne držimo manje preporuke vriednom dobrotvornost kàtolîka u tom pogledu. Znamo bo, da oni znadu prinositi, što god je nuždno za uzdržavanje škola: a to da ne čine samo oni, koji su imućniji, već i oni, koji su oskudniji i siromašni, pak je nešta

---

*) Papa misli onih 7 rezolucija o katoličkih školah, što su ih englezki biskupi iste godine izdali, te koje smo i mi naveli gore (na str. 443.). O. p.

Digitized by Google

liepa i nada sve velika, da oni često u samom svom siromaštvu znadu smagati šta, da to rado prinesu za naobrazbu djece."

„Za cielo, u naše razvraćeno doba, gdje no plemenitoj i nježnoj omladini prieti sa svih strana toliko i toli raznovrstnih pogibelji, *jedva da je išta moći pomisliti sgodnije, nego li, da bude umna naobrazba sdružena sa pravom naukom vjere i ćudoredja.* Za to izrekosmo ne jednoč samo, da Mi *vrlo odobravamo* one tako zvane *slobodne škole*, osnovane trudom i darežljivošću privatnika po Francuzkoj, Belgiji, Americi i po naselbinah britanskoga carstva, pa da želimo, te se one, koliko je moguće, umnožile i cvale velikim brojem gojenaca. I Mi sami, motreći sadašnje prilike u Gradu (Rimu), ne prestajemo svim marom i velikimi troškovi nastojati, da rimska djeca dobiju obilan broj takovih škola. U njih bo i po njih ohranjuje se ona najveća i najbolja baština, što ju od pradjedova svojih baštinismo, to jest neokrnjena katolička vjera, a osim toga zajamčena je time sloboda roditelja; a što je u toli neobuzdanoj najpače slobodi govorenja i djelovanja najnuždnije, uzgaja se državi dobar pomladak gradjanstva: nitko bo nije bolji od onoga, koji je od djetinstva uvjerenjem i životom prigrlio kršćansku vjeru. Prvi početci i kanoti klica svekolike uljudbe, koju je Isus Krist rodu čovječjemu božanskom svojom moću pribavio, nalaze se u kršćanskome uzgoju djece; a to s toga, što će države biti po prilici onakove, kako su djeca od malih nogu uzgojena. Obara dakle svu drevnu mudrost i državam podkapa temelje pogubna bludnja onih, koji vole, da djeca bez ikakove religijske obuke rastu. Odtuda razabirete, častna braćo, koli se je otcevom porodice brižno čuvati, da djece svoje ne povjeravaju školam, u kojih ne bi mogla dobivati religijoznu obuku."

„Što se tiče vaše Britanije, to Nam je poznato, da ne samo vi, već u obće vrlo mnogi iz vašega naroda jesu ne malo samo zabrinuti za religijoznu naobrazbu djece. Premda se bo u svem ne slažu s Nami, ipak shvaćaju, koliko je važno i za privatno i za javno dobro, da ne propadne baština kršćanske mudrosti, što ju od Gregorija Velikoga, predšastnika Našega, po blaženom Augustinu primiše pradjedovi vaši, te koju ni žestoke bure, koje iza toga usliediše, posve ne razoriše. Znamo, da imade i danas više ih plemenita i odlična srca, koji marljivo nastoje, sačuvati si pradjedovsku vjeru, te radjaju rodova ljubavi, koji niti su riedki, niti maleni. Koliko god puta o toj stvari razmišljamo, toliko puta nas to u srce dira: gojimo bo otčinku ljubav prama tome otoku, koga posve pravo prozvaše hra-

Digitized by Google

niocem svetaca; pa taj značaj, što ga napomenusmo, daje nam najveću nadu i kanoti neki zalog spasa i sreće Britanaca. Uztrajte s toga, častna braćo, voditi poglavitu brigu za mladež: vršite posvuda revno biskupsku službu, i gdje god naidjete na dobru kakovu klicu, s veseljem ju i puni nade njegujte; a Bog, koji je bogat milosrdjem, dati će, da uzraste."

„Kao zalog nebeskih darova i dokaz Svoje blagohotnosti, podieljujemo vam i svećenstvu, te puku, pojedincem vam povjerenomu, preljubezno u Gospodinu apoštolski blagoslov."

„Dano u Rimu kod sv. Petra dne XXVII. novembra MDCCCLXXXV., papovanja Našega godine osme."

„Leon papa XIII."

(„Acta" II. 169.—171. — „Kat. Dalm." 1885. br. 85. — „Chr. päd. Bl." 1888. br. 9. str. 150.).

Evo kako *Leon XIII. hvali i odobrava*, da ne može više, osnovanje i uzdržavanje *slobodnih katoličkih pučkih škola*, te kako uznosi i slavi njihove osnovače i pomagače! A upravo je prenježna poput brižljive majke ljubav njegova i skrb za „plemenitu, i nježnu omladinu", za djecu, za mladež: to su njegovi ljubimci. Brige, što se ulažu u njen uzgoj, nikad nisu Leonu XIII. dosta velike, a da ta stvar ne bi zavriedila još i većih, — kako je to još i drugom sgodom izrekao.

No Leon XIII. *ne hvali* i ne uzvisuje ovdje škole *bezkonfesijonalne ili nekonfesijonalne*, kakove su i naše, u kojih je sav konfesijonalni uzgoj stisnut u 2 sedmične ure nauka vjere i u nekolike religijske vježbe; *niti ne hvali* Leon XIII. škole *nazovi „konfesijonalne"*, od države podpunoma ovisne, kakove na papiru stvori VI. glava našega škol. zakona, koje od konfesijonalnosti nemaju drugo, van ime i trošak crkvenih občina: već Leon ovdje *hvali škole slobodne, katoličke*, kakove katolici uzdržavaju po Americi, Francuzkoj, Belgiji i druguda; koje su *strogo vjerske, konfesijonalne;* u kojih vlada duh katoličke crkve u svemkolikom školskom radu; gdje duh kršćanski proveja sve predmete; gdje je crkva vrhovna upravljačica i nadzornica škole, a gdje se država ne pača u njihovu nutarnju uredbu. *Takove škole hvali i uzvisuje Leon XIII. i Pijo IX. i svi pape, koji o njih govore: takove bo crkva želi.* —

20. Ob uplivu crkve na školu govori i *konkordat sv. Stolice sa Crnom Gorom od 18. kolovoza 1886., i to u čl. VIII.,* koji glasi: „**Nadbiskup će po svom pastirskome zvanju upravljati religijoznim obučavanjem katoličke**

Digitized by Google

mladeži po svih školah, i, u sporazumu sa vladom, **postavljat će duhovnika kojega ili katoličkoga učitelja za predavanje religije u državnih školah**; a taj će primati istu plaću, što ju primaju i učitelji. U mjestih pak, gdje su mješćani sa svim ili u velikoj većini katolici, vlada će u državnih školah **za učitelje odabrati ljude, ugodne crkvenoj oblasti.**"

(Vidi izvorni taljanski tekst u „Acta" II. 215.—217., a sr. i „Kat. Dalm." 1886. br. 76.).

U konkordatih crkva za volju miru i slozi zahtieva obično, kako je poznato, radje manje, nego li više, nego li što crkvu po strogom pravu ide. *Crkvi se u crnogorskom konkordatu priznaje vlast*, da u sporazumu sa vladom *sama imenuje učitelje religije u svih državnih školah*, a ne kako u nas, da ih vladi na imenovanje samo predlaže; vlada se *kod imenovanja učitêlja* za državne škole u onih krajevih, gdje je ili čisto ili velikom većinom katoličko pučanstvo, *obazire na želje crkvene oblasti. U nas ni toga nema; a što je u VI. glavi škol. zakona crkvi priznano, i to je samo uvjetno i iznimno.* —

21. Važnija je za nas, jer se bliže tiče i naše domovine, izjava *Leona XIII. o konfesijonalnoj školi u enciklici* „Quod multum" *od 22. kolovoza 1886. na biskupe Ugarske o potrebah crkve u Ugarskoj,* povodom dvjestagodišnjice oslobodjenja Budima od Turaka.

Prosboriv papa o postojanoj skrbi rimskih papa za Ugarsku, te o dobročinstvih, što ih od katoličke religije ubraše i narodi i vladari Ugarske, nastavlja pokazivati, kako je upravo dan danas po javni poredak nuždna religija, dočim se na daleko širi kuga socijalizma; pa s toga da moraju oni, koji misle dobro po družtvo, dopustiti, da *crkva u podpunoj svojoj slobodi* uzmogne blagoslovno uticati u narode. Na pose veli papa o Ugarskoj: „S toga razloga željeti je poglavito, da crkva po svem kraljevstvu ugarskom uživa podpunu i neokrnjenu slobodu, kakovu je drugda uživala, i kojom se ona služi jedino na obću korist. Mi za cielo nada sve želimo, da se iz zàkôna odstrane one stvari, koje su u neskladu sa pravi crkve, te koje umanjuju njenu djelatnost, a škode izpoviedanju katoličke vjere."

Papa poziva biskupe, da s njime skupa o tom uztrajno rade, e bi se te zapreke, koje prieče slobodu crkve, zakonitim putem odstranile.

A dok su u kreposti postojeći crkvi neprijazni zakoni, da im valja svim marom o tom nastojati, kako će ti zakoni biti barem

Digitized by Google

što manje štetonosni po spas duša; ujedno da valja živo i revno napominjati gradjanom, koja je u tom pogledu pojedincem dužnost. Nekoje točke hoće sam papa da spomene.

Najprije govori o kršćanskom braku, a onda prosliedi jednako obilno, kako i o braku, govoriti *o kršćanskoj naobrazbi mladeži,* te veli: „A ni po državu ne će biti manja korist, bude li providjeno, da se mladež već od malih nogu pravo i mudro naobrazuje. Takov je dan danas duh vremena, da odveć mnogo ih i odveć uspješno nastoji učeću se mladež oteti nadzoru crkve i spasonosnomu uticaju religije. Posvuda su obljubili i zahtievaju tako zvane neutralne (bezkonfesijonalne), mješovite, svjetovnjačke (lajkalne) škole, tom naime nakanom, da gojenci rastu u najvećem neznanju najsvetijih stvari i u podpunom nehajstvu za religiju.

Jerbo je to zlo i razširenije i veće, nego li su ljekovi proti njemu, to gledamo, gdje se širi pomladak nehajan za duhovna dobra, nereligijozan, vrlo često bezbožan. Toliku nesreću odvrnite, častna braćo, od svoje Ugarske svim mogućim trudom i marom.

Da se mladež već od djetinstva obrazuje u kršćanskom ćudoredju i kršćanskoj mudrosti, to dan danas nije samo po crkvu, već i po državu toli važno, da važnije ne može biti. To već predobro pojimaju svi, koji pravo misle: pa s toga vidimo, kako su katolici na mnogih mjestih i u velikom broju vrlo zabrinuti za valjanu naobrazbu djece, te kako se osobito i uztrajno trude i nastoje oko te naobrazbe, ne bojeći se ni velikih troškova, ni velikog napora. Znamo i to, da mnogi takodjer u Ugarskoj u sličnoj namjeri nastoje i rade ob istoj stvari; al sve jedno, dopustite, častna braćo, da vašu biskupsku revnost sve to više pobudimo. — Mi za cielo, shvativši važnost stvari, moramo željeti i htjeti, da u javnoj naobrazbi mladeži bude crkvi podpuno slobodno, vršiti onu zadaću, koja joj je Bogom povjerena: te ne možemo, a da vas silno ne molimo, e bi svoj trud u to revno ulagali. Medjutim dederte opet i opet opominjajte otceve porodice, da ne dadu, te im djeca polaze one škole, u kojih se je bojati, da će im nastradati kršćanska vjera: a ujedno izposlujte, da bude dosta škola, preporuke vriednih sa zdrave

Digitized by Google

naobrazbe i sa čestitosti učitelja, koje stoje pod vašom upravom i pod nadzorom svećenstva." (Što će na to naš školski zakon? O. p.) „To vriedi ne samo za početne škole, već i za škole, namienjene znanstvenoj naobrazbi i višim znanostim."

Sad govori papa biskupom *o srednjih školah*, te veli, da su predji njihovi, na pose kraljevi i biskupi velikom darežljivosti mnogo tih zavoda osnovali sa izričnom i čistom nakanom, da (ti zavodi) *promiču katoličku religiju* . . .", „da istina katoličke religije tamo, gdje je cvala, ostane nepomućena, a gdje bijaše nagrdjena, da se popravi, a bogoštovje da se svuda razširi." U takovu namjenu da je primjerice kardinal nadbiskup Pazmany glasoviti budapeštanski licej osnovao, a kralj Ferdinand potvrdio.

Papa zna, da su biskupi vazda revno nastojali, da oti zavodi sačuvaju svoj katolički značaj, da ostane domaća uprava, uredba i učiteljstvo u vlasti crkve i bìskûpa. Neka i nadalje svim marom o tom nastoje. A to da će i postići, gledeći na odličnu nabožnost apoštolskoga kralja i na razboritost onih, koji državom upravljaju. Bude li s vremenom trebalo bilo novih takovih zavoda osnovati, ili postojeće proširiti, nada se papa, te ne će biskupi uzmanjkati, da nasliede primjere svojih predja.

Saznao je papa, da biskupi misle i posebno *valjano* **katoličko učiteljište** *osnovati. On želi, da taj spasonosni naum što prije izvrše.*

Na koncu prosborio je papa još o duhovnih sjemeništih, o zaptu medju svećenici, te duhovnoj pastvi vjernoga puka.

(„Acta" II. 218.—226. — „Kat. Dalm." 1886. br. 63. — „Chr. päd. Bl." 1886. br. 21. str. 362.). —

Papa u toj enciklici usrdno preporuča i nalaže biskupom, da svu svoju brigu ulažu u kršćanski uzgoj i obuku mladeži, da odvrate od svoje domovine nesreću bezkonf. škola, a da odvraćaju roditelje od škola, pogibeljnih za vjeru katoličku; papa im živo meće na dušu, *neka se pobrinu za dovoljan broj katoličkih škola, u kojih su učitelji valjani katolici, čestita ponašanja, a škole same valja da stoje pod upravom bìskûpa i pod nadzorom svećenstva.* — *Kako je u nas glede toga?*

Škole su u Ugarskoj još većim dielom bar *donekle konfesijonalne;* pa se papa ipak tuži, da su i tamo *prava crkvena sadašnjimi zakoni okrnjena. Je l' u nas bolje?* —

22. U božićnoj *alokuciji kardinalskome sboru od 24. prosinca 1886.* tuži se Leon XIII. na biesni rat, što ga vode neprijatelji crkve, na pose u samom Rimu neposredno proti apoštolskoj Stolici. Te navale da su se u zadnje doba strašno

Digitized by Google

umnožile, te je svaki dan očitije, kakove se osnove skrivaju pod kojekakvimi izlikami proti crkvi.

Papa spominje pojedine te navale, a medju ostalimi tuži se i *na protukršćansku naobrazbu mladeži,* veleći: „Sada se brusi sve oružje proti kršćanskoj obuci i kršćanskome uzgoju mladeži, i **danas se više no ikad zahtieva, da uzgoj ne počiva na katoličkih načelih; dapače mnogi otvoreno zahtjevaju, da bude taj uzgoj protukatolički!**"

(„Katol. Dalm." 1887. br. 1. — „Kat. List" 1888. br. 52. str. 420.).

Papa se tuži, da se sve oružje brusi *proti kršćanskoj obuci i kršćanskome uzgoju mladeži;* da neprijatelji sve jače zahtievaju, *neka uzgoj ne počiva više na katoličkih načelih*; pače mnogi hoće upravo *protukatolički uzgoj.* — *Počiva li sva školska obuka i sav uzgoj školski u nas, pa makar i po VI. glavi škol. zak. na katoličkih načelih?* — *Na to nije mučno odgovoriti.* —

23. *U alokuciji u konzistoriju od 25. studenoga i. g. 1887., u oči svećeničkoga jubileja papina,* hvali *Leon XIII.* ponajprije Bogu na riedkoj toj milosti, njemu samomu udieljenoj, da može taj jubilej slaviti; hvali Bogu i za to, što je dao, da je taj jubilej najsvečanije i nevidjeno dokazao jedinstvo crkve, te sinovsku odanost i ljubav kätolîka svega svieta prama sv. Stolici, što sve služi na slavu sv. crkvi.

Al ujedno spominje i *bjesnilo neprijatêlja crkve,* koji tim revnije nastavljaju i množe paklene svoje napadaje na crkvu, a u prvom redu i *na samu apoštolsku Stolice u Italiji i u Rimu. U ove napadaje broji papa osobitim načinom napadaje neprijatêlja na kršćansku naobrazbu mladeži,* te veli: „Ima i drugi razlog, koji ne da srcu Našemu, da miruje: bojimo se naime za mladež, budući da mnogi onamo smjeraju, **kako će gojence javnih škola sve to više oteti vlasti crkvenoj i u samoj religijoznoj naobrazbi.** Jasno je, koliko je ta stvar naročito kod kätolîka proti pravdi i pravici, te koliko u sebi sadržaje pogube i po privatno i po javno dobro..."

(„Kat. Dalm." 1887. br. 75.).

Ni kod nas nije religijozna naobrazba podpuno i neodvisno u rukuh i u vlasti crkve; a da VI. glava škol. zak. u tome malo šta mienja, pokazali smo već opetovano. —

24. *O katoličkoj naobrazbi mladeži i o katoličkih školah govori Leon XIII obširnije* u obsežnoj svojoj *enciklici na biskupe Bavarske od 22. prosinca 1887.*

Pošto je papa u uvodu spomenuo, kako su uspjeli dogovori sv. Stolice sa pruskom vladom o crkvenom miru u Njemačkoj, te pošto je pohvalio bavarske biskupe i puk bavarski radi stalnosti u vjeri i u odanosti prama sv. Stolici, počevši od prvoga osnutka kršćanstva u Bavarskoj, pa kroz sve bure i ne-

Digitized by Google

sgode tečajem prošlih vjekova, daje biskupom izdašne i točne naputke i savjete, kako će ponajprije promicati u kleru i zdravu znanost i čestitost života, a poimence, kako će što bolje urediti *naobrazbu duhovne mladeži*, za koju da je prije teoložkih nauka neobhodno potrebna nauka zdrave filozofije; a tu papa opet, kako obično, preporuča nada sve filozofiju sv. Tome Akvinskoga.

Odmah iza toga i u savezu sa naobrazbom mladeži duhovne *razpravlja papa u ciela dva odsjeka ob obuci i uzgoju mladeži u obće.* Donesimo sav taj odlomak s veće strane doslovce.

Veli papa: „Uz ovaj kano nacrt, kako valja njegovati duhovnu mladež, *rači Nam se i pravo je, privezati ono, što spada na mladež u obće:* za njenu bo naobrazbu vrlo se staramo, kako će što bolje i podpunije uspieti, bilo glede njege uma, bilo glede oplemenbe srca. — Nejačku je mladost crkva vazda materinski grlila; u njenu je obranu svom ljubavlju ulagala najviše truda i pripremila premnoga pomagala: tako je osnovala i nekoje duhovne redove, da obučavaju mladež u umienju i znanju, a osobito da ju uzgajaju u kršćanskoj mudrosti i kreposti. Ovako je na sreću bivalo, te je štovanje i ljubav prama Bogu lako prodirala u nježna srca; a odtuda se je u mladenačkih srcih vrlo rano razvijalo i do mala i usavršivalo čuvstvo dužnosti prama sebi, prama drugim i prama domovini, da se je moglo svemu dobru nadati. Crkva dakle imade sada pravedan razlog, da stenje, kad gleda, kako joj djecu njenu već u najnježnijoj dobi grabe, te ju sile, polaziti takove škole, gdje se ili ništa o Bogu ne uči, **ili samo nešta malo nepodpuno i s krivom naukom izpremiešano**; gdje nema nikakove brane proti poplavi bludnja, nikakve vjere u sveto slovo Božje, nikakove prilike istini, da samu sebe obrani. No od znanstvenih i naučnih zavoda izključiti ugled crkve katoličke, to je nada sve nepravedno s toga, što je služba naučati religiju, onu naime stvar, koja je svakomu čovjeku nuždna za vječni spas, od Boga predana crkvi; nijednome pako ljudskome družtvu nije predana, niti si je može ikoje družtvo prisvojiti; pa s toga (crkva) ovo svoje vlastito si pravo po pravici brani, a tuži se, kad joj je narušeno. — Osim toga valja paziti i nada sve nastojati, da se mladež **u školah, koje su crkvenu vlast ili posve, ili dieloma odvrgle**, ne izlaže kakovoj pogibelji, ili da joj se ne nanese kakova šteta u vjeri katoličkoj i u ćudoredju.

Digitized by Google

U tome pako puno će valjati vrstno svećenstvo i vrli poštenjaci, to ako nastoje oko toga, da se nauka religijska ne samo iz onih škola ne izgoni, već da zadrži ono mjesto, koje joj dolikuje, te da ju naučaju učitelji sposobni i odlično krepostni; — to ako nadju i pribave i drugih još kakovih pomagala, kojimi će se ta nauka neizkvareno i sgodno mladeži podavati. — Vrlo mnogo pako valjati će tu složan postupak i rad otaca porodice. Za oto treba ih, što je ikako moguće, osbiljnije i življe opominjati i poticati: neka se sjete, koli velike i svete dužnosti imadu prama Bogu glede djece svoje; kako ih moraju uzgajati, da budu podučena u religiji, dobra ponašanja, puna ljubavi i počitanja prama Bogu; koliku štetu počinjaju, ako lakovjernu i bezazlenu mladost pogibelji izlažu, povjeravajući ju sumnjivim učiteljem. Neka znadu otcevi porodice, da u tih dužnostih, koje su već tim, što su djecu izrodili, na se preuzeli, imadu po naravi i po pravici upravo toliko i prâva, i to prava takovih, da ih ne smiju ni u čem napustiti, i da im ih nijedna ljudska vlast ne smije okrnjiti, budući da je grehota, da čovjek čovjeka rieši dužnosti, koje čovjeka s Bogom vežu. To dakle neka promisle roditelji, da imadu istina težku dužnost, da djecu ohrane i obrane, *al da imadu još težu, da ih uzgoje* za bolji i važniji život, za život duševni; pa kad to sami po sebi ne mogu opraviti, da su svakako dužni, opraviti to time, da ih drugi u tom zamiene, — e će djeca nuždni religijski nauk čuti i primati od valjanih učitelja. *Ele ni onaj prekrasni zaista primjer bogoljubnosti i darežljivosti nije riedak, da su katolički muževi u mjestih, gdje nema drugih javnih škola, osim tako zvanih* **neutralnih (bezkonfesijonalnih), velikim trudom i troškom otvorili svoje posebne škole, i da ih jednakom uztrajnošću uzdržavaju. Da se takovih prekrasnih i najsigurnijih zakloništa mladeži, gdje je treba, prama stvarnim i mjestnim prilikam, sve više osnuje, to je nada sve željeti.**"

„Ni to nije smjeti mûkom mimoići, da je kršćanska naobrazba mladeži i samoj državi prekoristna. Jasno je za cielo, da se je *bezbrojna i silna kvara bojati onoj državi,* u kojoj je iz nastavnog sustava i naukovne osnove *izključena religija,* ili, što je još gore, gdje je taj sustav i ta osnova *religiji protivna.*

Digitized by Google

Papa zatim i pokazuje, kako ovo zapostavljanje one božanske nepogrešljive učiteljske vlasti, što ju je Bog predao crkvi, nuždno vodi do naturalizma i racijonalizma, a ovaj do prezira svake ljudske vlasti i svakoga auktoriteta; a tim je gotovo razsulo svake ljudske zajednice, dakle i svake države, a preobladati će posvuda oružana sila i zločini. „Pa zar će moći država", pita papa, „sama svojimi silami odvratiti od sebe toli kletu nevolju? zar će to moći, boreći se proti crkvi? — Stvar je za svakoga razborita čovjeka jasna i očita. — Dakle sam državnički razbor svjetuje, da valja u obuci i naobrazbi mladeži pustiti biskupom i svećenstvu, neka vrše svoju dužnost, pa da valja marno paziti, e se ne **pozovu na toli uzvišenu službu učiteljsku ljudi, koji su u religiji mlačni, te za nju mare i ne mare, ili koji su crkvi očito protivni.** To bi pako bilo još nepodnosljivije, kad bi se takova duha ljude biralo, da predavaju nauke svete, od sviju najodličnije."

Papa meće biskupom na dušu, da od svojih stada svimi silami odvrate pogibelji, što priete od pogubnih, al često hinbenih i pritajenih zamka *slobodno-zidarskih*, u koje znadu „osobito neizkusnu i nejaku mladež jadno uhvatiti, hineći često i nabožnost i ljubav". Isto tako natuknu i zakone crkvene u pogledu *pogibeljnog obćenja sa nekatolici.*

Napokon potiče papa sve i svakoga, *da složno i odvažno rade za katoličku stvar u Bavarskoj*, u zemlji pretežno katoličkoj, a to i javno i na polju političkom, a isto tako da krepko radi za toli *nuždnu slobodu crkve, družtva samim Kristom osnovana, od države i različna i neodvisna, družtva nuždna, savršena, podpuno slobodna.*

(„Kat. Dalm." 1884. br. 5., 6. i 7.).

I opet pitamo, da li naš školski zakon sa svojom VI. glavom pruža biskupom, svećenstvu takovu slobodu u školi, da li im priznaje takov uticaj u školu, *da uzmognu onako bditi nad katol. naobrazbom, kako to papa želi i nalaže ?* Da li su škole, našim škol. zakonom i njegovom VI. glavom stvorene, takove, kakove i u ovoj enciklici papa nada sve hvali i želi? Da li je njime zajamčeno, e će biti učitelji pravi, revni kršćani katolici, svim srcem odani svetoj crkvi? Da li je crkvi zajamčena ona sloboda, od države neodvisna, koju papa zahtieva? Da li je naš škol. zakon i VI. mu glava napokon osnovana na principu, što ga tu papa izriče glede prvotnoga i neodrecivoga prava porodice na naobrazbu djece, tako da su i učitelji samo zamjenici roditêlja? Da li naš školski zakon sa svojom VI. glavom pruža katoličkim roditeljem onu slobodu, koja ih ide, da

Digitized by Google

svoju djecu dadu onako uzgajati i obučavati, kako im to njihova dužnost i sviest katolička nalaže, da ih povjeravaju samo valjanim školam i učiteljem, koji su revni i odani katolici? Opet velimo, *da ne, i sto put ne. Odobrava li dakle sv. Stolica naš školski zakon i iznimnu njegovu VI. glavu?* —

25. *U konkordatu sv. Stolice sa republikom Kolumbijom u Americi od 31. prosinca 1887.* govori dieloma čl. XI., a osobito čl. XII., XIII. i XIV. *o pravu crkve katoličke na školu. Al i u I. čl.* zajamčuju se crkvi sva prava njena, dakle uključno i pravo slobodna uticaja u obuku i uzgoj mladeži i u školstvo. Glasi pako:

„Čl. I. Religija katolička, apoštolska, rimska jest religija republike Kolumbijske; javna oblast pripoznaje istu bitnim elementom (bitnom sastavinom), na kom postoji družtveni poredak, i obvezuje se, da će nju, kao što i njene službenike, svojom zaštitom pomagati i braniti, te ju u uživanju njenih prava i povlastica neozliedjenu čuvati.“ Nadalje glasi:

„Članak XI. Sveta će Stolica pružati vladi pomoć i sudjelovanje (svoje), da se u Kolumbijskoj republici uvedu duhovni redovi, koji se poglavito bave djeli (kršćanske) ljubavi, misijami, naobrazbom mladeži, obukom u obće, i drugimi djeli javne probiti i dobrotvornosti.“

„Čl. XII. U sveučilištih, kolegijih, školah i drugih naučnih zavodih morati će javna naobrazba i obuka biti prikladjena i uredjena **prama pravilu dögmâta i prama nauci ćudoredja katoličke crkve.** U svih je ovih učilištih obuka u religijskom nauku obvezatna, a obavljati će se u njih često i nabožne vježbe katoličke religije.“

„Čl. XIII. S toga imat će dotični mjestni ordinariji (biskupi) **pravo**, bilo po sebi, bilo po posebnih odaslanicih, **spomenuta učilišta nadzirati**, kao takodjer **knjige**, koje rabe kod predavanja, **pregledati** u pogledu onoga, što se odnosi na nauk vjere i ćudoredja. Nadbiskup će bogotski označit knjige ili spise, po kojih se imadu u sveučilištih predavati znanosti religije i ćudoredja; pa da bude obuka u tih znanostih jednolika, odabrat će isti nadbiskup u dogovoru sa drugimi mjestnimi ordinariji knjige, po kojih se imade u ostalih javnih učilištih predavati. Vlada će paziti, da se

Digitized by Google

ne bi u klasičnih naucih (humaniora), ili u znanostih, i u obće u svake vrsti naucih iznielo nazora, koji bi se protivili katoličkim dogmatom, te dužnomu strahopočitanju i štovanju prama crkvi."

„Čl. XIV. Dogodi li se, da koji učitelji ili profesori znanosti religije i ćudoredja proti odredbam i propisom vlade šta naučaju, što se ne slaže sa katoličkom naukom, moći će im mjestni ordinarij oduzeti vlast naučanja."

(Vidi lat. original u „Kat. List." 1888. br. 29. str. 235., br. 30. str. 242. i 243.).

Ako išto, a to ovaj konkordat jasno kazuje, da katolička crkva nikako ne može biti zadovoljna s onim uticajem u školu, u obuku i uzgoj mladeži, što joj ga školski naš zakon, ili VI. glava toga zakona kao po milosti dopušta. U konkordatih, kako već rekosmo, crkva navadno ni ne traži na vlas svega onoga, na što bi strogo imala pravo, ili kako sam Leon XIII. u spomenutoj gore enciklici na bavarske biskupe od 22. pros. 1887. veli: „... rimska je Stolica u konkordatu" (sa bavarskom vladom), „mnogo od svoga prava popustila", da naime postigne u drugih važnijih stvarih sporazumak. („Kat. Dalm." 1888. br. 7.) — *Što dakle sv. Stolica u ovom konkordatu u pogledu škole, te obuke i uzgoja mladeži zahtieva, sigurno spada na sveta prava crkve, što ih ima na školu, na obuku i uzgoj mladeži.*

No nije treba, nego da nabrojene ovdje točke toga konkordata izporediš s onim, što crkvi daje naš škol. zakon, te što joj iznimno i uvjetno daje VI. njegova glava, *a da odmah spoznaš razliku med onim pravom, što ga crkva kod nas u školstvu uživa, i med onim, što joj ga daje ovaj konkordat.**)

(„Christl. päd. Bl." 1888. br. 9. str. 151). —

26. U svojih *svečanih govorih, kojimi je Leon XIII. prigodom svoga svećeničkoga jubileja god. 1888. odgovarao* u svečanih audijencijah *katoličkim hodočastnikom* sa svih strana svieta na njihove čestitke i poklone te izjave sinovske ljubavi i odanosti, *poveo je* po više puta rieč i *o školskom pitanju, ob uzgoju i obuci mladeži,* na pose i o *katoličkih pučkih školah.*

*) Kratku, al odrješitu i preznamenitu *izjavu pape Leona XIII. u pismu na biskupa Luzijane u Americi od god. 1887. ili 1888.*, kako su dan danas neobhodno nuždne dobre *katoličke škole*, ima li družtvo ljudsko pridržati svoj kršćanski biljeg, navesti ćemo na koncu svoje razprave; za to je ovdje posebice ne navodimo.

*

Digitized by Google

Donesimo četiri te vrsti izjave velikoga Leona XIII., i to iz njegovih govora *hodočastnikom francuzkim, austrijskim, belgijskimi i holandezkim.* Austrijskim odgovorio je na taljansku adresu taljanski, a ostalim francuzki.

a) Prekrasno je govorio *Leon XIII. ob uzgoju i o katoličkih školah u svom odgovoru francuzkim hodočastnikom negdje oko 14. travnja 1888.*; a bilo je do 20.000 hodočastnika. Pohvaliv Francuzku za njena po crkvu zaslužna djela, pohvaliv živu, djelotvornu vjeru francuzkih katolika, preporuča im papa, da i nadalje odvažno rade za vjeru i crkvu, a osobito im preporuča *kršćanski uzgoj mladeži.*

„Posvećujte se dakle, predragi sinovi, i u napredak zaufano i odvažno svemu onomu, što je dobro. Medju dobrimi djeli spomenuli ste malo prvo, kako je i posve pravo, **religijozni uzgoj djece i mladeži i osnivanje škola, u kojih obrazovani i pobožni učitelji uče djecu sa nauci svjetovnimi ujedno i istine i propise religije.** To je u istinu izhodište svakomu napredku i svakoj uljudbi, i jedino vrelo, iz kojega proiztječe istinita sreća nàrôda. Obrazovati ovako domovini vašoj kršćanske naraštaje, pokorne Bogu i njegovoj crkvi, stvarati junake, spremne, da sve žrtvuju dužnosti: nut evo, dragi sinovi, predmeta, vriedna da potakne vaše veledušno i sveto natjecanje. — Mi ne prestajemo moliti se Gospodinu, da blagoslovi vaše napore i poslove, a kano zalog ovih nebeskih blagodati podieljujemo od svega srca svim vam, družtvom i djelom, što ih zastupate, porodicam vašim i vašim prijateljem i svôj Francuzkoj apoštolski Svoj blagoslov." (Vidi francuzki tekst u „Kat. Dalm." 1888. br. 29.).

b) *Hodočastnikom austrijskim*, koji se sv. Otcu, na broju ih 10.000, pokloniše *dne 16. travnja 1888., odgovorio je papa* takodjer krasnim govorom, u kojem ih medju ostalim *osobito bodri i puti, da se brinu za kršćanski uzgoj djece,* **pak ih time sokoli u borbi, koja se je u Austriji razmahala za konfesijonalnu školu**. . . . („Kat. Dalm." 1888. br. 32.)

Što će na to naši „Naprednjaci", koji tu borbu kàtolîka ne odobravaju? Oni tim ne odobravaju niti ove izjave sv. rimske Stolice, koja katolike u toj borbi bodri. Komu ćemo mi katolici više vjerovati, uz koga li pristajati?

c) *I belgijskim hodočastnikom,* koji se pokloniše uzvišenome jubilarcu *dne 19. travnja 1888., govori Leon XIII. posebice i ob uzgoju mladeži i o školi.*

Pošto je osobitim načinom pohvalio živu vjeru, krasan značaj, čistoću ćudoredja belgijskoga naroda, kako se je o tome nekoč na svoje oči mogao uvjeriti, i pošto je osobitim načinom iztaknuo, kako su se religijske prilike u njih poboljšale, — to jest pobjedom kàtolîka od god. 1884., — opomenu ih, neka paze, da se te prilike ne bi opet pogoršale; osobito da treba, te budu složni medju sobom i pokorni svojim biskupom. Onda

Digitized by Google

spominje, *kako je važno pitanje uzgoja mladeži,* te veli o tome doslovce: „.... Obuka je mladeži i njen religijozni uzgoj, vi to znate, predmetom najuztrajnijih i najnježnijih skrbi crkvinih. Mi znamo, koli je u tom pogledu velika revnost i briga vaših biskupa. Al sve jedno, ne možemo ovdje na ino, a da posebice ne spomenemo, kako je nada sve važno, da mladež **u školah**, u kolegijih, u krilu porodica posvuda **dobiva obuku čistu od svake krive nauke, i uzgoj skroz katolički.** Obrazujući ovako duh i srce mladenačkih naraštaja, vrši se djelo, koje je najuspješnijim načinom na pravu sreću vaše zemlje."

Onda je papa još govorio pohvalno o lovanskom katoličkom sveučilištu, ter rekao, kako je svjetovao biskupe, da se na sveučilištu osnuje posebna stolica za filozofiju sv. Tome... (Vidi francuzki tekst u „Kat. Dalm." 1888. br. 32.).

d) *Holandezke* napokon *hodočastnike primio je Leon XIII. dne 30. travnja 1888., u audienciju,* ter im medju inim govorio i *o katoličkom uzgoju mladeži,* veleći:

„... Da bolje utvrdite pobjedu" — u kojoj su naime na političkom i javnom polju izvojštili slobodu i neokrnjenost katoličke vjere — „Mi vas živo svjetujemo, da pomnožite i da njegujete škole svagdje, gdje ima katoličkog pučanstva, pak i u najnevoljnijih selih, te **da se mladež uzdrži čista od uticaja lažnih načela, a da upije svagdje takov nauk i postigne takovu naobrazbu, koja baš odgovara nauku katoličke vjere i katoličkog morala....**" („Kat. Dalm." 1888. br. 33.).

Kakove škole, kakov uzgoj i obuku preporuča Leon XIII. hodočastnikom? *Jesu li naše škole takove? Je li kod nas mladenački uzgoj, je l' obuka takova?* —

27. Na koncu svoga svećeničkoga jubileja, *baš na božić (25. prosinca) 1888., razposlao je Leon XIII. encikliku* „Exeunte jam anno" *svim biskupom i vjernikom katoličkoga svieta o dovršenom jubileju.*

U njoj govori ponajprije o toli uznositih i vanrednih dokazih, odanosti katolika svega svieta prama apoštolskoj Stolici, što ih je primao tečajem prošlih mjeseci svoga jubileja, na čem se je opet i opet zahvaljivao Bogu, kako i na milosti, što mu je Sevišnji dopustio doživjeti toliku starost. Al ujedno pokazuje, kako je nuždno, da vjernici i životom pravo kršćanskim dokažu tu svoju ljubav i odanost prama sv. crkvi i apoštolskoj Stolici. Treba da to pokažu, držeći se strogo i otvoreno nauka sv. crkve, i vršeći sdušno i bez ljudskog obzira zapoviedi Božje i crkvene. A to da je dan danas tim nuždnije, što sve jače postaju odasvud navale na vjeru i crkvu

Digitized by Google

na kršćanski život, pače i na same naravne istine ćudorednoga poredka i čestitosti, na same temelje družtva ljudskoga; a k tomu uzmi još moralnu izkvarenost, te bezbrojne opake primjere, koje silom kano mame na bezpuće i razvraćenost. Sve to prieti sigurnom propašću samoga družtva. *U te napadaje broji papa osobitim načinom bezbožnu i protukršćansku obuku i naobrazbu mladeži.*

„Pa nije moći bez straha gledati u budućnost,“ veli, „jer neprekidno sgrću kano u krilo mladeži novo sjeme zala. Znate, kakove su javne škole: **ne daju u njih crkvenoj vlasti nikakova više mjesta**; pak u dobi, u kojoj bi valjalo nježna i nejačka srca marno i revno obrazovati ka kršćanskim dužnostim, većinom ne čuju ništa o propisih religije“.

Još većoj pogibelji, veli papa, da je izvrgnuta *odraslija mladež* u srednjih školah i u sveučilištih — „od krive naime nauke, koja je često takova, te ne služi tomu, da mladež spozna istinu, već više tomu, da se uzmogne varavimi načeli i nazori mladež obmamiti. Pošto je to papa na tanje dokazao, navodi uspješna sredstva, da se družtvo izbavi sadašnjih nevolja, i da se pospješi pobjeda crkve, koja je pobjeda u ostalom sigurna. Osobito pako puti papa na revnu molitvu.

(„Kat. List“ 1889. br. 2. i 3.).

Papa se grko tuži *na današnje javne škole*, iz kojih se posvema izključilo vlast, ugled i upliv sv. crkve. — *Kod nas to nije podpuno još učinjeno. No školski naš sustav od god. 1874. i 1888. svakako smjera po naravi svojoj onamo.* —

28. Obilnije, nego u predjašnjoj enciklici, *govori Leon XIII. ob uzgoju i obuci mladeži i o školi u glasovitoj i preznamenitoj enciklici* „Sapientiae christianae“ *od 10. siečnja 1890.* „*O glavnih dužnostih kršćana (gradjana)*“, koju je i duhovna oblast zagrebska posebice izdala u točnom hrvatskom prevodu, da se što više razširi u narod. — Donesimo bar u kratko sadržinu divne te enciklike, a znamenitija po nas mjesta doslovce.

I pojedinci, veli papa, i države srću u sigurnu propast time, što su uz današnji napredak u materijalnih stvarih odnemarili duhovne istine, vjeru kršćansku i ljubav k Bogu. Najači da je tomu liek, uzpostavit kršćanski način mišljenja i djelovanja u privatnom i u javnom životu.

Dočim je on češće već prigodice govorio o dužnostih, što ih u tom pogledu imadu kršćani katolici kao gradjani, *želi u toj enciklici pojedince i podrobno orisati glavne dužnosti kršćana gradjana.*

Papa onda razlaže temeljito i divnom mudrosti ponajglavnije dužnosti kršćana gradjana. Ponajprije govori o te-

Digitized by Google

meljnoj dužnosti, očuvat si u srcu cielu i neozliedjenu *vjeru* u cjelokupnu objavu Božju i *ljubav k svetoj crkvi Božjoj.* Ova ljubav da nije protivna pravoj *ljubavi domovine* i dužnoj poslušnosti prama državnim zakonom; no ona je od ove prečija, i valja da je veća, tako, da kad dodje u sukob zakon Božji ili crkveni sa onim, što država nalaže, što biva, kad država presiže u prava crkvena, kad hoće crkvu podkučiti svojoj vlasti, — tada da valja vršiti zapovied Božju ili crkvenu, a nalog državne vlasti napustiti, jer taj nalog onda nije više zakon, već nepravda. Papa tom prilikom govori i podrobnije o naravi crkve, koja je ne samo družtvo savršeno, samostalno, neodvisno od države, već družtvo nad sva ljudska družtva uzvišeno to izvorom, to svrhom, to obćenitošću i trajnošću svojom, družtvo vrhunaravno, samim Kristom postavljeno. Tu govori papa i ob *odnošaju crkve prama državi,* te *o dužnostih,* što ih prama tomu imadu *katolički gradjani prama crkvi i državi,* osobito u svom javnom djelovanju. No sačuvat vjeru čistu, pokoravat se podpuno i u svem sv. nepogrešljivoj crkvi, to da nije dosta, ako uz to nema *ljubavi k Bogu i bližnjemu.* Papa razlaže, kako je ljubav značajka pravih kršćana, kako su u toj dužnosti sadržane i sve druge dužnosti, što ih čovjek ima prama Bogu, prama sebi i bližnjemu.

Onda se svraća na koncu i na *dužnosti,* što ih imadu otcevi porodice, *roditelji prama svojoj porodici,* a poimence *prama svojoj djeci u pogledu kršćanske naobrazbe.*

O toj dužnosti veli Leon XIII. doslovce, po prevodu, duhovnom oblasti *zagrebskom* izdanome: „Ovdje se zgoda pruža, te poimence otce opomenemo, da nastoje po ovih pravilih i svoje kuće voditi i djecu za rana uzgajati. Počela države obitelj obujima, pa velik dio udesa državnoga goji se med kućnimi stienami. S toga oni, koji hoće, da države odkinu od kršćanskih uredaba, počevši osnove izvadjati od korena, žure se, da izkvare društvo obiteljsko. Pa od ove opačine ne odvraća ih niti pomisao, što se to podnipošto ne može izvesti, a da se roditeljem ne nanese najveća nepravda: *po naravi bo roditelji imadu svoje pravo, uzgajati djecu, koju su rodili,* uz ovu pripojenu *dužnost, da se sa svrhom, radi koje su Božjom blagodati porod dobili, slaže sama odgoja i pouka djetinja.* Dakle za roditelje je nužda, da se trse i napregnu sile, te svaku nepravdu ove vrsti od sebe odbiju, *pa u obće izvojšte, da bude u njihovoj vlasti odgajati djecu, kako treba, po kršćanskom običaju,* a *ponajviše* **da bude u njihovoj vlasti, odklanjati djecu od učiona, onih naime, od kojih prieti pogibelj, da djeca u njih ne upiju**

zla otrova bezbožnosti. Kad se o tom radi, da se mladost valjano u red metne, nikakav se rad ni napor tolik ne može poduzeti, a da se ne bi imao poduzeti i veći. U tom su doista mnogi katolici iz raznih naroda vriedni, da im se svi dive, što su za pouku malenih pripravili svoje učione velikim troškom, a još većom uztrajnošću. Natjecati se s ovako spasonosnim primjerom, gdje god se čini, da traže okolnosti, stvar je plemenita; no prije svega valja kao načelo postaviti, da upravo u srcih djece najviše može učiniti domaća obuka. Ako mlado doba nadje kod kuće dobru stegu života, te kano vježbaonu kršćanskih krieposti, spas država imat će u tom velik zaklon.“

Na koncu meće papa biskupom na dušu dužnost, nastojati, *da se taj glas njegov u narode raznosi i u život provede*, ne plašeći se nikakovih težkoća i zapreka, dočim je vriedno sve muke podnositi, da se ohrane toli uzvišena dobra, i da se dostigne vječna plaća. A i Krist zapovieda, boriti se s njim i ne zatajat ga pred ljudmi, ako ne ćemo, da nas on zataji pred Otcem svojim nebeskim. Papa obećaje, da u tom pogledu ne će nikad, dok živi, skupa sa biskupi uzmanjkati, pružiti svoju ruku pomoćnicu, da se to izvede.

(Kat. List“ 1890. br. 4.—7. — Vidi prevod hrvatski, izdan posebice od preč. duhov. stola zagrebskoga.)

Dvie stvari valja ovdje osobito iztaknuti iz odlomka ove enciklike ob uzgoju.

Prvo. Sv. Stolica uči, da *roditelji imadu naravno, prvo pravo i strogu dužnost, djecu uzgajati, i to roditelji kršćani katolici uzgajati ih po kršćanskom duhu, po duhu sv. katoličke crkve;* za tu dužnost i slobodu da se imadu svimi silami boriti. Kad država djecu roditeljem uzima, te ih po svojih načelih, u svom duhu, crkvi protivnome, uzgaja i naobrazuje, počinja očitu krivicu.

Leon XIII. naglasuje i nauča isto naravno i sveto pravo roditêlja na svoju djecu i u *enciklici o radničkom pitanju od 15. svibnja 1891.*, kao n. pr. na onom mjestu, gdje govori *o bezsmislenom utiskivanju države u porodice.*

Veli papa medju inim, da je *porodica,* jer ju Bog sam u početku osnovao riečmi: „Rastite i množite se“, ako i maleno, al ipak „pravo družtvo, i to starije od svake države; pa s toga imade nuždno neka posebna svoja prava i dužnosti posebne, koje nikako ne vise o državi . . . . . Htjeti dakle, da državna vlast po volji dopire ća do nutrine domaćeg ognjišta, do svetišta kućnog praga, to je velika i pogubna bludnja.“ — Dakako, veli papa, kad se nadje koja porodica u tolikoj oskudici i nevolji, da si sama više ne može pomoći, onda je pravo, da joj

Digitized by Google

se u toj skrajnjoj nevolji pomogne javnimi, državnimi sredstvi: „jesu bo pojedine porodice neka čest države." Isto tako, kad bi u kojoj porodici nastao velik nered, da se vriedjaju i ozliedjuju osobna prava, „tad neka javna oblast štiti svačije pravo: jer to ne znači prisvajati si prava gradjana, već ih braniti i kriepiti pravednom i dužnom zaštitom. No tu valja da nuždno postanu oni, koji vrše javnu oblast: prekoračiti te granice narav ne dopušta. Otčinska je vlast takova, da ju država ne može niti ukinuti, niti progutati, jer imade isti i zajednički početak sa samim životom ljudi. Djeca su čest otčeva (Filii sunt aliquid patris) i kao neko razširenje osobe otčeve: pa hoćemo li pravo reći, ne pripadaju ona državnome družtvu i ne učestvuju u njem sama po sebi, već po zajednici porodičnoj, u kojoj su rodjena. No upravo s toga razloga, što su djeca po naravi čest otčeva, ... prije nego su samostalna, stoje pod skrbi roditêlja. Što dakle socijaliste, zabaciv upravu roditêlja, uvode upravu države, tim rade proti naravnoj pravici, te razkidaju kućnu sglobu." („Kat. List" 1891. br. 22. str. 175. i 176. Sr. takodjer br. 30. str. 239. i 240. § 7.).

Evo to uči crkva o pravu roditêlja na svoju djecu, pa na pose na naobrazbu djece svoje, i to već gledom na čisto naravni red, dočim su u vrhunaravnom redu i sami katolički roditelji djeca crkve katoličke, družtva Bogom postavljena i ovlaštena, savršena, neodvisna od države i uzvišenijega od nje, te smiju samo po njezinom nauku i naputku, i pod njezinom pazkom i upravom vršiti službu uzgoja i obuke pri svojoj djeci, koja su u vrhunaravnom redu takodjer djeca katoličke crkve, da ih tako i uzgojem i obukom privedu zadnjemu cilju, Bogu.

Drugo. Sv. Stolica u spomenutoj enciklici „Sapientiae christianae" uči, da *porodici mora biti slobodno, odvratiti djecu od škola, u kojih je pogibelj po vjeru i ćudoredje djece.* Leon XIII. nada sve hvali one, koji osnivaju i uzdržavaju posebne, skroz katoličke škole, neodvisne od uticaja države.

No da li naš školski zakon svojimi školami, zvale se one obće ili „konfesijonalne", dostatno zajamčuje ovo roditeljsko pravo, kad on stoji na osnovu državne premoći u školi, na načelu, da je prva uzgojiteljica država, a ne porodica, a najmanje crkva? *Nikako ne zajamčuje. — Jesu li te naše škole, koje su i jedne i druge od državne vlasti i samovolje skroz odvisne, onakove, kakove papa želi i hvali? Za cielo da nisu. Dakle? —*

29. U sliedećem velevažnom pismu kazuje *Leon XIII.* jasno i otvoreno, *u kakovu su savezu bezkonfesijonalne škole sa slobodno-*

Digitized by Google

zidarskom ložom, sa pogubnimi osnovami framasunske sekte. To veleznamenito pismo jest *enciklika njegova na biskupe, kler i narod u Italiji od 15. listopada 1890.*

Donesimo dotični ulomak iz točnog prevoda po talijanskom izvorniku enciklike u „Katol. Listu".

Tuži se u toj enciklici papa na napadaje i uvrede, što ih neprijatelji crkve njojzi sve žešće i češće nanose, poimence u Italiji, a poglavito sv. Stolici u Rimu. Strpljivo i veselo podnosio bi te uvrede, da se tiču samo njega, kao privatne osobe, al dostojanstvo i nezavisnost apoštolske Stolice mora on da brani. Po više puta da se je na to javno već potužio, pokazujući na pogibelj, koja od tuda osobito Italiji prieti; al kad napadaji svaki čas postaju ljući, treba da na novo podigne svoj glas, i to da progovori svim biskupom, kleru i narodu Italije.

Ništa nova ne će iznieti, jer da je o pojedinih nasrtajih sgodnom prilikom govorio, *već hoće te navale na crkvu i na sv. Stolicu u ovoj enciklici „nekim načinom ponoviti i složiti ih u jednu kao sliku"*, da uzmogne iz toga „izvesti na obćenitu pouku one posljedice, što iz njih proizhode."

Papa nadalje pokazuje, kako nisu te pojedine navale osamljene, već medju sobom u postepenom vezu; da polaze od jednoga ter istoga sustava, a taj sustav da je *plan slobodno-zidarske sekte*, koja danas Italijom vlada, te koja osobito u Rimu napreže sve sile, kako će crkvu i vjeru kršćansku u korenu, u središtu njenu uništiti.

Papa spominje onda *razne stupnjeve i miene te borbe proti crkvi*, kao: navalu na svjetovnu, a onda i na duhovnu vlast papinu, — ukidanje redovničkih zadruga, — vojnu službu svećeníka, otimačinu crkvenog imetka. Nadalje nastoji država, da iz javnog života, *iz zàkôna, iz javnih uredaba izbriše svaki trag kršćanstvu i crkvi,* kako takodjer poimence *iz porodice, iz škole i uzgoja mladeži.*

Ob ovom nastojanju države, da kršćanstvo i crkvu izgoni iz porodice, iz škola i uzgoja mladeži, veli papa:

„S druge strane djelovanje države skroz je po sebi na to upravljeno, da izbriše iz nàrôda vjerski i kršćanski biljeg: iz zàkôna i i iz službenoga života svako se poticalo (vjersko) i svaka vjerska ideja sustavno odstranjuje, kad se već naprečac ne pobija: javna očitovanja katoličke vjere i pobožnosti ili se zabranjuju, ili se pod taštimi izlikami svakojako sprečavaju. — Obitelji je oduzet temelj i vjersko njeno uredjenje tim, što proglasiše tako zvani gradjanski brak, pak i **obučavanjem, koje hoće, da bude skroz lajičko, od prvih početaka tja do više obuke sveučilištne**; tako da su novi naraštaji, u koliko visi od države, kao ob-

Digitized by Google

vezani, da rastu bez ikakvog pojma o vjeri, ne poznavajući baš ni malo prvih i bitnih pojmova o svojih dužnostih prema Bogu. — To znači staviti sjekiru na koren, niti se može već zamisliti sredstvo obćenitije i uspješnije, da se iztrgne družtvo, obitelj, pojedinci izpod upliva crkve i vjere. Podkopat klerikalizmu (iliti katolicizmu) njegov temelj i iste njegove izvore života, tojest **u školi** i u obitelji, *jest autentična izjava pisaca slobodno-zidarskih.*"

„Reći će se, da to ne biva samo u Italiji, nego da je to sustav vlade, komu se države obćenito prilagodjuju. — Odgovaramo, da to ne ruši, nego baš potvrdjuje ono, što Mi velimo o namjerah i o djelovanju slobodne zidarije u Italiji. *Dă, taj je sustav prihvaćen i rabi posvuda, gdje slobodna zidarija izvadja svoje bezbožno i gadno djelovanje; i jerbo je ona na široko razgranjena, tako je i onaj sustav protukršćanski na široko uporavljen. Nego uporava mu je brža i obćenitija i većma se do skrajnosti tjera u onih predjelih, kojih vlade stoje više pod uplivom sekte i bolje promiču njezine probitke.*"

(Kod nas nije se stvar dotle još dotjerala u bezkonfesijonalnom sistemu, dokle u Italiji; to je istina. Al baš za to su posljednje ove zlatne rieči Leonove za nas osobito važne. Op. p.).

Papa dalje veli, da je upravo u Italiji loža stvar najdalje dotjerala, jer od mnogo već godina da Italijom gospoduje. I s toga da je sve, što se javno poduzima proti crkvi, prije već u loži bilo odlučeno; što god samo služi na štetu crkvi i vjeri, to da loža u Italiji prihvaća.

Nabraja zatim neke najnovije činjenice, kao: novi kazneni zakon, — zakon o pobožnih zakladah, — spomenik Gjordanu Brunu, — javnu izjavu Crispijevu, da se država mora boriti uztrajno proti vjeri i crkvi.

Onda nastavlja papa, govoreći o *slobodno-zidarskom programu*:

„U svjetlu takovih činjenica i tih izjava više no igda biva jasno, da **prva i najprva ideja,** *koja*, što se tiče vjere, *predvodi razvitak javnih stvari u Italiji,* **jest upravo oživotvorenje slobodno-zidarskoga programa.** Vidi se, koliki je već dio od njega oživotvoren; zna se, koliko ga jošte preostaje, da se oživotvori, i može se sa sigurnošću predvidjeti, dokle god će biti sudbina Italije u ruci sektarskih vladatelja ili sektam privrženih, da će se njegovo oživotvorenje tjerati više ili manje brzo, prema okolnostim, tja do najsavršenijega razvitka. — Njihovo je djelovanje sada upravljeno na to, da se postignu sliedeći ciljevi, prema

zahtjevom i odlukam, stvorenim u njihovih najuvaženijih skupštinah, zahtjevi i odluke sve proniknute mržnjom do na smrt proti crkvi: **Dokinuće u školah svake poduke vjerske, i osnovanje zavoda, u kojih će i mladež ženska biti oteta svakomu uplivu klerikalnomu, bio ma kakav; jer država, koja mora bezuvjetno biti ateistična, ima pravo i dužnost, koje se ne može odreći, da odgaja srce i duh gradjana, i nijedna škola ne smije biti oduzeta njezinu nadahnuću i njezinoj pazki.** — *Stroga uporava svih zakona, što su u kreposti, kojim je smjer osigurati bezuvjetnu neovisnost od upliva klerikalnih.* — Strogo bdienje nad zakoni, kojimi se dokidaju zadruge redovničke i upotrebljivanje svih sredstava, da se učine uspješnimi. — Sistemacija svega blaga crkvenoga, držeći se toga načela, da vlastničtvo nad njim pripada državi i upravljanje vlastim državnim. — *Izključenje svakoga elementa katoličkoga ili klerikalnoga od svih javnih uprava, od pobožnih zaklada, od bolnica,* **od škola**, od vieća, u kojih se razpravlja o udesu domovine, od akademija, od sastanaka, od družtava, od obćina, od obitelji; *izključenje od svega, posvuda, za svagda.* Nasuprot upliv slobodno-zidarski mora se osjećati u svih okolnostih družtvenoga života, i postati gospodar i sudija svemu. — Tim će se utrti put uništenju papinstva: tako će Italija biti oslobodjena od svoga nepomirljivoga i smrtnoga neprijatelja, i *Rim*, koji je bio u prošlosti središte univerzalne teokracije, *biti će u buduće središte univerzalne sekularizacije*, odakle mora biti proglašena pred cielim svietom Magna Charta slobode ljudske."

„Sve su ovo izjave, želje i autentične odluke slobodnih zidara i njihovih skupština."*)

---

*) U slobodno-zidarskom spisu: „Die Papstkirche und die Freimaurerei. Eine freimaurerische Antwort auf die päpstliche Encyklika" od god. 1884. čitamo medju ostalim:

„Jeder Freimaurer, der nicht mit geistiger Blindheit geschlagen ist, wird aus den fortgesetzten Angriffen auf den Bund" (der Freimaurer) „und seine Einrichtungen unschwer herausfinden, worauf unsere ernste und ausdauernde Arbeit gerichtet sein musz, nämlich auf die Zertrümmerung des (kirchlichen) Autoritätsprincips, wie es sich in der Erziehung und Schulung des Volkes zur Stunde noch geltend macht."

„Für einen harmonischen Fortschritt der Völker*) giebt es nichts Hemmenderes, als dieses Princip. Es hält, so zu sagen, die Seele

---

*) Conrad, die Loge im Culturkampf 1876. S. 37. ff.

Digitized by Google

„Bez ikakovog pretjerivanja, to je stanje stvari sadašnje i to budućnost, koja se predvidja po vjeru u Italiji. Ne htjeti vidjeti strahote toga, bila bi užasna bludnja. Priznati to stanje onakovim, kakovo jest, i pogledati mu u oči evangjeoskom razboritošću i snagom, izvesti iz njega dužnosti, što ih nalaže svim katolikom, i nam osobito, koji kao pastiri moramo bditi nad njimi i privesti ih k spasenju, znači unići u namjere Providnosti, i činiti djelo mudrosti i revnosti pastirske."

Papa sam po dužnosti svojoj javno prosvjeduje proti svim tim navalam i javlja ih svemu svietu katoličkome. Čvrsto je odlučio, napeti sve sile i ništa ne propustiti, da se uzdrži živa i krepka vjera u narodu taljanskom, i da se narod obrani proti navalam neprijateljskim. Poziva i biskupe, da napnu sve sile, „da se usposobi kler podučen i pun duha Isusa Krista, da se mladež kršćan-

---

des Volkes in der schmählichsten Knechtschaft, während der Leib durch die moderne staatliche Gesetzgebung frei geworden. Daher der unheilvolle Risz im innersten Wesen der Volksnatur, der notorische Widerspruch in der Erziehung, die aus einem Gusse sein müszte, um Segen zu verbreiten. Dadurch dasz sich die bürgerliche Gesellschaft unter den entgegengesetzten Principien entwickelt als die religiöse Gesellschaft, dasz im Staate die Freiheit und in der Kirche die blinde Autorität herrscht, wird jener Risz von Tag zu Tag klaffender, so lange der Kirche irgend welcher bestimmende Einflusz auf die Jugendbildung bleibt. Darum musz die Kirche von der Schule getrennt und letztere auf ihr eigenes Princip, das der Freiheit naturgemäszer Entwickelung, gestellt werden. In erster Linie ist — und das erstreben auch die Freimaurer (und nicht diejenigen Frankreichs allein!) der vulgäre Religionsunterricht abzuschaffen." (Str. 27. sl.)

O slododnoj zidariji, o programu slobodnih zidara i o njihovu djelovanju, te nastojanju, da školstvo posve otmu vlasti crkvenoj i dr. sr. izvrstno, u mnoge već jezike prevedeno i od sv. Stolice pohvaljeno djelo bivšega velikoga meštra slobodno-zidarskoga, a sada obraćenika Leona Taxila: „Les Frères trois-Points" „Braća . · ." — triju točaka — t. j. slobodni zidari; zatim drugoga obraćenika, bivšega velikoga meštra framasunskoga, Drumonda: „La France juive" („Požidovčena Francuzka"); nadalje djela glasovitoga, već gore (na str. 264. u op.) spomenutoga pedagoga Mih. Pachtlera S. I.: „Der stille Krieg der Freimaurer gegen Thron uud Altar", i „Der Götze der Humanität oder das Positive der Freimaurerei." Napokon je kratko, al jasno razloženo djelovanje slobodne zidarije u spisu: „Die Freimaurerei u. s. w. von Julius Kleinen. Trier. 1887." O. p.

Digitized by Google

ski odgoji, da se izkoriene zle nauke, da se obrane istine katoličke, da se uzčuva karakter duha kršćanskoga u obiteljima."

Papa preporuča i najuspješnija sredstva proti tim navalam, a na prvom mjestu, da bude narod katolički „podučen o pravom stanju stvari u Italiji gledom na vjeru, i o naravi bitno vjerskoj, što ju ima u Italiji borba proti papi, i o pravom cilju, za kojim se neprestano ide", *neka bi tako progledao i vidio u kako je jadno stanje* dospjela Italija borbom proti crkvi.

Papa onda promatra stvar i sa socijalnoga, te sa političkoga gledišta, dokazujući, kako se tom navalom na crkvu u jednu ruku pomaže socijalizmu, a u drugu, koliko je to neprijateljstvo proti crkvi nanielo Italiji političke štete, a koliki bi blagoslov odmah uzsliedio, čim bi se Italija sa crkvom pomirila, i time opet popela na negdašnju slavu svoju.

Da papa opet i opet sjeća na pogibelj, što Italiji prieti, na to da ga ne potiče drugo, nego osjećanje dužnosti i ljubav domovine.

Na koncu bodri papa na uztrajnu i poniznu molitvu, jer bez Božje pomoći ne koriste ništa sva druga sredstva.

(„Kat. List" 1890. br. 43. i 44.).

Ako papa za *bezkonfesijonalne škole* govori, da *nisu drugo, nego važan jedan dio programa slobodne zidarije,* on govori to, jer pozna u jednu ruku predobro, od kud potječu te škole, i koja im je svrha, a u drugu pozna skroz, iz autentičnih izjava samih framasunskih skupština, koji je program slobodne zidarije, i što ona namjerava, te kojimi se sredstvi služi. *Njegova je u tome rieč za cielo odlučna.*

Ako i rado priznajemo, da *naše školstvo nije još de facto u onoj mjeri bezkonfesijonalno,* t. j. bezvjersko, *kako u Italiji,* al je svakako istina, da stoji i naše školstvo, i zakon naš školski sa VI. svojom glavom na istom bezkonfesijonalnom osnovu, na kojem stoji framasunsko bezkonfesijonalno školstvo u Italiji; da je i naše školstvo i naš školski zakon sa VI. glavom stvoren po istom sustavu razstave škole od crkve; da ga nadahnjuje isti duh: izstisnuti što više upliv „klerikalizma" t. j. katoličke crkve iz škole, iz uzgoja i obuke mladeži, koji se sustav i duh nalazi u programu slobodne zidarije, kako ga je sam papa orisao. Nije dvojiti, da put, kojim je naše školstvo, pošlo od god. 1874. pa do danas i starim i novim škol. zakonom, i kojim sve dalje polazi, da je to isti onaj put, kojim po svjedočanstvu velikoga Leona ide slobodna zidarija u svojem ratu proti vjeri i crkvi.

Ne velimo, da su si oni, koji su naše školstvo na tu stazu navrnuli, i koji ga na njoj dalje gone, i *svjestni*, kamo sve to smjera;

Digitized by Google

znamo dapače, da ih ima medju njimi ne jednoga samo, koji rade u najboljoj nakani, pa da i uz loš zakon mogu oni, koji ga provode, ako su poštenjaci, mnogo zla zapriečiti; al da i naše školstvo onamo smjera, toga ne može tajiti, koji ima oči, da vidi. „Ne htjeti vidjeti strahote toga", možemo sa Leonom reći, „bila bi užasna bludnja"*.

Pomaže li, ili ne pomaže li dakle naš školski zakon, i onaj od god. 1874., i novi od god. 1888., da se provede program ložin? A može li iznimna VI. glava novoga šk. zakona biti dovoljan uztuk proti duhu i smjeru ostalih odredaba istoga zakona, kad i ta glava stoji na istom temelju, kad ju je stvorio isti sistem, kako i sav školski zakon? Držimo da je odgovor na dlanu.**)

30. Još ćemo jednu izjavu Leona XIII. o školi i ob uzgoju mladeži navesti, da njom zaključimo dugi niz tih izjava velikoga ovoga pape, što ih do sada navedosmo.

A to je *govor Leona XIII. deputacijam katoličke mladeži cieloga svieta* prigodom svečanosti sv. Alojzija, *držan dne 1. listopada 1891.*

Bilo je naime mjeseca rujna i. g. u Rimu internacijonalno hodočašće katoličke mladeži sa svih strana svieta: jedno da se na

---

*) A da je naše školstvo takovo, tko je tomu kriv? Ne krivimo nikoga pojedince; u velike je kriv i duh vremena, to jest: kod nas je takovo, jer ni drugdje nije bolje.

**) Možda će poslužiti boljemu shvaćanju naših školskih prilika, spomenemo li ovdje novije neke pojave na našem školskom polju.

Prvo. Liberalni naš pedagožki časopis vrlo se je razsrdio i uzvrpoljio na članak „Škola i slobodni zidari?" u 24. br. 1890. i 1. br. 1891. „Hrv. Učitelja".

Drugo. U predloženih vis. vladi štatutih za osnovanje budućega učiteljskoga konvikta (t. j. za djecu učitelja) u Zagrebu izrikom je ustanovljeno, da će uzgoj u njem biti bezkonfesijonalan, a od uprave je zavodske izključen svaki svećenik.

Treće. Izvješće o budućem „ženskom liceju", ili „gimnaziju", (recte učiteljištu pod zvonkim, dobro proračunanim imenom), — što ga je u br. 117. „Nar. Nov." od 21./5. 1892. podnio „odbor za znanstveni smjer", sa jednim jedinim sedmičnim satom vjeronauka, a 7 satova jezika latinskoga, odnosno englezkoga i dr. u viših razredih toga liceja, — preporuča takovu naukovnu osnovu za taj budući „viši znanstveni ženski zavod", koji će i nas usrećiti „ženskom emancipacijom" po američkom, francuzkom ili švicarskom ćefu, da se ni program francuzkih ili taljanskih framasuna ne bi puno branio, tu osnovu poprimiti. — Veseli nas, što se odjelni predstojnik za bogoštovje i nastavu nije dao, kako se čini, posve povesti za „odborom za znanstveni smjer". O. p.

Digitized by Google

grobu zaštitnika svoga sv. Alojzija pomole, a drugo, da se velikomu papi Leonu XIII. poklone. Sv. Otac primio je ove razne mladenačke deputacije sve zajedno u svečanoj audijenciji dne 1. listopada i. g. u prisuću najodličnijih članova kardinalskoga sbora. Medju hodočastnici iz Austrije i Njemačke vidjeli se i mladjahni princevi Liechtenstein i Löwenstein i mnogi drugi mladi članovi iz najodličnijih porodica. Njemačka bijaše osobito obilno zastupana. Bilo mladića iz Španjolske, Englezke, Švicarske, Amerike itd. — Tomu cvietu najinteligentnije katol. mladeži, ondje sakupljenome, toj nadi crkve i doma, progovorio je papa od srca k srcu, govorio je kao zabrinut otac neizkusnoj djeci svojoj. *Glavni cilj njegova govora bijaše bezkonfesijonalna škola, koju oštro osudi.*

Pošto je papa izrazio svoju radost, što se je oko njega sabralo toliko množtvo mladića, koji katolički misle i osjećaju, stao je govoriti *o pogibeljnih zabludah vremena*, medju kojimi je prije svega naveo *bezkonfesijonalnu školu.* „Vi znate", kaže Nj. Svetost u svom otčinskom govoru, „u koju osobito zabludu pada naše doba; ono nastoji, odbaciti svaku poduku u kršćanskoj mudrosti" — kršćanskoj nauci, objavi — „i uvesti podpuno i stalno odvojenje od katoličke crkve. Da se ta namjera izvrši, hvataju njezini pristaše lukavim načinom mladež, te na mnogo načina i poimence **opakim nastavnim redom,** koji kažu da **sav mora biti svjetovan,** ugušuju svaku klicu vjere, jedva što se je počela u srcih razvijati. Tako oni uzgajaju naraštaj ne samo poguban državi, već takov, će jednoč i sam sebi biti na zator. Istina je ova nedvojbena; oni, koji će protusloviti, moći će možda obsjenami zaluditi neopreznu mladež, no toga lje ne će moći oslabiti, što um viče i činjenice dokazuju, da se do blagostanja i veličine, prezirući Boga, ne mogu nikada podići ni pojedini ljudi, ni kuće, ni države."

Papa veli zatim, „da je vjera najbolji vodja mladenačkim duhovom, da dodju do onoga, što je istinito, pošteno i liepo: ona čestito srce krepošću svojom usavršuje i oplemenjuje; pokvareno popravlja." Onda pokazuje, kako crkva mladića svojom uputom prati i krepko pomaže u svakom njegovu zvanju i zanimanju, bila to znanost, bila umjetnost.

Pokazujući na sv. Alojsija, uzor i ogledalo mladeži, moli sveti Otac, da bi duh toga angjelskoga mladića vjekoma provejavao našu mladež.

Digitized by Google

Jer je ljubav i odanost prama crkvi nuždno spojena sa odanošću i ljubavlju prama sv. Stolici — ubi Petrus, ibi Ecclesia —, za to papa konačno bodri mladež, da uztraje u revnovanju za sveta prava rimskoga pape; jer „o tome visi sretan tiek, sigurnost vjere i isti mir uzburkanoga svieta."

(„Kat. List." 1891. br. 42. str. 341. i 342. — „Hrv. Učit." 1891. br. 21. str. 333.). — —

Iza opazaka svojih, što ih dodavasmo pojedinim izjavam Pija IX. i Leona XIII., navedenim do sada o školstvu, ob uzgoju i obuci mladeži, nije nam nuždno, posebice dokazati, *da naš školski zakon od godine 1888. skupa sa VI. mu glavom nikako ne priznaje crkvi katoličkoj svih onih prava, što ih ona imade na školu, na uzgoj i obuku omladine; da nikako ne izpunjuje onih zahtjeva, što ih katolička crkva stavlja i staviti mora na školu, na pose na pučku i učiteljsku, na uzgoj i obuku mladeži, djece svoje.*

To pokazaše izjave Pija IX., to pokazuju tolike izjave Leona XIII.

U ovom III. dielu šeste glave ove svoje razprave, glave dakako dosta obsežne prama važnosti predmeta, o kojem radi, — mi smo iznieli zahtjeve i sveta prava katoličke crkve na pučku školu; dokazali smo ta prava i po nauku katoličkih pedagoga i po izjavah katoličkoga puka na usta njegovih zastupnika, to u saborih, to u katoličkih skupštinah; dokazali smo ih takodjer izjavami i pojedinih biskupa, i skupnimi njihovimi izjavami, te odlukami pokrajinskih sabora crkvenih; dokazali smo ih napokon izjavami najviše crkvene oblasti, sv. rimske Stolice.

Svi ti navedeni mnogobrojni svjedoci u jedan nam glas kazuju, da je crkva zadovoljna jedino školami, ne komunalnimi, ne više manje bezkonfesijonalnimi (interkonfesijonalnimi, nekonfesijonalnimi), niti onakovimi tobož „konfesijonalnimi", kakove je stvorila, bar na papiru, VI. glava našega škol. zakona: — već jedino školami, za katolike strogo katoličkimi, u kojih je sav rad, sva obuka i sav uzgoj, a ne samo ona 2 sata nauka religije, proniknut duhom katoličke crkve; u kojih rabe i knjige, u tom duhu pisane, a podvržene crkvenoj cenzuri; u kojih uče i učitelji, tim duhom uzgojeni i provejani, a *od crkve* ovlašteni; u kojih imade crkva ne tek kakov god uticaj, kakova država drži shodnim, dopustiti joj ga, već uticaj podpun, od države neodvisan, uticaj u

Digitized by Google

svekoliko školstvo, u svu obuku i u sav uzgoj; pače u kojih ona imade vrhovni nadzor, vrhovnu upravu, u kojih se uz umnu naobrazbu i srce uzgaja po nauku i po zapoviedih sv. crkve, u duhu katoličkome; što više, u kojih je *religijozna obuka i uzgoj* (religijozan dakako) *glavna stvar,* a znanje i umienje u drugih stvarih tek kano nuzgredno; u koje imadu i katolički roditelji dostatan uticaj, budući da škola nije drugo, nego zamjenica, namjestnica roditêlja. Crkva zahtieva s toga takodjer, da ona rukovodi i nadzire naobrazbu samih učitelja u učiteljskoj školi, da i u tih školah i uzgoj i obuka bude skroz uredjena po duhu katoličke crkve.

Pa takove imadu biti škole ne samo iznimno, samo kao škole privatne, već i javne: to jest sve one, što ih polazi katolička mladež.

Evo takove škole želi, takove hvali, takove zahtieva sv. crkva katolička, i vazda će ih zahtievati. Samo u takovih ona nalazi dostatna jamstva, da će uzgoj i obuka mladeži biti kršćanska katolička, kao nastavak i dopuna onoga uzgoja i one obuke, što ju podaje dobra kršćanska katolička porodica.

No za takove škole, to za cielo priznaje svatko, tko pozna naše školstvo, *nije znao niti predjašnji naš školski zakon od god. 1874., niti ne zna za nje novi zakon od god. 1888., niti ne zna za nje VI. glava ovoga zakona.*

Katolička crkva ne može dakle biti zadovoljna sa cielim školskim našim zakonom. Al ona na pose ne može biti posve zadovoljna niti sa VI. glavom toga zakona: jer „konfesijonalne“ škole VI. glave jesu takove samo imenom; one su takove škole samo iznimno; one nisu u pravih svojih podpuno izjednačene ostalim javnim školam; one su u svem ovisne od države, i u porodu svom, i u daljnjem životu svome, i u pogledu smrti svoje. Moramo dakle na koncu VI. glave opetovati, što već gore opetovano uztvrdismo:

Konfesijonalne škole, kakove VI. glava školskoga zakona od god. 1888. dopušta, jesu konfesijonalne imenom, i u koliko ih uzdržaju većim dielom crkvene občine, al u stvari jedva su više konfesijonalne, nego li što su to i ostale naše zemaljske ili občinske javne škole. (Vidi gore str. 236. i 268.).

Po tom možemo takodjer i u pogledu ove VI. glave novoga škol. zakona, kojom se on više nego ikojom drugom odlikuje pred starim kao prijazniji crkvi i konfesiji, sa većim još pravom reći, što rekosmo u pogledu drugih ustanova toga zakona, da je novi škol. zakon od 1888. god. po slovu bez dvojbe za religijozni, za kršćanski uzgoj u neke bolji, te manje oprečan duhu i pravu ka-

Digitized by Google

toličke crkve, nego li je bio stari škol. zakon od god. 1874.; al ujedno moramo i tu izjaviti, da je ta veća prijaznost prama crkvi samo na papiru, da je ta prijaznost u stvari, u istini, na pose u provedbi, jedva veća, nego li ona star. škol. zakona. Pa ako se tom glavom katoličkoj crkvi na oko daje u školu i uzgoj veći uticaj, jer se je htjelo u prvom redu pogodovati željam i zahtjevom Srba, to je taj uticaj ostalimi zakonskimi odredbami toga zakona i raznimi provedbenimi naredbami vladinimi postao manje više iluzornim, te se je poimence vladinimi naredbami novi škol. zakon do sada u praksi provodio puno neprijaznije za katoličku crkvu, provodio se bezkonfesijonalni princip škol. zakona puno dosljednije, nego li je bivalo za staroga školskoga zakona od god. 1874.

Držimo, da je „Obzor“ stvar prilično dobro pogodio, kad piše u uvodnom članku „Razprava o školskom zakonu“ od 3. srpnja god. 1888. br. 150.: „.... Sve to“ (što gg. zastupnici srbski u generalnoj razpravi iztakoše kao točke, u kojih da je osnova, onda predložena, novoga škol. zakona konfesiji prijaznija: da naime učitelj mora biti iste vjeroizpoviesti, koje su i djeca; da obćine mogu podupirati konf. škole, a da tim ote škole ne dobivaju karaktera komunalnoga; da je školi povjeren religijozno-moralni uzgoj; da pučka škola mora imati svoju podlogu u vjeri. O. p.) — „sve to bilo je i po dosadanjem školskom zakonu osim podpore obćina u svrhe škole konfesijonalne, ali nitko nije mogao tvrditi, da su zato škole imale karakter konfesijonalni. Tamo gdje pojedina vjeroizpovjest neima odlučujući upliv na nadzor pučke obuke, gdje se u učevnih knjigah nezrcali duh i smjer religijozni,“ (bolje „konfesijonalni“ O. p.) „gdje crkva neutiče u sastavak školskih knjiga, gdje pojedinoj vjeroizpovjesti nije slobodno po svojoj volji dizati pučke škole *tamo se ne može govoriti o školah konfesijonalnih.*“

„Predložena osnova zakona svega toga nepodjeljuje pojedinim konfesijam, ona prepušta dobroj volji vlade, da u tom obziru učini njeke koncesije; ona svu upravu škole koncentrira u vladinih rukuh, ona kao što u svem tako i u tom prepušta državi, da se brine i da utiče u javnu nastavu, akoprem i crkva i obitelj imadu baš glede toga isto toliko prava kao što i država.“ (I više! O. p.).

Digitized by Google

Da je isti list prije toga znao uzvisivati škol. zakon od god. 1874. kao remek djelo zakonarsko, koje nimalo nije na uštrb vjeri i crkvi; da su taj isti zakon u svoje vrieme branili i uzvisivali neki od onih, što danas pripadaju stranci, kojoj je taj list organ: to nipošto ne umanjuje objektivne istine gornje izjave istoga lista.

Dokrajčili smo evo razpravu o VI. glavi novoga škol. zakona. Je li razprava o toj glavi puno obsežnija, nego li su one o drugih glavah toga zakona, držimo, da je to zavriedio predmet, o kom ta glava radi. *Tä pitanje o konfesijonalnoj i bezkonfesijonalnoj školi stožerno je napokon pitanje ciele naše razprave*; a jest i ponajglavnije pitanje, oko kojega se kreće dandanašnja ljuta borba katoličke crkve sa ložom na školskom polju. Jesmo li u III. točki ove glave iznieli obilan broj izjava o konfesijonalnoj školi, na pose izjava crkvenoga učiteljstva, mi smo to i s toga učinili, neka se vidi, koliko je crkvi do škole, do valjana uzgoja i zdrave obuke nejake mladeži, ote „nade budućnosti", kako ju zove veliki Leon XIII.

A sad prelazimo *na glavu VI. st., a VII. n. šk. zk. o privatnih školah;* ota je glava manje važna od VI. glave n. šk. zk., a jedva u čem promienjena novim škol. zakonom. Može dakle i naša razprava o njoj biti vrlo kratka.

VII.

„Glava šesta" (st. šk. zk.) — „Glava sedma" (n. šk. zk.). „O privatnih pučkih školah" (st. i n. šk. zk.).

Odjelni predstojnik bogoštovja i nastave rekao je u posljednjoj, zaključnoj sjednici sab. odbora ob osnovi novoga škol. zakona od 24./6. 1888., „da konfesijonalne škole jesu kao u sriedi medju obćimi i privatnimi školami" (vidi gore str. 219. ove razprave naše); pa s toga da *stoje privatne škole*, koje su u starom škol. zakonu bile u VI. glavi iza obćih, *u novom zakonu u glavi VII. iza konfesijonalnih.* Tako su konfesijonalne škole kano prelaz od obćih k privatnim.

Nema velike razlike medju ustanovami staroga i ovimi novoga škol. zakona o privatnih školah; pače je na vidik i tekst i sadržina i jednoga i drugoga zakona u toj glavi malne istovetna. Al ipak je u stvari samoj razlika u tome, što su se po starom škol. zakonu i „konfesijonalne" škole brojile podpuno med čisto privatne škole, dočim se u novom zakonu u neke od njih razlikuju, te imade

Digitized by Google

o njih posebnih zakonskih ustanova, koje smo ustanove u predjašnjoj glavi ove razprave razmotrili.

Što je ostalih, čisto privatnih pučkih škola, prenesene su zakonske ustanove staroga školskoga zakona malne nepromienjene i u novi škol. zakon. Što smo dakle gore u I. poglavju ove svoje razprave (str. 15. i sl.) rekli o tih školah po starom škol. zakonu gledom na religijozno-moralni uzgoj, gledom na prava katoličke crkve na školu, to vriedi istim načinom za te škole i po novom školskom zakonu: **u tom nije novi škol. zakon ni malo bolji za kršćanski uzgoj od staroga, nije pravedniji, ni prijazniji prama sv. crkvi.** Kako je god naime škol. zakon od god. 1874. sve privatne škole bez iznimke podpuno podvrgao vrhovnomu nadzoru i upravi države, tako to isto čini i novi škol. zakon od god. 1888., kako sa „konfesijonalnimi", tako i sa privatnimi pučkimi školami. Kako su god te škole po zakonu od god. 1874. podpuno visile o državi i glede svoga osnutka i glede dokinuća i glede vanjskoga uredjenja i nutrašnjega ustroja, tako je to isto i u zakonu od god. 1888. I tamo i tu nisu te škole nikakove slobodne, od države neodvisne, kakove su n. p. slobodne katoličke škole u Americi, Englezkoj i dr.; kako god nisu po starom škol. zakonu roditelji, koji djecu šalju u privatne škole, oprošteni od prinosa za komunalne škole, ma da ove i nisu prama uzgojnim načelom i osvjedočenju roditêlja, isto tako vriedi to i za novi škol. zakon: i jedan i drugi zakon goni time indirecte roditelje, na pose siromašnije, da djecu šalju baš u komunalne škole, i time zasiže u prvotno, u nepovredivo, jer naravno pravo roditêlja, podavati djeci svojoj uzgoj i obuku *po onih* načelih, o kojih su *oni* u duši i saviesti svojoj uvjereni, da su jedino valjana.

To nam najbolje svjedoče same ustanove pojedinih §§ ove glave. Donesimo s toga pojedine §§-e ove glave staroga škol. zakona i sravnimo ih sa dotičnimi ustanovami novoga škol. zakona, da vidimo, ima li kakove bitne razlike medju jednimi i drugimi ustanovami, pa dodajmo ovdje ondje, gdje držimo, da je nuždno ili koristno, pojedinim paragrafom svoje primjetbe.

§ **102. st.** i odnosni § **104. n. šk. zk.** glasi:

„*Privatne pučke škole, u kojih se podučavaju za školu sposobna djeca,*" (st. zk.) — „*u kojih se za školu sposobna djeca podučavaju*" (n. zk.) — „*kano i zavode, u kojih djeca povrh nauka stan i hranu dobivaju, može svatko podizati i uzdržavati, uz sljedeće — sliedeće — uvjete:*"

Digitized by Google

„a) predstojnik i učitelji moraju dokazati, da su onako osposobljeni kano što se to traži od dotičnih učiteljah na javnih pučkih školah (§. 110.).“ (st. zk.) — *(§. 117.);“* (n. zk.)

„b) vlastnik i učitelji moraju biti osobe kako u obziru kaznenoga zakona tako i u obziru ćudorednom neporočne (§. 110.).“ (st. zk.) — *„. . . . neporočne;“* (n. zk.)

„c) naučna osnova mora sadržavati najmanje onoliko, koliko se uči u javnih pučkih školah.“ (st. zk.) — *„. . . školah (§. 50.);“* (n. zk.)

„d) mjesto za podignuće ili prostorije za smještenje privatne škole moraju odgovarati zahtjevom zdravstvenim (§. 7.),“ (st. zk.) — *„. . . (§. 10.),“* (n. zk.) — *„k tomu škola mora biti providjena shodnim pokućtvom i potrebitimi učili (§. 8.).“* (st. zk.) — *„. . . . (§. 15.);“* (n. zk.)

„e) tražeći dozvolu, imaju kako oni, koji privatni zavod samo za nastavu podići, tako i oni, koji s takovim nastavnim zavodom i odgojilište spojiti namjeravaju, **izrikom naznačiti konfesiju, kojoj zavod namienjuju, te im djecu druge vjere neće biti slobodno primati bez naročite dozvole, koja za svaki pojedini slučaj ostaje pridržana zemaljskoj vladi;“**

„f) svaka promjena glede učiteljah, naučne osnove i školske sgrade ima se putem **županijskoga školskoga nadzornika**“ (st. zk.) — *„. . . putem* **županijske oblasti**, *odnosno* **gradskoga poglavarstva** *u Zagrebu i Osieku,“* (n. zk.) — *„na odobrenje predložiti zemaljskoj vladi.“*

Na taj § nadovezat nam je više primjetaba.

I. Ovaj paragraf jasno pokazuje ono, što smo u uvodu k ovoj glavi napomenuli, da su privatne škole u novom škol. zakonu jednako, kako su bile i u starom, glede vanjskoga uredjenja i nutarnjega ustroja podpuno podvržene vlasti državnoj, dotično zemaljskoj vladi i njenim podčinjenim oblastim. To se takodjer vidi u glavi IX. novoga škol. zakona „Ob upravi pučkih školah“, gdje se te privatne škole malne jednako podvrgavaju upravi i nadzoru to zemaljske vlade, to županijske oblasti, odnosno županijskoga škol. nadzornika, to kotarske oblasti ili gradskoga poglavarstva, to obćinskoga poglavarstva i mjestnoga škol. nadzornika, — kako i obće pučke škole; pače u neke je taj nadzor nad privatnimi školami stroži, nego nad obćimi, dočim § 62. naredbe vis. zem. vlade od 25. lip. 1889. br. 4782. „Ob upravi pučkih škola“ veli za

Digitized by Google

županijskoga škol. nadzornika, na pose u pogledu privatnih škola: „Pri posjetu privatnih škola ima *pomnjivo paziti* na to, da li ti zavodi u pogledu svestranoga svojega uredjenja odgovaraju obstojećim propisom i uvjetom, pod kojimi su dozvoljeni, i da li neprekoračuju granice svoje ovlasti.“

Ovo je dakako prama principu državne premoći u školstvu, kako je taj princip posve jasno izrekao saborski izvjestitelj za osnovu novoga škol. zakona u svom govoru saborskome, kojim je dne 30. lipnja 1888. započeo generalnu debatu o toj osnovi, kad reče: „...... država mora imati pravo nadzora, *država mora imati u posliednjoj liniji sve škole*, *koje su u zemlji*, *u svojoj ruci*, tako, da ako te škole ne budu svojoj svrsi odgovarale, može ih odstraniti i mjesto njih postaviti onu školu, za koju znade i imade jamstvo, da će biti dobra škola.“ („Nar. Nov.“ 1888. br. 150.). — A tko nam jamči, da će država u tome pravo suditi, kad ona niti nije od Boga pozvana, niti nije sposobna, da rukovodi uzgoj, niti nema u nje kao takove dosta uspješnih sredstava uzgojnih, te kad vidimo, da se uzgojni i školski sustavi mienjaju malne sa svakom novom strankom, koja dospieva na krmu vlade?

Crkva, od Boga postavljena nepogrešljivom učiteljicom, da sve narode uzgaja, dakako da ima od Boga i jamstvo, da će valjano uzgajati, i da ima i uspješna sredstva uzgojna; al crkvu je današnja država odstranila od uprave i nadzora nad uzgojem i školom; pa s toga isti izvjestitelj posve pravo kaže dalje: „.. *Enciklika od 8. prosinca točka 45. i 47.*“ — pače ne samo ta enciklika, već u obće sve izjave sv. Stolice o tom predmetu, kojih smo dobrahan broj naveli u predjašnjoj glavi, — „*nepriznaje ovo pravo državi.*“ („Nar. Nov.“ na sp. mj.). No time je izvjestitelj — katolik — *gornji princip,* što ga zastupa, i *sam javno odsudio.* Što dalje nateže o tobožnjoj „koncilijantnosti“ i popustljivosti kat. crkve, time je nastojao, da se izvuče iz toga škripca, u koji ga je dovelo njegovo krivo stanovište, hoteći ostati i katolikom, a ipak ne napustiti nekršćanskoga principa državne omnipotencije. Al: „Nemo potest duobus dominis servire: *aut*... *aut*...“ (Mat. 6, 24.), i: „Qui non est mecum, contra me est, et qui non congregat mecum, spargit“ (ibid. 12, 30.), i opet: „..si autem ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus.“ (ibid. 18, 17.)

Da li imade i crkva kakov nadzor nad religijozno-moralnim uzgojem i nad obukom u tih školah, *kakov odlučan uticaj u nje*, *o tom nema u zakonu nigdje izrične kakove odredbe*, *niti pozitivna*

Digitized by Google

jamstva, osim onoga, što se u 5. odsjeku IX. glave govori o crkvenoj upravi pučkih škola. (Al o toj IX. glavi novoga škol. zakona, ob upravi pučkih škola, govorit nam je dole na dotičnom mjestu.)

II. U točki c) ovoga §-a odredjuje se glede naukovne osnove u tih školah samo to, „*da naučna osnova mora sadržavati najmanje onoliko, koliko se uči u javnih pučkih školah*“, *a ne veli se izrikom*, da te osnove moraju biti odobrene i potvrdjene od zemaljske vlade, i da moraju iste naukovne predmete sadržavati, *koje i javne državne (občinske) škole*, kako to za konfesijonalne učiteljske škole odredjuje § 7. u točki 4. „ustrojnoga štatuta za učiteljske škole u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji“ od 17. srp. 1889.

Al budući da slovo f) propisuje, da valja svaku promjenu i glede učitêlja i glede naučne osnove, pače i glede školske sgrade vladi na odobrenje predložiti, *to nema dvojbe, da je treba i naučne osnove svih privatnih škola,* prije nego će se u školu uvesti, *predložiti zem. vladi na odobrenje.* — I ove dakle obje točke (slovo d. i f.) potvrdjuju posvemašnji uticaj države i u te privatne škole.

III. Točka e) pokazuje *u svojem prvom dielu, da naše škole nisu još skroz bezvjerske, da škole bezvjerske, pa ma bile te i privatne, kod nas još nisu dopuštene.* Mi to rado priznajemo, i hvala Bogu, da je još tako, da se sustav bezkonfesijonalnih škola ili, što je isto, škola bezvjerskih, nije još proveo do skrajnjih konsekvencija. Tomu se je protivilo od davnine još preostalo i baštinjeno kršćansko mišljenje i osjećanje svekolikoga nam naroda.

IV. Ali glede *drugoga diela te točke moramo nešta vrlo važno primjetiti.* Bilo kako mu drago sa dozvolom, „koja za svaki pojedini slučaj ostaje pridržana zemaljskoj vladi“, da smiju privatni zavodi jednoj konfesiji namienjeni primati djecu ine koje konfesije, kad je jedna i druga konfesija nekatolička; mi tu ne ćemo da se prepiremo, je li, nije li to uputno. Al uz što nikako pristati ne možemo i ne smijemo, jest ovo dvoje:

Prvo, da tek od države visi, smije li privatan koji zavod, katoličkoj vjeri namienjen, primati na uzgoj i obuku djecu nekatoličke konfesije. To je proti pravu i slobodi crkve; to bo znači drugimi riečmi, *da od državne dozvole visi, da li katolička crkva smije nekatolikom propoviedati pravu božansku nauku,* ter one, koji su zabludili od svjetla prave vjere, bila to djeca, bili to odrasli, obukom i uzgojem katoličkim privoditi k spoznavanju prave vjere, privoditi u krilo prave crkve. To je proti najsvetijemu pravu, proti najvažnijoj

Digitized by Google

dužnosti crkve, samim joj Bogom povjerenoj, jer je proti božanskomu nalogu Isusa Krista: „Idite po cielom svietu, naučavajte sve narode, krsteći ih u ime Otca i Sina i Duha Svetoga, učite ih, da drže sve, što sam vam ja zapovjedio, ... propoviedajte evangjelje svakomu stvoru.“ (Mat. 28, 19, 20. Mark. 16, 15.) Taj je nalog Krist, Bog naš, dao neposredno crkvi, dao absolutno i izključivo crkvi, dao crkvi neodvisno od ikoje druge vlasti. To isto vriedi jednako i za konfesijonalne katoličke škole i zavode.

Drugo. Al ne možemo pristati niti uz to, *da država privatnome kojemu uzgojnome ili nastavnome zavodu, namienjenu* **nekatoličkoj konfesiji,** *bila to sada škola čisto privatna, o kakovoj radi ova VII. glava, bila „konfesijonalna“ VI. glave, bio ini koji uzgojni zavod, dopušta, pa bilo i za pojedini slučaj na pose, primati na uzgoj i obuku* **djecu katoličke vjere.** *To je*

1) *proti pravu i božanskoj ustanovi crkve.* Jer kako god crkva katolička, kao jedino prava crkva, koja jedina nauča nepogrešljivo pravu religiju, mora da imade podpunu neokrnjenu slobodu, primati na nauk i uzgoj nekatoličku djecu, da ih privede od bludnje k istini, isto je tako njena najstroža dužnost, od Boga joj povjerena, i s toga i najsvetije pravo, od Boga joj dano, očuvati i uspješno odvraćati djecu katoličku, koja su po svetom krstu postali njeni članovi, od svake pošasti bludnje, dakle i od uzgojnih zavoda i škola, ne samo glede vjere indiferentnih, nego, što je još gore, upravo protukatoličkih, ili čak i protukršćanskih, u kojih su djeca katolička izvrgnuta najužasnijoj i sigurnoj pogibelji, da izgube najveće blago, sv. vjeru katoličku i pravo ćudoredje, ili da bar postanu hladna prama sv. vjeri i katoličkoj crkvi.

Dopušta li to država, to ona time pokazuje, da ne samo nije više katolička, nego da prama crkvi katoličkoj nije niti toliko pravedna, koliko prama ostalim krivovjerskim i nekršćanskim konfesijam. Jer čudne li mi ravnopravnosti i pravednosti prama svim konfesijam, kada se sa svimi postupa po istom kalupu! Prava ravnopravnost jest, postupati sa svakom konfesijom prama onim načelom, koja sama konfesija priznaje valjanimi i mjerodavnimi za svoje pripadnike.

2) Nije s toga čudo, da je *sv. Stolica opetovano najodrješitije odsudila takov postupak države, i vjernike svoje najstrožimi kaznami vazda odvraćala od takovih zavoda i škola.*

Tako se primjerice medju inim tuži *Leon XIII.*, kako smo već gore u predjašnjoj glavi vidjeli, na krivovjerske škole i uz-

Digitized by Google

gojne zavode u Rimu, koje smiju primati i katoličku mladež. Veli n. pr. u svom pismu od 26./6. 1878. na kardinala namjestnika svoga u Rimu ob izgonu katekizma iz rimskih obćinskih školah (gore na str. 481. i 482.): „.... tu" (u Rimu) „ima hramova protestantskih, podpomaganih novcem biblijskih družtava, čak i po najnapučenijih ulicah, Nam kao na porugu; gledasmo škole, ubožišta, pristaništa, kojim je tobože čovjekoljuban cilj, da podpomažu mladež u njenoj duševnoj naobrazbi, kako i u njenih tjelesnih potrebah, al u istinu nastoje uzgojiti naraštaj, koji je neprijatelj religiji i crkvi Isusa Krista."

„.... sa neizmjernom grkosti otčinskoga i pastirskoga srca svoga", veli opet u pismu od 27./8. i. g. na državnoga tajnika svoga o rimskih školah (gore na str. 485.) „prisiljeni smo, da gledamo na svoje oči, kako napreduju krivovjerstva u ovome istom gradu Rimu, u središtu katoličke religije, gdje no se nekažnjeno dižu inovjerski hramovi i škole u velikom broju, te da motrimo, kako se uslied toga zavadja i kvari na pose velik dio mladeži, kojoj podavaju bezvjersku obuku..."

„Odrekavši (neprijatelji crkve)... crkvi svaku vlast u upravi javnih posala," veli napokon papa u drugom svom pismu od 25./3. 1879. na kardinala namjestnika svoga u Rimu (gore na str. 487 i sl.), „i dozvolivši jednaka prava svakoj vrsti religije i bogoštovja, hoće da takodjer i javnu obuku otmu izpod pazke i ugleda crkve, koja je vazda bila njegovateljica i učiteljica svakoga znanja; i za to dozvolše gdje mu drago slobodan pristup svake vrsti obuci, ma bila i čisto atejistična ili okužena krivovjerstvom .... u onih (školah)...., što ih otvoriše i što ih drže protestanti, nježne su duše dječâka i djevojčica zadojene krivimi naukami, podobnimi krivovjerskome duhu onih, što ih obučavaju." Papa pokazuje i na svrhu tih škola, da bude naime Rim središte protestantske propagande za svu Italiju. „Otu osnovu hoće da izvedu na pose školami i preko škola; a te škole ne samo da se s vremenom ne umanjiše, već od godine do godine sve više rastu podporom i novcem stranaca, koji, došavši amo, otvaraju u tu svrhu gustokrat još i novih škola, nastojeći svakom lukavštinom privlačiti si mnogobrojnu mladež." To rade, veli, i tim, da siromašnim davaju podpore u novcu, da ih k sebi mame obećavanji, nagradami itd. Pa dočim neprijatelji crkve protestantskim privatnim školam daju podpunu slobodu, katoličke privatne škole na svakojaki način, potajnimi neizravnimi, al ipak uspješnimi putovi, čestimi veksacijami i dr. što više prieče u razvoju njihovu.

Slično tuži se papa i inače često.

Digitized by Google

Osobito je pako odlučne znamenitosti za ovu stvar *inštrukcija (naputak) kardinala generalnoga namjestnika papina za Rim, izdan 12. srpnja 1888.*, dakle skoro iza prvoga pisma Leona XIII., pisana istome kardinalu o školah rimskih, koji je *naputak* po savjetu kardinalskoga kolegija *potvrdjen od Leona XIII.*

Dotično mjesto u toj inštrukciji *glasi u prevodu:*

„Krivci su najvećega zločinstva roditelji, koji okrutni proti dušam svoje djece, istu u **protestanske škole** *šalju, što više sile. Očevidno je, da se ovaki roditelji u takovom svom djelovanju imadu posvema osuditi, te na svaki mogući način mora se nastojati, da k sebi dodju; medjutim kao nedostojni i nesposobni ne smiju se pripuštati k sakramentom, dok djece svoje iz ovakovih škola ne uzmu.“* („Hrv. Uč.“ 1890. br. 23.).*)

3) Ne čini li se, kao da ta inštrukcija, sv. Otcem potvrdjena, da te tužbe samoga sv. Otca ne smjeraju samo na tužne prilike crkve u Rimu, *nego baš neposredno i u prvom redu na naš bieli Zagreb*, na središte naroda našega hrvatskoga, od vajkada skroz katoličkoga?

Poznata je žalostna činjenica, proti kojoj se je, osobito zadnje vrieme, opet i opet pisalo u javnosti, a bez svakoga uspjeha: mislimo **protestantsku njemačku privatnu školu u Zagrebu.**

Ne ćemo da spominjemo, kako je i naša gradska obćina pripomogla, da su protestanti kod nas mogli hram svoj i školu svoju usried najživahnijega diela gradâ sagraditi, prvu u svôj Hrvatskoj i Slavoniji; ne ćemo spominjati, kako je prije više godina pisac ove razprave na dlanu dokazao, da smjer djelovanja protestantskoga pastora ne samo nije patrijotičan, već da upravice služi širenju protestantske germanizacije na iztok („Drang nach Osten“) i dr. sl.: — već ćemo ovdje reflektovati na *izvrstan jedan uvodan članak u*

---

*) Originalni tekst glasi:

„Rei sunt gravissimi criminis parentes, qui, vere crudeles in filiorum animos, eos a d s c h o l a s p r o t e s t a n t i u m mittunt nedum cogant. Evidens est, hujusmodi parentes in eorum agendi modo reprobandos prorsus esse, atque omni modo possibili curandum esse, ut resipiscant; interim vero eos arcendos esse a Sacramentis, utpote indignos et incapaces, donec filios suos ab ejusmodi scholis revocaverint.“ Instructio Eminent. Card. Vic. gen. Urbis 12. Julii 1878. a S. Pontifice L e o n e XIII. cum consilio Collegii Cardinal. sancita. („Kat. List“ 1890. br. 47.).

Digitized by Google

„*Katol. Listu*“ od god. 1890. br. 47., preštampan i u „Hrv. Uč.“ od i. g. br. 23., pod naslovom: „*Evangelička škola u Zagrebu.*“

Pisac toga članka navodi gore spomenutu inštrukciju sv. Stolice, te živo pokazuje skrajnju pogibelj, koja od te škole prieti vjeri i ćudoredju katoličke mladeži naše. Navodi za to na temelju izvjestnih podataka neke činjenice, koje same po sebi i bez komentara jasno govore.

Pisac veli:

„Evo činjenica:“

„1. Evangelička škola u Zagrebu postoji već više godina. Svake godine upisivalo se je u nju sve više katoličke djece. Lanjske godine bijaše 39 *katolika*, a *evangelika* oko 16, ove pako godine imade 55 *katolika*, a *evangalika* oko 20.“ — Dakle obje godine *katolika* preko 70%; god. 1891. bilo je oko 60 *katolika;* broj katolika raste dakle sveudilj. —

„.... U toj školi namješteno je sada pet učiteljskih sila, i to tri protestantska učitelja, jedna učiteljica katolikinja (za ručni posao i hrvatski jezik u višem odjelu) a i jedan katolički svećenik za vjeronauk. Pitamo sada, kako je s tim katoličkim vjeronaukom? Tek preklanjske godine počeo se predavati i predavao se te godine samo tri mjeseca, dočim se prošle i ove godine predaje u svakom odjelu po dva sata na tjedan. Da li pako ta dva sata vjeronauka mogu paralizovati preko dvadeset sati drugih predmeta, koji se predavaju u protestantskom duhu, neka sude štovani čitatelji. G. pastor je pače izrazio želju, neka bi se g. kateketa zadovoljio samo jednim satom u svakom odjelu. Da je pako ciela druga obuka i odgoja zadahnuta protestantskim duhom, pokazuje:“

„a) Što je protestantski pastor, kao ravnatelj te škole, sadašnjemu katoličkomu vjeroučitelju odmah kod nastupa kateketičke službe dao ovaj naputak: „„Ja se nadam, da vi ne ćete ni jednom izticati opreke izmedju nas i vas, da tako podpuna harmonija, sloga, jedinstvo medju nami vladati uzmogne.““ — Kamo to smiera lahko je dokučiti.“

„b) Kako pak g. pastor i njegovi protestantski kolegi mora da postupaju, lahko se razabere iz toga, što katolička mladež stavlja svomu kateketi ova pitanja: *Je li slobodno štovati i zazivati svete? — Je li Marija osim Isusa imala još i druge djece? — Je li istina, da je slobodno po volji birati si vjeru? — Je li istina, da se u svakoj vjeri može čovjek spasiti? — Je li istina, da je prote-*

Digitized by Google

stantska vjera čišća od katoličke? — **Niesu li to jasni dokazi, da je već katolička mladež okužena protestantskim duhom?"**

„c) Što protestantski pastor upravo mrzi na katolicizam. — Tko se naime ne stidi javno u crkvi pred odraslimi na najpodliji način ružiti katoličko svećenstvo s natražnjačtva i t. d., sigurno ne će štediti ni pred djecom nabacivati se pogrdami na katoličku vjeru u svojoj vlastitoj kući."

„d) Što u toj školi, koja je *tik protestantske crkve u pastorovoj kući, ne ima niti razpela niti i kakve nabožne slike.* Da i to upliva ubitačno na katoličku mladež, tko će poreći?"

„e) Što se iz *školske knjižnice* pružaju školskoj mladeži razne knjige. — A kakve su to knjige s katoličkog gledišta za katoličku mladež?"

„2. Nego i *po ćudorednost* mladeži je ta škola pogibeljna. U njoj se naime obučavaju ženske *od 14 i 15 godina skupa u istoj sobi sa dječaci od 14 godina* .... Što više! Ja sam na svoje oči više puta vidio, kako se na dvorištu *mladež jednoga i drugoga spola prije predavanja i za vrieme odmora gomba skupa bez ičijeg nadzora, jedni trče za drugimi, skupa se igraju i love, tako da sam od stida morao odvratiti pogled od takvih prizora.* Ja bi želio, da ovo pretiskaju koje njemačke novine, ne bi li tako možda dotični roditelji doznali, u kakvoj se pogibelji nalaze njihova djeca."

Pisac dobro opaža, da je u Zagrebu nuždna njemačka privatna škola, za one naime činovničke i častničke njemačke porodice, većinom katoličke, kako nam broj katoličke djece u toj školi dokazuje, koje porodice po službi svojoj samo neko kratko vrieme u Hrvatskoj borave. Al jednakim pravom tuži se pisac, da su nas katolike u tome pretekli protestanti, dočim bi bilo lako osnovati i uzdržavati i mužku i žensku njemačku katoličku školu, o čem bi živo morale nastojati i duhovne i svjetovne naše oblasti, ne će li, da njemačku katoličku djecu izvrgnu skrajnjoj pogibelji po vjeru i ćudorednost njihovu.

Al evo prošlo je od onda dobrahno vremena, i ništa se učinilo nije za spas te djece, već se tu školu i nadalje pomaže, a po našem sudu i time, što je u njoj namješten poseban katolički kateketa.

Sgodno spominje pisac i tu okolnost, da su sestre milosrdnice morale privatnu katol. njemačku školu, koju su imale prije više godina, zatvoriti, — a evo protestantska njemačka škola traje i na-

Digitized by Google

dalje, i nitko si glavu ne tare, pače imade i obilne podpore, kako čujemo, i od same zemlje.

Kamo to smjera, lako je dokučiti; svakako ne smjera, kako ni protestantske škole u Rimu, na jačanje katoličke vjere.

I to spada medju najnesretnije plodove školskoga sustava našega od godine 1874. i 1888., na pose točke e) ovoga paragrafa VII. glave zakona škol. od god. 1888.

V. *I u točki g) ovoga §-a,* kako i *u §-u 106., razlikuje se novi škol. zakon u neke od staroga,* i to, što je po starom zakonu valjalo svaku promjenu glede učitêlja, naučne osnove i školske sgrade na odobrenje predložiti zemaljskoj vladi, i dozvolu za privatne škole od zemaljske vlade tražiti *putom županijskoga školskoga nadzornika,* dočim to po novom škol. zakonu valja učiniti *putom županijske oblasti, dotično putom poglavarstva grada Zagreba i Osieka.*

Razlog toj razlici označuje *vladino „Obrazloženje“* zak. ove osnove, prvobitno saboru predložene, veleći: „§§ 98. sl. f) i 100.“ (§§ 104. i 106. n. škol. zak.) — „prilagodjeni su novomu političkomu ustrojstvu, uslied kojega je uticaj u upitne poslove privatnih školah od dokinutih samostalnih nadzorničtvah morao preći na županijske oblasti, kod kojih su nadzornici kao izvjestitelji postavljeni.“

Mi ćemo u IX. glavi n. šk. zk. „O upravi pučkih školah“ morati reći svoju o tih dokinutih samostalnih nadzorničtvih. —

Sliedeći § **103. st. šk. zk.** i odnosni § **106. n. šk. zk.** glasi:

„Nastavnim jezikom u privatnih školah **ima biti** *onaj isti,“* (st. zk.) — **„ima redovito biti** *onaj isti,“* (n. zk.) — *„koji je nastavnim jezikom u javnih školah u istoj občini.“*

Razlika medju starim i novim škol. zakonom u tom §-u *nije velika.* No ipak je taj § bio predmetom razprave i u saborskom škol. odboru i u samoj specijalnoj saborskoj debati ob osnovi novoga škol. zakona. U četvrtoj odbor. sjednici od 30. svibnja 1888. „izjavio se je kod § 99.“ (prvob. osnove, a 105. n. šk. zak.) „zastupnik Marković u principu proti tomu, da se u ikakvom tudjem jeziku smije podučavat u privatnih školah. Hrvatska da ima puno razloga odbijati svaki tudji elemenat.“

„Odjel. predstojnik dr. Spevec odvraća, da obzirom na lokalne odnošaje takova intolerancija nije moguća. Upozoruje na nuždne obzire prema garnizonam. Oficiri dolaze i odlaze, kako služba zahtieva; treba dopustiti da mogu svoju djecu na njemačkom jeziku podučavati.“

Digitized by Google

„Zastupnik Gjurković je takodjer proti takvoj intoleranciji te na utjehu priobćuje dr. Franju Markoviću, da primjerice ima u zemlji samo 8 školah sa magjarskim nastavnim jezikom.“ („Narod. Nov.“ 1888. br. 125.).

Nema dvojbe, da dr. Marković preveć zahtieva, da zahtieva nešta neizvediva. Razloga, što ga je odjel. predstojnik za ovu zakonsku ustanovu naveo, nije dr. Marković pobio, niti bi ga bio i mogao pobiti, uzme li se na um, da je i prije ove osnove novoga škol. zakona, *dakle za škol. zakona od god. 1874.*, koji u tom §-u ne sadržaje riečce „*redovito*“, praksa dokazala, da tu, inače ne bezrazložnu, al prestogu intoleranciju nije bilo moći provesti.

Al isto tako nema dvojbe, da za to nije nuždna bila u Zagrebu *protestantska* njemačka škola. Ili zar su oficiri naše vojske, što borave u Zagrebu, ili većina njih, *protestanti?* ili zar kod oficirskih porodica, baš s toga, što su to porodice oficîra Nj. Veličanstva, apoštolskoga cesara i kralja, ništa ne odlučuje vjera, tako da je sve jedno, da li svoju djecu, ma su i katolici, šalju u katoličku, ili u protestantsku školu?

Da razlog, što ga je Gjurković naveo, slabo šta dokazuje, to je jasno; a težko bi mu bilo još i danas isto uztvrditi.

U specijalnoj saborskoj debati o toj osnovi *dne 4. srpnja god. 1888.* „podnio je na ovaj § zastupnik g. Pisačić sliedeći izpravak: da se mjesto rieči: „„isti““ kaže „„hrvatski““, a ostalo da se izpusti. Po tom bi glasio taj §: „„Nastavnim jezikom u privatnih školah ima redovito biti hrvatski““.

„Odj. predstojnik dr. Stjepan Spevec: Vis. sabore, moram izjaviti u ime vlade, da mi nije moguće prihvatiti izpravka g. zastupnika sv. križkoga, jer bi se tim izpravkom osakatio § 106. odnosno sadanji 105., jer po tom izpravku imao bi glasiti: nastavni jezik u privatnih školah redovito je hrvatski ili srbski; a što će biti neredovito? Ono „„redovito““ predpolaže, da bi moglo nešto drugo biti, a što? to nije u paragrafu kazano.“

„Ova ustanova o jeziku u privatnih školah oslanja se na propise o naučnom jeziku u javnih školah i stoga molim, da visoki odbor ovaj paragraf primi po predlogu odbora, odnosno, da izpravak g. zast. Pisačića odkloni.“

„Predsjednik: Prima li visoki sabor § 105. po predlogu odbora? (Prima se.)“ („Nar. Nov.“ 1888. br. 153.).

Ako i ne možemo ni mi da pristanemo uz izpravak zastup. Pisačića, pošto je kod nas u mnogih mjestih, pače i u Zagrebu,

Digitized by Google

svakako nuždno, da se dopusti i ini koji nastavan jezik osim hrvatskoga, to ipak držimo, da je razlog, kojim je odj. predstojnik pobijao taj izpravak, doista slab; jer po njegovu je razlaganju po saboru poprimljeni tekst toga paragrafa takov, da je taj paragraf sbilja osakaćen, budući da ni po tom tekstu nije u §-u kazano, što će biti neredovito. —

§ **104. st. šk. zk.** i odnosni § **106. n. šk. zk.** jesu malne jednaki u jednom i drugom zakonu, izuzevši onu razliku, već gore spomenutu, glede županijskoga škol. nadzornika; i taj § spada medju one, koji privatne škole u svem podvrgavaju državi. *Glasi pako taj §:*

„*Dozvolu za privatne škole podieljuje zemaljska vlada, a tražiti ju valja putem županijskoga nadzornika*" (st. zk.) — „*putem županijske oblasti, dotično putem poglavarstva grada Zagreba i Osieka.*" (n. zk.). —

§ **105. st. šk. zk.**, te posve jednaki § **107. n. šk. zk.** glasi:

„*Privatne pučke škole mogu od zemaljske vlade zadobiti pravo javnosti, ako tečajem bar trijuh godinah budu odličnim načinom postigavale — postizavale — onaj naučni cilj, koji je zakonom opredieljen javnim školam iste kategorije.*"

O tom smo §-u govorili u I. pogl., razmatrajući konfes. škole staroga škol. zakona, koje su u svem imale jednako pravo sa privatnimi. To dakako po novom zakonu nije više tako.

Odredba § 106. st. šk. zk.: „*Svi dosadanji predstojnici privatnih pučkih školah imaju prama zahtjevom ovoga zakona uz rok od tri mjeseca, od krieposti ovoga zakona računajući, tražiti novu dozvolu.*"

„*Neučine li toga, imaju im se dotični privatni zavodi* **zatvoriti od zemaljske vlade**", — **izpuštena je u novom škol. zakonu.**

Razlog, da otaj, poimence u 2. alineji drakonički i po crkvu uvredljivi paragraf nije prešao i u novi škol. zakon, nije taj, što je novi škol. zakon možda prijazniji prama crkvi, već je ta odredba izpuštena jednostavno s toga, što se stvaranjem novoga škol. zakona „nije radilo o tom, da se pučka obuka postavi na nove temelje . . . ." (Preuzv. ban u 1. odb. sjed. osnove škol. zakona od 26./5. 1888.). —

Zadnja dva §-a ove glave jesu u jednom i drugom škol. zakonu doslovce jednaka, a glase:

§ **107. st., a 108. n. šk. zk.**: „*Privatne pučke škole, ako prestanu odgovarati zahtjevom ovoga zakona, ima zemaljska vlada*

Digitized by Google

prama — prema — okolnostim ili lišiti prava javnosti, ili jih zatvoriti.“

§ **108. st., a 109. n. šk. zk.**: *„Roditelji ili njihovi zamjenici, koji djecu davaju obučavati u privatnoj školi, nisu po tom odriešeni od prineska za uzdržavanje javnih školah.“*

Prvi § opet jasno pokazuje, da si država i po starom i po novom škol. zakonu svojata prvu, vrhovnu i podpunu vlast nad svimi školama — državni monopolizam u školstvu i uzgoju —, i tim zahvaća u slobodu roditêlja, dati obučavati i uzgajati svoju djecu po svom uvjerenju, po svojoj saviesti.

Drugi § još više zahvaća u tu naravnu, od Boga samoga danu slobodu roditêlja, te čini, kako već rekosmo prvo, vršenje te slobode većini roditêlja, osobito siromašnijih, nemogućim. Jer što, ako je, recimo, pravac i duh javnih škola unatoč protivan vjerskome osvjedočenju roditêlja, a oni ne mogu da podnose dvostruki taj teret materijalni i za javnu i za privatnu školu? U javnu školu slati djecu svoju, brani im saviest; privatnu školu, u kojoj bi im se djeca obučavala po njihovu vjerskome uvjerenju, uz teret za javnu školu, uzdržavati ne mogu: dakle na što ih time sili država? Gdje je tu sloboda saviesti? gdje je tu njihova sveta, od Boga im povjerena, od države posve neodvisna dužnost i ujedno pravo, od nikoga nepovredivo, skrbiti se uspješno za valjan, religijozan uzgoj i valjanu obuku svoje djece po svom najboljem uvjerenju, po svojoj saviesti? Tu se dira u samo svetište porodice.

U tom pogledu *puno više priznavaše to pravo porodice školski zakon za postojalu Krajinu,* gdje no u propisu o nastavi u pučkih školah („Vorschrift über das Unterrichtswesen in den Volksschulen der Militär-Grenze“ — ad Praes. Nr. 1944. vom Jahre 1871“) odredjuje u točki VII. *o privatnih školah § 80.*, što smo ga već prvo naveli (na str. 75. ove svoje razprave): „Entspricht eine solche Privatschule den Bedürfnissen und Anforderungen der Gemeinde, so kann der Schulbezirk von der Errichtung einer gleichartigen öffentlichen Schule in dieser Gemeinde dispensirt werden.“

Zaključujemo ovu glavu, opetujući i naglasujući: **ni u toj glavi novi škol. zakon od god. 1888. nije ni za dlaku bolji po religijozno-moralni uzgoj mladeži, ni za dlaku pravedniji prama porodici, prijazniji prama katoličkoj crkvi, nego je bio stari škol. zakon od god. 1874.** — —

Digitized by Google

VIII.

„Glava sedma“ (st. šk. zk.). — „Glava osma“ (n. šk. zk.). „Ob učiteljih javnih pučkih školah“ (st. i n. šk. zk.).

Premda je ova glava jedna od najvažnijih po učitelje javnih pučkih škola, uredjujući njihov družtveni položaj kao učitêlja, i nastojeći, obezbiediti i njihov materijalni obstanak, pa se za to o toj glavi i jest obilno razpravljalo to u sab. odboru, to u samom saboru god. 1888., — ipak ta glava na religijozno-moralni, na kršćanski uzgoj u školi utiče više neupravno, više posredno, u koliko je naime neuredjen družtven položaj i neosiguran materijalan obstanak učiteljev takodjer zapreka blagoslovnu i uspješnu njegovu radu u službi, te u koliko to utiče u napredak ili nazadak kršćanskoga uzgoja u školi, da li je učitelj manje ili više podčinjen vlasti političkoj i od nje ovisan, a time manje ili više „emancipovan“ od vlasti crkvene. Pa za to se ova glava i naše zadaće, koju si preduzesmo riešiti ovom razpravom, dotiče više posredno, nego neposredno.

Mi ćemo s toga, ako i kraće, nego li je to bilo n. pr. kod VI. glave n. šk. zakona, al ipak i tu, sravnjujući pojedine §§-e VII. gl. st. šk. zakona sa odnosnimi §§-i VIII. gl. n. šk. zakona, iznieti pred čitaoce smisao i domašaj tih §§, dostavljati im svoje primjetbe, a na koncu izreći svoj valjano obrazložen sud, da li je i u toj glavi novi škol. zakon po kršćanski uzgoj bolji, ili gori od staroga. —

Sadržaje ova glava §§-e 109.—145. st., a odnosne §§-e 110.—173. n. šk. zakona, kojim je na čelu

§ **109. st.**, a **110. n. šk. zk.**, koji glasi u oba zakona: *„Učitelji javnih pučkih školah (§. 3.) jesu javni činovnici.“*

Da li je učiteljstvu našemu time, što ga je zakon od godine 1874. uvrstio u činovnički stališ, *povećana i moralna vriednost, te poboljšan družtveni položaj,* o tome smo svoju već prvo rekli (na str. 12. i 13.), ocjenjujući probitke, što ih je zakon od god. 1874. bio donio školstvu i uzgoju kršćanskome; a zakon novi od god. 1888. nije u tom paragrafu, kako vidimo, ništa na stvari promienio. Vriedi dakle isto, što rekosmo za stari škol. zakon, i za ovaj novi.

Prije nego je stvoren novi škol. zakon, razpravljalo se je u učiteljskih krugovih opetovano *o pitanju: Je li učitelj činovnik občinski, ili je zemaljski (državni)?* Na pose taknuo se je toga pitanja prije spomenuti već Josip K . . . ., učitelj u Š., u svom članku „O

Digitized by Google

preinaci školskog zakona" (u „Nar. Nov." 1888. br. 52.), veleći „§. 109. zakona veli: Učitelji javnih pučkih školah jesu javni činovnici. Medju javnimi činovnici razlikujemo državne, zemaljske i obćinske. U koju kategoriju spadaju učitelji javnih pučkih školah? Učitelja plaća obćina, po tom bi bio obćinski, imenuje ga vlada, po tom bi bio zemaljski činovnik. Je li obćinski ili zemaljski?"

Na to mu odgovara takodjer prije spomenuti već učitelj Lj. D. (u „Nar. Nov." 1888. br. 74.):

„Pitanje, što ga g. K. nabacuje glede položaja učiteljah u statusu činovničtva, jesu li naime obćinski ili zemaljski, nije takodjer novo, nu jasno odgovoreno nije nanj još. Jer položaj učiteljeve službe donaša sobom neekskluzivnost(!) ili da rečem neopredieljenost učiteljeva činovnikovanja(!). Učitelj služi svojoj obćini neposredno, pa makar on brao plaću od kud goder, nu on služi posredno državu, zato je i podvržen njezinu nadzoru. Takove vrsti zvaničnika neima u drugih činovničkih statusih", (Vjerujemo! O. p.) „jer svakomu je djelokrug i pravni odnošaj točnije opredieljen, pa i obćinski činovnik postao je iz obćinske autonomije," (Divno! O. p.) „te samo kao posrednik državne vlasti vrši svoj „„prenešeni djelokrug"". Zato je upravo nemoguće točno uvrstiti učitelja medju postojeće razrede činovnika i bez sumnje se je naš školski zakon morao ugnuti preciznoj oznaki nazivom „„javni činovnik"". On je neka vrst izaslanika državnoga" (Drúgo ništa? O. p.) „s kulturnom misijom, koju íma vršiti putem obćine u korist države (?), nit ga može država izključivo prisvojiti sebi, jer obćini služi, nit ga može ova svojatati, jer mu se djelovanje i države tiče."*)

„Medjutim ta nemogućnost rangiranja neće biti na uštrb školi dok se uzdrži potrebito ravnovjesje upliva jednog i drugog činbenika, oznaka: „„javni činovnik"" može nas dotle posve zadovoljavati."

Mi držimo, da je posve drugi razlog toj „nemogućnosti rangiranja" učiteljstva u koji štatus činovnički, nego li je taj, što ga tu Lj. D. navodi. Nije moći učitelja uvrstiti u poseban koji štatus činovnički s istoga razloga, s kojega nije moći ni svećenika, duhovnoga pastira, rangirati u činovničtvu, jer je naime služba učiteljska po naravi svojoj rek bi tako malo činovnička, kako je malo i svećenička služba takova: učiteljska je služba, je li joj sbilja

*) I svećenikovo zvanično duhovno djelovanje tiče se i te kako i države, pa ipak ne podpada to djelovanje ni u čem pod državnu vlast. O. p.

Digitized by Google

svrha, djecu u prvom redu religijozno-ćudoredno uzgajati, služba ne svjetovna, ne državna ili obćinska, već služba religijozna, duhovna; učitelj je donekle duhovni pastir svojoj djeci, on zastupa kod kršćanske djece službu Kristovu, on je kao zamjenik roditêlja naravni pomoćnik svećenikov u vodjenju djece ka Kristu; i njemu je preko crkve Krist u neke rekao: „Pasi janjce moje!“ I za to, kad se službu učiteljsku silom hoće da uvrsti med činovničke štatuse, to se tim njegovu službu nije podiglo, već snizilo; činovniku bo, bilo obćinskome, bilo državnome, nema mjesta u posvećenom hramu religijozno-moralnog uzgoja, nije mu posao religijozne naravi: njemu je mjesto u bureau-u, njemu je posao skroz i izključivo svjetovan. To je nov dokaz, kolika je i nesreća po školu i ne velika odlika po učitelja, što se je školstvo otelo crkvi, kojoj pripada i po naravnom i po Božjem zakonu i po historijskom pravu. —

U tom se §-u i u cieloj ovoj glavi govori samo ob učiteljih *javnih* škola, budući da učitelje *konfesijonalnih* i *privatnih* škola država samostalno niti ne namješta, premješta ili odpušta, niti ne podpadaju ti učitelji pod karnostni postupak, koji vriedi za učitelje javnih pučkih škola, jer ih država ni ne smatra svojimi činovnici, kako učitelje javnih škola. S toga *drži država, da joj se ni nije brinuti za njihov materijalni obstanak*, (što bi se u ostalom kod konfesijonalnih škola jedva dalo nedvojbeno dokazati).

Pa da ne bude o tom ni malo dvojbe, te da ne bi vlada kojemu u službi ostarjelu učitelju konfes. škole možda dopitala kakovu penziju, držao je odborski izvjestitelj nuždnim, da u posljednjoj odborskoj sjednici od 24./3. „pita, je li po amendiranomu §. 143.“ (§-u 149. n. šk. zk.; u prvobitni su tekst, što no kazuje, koji učitelji imadu pravo na mirovinu, umetnuli iza rieči: „Svi definitivno namješteni učitelji“ dodatak: „na *javnih* pučkih školah“. O. p.) — „i učitelji konfesionalnih školah, koje su sad javne, imadu pravo na pensiju.“

„Odjel. predstojnik Spevec: Nemaju, jer su konfesionalne škole samo *uvjetno* (sic!) *javne* te stoje medju javnimi i privatnimi.“

„Preuzvišeni g. ban veli, da onaj, koji imenuje i umirovljuje, taj i mirovinu plaća, pošto kod konfesionalnih školah vlada nit imenuje, nit umirovljuje to ni mirovine neplaća.“ (?) („Nar. Nov.“ 1888. br. 145.)*)

---

*) Sjećamo ovdje na ono, što smo već prvo u VI. glavi rekli o dužnosti države, uzdržavati i konfes. škole, makar da ne stoje pod njezinom upravom [na str. 267. c)]. O. p.

Digitized by Google

Odredbe ostalih §§ jesu sve priudešene prema ovomu prvome §-u, kako u starom, tako još više u novom školskom zakonu: *država razpolaže naime učiteljstvom pučkim* posve neovisno i podpuno, kako i inim sebi podčinjenim činovničtvom, i glede namještaja, premještaja i odpusta, i glede obskrbe, i glede kazna.

Da li se je pučko učiteljstvo i *materijalno podiglo* time, što je god. 1874. stupilo u red činovničtva, i da li je *novi škol. zakon poboljšao materijalni njegov položaj*, to će pokazati pojedine zakonske odredbe ostalih §§ ove glave.

Možemo pako sve ostale §§ to u starom, to u novom škol. zakonu shodno razrediti u šest, odnosno četiri *skupine*, samo što te skupine nisu istim redom poredane u novom, kako su u starom škol. zakonu.

U *starom* škol. zakonu sliede te skupine ovim redom:

1. Namještaj i premještaj (odnosno odpust) učitêlja javnih pučkih škola (§§ 110.—114.).
2. Odgovornost učiteljeva za napredak škole (§ 115.).
3. Karnostni postupak proti učiteljem javnih pučkih škola (§§ 116.—122.).
4. Služba učitêlja javnih pučkih škola (§§ 123. i 124.).
5. Beriva učitêlja javnih pučkih škola (§§ 125.—136.).
6. Obskrba učitêlja i njihovih udova i sirota (mirovina i mirovinska zaklada) (§§ 137.—145.).

U *novom* škol. zakonu sliede pojedine skupine ovim, i, kako nam se čini, prikladnijim redom:

1. Namještaj, premještaj, odgovornost i služba učitêlja javnih pučkih škola (§§ 111.—117.).
2. Beriva učitêlja javnih pučkih škola (§§ 118.—133.).
3. Karnostni postupak proti učiteljem (134.—148.).
4. Obskrba učitêlja i njihovih udova i sirota (mirovina i mirovinska zaklada) (§§ 149.—173.).

O toj glavi novoga škol. zakona veli vladino „*Obrazloženje*“ prvobitno predložene osnove toga zakona: „U glavi sedmoj,“ (prvob. zak. osn., a VIII. n. šk. zk.), „koja uredjuje pravne odnošaje učiteljskoga osoblja, sadržane su ustanove o namještanju, berivih, karnostnom postupku i obskrbi učiteljah i njihovih udovah i sirotah te su naročito ove dvie posliednje partije obširnije izradjene, nego je to u zakonu od godine 1874., kako da se učiteljem jasnije predoče dužnosti i prava njihova.“

Digitized by Google

Onda navodi „Obrazloženje“ redom „najbitnije promjene dosadanjih ustanova“.

I mi ćemo redom navesti §§-e tih pojedinih skupina po starom škol. zakonu, i sravniti ih sa odnosnimi §§-i novoga školskoga zakona.

1. skupina.

Namještaj i premještaj (odnosno odpust) učitělja javnih pučkih škola.

(§§ 110.—114. st., a §§ 117., —, 113., 111. i 112. n. šk. zk.).

§ **110. st. šk. zk.** glasi: „*Za definitivnoga učitelja pučkih školah može biti namješten samo onaj, tko je na kojoj javnoj preparandiji u austrijansko-ugarskoj monarkiji stekao učiteljsku svjedočbu, ter je kako u obziru kaznenoga zakona, tako i u obziru ćudorednom neporočan.*“

„**Inostrancu,** *koji je osposobljenje za učiteljsku službu postigao na kojoj preparandiji austrijansko-ugarske monarkije, na kojoj nastavnim jezikom nije hrvatski, valja se podvrći izpitu iz hrvatskoga jezika. Ako je pako koji ini jezik kao materinski nastavnim (§. 11.) one škole, na kajoj ovakov inostranac želi biti namješten, valja mu se, na koliko nije već osposobljen, podvrći izpitu iz ovoga jezika.*“

Odnosni § **117. n. šk. zk.** glasi: „*Definitivnim učiteljem pučkih školah može biti samo onaj,* **tko je hrvatsko-ugarski državljanin,** *te je pred kojim izpitnim povjerenstvom u austrijsko-ugarskoj monarkiji stekao svjedočbu učiteljskoga osposobljenja, a uz to je u obziru kaznenoga zakona kao i u obziru ćudorednom neporočan.*“

„**Tko je osposobljen** *za učiteljsku službu inim nastavnim jezikom, nego li hrvatskim ili srbskim, valja mu se podvrći izpitu iz hrvatskoga ili srbskoga jezika.*“

„*Ako je pako ini koji jezik kao materinski nastavnim jezikom škole, na kojoj dotičnik želi biti namješten, valja mu se, na koliko već nije osposobljen, podvrći izpitu iz toga jezika.*“

„**Za privremeno namještenje** *u službi učiteljskoj iziskuje se* **svjedočba zrelosti.**“

O tom se je paragrafu i u odboru i u samom saboru god. 1888. obilno razpravljalo i oštro borilo medju strankom vladinom i strankom opozicije. U vladinoj su se stranci osobito izticali odj. predstojnik za bogošt. i nastavu, zatim izvjestitelj odborski, te redom malne svi govornici te stranke, osobito zastupnici Pavić, Miškatović i Gjurković, dočim je stranku opozicije dično i dostojno zastupao zastupnik dr. Franjo Marković. Poglavito se je dr. Marković spo-

Digitized by Google

taknuo bio o to, što ovaj § u novom škol. zakonu zahtieva, da bude učitelj, hoće li biti namješten na javnoj pučkoj školi, *hrvatsko-ugarski državljanin*, a ne zahtieva naprosto, da mora biti *hrvatski državljanin;* tim da se kida naša autonomija u stvari, koja nam sa Ugarskom nije zajednička, a širom da se vrata otvaraju učiteljem tudjincem u naše domaće javne škole.

Ako i jest istina, da ih ni predjašnji škol. zakon od god. 1874. nije zatvarao tudjincem, jer se u njem ni ta pogodba ne stavlja, tako da je po njem mogao kod nas biti učiteljem, a i bivao je često, svaki inostranac, samo ako je inače na kojoj preparandiji austro-ugarske monarkije zakonito osposobljen bio za učiteljsku službu: al se ipak dade težko pobiti tvrdnja Markovićeva, da taj § kida autonomiju našu u stvari nastave, da je protivan nagodbenomu zakonu, jer dopušta, da može i pripadnik Ugarske, ma i ne imao indigenata hrvatskoga, dobiti službu na polju naše autonomije, na polju nastavnome. A osim toga, dočim nije predjašnji zakon ni spominjao indigenata, jer je valjda predmievao, da učitelji naših škola moraju biti pripadnici naše zemlje, to novi škol. zakon istina spominje indigenat učiteljev, no proteže ga i na Ugarsku, a izključuje u tom Cislitaviju.

Al pošto se razprava o toj razlici medju novim i starim škol. zakonom ne tiče baš strogo naše zadaće, budući da je ta razprava više naravi političke, mi je dalje niti ne spominjemo. — To bi bila prva razlika u tom §-u medju starim i novim škol. zakonom.

Dosljedno prama toj razlici u prvoj alineji toga §-a ne govori novi školski zakon niti u sliedećoj, niti u trećoj alineji ob inostrancu, kako govori stari školski zakon.

Odredbe u posljednjoj alineji toga §-a novoga školskoga zakona nema u starom, jer je tek novi školski zakon uveo izpit zrelosti na koncu 4. tečaja učiteljske škole, a izpit osposobljujući (učiteljski) iza dvogodišnje prakse. A stari zakon nije poznavao ni *privremenih* učitelja, kako ih je uveo novi školski zakon na mjesto predjašnjih podučitelja, što podpuno odobravamo. —

Nego *na jedno nije se*, žali bože, niti u škol. sab. odboru, niti u samom saboru pri razpravi o tom §-u *nitko sjetio*, pa niti od zàstupnîka svećenîka, to jest, što taj § govori ob ovom i ob onom nuždnom uvjetu za namještanje pučkoga učitelja, al o jednom uvjetu šuti, koji je *uvjet* ipak *puno važniji* od svih ostalih: da učitelj katoličke djece bude i sborom i tvorom katolik, čovjek ne samo ćudoredno i kazneno neporočan, — što je zahtjev dosta pruživ,

Digitized by Google

već *čovjek nabožan, pun žive vjere i katoličkog osvjedočenja, ili barem, da proti natjecatelju nema crkva šta prigovoriti u pogledu religijozno-ćudorednom*, a k tomu da imade *od crkvene oblasti poslanstvo* — (ovlast — missio canonica), kako će ju moći zastupati, pomažući svećenika u religijoznoj obuci i u kršćanskom uzgoju. To je isto zahtievao takodjer, kako znamo, princ Liechtenstein u poznatom predlogu školskom, što ga je bio podnio rajhsratu, a zahtievali to do sada i drugi kat. zastupnici saborski u Cislitaviji i u Njemačkoj. — Al da zakon školski i stari od god. 1874. i novi od god. 1888. kod namještanja učitêlja nimalo ne pita crkve za mnienje, posve je logična konsekvencija državne premoći, državnog monopolizma u u školi. —

Sliedeći se je § 111. u st. škol. zakonu ticao prelaznoga doba školstva od god. 1874., pak za to **odredbe toga §-a** naravno da **nema u novom škol. zakonu.** Glasi pako

§ **111. st. šk. zk.**: „*U prelazno doba mogu se za učitelje na gradjanskih školah imenovati i takovi učitelji obćih pučkih školah, koji su se inače iztakli znanjem pojedinih strukah, koje su propisane za gradjanske škole, ali uz obvezu, da se naknadno budu dužni osposobiti za učiteljstvo gradjanskih školah (§. 89.).*“ —

Sliedeći § **112. st. šk. zk.** glasi: „*Namjestne učitelje (suplente) postavlja, premiešta i odpušta* **županijski školski nadzornik.**“

Odnosni § **113. n. šk. zk.** glasi:

„*Namjestno učiteljsko osoblje (suplente) i* **učiteljsko osoblje za neobvezne učevne struke, kao i učiteljice ženskoga ručnoga rada i kućanstva** *(§. 126.) postavlja na pučkih školah* **županijska oblast (gradsko poglavarstvo)** *saslušav mnienje dotičnoga županijskoga (gradskoga) školskoga nadzornika;* **na viših pučkih školah postavlja te osobe zemaljska vlada na predlog županijske oblasti dotično gradskoga poglavarstva.**“

Glavna razlika medju starim i novim škol. zakonom u tom §-u jest ta, što je namjestno učiteljsko osoblje po starom zakonu postavljao, premještao i odpuštao zemaljski školski *nadzornik*, dočim po novom zakonu to osoblje, kao i učiteljsko osoblje za neobligatne predmete, za ženski ručni rad i kućanstvo *postavlja* u nižih pučkih školah *županijska oblast* (odnosno u Zagrebu i Osieku *gradsko poglavarstvo*), a županijski (gradski) škol. *nadzornik* imade podnieti spomenutoj župan. ili grad. oblasti samo *svoje mnienje;* nadalje, što isto osoblje u *viših pučkih* školah *postavlja* sama zemaljska *vlada* na predlog župan. oblasti (grad. poglavarstva).

Digitized by Google

Da li župan. oblast (grad. poglavarstvo), dotično zem. vlad a isto osoblje i *premiešta i odpušta,* kako je to prije činio župan. škol. nadzornik, u ovom se §-u n. šk. zakona ništa *ne veli*, jer o premještaju i odpustu kao o kaznah govore kašnje §§-i 135.—148. n. šk zakona.

Ovaj § 112. st. šk. zk. ne veli izrikom, da je župan. škol. nadzornik spomenutu vlast vršio i nad učiteljskim osobljem gradjanskih i viših djevojačkih škola, niti da ju je vršio nad učit. osobljem za neobligatne predmete, za žen. ručni rad (i kućanstvo); al nema dvojbe, da je to vriedilo i za ovo osoblje, jer je taj § tako tumačila sama vis. zem. vlada u svojem propisu „O namještanju učiteljskoga osoblja na pučkih školah“ od 4. list. 1875. br. 4566., gdje veli u § 22.: „I učitelje neobligatnih predmetah kano i posebne učiteljice ženskoga ručnoga djela na obćih pučkih školah (§. 55. škol. zakona) postavlja županijski škol. nadzornik sporazumno s dotičnim obćinskim školskim odborom. . .; samo je glede postavljenih učiteljah neobligatnih predmetah na gradj. školah dužan naknadno podnieti prijavu zem. vladi.“

Sav je taj djelokrug novim škol. zakonom od postojaloga župan. škol. nadzornika prešao dielom na oblast županijsku (gradsko poglavarstvo), dotično na karnostno povjerenstvo upravnoga odbora županije (grada), a dielom na samu zem. vladu.

Razlog toj promjeni kano i inim sličnim jest, što je po novom škol. zakonu *župan. škol. nadzornik prestao biti samostalna školska oblast,* podčinjena neposredno vladinomu odjelu za bog. i nast., *već je dodieljen županijskoj oblasti* (grad. poglavarstvu) kao županijski (dot. gradski) škol. nadzornik „za obavljanje školskih, a navlastito pedagogijsko-didaktičkih agendah kod županijske oblasti (grad. poglavarstva) i za nadziranje pučkih školah u području županije (dot. grada)“ (§§ 192. i 197. n. šk. zk.).

Veli o tom vladino „*Obrazloženje*“ prvob. osnove nov. škol. zak. u gl. VII.: „Po §. 108.“ (prvob. osnove, a § 113. n. šk. zk.) „namještati će suplente, učitelje neobligatnih predmeta i učiteljice ženskih ručnih radnjah županijska oblast, u gradu Zagrebu i Osieku gradsko poglavarstvo, jer su prestala samostalna školska nadzorničtva, kojim je do sada to pravo pripadalo.“

Da li je ta promjena po novom škol. zakonu na bolje za relig.-moralni napredak škole, ili na gore, mi ćemo svoje mnienje izreći dalje u sliedećoj glavi „Ob upravi pučkih školah“. Svakako je *ukinuće* predjašnje *samostalnosti županijskih nadzornika* bila takodjer

Digitized by Google

predmetom živahne razprave to u saborskom odboru, to u saboru god. 1888. pri stvaranju novoga škol. zakona, te je dru. **Markoviću** i to ukinuće bilo razlogom, da oštro navali na predloženu osnovu škol. zakona, gdje no je dokazivao, kako je i tom ustanovom predložena osnova naperena proti slobodnomu i samostalnomu razvoju školstva, kako se tim prieči napredak školstva, te kako su tim uzdrmana pedagogičko-stručna načela, na kojih dan danas počiva pučko školstvo u svih inih kulturnih zemljah.

Ako i ne stoje svi razlozi, koje je za to naveo zastupnik dr. Marković, ipak će se jedva moći dokazati tvrdnja predstojnika odjela za bogošt. i nastavu, koju je izrekao na koncu generalne debate saborske o novom škol. zakonu od god. 1888., da je pedagogičko-stručni uticaj župan škol. nadzornika u pučko školstvo, što ga je imao po zakonu od god. 1874., ostao i u novom zakonu neokrnjen tim, što je sada župan. nadzornik pridieljen županijskoj oblasti, da u ime oblasti škole nadzire i pedag.-didaktične agende izradjuje; jer uza sve to on više nije odlučujući činbenik u školstvu, već samo podčinjen organ i izaslanik županijske dakle političke oblasti. Jednako držimo, da nije bolje uspjelo nastojanje odborskoga izvjestitelja na koncu generalne debate, kojim je htio da dokaže, kako će od sada djelovanje toga nadzornika biti puno uspješnije, nego je bilo prije god. 1888.

Al o tom, kako rekosmo, govorit ćemo u sliedećoj glavi „Ob upravi pučkih školah". —

§ **113. st. šk. zk.** glasi: „*Definitivne učitelje javnih občinskih pučkih školah (§. 3.) imenuje, usljed razpisana natječaja, na trojni predlog dotične občine ili privatne osobe, imajuće pravo predloga, zemaljska vlada.*" Nadovežimo odmah i

§ **114. st. šk. zk.**: „*Definitivne učitelje na zemaljskih pučkih školah (§. 3.) imenuje, usljed razpisana natječaja* **na trojni predlog dotičnoga županijskoga školskoga nadzornika,** *zemaljska vlada.*"

Ovim dvama paragrafima staroga škol. zakona odgovara

§ **111. n. šk. zk.**, koji glasi:

„*Privremene i definitivne učitelje imenuje,* **redovito** *uslied razpisana natječaja, zemaljska vlada na trojni predlog občinskoga školskoga odbora ili privatne osobe, imajuće pravo predloga.*"

„*Na školskih zavodih, uzdržavanih iz zemaljskih sredstavah, imenuje zemaljska vlada učiteljsko osoblje* **neposredno.**"

„I na občinskih školskih zavodih može zemaljska vlada mimo natječaja popuniti učiteljsko mjesto, ako u interesu službe to obnadje nuždnim."

Digitized by Google

U više točaka razlikuju se u tih §§-ih odredbe novoga škol. zakona od odredaba staroga škol. zakona.

Prvo. Novi škol. zakon *ne odredjuje* više, kako je to odredio bio stari, da župan. škol. *nadzornik vladi predlaže trojicu* za namještanje u zemaljskih školskih zavodih, već odredjuje, da to vlada čini *neposredno;* ta je promjena takodjer u savezu sa promienjenim položajem toga nadzornika po novom škol. zakonu, te opet pokazuje, kako je djelokrug toga nadzornika po novom škol. zakonu puno više stegnut.

Drugo. Novi škol. zakon točnije označuje, koji su to *zemaljski školski zavodi*, veleći, da su to oni, koji se uzdržavaju iz zemaljskih sredstava; ujedno obuhvaća riečju „zavodi“ i ine možebitne nastavne inštitute, koji nisu u strogom smislu sgoljne pučke škole; stari je školski zakon naprosto rekao „zemaljske pučke škole.“

Treće. Novi škol. zakon opredieljuje jasnije, tko bira u obćini osobe, koje će ona vladi za imenovanje predložiti, da je to naime *obćinski školski odbor*, dočim stari škol. zakon samo naprosto veli: „obćina“, a tek se u vladinom spomenutom već propisu o namještaju učitêlja označuje, da je to obćinski školski odbor.

Četvrto. No sve to nisu bitne razlike. *Bitno se razlikuje* u tih zak. odredbah novi škol. zakon od staroga u tom, što on već u prvoj alineji § 111. ne veli, da zemaljska vlada učitelje imenuje naprosto uslied razpisana natječaja na trojni predlog obćine ili privatne osobe, već da ona to čini samo „*redovito*“; a treća alineja istoga §-a izrikom veli, da vlada nije vezana na taj trojni predlog, već da „i na obćinskih školskih zavodih može *mimo natječaja* popuniti učiteljsko mjesto, *ako u interesu službe to obnadje nuždnim.*“

Ovo je zaista *bitno stezanje obćinske autonomije,* pače time je to pravo obćine, da si bira učitelja, postalo iluzornim. S toga su odbornici i zastupnici saborski, pripadajući i jednoj i drugoj opoziciji, podpunim pravom, i u sab. odboru i u samom saboru za generalne debate, osobito dr. Marković, oštro odsudjivali predloženu osnovu zakona, što ovom odredbom dira u autonomiju obćinske uprave. I mi držimo, da zastupnikom vlade i stranke vladine nije pošlo za rukom, uz svu govorničku njihovu vještinu i osobnih navala na dr. Markovića, taj prigovor pobiti; najmanje pako izveo je to odjelni predstojnik u svom zaključnom, inače liepom govoru na koncu generalne debate, kad je kao razlog toj odredbi novoga škol. zakona naveo, da treba svakoj korporaciji korekture, pače i najvišim; jer ako taj razlog dokazuje, da vlada može kod imenovanja

Digitized by Google

učitêlja i ne obazirati se na predlog obćine, na razpisan natječaj, „ako to“ — *sama* naime vlada, „u interesu službe obnadje nuždnim“, onda može s istoga razloga svaku inu autonomiju koje god korporacije u ljudskom družtvu naprosto dokinuti, iluzornim učiniti i u svoje ruke usredotočiti. To je u ustavnoj državi tim teže podnositi, što ustavan državni aparat narod tolike milijune stoji.

Veli istina o toj promjeni u novom škol. zakonu „*Obrazloženje*“ vladino k tomu §-u:

„Po §. 106.“ (prvob. osn., a §-u 111. nov. škol. zak.) imenuje vlada, kao i dosele učitelje“ (sve?) „na trojni predlog obćinskih školskih odbora, nu u zadnjoj alineji pridržano joj je pravo *i bez toga predloga* imenovati učitelja, kada to svjetuju interesi službe.“

„Dogadjalo se je naime čestokrat, da su radi *neurednosti* školskih odbora, koji su propustili izbor učitelja pravodobno obaviti, škole dulje vremena zatvorene ostale; pa da se u buduće tomu predusretne, *nuždna* (?) je takova ustanova.“

Ponajprije opažamo ovdje sličan postupak, kojim se je god. 1888. po zastupniku dvorskom u saboru opravdavao korak, što je država crkvi školu posve otela. Reklo se je: školski organi crkveni (da li svi?) mnogo puta nisu vršili svoje dužnosti; dakle otmi im školu, pak ju predaj državi. Eto i tu se veli: školski su odbori (da li, opet svi?) mnogo puta propuštali, pravodobno obaviti izbor učitelja; dakle otmi im to pravo izbora i predaj ga državi.

Taj dakle tobožnji razlog nije pravi razlog, već samo izlika. Razlog je dublji. Država se moderna i kod nas ponaša, kako je dobro rekao protestantski zastupnik dr. Brüel, drug i pristaša pok. dra. Windthorsta u pruskom saboru god. 1889. (27./2.), „kao da svako drugo družtvo... neprestano pogrešuje, neprestano zlo namišlja, a da jedina država nikad ne pogrešuje, nikad ništa zla ne će.“ (Str. 293. ove razpr.) Koje će pravo po tom načelu ostati od države netaknuto? Niti pravo crkve, niti porodice, niti obćine. To je praktična uporava atejističnog principa, da je država ne zaštitnica prava, već izvor pravu, te da je „država“ i „družtvo“ istovetan pojam. Dok se pako priznaje, da imade na školu pravo i porodica, a po njoj i obćina, i to starije i veće pravo, nego li je pravo države, dotle se mora ta zakonska ustanova odsuditi, jer vriedja pravo porodice i obćine, pak i pravo same crkve na školu i na izbor pučkoga učitelja.

Postoji li ta nemarnost nekih školskih odbora, jesu li se dogodile mnogo puta neurednosti u pogledu pravodobnog izbora uči-

Digitized by Google

têlja, a ono se je tomu nemaru dalo inače doskočiti, te se ne bi „čestokrat dogadjalo, da radi neurednosti školskih odbora, koji propuštaju izbor učitelja pravodobno obaviti, škole dulje vremena zatvorene ostaju".

Tä zar nisu i stvaratelji škol. zakona od god. 1874. morali predvidjeti, da bi se mogle, pače da će se kod školskih odbora i dogoditi takove neurednosti? Za cielo su to predvidjeli, jer se je ondašnja vlada svojim malo prvo spomenutim propisom „o namještanju učitêlja" unapried poskrbila za nuždnu korekturu u takovih slučajevih, al za to ipak nije držala, da je nuždno, te se samo pravo izbora učitêlja obćinam okrnji. Evo kakove je mjere odredila proti takovim neurednostim obć. škol. odbora. § 10. spomenutoga „Propisa" od 4./10. 1875. veli: „Ako obćinski školski odbor ili privatna osoba, imajuća pravo predloga, za četrnaest dana neobavi izbora, bit će od dotičnoga žup. škol. nadzornika, uz dozvolu daljega roka od osam dana, primjerno požurena; ostane li pako ta požurba bezuspješnom i neuzmognu li dotičnici dostatno opravdati to zavlačenje, županijski će školski nadzornik biti vlastan, potraživši putem političke oblasti natječajne spise, ureda radi predložiti učitelja zem. vladi."

Držimo, da je takova mjera ili tomu slična dostatna, da na put stane eventualnoj nemarnosti obć. škol. ödbôra u izboru učitelja, te da nije ni sada trebalo okrnjiti svim obćinam samo pravo izbora, nije trebalo to pravo učiniti *iluzornim*, jalovim. Ako takova mjera ne ostaje samo na papiru, — je l' to bivalo, za cielo nije bio kriv sam zakon i odnosna naredba, — onda ne znamo, za što bi morala „škola koja ostati dulje vremena zatvorenom"?

Velimo da nije trebalo to pravo obćina učiniti *iluzornim*, jalovim, jer takovim ga sbilja čini posljednja alineja toga §-a n. šk. zak.; uvjet naime onaj, što ga taj § n. šk. zak. spominje, pod kojim može zem. vlada i mimo natječaja učitelja imenovati, „ako u interesu službe to obnadje nuždnim", jest uvjet i granica tako pruživa, da će ju vlada moći raztegnuti na sve moguće slučajeve.

Tom je zakonskom odredbom, kako i onom o župan. škol. nadzornicih, kako u obće cielom glavom „Ob upravi", *novi školski zakon od god. 1888. pučku školu još više oteo uticaju i vlasti obćine, pa tim i uticaju porodice i crkve,* a podkučio ju još više pod samovlast državnu, nego li je to učinio bio zakon škol. od godine 1874.; škola je pučka time po novom škol. zakonu još većma postala inštitut politički, nego li je bila po zakonu od 1874.

Digitized by Google

godine. Pa pošto je kod imenovanja mimo predloga uticaj obćine, na pose *duhovnoga pastira obćine* izključen, moći će se po novom škol. zakonu laglje dogoditi, *da kršćanskoj obćini za učitelja kršćanske joj djece narinu čovjeka, u vjeri indiferentna i hladna*, samo ako je vladi inače povoljan; — a tko će reći, da toga moderna država ni kod nas nije nikada učinila, ili da toga ne će učiniti? — A napokon *nije ni praktična* takova odredba; jer vazda će obćina sama najbolje poznavati svoje domaće školske prilike, svoje obćinske potrebe, nego oni, koji su od nje dalje.

Ako i ne velimo, da se tom odredbom baš izrikom htjelo piečiti uticaj crkve, t. j. duhovnoga pastira dotične obćine u izbor učitêlja, al de facto ta ga odredba prieči.

Moramo dakle reći, **da je u toj zakonskoj odredbi toga §-a novi škol. zakon od god. 1888. manje pravedan i obziran prama porodici i crkvi, pa time i gori po kršćanski uzgoj, nego je bio stari škol. zakon od god. 1874.** —

Odredbe §-a **112. n. šk. zk.**, koji glasi:

„*O zamoljenih premještajih i izmjenah već namještenih učiteljah kao i o premještajih u interesu službe odlučuje zemaljska vlada*",

— **nije bilo u star. škol. zakonu.**

Ovakov *premještaj* može bivati ili na vlastitu molbu i želju učiteljevu, dakle lih s osobnoga interesa učiteljeva; ili po nalogu same vlade u interesu službe, al bez krivnje učiteljeve; ili napokon opet po nalogu vlade i u interesu službe, no po krivnji učiteljevoj. U ovom posljednjem slučaju taj se premještaj broji medju *disciplinarne kazne*, te je to kazna predzadnjega stupnja, a biva o vlastitom trošku krivca [§. 135. f) n. šk. zk.].

Stari zakon škol. za taj premještaj nije znao, već ako je sam učitelj želio biti premješten na drugu, bolje klasifikovanu školu, na kojoj se je koje mjesto izpraznilo, morao je za to mjesto naprosto kompetovati. Kazne pako radi nije se učitelj premještao, već je mjesto toga premještenja bilo odredjeno lokalno maknuće, t. j. zemalj. je vlada učitelja krivca dignula sa učiteljske službe one škole, na kojoj je do onda službovao, al tako, da ipak nije bio posvema od službe odpušten, što je kazna posljednjega stupnja, već mu je bilo prosto, tražiti si drugo koje mjesto, ako ga je dotična obćina izabrala, odnosno vladi na imenovanje predložila, t. j. mogao je opet kompetovati za učiteljsku službu u drugom kojem mjestu. Svatko uvidja, da je to bila oštra kazna, i da je mnogo puta ravna

Digitized by Google

bila odpustu od službe, jer ga često ni druga koja obćina nije htjela izabrati, pošto je već s jednoga mjesta kazne radi maknut.

Novi je zakon to lokalno maknuće ukinuo, a mjesto toga *uveo premještaj;* al taj premještaj, kako ovaj § kazuje, ne mora vazda biti kazna.

Koji je razlog toj promjeni?

Veli o tom vladino „*Obrazloženje*“:

„§. 107.“ (prvob. osn., a § 112. n. šk. zk.) „je za stari provincijal sasvim nov, dočim se u krajiških propisih*) i u školskih zakonih ostalih zemalja nalazi.“

„Da je često premještaj učitelja bilo na vlastitu molbu opravdan, bilo službe ili kazne radi potreban, o tom zemaljska vlada ima toliko, i to dielom veoma neugodna izkustva, da se ona toga sredstva, imenito što se tiče premještanja službe ili kazne radi, za u napredak nipošto lišiti nemože, tim više, što tako suvišnom postaje disciplinarna kazan lokalnoga maknuća, koja je u svojih posljedicah često bila ravna odpustu iz službe.“**)

Proti tomu lokalnomu maknuću govori takodjer spomenuti g. Josip K . . . ., učitelj u Š. u svojem poznatom članku „O preinaci škol. zakona“ (u „Nar. Nov.“ 1888. br. 52.), veleći: „Medju disciplinarnimi kaznami, koje §. 117. navadja, čini mi se prema

---

*) § 9. krajiškoga propisa „Vorschrift über die Regelung der Rechts-Verhältnisse des Lehrerstandes an den Volksschulen der Militär-Grenze (ad Praes. Nr. 1944 vom Jahre 1871.)“ glasi: „Transferirungen oder Verwechslungen von bereits angestellten Lehrern verfügt bei den öffentlichen allgemeinen Volksschulen, auf Antrag der Unterbehörde und unter Mitwirkung der betreffenden Orts- und Bezirks-Schulräthe“ (po našem n. šk. z. nije vlada vezana na takov predlog i na takovo sudjelovanje podčinjenih oblasti, dakle postupa neodvisnije, nego je vrhovna oblast krajiška postupala), „das Regiments-Commando (Titler Bataillon, Magistrat); — bei den Bürgerschulen, nach Anhörung des Landes-Schulrathes (Grenzlandes-Schulinspectors), von dem General- (Militär) Commando auch ohne Concurs-Ausschreibung.“ O. p.

**) Da vlada sama mora priznati, te imade do sada toliko neugodna izkustva, gdje je naime premještaj kazne radi bio nuždan, zaista nam slabo svjedoči za uspjeh i valjanost današnjega uzgoja kandidâta učiteljstva. To je veoma naliko na grku onu tužbu predjašnje vlade na moralno stanje velikog diela mladjega poimence učiteljstva u poznatoj njenoj okružnici od 19./1. 1883., koju smo već prvo spomenuli (na str. 140.—145.), gdje smo govorili ob uspjehu zem. preparandije prije god. 1888. O. p.

Digitized by Google

sadanjemu sistemu školskoga zakona točka d): lokalno maknuće s učiteljskoga mjesta, nešta takova, česa ja a s menom i množina drugih pojmiti nemogu. — N. nešto skrivi te je lokalno maknut, t. j. vlada mu naloži, da si u roku od toliko i toliko vremena traži drugo mjesto."

„Zar učitelj, koji radi mjestnih okolnostih nemože u jednom mjestu bez uštrba za školu službovati, nemože u drugom mjestu najbolji napredak u svakom pogledu postići? Nu po sadanjem škol. zakonu nemože ga vlada, a da ne mimoidje zakon, premjestiti na drugo mjesto, a mjestni školski odbor drugdje nije ga htjeo izabrati, misleći si, ako nisi bio tamo dobar, i tu nećeš valjati. Učitelju izteklo vrieme, a on je bez kruha, bez mirovine, bez odpravnine, otišao siromak „„na imanje."" Tu znadu biti djeca i žena, a onda sto putah gorje."

„Bilo je već slučajevah, gdje su takovi siromaci poslje bili dnevničari, mlinari, i t. d., izgubili svoje službovne godine i t. d."

„Zar je uvjek lih učitelj kriv takovu lokalnu maknuću? Dogodi se, da učitelj sa plaćom II. plaćevnoga razreda (600 for.) bude lokalno maknut, te mora ići na plaću III. plaćevnog razreda (400 for.). To je kazna tako okrutna, da se nemože opravdati, jer učitelj nije kažnjen za jednu godinu, nego za 10, 15 i 20 godinah, a svake godine sa 200 for., što čini na 20 godinah ogromnu svotu od 4000 for. Komu se činovniku nameće tako osjetljiva kazan? A gdje je gubitak na 5 godišnjih doplatcih, gdje onaj na mirovini? Zar takov učitelj ima na drugom mjestu volju za rad?"

„Pak zašto može uzsliediti lokalno maknuće učitelja? Može i radi trvenja sa mjestnimi uplivnimi ličnostmi, u koje trvenje učitelj može upasti, da niti sam nezna kako.*) Lokalno maknuti učitelj težko bude gdje izabran. Gospodar nesmije najgoremu služinčetu svomu izdati zle svjedočbe, samo da ono može drugdje dobiti službu; a učitelj se može uništiti. Ako je on toliko skrivio, onda ga odpusti, ako je pako sposoban za službu, da se samo s onoga mjesta makne, onda ga neka vlada premjesti. Budimo ljudi, pak i s učiteljem postupajmo kao s čovjekom."**)

---

*) Bez prave njegove krivnje, strogom iztragom dokazane? — Ne vjerujemo. O. p.

**) Ne možemo piscu, a da mu grku tu tužbu podpuno ne odobravamo. No to je nov dokaz, kolika je za učiteljstvo bila blagodat, što se je god. 1874. riešilo „popovskoga robstva". O. p.

Digitized by Google

No da se uvede premještaj kazne radi, što ju vlada vrši bez privole one obćine, u koju se kažnjeni učitelj premješta, to je ne samo u protuslovlju sa obćinskom autonomijom, kako ju je obćinam garantovao zakon od god. 1874., već se protivi i sustavu novoga zakona škol. od god. 1888., koji se ipak nije usudio obćinam podpuno oduzeti pravo izbora učitelja, ako i jest to pravo tako ograničio, da je u praksi malne iluzornim postalo.

Za to posve pravo odvraća učitelju Josipu K .... njegov drug Lj. D. u svome uzvratu na gornji članak, u članku „K preinaci školskoga zakona" („Nar. Nov." 1888. br. 74.), što ga više puta već spomenusmo, veleći o tom lok. maknuću: „Pitanje o lokalnom maknuću ili pako premještaju neda se riešiti, dok se ne rieši u načelu pitanje: Ima li obćina pravo birati si učitelja, ili ima učitelja imenovati država?*) Priznamo li ono prvo, tad neima govora o premještivanju, jer se protivi načelu obćinskog prava izbora učitelja. Naš školski zakon, koji to načelo prima, upravo je s toga morao uvrstiti lokalno maknuće, jer bi inače sadržavao protuslovje. Kazna pako premještenja moći će se uvrstiti samo u takov zakon, koji toga (izbornoga) prava obćini nebude dao."

„Predaleko bi nas odvelo, da se upustimo u razglabanje za ova dva načela, razloge za jedno i drugo izneslo je pučko učiteljstvo na spomenutoj saveznoj skupštini godine 1886., a ne sumnjamo, da je već riešeno na odlučnom mjestu i da ćemo doskora znati komu u prilog."**)

Što mi sudimo o toj promjeni kazne lokalnoga maknuća u kaznu premještaja?

Da je lokalno maknuće, kako ga je bio odredio zakon od god. 1874., kazna preokrutna, koja se nije smjela p-enieti u

*) G. Lj. D. nije pitanja točno stavio; jer i po zak. od 1874. ima obćina pravo birati sebi učitelja, t. j. trojicu vladi predložiti, tako da je vlada vezana na taj predlog, a opet ima vlada pravo imenovati učitelja. Točnije bilo bi: Pita se: imenuje li vlada učitelja bez predloga obćine, ili ne? O. p.

**) U prilog državnomu monopolu. Oba ova učitelja, a poimence g. Josip K. . . ., kao da vole, neka se obćinam to pravo oduzme, i da se tako škola još više otme uplivu porodice i crkve, a podkuči pod političku vlast. Habeant sibi! Al veseli nas, da je na spomenutoj saveznoj skupštini god. 1886. — na kojoj se u ostalom čulo opetovano glasova, skroz protivnih svakomu pravu crkve na školu, pače i po crkvu porugljivih, — da je, velim, na toj skupštini ustalo uvaženih lica, da brane autonomiju obćinsku u školstvu, i po tome i pravo porodice i crkve na školu. O. p.

Digitized by Google

novi zakon, to držimo iza onoga, što do sada navedosmo, pak i samo po sebi tako jasnim, da ne marimo toga dalje dokazivati. Al jednako ne možemo se nikako složiti sa pravom premještaja, bilo to kazne radi, ili ne, što ga novi škol. zakon od god. 1888. priznaje vis. vladi, tako, da pri tome obćina ona, na koju se premješta učitelj, nema ništa da odluči. To se pravo jedino onda pojmiti može, ako se vladi priznaje pravo, posve samostalno imenovati učitelje, kako imenuje svoje zemaljske (državne) činovnike. To se bo još više protivi pravu obćine, odnosno porodice i crkve na školu, na uzgoj njene djece u školi, nego li se tomu protivi odredba 3. alineje §-a 111. novoga škol. zakona. Razloge smo već prvo naveli kod te odredbe, samo što su oni razlozi proti ovoj odredbi još odlučniji. Da je time vladi dana mogućnost, da narine kojoj obćini učitelja, koji ne će promicati kršćanskoga duha i kršćanskoga uzgoja u školi, nije nikakova tlapnja, nikakov umišljen slučaj, već se dade takodjer izkustvom utvrditi. **I s ove dakle točke novi je školski zakon po uticaj porodice i crkve u školu gori od predjašnjega školskoga zakona od god. 1874.**

Mi smo s toga podpuno uvjereni, da se je imala *kazna lokalnoga maknuća* u nov. škol. zakonu *na prosto izpustiti, a ne pretvoriti ju u kaznu premještaja o vlastitom trošku.* Imade § 135. n. šk. zk. i bez te kazne još dostatnu zalihu disciplinarnih kazna. Zavriedi li učitelj u istinu kaznu lokalnoga maknuća, je li u velike kriv, ter je slabe nade, da će uspješno djelovati u školi, *odpusti ga;* posljedice neka si sam pripiše.

A što, ako je premještaj kazne radi nuždan u slučaju, da bi učitelj *na drugom mjestu ipak uspješno djelovao?* Tu je on ili sbilja u velike šta skrivio: onda imade dosta osjetljivih kazna u § 135. i bez premještaja i odpusta; pak popravi li se, on će opet moći uspješno djelovati na svom mjestu. Ili nije ni sam baš puno kriv: onda ga niti ne treba premjestiti i tako prave krivce još sokoliti.

No što, ako valja učitelja premjestiti za to, *jer to i sam želi?* Želi li sam, onda neka kompetuje za drugo mjesto, ili neka izhodi privolu obćinskoga školskoga odbora one obćine, u koju želi biti premješten; pa tako ne će to premještanje vriedjati izbornoga prava dotične obćine, učitelj ne će biti obćini narinut; tā i onako moći će učitelj uspješno djelovati samo u *takovoj obćini, koja nije njemu protivna,* budući da je prvi uvjet blagoslovna djelovanja učitelja, da živi u slozi i u sporazumu sa obćinom, s odlučnimi činbenici u obćini. To je na dlanu. Može li i hoće li ga vlada pre-

Digitized by Google

mjestiti na školu, uzdržavanu zemaljskim troškom, na zemaljski zavod, ele onda ga premještaj po volji; ne će vriedjati, bar ne toliko, izbornoga prava obćine. Velimo: bar ne toliko; jer nikako ne možemo razlog taj, što se koji školski zavod uzdržaje zemaljskim troškom, držati sam po sebi dostatnim, da državna vlast na taj zavod namješta učitelja bez svakoga sporazumka sa dotičnom obćinom, koja djecu svoju tomu zavodu na uzgoj i obuku povjeravati *mora:* i to vriedja naravno pravo porodica na uzgoj njihove djece. Da se u nikakovu slučaju ne bi smjelo namještati učitelja za katoličku djecu bez pitanja, *bez privole crkve*, to smo već prije napomenuli kod § 110. st., a § 117. n. šk. zk.

Slično mogla bi vlada kod premještaja učitelja i onda postupati, kad valja učitelja premjestiti s inih službenih razloga: ili ga ne premjesti, ili ga premjesti tako, da ga dotičnoj obćini proti njene volje ne narineš. To je pravedno i u skladu sa pravom obćine i porodice na školu; sve je drugo u protuslovlju s tim pravom, pače u protuslovlju i sa samim zakonom školskim.*) —

2. Skupina.

Odgovornost učiteljeva za napredak škole.

(§ 115. st., a § 114. n. šk. zk.).

Ovaj **§ 115. st., a 114. n. šk. zk.** glasi: *„Za znanstveni i moralni napredak škole odgovoran je dotični učitelj, ili ako ih ima*

---

*) Čini se, da je to kašnje i sama vis. vlada uvidila. Sadašnji se je odjel. predstojnik za bogoštovje i nastavu, dr. Iso Kršnjavi, prigodice po više puta izjavio, da ne će dopustiti premještanja, bar ne bez privole one obćine, u koju se kani učitelja premjestiti, ako dotičnu školu obćina uzdržaje, — jer da je to protivno obćinskoj autonomiji, pa da će on mjesto toga upotrebljavati kaznu suspenzije, budući da je lokalno maknuće opet preoštra kazna, pak i zakonom ukinuta. Dapače nedavno izdala je vis. vlada i *posebnu naredbu* od 27. siečnja 1892. br. 1161. na sve župan. oblasti i grad. poglavarstva u Zagrebu i Osieku, u kojoj medju inim izjavljuje: „... kr. zem. vlada u smislu školskoga zakona neće, niti može takovo premještenje“ (kazne radi) „odrediti, van na one škole, koje kr. zem. vlada ili sasvim ili bar većim dielom uzdržaje. Premještenja, koja nisu kazne radi odredjena, provesti će kr. zemaljska vlada samo na temelju razpisana natječaja i na predlog dotičnoga školskoga odbora. . . . Pri premještanju učitelja službe radi postupati će se vrlo oprezno te će se uporavljivati samo u onom slučaju, gdje to prieki interesi službe zahtievali budu te u sporazumku sa onom obćinom, kamo bi imao dotični učitelj doći.“

„Premještaji kazne radi, predvidjeni u §. 135. školskoga zakona, uporavljivati će se kao predzadnje disciplinarno sredstvo, samo kad

*

Digitized by Google

više u kojoj školi, ravnajući učitelj (§. 23.)." (st. zk.). „...... *ili, ako ih ima više u kojoj školi,* **uz dotične učitelje** *ravnajući učitelj.*" (n. zk.).

Bitno se u tom §-u ne razlikuje stari škol. zakon od novoga, već jedino tim, što novi škol. zakon dodatkom: „*uz dotične učitelje*" izrikom napominje suodgovornost ostalih učitelja uz ravnajućega, što se je u ostalom za cielo i po starom škol. zakonu po sebi razumievalo.

Prigodom odborske razprave o tom §-u predložio je zastupnik dr. Gjurković sliedeći *izpravak:*

„Za znanstveni i moralni napredak u školi je kraj katekete u prvom redu odgovoran učitelj, koji školu vodi."

Naprvo smo (na str. 147.) naveli, kako je taj svoj predlog dr. Gjurković obrazložio, tužeći se na „destruktivan pravac naših preparandijah", i na „protuvjerske nazore mnogih učiteljah". Tamo smo takodjer čuli, da je odjelni predstojnik uzeo u tom pogledu u obranu naše učiteljstvo, al ipak dieloma priznao činjenicu od Gjurkovića navedenu; isto tako nije ni preuzv. ban mogao da ne priznaje Gjurkoviću, da ima pravednih razloga takovoj tužbi; al se ipak i predstojnik i ban protivio tomu, da se u

---

provedenom disciplinarnom iztragom dokazano bude, da je daljni obstanak učitelja na dotičnom mjestu absolutno nemoguć te će se dotičnikom opredieliti mjesta, o kojih je gore govor te onakova, za koja su razpisani natječaji bezuspješni ostali." („Službeni Glasnik" 1892. komad I. str. 9.

Iza ovakova tumačenja 135. i 139. §-a nov. škol. zakona mogla je za cielo ostati, bar u načelu, klasifikacija mjesta glede učiteljske plaće, što bolje odgovara autonomiji občina, nego li sadašnji plaćevni sistem. — Dodajemo ovdje još i to, da se ta naredba vladina skoro na vlas slaže s našimi nazori o promjeni kazne lokalnoga maknuća u kaznu premještaja, što smo ih malo prvo iznieli, a napisali bili još prvo, nego je ova naredba bila izdana. U toliko moramo dakle ovu vladinu naredbu držati posve shodnom i pravednom. — To bi sve bilo liepo i dobro; al šta ćeš, kad je premještaj bez pitanja dotične občine u novom škol. zakonu kodifikovan, a vis. vlada odgovorna saboru, nije sama za sebe vlast zakonodavna, već samo administrativna i eksekutivna, koja se mora, kako i svaki podanik, držati slova zakona; ona može zakon istina auktoritativno provoditi i tumačiti (§ 215. n. šk. zk.), al ga ne može i ne smije promieniti. Ako dakle i jest premještaj učitelja na koju občinsku školu bez pitanja dotične občine protivan občinskoj autonomiji, to nam se sve jedno čini, da vlada postupa ne samo mimo, već i protiva zakonu, kad onoga ne dopušta, što sam zakon bezuvjetno odredjuje, ili bar dozvoljuje.

Digitized by Google

tom paragrafu spomene kateketa, „jer je taj“, veli, „u prvom redu duhovnoj oblasti odgovoran, a vlada ne može uticati u djelokrug konsistorija.“*)

„Zastupnik Gjurković povlači natrag svoj predlog, pridržavajuć si staviti sličan predlog kad bude govora o vjerskoj pouki.“ (Nar. Nov.“ 1888. br. 128.)

I mi ćemo o tom naumljenom predlogu svoju reći kod dotičnoga § 203. prvob. osnove (§-a 188. st., a §-a 209. n. šk. zk.), kad bude govor o crkvenoj upravi. —

3. skupina.

Karnostni postupak proti učiteljem javnih pučkih škola.

(§§ 116.—122. st., a §§ 134.—148. n. šk. zk.).

Pisac ove razprave naišao je u razgovoru sa pučkimi učitelji o toj stvari na prijatelja učitelja, dobom starijega i izkusnijega, koji mnije, *da je sav taj karnostni postupak nepotreban,* pače uvredljiv po učiteljstvo, dočim se za nj ovimi §§-i odredjuje poseban karnostan postupak, kao da spada medju najopasniji i moralno najlošiji elemenat družtva.

Dotični učitelj drži, da bi trebalo imati bar toliko povjerenja u moralnu jakost i čestitost učiteljstva, da će ono i bez tolike množine kaznenih §§-a vršiti dužnosti svoga svetoga zvanja; da bi dostale one odredbe obćega kaznenog zakona, koje vriede za sve ostale gradjane, a da ne bi trebalo iznimnih za učitelje.

Pisac mora priznati, da ga je veselilo to plemenito i uzvišeno pojimanje učiteljskoga zvanja i velеdušno srce toga učitelja za svetu svoju dužnost. Pak imade u tih nazorih njegovih sbilja puno istine, te mu je mnienje dieloma i opravdano. Na pose je istina, da taj ne maleni niz tih karnostnih §§-a, kojimi se je država u zakonu školskom naoružala proti nemarnim učiteljem, pokazuje bjelodano, da država nije vlast uzgojna, jer nije vlast duhovna, već vlast materijalna, koja može istina učitelja karnostnimi §§-i prestrašiti, a plaćom i nagradom materijalnom sklonuti, da svoje dužnosti bar u toliko ne zapusti, da bar na oko toliko radi, te ne dodje u sukob sa kaznenimi §§-i, i da se dostaje odredjene plaće ili

*) Ipak je čudno, kako vladini zastupnici podnipošto ne će da diraju u djelokrug konzistorija, kad se radi o tom, da se tim zaprieči kateketi kakov odlučniji upliv u školi, a kako malo pitaju za djelokrug konzistorija, kad se radi o tom, da se bez pitanja konzistorija ukine kakova religijozna vježba škol. mladeži. O. p.

Digitized by Google

nagrade. Al tu je država i na granici svoga upliva na učitelja. Udahnuti mu ljubav k zvanju, djelovati na njegovo srce, na nutrinu duše njegove, sklonuti ga, da se nesebično žrtvuje za uzgoj Kristovih miljenika, toga država ne može; ona ja zastupnica prava, a ne ljubavi, ona podržaje vanjskom nagradom i kaznom vanjski poredak, al ne djeluje ljubavlju na srce. To može jedino crkva, vlast duhovna, vlast ona, koja je baštinica i nasljednica ljubavi Kristove. No upravo za to, što država ne utiče ljubavlju, duhovnimi, višimi poticali na srce, država ne može ni uzgajati, jer samo ljubav uzgaja, ljubav nesebična, osbiljna, sveta, božanska.

Kad se je pisac nekom sgodom bio potužio predjašnjemu predstojniku za bogošt. i nastavu, kako je uza sve stroge mjere vladine na stalnom nekom zavodu ipak u nekih učiteljih i članovih toga zavoda ostao isti destruktivni duh, koji je i prije vladao i u javnost prodro bio, odgovori mu predstojnik hvale vriednom otvorenošću po prilici: „Mi možemo vanjske neurednosti zapriečiti, vanjski red uzdržati: djelovati na nutarnjost dòtičnîka, na duh, to je zadaća katekete i duhovne oblasti."

Ovim je podpuno potvrdjeno, što do sada rekosmo o skroz različnom djelovanju crkve i države na školu; al je to uvjerenje u protuslovlju sa onom nedvojbenom težnjom današnje države, stegnuti uticaj crkve u školstvo, u učiteljstvo i školsku omladinu u što uže granice, iztisnuti crkvu malo po malo posve iz škole.

U ostalom, *ako je zakon školski proglasio pučke učitelje javnimi činovnici, to iz toga nuždno sliedi,* da za nje nije dosta onaj obći gradjanski kazneni zakon, koji vriedi za svakoga gradjanina, već da je *za nje, kao za poseban činovnički štatus,* koji obnaša posebnu državnu službu, *zakon morao uvesti i poseban karnostan postupak,* jer imadu posebne činovničke dužnosti, posebnu odgovornost. I pod tim vidom dakako da se netom spomenuto mnienje vriednoga onoga učitelja i prijatelja piščeva ne da posve obraniti. Za to i rekosmo, da je to mnienje *dieloma* opravdano.

Da li je trebalo baš ovolik niz karnostnih §§, koji je u novom škol. zakonu još za dobrahan broj narasao, to je pitanje nuzgredno, pošto se jednom priznaje, da treba za učitelje poseban karnostan postupak.

„*Obrazloženje*" vladino ni ne govori ništa pojedince o razlici staroga škol. zakona i nove prvob. predložene zak. osnove u pogledu toga karnostnoga postupka, već spominje jedino, da je

Digitized by Google

medju ostalim i ta partija u novoj osnovi obširnije izradjena, nego je to u zakonu od god. 1874.

Niti u učiteljskih krugovih, niti u saborskom odboru, niti u saborskoj debati god. 1888. nije se o tih §§-ih puno razpravljalo, izuzmeš li kaznu lokalnoga maknuća. A razlog je taj, što novi škol. zakon u tih §§-ih jedva da je stanje učiteljstva puno poboljšao, ili pogoršao. Sve se razlike sa malom iznimkom odnose na novo političko ustrojstvo zemlje (na novo ustrojene kotarske oblasti mjesto predjašnjih podžupanijskih i dr.), na dokinuti predjašnji samostalni položaj županijskih škol. nadzornika, i napokon na to, što je novi škol. zakon nekimi §§ (142.—148.) točnije opredielio način iztrage, presude, u obće disciplinarnoga postupka proti učiteljem krivcem i okrivljenim.

O tih §§-ih, koji su i nam vrlo nemili, reći ćemo s toga i mi svoju, što moguće kraće, gdje to smatramo potrebnim ili shodnim.

Prije svega moramo i ovdje spomenuti žalostnu činjenicu, naliku na onu, koju spomenusmo kod odredaba o namještanju itd. pučkih učitelja, da *zakon* ni tu kod karnostnoga postupka proti učiteljem javnih pučkih škola, ma bili to katolički učitelji katoličke djece, *nigdje ni slovcem ne spominje kakova odlučna uticaja duhovne oblasti, katoličke crkve.* A ne spominje takova uticaja po istom principu, po kojem je izključen uticaj crkve i pri namještaju učitêlja javnih pučkih škola, po principu samogospodstva, monopolizma države u školstvu. Znamo već, da katolici n. pr. Njemačke po svojih zastupnicih u državnih saborih živo vojuju i za taj uticaj crkvene oblasti. —

Sravnimo sada pojedine §§-e ove skupine po starom škol. zakonu sa odnosnimi §§-i novoga škol. zakona.

§ 116. st., a § 134. n. šk. zk. glasi:

„Proti učiteljem, koji nevrše svojih uredovnih **ili** *službenom prisegom preuzetih dužnostih"* (st. i n. zk.) — **„postupati će se redovnimi ili disciplinarnimi kaznami** *prama tomu, kako se povreda dužnosti bude prikazivala ili kano puka protur ednost, ili obzirom na njezinu vrst i stupanj, te opetovanje ili otegoćujuće okolnosti, kano službeni prestupak."* (st. zk.) — „. . . **postupati će se disciplinarnimi kaznami"** (n. šk. zk.).

Jerbo *namjestni učitelji i učitelji neobligatnih predmeta* ni po starom, ni po novom školskom zakonu ne polažu službene prisege, „već se imaju danom rukom obvezati, da će preuzete dužnosti

Digitized by Google

vierno izpunjivati" (§ 18. propisa zem. vl. „O namještanju učitelj. osoblja na pučkih školah" od god. 1875.),*) od tuda u ovom §-u i stari i novi škol. zakon razlikuje *uredovne* i opet službenom *prisegom* preuzete dužnosti.

No razlikuje se u tom §-u stari škol. zakon od novoga, što u novom *nema razlike medju kaznami redovitimi i disciplinarnimi*, već se sve zovu disciplinarne. To je za to, što novi škol. zakon ne razlikuje puke proturednosti od službenoga prestupka; a to je i posve pravo, pošto je svaka kažnjiva proturednost manji ili veći služben prestupak, i što je svaka kazna, bila ona redovita, kao opomena i ukor, ili ina koja, napokon kazna disciplinarna. No sve jedno, bitne razlike nema u tome. —

§ **117. st. šk. zk.**:

„**Redovite** *kazni jesu*:"

„*a) opomena;*"

„*b) ukor;*"

„2. **Disciplinarne** *pako kazni jesu*:"

„*a) novčana globa u iznosu od 5—20 for. na korist učiteljske mirovinske zaklade;*"

„*b) uztegnuće kvinkvenalnoga doplatka na kraće ili na duže vrieme;*"

„*c) svrgnuće sa službe ravnajućega učitelja;*"

„*d)* **lokalno maknuće s učiteljskoga mjesta**;"

„*e) posvemašnji odpust iz službe.*"

Odnosni § **135. n. šk. zk.** glasi:

„**Disciplinarne** *kazni jesu*:"

„*a) opomena;*"

„*b) ukor;*"

„*c) novčana globa u iznosu . . . zaklade;*"

„*d) uzkrata ili obustava petgodišnjega doplatka na kraće ili duže vrieme;*"

„*e) svrgnuće . . . učitelja;*"

„*f)* **premještenje na drugu školu o vlastitom trošku**;"

„*g) odpust iz službe.*"

O razlici staroga i novoga škol. zakona u ovom §-u u pogledu redovitih i disciplinarnih kazna govorili smo malo prije; stari škol.

---

*) Za sličan nov propis, izdan od zem. vlade na temelju novoga škol. zakona do sada još ne znamo; vriedi dakle i danas još stari propis, u koliko ga novi škol. zakon i nove naredbe vladine nisu ukinule. O. p.

Digitized by Google

zakon nije *opomene* i *ukora* brojio medju disciplinarne kazne. O drugoj puno važnijoj razlici u pogledu predjašnjega *lokalnoga maknuća*, a sadašnjega *premještaja* govorili smo takodjer naprvo kod §-a 112. n. šk. zakona. —

§ **118. st. šk. zk.** glasi: „*Opomenu vlastan je učitelju podieliti občinski školski odbor putem mjestnoga nadzornika školskoga, i takova opomena može biti i ustmena; o kazni ukora odlučuje* **županijski** *školski odbor, te ju izvršuje putem županijskoga školskog nadzornika, a takav ukor mora se uvjek izdati pismeno; disciplinarne pako kazni navedene u prediducém §. 117. pod 2. a)—e) spadaju u djelokrug zemaljske vlade.*"

Ovomu §-u st. šk. zk. odgovaraju *tri posebna §-a n. šk. zk., i to §§ 136., 137. i 138.* Glasi pako

§ **136. n. šk. zk.**: „*Opomenu . . . putem mjestnoga školskoga nadzornika, te takova opomena može biti i ustmena.*"

„Proti podieljenoj opomeni neima nikakova pravnoga lieka."

§ **137. n. šk. zk.**: „**Ukor** *je vlastna učitelju podieliti* **kotarska oblast.**"

„*Ukor se daje pismeno i treba da je s njim* **spojena prietnja** *strožijega karnostnoga postupka za slučaj ponovne povrede službene dužnosti.*"

§ **138. n. šk. zk.**: „*Ostale disciplinarne kazne spadaju u djelokrug* **županijske** *oblasti, karnostnoga* **povjerenstva** *upravnoga odbora županije i zemaljske vlade.*"

U novom školskom zakonu govore ovaj *§ 138.*, zatim §§ 142., 143., 145. i 148. ove skupine, pak i cieli III. odsjek sliedeće glave ob „upravnom odboru županije", te o „karnostnom povjerenstvu" toga odbora, pa dopituju važan djelokrug tomu povjerenstvu u karnostnom postupku proti učiteljem, a samomu odboru u upravi pučkih škola, na pose što je do materijalnih interesa školskih, kako ćemo vidjeti u sliedećih §§-ih ove skupine, ter u sliedećoj glavi. Ti su poslovi po starom škol. zakonu pripadali stranom samoj zemaljskoj vladi, stranom županijskoj oblasti, župan. škol. nadzorniku, te župan. škol. odboru; nije bo stari škol. zakon poznavao ni toga karnostnoga povjerenstva, ni samoga toga odbora, jer je i jedan i drugi stvoren tek zakonom od 5. veljače 1886. o novom ustroju političke uprave zemlje. Taj zakon odredjuje, da u svakoj županiji ima postojati upravni odbor, koji svake godine iz svoje sredine bira posebno karnostno povjerenstvo na godinu dana (§ 42. toga zak.). Isto tako govori i *§ 137. n. šk. zk.*, pak i drugi još paragrafi, na pose cieli II. odsjek sliedeće glave

Digitized by Google

o „kotarskoj oblasti“, koje takodjer nije poznavao stari škol. zakon, jer je i nju porodio tek zakon od 5. veljače 1886. ob ustroju polit. uprave.

Kaznu *ukora*, o kojoj je po starom škol. zakonu (§ 118.) odlučivao županijski školski *odbor*, a vršio ga putem župan. škol. *nadzornika*, vlastna je po novom škol. zakonu (§ 137.) podieliti učitelju *kotarska* oblast.

Ob uprav. odboru županije i o kotar. oblasti govorit ćemo u ostalom točnije u sliedećoj glavi.

Dodatka u § 137. al. 2. n. šk. zk., da s ukorom „treba da je spojena prietnja strožijega karnostnoga postupka za slučaj ponovne povrede službene dužnosti“, nije bilo u starom škol. zakonu; taj je dodatak u novi škol. zakon unesen iz krajiških propisa.*)

Opomenu podieliti vlastan je i po § 118. st. i po § 130. n. šk. zk. mjestni škol. nadzornik u ime obć. škol. odbora. *Ostale disciplinarne kazne* spadaju po § 132. n. šk. zk. u djelokrug župan. oblasti, kazn. povjerenstva upravn. odb. županije i zemaljske vlade, dočim su te kazne po § 118. st. šk. zk. spadale u djelokrug zem. vlade.

No osobito je važna razlika staroga i novoga škol. zakona u tih §§, što novi zakon odredjuje, da *proti opomeni* bilo ustmenoj, bilo pismenoj, podieljenoj učitelju od mjestnoga škol. nadzornika, *ne ima pravnoga lieka*, t. j. proti njoj ne može učitelj uložiti utok ili priziv na višu oblast, dočim te odredbe nema u starom škol. zakonu.

„Središnji odbor Saveza hrv. učit. družtava“ podnio je prije saborskih razprava o novom škol. zakonu u svojoj već spomenutoj predstavci na vis. sabor medju drugim i *proti ovoj odredbi* sliedeću molbu; „X. Točkom 130.“ (§-om 130. prvob. zak. osnove, a §-om 136. n. šk. zk.) „ustanovljuje se, da opomene učiteljima podjeljivati mogu školski odbori“ (mjestni), „a da protiva tim opomenam neima pravnoga lijeka. Tim se očevidno izvrgava ugled učiteljev svakojakomu ponižavanju od strane neukih seljaka (?), koji većinom u školskim odborima sjede, pa će i u buduće sjediti; te će se tako na štetu javnoga uzgoja i morala krnjiti i razslabljivati njegov uticaj kako na samu školsku mladež tako i na ostalu njegovu okolicu (?). U interesu je dakle i škole i naroda, da se po mogućnosti predusretne takovu koruptivnomu djelovanju školskih odbora; a da se to postigne, molimo neka bi se u drugoj alineji toga paragrafa

*) *§. 22.* al. 1. spomenutog krajiškog propisa „Vorschrift über die Regelung etc.“ veli: „Der Verweis wird stets schriftlich ertheilt und hat die Androhung strengerer Behandlung für den Fall wiederholter Pflichtverletzung zu enthalten.“

Digitized by Google

izpuštale riječi „ne ima nikakova pravnoga lijeka“ a dodalo „dozvoljen je učitelju priziv na kr. kotarsku oblast.“

I izvjestitelj sabor. odbora za bog. i nast. izrazio je u odborskoj razpravi od 2./6. 1888. kod § 130. (prvob. osn., a § 136. n. šk. zk.) želju, „da se uvaže želje učiteljah, prem je predstavka učiteljskih saveznih družtavah u formi vrlo nesretna, pače mjestimice nepristojno stilizovana.“ („Nar. Nov.“ 1888. br. 128.).

Pak i u specijalnoj razpravi saborskoj (4. kolovoza 1888.) o tom §-u povela se opet rieč o toj zak. odredbi. Na taj § podnio je naime zast. Pisačić izpravak, da se druga alineja ovako preinači: proti podieljenoj opomeni dozvoljen je priziv na kr. kot. oblast.“ Predlagač je obrazložio svoj izpravak, veleći: „Visoki sabore! Ja mislim, da to čast i dostojanstvo učitelja zahtieva, da bude štovan od mladeži kao i od dotičnika u okolici. Budući da svaki imade pravni liek, treba da ga imade i učitelj, osobito kad je opomonu stekao od seljaka, kojih će najviše biti medju mjestnimi školskimi nadzornici, jer inteligencije neće biti. Ja molim, da se taj moj izpravak primi.“ („Narod. Novine“ 1888. br. 153.).

Na to mu je odgovorio i odborski izvjestitelj i sam odjelni predstojnik, i držimo, da su u cielome dobro odgovorili.

Izvjestitelj reče: „V. s.! ja se izjavljujem proti izpravku, jer stoji u protuslovju sa samim govorom g. Pisačića. On želi da budu nadzornici za pučke škole svećenici.“ (U govoru naime prigodom generalne debate, gdje je govorio o slabu djelovanju mjestnih škol. odbora. O. p.) „I ja to želim gdjegod je moguće da tako bude; u praksi to se i čini (?), izuzam onih krajevah, gdje je naročito zabranjeno svećenikom, a takovih krajevah ima.“ (A koji je razlog tomu? Kako ćemo vidjeti kod sliedeće glave, nije bio odjelni predstojnik u odborskoj razpravi od 4. srpnja baš tako sklon tomu, da budu svećenici mjestni školski nadzornici. O. p.)

„Dakle, da je svećenik nadzornik, pomislite si gospodine zastupniče, da dodje u školu i da na blagi način opomene pučkoga učitelja, nek točnije službu vrši, nek dodje u jutro točnije u školu, nek na bolji način postupa s djecom; a učitelj imao bi pravo prizvati se na kot. oblast, što bi se dogodilo?“

„Ako bi bio učitelj malo ratoboran, on bi se svakom prigodom pozivao na kotarsku oblast.“

Digitized by Google

„Pitam ja g. Pisačića, jeli bi imao mjestni školski nadzornik volje opomene dati, kad bi učitelj imao pravo radi svake opomene uticati se kotarskoj oblasti i prizivati se?“

„Ja držim, ako se nastava pučka dobro uredi, da će biti sve manje slučajevah, gdje mjestni nadzornik nije inteligentan, kako g. Pisačić misli da je sad u obće, nego će se posvuda gledati inteligentne ljude za nadzornike uzimati. Pa ako g. Pisačić misli, da je nuždno za čast pučkoga učitelja, da ima pravo priziva; a ja tvrdim, da je za čast mjestnoga nadzornika nuždno, koji je bezplatan, samo časti radi nadzornik, da za jednostavnu opomenu učitelj priziva nema.“

Podpuno se slažemo sa g. izvjestiteljem, da taj priziv nije na mjestu; al je ta njegova izjava nekako slabo u skladu sa malo prvo napomenutom njegovom željom, što ju o toj stvari izrazio bio u odborskoj razpravi.

I odjel. predstojnik naveo je valjane razloge proti tomu prizivu, dodavši izjavi izvjestiteljevoj ovo:

„Ja bih samo imao dodati, da opomena, premda je navedena medju disciplinarnimi sredstvi,“ (Kaznami! O. p.) „ipak nije u strogom smislu disciplinarna kazna. Opomena daje se ustmeno“ (Bolje: može biti i ustmena. O. p.) „i neubilježuje se nigdje, a ide jedino za tim, da učitelj nerednosti napusti, koje su se pokazale.“

„Pošto to za njega nema štetnih posljedicah, to nebi u nikakvom skladu bilo s disciplinarnimi propisi, kad bi se proti ovako blagomu sredstvu dopustio priziv. Jer priziv se dopušta tamo, gdje je kazna od štetnih posljedicah, a opomena se dozvoljava, da se najkraćim putem odstrane neurednosti, koje su se u školi pokazale. Radi toga priziv nebi imao smisla.“

Na to je *sabor odklonio izpravak Pisačićev.* „Nar. Nov.“ (1888. br. 163.), što držimo, da je bilo i posve pravo. —

§ **119. st**, a odnosni § **139. n. šk. zk.** glasi:

„*Kazan* **lokalnoga maknuća s učiteljskoga mjesta**“ (st. zk.) — *Kazan* **premještaja na drugu školu**“ (n. zk.) — *„uporavlja se, ako se dalji obstanak učitelja na takovu mjestu“* (st. zk.) — *„na njegovu mjestu“* (n. zk.) — *„ne može spojiti s interesi stanovite pojedine učione — škole —; kazan pako posvemašnjega odpusta iz službe“* (st. zk.) — *„kazan pak odpusta“* (n. zk.) — *„uporavlja se tamo, gdje se dalji obstanak učitelja u službi protivi svrham škole u obće.“*

Digitized by Google

Osim razlike medju predjašnjim *lokalnim maknućem* i sadašnjim *premještajem,* o kojoj smo malo prvo govorili, ovaj je § u starom i u novom škol. zakonu malne doslovce istovetan. —

§ **120. st.** i § **140. n. šk. zk.** jesu s malom iznimkom opet istovetni, te glase:

„*Za kazan odpusta hoće se, da je dotičnik prije toga bar jednom inače disciplinarno kažnjen i da se je poslie toga učinio krivcem znatnih zanemarenjah ili povredah službenih dužnostih.*"

„*Nu — No — mimo svakoga postupičnoga — postupnoga — reda može kazan odpusta sliediti i odmah, ako je učitelj pravo kazni zlorabio i pri tom diete — koje diete — na tielu znatno oziedio ili mu inače zdravlju nahudio, zatim, ako je težkom povredom vjerozakona ili ćudorednosti budi riečju budi činom, javno ili pred djecom sablazan počinio ili djecu na nećudorednost zaveo ili zavesti kušao*" (st. i n. zak.) — **„i napokon i bez disciplinarne iztrage onda, ako je proti njemu izrečena osuda kaznenoga suda radi zločina."** (n. zk.).

Ovoga posljednjega slučaja, u kojem može kazan odpusta i bez iztrage uzsliediti, nije bilo u starom škol. zakonu, al je bila slična zak. odredba u škol. propisih za Krajinu (§ 28. al. 2. „Vorschrift über die Rechts-Verhältnisse u. s. w." od god. 1871.)*)

Da imade u zakonu i onome od god. 1874. i u novom od god. 1888. *samo za težke povrede* vjerozakona ili ćudorednosti karnostna lieka proti učitelju, to uz bezkonf. duh današnje škole, ter uz nikakov upliv crkve pri namještaju i premještaju učitelja, — slabo jamči crkvi i kršćanskim roditeljem, da im djeca u današnjoj modernoj školi ne će trpjeti štete u vjeri i ćudoredju. Da težko i očito ne povriedi vjerozakon i ćudoredje, toga će se dakako svaki učitelj čuvati No je li to dostatno jamstvo za kršćanski katolički uzgoj? (Sr. str. 52., te malo prvo str. 564. ove naše razprave.). —

§ **121. st.,** a § **141. n. šk. zk.** glasi:

„*Nu prije nego li se uporave disciplinarne kazni u § 117. pod 2. a)—e) navedene,*" (st. zk) — „*Prije nego li se uporave na-*

---

*) Taj *§ 28.* glasi: „Die Entlassung vom Schuldienste kann in der Regel erst dann verhängt werden, wenn ungeachtet einer bereits verhängten Disciplinar-Bestrafung neuerdings erhebliche Vernachlässigungen oder Verletzungen der Dienstpflichten stattfinden."

„Nur gegen Denjenigen kann die Entlassung sofort Platz greifen, welcher sich eines groben Missbrauches des Strafrechtes, einer gröblichen Verletzung der Religion und Sitte, o d e r e i n e s m i t d e r d i e n s t l i c h e n S t e l l u n g u n v e r e i n b a r e n s t a a t s b ü r g e r l i c h e n V e r h a l t e n s s c h u l d i g g e m a c h t h a t."

Digitized by Google

vedene u §. 135. sl. b)—g) disciplinarne kazni," (n. zk.) — *„treba da je dotičnik ob onom, čega radi se okrivljuje, saslušan i da mu je disciplinarnom iztragom čin podpuno i iztražnimi spisi dokazan"* (st. zk.) — *„... čin podpuno dokazan."* (n. zk.).

Ova je odredba sama po sebi tako opravdana, a i jasna, da joj ne treba ni obrazložbe, ni tumača; u samoj stvari nema u tom §-u razlike medju starim i novim šk. zakonom. —

U star. škol. zakonu ima samo još jedan § o karnostnom postupku, dočim se u novom zakonu taj postupak tumači još u daljnjih sedam paragrafa (§§ 142.—148.). Tako sliede u **nov. šk. zakonu** odmah §§ **142. i 143., kojih nije bilo u star. šk. zakonu**; naime

§ **142. n. šk. zk.**: *„Disciplinarnu iztragu proti pučkim učiteljem odredjuje županijska oblast ili zemaljska vlada, a vodi ju koji urednik županijske ili kotarske oblasti."*

*„O provedenoj disciplinarnoj iztrazi odlučuje u prvoj molbi, ako se disciplinarni prestupak ima kazniti kojom od kaznih navedenih u §. 135. sl. c)—f),**) *županijska oblast; ako li se pak ima uporaviti kazan navedena u §. 135. sl. g)***), *karnostno povjerenstvo upravnoga odbora županije, u kojem, radeć se ob učitelju, jedan od urednikah ima biti županijski školski nadzornik; u drugoj pak molbi u jednom i drugom slučaju zemaljska vlada."*

§ **143. n. šk. zk.**: *„Županijska oblast ima kad misli, da u konkretnom slučaju treba uporaviti kazan naznačenu u §. 135. sl. g), iztražne spise izručiti karnostnomu povjerenstvu upravnoga odbora, koji u takovu slučaju odlučuje i onda, ako se po njegovu mnienju ima uporaviti koja od kaznih navedenih u §. 135. sl. c)—f)."*

Ova odredba, da karn. povjerenstvo upr. odb. županije imade odlučiti i u *ovom posljednjem slučaju*, (kad se radi o kaznah, navedenih u § 135. sl. c)—f), čini se, da je u protuslovlju sa prvom izrekom 2. al. predjašnjega §-a 142. —

Sliedi § **122. st. šk. zk.**:

„Obnadje li se u interesu ugleda stališa učiteljskoga ili u interesu nastave potriebnim, da učitelj za vrieme iztrage bude **obustavljen** *od službe i plaće, ima mu se podjedno s obustavom opredieliti alimentacija u iznosu od najviše dvijuh trećinah one plaće, koju*

---

*) To su naime sve kazne, osim opomene, ukora i odpusta iz službe. O. p.

**) To jest odpust iz službe. O. p.

Digitized by Google

upravo uživa. Bude li nevinim proglašen, ima mu se naknaditi štetovani dohodak od službe."

Odnosni § **144. n. šk. zk.**: „*Obnadje li se . . . potrebnim, da . . . bude privremeno obustavljen od . . . upravo uživa; bude li nekrivim pronadjen, ima mu se nadoknaditi* **pridržani dio plaće. Kada obustavu od službe odredi županijska oblast, imade to dojaviti odmah zemaljskoj vladi radi obustave plaće i odredbe alimentacije.**"

Posljednje stavke ovoga § n. šk. zk. nije bilo niti u starom škol. zakonu, a nije je bilo niti u osnovi, prvob. predloženoj saboru.

U odborskoj razpravi od 2. lipnja 1888. spominje kod toga §-a izvjestitelj dr. Kršnjavi, „da nije rečeno, tko je kompetentan dignuti učitelja sa službe, tko li je kompetentan obustaviti mu plaću, želi da se to u zakonu jasno kaže. O tom se zametnu živa razprava, u kojoj su učestvovali g. ban, predstojnik Spevec, zastupnici Kršnjavi, Hrvat, Gjurković, Gjurgjević i Vučetić, konačno se prima amendement banov, po kom se ima pridodati §. 138." (prvob. osn., a §-u 144. n. šk. zk.) „izreka: „„Ako se izreče obustava od službe sa strane upravne oblasti, to se takav slučaj ima odmah prijaviti vladi, radi obustave plaće." („Nar. Nov." 1888. br. 128.).

Ovaj je dodatak umjestan, ter je njime točnije opredieljen karnostni postupak kod obustave plaće učitelju i odredjivanja alimentacije. —

I zakonskih odredaba sliedećih §§ **145.—148. n. šk. zk. nije bilo u star. škol. zakonu**, te je i njimi kaznostni postupak proti učitelju točnije opredieljen. Glasi pako

§ **145. n. šk. zk.**: „*Presude kotarske i županijske oblasti te karnostnoga povjerenstva upravnoga odbora županije postaju pravomoćne, ako dotičnik u roku od 14 danah nije uložio priziva na županijsku oblast**) *dotično na zemaljsku vladu.***)

Ovo se je, koliko znamo, i do sada praktikovalo; ali je dobro da se u zakonu izrikom odredjuje. Samo nam se *taj rok od 14 dana* čini ipak *prekratak*; jer može biti slučajeva, gdje će učitelj, ma bio i nekriv, jedva moći dospjeti, da u tako kratku roku od

---

*) Od presude kotarske oblasti. O. p.

**) Od presude županijske oblasti, ili karnostnoga povjerenstva upr. odb. županije. O. p.

Digitized by Google

14 dana uloži utok na zemaljsku vladu, osobito ako službuje u mjestu, u kojem nema pošte, ili koje je inače teže pristupno; mjesec dana ne držimo predugim rokom. A osim toga ne kazuje ovaj § jasno, da li se taj rok od 14 dana računa od dana po oblasti podpisane, ili po učitelju primljene presude; to je važna razlika, pa je to trebalo u zakonu točno opredieliti.

§ **146. n. šk. zk.** „*Svaka disciplinarna kazan od onih, koje su navedene u §. 135. sl. b)—f)**) *ima se zabilježiti učitelju u sposobnik.*"

§ **147. n. šk. zk.**: „*Kada minu tri godine, može učitelj, ako se je za to vrieme bezprikorno vladao, zaiskati, da mu se briše ukor zabilježen u sposobniku.*"

Zar ne bi bilo puno dostojnije po čast učiteljskoga striliša, a i koristnije po popravak krivca, da se ni ta kazna ukora, a ni druge ne bilježe u sposobnik. Držimo, da je ova odredba, da se spomenute kazne moraju učitelju ubilježiti u sposobnik, ne samo vrlo oštro disciplinarno sredstvo, nego da je i manje pedagožko, budući da će ta ljaga, što se za sva buduća vremena uniela u sposobnik, biti spodobnija, da mnogomu učitelju, koji je šta skrivio, oduzme volju za popravak i daljnji revan rad, nego li da ga popravi. Istina, on može iza *tri* godine bezprikorna vladanja zatražiti, da mu se briše kazna ukora; al za što to vriedi jedino za ukor? Za što se ne veli na prosto, kako odredjuju krajiški propisi, da se ta kazna iza trogodišnjega bezprikorna vladanja dalje u obzir ne uzima, a ne da učitelj *može* zatražiti, da se kazna briše iz sposobnika? Pa hoće li njegova molba svaki put naći i odziva? A zar ne će i poslie, kako se je ta kazna u sposobniku izbrisala, ostati u njem tragova toj izbrisanoj kazni?

Ni u starom škol. zakonu, niti u krajiških propisih nema traga kakovoj odredbi, da se kazna bilježi u sposobnik, jer je tim učitelj dvostruko kažnjen, pače u većini slučajeva trajno kažnjen;**) i mi bi željeli, da je nema ni u novom škol. zakonu.

I ta odredba dokazuje, da je država više vlast pravna, vlast karnostna, nego vlast uzgojna. —

---

*) Dakle sve osim opomene i naravno odpusta iz službe. O. p.

**) *§ 22.* al. 2. već opetovano spomenutoga krajiškoga propisa „Vorschrift über die Regelung etc.", govoreći o kazni ukora, veli jednostavno: „Nach dreijährigem tadellosen Benehmen des Betroffenen wird diese Strafe nicht weiter in Anrechnung gebracht."

Digitized by Google

§ **148. n. šk. zk.**: „*Što je o disciplinarnom postupku navedeno u §§. 135. do 147. valja shodnom uporavom i za kr. slobodne gradove*, **s tom naročitom iznimkom**, *da o kazni ukora, koju je vlastan podieliti gradski načelnik, odlučuje u drugoj molbi disciplinarni odbor gradski.*"

„*Ako se disciplinarni postupak ima kazniti kojom od kaznih navedenih u §. 135. sl. c)—f), nadležan je disciplinarni odbor gradski u prvoj, ako se pak ima uporaviti kazan navedena u §. 135. sl. g), nadležno je u gradovih Zagrebu i Osieku karnostno povjerenstvo upravnoga odbora gradskoga, a u ostalih gradovih karnostno povjerenstvo upravnoga odbora županije u prvoj, a u jednom i drugom slučaju zemaljska vlada u drugoj molbi.*"

Da ovaj § odredbe, sadržane u predjašnjih §§-ih o karnostnom postupku, posebnim načinom uporavlja na kr. slobodne gradove, na pose na Zagreb i Osiek, to je nuždno bilo, budući da imadu ti gradovi naši, a poimence Zagreb i Osiek svoju posebnu autonomnu političku, a dosljedno i školsku upravu. Budući da kr. slobodni gradovi nisu podčinjeni kotarskoj, a Zagreb i Osiek ni županijskoj oblasti, to gradskim oblastim tih gradova pripada u karnostnom postupku proti pučkim učiteljem onaj djelokrug, koji inače pripada kotarskoj, odnosno županijskoj oblasti.

I iznimku, što ju 1. al. toga §-a sadržaje, da *o kazni ukora*, što ga je gradski načelnik vlastan podieliti, *u drugoj molbi odlučuje disciplinarni odbor gradski*, držimo posve umjestnom i u skladu sa autonomijom kr. slob. gradova; samo bi bilo željeti, *da je novi škol. zakon sličnu odredbu glede kazne ukora ustanovio izrikom i za pučke učitelje ostalih mjesta;* jer zakon, istina, odredjuje u §-u 137., da je ukor učitelju podieliti vlastna kotarska oblast, al nigdje ne odredjuje, na koga se može učitelj prizvati proti toj osudi kot. oblasti, nigdje se ne kazuje, *tko je vlastan u drugoj molbi o toj kazni odlučiti*. To držimo manjkom novoga škol. zakona.

Time su svršene zakonske odredbe o karnostnom postupku proti učiteljem. —

U starom škol. zakonu sliede sada §§ *o službi učiteljskoj*, a onda *ob učiteljskoj plaći*. Novi škol. zakon govori *o službi učiteljskoj* pred §-om o definitivnom namještaju, a *o berivih* pučkih učitelja iza §-a o definit. namještaju i pred odredbami o karnostnom postupku, ter u njem sliede sada odredbe *o mirovini*.

Mi ćemo se i nadalje držati reda §§-a, kako sliede u starom škol. zakonu.

Digitized by Google

4. *skupina.*

Služba učitêlja javnih pučkih škola.

(§§ 123. i 124. st., a §§ 115. i 116. n. šk. zk.)

§ **123. st.** i istovetni § **115. n. šk. zk.** glasi:

„*Nijedan učitelj nije dužan predavati više od 30 urah na tjedan.*“

Da je ovaj maximum od 30 ura na tjedan, dakle *6 ura* na dan, za svakoga učitelja u istinu prevelik, o tom ne će nitko podvojiti, ako promisli, što će to reći, za svaku se uru valjano pripravljati, školsku disciplinu vješto i krepko održavati i ujedno nastojati oko religijozno-moralnoga uzgoja kao glavne svrhe cjelokupnoga školskoga rada. Al *ako je taj maximum* ura prevelik za svakoga učitelja, *po gotovo je okrutan za učitelja vjere*, koji imade uz svoje školske dužnosti još težkih svećeničkih dužnosti, kojemu je poglavito nastojati oko kršćanskoga uzgoja svojih gojenaca, kojemu se je k tomu brinuti i za religijske vježbe, za vjerske dužnosti učenika, za savjestnu pripravu na prvu izpovied i prvu pričest školske djece i dr. sl. A ipak zakon i glede toga broja naukovnih ura *izjednačuje* učitelja vjere sa ostalimi učitelji, i, kako pisac iz izkustva znade, bilo je već slučajeva, gdje je svjetovna oblast na temelju toga §-a izrikom izjavila, da se i učitelju vjere može broj naukovnih ura povisiti do toga maximuma.

Uvjereni smo, jer smo se o tom i sami dugotrajnim učiteljskim svojim zvanjem podpuno uvjerili, da je *20 naukovnih ura na tjedan* za kateketu i onda dosta velik broj, a *25 ura maximum* i u onom slučaju, kad učitelj onako podpomaže kateketu pri religijskoj obuci, kako bi ga po načelih katoličkih kao pravi katolički učitelj bio po saviesti dužan podpomagati, da naime djecu redovito pripravlja na katekezu, da ih vježba u pamćenju teksta katekizma i biblijske poviesti, i da s njimi protumačeni nauk religije opetuje.

Razlog, da se učitelju religije nikako ne smije naprtiti tolik broj učevnih ura, kako inomu učitelju, jest prvo taj, što je nauk religije najuzvišeniji i posve nadsjetilan predmet, pa ga je s toga redovito teže djeci protumačiti, nego ostale predmete, a ipak ga mora i najslabije diete što bolje može shvatiti i zavoljeti; drugo, što si učitelj vjere ne može posao olakotiti, dajući u školi pisati zadaće i sl. dr., već mora kroz sve naukovne ure malne neprestano, većinom glasno govoriti i napeto misliti; treće, što priprava za predavanje toga predmeta stoji više truda, nego za ine naukovne predmete; a napokon što kateketi nisu pristupna oštrija prisilna

Digitized by Google

disciplinarna sredstva, kako drugomu učitelju, da ne bi kako omrazio djeci taj najsvetiji, najnuždniji nauk, toli odlučan po njihovu i vremenitu i vječnu sreću. Držimo s toga, da je i novi školski zakon, kako i stari, u tom §-u prama kateketi premalo obziran, pače i nepravedan. —

§ **124. st.**, a § **116. n. šk. zk.** glasi:

„*Osim orguljaške službe, dotično pojanja nesmije nijedan pučki učitetj — nijedan učitelj — uza svoju učiteljsku obnašati i drugu kakovu uzgrednu službu, a najmanje takovu, koja bi ga priečila u izvršivanju — u vršenju — učiteljskih dužnostih, ili, koja bi se protivila ugledu učiteljskoga stališa.*“

Da učitelju *zakon brani, vršiti inu uzgrednu službu*, koja bi ga priečila u vršenju njegovih zvaničnih dužnosti, ili se protivila ugledu njegova stališa, to je posve pravo i u redu; al da mu zakon *osim orguljaške (pojačke) službe svaku drugu brani, ne držimo uputnim.* Ako se on razumije u drugi kakov posao, koji ga ne prieči u vršenju zvaničnih dužnosti, niti je proti ugledu stališa učiteljskoga, n. pr., da drži u pomanjem mjestu poštu, da bude občinskim blagajnikom, ili dr. sl., ne razumijemo, za što bi mu se to branilo; glavno je, da svoju učiteljsku službu valjano vrši: što za to, ako si i inom pristojnom službom još koji groš privriedi.

No u praksi se, koliko znamo, i ne provodi odredba toga §-a tako rigorozno, kako bi se po strogom slovnom smislu morala provoditi, što posve odobravamo.

O službi orguljaškoj (pojačkoj), što ju na mnogo mjesta učitelji od pamtivieka vrše, mnogo se je i kod nas i drugdje u novije vrieme razpravljalo i pisalo i u učiteljskih i u neučiteljskih krugovih. Imade ih i kod nas velik dio medju pučkim učiteljstvom, koji su posve protivni toj službi, držeći, da se ne da spojiti sa službom učitelja kao činovnika, pače da nije njega ni dostojna! Ta je stranka osobito glasno bučila na *skupštini „Saveza svih učiteljskih družtava“* god. 1886. u Zagrebu; dapače palo je tamo, kako već prvo spomenusmo, upravo i uvredljivih po crkvu katoličku rieči, čulo se i poruga na svete obrede crkvene. Da ti nazori nisu u skladu sa zadaćom katoličkoga, ili recimo u obće kršćanskoga pučkoga učitelja, kako ju pojima sv. crkva, a i sam zdrav razum to držimo tako jasnim, da nam je suvišno dokazivati.

Druga je stranka za to, da učitelj i nadalje vrši tu službu, al ne za to, kao da je ona u kakovu savezu sa njegovom službom,

Digitized by Google

već s razloga materijalnih, jer učitelj u ime te službe uživa dohodak. — Njihove nazore držimo još nedostojnijimi od nàzôra onih prvih; jer prva si je stranka nekako dosljednija: njoj je služba učiteljska služba lih činovnička, učitelj joj je prost ćinovnik, bilo obćinski, bilo državni. Ele onda je posve dosljedno, da činovnik ne spada na kor crkveni, da njemu nema mjesta pri oltaru, već u uredu. Drugo je dakako pitanje, da li je tim učitelju povišeno pravo dostojanstvo, da li mu je tim ugled kod kršćanskoga puka narasao, kad se sam lišava časti, da pri najsvetijem činu, pri presvetoj božanskoj žrtvi, pri službi Božjoj tako blizu i bitno sudjeluje sa namjestnikom Božjim.

Nego, hvala Bogu, ima i kod nas još dobrahan broj učitelja, kojim liberalna pošast i vrtoglavica nije još na toliko pomutila zdrav sud i natrusilo kršćansko mišljenje, te bi držali, da se ta služba ne da spojiti sa službom učiteljskom, ili da ona nije ni u kakovoj svezi s njom, već drže, da je to prava čast za učitelja, kad smije i sam, kano drugi duhovni pastir kršćanske obćine, kano vjerni pomagač svećenikov, sudjelovati pri toj svetoj službi, da smije narod kršćanski provoditi kod veličanja slave Božje na svetom Božjem mjestu. Pravom drže ovi kršćanski učitelji starog kova, al i starog čelik-značaja, sa ne malenim brojem boljeg elementa u mladjem učiteljstvu, što odvažno stupa stopami njihovimi, da je to sudjelovanje učiteljevo pri službi Božjoj u liepu i skladnu vezu sa glavnom zadaćom njegova svetoga zvanja, koje jest: kršćanski uzgajati nježne pupoljke kršćanskoga puka, otu nadu bolje budućnosti; oni podpunim pravom drže to sudjelovanje učiteljevo pri oltaru vanjskim izrazom one najtjesnije sveze, što je od vajkada vezala školu sa crkvom, te koja će sveza morati i u buduće biti što uža, što iskrenija, ne ćemo li, da i našu mladež, da i naš nabožni kršćanski narod raztoči kuga religijoznoga nehaja i bezvjerstva, koja druge narode tako užasno truje i životnu im snagu izsisava.

I naš je *školski zakon* pridržao u tom §-u taj *vez medju službom učiteljskom i službom orguljaškom (pojačkom)*; da li s razloga vjerskih, ili više kao izvor materijalnih dohodaka učiteljskih, ne marimo ovdje izpitivati: svakako ne postoji najstroža dosljednost medju ovim §-om i §-om na čelu ove glave (§-om 109. st., a §-om 110. n. šk. zk.).

§ 53. „*Škol. i nast. reda* za pučke škole“, izdanoga od vis. vlade (od 15./7. 1889. br. 6798.), koji nabraja dužnosti učiteljeve kano orguljaša (pojca), sadržaje medju inimi i ove ustanove:

Digitized by Google

„c) Pučki učitelji rimo-katolici nisu dužni kao orguljaši pratiti svećenika kod sprovoda; nu nebrani im se to činiti tamo, gdje je dosada bio običaj pod uvjet, da tim nimalo nezanemare školske obuke.“

„Pučki učitelji grčko-iztočne vjeroizpoviesti biti će dužni pri tako zvanom velikom opielu pratiti svećenika; samo će to njihovo sudjelovanje kod pogreba valjat urediti tako, da nepadne u vrieme školske obuke.“

„d) Obilaženje učitelja kao orguljaša sa svećenikom od kuće do kuće o sv. trih Kraljih, dotično kao crkvenoga pojca radi svetenja vodice, zabranjeno je.“ (!)

Ova naredba vis. vlade radi i u tih navedenih i još u drugih točkah o stvarih, koje po naravi svojoj spadaju u djelokrug crkvene oblasti, te o kojih i prama smislu § 213. n. šk. zak. ne može da što odredi vlada sama bez predhodnoga dogovora sa crkvom; no ta je naredba ipak izdana, koliko znamo, bez predhodnoga dogovora sa crkvenom oblasti, bar naredba toga ne spominje. Za to ona zahvaća protupravno i protuzakonito u djelokrug crkve; nije dakle ni čudo, ako ima u njoj odredaba, koje pokazuju, da naredba ne shvaća izpravno i dostojno domašaja i važnosti onih crkvenih obreda, o kojih govori.

Nadalje obje navedene točke ove naredbe pokazuju:

1. da je vis. vlada, predloživši gore spomenuti § saboru na potvrdu, sbilja to činila više s ekonomičkih razloga, nego li s razloga religijoznih; jer inače ne bi ova naredba svetinja crkvenih, kakova je n. pr. blagoslov kuća o bogojavljenju u točki d) tako slabo uvažavala;

2. da je vis. vlada i ovo, što je dopustila učitelju, dopustila više od sile, jer nije drugčije mogla, i da za to onako oštro naglasuje, neka se crkvenom službom školska obuka ni malo ne prikrati: t. j. važnost svih tih crkvenih obreda jest njoj nikakova prama važnosti ma i jednoga pol sata moderne školske obuke;

3. vis. vlada ovdje ne samo da ne nalaže učitelju prisustvovati onomu prastaromu i na pose narodu našemu toli omiljelomu crkvenome obredu, kakov je blagoslov kuća na sv. tri Kralja, dotično po iztočnom obredu svetenije vodice bogojavljenske, već *to izrikom zabranjuje* i njemu, a po tom i djeci školskoj, i to zabranjuje u óbće, dakle i tamo, gdje se samo nekoje kuće *u istom mjestu blagoslivlju, koje to same žele*; *)

4. pošto ovih zabrana nije sadržavao predjašnji „Škol. i nast. red“ od 14./7. 1875. br. 2947., to ove zabrane i ota ograničivanja sbilja slabo pokazuju, da je vis. vlada novim škol. zakonom nakanila više u susret poći crkvenim oblastim.

---

*) Valjda s toga, što tu službu smatra nedostojnom modernoga učitelja. O. p.

Digitized by Google

5. točka c) ove naredbe pokazuje, kako je ta naredba nepristrana prama katolikom i prama pravoslavnim Srbom, dočim ono, što rimokatoličkomu učitelju samo dopušta pod uvjet, to učitelju grčko-iztočne vjeroizpoviesti kao dužnost nalaže; napokon

6. ova je naredba u toj istoj točki osobito nepravedna *po katolike grčkoga obreda,* jer se u njoj ni ne spominju, dočim se daju posebne povlastice nekatolikom istoga obreda, kojim učitelj pojac nije nuždniji kod velikog opiela, nego katolikom dotičnog obreda.

U obće je *velika mana škol. zakona* ta, što se *ne obazire na katolike iztočnoga obreda i na njihove crkvene potrebe;* a ipak ih imade tolik broj u našoj domovini, u kojoj je i sjedište njihove biskupije sa cielim kaptolom i sa duhovnim sjemeništem; nasuprot nekatolikom istoga obreda daje zakon posebne povlastice. — Toliko o toj naredbi.

Da čitaoci jasno vide, kako skroz protivno shvaćaju orguljašku službu katolički pedagozi i opet pristaše liberalizma, pa da uzmognu bolje prosuditi smjer onaj, koji se i kod nas pojavlja, da se učitelji rieše te službe, navodimo na koncu nazore jednoga našeg liberalnog učitelja, poznatog nam već Lj. D., i sud glasovitog katoličkog pedagoga i učenjaka, dr. Stöckla, o tom istom predmetu.

Učitelj Josip K . . . u Š. taknuo se je u svom spomenutom članku („Nar. Nov." 1888. br. 52.) i službe orguljaške, te sudi, da je učitelj upravo dužan obnašati službu orguljašku, samo hoće, da se učitelju i trud primjereno nagradi.

Na to mu odgovara Lj. D. u spomenutom takodjer već članku svom („Nar. Nov." 1888. br. 74.) ovo:

„Neznam, zašto se gosp. K. toli odlučno zauzima za službu orguljašku. Istina, da je to mnogomu liepa primomoć, ako ima što nagrade za to, nu neka se neboji nitko, da će biti lišen te pripomoći, (?) ako školski zakon izreče, da u načelu nije učiteljska služba spojena s orguljaškom, već da se ostavlja slobodnoj volji učiteljevoj. Neka nam dokaže tko nutarnji savez izmedju te dvie službe, ili da narav službe učiteljske donaša sobom dužnost orguljašku." (Sa službom lih činovničkom dakako da nije ni u kakovu savezu služba orguljaška. O. p.)

„Ta to je samo tradicija, a kakovih bi mi danas imali smiešnih službenih spojevah, kad bi sve tradicije u njih još postojale!" (Ljudem Vaših nazora dakako da je i vez medju crkvom i školom samo smiešan spoj, potekao iz tradicije. O. p.)

„Priznajem, da je težko sposobnih ljudih za to svagdje naći, ali zar je to dovoljnim razlogom, da se učitelj prisili na službu za koju često neima ni sposobnosti, a uz to je posve dobar pedagog?

Digitized by Google

Pa još k tome bez odštete" (U tom grmu zec leži! O. p.) „na milost i nemilost političke ili crkvene občine. Nije nedostojna učitelja orguljaška služba, al je nedostojno po njega, da se sili na službu, koja s njegovom nije u savezu." (?)

Sravnimo s ovimi nazori spomenutoga pedagoga dra. Stöckla. On veli:

„In manchen Gegenden verwalten die Volksschullehrer auch das Amt eines Organisten und Kirchenküsters. Man kann darin vom idealen Standpunkte aus den Ausdruck der Zusammengehörigkeit des Volksschullehreramtes mit der Kirche, eine Offenbarung der kirchlich-religiösen Stellung des Volksschullehrers erblicken. Wenigstens sieht das Volk die Sache so an; es will den Lehrer, dem es seine Kinder anvertraut, auch in der Kirche im Dienste des Altares und Gottesdienstes sehen, und ein guter Theil der Hochachtung, die es dem Schullehrer entgegenbringt, wurzelt eben in dieser seiner Stellung zum Gottesdienste. Die Abneigung gegen dieses Amt von Seite „„modern gebildeter"" Volksschullehrer ist, von allem übrigen abgesehen, wohl daraus erklärlich, dass sie kein Bewusstsein von ihrer kirchlich-religiösen Stellung mehr haben, und sich, weil vom Staate und an der Staatsschule angestellt, nur als Staatsdiener betrachten. Der Staatsdiener freilich gehört als solcher nicht mehr an den Altar, sondern in's Bureau, und so können wir den bezüglichen Volksschullehrern ihre Abneigung gegen besagtes kirchliches Amt wohl nicht übel nehmen. Der Staat hält denn auch in der That dieses kirchliche Amt der Volksschullehrer nur mehr aus finanziellen Gründen aufrecht. Die Kirche wird wohl nichts dagegen haben, wenn der Staatsschullehrer endlich so gestellt wird, dass er von einem Kirchenamte Einkünfte nicht mehr braucht. Trennt man die Schule von der Kirche ab, dann ist es inconsequent und ungerecht, wenn man den Staatsschullehrer noch auf Einkünfte aus dem Kirchenvermögen anweist, und ihn der Kirche zu einem Dienste aufdrängt, der für ihn principiell keine Bedeutung mehr hat, und nur eine Last für ihn ist, deren er sich nicht mit Unrecht zu entledigen sucht...." („Lehrbuch der Pädagogik", II. izd. 1880. § 18., 6. opazka, str. 112.).

Čiji su nazori izpravniji, čiji su više u skladu sa religijoznim položajem i zvanjem kršćanskoga učitelja? Odgovor je za svakoga na dlanu. —

Digitized by Google

5. i 6. skupina.

Beriva i obskrba učitêlja i njihovih udova i sirota (mirovina i mirovinska zaklada).

(§§ 126.—145. st., a §§ 118.—133., 149.—173. n. šk. zk.).

Ove dvie skupine sliede, kako već rekosmo, u starom škol. zakonu jedna iza druge, te su u istinu samo jedna skupina §§-a o materijalnom položaju pučkoga učiteljstva, dočim su u novom zakonu razstavljene skupinom §§-a 134.—148. o karnostnom postupku: za to ih i uzesmo za dvie skupine. No jer im je predmet vrlo srodan i u užem vezu medju sobom, za to ćemo ovdje obje skupine ujedno razmotriti kao jednu skupinu.

§§-i ovih dviju skupina rade o predmetu, koji za cielo spada medju ponajvažnije predmete u cieloj ovoj glavi škol. zakona: rade o životnom pitanju učiteljeva obstanka. U tom predmetu uveo je novi škol. zakon promjena, najodlučnijih po materijalni obstanak učitêlja, pa se je za to i u sab. odboru i u samom saboru god. 1888. jedva o kojem drugom predmetu više razpravljalo, a po javnih listovih, te u učiteljskih krugovih obilnije pisalo i govorilo, nego li o tom predmetu. Da se te razprave nisu vazda znale uzdržati u granicah stroge objektivnosti, to je takodjer istina, ali je i oprostivo, budući da se tu radi o stvari, koja se tiče posebice i osobnog interesa učiteljstva, i praktičnog, jer financijalnog interesa države (zemlje), obćine i pojedinih obćinara.

Budući da mi sami po svom položaju ne možemo kod toga predmeta imati osobnih kakovih interesa, nadamo se, da će nam uspjeti, što je moguće nepristranije o njem razpravljati. A jasno evo izpoviedamo, da bi htjeli, da pučki učitelj bude što bolje materijalno obezbiedjen, kako će se moći svom dušom posvetiti svome pred Bogom toli zaslužnome zvanju, premda opet i to znamo, a ni sami učitelji ne bi nikada smjeli da na to zaborave, da se ova dolina suza u ovome životu nikada više ne će prometnuti rajem zemaljskim, a najmanje onome, koji bi jedino na njoj tražio svoje zadovoljstvo. Ova je zemlja svakomu smrtniku manje više tudjina, progonstvo, što ga uzmože da ublaži jedino sv. vjera kršćanska, sv. kršćansko ufanje i život bogoljuban po toj vjeri i po tom ufanju, te prava ljubav Boga i revnost za slavu Božju i spas duše svoje, a za učitelja još na pose sveta revnost za spas povjerene si od Boga nejačadi. No uz to je posve opravdano i prama redu Božje providnosti na ovom svietu, dakle i naša dužnost, da se brinemo i za materi-

Digitized by Google

jalni obstanak i svoj i onih, za koje nam se je skrbiti; pa tako je opravdano i živo zanimanje učiteljstva za zakonske odredbe ovih §§-a.

Glavna pitanja, koja zasiecaju u taj predmet, a o kojih se je razpravljalo i u saborskih dot. odborskih sjednicah god. 1888., a i prije i poslie toga u učiteljskih krugovih, jesu ova:

1) je li doondašnji (do god. 1888.) način uzdržavanja i obskrbe pučkih učitelja bio shodan, a za učitelja dostatan? 2) je li zak. osnova novoga škol zakona, dakle sadašnji škol. zakon taj način bolje uredio? 3) ako jest bolje uredio, je l' taj način posve shodan i dostatan? 4) ako nije posve shodan ni dostatan, kako bi ga trebalo u buduće bolje urediti?

I naša je, da na ta pitanja odgovorimo.

Već unapried odgovaramo *na prvo* pitanje, da *taj način nije bio ni shodan, ni dostatan; na drugo*, da je taj način po novom škol. zakonu *nešto bolje uredjen;* a *na treće*, da taj način ni po novom škol. zakonu *nije posve shodan ni dostatan.*

Razloživši i obrazloživši taj svoj sud, bit će nam onda lako, odgovoriti i *na četvrto* pitanje, jer taj *odgovor sliedi sam po sebi* iz odgovora na prvašnja tri pitanja.

Rekli smo malo prvo, da se je o tom predmetu obilno razpravljalo i medju učiteljstvom i medju članovi vis. sabora. *Medju učiteljstvom* pretresivalo se je to pitanje i mnogo prije, nego je obnarodovana bila zak. osnova novoga škol. zakona, poimence na spomenutoj već skupštini „Saveza svih učit. družtava" god. 1886.; zatim se je o tom pitanju živo razpravljalo medju učiteljstvom i tik prije, nego je zak. osnova bila poznata, kako vidimo iz poznatih nam već članaka učitêlja Josipa K. i Lj. D. u „Nar. Nov." 1888.; a napokon nisu krugovi učiteljski prestali tim se pitanjem baviti ni poslie, kako je zak. osnova već bila javnosti predana, i započete već bile razprave o toj osnovi u sjednicah saborskoga odbora za bogošt. i nast., što nam dokazuje predstavka „Saveza učit. družtava" na vis. sabor od 26. svibnja 1888. A nema dvojbe, da učiteljski krugovi i sada to pitanje opet i opet pretresuju, pošto je škol. zakon već potvrdjen i u život uveden, kako je to posve i naravno; dapače čujemo, da zastupnici pučkoga učiteljstva kane posebnom se spomenicom obratiti na sadašnjega odjel. predstojnika za bogošt. i nast., da im se poboljša materijalni obstanak.

Da su to pitanje obilno razpravljali *saborski zastupnici i vladini i narodni* za vrieme saborskih razprava ob osnovi novoga

Digitized by Google

škol. zakona i u sab. odboru i u samom saboru, i to smo takodjer već rekli.

Treba s toga da čujemo i *glasove* samih *učitelja*, a i *glasove saborskih članova* o tom pitanju, da onda uzmognemo tim laglje pravedno suditi. Od učiteljskih glasova ne ćemo se na druge obazreti, nego na *spomenute članke učitêlja Josipa K. i Lj. D.* u „Nar. Nov.", i onda na „Predstavku Saveza", jer držimo, da je u tih razpravah s veće strane sve ono izneseno, što je učiteljstvo u cielome javno reklo o tom pitanju. U saborskih razpravah obazizirati ćemo se na važnije glasove govornika svih stranaka o toj stvari, al poimence na govore sab. izvjestitelja i odjel. predstojnika u odboru i u samom saboru, jer su obojica ovo pitanje baš na tanko i obilno pretresivala.

A sad daj da razložimo i obrazložimo svoj odgovor, što ga malo prvo već a priori dadosmo na prva tri postavljena pitanja o našem predmetu, o materijalnom položaju pučkoga učiteljstva našega.

Postupat ćemo pako u toj razložbi i obrazložbi ovako:

1. *Iznieti ćemo ponajprije ono, što o tom predmetu, o tom pitanju sude učitelji Josip K. i Lj. D.,* nek se čuje, kakove su u toj stvari želje gojili, kakove su nade stavljali pučki učitelji u reorganizaciju školstva *prije objelodanjene osnove* novoga škol. zakona i *prije započetih* odborskih te saborskih *razprava* o toj osnovi. Učitelja Josipa K. navodimo tim radje, što smo opazili, da je odjel. predstojnik za bogošt. i nast., razpravljajući u saboru to pitanje, osobito za generalne debate, manje više iznio nazore učitelja Josipa K., gdje gdje malne i doslovce, iz njegova spomenutoga već članka u „Nar. Novinah".

2. *Onda ćemo sravniti pojedine §§-e ovih dviju skupina staroga škol. zakona sa odnosnimi §§-i novoga zakona,* spominjući svagdje, u čem se razlikuje sadašnji škol. zakon od osnove prvobitno saboru predložene, neka se vidi, *u koliko su* u osnovi novoga škol. zakona, dot. u novom škol. zakonu *izpunjene te želje i nade* pučkih učitelja.

3. Uza to, a osobito iza toga, *navesti ćemo želje i prošnje „Predstavke Saveza"* na vis. sabor iza obielodanjene osnove i za odborskih razprava, te *govore saborskih zastupnika i narodnih i vladinih* u odboru i u samom saboru, neka se vidi, *što i učiteljstvo i zastupstvo i vlada sudi* ob osnovi novoga škol. zakona, dotično o novom škol. zakonu u toj stvari.

4. Napokon *izreći ćemo i mi svoj sud* i o predjašnjem i o sa-

Digitized by Google

dašnjem škol. zakonu u tom predmetu, i to dielom u svojih primjetbah kod pojedinih izjava učiteljstva, te zastupnika i narodnih i vladinih, a dielom izporedjujući pojedine §§-e st. i n. šk. zakona ovih dviju skupina, al poglavito i posebice na koncu ove glave.

I. *Koje su želje gojili glede materijalnog položaja pučkoga našega učiteljstva, koje li glede toga nade stavljali u reorganizaciju našega pučkoga školstva učitelji Josip K. i Lj. D. prije objelodanjene osnove novoga škol. zakona i prije odpočetih razprava u sab. odboru o toj osnovi?*

1. *Učitelj Josip K.* posvetio je ovoj glavi škol. zakona gotovo četiri petine svoga spomenutoga već članka „O preinaci škol. zakona" u 52. i 55 br. „Nar. Nov." od god. 1888., (dakle u ožujku), a od tih četiri petina odpada na ovaj predmet, o kojem radimo, gotovo preko 3 petina; držao je dakle ovaj predmet najvažnijim u cielom škol. zakonu, uza što mi dakako pristati ne možemo, a da ne diramo u poštenje učiteljstva našega, kao da su mu materijalni interesi glavni interesi službe. Slično govori i predstavka „Saveza učit. družtava" po našem sudu preveć obilno baš o tom predmetu; ovako će se sviet slabo uvjeriti o požrtvovnosti naših učitelja za sveto im po sebi zvanje.

Pa što govori učitelj Josip K. o berivih učitelja po starom škol zakonu? On *odsudjuje predjašnji plaćevni sustav*, i onaj u postojalom *provincijalu*, i onaj u postojaloj *Krajini*, kao neshodan i po učitelja nepravedan. U tome moramo dieloma pristati uz njega. A *kakov sustav preporuča kao najbolji? — Onakav, kakav je po prilici uveo novi škol. zakon;* a navodi za to slične razloge, kakove je tečajem odborskih i saborskih razprava o novom škol. zakonu naveo odjelni predstojnik za taj novi plaćevni sustav. Al dakako, da si je učitelj Josip K. taj novi sustav puno povoljnijim predočio, nego je sbilja ostvaren u osnovi novoga šk. zakona, dot. u novom škol. zakonu, premda ga njegov drug Lj. D. još kori, da premalo zahtieva za učitelja, i da tim sama sebe „ponizuje".

No čujmo same rieči Josipa K.; one će nam puno pomoći, da to pitanje što bolje prosudimo.

„Dolazim," veli, „sada na *§§. 125. i 126.*" (st. šk. zk., od kojih prvi odredjuje, iz koje blagajne učitelji beru plaću, a drugi, kako su škole po plaći klasifikovane), „koje ću potanje razložiti, a onda da vidimo kako bi bolje bilo, ili da ostane ovako kako jest ili da se promieni. Da obrazložim samu stvar, prinukan sam ponajprije govoriti *o §. 126.*"

Digitized by Google

„Učitelji uživaju plaće 700, 600, 400 i 350 for. i to tako, da su pojedine škole uvršćene u pojedine plaćevne razrede, negledajući ni malo na rad učiteljev.*) Što se kod ovakova razredjenja dogadja? Razno, ali ne uviek i pravedno. Razpisan je natječaj na

---

*) To je dakako vriedilo za postojali provincijal. Da bude stvar jasnija, pisac je trebao, da tu takodjer označi, koliko je postotaka sviju naših škola u postojalom provincijalu pripadalo pojedinomu plaćevnomu razredu, bar približno, jer se to ne da posve točno označiti, i to najviše poradi povišica plaće III. i IV. razr., koje su u raznih mjestih vrlo različite bile.

U rukuh nam je službeno „Izvješće o stanju školstva u Hrvatskoj i Slavoniji“ (postojaloga gradjanskoga područja), „svršetkom školske godine 1877./8.“, izdano od kr. hrvat.-slavon-dalmat. zemaljske vlade, odjela za bogoštovje i nastavu god. 1879. — U tom izvješću na str. 22., iza skrižaljke, koja pokazuje, koliko je obćih pučkih škola u pojedinih kr. nadzorničtvih uvršteno u pojedine plaćevne razrede, čitamo ovo:

„Po tom je od svih 669 klasifikovanih obćih pučkih školah uvršteno:

U I. plaćevni razred školah	. . . .	29	ili 4·34%
„ II. „ „ „	. . . .	109	„ 16·29%
„ III. „ „ „	s plaćom povišenom .	116	„ 17·34%
„ III. „ „ „	s plaćom normalnom .	224	„ 33·48%
„ IV. „ „ „	s plaćom povišenom .	8	„ 1·19%
„ IV. „ „ „	s plaćom normalnom .	183	„ 27·36%“

Iza skrižaljke, koja pokazuje, koliko je na obćih pučkih školah učiteljskih mjesta u obće ustanovljeno, i koliko ih po pojedinih kategorijah pripada pojedinim plaćevnim razredom, čitamo nadalje na str. 24. i 25.:

„Po tom je dakle na obćih pučkih školah, uračunav ovamo i samostalne vjeroučitelje, ustanovljeno 879 mjestah učiteljskih. . .“

Nadalje saznajemo, da je bilo mjesta učiteljskih 823 ili 93·64%, a podučiteljskih 56 ili 6·36%; od toga za mužko osoblje 726 ili 82·60%, za žensko 153 ili 17·40%.

Po plaćevnom razredu uvršteno je, i to:

u I. pl. r. mjesta učiteljskih 70, (t. j. sa 700 for. temeljne plaće);
„ „ „ „ „ podučit. 15, (t. j. sa najmanje 420 for. pl.);
„ II. „ „ „ učiteljskih 169, (t. j. sa 600 for. pl.);
„ „ „ „ „ podučit. 28, (t. j. sa najmanje 360 for. pl.);
„ III. „ „ s poviš. pl. učit. 141, (t. j. sa 400—500 for. pl.);
„ „ „ „ „ „ „ poduč. 7, (t. j. sa 240—300 for. pl.);
„ „ „ „ „ norm. „ učit. 245, (t. j. sa 400 for. pl.);
„ „ „ „ „ „ „ poduč. 5, (t. j. sa najmanje 240 for. pl.);
„ IV. „ „ „ poviš. „ učit. 8, (t. j. sa 350—400 for. pl.);
„ „ „ „ „ norm. „ „ 190, (t. j. sa 350 for. pl.);
„ „ „ „ „ „ „ poduč. 1, (t. j. sa najmanje 210 for. pl.).

Digitized by Google

školi II. razreda (600 for.) Prijavilo se više moliteljah, a medju timi i po koji vrstni učitelj škole III. (400 for.) razreda, koji već ima 2 ili 3 petgodišnja doplatka. Što će tu obćina učiniti? Birati onoga, koji neima jošte doplatka, jer joj prevelik teret pada s onim učiteljem na ledja. Njegova 3 doplatka, a po 40 for. čine 120 for. Uzevši učitelja, koji jošte neima doplatka ili koji je tekar svršio nauke, olahkotila si je obćina teret za godišnjih 120 for., što čini na nekoliko godinah liepu svotu. I tako stariji

---

„Izraziv to u postotcih, uvršteno je od svih ustanovljenih učiteljskih mjestah :"

u I. plaćevni razred		9·57 %
„ II. „ „		22·44 %
„ III. „ „ s plaćom	povišenom	16·84 %
„ III. „ „ „ „	normalnom	28·48 %
„ IV. „ „ „ „	povišenom	0·91 %
„ IV. „ „ „ „	normalnom	21·76 %"

„Za uzdržavanje ovdje izkazanih obćih pučkih školah i namještenoga na njih učiteljskoga osoblja potrošeno je, kako sljedeća skrižaljka pokazuje 531.751 for., od koje svote odpada na beriva učiteljska 445.794 for., a ostatak u iznosu od 85.957 for. na podmirenje ostalih školskih troškovah. . . ."

Iza spomenute skrižaljke, koja pokazuje iznos beriva učiteljskih i inih škol. troškova u pojedinih kr. nadzorničtvih, čitamo:

„Ako se prispodobi iznos svih učiteljskih berivah od 445.794 for. sa brojem ustanovljenih učiteljskih mjestah od 879," (a za namjestno učiteljsko osoblje?) „. . . . dolazi popriečno na jedno učiteljsko mjesto dohodak" (razumieva se skupa s doplatci) „od 507 for. . . ."

Uzmemo li u račun samo definitivno namještene prave učitelje, to ih je imalo te godine od 823 ustanovljenih učiteljskih mjesta (učitelja i učiteljica) temeljne god. plaće (računajući povišicu prosječno po 50 for.):

70	učitelja po	700	for., što iznosi skupa . . .	49.000 for.;
169	„ „	600	„ „ „ „ . . .	101.400 „
141	„ „	450	„ „ „ „ . . .	63.450 „
245	„ „	400	„ „ „ „ . . .	98.000 „
8	„ „	400	„ „ „ „ . . .	3.200 „
190	„ „	350	„ „ „ „ . . .	66.500 „
823	„ dobivaju ukupno		. . . .	381.550 for.

Dakle je bila *prosječna temeljna plaća* definitivno namještenoga pravoga učitelja u postojalom provincijalu 381.550 : 823 = *463·61 for.*, dočim je temeljna plaća po novom škol. zakonu odredjena samo sa *400 for.* Ovdje dakako nije uzeto u račun područje postojale Krajine, o kojoj će biti govora odmah dalje. O. p.

Digitized by Google

i vrstniji učitelj riedko kada ili bolje nikada nemože doći na školu višega plaćevnoga razreda."*)

Pisac navodi onda primjerice još druga dva slučaja, da pokaže, kako je po tom sistemu razdjelba bèrîva po učitelje nerazmjerna, pače nepravedna. Jedan slučaj navodi, gdje dva učitelja, jedan na školi II., a drugi na školi III. plać. razreda iza 30 godina jednako revnoga djelovanja polaze u mir, prvi sa mirovinom od godišnjih 900 for., a drugi sa mirovinom od god. 600 for.

U drugom slučaju jedan je kandidat učiteljstva dobio mjesto II. plać. razreda, i na njem nemarno služio, tako da iza opetovanih opomena i ukora nije dobio ni jednog kvinkvenala; drugi kandidat u isto vrieme dobio mjesto III. plać. razreda, revno služio, opetovano pohvaljen bio i sve kvinkvenale dobio. Iza 30 godina službe oba idu u mir, i to jedan i drugi sa istom mirovinom od god. 600 for.**)

Sad prosudjuje Josip K. plaćevni sistem, kakov je bio u *postojaloj Krajini*, ter i taj sistem odsudjuje kao neshodan. Veli:

„Promotrimo malo krajiški školski zakon" (t. j. krajiške škol. propise O. p.) „u tom pogledu da vidimo kako tamo stojimo. Tu nisu škole, već su učitelji razredjeni po zaslugi, nu tako slabo, da su vrlo riedki, pak makar i tri ljudska života živjeli, koji bi se mogli nadati, da će doći do plaće prvoga razreda, t. j. do godišnjih 500 for. Krajiški školski zakon propisuje, da od učiteljstva 5%" (To je dakako vrlo neznatan postotak! O. p.) „imade plaću I. razreda (500 for.), 15% plaću II. razreda (450 for.), 20% plaću III. razreda (400 for.) i 60%" (To je zaista preveć. O. p.) „plaću IV. razreda (350 for.). To su tako slabi (mali) postotci, osobito oni I. razreda, pak onda II. i III. razreda, da bi se čovjek mogao prije nadati, da će odkriti novi diel svieta, nego doživjeti, da bude promaknut u I. plaćevni razred."***)

---

*) Nije li si tu „stariji i vrstniji" učitelj i sam nešta kriv? Zar ne bi bilo i po obćinu pravednije, a za njega ipak bolje, nego na dosadašnjem mjestu makar i uz stečene već kvinkvenale, da on odustane od stečenih već kvinkvenala, pa da voli dobivati na novom mjestu 600 for. uz nove kvinkvenale od 60 for., nego na starom mjestu 520 for. uz daljnje kvinkvenale od 40 for.? O. p.

**) Al zar sličnih slučajeva nema i kod drugih striša, i na pose kod svećeničkoga? Radi li se jedino za materijalnu plaću, onda je dakako takovo nerazmjerje težko podnositi. O. p.

***) Ne zaboravimo, da je to vlast državna, a ne crkvena, koja učitelje, činovnike svoje, ovako nagradjuje, a time pokazuje, da drži

Digitized by Google

„Sreća je htjela, te se upravo mladi učitelji dovinuli na brzo I. plaćevnoga razreda. Što ostali? Mladi neće da umru, ti si marljiv, pak nemožeš biti promaknut, jer mjesto nije prazno.“*)

Pisac navodi opet slučaj, kako je težko od više vriednih natjecatelja za koje mjesto I. ili II. plać. razreda odabrati jednoga, a da se mnogim drugim, jednako vriednim, ne nanese krivica, koja se ne da tako lako izpraviti, jer je tako malo postotaka I. i II. plaćevnoga razreda. „Dakle niti ovaj sistem nije mnogo bolji od prvoga.“**)

---

učitelje za najniže svoje činovnike; jer država mjeri veću ili manju plaću po višem ili nižem stupnju („rangu“) svojih činovnika, i obratno veća ili manja plaća opet pokazuje, na kojem stupnju koji činovnik u državi stoji, koju on vriednost pred državom ima. O. p.

*) Tomu ipak nije toliko kriv sam sustav, u koliko je njime u obće načelno uvedena razredba učitelja po plaći, već je krivo veliko nerazmjerje medju postotci I. ili II., i onimi IV. razreda. O. p.

**) Budući da po zakonu od 10. veljače 1880., kojim je plaća učitelja za postojalu Krajinu poboljšana, imade od ukupnih ustanovljenih učiteljskih mjesta, (izuzevši dakako pomoćne učitelje), 5% plaću od 500 for., 15% od 450 for., 20% od 400 for., a 60% od 350 for., to je prosječna god. temeljna plaća za jednoga učitelja u postojaloj Krajini:

(2500+6750+8000+21.000) for. : 100 = 38250 for. : 100 = *382·50 f.*

Podučitelja bila su god. 1879./80. (po službenom izvješću od god. 1881.) samo tri, dakle ne dolaze u račun.

Računa li se ovamo još prosječna godišnja plaća definitivno namještenih pravih učitelja za stari provincijal od *463·60 for.* (vidi gore opazku na str. 595.), to imamo *popriečnu temeljnu plaću* za sve ukupne definitivno namještene prave učitelje na nižih pučkih školah u Hrvatskoj i Slavoniji:

(382·50 for. + 463·60 for.) : 2 = 846·10 for. : 2 = *423·05 for.*, dakle ipak još veću, nego li je novi škol. zakon ustanovio.

Ili ako ovako računamo:

U starom provincijalu imalo je školske godine 1877./78. *od 823 pravih učitelja*, (a taj se razmjer sliedećih godina jedva puno na gore promienio):

8·51%	(t. j.	70 učit.)	po 700 for.;	dakle	8·51 × 700	for. =	5.957 fr.;
20·53%	„	169 „	„ 600 „	„	20·53 × 600	„ =	12.318 „;
17·13%	„	141 „	„ 450 „	„	17·13 × 450	„ =	7.708·5 „;
29·77%	„	245 „	„ 400 „	„	29·77 × 400	„ =	11.908 „;
0·97%	„	8 „	„ 400 „	„	0·97 × 400	„ =	388 „;
23·09%	„	190 „	„ 350 „	„	23·09 × 350	„ =	8·081·5 „;

t. j. 100 učitelja imalo prosjekom skupa . . . . 46.361 fr.
ili *1 učitelj imao* „ *463·61 for. godišnje temeljne plaće.*

Digitized by Google

Pa što predlaže? Veli, da mu je, čitajući služb. izvješće o školstvu od god. 1884./5., i mozgajući ovamo i onamo, kako bi bilo najsgodnije i najpravednije razdieljena plaća, — kod tabele o trajanju službovanja pukla glavom misao, „da bi najbolje i najpravednije bilo, kad bi se učiteljem odmjerila plaća prema godinam službe."

„Pogledajmo si samo najprije", veli, „onu skrižaljku, a onda govorimo o tom dalje."

„Od ukupno namještenih učiteljah bilo je službujućih:

izpod 5	godinah	. . .	225 ili	26·2%
od 5 do 10	„	. . .	183 „	21·3%
„ 10 „ 15	„	. . .	156 „	18·1%
„ 15 „ 20	„	. . .	96 „	11·2%
„ 20 „ 25	„	. . .	93 „	10·8%
„ 25 „ 30	„	. . .	67 „	7·8%
preko 30	„	. . .	40 „	4·6%"

U postojaloj Krajini imalo je:

5%	po	500 for.;	dakle	5 × 500 for.	= 2.500 for.;
15%	„	450 „	„	15 × 450 „	= 6.750 „
20%	„	400 „	„	20 × 400 „	= 8.000 „
60%	„	350 „	„	60 × 350 „	= 21.000 „

t j. 100 učitelja imalo prosjekom skupa . . . . . 38.250 for.
ili *1 učitelj imao* „ . . . . . *382·50 for.*;

dakle za cielu zemlju imalo je prosjekom 200 učitelja temeljne plaće 46.361 for. + 38.250 for. = 84.611 for.; dolazi dakle za cielu zemlju *na jednoga učitelja prosječna temeljna plaća* od 84.611 : 200 = *423·05 for.*: t. j. na vlas, kako po gornjem računu.

Računamo li mjesto postotaka ukupni broj učiteljstva i razdielimo s tim brojem ukupnu svotu njihovih temeljnih plaća, dobit ćemo nešta veći prosječni broj plaće.

Naime škol. godine 1877./78. bilo je u starom provincijalu 823 ustanovljenih mjesta pravih učitelja; ciela svota njihovih temeljnih plaća iznosila je 381.550 for.; u postojaloj Krajini bilo je škol. godine 1879./80. (po spomenutom služb. izvješću) 699 učiteljskih mjesta sa ukupnom plaćom (prama poznatim postotkom) od 267.367·50 for.; dakle je ukupno učiteljsko osoblje 823 + 699 = 1522 učitelja; ukupna svota njihovih plaća 381.550 for. + 267.367·50 for. = 648.917·50 for.; ta svota razdieljena sa 1522 dade prosječnu plaću 426·36 for.

Istina je, da je novi škol. zakon plaću pravednije porazdielio medju učitelje, dočim je prije najveći postotak učiteljstva (41·54% svega definitivno namještenoga pravoga učiteljstva) imalo kukavnih 350 for. godišnje plaće; *no u cielome nije se prosječna plaća povećala, već smanjila, al se povećao broj službovnih godina za podpunu penziju od 30 godina na 40 godina.* O. p.

Digitized by Google

„Ta skrižaljka valja za provincijal stari, nu mislim, da i u provincijalu novom (krajini) neće biti nikakove razlike, pošto i tamo valja sveobći zakon, da što si stariji, to si bliže smrti, a i onaj, da stari moraju umrieti, a mladim da se smrt pripeti."

„Svi definitivno namješteni učitelji, kad počmu služiti, trebalo bi da imadu jednaku plaću, nu svakih 5 godinah, bez obzira na to, koliko jih pred njimi starijih služi, morali bi se pomicati u bolju plaću, uz uvjet, da je svaki pojedini to zaslužio."

„Danas nadničar, kočijaš i t. d„ koji nije niti novčića potrošio na svoje izobraženje, ako neima u gospodara hrane, dobiva na dan 1 for. plaće, mislim, da nije mnogo niti učitelju plaće, ako ima na godinu najmanje 400 for. (Na dan 1 for. 9 nč. a. vr.)."

„Da se učitelju svakih 5 godinah povisi plaća za 60 for. (mjesečno 5 for.), učitelj bi nakon 30 godinah marljiva i uspješna službovanja mogao ići u mir sa godišnjih 700 for."

„Timi povišicami svakih 5 godinah imao bi uspješno i marljivo službujući učitelj plaću:

do	5		godinah	. . . 400	for.
od	5	do 10	„	. . . 460	„
„	10	„ 15	„	. . . 520	„
„	15	„ 20	„	. . . 580	„
„	20	„ 25	„	. . . 640	„
od	25	dalje		. . . 700	„ "

„To nisu pretjerane plaće, jer plaću od 700 for. imadu ostali najniži činovnici. Ja nevelim, da visoka vlada nebi smjela predložiti saboru višje plaće,*) ja sam išao samo na najniže. Takovom plaćom nebi se obteretila niti blagajna, a nebi Bogme niti učitelj uz ovakovu plaću plivao u masti i slasti. Ta učitelj ima obitelj kao i upravni i sudbeni činovnik. Zar samo oni plaćaju za školanje svoje djece, a učitelj ne? Zar on nemora svoju djecu odgajati, da budu bar pošteni zanatnici?"

„Ovakovim razredjenjem plaćah prema zaslugi i godinam službe, stalo bi se na put svakoj nepravdi, koja se sada dogoditi može kod jednoga i drugoga obstojećega zakona. Službovao učitelj u Zagrebu ili na kordunu u Žigrovcu ili gdje mu drago, imati će prema

*) To je bilo jedva očekivati, pošto sam Josip K. drži, da je plaća od 400 for. dostatna. O. p.

Digitized by Google

zaslužnomu radu i godinam službe plaću, te neće morati u zapećku moliti Boga za ničiju smrt.“ (!)*)

„Kakav rad, takova plaća; to je pravedno. Tko nezasluži povišenja plaće, netreba mu je dati, pak makar služio 100 godinah.**) Tim bi se načinom učitelj prisilio, da se sve više trsi, da bude što marljiviji, jer bi imao nade, da će za marljiv rad biti nagradjen, (!) pak ih i 100 pred njim stajalo u višoj plaći.“***)

Pisac zatim priznaje, da bi tim razredjenjem neki danas službujući učitelji dobili manju plaću, a to izpričava tim, što bi opet velik dio imao veću plaću od sadašnje, a onda, što i u naravi ima naglih i osjetljivih promjena, pak ih ipak podna-

---

*) Drži li Josip K., da su do sada učitelji bili toli ljubežljivi prama svojim drugovom u službi? — A ovo je ipak čudna pravica, da učitelj u Zagrebu i u Žigrovcu imade istu plaću, kad se ni ne spominju mjestni kakovi doplatci! Zar je u Zagrebu i u Žigrovcu jednako skup živež? A zar je pravedno, da i najsiromašnija obćina jednakom plaćom učitelja svoga plaćati mora, kako i najbogatija? O. p.

**) Ni po starom sistemu nije se moralo nevriednim davati petgodišnjih povišica. O. p.

***) I ovi nas posljednji redci opet sjećaju na žalostnu činjenicu, što ju već spomenusmo, da se, žali bože, ob učiteljskoj službi i u učiteljskih krugovih i od zastupnika i vladinih i narodnih u saboru govori u smislu odveć materijalističkom, kao da učiteljskoj službi, zvanju učiteljskomo, nema većih idejala, nego li je materijalna plaća, kao da učiteljevu maru nema viših poticala, nego li je bolji dohodak, veća nagrada za trud i dr. sl.; razloga vrhunaravnih, idejala, koji nadilaze ovaj vremeniti život, poticala vjere i zadužbine pri Bogu, kao da se ni ne poznaje. Al to ni ne može da bude drugčije kod službe, koju se smatra lih „činovnikovanjem“, kod školstva, koje je skroz u rukuh države, dan danas sve drugo više, nego kršćanske. No to ujedno dokazuje, da je školstvo naše i zakonom od 1874. i novim od 1888. godine sve drugo prije zadobilo, nego smjer *idejalan*. — Reći ćeš: Liepo ti je govoriti ob idejalih, al je grko živjeti, kad nemaš od kuda. To i mi znamo, to je znala i stara škola; i *mi* tražimo, da bude učitelj i materijalno obezbiedjen, a ni pod starim kršćanskim sustavom nije kod nas učitelj od gladi skapavao, ako je bio savjestan učitelj; i pod tim je sustavom mogao svoju dječicu dati i školati, a ne samo kakov zanat učiti, kako nam to dokazuje tolik broj *učiteljskih sinova*, a sada već u službi ostarjelih javnih *visokih službenika* i duhovnoga i svjetovnoga stališa. — Al ne valja materijalnu obskrbu smatrati malo ne jedinom, ili bar glavnom svrhom učiteljskoga zvanja.

Tješi nas, što smo uvjereni, da ne ćuti o toj stvari cielo naše učiteljstvo tako, kako oni, što se pojaviše kao njegovi zastupnici u javnosti. O. p.

Digitized by Google

šamo. Nije li ovaj posljednji razlog spodoban, da oslabi svu grku tužbu piščevu na „nerazmjerno i nepravedno“ razredjenje plaća po starom sistemu?

Pisac drži ovo razredjenje, kakovo on predlaže, najpravednijim, te da bi onda i „lokalno maknuće“ imalo smisla, (?) a osim toga, da se ne će moći više kakov mlad učitelj neženja po gradu širiti, dočim mora mnogi stariji sa manjom plaćom „seosko blato gaziti, 4 razreda u isto doba obučavati, a u nedjeljicu orguljice svirati.“ Al uz to drži pisac, da se nije bojati, da će vlada koga bez njegove krivnje amo tamo bacati, (?) već tko je kriv, „neka se presluša, po krivnji pravedno kazni, te ako mora putovati neka putuje.“

Pisac odgovara i na možebitni prigovor, da bi po tom razredjenju nastao velik skok u plaći (?) kod vriednijih učitelja, koji dulje služe, jer da se je i god. 1875. tako dogadjalo; „pa što koga ide, neka mu bude.“

Odgovara i na prigovor, da bi tim nastao za zemlju prevelik trošak. „Nije se ni toga bojati,“ veli, „da bi mnogo učiteljah imalo plaću od 700 for. a to nam dokazuje prije navedena skrižaljka iz izvješća o stanju školstva. Ta postotci učiteljah službujućih od 5 god. (25·2%) pak do onih službujućih od 25—30 god. (7·8%) ogromno su pali za cielih 19%, a onih preko 30 god. (4·6%) službujućih za 22 postotka. Danas bi osim učiteljah, koji ili imadu plaću I. i II. razreda ili koji su u gradu ili onih na selu koji što posjeduju, bili svi za ovakovo razredjenje. Mjerodavnim krugovom osobito stavljam na srce ovakovo razredjenje učiteljah po dobi i zaslugi, jer sam uvjeren, da će težko pogoditi bolji način.“*)

Drži, da bi trebalo za povišenje plaća računati vrieme od 1. listopada 1875. godine. Tim da niti bi puno izgubili učitelji u Krajini, (gdje je škol. zakon, odn. ondašnji propisi, stupio u krepost već prije), niti bi učitelji postojalog provincijala tim šta do-

*) Kako ćemo vidjeti kod dotičnih §§-a, vis. je zem. vlada zaista u načelu prihvatila ovaj predlog učitelja Josipa K—a o razredjenju učiteljskih plaća, pače je i temeljnu plaću od 400 for. poprimila, te je tu promjenu sustava učiteljskih beriva i u svom službenom pismenom „Obrazloženju“ osnove n. šk. zakona, i tečajom sab. razprava, sličnimi razlozi obrazlagala, kako i Josip K.; al u istinu ipak je osnova n. šk. zakona, dot. novi škol. zakon, kako ćemo čuti, učiteljem puno manje dao, nego li to i Josip K. kao najmanju mjeru predlaže, na pose tim, što je vrieme službovanja od 30 godina produljila na 40. No o tom nam je govoriti kod dotičnih §§-a. O. p.

*

Digitized by Google

bili. Natrag da se ne bi moglo ići poradi starog provincijala, gdje su učitelji tek ote godine počeli dobivati svoje dekrete. —

Prelazi sada pisac na *§ 125.*, koji odredjuje, da učitelji (u star. naime provinc.) svoju plaću beru iz obćinskih školskih blagajna. On to zabacuje, — za što, toga ne veli, — ter predlaže, da učitelji plaću beru iz blagajne, bilo županijske, bilo zemaljske, ili makar baš i ravno iz poreznih ureda. Nastoji pobiti prigovor, da se tim kida obćinska autonomija, da se tim brani obćini plaćati svoje učitelje, jer da se to obćinam ne brani, budući da one sve jedno plaćaju učitelje svoje, ma on i dobivao plaću iz županijske, ili zemaljske blagajne, ili iz poreznog ureda, samo što ga tako ne plaćaju neposredno, već posredno. Predlaže i način, kako bi obćine preko županijske, ili zemaljske blagajne, ili preko poreznog ureda mogle učitelje svoje plaćati. U starom provincijalu moglo bi se naime, kako misli, obćinam uztegnuti dio obćinske potrošarine, što odpada za učiteljsku plaću, pošto tamo obćine podmiruju taj trošak iz potrošarine; u postojaloj pako Krajini neka se obćini prepusti čitava potrošarina, koje sada ne imaju ciele, a 20% škol. nameta neka se priklopi porezu, da se tako državna blagajna odšteti za odpali dio potrošarine; a onda neka se, kako i u provincijalu, obćini oduzme tolik dio potrošarine, koliko treba, da se izplate učitelji. Drži, da se svakako mora za tim ići, kako će se način izplaćivanja učitelja u starom i novom provincijalu (u postojaloj Krajini) izjednačiti, koji god način vis. vlada prihvatila.*)

Za *stanarinu* misli, da je 15% premalo, što mu i mi rado priznajemo; za minimum predlaže na selu 100 for., a u gradu 200 for. stanarine.**)

---

*) Ovoga predloga vlada nije prihvatila, te je i u novom zakonu ostala odredba, da učitelji svoju plaću dobivaju iz obćinske blagajne, izuzevši donekle predjašnju Krajinu. Mi hvalimo na tom vis. vladi što je time poštedila autonomiju obćina. Niti toga predloga nije vlada prihvatila, što ga je Josip K. predložio za podpuno izjednačenje provincijala staroga sa novim u podmirivanju učiteljskih beriva, te je i u novom škol. zakonu ostala u tome razlika medju starim i novim provincijalom, kako smo to naprvo spomenuli (kod §§ 30. i 31. st., a 34. i 35. n. šk. zk., str. 88. i 89.). Držimo, da to izjednačivanje ipak ne ide onako lake ruke, kako to Josip K. misli, inače bi ga bila vlada sigurno ostvarila u osnovi novoga škol. zakona. O. p.

**) Ni toga predloga nije vlada prihvatila nepromienjena, kako ćemo viditi dalje kod dotičnoga §-a. O. p.

Digitized by Google

Sad spominje stvar, o kojoj je bilo i obilna već i žestoka razpravljanja, i u sab. odboru, i u samom saboru, i u krugovih učiteljskih: a to je *udaja učiteljica.* Jer ćemo o tom kod odgovora Lj. D—a na tu točku, a i kašnje još svoju reći, navodimo ovdje samo doslovce rieči piščeve.

„Učiteljica radi isto što i učitelj, stoga je pravo, da se učiteljice u berivih izjednače s učiteljem.“ (Valjda „s učitelji“. O. p.). „Ovdje neka mi bude dopušteno nešto pripomenuti. U nekih zemljah ustanovljeno je, da učiteljica onim danom, kada se uda, prestane biti učiteljicom. To je naredjeno s temeljnih razloga, koje mi nije ovdje od potrebe tek napominjati. Ta ustanova sasvim je opravdana a trebalo bi istu 'na svaki način i kod nas uzakoniti.*) Mislim, da se nijedna učiteljica ne udaje zato, da ona mora svojom plaćom muža si uzdržavati, jer bi to bio najveći nesmisao, nego se udaje za muža, koji je u stanju nju uzdržavati i bez njezine plaće. Takovom udajom ona je obskrbljena. Žena udata, neka vodi skrb i brigu za svoga supruga, za svoju dječicu, za svoju kuću, a škole se neka okani, jer na sve dospjeti nemože. S udajom prestaje učiteljska služba, a preuzimaju se obiteljske dužnosti. A što je onda, ako učiteljica bude premještena, a suprug nemože s njom da putuje? Tu se oni proti svojoj volji bračno razstavljaju. Kako ubitačno i na djecu i na napredak škole djeluje većinom udaja učiteljice i s kojih razlogah, to ovdje neću, da napominjem. Nebi mogao doista“ (Ima valjda biti „dosta“? O. p.) „preporučiti, da se i kod nas zakonom ustanovi, da učiteljica danom udaje imade položiti učiteljsku službu.“**) —

Jerbo su u starom škol. zakonu iza odredaba o berivih učiteljskih sliedile odmah odredbe o mirovini, govori i Josip K. iza ovoga odmah o *mirovini.*

„Pravo na podpunu mirovinu imadu učitelji, koji su tjelesno ili duševno iznemogli te sproveli neprekidno 30 godinah u službi. Taj broj godinah nebi se pod nikoji način smio povisiti.***) Ta gore navedena skrižaljka jasno nam predočuje, da od jedne stotine učiteljah jedva 4 doživu drugi viek t. j. da navrše 30 go-

---

*) Uzakonjena je u 152. §-u n. šk. zk. O. p.

**) Ne znamo, čim bi se temeljiti i očevidni ovi razlozi mogli pobiti. O. p.

***) Kako znamo, nije se ni taj predlog prihvatio kod stvaranja novoga škol. zakona, te je taj broj godina povišen od 30 na 40. I o tom dalje. O. p.

Digitized by Google

dina službovanja, a to je i ćoravomu rukopipateljni dokaz, da učitelj ima veoma napornu i tegotnu službu.“*)

„Glede odmjerenja mirovine moralo bi se željeti, da zakon daje hrvatskim učiteljem pogodnosti, kakove daje ugarskim učiteljem njihov zakon.“

Dokazuje, da je po zemlju gore, kad se kod odmjerivanja mirovine učiteljske računaju osmine, kako su se kod nas računale po zakonu od 1874., jer da učitelj voli ići u mir sa 25 ili 26 godina službe, nego da još koju godinu duže služi, ma da i može služiti, ako osjeća, da 30. godinu ne bi mogao dostići; jer ne dostigne li 30. godine, ne dobiva više osmina plaće kao mirovinu, nego sa 25 godina službe;**) pa tako da mora zemlja prije reda na mjesto umirovljenoga plaćati drugoga učitelja i ujedno umirovljenomu plaćati mirovinu. To drži pisac vjerojatnim razlogom, što se u Ugarskoj ne računaju osmine kod odmjerivanja mirovine.

„Pa kako je tamo uredjeno?“

„Učitelju, koji službuje 10 godinah, pripada 40% plaće kao mirovina, svaka pako dalnja godina službe uračuna mu se kao 3% plaće. Po tom računa službovne godine od 10 do 30, dakle njih 40, čine ukupno 60% i onih 10 godina sa 40% jest ukupno 100% ili čitava plaća. (Kod činovnikah upravnih, sudbenih i zajedničkih (financijalnih) računa se takodjer prvih deset godinah službe sa 40%, a dalnja svaka sa 2%, jer imadu 40 službovnih godinah za podpunu mirovinu).“

„Kad bi se takovo uračunavanje službovnih godinah hrvatskim učiteljem ustanovilo, ja mislim, da bi oni svakom sgodom nastojali dokazati, da su zavriedili takov dar.“

„Takovim bi se uračunavanjem službovnih godinah kod odmjerivanja mirovine postiglo ono, za čim se uviek teži, postigla bi se pravednost.“***)

---

*) I otaj razlog pobiti, bilo bi težko, a kako ćemo vidjeti stajalo je i odjelnoga predstojnika i preuzv. bana velike muke, nać inih temeljitih proturazloga, već im je glavni razlog za 40-godišnju službu bio „raison d'état“, ili bolje „raison des finances“. O. p.

**) Dobiva naime po tom načinu odmjerivanja svake pete godine $^1/_8$ plaće, uračunive u mirovinu, tako da sa navršenom 30. (u starom) ili 40. (u novom provincijalu) godinom ima $^8/_8$ ili cielu plaću. Al o tom točnije dalje kod dotičnoga §-a. O. p.

***) I ovaj napokon predlog prihvatila je zem. vlada, al opet samo dieloma, u koliko je poprimila za učitelje sustav mirovinski, kakov je

Digitized by Google

Ni sa odredbami o *mirovinskoj zakladi*, kakove sadržaje zakon od god. 1874., Josip K. nije zadovoljan, te veli o toj zakladi:

„Ja bi bio i za preinačenje §. 142.“ (o mir. zakladi).

„Učitelji imali bi dobivati mirovinu iz zemaljskih blagajnah (poreznih uredah).“

„Godine 1885. iznosila je mirovinska zaklada za:

stari provincijal	. . . .	372.639 for.
novi „	. . . .	283.048 for.
	ukupno . . .	655.687 for.“

„U istinu liepa svotica. Zemlja neka tu svotu uzme, te ju investira u svoje potrebe, a učiteljem neka se daje mirovina iz zemaljske blagajne (poreznoga ureda), kao i drugim činovnikom Ja neću niti to zahtievati, da učitelji nebi i nadalje plaćali mirovinsku pristojbu. To ne, neka plaćaju, ali ne u zakladu, već u zemaljsku blagajnu, gdje će se u ostale dohodke taj prinos uvrstiti. Zemlja pri tom u istinu neće imati nikakove štete, ma niti za novčić. Ali će učitelj tada mirno živjeti, a ne neprestano misliti, što bi se sve moglo dogoditi s „„učit. mirovinskom zakladom.““ Dokaži tko, da nebi dobro bilo.“*)

„To su moje misli o „„glavi 7.““ školskoga zakona od 14. listopada 1874. Tko mi dokaže, da tako nebi dobro bilo, pred tim skidam kapu.“**)

2. I našao se je jedan drug Josipa K—a, koji mu je nastojao dokazati, da nije baš sve onako, kako on to tvrdi o „glavi 7.“ škol. zakona; no čini nam se, da je jedva uspio u puno točaka dokazat mu neizpravnost njegovih tvrdnja, a nije ni vis. vlada u osnovi novoga škol. zakona prihvatila nazora, što ih razvio drug Jos. K—a. Jest to već poznati *nam Lj. D.*, koji je, kako znamo, Jos. K—u odgovorio u 74. br. „Nar. Nov.“ od 1888., u svom članku: „K preinaci školskoga zakona“.

Lj. D. drži, da se pitanje o *plaćevnih razredih*, *o izplaćivanju i promicanju učitelja* ne može u pretres uzeti, dok se opet ne rieši načelo, ima li občina birati i plaćati učitelja, ili država. Prvo da

---

u Ugarskoj, no s tom bitnom razlikom, da je vrieme od 30 službovnih godina za mirovinu produžila na 40 godina, i po tom uračunavaju se u mirovinu iza desete služb. godine svake daljnje godine ne 3%, već 2% plaće. O. p.

*) Toga predloga vlada nije prihvatila, pa je i pravo, da ga nije usvojila. O. p.

**) Možda nešto preveć odvažna rieč. O. p.

Digitized by Google

će moguće država preuzeti na se, al ne drugo; obćine da bi sve jedno ipak državi pružale sredstva, i to pod neposrednim naslovom. Lokalna klasifikacija škola da je nuždan postulat obćinske autonomije, te tko ovu prihvaća, taj da mora prihvatiti i lokalnu klasifikaciju.*) Predlaže Lj. D. način, kako bi se dalo pomoći, da ostane lokalna klasifikacija, a da ipak ne bude nijedan učitelj imao razloga zavidjeti drugomu na boljem mjestu. Neka se odredi najniži razred mjesto sa 350 for. sa 600 for., a maximum neka se ostavlja obćinam opredieliti, pa da će onda biti svakomu udovoljeno; a uz to neka ostanu i nadalje kvinkvenalni doplatci.**) Drži, da onda ne bi bilo razloga nezadovoljstvu za nijednoga učitelja koji ne služi samo radi plaće i avanziranja. „Ni župnici", veli, „ne uživaju jednakih dotacijah i njihovi su dohodci prema lokalnim prilikam crkvene obćine, pa se ipak nečuju od njih glasovi, da bi se rad jednakog službovanja imale jednako votirati" (Što? dotacije, ili obćine? O. p.) „a zašto ne? Zato, (?) jer je i najmanja im dotacija tolika, da osjegurava bezbrižan obstanak. . ."***)

Temeljnu plaću od 400 for. drži svakako premalenom, te misli, da učitelj sama sebe ponizuje, kad takov malen minimum plaće predlaže, jer da „niti najniži manipulacioni činovnik, od kojega se netraži tolike obćenite naobrazbe, koliko od učitelja, nenastupa s tolikom plaćom svoje službe."****) Misli, da se i po predlogu Josipa K. u promaknuću učitelja iza pet godina na bolju plaću mogu dogoditi iste nepravednosti, (?) da bude naime nevriedan promaknut, a vriedni da ostanu na istoj plaći, kako i po starom sistemu, gdje su škole klasifikovane.

Lj. D. ne može da oprosti Josipu K., što ovaj sa nekom dopadnošću govori, kako bi po njegovu predlogu učitelj n. pr. u Zagrebu i na kordunu brao jednaku plaću, jer da je takova jednakost

*) U tom se slažemo sa piscem. O. p.

**) Lj. D. zahtieva dakle, da svaka, i najsiromašnija obćina bude dužna pojedinomu svome učitelju plaćati godišnjih 600, a sa kvinkvenali i do 900 for.; k tomu stan, vrt i drva! Sva sreća, da sa obćinskimi dohodci ne razpolaže Lj. D. O. p.

***) A bi li Lj. D. držao, da mu je osiguran bezbrižan obstanak, da mu je plaća odmjerena, kako mnogim župnikom u Tirolu, u Dalmaciji, pa i u našem Primorju, barem do sada, sa godišnjih 300 for? Pa ipak nije do sada zavidjao, nit ne zavidja tamo župnik svome u službi bratu, ako ovaj bolje stoji. O. p.

****) Istina je; al zar medju 400 (odn. 350) i 600 for. minimalne plaće nema nikakove sredine? O. p.

Digitized by Google

absurdna, pošto samo zasliepljenik može tvrditi, „da 400 for. jednako vriede za život n. pr. u Zagrebu ili u Žirovcu.“ Kudi i animoznost Josipa K—a, kojom se je zadjeo o učitelje u gradu, koji se tu „nešepire nego učiteljuju, ako su pristojno odjeveni (pa makar i „„elegantno““) tim bolje, zar bi voljeli, da nas potištenošću i vanjštinom sramote?“

Osobitom se pako žestinom Lj. D. obara na svoga kolegu, što ovaj brani ustanovu, *da se učiteljici, čim se uda, valja odreći učiteljske službe.*

Donesimo taj ulomak doslovce, neka čitatelji vide, do kakovih nesgrapnosti dospieva čovjek, koji se je u svome mišljenju odmetnuo od kršćanskoga zakona, od nauke sv. crkve.

„G. K. je „„pripomenuo““ nešto o stvari, koja se je često već razpravljala i koju on na kratko riešava, a to je udaja učiteljicah. G. K. predstavlja to tako, kao da je to pitanje već drugdje riešeno, samo bi ga i u nas valjalo riešiti. No g. K. nije valjda pročitao članak o tom predmetu, što se nalazi u 4. i 5. broju ovog“ (Valjda „ovogod.“ O. p.) „„Napredka““ kao i opazke, što ih je uredničtvo tom članku nadovezalo.“

„Taj bi ga članak, ako ništa drugo uvjerio, da ta stvar nije ni drugdje ovako riešena kako on misli, te da ako on i drži razloge proti udaji učiteljicah toli temeljitimi da ih ni „„napominjati netreba““, ipak ima razlogah, temeljitih i proti njegovom mnienju, t. j. za udaju učiteljicah. Tko želi iste čuti toga upućujemo na pomenuti članak, jer nemožemo rad preobširnosti ovdje ih reproducirati. Spomenut ćemo ipak da je n. pr. doljno-austrijski sabor nedavno o to viećao, i da je izvjestitelj dr. Lustkandl*) velikom simpatijom i osvjedočenjem zagovarao udaju učiteljicah i to baš na temelju izvješća pojedinih škol. nadzornikah.“

„Pa napokon ima takvih razlogah proti zabrani učiteljičke udaje, da je upravo za čudo, kako se je moglo s takvim predlogom ogriešiti o humanitarnost. (?!) Svatko, tko obnaša zvanje javno u ljudskom družtvu, neprestaje biti čovjekom, jer nije čovjek rad ljudskoga družtva, niti je od njega postao, nego je družtvo rad čovjeka i ono je od njega postalo.**) Nije li dakle neki izvrnuti

---

*) Poznat protivnik katol. crkve i njenih inštituta, liberalac najčistije pasmine. O p.

**) Tu duboku mudrost nije nam trebao tek da odkrije Lj. D. Al zar je sa naravi pojedinca čovjeka nuždno spojeno i to, da mora

Digitized by Google

odnošaj ustanoviti zvanje potrebito ljudskomu družtvu, dozvoliti nekomu pristup u to zvanje, al mu ujedno zabraniti vršenje onoga prava, što ga sama narav čovjeku daje, kao prvi uvjet obstanka.*) Pa onda što se zabranjuje? Onoj istoj ženi, koja ima uzgajati djecu, zabranjuje se osnovati si obitelj i uzgajati svoju djecu. Nije li to već na granicah smiješnosti?**) Nu reći će se: Nitko joj ne brani nek se uda, al onda nek ide! Kratkovidnosti! Vi dozvoljujete

---

u brak stupiti? Zar se toga čovjek pojedinac, pače i cio pojedini stališ u ljudskome družtvu ne smije odreći u više svrhe? Zar ne može biti slučajeva, da se čovjek toga i proti svojoj volji odreći mora? Na to nam učeni pisac nije odgovorio. O. p.

*) Na veću konfuziju pojmova i na šuplju frazu jedva da je moći naići, nego što ju ova izreka sadržaje. Lj. D. konfunduje pravo, što narav čovjeku daje, t. j. sposobnost naravnu, sa naravnim pravom, kojega se čovjek odreći ne smije, jer je ujedno i dužnost pojedinomu čovjeku. Ako je dakle brak dužnost pojedinomu čovjeku, onda svaki onaj, koji ne stupa u brak, grieši proti naravi. A što, ako se tko ne može oženiti, odnosno udati, bilo što ne nalazi sgodne sebi partije, bilo s kojega drugoga uzroka? Tu dakle čovjeku narav nešta nalaže, što on ne može da izpuni!! — Onda Lj. D. konfunduje uvjet obstanku ljudskoga roda kao takova sa uvjetom obstanku pojedinca. Ta čovječe, zar Vi sbilja držite, da je čovjeku pojedincu, ili makar stališu pojedinome prvi uvjet obstanku, da se baš taj pojedinac ženi, udaje? E onda valja svako mužko i žensko čeljade siliti i goniti zakonom u brak, onako po prilici, kako je to već poganin Plato snivao u svojoj „Državi“, ili kako to maštaju komuniste. Pristajete li i Vi uz taj nauk? On je nuždan logičan posljedak Vaših nazora. Evo, na što Vas dovede Vaša fraza o prvomu uvjetu obstanka! Pa još više; tko se uzprkos zakonu ne će da ženi ili udaje, čim je po naravi za to sposoban, toga treba potegnuti pred sud i kô zločinca kazniti. Jeste li i za to? O. p.

**) Jest, gospodine, smiešna, pače okrutna je crkva i zapadna i iztočna, što jedna posve, druga dieloma zabranjuje ženitbu stališu svećeničkome, dakle čitavu jednome stališu, stališu valja da ne manje potrebnome u družtvu ljudskom, a svakako starijemu, nego li je stališ svjetovnih učitelja, stališu eminentno učiteljskomu; smiešna je i luda crkva i jedna i druga, što ima u njoj i mužki i ženski stališ, koji je zavjetom vezan na bezženstvo, stališ naime redovnički, i što crkva taj stališ smatra cvietom svojim; smiešna je napokon i luda i *država*, što strogo ne zapovieda svakomu pojedinome učitelju, da se oženi, učiteljici, da se uda prije, nego li će nastupiti zvanje učiteljsko: jer kako će moći uzgajati djecu, kad sam ili sama još ne radja i ne uzgaja svoje vlastite djece? Dă, smiešna je i nepravedna država, što — ne mojte se, gospodine, smijati, jer je to stroga posljedica nàzôra Vaših, — što uz svaku učiteljsku školu ne uzdržaje i obospolan zavod, da se za kandidate učiteljstva pospješuje i ostvaruje ženitba učitêlja i udaja učiteljica, taj uvjet njihova obstanka. . . . O. p.

Digitized by Google

to samo individuu, a ne čitavom stališu.*) Veli se nadalje. Netreba joj učiteljevati neka muž skrbi za nju, a ne ona za njega. Kao da žena nesmije ništa priskrbiti u kuću, a udat se lje neće nijedna za onog, koji sam ništa neima. A kad početnik trgovac ili poduzetnik zatraži partiju sa 10—20 hiljada, nije li ga tu žena obskrbila? Ako pak izobražena žena 5—6 satih na dan posveti poslu, koji ima uzvišenu misiju i tim nešto privriedi, uz (uz) to i kuću svoju u redu drži, (?) — to se onda zove „„obskrba muža.““**) Pa onda što će biti u samom stališu učiteljicah?“

„Svaka od njih prije nego li je učiteljica, djevojka je, a znajući, da je u svom stališu odsudjena na coelibat***) svaku će sgodnu priliku gledati, da umakne iz njega, (?) stališ će joj biti samo privremeno obskrbilište, jer zna, da se, ostajuć u njem, mora odreći svoje ljudske, dotično ženske misije.“ (?!)

„A gdje je istom nezadovoljnost, koja je notorno poznata u neudatih ostarjelih ženskih,“ (U kakovih? U takovih, koje su provejane načeli Lj. D—a? Priznajemo O. p.) „tko nezna, da takove upravo mrze djecu, kao i stari neženje,“ (Priesna laž i fantazma iz glave Lj. D. O. p.) „pa da će takove onda s ljubavlju uzgajati djecu?“****) Ta njim su djeca svagdanje dozivalo promašenog mu“ (Valjda „im“ O. p.) „životnog cilja, one bi djecu možda ljubile, al ju moraju(!!)

*) Zaista velike kratkovidnosti, držati, da je sa stališem učiteljskim kao takovim nuždno spojeno pravo i dužnost, stupiti u brak. O. p.

**) To je jedini razlog, koji nešta vriedi. Al za što je Lj. D. u cielome tom razlaganju mukom mimoišao glavni, ili jedan od najjačih razloga proti udaji učiteljica, što su s njom spojene tolike neprilike kod namještanja i premještanja, bilo muža, bilo žene, ako je n. pr. muž takodjer činovnik. O. p.

***) Ona je to svakako i prije znala, nego li se odlučila na učiteljsko zvanje, i tako se je dragovoljno dala odsuditi na taj gospodinu Lj. D. toli mrzki „coelibat“. O. p.

****) Riedko da je kada veća pogrda i kleveta proizašla iz ustiju katolika učitelja na toliko neudatih starijih ženskinja, koje se sa najboljim uspjehom i ljubavlju bave uzgojem; riedko da je kada koji uzgajatelj malenih lažniju pogrdu bacio na tolike tisuće i tisuće duhovnika, redovnika i redovnica katoličke crkve širom svieta, i to ne samo mladjih, već u svojoj službi ostarjelih, koji se bave kroz sva stoljeća uzgojem mladeži, kojim samo podpuno neznanje, ili crna zloba može odreći najveći uspjeh u uzgoju i najnježniju ljubav prama djeci, te revnost za njihovo dobro. Sjetimo se samo jednoga sv. Ivana Lasalle-a i njegove duhovne zadruge, tolikih isusovaca, tolikih ženskih kongregacija za uzgoj mladeži. Jedva je moći i misliti, da takove nazore može gojiti čovjek, koji je bar imenom još katolik. O. p.

Digitized by Google

mrziti. Tek navada ublažuje to.*) Eto do toga se dolazi, kad se tobožnji zahtjevi zvanja toli oštro odlučuju od čovječjeg zvanja.**) Pa onda kakvimi bi plodovi mogao još roditi taj „„ženski coelibat““?...“***)

„Neću duljiti o tom, premda bi se još i koliko razlogah moglo navesti. Čudim se napokon, odkuda ta brižljivost baš za kuću udate učiteljice, kao da javna zvanja neobavlja nitko, tko se i za kuću ima brinuti, osim učiteljice.“****)

Glede mirovine i mirovinske zaklade odvraća Lj. D. K-u, da bi se po složnoj izjavi učiteljstva imala mirovina odmjerivati ne u osminah, već u šestinah prema 30-godišnjemu službovanju.[1]) A za mirovinsku zakladu da se K-u nije brigovati, pošto je zakladu preuzela zemlja pod svoju upravu, a mirovina je

---

*) Dakle životni, glavni cilj čovjeka jest: stupiti u brak; jedina, bar glavna, jer „čovječja“ misija ženske jest: djecu radjati! E, onda je najbolje, da se sve one, koje ne nadjoše prilike, da se udadu, kako i sve nerodkinje postriele; ta šta i živu, kad nepopravivo izgubiše svoj čovječji cilj. Za Lj. D. nema ništa višega, nego li je ovaj sviet. — A kako navada ublažuje to, da je čovjek izgubio svoju čovječju misiju, to tek Lj. D. razumije. O. p.

**) Eto, do toga dolazi čovjek, kad se odmetnuo od katoličke crkve i njenih nepogrešljivih načela. Lj. D. dokazuje tim odsjekom svoga članka, da crkvu katoličku i njene inštitute na prosto ignoruje i prezire. No je li *pošteno,* pripadati još javno zajednici, koju tko zametava i prezire? O. p.

***) Ono, što Lj. D. pod timi plodovi misli, a što je točkami izpunio, i što nalazimo dalje izpredeno u spomenutom od njega članku „Napredka“, te što spominje i predstavka „Saveza učit. družtava“ na vis. sabor, jest neoprostiva uvreda, nanesena poštenju tolikih svake hvale vriednih neudatih učiteljica. O toj predstavci govorit ćemo dalje kod dotičnog §-a. O. p.

****) A mi se čudimo, odkud u Lj. D., učitelja a ne učiteljice, tolike brižljivosti za udaju učiteljica, za njihovo „naravno, glavno zvanje“, kad ga, koliko znamo, učiteljice nisu ovlastile, da im bude branitelj, pače kad jedva uzčitasmo glasova iz krugova učiteljica, da obrane to svoje „naravno pravo“ na udaju, već, kako u saboru prigodom odborskih razprava ob osnovi novoga škol. zakona dne 4./6. 1888. dobro primjeti predsjednik saborski, „da učiteljice nežele toliko pridržanje sadašnjeg §.“ (t. j. po zakonu od 1874.) „koliko učiteji. Učiteljice su se predstavkom na njeg obratile pa samo mole, da se ustanovi odpremnina ili barem naknada u mirovinsku zakladu uplaćenih svotah.“ („Nar. Nov.“ 1888. br. 129.) Pada nam tu na pamet ona poznata narodna: „Ne . . . porad sela, već porad sebe.“ O. p.

[1]) Ne znamo, da li bi tim ne stalo onih nepovoljnih prilika, porad kojih K. zabacuje odmjerivanje u osminah plaće. O. p.

Digitized by Google

učiteljem zakonom zajamčena; pa i sve jedno da je, dobivali učitelji mirovinu iz zemalj. blagajne, ili ravno iz zaklade. —

II. Pošto smo na usta Josipa K. i Lj. D. razabrali želje učiteljstva glede bèrîva i obskrbe učitêlja, izrečene prije, nego je pred sabor donesena bila osnova novoga škol. zakona, navesti ćemo sada *pojedine §§ obiju skupina po starom škol. zakonu, i sravniti ih sa odnosnimi §§-i novoga škol. zakona*, da vidimo, u koliko je osnova novoga škol. zakona, dotično sam zakon, ote želje i zahtjeve učitêlja izpunio, ili ne. Sravnimo najprije *§§-e 5. skupine „o berivih.“*

§ **125. st. šk. zk.** glasi:

„Učitelji dobivaju svoju plaću svaki mjesec unapred iz dotičnih občinskih školskih blagajnah (§. 30.), a učitelji na zemaljskih pučkih školah beru svoju plaću iz zemaljske blagajne.“

Odnosni, a u stvari jedva puno različni § **118. n. šk. zk.** glasi:

„*„Učitelji . . . iz dotičnih občinskih, odnosno županijskih školskih blagajnah, a učitelji na zemaljskih pučkih školah iz zemaljske blagajne ili kod dotičnih poreznih uredah.“*

Pod imenom „*občinska škol. blagajna*“ u ovom §-u staroga škol. zakona nije se prama § 30. istoga zak. razumievala blagajna političke, već školske občine; te blagajne novi školski zakon ne poznaje, te se pod „občinskom škol. blagajnom“ nov. šk. zakona prama §-u 31. istoga zak. razumieva blagajna političke občine, školi namienjena, dakle za jednu polit. občinu samo jedna. Spominje se u novom šk. zakonu uz občinsku i županijska škol. blagajna porad područja postojale Krajine, u kojem se po § 34. nov. šk. zakona podmiruju beriva aktivnoga učit. osoblja i dr., iz županijske škol. blagajne, a ne iz občinske.

No to nisu baš načelne razlike medju starim i novim škol. zakonom; u načelu nije ipak u tome novi škol. zakon u onoj mjeri okrnjio občinsku autonomiju, kako je to naprvo zahtievao učitelj Josip K., t. j. da učitelji plaću bez iznimke beru iz zemaljske blagajne, odnosno iz poreznih ureda, već je občinam pridržano pravo, da same neposredno plaćaju svoje učitelje. Ako i jest to često spojeno sa kojekakovimi neprilikami za učitelja, ipak držimo, da je vlada i sabor dobro učinio, što nije držao te neprilike tolikimi, da bi se porad njih imalo napustiti načelo, da občina svoje učitelje plaća. Te se neprilike i možebitne neurednosti u občini kod izplaćivanja učitêlja mogu i drugim načinom odstraniti, ako je prave volje u onih, koji su pozvani, da bdiju nad radom občinskih političkih organa. —

Digitized by Google

Od svih je §§-a, koji rade ob učiteljskih berivih, *najodlučniji* po učitelje sliedeći *§ 126. staroga, a 119. novoga škol. zakona, u kojem se bitno razlikuje stari škol. zakon od novoga.*

§ **126. st. šk. zk.** glasi:

„*Radi opredieljenja plaćah učiteljem obćih pučkih školah* **diele se iste škole na četiri razreda,** *koji će se razredi ustanoviti na temelju razpravah administrativnim putem provedenih.*"

„*Najmanje plaće iznose:*

na školah	*I.*	*razreda*	*700*	*for.*
„ „	*II.*	„	*600*	„
„ „	*III.*	„	*400*	„
„ „	*IV.*	„	*350*	„ *na godinu.*"

Dodajmo k tomu odmah i § **131. st. šk. zk.**:

„*Učiteljem, koji neuživaju stana u naravi, pripada* **stanbina** *u iznosu od* 15% *dotične plaće.*"

Jedan i drugi ovaj § staroga škol. zakona zamienjen je §-om **119. n. šk. zk.**: „*Za definitivne učitelje obćih pučkih školah ustanovljuje se* **jedna temeljna plaća od 400 for.** *na godinu.*"

„*Osim toga im pripada stan u naravi ili* **stanarina od 100 for.** *na godinu.*"

Ob ovih §§-ih bilo je već naprvo obilno govora, a govorit nam je o njih i kašnje točnije; za to nadovezujemo ovdje odmah §§-e 127.—133. st., a §§-e 120.—128. novoga škol. zakona, koji su s njimi u uzkom savezu.

§ **127. st. šk. zk.** glasi:

„**Podučiteljem** *ima se godišnja plaća odmjeriti najmanje sa* **60%** *one plaće, koju uživa učitelj, dotično učitelji iste učione.*"

Taj je § **izpušten u novom škol. zakonu,** jer je novi zakon *pravom ukinuo ustanovu podučitêlja.* Mjesto toga uveo je **ustanovu** *privremenih učitelja*, i s toga govori § **120. n. šk. zk.** o privremenih učiteljih, veleći:

„**Privremeni** *učitelji obćih pučkih školah dobivaju* **350 for.** *godišnje plaće i* **100 for. stanarine,** *ako neimaju stana u naravi.*"

350 for. čini 87·5% temeljne plaće od 400 for., dakle je razmjerno kamo li bolja plaća od predjašnje plaće podučiteljske, koja je u najpovoljnijih, vrlo riedkih slučajevih iznosila 420 for., a dosta riedko 360 for., najčešće 240 for., a ne riedko čak i 210 for.

Na ovaj § (121. izpravljene osnove) podnio je u specijalnoj sab. debati od 4. srpnja 1888. zast. **Pisačić** izpravak, *da se pri-*

Digitized by Google

vremenim učiteljem mjesto predloženih 350 for. dade *400 for. plaće*, te je svoj izpravak ovako obrazložio:

„Visoki sabore, moj izpravak, mislim, da je pravedan, jer privremeni učitelji imadu istu zadaću, koju i pravi, kad su u školi imadu iste troškove" (Valjda „težkoće". O. p.) „istu muku kao i pravi i ja mislim, kad imadu istu službu, da im se dade i ista plaća. To neće biti nepravedno, niti će se s koje strane prigovoriti."

„Što se tiče stanarine od 100 for., meni je poznato, neznam, ako zna presv. gosp. predstojnik, gdje je škola u selu, je li je kadar učitelj dobiti stan za 100 for., jer tamo nema gdje stanovah."

Odjel. predstojnik dr. Stj. Spevec izjavio se je proti tomu izpravku, jer da je ustanova toga §-a dosta povoljna za privremene učitelje, pošto su ti učitelji tek svršili škole, položivši istina izpit zrelosti, al još nisu položili učiteljski izpit.*) Drži, da je ta razlika sasvim dobra,**) jer da sjeća dotičnoga učitelja na dužnost, da što prije položi učit. izpit i da tako postane definitivnim učiteljem sa 400 for. plaće.

Što je do stana, odvraća predstojnik, da u onom slučaju, gdje u obće nema stana, ne će ga učitelj dobiti ni za 500 for. Ali on misli, „da je za okolnosti i u onih krajevih, koje je spomenuo g. zastupnik dosta liepa stanarina 100 for. Ako nema stana sada, imati će liep stan na skoro, koji će vriediti više nego 100 for. možda i 200 for." *Sabor odklonio je taj izpravak.* („Nar. Nov." 1888. br. 153). —

§ **128. st. šk. zk.** glasi:

„*Za učitelje na gradjanskih školah ustanovljuje se* **najmanja plaća sa 700 for.** *na godinu bez razlike gori (§. 126.) pomenutih razredah.*"

Odnosni § **121. n. šk. zk.** glasi:

„*Učitelji na viših pučkih školah dobivaju* **600 for. plaće** *na godinu i* **150 for. stanarine**, *gdje neima stana u naravi.*"

O tom §-u reći nam je koju kod §-a 123. n. šk. zk.

Sliedi **odredba § 122. n. šk. zk., koje nije bilo u starom škol. zakonu**, a glasi:

„*U gradovih i većih mjestih uživat će učitelji nižih i viših*

---

*) Jesu li svi privremeni učitelji takovi? O. p.

**) Jest dobra za one privrem. učitelje, koji još nemaju učit. izpita. O. p.

Digitized by Google

pučkih školah **mjestne**, *u mirovinu* **neuračunive doplatke** *u iznosu od* **60—300 for.** *prema klasifikaciji mjesta, koju će obzirom na broj pučanstva i ciene živeža ustanoviti, na osnovu provedenih razpravah, putem naredbenim zemaljska vlada.*"*)

I o tih, u mirovinu neuračunivih doplatcih reći ćemo koju na koncu, navedavši redom sve §§-e. —

§ **129. st. šk. zk.** glasi:

„*Plaća učiteljah na preparandijah iznosit će najmanje* **900 for.** *na godinu.*"

Odnosni § **123. n. šk. zk.**: „*Beriva učiteljah na* **učiteljskih** *školah izjednačuju se s berivi učiteljah* **srednjih** *školah, a* **učitelji vježbaonicah** *uživaju* **700 for. plaće i 150 for. stanarine** *na godinu.*"

Temeljna je plaća učitêlja na srednjih učilištih 900 for.; stanarina 200 for., dotično 250 for. kod onih, koji su promaknuti u VIII. plaćevni razred. Kvinkvenal iznosi 200 for. Mjestni doplatak u Zagrebu za sve definitivno namještene učitelje, bili u statusu, ili extra statum, 150 for., (kao osobni doplatak, koji se uračunava u mirovinu), na Rieci za sve učitelje gimnazije 100 for. (kao skuparinski doplatak, koji se ne uračunava u mirovinu). Ravnatelji imadu povrh toga doplatak (funkcijonalni) na velikih gimnazijah i realkah od 300 for., a na malih od 200 for.; stanarina im je svim po 300 for. (Zakon od 14./11. god. 1874.) U svem tom izjednačeni su dakle učitelji učiteljskih škola sa učitelji srednjih škola.

Učitelji vježbaonica beru godišnju plaću od 700 for., dakle za *100 for. više, nego učitelji viših pučkih škola,* a stanarinu imadu jednaku s njimi: 150 for., isto tako i petgodišnje doplatke jednake:

*) Na osnovu zaključaka obćinskih zastupstva o dopitanju mjestnog doplatka, te dodanih tim zaključkom izjava kotarskih oblasti (gradskih poglavarstva) i upravnih odbora u županijah (gradovih), kako je to bila zem. vlada zatražila naredbom od 3./4. 1889. br. 3593., upravljenom na kr. župan. oblasti (grad. poglavarstva Zagreba i Osieka), te na osnovu provedenih u toj stvari razprava, označila je vis. zem. vlada odredbom od 27./12. i. g. br. 14.255. za pojedine gradove i poveća mjesta (i sela) mjestne doplatke. Po 300 for. imadu samo učitelji i učiteljice u Zagrebu, te učitelji u Sušaku, Trsatu i Požegi; po 200 for. imadu: učiteljice u Sušaku i Trsatu, učitelji i učiteljice u Varaždinu, Belovaru, Križevcih, Koprivnici, Vukovaru i Osieku; u ostalih gradovih i mjestih (selih) po 150, 120, 100 i 60 for. („Služb. Glasnik" 1889. kom. IV, nar. 8, str. 86.—88.; kom. XII, Oglasi, str. 422. sl.) O. p.

Digitized by Google

60 for. Da je to pravedno, da učitelji, za koje se zahtieva više naobrazbe, beru manju, pa makar i jednaku plaću sa učitelji nižih škola, mi ne možemo dokučiti. Razlozi, koji se za to navode, što je tobože vježbaonica toli važna stvar, te treba tamo ponamještati najizkusnije pučke učitelje, dokazuju jedino to, da je pravedno, da se ti učitelji plaćom odlikuju od ostalih učitelja nižih pučkih škola, da n. pr. beru mjesto 400 for., recimo, 500 for. temeljne plaće. Al da moraju za to brati za 100 for. više od učitêlja viših pučkih škola, od kojih se zahtieva i duža priprava i veća naobrazba, dakle da beru malne dvostruko toliko, koliko ostali učitelji nižih pučkih škola, to nam se čini skroz anormalno. Još bi se nekako dalo složiti s pravicom, da imadu učitelji viših pučkih škola jednaku plaću s njimi; al manju, to je gotovo nepravedno.

Svratit ćemo se još na tu točku dalje, gdje ćemo iznieti vladinu obrazložbu ove odredbe, kako i pravedne tužbe učiteljstva proti istoj ustanovi. —

§ **130. st. šk. zk.** glasi:

„*Osim toga ustanovljuju se sljedeći funkcijonalni doplatci:*"

„*a) za ravnatelja* **preparandije** . . . . *300 for.*"

„*b) za ravnatelja gradjanskih školah* . . . . . . *200 for.*"

„*c) za ravnajućega učitelja obćih pučkih školah I. i II. razreda* . . . . *100 for.*"

„*d) za ravnajućega učitelja obćih pučkih školah III. i IV. razreda* . . . . *50 for.*"

Dotični § **124. n. šk. zk.**: „*Poviš redovite plaće ustanovljuju se sliedeći funkcijonalni doplatci:*"

„*a) za ravnatelja više pučke škole, ako je spojena s nižom pučkom školom, 200 for.; ako je pako samostalna, 150 for.;*"

„*b) za ravnajućega učitelja pučke škole sa 4 ili više učiteljskih silah 100 for.;*"

„*c) za ravnajućega učitelja pučke škole sa 2 ili 3 učiteljske sile 50 for.*"

U novom je škol. zakonu prama §-u 123. istoga zakona *izpuštena* odredba pod a) ovoga §-a st. šk. zk. o funkc. doplatku ravnatelja preparandije. —

§ **131. st. šk. zk.**, koji je dakako vriedio za učitelje preparandija, gradjanskih i pučkih škola, napomenuli smo već naprvo. —

Odredbe §-a **125. n. šk. zk.**, koji glasi: „**Namjestni** *učitelji dobivaju na* **nižih** *pučkih školah* **25 for.** *a na* **viših 30 for.** *nagrade*

Digitized by Google

za svaki mjesec svoga službovanja, k tomu jedni i drugi mjesečno **5 for. u ime stanarine,** *ako ne uživaju stana u naravi*",

i §-a **126. n. šk. zk.**, *koji glasi:*

„*Nagrade učiteljem* **neobveznih predmetah** *i učiteljicam* **ručnoga rada i kućanstva** *ustanovit će se prema broju učevnih satih*", **nije bilo u starom škol. zakonu.**

Svakako je dobro, da je ta nagrada u samom zakonu ustanovljena.

§-a **132. st.** i istovetni § **127. n. šk. zk.** glasi:

„*Žensko učiteljsko osoblje s mužkim se izjednačuje glede svih pristojbah.*"

Pravednost je ove odredbe po sebi jasna. —

§ **133. st.** i opet istovetni § **128. n. šk. zk.**:

„*K bezplatnomu stanu u naravi (§. 37.) — (§. 27.) — pripadaju učitelju i drva — učitelju drva — za ogriev i* na selu *po mogućnosti vrt.*"

Kod ovoga §-a bio je predložio odbor. izvjestitelj u odborskoj razpravi od 2. lipnja 1888., „da se fixira, koliko drva ima dobiti učitelj, pa da se pred riečju vrt *brišu rieči „„po mogućnosti.""

No na izjavu odjel. predstojnika, da nije moći svagdje provesti, da se stalno odredi, koliko drva učitelj dobiva, i da mu se dade vrt, odustao je izvjestitelj od svoga predloga. („Nar. Nov." 1888. br. 128.). —

§ **134. st. šk. zk.** glasi: „*Gdje su s učiteljskim mjestom spojena* **beriva u naravi,** *imaju se takova beriva po prosječnih trgovnih cienah posljednjih deset godinah, ili gdje se trgovne ciene pronaći nemogu, po vještacih gotovim novcem procieniti, te se iznosom toga novca mogu budi u plaću* **uračunati,** *budi u stalno novčano berivo pretvoriti.*"

„*Na temelju rečene procienbe moći će se dakle ne samo i u buduće pučkim učiteljem jedan dio službenoga dohodka u podatcih u naravi namienjivati, nego gdje takovi podatci već sada postoje, neće se moći u gotov novac pretvarati bez privole dotičnikah.*"

„**Zemlje,** *što ih učitelji uživaju,* **izključene su** *svojim prihodom* **iz uračuna** *u plaću. Isto tako izključen je od toga uračuna stan učiteljev, drva za ogriev stana i vrt (§. 133.).*"

Odnosni § **129. n. šk. zk.**: „*Od kreposti ovoga zakona imaju* **prestati sva beriva u naravi,** *u koliko su bila podavana u ime učiteljske službe.*"

„*Ovom ustanovom ostaju netaknuta beriva u naravi, koja učitelji potežu u ime orguljanja ili pojanja, kao i zemljišta, koja učitelji bud kao takovi bud za vršenje crkvene službe uživaju.*"

Digitized by Google

Da je novi škol. zakon u 1. alineji dokinuo beriva u naravi, koja se računaju po predjašnjem zakonu u učiteljsku plaću, jest istina za učitelje možda u jednu ruku udobnije, al je opet veći teret za seljačko žiteljstvo, koje puno laglje podaje učitelju beriva u naravi, nego u gotovu novcu; pače često je to i po učitelja gore, budući da bi u mnogom slučaju laglje i prije dobio svoja beriva od naroda u naravi, nego u novcu od obćinske, mnogo puta prazne blagajne.

Za što je novi škol. zakon tu odredbu promienio, čuti ćemo dalje.

Prvobitna zakonska osnova bitno se je razlikovala u tom §-u od sadašnjega zakona, budući da je u tom §-u (122. prvob. osn.) glasila 2., 3., 4. i 5. alineja: „Ovom ustanovom ostaju netaknuta beriva u naravi, koja učitelji potežu u ime orguljanja ili pojanja."

„Isto tako neimaju od krieposti ovoga zakona učitelji **nikakova prava na uživanje** onih **školskih zemalja,** koje su im do sada pripadale u ime učiteljske službe, osim vrta (§. 121.)" — (§ 128. n. šk. zk.).

„Naročito pak dielovi šumah i pašnjakah koji su prigodom segregacije pripali školi, dotično dohodak od tih dielovah **ne pripada učitelju** nego školi (§. 29. b.)" — (§ 31. n. šk. zk.).

„Izuzimlju se opet one zemlje, koje učitelji uživaju u ime crkvene službe te koje im se i nadalje u to ime na uživanje ostavljaju."

Za što je vis. vlada promienila dotičnu ustanovu staroga škol. zakona, i za što je odbor u posljednjoj sjednici dne 25. lip. 1888. opet promienio u toj stvari prvobitnu, njemu predloženu osnovu zakonsku na boljak učiteljem, i sabor taj izpravak prihvatio, te ga u zakon uvrstio, ponajviše živim nastojanjem odborskoga izvjestitelja, — to ćemo dalje razabrati iz vladina „Obrazloženja" zak. osnove, za tim iz gövôra zastupnika vladinih, te odb. izvjestitelja tečajem odborskih i saborskih razprava. —

U novom škol. zakonu sliedi sada § 130. *o petgodišnjih doplatcih*, dočim u starom škol. zakonu sliedi prvo § 135. (§ 131. n. šk. zk.), a onda tek § 136. o petgodišnjih doplatcih.

§ **135. st. šk. zk.** *jest slovom, al ne smislom jednak* §-u **131. n. šk. zk.,** te glasi:

„*Koji učitelji imaju sada veće plaće, nego što su u §. 126.*" (st. zk.) — „*u §§. 119. i 121.*" (n. zk.) „*naznačene, nesmiju im se te plaće, dok žive i u službi ostanu, umanjivati.*"

*

Digitized by Google

Rekoh, da u tom §-u *nije stari škol. zakon smislom jednak novome škol. zakonu*, jer § 136. al. 2. st. šk. zk. odredio je, *da se višak*, kojim je doondašnji dohodak kojega učitelja nadmašio najmanju plaću dotičnoga plaćevnoga razreda njegove škole, *ne smije uračunati* u kvinkvenalne doplatke, dočim § 132. n. šk. zk. odredjuje, *da se višak* dosadašnje (do god. 1888.) njegove plaće, kojim nadmašuje plaću ovim zakonom ustanovljenu, *uračunava* u svaku povišicu beriva, nastalu petgodišnjimi doplatci. U tom je dakle **novi škol. zakon po učitelje nepovoljniji od staroga**. Al i o tom bit će još govora kašnje. —

§ 136. st., a §§ 130., 132. i 133. n. šk. zk. govore *o petgodišnjih doplatcih (kvinkvenalih).*

Glasi § **136. st. šk. zk.**: „*Učiteljem, koji su od definitivnoga namještenja svoga pokle ovaj zakon u kriepost stupi, pet godinah na kojoj javnoj pučkoj školi neprekidno i uspješno službovali, pripada kvinkvenalni doplatak u iznosu od* **10% najmanje plaće** *one kategorije, u koju bude uvršćena škola, na kojoj službuju (§. 126.). I svakih daljih istim načinom u službi provedenih pet godinah daju učitelju* **do navršene tridesete godine službovanja** *pravo na dalji doplatak u rečenom iznosu.*"

„*Iznos, kojim sadašnji dohodak kojega učiteljskoga mjesta nadmašuje najmanju plaću one kategorije, u koju bude uvršćena dotična škola po ovom zakonu,* **nesmije se uračunati** *u kvinkvenalne doplatke.*"

Prvoj alineji toga §-a staroga škol. zakona odgovara

§ **130. n. šk. zk.**: „*Učitelji, koji su po školskom zakonu od godine 1874., ili po krajiških propisih od g. 1871. dotično zakonu od 10. veljače 1880. jedan ili više petgodišnjih doplatakah jur dobili, ili, kojim bi naknadno takov doplatak pripadao, imaju i nadalje kano i svi po oživotvorenju ovoga zakona definitivno namješteni učitelji poslje svake pete godine uspješna i bezprikorna službovanja pravo na petgodišnje u mirovinu uračunive doplatke, koji za učitelje* **nižih** *pučkih školah iznose* **50**, *a za učitelje* **viših** *pučkih školah* **i vježbaonicah 60 for.** *na godinu. Nu nijedan učitelj* **ne može dobiti više od sedam** *petgodišnjih doplatakah.*"

Drugoj alineji 136. §-a staroga škol. zakona odgovara

§ **132. n. šk. zk.**: „*Iznos, kojim sadašnja plaća kojega učitelja nadmašuje plaću ovim zakonom ustanovljenu, ostaje na uživanje dotičniku kao osobni doplatak,* **koji će se uračunavati** *u svaku povišicu beriva, nastavšu petgodišnjimi doplatci.*"

Digitized by Google

O tom smo §-u svoju već rekli.

K odredbam o kvinkvenalih spada u novom škol. zakonu *i § 133.*, **kojega nije bilo u starom škol. zakonu**, jer nije bilo ni privremenih učitelja. A glasi

§ **133. n. šk. zk.**: *„Od godinah u privremenom službovanju probavljenih uračunive su samo dvie godine za polučenje petgodišnjega doplatka.“*

Da ovaj § veli: „u privremenom službovanju, a bez učiteljskoga izpita probavljenih“, bila bi ta odredba posve dobra i koristna, jer bi gonila učitelja, da ne zateže predugo s učiteljskim izpitom. Al da se učitelju i za slučaj, gdje i poslie učiteljskoga izpita ne bude odmah definitivno namješten, od privremenog službovanja ipak uračunavaju za polučenje kvinkvenala samo posljednje dvie godine, to ne držimo ni shodnim, ni sdušnim, van da zakon predmnieva, da će svaki učitelj iza položenoga učiteljskoga izpita odmah biti definitivno namješten.

No i uza to je ipak **novi škol. zakon u toj točki donekle povoljniji** po privremenoga učitelja, nego je stari bio po podučitelja, jer tamo nije bilo slične odredbe glede podučitelja. U ostalom je i ovaj §, kako mnogi drugi, u glavnome prenesen iz krajiških propisa.*)

Kako nam kazuju ovi navedeni §§-i staroga i novoga škol. zakona o kvinkvenalih, taj je *kvinkvenalni sustav u novom zakonu bitno promienjen.* Prije dobivao je učitelj za petgodišnji doplatak 10% najniže plaće, dakle u nižih pučkih školah 70, 60, 40 i 35, a u gradjanskih (viših) školah 70 for.; a dobivao je novih doplataka do kraja službovanja, t. j. *najviše šest ih.* Sad pako dobiva učitelj u nižih pučkih školah bez razlike za petgodišnji doplatak *50,* a u viših pučkih školah i u vježbaonicah *60 for.*, *al ne do kraja službovanja,* već dobiva *najviše sedam takovih doplataka.* No velike razlike u iznosu predjašnjega i sadašnjega kvinkvenala jedva da će biti, a rado da je iznos sadašnjega u cielome još i veći. —

---

*) *§ 13. propisa* „Vorschrift über die Regelung der Rechts-Verhältnisse des Lehrerstandes an den Volksschulen der Militär-Grenze“ u dodatku („Schema über die Gebühren des Lehrstandes in der Militär-Grenze“) opazka i) glasi: „Unterlehrer haben nur dann Anspruch auf diese Zulage,“ (Kvinkvenal. O. p.) „wenn sie die Lehrerbefähigungs-Prüfung mit gutem Erfolge abgelegt haben, jedoch wegen Mangel an vacanten Lehrstellen durch fünf Jahre nicht definitiv angestellt werden konnten.“ O. p

Digitized by Google

Jedno bismo ipak ovdje spomenuli o sadašnjoj i predjašnjoj praksi u podjeljivanju kvinkvenala.

Petgodišnji je doplatak dio plaće, koji pripada učitelju po zakonu kao naknada za to, što se riedko kada promakne u viši plaćevni razred. Po tom držimo, da se taj doplatak ne daje učitelju kano kakova nagrada za posebne kakove zasluge, te da mu se ne može uztegnuti, van kao kazna 4. već stupnja [§ 135. d) n. šk. zk.]. Valja dakle da je strogom iztragom dokazano, da je učitelj toliko kriv, te se mora tolika kazna uporaviti. No s tim očevidnim svojstvom kvinkvenala čini se, da se ne slaže „Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, odjela za bog. i nast., od 6./5. 1889. br. 4716.“ o podjeljivanju toga kvinkvenala,*) po kojoj moraju učitelji za taj kvinkvenal tek moliti, te im se podjeljuje tek iza skrupulozne iztrage podčinjenih vladi oblasti o vriednosti, o vještini, o političkom, moralnom i socijalnom ponašanju molitelja i dr. sl. Da se tu lako dogodi, te se učitelj i bez osobite krivnje lišava kvinkvenala, koji ga ide, lako je dokučiti. *To bi bilo samo onda opravdano, kada kvinkenal ne bi učitelju pripadao po zakonu, već da je to milost, dar, ili nagrada, podieljena mu za osobitu valjanost njegovu.* —

Sliedi sada u starom škol. zakonu *6. skupina §§-a ove glave: o mirovini i mirovinskoj zakladi,* dočim u novom škol. zakonu sliedi sada 4. skupina §§-a: o karnostnom postupku proti učiteljem, a iza nje tek 5. skupina: o mirovini i mirovinskoj zakladi.

Nanižimo odmah *§§-e ove 6., odn. 5. skupine o mirovini i mirovinskoj zakladi,* pošto i taj predmet spada *na materijalno pitanje učiteljstva, pa ćemo onda to pitanje na koncu svih §§-a, koji amo spadaju, točnije razmotriti.*

§ **137. st. šk. zk.**: „*Svi definitivno namješteni učitelji imaju pravo na mirovinu.*“

Odnosni § **149. n. šk. zk.**: „*Svi učitelji* **na javnih pučkih školah** *imaju pravo na mirovinu,* **ako su uvjetom** *ovim zakonom propisanim* **zadovoljili.**“

Bitno se ne razlikuje ovaj § u starom i u novom škol. zakonu; rieči „*javnih pučkih školah*“ nije bilo u prvobitnoj osnovi, te su na predlog odbornika Gjurkovića u odb. sjednici od 4./6. umetnute. Dodatak: „*ako su . . . zadovoljili*“, kojega nije bilo u starom škol. zakonu, razumieva se sam po sebi. —

Sliedeći §§-i novoga škol. zakona, koji točnije tumače način umirovljivanja i obskrbljivanja učitelja, a osobito učiteljskih udova

*) „Službž. Glasnik“ 1889., kom. V., str. 108. sl.

Digitized by Google

i sirota, uzeti su većinom *iz krajiških propisa od god. 1871.*, sa manjom, ili većom dakako modifikacijom, a naročito iz propisa o pravnih odnošajih pučkih učitelja: „Vorschrift über die Regelung der Rechts-Verhältnisse des Lehrerstandes an den Volksschulen der Militär-Grenze, IV. Versetzung des Lehrpersonales in den Ruhestand und Versorgung seiner Hinterbliebenen."

§ 138. st. šk. zk. glasi: „*Sposobnimi za mirovinu postaju definitivno namješteni učitelji iza navršene desete godine neprekinuta službovanja, probavljena makar gdje na javnoj pučkoj učioni.*"

S ovim je §-om u uzkom savezu

§ 140. st. šk. zk.: „*Pravo na podpunu mirovinu imaju oni definitivno namješteni, tjelesno ili duševno iznemogli učitelji, koji su* **30 godinah** *proveli u neprekinutoj učiteljskoj službi.*"

Objema ovim §§-ima odgovara

§ 150. n. šk. zk.: „*Učitelj stavlja se u mir trajno ili zavremeno, ako poslie bezprikorne službe postane radi tjelesne ili umne bolesti nesposoban za izvršivanje propisanih mu dužnostih.*"

„*Tjelesna iznemoglost ima se povjerenstvenim putem konstatovati.*"

„*Umirovljenje sliedi ili na molbu dotične osobe ili bez takove molbe ureda radi.*"

„**Poslje četrdesetgodišnjega službovanja** *ima svaki učitelj pravo tražiti, da se stavi u mir.*"

I ovaj je § na prosto prevod, i to ne najgladji, istovetnoga §-a spomenutog već krajiškoga propisa od god. 1871.*)

Ni novi, ni stari škol. zakon *ne vidi nam se u tom §-u dosta jasan, što se tiče podpune mirovine:* zahtieva se i za podpunu mirovinu, kao i za svaku drugu, da je učitelj tjelesno, ili duševno obnemogao, za službu nesposoban; a opet se veli, da učitelj iza 30., odnosno 40. službovne godine ima pravo tražiti, da se stavi

---

*) *§ 32.* toga propisa glasi: „Die Versetzung eines Mitgliedes des Lehrstandes in den Ruhestand findet statt, wenn dasselbe nach tadelloser Dienstleistung, wegen schwerer körperlicher oder geistiger" („umne" !) „Gebrechen zur Erfüllung der ihm obliegenden Pflichten untauglich erscheint."

„Die Versetzung in den Ruhestand kann entweder auf Ansuchen der betreffenden Personen oder ohne ein solches Ansuchen von Amtswegen verfügt werden, und erfolgt nach den für Beamte in der Militärgrenze bestehenden Superarbitrirungs-Vorschriften."

„Nach vierzigjähriger Dienstleistung hat jedes Mitglied des Lehrstandes Anspruch auf Versetzung in den Ruhestand."

Digitized by Google

u mir, dakle bezobzirce na to, da li je obnemogao, ili ne, kako je to n. pr. i kod vojničkoga stališa. A što, ako je on iza 40. služb. godine još krepak (slučaj dakako riedak, kô biela vrana), pa traži podpunu penziju, a vlada mu je na temelju toga §-a ne da, jer da još nije ni tjelesno, ni duševno obnemogao? Što će mu onda to pravo? Pa zar nije okrutno, iza 40 godina službe učitelja tjerati još na daljnji naporan rad za to, jer se u službi nije još posve iztrošio i zdravlje si pogubio?*)

No što je u tom §-u i staroga i novoga škol. zakona žali bože i odveć jasno, to je **ogromna razlika izmedju 30. i 40. godina.** Držimo, da je ta odredba novoga škol. zakona, navelo se za nju što mu drago, po učiteljstvo ne samo težka, već upravo nepravedna.

Imat ćemo dalje priliku, da to dokažemo, kad razmotrimo cielo materijalno pitanje učiteljstva u savezu. —

U §-u 138. staroga škol. zakona opredjeljuje se *navršena deseta službovna godina kao rok, od kojega je učitelj „sposoban za mirovinu"*. § 150. novoga škol. zakona ne spominje toga roka, al je iz §§-a 156. i 157. jasno, da se *to isto i u novom zakonu razumieva*, dočim § 156. opredjeljuje prije toga roka odpravninu, dotično iznimnu mirovinu od 1 četvrti posljednje plaće, a § 157. izrikom veli, da se mirovina dobiva tek iza navršene 10. službovne godine. —

Odredbe §-a **151. n. šk. zk.**: *„Tko se službe svojevoljno odreče ili ju samovlastno ostavi, neima prava, da se stavi u mir"*,

nije bilo u starom škol. zakonu, al se je i to samo po sebi razumievalo i prije zakona od god. 1888.

I taj je § prenesen iz krajiškoga propisa.**)

Jednako je **posve nova odredba** §-a **152. n. šk. zk.**: *„Uda li se koja učiteljica, smatrat će se, da se je dobrovoljno službe odrekla, no koja služi preko 5 godinah, dobiva odpravninu u iznosu od jednogodišnje plaće."*

*) Zar se učitelj mora u službi upravo tako iztrošiti i uništiti, da ne bude više ni čemu? Zar je pravedno, da ga država za onu slabu plaću posve izcrpi? Pa kako će onda dugo mirovinu uživati? Mirovina dati će mu se dakle tek onda, kada bude izdisao pod pritiskom službe. To je za cielo okrutno. Crkva nije nikad tako radila sa učiteljem. Sve to, što rekosmo, dade se iz teksta toga §-a izvoditi; al, kako rekosmo, sam tekst nije posve jasan, pa se dade možda i blaže tumačiti.

**) *§ 33.* krajiškoga propisa: „Wer dem Dienste freiwillig entsagt oder diesen eigenmächtig verlässt, hat keinen Anspruch auf Versetzung in den Ruhestand."

Digitized by Google

Ni u krajiških propisih nema te odredbe.

U prvobitnoj osnovi nije bilo dodatka: „no koja služi... plaće", već je taj izpravak prihvaćen tek u saborskom odboru od 4. lip. 1888. iza vrlo živahne razprave o tom §-u, u kojoj je razpravi, kako ćemo čuti, osobito žestoko za udaju govorio odb. izvjestitelj; pa tako je i sam sabor taj izpravak uvrstio u zakon. O tom toliko puta već pretresivanom pitanju *ob udaji* učiteljica napomenuli smo nešta već prvo, navodeći nazore učitelja Josipa K. i Lj. D., pa ćemo ga kašnje još potanje razmotriti. —

139. st. šk. zk. glasi: „*Pri odmjerivanju mirovine ima za* **temelj služiti najmanja plaća onoga razreda,** *u koji je uvršćena škola, na kojoj je umirovljenik posljednje vrieme službovao, ujedno s odnosnimi doplatci.*"

Ovomu §-u odgovaraju *u novom škol. zakonu §-i 153., 154. i 155.*, koji točnije tumače, po čem valja iznos mirovine uračunavati, nego je to činio stari škol. zakon. Glasi pako

§ 153. n. šk. zk.: „*Mirovina opredieljuje se s jedne strane prema uračunivu* **vremenu** *službovanja, s druge strane prema uračunivoj* **godišnjoj plaći.**"

154. n. šk. zk.: „*Uračunivo je* **ono vrieme** *službovanja, što ga je učitelj iza položene službene prisege u privremenoj ili u definitivnoj službi neprekidno sprovco na kojoj javnoj školi.*"

„*Bude li dokazano, da koji učitelj službovanje nije prekinuo svojom krivnjom, tad mu se ima donle navršeno službovanje uračunati.*"

„*Po okolnostih mogu se uračunati u službu i godine sprovedene u svojstvu* **namjestnoga** *učitelja, ako je dotičnik bio redovito osposobljen.*"

§ 155. n. šk. zk.: „*Uračuniva je ona* **godišnja plaća,** *koju je dotičnik neposredno prije svoga umirovljenja brao.*"

„*Petgodišnji doplatci, kao i službeni doplatci ravnajućih učiteljah imaju se smatrati kao česti ove godišnje plaće.*"

I ova su tri §§-a preuzeta iz spomenutoga krajiškog propisa, samo što se u njem ne spominje službena prisega, već samo *osposobljujući učit. izpit; privremenih* učitelja propisi krajiški niti ne poznadu.*)

---

*) Glasi u kraj. propisu *§ 34.* „Das Ausmass des Ruhegenusses (der Abfertigung oder Pension) ist einerseits von der anrechenbaren Dienstzeit, anderseits von dem anrechenbaren Jahresgehalte abhängig."

§ 35. „Anrechenbar ist jene Dienstzeit, welche ein Mitglied des Lehrstandes nach bestandener Lehrerbefähigungsprüfung an einer öffentlichen Schule zugebracht hat."

Digitized by Google

Razlika med ovima trima §§-ima i med §-om 139. staroga škol. zakona proteže se osobito *na razliku medju plaćevnim sustavom* staroga i novoga škol. zakona.

Kod §-a 153. n. šk. zk. (§ 154. zak. osnove, odborom izpravljene) stavio je izvjestitelj odborski u spec. sab. debati od 4. srp. 1888. u ime više *krajiških učitelja upit* na odj. predstojnika, što će biti s onimi učitelji u postojaloj Krajini, koji do sada *službuju bez službene prisege; da li ne će oni dosadašnje svoje službovne godine za mirovinu izgubiti*, kako se mnogi boje. Odj. predstojnik odgovori, da je taj *strah bezrazložan*, pošto odredba ovoga zakona „vriedi samo za ona imenovanja, koja će sliediti pošto stupi u kriepost ovaj zakon.“ Onim, koji nisu službene prisege položili bez svoje krivnje, jer je naime bila u Krajini praksa, da se nije polagala tolika važnost na službenu prisegu, te su učitelji imenovani „mit dem Range von dem und dem“, pa je s toga često počela služba i prije datuma dekreta, — onim da to ne će škoditi. („Nar. Nov.“ 1888. br. 153.). —

Ni odredaba sliedećih §§. 156.—159. n. šk. zk. nije bilo u starom škol. zakonu, ter i one točnije opredjeljuju način i uvjete umirovljivanja. A glasi

§ **156. n. šk. zk.**: „*Onomu učitelju, koji, kada se stavi u mir, još nije navršio deset godinah uračunive službe, pripada* **odpravnina,** *koja ima iznositi za službovanje od 2. do navršene 5. godine svotu jednogodišnje, a od 6. do 10. godine svotu dvogodišnje uračunive plaće.*“

„Eine Unterbrechung, welche erwiesener Massen ausser Schuld des betreffenden Lehrindividuums lag, hebt die Anrechnung der bereits vollstreckten Dienstzeit nicht auf.“

Ovaj § toga propisa bio je po učitelje krajiške gori od § 154. al. 1. n. šk. zak.; jer dočim novi škol. zakon u tom §-u odredjuje, da se učitelju u mirovinu uračunavaju i godine, sprovedene u svojstvu privremenoga učitelja, dakle godine prije položenoga učiteljskoga izpita, uračunavale su se po spomenutom §-u krajiškog propisa samo službovne godine, sprovedene iza osposobljujućega izpita. No tu je nepogodnost bila dokinula previšnja naredba od 31. prosinca 1879., po kojoj se pučkomu učitelju i u kvinkvenal i u mirovinu uračunavaju one dvie godine, što ih je sproveo kao namjestni učitelj („in provisorischer Eigenschaft“) iza svršene učiteljske škole i položenoga izpita zrelosti.

§ 36. „Der anrechenbare Jahresgehalt ist derjenige, welcher unmittelbar vor der Versetzung in den Ruhestand bezogen wurde.“

„Die Quinquennal-Zulagen, sowie die Functions-Zulagen der dirigirenden Lehrer, sind als Theile dieses Jahresgehaltes zu betrachten.“

Digitized by Google

„Onim, koji prije navršene 10. godine postanu **nesposobni** *za službu radi sliepoće ili drugih neizliečivih bolestih, koje dotičnika čine nesposobnim* **za ikakovu privredu, može** *se opredieliti mirovina u iznosu jedne četvrtine* ($^1/_4$) *posliednje njihove uračunive plaće.“*

Prva alineja opet je uzeta iz *krajiškoga propisa* od 1871., samo što se po tom propisu za vrieme od 6.—10. godine daje kao odpravnina svota od 1 i pol uračunive godišnje plaće, dočim naš zakon daje svotu dvogodišnje uračunive plaće. **U tom je novi škol. zakon povoljniji po učitelje od staroga škol. zakona i od krajiških propisa.***)

I druga alineja toga §-a novoga škol. zakona kao da pokazuje veće čovjekoljublje prama nesretnim, za službu nesposobnim učiteljem, nego su ga pokazali i stari škol. zakon i krajiški propisi. Al to je dobročinstvo opet tako neznatno (četvrt plaće!), i tako nesigurno (jer se ta svotica godišnja *može*, al *ne mora* nesretniku priuštiti!), da je jedva i spomena vriedno; pače ta je odredba po učitelja, koji je naporom u službi svojoj, dakle svojim svjestnim radom postao za svaki posao nesposoban, upravo *nepravedna*, pošto se takovu ne mora ni ta neznatna mirovina udieliti. Da li i to dokazuje, da su učitelji god. 1874. postali sretniji, postali svoji? —

§ 157. n. šk. zk.: *„Poslie navršene 10. službovne godine dobiva učitelj, ako se stavlja u mir* 40%, *a za svaku dalju godinu do uključivo* 40. *službovne godine* 2% *svoje uračunive plaće.“*

Taj smo § već sravnili sa odnosnom zak. odredbom staroga škol. zakona i krajiških propisa, kad smo razmatrali nazore učitelja Josipa K. (na str. 603. i 604. ove razprave), te onda malo prvo kod § 138. staroga škol. zakona (na str. 621. i 622.).

Glavna *razlika* medju odredbom ovoga §-a u novom, ter odnosnom odredbom u starom škol. zakonu polazi opet od *razlike medju plaćevnim sustavom i brojem službovnih godina*, potrebnih za podpunu mirovinu, u starom i u novom školskom zakonu.

---

*) U spom. kraj. propisu glasi *§ 37.:* „Denjenigen Mitgliedern des Lehrstandes, die bei ihrer Versetzung in den Ruhestand eine anrechenbare Dienstzeit von zehn Jahren noch nicht vollstreckt haben, gebührt nur eine Abfertigung, welche bei einer Dienstzeit von 2 bis vollendeten 5 Jahren mit dem einjährigen, und von 6 bis vollendeten 10 Jahren mit dem $1^1/_2$ jährigen Betrage des anrechenbaren Jahresgehaltes zu bemessen ist.“

Digitized by Google

Mirovina se je prije računala na osmine, kako po krajiških propisih od god. 1871., tako i po starom škol. zakonu, ili bolje za staroga škol. zakona po praksi, koja je tada vladala, a na osnovu dotične vladine naredbe, pošto sam zakon toga izrikom ne spominje, već u *§-u 141.* obćenito veli, da „glede mirovinskih pristojbah za učitelje... valjaju oni isti propisi, koji obstoje i za druge javne činovnike.“

Da se u novom škol. zakonu mirovina ne računa više na osmine, već na *postotke*, to je bez dvojbe *bolje*, kako je to i učitelj Josip K. želio da bude. Iza 10. službovne godine dobiva umirovljenik 40% svoje uračunive plaće, iza svake daljnje godine 2%, to jest za daljnjih još 30 godina 30×2% = 60%; k tomu onih 40% jest 100% ili ciela plaća. To je pravednije, nego li je prije u Krajini i slično u provincijalu bilo, da se je mirovina računala na osmine iza svake pete godine službovanja.*) —

§ **158. n. šk. zk.**: „*Za učitelje* **učiteljskih školah** *valja glede obskrbe zakon od 6. rujna 1875., kojim se uredjuju mirovine za učitelje* **srednjih školah.**“

Na ovakovu odredbu nismo mogli naići niti u starom našem škol. zakonu od god. 1874., niti u krajiških propisih od god. 1874.**), al se nalazi slična ustanova u većini školskih zakona inih zemalja, kao n. pr. Ugarske i cislitavskih zemalja, a po gotovo Nje-

*) O tom veli spom. krajiški propis od 1871. u *§ 38.*: „Diejenigen, welche nach einer anrechenbaren Dienstzeit vom beginnenden eilften bis vollendeten fünfzehnten Dienstjahre in den Ruhestand versetzt werden, erhalten ein Drittel des anrechenbaren Jahresgehaltes als Pension.“

„Nach dem vollendeten fünfzehnten Dienstjahre erhalten sie den Anspruch auf drei Achttheile; mit jedem weiter zurückgelegten Quinquennium auf ein ferneres Achttheil, mit dem beendeten vierzigsten Dienstjahre auf den ganzen Betrag des anrechenbaren Jahresgehaltes als Pension.“

U postojalom provincijalu postupalo se je takodjer po toj praksi, samo što se je ta odredba primienila kraćemu broju godina, iza kojih je učitelj mogao dobiti podpunu mirovinu. Jer da se je i u provincijalu skroz tako postupalo, kako u Krajini, tad ne bi učitelj sa navršenom 30. godinom imao kao mirovinu podpunu uračunivu plaću, već samo $^6/_8$ ($^3/_4$) plaće. Za to se je u postojalom provincijalu računalo navršenom 15. godinom ne $^3/_8$, već $^5/_8$ plaće, a iza svake daljnje 5. godine $^1/_8$, t. j. navršenom 20. $^6/_8$, 25. $^7/_8$, 30. $^8/_8$ ili cielu plaću.

**) A ipak je krajiško učiteljište u Petrinji bilo organizovano poput učitèljîšta u Cislitaviji. (Vidi „Bericht über das Schulwesen im kroat.-slav. Grenzgebiete für das Schuljahr 1879./80. vom k. k. Gene-

Digitized by Google

mačke, gdje se za osposobljenje za učitelja učiteljišta zahtieva i akademijska naobrazba.

I ovaj §, kako i § 88. n. šk. zk., koji podjeljuje učiteljem učit. škola naslov „profesora“, te § 123. istoga zakona pokazuju, da je novi naš školski zakon *učiteljsku školu* sa njenim osobljem *malne posve uvrstio u red srednjih učilišta;* to pokazuje i očevidno nastojanje vis. vlade, učiteljska mjesta u toj školi sve više zapremati učitelji, osposobljenimi za srednje škole. Da li je to na boljak pučkoga školstva, kad pučke učitelje uzgajaju učitelji, koji sami nisu službovali u pučkoj školi, ne bismo se usudili odlučiti.*)

Ne valja zaboraviti ni to, da je *zakon od 6. rujna 1875.*, što ga ovaj § n. šk. zk. napominje, izmienjen *novim zakonom od 10. ožujka 1892.* „Ob umirovljivanju i obskrbi zemaljskih urednikah i službenikah u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, njihovih udovah i sirotah.“**)

§ 159. n. šk. zk.: „*Privremeno umirovljeni učitelj ima se čim opet za službu postane sposoban,* **staviti oblasti na razpolaganje,** *inače se mora nakon dvie godine dati* **liečnički pregledati,** *da se odluči o njegovoj sposobnosti za službu, odnosno o trajnom umirovljenju njegovu.*“

„*Preuzme li koji trajno u mir stavljeni učitelj* **kakvu javnu službu,** *kojoj je plaća zajedno s mirovinom veća nego posliednja njegova učiteljska plaća, tad mu se ima dotični* **višak** *od mirovine* **uztegnuti.**“

---

ral-Commando als Grenzlandes-Verwaltungs-Behörde, Abtheilung für Cultus und Unterricht. Agram, 1886“, str. 51. i sl. — Kašnje naredbe ob učiteljištih Krajine, izdane od kraj. škol. oblasti, nisu nam pri ruci.

*) Vidi o tom str. 172. s opazkom, zatim str. 201. i 202. ove razprave (kod § 92. i 93. st., a 88. i 89. n. šk. zakona).

**) Ne možemo se upustiti u potanje pretresivanje tih odredaba toga zakona, u koliko se tiču učiteljskoga osoblja srednjih, dakle i učiteljskih škola, a strogo ni ne spada to na našu zadaću. Najglavnije jest, što po ovom zakonu od 10./3. 1892. imadu učitelji učit. škola mjesto 40 godina službe samo 30 godina, potrebnih za podpunu mirovinu; zatim što imadu pravo na razmjernu mirovinu odmah, čim iza 10. službovne godine navrše 65. godinu života, ma da i ne dokažu, da su za službu nesposobni; nadalje, što se onim, koji prije navršene 10. služb. godine postanu u vršenju službe, ili vršenjem službe nesposobni za službu, može opredieliti kao iznimna mirovina ne samo $^1/_4$, već $^1/_2$ posljednje uračunive plaće; napokon je i obskrba, odpravnina i pogrebnina za njihove udove i sirote mnogo povoljnija, nego za udove i sirote učitelja pučkih škola, što je i pravo.

Digitized by Google

I prva i druga alineja toga §-a uzeta je iz *krajiškoga propisa* od god. 1871., samo što u njem *nema odredbe o liečničkom pregledanju*, već se veli, da se mora ili oblasti staviti na razpolaganje, ili odreći mirovine.*)

Drugu alineju toga §-a držimo donekle i *nepravednom* po učitelja, na pose po onoga, koji je iza navršene 40. službovne godine umirovljen s podpunom uračunivom plaćom. Jer kako se može složiti s pravicom, da se učitelju prikrati savjestnim i mučnim 40-godišnjim, ili još i dužim zvaničnim radom zaslužena mirovina, ako je iza umirovljenja još sposoban za drugu kakovu laglju javnu službu, te si njome pošteno i savjestno još koji groš privriedi, recimo, kao obćinski bilježnik, ili blagajnik itd.? Ako mu se toliko odbije od mirovine, koliko on zaslužuje svojim osebnim javnim radom, kakovu onda ima plaću od toga rada? — No reći će se: zadnja mu je učiteljska plaća obično veća od podpune mirovine uslied doplataka, neuračunivih u mirovinu, kao što su mjestni doplatci i stanarina. To je istina; al ipak stoji, da mu se krnji pravedno zaslužena mirovina s toga, što si on svojom revnosti uz to još zaslužuje nešta više, nego li je iznosila predjašnja stanarina, ili mjestni doplatak. A to nam se čini, da nije pravedno. Ne znamo, da li se je slično praktikovalo i prije god. 1888. —

Sliedi sada u *starom škol. zakonu samo još cigli jedan § ob obskrbi učitêlja i njihovih udova i sirota*, dočim *novi škol. zakon* govori ob obskrbi učiteljskih udova i sirota *u podpunih deset §§-a.*

Odredbe §-a **141. st. šk. zk.**, koji glasi: „*U ostalom glede mirovinskih pristojbah za učitelje, njihove udove i sirotčad, zatim glede uzgojnih prinesakah i milostinjah valjaju oni isti propisi, koji obstoje* **i za druge javne činovnike**“,

nema u novom školskom zakonu, al su mjesto toga §-a uvršteni svi oni gornji §§-i, koji točnije, nego li stari školski

---

*) *§ 39.* spom. kraj. propisa glasi: „Die Versetzung in den Ruhestand ist entweder eine dauernde oder eine zeitliche.“ (§ 150. al. 1. n. šk. zk.).

„Die in den zeitlichen Ruhestand Versetzten haben nach Wiedererlangung ihrer Diensttauglichkeit sich den Behörden zur Verwendung im Schuldienste zur Disposition zu stellen oder auf ihren Ruhegenuss zu verzichten.“

„Wenn ein in dauernden Ruhestand versetzter Lehrer einen Dienst übernimmt, dessen Gehalt nebst dem Ruhegenusse höher ist, als der letzte Lehrersgehalt, so wird ihm ein entsprechender Theil von der Pension abgezogen.“

Digitized by Google

zakon, opredjeljuju način obskrbljivanja učitêlja, pa onda sliedeći §§-i 160.—169. n. šk. zk., koji točnije označuju način obskrbljivanja učiteljskih udova i sirota.

Ako je istina, da se je i do god. 1888. ta obskrba obavljala po istih po prilici propisih, što ih ti §§-i n. šk. zk. ustanovljuju, jer su to obće valjani propisi i za druge javne činovnike, **ipak se novi školski zakon u tom odlikuje od staroga,** što on te propise na tanko spominje i opredjeljuje, neka bi svaki učitelj znao, po kojih se zakonskih propisih obskrbljuje i on i njegova udova i sirotčad.

Da su ti propisi po učiteljske udove i sirote vrlo pogodni i probitačni, to pokazuju sami propisi svakomu, koji ih promotri, tako jasno, da držimo suvišnim, htjeti to istom dokazivati. Za to ćemo ih samo diljem navesti, a gdje bude shodno, dodati im primjetbe svoje, da im se smisao bolje i jasnije shvati; k tomu ćemo navadjati u noti i dotične §§-e krajiškoga propisa. —

§ **160. n. šk. zk.** glasi: „*Udove i sirote* **učiteljske** *imaju samo onda* **pravo na obskrbu,** *ako je pokojni* **suprug** *dotično* **otac** *imao pravo na mirovinu.*"

Ovaj je prvi § prenesen iz krajiškoga propisa,*) te izriče glavno načelo, o kojem visi pravo učiteljske udove, ili sirotčadi na obskrbu: da je naime i muž, odn. otac imao pravo na mirovinu, što je i posve pravedno; jer obskrba učiteljske udove i sirotčadi nije drugo, nego nekim načinom nastavljena mirovina učiteljeva iza njegove smrti u onih, koji su za njegova života s njime sačinjavali jednu kano stvar, jednu moralnu osobu, i u kojih on u neke i iza smrti svoje na zemlji živi. Nije li dakle sam učitelj imao pravo na mirovinu, a niti na odpravninu, a ono ne postoji ni osnov ili koren, iz kojega proiztječe obskrba, ili bar odpravnina (§ sliedeći) njegove udove i sirotčadi, već će se obćina, ili zemlja morati za nje samo toliko brinuti, koliko i za sve ine udove, sirote i

---

*) *§ 40.* toga propisa: „Die Witwen und Waisen der Mitglieder des Lehrstandes haben nur dann einen Anspruch auf Versorgung, wenn der verstorbene Gatte oder Vater selbst zu einem Ruhegenusse berechtigt gewesen wäre." Izraz „Mitglieder des Lehrstandes" u ovom i u sliedećih §§-ih jest obćenit, pa se bez dvojbe proteže na učitelje pučke, gradjanske i učiteljske škole, dočim rieč „učiteljske" u gornjem §-u našega zakona, kao u obće u tih §§-ih rieč „učitelj", čini se, da ne obuhvaća učitêlja učiteljske škole, jer za ove po § 158. vriedi zakon o mirovini za učitelje srednjih škola. No u stvari ne će biti razlike.

Digitized by Google

siromake, koji su bez pomoći, a pripadaju dotičnoj obćini, ili su pripadnici zemlje. —

Sliedeći § odredjuje, što je s onom udovom učiteljskom, koje muž nije još imao pravo na mirovinu, jer nije još bio navršio potrebita broja službovnih godina. To je

§ **161. n. šk. zk.**, koji glasi: „*Udova učitelja, koji u vrieme smrti još nije bio navršio 10 godinah uračunive službe, dobiva u ime* **odpravnine** *za vrieme od 2. do navršene 5. godine* (1/2) **polgodišnju** *plaću, a za vrieme od 6.—10. godine* **čitavu jednogodišnju** *plaću pokojnoga si supruga; ima li pako* **više nego dvoje djece,** *onda se u svakom slučaju ta odpravnina* **podvostruči.**“

Ovaj § odredjuje odpravninu udovi sličnim načinom, kako je § 156. odredio odpravninu učitelju, i jest odredba toga §-a, kako i §-a 156., po učitelja **puno povoljnija, nego li su dotične odredbe krajiškoga propisa** ob odpravnini; krajiški propis daje takovoj udovi kao odpravninu u svakom slučaju samo četvrtinu muževe godišnje plaće, a po gotovo ne zna za podvostručenje te odpravnine za slučaj, da je pokojni učitelj iza smrti svoje ostavio više no dvoje neobskrbljene djece.*) —

Sliedeći § govori ob obskrbi onih učiteljskih udova, kojim je muž kod smrti svoje bio navršio 10. službovnu godinu. A glasi

§ **162 n. šk. zk.**: „*Udova učitelja, koji je navršio 10 godinah uračunive službe, ima* **pravo na mirovinu,** *koja ima iznositi najmanje* **200 for.** *na godinu, ako je već i pokojni suprug imao pravo barem na toliku mirovinu; inače joj pripada* (1/3) **jedna trećina** *suprugove uračunive plaće.*“

I ovaj je § po učitelje puno povoljniji, nego li je bio dotični § spomenutoga propisa za Krajinu; jer po ovom §-u ne može udova nikada dobiti manju penziju od 200 for., ma da tih 200 for. i jest puno više od jedne trećine učiteljeve plaće, kako i sbilja jest trećina uračunive u mirovinu učiteljeve plaće poslie navršene 10. godine službe samo 176 for 66 2/3 novč. (500 for. : 3). U postojaloj Krajini pako nije u nijednom slučaju udova dobivala više od trećine uračunive suprugove plaće, dakle niti onda ne, kad je n. pr. ta plaća skupa sa kvinkvenali bila samo 420 for. (najnižega naime

*) Glasi *§ 41.* toga propisa: „Die Wittwe eines Mitgliedes des Lehrstandes, welches zur Zeit seines Todes noch nicht das zehnte anrechenbare Dienstjahr vollendet hatte, erhält eine Abfertigung mit einem Vierttheile des letzten von dem Verstorbenen bezogenen, anrechenbaren Jahresgehaltes.“

Digitized by Google

razreda od 350 for. iza navršene 10. službovne godine, t. j. 350 for. i 2×10% = 350 for.+2×35 for. = 420 for.), kad je dakle njena godišnja obskrba iznosila samo 140 for. (420 for. : 3 = 140 for.), t. j. mjesečnih ne cielih 12 for., a na dan ni podpunih 40 novč.! To je bila dakako tužna obskrba. No ako nije kojom nesrećom, kojoj dakako nije žena morala biti kriva, pokojnik ni kvinkvenala nijednoga dobio, onda je u tom slučaju dobivala godišnjih 116 for. 66$^2/_3$ novč. mirovine, t. j. na mjesec 9 forinta 72$^2/_9$ novč., a na dan jedva 32 novč.!! To je još tužnija obskrba.*) —

Sliedeći § **163. n. šk. zk.** glasi:

„*Ako je udova s pokojnim si suprugom* **poslie** *njegova umirovljenja u brak stupila, ili ako je svojega supruga prije smrti bez njegove krivnje* **ostavila,** *takova udova* **neima prava** *na mirovinu.*"

Ovaj §, koji je malo ne istovetan odnosnome §-u krajiškoga propisa**), ne treba obrazložiti, jer je po sebi jasan i pravedan, a odgovara posve i javnome ćudoredju. —

§ **164. n. šk. zk.** glasi: „**Uda li se** *udova, tad si može za slučaj, ako opet obudovi, pridržati pravo na mirovinu; inače može uzeti dvogodišnji iznos svoje mirovine kao odpravninu.*"

I ovaj je §, koji je doslovce prenesen iz kraj. propisa***), vrlo povoljan po učiteljstvo, kako je samo po sebi jasno. Samo držimo, da je valjalo u zakon uvrstiti jasnu odredbu i za onaj slučaj, ako je i drugi muž ote po drugi put obudovljene supruge imao pravo na mirovinu: da li naime udova imade tada pravo na penziju od prvoga i na penziju od drugoga pokojnoga si muža. To dakako nije baš vjerojatno, al pošto ta stvar ipak nije sama po sebi jasna, valjalo je i to u zakonu točno opredieliti. —

---

*) Dotični *§ 42.* kraj. prop. glasi: „Wenn der Verstorbene bereits das zehnte anrechenbare Dienstjahr vollendet hatte, so gebührt der Witwe eine Pension, welche mit dem Drittheile des letzten von dem Verstorbenen bezogenen anrechenbaren Jahresgehaltes zu bemessen ist."

**) Glasi *§ 43.* kraj. prop.: „Wurde die Ehe mit dem verstorbenen Gatten erst während des Ruhestandes eingegangen oder die eheliche Gemeinschaft ohne Schuld des Gatten vor seinem Tode durch gerichtliche Scheidung aufgehoben, so hat die Witwe keinen Anspruch auf einen Ruhegenuss."

***) *§ 44.* kraj. prop.: „Bei einer Wiederverehelichung kann die Gattin für den Fall eines abermaligen Witwenstandes die Pension sich vorbehalten oder einen zweijährigen Betrag jener Pension als Abfertigung annehmen."

Digitized by Google

§ **165. n. šk. zk.** glasi: *„Udovi, imajućoj pravo na mirovinu pripada* **za svako diete** *njezina pokojnoga supruga uzgojni prinos godišnjih* **25 for.**, *koji se u slučaju materine smrti povisuje na* **40 for.**; *ali svi ti prinosi zajedno s mirovinom udove nesmiju nadmašiti mirovinu, na koju bi suprug pravo imao."*

Ova je ustanova novoga škol. zakona istina kud i kamo povoljnija po pučke učitelje, nego odnosna odredba kraj. propisa, po kojoj nije opredieljena svota, što svakomu djetetu kao uzgojni prinos pripada, al se odredjuje, da svi ti prinosi djece skupa s mirovinom njihove matere ne smiju prevršiti polovicu(!) posljednje uračunive god. mirovine pokojnoga otca njihova;*) a ostanu li sirote bez otca i majke, to ukupna svota njihovih uzgojnih prinosa, kako i po novom škol. zakonu, ne smije da bude veća, nego je mirovina, koja bi pripadala materi udovi, t. j. $^1/_3$ otčeve uračunive plaće, kako ćemo vidjeti kod sliedećih §§.)**

---

*) *§ 45.* krajiškoga propisa: Einer pensionsberechtigten Witwe gebührt für jedes Kind ihres verstorbenen Gatten, welches sie zu verpflegen hat, ein Jahresbeitrag bis zu einem solchen Betrage, dass ihre Pension sammt allen Erziehungsbeiträgen nicht die Hälfte des vom verstorbenen Gatten und Vater zuletzt bezogenen anrechenbaren Jahresgehaltes überschreitet."

**) Da vidimo, kako je u svakom slučaju novi škol. zakon po udove i sirote učiteljske puno povoljniji od kraj. propisa, uzeti ćemo za primjer mirovinu iza navršene 10 službovne godine u postojaloj Krajini, i to najprvo najniži plaćevni razred. S kvinkvenali bila je godišnja plaća, koja se računa u mirovinu, 350 for. + 2 × 35 for. = 350 for. + 70 for. = 420 for.; polovica je 210 for. Udova dobivala je $^1/_3$godišnje plaće t. j. 140 for.; ostaje za uzgojne prinose djeci 210 for. — 140 for. = 70 for. na godinu, dok im mati živi. To je svakako puno manje bilo, nego je sada po novom škol. zakonu; jer u Krajini dolazilo je jedva na troje djece po 25 for., dočim po novom škol. zakonu može i trinajstero djece dobivati po 25 for. Ostanu li djeca i bez otca i bez matere, to su u Krajini mogla dobivati skupa samo 140 for., što ne daje ni za četvero djece po 40 for., dočim po novom škol. zakonu može u takovu slučaju i četvero djece dobivati po 10 for., i još nije ta svota dostigla majčine mirovine. I u tom je dakle slučaju novi školski zakon povoljniji. — Manja će dakako biti razlika medju novim školskim zakonom i predjašnjim krajiškim propisom, ako za Krajinu uzmemo primjer višega kojega plaćevnoga razreda, n. pr. onaj po 400 for. god. plaće, (kojemu je pripadalo samo 20% krajiškoga učiteljstva). Tu dobiva udovica iza navršene 10. službovne godine skupa sa kvinkvenali godišnjih 480 for. : 3 = 160 for.; a za djecu

Digitized by Google

No uza sve to, što je ta ustanova puno povoljnija po pučke učitelje od predjašnjega krajiškoga propisa, mi bismo ipak rekli, da je *25 for.* godišnjega prinosa za pojedino neobskrbljeno diete, i to bez razlike na dobu djeteta, sve jedno *premalo*; jer sbilja ne znaš, na što će neboga majka tih 25 for., dakle mjesečna 2 for. 8 nvč. upotriebiti: da li na kruh, da li na odielo, na obuću, ili na knjige i učila za svoje diete, koje, recimo, školu već polazi, kad nikamo pravo ne dostaje. Da se je odredilo mjesto 25 for. bar 40 for. (t. j. 3 for. mjesečno), a po smrti udove da se to povisi bar na 50 for. (4 for. 16$^2/_3$ novč. mjesečno), još ne bi svi ti prinosi skupa sa majčinom penzijom prevršili otčeve penzije, makar da je odmah iza 10. službovne otčeve godine ostalo osmero neobskrbljene djece u životu, dočim uz sadašnje svote uzgojnoga prinosa ne mogu svi uzgojni prinosi skupa sa majčinom penzijom dostići otčevu penziju, osim da je odmah iza 10. službovne godine ostalo u životu dvanajstero do trinajstero neobskrbljene djece, što je slučaj malne nemoguć.*) —

§ **166. n. šk. zk.**: „*Uzgojni prinos svakoga* **mužkoga** *djeteta* **prestaje** *čim ono navrši* 20 *godinah, a ženskoga čim navrši* 18 *godinah ili* **još prije**, *ako se inače obskrbi.*"

Krajiški propis ne razlikuje u tom mužkoga djeteta od žen-

---

ostaje 240 for. (polovica plaće) — 160 for. = 80 for. na godinu, dok im mati živi. Ostanu li djeca i bez otca i bez matere, to za djecu ostaje 160 for., t. j. po 40 for. za četvero djece. — U najvišem plaćevnom razredu od 500 for. god. plaće, (kojemu je pripadalo samo 5% svega krajiškoga pučkoga učiteljstva), ostalo je u Krajini iza 10. službovne godine, dok mati živi, za majku 600 for. : 3 = 200 for. god. mirovine, a za djecu po tom 300 for. — 200 for. = 100 for. Dakle je i u tom slučaju novi škol. zakon za udove i sirote učiteljske puno povoljniji od kraj. propisa.

*) Da vidimo je l' tomu tako. Iza 10. služb. godine ima učitelj pravo na 500 for. god. mirovine (dakako s kvinkvenali); udova uživa dakle 500 for. : 3 = 166 for. 66$^2/_3$ novč. mirovine; ostaje još od muževe penzije višak od 333 for. 30$^1/_3$ novč.; to razdieljeno po 25 for. uzgojnoga godišnjega prinosa dostaje za 13 neobskrbljene djece, a po 40 for. za više od 8 djece; iza smrti majčine u istom slučaju dostaje 166 for. 66$^2/_3$ novč. majčine penzije po *40 for.* uzgoj. prinosa za više nego četvero, a po *50 for.* ipak još za više nego troje neobskrbljene djece Za primjer navedosmo vrieme odmah iza navršene 10. službovne godine pokojnoga učitelja; za kašnje vrieme vriedi naša primjetba još u većoj mjeri.

*

Digitized by Google

skoga, te odredjuje za svu djecu navršenu 20. godinu, ili prije polučenu obskrbu kao rok, do kojega traje uzgojni prinos.*) —

§ **167. n. šk. zk.**: „*Ako po smrti učitelja neostane udova, a* **on nije imao prava** *na mirovinu, tada pripada svakomu neobskrbljenomu djetetu njegovomu* $^1/_4$ *uračunive godišnje plaće kao odpravnina; ako je pako* **imao pravo** *na mirovinu, svakomu djetetu po* **40 for.** *godišnjega prinosa do navršene 20. odnosno 18. godine, ili do prije polučene obskrbe.*"

„*No u jednom i drugom slučaju* **nesmije** *ni odpravnina ni uzgojnina* **iznositi više**, *nego odpravnina ili mirovina, koja bi pripadala udovi.*"

Ovaj §, kako i sličnu odredbu kraj. propisa,**) spomenuli smo malo prvo kod predjašnjega §-a novoga škol. zakona. —

§ **168. n. šk. zk.** glasi: „*Udovi u aktivnoj službi umrvšega učitelja, koji bi imao pravo na mirovinu, pripada jedanput za svagda* **pokopnina** *u iznosu od* $^1/_4$ *posljednje njegove uračunive* **godišnje plaće.**"

„*Na istu pokopninu imadu pravo učiteljske* **sirote,** *kojim pripada uzgojni prinos.*"

Ove ustanove, koja je za učiteljstvo toli povoljna, **nije bilo u krajiškom propisu.**

Nego nije u samom §-u dosta jasno izrečeno, da li ta pokopnina učiteljskim sirotam pripada, ma da je majka im još živa, ili samo onda, ako su sirote ostale bez otca i majke. Ovo drugo čini nam se vjerojatnije, te da bolje odgovara smislu toga §-a. —

§ **169. n. šk. zk.** glasi: „*Udova i djeca u aktivnoj službi umrvšega učitelja imaju još* ($^1/_4$) *četvrt godine* **pravo na njegov stan** *u naravi ili na odpadajuću za to vrieme* **stanarinu.**"

„*I prihod* **od vrta** *i zaslužba* **od orguljanja ili pojanja** *nesmije se im uzkratiti, u koliko ih je pokojni suprug privriedio.*"

---

*) Glasi *§ 46.* kraj. propisa: „Der Erziehungsbeitrag eines jeden Kindes erlischt mit dem zurückgelegten 20. Lebensjahre oder mit dem Tage einer noch früher erlangten Versorgung."

**) Odnosni *§ 47.* kraj. propisa: „Wenn ein verstorbenes Mitglied des Lehrstandes keine Witwe hinterlässt, oder dieselbe keinen Anspruch auf einen Ruhegenuss hat, so gebührt im Falle des §. 41" (To jest prije navršene 10. službovne godine. O. p.) „allen unversorgten Kindern des Verstorbenen, welche das 20. Lebensjahr noch nicht vollendet haben, zusammen dieselbe Abfertigung, welche der Witwe zugestanden wäre, im Falle des §. 42" (T. j. iza navršene 10. službovne godine. O. p.) „aber eine Pension, welche mit dem Drittheile des letzten vom Verstorbenen bezogenen anrechenbaren Jahhresgealtes zu bemessen ist."

Digitized by Google

Prva po učiteljstvo vrlo povoljna alineja toga §-a prenesena je skoro doslovce iz kraj. propisa.*)

Odredbe druge alineje, koja je dakako posve pravedna, *nije bilo u kraj. propisu,* al se je valjda sama po sebi razumievala. —

U *novom škol. zakonu* našem sliede sada zakonske odredbe, koje rade *o mirovinskoj zakladi*, dočim u *kraj. propisu* imade prije *još dva §§-a ob učiteljskih udovah i sirotah,***) koja odredjuju, da se imade mirovina, koja bi inače udovi pripadala, ako ova umre, ili nema prava na mirovinu, jednako porazdieliti medju neobskrbljene sirote učiteljske, koje još nisu navršile 20. godinu života; da se ta svota imade svaki put za onoliku svotu umanjiti, koliko pojedinomu djetetu pripada, čim ovo više ne uživa uzgojnoga prinosa, a da svaki prinos prestaje, čim nema više djece izpod 20 godina; *da djeca dobivaju mjesto uzgojnih prinosa majčinu mirovinu, čim se majka opet udaje*; ako si je udova, opet udata, pridržala pravo na mirovinu za slučaj ponovnog udovičtva, da se taj pridržaj proteže i na uzgojne prinose djece; te ako sbilja opet obudovi, da djeca mjesto majčine mirovine dobivaju opet uzgojne prinose.

Držimo, *da naš novi škol. zakon nije jasno odredio, što biva sa neobskrbljenom djecom, ako je udova izgubila pravo na mirovinu za to, što se je sa živim još mužem svojom krivnjom bila razstavila, ili ga ostavila.* U tom slučaju nije sigurno pravedno, da radi matere trpe nedužna djeca, te da ni ona ne dobivaju majčine miro-

---

*) *§ 50.* kraj. propisa: „Witwe und Kinder eines in activer Dienstleistung verstorbenen Mitgliedes des Lehrstandes haben das Recht, die Naturalwohnung desselben noch ein Vierteljahr lang zu benützen oder den bezüglichen Quartiergeldbetrag für den nächsten Termin zu beziehen."

**) *§ 48.* kraj. prop.: „Diese Pension" — što ju naime spominje § 47. propisa — „vertheilt sich gleichmässig auf die Zahl der Kinder, — verringert sich um die einzelnen Antheile, sobald ein Kind das 20. Lebensjahr erreicht oder früher eine Versorgung erlangt hat, und erlischt mit dem Tage, an welchem kein unversorgtes Kind des Verstorbenen unter dem Alter von 20 Jahren vorhandet ist."

§ 49. kraj. prop.: „Wenn die Witwe eines Mitgliedes des Lehrstandes sich wieder verehelicht, so tritt an die Stelle der Erziehungsbeiträge für die Kinder des Verstorbenen die Pension."

„Hat sich die Witwe für den Fall eines abermaligen Witwenstandes ihre Pension vorbehalten, so bezieht sich dieser Vorbehalt auch auf die Erziehungsbeiträge."

„In einem solchen Falle hat beim Wiederbezuge der Erziehungsbeiträge sofort die Pension der Kinder aufzuhören."

Digitized by Google

vine, dotično uzgojnih prinosa. Krajiški se je propis poskrbio i za taj slučaj, i odredio u obće, da djeca iza smrti otčeve, ako nemaju majke, ili ova nema prava na mirovinu, dobivaju odpravninu, dotično mirovinu, koja bi udovi pripadala, da je živa, ili da ima pravo na mirovinu (§ 47.).

Isto tako ne odredjuje novi škol. zakon ništa glede neobskrbljene djece za slučaj, da se udova opet udaje, ili na novo obudovi, dočim su se i za taj slučaj netom spomenute odredbe krajiškoga propropisa (§ 49.) poskrbile.

S te netočnosti držimo naš škol. zakon manjkavim.

Napokon ne odredjuje ni novi naš škol. zakon, kako već spomenusmo, a ni kraj. propis ništa o tom, da li udova, koja si je kod ponovne udaje pridržala pravo na mirovinu za slučaj ponovnog udovičtva, tu mirovinu i onda dobiva, ako joj je drugi muž umro takodjer sa pravom mirovine, *tako da onda udova bere mirovinu i od prvoga i od drugoga muža,* koja ju ide.

No sakupivši sve odredbe novoga škol. zakona ob obskrbi učiteljskih udova i sirota u jedno, i sravnivši ih sa dotičnimi odredbami krajiškoga propisa, **moramo odlučno uztvrditi, da su odredbe novoga škol. zakona od god. 1888., u tome za cielo puno povoljnije po pučko učiteljstvo od odredaba krajiškoga propisa.** Premda nam nisu pri ruci zakonske odredbe, po kojih se je ta obskrba odredjivala u predjašnjem provincijalu do god. 1888., ipak jedva mislimo, da su te odrebe bile puno povoljnije od krajiških, dakle **da je u tom pogledu novi škol. zakon od god. 1888. po pučko učiteljstvo takodjer povoljniji i od staroga škol. našega zakona od god. 1874.** —

O *mirovinskoj zakladi* sliede sada i u starom i u novom škol. zakonu četiri §§-a, u kojih se i *jedan i drugi zakon većim dielom slaže,* a uzete su te zakonske odredbe manje više *iz krajiškog propisa.*

§ **142. st. šk. zk.** glasi: „*Mirovine učiteljah i obskrbine njihovih udovicah i sirotčadi podmirivat će se iz* **imajuće se utemeljiti mirovinske zaklade,** *kojom će upravljati zemaljska vlada.*“

Odnosni, al dakako ne baš istovetni § **170. n. šk. zk.** glasi:

„*Da se podmire troškovi za mirovine iznemoglih učiteljah i da se pravu njihovih udovah i sirotah na obskrbu uzmogne zadovoljiti, imaju se već* **postojeće u to ime zaklade** *za bivši gradjanski i krajiški dio zemlje* **spojiti,** *ter i nadalje upravljati pod imenom „zemaljska učiteljska mirovinska zaklada.*““

Digitized by Google

Ovaj se § u novom škol. zakonu razlikuje od odnosnoga §-a staroga škol. zakona najviše u tom, što se je § staroga škol. zakona odnosio *na mirovinsku zakladu*, koju je u starom provincijalu *valjalo tek stvoriti*, a na postojalu se Krajinu dakako ni obazirao nije; dočim taj § u novom škol. zakonu govori *o gotovoj već zakladi* u postojalom provincijalu, kao takodjer o sličnoj zakladi za predjašnju Krajinu,*) te naredjuje, da se obje imadu stopiti i načiniti zajednička „zemaljska učit. mir. zaklada", kako je i posve pravo, pošto se je postojala Krajina sa starim provincijalom i u školstvu posve spojila i izjednačila pod jednim zajedničkim školskim zakonom.

Razlika medju postojalim krajiškim propisom, te medju starim i novim škol. zakonom bila je i u tom, što se je *po kraj. propisu* ta zaklada imala osnovati samo za obskrbu onih učitelja i njihovih udova i sirota, koji su službovali *na pučkih školah od občina uzdržavanih*, a ne onih učitelja, koji su službovali na školah, što ih država (erar) uzdržava. Za ove posljednje učitelje kaže isti krajiški propis, da imade njihove mirovine i obskrbu njihovih udova i sirota podmirivati država (erar).**)

Budući da takovih pučkih škola (u užem smislu državnih, erarskih) nije bilo u starom provincijalu, a nema ih ni sada u zemlji, pošto je Krajina materi zemlji utjelovljena i u školstvu izjednačena, za to nema o toj razlici govora ni u starom, ni u novom škol. našem zakonu, izuzevši, što *novi školski zakon u § 173.*, posljednjem ove glave, analogno §-u 57. kraj. prop. (takodjer posljednjemu dotičnog IV. odsjeka), *razlikuje občinske pučke škole od pučkih školskih zavoda, što ih zemlja uzdržava*, ter odredjuje, da će se mirovine *učitelja, službujućih na tih posljednih školah*, kao i obskrbnine njihovih udova i sirota, *„namiri-*

---

*) O toj krajiškoj zakladi govori *§ 51.* kraj. propisa slično, kako i § 142. st. šk. zk., naime: „Zur Deckung der Ruhegenüsse für dienstuntauglich gewordene Mitglieder des Lehrstandes an den von den Gemeinden erhaltenen Volksschulen, sowie zur Befriedigung der Versorgungsansprüche ihrer Hinterbliebenen wird bei dem General-Commando in Agram und bei dem Militär-Commando in Temesvár je ein Versorgungsfond gegründet, welchen der Landes-Schulrath (in Temesvár der Vorstand der Abtheilung für Inneres und der Grenzlandes-Schulinspector) verwaltet."

**) *§ 57.* kraj. prop.: „Die Ruhegenüsse des Lehrpersonales an den vom Staate erhaltenen Schulen, sowie die Versorgungs-Gebühren für die Hinterbliebenen derselben werden nach den Bestimmungen der §§. 32—50 vom Staate bestritten."

Digitized by Google

vati po ustanovah §§ 149.—169. *iz zemaljskih sredstavah*". Al sve jedno, i ove troškove namiruje i timi školami upravlja zemlja, a ne država (erar).

Da tom zakladom i u buduće, kako i prije godine 1888., *upravlja zemaljska vlada*, nije u novom škol. zakonu izrikom rečeno, al se razumieva riečmi: da se imade „i nadalje upravljati pod imenom „„zemaljska učiteljska mirovinska zaklada.“" —

§§ 143. i 144. staroga škol. zakona govore *ob izvorih mirov. zaklade*, a objema tima §§-ima odgovara *u novom škol. zakonu § 171.*

§ **143. st. šk. zk.** glasi: „*Od krieposti ovoga zakona počamši dužni su svikolici definitivni učitelji* 25% **od svoje prve** *u mirovinu uračunive* **godišnje plaće** *(§. 139.) i isto toliko* **od svakoga** *potlašnjega* **povišenja plaće**, *petgodišnjega i funkcijonalnoga doplatka, a preko toga još* **svake godine** 2% *od svojih u mirovinu uračunivih berivah polagati u mirovinsku zakladu.*"

S ovim je §-om u uzkom vezu

§ **144. st. šk. zk.**: „*Osim tih prinesakah teći će u mirovinsku zakladu*:"

„*a) svota, koju* **svaka školska obćina** *u iznosu* **od 10% svih u mirovinu uračunivih plaćah** *njezinih učiteljah jednoč za uvjek položiti ima;*"

„*b) novčane* **globe**, *ustanovljene §. 117. 2. a) i §. 168.;*"

„*c) prinesci* **zaručnikah**, *koji se za svakoga pučkoga učitelja, kada se ženi, ustanovljuju svotom od* **50 for.**;"

„*d)* **dobrovoljni** *prinesci, darovi i legati.*"

Odnosni § **171. n. šk. zk.** glasi: „*Izvori ovoj mirovinskoj zakladi jesu*:"

„*a)* **aversualna svota**, *što ju* **svaka obćina** *pri ustrojenju novog učiteljskog mjesta jedanput za uviek položiti ima iznosom od* **100 for. na nižih**, *a* **200 for. na viših** *pučkih školah;*"

„*b)* **odbitci**, *koje svi definitivno namješteni učitelji* **sa 25% svoje prve** *u mirovinu uračunive* **plaće** *i isto toliko od* **svakoga** *petgodišnjega i funkcionalnoga* **doplatka**, *a preko toga još* **svake godine sa 2%** *svojih u mirovinu uračunivih* **berivah** *uplatiti imaju;*"

„*c) novčane* **globe** *(§. 135. c);*"

„*d)* **vjerenički** *prinosi, koji se za svakoga učitelja, kad se ženi, ustanovljuju na* **50 for.**;"

„*e)* **dobrovoljni** *prinesci, darovi i legati.*"

Digitized by Google

Nema bitne razlike u odredbah ovih §§-a medju starim i novim škol. zakonom, samo što se § 143. staroga škol. zakona odnosi na *školstvo, osnovano na novom osnovu*, i na *novu mirovinsku zakladu*, dočim § 171. novoga škol. zakona ima na umu isti osnov školstva i obstojeću već mirovinsku zakladu; zatim što po starom škol. zakonu *svaka školska občina* u tu zakladu jedan put za uviek plaća 10% od svih plaća svojih učitelja, koje se u mirovinu računaju, dočim po novom škol. zakonu u tu zakladu *svaka občina* plaća pri ustrojenju novog učit. mjesta jedan put za uviek *100 for.* na nižih, a 200 for. na viših pučkih školah. Da li je ovo posljednje shodnije i bolje, nego onih 10%, ne bismo se usudili odlučiti; u samoj stvari ne će biti velike razlike.

Nego *nešto žalostno moramo ovdje spomenuti čitaocem.* Definitivno namješteni učitelji pučkih škola dužni su kod svoga imenovanja uplatiti u mirovinsku zakladu 25% svoje prve plaće, koja se računa u mirovinu; osim toga isto toliko % od svakoga novoga doplatka, koji se računa u mirovinu; napokon još svake godine po 2% od svih svojih beriva, koji se računaju u mirovinu. To je bez dvojbe znatna žrtva, što je ne doprinosi nijedan drugi striliš za svoje umirovljenje, bar ne u tolikoj mjeri: al ih tješi misao i osladjuje im tu žrtvu, što su sigurni, da će pod stare dane uživati dosta liepu mirovinu. No ako se to drži u neke pravednim poradi koristi, što po iznemogle učitelje i po njihove udove i sirote iza njihove smrti odtuda sliede, *a ono je protivno svakomu pojmu pravde i pravice, da se na taj prinos sile i definitivno namješteni samostalni katolički katekete pučkih škola,* za koje je u jednu ruku odveć poznato, — a znali su takodjer sve to stvaratelji i staroga i novoga našega škol. zakona, — *da nijedan kateketa ne će na pučkoj školi, a i ne može uztrajati punih po starom škol. zakonu 30, a po novom 40 godina,* pošto je to poradi izvanredno tegotne službe i fizički jedva moguće, a poradi posve inoga zvanja i više naobrazbe svećenikove i jedva vjerojatno; u drugu je ruku poznato, da *katolički svećenik lat. obreda nema ni žene, ni djece,* dakle da iza smrti ne ostavlja za sobom ni udove, ni sirota, za koje bi se trebalo državi brinuti, — oženjeni katolički svećenici iztočnoga obreda ne spadaju amo, jer oni kod nas ili nisu nikad, ili su riedko kad namješteni kao samostalni katekete na pučkih školah; napokon je poznato, da *katolički svećenici imadu svoju posebnu svećeničku mirov. zakladu,* u koju svake godine razmjerno doprinose: dakle je moralo biti stvarateljem naših škol. zakona dobro poznato, da *katolički katekete ne*

Digitized by Google

će nikad, ili jedva kada uživati kakove koristi od učiteljske mirovinske zaklade. Pa kada su ipak zakonom i nje prisilili, da moraju poput pučkih učitelja doprinositi u mirovinsku zakladu, i to tako prisilili, da im ni najmanje, što pravica zahtieva, ne dozvoliše, da im naime bude na volju ostavljeno, ili doprinositi u zakladu uz nadu, brati jednoč korist od nje, ili ne doprinositi, te se odreći ote nade: onda tim dokazuju, *da znadu biti prama svakomu pravedniji, nego prama katoličkomu svećenstvu.**)

Kad se je stvarao novi školski zakon od god. 1888., *podnieli su zagrebski katekete pučkih i viših škola, te kr. učiteljišta dne 26. lipnja i. g. molbu na pojedine zastupnike vis. sabora,* neka bi bar toliko obzira imali na nje, *da im se,* ako ostave službu kateketsku, pošto su najmanje 5 godina službovali, nastupivši drugu lih crkvenu službu, *u to ime dade pristojna odpravnina,* kako se je odredilo za udate učiteljice, *ili da im se povrate uplaćene u zakladu svote.***)

Pa koji je uspjeh imala ta predstavka? Dogodilo se, što se u nijednom parlamentu evropskom ne dogadja, a ni u bezbožnom

*) Samo u zagrebskoj doljnjograd. dječ. pučkoj školi uplatiše redoviti katekete iste škole od god. 1878.—1885., dakle k r o z c i g l i h 7 g o d i n a u mirovinsku učiteljsku zakladu o s a m s t o f o r i n t a, a da od toga ne imadoše malne nikakova probitka. To je nečuveno!

**) Ta *molba vjeroučitelja zagrebskih škola k zakonskoj noveli o pučkoj školi, podnesena pojedinim zastupnikom u saboru,* glasi doslovce, kako ju čitamo u javnih listovih:

„P. n. Vaše Gospodstvo! Pošto visoki sabor kraljevina Hrvatske i Slavonije uzima u pretres po vis. kr. zem. vladi predloženu osnovu zakona o uredjenju pučke nastave i obrazovanju pučkih učitelja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, dopustite da podpisani svrate pozornost p. n. Vašega Gospodstva i na položaj vjeroučitelja u kr. učilištih i u pučkih i gradjanskih školah naše domovine.“

„Ti vjeroučitelji, što se tiče rada i plaće izjednačeni su ostalim učiteljem i njim je nametnuta dužnost plaćati propisane pristojbe u mirovinsku zakladu, iz koje će riedko kada i jedan od njih uživati mirovinu, već će svaki od njih, prije nego navrši za umirovljenje propisane godine, promaknućem svojim u crkvenoj službi odreći se učiteljskoga službovanja. Za taj slučaj, koj će se redovito dogadjati, predložena osnova kano da pokazuje neku prazninu.“

„Školski odbor, pretresujući § 146. (153.) pomenute osnove, odlučio je, — koliko je podpisanim poznato — sporazumno sa visokom kr. zemaljskom vladom, da se učiteljicam, koje se udadu i po tom učiteljske službe odreknu, ako su najmanje 5 godina službovale, dade odpravnina u iznosu jednogodišnje plaće.“

„Podpisani, koji su i službom i djelovanjem svojim jamačno ravni učiteljicam, drže za pravedno, da se i njim slična pogodnost zakonom

Digitized by Google

francuzkom, da tu predstavku, koliko znamo, saborski zastupnici u saboru ni spomenuli nisu, da su ju jednostavno ukoš bacili. To nije više samo nepravda, već očita poruga na katoličko svećenstvo, toli zaslužno i po samu državu. Kad moderna država treba svećenstvo, onda apeluje na njegovo domoljublje; kad mu treba dati, što ga po pravici ide, onda je on za državu *contribuens plebs.*

Dao Bog, osviestilo se naše svećenstvo, te razabralo, što mu se je nadati od moderne države. —

Još bi ovdje kod toga §-a nešto spomenuli. Koliko znamo, ne plaća nijedan činovnički stališ u zemlji kakova *vjereničkoga prinosa*, kad se ženi, pa makar mu vjerenica nosi milijune sa sobom; ne uvidjamo dakle razloga pravice, *za što mora takov prinos plaćati siromah učitelj.* Zar ne bi bilo pravedno, da su ga i u tom izjednačili sa ostalimi činovnici, kad su ga već uvrstili u štatus

---

zajamči, jer kad učiteljica, s toga što plaća propisane pristojbe u mirovinsku zakladu, i što kroz 5 barem godina službuje u školi, stiče pravo na odpravninu, kad se udajom dobrovoljno odriče službe, onda se čini nepravedno, da se na vjeroučitelje svaljuju samo tereti, a da se i njim, koji de facto ne će doći do uživanja mirovine, ne dade primjerena pogodnost u slučaju njihova promaknuća u crkvenoj službi."

„S toga podpisani smjerno mole, da p. n. Vaše Gospodstvo blagoizvoli nastojati, kako bi Visoki sabor o vjeroučiteljih u zakon uvrstio i tu ustanovu, da se vjeroučiteljem, koji bi se nakon 5 ili više godišnjega službovanja prelazeći u strogo crkvenu službu svojevoljno odrekli službe, ili dade odpravnina u iznosu od jednogodišnje plaće, ili da im se barem povrate pristojbe po § 165. pomenute osnove uplaćene."

„Uzdajući se u pravdoljublje p. n. Vašega Gospodstva preporučuju tu molbu Vašemu blagohotnomu uvaženju."

„P. n. Vašega Gospodstva najodaniji:"

„U Zagrebu 26. lipnja 1888."

Matija Bestić v. r. vjeroučitelj kaptolske škole.	Karlo Matica v. r. vjeroučitelj kr. učiteljišta.
Antun Kotlarski v. r. vjeroučitelj dolnjo-gradske škole.	Stjepan Korenić v. r. vjeroučitelj gr. više djevojačke škole.
Matija Penjić v. r. vjeroučitelj iličke škole.	Ivan Gjuranec v. r. vjeroučitelj niže djevojačke škole."

(Vidi „Hrv. Učit." 1888. br. 13. — I „Napredak" donio je tu molbu u br. 19. od i. g., i to — na malne zadnjem mjestu medju viestmi; — molba se dakako tiče samo katekêta!)

Kako je bilo moguće, da se na tu molbu, toli pravednu, nijedan od gg. saborskih zastupnika niti obazreo, niti je u saboru slovcem spomenuo nije, to je upravo nedokučivo, ter tužno razsvjetljuje naše domaće vjerske i crkvene prilike.

Digitized by Google

činovnički, a poimence, kad se držalo nuždnim, da mu se vrieme službovanja za podpunu mirovinu produži od 30 godina na 40, jer je tobože i učitelj činovnik. Imenom ga izjednačiti sa činovnikom, a teret mu povećati i pogodnosti činovničke umanjiti, protivno je pravici.

U ostalom su odredbe i ovoga §-a s malom promjenom uzete iz krajiškoga propisa.*) —

§ **145. st. šk. zk.** i posljednji u ovoj glavi glasi: „**Za prvih deset godinah**, *odkako ovaj zakon u život stupi, mora ostati* **netaknutom** *mirovinska zaklada, te će se kamate kroz to vrieme pribijati glavnici a dotle su mirovine učiteljem, udovicam i sirotčadi njihovoj dužni posvema plaćati oni, kojim to i sada prinadleži.*“(*!*)

„*Nakon deset godinah podmirivati će se mirovine i obskrbnine (§. 141.) iz prihoda mirovinske zaklade, a na koliko ovaj nebi dotjecao iz zemaljskih sredstvah.*“

Ovomu §-u odgovara *u novom škol. zakonu § 172.*, koji dakako opet ne ima na umu novi tek osnov školstva, već osnov, koji već od god. 1874. postoji, te mirovinsku zakladu, koja takodjer već postoji.

Glasi pako § **172. n. šk. zk.**:

„*Mirovine, odpravnine, uzgojni prinosi i pokopnine namirivat će se* **od dohodakah** *mirovinske* **zaklade** *(§. 171.).*“

„*Što od tih dohodakah svršetkom godine ostane* **nepotrošeno,** *ima se* **pribiti** *temeljnoj* **glavnici.**“

„*Na koliko se godišnjimi dohotci nebi mogle pokriti sve potrebe mirovinske zaklade,* **namirit će se** *dotični* **manjak iz zemaljskih sredstavah.**“

---

*) *§. 52.* kraj. propisa, „Die Quellen dieses Versorgungsfondes sind“:

„1. Eine Aversual-Summe von jeder Schulgemeinde als Gründungsbeitrag ein für alle Mal.“

„2. Rücklässe der an den Gemeindeschulen angestellten Lehrer, und zwar:“

„a) 25% des ersten für den Ruhegenuss anrechenbaren Jahresgehaltes.“

„b) Ein gleicher Betrag von jeder ihnen später zu Theil werdenden Gehaltsaufbesserung, Quinquennal- oder Functions-Zulage.“

„c) Jährlich 2% ihrer für den Ruhegenuss anrechenbaren Jahresbezüge.“

„3. Beiträge der Brautleute bei der Verehelichung, welche für einen provisorischen Lehrer mit 50, für einen definitiv angestellten 80 fl. und für einen National-Schuldirector mit 200 fl. festgesetzt werden;“

„4. Freiwillige Beiträge, Schenkungen und Legate.“

Digitized by Google

Odredba prve alineje §-a 145. staroga škol. zakona uzeta je iz krajiškoga propisa;*) isto tako odredba druge alineje § 172. novoga škol. zakona.**)

Po krajiškom propisu nije se smjelo ni iza prvih deset godina od dohodaka mirovinske zaklade više od $^2/_3$ potrošiti na mirovine i obskrbnine, a ostatak imao se priklopiti temeljnoj glavnici, i to tako dugo, dok ne bude glavnica podobna, dostatno zadovoljiti svim na nju stavljenim zahtjevom.***)

Samo ne kazuje propis nigdje, odkud se namiruju mirovine i obskrbnine, što pripadaju pučkim učiteljem i njihovim udovicam i sirotam, ako $^2/_3$ dohodaka mirovinske zaklade toga troška pokriti ne mogu, dočim naš škol. zakon i stari i novi izrikom veli, *da se manjak pokriva iz zemaljskih sredstava.* —

O §-u **173. n. šk. zk.**, takodjer posljednjem ove glave, koji glasi: „*Mirovine učiteljskoga osoblja na pučkih školskih zavodih,* **koje zemlja uzdržava,** *kao i obskrbnine za njihove udove i sirote, namirivat će se po ustanovah §§. 140.—169.* **iz zemaljskih sred-**

---

*) *§. 53.* al. 1. kraj. propisa: „Der Fond wird während der ersten zehn Jahre, vom Zeitpunkte, als die Vorschrift über Volksschulen in Wirksamkeit tritt, gerechnet, als unangreifbar erklärt; während dieser Zeit sind die Interessen zum Capital zu schlagen. Nach Ablauf dieser Zeitperiode wird der Fond seiner Bestimmung entsprechend verwendet."

[2. alineja: „In besonders rücksichtswürdigen Fällen können jedoch vom General- (Militär-) Commando im Einvernehmen mit dem Landes-Schulrathe (Grenzlandes-Schulinspector) für Lehrer-Witwen und Waisen Unterstützungen bewilligt werden; dieselben dürfen aber nicht über ein Sechstel des Jahreseinkommens des Versorgungsfondes in Anspruch nehmen."]

§ 56. kraj. propisa: „Pensionen, welche Mitgliedern des Lehrstandes oder Hinterbliebenen derselben schon jetzt gebühren, müssen von den bisher zur Bestreitung derselben Verpflichteten auch fernerhin bezahlt werden."

**) *§. 55.* kraj. propisa: „Ueberschüsse, welche sich in dem Jahres-Einkommen der Fonds-Cassa ergeben, sind zu capitalisiren."

***) *§. 54.* kraj. propisa: „Damit der Versorgungsfond seiner Bestimmung beständig zu entsprechen vermöge, soll auch nach Ablauf der ersten zehn Jahre des Bestandes desselben auf Pensionen, Versorgungen und Erziehungsbeiträge nicht mehr als zwei Drittheile des jährlichen Einkommens verwendet, der Rest aber dem unangreifbaren Stamm-Capitale dieses Fonds zugewiesen werden."

„Diese Beschränkung hat so lange zu währen, bis der Fond im Stande ist allen Anforderungen im gehörigen Masse zu entsprechen."

Digitized by Google

stavah", govorili smo već kod §-a 142. staroga, a §-a 170. novoga škol. zakona (na str. 636.—638.). —

I tim smo naveli sve §§-e ove skupine po starom i po novom škol. zakonu o berivih i obskrbi pučkih učitelja i njihovih udova i sirota, te smo, sravnjujući u tih §§-ih odredbe staroga sa odnosnimi odredbami novoga škol. zakona, te odredbe ponešta i razjasnili i ocienili.

A sada da čujemo izjave i samoga učiteljstva, i vis. vlade, i saborskih zastupnika o tom odsjeku ove VIII. glave novoga školskoga zakona, tada tek zakonske osnove, o materijalnom položaju pučkoga učiteljstva: da li je taj položaj po novom škol. zakonu bolji, ili gori, nego je bio prije god. 1888., te kakav bi morao biti.

III. *Što izjavi o toj skupini §§-a ove glave, o berivih i obskrbi* pučkih učitelja i njihovih udova i sirota po osnovi novoga škol. zakona, dot. po novom škol. zakonu: 1) *samo učiteljstvo, zastupano*, bar u velike, *predstavkam „Saveza učitelj. družtava"*? 2) što izjavi *vladino „Obrazloženje"*? 3) *što izjaviše o tom pitanju saborski zastupnici i vladini i narodni* tečajem saborskih razprava o novom škol. zakonu god. 1888.?

1. *Predstavka „Saveza učitelj. družtava"*, podnesena vis. saboru središnjim odborom istoga saveza, govori o tom pitanju od VI. do XII. točke na malo ne punih 5 strana.

a) Ponajprije govori o plaćah, i na pose o stanarini pučkih učitelja: „VI. U točkama" (T. j. §§-ima) „112. do uključivo 115. ustanovljuju se redovite plaće pučkim učiteljima, kojima će mnogi i mnogi učitelji ne samo za buduće materijalno veoma oštećeni biti, nego po kojima će se, kako to kod nijednoga drugoga u javnoj službi nalazećeg se striša nebiva, mnogim učiteljima uzkratiti i jur stečena prava.*) Tako alineja druga § 112." (prv. osn., a § 119. n. šk. zk.) „odmjeruje stanarinu ne obaziruć se na razne skuparinske odnošaje po selima i gradovima, te i po različitim krajevima naše domovine, odsjekom sa 100 for., dočim je obće poznato, da se n. pr. u Zagrebu, Osijeku, u Sisku, u Va-

*) Mi bismo po onom, što smo naprvo u I. točki ove skupine razabrali iz članaka gg. Josipa K. i Lj. D., i iz navedenih tamo statističkih data mjesto „mnogi i mnogi", rekli „neki ter neki"; a kako ćemo dalje čuti, ipak nije ta „uzkrata stečenih jur prava" baš tako užasna, a ni posve jasna, kako to predstavka predstavlja, ako i jest istina, da učiteljem novi škol. zakon nije donio nikakovih izvanrednih stečevina.

Digitized by Google

raždinu ni za 200 for. ne dobiva pristojan stan (?), a za 100 for. dobar stan ni za konje, a kamo li za ljude. Mi zato molimo Visoki Sabor, da bi se u tom pogledu pučki učitelji, pošto se u § 104.“ (110. n. šk. zk.) „izriče, da su javni činovnici, i u tome blagohotno izravnali sa ostalim zemaljskim činovnicima. Zemaljski činovnici uživaju od svoje plaće po 20% u ime stanarine. I ako ni tih 20% svagdje ne dotječe za valjan stan; to mi ipak molimo, da nebi u tom pogledu jedini pučki učitelji bili pastorčad svoje zemlje, nego da bi se i njima u ime stanarine dopitalo od plaće i mjestnoga doplatka 20%, pošto bi samo onda poradi premalih normalnih plaća razmjerno izravnani bili sa ostalim činovnicima.“*)

b) Nadalje govori „Predstavka“ o plaći gradjanskih učitelja i o mjestnih i osobnih doplatcih, neuračunivih u mirovinu, veleći:

„VII. § 114.“ (prv. osn., a § 121. n. šk. zk.) „ustanovljuje plaću gradjanskim učiteljima na 600 for., dočim po sada još obstojećem zakonu u provincijalu uživaju plaće po 7 i 800 for. Po tome bi naši gradjanski učitelji u provincijalu od svoje redovite plaće izgubili (?) po 100 i 200 for., a učitelji obćih pučkih škola II. i I. razred“ (t. j. II. razreda oko 20·5%, a I. razr. oko 8·5% cjelokupnog učiteljstva) „po 200 i 300 for. po novoj zakonskoj osnovi, te bi im tih 100, 200 i 300 forinti postalo samo u mirovinu neuračunivim osobnim doplatkom, premda su svi ti sadanji učitelji i za tih 100, 200 i 300 for. takodjer propisanu pristojbu u učiteljsku mirovinsku zakladu uplatili i još uvijek uplaćuju. Po tom bi spomenuti učitelji kod umirovljenja svojega u zakonito sebi stečenom i dekre-

---

*) Učitelj Josip K. predložio je bio stanarine na selu 100 for., u gradu 200 for.; novi školski zakon odredjuje za sve učitelje nižih pučkih škola 100 for., a za one viših 150 for., dočim je stari škol. zakon bio odredio 15% stanarine. Jasno je, da je u tom novi školski zakon za učitelje u obće povoljniji od staroga zakona, a nema dvojbe, da nema ogromne razlike izmedju onoga, što novi škol. zakon u tom pogledu odredjuje, i onih 20%, što „Predstavka“ moli, ako izuzmemo one učitelje po gradovih, koji imadu do sada omašnu već plaću i liep mjestan doplatak; jer za ostalo je učiteljstvo popriečna plaća skupa sa kvinkvenali 500—600 for.; dakle bi i po predlogu „Predstavke“ većina učitelja imala stanarine 100—120 for., a samo riedki sretnici i do 200 for., ili više. Čini se dakle, da „Predstavka“ piše „pro domo sua“. Al ne valja ni to zaboraviti, da se je i kod odredjivanja mjestnih doplataka obazrelo na skupoću stanova. O. p.

Digitized by Google

tima zajamčenom pravu pokraćeni bili za 100, 200 i 300 for. Pošto podpisani veoma sumnjaju, da bi se i u privatnom životu odobriti mogla takova prikrata u zakonito stečenim pravima, pa pošto je već i Visoka kr. zemalj. vlada sama u sličnom slučaju, naime kod izvadjanja sadanjega školskog zakona jur stvorila pravedan i povoljan precedens visokom svojom naredbom od godine 1880. br. 2800; to se oni podpuno uzdaju u pravdoljubje toga Visokoga Sabora, te ovim mole:"

„1. Da se mjestni doplatci, kao što to biva i kod učiteljâ srednjih škola, takodjer u mirovinu uračunavaju i kod učitelja obćih pučkih i gradjanskih škola, te da bi se prema tomu blagohotno udesio § 115.," (§ 122. n. šk. zk.) „naime da se riječ „„neuračunive"" zamijeni sa „„uračunive"" i odnosno druga alineja § 159.," (Valja da § 149. prvob. osn., a § 155. n. šk. zk.) „gdje bi se imalo medju doplatcima u mirovinu uračunivima napomenuti i mjestni i osobni doplatci."

„2. Neka se izrično navede, da učiteljima na gradjanskim školama pripadaju takodjer u mirovinu uračunivi mjestni doplatci u onim mjestima, gdje se u obće ustanove mjestni doplatci."*)

c) Sliedeća točka govori proti onoj odredbi prvob. osnove novoga škol. zakona, kojom se pučkim učiteljem uzkraćuje užitak svih zemljišta, osim onih, koje uživaju u ime crkvene službe. U toj je točki „Predstavka" podpuno uspjela, te je ta odredba u novom škol. zakonu izpuštena, a ponajviše revnim nastojanjem odb. izvjestitelja. I pravo je, što je izpuštena, te podpuno odobravamo ono, što o toj točki „Predstavka" stvarna napominje, ma da i nisu svi razlozi, što ih proti toj odredbi prvob. osnove navodi, neoborivi. Veli „Predstavka":

„VIII. Ustanovom treće alineje § 122." (prvobitne osnove, a u n. šk. zk. jest to § 129.) „oduzimlju se učiteljima sve zemlje osim onih, koje u ime crkvene službe uživaju. Ta će ustanova pučke učitelje po selima imućtveno veoma oštetiti, bez da je (!)**) i iz daleka moguće, da se njom postigne ona svrha, radi koje se ustanovljuje." (T. j. da gospodarstvene brige ne prieče učitelja u

---

*) S ovom bismo se točkom „Predstavke" i mi posve slagali, ako je zemlji financijalno moguće, da se ono ostvari, što se u toj točki traži; da li je to i moguće, toga dakako ne znamo. No ne valja ni to zaboraviti, da i ovdje „Predstavka" imade na umu poglavito učiteljstvo, koje i onako bolje stoji, nego većina ostalih pučkih učitelja. O. p.

Digitized by Google

vršenju učiteljske službe i dr. sl. O. p.) „Učitelj na selu morat će se i tada, kad mu se sve zemlje oduzmu, ipak gospodarstvom baviti, jer drugčije na selu živiti ne može. On će onda, koliko mu za kuću treba, morati zemlje najmiti, te ju obradjivati, jer bi inače upravo gladu izručen bio,(?) kad bi si sve za život potrebno novcem nabavljati morao, jer dosta puta ne može na selu da dobije ni za najbolje novce, što mu treba. Ovom će se dakle ustanovom medju učiteljstvom razširiti samo zlovolja i bogčija; a to mora da ubitačno djeluje i na napredak u školi i na moral u učiteljskim obiteljima. Nu ne samo to, ova će ustanova i kulturno na narod ubitačno djelovati, jer su sada mnogi učitelji svojim boljim poljskim gospodarstvom narodu davali dobar primjer, a sada će toga nestati na štetu samoga naroda. A napokon ima i takovih zemalja, koje su učitelji sami velikim trudom i troškom kultivirali, a i koje su pojedini imućni prijatelji školstva izrično darovali samo učiteljima za njihovo uživanje. Ovakovih slučaja biti će zaista poznatih i mnogim visokoštovanim članovima Visokog Sabora; te s toga mole podpisani, da bi Visokoisti blagohotno u obzir uzeo ovdje navedene okolnosti, te uznastojao u interesu same škole sačuvati naše učiteljstvo od nepovoljnih materijalnih posljedica, koje bi ta ustanova neizbježivo na nje povukla.“

d) U sliedećoj točki govori „Predstavka“ proti onoj ustanovi osnove novoga škol. zakona, po kojoj se višak, kojim sadašnja plaća kojeg učitelja nadilazi onu, koju bi uživao po novom škol. zakonu, ima uračunati u svaku povišicu beriva. Veli:

„IX. § 124.“ (§ 131. n. šk. zk.) „ustanovljuje doduše, da se plaće, što ih sada učitelji uživaju, ne mogu umanjivati, nu § 125.“ (§ 132. n. šk.) „odredjuje, da se u višak iliti osobni doplatak, što bi ga prema novim plaćama po sadanjoj zakonskoj osnovi uživali, dospjeli petgodišnji doplatci i doplatci ravnajućih učitelja imaju dotle ubrajati, dok se tako sada veće učiteljske plaće nebi izravnale s normalnim plaćama i berivima. Po toj ustanovi nebi sadanji mnogi (?) i to najzaslužniji učitelji za cijeloga svoga daljega službovanja došli do ikakove povišice; a to bi doista bilo na velik uštrb same službe, jer bi se u njima tako ugušila svaka ljubav za svoje težko zvanje i oduzela bi im se volja za dalnje revno službovanje, a i samo svoje dalnje usavršivanje.“ (To je za cielo čudna ilustracija požrtvovnosti i idejalna shvaćanja učiteljskoga zvanja u današnjih modernih pedagoga, koji ne mogu dosta rieči smagati, kad rišu idejal pučkoga učitelja! O. p.) „Čovjek je čovjek: malo

Digitized by Google

ih je," (Medju modernimi pedagozi. O. p.) „koji su bez ikakove materijalne pobude" (Uz 900—1000 for. god. plaće? O. p.) „pripravni nesebično se žrtvovati za puke idealne ciljeve. A što se ne može predmnijevati od drugih službenika, neka se neočekuje samo od učitelja. S toga molimo, da se u § 125. riječ „„uračunavati"" zamjeni (!) s riječju „„pribrajati.""*)

e) X. točka „Predstavke" govori proti odredbi novoga škol. zakona, da „proti opomenam mjestnoga škol. nadzornika nema za učitelja pravnoga lieka."

O tom smo već obširno govorili kod § 118. st. (136. n.) šk. zk. (na str. 575.—578.).

f) Obilno govori „Predstavka" u XI. točki o mirovini, a na pose proti 40-godišnjem službovanju, iza kojega se po novom škol. zakonu stiče sposobnost i pravo na podpunu mirovinu. I mi opet ne možemo, a da podpuno ne pristajemo uz razloge, koje „Predstavka" navodi proti 40-godišnjem, a za 30-godišnje službovanje. Veli „Predstavka":

„XI. Sa 143. § pa sve do 167. §" (§§ 149.—173. n. šk. zk.) „započimlju ustanove o mirovinama i obskrbama učiteljâ, učiteljskih udova i njihove sirotčadi. Tu ima takovih krasnih i čovjekoljubivih ustanova, da će ih doista hrvatsko učiteljstvo primiti srdačnim veseljem i dubokom zahvalnošću. Nu medju tim ustanovama ima jedna, koja srce svakoga hrvatskoga učitelja mora da napuni dubokom žalošću, a to je četvrta alineja § 144.," (§ 150. n. šk. zk.) „kojom se za umirovljenje pučkih učitelja s cijelom plaćom zahtijeva 40 godina službovanja, mjesto dosadanjih 30 godina, koju su pogodnost pučki učitelji već god. 1834. paragrafom 71. „„si-

---

*) Da bi značilo „krnjiti stečena prava", kad bi novi škol. zakon bio odredio, da se doondašuje veće plaće učiteljem umanje, to je jasno; al da je i to krivica, ako se odredi, da se onoj nekolicini sretnih učitelja, makar i zaslužnih, koji već uživaju u mirovinu uračunivu plaću 800—900 for., pa i više, — do kolike plaće po novom šk. zakonu u buduće nijedan, ma i najzaslužniji učitelj ne će moći dospjeti, — da se, velim, tim sretnikom plaća, koja se u mirovinu računa, ne imade i nadalje povećati novimi kvinkvenali, ili osobnimi doplatci ravnajućih učitelja, to svakako nije baš tako jasno. I ovdje opet sjećamo čitaoce na ono, što napomenusmo na str. 600., kako učitelji Josip K. i Lj. D., pa evo i „Predstavka" o materijalnom pitanju govore kao o najvažnijem u cielom škol. zakonu; to svakako ne će svietu dati dokaza o velikoj požrtvovnosti našeg učiteljstva i ob idejalnom shvaćanju toga po sebi svetoga zvanja. O. p.

Digitized by Google

stema scolarum““ (Valjda: „systema scholarum“?) „stekli bili, te ju sve do sada i uživali.*) Ovim se dakle uništava jedno već preko 50 godina uživano pravo pučkih učitelja. Premda toj promjeni pravoga razloga podpisani ne znaju, nu mislimo ipak, da će jedan biti i taj, što se i kod drugih činovnika zahtijeva 40 godina. Neka nam se medjutim ovdje dozvoli navesti, da je služba pučkoga učitelja, dosta puta u veoma nezdravim i s djecom prenatrpanim prostorijama, kud i kamo napornija i zatornija, nego li ikojega drugoga činovnika. To nepobitno dokazuje okolnost ta, što je pomor medju pučkim učiteljstvom veći, nego li u ikojem drugom činovničkom stališu; te što se statistički dade dokazati, da po sadanjem 30godišnjem službovanju od 100 ih jedva 12 ili 13 do mirovine dodje, dočim će ih se kod 40godišnjega službovanja jedva i polovica od tih mirovine dočekati, dakle od 100 učitelja jedva petorica ili šestorica.**) Ako je dakle učiteljska služba zatornija nego li ikoja druga, onda već i samo čovjekoljublje zahtijeva, da se od pučkoga učitelja ne traži tako dugo službovanje, kao od ostalih činovnika. Al ne samo da to zahtijeva čovjekoljublje, nego mi se podpisani usudjujemo reći, da bi to pravedno bilo, ne samo s toga, što pučki učitelji sebi sami svoju mirovinsku zakladu stvaraju, nego što oni u tu svrhu upravo i ogromne žrtve doprinašaju. Mi smo n. pr. točno proračunali, da po ovoj novoj zakonskoj osnovi svaki učitelj obće pučke škole od svoje kukavne plaće (400 for.) i petgodišnjega doplatka, bez funkcionalnih doplataka, koji se točno ustanoviti nedadu, za svoga četrdesetgodišnjega službovanja sa bračnom pristojbom u mirovinsku zakladu bez kamata za tolike godine uplatiti mora jedno s drugim 697·50 for.***) To je doista ogromna žrtva,

*) Dakle većim dielom za vrieme omraženog „popovskoga jarma“. O. p.

**) Po statističkoj skrižaljci od god. 1884./5., navedenoj od učitelja Josipa K. (vidi naprvo str. 598. i sl.) doživjelo je u postojalom provincijalu službovnu dobu od 25—30 godina samo 7·8%, a dobu preko 30 godina samo 4·6% pučkih učitelja, dakle će ih 40. godinu doživjeti još puno manje, nego 5%—6%. O. p.

***) Od temeljne naime plaće 400 for. 25% = *100 for.;* onda od ukupnih kvinkvenala 350 for. opet 25% = *87·50 for.;* zatim od ukupnih beriva s kvinkvenali kroz 40 god. po 2%, t. j. 2% od 5×(400 + 450 + 500 + 550 + 600 + 650 + 700 + 750) for. = 2% od 5×4600 for. = 2% od 23.000 for. = *460 for.;* sve skupa dakle: 100 for. + 87·50 for. + 460 for. = *647·50* for.; k tomu 50 for. vjeren. pristojbe čini skupa upravo *697·50* for. — Da se je taj novac mjesto u zakladu

*

Digitized by Google

što ju pučko učiteljstvo za svoje mirovine doprinaša, i kakove kod nijednog drugog stališa ne nalazimo, te bi zato posve pravedno bilo, da se uz tolike žrtve barem pogodnost manjega službovanja uživa.“ (To za cielo nije nepravedan zahtjev! O. p.) „S toga molimo Visoki Sabor, da bi na tu okolnost blagohotno se obazreo, te da do sada uživano pravo tridesetgodišnjega službovanja pučkomu učiteljstvu i na dalje milostivo neokrnjeno sačuva. A što se tiče moguće bojazni, da bi se tridesetgodišnjim službovanjem preobteretila mirovinska zaklada, usudjujemo se primjetiti, da nijedan učitelj, kako nas svakdanje izkustvo uči, i onako bez nužde i nevolje ne ide rada u mir prije reda; da zdrav i čil učitelj nakon 30 godina samo si pravo stiče na cijelu mirovinu, ali da ga Visoka Vlada zato ipak umiroviti ne mora, ako je za službu još sposoban; a napokon da čim se učitelji u starosti više štede i štediti mogu, da tim manje mirovinskoj zakladi na teret pada udovica i siročadi. Nije se dakle u nijednom slučaju bojati, da bi se uz tridesetgodišnje službovanje krivnjom učitelja preobteretila mirovinska zaklada.*)

g) Napokon govori „Predstavka“ u XII. točki ob udaji učiteljica, o kojoj smo svoju već naprvo opetovano rekli. Kako

---

ulagao u takove rokove u štedionicu, bio bi narasao 40. godinom uz 4% dobiti na dobit do svote od 1724·09 for. Računa li se po 6%, onda naraste do svote od 3016·99 for., koja bi svota nosila godišnjih 181 for. (po 6%), a uz to bi svaki učitelj za svaki slučaj imao osiguranu glavnicu kao svoje vlastničtvo. O. p.

*) Mi zaista ne znamo, čime bi se ovi temeljiti razlozi, što ih ovdje „Predstavka“ navodi za tridesetgodišnje, a proti četrdesetgodišnjemu službovanju, pobiti mogli. Još bi mogli dodati važan razlog, da je tridesetgodišnje službovanje od vajkada uvedeno i da i sad obstoji ne samo u Dalmaciji, već i u Ugarskoj, na koju se stvaratelji novoga škol. zakona rado pozivlju, kad treba učitelju teret povećati. A da učiteljstvo u inih naprednijih zemljah mora poput ostaloga činovničtva da služi takodjer 40 godina, to ovdje za nas ništa ne dokazuje. Jer, što u sebi nije dobro ili pravedno, ne postaje dobrim ili pravednim s toga, što je i drugdje uvedeno; znamo, kako baš u onih zemljah, koje se ovdje za primjer 40-god. službovanju postavljaju, nije učiteljstvo nimalo zadovoljno sa svojim materijalnim položajem. No te se naprednije zemlje već s toga ne mogu navesti kao dokaz za shodnost, ili nuždu 40-godišnjega službovanja, što su tamo i plaće prosječno veće, što učitelji tamo ne nose tolikih tereta za mirovinsku zakladu, ter što živu u povoljnijih školskih prilikah i što je stana i što je broja škol. djece i što je rada u školi. Pa ipak nije sabor tih razloga uvažio. To biva pod erom emancipovana učiteljstva! O. p.

Digitized by Google

god su razlozi, što ih je „Predstavka“ u predjašnjoj točki navela za svoju molbu, sbilja osnovani i shodni, tako moramo, žali bože, reći, da nisu takovi svi oni razlozi, što ih „Predstavka“ u ovoj točki navodi za udaju učiteljica; pače neki su od njih upravo porugljivi i uvredljivi po samo učiteljstvo, ako „Predstavka“ u to učiteljstvo broji i *neudate* učiteljiće naše. Rado priznajemo, da imade jakih razloga i za udaju učiteljica, naročito kod nas; al ovakove razloge za tu udaju navesti, kakove je „Predstavka“ tu navela, te onim načinom, kojim ona to čini, jest prava sramota po ono učiteljstvo, što ga „Predstavka“ zastupa. Nego čujmo što o tom „Predstavka“ veli:

„XII. Ustanova § 146.,“ (§ 152. n. šk. zk.) „kojom se udaja učiteljica smatra dobrovoljnim odreknućem od službe, svidja se podpisanim takodjer veoma neprobitačnom po školstvo. U sadanjem više ili manje materijalističkom svijetu smatrali su većinom plaću učiteljice glavnicom djevojke iliti njezinim mirazom. Ako ju je prosio činovnik ili učitelj,*) mislilo se je, da se s dvjema plaćama lakše živi nego li s jednom;**) ako ju je pako prosio nečinovnik, mislilo se je opet, i žena će u kuću štogod prinašati. Tako su učiteljice, od kuće većinom siromašne, ipak lasno do udajâ dolazile.***) Sada će se tom ustanovom taj odnošaj sasvim preokrenuti. Učiteljice će kao takove biti opet siromašne djevojke, koje ako se i udadu, neće ništa svojemu suprugu moći doprinijeti, te će zato i jako rijedko koja do udaje dolaziti. Tim će pako naše učiteljice izvržene biti mnogo većim napastim, nego li je do sada bilo; a taj njihov novi položaj neće doista biti po javni moral povoljnijim,

---

*) Gle, zar je modernim pedagogom već do toga došlo njihovo požrtvovno idejalno djelovanje, da i sebe broje u „materijalistički svijet“? Pa to se još javno navodi za razlog zakonskoj odredbi! A gdje je onda pohvaljena visina današnje pedagogije, onaj toli bučni humanitet? Nema požrtvovnosti prave bez svojevoljna pregaranja, a ovoga nema bez prave kršćanske ljubavi, koja dozrieva jedino na stablu prave vjere Kristove, kako ju uči katolička crkva. Sve je drugo za obsjeniti prostotu, kako bi netko rekao. O. p.

**) U tom imamo tražiti ključ zagonetci, da učitelji više i življe zagovaraju udaju učiteljica, nego i same učiteljice. O. p.

***) Da li uviek i do sretnih udaja, toga nam „Predstavka“ ne kazuje; ako je obilan miraz glavni uvjet sretna i zadovoljna bračna života, onda je ovaj razlog „Predstavke“ svakako odlučne vriednosti. O. p.

Digitized by Google

nego li je bio dosadanji.*) A ni po obuku mladeži neće on biti probitačnim (?!), jer će tim samo porasti veći broj učiteljica-usidjelica (!) a s njima se povećati i broj cangrizalica“ (Kako fino! O. p.) „a ne odgojiteljica mladeži, pošto je obće poznato, da ženska, kada promaši glavno (?) svoje naravno opredjeljenje, u starijoj dobi postaje cangrizavom, dosadljivom i bolesljivom; a kao takova nije za uzgojiteljicu.**) Još se usudjuju ponizno podpisani ovdje navesti i tu svakako obzira vrijednu okolnost, da su sadanje učiteljice u mirovinsku zakladu uplatile i još uviek uplaćuju propisane pristojbe, i tim si stekle pravo na mirovinu, pa da će to biti i kod budućih učiteljica po novoj zakonskoj osnovi; da se dakle njihova udaja nebi nikako mogla smatrati jednostavnim dragovoljnim odreknućem od službe prije ili poslije desetgodišnjega službovanja bez ikakove naknade i prava na uplaćene pristojbe.***) Jedno s drugim misle smjerno podpisani: da bi bilo u interesu i javnoga morala a i same škole, da se ta ustanova iz zakona posve izostavi.“

Toliko ob izjavah „Saveza učitelj. družtava“ u pogledu bèrîva i obskrbe pučkih učitelja i učiteljskih udova i sirota. Sad da čujemo, što o tom pitanju veli „*Obrazloženje*“ k prvobitnoj osnovi novoga školskoga zakona, koje je vis. vlada izdala iza proglašene

*) Ovaj bi razlog samo onda imao podpunu vriednost, kad bi se dokazalo, da su sve neudate učiteljice, ili većina njih tako moralno slabe, da će se sve, ili većina ih napastim na nećudoredje sbilja i podati. Može li biti veće uvrede i poruge po tolik broj neudatih učiteljica, svake hvale vriednih? No ako su takove, onda je zaista žaliti onoga muža, koji dobije za ženu učiteljicu, bio on učitelj, ili ne. Al ovo nije još sva pogrda: sliedi još jedna. O. p.

**) Ciela ova izreka ne samo da je dokaz nekolegijalnosti i nedostojne poruge na dotične učiteljice, već je i dokaz osobite finoće u izrazih, te visoke naobrazbe i ugladjenosti sastavljâča „Predstavke.“ U ostalom, „Predstavka“ je samo odziv onih pogrda, što ih je prvo već spomenuti učitelj Lj. D. bacio bio na neudate učiteljice; što smo o tom tamo rekli, vriedi s toga i za „Predstavku“. O. p.

***) Ovaj razlog dakako posve odobravamo; al ne odobravamo, da „Predstavka“ ni slovcem ne spominje iste krivice, koju novi škol. zakon, odn. zakonska osnova nanosi definitivno namještenim učiteljem religije, kad i nje sili, uplaćivat u mirovinsku zakladu ogromne svote, premda imadu oni još manje nade, da će im ta zaklada kada koristiti, nego učiteljice. A „Predstavka“ ovdje veli, da govori u ime pučkoga učiteljstva; ili ne spadaju vjeroučitelji u učiteljstvo? Ne bi možda toga ni sami vjeroučitelji puno žalili, al bi onda zahtievali, neka im se dosljedno ne namiče teret, na koji je obvezan pučki učitelj lih kao takov. Al: „Bauer, das ist was Anderes“. O. p.

Digitized by Google

osnove. Navesti ćemo pako dotični ulomak iz „Obrazlòženja" bez osobitih svojih primjetaba, prepuštajući sud o njih samim čitaocem, jer ćemo onako kašnje objasniti i izjave vladinih i narodnih zastupnika u saboru o tom pitanju, a napokon i sami svoj konačni sud izreći o materijalnom pitanju pučkoga našega učiteljstva.

2. *„Obrazloženje"* govori a) ponajprije *o berivih* učiteljskoga osoblja, ter veli:

„§§. 111.—126." (prvob. osn., a §§ 118.—133. n. šk. zk.) „sadržaju ustanove o berivih učiteljskoga osoblja, a medju njimi su najbitniji:"

„§§. 112., 115. i 122., jer se dokida klasifikacija školah i učiteljah, ter za sve učitelje opredieljuje jedna temeljna plaća, uvadjaju se u gradovih i većih mjestih mjestni doplatci i odriče se učiteljem pravo na uživanje školskih zemaljah, izuzam vrtove i i zemljišta, kojih je uživanje spojeno s crkvenom službom."

„Koliko se je dosadanjim plaćevnim sistemom za tim išlo, da se učiteljstvu obstanak obezbiedi, ostala je ipak većina učitelja u dosta oskudnu stanju, dočim je njih nekolicina razmjerno velik prihod uživala."

„To svjedoče najbolje statistički podatci, po kojih je u starom provincijalu od 995 učiteljskih osobah uživalo 53:700 for., a 325 izpod 400 for. plaće; u bivšoj Krajini pako od 705 učiteljskih osobah povlači samo 35:500 for. plaće, a 450:350 for. godišnje plaće."

„Prigodom klasifikacije školah prenaglile su se nekoje siromašnije obćine, uvrstiv svoje škole u više plaćevne razrede, pa se je dogadjalo i dogadja se još ne riedko, da molbe od takovih obćinah stižu za reklasifikaciju školah, jer troška namirivati nemogu."

„U Krajini je pako pri klasifikaciji učiteljah nastala ta anomalija, da učitelji u zabitnih i jeftinih mjestih gdješto uživaju najviše plaće, dočim mnogi u dosta skupih mjestih s najnižom plaćom od 350 for. životariti imaju."

„Odtud se vidi, da je dosadanji način, koli u provincijalu, toli u Krajini bio neumjestan, pa je stoga posve opravdano, ako se urede za sve pravedniji i povoljniji plaćevni odnošaji."

„Mjestnimi doplatci (§. 115.) pružena je prilika, položaj učitelja u gradu i u većih mjestih učiniti barem toliko povoljnim, da ne budu u materijalnom pogledu zapostavljeni učitelju na selu."

Digitized by Google

„Za prvi čas narasti će dakako troškovi za plaće učitelja, jer se onim, koji sada veće plaće uživaju, iste ostaviti moraju," (Velike li milosti! O. p.) „dočim će se većina učitelja u najnižjem plaćevnom razredu ovom uredbom okoristiti;*) nu s vremenom izravnati će se ove oprieke, te se sadanji trošąk znatno nadmašiti neće."

„Što se učiteljem odriče pravo na uživanje školskih zemaljah osim vrta, ima svoj razlog u tom, (?) što su te zemlje odprije, uz neznatna beriva u gotovu novcu sačinjavale dio dotacije učiteljskih mjestah. Odkako su pako zakonom od 14. listopada 1874. uredjene učiteljske plaće, trebalo je, da se na dohodak od tih zemalja uzme obzir bar kod klasifikacije škola."

„To medjutim nije učinjeno, te tako obstoji anomalija, da gdjekoji učitelji uz manju plaću neuživaju nikakovih i neznatan dio zemaljah, a drugi uz veću plaću da ih uživaju pače i toliko te se mora sumnjati, da li se toli obsežnim gospodarstvom može baviti učitelj bez štete po svoju službu."

„I sada se je zemaljskoj vladi nametnula alternativa,(?) da se zakonom odredi ili da se dohodak od zemaljah uračunava učiteljem u plaću, ili da im se pravo na zemlje, na koliko ih uživaju u ime učiteljske službe, odrekne."

„Zemaljska vlada odlučila se je za ovo posliednje kano jednostavnije i po učitelje možda povoljnije."**)

„U §. 113. opredieljuje se za privremeno učiteljsko osoblje posebna plaća od 350 for. na godinu, pa pošto će takovih privremenih učiteljah uviek priličan broj biti, napušta se dosadanja institucija podučiteljah dielom radi njihove premalene plaće, dielom radi ugleda učiteljskog."

„Po §. 116. izjednačuju se beriva učiteljah na učiteljskih školah s berivi učitelja srednjih školah; nu pošto su im plaće i dosad jednake bile, odnosi se ova ustanova samo na petgodišnje doplatke i stanarinu;***) pa obzirom na ustanovu u §. 90." (§ 88. n. šk. zk. o naslovu: „profesor" za ove učitelje. O. p.) „valjalo je i ovo izjednačiti."

„U §. 118. opredieljuje se za namjestno učiteljsko osoblje

*) Po netom navedenih statist. podatcih bilo je u cieloj zemlji od 1700 učitelja njih 775 sa tem. plaćom izpod 400 for. O. p.

**) Toga nejasnoga razloga proti uživanju škol. zemalja nisu tekom sab. razprava navodili niti odjel. predstojnik, niti preuzv. ban, već tobožnje zanemarivanje školskoga vrta. Tko ima pravo? O. p.

***) Vidi, što o tom rekosmo kod § 129. st., a § 123. nov. šk. zk. (na str. 614. i 615.). O. p.

Digitized by Google

stalne mjesečne pristojbe naprama dosadanjim postotkom od dotične plaće. — Ovo je bilo nuždno radi uvedene temeljne učiteljske plaće.“

„§. 123. uredjuje petgodišnje doplatke mimo dosadanjega načina. Obzirom na jedinstvenu plaću ustanovljen je za pučke učitelje taj doplatak sa 50 for., a za gradjanske učitelje i učitelje vježbaonice sa 60 for., te može svaki učitelj pri uspješnu*) vršenju službe dobiti 7 takovih doplatakah, uslied čega plaća svakoga pučkoga učitelja svojedobno na 750 for. godišnjih narasti može.“**)

„Uzme li se k tomu još u obzir, da će mnogi vrstniji učitelji, kao ravnajući polučiti funkcionalni doplatak, prikazuje se ta plaća još povoljnijom sa 800 for. odnosno 850 for., a kod gradjanskih sa 1020 dotično kod ravnajućih sa 1170 i 1220 for. na godinu.“***)

„§. 125. udešen je prema načelu, koje se provodi kod svih preustrojstvah, da se naime javnim urednikom beriva, na koja su već stekli pravo, takvim povodom umanjivati nemogu.“

„Po §. 126. uračunive su za postignuće petgodišnjega doplatka dvie godine privremenoga službovanja. Ta ustanova prenešena je iz krajiških propisah,****) pa budući i privremeni učitelji iste dužnosti vršiti imaju kao i definitivni, može se takova ustanova smatrati opravdanom.“

Zatim govori „Obrazloženje“ o karnostnom postupku proti pučkim učiteljim, t. j. o §§-ih 129.—142. (prvob. osnove.), a tek iza toga b) *o mirovini*, t. j. o §§-ih 143.—166. (prvob. osnove, a §§ 149.—173. n. šk. zk.).

„§§. 143.—166. ustanovljuju potanko pravo na obskrbu učiteljah, njihovih udovah i sirotah. Te ustanove odgovaraju većim dielom mirovinskim propisom, koji su se dosad uporavljali pri umirovljenju učiteljah. Ipak je nuždno iztaknuti nekoje §§. koji se razlikuju od dosadanjega postupka naime:“

---

*) Bolje bi bilo reći: „pri savjestnu“, jer uspjeh ne visi vazda ob učitelju. O. p.

**) T. j. od *100 učitelja* bit će to jedva kod *četvorice*, ili *petorice!* (Vidi str. 598. i sl., te str. 649. op. ove razprave. O. p.)

***) To jest kod učitelja nižih p. školah: $400+7\times50=750$; viših (gradj.) šk. $600+7\times60=1020$; ravn. učit. nižih sa 2 ili 3 uč. sile: $400+7\times50+50=800$; ravn. učit. nižih šk. sa 4 ili više učit. sila: $400+7\times50+100=850$; ravn. uč. viših samostalnih: $600+7\times60+150=1170$; ravn. učit. viših p. šk., spojenih s nižom: $600+7\times60+200=1220$. O. p.

****) Al ne bez promjene. (Vidi str. 619. op.) O. p.

Digitized by Google

„§. 144., koji ustanovljuje, da učitelj iza 40 godišnjega službovanja ima pravo na umirovljenje."

„Premda se poreći neda, da je učiteljska služba dosta naporna i tegotna, valja i to uvažiti, da pučki učitelj može već sa 20. godinom dobe svoje stupiti u službu, pa je po dosadanjem zakonu u najboljoj (?) muževnoj dobi u 50. godini umirovljenje s podpunom plaćom polučiti mogao," (Ako je vis. vlada htjela! O. p.) „što kada bi i nadalje bivalo, nebi mogla tomu teretu odoljeti mirovinska zaklada, pak bi se mirovinami još većma obteretio budget zemaljski. K tomu treba spomenuti i to, da je ne malo u svoj austrijansko-ugarskoj monarkiji vrieme službe za pučke učitelje odmjereno sa 40 godina."(?)

„§. 146. izključuju se udate učiteljice od učiteljske službe, jer je dosadanje izkustvo pokazalo, da su po udatih učiteljicah, skoro bez iznimke, radi njihovih obiteljskih odnošaja čestih dopusta i predužega prekidanja obuke interesi škole u velike štetovali."

„Po §. 148. zadnjoj alineji mogu se priznati i namjestnim učiteljem službovne godine, ako su redovito osposobljeni bili."

„To se je moralo ustanoviti, jer ima više osposobljenih učiteljskih sila, koje stalnoga mjesta dobiti nemogu, a upotrebljuju se po više godina na paralelkah ili u zamjenu bolestnim ili inače zapriečenim učiteljem."

„§. 150." (§ 156. n. šk. zk. ob odpravnini i mirovini prije navršene 10. godine službe. O. p.) „odgovara svim modernim zakonom o mirovinah urednikah pa je pravedno, da se i na učiteljstvo protegnu iste pogodnosti."

„§. 151. kojim se učiteljem opredieljuje iza navršene 10. službovne godine 40% a iza svake dalje godine 2% plaće kao mirovina, pa svi dalnji §§ ob obskrbi udovah i sirotah stoje u suglasju sa sličnimi zakoni inih naprednih zemaljah."

Toliko iz vladina „Obrazloženja" prvobitne zakonske osnove, te prelazimo na izjave saborskih zastupnika i vladinih i narodnih o tom pitanju; ove će nam izjave to pitanje puno razjasniti, te pripomoći, da izrečemo o njem što pravedniji i nepristraniji sud. Popratit ćemo te izjave, gdje držimo shodnim, svojimi primjetbami.

3. *Saborski zastupnici i vladini i narodni* razpravljahu tečajem saborske i odborske debate vrlo obilno i živahno baš *o materijalnom pitanju pučkih učitelja*: o njihovoj plaći, o doplatcih, o mirovini, ob obskrbi njihovih udova i sirota.

Digitized by Google

Od narodnih se je zastupnika najživlje zauzimao za materijalno stanje pučkoga učiteljstva u odborskih razpravah izvjestitelj odbora saborskoga za bogošt. i nast., zastupnik dr. Izidor Kršnjavi, sadašnji predstojnik odjela za bogošt. i nastavu; a od zastupnika vladinih opet se je na tanje tim pitanjem najviše bavio, kako je bilo i očekivati, predstojnik vladnog odjela za bogoštovje i nastavu, dr. Stjepan Spevec, osobito na koncu generalne debate u svom zaključnom govoru. Mi ćemo te izjave, osobito ove dvojice saborskih članova, navoditi, kako su jedna za drugom uzsliedile, i kako ih čitamo u službenom vladinom listu, u „Narodnih Novinah", napominjući uz to i važnije izjave ostalih članova saborskih o tom pitanju.

a) *U odborskoj sjednici* od 1./6. 1888. „započeo je razpravu izvjestitelj dr. Kršnjavi izjavom, da će, pošto nije bilo generalne debate o cielom materijalnom pitanju učiteljstva, govoriti u savezu."

Ponajprije govori o juridičkoj strani toga pitanja, naime o pravnom položaju činovnika prama državi, ter dokazuje, da novi škol. zakon ne bi smio krnjiti stečena već prava, to jest stečenu plaću i opravdane nade (berechtigte Ansprüche), poradi kojih da se velika većina državnih činovnika i posvećuje državnoj službi, smatrajući tu službu sigurnom obskrbom za budućnost. Tuži se, što se poznata škrtost svih liberalnih stranaka, dakle i naše hrvatske vladine stranke, hoće sad da obori i na učiteljski stališ. Veli, da su aristokratične i demokratične stranke u tom pogledu uviek praktičnije postupale, i za to da su bile i uplivnije.

Neko vrieme da se je pučko učiteljstvo istina preveć visoko držalo, a to da je bila pogreška. „Za 4—5 godinah nauke u djetinstvu nedobiva čovjek duševni oblik za sav život, već obitelj, družtvo, život, taj oblik tako s temelja mienjaju, da učitelj kraj rudimentarne opetovne obuke baš onda najmanje upliviše na karakter seljaka, koji dalje škole nepolazi, kad bi na njegov značaj najviše uplivisati mogao."

„S druge strane nije dobro omalovažiti učiteljstvo, *njihov je socijalni upliv veći od didaktično-pedagogijskog.* Učitelji primjerice u Badenu bili su glavni poticatelji pokreta od godine 1849., a da je imperializam još danas izza 18 godinah republike u Francezkoj tako razširen, mnogo je to do upliva učiteljstva, koje je Napoleon vrlo pomno kultivirao. Politički pokret će najdublje u narod prodrieti, ako ga nose pučki učitelji, osobito kad su u tom pogledu sa svećenici složni. Naša stranka, koja je nosioc saveza sa Ugarskom, nema raz-

Digitized by Google

loga, da si odtudji cieli učiteljski stališ.*) Osim juristične i političke ima ovo pitanje i socijalnu stranu."

„Nije riedak pojav, da su pučki učitelji na strani nezadovoljnikah,**) a uzroci njihovog nezadovoljstva sa postojećimi odnošaji dosta su jasni."

*) Ovdje je g. izvjestitelj, sadanji chef bogošt. i nastav. vlad. odjela, otvoreno i jasno izrekao, ne krijući svojih misli, čemu ima služiti pučko učiteljstvo .... Da li je to glavno zvanje pučkoga učitelja, da bude nosilac političkoga pokreta ma koje političke stranke, nije nam gosp. izvjestitelj razjasnio. Mi držimo to degradacijom uzvišenoga učiteljskoga zvanja, da služi sredstvom političkoj agitaciji ma koje stranke, ma da i jest upravo službeni organ sadanje vladine stranke prigodom skupštine učiteljskoga saveza u Zagrebu godine 1886. osvadio svećenstvo, kao da je ovome do god. 1874. pučko učiteljstvo rabilo u slične svrhe, koje se ne slažu sa zvanjem učiteljskim. Veli taj list u uvodnom članku od 12. listopada 1886. br. 223. pod naslovom „Obrazovatelji puka", u kojem medju inim nazivlje katoličko svećenstvo počastnim imenom „diletanti" u školstvu, o položaju pučkoga učiteljstva do god. 1874. i ovo: „Prijašnja podredjenost pučkoga učiteljstva" (Sada je dakako posve neovisno i samostalno! ? O. p.) „nije se u ovom pogledu" (Naime, da imadu pred očima poglavito zadatke svoga zvanja. O. p.) „pokazala osobito sretnom. Pučki učitelji morali su se često i proti svojem uvjerenju (?) prilagoditi volji svojih neposrednih poglavarah," (Sada ne! O. p.), „pa su tako znali udariti u stranputice, koje se sa zvanjem učiteljah nemogu slagati. Spominjemo tu u prvom redu političke agitacije, gdje je pučki učitelj, da izbjegne neugodnim sukobom i posljedicam, obično se pokoravao volji svoga neposrednoga poglavara, dospievajuć tim načinom vrlo često u opreku sa vladajućim sustavom i intencijami vlade, što sigurno nedolikuje zvanju pučkoga učiteja, koji je dužan mladež svakom prigodom upućivati o štovanju zakona i vlasti." — Ne ćemo da se puno osvrćemo na čudnu konfuziju pojmova u tom odsjeku spomenutoga članka, gdje je piscu „zakon i vlast" jedno ter isto sa „vladajućom strankom", kao da učitelj radi proti poštovanju zakona i vlasti, ako se kao državljanin služi svojim pravom i svojom izbornom slobodom, zakonom mu zajamčenom, po svom uvjerenju i onda, kad drugčije misle oni, što su slučajno na krmi vlade. Al dâ, učitelj se smije latiti političkih agitacija, pače i mora, jer je njegov „socijalni" (t. j. politički) „upliv veći od didaktično-pedagogijskog", al jedino na korist vladajuće stranke. U tom slučaju on ne dolazi u sukob sa svojim uvjerenjem!! O. p.

**) Možda novovjeki, liberalni učitelji, u kojih je ne stalo žive kršćanske vjere, djetinjeg pouzdanja u Božju Promisao, u kojih nema

Digitized by Google

„Njihovo naobraženje ovlašćuje jih na veće potrebe, pa kad postojeći red tim potrebam nezadovoljuje, tad se njihovo nezadovoljstvo okreće proti postojećemu redu."*)

„Mi smo evo povisili broj godinah preparandije, naukovne osnove su dosta" (Preveć. O. p.) „visoko stavljene pače u zakon uvrštene, mi smo pomnožali izpite," (Da li je to nuždno bilo? O. p.) „a prama svemu tomu nesmijemo, mislim, umanjiti učiteljem uvjete existencije." (To je nedvojbeno. O. p.)

„Ako hoćemo da umanjimo plaće, onda moramo sniziti i duševni niveau učiteljstva.**) Govoreć o učiteljskih školah, ja sam bio za to, da se povisi duševni niveau učiteljstva, pa sam sad dosljedno za to da se nemanje pogodbe existencije***). Riešenje tog pitanja neleži samo u povišenju plaće već u tom da se učitelji intenzivnije uče gospodarstvo pa da im se dade zemljišta za dobro gospodarenje. Tako će učitelj na selu biti bolji seljački učitelj, a biti će zadovoljan i materijalno obez-

---

čednosti, ni duha kršćanske samozataje, al se za to povećala u njih i povećava se dnevice duh materijalistički i po njem sve veće materijalne potrebe u životu; učitelj, koji je pravi kršćanin u svom mišljenju i djelovanju, vjeran sin sv. crkve, nikada se ne će naći medju nezadovoljnici, medju socijalistami, medju protivnici postojećega javnog poredka. To najbolje znadu sami protivnici svakoga poredka u družtvu ljudskom, te od tuda njihovo postojano i žilavo nastojanje, da učiteljstvo odtrgnu od vjere i crkve. O. p.

*) No onda je taj stališ sbilja jedan od najpogibeljnijih po javni poredak. — Mi smo drugoga mnienja o njem, te držimo, da je g. izvjestitelj ovdje upotriebio preveć drastičnih boja za svoju sliku o stanju pučkoga učiteljstva, a najpače našega. O. p.

**) „Sniziti duševni niveau" i „olakotiti učiteljem pripravu za njihovo zvanje" nije jedno ter isto; isto tako ne znači „povisiti duševni niveau", kad se učit. kandidatom pamet pretrpava svakovrstnimi disciplinami, koje niti mogu valjano probaviti, niti imadu za to i vremena: k duševnoj naobrazbi spada i naobrazba srca, uzgoj religijozan, a to danas zaostaje. Nije sreća po pučko učiteljstvo, kad se njegovoj umnoj naobrazbi postavlja previsok cilj, niti su oni učitelji najbolji, kojim je pamet najviše trpana raznovrstnim neprobavljenim znanjem: to rodi nadutošću, precjenjivanjem samoga sebe, nadrinaobrazbom, što bi Niemac rekao: „Ueberbildung", „Verbildung". O. p.

***) Logički bi valjalo reći: „da se povise, poboljšaju pogodbe existencije", a ne samo „da se nemanje". O. p.

Digitized by Google

biedjen. To podjeljivanje zemljišta odgovaralo bi mjestnim doplatkom učiteljah u gradovih."*) („Nar. Nov.“ 1888. br. 126.).

„Preuzv. g. ban grof Khuen-Hédervâry misli, da je predgovornik u svom razlaganju i prigovoru svakako preduboko zabrazdio. Prava već namještenih učiteljah neće se povriediti već su samo za budućnost nove ustanove predložene. (?) Učiteljski stališ kao takav nema „„opravdanih nadah““, koje se nebi zakonom mienjati mogle. Onaj, koji uz stalne pogodbe od države zemljište kupi, čini to predpostavljajuć stanovitu visinu poreza. Razumije se, da zakupni ugovor nemože priečiti povišenje plaće.“ (Ima valjda glasiti „povišenje poreza“; al može i mora priečiti povišenje kupovnine. O. p.) „Priznaje da je liberalizam u nekih granah štedljiv, ali liberalne stranke imadu daleko veći djelokrug nego aristokratične ili demokratične stranke. *Ban vidi u prevelikih* (sic!) *plaćah učiteljah upravo razlog, da se samo školstvo nije dovoljno razvilo. Velike plaće i školske palače odvraćale su mnogu občinu od podizanja školah.* Nije dobro učitelja u socijalnom ili političkom pogledu preveć exponirati,**) jer upravo od pregovornika navedeni primjer Francezke govori za protivno. Izkustvo pokazalo je, da je baš slabije plaćen učitelj često bolji učitelj.***) Govornik veli, da u prosjeku nije redukcija plaće po novom zakonu osnovana već protivno u vojnoj Krajini velikomu se broju učiteljah poboljšavaju plaće.“ (To je istina! O. p.) „Dosadašnji uredjaj plaćevnih razredah osobito je obzirom na transferiranje učiteljah vrlo velikih nepodobštinah prouzrokovao.“****)

---

*) Što je do podjeljivanja zemljišta, posve se slažemo sa izvjestiteljem, pa nas veseli, da je s tim svojim predlogom proti prvobitnoj osnovi škol. zakona napokon ipak prodro, bar većim dielom, kako smo već prvo vidjeli kod § 134. st., a 129. n. šk. zk. O. p.

**) Živa istina! Al daj Bože, postupalo se vazda po tom principu i s jedne, al i s druge strane; bilo bi početkom pojedinih saborskih perioda manje suza u porodicah učiteljskih, i redje bi se radilo proti vlastitu uvjerenju. O. p.

***) Dakle je učitelj s nikakovom plaćom dosljedno najbolji učitelj. U neke je to i istina, da je naime učitelj samo onda dobar učitelj, ako ne radi za plaću; pak i to je jedan razlog, za što su strogi redovnici najbolji učitelji. No drugo je pitanje, kad se radi o tom, da se učitelju obezbiedi obstanak. O. p.

****) O „transferiranju“ bez sporazuma sa dotičnom občinom, na koju se misli učitelja „transferirati“, govorili smo već kod dotičnih §§-a, ter pokazali, da je takovo bezuvjetno premještanje, bez sporazuma sa občinskim odborom dotične občine, protivno občinskoj autonomiji. Da je to i sama vis. vlada uvidila, pokazali smo već na str. 569. i sl. u opazci. O. p.

Digitized by Google

„Nesmije se s vida metnuti da učitelj već sa 20 godinah svoje dobe dobiva stalnu službu i plaću, što inače nije kod nijednog stališa. Dotiranje učiteljah zemljištem nije bilo shodno; učitelji su službu zanemarili, pa bi ju još više zanemarili, kad bi od predgovornika toli preporučena opetovna obuka uvedena bila.“ (Nar. Nov.“ na napom. mj.).

„Zastupnik Gjurković žali takodjer da prilikom generalne debate o tom predmetu nije bilo razgovora. — Govornik vidi u raznovrstnih ustanovah tičućih se plaće, penzije, kvinkvenala, sistematične promjene starog školskog zakona, koje se u javnom mnienju kao *pogoršanje* materijalnog stanja naših učiteljah shvaćaju. Govornik priznaje da će se stanje mladjih učiteljah poboljšati, ali ustanova §. 115., koja mjestne doplatke izključuje od penzije i ograničenje kvinkvenala, na svaki način *pogoršava* stanje starijih i zaslužnijih učiteljah.“

„Ograničenje kvinkvenala jest uzrokom preranog penzioniranja i s tim obterećuje mirovinske zaklade. Govornik priznaje da je upliv učiteljskog stališa u socijalnom i političkom pogledu posljednjih 10 godinah često nenaravan i nezdrav bio ali, misli, da je uzrok manje bio u materijalnih pitanjih neg više u uzgoju i naobraženju na preparandijah. Pedagogijski sistem na preparandijah morao bi se manje kvantitativno nego kvalitativno reformirati. Govornik moli vladu da razjasni motive, koji su ju vodili k takovoj organičnoj promjeni dosadašnjeg zakona.“ („Nar. Nov.“ na nap. mj.).

„Odjelni predstojnik dr. Spevec misli takodjer, da je referent u svojih razlaganjih predaleko išao. Odnošaj učitelja prama državi jest samo javno pravni. Liberalizam sbilja ima pogrešakah, ali je medju njim i doktrinarizam a predgovornik je pokazao svojim govorom da je liberalac. Odnošaj učitelja prama državi nemienja se novim zakonom, već stečene plaće ostaju nepromienjene, nove ustanove vriede samo za budućnost.*) U provincijalu sad ima 231 učitelj sa 350 for., 410 sa 400—500 for., 160 sa 600 for., a 70 učiteljah sa 700 for. plaće. U vojnoj Krajini je 408 učiteljah**) sa 300 for. plaće (namjestni učitelji imali su dosad 16 for. od sad 25 for. mjesečno,) 140 je bilo sa 400 for., 34 sa plaćom od 500 for.***) Tim da se dakle 458 učiteljah plaća povišuje, po-

*) Al i za budućnost starijih učitelja! O tom se baš i radi. O. p.

**) Valjda 458 učitelja, pošto se odmah iza toga govori o 458. O. p.

***) Ovi će brojevi za Krajinu jedva biti točni. U Krajini nije imao nijedan definitivno namješten učitelj manje temeljne plaće od 350 for.; dobivalo je naime god. 1879./80 60% učiteljstva, t. j. 419 učitelja po 350 for.; 20%, t. j. 140 učitelja po 400 for.; 15%, t. j. njih 105 po 450 for. i 5%, t. j. 35 učitelja po 500 for. Možda govornik

Digitized by Google

boljšava se većini učiteljskih silah položaj. Opaziti valja i to, da je vlada uviek dobivala molbe za reklasifikaciju od strane obćinah npr. od grada Varaždina pak da je raznolikost plaće prouzrokovala mnogo potežkoćah, koje su se uviek riešavale u korist učiteljah a ne obćinah.*)

„Vlada je osbiljno proučila plaćevne odnošaje učiteljstva u drugih zemljah, pak je došla do uvjerenja da je kvinkvenalni sistem uveden“ — gdje? — „sa maximalnim dohodkom od 750 for. na kraju službovanja. Odielni priedstojnik priznaje da je moguća diskusija o tom, da se još jedan kvinkvenal pridoda, ali uvjerava, da je vlada svoj predlog istom na temelju ozbiljnog razmišljanja učinila.“

„Vlada je nadalje povisila vrieme službe na *40 godinah*; jer je takva uredba u svih zemljah monarkije osim Dalmacije.**) Nesmije se zaboraviti da učitelji rano stupaju u državnu službu; tako su u posljednje doba 48 god. stari učitelji tražili se u mir sa 33 godine službe.***) Vlada vrlo rigorozno postupa kod penzioniranja pa ipak iznašaju penzije 35.000 for. što je kod mirovinske

---

pod onimi učitelji (458) po 300 for. plaće misli namjestne učitelje; no jedva da je god. 1888. bilo toliko namjestnih učitelja, pošto je n. pr. god. 1879./80. od 676 namještenih učit. sila bilo samo 130 namjestnih učitelja (Aushilfslehrer), a drugo većinom definitivnih, a samo malen dio podučitelja (vidi služb. izvj. za Krajinu od te godine, str. 17.); a taj se je omjer kašnje jedva puno promienio. Misli li pod timi (458) i defin. učitelje najnižega razreda (60%), o kojih nigdje inače ne govori, onda je to opet netočno, budući da ti učitelji uživaju plaću od 350 for., a ne od 300 for. O. p.

*) Ovaj je razlog za cielo preslab, a da se njim dokaže potreba jednake temeljne plaće za sve obćine, i za najsiromašnije i za najbogatije. Ni primjer grada Varaždina ne dokazuje, da su obćine u obće nezadovoljne bile sa razredbom plaćevnih mjesta. Nezadovoljstva bit će vazda proti svakoj inštituciji, i u pojedincih, i u kojoj toj obćini. O. p.

**) A u Ugarskoj? — Ovaj razlog opet slabo dokazuje, da je to trebalo i kod nas učiniti, gdje se učitelj imade u školi i u životu boriti sa mnogo većimi težkoćami, nego tamo, gdje je zemlja materijalno naprednija, narod naobraženiji, školski razredi manje natrpani djecom; a zar su si i drugdje učitelji svojimi žuljevi onako stvorili mirovinsku zakladu, kako u nas? O. p.

***) Dakle su imali 15 godina, kad su nastupili službu!? A kad su svršili učiteljsku školu, pa makar ova i samo dva tečaja imala? Vjeruj to, tko hoće. Pa zar će to i od sada biti moguće, da je učitelj sa 48 godina navršio 33 god. službe, pošto se tek sa 15 godina prima u učit. školu, koja traje 4 godine? A zar vlada mora dati mirovinu, ma učitelj navršio službovne godine, koje su potrebne za podpunu mirovinu, ako je još za službu sposoban? O. p.

Digitized by Google

zaklade od 803.130 for. toliko da će morati zemaljski budget priskočiti.*) Da se neobtereti preveć mirovinska zaklada predložila je vlada §. 115.“ (prvob. zak. osn., a § 122. n. šk. zk., po kojem nisu u mirovinu uračunivi mjestni doplatci. O. p.) „§ 122“ (prvob. osn., a § 129. n. šk. zk., kojim se §-om prvob. osnove učiteljem oduzimlje uživanje zemalja školskih, osim onih, što ih uživaju u ime crkv. službe. O. p.) „predlaže vlada s obzira unificiranja i izjednačenja učiteljskih berivah, jer se je pokazalo da učitelji svojim zemljištem uzorno gospodare, dočim zapuštaju školski vrt.**) Drugdje se takovi uzgredni dohodci uračunavaju u plaću učiteljsku. Govornik misli da je tim dokazao, (?) „da zakon nije reakcionaran već protivno, da je u veliko podoban poboljšati materijalno stanje učiteljstva, da je podoban učiniti jeftiniju pa tim i obćenitiju školu, te da će tako pomoći širiti prosvjetu i koristiti duševnomu napredku naroda.***) („Nar. Nov.“ na napom. mj.).

„*U sjednici od 2. o. mj.*“ (lipnja 1888.) „dospjela je specijalna razprava do §. 138.“ (prvob. osn., a §-a 144. n. šk. zk.) „Ustanove o učiteljskih berivih primljene su bez promjene.“ („Nar. Nov.“ 1888. br. 127.)

O toj sjednici od 2. lipnja 1888., u kojoj se je nastavila razprava ob učiteljskoj plaći, pišu „Nar. Novine“:

„Izvjestitelj dr. Kršnjavi slaže se s tim, da se jedna jedinstvena plaća ustanovi za sve učitelje, ali računajuć prosjek današnjih plaćah nalazi da je temeljna plaća od 400 for. premalena,****) te predlaže da najmanje 500 for. bude temeljnom plaćom. Obrazlaže svoj predlog obzirom na druge §§.“

„Preuzv. gospodin ban grof Khuen-Hédervárу tvrdi, da plaće učiteljah u Hrvatskoj i Slavoniji nisu nipošto prema-

*) Pa to nije krivica po zemlju, dočim se drugdje daje penzija jedino iz zemaljskih sredstava. A baš to, što se je učiteljska služba produžila na 40 godina, obteretit će još više mirovinsku zakladu, pošto će se tim život i zdravlje ostarjelih učitelja manje štediti, nego prije. O. p.

**) Zar nema proti takovoj nemarnosti inih sredstava? O. p.

***) Ipak je čudno, da zatočnici liberalne škole toliko govore o materijalnom napredku škole i učiteljstva, a ipak nigdje toliko ne vole štediti, koliko kod škole i učiteljstva. O. p.

****) Po našem računu na str. 595. u opazci, te na str. 597. i sl. u opazci iznosila je temeljna plaća za stari *provincijal* školske god. 1877./78., računajući ovamo dakako samo prave učitelje, najmanje *463·61* for.; za postojalu *Krajinu 382·50* for.; za *cielu zemlju 423·05* for., ili po drugom računu *426·36* for. O. p.

Digitized by Google

lene osobito obzirom na materijalni položaj zemlje. U bogatoj Českoj da je maximalni dohodak učitelja 750 for.*) U zakonu da su glede toga ustanove daleko povoljnije nego za druge državne činovnike.**) Nije moguće pribrajati mjestne doplatke plaći, pa ih uračunati u mirovinu, jer da se tim mirovinska zaklada preobterećuje, a doplatci da su dozvoljeni obzirom na skupoću u gradovih.“***)

„Podpredsjednik sabora Vaso Gjurgjević drži, da je unifikacija plaće nepravda, isto kao što je neopravdano produženje službovanja na 40 godinah. I kod učiteljah je promaknuće u viši plaćevni razred potreba kao i kod drugih činovnikah. Nije opravdano, da se ograničuje pravo obćine odredjivati plaću.****)

„Preuzv. gosp. ban upozoruje, da je temeljna plaća samo minimum, a da §. 115.“ (§ 122. n. šk. zk. o mjestnih doplatcih u gradovih i većih mjestih. O. p.) „obćinam[1]) daje mogućnost povisiti plaću za 60 for. do 300 for. Nebi bio protivan da se kaže do 400 for. U Ugarskoj je minimalni dohodak 300 for. pa se u to još uračunati smije stan, vrt i svi prihodi u naravi.[2]) Valja pomisliti da učitelj već sa 21 godinom stupa u državnu službu,[3]) tako da drugi činovnici istom 4—5 go-

---

*) Jedva će biti tako. U Českoj su škole klasifikovane glede plaće slično, kako su i kod nas bile do god. 1888. U I. plać. razredu sa *700 for. godišnje temeljne plaće* ima 100 školskih obćina sa 304 obće puč. škole; u II. razredu sa *600 for.* tem. plaće ima 244 škol. obćine sa 312 obćih puč. škola; u III. razredu sa *500 for.* ima 1389 škol. obćina sa 1443 obće puč. škole; u IV. razredu sa *400 for.* ima 2549 škol. obćina sa 2548 obćih puč. škola. („Napredak“ 1888. br. 24. i 25. u „Vjestniku“.) Po tom je nerazumljivo, kako je moguće, da je maximalni dohodak samo 750 for., kad je maximalna temeljna plaća već 700 for. O. p.

**) Uvjerit će se lako o protivnom, tko pročita uvodni članak „Obzora“ od god. 1888. br. 149. (10. lipnja pod naslovom: „Učitelji javni činovnici“. Donosimo cio taj članak na koncu ove glave. O. p.

***) Pa zar ta skupoća prestaje, čim učitelj dobije penziju? Ili je umirovljeni učitelj prisiljen stanovati na selu? Pa zar je njemu tamo bolje, nego u gradu, pošto nema zemljišta? O. p.

****) Podpuno se slažemo sa govornikom u svih navedenih točkah. I u naprednoj Českoj klasifikovana su učit. mjesta, klasifikovane su škole. O. p.

[1]) Al samo nekojim, onim „u gradovih i većih mjestih“, bar je po slovu zakona tako. O. p.

[2]) No ne postoji u Ugarskoj 40-god. službovanje do podpune penzije, već 30-godišnje. O. p.

[3]) Ovdje dakle vis. vlada na usta svoga predstojnika, kako i malo prvo na usta odjel. predstojnika izjavlja, da su učitelji državni činovnici! O. p.

Digitized by Google

dinah poslije dobiju onoliko, koliko učitelj,*) s toga da je i službovanje od 40 godinah posve opravdano."

„Zastupnik Gjuro Gjurković pita, kako će se naredbenim putem u većih gradovih doplatci regulirati. Nemože se dopustiti da to samo občine dozvoljuju niti da se minuendo licitacijom konkurenatah snizuju plaće. Minimum" (temeljne naime plaće. O. p.) „od 400 for. da je premalen." (To je živa istina! O. p.) „Kad se točno računa, to je aritmetički prosjek svih učiteljskih plaćah u nekadanjem provincialu 472 for., u bivšoj Krajini 370 for. u cieloj zemlji 442 for.**) Zastupnici vlade imadu posve pravo kad tvrde, da mladji naraštaj učiteljstva po zakonskoj osnovi bolje stoji, ali je izvan svake sumnje, da se stariji učitelji daleko nepovoljnije stoje po novom kvinkvenalnom i mirovinskom sistemu. K tomu dolazi da je još i §. 122." (§ 129. n. šk. zk. glede uživanja školskih zemljišta. O. p.) „na štetu učiteljstva. Predlaže za minimum temeljne plaće 450 for.***)

„Predsjednik sabora g. Mirko Hrvat nalazi, da se radi interesa od 1000 ljudih učiteljah, nesmije zaboraviti na interese od dva miliona. Povišenje plaće da bi štetno bilo, jer da nestoji u razmjerju sa zahtjevi javne nastave i sa radom te plaćom drugih činovnika. Gjurgjeviću primjećuje da su občine svagdje (?) molile za reklasifikaciju. Občine da imadu tako težke školske terete" (Da li poglavito uslied učiteljskih plaća? O. p.) „da ih jedva više podnositi mogu. Djakovo primjerice ima svake godine 7000 for. u budgetu za učitelje. U računu g. Gjurkovića da je krivo," (Nije krivo! O. p.) „što je i najviše plaće računao." (Pa to je i pravo. O. p.) „Govornik je proti povišenju temeljne plaće, jer bi se tim znatno obteretila mirovinska zaklada."****)

---

*) Koji činovnici? Koliko ih? Da li ti činovnici takodjer onako potrbuške avanzuju, kako učitelji, da kroz 40 godina dotjeraju od 400 for. do ciglih 750 for. godišnje plaće, ako im još sreća posluži? — Svega nam toga govornik ne kazuje. O. p.

**) Mi smo naprvo na str. 597. i sl. u opazci za stari provincijal pronašli prosječnu plaću od 463·61 for., za Krajinu 382.50 for., a za cielu zemlju 426·36 for.; dakle nije velika razlika med našim i Gjurkovićevim računom. O. p.

***) To je sbilja minimum pravde i pravice. O. p..

****) Da se gospodin zastupnik briga za „interese od dva miliona", za terete siromašnoga naroda, to je istina hvale vriedno. No čini nam se, da je mogao tu brigu još puno ljepše, pa ne samo sborom, već i tvorom dokazati, da se je n. pr. u ime „težkih tereta", što ih i po njegovoj izjavi občine imadu, veledušno, recimo, odrekao one ne baš neznatne povišice, što ju vis. sabor, ako se ne varamo, skoro iza ove debate odredio predsjedniku saborskome za njegovo saborsko djelovanje.

*

Digitized by Google

„Odjelni predstojnik dr. St. Spevec odvraća g. Gjurgjeviću, da vlada ima pravo miešati se u materijalno pitanje uzdržavanja učiteljah, jer ona godimice preko 70.000 for. troši za namirenje školskih potrebah.*) Plaća od 400 for. da nije trajna, već se množi kvinkvenali. Priznaje da je vlada takodjer mislila na temeljnu plaću od 450 for. ali je morala odustat, jer pasivna gornja Krajina mnogo stoji, pak bi se mirovinska zaklada preobteretila."

„Izvjestitelj dr. Kršnjavi reasumira razloge i proturazloge te ostaje kod svog mnienja, da se temeljna plaća ima povisiti," (To je hvale vriedno. O. p.) „samo da osigura uspjeh, odustaje od svoga predloga te se pridružuje predlogu zastupnika Gjurkovića, da bude 450 for. temeljnom plaćom."

„Zastupnik dr. Stjepan Vučetić želi, da se debata završi. Razlozi vlade, da su ga podpuno osvjedočili tako, da odustaje od predlaganja povišenja plaće kako je namjeravao bio." (Žali bože! O. p.)

„Zastupnik Gjurković zahtieva, neka se glasuje o njegovom predlogu."

„Odbor odklanja predlog sa 6 proti 3 glasa."

I predlog izvjestiteljev, da se u §-u 115. (§-u 122. n. šk. zk.) mjestni *doplatci od 60 do 300 for. povise na 60 do 400 for.*, bude odborom *odklonjen,* jer, pošto će se ovi doplatci občinam naložiti vladom, to mogu same občine, kako misli odjelni predstojnik, ako hoće, te doplatke svojim učiteljem dragovoljno (!) povisiti, pa maximum od 400 for. zavadjao bi po mnienju gosp. Mirka Hrvata učitelje na napastovanje školskih odbora.

Nije bolje sreće bio drugi predlog izvjestiteljev, da se kod §-a 119. (§-a 126. n. šk. zk.), uvrste rieči: „ter *nagrade* učiteljem neobveznih predmetah za prekodužna predavanja."

Da je takodjer odklonjen bio predlog izvjestiteljev, da se u §-u 121. prvob. osn., a §-u 128. n. šk. zk. fixira, *koliko drva* učitelj dobiva, a rieči „po mogućnosti" *da se brišu* pred riečju

---

To ga za cielo ne bi bilo upropastilo, a narodnoj sirotinji ne bi se bili povećali tereti; ta drugdje narodni zastupnici i bezplatno saborišu, iz sušte požrtvovnosti i ljubavi spram naroda i domovine svoje. No hotjeti time narodu olakšati terete, da se nebogome učitelju, narodnome dobrotvoru, kida i krnji od krajcare, krvavo zaslužene, što mu ju narod rado daje, da ga bieda ne ubije, — to istina puno ne stoji, al nije osobito veledušje. Vidi se, da nije jako ubav onaj raj zemaljski, u koji je učiteljstvo 1874. godinom stupilo. O. p.

*) Taj nam se razlog ne čini dosta temeljitim, jer se taj novac, što ga vlada troši, ako ga troši, za školske potreboće občinskih škola, svakako sabire u ime poreza od porezovnika, od naroda, dakle od občina, od porodica. Vidi, što o tom prije već rekosmo u sličnoj stvari, n. pr. na str. 267. c) ove razprave. O. p.

Digitized by Google

„vrt“, to smo već čuli, govoreći o §-u 133. st., a §-u 128. n. šk. zk. (na str. 616.). —

Važnija je bila debata o §-u *122. prvob. osn.* (§-u 129. n. šk. zk.), *kojim se je htjelo učiteljem oduzeti uživanje svih školskih zemalja*, osim onih, što ih uživaju u ime crkvene službe.

U tom ide izvjestitelja odborskoga dra. Kršnjavoga svaka hvala, što je uz pripomoć zastupnika Gjurkovića umio prodrieti sa svojim predlogom na korist učiteljstva i školstva na selu, te predložio, „da se taj §. briše pozivajuć se na to, što je govorio o cielom petom“ — valjda o sedmom. O. p. — „poglavlju zakonske osnove. On je za to, da se učiteljem, koji imadu zemljišta, ta zemljišta nesamo ostave već da im se pače zemljišta i ondje daju, gdje neimaju; jer bi to bilo i nad dobrih inih posljedicah najprobitačnije sredstvo poboljšanja učiteljeve existencije, pošto su plaće snižene.“

„Zastupnik Gjurković drži, da alinea 4. paragrafa“ (kojom se učiteljem oduzimlje pravo na uživanje dielova šuma i pašnjaka, koji su segregacijom školi pripali. O. p.) „involvira sbilja nepravdu, jer bi tim mnogi sad namješteni učitelj dobio manji dohodak od dosadašnjeg. On je službu nastupio ne samo s plaćom već i tom pogodnošću. Predlaže da se učiteljem, koji danas imadu zemljišta, ta zemljišta ostave dok su živi, te da ustanova paragrafa stupa u kriepost istom kad se nov učitelj namjesti.“

„Preuzv. g. ban slaže se s tim predlogom, ali želi unifikacije radi da sveukupni dohodak takova učitelja, koji ima zemaljah, nesmije premašiti maximum ostalih učiteljskih dohodakah. — Pošto se predlagač“ (Koji? dr. Kršnjavi, ili dr. Gjurković? O. p.) „slaže s tim, ostavlja se §. 112.“ (Valjda 122. O. p.) „in suspenso, dok ga vlada na novo stylizira.“

Ta je stilizacija, kako već znamo, izpala po predlogu izvjestiteljevu, te se taj §, tako izpravljen, nalazi i u novom škol. zakonu kao § 129.; a u tome ide najveća hvala živome nastojanju izvjestitelja odborova, dra. Kršnjavoga.

Čitamo naime o posljednjoj zaključnoj sjednici odborskoj (od 24./6. 1888.) medju inim: „Odjel. predstojnik dr. St. Spevec nadalje prihvaća predlog izvjestitelja Kršnjavoga, da se učiteljem ostave zemljišta, i to ne samo sadašnjim već i u buduće učiteljem, koji dodju na mjesto, gdje takih zemaljah ima. Po tomu ima se u §. 122.“ (prvob. osn., § 130. izpravljene osnove, a 129. n. šk. zk. O. p.) „brisati 3., 4. i 5. alineja, a alineja druga

Digitized by Google

ima glasiti: „„ovom ustanovom ostaju netaknuta beriva u naravi, koja potežu u ime orguljanja i pojanja, isto tako uživanje zemaljah, šumah i pašnjakah, koje učitelji bud kao takvi bud u ime orguljanja i pojanja uživaju"". („Nar. Nov." 1888. br. 145.).*)

Kod *§ 123.* prvob. osnove (§ 130. n. šk. zk.), koji odredjuje *najviše 7 kvinkvenala* po 50 for., razvila se je opet živahna debata o predlogu izvjestiteljevu, „da se briše posljednja izreka, po kojoj da učitelji imadu samo sedam petgodišnjih doplatakah."

„Zastupnik Gjurković je takodjer proti umanjenju broja kvinkvenalah, jer učitelj koji sa 21 god. počme služiti može i preko 40 god. služiti, pa još jedan kvinkvenal sliedi. Ako nema 8mog kvinkvenala da nitko preko 40 godinah služiti neće, pa će se mirovinska zaklada prije obteretiti."

„Preuzv. g. ban nevjeruje, da će se to često dogadjati, u ostalom ako učitelj i poslie 40 godinah služiti može, neće ići u penziju obzirom na stanarinu i druge uzgredne dohodke.**) Da vlada prihvati predlog predgovornika morao bi dotičnik sbilja služiti preko 40 godinah da kvinkvenala dobije, jer bi inače išao sa većom plaćom u penziju nego li je služio."***)

„Izza poduže debate, u kojoj su uticali odbornici Pavić, Vučetić, Gjurković i izvjestitelj, te zastupnici vlade, odklonjeni su predlozi Kršnjavog i Gjurkovića sa 7 proti 2 glasa." (Žalostno! O. p.)

„Izvjestitelj dr. Kršnjavi predlaže §. 125." (To jest „kod §-a 125." prvob. osn., a §-a 132. n. šk. zk., po kojem „iznos, kojim *sadašnja plaća kojega učitelja nadmašuje* plaću ovim zakonom ustanovljenu, ostaje na uživanje dotičniku kao *osobni doplatak,* koji će se *uračunavati* u svaku povišicu beriva, nastavšu promaknućem u službu ravnajućega učitelja ili petgodišnjimi doplatci". O. p.) „da se

---

*) Sr. k tomu našu primjetbu na ovaj § naprvo na str. 616. i 617. O. p.

**) Tim, što preuz. ban sam ne vjeruje, da će se često dogoditi, gdje bi učitelj i iza 40. godine bio sposoban za službu, pobio je i sam onu tvrdnju, da je 30 ili 35 godina službe za pučkoga učitelja premalo. A ako je istina, što govornik tvrdi, da učitelj ne će svojevoljno ići u mirovinu ni iza 40. godine, ako ne mora, onda to najbolje pobija tvrdnju, da bi se sa 30 godina službe preobteretila mirovinska zaklada. O. p.

***) Ovaj nam se razlog ne vidi niti podpuno osnovanim, a nit posve jasnim. Sa navršenom 40. godinom, dakle iza te godine, ako dalje služi, dobiva 8. kvinkvenal, kako sa navršenom 30. godinom, dakle iza te godine, t. j. kroz godinu 31., 32., 33., 34. i 35. uživa 6. kvinkvenal. Ako ne služi preko 40 godina, dobiva samo 7 kvinkvenala. Eto stvar riešena. O. p.

Digitized by Google

izpuste rieči „„promaknućem u službu ravnajućega učitelja""; jer se tim prikraćuju koji na se uzimaju težku odgovornost. Izvjestiteljev predlog prima se." Tako su te rieči i u novom škol. zakonu, u § 132., izpuštene, što je posve pravedno.

Kod § 127. (prvob. osnove) stavio je Gjurković poznati nam već predlog, da bude *za znanstveni i moralni napredak odgovoran učitelj,* koji školu vodi, *al uz kateketu.* — Donieli smo naprvo već i obrazložbu k tomu predlogu, al znamo takodjer, da je predlog pao i uz kakovu je motivaciju pao.*)

Tim se je u ovoj sjednici odborskoj svršila razprava *o berivih* pučkih učitelja. (Vidi o tom „Nar. Nov." 1888. br. 128.).

U *sliedećoj odborskoj sjednici* i posljednjoj o toj glavi škol. zakona dne 4./6. 1888. razpravljalo se je *o mirovini i mirovinskoj zakladi,* pa je izvjestitelj dr. Kršnjavi opet živo zagovarao bolje materijalno stanje učiteljstva, te „kod §. 144." (§ 150. n. šk. zk., koji odredjuje, kad se učitelj stavlja u mir. O. p.) „predlaže . . . da se *mjesto 40-godišnjeg službovanja ustanovi 35-godišnje službovanje,* izza kojeg učitelj može podpunom plaćom u mir. Da se to postigne imali bi učitelji mjesto 2% odsad $2^1/_2$% uplaćivati u školsku mirovinsku blagajnu, što bi toliko bilo koliko je 2% na 40 godinah."**)

„Podpredsjednik sabora Vaso Gjurgjević predlaže da se ostane kod 30-godišnjeg službovanja, pošto učitelj koji blizu 40 godinah služi, nije više za službu sposoban."

„Preuzv. g. ban upozoruje, da je u cieloj monarhiji" (Nije u cieloj. O. p.) „za postignuće podpune penzije propisano 40-godišnje službovanje. Naši su učitelji predležećom osnovom stavljeni u bolji položaj nego drugi državni činovnici,***) premda se od ovih često više znanja zahtieva."

„Odjelni predstojnik dr. Stjepan Spevec odklanja predlog o 35-godišnjem službovanju. Kod glasovanja pao je predlog izvjestitelja sa šest proti tri glasa, te je po redakciji primljen §. 144." (Žaliti je. O. p.)

Vrlo živahna bila je debata o §-u 146., prvob. osn., a §-u 152. n. šk. zk., koji odredjuje, da se *učiteljica udajom odriče službe uči-*

---

*) Vidi naprvo str. 147. s opazkom. O. p.

**) $2^1/_2$% na 35 godina jest više, nego 2% na 40 godina; prilično isto, što 2% na 40 godina, jest 2·3%, ili $2^1/_3$% na 35 godina, a na vlas isto, što 2% na 40 godina, jest $2^1/_7$% na 35 godina. O. p.

***) ?! Vidi uvodni članak „Obzorov" od 30. listopada 1888. br. 149. „Učitelji javni činovnici" na koncu ove glave. O. p.

Digitized by Google

teljske. O tom smo §-u više puta već obilno govorili, navodeći učiteljske glasove o toj glavi novoga škol. zakona,*) te ćemo bez kakovih daljnjih primjetaba ovdje navesti debatu u ovoj odborskoj sjednici o tom predmetu.

„O §. 146., koji odredjuje, da se učiteljica tim odriče službe kad se uda, razvi se vrlo živahna debata, u kojoj bijaše i preoštrih riečih."

„Izvjestitelj dr. Kršnjavi označuje taj §. upravo groznim (?!) te se žestoko proti njemu bori, jer zasieca duboko u moralni i obiteljski život. Naglašuje da poštarice, telegrafistice nemoraju živjeti u coelibatu, pa da njihovoj službi nestoji na putu, ako se udadu. Danas, gdje si ženski sviet mora takodjer zasluživati u javnih službah obstanak, ovakova je ustanova nenaravni priepor, proti kojemu će biti borbe, od kojeg će biti štetnih posljedicah, pa će se istom tada ukloniti, kad mnogo nesreće bude prouzrokovano. Zakoni koji zasiecaju u socijalni život osobito su težki, jer zakonodavac nemože u napried vidjeti, kako će na zelenom stolu načinjen zakon izgledati, kad se u praktični život unese. Predlaže da se taj § briše."

„Zastupnik Gjurković protivi se tomu, da se učiteljicam dozvoli udaja; jer one iz raznih razlogah nemogu točno službe obavljati; ali je protivan i redakciji §. 146., jer će ovako stilizovana imati ustanova zlih moralnih posljedicah pa je i nepravedno da učiteljica, koja 10 godinah služi, mora ostavit službu bez ikakve odštete. Predlaže odpremninu u smislu §. 150." (§-a 156. n. šk. zk., po kojem se daje iznemoglim učiteljem za službovanje od 2. do navršene 5. godine svota jednogodišnje, a od 6. do 10. godine svota dvogodišnje uračunive plaće kao odpravnina. O. p.) „Upozoruje da su i u drugih zemljah odustali od takih drakoničkih ustanovah, pošto su ih izkušali."

„Odborn. Vučetić nalazi takodjer, da je §. 146. sbilja vrlo nepravedan, te izjavljuje da je za udaju učiteljicah osobito kad se za učitelja udadu."

„Predsjednik Mirko Hrvat navadja glavne razloge, koji čine udatu učiteljicu često nesposobnom za službu. Veli da učiteljice nežele toliko pridržanje sadašnjeg §. koliko učitelji. Učiteljice su se predstavkom na njeg obratile pa samo mole, da se ustanovi odpremnina ili barem naknada u mirovinsku zakladu uplaćenih svotah."

„Podpredsjednik sabora V. Gjurgjević govori za odpremninu u smislu §. 150."

„Izvjestitelj dr. Kršnjavi pobija razloge navedene proti udaji učiteljicah, upozoruje na statistički akt da gospoje poprieko samo tri put radjaju, da dakle zapreka u službovanju u prispodobi sa 40-godišnjim službovanjem" (Koliko ih doživi 40.

*) Vidi naše primjetbe na str. 603., 607.—610., 622. i sl., 650.—652. i 656.

Digitized by Google

godinu službe? O. p.) „nestoji u nikakvom razmjerju. Naglašuje još jedanput nemoralne konsekvencije i nepravdu §. 146."

„Preuzv. g. ban izražuje se svom odlučnošću proti udaji učiteljicah. Žena po svom physičnom i spolnom ustroju nema zadaće da u javnosti djeluje već joj je poglavita zadaća obitelj. Za djevojku je najveća sreća, kad se može udati. Kad bi se udaja učiteljice učinila ovisnom od privole vlade, ban da nebi nikad pristao nit dozvolio udaju. Navodi primjere iz praktičnog života, gdje su učiteljice pošle za činovnike pa su sad rad premještenja nastale velike neprilike. Ban neprotivi se tomu, da se ustanovi odpremnina."

„Odjelni predstojnik dr. Stj. Spevec navodeći praktičnih primjerah izražuje se proti udaji učiteljicah, ali se takodjer neopire proti odpremnimi."

„Izvjestitelj dr. Kršnjavi prihvaća predlog glede odpremnine, pošto vidi da nebi mogao prodriet sa svojim predlogom te pita, što li će biti s udatimi već učiteljicami. Tu da su očevidno stečena prava, koja se moraju štovati."

„Preuzv. g. ban izjavljuje da će udate učiteljice svakako ostati u službi, a i odjelni predstojnik Spevec izjavljuje se u sličnom smislu."

(„Nar. Nov." 1888. br. 129.).

U posljednjoj, zaključnoj sjednici odborovoj dne 24./6. 1888. *(u nedjelju!)* izjavi odjelni predstojnik, „da glede §. 146. želi, da se učiteljicam, koje se udadu dade samo jednogodišnja odpremnina i to ako su bar pet godinah služile, pošto bi po odboru prihvaćeni amendement zastupnika Gjurkovića preobteretio mirovinsku zakladu." („Nar. Nov." 1888. br. 145.)*)

Ovo su bile izjave izvjestiteljeve i zastupnika i vladinih i narodnih u sab. odboru o toj važnoj točki. —

„Kod §. 148." (prvob. osn., a §-a 154. n. šk. zk. ob *uračunivu vremenu* službovanja za mirovinu. O. p.) „upozoruje zastupnik Gjurković da se kod obračunanja penzije može lahko dogoditi, da tko položi zakletvu poslje kako je službu nastupio, da od tud može nastati neprilikah i nepravdah."

„Odjelni predstojnik dr. Spevec veli da se zakletva odmah poslje nastupa službe polaže, pa da se na osobite slučajeve uzima pravedan obzir."

„Kod §. 165." (§-a 171. n. šk. zk. *ob izvorih* mirovinske zaklade. O. p.) „pita zastupnik Gjurković, kad misli vlada ustojiti školski fond iz investicionalne zaklade u

---

*) Ovdje opet sjećamo na ono, o čem smo već naprvo točnije govorili, kako naši otci domovine i jedne i druge i treće stranke saborske nisu držali vriednim, obazreti se na molbu vjeroučitelja za sličnu odpremninu, kad nastupe koju drugu, čisto crkvenu službu. Vidi naprvo str. 639.—641. s opazkami. O. p.

Digitized by Google

smislu manifesta od god. 1881. Zemlja da za krajiške škole mora mnogo nadoplaćivati, a mirovinska zaklada da će biti skoro preobterećena."

„Preuzv. g. ban očituje, da će budući fond biti poglavito opredjeljen za uzdržavanje školah, ali je nade da će školski fond tako narasti da će biti moguće nešto i za mirovinsku zakladu odsjeći, što bi bilo opravdano, pošto zemlja godimice mora 70.000 for. trošiti na škole u Krajini."

(„Nar. Nov." 1888. br. 129.)

I tako se dovršila odborska razprava o mirovini i mirovinskoj zakladi, a time svršio je takodjer odbor u obće svoje razprave o toj važnoj VII. (VIII.) glavi zak. osnove, odnosno novoga škol. zakona. —

[U sliedećoj odborskoj sjednici od 5./6. 1888. razpravljalo se je o posljednjoj (VIII., odn. IX.) glavi, ob upravi pučkih škola; al o tom kod sliedeće (IX.) glave novoga škol. zakona.]

Pošto je sam sabor cielu ovu VII. (VIII.) glavu osnove novoga škol. zakona, saborskim odborom izpravljenu, skroz nepromienjenu prihvatio; te pošto su i sami govornici u saborskoj generalnoj i specijalnoj debati o toj glavi, a poimence o materijalnom pitanju učiteljstva, jedva novih razloga i momenata iznieli, koji nisu već i tečajem odborskih razprava na vidjelo izneseni bili, te koje ne bismo bili već razmotrili, ili bar napomenuli: držimo, da će biti za našu zadaću, za prosudjivanje materijalnoga pitanja učiteljstva dostatno, ako tečaj saborskih razprava o tom pitanju donesemo samo *u kratko i sumarno*. Najviše ćemo se osvrtati na govore odjel. predstojnika bogoštovja i nastave, budući da je o tom pitanju najobilnije govorio i, kako se iz njegovih govora vidi, samo pitanje dosta temeljito proučio.

U glavnom iznio je odjel. predstojnik u saborskoj debati iste misli, što ih nalazimo koje u vladinom „Obrazloženju", koje, velikim bar dielom, u spomenutom već članku učitelja Josipa K. u „Nar. Novinah".

b) *Što izrekoše o materijalnom pitanju zastupnici i vladini i narodni tečajem generalne i specijalne debate u samom saboru?*

Izvjestitelj sab. odbora, dr. Iso Kršnjavi, koji je u odborskih razpravah toli živo zagovavao i branio materijalni boljak pučkoga učiteljstva, al, žali bože, sa svojimi, većinom vrlo umjestnimi i pravednimi predlozi o toj stvari u samom odboru s veće strane propao, nije se u samom saboru toga predmeta ni taknuo, niti u svojem oduljem govoru od 30./6., kojim je odpočeta generalna saborska debata, niti u svom zaključnom govoru 3./7. na

Digitized by Google

koncu generalne debate, niti za specijalne debate saborske. Nije mu to moći ni zamjeriti, jer svoje nazore nije mogao pronieti, a za protivne nazore nije mogao govoriti. —

Nešta je o tom pitanju rekao u ime umjerene opozicije glavni njegov politički protivnik, zastupnik dr. Franjo Marković, u svom, što je forme, klasičnom, pak i zanosnom, al što je dòkâza i obrazložbe, možda ne dosta objektivnom i stvarnom govoru od istoga dana.

Predloženu osnovu novoga škol. zakona drži dr. Marković reakcijonarnom i protivnom temeljnim pravom naše kraljevine, a podobnom, širiti magjarsku državnu ideju u Hrvatskoj;(?) a za razlog tome navodi medju inim i to, „što se njom učiteljstvo u *materijalnom* i moralnom pogledu u takov nazadak potiskuje, da će ova zak. osnova, postane li zakonom, morati raztrojno i ubitačno djelovati na razvitak našeg pučkoga školstva. (Ban grof Dragutin Khuen-Héderváry: Govorit ćemo o tom za pet godina!) *Učitelji pučki*, ... kojim se znamenito *snizuje plaća,(?) a tereti im se povećavaju* u obće glede njihove službe, a napose tim, što se *mjesto 30 godina 40 godina službovanja odredjuje;*" (Istina je! O. p.) „učitelji pučki, kojim se ovom zak. osnovom pače i *stečena prava oduzimlju;* učitelji pučki, u obće pučko školstvo pod ovakvim pritiskom, pod ovakvimi okolnostmi, po ovakovom pogoršanju njihova materijalnoga položaja neće moći napredovat, nego će morati nazadovati..." („Obzor" 1888. br. 150; „Nar. Nov." 1888. br. 150.). —

Na taj govor odvratio je u istoj sjednici odjelni predstojnik, dr. Stj. Spevec, govorom, u kojem se osvrnuo i na naše pitanje.*)

Što je govornik stvarnoga o našem pitanju rekao, jest ovo:

„... Da su učitelji *materijalno* i moralno uništeni, to neće nitko vjerovati, a to neće nijednomu učitelju dokazati g. zast. križevački, pak makar g. još tako uvjeravao. Ja dopuštam, da ima nekoliko učiteljah, kojim nisu sasvim po ćudi ustanove o plaći, a to su riedki od onih sretnikah, koji su glavni zgoditak učinili u početku službovanja, te su s plaćom od 7 do 800 i sa kvinkvenali stajali na višjem niveau-u nego je ovim zakonom odmjereno. Ovom osnovom

*) Samo je bilo željeti, da je govornik stvarne prigovore odgovorio stvarno, te sličnim mirom, kako je to učinio u svom zaključnom govoru na koncu generalne debate. U Markovićevu govoru nije bilo traga osobnim navalam. O. p.

Digitized by Google

zakona velika množina učiteljah dobiva izvanrednu poboljšicu,*) dakle ne može biti govora, da je pučko učiteljstvo materijalno uništeno, jer će preko 600—800 učiteljah dobiti povišicu, a odredjeno je napredovanje plaće tako, da tko vrši dužnost svoju sdušno i savjestno,**) može na vrlo liepi stepen u plaći doći, na kojemu se riedko u kojoj zemlji nalazi pučki učitelj. (?)***)

„Što se tiče moralnog položaja, to se zbilja ne bi mogao ničemu domisliti, što proti moralu u ovoj zak. osnovi ide. Ja dapače mislim, da ona u svih(?) ustanovah ide za tim, da bude učiteljstvo moralno i da materijalno što bolje stoji."

„Veli nadalje g. zast. križevački, da se ovom zakon. osnovom dira u stečena prava. To je onako bačena tvrdnja i nije ničim dokazano, pak na to ne ću pobliže reflektirati, nego ću kazati, da je sasvim netemeljita i neosnovana."

(„Nar. Nov." 1888. br. 150.). —

Sliedeći dan generalne razprave, 2./7., govorio je medju ostalim nešta i *ob učiteljskoj plaći* ponajprije zast. g. Pisačić, pristaša stranke prava.

Veli, da on, koji živi na ladanju, ima prilike sam se osvjedočiti, koliko maran učitelj ima truda sa djecom, sa školom, pa „da više zasluži od 400 for. na godinu, koju plaću imadu podvornici, za koje nećete reći, da imaju toliko posla i truda, koliko imade učitelj, taj prvi uzgojitelj naroda." Glede toga da će on s toga podnieti izpravak u spec. debati.

Onda govori i on *ob udaji učiteljica,* pa misli, da bi trebalo moral širiti, a ustanovom §-a 152. da se moral upravo gazi. Ne će da na tom mjestu neke stvari spominje, koje bi mogao samo u prijateljskom krugu reći. Učitelj i učiteljica da moraju mladeži pokazati, kako valja živjeti; udata učiteljica, kada dodje u stanovit svoj položaj, da će biti toliko stidna, pa se dati zamieniti, kako i učitelj, koji polazi u kupke. Pa kad se vrati kao čestita majka, da će imati još više ljubavi k mladeži.

(„Nar. Nov." 1888." br. 151.).

---

*) Da je povišenje plaće od 350 for. na 400 for. izvanredna poboljšica, jest rečeno onako hiperbolički. Svakako je bilo očekivati, da će govornik napomenuti i 40-godišnje službovanje, kojim je žar radosti u srcu učiteljskome s te „izvanredne" poboljšice prilično morao ohladnjeti. O. p.

**) U čem stoji ta dužnost? da li poglavito u savjestnu vršenju učiteljskoga zvanja svoga kao kršćanskoga uzgajatelja? Tako bi bar i država morala prosudjivati vriednost učiteljevu. O. p.

***) Bilo bi govorniku, držimo, vrlo mučno, da je tu tvrdnju morao u saboru i dokazati činjenicami. A bez tih činjenica je to „onako bačena tvrdnja". O. p.

Digitized by Google

I u *specijalnoj* razpravi saborskoj o tom §-u dne 4./7. 1888. spomenuo je isti zastupnik opet ovaj predmet, te podnio izpravak, *„da se taj § naprosto izpusti“*. — No sabor je taj izpravak po želji odjel. predstojnika odklonio. („Nar. Nov.“ 1888. br. 153.). —

Ob učiteljskoj plaći napomenuo je nešta isti dan 2./7. u toj sjednici gen. debate zast. Armin Pavić, član narodne, t. j. vladine stranke.

Za prigovor Markovićev, da su učiteljska beriva tako odmjerena, da onemogućuju učiteljem pristojnu materijalnu eksistenciju, veli da je to sasvim obćenito bačena fraza bez matematičnih dokaza.

„Zakonska osnova naša, polazeći od sasvim zdrava pedagoškoga principa,(?) da svi učitelji imaju jednaku plaću, tako je njihova beriva odkrojila, da su ona kod ogromne većine izdašnija, nego dosadanja,*) a tek kod sasvim minimalne manjine i to tek budućih učiteljah(?) neznatno su manja. . .“ („Nar. Nov. na sp. mj.). —

U saborskoj sjednici od 3./7. 1888. zaključio je generalnu debatu ob osnovi novoga škol. zakona odjel. predstojnik dr. Stj. Spevec pol drugu uru dugim govorom, a izvjestitelj dr. Kršnjavi zaključnim govorom, te se iza toga u istoj sjednici prešlo odmah na specijalnu debatu, koja se svršila drugi dan dne 4./7. 1888.

Iz dugoga govora odj. predstojnika dr. Stj. Spevca niti možemo, niti nam je i nakana, navesti doslovce sve, što je govorio o našem pitanju. Ma da i priznati valja, da je govor marljivo izradjen, da mu je razlaganje bilo dosta objektivno, te mirno, stvarno i sustavno; ma da se i vidi, da si je govornik uzeo truda, to pitanje temeljito proučiti: ipak ne možemo uz svaku njegovu da pristanemo, jer u glavnom razvija iste nazore, koje je i do sada bio iznio, i uz koje u mnogoj točki ne mogosmo pristati.**)

Dajmo kratak nacrt toga govora, a ona mjesta, koja govore o materijalnom pitanju učiteljstva, donesimo nešta točnije.

Cieli govor ima tri glavna diela; u prvom razlaže govornik razlike i tobožnje prednosti ove osnove zakona prema zakonu od

---

*) A 40 godišnje službovanje? — I ovaj je govornik držao shodnim, ovu važnu točku na prosto mimoići. O. p.

**) Jednako ne možemo pristati uz sud „Nar. Novina“, (u viestih u br. 151., i „Epilog k glavnoj razpravi o pučkoj školi“ u br. 152. god. 1888.), kad vele: „Ovaj govor odjelnoga predstojnika može se nazvati monumentalnim...... Ljepše, uputljivije, dostojnije nije se s vladine stolice moglo govoriti, nego što je jučer govorio predstojnik za bogoštovje i nastavu, g. dr. Stjepan Spevec. . . . .“ Pretjerivati ne valja nit u hvali, nit u kudnji. O. p.

Digitized by Google

god. 1874. i krajiških propisa za pučke škole od god. 1871.; u drugom nastoji pobiti prigovore protivnika osnove, poimence dra. Markovića i njegovih istomišljenika; a u trećem, u zaključku, apeluje na pučke učitelje, neka se ne dadu zavaravati krivimi proroci, već neka činom pokažu zahvalnost prama sadašnjoj vladi za blagodati, koje im ova osnova pruža.

Rišući u uvodu historički razvitak pučkoga školstva, pokaza ponajprije potrebu, da se donese jedinstven zakon o pučkoj nastavi za svu zemlju, pa iztaknu ono, što je vlada u osnovi novoga zakona kao bolje i shodnije poprimila iz zakona od god. 1874., što li iz krajiških školskih propisa od god. 1871. Sravnjujući dalje zakon od 1874. i propise krajiške od 1871. sa osnovom novoga škol. zakona tekom pojedinih njenih poglavja, spomenu poimence, da krajiški propisi nisu uvažavali konfesijonalnosti, kako to čini predložena osnova, pa da ova ide dalje u susret crkvenim oblastim i konfesijonalnim potrebam, nego zakon od god. 1874., premda je već taj zakon sretno kombinovao konfesijonalnost s obćenitošću škole.*) Iztaknu takodjer važnost i domašaj posebne glave o konfesijonalnih školah (VI. glave), kao i dodatak k §-u 23. redigov. osnove zakona (k §-u 23. novoga škol. zakona.)**) Tom je prilikom govornik oštro spočitavao umjerenoj opoziciji, što oni isti, koji su god. 1873. i 1874. pripadali onoj stranci, što je stvarala zakon od god. 1874., te koji su onda herostrati nazivali svećenike, što se usudiše prigovarati ondašnjoj osnovi sa konfesijonalnoga stanovišta, — da ti isti sada prigovaraju ovoj zak. osnovi, da je ona protivna vjeri i crkvi, prem ova osnova više ide u susret crkvi i konf. potrebam, nego zakon od god. 1874.; pa premda nisu članovi ni konzistorija, ni klera, ipak da hoće bolje znati prava i dužnost klera i konzistorija, nego ovi sami; oni pače da hoće biti bolji Srbi od samih Srba, oni kô da se ćute pozvanimi, pomiriti rimsku crkvu sa iztočnom i dr. sl.***)

---

*) Ako govornik pod obćenitošću škole misli školu zajedničku za sve konfesije, onda je ta „sretna kombinacija“ absurdum. O. p.

**) Mi taj domašaj i tu važnost ove VI. glave već poznamo, pa smo već i tu iznimku, što ju taj dohodak dozvoljava, ocienili naprvo na str. 71.—83. i 225. O. p.

***) Da su si oni, koji zakon od god. 1874. baš u pogledu konfesijonalnom godine 1874. živo zagovarahu, nedosljedni, ako sada u istom pogledu prigovaraju osnovi novoga škol. zakona od 1888., to je istina. Al zar se nisu od god. 1874. pa do god. 1888. uvjeriti mogli, da je i zakon od 1874. i nova zak. osnova od 1888. u tom obziru manjkava? Ili zar nisu god. 1874. i sami neki pristaše sadašnje umjerene opozicije ondašnjoj osnovi u saboru prigovarali baš u pogledu konfesijonalnom? Osim toga ne shvaća govornik stvar pravo, kad misli, da je jedino kler i konzi-

Digitized by Google

Spomenuvši nadalje još druge neke razlike medju ovom osnovom i dosadašnjimi zakon. odredbami i propisi glede polazka svakdanje škole i opetovnice, glede više pučke i učiteljske škole, prelazi na najvažniju točku, kojom se je i najduže bavio: *o pravnih i materijalnih odnošajih pučkih učitelja.* Ova točka i jest ona, koja se našega pitanja pravo i tiče.

„Što se tiče *pravnih odnošajah* učiteljstva“, veli govornik, „i tu je *vrlo velika razlika* postojala, odnosno postoji u jednom i drugom zakonu . . . .“

Govornik navodi zatim plaćevni sustav, kakov je postojao u starom provincijalu po škol. zakonu od god. 1874., a kakov je postojao u Krajini po propisih od god. 1871. (za sve učitelje 300 for., a za podučitelje 200 for. plaće), te kakov je opet sustav postojao u Krajini po novom propisu od god. 1880., (gdje su učitelji klasifikovani u 4 razreda.*)

Govornik nastoji brojevi i praktičnim primjerom dokazati, da je *s kvinkvenali* po jednom i drugom sustavu (10% temeljne plaće) bilo velikih težkoća. To da se je dogadjalo poimence tamo, gdje je učitelj prešao iz mjesta sa manjom plaćom na drugo mjesto s većom plaćom, a imao na predjašnjem mjestu već koji kvinkvenal; jer učitelj da je tražio, neka mu obćina plaća uz veću plaću i stečeni već kvinkvenal, pa je tako došlo do razmirica.**) Pravo veli govornik: „Ako se uzme, da kvinkvenal nije ništa drugo“ (Kako i nije. O. p.) „nego povišica plaće za to, jer je dotičnik ostao na istom mjestu sa istom plaćom, pak pošto je dotičnik došao u plaću, koja i njegovu prvu plaću i kvinkvenal nadmašuje . . . ., onda se je mislilo, da učitelj dotični neima prava na novom mjestu tražiti kvinkvenal.“***)

---

storij zvan, da brani prava crkve u saboru, u kojem konzistorij kao takav niti mjesta, niti prilike nema, da crkvu brani. To je dužan činiti svaki član sabora, bio crkovnjak, bio svjetovnjak, koji hoće da bude vjeran i iskren katolik. Tä zar su Mallinckroti, Windthorsti, Liechtensteini i bez broja drugi katolički članovi državnih i zemaljskih sabora, svećenici, duhovnici, ili ća biskupi? No o tom predmetu napomenut nam je nešta još kašnje u III. pogl. ove razprave. O. p.

*) Mi smo jedan i drugi sustav, i onaj po zakonu od 1874., i onaj po propisu od 1880. opetovano već naveli i promotrili (str. 593.—597., 612.—620. i dr.). O. p.

**) Te je razmirice trebala oblast jedan put za uviek riešiti kakovim posebnim propisom. O. p.

***) No s tim se skroz izpravnim pojmom kvinkvenala slabo slaže procedura, kojom se u praksi prama dot. vladinoj naredbi učiteljem podjeljuju kvinkvenali, kako smo to pokazali naprvo na str. 620. O. p.

Digitized by Google

Drži, „da se sustav kvinkvenalnih doplatakah dade u podpun sklad dovesti samo tamo, gdje je sbilja jedna te ista plaća ustanovljena, a ne ondje gdje ima više plaćevnih razredah. S toga imade državah, koje neimaju kvinkvenala, nego samo plaćevne razrede, kao Francezka.“

Vlada da se kod unifikacije plaćevnoga sistema *nije mogla odlučiti za sustav od god. 1874.*, jer da su tu oni, koji su se s početka dočepali najljepših mjesta, dospievali do velike plaće, dočim se drugi uza sav velik trud i revan rad nije mogao kroz godine i godine dostati boljega mjesta; a kod klasifikacije mjesta uz kvinkvenale predmnievalo se, da će učitelj ostati uviek na istom mjestu, što nije moći zahtievati.*) Al *niti krajiški sustav od god. 1880. vlada da nije mogla usvojiti,* budući da je uz tako malen postotak gornjih plaćevnih razreda (5% i 15%) kod promaknuća težko pravedno postupati, tako da je promaknuće u I., ili II. plać. razred zaista slično sgoditku u lutriji, budući da većinom visi o slučajnih okolnostih.**) „Za to je vlada mislila, da će biti najbolje i da će stvari pravednoj najbolje poslužiti, ako se uredi *jedinstvena plaća,* koja pripada učitelju bez obzira na mjesto na kojem služi i ako se promicanje u više plaćevne razrede dobro uredi.“

„Ja sam uvjeren,“ nastavlja govornik, „da će se to ovom zakonskom osnovom i postignuti. Naredjuje se doduše plaća od 400 for., a ta je za 5 for. veća nego prosječna plaća u Krajini, ali je nešto manja nego li u ovom gradjanskom dielu zemlje, dakle 400 for. temeljne plaće i poslie svake pete godine, koje je učitelj vršeći dužnost svoju, sproveo u službi, dobiva 50 for. više. Dakle svaki učitelj bez iznimke, koji vrši sve svoje dužnosti u obće, imati će 10 godinah 500 for., za 20 godinah 600 for. plaće itd.“

---

*) Tomu bi se dalo pomoći, a da ipak taj sustav ostane, koji svakako najbolje odgovara obćinskoj autonomiji, po kojoj obćine, medju kojimi imade i jako bogatih, al i jako siromašnih, i biraju i plaćaju svoje učitelje: mogla se je jednostavno odstraniti ona preogromna razlika medju plaćami pojedinih razreda, te odrediti toliku minimalnu plaću, da može i učitelj u manjem mjestu biti s njom zadovoljan. Tim bi ne stalo i neprilike sa kvinkvenali, ili bi se kvinkvenale, kako u Francuzkoj, jednostavno dokinuti moglo, a za to stalnu plaću razmjerno povisiti. Ta onako je čudna procedura kod dozvoljavanja kvinkvenala. O. p.

**) Ni tu ne polazi ta potežkoća od sustava plaćevnih razreda, već od nerazmjernih postotaka tih razreda; taj se je nerazmjer mogao umanjiti, a sustav ostaviti, premda nam se taj sustav čini manje u skladu sa obćinskom autonomijom i sa pravednim obzirom prama obćinam, imutkom toli nejednakim, nego li je bio plaćevni sustav od god. 1874. za stari provincijal. O. p.

Digitized by Google

„Vlada je držala, da ovo bolje odgovara interesom učiteljstva i moralu medju učiteljstvom, ako ovako uredi napredovanje svakoga pojedinca, posve neodvisno od slučaja, već jedino ovisno od savjestnoga i sdušnoga njegova rada."*)

Govornik razlaže zatim razlike medju novom osnovom i doondašnjimi zak. ustanovami *glede uprave* pučkih škola. O toj razlici govorit nam je u sliedećoj glavi.

Pobijajući govornik prigovore proti osnovi novoga škol. zakona, nastoji *oprovrći takodjer prigovor*, da je *tom osnovom novoga škol. zakona učiteljstvo materijalno i moralno uništeno*. Za prigovor onaj, „da je učiteljstvo izručeno nekakvomu *policajnomu* nadzoru", veli, da je „sam sobom sasvim netemeljit i smješan".**)

Što se tiče *materijalnoga* stanja pučkih učitelja, drži govornik, da mu valja mnogo krivih pojmova u učiteljskih i neučiteljskih krugovih o tom stanju izpraviti, ocrtavši u kratko stanje stvari. Onda navodi, kolika je temeljna plaća, kako dobiva učitelj stan i drva i po mogućnosti vrt, a gdje toga nema, stanarine 100 for.; kako su mu ostavljena na selu i zemljišta (u mnogo mjesta 15—20

---

*) Slično izjavio se je govornik o savjestnom i sdušnom radu učiteljevu i o vršenju dužnosti učiteljevih u svom govoru na početku gen. debate. [Vidi naprvo na str. 674. našu primjetbu pod **).] Mi imamo tu dvoje primjetiti. Ponajprije držimo *račun* govornikov *neizpravnim*, kad veli, da je plaća od 400 for. za 5 for. veća od prosječne plaće u postojaloj Krajini, a samo nešta manja od prosječne plaće u starom provincijalu. Mi smo (na str. 594. i sl. u opazci) na temelju službenih podataka za škol. god. 1877./78. izračunali prosječnu temeljnu plaću za prave, namještene učitelje staroga provincijala 463·61 for., dakle je sadašnja plaća ne za nešta, *već za 63·61 for. manja* od prosječne plaće u starom provincijalu; a za postojalu Krajinu izračunali smo (na str. 597. i sl. u opazci) za škol. god. 1879./80. prosječnu tem. plaću 382·50 for., dakle je sadašnja plaća ne za 5 for., *već za 17.50 for. veća* od prosječne plaće u postojaloj Krajini; za cielu pako zemlju dobili smo (na napom. mj.) prosječnu plaću 423·05 do 426·36 for., dakle svakako veću od sadašnje temeljne plaće. — Osim toga držimo, da ni po današnjem sustavu i po proceduri, koja se dan danas praktikuje kod podjeljivanja kvinkvenala, nije promicanje učitelja u višu plaću baš ovisno jedino od savjestnoga i sdušnoga njegova *„školskoga"* rada, već i od inih uslova i „radova", kako već biva med ljudmi. O. p.

**) Mi se ne bismo usudili taj prigovor onako lake ruke pobijati; no i o tom u sliedećoj glavi. O. p.

Digitized by Google

rali); kolik je kvinkvenal i koliko ga puta može dobiti, pa tako „naraste mu plaća za alterum tantum."*)

Sad nastoji govornik, navodeći statističke podatke, dokazati, da, „ako položaj našega učiteljstva sravnimo i sa Cislajtanijom, vidimo, da im naši učitelji nisu zapostavljeni"; a naročito, da se s mjestnimi doplatci „mogu dohodci učitelja izporediti i izravnati sa dohodci učiteljah ne samo u Gracu i Salcburgu, nego ako hoćete i u Beču,(?) a mogu se izravnati (?) i sa plaćama koje su učitelji uživali po zakonu od god. 1874., koji je nekim krugovom tako omilio." Dapače glede plaća po tom zakonu da stvari u praksi nisu baš tako ružičaste, kako bi tko mislio; jer mnoge obćine da su se u prvom zanosu odmah iza god. 1874. prenaglile, ter uvrstile svoje škole u toli visok plaćevan razred, da nisu više mogle snositi školskih tereta, pa od onda da su dolazile neprestane molbe za reklasifikaciju. Druge nasuprot obćine da nastoje svoje škole iz najnižega razreda u viši razred povisiti: dakle da se opaža obća težnja prama sredini od 400 for.**) On da radi toga nije zabrinut „za materijalno blagostanje našega učiteljstva, nego više zato, kako će zemlja snositi veće terete, koji se nanose ovim zakonom imenito u krajiškom dielu zemlje." S toga da i jest zakonom (u predposljednjem §-u) odredjeno, da se učiteljem, koji su do tada imali manju plaću od 400 for., ima nova plaća u tečaj staviti tek za tri godine iza proglašena zakona.

Govornik dokazuje, da ne zna za odredbu, koja bi u osnovi *moralno oštećivala učitelje*, pače neke odredbe ove osnove da su povoljnije po moralno stanje učiteljstva, nego one u zakonu od god. 1874., gdje učitelji učiteljišta nisu imali naslova „profesori", niti su bili glede doplatka uzporedjeni učiteljem srednjih škola, niti su se učitelji bez ulagivanja ljudem, stojećim izvan škole, mogli dočepati bolje plaće i dr. sl.***)

„No", nastavlja, „— ja slutim, da se nišani na onu ustanovu, koja odredjuje, *da se učiteljica odriče službe učiteljske, kada se udade.*"

---

*) 750 for. nije baš alterum tantum od 400 for; a to doživi k tomu od 100 učitelja jedva njih 4—5 (str. 598.); pa koliko godina uživaju ti sretnici (starci od najmanje 60 godina) taj „alterum tantum" ? O. p.

**) Da se na osnovu tih činjenica mora uzeti kao sretna sredina baš 400 for., a ne 450 for., ili 500 for., to je govornik slabo dokazao; jer od 700, 600, 400 i 350 sretna je sredina nešta preko 500. O. p.

***) Govornik ne kazuje jasno, koje on to ljude misli; no nije ih mučno pogoditi. O. p.

Digitized by Google

„Moram iskreno kazati, visoki sabore, da ja niti ovdje nemogu taj prigovor smatrati ma iole opravdanim. Jer, kad bi to stajalo, da one učiteljice, koje nisu udate, moraju nemoralne biti, onda bi se već god. 1874. bilo moralo reći, da se svaka djevojka, koja svrši preparandiju i želi biti namještena, mora prije udati.“ (Jako dobro!) „To pak nije bilo rečeno i moram kazati, da je to upravo uvreda za one učiteljice, koje već više godinah revno službuju i ponašaju se moralno tako, da im se ništa prigovoriti nemože, a ipak se udale nisu. To upravo vriedja takve učiteljice. Dakle niti ova ustanova nemože se smatrati da ide proti moralu, nego je dotična tvrdnja bačena onako kao što su i mnoge druge iz drugih razlogah, a ne iz razlogah ležećih u samoj osnovi.“*)

Govornik pobija zatim prigovor, *da se tom zak. osnovom stečena prava ruše.* On taj prigovor pobija na temelju posebna slučaja iliti primjera. Razlaganje mu je tu dosta nejasno, a stoji u kratko u tom, da dokazuje, kako se stečena prava za to ne ruše, jer se učiteljem ne će po novom škol. zakonu umanjiti ona veća plaća, do koje su po starom škol. zakonu do god. 1888. dospjeli, već im se taj višak u buduće računa u kvinkvenije i u osobni doplatak. Govornik dokazuje to opet na posebnom primjeru.**)

Sličnim načinom i jednako nejasno dokazuje onda govornik, opet konkretnim primjerom, *da je i glede mirovine novi škol. zakon,* dotično osnova novoga škol. zakona, *puno povoljniji po učiteljstvo, nego je bio zakon od god. 1874.*

Za primjer navodi slučaj, koji je ili umišljen, ili bar vrlo riedak, te zaključuje iz njega na mirovinu u obće: primjer taj jest, da koji učitelj sa 600 for. temeljne plaće iza navršenih 29 godina, a prije 30. ide u mir, dok ne bude ovaj zakon u kreposti, ili opet da ide u mir u rujnu, pošto je ovaj zakon stupio u krepost. Tu veli, da učitelj u prvom i u drugom slučaju ide

---

*) Mi smo govorniku od srca zahvalni za ovu obranu časti tolikoga broja svake hvale vriednih neudatih učiteljica, „usidjelica i čangrizalica“ po Lj. D. i po „Predstavci“ „Saveza učitelj. družtava“. O. p.

**) Da se taj višak po §-u 132. n. šk. zk. učiteljem uračunava u daljnje kvinkvenije tako, da taj višak nadoknadjuje te doplatke, te im u istinu plaća više ne raste, ma kako dugo službovali, kako bi bila rasla po zakonu od god. 1874., upravo u tom nazrievaju dotični učitelji, da im se novim zakonom oštećuju stečena već prava. Jer oni vele, da dekretom svoga imenovanja nisu samo stekli pravo na povećanje svoje temeljne plaće do god. 1888., već i nadalje, dok služe, odnosno do 30. godine službovanja. Ako to nije baš posve jasno, ipak držimo, da bi bilo posve u redu, da im se taj višak ne uračunava u kvinkvenije. O. p.

Digitized by Google

u mir sa većom plaćom, nego bi ju imao po zakonu od god. 1874. U tom je dokazu kriva predmnieva, da je zakon već u rujnu u krepost stupio, dočim je to bilo tek 31. listopada; onda što uzima za primjer plaću od 600 for., što su ju dosta riedki imali; i napokon što ne spominje, da vlada može s mirovinom otegnuti do poslie navršene 30. godine, kad bude učitelj imao manju mirovinu po novom, nego bi ju imao po starom škol. zakonu.

Govornik iztiče i to, „da su za učiteljstvo ovom zak. osnovom *mirovinski propisi* .uvedeni *tako povoljni*, kakovih nigdje u cieloj austro-ugarskoj monarkiji niti učiteljski niti neučiteljski stališi neimaju."*)

Medju ostalim priznaje i sam govornik, da su riedki oni sretnici, koji će doživjeti 40. godinu službovanja i tako poći u mir sa podpunom mirovinom, a tim i sam obara vriednost svoje predjašnje pohvale novoga zakona, po kojoj učitelj dolazi sa 7 kvinkvenala do plaće, koja iznosi „alterum tantum" temeljne plaće.

Pa ipak *nastoji na koncu pobijati još prigovor proti 40-godišnjemu službovanju*, držeći taj prigovor „posve netemeljitim".

Za dokaz tomu navodi prvo to, da nisu stvar bili osbiljno promislili oni, koji su u Hrvatskoj za učitelje pučkih školah odredili, da mogu ići nakon 30 godinah službe u mir s cielom plaćom";**) po toj odredbi da sada učitelj, „*koji još nije navršio 50 godinah, imade pravo*, da sa cielom plaćom ide u mir."

„Sada imade u razpravi", veli, „slučajevah, gdje učitelji imadu 30 godinah službe, a jedva su navršili 48 godinah."***) Na

*) Rado priznajemo, da su ti propisi, osobito oni, koji se tiču obskrbe učiteljskih udova i sirota, za učitelje vrlo povoljni i čovjekoljubivi; al za to ipak ne bismo se usudili podpisati ovu preveliku hvalu, kojom govornik te propise uznosi. Tä i sami smo vidjeli naprvo kod dotičnih §§-a, da su ti propisi većinom preneseni iz propisa krajiških; i samo „Obrazloženje" vladino kazuje nam, kako smo čuli, da su ti propisi i do tada manje više vriedili u praksi, ako i nisu bili u školskom zakonu izrikom i pojedince navedeni; i samo „Obrazloženje" veli, da ti propisi većinom vriede u obće i za druge činovnike. (Naprvo na str. 655. i sl.) Pa ako i jesu ti propisi u neke povoljniji po učitelje, nego slični propisi kod nas i druguda za ine činovnike, ne valja zaboraviti, da si drugi činovnici nisu onako težkimi žuljevi stvorili mirovinsku zakladu, kako su to kod nas učinili učitelji. O. p.

**) Tako lakoumna dakle bila je ondašnja vlada. Al i god. 1888. bijaše pripadnika vladajuće stranke, koji bijahu god. 1874. pristaše ondašnje vlade. O. p.

***) Da bude takov slučaj uz 30-, odnosno po predlogu odbor. izvjestitelja 35-godišnje službovanje moguć po novom škol. zakonu, koji je učiteljsku školu na 4 godine proširio, morao bi pripravnik učiteljsku

Digitized by Google

to nadovezuje kao daljnji razlog za 40-godišnje službovanje i to, da je tako s malom iznimkom po svoj austro-ugarskoj monarkiji,(?) a hrvatski narod da fizički nije slabiji od drugih naroda.*)

Govornik *zaključuje svoj govor pozivom na pučko naše učiteljstvo*, veleći:

„Vlada očekuje pouzdano i uvjerena je, da će učiteljstvo skoro upoznati i zahvalno prihvatiti sve blagodati,(?) koje su mu ovim školskim zakonom namienjene, te da će požrtvovnim, uztrajnim radom, sdušnim vršenjem svih dužnostih svojih pokazati, da je vriedno brige, koja se u njegov boljak ulaže i opravdati žrtve, koje se ovim zakonom zemlji nanose; a neće se dati zavesti na stranputice niti prietnjami niti obećanji niti podrugivanjem krivih prorokah,**) koji bi učiteljstvo bez dvojbe u zviezde kovali, da sliede njihove stope; ali se za cielo dalje nebi brinuli za njegov udes i njegovo djelovanje“.***)

„U to ime ja sam tako slobodan vis. sabor zamoliti, da se primi ova zak. osnova za podlogu specijalne debate. (Dugotrajno Živio!)“ („Nar. Nov.“ 1888. br. 152.). —

školu nastupiti sa dobom izpod 14, odn. 9 godina! Je li dakle s toga razloga trebalo vrieme službovanja proširiti baš na 40 godina? Govornik ne veli, koliko ima takovih slučajeva, kakovih napominje; ne spominje te velevažne okolnosti, da učitelj, navršivši po starom škol. zakonu 30 godina službe, postaje samo „sposoban za mirovinu“, a da ga vlada ne mora umiroviti, ako je još krepak, te još i nadalje služiti može. Za to sav taj njegov dokaz hramlje. [Vidi str. 662. op. ***)]. O. p.

*) I opet ne spominje toga, da su si naši pučki učitelji svojimi žuljevi stvorili svoju mirovinsku zakladu; niti da su kod nas pučki učitelji od vajkada uživali pogodnost 30-godišnjega službovanja, to jest još iz vremena, kad im je tu pogodnost potvrdio negdašnji „systema scholarum“, od godine 1834., da im se dakle tom novom ustanovom uništava pravo, uživano već preko 30 godina; napokon ne spominje, da je u nas učiteljevanje spojeno s mnogo više nepogoda i težkoća, nego po drugih naprednijih zemljah. Za to i ovaj govornikov dokaz slabo šta dokazuje. O. p.

**) Ovo je punctum puncti. — Koji su pako to krivi proroci? O. p.

***) Tako su govorili i oni, koji su god. 1874. stvarali novi škol. zakon. No govornik i sam priznaje, da su ti krivi proroci u svojoj nepromišljenosti učiteljstvu i odveć pogodovali, a preuzv. ban sam se je izjavio, da su do onda prevelike učiteljske plaće i školske palače obćine odvraćale od osnivanja škola. Koja dakle izjava vriedi? A misli li govornik pod „krivimi proroci“ nekoga drugoga, bit će rado i sam izkusio onu staru rečenicu: „Unter'm Krummstab ist gut leben“. O. p.

Digitized by Google

I tim zaključujemo glasove zastupnika i vladinih i narodnih u saboru god. 1888. ob ovom predmetu, o materijalnom pitanju pučkoga učiteljstva našega, kako je to pitanje riešio novi školski zakon od god. 1888.

Čuli smo, što je o tom pitanju izjavilo i učiteljstvo u „Predstavci“ „Saveza učit. družtava“; što je izjavila sama vis. vlada u „Obrazloženju“ osnove; što su izjavili saborski zastupnici i vladini i narodni: preostaje nam još, da izrečemo i svoj konačni sud o tom veleważnom pitanju. —

IV. Što sudimo mi o materijalnom pitanju pučkoga učiteljstva našega, kako je to pitanje riešio novi škol. zakon od god. 1888.? poimence:

1. je li predjašnji (do god. 1888.) način uzdržavanja i obskrbe pučkoga učiteljstva bio shodan, a za učitelja dostatan?

2. ako nije bio ni shodan ni dostatan, je li osnova novoga škol. zakona, dakle novi (sadašnji) školski zakon taj način bolje uredio?

3. ako ga jest bolje uredio, je l' taj način posve shodan i dostatan?

4. ako nije posve shodan i dostatan, kako bi ga trebalo u buduće bolje urediti?

Odgovor na prva 3 pitanja dali smo već naprvo na početku svoje razprave o tom pitanju (na str. 591.).

Taj odgovor vriedi jednakim načinom i sada, pošto smo saslušali razne kompetentne glasove o tom pitanju i tim glasovom odmah dostavljali i svoje primjetbe, svoje mnienje. U tih smo primjetbah svoj sud o tom pitanju već i izrekli i ujedno dostatno obrazložili, te nam ovdje ne preostaje ino, van taj svoj sud ponoviti i napomenute razloge svoje u kratko sabrati, *pa će iz njih sam po sebi sliediti odgovor na 4. pitanje.*

Odgovaramo dakle:

1. *Način uzdržavanja i obskrbe pučkih učitelja*, kako su ga bili uredili *i škol. zakon od god. 1874. i krajiški propisi od god. 1871. i 1880., nije bio shodan, nije bio za učitelja dostatan.* Jer veći dio pravih učitelja (preko 41% svega učiteljstva) imao je *temeljnu plaću* od kukavnih 350 for. (a podučitelji čak samo 210 for.), te bio učitelj kako mu drago revan i vrstan, jedva se je kada dovinuo u starom provincijalu na koje mjesto više plaće, a u predjašnjoj Krajini u viši plaćevni razred, poradi neznatna postotka viših plaćevnih razreda (u provincijalu I. razreda 8%—9%, II. razreda 20%—21%; u Krajini I. razr. 5%, II. razr. 15%); a plaća i najvišega plać. razreda u Krajini bila je samo 500 for. — Od tih

Digitized by Google

350 for. mogao se je učitelj za cielih 30 godina revna službovanja podići u provincijalu tek do 560 for., a u Krajini za punih 40 godina samo do 630 for. Bila je dakle najniža plaća premalena, a plaća u obće vrlo nerazmjerno porazdieljena.

Kvinkvenali (10% tem. plaće) bili su svakako premaleni, a jer su visili o veličini temeljne plaće, bili su, kao što i plaće same, vrlo nerazmjerno porazdieljeni, ako ih je učitelj još i dobio. 15% *stanarine* takodjer nije bilo dostatno, naročito ne u gradu.

Premalena bila i *plaća podučitêlja* od 60% temeljne plaće pravoga učitelja; premalena *nagrada* od mjesečnih 25 for. za *namjestne* pučke učitelje, a 30 for. za namjestne gradjanske učitelje.

Obćenita odredba §-a 141. staroga škol. zakona, da „*glede mirovinskih pristojbah* za učitelje, njihove udove i sirotčad, zatim glede uzgojnih prinesakah i milostinjah valjaju oni isti propisi, koji obstoje i za druge javne činovnike", nije bila shodna: jedno, što tako učitelji nikad nisu pravo znali, kakova u tom prava imadu, a drugo, što se je na temelju toga §-a učiteljem mirovina neshodno odmjerivala na osmine temeljne plaće. I *prinosi za mirovinsku zakladu* jesu previsoko odredjeni, osobito za neboge učitelje najnižega plaćevnoga razreda, koji su sa svojom plaćom jedva životarili; a *vjerenički prinos* ne traži se kod nijednoga činovničkoga movno stališa, već samo kod pučkoga učitelja.

Sve je ovo na dlanu iz onoga, što smo do sada rekli o tom pitanju.

2. *Novi školski zakon od godine 1888. svakako je taj način bolje i shodnije uredio.*

On je tu *godišnju plaću* tako uredio, da je za svu zemlju uveo isti plaćevni sustav, a taj jest, da je odredio takovu temeljnu plaću, koja je za učitelje definitivno namještene za 50 for. veća od predjašnje najmanje temeljne plaće (400 for. mjesto 350 for.). Odstranio je predjašnju preveliku razliku i predjašnji nerazmjer u temeljnih plaćah.

On je za *stanarinu* odredio stalnu svotu (100 i 150 for.). On je i isto učinio i sa *kvinkvenali,* koji sada ne vise o kolikoći plaće. Ubraja i 2 godine privremene službe za polučenje kvinkvenala. Učiteljem po gradovih udielio je *mjestne doplatke* prilično liepim iznosom od 60—300 for.

Odredio i prilično liepu *stalnu plaću privremenim učiteljem* u iznosu od 350 for., te 100 for. *stanarine,* dokinuvši predjašnju neshodnu ustanovu „podučitêlja". Odredio, da se u *mirovinu* broje

Digitized by Google

godine, provedene iza položene služb. prisege u svojstvu privremenoga učitelja. Odredio, da se i namjestnim učiteljem mogu priznati službovne godine, ako su redovito osposobljeni bili.

Učitelje učit. škola izravnao glede kvinkvenala, mirovine i obskrbe sa učitelji sred. škola. Odredio *učiteljem vježbaonica* veću, pače razmjerno i preveliku temeljnu plaću, veću stanarinu i veće kvinkvenalne doplatke. Odredio točnije i po učitelje povoljnije pojedine ustanove glede mirovine i obskrbe učitêlja i njihovih udova i sirota, nego je to bio učinio zakon od god. 1874.

Napokon držimo shodnijim, što novi škol. zakon izključuje *udate učiteljice* od učiteljske službe, odredivši im iza 5 godišnje službe odpravninu u iznosu jednogodišnje zadnje plaće. Premda se ne da poreći, da imade i važnih razloga proti toj odredbi, naročito u naših prilikah, ipak držimo razloge za tu ustanovu odlučnijimi od onih proti toj ustanovi, te ne možemo, a da se ne pridružimo sudu onih vladinih i narodnih zastupnika u sab. odboru i u saboru, koji su tu odredbu usvojili i temeljito obranili.

Da nije novi škol. zakon nesrećom usvojio *40-godišnje službovanje* kao uvjet za podpunu mirovinu, te da je k tomu prihvatio predlog onih odbornika, koji su nastojali, *da se temeljna plaća poveća* na 500 for., ili bar na 450 for., bio bi materijalno pitanje pučkoga učiteljstva ne samo povoljnije po učitelje riešio, nego ga je bio riešio predjašnji zakon školski od god. 1874., ili krajiški propisi od god. 1871., odnosno od god. 1880., već bi to pitanje bio riešio tako, da bi učiteljstvo moglo biti prilično zadovoljno sa svojim materijalnim položajem u naših sadašnjih prilikah. Al toga zakon školski od god. 1888. nije učinio, pa s toga i još s drugih razloga odgovaramo na treće pitanje:

3. *Način uzdržavanja i obskrbe pučkih učitelja, kako ga je uredio novi škol. zakon, ipak nije posve shodan, niti je dostatan za učitelja.*

Nije ni shodno, ni dobro po učitelje, niti je u skladu sa autonomijom obćina, koje svoje učitelje same plaćaju, da se je za sve učitelje, bez razlike mjesta, *odredila jednaka temeljna plaća;* jer tako se ne daje obćini na volju, odredjivati učiteljem svojim veću, ili manju plaću, prama većemu, ili manjemu imovnomu stanju obćine. Imao se je dakle u glavnome pridržati plaćevni sistem, kakov je postojao u starom provincijalu, te ga protegnuti na cielu zemlju, al tako, da se je *odredio veći minimum plaće,* nego je bio onaj od 350 for. Najniži plaćevni razred imao se je odrediti sa

Digitized by Google

500 for., ili bar sa 450 for., najviši sa 700 for., pa ne bi ni učitelj najnižega razreda zavidjao svomu kolegi višega razreda.

Ne reci, da i sada ostaje obćinam na volju, odrediti učiteljem veću plaću, pošto su dozvoljeni mjestni doplatci; jer ovi su doplatci uvedeni samo za gradove i poveća mjesta, a ne za pomanja sela, (tako bar zakon glasi), gdje ipak imade i na selu i te kolike razlike u imovini medju pojedinimi obćinami; a k tomu se ti *mjestni doplatci ne računaju u mirovinu.*

Temeljna plaća *od 400 for. svakako je premalena;* mi smo naprvo izračunali, da je ta plaća manja i od prosječne temeljne plaće za cielu zemlju do god. 1888., a kud i kamo manja od prosječne tem. plaće za stari provincijal.

Kvinkvenale trebalo je ustanoviti ne po postotcih, već stalnom svotom od 50—60 for., kako je to i učinio novi škol. zakon, al se ti kvinkvenali nisu smjeli ograničiti na stalan broj godina, već je trebalo odrediti toliko kvinkvenala, koliko petgodišta učitelj služi, ma služio i preko broja službovnih godina, potrebnih za cielu mirovinu. Još bi pravednije bilo, da se mjesto kvinkvenala odrede anali, ili bienali, t. j. jednogodišnji, ili bar dvogodišnji doplatci kao povišenje temeljne plaće, po 10 for., dotično po 20 for. To bi bilo pravednije, a učitelji bi radje što duže služili, ako mogu i preko broja potrebnih za cielu mirovinu službovnih godina služiti, kad znadu, da im se svake godine, ili bar svake druge godine plaća povišuje. Hoće li se napustiti ustanovu kvinkvenalnih doplataka, jer da nije u skladu sa plaćevnim sistemom mjésta, ne bismo ništa imali tomu prigovoriti, al bi onda valjalo za pojedine plaćevne razrede odrediti plaću od 600—800 for.

Ima glasova u učiteljstvu, da se napuste svi doplatci i svaka mirovina, al neka se za sve stalno namještene učitelje nižih pučkih škola odredi jednaka godišnja plaća od 700 for., a za učitelje viših pučkih škola od 900 for., pa će se učitelji sami moći pobrinuti za obskrbu i svoju i svoje porodice. Koliko nam se taj sistem mili u teoriji i sa svoje jednostavnosti, toliko ga ne držimo u praksi shodnim; jer kakav je već čovjek, jedva bi mu i od te plaće što preostalo za stare dane.

Daljnja je rana škol. zakona od god. 1888., što se po §-u 132. *iznos*, kojim je doondašnja plaća kojega učitelja *nadmašila* plaću onim zakonom ustanovljenu, *uračunava u svaku povišicu plaće, nastalu petgodišnjimi doplatci.* Ako to i nije možda baš na dlanu, da se time „ruše stečena prava“, ipak držimo shodnijim, kako je imao

Digitized by Google

stari zakon škol. od god. 1874., „da se taj višak nesmije uračunati u kvinkvenalne doplatke".

Nadalje je u novom škol. zakonu na gore, što se po §-u 122., kako netom rekosmo, *mjestni doplatci* ne ubrajaju *u mirovinu,* pače ni onim, koji su svojim imenovanjem prije novoga škol. zakona stekli pravo na to; tim se svakako ruše stečena već prava. To je po umirovljena gradskoga učitelja tim teže, što su njegove osobne prilike većinom takove, da će i mirovinu redovito u gradu uživati, gdje njegovim umirovljenjem naravno ne prestaje skupoća živeža. [Vidi op. pod ***) na str. 664.]

No najveća je rana u škol. zakonu od god. 1888., **što je vrieme službovanja, potrebno za podpunu penziju, od 30 godina produžio na 40 godina,** tako da će tu blagodat podpune penzije po izjavi samih branitelja 40-godišnjega službovanja vrlo riedki sretnici dostići, to jest od 100 učitelja četvorica, ili petorica. Mi smo već prvo, prosudjujući navedene glasove o toj ustanovi, u svojih primjetbah dostatno pobili razloge, kojimi su zastupnici vladini nastojali, obraniti tu ustanovu. Da se onakove, ili slične uredbe glede obskrbe učitêlja prihvate, kakove smo mi malo prvo naveli, na pose, da se nije ograničio broj kvinkvenala, ili uveli anali, ili bienali, mi smo uvjereni, da ne bi nijedan učitelj išao prerano u penziju. *Da se je odredilo bar 35 godina, još bi se moglo reći, da je novi škol. zakon u cielome puno povoljnije riešio materijalno pitanje učiteljstva, nego je to bio riešio zakon od god. 1874.;* al ovako ova ustanova 40-godišnjega službovanja, pak premalena temeljna plaća od 400 for., a k tomu ograničenje kvinkvenala i poznata škrupulozna procedura kod podjeljivanja tih kvinkvenala: — *sve to malo ne posve zasjenjuje one blagodati, što ih je novi škol. zakon donio učiteljem svojimi ostalimi liepimi ustanovami o mirovini, na pose ob obskrbi njihovih udova i sirota, koje mi ustanove dakako rado odobravamo i prihvaćamo.**)

4. I tim smo ujedno odgovorili i na *četvrto pitanje,* koje naprvo postavismo: *kako bi se imao u buduće urediti način uzdržavanja i obskrbe pučkih učitelja, te njihovih udova i sirota? Onako, kako smo to evo do sada u odgovoru na treće pitanje predložili i ocrtali.*

Budi nam ovdje dopuštena još jedna primjetba, ali bez zamjere, jer se ne radi ob osobah, već o stvari.

---

*) Ako je za učiteljstvo srednjih škola zakon od 18./3. 1892. u §-u 22., kako znamo, odredio 30-godišnje službovanje, a ne 40-godišnje, kako za ostalo činovničtvo, postoje za cielo slični razlozi, da je zakon škol. od 1888. to isto odrediti morao i za pučko učiteljstvo.

Digitized by Google

Ako itko, a ono bismo mi, koji smo po svom zvanju najuže spojeni sa službom učiteljskom, sa školom, od srca željeli našemu pučkomu učiteljstvu takov materijalan položaj, da mu bude vremeniti obstanak posvema obezbiedjen, e bi se tim veselije i bez zapreke mogao svom dušom posvećivati uzvišenoj zadaći zvanja svoga; jer ako učitelj kuburiti mora, trpi uz to najviše škola, trpi školska mladež.

Al uza sve to opažamo činjenicu, koja mora da neugodno dira svakoga prijatelja škole i učiteljstva. Prije god. 1874. pučki su učitelji bez dvojbe imali slabiju materijalnu eksistenciju, barem manju godišnju plaću: pa evo prije se nije čulo toliko tužaljka na materijalnu biedu, na slabu plaću, nije bilo toliko nezadovoljstva medju učiteljstvom, kako iza godine 1874., pa sve do danas. God. 1888. plaća se učiteljem, ako ne povećala, u cielom ipak nije ni umanjila: pa ipak čuješ i danas takovih glasovah sa svih strana, osobito po gradovih; nije ni danas učiteljstvo zadovoljno sa svojim materijalnim položajem.

Što je tomu uzrok? Bit će bez dvojbe istina, da su učitelji prije god. 1874. imali manju plaću u novcu, al da im je materijalni obstanak s drugih dohodaka, po učitelja nipošto nedostojnih, jer i po svećenika dostojnih, ipak bio prilično obezbiedjen, osobito na selu. A spomenimo se i toga, u kako je liepu često odnošaju mnogi učitelj na selu živio sa svojim župnikom, tako da je halabuka o negdašnjem nedostojnom odnošaju učiteljstva prama svećenstvu u istinu više umjetna, proračunana, nego naravna i osnovana. Pisac je imao i sam puno puta prilike, govoriti o tome sa starijimi učitelji, koji su mu tu istinu svaki put potvrdili. Bilo je istina i zloraba; al gdje ih nema? — Bit će i u tom nešta istine, da današnja neumjerena obća težnja za užitkom, težnja materijalistična, nije, kako je i naravno, ni na učiteljstvo ostala bez uticaja. — Bit će napokon i to istina, da su družtvene potrebe danas veće, da je život danas kamo li skuplji, nego prije god. 1874. — Al mi bi se usudili natuknuti još jedan razlog, koji je napokon u savezu sa netom spomenutim razlogom.

Držimo, da je velika pogreška i mana škol. zakona od god. 1874., a još više novoga od god. 1888. i ta, što je uvjete za nastup učiteljske službe, dakle pripravu za učiteljsko zvanje previsoko postavio, prenapeo; što je i zahtjeve i terete učiteljskoga zvanja u *pučkoj* školi odveć povećao; što je učiteljstvo postavio u položaj, koji ne odgovara njegovu praktičnome učiteljskomu zvanju i životu;

Digitized by Google

što je preveć napeo naobrazbu umnu, bar u teoriji, prenatrpao pripravnike učiteljske svakovrstnim neprobavljivim znanjem, — a to nije isto, što veća naobrazba, premda je dobro, i u tome ne prekoračiti naravne granice. Tim je zakon školski mnogoga učitelja doveo do toga, da si umišlja, da mu valja u družtvu ljudskome prama svojoj tobož „višoj“ naobrazbi zauzimati puno više mjesto, viši položaj, nego što je faktični položaj njegov do sada bio, i kakov će nuždno i nadalje ostati, jer to zahtieva nuždni družtveni poredak.

Od tuda onda s velike strane nezadovoljstvo. Ako se pučkomu učitelju neprestano govori, da bi on morao biti akademički naobražen, da uzmogne uspješno djelovati, — što je gola neistina, protivna i zdravu razumu i izkustvu —; ako se i naobrazba i nauka u učiteljskoj školi nastoji izjednačiti naobrazbi i nauci na sveučilištu: onda dakako da učitelj ne će biti zadovoljan ne samo sa 400 for., nego ni sa 700 for. tem. god. plaće; jer ako mu je naobrazba ravna onoj akademičkih gradjana, on dosljedno očekuje, da mu bude i budući materijalni položaj ravan položaju profesora, sudaca i dr. činovnika, koji su se akademički naobrazili za svoje zvanje. Pa ipak niti je bio, niti će biti ikada ni kod nas, ni drugdje materijalni položaj pučkoga učitelja ravan onomu drugih činovnika, akademički naobraženih: jednostavno za to ne, jer je to nemoguće, neizvedivo. E, onda mora nuždno nastati vječno nezadovoljstvo u učiteljskom stališu, onda mu mora dozlogrditi čedan onaj, al za to ipak pred Bogom velezaslužan položaj, što ga zauzima kao učitelj i otac malenih na selu, pak i u gradu: položaj i zvanje pučkoga učitelja.

Uzmi k tomu, da se dan danas naobrazba srca, hoću reći kršćanska naobrazba, *duh religijozni*, kod naobrazbe i priprave učiteljske sve više u nehaj baca, zapostavlja, onda je lako razumjeti, da je velik dio učiteljstva nezadovoljan sa faktičnim materijalnim svojim položajem.

Tko stvar prosudjuje, ne kroz naočare staliških predsuda i jednostranoga stališkog ponosa, već objektivno i triezno, morat će priznati, da smo tim pogodili, ako ne sve, a ono jedan od glavnih izvora nezadovoljstvu i tolikim tužaljkam na materijalno stanje medju pučkimi učitelji. To je natuknuo i zastupnik Gjurković u odborskoj razpravi o materijalnom pitanju učiteljstva (dne 1./6. 1888.), kad je rekao, da on nalazi uzrok nezdravomu socijalnomu i političkomu uplivu učiteljstva ne toliko u materijalnih pitanjih, koliko u naobrazbi na preparandijah, te da bi se morao sistem pedagogijski više kvalitativno, nego kvantitativno reformovati.

Digitized by Google

Držimo, da nam je, završujući ovu važnu po naše pučko učiteljstvo glavu škol. zakona, slobodno o njoj reći: **U toj glavi novi škol. zakon u cielome nije bolji po kršćanski uzgoj, a jedva povoljniji po učitelje,** pače u nekih točkah, stežući naime još više uticaj obćine, dakle i porodice i crkve u imenovanje učitelja, **još je po crkvu i porodicu, po uzgoj kršćanski gori, nego je bio stari škol. zakon od god. 1874.** — —

Zaključujemo, kako smo obećali, ovu glavu svoje razprave *uvodnim člankom iz „Obzora“* od 30. lipnja 1888. br. 149. pod naslovom: *„Učitelji javni činovnici“*, jer nam i taj članak potvrdjuje naš sud o toj glavi škol. zakona. Mi taj članak donosimo doslovce, izpustivši ono, što je više naravi osobne i političke. Ne ćemo tim dakako, da prisižemo na svaku rieč u tom članku, al u cielome ne da mu se poreći istina.

Članak glasi:

„Danas započela je u saboru razprava o zakonu, kojim se uredjuje pučka nastava. Hrvatsko učiteljstvo čeka težkom mukom rezultat ove razprave, jer se još uviek nada, da će se predložena osnova pogledom na materijalne odnošaje učiteljstva na bolje okrenuti. Koliko je do nas mi bi bili spremni sve učiniti, kako da se našem pučkom učiteljstvu pripravi položaj takav, kako će svoje sveto zvanje moći što uspješnije vršiti. Mi ovom sgodom u interesu stvari zaboravljamo kako je hrvatsko učiteljstvo prije 14 godina*) diglo kuku i motiku proti školam konfesijonalnim te kako mu je bilo samo do toga, da se izkopa iz tih „„nesretnih popovskih rukuh““.... Mi nebi nikada bili voljni hrvatske pučke učitelje proglasiti za činovnike državne ali kad je to već učinjeno, tada zahtjevamo, da oni budu u svemu ravni državnim činovnikom,**) ali toga upravo nije bilo dosada a još će manje biti po osnovi, koja se sada razpravlja u saboru.“

„Dosta će biti, ako uzmemo u ruke skrižaljku, po kojoj se uredjuju plaće pisarskoga osoblja kod županija i kot. oblasti. Kod ovih je oblasti najmanja plaća ustanovljena na 500 fr. i 100 fr. stanarine za osoblje pisarsko,***) a to su ljudi, koji obično ne-

---

*) Godine 1873./4. prigodom stvaranja škol. zakona. O. p.

**) Mi ne bismo rekli: „u svem ravni“, već: „materijalno njim ne zapostavljeni“. O. p.

***) Pisarski oficijali kod županijske oblasti imadu 600 i 700 for. plaće i 100 for. starine. O. p.

Digitized by Google

imaju nikakovih nauka, koji već sa 20. godinom, ako ne i prije, mogu stupiti u službu. Pučki učitelj naproti, koji je bez sumnje strukovnjak, ne samo da mora svršiti barem dolnju realku ili gimnaziju, nego još i četiri tečaja učiteljske škole, a osim toga dvogodišnju praksu, on u najpovoljnijem slučaju prije 21 godine nemože stupiti u definitivnu službu; taj pučki učitelj, koji ako neće da otupi, mora povrh toga sav svoj život učiti, a ima ipak manju plaću od zadnjega pisara u političkoj službi. Što više isti podvornici imadu redovito samo za 100 fr. manje od učitelja, dapače ima u Zagrebu kod višjih oblasti podvornika sa 400 pače i 500 fr. plaće, 80 fr. stanarine i 40 fr. prinosa za odjela. Zar je doista moguće, da hrvatski sabor pučkoga učitelja izjednači makar i sa prvim podvornikom u Hrvatskoj i Slavoniji? Reći će se, da pisarsko osoblje neima kvinkvenija, a učitelji da mogu dobiti sedam kvinkvenija po 50 fr., ali netreba zaboraviti, da je učitelj ipak nešto više od pisara, da je kvinkvenij sav izgled na popravak njegovog materijalnog položaja tečajem njegovoga mučnoga i napornoga rada, pak svaki pisar ima nade bude li čestit i revan, da može dostići plaću ne samo do 700 fr. nego i do 1000 fr. s 200 fr. stanarine. Nu kakov je zadatak i najvrstnijega pisara, ako se prispodobi sa zadatkom pučkoga učitelja? Narod povjerava učiteljem najdragocienije svoje blago, djecu svoju, jao si ga narodu, budu li se učitelji držali poslovice: kakva plaća takov rad.*) Narod svjestan neće se plašiti i većih žrtva doprinositi za uzgoj i obuku svoje mladeži, on neće cincariti ondje, gdje cincarenje može biti od štete po vlastiti njegov obstanak. Mi nezahtjevamo obilnih plaća za učitelje pučkih škola, ali zahtjevamo, da učitelj ima barem toliko, da nebude ni gol ni bos, ni gladan komadića kruha."

„Danas si može čestit i marljiv radnik ciepanjem drva zaslužiti u Zagrebu na godinu do 400 fr., a toliko se kani dati i pučkomu učitelju! Kad su već proglašeni učitelji za javne činovnike, neka budu njima ravni ne samo u dužnostih nego i u pravih. Ali

*) Učitelj, koji ljubi svoje zvanje, koji ga pravo pojima po principih sv. vjere, ne će istina nikada tako govoriti; za to se ota prispodoba ne da mak na konac tjerati. U Dalmaciji i Tirolu ima župnika, koji su do sada imali manji dohodak, nego ga je imao kod nas učitelj najnižega plaćevnoga razreda; a tko će reći, da je s toga bio postavljen izpod službe pisarske ili podvorničke. Al dakako, ako je zakon učitelja proglasio činovnikom, onda je pravedno, da mu kao činovniku i plaću mjeri. I u tom smislu vriedi ta prispodoba podpuno. O. p.

Digitized by Google

te jednakosti neima u predloženoj osnovi ne samo glede plaće nego ni glede mirovine."

„Svaki javni činovnik plaća od svoje plaće jednu trećinu u ime pristojbe, koja bi po pravoj svojoj namieni imala služiti u svrhu mirovinskoga fonda. Okolnost ona, da su te pristojbe izgubile danas taj karakter, te da nose karakter poreza u stvari nemienja za činovnika ništa. A kako je s pučkim učiteljem? On plaća povrh taksa za imenovanje u ime pristojbe za mirovinsku zakladu 25%, i osim toga svake godine 2%; dakle učitelj, koji je počeo s plaćom od 400 for. te redovito dobivao svoje petgodišnje doplatke, i to njih sedam po 50 for., platiti će za 40 godina službe u mirovinsku zakladu ukupno 657 for. 50 nvč.*) neuzev u obzir doplatke funkcijonalne, naproti će činovnik, koji ide u mir u vrieme kad navršuje 40 godina svoje službe, te koji ima u to vrieme plaće 750 for. kao i pučki učitelj, platiti u ime pristojbe samo jednu trećinu, dakle 250 for., t. j. učitelj plaća redovito 407 for. 50 nvč. više pristojbe nego li činovnik sa istom plaćom? Je li to pravedno? Ali nije ni to sve — pučki učitelji imadu još nositi tereta što ih nemaju javni činovnici druge vrsti".

„Tako je svaki učitelj pučki dužan kad se ženi platiti tako zvani vjerenički prinos od 50 fr. a. vr. u mirovinsku blagajnu; nu nijedan naš činovnik javni, pak makar njegova žena imala preko hiljade forinti mirovine, neplaća niti jednoga novčića; samo siromak pučki učitelj, komu predložena osnova nagradjuje trud i muku poput podvornika, mora i u tu svrhu doprinieti žrtva što ih nijedan drugi činovnik neima. U takovih i sličnih točkah nije bilo volje izjednačiti učitelja s javnimi činovnici, ali tamo gdje im se takovim izjednačenjem oduzimlju dosadanje pogodnosti tamo postaju oni jednaki javnim činovnikom kao što n. pr. kod četrdesetgodišnjega službovanja."

„Kod ove ustanove nije se gledalo, da je službovanje pučkoga učitelja mnogo napornije nego drugoga činovnika, a odgovornost njegova da je kud i kamo veća nego li po drugoga javnoga službenika.**) Neka si naši zastupnici stave ruku na srce pak neka prosude da li pučki učitelj, koji je tečajem trideset godina dan na dan savjestno obučavao i uzgajao 50 i više djece, da li taj učitelj nezaslužuje, da mu već nakon trideset godina službe država do-

*) Po našem računu: 647 for. 50 novč. O. p.

**) Izpravnije bi bilo reći: „nego li mnogoga drugoga službenika". O. p.

Digitized by Google

zvoli, da može uz podpunu svoju ali vrlo čednu plaću odpočinuti pod stare svoje dane? Neka na to odgovore oni, koji kod kuće imadu posla s vlastitom djecom te koji će znati najbolje prosuditi da nije isti posao nekoliko sati na dan ljutiti se s petdesetero i više pokvarene djece*) i sjesti kraj zelenoga stola te rješavati spise."

„Još ćemo spomenuti jednu nepravdu, koja se čini učiteljem a nije se niti jednom sgodom činila javnim činovnikom. Obće je pravilo, da se činovniku od one plaće, koju bere, u pravilu nemože ništa oduzeti pak makar usljed nove organizacije plaće dotične budu smanjene. Kod pučkih učitelja je to drugčije. §. 139. dosadanjega zakona od god. 1874 odredjuje, da se svi doplatci što ih uživa učitelj, dakle i mjestni imadu uzeti u obzir kod odmjerivanja mirovine, po osnovi pako predloženoj ti se mjestni doplatci nemogu uračunavati pak makar su učitelji do sada imali pravo na to, te makar su bili i namješteni dekretom, u kojem im se je reklo, da će im se računati u mirovinu takovi doplatci. U buduće toga biti neće, jer se ti mjestni doplatci nemogu u mirovinu više pribrajati niti onim, koji su dosada na to pravo stekli."

„Zašto da se baš učiteljem mjeri drugom mjerom nego li ostalomu činovničtvu? Zar upravo pučki učitelji o kojih ponajviše ovisi kakova će biti mladež naša, a po tom čitava buduća generacija naša, nezaslužuju barem toliko obzira koliko svako drugo javno zvanje i zanimanje, zašto da baš za učitelje zakon natrag djeluje?"

„Mi smo u glavnom naveli nepravde, koje se predloženom osnovom čine hrvatskomu učiteljstvu, do saborske većine stoji, hoće li ona ove tegobe uvažiti. Ona će to morati učiniti bude li joj u prvom redu do toga, da u redovih pučkoga učiteljstva budu ljudi takovi, koji će si biti svagda podpuno sviestni, a da je dobro učiteljstvo sreća i blagoslov po svaki narod, ali da su s druge strane prvi korak k narodnoj propasti nevaljani i pokvareni učitelji pučkih škola. Takovih učitelja neće umanjiti osnova, o kojoj se sada u saboru razpravlja." —

Sliedi sada predposljednja glava školskoga zakona, VIII. po st., a IX. po n. šk. zk., koja govori o predmetu, za našu zadaću, koju nakanismo riešiti ovom razpravom, velevažnom: *ob upravi pučkih škola.* — —

*) Točnije: „često pokvarene djece". O. p.

Digitized by Google

IX.

„Glava osma“ (st. šk. zk.). „Glava deveta“ (n. šk. zk.). „Ob upravi pučkih školah (st. i n. šk. zk.).

Uvod.

Pokazali smo već naprvo (na str. 9. i 10., i opet na str. 14.—23.) u prvom dielu (poglavju) ove razprave, u kojem smo razmotrili, što je dobra, što li zla donio kršćanskome uzgoju stari škol. zakon od god. 1874., da zakonske odredbe ove glave „Ob upravi pučkih školah“ po starom škol. zakonu ne zadovoljavaju pravu i uticaju, što pripada katoličkoj crkvi u školskoj upravi. Tamo smo pokazali, da je stari škol. zakon crkvu malne posve razstavio sa školom; da ju u školu pušta samo po milosti, koliko se državi svidja, pripuštati ju; poimence, da je crkvu, koja je prije god. 1874. bar u neke još uživala ona prava, što ju po naravi, po historiji i po Božjoj odredbi idu na školsku upravu, stari škol. zakon od te uprave malo ne posve izključio; da je crkvi tu upravu skoro posve oduzeo, premda bi upravo crkva morala biti vrhovna upravljačica i nadzornica uzgoja, dakle i škole kao uzgojna zavoda. Pokazali smo tamo, kako je država svu upravu škole skoro posve sebi prisvojila; kako je država, po atejističkom principu državne svemoći u školi, samu sebe postavila jedinom i vrhovnom upravnom oblasti školskom svih škola, tako da ona ne samo cjelokupno učiteljstvo *javnih pučkih* škola po svojoj volji obrazuje, osposobljuje, namješta, premješta, odpušta, umirovljuje, da ne samo za te škole odredjuje trajanje školskog polazka, da propisuje i metodu i osnovu naukovnu, učevne knjige, broj sedmičnih naukovnih ura i dr. sl., — a to sve ne pitajući crkvene oblasti, bez predhodna dogovora s tom oblasti: već da si je država skoro isto prisvojila i u *konfesijonalnih i privatnih* školah: riečju, da ona imade u rukuh svojih i svu upravu škola, i obćinsku i županijsku i zemaljsku; a da ona sama, bez sudjelovanja crkve, vrši i vrhovni i sav drugi nadzor nad cjelokupnim školstvom. Pokazali smo, da ono nešto samostalnosti, što zakon školski u IV. odsjeku ove glave „O crkvenoj upravi“ pripušta crkvi u religijskoj obuci, u broju satova za nauk religije, u odredjivanju vjeroučnih knjiga, u religijskih vježbah, u namještanju vjeroučitelja, — da je sve to samo na vidik neka samostalna crkvena uprava, a da u istinu crkva nije u upravi samostalna ni u stvarih kršćanskoga nauka i religijoznoga uzgoja, već da

Digitized by Google

je po §§-ih toga odsjeka i po drugih još §§-ih škol. zakona u svem svojem djelovanju ovisna od države.

Taj položaj crkve prama školi u upravi ocrtasmo u kratko na početku ovoga drugoga poglavja svoje razprave, prije nego započesmo sravnjivati stari škol. zakon od god. 1874. sa novim od god. 1888. (na str. 43.—46.), sabravši u kratko sve one točke, koje naročito pokazuju, kako je škol. zakon od god. 1874. crkvi oteo ona prava, onaj uticaj u školski uzgoj i školsku obuku, što no crkvu po pravici ide, te školu posve skučio pod vlast državnu, bilo neposredno, podvrgavši ju vrhovnome nadzoru i vrhovnoj upravi zemaljske vlade, bilo posredno preko nižih oblasti, podredjenih vladi, državi.

Ne preostaje nam dakle ovdje drugo, van izpitati: *jesu li one zakonske odredbe* ob upravi pučkih škola, u kojih se novi škol. zakon razlikuje od staroga, *bolje, shodnije, pravednije* po prava crkve na školu, po njezin uticaj u školu, po religijozno-moralni, po kršćanski uzgoj? *ili su još gore, neshodnije, nepravednije?*

Da to uzmognemo pravo prosuditi, mi ćemo opet u jednu ruku *sravniti sam tekst pojedinih §§-a* ove glave po starom školskom zakonu sa odnosnim tekstom po novom škol. zakonu, a u drugu ćemo ruku i tu *saslušati glasove i izjave članova saborskih*, stvaratelja osnove novoga škol. zakona od god. 1888., ob ovoj glavi te osnove, dotično novoga škol. zakona; tako bit će nam onda na koncu ove glave laglje *izreći pravedan sud*, da li je novi škol. zakon od god. 1888. u toj glavi po vjeru i crkvu gori, ili bolji, nego stari zakon od god. 1874.

Da bude naše sravnjivanje pojedinih §§-a ove glave po starom i po novom škol. zakonu razumljivije i jasnije, spominjemo odmah na početku *dvie bitne razlike u upravi pučkih škola medju starim i novim škol. zakonom. Jedna* je ta, što je novi škol. zakon prama novomu preustrojstvu političke uprave zemlje od 5. veljače 1886. *uveo novu školsku oblast: kotarsku,* i po tom uveo *novu, kotarsku školsku upravu,* koja u neke posreduje medju upravom obćinskom i županijskom. *Druga* je razlika, što je zakon škol. od god. 1888. *ukinuo samostalna,* vladi neposredno podvržena *županijska školska nadzorničtva,* te županijskoga škol. nadzornika pridielio županijskoj oblasti, opredielivši mu mnogo podredjeniju zadaću i manje samostalno djelovanje, nego je imao po zakonu od god. 1874. Novi je škol. zakon i jednom i drugom promjenom podvrgao i pučku školu i učiteljstvo pučke škole puno više *političkoj* oblasti, nego je to bio

Digitized by Google

učinio stari škol. zakon. Da li je to na korist po samu školu i po kršćanski uzgoj? — Držimo, da nije.

U glavnome se dakle novi škol. zakon razlikuje od staroga u toj glavi kotarskom i županijskom školskom upravom, dočim ima malo razlike u obćinskoj i zemaljskoj, a nikakove skoro u crkvenoj upravi školskoj, te su dotični §§-i, koji govore o crkvenoj upravi (IV., odn. 5. odsjek ove glave), bez bitne promjene iz staroga škol. zakona prenesene u novi.

Već s toga možemo *unapried* prilično sigurno *svoj sud* izreći o novom škol. zakonu u toj glavi: *ni u toj glavi nije novi škol. zakon nimalo povoljniji po crkvu, te po kršćanski uzgoj školske mladeži, nego je bio zakon od god. 1874., ako nije još i gori.*

„*Obrazloženje*“ vladino k prvobitno predloženoj osnovi nov. škol. zakona veli za te razlike medju starim i novim škol. zakonom, kako i za druge još ustanove ove glave: „U glavi osmoj, kojom se uredjuje uprava školska, ima više novih ustanovah, donesenih u sklad s uredbom političke uprave u zemlji.“

S toga treba kod prosudjivanja tih ustanova škol. zakona od god. 1888. ob upravi pučkih škola imati vazda na umu *uredbu političke uprave naše zemlje, izdanu posebnimi zakoni od 5. veljače 1886. o novom ustroju političke uprave u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji.* Valja dakle i taj novi ustroj dobro poznati.*)

*) O toj novoj upravi zemlje izdana su 5. veljače 1886. godine četiri zakona:

1) „Zakon ob ustroju županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih“; 2) „Zakon o upravnih odborih u županijah“; 3) „Zakon, kojim se preinačuju odnosno nadopunjuju njekoje ustanove zakona od 28. siečnja 1881. ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji“ i 4) „Zakon o karnostnoj odgovornosti urednikah i službenikah, namještenih kod županijskih i kotarskih oblastih.“

Pojedine ove zakone mi ćemo ovdje u kratko napominjati brojevi I., II., III. i IV. Nas zanimaju u ovoj razpravi osobito prva tri zakona, a obazirat ćemo se osobito na one točke prvih triju zakona, koje su bliže našemu predmetu. Dajmo sada kratak nacrt o tom novom ustroju političke naše zemlje po ovih zakonih.

I. O županijah i kotarih.

1. Na mjesto predjašnjih županija i podžupanija u postojalom gradjanskom području, te mjesto predjašnjih okružja i kotara u postojalom krajiškom području ustrojava se za cielu zemlju osam žu-

Digitized by Google

Osim toga ne valja zaboraviti, da je stari škol. zakon izdan 14. listopada 1874., dakle prije, nego je izdan zakon ob ustroju političke uprave zemlje, i poimence ob ustroju podžupanija od 14. stud. 1874.; pa s toga primjećuje dobro *provedbena vladina naredba* „Ob upravi pučkih škola“ od 8./9. 1875.:

---

panija, imenice navedenih i odredjenih, a razdieljenih opet u više upravnih kotara. (I, §§ 1., 2. i 3.)

2. „Poslove samouprave vrše županije preko svojih“ (županijskih) „skupštinah“, koje sastoje od tolikog broja članova, da na 2000 stanovnika dolazi po jedan član skupštine; polovica tih članova sastoji od najjačih oporezovnika županije, koji imaju pravo birati saborske poslanike; posebni verifikacijoni odbor županije ustanovljuje ih koncem godine; polovica su članovi, izabrani u pojedinih izbornih kotarih izborom, ustanovljenim posebnimi zakonskimi odredbami. Biraju se pako svake treće godine na šest godina tako, da svake treće godine polovica izstupa. (I, §§ 5., 7., 8. i 14., a ob izboru §§ 9.—26.)

3. Županijskoj skupštini predsjeda veliki župan, ako je zapriečen, podžupan; a u djelokrug njezin spada medju inim: stvaranje posebnih štatuta; pravo razpravljati, prosudjivati i t. d. o predmetih javnoga interesa; riešavanje pìtânja i prèdmêta naravnoga djelokruga, koji se tiču jedne ili više občina, jednog ili više kotara, ili ciele županije, u koliko to rješavanje po naravi svojoj ne spada u nadležnost koje druge oblasti; uprava županijske imovine i dr. sl.; vršenje kontrole nad upravom občinskom, kotarskom i županijskom i dr. sl. Županijski činovnici: podžupan, tajnik, inžinir, liečnik, školski nadzornik, nadšumar, veterinar, a isto tako i kotarski predstojnici imadu u županijskih skupštinah pravo mjesta i glasa . . . Skupštine se drže dva puta na godinu, no predsjednik može sazvati i izvanrednu skupštinu. Imadu biti javne, al slušaoci mogu, ako treba, biti i odstranjeni. Otvara ih i zaključuje, rukovodi ih i upravlja i t. d. predsjednik. (I, §§ 27., 30.—36.)

4. Djelokrug županija u poslovih upravnih obuhvaća javnu upravu u upravnom području njihovu (preko županijske oblasti), na koliko nadilazi djelokrug kotarskih oblasti, a nije samoj vladi izrikom pridržana. Medju drugim spada u njihov djelokrug: uzdržavanje mira i javnoga poredka u području njihovu; skrb, da se zakoni i odredbe vladine i inih nadležnih oblasti točno proglase i ovrše, makar i uz prisilna sredstva; rješavanje u prvoj molbi svih pitanja i priepora medju kojom občinom i kotar. oblasti, ili medju kotari, na koliko to rješavanje ne spada u drugu nadležnost; . . . „svi poslovi, koje postojeći zakoni i naredbe županijam u prvoj molbi izručuju“ i dr. U drugoj molbi odlučuje kr. županijska oblast ob onih predmetih, u kojih je kotarska oblast doniela riešitbu u prvoj molbi, ako ne pripadaju upravnomu odboru županije kao prizivnoj molbi. (I, §§ 41.—43.)

Digitized by Google

„Toga radi mora se svagdje, gdje u školskom zakonu — ili drugdje — gledom na školsku upravu dolazi naziv „„županija"", obzirom na §. 6. zakona od 15. studenoga 1874. razumievati „„podžupanija""; dakle valja dosljedno i mjesto „županijske oblasti", mjesto „županijskoga predstojnika", „županijskoga odbora" itd. ra-

---

5. „U kotarih vrše upravu kr. kotarske oblasti kao upravne oblasti prve molbe" (kao najniže upravne oblasti) „u svih poslovih uprave, koji nisu pridržani drugim vlastim i organom." U ostalom spada u njihov djelokrug osim drugoga: neposredna skrb oko izvršbe zàkôna, oko uzdržavanja sigurnosti, javnoga reda i mira i oko promaknuća javnoga boljka; briga oko toga, da se zakoni i naredbe unutar granica kotara valjano proglase; zatim skrb oko raznovrstnih materijalnih javnih interesa, narodnoga gospodarstva i dr. sl.; onda poslovi bogoštovni i nastavni, u koliko su zàkôni i naredbami izručeni najnižim upravnim oblastim; ini poslovi, izručeni upravnim oblastim prve molbe. „Kao druga molba postupat će kotarske oblasti u svih onih predmetih, koje postojeći zakoni i naredbe dodieljuju drugomolbenomu riešenju najniže oblasti upravne", u koliko to riešenje ne spada na upravni odbor županije. (I, §§ 45., 46. i 48.)

6. Na čelu županije stoji od Nj. Veličanstva neposredno imenovani veliki župan, kao „predstavnik eksekutivne vlasti i pouzdanik vlade, te kao takav vrši on nadzor nad samoupravom županije i nad cjelokupnom političkom upravom županije i kotarah" (županije), pa je vlastan izdavati naredbe na županijsku i na kotarske oblasti i na općinske organe, te tražiti od njih neposredno izvješće i dr. sl. (I, § 58.)

„Podžupan stoji na čelu županijske oblasti te kao takav .... izvršuje zaključke županijske skupštine; ... prima i pod svojim pečatom odprema sve uredovne spise; .... izvješćuje skupštini .... i velikomu županu o stanju uprave u županiji;" izvršuje naloge vlade i velikoga župana i dr. sl. (I, § 61.)

„Na čelu kotarskih oblastih stoji kotarski predstojnik...." (I, § 63.)

7. „Vrhovni nadzor nad svom upravom u županijah i kotarih pripada zemaljskoj vladi." (I, § 75.)

II. Ob upravnih odborih.

Ovi odbori imadu u upravi vrlo znamenit djelokrug, na pose u karnostnih poslovih.

1. U svakoj županiji imade se ustrojiti upravni odbor, kojega su članovi: veliki župan, podžupan, liečnik, inžinir, nadšumar, školski nadzornik, narodno-gospodar. izvjestitelj i 6 članova, izabranih po župan. skupštinah, a kr. porezni nadzornik u stvarih porezovnih. Članovi biraju se na dvie godine, al polovica ih izstupa koncem svake godine; općinski činovnici ne mogu biti birani. Služba

Digitized by Google

zumievati „podžupanijsku oblast", „podžupanijskoga predstojnika", „podžupanijski odbor" i t. d., što na pose vriedi za gl. VIII. odsj. II. toga zakona „O županijskoj upravi". S toga je razumljivo, da „županijski" nadzornici nisu ni mogli biti podčinjeni „podžupanijskoj" oblasti, niti su mogli biti pridieljeni toj oblasti kano nje-

---

je počastna. Predsjednik odboru je veliki župan, zapriečena zamjenjuje podžupan. Članovi činovnici su izvjestitelji u svojih strukah. Sjednice su javne, al iz sjednice karnostnoga odbora (vidi dalje) mogu se izključiti slušaoci. Sjednice su mjesečne; drže se u prvoj polovici mjeseca; može se sazvati i izvanredna sjednica. Zaključkom sjednice imadu se pokoriti svi upravni i obćinski organi. (II, §§ 1.—4., 8., 12.—15. i 18.)

2. Djelokrug upravnoga odbora u poslovih autonomne uprave jest ovaj: „Izvjestitelji pojedinih granah upravnih izvješćuju u svakoj redovitoj mjesečnoj sjednici potanko o stanju upravne grane njihovoga djelokruga i o potežkoćah, koje su se možda pojavile u dotičnoj grani upravnoj", te odbor odredjuje nuždne mjere, da se te potežkoće odstrane, ili predlaže vladi shodne mjere, ako nadilaze njegov djelokrug; proti krivcem medju organi javne uprave može karnostnu iztragu odrediti. Osim drugoga spada na pose u njegov djelokrug, „da bdije preko dotičnih upravnih organah: a) da djeca, podvržena školskoj dužnosti, polaze učionu; b) da se učiteljem točno plaće namiruju i c) da se školske sgrade u dobrom stanju nalaze." — „Izvješća u tih predmetih izručuje predsjednik odbora školskomu nadzorniku, koji na temelju tih izvješćah i na temelju vlastitih opaženjah predlaže upravnomu odboru potanki izvještaj i odredbe, koje valja učiniti." — „Odbor odlučuje na temelju tih predlogah ili predlogah svojih članovah, te izdaje u smislu odnosnoga zakona shodne naputke, odnosno podnaša u stvarih, nadilazećih njegov djelokrug, izvještaj zemaljskoj vladi." (II, §§ 20., 21., 26. i 27.)

3. Djelokrug upravnoga odbora u poslovih karnostnih jest ovaj: Upr. je odbor karnostna oblast prve molbe proti svojim redovitim članovom činovnikom, izuzam velikoga župana. Proti ovim odredjuje odbor i karnostnu iztragu; a proti ostalim župan. i kotar. činovnikom ili odbor, ili veliki župan, ili podžupan. Proti činovnikom članovom odbora vodi iztragu izaslani član odborov, ili više njih, a proti ostalim podžupan, ili njegov zamjenik. O provedenoj iztrazi odlučuje proti činovnikom članovom odbora u prvoj molbi odbor, u drugoj zemaljska vlada; proti ostalim, ako se ne radi ob odpustu od službe, podžupan u prvoj molbi, a radi li se ob odpustu od službe, odbor u prvoj molbi, za jedan i drugi pako slučaj zem. vlada u drugoj molbi. Ako podžupan sudi, da valja upo-

Digitized by Google

zini podčinjeni organi, kako su po novom škol. zakonu od god. 1888. na osnovu novoga ustroja političke uprave zemlje podčinjeni županijskoj oblasti, te njojzi pridieljeni za obavljanje školskih agenda i za nadziranje škola u području županije (§ 192. n. šk. zk.). —

raviti kaznu odpusta, podastire spise odboru, koji odlučuje, bilo za kaznu odpusta, bilo za drugu. „Upravni odbor nadležan je u prvoj molbi u karnostnom postupku i proti občinskim načelnikom, bilježnikom, blagajnikom i občinskim šumarom, kad se radi ob odpustu njihovom iz službe.“ (II, §§ 37.—39., odn. IV, §§ 13.—16.)

Upravni odbor vrši karnostnu vlast preko karnostnoga povjerenstva, koje sastoji od predsjednika velikoga župana (dot. podžupana), te četiri člana iz svoje sredine tako, da su dva izmedju javnih urednika, a dva izmedju članova, izabranih u odbor po županijskoj skupštini. To se povjerenstvo bira na početku godine na godinu dana. (II, §§ 41. i 42.)

Iz odredaba ovih §§-a o karnostnom djelokrugu toga odbora vidi se, da su i karnostni postupak proti učiteljem, o kom smo govorili prvo (na str. 575. i sl., 580.—583.), i u obće sve karnostne odredbe izradjene na osnovu ovoga zakona od 5./2. 1886.

III. O vrhovnom načelniku za grad Zagreb i o velikih županih za ostale gradove.

Vrhovni načelnik za grad Zagreb i gradski veliki župani za ostale gradske občine, uredjene na osnovu zakona od 28./1. 1881. (kom. III. br. 3. „Sbornika zakonah i naredabah“), imadu sličnu službu i sličan djelokrug za Zagreb i Osiek, kako to imadu veliki župani za županije, a gradski je načelnik u Zagrebu i Osieku po prilici ono, što je podžupan u županiji, kako je i djelokrug gradskoga poglavarstva u Zagrebu i Osieku sličan djelokrugu županijske oblasti u županiji, te s toga i gradski školski odbori u Zagrebu i Osieku rješavaju (bar po slovu zakona) i one poslove, koji su inače namienjeni županijskim škol. odborom, kako ćemo vidjeti dalje kod dotičnih zak. odredaba ove glave novoga škol. zakona (§ 202.). Isto tako imade i upravni odbor gradski grada Zagreba i Osieka za karnostne poslove sličan djelokrug sa upravnim odborom, odn. karn. povjerenstvom toga odbora u županijah, kako smo to vidjeli u predjašnjoj glavi škol. zakona kod karnostnoga postupka proti učiteljem. — No ima i razlike: a tu spominjemo samo onu, da je taj upravni gradski odbor grada Zagreba i Osieka kao karnostna oblast druge molbe *nadležan* za sve gradske urednike i službenike, izuzevši grad. načelnika, *dakle i za gradske pučke učitelje*, što predjašnji škol. zakon nije bio izrikom odredio. (III, §§ 1.—22.; sr. i zak. od 28./1. 1881. „Ob ustroju gradskih občinah“).

Digitized by Google

A. Tekst pojedinih §§-a ove glave.

Sada hajd da sravnimo sam tekst pojedinih §§-a ove glave staroga s odnosnimi §§-i novoga škol. zakona.

U starom škol. zakonu imala je ova glava 4 odsjeka: „I. Ob *občinskoj* upravi"; „II. O *županijskoj* upravi"; „III. O *zemaljskoj* upravi" i „IV. O *crkvenoj* upravi".

Budući da je novi škol. zakon uveo i kotarsku upravu, imade ta glava u novom škol. zakonu 5 odsjeka: „1. Ob *občinskoj* upravi"; „2. O *kotarskoj* upravi"; „3. O *županijskoj* upravi"; „4. O *zemaljskoj* upravi" i „5. O *crkvenoj* upravi".

„I."

„Ob občinskoj upravi" (st. šk. zk.).

„1. Ob občinskoj upravi" (n. šk. zk.).

§ **146. st.** i istovetni § **174. n. šk. zk.** glasi:

„Svaka školska občina mora imati občinski školski odbor."

U ovom se §-u novi škol. zakon ni *slovom* ne razlikuje od staroga škol. zakona. U postojaloj Krajini bio je mjestni školski odbor političke občine, koji je obuhvaćao sve škole jedne političke občine;*) vlada je kod unifikacije obiju zakona mislila na to, kako nam kazuje odjelni predstojnik za bogošt. i nast. u svom zaključnom govoru na koncu generalne debate ob osnovi novoga škol. zakona (3./7. 1888.), da se ustroji mjestni škol. odbor političke občine za sve škole dotične polit. občine; al je od te misli odustala, *pravom* držeći ovakov mjestni škol. odbor za svaku pojedinu škol. občinu koristnijim po napredak škole. Dalje ćemo točnije navesti razloge za to. —

§ **147. st. šk. zk.**: *„Članovi občinskoga odbora jesu:"*

„a) načelnik one političke občine, u koje se području škola nalazi;"

„b) župnik djece školu polazeće. K tomu u konfesionalno mješovitih občinah dušobrižnici one vjere, kojoj pripada manjina učenikah, ako broj tih učenikah iznosi bar 20;"

„c) učitelj, a ako škola ima više učiteljah, **ravnajući učitelj**;"

„d) 2—5 članovah dotične školske občine, izabranih tako, da, sastoji li školska občina od više mjestah (§. 25.), bude razmjerno zastupano svako od uškolanih mjestah;"

„e) školski patron."

---

*) § 2. kraj. prop.: „Vorschrift über die Schul-Aufsicht in der Militär-Grenze" od god. 1871.

Digitized by Google

Odnosni § 175. n. šk. zk. glasi: *„Članovi občinskoga školskoga odbora jesu:“*

„a) načelnik ... nalazi škola;“

„b) župnik djece školu polazeće.“

„K tomu u konfesijonalno mješovitih občinah .... **bar 10;“**

„c) učitelj .... **ravnajući učitelj; ima li pak u mjestu više ravnajućih učiteljah, po imenovanju najstariji;“**

„d) **liečnik, ako se takav u sjedištu škole nalazi, a ima li više liečnikah, po imenovanju najstariji;“**

„e) 2—5 članovah dotične školske občine, **po mogućnosti roditeljah školu polazeće djece, izabranih od občinskoga vieća** *tako, da, sastoji li školska občina od više mjestah, bude u odboru razmjerno zastupano svako od uškolanih mjestah;“*

„f) školski patron.“

U bitnosti razlikuje se u ovom §-u novi škol. zakon od staroga prvo time, što odredjuje, da bude i *mjestni liečnik* član mjestnoga škol. odbora, a imade li ih više u mjestu, najstariji po imenovanju liečnik. To držimo posve opravdanim, jer, kako pravo kaže vladino „Obrazloženje“ k ovomu §-u: „ ... pošto taj odbor i higijenske školske odnošaje nadzirati i upravljati ima, dobro je da se i strukovnjak za to u odboru nalazi.“

Druga je bitna razlika, što su po starom škol. zakonu u konfesijonalno mješovitih občinah *spadali u odbor duhovnici one samo konfesije,* kojoj pripada *barem 20 učenika* dotične škole, dočim po novom škol. zakonu spadaju dušobrižnici konfesijonalne manjine u odbor i onda, ako toj konfesiji pripada *barem 10 učenika.* Te promjene nije bilo u prvobitnoj osnovi škol. zakona, već je saborski odbor u svojoj sjednici od 4./6. 1888. tu promjenu prihvatio na predlog odbornika Gjurkovića. („Nar. Nov.“ 1888. br. 130.). Tom promjenom novi školski zakon nije istina postao gori po vjeru i crkvu, nego je bio predjašnji zakon; no da mogu o stvarih katoličkoga uzgoja i kršćanske obuke u tom odboru proti katoličkomu duhovniku govoriti i glasovati i duhovnici pravoslavne, te protestantske konfesije, a čak i židovski rabin, ako od svake tih nekatoličkih, ili nekršćanskih konfesija barem po desetero djece dotičnu školu polazi, makar da je preko stotine katoličke djece u školi, to je dakako grk rod bezkonfesijonalnoga sustava i duha školskoga našega zakona.

Da po novom škol. zakonu valja nastojati, da se u taj odbor odaberu po mogućnosti *roditelji one djece, koja školu polazi,* držimo da je svakako i *pravedno* i *koristno* po religijozno-moralni napredak škole.

Digitized by Google

Novi bi dakle škol. zakon u tom §-u bio u neke bolji i shodniji od staroga.

Odredba ovoga §-a novoga škol. zakona, da od više ravnajućih učitelja iste školske obćine *spada u odbor po imenovanju najstariji ravnajući učitelj*, nalazila se je po starom škol. zakonu u sliedećem §-u 148. No pristaje bolje ovamo.

Potanje ustanove o članovih mjestnoga škol. odbora, o izboru članova, o izstupu njihovu iz odbora, o nuždnih sposobnostih tih članova, o djelovanju odborovu i članova mu u pojedinosti, i u óbće točnije i potanje ustanove ob upravi školskoj, — sve to propisuje vladina provedbena naredba od 25. lipnja 1889. br. 4782. „Ob upravi pučkih škola" (kako je slično propisala bila za stari škol. zakon odnosna naredba od 8. rujna 1875.).*) —

Odredbe daljnjega §-a **176. n. šk. zk.**, koji glasi:

„*U gradu Zagrebu i Osieku stalni su članovi obćinskoga školskoga odbora dotični kr. školski nadzornici (§. 192. i 197.)*",

nije bilo u starom škol. zakonu.

„*Obrazloženje*" vladino veli o toj odredbi, kako nam se čini podpunim pravom: „... to je bilo za to nuždno odrediti, jer će gradski školski odbori riešavati i one poslove, koji su namienjeni županijskim školskim odborom"; pa jer su župan. škol. nadzornici članovi županijskih školskih odbora, posve je pravo, da budu ti nadzornici, t. j. za Zagreb kr. gradski škol. nadzornik, (o kom govori § 197. n. šk. zk.), a za Osiek kr. županijski nadzornik, (o kom radi § 192. n. šk. zk.), takodjer članovi dotičnih gradskih školskih odbora. Ta je dakle ustanova u uzkom savezu sa novom polit. uredbom gradskih obćina od god. 1881., odnosno županija od god. 1886. —

§ **148. st. šk. zk.** glasi:

„*Gdje u području školske obćine ima više župah iste vjeroizpoviesti i* **više školah**, *u odbor stupa onaj župnik, koga dotični duhovni stol opredieli*, **a od učiteljah po imenovanju najstariji ravnajući učitelj.**"

Odnosni § **177. n. šk. zk.**: „*Gdje ...... iste vjeroizpovjesti, u odbor stupa .... kojega .... opredieli.*"

---

*) Budući da nam u ovoj razpravi nije zadaća, potanje razmotriti vladine školske propise i naredbe, izdane poslie god. 1874. i poslie god. 1888., već motrimo samo tekst škol. zakona od god. 1874. i god. 1888., to se ne možemo na tanje niti otom naredbom baviti, već ćemo se na nju prigodice obazreti, gdje nam se bude sgodnim činilo. O. p.

Digitized by Google

Malo prvo smo rekli, da je odredba toga §-a staroga škol. zakona glede ravnajućih učitelja u novom škol. zakonu shodnije uvrštena u predjašnji § 175.

Držimo, da bi za cielo bilo puno bolje po religijozno-moralni uzgoj i po obuku mladeži, da je i stari i novi škol. zakon uvrstio medju članove toga odbora ne samo po jednoga župnika i po jednoga ravnajućega učitelja dotične škol. občine, već sve župnike i sve ravnajuće učitelje dotične škol. obćine, tako da bi svaka pojedina župa i svaka pojedina škola imala u obćinskom školskom odboru svoga posebnoga zastupnika. —

§. 149. st., a istovetni **§ 178. n. šk. zk.** glasi:

„*Obćinski školski odbor izabire se na tri godine, ali njegovi članovi mogu biti opet izabrani, premda im je taj drugi izbor odkloniti slobodno. Župnik, načelnik, učitelj i patron*“ (st. zk.) — „*Načelnik, župnik, učitelj,* **liečnik** *i patron,* **a u Zagrebu i Osieku dotični školski nadzornici,**“ (n. zk.) — „*nisu podvrženi izboru*“.

Ako se i čini, da je neznatna stvar, što *novi škol. zakon meće župnika na drugo mjesto,* iza načelnika, dočim ga je stari škol. zakon metnuo bio na prvo mjesto, ipak držimo, da se to nije dogodilo tek slučajem, već se u novom škol. zakonu i tom na vidik sitnicom htjelo vjerojatno iztaći, da u školi država zauzima prvo, glavno mjesto. Dakako da to bolje pristaje uz duh cieloga modernoga školstva. —

§ 150. st. šk. zk.: „*Obćinske školske odbore izabiru obćinska vieća izmedju članovah pojedinih školskih obćinah.*“

Te odredbe nema u novom škol. **zakonu** kano poseban §, već tu odredbu novi škol. zakon navodi samo mimogred u §-u 175. sl. e), spominjući tamo onih 2—5 članova obćinskoga škol. odbora, „izabranih od obćinskoga vieća“, kako smo vidjeli kod § 175. novoga škol. zakona, dočim § 178. istoga zakona ne spominje izrikom, tko bira u obćinski škol. odbor; al bilo bi svakako dobro, da se je to i u samom škol. zakonu odredilo posebnim §-om. —

U novom škol. zakonu sliedi sada zak. odredba §-a 179. o *gradskom školskom odboru* u kr. slobodnih gradovih, u koliko obavlja poslove, koji inače pripadaju obćinskomu škol. odboru izvan tih gradova.

U starom škol. zakonu sliedila je odnosna zak. odredba o tom gradskom odboru tek u II. odsjeku o županijskoj upravi u §-u 166., budući da je po starom škol. zakonu taj odbor u kr. slobodnih gradovih obavljao i one poslove, koji inače spadaju na obćinski, a i one, koji spadaju *na županijski* (bolje „podžupanijski“) *škol. odbor*. Po novom škol. zakonu obavlja taj gradski škol. odbor

Digitized by Google

u svih kr. slobodnih gradovih poslove, koji drugčije spadaju na obćinski škol. odbor (§ 179. n. šk. zk.), a samo u *Zagrebu i Osieku* obavlja još i onu zadaću, koja drugčije po §-u 198. spada na županijski škol. odbor, kao savjetujući sbor u svakoj županiji (§ 202. n. šk. zk.).

Po novom dakle škol. zakonu ne obavljaju više gradski škol. odbori poslove županijskih odbora u svih kr. slobodnih gradovih, kako je to bilo po starom škol. zakonu, već samo u gradu Zagrebu i Osieku. Držimo, da ta promjena nije baš puno odlučna po religijozno-moralni momenat u pučkoj školi, tim manje, što po §§ 41. provedbene naredbe vis. zem. vlade od 25./6. 1889. „Ob upravi pučkih škola" „gradovi imajući svoj poseban ustrojni štatut sačinjavaju poseban školski kotar, kojim upravlja gradsko poglavarstvo", (kako drugimi škol. kotari upravlja kotarska oblast). No o tom pobliže kašnje kod dotičnih §§-a o kotarskoj i županijskoj upravi. Glasi pako taj

§ **179. n. šk. zk.**: „*U kr. slobodnih gradovih ima se za obavljanje poslovah obćinskomu školskomu odboru (§. 184.) prinadležećih postaviti gradski školski odbor.*"

„*I za taj odbor valjaju ustanove §. 175. s tom jedinom razlikom, što članove pod e) bira gradsko zastupstvo.*"

Da *članove* gradskoga škol. odbora, izboru podvržene, *bira gradsko zastupstvo,* posve je naravno, pošto je za gradsku obćinu gradsko zastupstvo ono, što je za inu političku obćinu zastupstvo političke obćine (obćinsko vieće). —

§ **151 st. šk. zk.** glasi: „*Tko načinom neopravdanim nehtjedne primiti izbora u obćinsko školsko vieće, kazniti će se po obćinskom poglavarstvu globom u iznosu od 5—40 fr. na korist obćinske školske zaklade.*"

U stvari posve jednaki § **180. n. šk. zk.**:

„*Tko razlogom neopravdanim nehtjedne primiti službu obćinskoga školskoga odbornika, kaznit će se od obćinskoga poglavarstva globom u iznosu od 5—40 for. . . . . zaklade.*"

Štilizacija je toga §-a po novom škol. zakonu svakako sretnija, nego po starom zakonu; osim toga izraz „vieće" mjesto „odbor" i tu i malo prvo u § 175. novoga škol. zakona nije posve izpravan. —

Daljnji § **181. n. šk. zk.**, koji glasi: „*Odklon izbora smatra se opravdanim, ako je dotičnik navršio 60. godinu života*",

„. . . . . . popunjava", kako veli vladino „Obrazloženje" zak. osnove, „obćenitu ustanovu predidućega §-a . . ."

Odredbe toga §-a takodjer nije bilo u starom škol. zakonu.

Digitized by Google

Držimo, da u tom novi škol. zakon pokazuje više pravedna obzira prama starcem obćinarom, nego je stari zakon pokazivao. —

§ **152. st. šk. zk.**: „*Ako občina poslje tri godine neizabere za dva tjedna novoga obćinskoga školskoga odbora, dotična će ga* **županijska**" — *t. j. podžupanijska* — „**oblast** *imenovati izmedju članova školske občine.*"

„*Takovo imenovanje valja samo za godinu danah, ter se može samo onda ponoviti, ako se občina opet za dva tjedna neposluži pravom izbora.*"

Odnosni, u stvari malo različni § **182. n. šk. zk.** glasi:

„*Ako se poslie tri godine neizaberu za dva tjedna izboru podvrženi članovi novoga obćinskoga školskoga odbora, dotična će ih* **kotarska oblast**, *odnosno* **gradsko poglavarstvo** *samo imenovati. Takovo imenovanje . . . te se . . . ponoviti, ako se taj izbor opet za dva tjedna neobnovi.*"

Štilizacija je toga §-a po novom škol. zakonu točnija i jasnija. K tomu po novom škol. zakonu članove odbora, ako se izbor pravodobno ne obavi, *ne imenuje*, kako je bilo po starom škol. zakonu, *županijska (podžupanijska), već kotarska* oblast, odnosno u kr. slobodnih gradovih *gradsko poglavarstvo.* Ova se promjena osniva na novoj političkoj uredbi zemlje od god. 1886., po kojoj je kotarska oblast, odn. gradsko poglavarstvo, kao najniža upravna oblast, stupila u mnogom pogledu na mjesto predjašnje županijske (podžupanijske) oblasti. Na pose pripada kotarskoj oblasti po § 189. točka 7. i 12. novoga škol. zakona, „d a b d i j e, da o b ć i n s k i š k o l s k i o d b o r i . . . s v o j e d u ž n o s t i t o č n o i z p u n j u j u", te „r i e š a v a s j e d n i č k e z a p i s n i k e o b ć i n s k i h š k o l s k i h o d b o r a h glede predmeta, koji nenadilaze njezin djelokrug", što je dielom po starom škol. zakonu pripadalo župan. škol. nadzorniku [§ 161. e) st. šk. zk.]. —

Sliedi puno važniji § *o mjestnom škol. nadzorniku*, a to je

§ **153. st. šk. zk.**: „*Za nadziranje propisane obuke i u obće uzgoja mladeži putem škole, imenuje županijska oblast* **na predlog županijskoga škol. odbora** *jednoga od članovah obćinskoga odbora, čovjeka inteligentna i prijatelja škole,* **mjestnim nadzornikom školskim**, *koji je kano takav ujedno i predsjednik obćinskoga školskoga odbora.*"

Odnosni § **183. n. šk. zk.**: „*Za nadziranje . . .* **na predlog kotarske oblasti** *za školu dotično škole svakoga mjesta izmedju članovah obćinskoga školskoga odbora po jednog čovjeka inteligentna*

Digitized by Google

i prijatelja škole **mjestnim školskim nadzornikom**, *koji je kano takov . . . odbora.*"

„U **kr. slobodnih gradovih** *imenuje mjestnoga školskoga nadzornika* **na predlog gradskog zastupstva veliki župan**, *a u gradu* **Zagrebu i Osieku** *na predlog gradskoga zastupstva* **vrhovni načelnik, dotično veliki župan.**"

Tu imade više razlika medju jednim i drugim škol. zakonom. Da mjestnoga škol. nadzornika po novom škol. zakonu na imenovanje *predlaže* ne županijski škol. odbor, kako je to bilo po starom škol. zakonu, već *kotarska oblast,* to stoji u *savezu sa promjenom u političkoj upravi* zemlje od god. 1886., poimence sa djelokrugom, što je dodieljen novo ustrojenoj kotarskoj oblasti. I to je jedan od premnogih vezova, kojimi je *novi škol. zakon od god. 1888. pučko školstvo još više privezao uz političke oblasti i njim podvrgao.* Da li je tim i pedagožko-didaktičkome momentu u školi bolje udovoljeno, ne bismo se usudili uztvrditi, a da ništa ni ne govorimo o religijozno-moralnom, o kršćansko-uzgojnom momentu u pučkoj školi.

Odredbe druge alineje toga §-a novoga škol. zakona, koji govori ob imenovanju mjestnoga škol. nadzornika po kr. slobodnih gradovih, te u Zagrebu i Osieku, **nije bilo u starom škol. zakonu.** I ta odredba „odgovara novomu političkomu uredjenju", kako veli vladino „Obrazloženje", to jest, i ona odgovara zakonu od god. 1881. i god. 1886. ob ustroju gradskih obćina, poimence obćina grada Zagreba i Osieka. No držimo, da je u drugoj alineji trebalo posebice iztaći *samo grad Zagreb,* pošto jedino Zagreb imade na čelu uprave „*vrhovnoga načelnika*" mjesto gradskoga velikoga župana.*)

Inače je štilizacija toga §-a u novom škol. zakonu točnija i izpravnija, nego u starom.

No jednu važnu stvar ne smijemo ovdje mukom mimoići. § ovaj i staroga i novoga škol. zakona odredjuje, da valja za nadzornika birati čovjeka inteligentna i prijatelja škole; — zakon ne veli čovjeka krepostna, dobra kršćanina, već samo iztiče, da bude inteligentan i prijatelj škole. Jedno i drugo svojstvo, ako i nije dostatno za tu po kršćanski uzgoj školske djece i po život učiteljev toli važnu zadaću, ipak je i to nuždno. Al pitajmo, da li se to,

*) Odredbu §-a 118. st., a §-a 136. n. šk. zk., da je mjestni škol. *nadzornik vlastan, učitelju* u ime škol. odbora *opomene davati,* proti kojim po novom škol. zakonu nema pravnoga lieka, razmotrili smo već naprvo kod dotičnoga §-a na str. 575.—578.) ove razprave. O. p.

Digitized by Google

što na papiru tako liepo zvoni, u životu i provodi? da li se je od god. 1874. obćenito provelo? Velimo, da se nije niti obćenito provelo, niti provesti moglo, pače, da se na skoro niti ne će moći obćenito provesti. A da se je škol. zakon do sada točno provodio po bezkonfesijonalnom njegovu duhu, upravo bi ova odredba najjasnije bila pokazala, kako današnji moderni školski sustav sa svojimi modernimi školskimi zakoni i propisi ne samo ne promiče valjanu pučku naobrazbu i pravi kršćanski uzgoj naroda, već da ga upravo uništava. Pa za što?

Kako su do sada bili „inteligentni“, a kako su i sada još takovi s veće strane mjestni ti nadzornici tamo, gdje te službe ne obnaša svećenik, župnik? To su velikim dielom seljaci, koji često pravo ni čitati ne umiju; koji se u školske stvari upravo toliko razumiju, koliko gradski koji činovnik, što no nikada nije živio med seljačtvom, u plug i branu; koji toliko mare za školu, koliko i drugi naši seljaci, držeći redovit polazak škole nametnutim si zulumom.

Sami zastupnici saborski javno su u saborskoj razpravi opetovano govorili, kako ćemo dalje čuti, da su takovi nadzornici često neuki i nesposobni seljaci, koji su „tek na sprdnju i na prezir učitelju“, „a same oblasti išle su za tim, da takove nadzornike namještaju“. Pa taj nadzornik imade učitelja putiti i nadzirati, sa školom upravljati, rukovoditi izpite i dr. sl.! Ako to nije poruga na današnje „napredno“ školstvo, onda već ne znamo, čim se može još veća poruga nanieti današnjemu toli hvaljenomu „napredku“ školskome, od crkve „emancipovanome“.

Al ta bi blamaža današnjega školskoga sustava kod nas bila podpuna, da je god. 1875. naše svećenstvo, a na čelu mu njegovi nadpastiri, poput linačkoga svećenstva god. 1869., odlučilo bilo, aktivno ne sudjelovati pri izvadjanju školskoga zakona, koji je crkvu i svećenstvo iz škole malo ne posve izbacio, školu od crkve i njena upliva skoro posve odtrgnuo, i da je u toj odluci svojoj tako dugo uztrajalo, dok se zakon ne stavi na temelj krćanske vjere, i dok se crkvi ne povrati uticaj, što ju po pravu ide na školu. Na takov postupak imalo je svećenstvo naše pravo, budući da nitko ne može tražiti, da svećenici kao mjestni školski nadzornici budu pomagači i organi države u provadjanju protucrkvenoga školskoga sustava. A bez sudjelovanja našega svećenstva ne bi se školski zakon, nit onaj od 1874., a nit ovaj od 1888. nikako dao provesti. *No svećenstvo nije tako uradilo*, već je preuzimalo skoro svakdje, gdje

Digitized by Google

mu se ponudilo, službu mjestnoga nadzornika: i tako je pomagalo prikrivati manjke i neshodnost današnjega školskoga sustava. *Pa kakovu je za tu požrtvovnost svoju primilo hvalu od države?*

Najmanje, što se je moglo očekivati, bilo bi to, da je država kod preustroja škol. zakona našega god. 1888. barem toliko bila prama crkvi uljudna, te odredila, *da je mjestnim školskim nadzornikom* **redovito** *župnik one djece, koja školu polaze; a za slučaj, da tu službu župnik primiti ne može, da bude nadzornikom koji drugi prijatelj škole, čovjek razuman, te krepostna kršćanskoga života.* Al ne: to bi bilo proti principu bezkonfesijonalnoga školskoga sustava, i za to se o duhovnom pastiru i duhovnom otcu kršćanske djece, koji je redovito najinteligentniji prijatelj škole, u toj odredbi glede mjest. škol. nadzornika ni pisnulo nije, *a od službe županijskoga škol. nadzornika novi je zakon školski svećenstvo podpuno izključio*, kako ćemo dalje čuti.

Pa *kakove razloge* navedoše zastupnici vladini i saborske većine, poimence odborski izvjestitelj i odjelni predstojnik, za tu odredbu zakona? O tome čitamo u specijalnoj razpravi saborskoj ob ovom §-u novoga škol. zakona dne 4. srpnja 1888.

Već je u generalnoj debati od 2. srpnja 1888. ob občinskoj upravi škole, i to na pose *o mjestnom školskom nadzorniku* bio rekao zastupnik pl. Pisačić: „. . . (župnika) se je tadanji šk. zakon kao i sadanji nekim načinom, premda finim riešiti hotio, pak je hotio nekog drugog inteligentnog čovjeka kao škol. nadzornika uvesti mjesto župnika, koji je najbliži i školi i crkvi i koji župnik, ja velim u obće svećenstvo najviše je za podupiranje školstva, za naobrazbu toli moralnu koli materijalnu pomoglo i neznam, s kojeg se razloga s današnjim zakonom oduzimlje crkvi ono pravo, koje je nekoč imala kod škole . . . .“ Nar. Nov.“ 1888. br. 151.).

U spomenutoj specijalnoj razpravi *podnio* je isti zastupnik *na ovaj § sliedeći izpravak.* „Mjestnim školskim nadzornikom, koji je kano takav ujedno i predsjednik občinskoga školskoga odbora, jest župnik djece školu polazeće. U kr. slobodnih gradovih imenuje mjestnoga školskoga nadzornika na predlog gradskog zastupstva veliki župan u sporazumu sa duhovnim stolom, a u gradu Zagrebu i Osieku na predlog gradskog zastupstva vrhovni župan u sporazumu sa duhovnim stolom.“

Digitized by Google

Taj je svoj izpravak zastupnik ovako liepo i temeljito obrazložio: „Visoki sabore! Da bude u istinu uspješno djelovanje školskoga zakona prema osnovi, što ju vlada predlaže, mislim, da nije suvišan izpravak, što mi ga je čast predložiti vis. kući. Ako je vis. vladi u istinu stalo, da bude pravi nadzor nad školami, to je moj izpravak na to lih sveden, da bude nadzornikom onaj, koji je najbliži školi, i kojeg ja smatram za dotičnu školu najizvrstnijim i najinteligentnijim članom, da velju, svakako je on prvi zvan, da bude mjestnim škol. nadzornikom, naime župnik dotične školu polazeće mladeži, a ujedno da je on i predsjednikom škol. odbora.“

„Ja stoga preporučam svoj izpravak, a što sam naveo glede gradskih obćinah, i glede slobodnih gradovah Zagreba i Osieka, pošto i tu imade svećenikah, nu ovi imadu i više posla, ja mislim, da će u gradovih biti i dosta druge inteligencije, koja će rado primiti tu čast u sporazumku sa gradskim poglavarstvom i u sporazumljenju sa dotičnim ordinarijatom, pa nebude nevjernik mjestni školski nadzornik. Ja mislim, da su to pravedni razlozi i mislim, da će biti članu svake vjeroizpovjesti na srcu, da bude njegovu duhovniku povjerena ta čast, jer je on prvi zvan za to, a svatko je dužan svoju vjeru makar krvlju učvrstiti, što je dužnost svakog vjeroizpovjedaoca, bio on koje mu drago vjere. („Nar. Nov.“ 1888. br. 153.).*)

Čujmo sada, što na to odgovoriše odb. izvjestitelj i odjelni predstojnik.

„Izvjestitelj dr. Izidor Kršnjavi: Vis. sabore! Što je zastupnik g. Pisačić u svom izpravku iznio, u načelu mi se sasvim svidja, te bi želio, da se u tom smislu, kako glasi izpravak g. Pisačića, ovaj zakon i provadja, gdje je moguće nu ja bi se protivio, da dodje taj izpravak u zakon,“ (To je baš glavno. O. p.) „pošto mi je poznato, da je u mnogih mjestih upravo nemoguće onako postupati, kako to predlaže zastupnik gosp. Pisačić. Imade dapače mjestah, diecezah, gdje je zabranjeno župnikom primiti čast mjestnoga školskoga odbornika. (Zastupnik Pisačić: Tko mu je za-

*) Ova je posljednja izreka samo u tom smislu posve izpravna, da je svatko dužan braniti svoje vjersko uvjerenje, onu naime religiju, koju on drži u duši i sviesti istinitom, ma bila objektivno i neistinita, al tako, da nije svojom krivnjom u bludnji; jer objektivno može istinita i prava biti, to sam razum već kazuje, samo jedna jedina konfesija. O. p.

Digitized by Google

branio? — Glasovi: Dotični biskupi. — Zast. Pisačić: Koji biskupi? — Zastupnik Crnković: Djakovački). Ako bi u zakonu stajalo, da on mora tu čast primiti, a biskup zabrani, te on te časti nemože primiti, kako bi se onda zakon mogao provesti?"

„Vidite dakle, da imade tako neukloniva zaprieka, (?) da to dodje u zakon, jer bi mi zakonsku osnovu stvorili a provedenje te ustanove nebi odvisilo od administrativnih organah vlade, jer bi zakon vezao osobe, koje su već vezane slušati svoje starije."

„Ja se radi toga slažem sa principom predloga zastupnika g. Pisačića, ali sam proti tomu, da to dodje u zakon." („Nar. Nov." na sp. mj.).

Predstojnik odjela za bogoštovje i nastavu dr. Stjepan Spevec reče:

„Visoki sabore! Ja moram izjaviti u ime vlade, da joj nebi bilo moguće pristati na izpravak g. zastupnika Pisačića upravo radi toga, jer predložena osnova pruža mogućnost, da se uvjek izabere onaj nadzornikom, koji će najbolje odgovarati svojoj zadaći. Vlada polazi iz toga gledišta te se nežaca javno izreći, da želi,(?) da bude školskih nadzornikah što više župnikah jer su oni sbilja kod najviše školah najbliži te su i po svom zvanju svećeničkom pozvani, da se školom bave. Ali uzprkos tomu nebi bilo probitačno, da se to imperativno odredi u zakon. Kod nas u Zagorju žalibože neima školah van u mjestu gdje je župnik, al imade krajinah, gdje je više školah tako, da imade župnik dalje do škole nego koji inteligentni čovjek, koji bi uz laganije terete uspješnije taj posao mogao obaviti." (Kolike li brige, da se svećenstvu tereti olakote, kad se o tom radi, da ga izključiš od školske uprave! O. p.).

„Nadalje imade, ako se i negleda na nikakove zabrane od viših oblastih, i takovih župnikah, koji su nekakvi čudaci," (Vrlo parlamentaran i po svećenstvo počastan izraz! O. p.) „te se neinteresiraju, nemare za školu."

„Ja dopuštam rado, da su takovi u vrlo neznatnoj manjini, ali se ipak dogadja, da imade u školskih obćinah inih inteligentnih savjetnikah sdušnih ljudih, koji se brine upravo svom odlučnošću za napredak škole. Ja radi tih nebi mogao pristati na to, da se ovakovim ljudem onemogući, da školu nadziru. Meni bi bilo žao, kad bi se ta nemogućnost stvorila za obćinu sv. Barbaru, gdje je mjestnim školskim nadzornikom naš drug g. Pisačić. (Zast. Pisačić: Nisam više.)"

Digitized by Google

„Ja držim, da je ovako bolje skrbljeno i da je u interesu dotične škole mnogo bolje, nego kad bi se ovaj izpravak g. zastupnika Pisačića primio.“ („Nar. Nov.“ na spom. mj.).

Izpravak bio je dakako odklonjen.

Mi na to primjećujemo ovo: 1. Nije ničim zajamčeno, da je djakovački biskup svome svećenstvu na prosto i u obće zabranio, primiti čast odborničku u mjestnom škol. odboru, ili čast mjestnoga škol. nadzornika, niti mi ne vjerujemo, da u cieloj biskupiji djakovačkoj nema nigdje u mjestnom škol. odboru katoličkoga svećenika, ili da nijedan mjestni škol. nadzornik nije katol. svećenik, dotično župnik.

2. Pa da i jest biskup s temeljitih i lako razumljivih razloga to zabranio, vrlo je nepravedno, porad jednoga biskupa, te porad riedkih, kako laskavo reče odjelni predstojnik, „župnika čudaka, koji ne mare za školu“, u zakonskoj odredbi o mjestnom školskom nadzorniku ni ne spomenuti župnika, toga po službi svojoj rodjenoga rek bi nadzornika škole.

3. Razloge, što ih i odb. izvjestitelj, i odj. predstojnik navedoše proti izpravku zastupnika Pisačića, ne držimo pravimi razlozi, s kojih se nije htjelo uvrstiti u zakon taj, ili tomu sličan izpravak, već samo sgodnom *izlikom*, da takova odredba ne dodje u zakon, a pravi razlog ne može drugi da bude, van principijelni, načelni, jer se naime nije htjelo svećeniku *kao takovu* priznati kakov upliv, kakovo pravo na školsku upravu. Jer, ako je istina, da vlada želi, da bude što više mjestnih škol. nadzornika župnika, za što se nije u zakon uvrstila onakova odredba, kakovu smo gore predložili, te se n. pr. odredilo, da je mjestnim škol. nadzornikom redovito župnik, a u slučaju, da župnik ili ne će, ili ne može tu službu primiti, ili da je za to manje sposoban, da valja drugoga predložiti oblasti za mjestnoga škol. nadzornika? Tim bi se bila uklonila ta „neuklonivа zapreka“, koju je odb. izvjestitelj naveo proti izpravku zast. Pisačića. Ili zar ima neuklonive kakove zapreke, koja bi bila na putu, da zakon bar odredi, da će se kod imenovanja mjestnih škol. nadzornika, pak i kod imenovanja županijskih škol. nadzornika raditi u sporazumu sa dotičnim duhovnim stolom, e ne bi kakov „nevjernik“, kakov neprijatelj crkve postao škol. nadzornikom? Al tim bi se crkvi priznao kakov takov odlučan upliv u školsku upravu, a to je proti principu bezkonfesijonalne škole; za to se to

Digitized by Google

nije htjelo prihvatiti, kako ne u škol. zakonu od god. 1874., tako ni u zakonu školskom od god. 1888.

No reći će tko: Kako se možeš tužiti na to, što zakon ne odredjuje mjestnoga župnika *redovitim* mjestnim škol. nadzornikom, kad si malo prvo, kako i dalje sprieda uztvrdio, da bi bilo dosljednije i po crkvu bolje, da se je i kod nas svećenstvo načelno suztegnulo, aktivno sudjelovati izvadjanju bezkonf. škol. zakona? Kakovu je dakle zakon školski krivicu nanio svećenstvu, kad mu onoga nije dao, česa se po pravu ne bi ni smjelo prihvatiti? —

Odgovaramo: 1. Istina je, da je posve dosljedno i prama duhu bezkonfesijonalnoga škol. zakona, da je svećenstvo od školske uprave načelno izključeno; no tim nije ta krivica proti crkvi manja, nego još veća; jer pošto je već *sam duh, sam osnov bezkonf. škol. zakona* neoprostiva krivica proti crkvi i nasilje na njena sveta prava, to je dosljedno i sve ono krivo, te vriedja prava crkve, što iz toga krivoga osnova nuždno sliedi: a to je izključenje svećenstva, gonjenje crkve od škol. uprave.

2. Istina je, da je svećenstvo i kod nas punim pravom moglo i smjelo odkazati novome školstvu svako sudjelovanje; pa držimo, da bi to kod nas puno koristnije bilo po vjeru i crkvu, nego li je to, što je svećenstvo bilo pripravno sudjelovati. Al je istina i to, da svećenstvo naše, poimence nadbiskupije zagrebske sa svojim nadpastirom na čelu, nije radilo proti duhu crkve ni tim, što je god. 1875. odlučilo sudjelovati izvadjanju škol. zakona, preuzimajući, gdje mu ponude, službu mj. šk. nadzornika i predsjednika odborskoga, kako je to i sam biskup Rudigier priznao českomu episkopatu (vidi naprvo str. 337.), a da tim ipak ne odobrava bezkonf. duha i sustava škol. zakona. Razlog je taj, što svećenstvo imade neporecivo pravo, da kao župnici bude ujedno i vodja i savjetnik svoga stada u školskih stvarih, u školskom uzgoju, budući da je crkva od Boga postavljena vrhovnom ravnateljicom i nadzornicom škola, u kojih se njena djeca uzgajaju. Ako dakle država crkvi, bilo s kojih god razloga, nešta od njenih prava priznaje, crkva je bez dvojbe vlastna, ta prava vršiti; al ih ne vrši kao povlasticu, kao milost od države joj podieljenu, ne u ime države, već kao svoje pravo, koje joj po pravici pripada; dakle, ako država, recimo, župniku povjerava službu nadzorničku, ma da država to i daje kao kakovu milost, župnik može tu službu, u sporazumu dakako sa biskupom, primiti i vršiti, al ju ne prima i ne vrši u istinu kano kakovu milost, od države primljenu, već kano svoje pravo, koje mu po pastirskoj službi njegovoj pripada.

3. No pošto se je kod nas svećenstvo pokazalo pripravnim, preuzimati službu nadzorničku; pošto su župnici redovito i najsposobniji mjestni škol. nadzornici; pošto imade kod nas i država

Digitized by Google

i škola toliko zahvaliti crkvi; pošto je svećenstvo do god. 1888. pomagalo prikrivati manjke škol. zakona; pošto su i sami stvaratelji škol. zakona od god. 1888. opetovano izjavili, da zakon taj više ide u susret crkvi, nego onaj od god. 1874.: onda dakako nije moglo biti drugoga razloga, za što zakon nije župnika postavio *redovitim* mjestnim škol. nadzornikom, van razlog načelni, to jest jedino taj, što se nije htjelo crkvi u *zakonu* priznati ikakova prava na upravu školsku; činilo se to po bezkonfesijonalnom sustavu, na kom sam zakon škol. stoji. Pa to, i ništa drugo mi nit ne uztvrdismo.

Možemo dakle i moramo reći, da **novi škol. zakon od god. 1888. nije u tom §-u po vjeru i crkvu ni za dlaku bolji od staroga godine 1874.** —

§ **154. st. šk. zk.**, koji opredjeljuje djelokrug mjestnomu škol. odboru, glasi:

„*Občinski školski odbor:*"

„*a) predlaže učitelje u smislu §. 113.;*"

„*b) brine se za svekoliko materijalno stanje svojih školah; ako nedostatkom nemože sam doskočiti, traži lieka kod občinskoga* **zastupstva** *i u drugoj molbi kod* **županijskoga (podžupanijskoga) školskoga odbora**;"

„*c)* **upravlja občinskom školskom blagajnom i zakladom školskom** (§. 35.);"

„*d) nastoji, da djeca idu marljivo u školu, ter predlaže nemarne roditelje* **dotičnoj oblasti** *na kazan* (*§. 49.*);"

„*e) posreduje u razmiricah izmedju učiteljah i roditeljah djece,* **ter čini u svih njemu pridržanih disciplinarnih pitanjih prvu molbu** (*§ 118.*);"

„*f) pazi, da učitelji svoju dužnost prama školskim* **zakonom** *točno izpunjuju, neutičuć u ostalom u didaktičko-pedagogičku zadaću škole, u kojem pravcu jedini je mjestni školski nadzornik pozvan svoje opazke priobćivati učitelju i po okolnostih* **županijskomu školskomu nadzorniku.**"

Odnosni § **184. n. šk. zk.** glasi:

„*Občinski školski odbor:*"

„*a) predlaže za imenovanje učitelje u smislu §. 111.;*"

„*b) brine se za materijalno stanje svojih školah; pa ako nedostatkom nemože sam doskočiti, traži lieka kod občinskoga* **poglavarstva** *i po potrebi kod* **kotarske oblasti**;"

Digitized by Google

„*c) nastoji, da djeca idu marljivo u školu ter predlaže nemarne roditelje* občinskomu poglavarstvu *za kazan (§. 41.)*;“

„*d) posreduje u razmiricah izmedju učiteljah i roditeljah djece, pazi, da učitelji svoju dužnost prema školskim* propisom *točno izpunjuju, neutičuć u ostalom u didaktičko-pedagogijsku . . . . . i po okolnostih* županijskoj oblasti.“

U tom se §-u novi škol. zakon u više točaka razlikuje od staroga zakona:

1. Po starom je škol. zakonu mjestni škol. odbor u slučaju, da sam ne može doskočiti opaženim nedostatkom u svojih školah, „*tražio lieka* kod občinskoga *zastupstva,* a u *drugoj molbi kod županijskoga školskoga odbora*“: po novom škol. zakonu „traži lieka kod obć. *poglavarstva*“, (što je u stvari isto), „a *po potrebi kod kotarske oblasti*“, ne pako u drugoj molbi kod župan. (recte podžup.) škol. odbora; jer po novoj polit. uredbi od god. 1886. *kotarska* je oblast najniža upravna oblast prve molbe, ter ona rješava dieloma i one poslove, koji su po starom škol. zakonu pripadali žup. škol. odboru.

2. *Občinskom školskom blagajnom* i *školskom zakladom* upravljao je po §-u 35. i po ovom §-u 154. star. škol. zakona od god. 1874. *občin. škol. odbor:* po §-u 38. novoga škol. zakona upravlja i jednom i drugom *občinsko poglavarstvo,* a po §-u 189. točka 8. nadzire upravu i izpituje račune občinskih školskih blagajna i občinskih škol. zaklada *kotarska* oblast.

3. *Nemarne roditelje* predlaže po starom škol. zakonu mjestni škol. odbor za kaznu „*dotičnoj oblasti*“*:* po novom škol. zakonu veli se izrikom: „*občinskomu poglavarstvu*“, što je u stvari isto.

4. Po starom škol. zakonu obć. je škol. odbor „*prva molba* u svih njemu pridržanih disciplinarnih pitanjih“, t. j. glede podjeljivanja *opomene* učitelju: po novom škol. zakonu ni občinski škol. odbor, a prema zakonu od god. 1886. o polit. upravi ni občinsko poglavarstvo nije upravna oblast prve molbe, već je to kotarska oblast; al po §-u 130. novoga škol. zakona proti toj opomeni ni *nema pravnoga lieka,* dakle ne može biti govora ni o prvoj, ni o drugoj kakovoj molbi.

5. Izraz „prama školskim *zakonom*“ u točki f) toga §-a staroga škol. zakona zamienjen je u točki d) toga §- novoga škol. zakona shodnijim izrazom „prema školskim *propisom*“, jer školski je zakon samo jedan, dočim ima više škol. propisa. Napokon

6. Po starom škol. zakonu priobćivao je mjestni škol. nad-

Digitized by Google

zornik svoje opazke u didaktičko-pedagogičkom pravcu učitelju, a „po okolnostih *županijskomu školskomu nadzorniku*"; tako je taj § glasio i u prvotnoj i u izpravljenoj po odboru osnovi novoga škol. zakona. No u specijalnoj saborskoj razpravi od 4./7. 1888. prihvatio je sabor izpravak zastupnika Oskara Kiša, da se posljednje rieči toga §-a „županijskomu školskomu nadzorniku", izmiene riečmi: „*županijskoj oblasti.*"

Zast. Kiš *obrazložio je* svoj izpravak, veleći: „Vis. sabore! Iz propisah zak. osnove sliedi, da su školski nadzornici pridieljeni svakoj županiji u svrhu obavljanja stanovitih agendah kod županijskih oblastih, naročito pako odredjuje se tim zakonom, da školski nadzornici imadu dužnost sudjelovati kao članovi i izvjestitelji u sjednicah upravnih odborah i županijskih školskih odborah i da kao takovi imadu glede opaženih nedostakah i glede inog uredovanja obratiti se na samu županijsku oblast. Pošto se tako školski nadzornici imadu smatrati jedino izvjestitelji školstva, komu su dodieljeni, a i podčinjeni županijskoj oblasti, to držim, da je opravdan izpravak taj, po kojem će mjestni školski nadzornici biti dužni priobćivati svoje opazke u važnih predmetih županijskoj oblasti, pa stoga molim, da vis. sabor izvoli prihvatiti taj izpravak." („Nar. Nov." 1898. br. 153.).

Sve ove ustanove, kojimi se razlikuje novi škol. zakon od staroga, jesu istina većim dielom osnovani na novoj uredbi polit. uprave od god. 1886., a stranom na promienjenom po zakonu škol. od god. 1888. djelokrugu i položaju županijskih škol. nadzornika; al opet i one dokazuju, da je novi škol. zakon i obćinsku autonomiju umanjio, prenesavši neke poslove, koji su do god. 1888. pripadali obćinskomu škol. odboru, na političke oblasti, ili suživši tomu odboru djelokrug. No time je i samo školstvo, samu pučku školu više podvrgao uticaju i upravi političke oblasti, nego je to bilo po zakonu od god. 1874., a to jedva da je na korist religijozno-moralnome, kršćanskome uzgoju školske mladeži, pravomu napredku pučkoga školstva. Pa u tom pogledu **nije za cielo novi školski zakon bolji od staroga, pače držimo ga i lošijim.**

Još je kod toga §-a već u odborskoj razpravi od 4. lipnja 1888. izvjestitelj odborski dr. Kršnjavi *preporučivao odboru želju učitêlja* u njihovoj predstavci na uvaženje. Na selih da se sbilja vrlo često dogadja, da su seljaci školski nadzornici, te da je

Digitized by Google

neumjestno, da im se podjeljuje pravo priobćivati učitelju svoje nazore i o didaktično-pedagogijskoj zadaći škole.*)

Zast. Gjurković potvrdjuje to, te veli, da se obćinski nadzornici sbilja miešaju i u stručne poslove, pače da učitelje hoće da upućuju, što imadu predavati. U Krajini da toga nije bilo, te se govornik slaže sa izvjestiteljem, da se djelokrug tih nadzornika ograniči na administrativnu i disciplinarnu zadaću.

No odjel. predstojnik dr. Spevec „primjećuje, da bojazni predgovornikah nisu temeljite, jer su školski nadzornici obično iz kruga inteligencije.“ (Izvjestitelj izjavio se je baš protivno. O. p.) „Dogodi li se, čega se govornici boje, ima učitelj sredstva da se obrani.“

„Zastupnik dr. Vučetić spominje“ (To je činio podpunim pravom. O. p.) — „prekarni položaj župnika u školskom odboru te drži, da je za čuvstvo svećenika povredljivo, kad je član odbora, komu često seljak predsjeda. U tom slučaju dogadja se, da se škola drži samo tri put na tjedan, jer je seljaku i učitelju pravo.“

„Odjelni predstojnik dr. Spevec primjećuje da nevidi u tom ništa povredljiva, ako župnik sa seljakom uz isti stol sjedi,“ (Al tu seljak župniku predsjeda O. p.)**) „nebi uvjek dobro bilo, kad bi župnik bio predsjednik odbora i mjestni školski nadzornik; jer ima i župnikah, koji se za škole nezanimaju, a ima i takvih, koji nemogu zaboraviti prijašnji položaj škole prama svećeniku, pa se ra-

---

*) Predstavka „Saveza učit. družtava“ nije prigovarala ovomu §-u, već §-u 130. prvob. osn. (136. n. šk. zk.) glede opomene učitelju dane po mjestnom škol. nadzorniku, proti kojoj nema pravnoga lieka, te smo mi o toj točki predstavke već u predjašnjoj glavi govorili (na str. 575.—578.), gdje smo se osvrnuli na sličan predlog izvjestiteljev, te ujedno napomenuli, kako si izvjestitelj nije ostao posve dosljedan u svom postupku, dočim je u odb. razpravi onomu prigovarao, što je kašnje u saborskoj razpravi branio. O. p.

**) Da predstojnik vladnog odjela za bogošt. i nast. „ne vidi u tom ništa povredljiva“ po svećenika, po župnika, kad mu predsjeda seljak, — komu je župnik pastir i učitelj upravo u toj stvari, u kojoj ga zakon podvrgava ugledu i vlasti seljakovoj, — tomu se baš puno ni ne čudimo, al je to svakako vrlo značajno. Što bi gospodin rekao, što li bi ćutio, kad bi *njemu* predsjedao koji nejurista, koji seljak kao mjestni sudac, a on, strukovnjak u juridičnoj znanosti i vještak u sudbenih stvarih, bio bi samo prisežnik, samo na prosto član suda? O. p.

Digitized by Google

djaju konflikti.*) Preporučuje da se primi §. 178." (prvob. osnove, a § 184. n. šk. zk.) „po predlogu vlade. (Prima se sa 6 proti 2 glasa)." („Nar. Nov." 1888. br. 130.).**)

§ **155. st. šk. zk.**: „*Občinski školski odbor sastaje se bar svaki mjesec jedan put, nu predsjednik je vlastan, a na zahtjevanje dvajuh članovah i dužan sazvati izvanrednu sjednicu.*"

---

*) Kakovi se sve razlozi navode, bili valjani ili ne, kad se hoće silom dokazati, da je bolje, te je neuk seljak mjestnim školskim nadzornikom, nego župnik, samo da se crkvi ne prizna kakova upliva u školsku upravu! O. p.

**) Osim ovoga, što je u tom §-u novoga škol. zakona u obće navedeno, prinadleže občinskim, odnosno gradskim škol. odborom *još i posebna prava i posebne dužnosti,* koje se osnivaju na odredbah ovoga §-a, te koje *provedbena naredba vis. zem. vlade* od 25. listop. 1889. br. 4782. „Ob upravi pučkih škola" u §-u 16. točno i pojedince navodi. No ta se prava i te dužnosti ne protežu na vježbaonice, osim, ako se vježbaonica posvema ili dielom uzdržava občinskimi sredstvi.

Ta prava i te dužnosti odnose se 1. na pohadjanje i nadziranje škole glede vanjskoga stanja njezina, koje pravo pripada ne samo cielomu odboru, nego u neke i pojedinim članovom odbora na pose, i to na temelju § 1. iste naredbe, po kojem „upravu i mjestni nadzor nad pojedinimi pučkimi školami obavlja občinski a u gradovih gradski školski odbor".

2. Na istom se temelju i istim načinom protežu ta prava i te dužnosti občin., odnosno grad. škol. odbora na to, da nadzire učiteljevo vladanje u školi i izvan škole i savjestno vršenje njegovih dužnosti; da mu preko škol. nadzornika daje opomene i dr. sl.; nadalje, da nadzire i ćudoredno ponašanje školske djece izvan škole; da opredjeljuje, kad se obuka ima počimati i svršavati; da podjeljuje djeci dopust na 14 dana; da prisustvuje izpitom i vizitacijam župan. i zemalj. škol. nadzornika, i da uvodi novoga učitelja u službu.

3. Brinuti mu se je za ekonomičke interese škole, nadzirati mu je čistoću i red u školskih prostorijah, u pokućtvu i t. d., bditi mu je, da učitelji dobivaju uredno svoje plaće i dr. sl.

4. Osobita mu je skrb oko tjelesnoga zdravlja mladeži, te da se zdravstveni propisi točno vrše.

5. Posreduje u školskih razmiricah medju učitelji, ili medju učitelji i školskom občinom i dr. sl.

6. Učestvuje kod godišnjega popisa djece načinom, označenim u naredbi o polazu škole.

7. Medju najglavnije dužnosti odborove spada briga *oko urednog polazka škole.* Da vrši velevažno pravo pri izboru učitelja, čuli smo već kod §-a 114. st., a §-a 111. n. šk. zk. (na str. 560.—564.). O. p.

Digitized by Google

U stvari jednaki **§ 185. n. šk. zk.** glasi:

„*Občinski . . . jedan put, no predsjednik je vlastan, a na zahtievanje dvojice članovah i dužan sazvati izvanrednu sjednicu odbora.*“ —

Isto su tako i sliedeća tri §§-a u starom i u novom škol. zakonu posve jednaka.

§ 156. st., a **§ 186. n. šk. zk.**: „*Članovi občin. — občinskoga — školskoga odbora biraju izmedju sebe predsjedniku zamjenika.*“ —

§ 157. st., a **§ 187. n. šk. zk.**: „*Za valjanost zaključakah občinskoga školskoga odbora zahtieva se nazočnost predsjednika i polovice članovah, a odlučuje se absolutnom večinom glasovah.*“ —

§ 158. st., a **§ 188. n. šk. zk.**: „*Članovi občinskoga školskoga odbora obavljaju svoje funkcije bezplatno.*“*) —

I tim dovršismo prvi odsjek ove glave „Ob občinskoj upravi“, te ponovno velimo, **da u tom odsjeku novi škol. zakon nije bolji po religijozno-ćudoredni, po kršćanski uzgoj i napredak škol. mladeži, nego je bio stari škol. zakon od god. 1874., dapače u neke je još i gori.**

A sad prelazimo na odsjek „*O kotarskoj upravi*“, koji je u novom škol. zakonu posve nov. —

„*2. O kotarskoj upravi*“ (n. šk. zk.).

Ovoga odsjeka, kako već spomenusmo, **nije bilo u starom škol. zakonu od god. 1874.**, jer nije onda postojalo ni kotarskih

*) Budući da po §-u 179. n. šk. zk. u kr. slobodnih gradovih gradski škol. odbor obavlja one poslove, što u inih občinah obavlja občinski odbor; za to je po sebi jasno, da u svih tih odredbah toga odsjeka ob občinskoj upravi, gdje se napominje „občinski školski odbor“, valja za kr. slob. gradove razumjevati „gradski školski odbor“, u koliko sam zakon inače ne odredjuje. S toga i napomenuta provedbena vladina naredba „Ob upravi pučkih škola“ kod dotičnih odredaba svojih uz rieči „občinski škol. odbor“ dodava rieči: „odnosno gradski škol. odbor“. To je valjalo i u *samom zakonu* kod dotičnih odredaba napomenuti. A jerbo imadu kr. slobodni gradovi, a naročito Zagreb i Osiek, posebnu autonomnu upravu, (vidi „Zakon ob ustroju gradskih občina“ od god. 1881.), s toga odredjuje napomenuta vladina naredba „Ob upravi“ u §-u 17., da se školski odbori u sl. kr. gradovih obraćaju u poslovih, njim povjerenih u drugoj i posljednjoj molbi na županijsku oblast, a u gradu Zagrebu i Osieku na zemaljsku vladu, dočim se ini občinski škol. odbori u tome obraćaju u drugoj molbi na kotarsku, a u trećoj tek na županijsku oblast. O. p.

Digitized by Google

oblasti, koje su ustrojene tek godine 1886. Budući da su te oblasti postojale i poseban svoj djelokrug imale već 2 godine prije novoga škol. zakona od god. 1888., to su te oblasti već i prije god. 1888. u praksi uticale u školsku upravu, u koliko se je to slagalo sa postojećimi zak. propisi i naredbami školskimi, poimence što se tiče vanjske uprave škola, slično, kako su i županijske oblasti, god. 1886. novoustrojene, vršile svoj djelokrug u školskih poslovih već i prije god. 1888. *Tako je več praksa po malo ukidala samostalni djelokrug predjašnjih samostalnih županijskih nadzorničtava.*

O toj upravi ima samo dva §§-a u novom škol. zakonu, al prvi § (189.) imade za to 12 točaka.

Vladino „*Obrazloženje*" veli o tom novom odsjeku, o kotarskoj upravi: „§. 183." (prvob. osnove, a § 189. n. šk. zk.) „sadržaje potanko označeni djelokrug kotarskih oblastih u školskih poslovih. Ove oblasti su u prvom redu zvane, da nad čitavom upravom u svom području bdiju, pa im pada u dužnost i o školah brigu voditi." (?)

Budući da gradska poglavarstva kr. slob. gradova vrše po zakonu od 28./1. 1881. „Ob ustroju gradskih občinah" većom stranom i poslove onoga djelokruga, koji inače pripada kotarskim oblastim, s toga vrši u tih gradovih gradsko poglavarstvo i onu upravu školsku, koju u drugih školskih kotarih vrši *kotarska oblast.* Trebalo je dakle iza odredaba o kotarskoj školskoj upravi umetnuti u zakon poseban pododjel *„o gradskoj školskoj upravi"*, kako to nalazimo u napomenutoj provedbenoj naredbi vladinoj „Ob upravi" pod b) (u §§-ih 41. i 42.) Za to bi morao i naslov ovoga 2. odsjeka glasiti „O kotarskoj odn. gradskoj upravi," sa pododjeli „a) kotarska uprava", „b) gradska uprava", kako je to u provedbenoj naredbi. Da toga u zakonu nema, to smatramo *manjkom zakona.*

Mi ćemo iza §§-a novoga škol. zakona o kotarskoj upravi napomenuti u kratko i odredbe provedb. naredbe o gradskoj upravi.

§ **189. n. šk. zk.** glasi:

„*Kotarska oblast:*"*)

„*1. vrši nad pučkimi školami svoga područja neposredan nadzor u pogledu administrativnom.*"

„*U tu svrhu treba da kotarski predstojnik i drugi članovi*

---

*) *§ 38.* (prvi ovoga odsjeka) provedbene vladine naredbe od 25. lip. 1889. „Ob upravi pučkih škola" glasi: „Sve škole jednoga političkoga kotara sačinjavaju u pravilu školski kotar, kojim upravlja kotarska oblast."

Digitized by Google

kotarske oblasti, svakom prilikom posjećuju škole svojega područja, pa naročito razvide:"

„*a) u kakvu se stanju nalazi školska sgrada, pokućtvo školsko, učila,* knjižnica *i vrt školski;"*

„*b) da li se u svakom pogledu obdržavaju obstojeći zdravstveni propisi, naročito glede čistoće i zračenja prostorijah školskih;"*

„*c) kakav je polaz škole i da li su djeca knjigami i drugimi za nauk potrebnimi stvarmi obskrbljena;"*

„*d) da li se glede vremena obuke obdržavaju propisi školskoga i nastavnoga reda;"*

„*e) da li je škola ogrievnimi drvi obskrbljena i da li se zimi školske sobe dostatno griju;"*

„*2. pazi, da se uškolanje i izškolanje djece zakonito obavlja;"*

„*3. riešava u drugoj i posliednjoj molbi utoke proti odlukam občinskih poglavarstvah tičućim se novčanih globah radi nemarna pošiljanja djece u školu;"*

„*4. skrbi, da se potrebite školske knjige i učila pravodobno nabavljaju;"*

„*5. podnaša županijskoj oblasti prijave o privremeno ili konačno izpražnjenih učiteljskih mjestih;"*)*

„*6. vrši disciplinarnu vlast nad pučkimi učitelji u granicah ovoga zakona (§. 135. b);"**)*

„*7. bdije, da občinski školski odbori, a napose mjestni školski nadzornici, svoje dužnosti točno izpunjuju;"*

„*8. nadzira upravu i izpituje račune občinskih školskih blagajnah i občinskih školskih zakladah (§. 38.);"*

„*9. pazi na moralno, družtveno i državljansko ponašanje područnih učiteljah;"*

---

*) „6. pobire i odprema propisanim načinom ubrane pristojbe za mirovinsku učiteljsku zakladu;" (§ 39. provedb. naredbe „Ob upravi pučkih škola" od 25. lip. 1889.) O. p.

**) „7. . . . . te je vlastna učitelju podieliti ukor. (§. 137. škol. zak. al. I.)."

„Ukor se daje pismeno i treba da je s njim spojena prietnja strožijega kaznostnoga postupka za slučaj ponovne povriede službene dužnosti. Prije nego se kazan ukora uporavi, treba da je dotičnik ob onom, čega radi se okrivljuje, saslušan (§. 141. škol. zak.); no dotičniku je slobodno u roku od 14 dana proti presudi kotarske oblasti uložiti utok na županijsku oblast (§. 145. škol. zak.);" (§ 39. napom. nar.). O. p.

Digitized by Google

„10. predlaže županijskoj oblasti na imenovanje mjestne školske nadzornike;“

„11. podieljuje učiteljem dopust do 8 danah;“

*„12. riešava sjedničke zapisnike občinskih školskih odborah glede predmeta, koji nenadilaze njezin djelokrug.“**)

Ovi poslovi, koji po novom škol. zakonu od god. 1888. spadaju u djelokrug kotarske, dakle političke oblasti, jesu više ekonomičko-administrativne naravi, te se tiču više vanjske, materijalne uredbe pučkih škola, a ne zasiecaju toliko u pedagožko-didaktičku zadaću škole. Ti poslovi spadahu *po starom škol. zakonu* od god. 1874. ponajviše *u djelokrug županijskoga škol. nadzornika,* zatim i *županijskoga (t. j. podžupanijskoga) škol. odbora,* a ponešta i u djelokrug same *županijske (podžupanijske) oblasti,* kako ćemo to točnije razabrati iz dotičnih ustanova staroga škol. zakona.

Rieč „knjižnica“ u točki 1. a) uvrštena je tek u saborskom odboru od 4./6. 1888. u prvob. zak. osnovu po predlogu odborova izvjestitelja. („Nar. Nov.“ 1888. br. 130.) —

§ **190. n. šk. zk.** glasi: *„Za uspješniji razvoj svoje djelatnosti može kotarska oblast vrstnije učitelje i članove občinskih školskih odborah pozvati, kada potrebnim obnadje, na dogovor i posavjetovanje o stvarih školskih.“***)

---

*) „13. . . . . glede predmeta, tičućih se materijalnoga stanja škole. Samo u slučaju, ako bi u kojem zapisniku bilo zaključaka ili predloga, koji zasiecaju u nutarnjost škole t. j. koji su pedagogijsko-didaktičke naravi, imat će kotarska oblast takav zapisnik podnieti županijskoj oblasti na odobrenje;“

„14. može po svom izaslaniku prisustvovati i sjednicam občinskih školskih odbora, pa je ovaj vlastan zaključke stvorene makar i većinom glasova obustaviti, ako se takovi po njegovu mnienju nedadu u sklad dovesti s postojećimi propisi; no u takovu je slučaju dužan dotični zapisnik odmah na odluku ponieti županijskoj oblasti.“

„Do odluke županijske oblasti ima ostati kod odredbe dotičnoga izaslanika kotarske oblasti;“

„15. vodi po nalogu županijske oblasti disciplinarne iztrage proti pučkim učiteljem, radi li se o slučajevih, označenih u §. 135. školskoga zakona sl. c — g.“ (Na nap. mj.). O. p.

**) „Za uspješniji razvoj svoje djelatnosti može kotarska oblast unutar granica svoga djelokruga (§. 39. ove naredbe) vrstnije učitelje i članove občinskih školskih odbora prigodice pozvati na dogovor i posavjetovanje o stvarih školskih; no kako se dotičnikom neće u to ime davati nikakova novčana odšteta od-

Digitized by Google

Sravnimo li ove zak. odredbe o djelokrugu kotarske oblasti sa odnosnimi odredbami staroga škol. zakona od god. 1864. o djelokrugu županijskih škol. nadzornika, te bivših podžupanijskih škol. odbora, moramo i opet uztvrditi, da je *novi škol. zakon* i timi odredbami *pučku školu, a s njom i učiteljstvo pučko više oteo struhovnomu pedagožko-didaktičkomu nadzoru, a večma podvrgao uticaju i nadzoru političke oblasti,* koja po naravnom svom djelokrugu ne može da neposredno utiče uspješno na nutarnji napredak škole, na religijozno-moralni uzgoj, na obuku, već može najviše uzdržati vanjski neki poredak i vanjsku disciplinu. I s toga se mora reći, da **novi škol. zakon, usvojivši ove nove odredbe o kotarskoj školskoj upravi, nije po religijozno-moralni uzgoj bolji, pače da je i gori, nego li bijaše stari škol. zakon od god. 1874.** —

Dodatak. O gradskoj upravi.

Kako smo već napomenuli, nema u samom zakonu posebnih odredaba *o gradskoj škol. upravi, koju u sl. kr. gradovih vrši gradsko poglavarstvo* u onom djelokrugu, u kojem inače po drugih mjestih kotarska oblast vrši kotarsku školsku upravu.

O toj gradskoj upravi govori napomenuta već provedbena naredba vis. zem. vlade od 25./6. 1889. „Ob upravi pučkih škola“ u §§-ih 41. i 42. odmah iza §§-a o kotarskoj upravi, te su odredbe tih §§-a o gradskoj upravi dakako večim dielom doslovce jednake odredbam o kotarskoj škol. upravi §-a 189. n. šk. zk., dotično §§-a 38. i 39. ove iste naredbe.

Tako glasi *§ 41.*: „Gradovi imajući svoj poseban ustrojni štatut sačinjavaju poseban školski kotar, kojim upravlja gradsko poglavarstvo.“

§ 42. o djelokrugu gradskoga poglavarstva u gradskoj škol. upravi jest dielom doslovce jednak §-u 189. n. šk. zk. o djelokrugu kotarske oblasti u kotarskoj škol. upravi.

Razlikuje se pako taj § 42. provedb. naredbe od napomenutoga §-a 189. škol. zakona, dot. od § 39. iste naredbe u ovom:

U 1. točki dakako ne veli: „Kotarska oblast vrši“, već „Gradska poglavarstva vrše“, te ne veli „treba da kotarski predstojnik i drugi članovi kotarske oblasti . . . posjećuju . . . razvide“, već „treba da gradski načelnik ili njegov zakoniti zamjenik . . . posjećuje . . . razvidi“.

Isto tako u 2. točki ne veli „(kot. obl.) pazi“, već „Gradsko poglavarstvo pazi“.

---

nosno dnevnice, valjat će te pozive tako udešavati, da se pozvanikom neprouzrokuju nikakovi troškovi.“ (§ 40. napom. nar.). — Hoće li se to moći tako udesiti? O. p.

Digitized by Google

Nadalje u 5. točki riečim „podnaša županijskoj oblasti“ dodaje rieči „a u gradu Zagrebu i Osieku zemaljskoj vladi“.

U 6. točki ne veli na prosto: „vrši disciplinarnu vlast nad pučkimi učitelji u granicah ovoga zakona (§. 135. b)“, već, kako i prvo § 39. o kotarskoj upravi, tumači i ovaj § o gradskoj upravi pobliže te rieči, te *glasi 6. točka:*

„6. vrši disciplinarnu vlast nad pučkimi učitelji u granicah školskoga zakona, te je gradski načelnik vlastan učitelju podieliti ukor (§. 148. šk. zak.).“

„Ukor se daje pismeno i treba da je s njim spojena prietnja strožijega karnostnoga postupka za slučaj ponovne povrede službene dužnosti.“

„Prije nego li se kazan ukora uporavi, treba da je dotičnik ob onom, čega radi se okrivljuje, saslušan (§. 141. šk. zak.); no dotičniku je slobodno, u roku od 14 dana proti presudi gradskoga načelnika uložiti utok na disciplinarni odbor gradski (§. 148. šk. zak.).

„Ako se disciplinarni postupak ima kazniti kojom od kazni navedenih u §. 135. sl. c—f) školskoga zakona,“ (To su sve kazne, osim opomene, ukora i odpusta od službe. O. p.) „nadležan je disciplinarni odbor gradski u prvoj, ako se pak ima uporaviti kazan navedena u §. 135. sl. g) istoga školskoga zakona,“ (T. j. kazna odpusta od službe. O. p.) „nadležno je u gradovih Zagrebu i Osieku karnostno povjerenstvo upravnoga odbora gradskoga, a u ostalih gradovih karnostno povjerenstvo upravnoga odbora županije u prvoj, a u jednom i drugom slučaju zemaljska vlada u drugoj molbi.“

Odredba točke 8. §-a 189. n. šk. zk. (o nadziranju uprave i izpitivanju računa obć. škol. blagajna) izpuštena je u ovom §-u 42. ove naredbe, te je točka 8. ovoga §-a doslovce jednaka točki 9. §-a 189. n. šk. zk.

U točki 9. istoga §-a 42., koja odgovara točki 10. §-a 189. n. šk. zk., naredba dakako opet ne veli: „predlaže županijskoj oblasti“, već „predlaže velikomu županu, dotično vrhovnomu načelniku“.

Daljnje točke ove naredbe o gradskoj upravi glase slično, kako o kotarskoj upravi:

„10. podjeljuje učiteljem dopust do 8 dana, a u gradu Zagrebu i Osieku do 14 dana; no o tom ima obaviestiti županijsku oblast, a u gradu Zagrebu i Osieku zemaljsku vladu;“

„11. vodi po nalogu županijske oblasti, a u gradu Zagrebu i Osieku po nalogu zemaljske vlade disciplinarne iztrage proti pučkim učiteljem, radi li se o slučajevih, označenih u §. 135. školskoga zakona sl. c—g;“

„12. utoke proti odlukam gradskih poglavarstva rješava u drugoj molbi upravni odbor županije, a u gradu Zagrebu i

Digitized by Google

Osieku upravni odbor gradski, a samo u onom slučaju, ako na utoke stignu raznolike odluke, odlučuje u trećoj i posliednjoj molbi zemaljska vlada."

Kako se vidi, malne sve ove razlike medju odredbami o gradskoj i odredbami o kotarskoj školskoj upravi potječu odatle, što u upravni djelokrug gradskoga poglavarstva u Zagrebu i Osieku spadaju skoro svi oni poslovi u škol. upravi, koji inače spadaju u djelokrug županijske i kotarske, a u ostalih gradovih oni, koji spadaju u djelokrug kotarske škol. uprave. —

Sada sliedi u starom i u novom škol. zakonu odsjek *o županijskoj školskoj upravi.*

„*II.*"

„*O županijskoj upravi.*" (st. šk. zk.).

„*3. O županijskoj upravi*". (n. šk. zk.).

U tom odsjeku ima opet više bitnih razlika medju starim i novim škol. zakonom, te one još jasnije dokazuju, da je novi škol. zakon od god. 1888. *pučku školu više podvrgao političkoj oblasti,* nego je bila podvrgnuta po starom škol. zakonu od god. 1874. Odnose se pako ove razlike u tom odsjeku poglavito na *preinačen i sužen* po novom škol. zakonu *djelokrug postojalih samostalnih županijskih škol. nadzornika i županijskoga (podžupanijskoga) škol. odbora* tako, da je velik dio poslova, koji su po starom škol. zakonu do godine 1888. (a u praksi samo do godine 1886.), spadali na županijskoga škol. nadzornika i na županijski (podžupanijski) škol. odbor, prenesen u djelokrug što kotarske oblasti, što županije (županijske oblasti i upravnoga odbora županije).

No *sravnimo* odmah *pojedine §§-e* staroga škol. zakona sa odnosnimi §§-i novoga. *Stari škol. zakon* govori odmah *na početku o županijskom škol. nadzorniku,* dočim *novi škol. zakon* govori *najprije* o školskom djelokrugu *županijske oblasti* i *upravnoga odbora* u županiji, o čem stari škol. zakon dakako ni slovca ne spominje.*)

---

*) Valja se opet i tu sjetiti, da po novom ustroju političke uprave zemlje i autonomne gradske uprave grada Zagreba i Osieka od 5./2. 1886. (odnosno od 28./1. 1881.; vidi naprvo na str. 701. III. točku opazke) imade gradsko poglavarstvo grada Zagreba i Osieka u škol. upravi onaj po prilici djelokrug nad školami svoga područja, što ga imade županijska oblast nad školami svoje županije. Za to i veli § 43. provedb. naredbe „O b u p r a v i p u č k i h š k o l a" od god. 1889. na čelu odredaba o županijskoj upravi: „Županijska oblast, a u g r a d u Z a g r e b u i O s i e k u g r a d s k o p o g l a v a r s t v o, upravlja pučkimi školami svoga područja."

Digitized by Google

§ **191. n. šk. zk.** glasi:

„1. Zupanijska oblast:“

*„a) skrbi, da se zakoni i naredbe zemaljske vlade u poslovih školskih točno proglase i ovrše;**)

„b) upravlja županijskimi zakladami, utemeljenimi u svrhe školske;“

*„c) vrši disciplinarnu vlast nad pučkimi učitelji u granicah ovoga zakona;“***)

*„d) vodi, dotično odredjuje doprinosbene razprave o podizanju školskih sgradah ter razprave o zasnivanju novih školah ili sistemizovanju novih učiteljskih mjestah;“****)

*„e) podnaša zemaljskoj vladi predloge za imenovanja, podieljivanja petgodišnjih doplatakah, premještanje i umirovljivanje pučkih učiteljah;“*****)

„f) podjeljuje učiteljem dopust do 14 danah;“[1])

„g) upravlja županijskom školskom blagajnom;“[2])

„h) podnaša koncem svake školske godine zemaljskoj vladi godišnji izvještaj o stanju pučkih školah svojega područja.“[3])

---

*) Tu je skrb vodio po starom škol. zakonu poglavito županijski škol. nadzornik; sr. § 161. sl. a) i c) st. šk. zk. O. p.

**) To jest, odredjuje disciplinarnu iztragu proti učiteljem, te odlučuje o provedenoj iztrazi u prvoj molbi, ako se imade uporaviti koja od disciplinarnih kazna, izuzam opomene, ukora i odpusta iz službe; sr. § 142., 143. i 144. n. šk. zk., kako i naše primjetbe k tim §§-om na str. 580. i sl. ove razprave. O. p.

***) Sr. § 41. slovo g) zakona ob ustroju županija i uredjenju uprave u županijah i kotarih od 5./2. 1886.; sr. i naprvo opazku na str. 697.—699. ove razprave. O. p.

****) To je pravo pripadalo po starom škol. zakonu od god. 1888. županijskomu škol. nadzorniku; sr. o tom medju inim „Propis o namieštanju učiteljskoga osoblja na pučkih školah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji“, izdan od vis. vlade 4./10. 1875. br. 4566. O. p.

[1]) I to je pravo do god. 1888. vršio župan. škol. nadzornik; sr. § 70. sl. e) predjašnje provedb. naredbe zem. vlade „Ob upravi pučkih školah“ od 8./9. 1875. br. 4069. O. p.

[2]) Po §-u 38. n. šk. zk. O županijskoj (dot. podžupanijskoj) školskoj blagajni nema nigdje u starom škol. zakonu spomena, već samo o školskoj blagajni u svakoj škol. obćini (§§ 30. i 35. st. šk. zk.). O. p.

[3]) Po §-u 161. sl. c) st. šk. zk. spadalo je i to na župan. škol. nadzornika. O. p.

Digitized by Google

„2. Upravni odbor županije:“

„a) bdije, da djeca podvržena školskoj dužnosti polaze školu;“
„b) da se učiteljem plaće točno namiruju;“
„c) da se školske sgrade u dobrom stanju nalaze;“
„d) da se pučke škole, gdje su još potrebne, osnuju;“
„e) o *poslovih navedenih pod a)—d) kano i o drugih poslovih tičućih se materijalnih interesah škole, odlučuje na temelju predloga županijskih školskih nadzornikah ili predlogah svojih članovah, te izdaje u smislu zakona shodne naputke odnosno podnaša o stvarih nadilazećih njegov djelokrug izvještaj zemaljskoj vladi;“*)*
*„f) vrši disciplinarnu vlast u smislu §§. 142. i 143.“**)*

Odredbu ovoga §-a u točki 2. f) prihvatio je tek saborski škol. odbor dne 4./6. 1888. po predlogu sab. predsjednika Mirka Hrvata. („Nar. Nov.“ 1888. br. 130.). U ostalom se osnivaju odredbe ovoga §-a, kako smo mogli vidjeti, većom stranom na novom ustroju političke uprave zemlje od god. 1886.; za to i kaže vladino „Obrazloženje“: „§. 185.“ (prvob. osnove, a § 191. n. šk. zk.) „označuje djelokrug županijskih oblasti i županijskih upravnih odbora u pogledu školskih stvari, a taj im je djelokrug djeloma već i zakonom ob uredjenju političke uprave opredieljen.“

U ostalom i ovaj § jasno pokazuje onaj mnogo uži vez medju pučkom školom i upravnom političkom oblasti, onu veću podložnost pučkoga školstva pod tu oblast, kojom nas usreći novi škol. zakon od god. 1888.

I u tom dakle §-u nije novi škol. zakon bolji po religijozno-moralni uzgoj mladeži pučke škole, a još manje shodniji po pravi napredak i zdravi razvoj pučkoga školstva, nego li je bio stari škol. zakon od god. 1874. —

Sada sliede i u starom i u novom škol. zakonu §§, o kojih se je obširno i žestoko razpravljalo god. 1888. u odborskih i saborskih razpravah kod stvaranja osnove novoga škol. zakona, te su članovi opozicije upravo u odredbi ovih §§-a novoga škol. zakona nazirali reakcijonarno, po napredak škole ubitačno djelovanje no-

---

*) Odredbe ove druge točke toga §-a pod a), b), c) i e) uzete su malne doslovce iz zakona od 5./6. 1886. „Ob upravnih odborih u županijah“ (§§ 26. i 27.); sr. i naprvo II. točku opazke na str. 699.—701. ove razprave. O. p.

**) T. j., odlučuje u prvoj molbi o provedenoj disciplinarnoj iztrazi proti učiteljem, ako se imade uporaviti kazna odpusta iz službe. Sr. ova dva §§ 142. i 143. naprvo na str. 580. ove razprave. O. p.

Digitized by Google

voga škol. zakona: a to su zak. odredbe *o županijskom škol. nadzorniku.* Da li su to članovi opozicije činili pravom, ili ne, to ćemo vidjeti na koncu §§-a ove glave. Nema pako dvojbe, da se u ovih §§-ih novi škol. zakon upravo *bitno razlikuje* od staroga zakona.

Ti §§-i jesu: *159.—163. st., a 192.—197. n. šk. zk.*

§ **159. st. šk. zk.**:

„**Za županijsku upravu** *pučkih školah imenuje zemaljska vlada izmedju takovih učiteljah pučkih školah, koji su barem 10 godinah u školskoj službi proveli,* **ili izmedju drugih poznatih školskih vještakah** *potrebiti broj županijskih školskih nadzornikah,* **kojim će se prama strogoj potrebi službe dodati i pomoćno osoblje.**“

Tomu §-u odgovaraju u novom škol. zakonu *§§ 192. i 193.*

Glasi pako § **192. n. šk. zk.**:

„**Za obavljanje školskih,** *a navlastito pedagogijsko-didaktičkih* **agendah** *kod županijske oblasti i za nadziranje pučkih školah u području županije* **pridieljen je svakoj županiji** *po jedan ili više nadzornikah školskih.*“

§ **193. n. šk. zk.**: „*Županijske školske nadzornike imenuje zemaljska vlada izmedju takovih učiteljah pučkih školah, koji su barem 10 godinah u školskoj službi sproveli.*“

O §-u 192. novoga škol. zakona veli vladino „*Obrazloženje*“: „Po §. 186.“ (prvob. osn., a §-u 192. n. šk. zk.) „*pridjeljuju se županijskim oblastim kano strukovni činovnici* po jedan ili više županijskih školskih nadzornikah, te sada valja samo da sankciju zakona zadobije ono, što je praktično već izvedeno, *odkako je* s preustrojstvom političke uprave“ (od god. 1886.) „*prijašnja uredba samostalnih školskih nadzorničtva prestala.*“

O novom se je položaju županijskih škol. nadzornika, što ga je uveo novi škol. zakon, nešta *razpravljalo u samom sab. škol. odboru* dne 4./6. 1888. Čitamo o tom u „Nar. Novinah“:

„Kod § 186.“ (prvob. osn., a §-a 192. n. šk. zk.) „predlaže izvjestitelj dr. Kršnjavi, *da se djelokrug* županijskih školskih nadzornikah *točno opredieli.* Za upravu i za razvoj škole bilo bi vrlo probitačno, kad bi kod svake županije bila *dva nadzornika* jedan li za administrativne poslove, a drugi za didaktično-pedagogijske, prvi bi imao biti član upravnog odbora, drugi više organ zemaljskog školskoga nadzornika te bi imao bditi i nad usavršenjem učiteljstva.“*)

---

*) Imat ćemo na koncu §§-a ove glave priliku, uvjeriti se, da si govornik u svojih izjavah o djelokrugu županijskoga škol. nadzornika

Digitized by Google

„Zastupnik Gjurković želi takodjer, *da se precizira djelokrug* županijskih inšpektorah, nalazi u tom sbilja *nepodobštinu, da strukovnjak u pedagogijskih stvarih bude odvisan od podžupana,* koji u školskih stvarih nije strukovnjak, bilo bi u istinu dobro, kad bi strukovni nadzornici *stajali u pedagožkih pitanjih u neposrednom savezu sa vladom,* a samo u administrativnom u savezu sa županijom.*) Pita, *zašto su rieči starog §. 159.* „*„i pomoćno osoblje“*“ *izostale.* Upozoruje na to da inšpektori u Ugarskoj imadu takovo pomoćno osoblje. U Hrvatskoj i Slavoniji ostalo je to pomoćno osoblje kroz 14 godinah na papiru, prem su županijski inšpektori imali po 160 školah nadzirati.“**)

„Preuzv. g. ban upozoruje *na razliku medju nekadašnjom i današnjom pozicijom školskih nadzornikah.* Prije su oni bili neodvisni od županije, danas su referenti podžupana. Ovaj je odgovoran vladi za svu administraciju, dakle i za administraciju škole. (?) Zemaljski su inšpektori županijskim najbliža inštancija, ovi imadu bditi nad županijskimi inšpektori,***) a i na to paziti, što je izvan djelokruga ovih. Ugarski školski nadzornici imadu istina sasvim drugi djelokrug, ali se tamošnje školstvo osniva na sasvim drugih

---

nije ostao posve dosljedan, te da je proti dru. Markoviću živo branio ustanove osnove novoga škol. zakona o novom djelokrugu županijskoga škol. nadzornika, premda odbor nije prihvatio ovoga njegova predloga, već su odredbe prvobitne zak. osnove o tom predmetu ostale nepromienjene. O. p.

*) Tako je po prilici bilo po starom škol. zakonu. (Sr. sliedeći § 161. st. šk. zk., kako i §§-e 65., 66. i 67. provedbene nar. „Ob upravi pučkih školah“ od god. 1875.). Zastupnik Gjurković pobija ovdje isto, što je u sab. gener. debati pobijao dr. Marković, i u istom pogledu; pa evo ovdje izvjestitelj ne ustaje proti Gjurkoviću, a tamo proti dru. Markoviću ne može smoći dosta rieči, da što bezobzirnije na nj napada, e bi dokazao, kako je posve u redu, da župan. škol. nadzornici budu od podžupana i odvisni i njemu podčinjeni u školskih stvarih. Težko je dakle vjerovati, da je u toj navali bila po sriedi gola objektivnost. No o toj razpravi u saboru govorit ćemo još dalje. O. p.

**) Tko je onda kriv, ako župan. škol. nadzornici prije god. 1888. nisu dospievali, vršiti točno svoje dužnosti, na što se branitelji osnove novoga škol. zakona tečajem saborskih razprava toli grko tužahu, hoteći time opravdati podredjeniji položaj tih nadzornika po osnovi novoga škol. zakona. O p.

***) O tom nema nigdje spomena niti u novom škol. zakonu, niti u provedb. naredbi „Ob upravi pučkih škola“ od 25./6. 1889. O. p.

Digitized by Google

temeljih,(?) u ostalom tamo inšpektori žive sa podžupani u vječnoj kavgi,*) a veliki župani moraju uviek miriti."

„Odjel. predstojnik dr. Spevec je proti razdiobi agendah u dvoje: jer se dogadja da ima županija samo jednog nadzornika, primjerice varaždinska. Pomoćno osoblje nije više nuždno, jer školski inšpektorat nije samostalan ured kao u Ugarskoj, *sad nadzornik ima samo koncept,* a drugo obavlja pomoćno osoblje županije. Nije ni iz administrativnih razlogah moguće razdieliti taj djelokrug. Naredbenim putem je naredjeno da stariji nadzornik bude član upravnog odbora."**)

„§. 186. prima se po predlogu vlade."

(„Nar. Nov." 1888. br. 130.).

Tu nam je nadovezati još nekolike *svoje primjetbe.*

1. Ponajprije još nešta *o promienjenom položaju županijskih škol. nadzornika po novom škol. zakonu.*

Po novom škol. zakonu od god. 1888., a u praksi donekle već po zakonih od 5./2. 1886. *župan. škol. nadzornici* nisu više drugo, van *nesamostalni* strukovni *činovnici* županijske, dakle *političke oblasti,* njojzi pridieljeni u pomoć kao izvjestitelji u školskih stvarih i kao *radnici* za pedagogičko-didaktičke agende, dakle kao *pomoćni njeni organi,* poput drugih strukovnih organa župan. oblasti, n. pr. župan. inžinira itd., za upravnu granu dotične struke: *nisu* pako više, kako su bili po starom škol. zakonu, *samostalna kakova školska oblast,* neposredno vladi podčinjena, a u poslovih strogo pedag.-didaktičkih od ostalih upravnih oblasti neodvisna, koja je imala poseban svoj ured, poseban uredovni pečat s napisom: „Kr. nadzorničtvo za pučke škole", i svoj poseban arkiv (§ 64. predjašnje naredbe „Ob upravi pučkih školah" od 8./9. 1875.); ta samostalna školska oblast, neposredno vladi podčinjena, *jest sada županijska oblast,* odnosno *upravni odbor županije.* Županijski škol. nadzornik *nije više oblast, uzporedjena ostalim* zemaljskoj vladi podčinjenim oblastim, kako je to bio po starom škol. zakonu (sr. § 67. napom. naredbe od 1875.), već je organ, pridieljen i podvržen oblasti, koja je podčinjena zemaljskoj vladi. Županijski škol. nadzornik *nije više* „poglavar" pučkomu učitelju, kako je bio prije [§ 70. sl. f)

---

*) Tomu će uzrok jedva biti u položaju ondješnjih škol. nadzornika. O. p.

**) Sr. §§ 54. i 68. provedb. naredbe „Ob upravi pučkih škola" od god. 1889. O. p.

Digitized by Google

napom. nar.], već je nadzorni organ poglavarstva, oblasti, a „*poglavar*“ *je učitelju* i u stvarih školskih, u pedagog.-didaktičkih, te disciplinarnih *veliki župan, odnosno podžupan*, a u neke i *kotarski predstojnik.* Županijski školski nadzornik *nema* u školskih stvarih *više ništa decidivno i mjerodavno da odluči: to odlučuje politička oblast;* županijski nadzornik samo *pomaže toj oblasti svojimi izvještaji*, da se uzmogne o školskih stvarih valjano upntiti i obaviestiti.

Pa za to i ne veli ovaj § novoga škol. zakona više, kako je rekao odn. § staroga škol. zakona: „da zem. vlada imenuje župan. škol. nadzornike za županijsku upravu pučkih škola“, već „da je svakoj županiji po jedan ili više nadzornikah školskih pridieljen za obavljanje školskih, a navlastito pedagogijsko-didaktičkih agendah kod županijske oblasti“.

Svatko, tko tu promjenu objektivno prosudi, mora bez sumnje reći, *da je njome pučka škola još puno više i strože podvrgnuta upravnim polit. oblastim, a time i više oteta uticaju kršćanske porodice, kršćanske obćine, crkve, nego je to bilo po starom škol. zakonu.* Ono, što su tečajem sab. razprava godine 1888. branitelji ove nove ustanove o županijskom škol. nadzorniku iznieli kao razloge, da je ta promjena i shodna i nuždna bila, nije za cielo moglo da pobije ovu očevidnu činjenicu, kako ćemo vidjeti dalje. S toga **držimo u tome novi škol. zakon lošijim od staroga.**

Slično vriedi i za sliedeće §§-e, koji rade o tom predmetu.

2. No držimo **novi škol. zakon u tih §§-ih prama crkvi neprijaznijim, nego li je bio stari škol. zakon**, i za to, jerbo se *razlikuje* jedan od drugoga još i u tom, što **stari škol. zakon** u tom 159. §-u veli, da županijske škol. nadzornike „imenuje vlada izmedju takovih učiteljah pučkih školah, koji su barem 10 godinah *u školskoj službi* sproveli“, a onda dodaje: „*ili izmedju drugih poznatih školskih vještakah*“; **novi je pako zakon školski izpustio ovu posljednju izreku**, te veli jednostavno: „...izmedju takovih učiteljah pučkih školah, koji su barem 10 godinah u školskoj službi sproveli“. Tom je na vidik bezazlenom promjenom novi škol. zakon odstranio i *svaku mogućnost*, koja je po starom škol. zakonu još postojala, *da se služba županijskoga škol. nadzornika* koji put možda *povjeri i inomu kojemu vještaku školskome*, ma se on strogo i ne brojio med „pučke učitelje“ po vanjskom stališu, dakle po naših pedagozih „nestrukovnjaku“, recimo kojemu odličnomu i po

Digitized by Google

školu pučku zaslužnomu, te školstvu vještomu *crkvenome službeniku*, kakovih imade i danas kod nas više nego jedan samo.

U osnovi novoga škol. zakona od god. 1888., prvobitno saboru predloženoj, postojala je još ta izreka, prenesena iz staroga škol. zakona. *No proti tomu se je iz petnih žila branio „Savez učitelj. družtava“* u poznatoj nam već „Predstavci“ svojoj na vis. sabor od god. 1888., veleći:

„XIII. Po smislu § 187. zakonske osnove,“ (§-a 193. n. šk. zk.) „i ako se toga od sadanje Visoke kr. zemaljske Vlade nije bojati, ipak je moguće, da se i nestrukovnjaci(!) imenuju žup. školskim nadzornicima. Nu buduć da bi takov nestrukovnjački nadzor, ako bi se jednoč ipak sbio, napredak školski jako oštetiti mogao; to mislimo smijerno, da bi najprobitačnije bilo, kada bi mu se zakonom i mogućnost oduzela, tim više, pošto se namještaj nestrukovnjaka za nadzornika kod sadanjega naprednoga (?) učiteljstva nikako nebi opravdati mogao tim više, pošto je Visoka kr. zemalj. Vlada na usta samoga presvijetloga predstojnika nastave u saboru javno izrekla, da je i za najviši nadzor zemaljski najprobitačnije, da se uzme strukovnjak iz pučkoga učiteljstva. Toga radi, i pošto je izraz „„vještaka““ veoma elastičan, molimo, da bi se zadnje riječi u toj točki „„ili izmedju drugih poznatih školskih vještaka““ posve izpustile.“

Koliko znamo, — a i „Predstavka“ mora to znati, — nije niti do god. 1874., a niti prije te godine službu župan. nadzornika obnašao „drugi koji poznati školski vještak“ *izvan krugova pučkoga učiteljstva, van iz striča svećeničkoga.* „Predstavka“ dakle pod imenom „nestrukovnjaci“ ne može da druge misli, ako i pritajeno, *van svećenike,* proti kojim se tako svečano ogradjuje. Eto dakle, „Predstavka“ dala se je ovdje neprijateljstvom proti svećenstvu, protimbom proti crkvi zasliepiti, te drži, da nitko, tko ne spada u svjetovni učiteljski stališ, ne može biti „strukovnjakom školskim“. Ma se on i sav svoj viek bavio školstvom i teoretički i praktički; ma da je on obće priznat vještak u školskih stvarih; ma da je i akademijski naobražen: sve mu to ne pomaže, da se broji med „strukovnjake školske“, med „pedagoge“; uza sve to njegov će nadzor biti na štetu napredku školskome; on je uza sve to natražnjak, ako slučajno ne pripada svjetovnome stališu pučkoga učiteljstva, već ako na nesreću crnu halju nosi. Nasuprot bit će izvrstan nadzornik, sposoban, da promiče napredak školski, ma da je i pod silu pošao u preparandiju, jer nije mogao dalje napredovati

Digitized by Google

u srednjih školah: dosta da pripada modernoj pedagogiji, on je već „strukovnjak školski“, sposoban, da mu se povjeri i vrhovni nadzor nad pučkim školstvom. Šta više: dočim je svaki član svećenstva za nadzor nesposoban samo za to, jer je svećenik, sposoban je učiteljstvom i školstvom upravljati svaki predstojnik kotarske ili županijske oblasti, ma da se i nikad školstvom bavio nije, nikad pedagogike u rukuh imao nije, nikad u pučkoj školi djelovao nije. — Ovakovo shvaćanje „strukovnjačtva“ ne samo da vriedja i zametava katoličku crkvu, tu najstariju i najvještiju uzgajateljicu, već odaje i vrlo suženo duševno obzorje, i, recimo otvoreno, odaje ono, što Niemac veli: „Schulmeisterdünkel“.

Al uza sve to saborski odbor, pretresajući prvobit. zak. osnovu, nije našao uputnim, da u toj stvari udovolji želji „Saveza“, pa se je spomenuti dodatak nalazio i u osnovi zakona, izpravljenoj sab. odborom. *U specijalnoj je tek razpravi našao sabor, da je uputno, taj dodatak izpustiti*, i to više od šale, te uz smieh članova saborskih. Pošto naime sabor ne htjede u specijalnoj debati da od svih izpravaka, predloženih po zastupniku Pisačiću, ma i jedan prihvati, predloži snužden i duhom klonuo zastupnik u najboljoj za cielo namjeri i u posve drugom smjeru, nego li ga ima glede te točke predstavka „Saveza učit. družtava“, kod ovoga §-a *izpravak*, da se zadnje rieči: „ili izmedju drugih poznatih školskih vještakah“ izpuste, obrazlažući ga tim, da je izraz „vještaci“ vrlo elastičan, te bi se moglo dogoditi, da se zapusti zaslužne učitelje, a da se za župan. nadzornike imenuju osobe nesposobne, koji će za volju vlade svaki čin izvesti. Pa za to se on sigurno nada, da će sabor bar taj posljednji izpravak primiti. Na to odgovori odjelni predstojnik: „Visoki sabore! Da sbilja i vlada pokaže g. zastupniku sv. križkomu, kako je voljna ići mu na susret kad može, ja prihvaćam u ime vlade ovaj izpravak. (Na desnici: Živio! i pljeskanje. Živio Pisačić. Smieh i veselost u kući.)“ — Izpravak Pisačićev bje prihvaćen i uvršten u zakon. („Nar. Nov.“ 1888. br. 153., sab. sjed. od 4./7. 1888.)*)

---

*) Čovjek, kad to uzčita, sbilja ne zna, bi li se smijao, ili čudio, ili srdio: ne znaš, bi li više žalio gosp. zastupnika poradi prevelike njegove bezazlenosti, koji nije ni opazio, da služi na veselje i zabavu većini, te da joj je njegov izpravak dobro došao, da se crkvi posve zatvore vrata u školski nadzor i školsku upravu; ili bi se više snebivao sa nedostojna, malo osbiljna postupka većine u stvari, toli odlučnoj po djelovanje crkve u školi. O. p.

Digitized by Google

Da je tim izpravkom gosp. zastupnik ne malo pomogao, te se crkvu još više iz škole izgonilo, nego li je do onda bila izagnana, toga za cielo ni u snu mislio nije on, koji se je tako otvoreno bio zauzeo u saboru za uticaj župnika u školu. Al da se dobra stvar uspješno obrani, treba osim dobre volje i kršćanske prostodušnosti još i nečesa drugoga: „Estote *prudentes, sicut serpentes,* et simplices sicut columbae“, veli Spasitelj.

3. Da novi škol. zakon ne dodjeljuje župan. škol. nadzornikom „prama strogoj potrebi službe i *pomoćno osoblje*“, kako je to odredio bio stari škol. zakon, *sliedi dakako jasno iz novoga položaja,* što ga župan. škol. nadzornici po novom škol. zakonu u školskoj upravi zapremaju, pošto nisu više niti kakovi „poglavari“, niti kakove „oblasti“, već i oni spadaju u red osoblja, dodieljena oblasti. No da li je taj novi puno podredjeniji položaj *neobhodno nuždan* zahtjev novoga polit. preustrojstva zemaljske uprave od god. 1886., kako to drži vladino „Obrazloženje“, i kako su to izjavili u saboru branitelji predložene god. 1888. osnove novoga škol. zakona, o tom bit će nam dopušteno osbiljno podvojiti. Ako se samostalna županijska školska nadzorničtva dadu u Ugarskoj posve dobro složiti sa ondješnjim političkim ustrojem županija, nalikim na naš, mi ne znamo, za što se to isto nije moglo i kod nas izvesti: — ili valja reći, da je i zakon od god. 1886. na štetu uticaja crkve u školstvo.

Mi sa svoga gledišta dakako ne držimo ni ustanove samostalnih, vladi neposredno podvrženih župan. škol. nadzorničtava onim, što zahtievaju zdrava kršćanska načela u školskoj upravi, pošto ne možemo, kako to opet i opet izjavismo, načelno da pristanemo uz to, da vrhovni nadzor školski i vrhovna školska uprava pripada državi; a još se manje možemo i smijemo složiti sa načelom državne samovlasti u školi; to smo do sada ne samo često već izjavili, nego tečajem ove razprave i obilno dokazali. Ali uza sve to ipak držimo, da je sadašnji položaj županijskih škol. nadzornika po škol. zakonu od god. 1888. u školskoj upravi još gori po kršćanski uzgoj i po uticaj crkve u školu, nego bijaše predjašnji njihov položaj po škol. zakonu od god. 1874., budući da je tom novom uredbom još bezobzirnije provedeno samogospodstvo, monopolizam, premoć države u pučkom školstvu.

4. Jednu je ovdje još vriedno iztaći, a ta jest, da je godine 1875. *tadašnja zem. vlada* u izdanoj provedb. naredbi „Ob upravi pučkih školah“ od i. g., u pripomenku k naredbi, *do nebesa uzveličila „liberalnu“, „naprednu“ inštituciju samostalnih županijskih*

Digitized by Google

školskih nadzornika: a evo desetak godina kašnje *sadašnja vlada i njeni pristaše* ne smažu rieči, da *pokude tu istu inštituciju,* upisujući poglavito njojzi u grieh, što moderno naše školstvo nije do sada valjano napredovalo. (!) Eto novoga dokaza, koliko država po naravi svojoj mienja svoje nazore i načela svoja u školstvu, u uzgoju i obuci mladeži. Nije li i to dokaz, da je država upravo i poradi te nestalnosti u uzgojnih načelih slabo sposobna, da uzgaja, i da upravlja školstvom? —

Prama novomu podredjenijemu položaju županijskih školskih nadzornika udešeni su i daljnji §§-i novoga škol. zakona, koji govore o župan. škol. nadzorniku. —

Odredba §-a **160. st. šk. zk.**: „*Teritorijalni obseg pojedinih županijskih nadzorničtvah opredieliti će zemaljska vlada administrativnim putem*",

izpuštena je u novom škol. zakonu, jer poradi promienjenoga položaja i djelokruga županijskih škol. nadzornika nema joj sada više svrhe. —

§ **161. st. šk. zk.** glasi:

„*Županijski školski nadzornik:*"

„*a) nadzire sve javne i privatne pučke škole svoga područja, pregleda svaku barem jedan put na godinu, ter pazi, da se u svačem obdržavaju školski* **zakoni**;"

„*b) u didaktičko-pedagogičkom pravcu svjetuje i napućuje učitelje, ter* **u disciplinarnih slučajevih njemu pridržanih čini prvu molbu**;"*)

„*c)* **izvršuje** *glede svih javnih i privatnih pučkih školah* **naredbe zemaljske vlade,** *kojoj podnosi svake godine svestrano* **izvješće** *o stanju dotičnih školah;*"**)

„*d)* **brine se za svekoliko znanstveno i moralno stanje svih pučkih školah,** *ter ako nedostatkom nemože sam doskočiti,* **traži pomoć kod zemaljske vlade**;"***)

---

*) Sr. §§-e 135. sl. b) i 137. *n. šk. zk.* o kazni ukora, te §-a 189. točku 6. *i. zk.* o kot. upravi. O. p.

**) Sr. §-a 191. točku 1. sl. a) i h), i točku 2. sl. e) *n. šk. zk.* o županijskoj upravi, dot. o županijskoj oblasti i ob upravnom odboru županije. O. p.

***) Sr. §-a 191. točku 2. sl. e) *n. šk. zk.* ob upravnom odboru županije, zatim § 201. *i. zk.* o županijskom škol. odboru, te *provedb. naredbe od god. 1889.* „Ob upravi pučkih škola" § 66. ob izvještaju županijskoga škol. nadzornika. O. p.

Digitized by Google

„*e) riešava po svojoj* **nadležnosti razmirice** *izmedju učiteljah i občinskih školskih odborah* **i nadzire djelovanje istih odborah;**"*)

„*f) predsjeda učiteljskim sastankom svoga područja (§. 96.).*"**)

---

*) Sr. *provedb. naredbe od god. 1889.* „Ob upravi pučkih škola" § 60. ob inšpekciji županijskoga škol. nadzornika, te §-a 189. točku 7. *n. šk. zk.* o kotarskoj upravi. O. p.

**) Ova se prava i dužnosti predjašnjih županj. škol. nadzornika, što ih ovdje stari škol. zakon samo sumarno navodi, te koja su prava i dužnosti po novom škol. zakonu bitno promienjena, potanje tumače u provedbenih naredbah vladinih, izdanih iza god. 1874., a poimence u naredbi od 8./9. 1875. br. 4069. „Ob upravi pučkih školah", zatim u naredbi od 4./10. 1875. br. 4566. „O namieštanju učiteljskoga osoblja na pučkih školah".

Osim práva i dužnòstî predjašnjih župan. škol. nadzornika, navedenih već u ovom §-u st. šk. zk., *pripadahu im* po napomenutih dvijuh naredbah medju inimi *još i ova prava i ove dužnosti*:

I. *Po naredbi „Ob upravi" :* 1) U upravnom organizmu zauzimlju župan. škol. nadzornici naprama ostalim. zemaljskoj vladi podloženim oblastim, samostalan položaj: imaju svoj poseban ured; vode o svojoj gestiji poseban zapisnik; služe se posebnim uredovnim pečatom i imaju svoj poseban arkiv (§ 64.). 2) U školskih poslovih strogo pedagogičko-didaktičkih podčinjeni su neposredno kr. zem. vladi: ona u tih poslovih svoje naredbe upravlja neposredno na nje, da ih oni dalje priobćuju obć. škol. odborom; opet i zemaljskoj vladi šalju svoja izvješća, svoje molbe i predloge u tih poslovih neposredno; i s obć. škol. odbori, te s mj. škol. nadzornici obće neposredno, a sa podžupan. oblastmi obće u poslovih ekonomičko-administrativnih poput oblasti uzporedjenih, obraćajući se na nje neposredno sa svojimi izvješći, molbami i predlozi [§§ 65.—67. i 70. b)]. 3) U pojedinostih pako imao je župan. škol. nadzornik još i ova prava i ove dužnosti, u koliko su po novom škol. zakonu prestale: da može sjednicam obć. škol. òdbôra i javnim izpitom u svih njemu podčinjenih zavodih ne samo prisustvovati (što može i po novom škol. zakonu), već i predsjedati; da učiteljskim sastankom svoga područja ne samo predsjeda (što i sada vriedi), već ih i saziva; da područnomu učit. osoblju podjeljuje dopust od 3—14 dana; da ih upućuje, svjetuje itd. kano njihov poglavar, a ne samo kano organ i izvjestitelj župan. oblasti, kako je to sada. [§ 70. c)—f)].

Sva su ta prava po novom škol. zakonu prestala.

II. *Po naredbi „O namieštanju" :* 1) Razpisuje natječaj za izpražnjena učiteljska mjesta u občinskih pučkih školah, pošto mu je obć. škol. odbor prijavio, da su dotična mjesta izpražnjena (§§ 1. i 2). 2) Podnaša trojni predlog, primljen od obć. škol. odbora (odn. privatne osobe), zemaljskoj vladi sa svojim mnienjem ob izboru, ili ga vraća obć. škol. odboru (odn. privatnoj osobi), ako je u čem pogrie-

Digitized by Google

Odnosni § **196. n. šk. zk.** glasi:

„Županijski školski nadzornici:“

„a) nadziru javne i privatne pučke škole opredieljenoga im područja, pregledavaju ih barem jedan put u godini ter paze, da se u svačem obdržavaju školski **propisi**;“*)

„b) u didaktičko-pedagogijskom pravcu **ustmeno** *svjetuju i napućuju učitelje;“*

„c) **izradjuju poslovne komade didaktičko-pedagogijskoga sadržaja, a i ine ekonomično-administrativnoga sadržaja, koje im opredieli predstojnik županijske oblasti;“**)**

šeno (§ 9.). 3) Ima pravo, požurbom siliti obć. škol. odbor, da što prije izabere učitelja, odnosno, ako to ne uspije, zemalj. vladi sam predložiti učitelja za potvrdu (§ 10.). 4) Izdaje imenovanim učiteljem dekrete u ime zemalj. vlade (§ 13.). 5) Ima pravo, uvoditi imenovanoga učitelja u službu, te primati njegovu službenu prisegu (§§ 14. i 16.). 6) Postavlja namjestne učitelje, kao i učitelje neoblig. prèdmêta, te posebne učiteljice ručnoga rada, a predlaže zemalj. vladi na imenovanje ravnajuće učitelje (§§ 21—23.). 7) Na školah, uzdržavanih zemalj. sredstvi podastire zemalj. vladi trojni predlog za imenovanje učitelja (§ 24.) i dr. sl.

I ta su prava većom stranom prestala ili su bitno okrnjena po novom škol. zakonu. To ćemo još jasnije vidjeti kod dotičnih odredaba novoga škol. zakona.

III. *Dodatak.* Osim toga je po §-u 112. st. šk. zk. župan. škol. nadzornik namjestne učitelje ne samo namještao, već i premještao i odpuštao, a po §-u 102. sl. f) st. šk. zk. valjalo je na privatnih školah svaku promjenu učitelja, naučne osnove i škol. sgrade preko župan. škol. nadzornika predložiti vladi na odobrenje, i po §-u 104. i. zk. preko njega tražiti od zemalj. vlade dozvolu za privatne škole. Po §-ih 104. sl. f.) i 106. n. šk. zk. valja to činiti putem župan. oblasti, odn. grad. poglavarstva. O. p.

*) „Županijski škol. nadzornik vrši pripadajući državi školski nadzor u njezino ime unutar naznačenih mu granica. Unutar tih granica zadaćom mu je, da na boljak pučke nastave i uzgoja mladeži svoju pazku i skrb u svakom pravcu obraća, te su svi javni i privatni, u kategoriju srednjih učilišta nespadajući učevni zavodi i odgojilišta podvržena njegovu nadzoru, te mu je bditi nad tim, da se obdržavaju svi za takove zavode valjani obći i posebni propisi.“ Podžupan odredjuje, koji će od nadzornika u županiji, gdje ih je više, svake godine nadzirati škole dotičnoga područja . . . . (§ 56. naredb. „Ob upravi pučkih škola“ od 25./6. 1889.). O. p.

**) Po novom naime zakonu jesu „strukovni organi za obavljanje školskih posala i za nadzor svih u području županije, dotično gradu Zagrebu nalazećih se javnih i privatnih, nižih i viših pučkih škola, te drugih u kategoriju pučkih škola spadajućih nastavnih odgojnih zavoda

Digitized by Google

„*d*) **izvješćuju***) *ob uspjehu službenoga pregledavanja područnih školah* **i stavljaju predloge,** *kako da se opaženi nedostatci uklone;*“

„*e)* **vode propisane knjige** *o školstvu i učiteljstvu dotičnoga područja;*“**)

„*f*) *učestvuju kano* **članovi i izvjestitelji u sjednicah upravnoga odbora županije i županijskoga školskoga odbora** (*§. 191. i 198.*);“***)

„*g*) *predsjedaju županijskim učiteljskim sastankom svoga područja.*“****)

. . .“ (§ 52. napom. naredbe); oni „spadaju u red perovodnog i strukovnog osoblja županijske oblasti, odnosno poglavarstva grada Zagreba, pa su kao takovi u prvom redu podčinjeni županijskoj oblasti dotično gradskomu poglavarstvu u Zagrebu i Osieku, a u drugom zemaljskoj vladi“ (§ 53. spom. nar.); pa za to i „obavljaju školske a navlastito pedagogičko-didaktično agende kod županijske oblasti, kojoj su na službovanje pridieljeni, kako im to dodjeljuje predstojnik dotične županijske oblasti odnosno poglavarstva grada Zagreba i Osieka“ (§ 55. map. nar.). O. p.

*) Županijsku oblast, a ne, kako je bilo po starom škol. zakonu, samu zemaljsku vladu. O. p.

**) Al se više ne brinu *samostalno* „za svekoliko znanstveno i moralno stanje svih pučkih školah“, niti više ne traže nedostatkom pomoći neposredno „kod zemaljske vlade“, kako je to bilo po starom škol. zakonu. O. p.

***) To je posve prama novomu ustroju zemaljske uprave, na pose uprave županijske od 5./2. 1886. O. p.

****) Kako je dotična provedb. naredba vladina „Ob upravi pučkih školah“ od 8./9. 1875. potanje bila tumačila zakonske odredbe od god. 1874. o djelokrugu županijskih škol. nadzornika, tako nove zakonske odredbe od god. 1888. o tom djelokrugu tumači *provedbena naredba vladina „Ob upravi pučkih škola“ od 25./6. 1889. Po toj naredbi* imade županijski, a u Zagrebu i Osieku gradski škol. nadzornik osim dosada u obće napomenutih još pojedince ova prava i ove dužnosti:

1. prava: „a) da bude saslušan, gdje se radi o promjeni obstojećih i uvedenju novih uredaba školskih u njegovu području, ter u disciplinarnih slučajevih da bude upitan o marljivosti i ponašanju učiteljskoga, njegovu nadzoru podvrženoga osoblja;“ (tako je bilo i po starom škol. zakonu); — „b) da može sjednicam občinskih školskih odbora i javnim izpitom u svih njemu podčinjenih zavodih prisustvovati;“ (a ne ujedno „i predsiedati“, kako je to bilo po staroj provedb. naredbi od god. 1875.); — „c) da učiteljskim sastankom u svom području predsjeda;“ (al ih ne „saziva“ više, kako je bilo po staroj naredbi); — „d) da učitelje u pedagogičko-didaktičkom pravcu

O tom §-u novoga škol. zakona veli vladino *„Obrazloženje“*: „§. 190.“ (prvob. osnove, a § 196. n. šk. zk.) „uredjuje djelokrug županijskih školskih nadzornika, a taj je prilagodjen inim postojećim uredbam.“

Već smo kod predjašnjega §-a spomenuli, da ne držimo, da se je po novom ustroju županijske uprave djelokrug župan. škol. nadzornika nuždno morao u tolikoj mjeri sužiti, kako je to učinjeno

---

svjetuje“ (al ne „kano poglavar“, kako je to bilo po staroj naredbi) „te radi odstranjenja nedostataka s te strane opaženih ustmene odredbe izdaje načinom, da pred djecom školskom nepovriedi ugled učiteljev.“ (§ 58. napom. naredbe).

2. *dužnosti* pako jesu: „A) Ima svake godine najmanje jedan put sve svomu nadzoru podvržene javne i privatne škole posjetiti i u svakom pravcu točno pregledati.“ — „Napose pako ima se tom prigodom uvjeriti:“ — „a) da li učitelj po propisanoj učevnoj osnovi obučava i da li se postizava nastavni cilj u pojedinih razredih i predmetih;“ — „b) da li se upotrebljavaju propisane, dotično za porabu dozvoljene učevne knjige;“ — „c) da li učitelji točno vode uredovne knjige i spise (imenike, našastnike itd.);“ — „d) da li su učenikom propisanim brojem zadavane i da li su valjano izpravljene ter bijahu li shodno birane razne pismene vježbe;“ — „e) kakov je polaz škole i koji su poglavito uzroci neurednu polazu; da li učitelj školske izostatke točno bilježi i kako se od onih, koji su u tom dalje uredovati pozvani, postupa; imenito da li se odnosne kazne primjerenom točnošću i strogošću izvršuju;“ — „f) da li su školske prostorije dostatne, njihovo gradjevno stanje da li je povoljno, klupe školske da li su shodno sagradjene i dobro postavljene;“ — „g) da li je učiona obskrbljena potrebitimi učili, u kakovu se stanju ova nalaze i jesu li dobro pohranjena;“ — „h) da li djeca imaju knjige i druge za nauk potrebite stvari;“ — „i) da li ima i u kakovu je stanju gombalište i školski vrt; da li se ovaj neupotrebljava možda u druge koje, nego li školske svrhe;“ — „j) u kakovu je stanju knjižnica školska;“ — „k) da li se pazi na čistoću oko zahoda i kakova je voda u zdencu školskom;“ — „l) je li mladež zdrava izgleda i kakovi su najčešći slučajevi bolesti medju njom;“ — „m) kakovo je ćudoredno stanje učione i radi kakovih su se disciplinarnih prestupaka morale ponajviše uporavljati školske kazne;“ — „n) bivaju li učitelji točno plaćani i da li se bave nedopuštenim kakovim uzgrednim poslom;“ — „B) ima posjetiti svaki razred ter, da se uvjeri o napredku učenika, prosto mu je i samu izpitivati i učitelju naznačivati, što i koga da pita;“ — „C) valja mu osobito pomnjivo motriti postupak onih učitelja, koji u jednoj sobi podučavaju više odjela, da se uvjeri o vještini učiteljevoj u shodnom istodobnom zanimanju učenika onih različitih odjela;“ — „D) ima pozorno motriti nastavnu metodu učiteljevu ter mu glede nje shodnim načinom

Digitized by Google

novim škol. zakonom u odredbah o djelokrugu toga nadzornika, pa na pose i u ovom §-u.

U pojedinosti se pako razlikuje ovaj § novoga škol. zakona od dotičnoga §-a staroga zakona u tom:

1. Stari škol. zakon veli, da je župan. škol. nadzorniku paziti, da se u svačem obdržavaju „školski *zakoni*“: novi škol. zakon veli „školski *propisi*“, što je svakako *izpravnije*, jer je samo *jedan*

---

priobćivati svoje opazke;“ — „E) nakon inspekcije ima se s učiteljem i s mjestnim nadzornikom škole ter ostalimi članovi obćinskoga školskoga odbora, ako su ga pratili,“ (Stara naredba veli: „koji su ga pratili,“ O. p.) „potanko posavjetovati o stanju škole i ob onom, što bi trebalo učiniti, da se opaženi nedostatci uklone.“ — „F) kod škola s više učitelja drži s njimi učiteljsku sjednicu a ravnajućemu učitelju priobćuje još napose svoje opazke i podjeljuje potrebite naputke.“ — „Prosto mu je takodjer, obnadje li potrebnim, sazvati sjednicu obćinskoga školskoga odbora, koji je dužan tomu pozivu odazvati se i svaku potraženu obaviest dati.“

Dovde je ovaj § te naredbe *„o dužnostih“* župan. škol. nadzornika malne doslovce preneseni § 71. stare naredbe od god. 1875., te su tomu §-u nove naredbe samo još ove točke dodane, kojih nije bilo u staroj naredbi, jer se odnose na novi puno podredjeniji djelokrug župan. škol. nadzornika: „G) izradjuje poslovne komade didaktičko-pedagogijskoga sadržaja, a i ine ekonomično-administrativnoga sadržaja, koje mu pridieli predstojnik županijske oblasti dotično gradskoga poglavarstva.“ — „H) vodi propisane knjige o školstvu i učiteljstvu dotičnoga područja;“ — „I) predsjeda županijskim učiteljskim sastankom, kako će to odredjeno biti posebnom naredbom ob učiteljskih sastancih.“ (§ 59. napom. nar. od 1889.). — Županijski je škol. nadzornik u kratko bio prije „poglavar“, školska oblast, podčinjena neposredno zem. vladi, dočim je sada „radnik“ političke oblasti u poslovih školskih. —

Prama tomu su novomu položaju njegovu i ostale odredbe ove naredbe od god. 1889. stranom priudešene, stranom samo prenesene iz stare naredbe od god. 1875. Tako *§ 60. n. nar.* veli: „Prigodom inspekcije ima se županijski školski nadzornik uvjeriti i o tom, kakovi su osobni odnošaji učitelja medju sobom i s ravnajućim učiteljem ter kako učitelj ili učitelji žive s obćinom školskom.“ — „Nastavše medju njimi razmirice gledat će, da poravna, ako je moguće, mirnim putem.“ To je doslovce § 72. stare naredbe. — *§ 61. n. nar.*: „Županijski školski nadzornik dužan je prigodom inspekcije uputiti se i o djelovanju obćinskoga školskoga odbora, te pregledati njegove spise.“ § 73. st. nar. veli: „...pregledati spise i račune školske blagajne i zaklade školske.“ — *§ 62. n. nar.* „Pri posjetu privatnih škola ima pomnjivo paziti na to, da li ti zavodi u pogledu svestranoga svojega uredjenja odgovaraju obstojećim

Digitized by Google

škol. *zakon* za pučke škole, a propisa zakonskih i naredaba ima više; no to nije bitna razlika.

2. Bitna je razlika, što stari škol. zakon odredjuje, da „župan. škol. nadzornik *u disciplinarnih slučajevih* njemu pridržanih“ — t. j. glede kazne ukora — *„čini prvu molbu“*, dočim te odredbe nema u novom škol. zakonu; jer *po novom zakonu* nije župan.

---

propisom i uvjetom, pod kojimi su dozvoljeni, i da li neprekoračuju granice svoje ovlasti.“ I taj je § doslovce jednak §-u 74. st. nar. A pošto se u cieloj novoj naredbi „Ob upravi“ nigdje na pose ne spominju konfesijonalne pučke škole, morati je zaključiti, da se ovdje pod privatnimi školami razumievaju i konfesijonalne, te tako i ovaj § dobro razjašnjuje tobožnju samostalnost crkvene uprave u konf. školah VI. glave novoga škol. zakona. — *§ 63. n. nar.* izuzima izpod nadzora župan. škol. nadzornika učiteljske škole i s njimi spojene vježbaonice, jer ote nadzire neposredno vlada putem svojih strukovnih organa. § 75. st. nar. izuzima samo preparandije, al se razumievahu i vježbaonice. — *§ 64. n. nar.* očekuje od župan. škol. nadzornika, da će i nad opetovnom i produžnom obukom, te obukom u šegrtskih školah revno bditi, pa ju što revnije unapredjivati poticanjem, savjetom i poukom. § 76. st. nar. ne spominje šegrtskih škola. — *Odredba § 77. st. nar.*, koja župan. škol. nadzornika puti, na što mu valja paziti, kad podžupan. oblasti predlaže mjestne škol. nadzornike na imenovanje, *izpuštena je u novoj naredbi*, jer joj po § 183. n. šk. zk. nema više razloga. Isto *je* tako *izpuštena u novoj naredbi odredba § 78. st. nar.*, po kojoj je župan. škol. nadzornik „dužan izradjivati pismena mnienja, koja u školskih poslovih zaište od njega podžupanijski školski odbor ili zem. vlada,“ jer je župan. škol. nadzornik po novom škol. zakonu na prosto dužan izraditi sve škol. agende kod župan. oblasti. — *§ 65. n. nar. glasi:* „Školski nadzornici učestvuju kano članovi i izvjestitelji u sjednicah upravnoga odbora županije i županijskoga školskoga odbora načinom odredjenim §. 68. ove naredbe.“ Te odredbe nije bilo u staroj naredbi, jer se i ona odnosi na promienjeni položaj župan. škol. nadzornika i na promienjeni ustroj župan. uprave. — Napokon veli *§ 66. n. nar.:* „Ob uspjehu svakog nadzornog putovanja i pregledavanja područnih škola imadu školski nadzornici izvjestiti županijsku oblast, dotično gradsko poglavarstvo, pa ujedno predloge staviti, kako da se opaženi nedostatci uklone. Ta izvješća podastirat će županijske oblasti koncem školske godine na uvid zemaljskoj vladi.“ Po staroj naredbi imao je „županijski školski nadzornik o svakom nadzornom putovanju voditi točan dnevnik i po njem sastaviti izvješće na kr. zemaljsku vladu“ (§ 79.); a takodjer je neposredno zem. vladi podnosio koncem godine svestrano izvješće o svih podčinjenih mu školah, ocjenjujući u njem stanje tih škola po svih gledištih prama zadaći, koju mu odredjuje ista naredba (§ 80.). O. p.

Digitized by Google

škol. nadzornik više nikakov poglavar učitelju, nikakova školska oblast *prve molbe*: ta je *prva molba kotarska oblast* (§ 118. st., a §§ 130. i 131. n. šk. zk.).

S istoga razloga nije stari škol. zakon rekao, da župan. škol. nadzornici učitelje *ustmeno* svjetuju i napućuju, kako to veli novi škol. zakon, već da ih na prosto svjetuju i napućuju.

3. Odredbe *pod c*) ovoga §-a novoga škol. zakona *ob izradjivanju dotičnih poslovnih komada kod župan. oblasti* takodjer *nije bilo u starom škol. zakonu*, a razlog je opet novi podredjeniji položaj župan. škol. nadzornika.

4. S istoga je razloga odredba *pod c*) *ovoga §-a staroga škol. zakona, da župan. škol. nadzornik glede svih škola izvršuje* (*neposredne*) *naredbe zem. vlade, i da joj koncem svake godine podnaša svestrano izvješće*, *izpuštena u novom škol. zakonu*, te sada *županijska oblast* izvršuje naredbe zem. vlade glede svih javnih i privatnih pučkih škola i podnaša zem. vladi godišnji izvještaj o stanju pučkih škola svoga područja [§ 191. točka 1. sl. a) i h) n. šk. zk.].

5. Odredbe *pod d*) *ovoga §-a novoga škol. zakona*, *da župan. škol. nadzornik izvješćuje o službenom pregledavanju područnih škola i da stavlja predloge, kako da se opaženi nedostatci uklone*, *nije bilo u starom škol. zakonu.* Tu odredbu točnije tumači § 66. provedb. naredbe „Ob upravi pučkih škola" od god. 1889., kako smo netom vidjeli na predjašnjoj strani u opazci.

6. Po novom škol. zakonu *ne brine se više* župan. škol. nadzornik samostalno *„za svekoliko znanstveno i moralno stanje svih pučkih školah"*, niti ne traži nedostatkom pomoći *neposredno u zemaljske vlade,* kako je to bilo po ovom §-u staroga škol. zakona [sl. d)], već to čini *što župan. škol. odbor*, *što župan. oblast,* dotično *upravni odbor* županije, *što kotarska oblast.* (§§ 201., 191. i 189. n. šk. zk.).

7. I odredba *ovoga §-a staroga škol. zakona pod e*) *izpuštena je u novom zakonu,* te župan. škol. nadzornik ne rješava više kao poglavar ili kao školska oblast po svojoj nadležnosti *razmirica medju učitelji i občinskimi škol. odbori*, niti ne *nadzire* djelovanja tih odbora kao njihova viša oblast, a još manje *pregledava račune škol. blagajne i zaklade školske*: to po novom škol. zakonu spada na *kotarsku oblast* (§-a 189. točke 7., 8. i 9. n. šk. zk.). Jedino je njegova dužnost, prigodom inšpekcije uvjeriti se ob odnošaju učitelja prama školskoj občini, te razmirice nastojati izravnati mirnim putem, zatim se tom prilikom *uputiti* (a ne nadzirati) o djelovanju občin-

Digitized by Google

skoga škol. odbora i pregledat mu spise (§ 61. naredb. „Ob upravi pučkih škola" od god. 1889.); nadje li u tome nedostataka, on ih sam ne odstranjuje, on sam ništa ne odlučuje, već o svem *izvješćuje* županijsku oblast, dotično gradsko poglavarstvo, i stavlja shodne predloge, da se opaženi nedostatci uklone (§ 66. iste naredbe).

8. Za što *u starom škol. zakonu nije bilo* odredaba ovoga *§-a novoga škol. zakona pod e) i f) o vodjenju propisanih knjiga i o učestvovanju u sjednicah upravn. odb. županije i župan. škol. odbora*, razlog je opet promienjeni položaj župan. škol. nadzornika, kako smo već napomenuli (na str. 739. i 742. u dot. opazkah); isto smo tako ondje i to već spomenuli, da po ovom §-u novoga škol. zakona sl. g) župan. škol. nadzornik istina *predsjeda župan. učitelj. sastankom, al ih ne saziva,* kako je to činio po naredbi „O podžupanijskih učiteljskih sastancih" od 14./4. 1876.

Mislimo, da nam i ovaj § staroga, te odn. § novoga škol. zakona dostatno razjasniše razliku izmedju predjašnjega i sadašnjega župan. škol. nadzornika; ime je službi ostalo isto, *al je sama služba skroz druga, a ne na probitak kršćanskoga uzgoja i slobodnijega uticaja crkvene oblasti u školu.**) —

§ **162. st. šk. zk.**: *„Županijski školski nadzornici jesu zemaljski činovnici, stojeći u IX. dnevnom razredu."*

„Polovica njih uživati će plaću od 1200 for. a polovica plaću 1000 for. na godinu; za podmirenje pako pisarničkih i putnih troškovah dobivati će primjeran godišnji paušal."

Odnosni **194. n. šk. zk.** glasi:

„Županijski . . . razredu, **te sačinjavaju konkretualni status** *i polovica njih uživa plaću od 1200 for., a polovica plaću od 1000 for.* **uz sustavnu stanarinu od 200 for. na godinu."**

„Za podmirenje pisarničkih i putnih troškovah dobivaju županijski školski nadzornici primjeran godišnji paušal."

Ovaj § pokazuje, da *materijalni položaj županijskih škol. nadzornika po novom škol. zakonu nije lošiji,* nego je bio po starom, pače je još bolji, jer im novi škol. zakon dopituje i sustavnu stanarinu od godišnjih 200 for., što u starom škol. zakonu nije bilo, barem nije bilo spomenuto.

No ipak je *„Savez učitelj. družtava"* držao shodnim, da se u svojoj napomenutoj već „P r e d s t a v c i" na vis. sabor god. 1888.

*) Samo se po sebi razumieva, da u gradovih, koji imadu svoj poseban ustrojni štatut, vriedi ono, što glede toga §-a rekosmo o kotarskoj i županijskoj upravi, svojim načinom i o gradskoj upravi. O. p.

Digitized by Google

potuži i na odredbu ovoga §-a novoga škol. zakona, koji je § posve doslovce ovako glasio i u prvobitnoj osnovi zakona. Veli „Predstavka“ o tom §-u: „XIV. Naši županijski nadzornici izuzimlju se od njekojih blagodati, kojih dionicima postaju ovim zakonom ostali pučki učitelji, imenito ne uživaju oni nikakovih ni doplataka, ni povišica, do onoga promaknuća iz nižega razreda u viši, a do kojega će mnogi jedva dospjeti za cijeloga svojega dvajest a i trijestgodišnjega službovanja. Nadzornik je više ili manje takodjer u javnom mnenju odgovoran za moralno i znanstveno stanje učiteljstva svojega područja;“ (To je bio po predjašnjem, ali nije više po sadašnjem škol. zakonu. O. p.) „te bi zato i pravedno bilo, da budu i dionici zakonitih blagodati ostalih učitelja. Nadzornik treba da i kao nadzornik ostane učitelj,“ (S učiteljskom plaćom? O. p.) „pače da bude uzgojiteljem svojih učitelja, pa da i kao takov u svojoj struci uvijek napreduje; a tomu će on imati malo pobude, ako se i njemu ne dade blagodat petgodišnjega doplatka kao što ju uživaju ostali učitelji.“ (Dakle je i opet vremenita plaća glavno ponukalo i poticalo revnu službovanju. O. p.) „To bi bilo u interesu same službe, i podpisani se usudjuju moliti, neka bi Visoki sabor tim više blagoizvolio na ovu smijernu želju obzir uzeti, te i nadzornikom dopitati petgodišnji doplatak od 100 for., pošto oni sa odmjerenom im plaćom jedva svomu zvanju i položaju pristojno živiti mogu.“

Isto bio je predložio u sjednici sab. odbora dne 4./6. 1888. i odbornik Gjurković kod ovoga §-a, napominjući, „kako županijski inšpektori nemaju mnogo prilike da avanziraju, te nebi bilo pravedno ograničiti dobrog školnika na 1200 for. plaće, kad nemože dalje. Predlaže quinquenale i za školske inšpektore.“

Izvjestitelj je pako odborski dr. Kršnjavi predložio u istoj sjednici kod toga §-a, „da se školski nadzornici uvrste u VIII. i IX. razred pak da se razrede u tri plaćevne skupine, jedna trećina 1000 for., druga trećina 1200 for. treća trećina 1400 for. Kako su sad plaće predložene, imao bi školski inšpektor manje od gradjanskog učitelja što bi svakako bila anomalija. Upozoruje na to, kako je već kod učiteljah nuždno da se sa zanosom svoje zadaće laćaju, pa je štetno umanjiti im dohodke, a još štetnije je to kod inšpektora, nad kojim je kontrola mnogo teža.“

„Preuzvišeni gospodin ban primjećuje na predlog izvjestitelja da se u oči systemizovanih plaćah županijskih činovnikah ne-

Digitized by Google

može dati nadzornikom izniman položaj. Nemože pristati na kvinkvenale obzirom na ostalo strukovno osoblje županije."

„Izvjestitelj dr. Kršnjavi upozoruje, da se tu neradi o bog zna koliko većoj svoti, koja bi mogla obteretiti budget. Županijski školski inšpektori stoje po osnovi 16.000 for., a po njegovu predlogu stajali bi 17.650 for. Razlika dakle nije velika. Prispodoba sa ostalim strukovnim osobljem županije nečini mu se dobra; jer liečnik ili inžinir ima dovoljno prilike, da si uzgredno što zasluži, dočim je školski nadzornik samo na svoju plaću ograničen."*)

„Odjelni predstojnik dr. Spevec misli, da bi se razlika od 1400 for. mogla u istinu smoći, ali se nesmije s vida metnuti, da školski nadzornici nisu posebno naobražavani strukovnjaci, već avancirani školnici, od kojih neki mogu avancirati i na mjesto zemaljskih inšpektorah. Moli, da se primi §. 188." (prvob. osn., a § 194. n. šk. zk.) „po predlogu vlade. (Prima se.)."

(„Nar. Nov." 1888. br. 130.).

Držimo, da je vlada i sabor, odn. sab. odbor posve pravo učinio, što je odbio i predlog „Predstavke" te odbornika Gjurkovića, kako i predlog odb. izvjestitelja, a da su razlozi, navedeni u odboru proti tim predlogom, za cielo temeljiti. Jer, kad se plaća župan. škol. nadzornika, kano činovnika županije, sravni sa plaćom ostalih županijskih činovnika, ter i nuždnu strukovnu naobrazbu ostalih činovnika sa onom, što se zahtieva za nadzornika, mora se priznati, da su nadzornici razmjerno još bolje plaćeni, nego ostali činovnici; pa nam se i predlog „Predstavke" te Gjurkovićev, i predlog izvjestiteljev čini zaista nepravednim po ostalo župan. činovničtvo. Da vidimo!

Osim podžupana, koji je u VII. (2.200 i 2.000 for. sa 300 for. stanarine), i podžupanijskih tajnika, koji su u VIII. plaćevnom razredu (1.600 i 1.400 for., sa 200 for, stanar.), sve je ostalo činovničtvo uvršteno što u IX., što u X., a što i u XI. plaćevni razred: perovodje imadu 1000 i 900 for. i 200 for. stanarine (IX. pl. razr.); pisarski oficijali 600 i 700 for. i 100 for. stanarine (XI. pl. r.); inžiniri 1.200 i 1.000 for. i 200 for. stan. (IX. pl. r., točno kao nadzornici); inžinirski pristavi 800 i 700 for. i 150 for. stan. (X. pl. r.); nadšumari 1.000 i 200 for. stan. (IX. pl. r., dakle manje od nadzornika); napokon liečnici

*) Koliko znamo, nije tomu uviek tako, bar ne u Zagrebu. O. p.

Digitized by Google

1000 i 900 for. i 200 for. stan., k tomu četiri kvinkvenala à 100 for.

Osim liečnika nema nijedan kvinkvenala; no i sa kvinkvenali jedva da je prosječna plaća liečnikova veća od nadzornikove, pače u neke je i manja. Kako to? Evo: ako uzmemo 25 godišnje službovanje, to im je prosječna godišnja plaća, ne uračunavši stanarine, koja je jednaka sa nadzornikovom, 1200 for. i 1100 for., dakle je nadzornikova nižeg razdjela za malo manja; ako uzmemo 30 godišnju službu, to je liečnikova prosječna plaća 1166·67 for. i 1066·67 for., nadzornikova opet 1200 i 1000 for., dakle je plaća liečnikova još manja od nadzornikove u višem razdjelu. A kakovu znanstvenu naobrazbu mora imati liečnik, kakovu li nadzornik? —

Da učitelj gradjanski bolje stoji, nego nadzornik županijski, kako reče izvjestitelj odborski, težko će biti dokazati, pošto gradj. učitelj nema ni paušala, ni dnevnica, i pošto gradj. učitelj s vremenom istina može doći i do 1020 for., *al tek po 7. kvinkvenalu,* a k tomu ima vazda samo 150 for. stanarine, dočim imade nadzornik odmah 1000 for., odn. 1200 for. plaće i 200 for. stanarine.

Da se je „Predstavka“ tako revno zauzela za materijalni boljak svojih predpostavljenih, to bi po sebi bilo hvale vriedno, kad se ne bi opet i tu radilo o probitku onih učitelja, koji se nadaju postati nadzornici, dočim mora mnogi siromašni pučki učitelj i na selu i u gradu težko kuburiti sa svojom kukavnom plaćicom.

Kad bi već valjalo u tom §-u šta preinačiti, a ono bi svakako bilo pravedno, da se razlika medju plaćom jedne i druge polovice nadzornika izpusti i na prosto odredi, da uživaju plaću od 1200 for. bez razlike, pošto im je i djelovanje manje više jednako; a u mjestih, gdje je živež skuplji, valjalo bi im dati skuparinske doplatke.

Budi nam ovdje dopušteno, nešta kano uz put spomenuti, na što nas sjećaju ovi glasovi o povišivanju plaće župan. škol. nadzornikom.

Državni škol. nadzornici imadu liepu plaću; i tu se hoće još povećati, da se tako pobude na revnije službovanje: pa ipak, eno čuli smo tužba i od sab. zastupnika i od članova i pristaša vladinih, da je djelovanje tih nadzornika često bilo slabo i nemarno. Negdašnji crkveni nadzornici nisu kao takovi imali nikakove plaće: pa ipak je bilo i vrlo revnih nadzornika, od kojih su neki još i danas živi i od svih štovani! Kakovu bi tek bilo izčekivati

Digitized by Google

revnost od državnih nadzornika, da i oni svoju službu bezplatno vršiti moraju! Evo, to je nov dokaz, kako je vika na negdašnji nemar crkvenih organa u upravi i nadzoru škola više umjetna, nego naravna i osbiljna. —

§ **163. st.**, a § **195. n. šk. zk.** glasi:

„*O vremenu službovanja i mirovini županijskih školskih nadzornikah valjaju §§. 137.—141.*" (st. zk.) — „*§§. 149.—169.*" (n. zk.)

Ova je odredba skroz pravedna i shodna, samo se u njoj ne veli jasno, (kako bi trebalo, da se veli), da li se nadzorniku u službu računaju i godine, probavljene u aktivnoj učiteljskoj službi; no bit će to bez dvojbe tako. —

Sliedi **u novom škol. zakonu još jedna odredba o nadzorniku: § 197. o posebnom nadzorničkom području i posebnom nadzorniku gradskom za grad Zagreb, koje odredbe nije bilo u starom škol. zakonu**, jer se i ona odnosi na novi ustroj političke uprave od god. 1886., na pose za grad Zagreb; al ta je odredba bila u praksi već prije god. 1888., jer je bila nuždna radi razgranjenih i mnogovrstnih školskih posala grada Zagreba. Glasi

§ **197. n. šk. zk.**: „*Grad Zagreb sačinjava posebno nadzorničko područje i ima posebnoga od zemaljske vlade imenovanoga školskoga nadzornika, koji kod grada vrši onu zadaću, koja je u županijah (§. 196.) namienjena županijskim školskim nadzornikom.*"

„*I glede službenoga odnošaja, djelokruga i beriva školskoga nadzornika grada Zagreba valja shodnom uporavom sve ono, što je u tom pogledu rečeno o županijskih školskih nadzornicih (§§. 193.—196.).*"

O tom §-u veli vladino „*Obrazloženje*":

„Po §. 191." (prvob. osn., a § 197. n. šk. zk.) „ustrojava se za grad Zagreb posebno nadzorničko područje s posebnim školskim nadzornikom, kakov je i do sada faktično postojao te se i u napredak mora smatrati potrebnim, jer su u tom gradu školske agende tako razgranjene da bi jih jedva županijski školski nadzornik obavljati mogao, pa i posebni položaj grada Zagreba u organizmu upravnom iziskuje da ima i posebnoga školskoga izvjestitelja."

Mi ove razloge, što ih tu vlada navodi za potrebu i shodnost te uredbe, drage volje i podpuno usvajamo, te držimo s te strane **novi škol. zakon savršenijim, te po napredak školski shodnijim, nego li je bio stari škol. zakon.**

Gledeći na tu odredbu o gradskom školskom nadzorniku grada Zagreba, proteže provedb. naredba „Ob upravi pučkih

Digitized by Google

škola“ od 25./6. 1889. sve odredbe, koje valjaju za županijskoga škol. nadzornika, svojim načinom *i na gradskoga škol. nadzornika*, kako smo naprvo vidjeli, gdje smo u primjetbah svojih napominjali dotične propise ove naredbe. —

Sada sliedi *u starom škol. zakonu cieli niz §§-a o županijskom* (*t. j. podžupanijskom*) *škol. odboru: §§ 164.—175.*, dočim *novi škol. zakon o tom odboru govori u ciglih pet §§-a: u §§-ih 198.—202.*

Da novi škol. zakon puno manje govori o tom odboru, nego li je o njem govorio stari škol. zakon, *razlog* je taj, što i taj odbor županijski, kako i nadzornik županijski, imade po novom škol. zakonu puno podredjeniju, manje važnu zadaću, nego ju je imao predjašnji županijski, dot. podžupanijski škol. odbor.

Po starom škol. zakonu „županijska uprava nad pučkimi školami prinadleži *u poslovih ekonomičko-administrativnih* i dielom disciplinarnih podžupanijskim školskim odborom“ (§ 47. provedb. naredbe „Ob upravi pučkih školah“ od 8./9. 1875.), slično, kako je po istom zakonu županijskomu škol. nadzorniku, kao „strukovnomu organu zemaljske vlade za pučko-školsku upravu....“ (§ 62. iste naredbe) „unutar naznačenih mu granicah.... zadaća, da na boljak pučke nastave i uzgoja mladeži svoju pazku i skrb u svakom pravcu obraća“ (§ 68. napom. nar.) „*u poslovih strogo pedagogičko-didaktičkih*, tičućih se pučkoga školstva“ (§ 65. nap. nar.); „podžupanijski školski odbori“ po starom škol. zakonu „gledom na rečene poslove“ (ekonom.-administrativne i dielom disciplinarne) „zauzimaju u organizmu pučko-školske uprave položaj u sredini izmedju obćinskih školskih odborah i kr. zemaljske vlade“ (§ 47. napom. naredbe).

„Podžupanijskim školskim odborom prinadleži“ po star. škol. zakonu „brinuti se za svekoliko materijalno stanje i vanjski red pučkih učionah, nalazećih se u području podžupanije“ (§ 56. napom. nar.).

Po novom škol. zakonu županijski škol. odbor nije drugo, van „savjetujući sbor za unapredjivanje nastavnih i uzgojnih interesah pučkih školah“ u pojedinih županijah (§ 198. n. šk. zk. i § 45. provedb. naredbe „Ob upravi pučkih škola“ od 25./6. 1889.). Prama tomu ne stvara taj odbor nikakovih konačnih, mjerodavnih odluka u školskih poslovih ekonomičko-administrativnih, već mu je *po §-u 201. novoga škol. zakona* jedino „prosto“, u koliko „biva od županijskih školskih nadzornikah izvješćivan o stanju nastave i uzgoja u pučkih školah“, „u tom pravcu stvarati za-

Digitized by Google

ključke i podnositi predloge zemaljskoj vladi putem županijske oblasti“, ne pako neposredno.

Svi su ostali poslovi u pogledu školske uprave, koji su po starom škol. zakonu spadali u djelokrug županijskoga (podžupanijskoga) škol. odbora, po novom škol. zakonu preneseni u djelokrug što kotarske, što županijske oblasti, što upravnoga odbora županije. Time je bez dvojbe novi škol. zakon autonomnu strukovnu školsku upravu jednako sužio, kako i novim položajem županijskih školskih nadzornika tako, da je i *tomu odboru u novom zakonu istina ostalo isto ime, al ne ista zadaća, ista svrha;* on je po novom škol. zakonu *nešta bitno drugo,* nego je bio po starom škol. zakonu. Pa **u tom držimo opet novi škol. zakon gorim po religijozno-moralni, po kršćanski uzgoj pučke škole od staroga škol. zakona,** jer je i njime škola još više podkučena pod političku oblast i upravu. —

No to ćemo još jasnije vidjeti, sravnimo li pojedine §§-e staroga škol. zakona o tom odboru sa dotičnimi §§-i novoga škol. zakona, o kojih §§-ih veli vladino „*Obrazloženje*“:

„§§. 192.—196.“ (prvob. osn., a §§ 198.—202. n. šk. zk.) „sadržavaju ustanove glede uredjenja županijskih školskih odbora i njihove zadaće. Ta se inštitucija nije mogla napustiti s razloga, što prama načelom, koja su odlučivala pri sastavu obćinskih školskih odborah, valja da i na višem stupnju uprave bude dana prilika sudjelovati u poslovih pučke škole svim onim faktorom, koji se prama zadaći pučke škole označenoj u §. 1. ove zakonske osnove, moraju na to sudjelovanje smatrati pozvanimi, i što bi ta inštitucija po interese škole mogla biti doista veoma koristna.“

Mi držimo, da se je onim većim djelokrugom, što su ga ti odbori imali po predjašnjem školskom zakonu, moglo puno bolje zajamčiti uspješno sudjelovanje spomenutih faktora, nego li je to moguće po djelokrugu, što ga ti odbori imadu u novom škol. zakonu; za što se dakle nije ostavilo, da ti odbori budu i u novom škol. zakonu onako uredjeni, i da imadu onakov širi djelokrug, kako je to bilo prije godine 1888.? Na pose mislimo, da je onim jednim jeditim zastupnikom crkvenim u tom odboru crkvi slabo zajamčen onaj važni uticaj, što ga ona po svetom svom pravu imati mora u religijozno-moralni uzgoj školske omladine. *Zar nije proti svakom pravu, da u stvarih religijozno-moralnoga, kršćanskoga uzgoja, a još više u stvarih vjerske obuke, članovi, koji ne zastupaju crkve, koji dapače mogu većinom biti i nekatolici i nekršćani, od-*

Digitized by Google

lučuju većinom glasova, te što u stvarih katoličkoga vjerskoga uzgoja katoličke djece imadu pravo glasa i zastupnici nekatoličkih i nekršćanskih bogoštovnih zadruga? A to je tim nepravednije, što su katolici u zemlji u ogromnoj većini. A ipak je *kršćanski uzgoj ponajprije stvar crkve.* Na naliku stvar u obćinskom odboru potužismo se već naprvo (na str. 703.).

§ **164. st. šk. zk.**: **„Za područje svakoga županijskoga školskoga nadzorničtva** *postoji* **pod predsjedom županijskog*) predstojnika** *ili njegova namjestnika županijski**) školski odbor, sastojeći, koliko je moguće* **od članovah, stanujućih u mjestu, u kojem svoje službeno sjedište ima županijski školski nadzornik.“**

Odnosni § **198. n. šk. zk.** glasi:

„Za unapredjivanje nastavnih i uzgojnih interesah pučkih školah postoji **u svakoj županiji kano savjetujući sbor** *županijski školski odbor.“*

Novi školski zakon ne govori tu više, da županijski školski odbor postoji *„za područje svakoga županijskoga školskoga nadzorničtva,“* jer ne postoje više samostalna nadzorničtva, nego da postoji taj odbor *„za svaku županiju“*; s istoga razloga ne odredjuje, da valja nastojati, te odbor bude sastojao *„od članovah, stanujućih u mjestu, u kojem svoje službeno sjedište ima županijski školski nadzornik“*, budući da župan. škol. nadzornik ni nema više samostalnoga službenoga sjedišta, niti samostalnoga službenoga svoga ureda, već je po novom škol. zakonu pridieljen županiji.

Za što novi škol. zakon taj odbor zove *„savjetujućim* sborom“, znamo već.

Da stari škol. zakon odredjuje predsjednikom tomu odboru *„županijskoga“* (t. j. podžupanijskoga) „predstojnika“, dakle podžupana, dočim je po novom zakonu predsjednikom *veliki župan,* razlog je novi ustroj županijske uprave od god. 1886., po kojem je *na čelu županije veliki župan, a podžupan je samo predstojnikom županijske oblasti.* —

§ **165. st. šk. zk.** glasi:

*„Osim predsjednika***) članovi županijskoga odbora jesu:“*

„a) županijski školski nadzornik, kano podjedno izvjestitelj;“

„b) po jedan od dotične crkvene oblasti, dotično bogoštovnoga za-

---

*) T. j. „podžupanijskog“ (§ 6. zakona od 15./11. 1874. ob ustroju polit. uprave; sr. naprvo str. 698.—700. O. p.

**) I tu i u sliedećih §§-ih valja po nap. zakonu razumievati „podžupanijski“. O. p.

***) O kom je spomenuto u predjašnjem §-u st. šk. zk. O. p.

Digitized by Google

stupstva imenovani zastupnik svake od onih vjeroizpovjestih, koje u području **županijskoga školskoga nadzorničtva** *broje najmanje 1000 dušah;"*

„c) dva učitelja pučkih školah, koje izabiru dotični godišnji učiteljski sastanci izmedju učiteljah nalazećih se na sjedištu županijskoga školskoga odbora;"

„d) šest od dotičnih županijskih skupštinah iz njihove sredine imenovanih članovah."

Odnosni § **199. n. šk. zk.**: *„Članovi županijskog školskog odbora jesu:"*

„a) **veliki župan** *ili njegov zakoniti zamjenik, kano* **predsjednik**;"

„b) županijski školski nadzornici,) kano podjedno izvjestitelji;"*

„c) po jedan . . . . u području **županije** *broje najmanje 1000 dušah;"*

„d) **županijski liečnik**;"

„e) **županijski inžinir**;"

„f) po imenovanju **najstariji ravnajući učitelj** *u sjedištu županijske oblasti;"*

„g) **2—3 od upravnoga odbora** *iz njegove sredine izabrana člana."*

Razlike, koje postoje u sastavu toga odbora po starom i po novom škol. zakonu, *neke se odnose na novi ustroj političke uprave od god. 1886.* Tako novi škol. zakon mjesto „predstojnik županijski (podžupanijski)" t. j. podžupan, ima „veliki župan"; mjesto „područje župan. škol. nadzorničtva", ima „područje županije"; mjesto „sjedište župan. škol. nadzorničtva", ima „sjedište župan. oblasti". *Druge* su opet *ustanove za to unesene* u novi škol. zakon, jer se je slično, kako kod sastava obćinskoga škol. odbora, *držalo, da će bolje promicati boljak škole;* a te jesu, što je i *župan. liečnik i župan. inžinir članom župan. škol. odbora*, kako je takodjer članom županijske skupštine i uprav. odbora županije. Mi i to držimo jednako shodnim, kako smo rado pristali i uz odredbu §-a 175. novoga škol. zakona, i držali ju opravdanom, da je i obćinski liečnik članom obćin. škol. odbora (naprvo na str. 703.).

Da je samo *po jedan zastupnik učiteljstva* pojedine županije, i to samo iz sjedišta župan. oblasti, članom toga odbora, ma da i

---

*) Može naime po § 192. n. šk. zk. pojedinoj županiji biti pridieljeno i više škol. nadzornika. O. p.

Digitized by Google

jest to ravnajući učitelj, ne smatramo dostatnim; gdje se toli često radi ob interesu samoga učiteljstva, trebalo je, kako smo to spomenuli i za obćinski škol. odbor, da bude učiteljstvo obilnije zastupano. Da je sa sličnoga razloga žaliti, što je *samo po jedan zastupnik katol. crkve* u odboru, napomenuli smo malo prvo.

Da su članovi županijske skupštine u tom odboru obilnije zastupani, kako je to bilo po starom škol. zakonu, to držimo, da bi u svakom pogledu bilo više na boljak škole. —

§ **166. st. šk. zk.** glasi: „**U kr. slobodnih gradovih** *ima se za obavljanje poslovah, koli občinskomu (§. 154.), toli i županijskomu školskomu odboru (§. 171.) prinadležećih, postaviti gradski odbor školski.*"

„*Predsjednik tomu odboru jest gradski načelnik, a zamjenika mu biraju članovi odbora iz sredine svoje.*"

„*Glede ostaloga i za taj odbor valjaju propisi §. 165.,*) s tom samo razlikom, da članove odbora pod d)**) bira gradsko zastupstvo, a članove pod c)***) učitelji gradski iz sredine svoje.*"

Već smo kod § 179. novoga škol. zakona (na str. 705. i sl.) napomenuli, da po novom škol. zakonu ne obavlja gradski školski odbor po svih slobodnih gradovih i onih poslova, što inače u županijah pripadaju obćinskomu, i onih, što pripadaju županijskomu škol. odboru, kako je to stari škol. zakon u tom §-u bio odredio, već da *po §-u 179. novoga škol. zakona u kr. slobodnih gradovih* obavlja gradski školski odbor *samo poslove, koji inače pripadaju obćinskomu škol. odboru, a po §-u 202. istoga zakona samo u Zagrebu i Osieku gradski škol. odbor obavlja i poslove obćinskoga i poslove županijskoga škol. odbora,* bar po slovu zakona.

A glasi taj § **202. n. šk. zk.**: „*U gradu* **Zagrebu i Osieku** *obavljaju gradski školski odbori uz poslove odredjene §-om 184.*[1]) *i zadaću naznačenu §-om 198.*"[2])

Po smislu §-a 183. novoga škol. zakona i §-a 9. alin. 3. provedb. nar. „Ob upravi p. šk." od god. 1889. mora biti *predsjednikom gradskoga škol. odbora,* u koliko taj odbor obavlja po-

---

*) O županijskom (t. j. podžupanijskom) škol. odboru. O. p.

**) Šest članova iz sredine županijske (t. j. podžupanijske) skupštine. O. p.

***) Dva učitelja pučkih škola. O. p.

[1]) O djelokrugu obćinskoga školskoga odbora. O. p.

[2]) O zadaći županijskoga školskoga odbora. O. p.

Digitized by Google

slove obćinskoga škol. odbora, *mjestni škol. nadzornik,* ili ako ih ima više, onaj, koga odredi vrhovni načelnik, dotično veliki župan. No po §-u 199. novoga škol. zakona predsjednikom je *županijskoga škol. odbora veliki župan* ili njegov zamjenik; dakle mora dosljedno i u Zagrebu i Osieku *predsjednikom gradskoga školskoga odbora,* u koliko taj odbor obavlja poslove županijskoga škol. odbora, biti *vrhovni načelnik,* dotično *gradski veliki župan,* ili njegov zamjenik, a nikako ne kr. škol. nadzornik grada Zagreba, dotično župan. škol. nadzornik, jer ti su nadzornici u Zagrebu i Osieku samo članovi gradskoga škol. odbora, u koliko ovaj obavlja poslove mjestnoga škol. odbora, a članovi i ujedno izvjestitelji istoga odbora, u koliko ovaj obavlja poslove županijskoga škol. odbora (§ 202. n. šk. zk., sravnjen sa §§-i 176., 199. sl. f), 197. i 199. sl. b) n. šk. zk.).

Po tom mora biti u Zagrebu (i Osieku po § 52. al. 2. nar. „Ob upravi p. šk.“ od 1889.) *drugi mjestni škol. nadzornik,* koji je ravan obćinskomu škol. nadzorniku u drugih škol. obćinah, a *drugi kr. gradski škol. nadzornik,* koji je ravan župan. škol. nadzorniku u županijah.

Pošto taj gradski škol. odbor po §§ 179. i 201. novoga škol. zakona obavlja i poslove, koji inače po § 184. spadaju na mjestni (obćinski) škol. odbor, i poslove, koji inače po § 198. pripadaju župan. škol. odboru, *nije izvjestno,* a nije niti u škol. zakonu, niti u provedb. naredbi jasno opredieljeno, *tko li gradskome odboru i u jednom i u drugom njegovu djelokrugu predsjeda.* U obće su odredbe i zakonske i naredbene u toj stvari dosta nejasne i neopredieljene.*)

---

*) U praksi radi se, koliko iz kompetentna izvora znamo, ovako: Školski se odbor (gradski) konstituira u smislu zakonskih ustanova §§-a 175., 176., 178., 179. i 182. novoga škol. zakona, dot. ustanova §§-a 1.—10. i 15. prov. nar. „Ob upravi pučkih škola“ od god. 1889. Vrhovni načelnik, dot. gradski veliki župan imenuje predsjednika tomu odboru izmedju mjestnih školskih nadzornika, kojih može i više biti, jer jedan ne bi mogao sve škole nadzirati. U tom je odboru kr. gradski škol. nadzornik samo izvjestiteljem u svih poslovih školskih. Odboru predsjeda po vrhovnom načelniku (dot. grad. vel. županu) *designirani* mjestni škol. nadzornik; — načelnik je gradski samo prisjednik. Gradski odbori ne drže možda dvostrukih sjednica, prama dvovrstnomu djelokrugu, što ga po slovu zakona imadu, jer se stvari, koje nadilaze djelokrug mjestnoga školskog odbora, razpravljaju u upravnom odboru grada, kojemu je kr. škol. nadzornik gradski članom i izvjestiteljem, a vrhovni mu načelnik, (dot. grad. vel. župan) predsjeda.

Digitized by Google

Svakako bi dobro bilo, da se je ta stvar, bilo u zakonu školskom, bilo u provedb. naredbi „Ob upravi pučkih škola" jasnije opredielila, nego je u istinu opredieljena. —

U starom škol. zakonu sliede sada *§§ 167.—171.*, koji sadržavaju *točne odredbe* ob *izboru* u županijski (t. j. podžupanijski), dotično gradski školski odbor, o bezplatnoj *funkciji* njegovih članova, te o *djelokrugu* toga odbora **Te su odredbe u novom škol. zakonu izpuštene**, možda za to, što novi škol. zakon ne polaže tolike važnosti na taj odbor, koliku je važnost polagao stari škol. zakon. *Al sve jedno, držimo to velikom manom novoga škol. zakona.*

I u staroj provedbenoj naredbi „Ob upravi pučkih školah" od god. 1875. ima cieli niz odredaba, koje još točnije tumače i razjašnjuju dotične zakonske odredbe, na pose takodjer gledom na funkciju toga odbora po slob. gradovih. *U novoj naredbi* od god. 1889. ima samo jedan § (47.), koji govori ob izboru u taj odbor, na pose ob imenovanju zastupnika crkvene oblasti i zastupnika učiteljstva u odbor.

No ne držimo nuždnim, da se točnije bavimo sa dotičnimi odredbami jedne, ili druge naredbe, jer to u jednu ruku strogo ni ne spada na zadaću ove naše razprave, a u drugu imadu ti odbori, kako rekosmo, po novom škol. zakonu vrlo podredjen djelokrug u školskoj upravi. Navesti ćemo dakle samo na prosto preostale još §§-e jednoga i drugoga škol. zakona o tom odboru.

§ **167. st. šk. zk.**: „*Županijski, dotično gradski školski odbori izabiru se na tri godine, nu isti se članovi mogu opet izabrati.*"

§ **168. st. šk. zk.**: „*Tko izbor u županijski, ili gradski odbor od sebe neopravdano odkloni, kaznit će se globom od 10 do 60 for. na korist učiteljske mirovinske zaklade.*"

§ **169. st. šk. zk.**: „*Ako dotična izborna tiela**) *poslje tri godine neizaberu za četiri tjedna odnosnih članovah, imenovati će jih zemaljska vlada iz sredine dotičnih tielah. Takovo imenovanje valja samo za godinu danah, ter se može samo onda ponoviti ako se rečena izborna tiela opet za četiri tjedna neposluže pravom izbora.*"

§ **170. st. šk. zk.**: „*Članovi županijskoga, dotično gradskoga školskoga odbora obavljaju svoje funkcije bezplatno.*"

Premda nema u novom škol. zakonu, a ni u dot. novoj provedb. naredbi odredaba tih četiriju §§-a, dakle ni posljednjega,

---

*) Naime podžupan. skupština i godišnji podžupan. učitelj. sastanci [po § 165. c) i d) st. šk. zk.] O. p.

Digitized by Google

ili njim sličnih, ipak držimo, da nema dvojbe, da članovi toga odbora i po novom škol. zakonu obavljaju svoje funkcije **bezplatno**, kako je i posve pravedno.

U ostalom su odredbe ovih četiriju §§-a stvorene analogno odredbam §§ 149.—152. i 158. staroga škol. zakona ob občinskom škol. odboru. —

§ **171. st. šk. zk.**:

„Županijski školski odbor:“

„*a) pregledava i potvrdjuje školske račune občinskih školskih odborah;*“

„*b) čini u disciplinarnih pitanjih drugu, dotično prvu molbu (§. 118).;*“

„*c) brine se za svekoliko materijalno stanje javnih pučkih školah, ter ako nedostatkom nemože sam doskočiti, traži pomoć kod županijskih zastupstvah i u zadnjoj molbi kod zemaljske vlade;*“

„*d) podnosi svake godine izvješće županijskim zastupstvom o materijalnom i disciplinarnom stanju dotičnih javnih pučkih školah.*“

Odredbe su ovoga §-a takodjer **izpuštene u novom školskom zakonu.** Poslove, koji po ovom §-u spadahu u djelokrug toga odbora, preneo je novi škol. zakon koje na *kotarsku*, koje na *županijsku* oblast, koje na *upravni odbor županije.*

Tako ono, što sadržaje sl. a), obavlja po novom škol. zakonu *kotarska oblast* (§-a 189. točka 8. n. šk. zk.), a u neke i *upravni odbor* županije (§-a 73. točka 2. provedb. nar. „Ob upravi p. šk.“ od god. 1889.); u stvari pod sl. b) nadležna je *kotarska oblast* (§-a 189. točka 6., § 135. b) i § 137. n. šk. zk.); skrb pod sl. c) vodi što *kotarska* (§-a 189. točka 1. n. šk. zk.), što *županijska oblast* [§-a 191. točka 1. a), b), d) i g) n. šk. zk.], što *upravni odbor županije* [§-a 191. točka 2. c)—e) n. šk. zk. i §-a 73. točka 2. i 3. provedb. nar. „Ob upravi p. šk.“ od god. 1889.]; napokon o materijalnom i disciplinarnom stanju javnih pučkih škola pod d) podnaša po novom škol. zakonu izvješće *županijska oblast* koncem svake školske godine zemaljskoj vladi [§-a 191. točka 1. h) n. šk. zk.], dočim *županijski škol. nadzornici* podnašaju izvješće ob uspjehu svoga službenoga pregledavanja područnih škola županijskoj oblasti [§ 196. d) n. šk. zk. i § 66. napom. nar. „Ob upravi“ od god. 1889.], a o stanju školstva izvješćuju nadzornici u svakoj sjednici upravni odbor županije [§ 196. f) n. šk. zk. i § 69. napom. nar.].

Digitized by Google

Sav *djelokrug,* što je po novom škol. zakonu *još ostao županijskim škol. odborom*, odredjen je jednim jeditim §-om 201., a glasi

§ **201. n. šk. zk.**: *„Županijski školski odbor biva od županijskih školskih nadzornikah* **izvješćivan o stanju nastave i uzgoja** *u pučkih školah, te mu je u tom pravcu prosto stvarati zaključke i podnositi predloge zemaljskoj vladi putem županijske oblasti."*

I taj se upliv toga odbora *proteže samo na stanje nastave i uzgoja*, a nipošto na stanje materijalno, a još manje na „svekoliko" materijalno stanje javnih pučkih škola.

Pošto ovaj § novoga škol. zakona ne govori izrikom o *„javnih"* pučkih školah, kako stari škol. zakon, već o pučkih školah u obće, čini se, da se ovaj odbor po novom škol. zakonu ima baviti takodjer stanjem privatnih i konfesijonalnih škola, što bi bilo svakako neopravdano i u neskladu sa odredbami i sa duhom VI. glave novoga škol. zakona. —

§ **172. st. šk. zk.**: *„Županijski školski odbor sastaje se prama potrebi, ali ipak najmanje dva puta u godini. Predsjednik je vlastan, a* **na zahtjevanje trijuh** *članovah i* **dužan** *sazvati izvanrednu sjednicu."*

Odnosni § **200. n. šk. zk.** glasi:

„Županijski školski odbor sastaje se 2 puta u godini, no u važnih slučajevih **može** *predsjednik sazvati vanrednu skupštinu županijskog školskog odbora."*

Bitne baš razlike nema medju ovim §-om po starom i po novom škol. zakonu, samo što *po novom škol. zakonu* predsjednik odbora *može, al ne mora* sazvati vanrednu sjednicu, dočim je on to po starom škol. zakonu bio *dužan* učiniti, *ako su to zahtievala tri člana odborova.* I ta razlika pokazuje, da je odboru po novom škol. zakonu podieljena uža samostalnost, nego li ju on imao po starom škol. zakonu, i da mu novi škol. zakon ne pripisuje one važnosti, koju je imao po starom škol. zakonu. —

§ **173. st. šk. zk.**: *„Za valjanost zaključakah županijskoga školskoga odbora zahtieva se nazočnost predsjednika i polovice članovah, a odlučuje se absolutnom većinom glasovah."*

Ni te odredbe nema u novom škol. zakonu, a razlog bit će onaj već spomenuti, što novi škol. zakon ne smatra toga odbora toli važnim; no ta se odredba s malom promjenom nalazi *u provedb. naredbi „Ob upravi pučkih škola"* od 25./6. 1889.

Glasi naime *§ 49. ove naredbe:*

Digitized by Google

„Za valjanost zaključakà županijskog školskoga odbora zahtieva se nazočnost predsjednika, dotično zakonitog njegovog zamjenika i polovice članova, a odlučuje se absolutnom većinom glasova. *Kod jednako podieljenih glasova odlučuje predsjednik svojim glasom.*“

Ni odredbe daljnjega §-a staroga škol. zakona nema u novom škol. zakonu, *al ni u dotičnoj provedbenoj naredbi* od god. 1889., a za cielo opet o istoga razloga, što novi škol. zakon nije cienio toga odbora toli važnim, da bi držao potrebnim, tu odredbu prihvatiti.

Glasi pako taj § **174. st. šk. zk.**, posljednji o županijskoj upravi:

„*U prešnih slučajevih vlastan je predsjednik županijskoga školskoga odbora odlučivati i ob onih predmetih, koji bi se po §. 171.**) *sborno razpravljati imali; samo takovu svoju odluku ima u prvoj budućoj sjednici priobćiti ostalim članovom odbora na odobrenje.*“

Promotrimo li odredbe ovih §§-a staroga škol. zakona, koje rade ob ustroju toga županijskoga škol. odbora, opazit ćemo, da je velika analogija medju ustrojem toga odbora i ustrojem mjestnoga (obćinskoga) škol. odbora, na pose su odredbe §§-a 167.—170., 172.—174. staroga škol. zakona, koje rade ob ovom župan. škol. odboru, vrlo nalike na odredbe §§-a 149., 151., 152., 158., 155., 157. istoga zakona, i §-a 34. provedb. nar. „Ob upravi pučkih školah“ od god. 1875., koje rade ob obćin. škol. odboru. —

A sad prelazimo na III. odsjek staroga, a 4. odsjek novoga škol. zakona „O zemaljskoj upravi“.

„III.“

„*O zemaljskoj upravi.*“ (st. šk. zk.).

„*4. O zemaljskoj upravi.*“ (n. šk. zk.).

Ovaj odsjek imade u novom škol. zakonu samo cigla *tri §§:* 203., 204. i 205., dočim je u starom škol. zakonu obuhvatao *deset §§:* 175.—184. Toj je razlici razlog, što novi škol. zakon ne govori točnije o zemaljskom škol. odboru, već samo u § 205. obećaje, „da će se kod zemaljske vlade urediti za poslove nastavne *stalan savjetujući sbor posebnim zakonom*“.

Da novi škol. zakon, dotično zakonska osnova novoga škol. za-

---

*) O djelokrugu toga odbora. O. p.

Digitized by Google

kona, nije sam točno odredio ustroja i djelokruga tome odboru, kako je to učinio stari škol. zakon, to je saborskim zastupnikom opozicije dalo povoda, a mislimo ne bez razloga, da su i s te strane prikoravali osnovu sa reakcije i centralizma, pače je i odb. izvjestitelj u odb. sjednici od 4. lipnja 1888. u svojoj interpelaciji na vladu o tom zem. odboru taj prigovor donekle potvrdio, kako ćemo vidjeti. Mi ćemo i te prigovore, kao i odgovore branitêlja osnove iznieti u savezu s ostalimi saborskimi glasovi ob upravi školskoj na koncu ove glave.

Da novi škol. zakon ovom promjenom ne promiče bolje religijozno-moralnoga uzgoja mladeži školske, da ne obranjuje većma svetih prava, što ih imade i porodica i crkva na školu, nego je to činio stari škol zakon, već da je dapače **ovom promjenom škola još više predana samovlasti državnoj**, to se po sebi razumieva. Isto je tako lako razumjeti, **da novi škol. zakon i u drugih zakonskih odredbah ovoga 4. odsjeka,** s malom iznimkom u §-u 204., **nije po kršćanski uzgoj, po slobodan upliv crkve na školu nit bolji, nit pravedniji, nego je bio stari školski zakon**; stoji bo i novi škol. zakon, jednako kako i stari, u svem, pak i u tom odsjeku, na osnovu protukršćanskoga principa, to jest, na osnovu državnoga monopola, državne svemoći u školstvu.

No pogledajmo si to u pojedinostih, sravnjujući pojedine §§-e staroga škol. zakona sa odnosnimi §§-i novoga škol. zakona.

§ **175. st. šk. zk.** glasi: *„Zemaljsku školsku upravu izvršuje zemaljska vlada* **putem strukovnih organah.**"

Odnosni § **203. n. šk. zk.**: *„Zemaljsku školsku upravu vrši zemaljska vlada."*

Držimo, da je i u tom §-u novi školski zakon zemaljskoj vladi *kao političkoj oblasti* bezobzirnije predao školsku upravu, nego je to bio učinio stari škol. zakon, izpustivši naime dodatak: „p u t e m s t r u k o v n i h o r g a n a h"; jer sada može vlada, ako hoće, zemaljsku školsku upravu vršiti i putem *nestrukovnih*, n. pr. *lih političkih organa.* Ne velimo, da će to biti, al velimo, da je to moguće. A svakako *nije* taj dodatak samo *slučajno* izpušten u novom škol. zakonu. Inače se novi škol. zakon u tom §-u ne razlikuje od staroga škol. zakona. —

§ **176. st. šk. zk.** glasi:

„Zemaljska vlada:"

„*a*) *riešava sva načelna didaktičko-pedagogička i disciplinarna pitanja tičuća se* svih *pučkih školah;*"

Digitized by Google

„*b) izdaje naučne osnove za* **sve** *pučke škole (§. 12.);*“

„*c) propisuje školske knjige za* **sve** *pučke škole (§. 12.);*“

„*d) imenuje učitelje na* **svih javnih** *pučkih školah (§. 113.);*“

„*e) izvršava vrhovni nadzor nad svimi pučkimi školami;*“

„*f) čini najvišu molbu u* **svih** *školskih poslovih;*“

„*g) izdaje svake godine tiskom* **svestrano izvješće** *o stanju svih pučkih školah.*“

Odnosni i malne jednaki § **204. n. šk. zk.:**

„*Zemaljska vlada:*“

„*a) riešava .... didaktičko-pedagogijska i .... tičuća se* **obćih** *pučkih školah;*“

„*b) izdaje .... za* **obće** *pučke škole;*“

„*c) propisuje .... za* **obće** *pučke škole;*“

„*d) imenuje .... na* **obćih** *pučkih školah;*“

„*e) vrši vrhovni .... školami;*“

„*f) najviša je molba* **u svih** *školskih poslovih* **za obće pučke škole;**“

„*g) izdaje .... tiskom* **izvješće** *.... školah.*“

Tu se novi škol. zakon razlikuje od staroga time, *da sve te odredbe toga §-a, sav taj djelokrug zemaljske vlade* u upravi pučkih škola, izuzevši vrhovni nadzor [sl. e) ovoga §-a n. šk. zk.] i godišnje izvješće [sl. g) ovoga §-a n. šk. zk.], *vriedi u novom škol. zakonu samo za obće pučke škole*, a ne i za konfesijonalne i srbske autonomne (gl. VI. n. šk. zk.) škole, a ni za privatne (gl. VII. n. šk. zk.) škole, dočim je sve to u starom škol. zakonu vriedilo za sve pučke škole, a *imenovanje* je učitêlja [sl. d) ovoga §-a st. šk. zk.] vriedilo barem za *sve javne* pučke škole.

Ova se promjena odnosi na odredbe nove VI. glave novoga škol. zakona o konfesijonalnih i srbskih autonomnih školah, *te bi s toga u tom §-u novi škol. zakon bio prijazniji i pravedniji po crkvu, dajući joj barem u konfesijonalnih školah kaku taku autonomnu upravu*, da nije opet i tu, kako u onome, što crkvi daje VI. glava novoga škol. zakona, *sva ta autonomija samo prividna i na papiru,* i to poradi odredbe ovoga §-a pod e), po kojoj imade država i nad konfesijonalnimi školami vrhovni nadzor, a kako praksa i ostali §§-i VI. glave pokazuju, manje više i svu vrhovnu i svu inu upravu u svojih rukuh; jer, ili se reklo, da država učevne knjige i dr. sl. sama „propisuje“, ili da moraju biti od nje „odobrene“, u tome je za praksu mala razlika, u praksi je to manje više isto.

Digitized by Google

A osim toga, što je najglavnije, ove škole imadu samo iznimno neku autonomiju u upravi, i to dotle, dok se državi svidja, da ju imadu; sve su pako ostale škole skroz i izključivo u rukuh državne uprave i pod državnim nadzorom, a tek po državi može crkva u nje donekle uticati, koliko država dopušta. No o tom smo već po više puta govorili, osobito kod VI. glave novoga škol. zakona, a svratit ćemo se na to opet u IV., dotično 5. odsjeku ove glave: „O crkvenoj upravi".

Budući da u osnovi novoga škol. zakona, predloženoj prvi put saboru, nije još bilo nove VI. glave o konf. i srb. autonom. školah, nije dakako u njoj bilo ni ovih razlika medju tekstom ovoga §-a po novoj osnovi i onim po starom škol. zakonu. Za to je u posljednjoj sjednici saborskog odbora za bogošt. i nast. od 24. lipnja 1888. izvjestitelj odbora dr. Kršnjavi predložio, „da se prema primljenim ustanovam o konfesionalnoj školi redigira §. 198." (prvob. osn., a § 204. n. šk. zk.) „o zemaljskoj upravi, pa gdje se govori o „„svih"" školah, da se rekne „„obćih"" školah na što odbor pristaje." („Nar. Nov." 1888. br. 145.). Tako je ta promjena toga §-a i u novom škol. zakonu uzakonjena. —

§ **177. st. šk. zk.**: „*Kod zemaljske vlade* **postoji** *stalni zemaljski školski* **odbor.**"

Odnosni § **205. n. šk. zk.** glasi:

„*Kod zemaljske vlade* **uredit će se za poslove nastavne** *stalan* **savjetujući sbor** *posebnim zakonom.*"

O tom §-u veli vladino „Obrazloženje": „U §. 199." (prvob. osn., a 205. n. šk. zk.) „pridržala si je zemaljska vlada podnieti u svoje vrieme zakonsku osnovu ob uredjenju stalna savjetujućega sbora pri zemaljskoj vladi, koji bi sudjelovao ne samo u poslovih tičućih se pučkih školah nego *u poslovih sveukupne nastave.* S toga je napušten zemaljski školski odbor, kakov je zakonom od 14. listopada 1874. bio uveden jedino za pučke škole."

Da nema za pučke škole poseban školski odbor na najvišem stupnju školske uprave, držimo svakako neuputnim, te mislimo, da bi svrsi bolje odgovaralo, da se je i za zemaljsku upravu *pučkih* škola pridržao poseban zemaljski *odlučujući* škol. odbor za pučke škole, pošto je naše pučko školstvo danas svakako toli razvijeno, pošto je agenda za upravu pučke škole svakako toliko, da bi i poseban zemaljski odbor imao obilna gradiva svome djelovanju; a uz to bi odlučniji djelokrug toga odbora zapriečio, da se uprava pučke

Digitized by Google

škole odveć ne usredotoči u rukuh same zemaljske vlade. No o tom govorili smo na početku 5. odsjeka ove glave novoga škol. zakona.

Da je odjelni predstojnik u generalnoj sab. debati ob osnovi novoga škol. zakona dne 3. srpnja 1888. u svom zaključnom govoru spočitnuo zastupniku dru. Markoviću, što ovaj žali za tim zemaljskim škol. odborom, za koji veli govornik, da mu je djelovanje tako slabo bilo, te on (govornik, odj. predstojnik) „gotovo ni nezna da existira" („Nar. Nov." 1888. br. 152,), to slabo dokazuje, da taj odbor nije bio shodno ustrojen, ili da nije nuždan, ili da nije bar koristan; jer svakako nije niti dr. Marković, niti obćinska, niti gradska uprava kriva, što predjašnji zemaljski škol. odbor nije nikad pravo u život stupio. Do vlade je stojalo, da učini, „te se zna, da odbor existira".

Da li će obećani „savjetujući sbor za poslove sveukupne nastave" imati sretniju kob, ne znamo; a ne znamo dakako ni toga, kako će taj sbor biti uredjen; samo znamo, da *će puno manje odlučno uticati u zemaljsku upravu pučke škole,* nego li je uticao predjašnji odbor, da je u život bio proveden, pošto se taj sbor ne će baviti *izključivo* pučkom školom, i pošto će biti samo *„savjetujući* sbor". **To svakako nije na korist boljemu i sretnijemu razvoju pučkoga školstva.**

Da se je s razlogom bojati, hoće li otaj obećani „savjetujući sbor" i u onakovu, podredjenu djelokrugu *ikada biti uspješno izveden,* dokazao je i sam odborski izvjestitelj svojom *interpelacijom* na zemaljsku vladu u odb. sjednici od 4. lipnja 1888. o tom sboru.

„Kod §. 199." (prvob. osn., a § 205. n. šk. zk.) „primjećuje" naime „izvjestitelj dr. Kršnjavi, da će taj §. ostati na papiru kao što je ostao i §. 177. staroga škol. zakona, koji je o zemaljskom školskom vieću govorio. Ima podpunu vjeru u konstitucijonalno mišljenje bana i predstojnika, ali u gremiju vlade stoje još tolike ruine starog absolutističkog sistema,*) da se takove ustavne i slobodnjačke inštitucije, kakova je zemaljski školski odbor,

*) U ostalom ne valja opet zaboraviti, da su te „ruine" i sada još u mnogom pogledu čvršća i solidnija gradja, nego li je gradja, kojom se mnoga moderna današnja konštitucijonalna sgrada gradi; one su slične solidnim spomenikom negdašnjih orijaških gradjevina rimskih, za kojimi mnogi moderni brzo razpadljivi te vrsti tvornički proizvodi daleko zaostaju. O. p.

Digitized by Google

neće razviti moći, jer će naići na odpor, kako nailazi na odpor i slobodna uprava županijah."*)

„Preuzvišeni g. ban uvjerava, da taj §. neće ostati na papiru, samo nemože sad reći, kad će se predložiti posebni zakon za ustrojenje toga odbora."**)

(„Nar. Nov." 1888. br. 130.).

Odredbe ostalih §§-a staroga školskoga zakona *ob ustroju i djelokrugu toga zemaljskoga škol. odbora* **izpuštene su,** kako već rekosmo, **u novom školskom zakonu.** A glasi

§ **178. st. šk. zk.:**

„Članovi zemaljskoga školskoga odbora jesu:"

„a) strukovni organi vlade (§. 175.);"

„b) po jedan zastupnik svake u zemlji priznane vjeroizpovjesti;"

„c) šest od zemaljske vlade imenovanih što pučkih učiteljah, što drugih školskih vještakah."

§ **179. st. šk. zk.:** *„Prama potrebi može se u zemaljski školski odbor imenovati i njekoliko vanjskih članovah."*

§ **180. st. šk. zk.:** *„Članovi zemaljskoga školskoga odbora nedobivaju nikakove plaće. — Vanjski članovi zemaljskoga školskoga*

---

*) Spada li po g. izvjestitelju i to na pojam „ustavnih i slobodnjačkih inštitucija", protivnih „staromu absolutističkome sistemu", da g. izvjestitelj kod škola „pozna samo jednu razdiobu: u dobre i u loše škole"? da je njemu „pitanje konfesionalnosti *uzgredno*"? da *vlada jedina* prosudjuje, jesu li konfesijonalne škole dobre, pa ako ona sudi, „da nevaljaju, nek ih isto tako odlučno *ukine*"? (Iz govora izvjestiteljeva u razpravi sab. odbora od 28./5. 1888. ob osnovi novoga škol. zakona. Vidi „Nar. Nov." od i. g. br. 123.). Drži li g. izvjestitelj i to zahtjevom „slobodnjačkih inštitucija", „da država mora imati u posliednjoj liniji *sve škole, koje su u zemlji*, u svojoj ruci, tako, da ako te škole ne budu svojoj svrsi odgovarale, može ih odstraniti i mjesto njih postaviti onu školu, za koju znade" (država sama) „i imade jamstvo, da će biti dobra škola"? (Iz govora izvjestiteljeva, kojim je otvorena gen. sab. debata o novom škol. zakonu dne 30./6. 1888. Vidi „Nar. Nov." 1888. br. 150.). Eminentno slobodoumne „Savezne Države" sjevero-američke ne misle tako, a ni slobodoumna država Englezka. Ne pojavljuje li se u takovu postupku državne svemoći prama crkvi baš ona „noć absolutizma", koje se govornik toliko boji iz Beča? (U zaključnom govoru izvjestiteljevu na koncu gen. deb. sab. o novom škol. zakonu dne 3./7. 1888. Vidi „Nar. Nov." 1888. br. 52.). — Al g. je izvjestitelj po vlastitoj izjavi liberalac, a današnji je krivi liberalizam uviek i svakdje jednako neliberalan prama crkvi. O. p.

**) Koliko znamo, nije to ni do danas, iza četiri godine, učinjeno. O. p.

Digitized by Google

odbora dobivaju, kad su u Zagreb pozvani, putne troškove i dnevnice prema svomu razredu, a oni, koji nespadaju u nikakov dnevni razred, dobivaju primjernu odštetu za put i dnevnice, koje više od 5 for. iznosit nesmiju."

§ **181. st. šk. zk.**: „*Predsjednika zemaljskomu školskomu odboru i njegova zamjenika imenuje zemaljska vlada.*"

§ **182. st. šk. zk.**: „*Zemaljski školski odbor vieća o svih načelnih didaktičko-pedagogičkih i disciplinarnih* **pitanjih tičućih se pučkih školah.**"

§ **183. st. šk. zk.**: „*Za valjanost zaključka potrebna je u zemaljskom školskom odboru nazočnost predsjednika i polovice članovah, a odlučuje se absolutnom većinom glasovah.*"

§ **184. st. šk. zk.**: „*Zemaljska je vlada* **dužna** *u svih poslovih u §. 176. navedenih* **predbježno saslušati mnienje zemaljskoga školskoga odbora.** *Ako zemaljska vlada neprihvati odborova mnienja*, **priobćit će mu svoje razloge.**"

Kako se razabire iz teksta ovih §§-a, uredjen je taj odbor analogno školskim odborom obćinskomu i postojalomu županijskomu (podžupanijskomu), kako smo malo prvo spomenuli i pokazali, da je podžupanijski ustrojen analogno obćinskomu.

Da je u tom odboru bio *samo jedan zastupnik katoličke crkve*, bilo je dakako žaliti; to je značilo, zametavati crkvu i krivicu nanositi pretežnomu broju vjernoga katoličkoga žiteljstva; po najnovijem tirolskom škol. zakonu od 30. travnja 1892. imade u tirolskom zemaljskom škol. odboru četiri zastupnika katol. crkve, i to iz sredine svećenstva (§ 35. br. 2. toga zak.). No da li će u obećanom „savjetujućem sboru" biti crkva katolička obilnije zastupana, ne znamo, al se jedva nadamo.

Svih ovih 7 §§-a staroga škol. zakona, a na pose *posljednji* dokazuje, da je taj odbor ipak bar dieloma priečio, da se državni monopolizam u školskoj upravi nije mogao svom bezobzirnošću provesti. S toga ne samo shvaćamo, za što je zastupnik dr. Marković za tim odborom žalio, već žalimo za njim i mi, i svaki, koji ne nazrieva spasa školi u tom, da se škola što više podkuči državnoj samovlasti. Možda je upravo to i uzrok, za što nisu više nastojali, taj odbor u život izvesti baš oni, na koje bi to poglavito bilo spadalo.

A sada da predjemo na posljednji odsjek, na dodatak ove glave školskoga zakona: „*O crkvenoj upravi*". —

Digitized by Google

„IV.“

„O crkvenoj upravi.“ (st. šk. zk.).

„5. O crkvenoj upravi.“ (n. šk. zk.).

O tom odsjeku možemo biti kraći, budući da ne ima u njem baš nikakove bitne razlike medju starim i novim škol. zakonom tako, da je taj odsjek malne bez promjene na prosto prenesen iz staroga škol. zakona u novi. Za to vriedi i za novi škol. zakon sve ono, što smo o crkvenoj upravi obćih pučkih škola po starom škol. zakonu rekli u I. dielu (poglavju) ove razprave (na str. 15.—21. i dr.) Tamo smo dokazali, da stari škol. zakon u prvom §-u toga odsjeka (u §-u 185.) slovom daje istina „crkvenim oblastim“ još nekako, da utiču u školu, *„da svu obuku nauka vjere“* (Al ne uzgoj! O. p.) *„samostalno rukovode i nadziru“*, al da daljnji §§-i ovoga istoga odsjeka, pak i sav duh, sav osnov škol. zakona *taj uticaj*, *tu „samostalnost“ čine iluzornom, prividnom, dà nikakovom*, budući da crkva ono, što joj ovaj prvi § priznaje, samo u toliko vršiti može, u koliko joj to država, odnosno vlada dopušta vršiti; država je jedina vrhovna škol. oblast, a škola skroz i izključivo monopol države.

Praksa je od god. 1874., a osobito od god. 1888. ovamo do najnovijega vremena pokazala, da se država po koji puta i na tu prividnu samostalnost crkvene uprave slabo obazire.

U prvom smo dielu, u prvom poglavju ove razprave (na str. 21.—26.) takodjer pokazali, da katolička crkva *niti u konfesijonalnih školah*, kakove je stari škol. zakon u § 4. dopuštao, *niti u školah privatnih u obće, nije imala podpuno slobodne uprave i samostalnoga nadzora*, bilo u škol. obuci, bilo u škol. uzgoju mladeži, pače ni u samoj religijoznoj obuci; pokazali smo ondje, da su i takove konfesijonalne škole po starom škol. zakonu napokon bile i *moralno nemoguće i materijalno neizvedive.*

Novi školski zakon od god. 1888., naročito u VI. glavi istina „otvara nove dveri i vrata srbskoj autonomnoj i konfesionalnoj školi . . .“ (Zast. Ćirić — Srbin — na početku gen. debate sab. ob osnovi novoga škol. zakona 30. lipnja 1888. — „Narodne Novine“ 1888. br. 150.); tim se je zakonom možda „pripustio širi terain konfesionalizmu“, taj zakon „pripušta konfesionalne škole i daje priznanje srbskoj autonomnoj školi“ (Zast. Nikolić — Srbin — u istoj razpravi 2. srpnja iste god. — „Nar. Nov.“ iste god. br. 151.);

Digitized by Google

tim se škol. zakonom u VI. glavi istina može biti „olakoćuje otvaranje konfesijonalnih školah, . . . glede tih školah veće su polakšice stvorene . . .“; taj zakon možda „u tom obziru daleko više na susret ide crkvi i potrebam konfesijonalnim, nego li je to bilo učinjeno u propisih od g. 1871. . . .“; možda „ide dalje u susret crkvenim oblastim i konfesijonalnim potrebam, nego li zakon od god. 1874. . . .“ (Odjel. predstojnik na koncu gen. debate saborske ob osnovi novoga škol. zakona 3. srpnja 1888. — „Nar. Nov.“ 1888. br. 152.); tim se zakonom „daje veći djelokrug konfesijonalnim školam . . .“ (Odb. izvjestitelj u zaključnom govoru u istoj sjednici — „Nar. Nov.“ na nap. mj.) i t. d.

S toga se i čini, da je taj zakon u tome sbilja bolji po crkvu i po kršćanski uzgoj od staroga škol. zakona od god. 1874. i od krajiških škol. propisa od god. 1871.: — al, razmatrajući diljem odredbe VI. glave istoga zakona, *pokazali smo dosta jasno i obširno* (na str. 313.—538., a poimence na str. 234.—236., te na koncu razprave o toj glavi, na str. 535.—558. i dr.), *da ni ta VI. glava novoga škol. zakona ne zadovoljuje ni za konfesijonalne škole svetim pravom katoličke crkve na upravu i nadzor škole.*

A pošto se *u ovom odsjeku* novoga škol. zakona „O crkvenoj upravi“ *nisu ni malo na bolje promienile odredbe staroga škol. zakona, jasno je,* **da ni u tom odsjeku nije novi škol. zakon po kršćanski uzgoj i po obuku kršćansku, po kršćansku naobrazbu mladeži bolji od staroga škol. zakona, jer nije pravedniji prama crkvi, nego je bio stari zakon školski.**

A sad navedimo redom zakonske odredbe toga odsjeka po starom i po novom škol. zakonu; one će nam taj naš sud u pojedinosti potvrditi.

§ **185. st.**, a jednaki § **206. n. šk. zk.** glasi: „*Svu* **obuku nauka vjere**“ (st. zk.) — „*Svu* **obuku u vjeri**“ (n. zk.) — „**samostalno** *rukovode i nadziru dotične crkvene oblasti.*“

Bilo bi za cielo pravedno, da je i jedan i drugi zakon uz rieči „obuku u vjeri“, dodao i „vjerski uzgoj“. A svakako nije se to slučajno mimoišlo. Dočim zakon spominje samo *obuku u vjeri,* jasno je, da nauk religije smatra samo sgoljnim jednim naukovnim predmetom; nije pako niti po starom, niti po novom škol. zakonu nauk religije i religijski uzgoj središte, oko kojega se kreće i kretati mora sva školska naobrazba mladeži, sve djelovanje školsko. Pa ako je po § 1. religijozno-moralni uzgoj zadaća pučkoj školi, te ako

Digitized by Google

taj religijozni uzgoj ne može da bude po kakovoj obćoj religiji, jer te ni nema, već mora biti po posebnoj, stalno opredieljenoj religiji, t. j. po konfesiji, dakle za katolika po *katoličkoj religiji*: — onda je jasno, da katoličkoj crkvi pripada, da nadzire i rukovodi ne samo *obuku* u vjeri, već i religijozni *uzgoj* svoje školske djece. Pa kad nema moralu solidna osnova i nuždne sankcije bez religije, a ta je opet nuždno konfesija; kad dakle nema moralna uzgoja bez konfesijonalnoga, ili za katolika nema moralna uzgoja, van po *katoličkom moralu*: — onda je opet jasno, da katoličkoj crkvi ne pripada samo, da nadzire i rukovodi religijozni uzgoj, već sav religijozno-moralni uzgoj svoje djece. Pa kad uza sve to ovaj § škol. zakona crkvi dopituje samostalnu upravu i nadzor *samo nad* religijskom *obukom, a ne i nad* religijozno-moralnim *uzgojem*: — onda je i to jasno, da i jedan i drugi škol. zakon *ovim §-om,* kako i daljnjimi §§-i, kida i gazi jedno od najbitnijih, najsvetijih prava crkve katoličke na školski uzgoj djece njene; *pače* daljnji ti §§-i, a na pose posljednji ovoga odsjeka, *crkvu kao samosvojnu, neodvisnu učiteljsku i uzgojnu oblast na prosto poriču, uništuju.* Daljnji naime §§-i i tu prividnu samostalnost crkve u njenom djelovanju školskom tako stežu, da ju u stvari na prosto poriču. Pa kako glase ti §§-i?

§ **186. st.** i istovetni § **207. n. šk. zk.** glasi: „*Crkvene oblasti izdaju naučne osnove o nauku vjere i* **predlažu** *propisanja radi učevne knjige za obuku u vjeri* (§. 12.).“ (st. zk.) — „. . . . *za obuku u vjeri.*“ (n. zk.)

S tim je u uzkom savezu § **187. st.** i istovetni § **208. n. šk. zk.**: „*Koliko se* **satih** *na tjedan ima na pučkih školah predavati nauk vjere (§. 15.),*“ (st. zk.) — „. . . . *nauk vjere,*“ (n. zk.) — „*to će u* **sporazumku** *s crkvenimi oblastmi ustanovljivat — ustanovljivati — zemaljska vlada.*“

Kod predjašnjega §-a 207. novoga škol. zakona (§-a 201. prvob. osn.), zamolio je u sjednici saborskog odbora od 4./6. 1888. odbornik i zastupnik saborski Gjurković zem. vladu, „*da se naredbenim putem provedu takove ustanove, da se nevriedja religiozno čuvstvo manjinah. Nebi li se mogla*“, pita, „**jedinstvena molitva napraviti, koja bi odgovarala osjećaju i katolikah i Srbah?**“

„Odjel. predstojnik dr. Spevec *obećava da će se udovoljiti želji predgovornika.*“

(„Nar. Nov.“ 1888. br. 130.).

Digitized by Google

Slično se je isti Gjurkovič potužio odmah na početku tih odborskih sjednica dne 25./5. i. g., spominjući, kako već znamo (naprvo na str. 30., 73. sl. i 216. ove razprave), tobožnje pokatoličivanje „srbske pravoslavne“ djece u naših pučkih školah za školskoga zakona od god. 1874., i navodeći primjera za to. Veli medju inim: „... Učiteljica katoličke vjere nalaže pravoslavnoj djeci, da kupuju katoličku konfesionalnu pjesmaricu.(?) Djeca se uče, da pozdravljaju u Srbah neobičnim načinom.“ (Sa „Hvaljen Isus“! O. p.) „*Specijalno konfesionalne katoličke molitve mole se u školah, gdje su djeca*“ (Sva, ili većina? O. p.) „*pravoslavne vjere*“ i dr. sl. („Nar. Nov.“ 1888. br. 122.).

Ne znamo, čemu bismo se više čudili, da l' toli plitkomu znanju odbornikovu ob ustroju i naravi crkve, bar crkve katoličke, da l' njegovoj nepojmljivoj smjelosti, gdje ide govorit o stvari, koje ne razumije i koja na njega, svjetovnjaka i k tomu još nekatolika, nimalo ne spada. *Zar će svjetovna oblast stvarati molitve?* Zar je njojzi Krist predao vlast duhovnu, svećeničku, crkvenu? Zar stvari lih crkveno na nju spadaju? Da nismo toga predloga uzčitali, jedva bismo i mogli povjerovati, da se je takov predlog mogao staviti u tako osbiljnu sboru, kakov je saborski odbor. Ako gosp. Gjurković drži, *da vlada može stvarati molitve za pravoslavnu djecu*, neka mu bude; al neka znade, *da je takova namisao za katoličku djecu upravo smiešna.*

Pa koje konfesijonalne katoličke molitve vriedjaju religijozno čuvstvo pravoslavnoga hrišćanina? Zar „Otče naš“, ili „Pozdrav Gospin“, ili 10 zapoviedi, ili apoštolski simbol? Ili možda bít pravoslavnoga hrišćanstva stoji u crkveno-slovjenskom, djeci manje razumljivom jeziku? Onda naopako po pravoslavno hrišćanstvo! Onda se nije bojati, da još više oslabi, jer ga već ni nema.

Evo, katolici grčko-slovjenskoga obreda mole molitve do ižice jednake, kô i pravoslavni, i nikomu ne pada na pamet, da se tim vriedja njihovo katoličko čuvstvo. Pa zar se napokon ne može tomu pomoći tako, da djeca konfesijonalne manjine odu prije, nego se na koncu škole mole molitve konfesijonalne većine, a na početku škole da stupe u sobu, pošto su se te molitve izmolile? Zar se je do sada timi „katoličkimi“ molitvami oslabila srbska sviest i upliv srbstva u našoj domovini? Poviest zadnjega nam decenija dokazuje protivno.

Još se pako više čudimo *neopreznome i po katoličku crkvu nepravednome obećavanju odjel. predstojnika*, ako je to obećanje osbiljno učinjeno. Ako g. odjel. predstojnik misli, da bi se ta stvar tako lako mogla izvesti, kako ju je lako obećao, ljuto se on vara

Digitized by Google

jer valja da crkve katoličke kod nas nije još posve ne stalo, valja da katolički ordinarijati nisu još posve zaboravili na svoju dužnost.

Vrlo sgodno piše o tom predlogu „Kat. List“ od god. 1888. br. 34. str. 276. „Čujemo, da su ravnateljstva nekih pučkih škola, koje polaze samo djeca katolička, dobila od političke oblasti poziv, neka istu oblast izvieste, kakove molitve mole djeca u njihovih školah naročito prije i poslije nauka. — Ne znamo, za koju je svrhu politička oblast taj službeni poziv izdala, al nam se svakako čini čudno, kako politička oblast ište, da se neposredno izviesti o molitvah, koje katolička djeca u školi mole, kano da želi te molitve svojoj kontroli podvrći. Mi se tomu zahtjevu tim više čudimo, što su molitve, koje katolička mladež u naših školah moli, i onako oblastim poznate, jer se sadržavaju u katekizmu, koji je i visokom kr. zem. vladom za te škole propisan. Čuvši to sjetismo se i nehotice viesti, koju čitamo u „„Hrvat. učitelju““ br. 13. od 1. srpnja t. g. str. 204. u izvještaju „„o osnovi zakona za pučke škole““. Tu se kaže, da je u odborskoj sjednici „„kod §. 201. o crkvenoj upravi, molio zastupnik Gjurković (Srbin), da se naredbenim putem provedu takove ustanove, da se nevriedja religiozno čuvstvo manjinah. Ne bi li se, pita (isti zastupnik), mogla jedinstvena molitva napraviti, koja bi odgovarala osjećaju i katolikâ i Srbâ? — Odjelni predstojnik dr. Spevec obećava da će se udovoljiti želji predgovornika.““

„Što mi znademo — a imamo mnogogodišnje i dovoljno iskustvo te možemo u toj stvari i svoju reći — niesmo do sada opažali, da bi molitve, što ih katolička mladež u školah moli, vriedjale religiozno čuvstvo „„srpske““ djece. A bilo bi nam upravo nedokučivo, kako bi katoličke molitve „„Otče naš““, „„pozdrav Gospin““, „„vjerovanje apostolsko““, „„deset zapoviedi Božjih““, „„zapoviedi crkvene““, „„sedam sv. sakramenata““ i t. d. mogle vriedjati religiozno, kršćansko čuvstvo Srbalja. Ili se možda misli za školsku djecu sastaviti i „„naredbenim putem““ propisati nekakove nove interkonfesionalne, komunalne molitve? Te molitve dakako ne će biti ni katoličke ni srpske ali će po svoj prilici vriedjati kršćansko religiozno čuvstvo i katolika i Srbalja. Mi se usudjujemo u svoj smjernosti i na to upozoriti naše duhovne oblasti, jer „„vigilantibus jura.““

Ovim jasnim riečim nemamo šta dodati.

Digitized by Google

Da po obijuh spomenutih §§-ih crkvene oblasti samo „*izdaju*“ naučne *osnove* za nauk vjere, da samo „*predlažu*“ učevne *knjige* za obuku u vjeri, a da svega toga „ne propisuju“, već da to *propisuje vlada;* da vlada samo traži *sporazumak* duhovnih oblasti, kad ona sama odredjuje *broj učevnih sati* za nauk vjere, (a kako praksa do najnovijega vremena pokazuje, ne pita uviek ni za taj sporazumak): sve to dostatno objašnjuje hvaljenu tu „samostalnost“, što ju je crkvi dopitao § 185. staroga, a § 206. novoga škol. zakona; *crkva i u tih stvarih, dakle u religijskoj obuci, nema nikakova neposredna, odlučna uticaja u školu, već jedino preko države,* koliko država taj uticaj dopušta. —

§ **188. st.**, a u stvari jednaki § **209. n. šk. zk.** glasi:

„*Na svakoj* **gradjanskoj** *školi i gdje su dvie* **obće** *pučke škole svaka sa četiri učitelja,*“ (st. zk.) — „*Na svakoj* **višoj** *pučkoj školi i gdje su dvie* **nižje** *pučke škole svaka sa* **četiri, eventualno pet** *učiteljah,*“ (n. zk.) — „*ima se za obuku u vjeri namjestiti poseban plaćeni kateketa.*“

„*Inače pako dužan je na občih pučkih školah djecu u nauku vjere podučavati dotični župnik ili njegov duhovni pomoćnik, kojemu u to ime dotična občina može dozvoliti primjernu nagradu.*“ (st. zk.) — „. . . . *kojemu dotična občina u to ime može dozvoliti primjerenu nagradu.*“ (n. zk.)

„*Nu* — *No* — *učitelj je obvezan duhovnika svoje vjere u tom podupirati;*“ (st. zk.) — „*u tomu podupirati*“ (n. zk.) — „*ter ga, kada nalogom poslovah ili inače bude zapriečen, zamieniti.*“

O tom §-u, kako i o vladinoj naredbi od 20./5. 1876. br. 1894., koja tumači posljednju alineju toga §-a, rekli smo svoju već u I. dielu (poglavju) ove razprave (na str. 19. i 20.); po toj naredbi ne može se niti samostalni kateketa, niti župnik, ili njegov duhovni pomoćnik od svjetovnoga učitelja nadati stalnoj, redovitoj pomoći kod religijske obuke, pače ni onda, ako je župnik, ili duhovni pomoćnik duhovnim poslom, ili bolešću zapriečen, predavati djeci vjeronauk; jedino će morati učitelj u slučaju, da ta zapreka traje preko osam dana, *jedan sat tjednom opetovati s djecom kršćanski nauk*, a ostale će sate izpuniti svojimi predmeti; isto će tako učitelj, gdje ima više razreda u jednoj školskoj sobi, ostale razrede tiho zabavljati svojimi predmeti, dok učitelj vjere jednomu razredu tumači nauk religije. Tä nauk se kršćanski u školi onako samo trpi kano „malum necessarium“, što ga za sada nije još moći posve odstraniti!

Digitized by Google

Ta naredba nije do sada, koliko znamo, nit opozvana, niti drugom naredbom izmienjena: dakle vriedi sve ono, što smo naprvo o tom §-u rekli za stari škol. zakon, jednako i za novi škol. zakon. —

Još nešta želimo ovomu §-u pripomenuti. I stari i novi škol. zakon stvoren je bez predhodnoga sporazumka sa katoličkom crkvenom oblasti; pače stari škol. zakon, poimence u školskoj upravi, stvoren je i uzprkos protivnoj izričnoj izjavi zagrebskog nadpastira u tadanjem saborskom odboru i u samom saboru; te odsude školskog zakona niti je zagrebska duhovna oblast prigodom stvaranja novoga škol. zakona opozvala, niti su drugi duhovni stolovi naše domovine ičim proti njoj prosvjedovali, ili uz škol. zakon pristali. Pa ipak *zakon školski* i stari i novi u tom §-u *bez pitanja crkvene oblasti nalaže župnikom, ili njihovim duhovnim pomoćnikom, da* na selih, gdje nema samostalnoga katekete, *obučavaju u školi nauk religije.*

To je neovlašteno posizanje svjetovne oblasti u djelokrug, koji pripada izključivo duhovnoj oblasti, na način ruskoga cezaropapizma. Ako i jest redoviti učitelj religije tamo, gdje nema samostalnoga katekete, župnik, ili njegov duhovni pomoćnik, ipak nije on izključivi vjeroučitelj, a da duhovna oblast ne bi mogla sama i drugomu tu službu povjeriti. S toga može država u svom škol. zakonu istina izreći, da spada na dotičnu duhovnu oblast, opredieliti duhovnika, koji će u školi predavati nauk religije: al sama, bez predhodnoga dogovora sa duhovnom oblasti, nije vlastna odrediti, da će taj i taj svećenik predavati u školi nauk religije. —

§ **189. st.** i jednaki § **210. n. šk. zk.** glasi: „*Samostalni se katekete glede plaće i mirovine uzporedjuju ostalim učiteljem iste učione.*“ (st. zk.) — „ . . . . *iste škole.*“ (n. zk.)

U sjednici je sab. odbora od 2./6. 1888. predložio, kako znamo, odbornik G j u r k o v i ć k §-u 127. prvob. osnove (a §-u 114. n. šk. zk.) izpravak, neka bi i k a t e k e t a b i o s u o d g o v o r a n sa učiteljem, koji školu vodi, za moralni i znanstveni napredak škole. No pošto mu predlog ne bude prihvaćen, povlači ga natrag, „pridržavajući si staviti sličan predlog, kad bude govora o vjerskoj pouki“. („Nar. Nov.“ 1888. br. 128. Vidi i naše primjetbe k tomu §-u na str. 570. i sl. ove razprave.)

Taj svoj predlog htjede odbornik da stavi u sliedećoj odbor. sjednici od 4./6. kod ovoga §-a 210. novoga škol. zakona (a §-a 204. prvob. osn.), premda bi više spadao k predjašnjemu §-u, gdje se

Digitized by Google

govori o župnicih kateketah i o nagradi njihovoj za katekizaciju. Čitamo o tom:

„Kod §. 204.“ (prv. osn.) „razlaže zast. Gjurković kako župnici katehezu obavljaju, ima slučajevah da župnici u školi svog vlastitog mjesta neobavljaju katehezu, te ovaj posao ostavljaju učitelju. Ustanova da obćina može nagraditi katehetu, a da ga učitelj mora suplirati vodi do tog, da svih konfesijah (?!) dušobrižnici uzimlju katehizaciju na lahku ruku. Govornik veli da se to stanje mora poboljšati, a da se za to mora brinuti i obćina i država. (?!) Obćina neka gratificira katekete, a država nek ih oštro nadzire (!) te postupa na temelju izvješćah konsistorija i školskih nadzornikah.“*)

„Zastupnici Steković i Mandić**) uvjeravaju da se unutar njihovog djelokruga katehizacija vrši po mogućnosti.“

„Prvi spominje doduše da je nedavno morao u svom protopopiatu opomenuti tri paroha radi nemarnog vršenja te dužnosti, ali da su težkoće vrlo velike; jer ima mnogo školah na raznih mjestih, a nit obćina nit država neplaća nikakve odštete.“

„Zastupnik Lončarić (župnik) želi da obćine budu bar obvezane davati kateketi podvoz. U njegovoj obćini je šest školah, kad bi bar u nedjelju jedanput htjeo dospjeti na katehezu morao bi biti neprestano na putu te ostale dušobrižničke dužnosti nebi mogao vršiti.“***)

---

*) G. zastupnik (pravoslavni „Srbin“) sbilja misli, da je i katol. crkva poput njegove „srpske crkve“, ili poput „ruskago svjatago sinoda“ kakov policajni inštitut državni, ili kakov izvjestiteljni državni bureau za duhovne poslove, podčinjen podpuno državi i upravljan državnimi „reglementi“. Al je još žalostnije, da je smio javno, i to pred licem vis. sabora tim načinom govoriti o katoličkoj crkvi, govoriti o stvari, koje on na prosto ne razumije, da je smio javno izreći svoj sud o stvarih, koje na njega, svjetovnjaka nekatolika, nikako ne spadaju. Je li htjeo da govori „ex cathedra“ o svojoj „srpskoj crkvi“, u kojoj lajkalni elemenat u crkvenoj upravi prevlada elementom klerikalnim, bilo mu na čast: no već sama pristojnost i vanjska ugladjenost morala ga je svjetovati, da javno ne govori o dušobrižničkih dužnostih dušobrižnika „svih konfesijah“, da se kao svjetovnjak nekatolik ne pača u stvari, koje spadaju na crkvu, a poimence na crkvu katoličku, kojoj on ni ne pripada.

**) Jedan i drugi „pravoslavni“ paroh i proto, a drugi sada već i „vladika“. O. p.

*) Takovih župa, a sa 1—2 svećenika, ima ne malen broj, a ima i župa, n. pr. pakračka, gdje imade i do 9 škola, sa 14 učiteljskih

Digitized by Google

„Odjelni predstojnik dr. Spevec priznaje istinitost (?) primjetbah odbornika Gjurkovića ali nevidi, kako bi se tom promjenom §. 203.“ (prvob. osn., a §-a 209. n. šk. zk., dočim je Gjurković svoje primjetbe stavio kod § 210. n. šk. zk.) „doskočiti dalo. Vlada se brine za to, da se katekizam i molitve uče,“ (Ta briga spada u prvom redu na crkvu, a ne na državu; država je dužna crkvu u tome podpomagati. O. p.) „ali vlada nema sredstva“ (Ni ne spada na nju. O. p.) „da prisili nemarnog župnika na njegovu dužnost. To je stvar konsistorija.“ (Podpuna istina! O. p.) „Obćine se nemogu siliti na gratifikacije,“ (A za što ne? O. p.) „a to stvari nebi pomoglo, pače bi moglo još gore ići.“ (?)

„Zastupnik dr. Stj. Vučetić spominje da konsistorij dobiva godimice dva izvješća o katekezi. Iz tih se vidi da istina ima nemarnih svećenikah, al uzrok nepravilnoj katekizaciji jest više materijalna nemogućnost obavljati katekizaciju na raznih mjestih. Obćine bi se morale prisiliti na podvoz i gratifikaciju.“

„Preuzvišeni gospodin ban priznaje po zastupniku Gjurkoviću iztaknute nepodobštine, (?) te veli, da se tomu jedinim paragrafom u zakonu neda pomoći, jer je to stvar požrtvovnosti i sviesti dužnosti. Jedino sredstvo, što ga vlada ima u ruci jest davanje ili nedavanje izvanrednih podporah svećenikom“ (Iz kojeg fonda? O. p.) „prema tomu, kako svoju dužnost vrše.“ (Zar će o tom vlada suditi? O. p.).

„Zastupnik Gjurković neće da stavlja poseban predlog, već moli vladu, da naredbenim putem odredi što treba, da se katekizaciji posveti veća pozornost. (Vlada rado obećava.).“

(„Narodne Nov.“ 1888. br. 130.).

Odlučno odbijamo insinuaciju, da nadzor nad katekizacijom spada u kompetenciju svjetovne oblasti. U obće držimo, da su gg.

---

sila, a pojedine škole udaljene su od matice i do 4 sata, a uz starca župnika samo je po jedan, po dva duhovna pomoćnika. Sve to imati na pameti, ter znati, kako spom. naredba vladina od 20./5. 1876. steže, ili bolje posve prieči sudjelovanje učiteljevo pri obuci religijskoj, i uz to još zahtievati, da se to sudjelovanje, što ga odredjuje predjašnji §, još bolje steže, pa onda javno prigovarati, što župnici ne drže redovite katekeze: to za cielo ne samo da je nepravedno, već je i zlobno. Ne ćemo da tim branimo nemarnost nekih možda župnika u katekizaciji, jer mi to sami žalimo, al odbijamo odlučno, da se s toga baca u javnom zakonodavnom tielu obtužba na sav stališ svećenički u stvari, koja nikako ne spada pod nadležnost sabora, u obće svjetovne oblasti. O. p.

Digitized by Google

Lončarić i Vučetić zlo uradili, što su stali braniti župnike, ili konzistorij od obtužba Gjurkovićevih, jer su tim i nehotice priznali kompetenciju sabora, da o toj stvari razpravlja. Oni su imali na prosto prosvjedovati proti tomu, da se stvar, koja ne spada na saborski odbor, već na duhovnu oblast, u odborsku razpravu potegne. Ako su gg. Steković i Mandić držali, da to smiju dopustiti sa svoga gledišta, sa gledišta gg. Lončarića i Vučetića, svećenika katoličke crkve, nije to nikako bilo dopušteno. —

§ **190. st.**, a jednaki § **211. n. šk. zk.** glasi: „*Samostalne katekete* **imenuje** *na predlog dotičnoga duhovnoga stola* **zemaljska vlada** (§. 113.).“ (st. zk.) — „.... **zemaljska vlada.**“ (n. zk.)

O tom smo §-u takodjer već govorili u I. dielu (poglavju) ove razprave (na str. 16. i sl.), gdje je bila rieč o starom škol. zakonu. Isto vriedi i za novi škol. zakon, pošto se i u tom §-u novi škol. zakon podpuno slaže sa starim. Država ne smatra katekete čim drugim, van učitelji, koje ona sama neposredno, ma i na predlog duh. oblasti, al ipak sama *imenuje*,*) a kako izkustvo uči, premda toga nema u zakonu, sama i *premješta* i *odpušta*; a što je najgore, premješta i odpušta ih kadkad i na prosto „sa službenih obzira“ i t. d., t. j. za to, što su se poslužili onim svojim izbornim pravom, po najboljem svom uvjerenju, koje im sam ustav sveto zajamčuje. Dalje već ne može država zasizati u djelokrug duhovne oblasti, a da ju posve ne zanieka. —

§ **191. st.** i istovetni § **212. n. šk. zk.**: „*Crkvenim oblastim pripada pravo* **obavješćivati** *se putem svojih organah o religioznom i ćudorednom stanju škole (§. 1.) — škole, — ter prama — prema — opaženim nedostatkom* **tražiti lieka** *kod — u — zemaljske vlade.*“

Dodajmo odmah i posljednji paragraf ove glave, § **192. st.**, te jednaki § **213. n. šk. zk.**:

„*Crkvene oblasti* **priobćuju** *svoje naredbe o podučavanju u nauku vjere*“ (st. zk.) — „*svoje naredbe ob obuci u vjeri*“ (n. zk.) — „*i o izvršivanju — vršenju — nabožnih dužnostih* **zemaljskoj vladi,** *koja ih,* **ako im** *na temelju postojećih zakonah i naredabah* **ništa prigovoriti neima,** *za vršenje dostavlja predstojnikom pučkih školah.*“

---

*) Dogodilo se već i to, da je na dekretu, kojim je vlada *katol. svećenika imenovala kateketom, bio podpisan* u ime bana odjel. predstojnik *nekatolik*. Bilo to god. 1881. O. p.

Digitized by Google

Ova dva §§-a i staroga i novoga škol. zakona *postavljaju krunu* onoj mnogohvaljenoj *„samostalnosti“*, što ju crkva po prvom §-u ovoga odsjeka imade u nadzoru i upravi nauka religije i vjerskih vježba u školi.

Crkva se smije dati „obavješćivati“ o religijoznom i ćudorednom stanju škole, pa onda smije nedostatke odstraniti tim, da zatraži lieka u zemaljske vlade; al nigdje se ne kaže, da će joj se tražbini zadovoljiti, osobito, ako vlada slučajno ne drži, da su iztaknuti nedostatci u istinu nedostatci. Tä isto se pravo daje i svakomu otcu, koji ima svoje diete u školi, ma da on i nije nikakova javna oblast; pače imade još i veće pravo, jer može odrješito zahtievati kao svoje naravno pravo, da se iz škole ono odstrani, što je na štetu djetetu. — Crkva smije i naredbe izdavati o nauku vjere i vršenju nabožnih dužnosti, al ih ne može neposredno dostavljati školi, već samo preko države; te naredbe školsku djecu, njene najnježnije ovčice, ne vežu, dok država ne sudi, da su shodne, da ih djeca imadu vršiti, dok ih država školi ne saobći kao svoje naredbe. Ne vrše dakle katolička djeca tih naredaba katoličke crkve, svoje duhovne majke, kao naredbe crkvene, *već kao naredbe državne.* Koliko će to pobuditi u djece štovanje prama ugledu nepogrešljive crkve Božje? Koja je još naredba crkvena, izdana za škol. mladež, a da ju vlada ne će moći uništiti, t. j. školi ne saobćiti na temelju ovoga, ili onoga §-a školskoga zakona, ili koje vladine naredbe? A tko sudi, da li je crkvena naredba protivna naredbi vladinoj? — Vlada jedina, jedina država. Drugimi riečmi: Država je vrhovni sudija ne samo u svjetovnih predmetih školskih, ne samo u vanjskoj školskoj disciplini, već i u nauku religije i u nabožnih vježbah školske mladeži; država je jednom rieči u školi sve i sva u svih stvarih. Državni monopolizam, državna svemoć u školi jest i ovimi i svimi ostalimi §§-i našega školskoga zakona podpuno provedena, koliko se je kod nas dala provesti.

Držimo, da je svakomu jasno, da je naš sud o novom škol. zakonu u pogledu kršćanskoga uzgoja, te uticaja crkve katoličke u školu, što smo ga izrekli na početku ovoga odsjeka „O crkvenoj upravi“, navedenimi §§-i toga odsjeka podpuno opravdan i dokazan. —

Navedimo sada još *one glasove saborske od god. 1888. ob ovoj glavi, ob upravi pučkih škola* u obće, koje smo tečajem svoga razlaganja mimoišli, pridržavajući ih za konac ove glave, pa ćemo onda moći još i laglje izreći svoj konačni sud o toj glavi škol. zakona.

Digitized by Google

B. Kakov sud izrekoše ob ovoj glavi novoga škol. zakona saborski zastupnici i vladini i narodni u svojih saborskih govorih tečajem saborske generalne razprave ob osnovi novoga našega škol. zakona od god. 1888.?

Navesti ćemo te izjave redom, kako su bile jedna za drugom u saboru izrečene. A navesti ćemo samo govornike, koji su o tom predmetu govorili *tečajem generalne debate*, pošto smo ono, što se o tom govorilo to u saborskom odboru, to u specijalnoj debati saborskoj, manje više izdašno i točno već naveli kod dotičnih §§-a ove glave. Mimolazimo pako one govornike, koji o toj glavi nisu posebice govorili, već se nje samo dotakli.

Neka ćemo mjesta iz tih govora morati i opet navesti, ma da smo ta mjesta do sad već i napomenuli, razmatrajući tekst pojedinih §§-a, jer inače ne bismo mogli te izjave u cjelini i u savezu navesti.

1) Iza govora izvjestiteljeva,*) kojim je generalna debata saborska ob osnovi novoga škol. zakona dne 30. lipnja 1888. otvorena, progovorio je odmah u istoj 1. sjednici proti osnovi, a medju drugim *i o školskoj upravi*, zastupnik oriovački gosp. Makso Lončarević, župnik, član stranke prava.

Razloživši odnošaj crkve prama državi glede škole, navedavši razlog, za što ne prima osnove za podlogu specijalne debate, što naime nije izradjena u sporazumku sa crkvom, što preobterećuje mladež učevnim gradivom, pa što je cilj pučke škole previsoko postavljen, nastavlja govornik o nadzoru:

„Napokon imam jošte nešto spomenuti glede nadzora pučkih škola. Kod nas bar do sada nije bilo malne nikakova nadzora. Županijski odnosno prije okružni nadzornik jedva da jedan put kroz godinu dodje i pregleda školu, da vidi kako stoje školski protokoli, školski vrt i sgrada i što se sve u školi predaje. Občinski ili mjestni školski nadzornik neuk je čovjek i nesposoban; a same oblasti išle su za tim, da takove nadzornike namještaju. Ima toliko i toliko primjera u mojem okolišu, gdje je takav nadzornik bio tek na sprdnju i na prezir učitelju.“**)

---

*) U tom govoru, što ga često već napominjasmo, ne govori izvjestitelj posebice ob upravi školskoj, već razpravljajući obširno o konf. školi, spominje uzgredice, kako mora država podpuno imati u svojih rukuh sve škole. Mi smo to mjesto naprvo već napomenuli [na str. 763. u opazci pod *)].

**) Tužna za cielo ilustracija modernoga našega školskoga sustava. O. p.

Digitized by Google

„Kako će neuk čovjek nadzirati onoga, koji je knjigu učio, srednje škole svršio i djecu uči? Kotarska oblast nije u stanju pučkih škola nadzirati, jer je okupirana sa drugimi poslovi.*) Dakle nitko nenadzire ili bar do sada nije nadzirao pučkih škola. Nad pučkimi školami imao bi biti mjestni nadzor. Po ovoj predloženoj zakonskoj osnovi vidi se, da se ide za tim, da to mjesto zauzme inteligentan čovjek.“

„Kao što je rekao malo prije gospodin izvjestitelj, nestoji toliko do zakona, koliko do provedbe zakona. Ja i očekujem, kako će se ovaj zakon provadjati. Ako se bude provadjao, kako se je do sada činilo, da se samo čim prostiji mjestni nadzornici za pučke škole postavljaju, onda će se i u drugih predmetih, koji nespadaju na crkvu, pokazati slab uspjeh.“ („Obzor“ 1888. br. 150. „Nar. Nov.“ i. br.). —

2) U istoj sjednici govorio je takodjer proti osnovi, a na pose *i ob upravi školskoj* zastupnik križevački dr. Franjo Marković, član umjerene opozicije.

Odklanja osnovu u svoje i svojih drugova ime sa sliedećih razloga:

Što 1. vriedja državno-autonomnu osobnost i samostalnost kraljevina Hrvatske i Slavonije, kad odredjuje, da ugarski državljanin, koji nije pripadnik kraljevine Hrvatske i Slavonije, može postati pučkim učiteljem u Hrvatskoj i Slavoniji.

Što se njome 2. kidaju ustavna i stručno-pedagožka načela, na kojih je osnovana uprava pučkoga školstva u svih ustavnih državah. Veli o tom:

„Drugo. Dočim se ovako otvaraju vrata tudjincem u našu zemlju, te se krnje temeljna prava naše kraljevine; dočim se onako važno pravo u ovoj kraljevini daje tudjincem: što se s druge strane čini naprama domaćim? Što se čini s ustavnimi organi za upravu pučkoga školstva u ovoj kraljevini? Ova zakonska osnova ruši ustavna i stručno-pedagogička načela, na kojih se osniva uprava pučkog školstva u svih ustavnih državah; ona ruši ustavna i stručna načela za upravu pučkoga školstva, koja su izražena i provedena u zakonu našem od g. 1874.“**)

---

*) Ta je činjenica i za novi naš škol. zakon slaba preporuka. O. p.

**) Ne treba ovdje na pose spomenuti, da se mi ne slažemo i da se kao katolici nikako ne možemo složiti niti s onimi načeli, niti s onimi odredbami škol. zakona od god. 1874., po kojih se crkvi otelo vrhovnu upravu i vrhovni nadzor nad pučkim školstvom, ako i držimo, da su

Digitized by Google

„Ona oduzimlje obćinam dosadanje njihovo pravo trojnoga predloga za namještenje pučkoga učitelja, oduzimlje im to pravo time, što ga čini iluzornim odredjujući, da vlada može i bez predloga obćine imenovati pučkoga učitelja."

„Nadalje ova zak. osnova sasvim steže djelokrug obć. školskog odbora, ona ne samo steže, nego upravo uništuje dosadašnji odlučujući uticaj bivšeg podžupanijskog, poslie županijskog školskog odbora na upravu i nadzor pučkoga školstva, ona sasvim ukida obstojeći po dosadanjem zakonu zemaljski školski odbor, koji je imao vrlo znatan uticaj na vrhovnu upravu pučkoga školstva čitave zemlje, bar po odredbi zakona, ako i ne u praksi."

„Ono dakle, što postoji u svih ustavnih državah, što postoji navlastito i u Austriji i u Ugarskoj, da se naime obćinski školski odbori, okružni školski odbori i t. d. s odlučujućim uplivom bave upravom i nadzorom pučkoga školstva: to se ovom zak. osnovom našoj zemlji oduzima, a to je ona po zakonu od god. 1874. imala."

„S druge strane briše se ovom zak. osnovom samostalnost stručnoga nadzora i stručnoga uticaja na pučko školstvo. U svih ustavnih državah, pak i u Ugarskoj i u Austriji, jest u upravi i u nadzoru pučkoga školstva inštitucija (okružnih) podžupanijskih ili županijskih samostalnih nadzornika, kao samostalnog prema političkim oblastim vladinog organa, tako važna inštitucija i tako uzko svezana sa načeli pedagogičkimi, a s druge strane s organizmom ustavne vladavine, da samo vladavina absolutistički biljeg imajuća, samo vladavina absolutističkim smjerom iduća, može takvo ustrojstvo ukloniti i zamjeniti ga drugim, policajnim. (Živio! Istina! na ljevici. — Nemir na desnici)."

„Onaj djelokrug, koji su dosele u upravi i nadzoru pučkoga školstva imali autonomni organi, kao obćinski školski odbor, podžup. školski odbor — bar je tako bilo po zakonu od god. 1874. — zatim zem. školsko vieće, onaj djelokrug, što su ga imala samostalna podžupanijska nadzorničtva kao organi nikakvoj političkoj oblasti nepodredjeni, nego neposredno vladnomu odjelu za bogoštovje i nastavu: taj djelokrug prenaša se ovom zakonskom osnovom na političke kotarske i županijske oblasti (Nemir na desnici) i napokon na vladu samu."

---

odredbe novoga škol. zakona u školskoj upravi po kršćanski uzgoj i po uticaj crkve u pučku školu u neke i gȍre. O. p.

Digitized by Google

„Ova organizacija je raztrojstvo samog temeljnog zakona od g. 1869. o ustrojstvu zem. vlade, po kojem je odjel za bogoštovje i nastavu samostalan odjel u organizmu državne eksekutive.“

„Po zakonu od g. 1869. o ustrojstvu zem. vlade i po školskom zakonu od g. 1874., prema njegovim načelom izvedenom, odjel za bogoštovje i nastavu ima sve do najniže točke nadzorne i upravne organe, koji su neposredno njemu podredjeni. Sada pako po ovoj zak. osnovi utiskuju se novi organi, organi najodlučujući glede uprave i nadzora pučkih škola, a to su političke oblasti, koje nisu podredjene odjelu za bogoštovje i nastavu (Ban grof Dragutin Khuen-Hedervary: Jesu!), nego političkom vladnom odjelu. Dakle se i sam temeljni zakon o ustrojstvu zem. vlade raztraja, desorganizira, te se biće odjela za bogoštovje i nastavu, kao samostalnog i napose odgovornog odjela ukida. (Tako je! na ljevici. Ban grof Dragutin Khuen-Hedervary: Danas se razpolaže s podžupani, a kamo li ne sa pučkimi učitelji). Ovakvog ustrojstva, kao što se hoće uvesti ovom zak. osnovom, nema niti u Austriji niti u Ugarskoj, niti u ikojoj ustavnoj državi — nisam doduše sve zakone vidio — (Glas sa desnice: Vjerujem!), ali koje sam prispodobio, u nijednom nije tako, kako u ovoj zakonskoj osnovi.“

„Kakav karakter imade u tom pogledu ova zak. osnova, to se može razabrati iz sljedećega. Neka se pogleda u zakon cislitavski, pak će se vidjeti, da, kad je Austrija od absolutističkoga doba prešla i preustrojena na ustavno, dogodilo se je to, da je onaj djelokrug glede nadzora i uprave pučkih škola, koji je u absolutističko doba pripadao političkim oblastim, prešao na strukovna nadzorničtva školska, koja su posve samostalna i neovisna od političkih oblasti, i na autonomne ustavne organe, kao što su občinski školski odbor, zatim okružni školski odbor i t. d. Evo onaj prelaz sada se ovdje čini natražke; (Na ljevici: Istina!) kod nas se ide reakcijonarno; to je reakcija. To je biljeg ove reorganizacije pučkoga školstva, kakovoj ni traga nema u nijednoj zemlji ove monarkije; u nijednoj nema takove uprave pučkoga školstva, koja bi, kao što se po ovoj zakonskoj osnovi hoće, reakcijonarno ustrojena bila, prema absolutističkoj dobi. To je ono, što samo Hrvatskoj ustavno doba pod ovom vladavinom donosi.“

Odklanja govornik ovu osnovu 3. s toga, što drži, da će tim preustrojstvom školske uprave i samo učiteljstvo biti u mo-

Digitized by Google

ralnom i u materijalnom pogledu u nazadak potisnuto.*)

Nadalje odklanja zastupnik ovu zak. osnovu, što se 4. njom vriedja autonomno pravo Srba, ter obrazlaže tu točku živo i obilno.**)

Nadalje 5. veli, da ni sretan razvoj *više pučke škole* nije ovom zak. osnovom zajamčen; a 6. i šegrtske škole da su uredjene sa povredom naše autonomije. Napokon zaključuje:

„Dakle, kad vidimo, što ova zak. osnova u sebi nosi; kad vidimo, kako ona ruši temeljna državna prava ove kraljevine, upušta tudjince na polje nastave u našoj domovini, a domaće ustavne organe posve steže ili ukida, koji su odlučno imali uticati po zakonu od g. 1874. na upravu i nadzor pučkoga školstva; kad ukida takodjer odlučni upliv stručnih organa a postavlja odlučan upliv političkih organa,***) kad se jednom riečju s jedne strane otvaraju vrata tudjincem u našu domovinu, a s druge strane ustavna prava i uredbe, koje su osnovane na načelih ustavnosti i na načelih pedagogičke znanosti stežu ili upravo uništuju; kad mi sve to vidimo: onda nam se ova zak. osnova ne može drugčijom prikazati, nego kao onaj, kako reče g. izvjestitelj, crni kamen, koji iz meteornog bljeska padne na zemlju. (Živio! na ljevici.)"

„Čemu ima služiti ovo preustrojstvo, koje niti ustavnim načelom, niti stručnim načelom, niti organizaciji vlade u ustavnoj državi neodgovara, nego je upravo u svem protivno, reakcijonarno? Čemu ima to služiti? Čemu ima služiti onaj crni kamen, ova reakcija? Valjda ničemu drugomu, nego onomu, što je po pravu božjem i po ljudskom pravu posve nemoguće, i protivno biću ove zemlje, protivno srcu i umu svakoga Hrvata, koji ljubi svoju domovinu; onomu, što je protivno i naravnomu pravu i pozitivnom zakonu: tomu ima služiti takodjer ova zakonska osnova, kao i sve zakonske osnove donešene od ove vlade, naime onomu, što si može

---

*) Tu smo točku naveli već u predjašnjoj glavi (na str. 673.) O. p.

**) Vrlo je žaliti, što zastupnik nije toli živo iztaknuo stanovište katol. crkve glede škole, glede njena prava na školsku upravu i na nadzor školski, koja se prava ovom osnovom krnje i kidaju; al dakako da bi onda bio morao u prvom redu još oštrije odsuditi stari školski zakon od god. 1874. — Bio je dakle i njemu glavni razlog, s kojega je odklonio zak. osnovu novoga škol. zakona, *politički*, a razlog kršćanskoga uzgoja i prava katol. crkve na školu uzgredan, drugotan; s tim se dakako nazorom ni mi ne možemo složiti. No u neke moći je govornika svjetovnjaka izvinuti, što se žali bože ni oni nisu za tu stvar zauzeli, na koje bi to puno više spadalo. O. p.

***) To je svakako nepobitna činjenica. O. p.

Digitized by Google

postaviti za devizu izreku Wallensteina „„Noć mora biti, gdje moja zviezda sja““, a to je magjarska državna ideja u Hrvatskoj.*) (Smieh na desnici, Živio! na ljevici.) Mi se ogradjujemo proti takovoj zakonskoj osnovi, kakova se ne može niti ponuditi narodnom zastupstvu, koje je izraz volje naroda. Ja sa svoje strane ponavljam, što sam kazao na početku ovoga saborskoga razdobja o načinu, kako su izbori za ovaj sabor obavljeni. Ovaj sabor nije izraz prave narodne volje (Prigovaraju na desnici), te iz ove reakcije, iz ove noći, po kojoj ima sinuti u Hrvatskoj magjarska državna ideja, izaći će hrvatski narod istom onda — to je moje duboko osvjedočenje — kad bude sasvim slobodan i samostalan od ikakvoga uticaja magjarskoga. (Živio! i povladjivanje na ljevici. Govorniku čestitaju.)“ („Obzor“ 1888. br. 150; „Nar. Nov.“ i. br.). —

3) Dru. Markoviću odgovorio je neposredno u istoj sjednici odjelni predstojnik bogoštovja i nastave dr. Stjepan Spevec, nastojeć pobiti pojedine točke njegova govora i pojedine razloge, s kojih je dr. Marković odklonio zak. osnovu. No nije, žali bože, u svom odgovoru bio vazda onako objektivan i prost od osobnih napadaja, kako se to mora s pohvalom iztaći o govoru dra. Markovića.

Glede uprave reče odjel. predstojnik:

„Drugi razlog, s koga se neprihvaća ova osnova za podlogu spec. debate jest, jer se ruše ovom osnovom stručna pedagogična načela. Moram iskreno priznati, da sam bio znatiželjan čuti, gdje su ta stručno-pedagogična načela narušena. Razabrao sam iz govora g. zastupnika, da je to učinjeno tamo, gdje su školski nadzornici, koji su bili po starom zakonu sasvim samostalni i slobodni, nepodredjeni nijednoj oblasti, sada podredjeni žup. oblasti“.**)

„Kako su tu stručno-pedagogična načela narušena, to može razumjeti samo .... (Dr. Franjo Marković: I noć!) dobro dakle

---

*) Po našem mnienju ima i ova zak. osnova, odnosno novi škol. zakon od god. 1888. jednako, kako i stari od god. 1874., ima moderni školski sistem u obće i kod nas i drugud služiti posve drugoj, pogibeljnijoj svrsi, nego što je magjarska državna ideja u Hrvatskoj. O. p.

**) Govornik zaboravio je, da dru. Markoviću nije ovo bio jedini razlog, (a ni u toj formi, u kojoj ga spominje govornik), s kojega je zaključio, da su narušena stručno-pedagožka načela; govornik mimolazi ono, što je dr. Marković naveo o pravu obćine kod izbora učitelja, ob obćinskom, podžupanijskom i zemalj. škol. odboru; pa onda pobija govornik ono, što je od Markovićevih razloga sam naveo. Tako se dakako dadu sve tvrdnje pobiti. O. p.

Digitized by Google

noć! to se može u istinu samo u noći razumjeti. Županijski nadzornici imenuju se izmedju prokušanih i vještih učiteljah. Oni nadzornici izradjuju stvari, koje se tiču teorije, oni dakle sami sva stručna pitanja riešavaju,*) a samo zato, što nije podpisan školski nadzornik, nego podžupan, valjda nije zato stručno načelo narušeno .... **) (Dr. Franjo Marković prigovara)."

„Predsjednik: Molim gosp. Markovića, da se primiri, ja ga ponovno opominjem. Ako ne može svoje strasti obuzdati ovdje, neka ide tamo, gdje može svojim strastim mjesta dati." (Divno! O. p.).

„Odjelni predstojnik dr. Stjepan Spevec: Gosp. zastupnik križevački išao je tako daleko, da je kazao, da je ovim ustrojstvom zem. vlada razstrojena, jer kaže, sad su podčinjeni ti stručni organi nekomu, koji nije stručan, jer su podčinjeni županijskim oblastim, a nisu podčinjeni kao prije odjelu za bogoštovje i nastavu. G. zast. križevački morao bi znati, da nisu županije samo niži organi nut. odjela, nego i organi odjela za bogoštovje i nastavu, kao što i kot. oblasti."***)

---

*) Da li decidivno? Da li auktoritativno? Da li imadu odlučan uticaj, da li kakovu vlast u upravi školskoj? Ne: odlučuje kotarska, odnosno županijska, dakle politička oblast, kojoj je župan. nadzornik podčinjen, kojoj je pridieljen kao radnik, a ne kao odlučujući činbenik. O. p.

**) Da u službenih odlukah i naredbah, koje se tiču škole i uzgoja, nije podpisan župan. škol. nadzornik, već podžupan, nije stvar baš tako nedužna i indiferentna, kako to govornik prikazuje; jer za cielo nije tu podžupan podpisan samo kao kakov figurant, već kao odlučujuća oblast u stvarih uzgoja, u stvarih pedagožkih. Dakle u stvarih pedagožkih odlučuje ne kakov stručnjak, već nestručnjak, odlučuje ne oblast nastavna ili bogoštovna, već politička. Da tim nije narušeno stručno načelo, bit će svakako mučno dokazati. O. p.

***) Al ne valja zaboraviti, da je po zakonu od god. 1886., o polit. upravi zemlje, nešta drugo „županija" i „županijska skupština", a nešta drugo „županijska *oblast*". I prije god. 1888. postojala je po zakonu od god. 1874. „županijska" (dot. „podžupanijska") „školska uprava", al je tu upravu vršio župan. *školski* nadzornik i župan. *školski* odbor, nije pako ni županijska (podžupanijska), ni druga koja *politička oblast* bila „upravna *školska* oblast", kako su to sada *političke* oblasti: županijska i kotarska. A o tom se baš i radi.

U ostalom dvojimo o tom, da li su po zak. od 1886. i županijska i kotarska oblast, te upravni odbor županije podčinjene vladnomu odjelu

Digitized by Google

„Da nisu ničim ograničeni u svom stručnom djelovanju, to se jasno vidi iz same osnove zakona. (?) Ali g. zastupniku sve se dopada, čega nema, u njemu je duh niekanja napredovao, pak hvali ono, što je bilo, a hvali zato, jer je bilo, a kad bi bilo, onda bi sigurno što drugo hvalio.(!) Danas mu se jako svidja položaj nadzornikah školskih, kako su bili samostalni i slobodni, te žali za njimi. Ja pako kažem, da je baš položaj nadzornikah školskih kriv bio, da nije bilo dovoljnoga nadzora u školah.“*)

„Ja nisam u ono vrieme imao čast biti na čelu pučke nastave, ali sam čuo i u organu njegove stranke i u drugih organih i od drugih izkusnih ljudih, da školski nadzor nevalja ništa. Gg. nadzornici, koji su sami bili oblast u sredini izmedju vlade i županije, pošto su sami administrativne poslove oblasti obavljali, nisu dospievali, ako su i imali dobre volje, da posvećuju svoje sile stručnim pedagogičnim svrham, jer su mnogo vremena potratili administrativnimi mekaničnimi poslovi. Gosp. zastupnik križevački žali, što nije danas tako, ali svaki prijatelj pučke obuke veselit će se tomu, jer se sada mogu nadzornici izključivo baviti stručno-

---

za bogošt. i nastavu glede nutarnjih stvarih škole. Ako jesu, onda je upravo to anomalija, da su državni organi, koji po naravi svojoj nemaju posla sa religijozno-moralnim uzgojem školskim i sa školskom obukom, u toj stvari organi vladnog odjela za bogošt. i nast. Upravo u tom naziramo nepravilnost, da je nutarnja uprava školska posve spojena sa političkom upravom, kako je bila kod nas spojena pod absolutističnim državnim sustavom, ili kako je bila spojena sa vojničkom upravom u postojaloj Krajini.

Mi dakako sa svoga gledišta ne držimo ni sustava školske uprave od god. 1874. onim, što bi po katoličkih pedagožkih principih moralo da bude, jer kao katolici ne možemo pristati uz načelo vrhovnoga državnog nadzora i vrhovne državne uprave u školstvu, kako smo to opet i opet već izjavili. O. p.

*) Ovo je priznanje iz usta vladina zastupnika, da doondašnji (od god. 1874. do 1888.) državni nadzor nad školami nije bio dovoljan, vrlo značajno: ono dokazuje, da školstvo, od kad je posve oteto crkvi, nije ipak baš onako krasno napredovalo, kako to znadu protivnici crkve živimi bojami risati. Čuti ćemo od sab. zastupnika još oštrijih prigovora proti doondašnjemu nadzoru i onih državnih oblasti, kojim je zakonom od god. 1886. i novim školskim od god. 1888. predana školska uprava. Do god. 1874. nije država ni novčića skoro potrošila na školski nadzor: vršio se je bezplatno. Od god. 1874. pa do sada potrošila je ona na taj nadzor tisuće i tisuće: pak ipak mora priznati, da je taj nadzor bio do sada loš. O. p.

Digitized by Google

pedagogičnimi poslovi, a ne trebaju se brinuti za prepisivanje i dostavljanje."*)

(„Nar. Nov." 1888. br. 150.). —

4) U 2. sjednici generalne debate, dne 2./7. 1888., govorio je medju ostalim potanje i *ob upravi* zastupnik svetokrižki Dragutin pl. Pisačić, član stranke prava.

Govori poglavito *ob občinskoj školskoj upravi*, te *kotarskoj oblasti*, a na pose ob občinskom školskom odboru i o mjestnom školskom nadzorniku. Samo je žaliti, što govor, koji sadržaje puno liepih i vrlo sgodnih i zdravih misli, crpanih iz vlastitoga izkustva, nije suvisliji i gladji.**)

„Visoki sabore! Neka mi bude dozvoljeno, da ja koju reknem o predležećoj zakonskoj osnovi i to sa onog mjesta ladanjskog, na kojem se desim. Meni kao takovu dobro je poznat bivši školski zakon od god. 1874., pa mi je isto tako eto poznat i ovaj zakon, koji je donešen i koji se morao stvoriti radi pridruženja Krajine. Ali stvoritelji školskoga zakona toli god. 1874. kao i stvoritelji ove sadanje predležeće osnove, nisu imali toliko prijateljah, toliko savjetnikah s one strane pučanstva, za koji se puk toli zanimaju ti glavari toli tadanjega, koli sadanjega zakona."

Onda opisuje govornik slučaj, kako nije kao mjestni školski nadzornik mogao sakupiti članove škol. odbora u sjednicu, koju je valjalo držati radi proturednosti učiteljevih, te kako se je iza ponovna bezuspješna pokušaja i iza bezuspješna moljakanja kod občinskoga poglavarstva i kod podžupanije, da se odstrane školski nedostatci, napokon zahvalio na časti mjestnoga školskog nadzornika, „jer čemu", veli, „da se više zanimam za koju stvar od onih, koji su tu osnovu dali".

Za občinske školske odbore drži, da su bili do sada bezu-

---

*) Al o tom se poglavito ni ne radi, da se sami bave prepisivanjem i dostavljanjem, već da imadu odlučan, decidivan glas i uticaj u stvarih stručno-pedagožkih. Govornik mimolazi dakle glavno pitanje. A mi smo naprvo spomenuli [na str. 730. op. **)], govoreći o Gjurkovićevoj primjetbi u odb. razpravi od 4./6. 1888. glede pomoćnog osoblja župan. nadzornika, da nedostatnu lošu nadzoru nije kriva sama inštitucija samostalnih nadzorničtava, kad je „pomoćno osoblje", nadzorniku zakonom ustanovljeno, „ostalo 14 godina na papiru". Ako ta inštitucija uspieva u Ugarskoj, za što ne bi i kod nas uspievala, kad se uredi, kako treba? O. p.

**) Mi smo već nešta iz ovoga govora naveli naprvo kod 1. odsjeka ote glave „Ob občinskoj upravi"; no sbog saveza navodimo to i opet u cjelini. O. p.

Digitized by Google

spješni, pa da će i opet takovi biti, budu li se oblasti onako slabo brinule za školu, kako do sada.

„Gospodo! Došli su“, veli, „poljetni izpiti. Ja mislim, da je tom sgodom najbolja prilika, da se poglavarstvo osvjedoči o napredku školske mladeži, a ja pitam, tko dolazi na te izpite? Učitelj i domaći gosp. župnik, koga se je tadanji šk. zakon kao i sadanji nekim načinom, premda finim riešiti hotio, pak je hotio nekog drugog inteligentnog čovjeka kao škol. nadzornika uvesti mjesto župnika, koji je najbliži i školi i crkvi i koji župnik, ja velim u obće svećenstvo najviše je za podupiranje školstva, za naobrazbu toli moralnu koli materijalnu pomoglo i neznam, s kojeg se razloga s današnjim zakonom oduzimlje crkvi ono pravo, koje je nekoč imala kod škole.“

„Gospodo! Evo i sama visoka vriedna sadanja vlada mogla bi se uvjeriti iz svoje osnove, koju nam predlaže, je li je i bude li kada vrieme, da će kotarska oblast, koja imade nadzor, zaviriti za mar i nemar školskih mjestnih odborah pučkih samo na školah; ja sam u napred osvjedočen, da bude i ovo na papiru kao i dosele; samo da se narodu kaže: Mi se brinemo za školu, ali ako se ti nećeš brinuti sam za se, onda je sve uzalud. Vi zovete u taj odbor seljaka. Zar da bude seljak u školskom odboru opomene i kazne izricao proti učitelju, koji tu sada stoji bez obrane proti neuku čovjeku, jer kada nebi učitelj svršio nauke, nebi bio učitelj, a svakako više zna, nego seljak, koji mu je vlastan opomenu dati. Seljak sigurno često treba svoje diete za svoje kućne radnje, te bi morao biti radi toga kažnjen, ako diete ne šalje u školu. Prijavi li ga učitelj, on će biti proti učitelju. Kotarska oblast, koja mjesto da nadzire glede toga učitelja u školi, izdaje prigodom izborah fermane učiteljem, koje sam ja imao u ruci, gdje se nalagalo učiteljem, da nefaljeno moraju doći k izboru. Kotarske oblasti nisu nikada rekle: Ja ću doći nefaljeno na izpit, pa ću se uvjeriti o uspjehu mladeži. Ja, gospodo, neću nikoga vriedjati, ali na srcu mi je mladež i biti će mi, dok budem na svietu. Ja bi učinio od srca rado za mladež sve, samo kad bi vidio, da je mara i sa one strane, koja se hvasta, da najviše za narod radi, a neradi ništa . . . . .“*)

---

*) Gosp. zastupnik, čovjek, koji žive u narodu, koji pozna dobro život u narodu, dokazao je svojom otvorenom izjavom, kako riedko tko,

Digitized by Google

Spomenuvši govornik još neke ustanove novoga škol. zakona, o kojih smo već govorili, kao o nazivu jezika našega „hrvatsko-srbskim“, ob udaji učiteljica, o plaći učiteljskoj . . . ., zaključuje:

„Država zahtjeva mnogo od nas, zahtjeva od obćinah i obćinarah trošak, a kad imade tko dužnost kakovu, kako da nebi imao i prava. Doduše je spomenuto kod biranja i imenovanja učiteljah, da na trojni predlog obćine imenuje učitelja vlada, ali i mimo toga može vlada po volji koga hoće imenovati. Tu je pictus masculus školski odbor u svakom obziru, pa i ondje, gdje preporuča vladi kandidate u tri lica, gdje se i onako nesluša. — . . . . Mi trebamo vrstnih učiteljah, a za te netreba drugo, nego vrstne škole, u kojih se budu isti naobrazili. Treba da ga nadziru znanstveno naobraženi ljudi, a ne seljaci, u koje se toliko povjerenje stavlja, da jim se uz nadzor i pravo opomene daje. Ja sam tako slobodan vis. sabor upozoriti, ako već bude ta osnova, kako vidjam, primljena, neka bude vis. vlada oprezna kod imenovanja učiteljah, neka bude oprezna kod škol. odborah i neka nastoji, da se budu u istinu glavari brinuli za nadzor i da nebude i ovdje to samo na papiru. Bude li tako, kako želim, ja ću biti vazda zahvalan vladi, ma i sjedio na ovoj strani. — Tim sam svršio.“

(„Nar. Nov.“ 1888. br. 151.). —

5) Iz govora zastupnika Armina Pavića, koji je u istoj sjednici iza Pisačića i drugih govorio o zak. osnovi, spomenuti nam je samo, da on stoji skroz na stanovištu državne samovlasti, državnoga monopola u školi; zatim da nada sve perhorescira, da bi sabor pri razpravljanju osnove škol. zakona imao savjeta i informacije tražiti u duhovne oblasti, jer da bi tim sabor kopao grob svojoj samosvojnosti; glas duhovnih stolova da sabor treba da sasluša u svojoj sredini, a ne izvan njega; a duhovna oblast katolička da nije sada sa dosadanjim školskim zakonom i sa sadašnjom osnovom novoga škol. zakona nezadovoljna, kako je bila god. 1874. sa ondašnjom osnovom, jer da bi se drugčije i sada bila izjavila proti ovoj zak. osnovi, što ipak nije učinila. Na ovaj potonji njegov nazor, da je katol. crkv. oblast zadovoljna sa škol. zakonom, svratit ćemo se u III. dielu (poglavju) ove razprave, a ob onom prvom reče:

---

koliko je država sposobna, upravljati školom i uzgojem, te kolika je sreća za školstvo, što se je od crkve „emancipovalo“. Divno takodjer riše velik mar kotarskih oblasti za školu, pa po tom i vriednost novoga škol. zakona, koji je uveo kotarsku školsku upravu. O. p.

Digitized by Google

„Ova zakonska osnova nije po mojem mišljenju ništa drugo nego zakon naš školski od g. 1874., priudešen prema obstojnostima, koje u zemlji nastaše utjelovljenjem krajine, osobito u pogledu velikoga prirasta Srbah, ali priudešena prema temeljnoj misli, principu ovoga školskoga zakona. A ja bih temeljnu misao onoga školskoga zakona sabrao u ovome: u pučkim školama treba da se djeca u najranije doba svoje stanu pripravljati, da postanu po mogućnosti što bolji gradjani ove hrvatske zemlje.*) Pošto zemlju reprezentira vlada, odgovorna saboru, za to uprava svih javnih a i nadzor svih privatnih školah treba da je usredotočen u njenim rukama.“ (Sušti državni absolutizam u školi. O. p.)

Zastupnik odgovara dru. Markoviću medju inim i to, da drži, da bi se upravo tim razstrojila samostalnost i samosvojnost, autonomija zemlje i zemaljske vlade, kad bi se dopustilo, da se mogu i bez vladine dozvole osnivati srbske (dakle i druge) konfesijonalne škole, ili kad vlada nad timi školami ne bi imala bud nikakovo, bud tek fakultativno pravo nadzora.**)

(„Nar. Nov.“ na spom. mj.). —

6) U 3. sjednici generalne razprave dne 3./7. 1888. zaključili su generalnu debatu ob osnovi novoga škol. zakona odjelni predstojnik dr. Stjepan Spevec svojim glavnim, dugim, a izvjestitelj dr. Isidor Kršnjavi svojim zaključnim govorom, ter su obojica govorili i *ob upravi pučke škole.*

Odjelni predstojnik, rišući razlike medju starim škol. zakonom od god. 1874. i školskimi propisi za postojalu Krajinu od god. 1871., te opet osnovom novoga škol. zakona od god. 1888., reče *o razlici glede uprave* sliedeće:***)

„Nadalje ima razlike i u upravi školskoj. U bivšem krajiškom području mjesto mjestnoga školskoga odbora bio je školski odbor, koji je obuhvaćao više školah i nadzornici školski nebijahu tako samostalni izmedju okružja i glav-

*) I ništa drugo? A religijozno-moralni uzgoj? Zar je čovjeku zadnja svrha, biti dobar gradjanin ove zemlje? O. p.

**) Ovako misliti mogu tek ljudi, kojim crkva nije drugo, nego nekakov inštitut više državne policije, podčinjen skroz državi. O. p.

***) Već smo naprvo kod §§-a ob občinskoj upravi naveli nešta iz toga ulomka; al radi saveza navodimo ovdje sav ulomak doslovce. O. p.

Digitized by Google

noga zapovjedničtva odnosno vlade kako bijahu ovopodručni nadzornici samostalni izmedju županije i vlade."

„Nadzornici bijahu dodieljeni okružnim oblastim, i oni su djelovali kao referenti okružnih oblastih, a zato nije nikomu palo na pamet objediti ih," (Valjda vrhovnu oblast krajišku, koja ih je takovimi postavila. O. p.) „da su oni prestali biti stručni organi zato, što su dodieljeni okružnim oblastim."*)

„Razmišljajući vlada prije svega o obćinskom školskom odboru, mislila je, da bi dobro bilo, da se ustroji mjestni odbor političke obćine za sve škole dotične obćine, jer se je mislilo, da će u taj odbor na taj način više inteligencije doći i pošto obćine ovdje izdržavaju škole, mislilo se je, da će se brže raditi u interesu školah. Nu s druge strane moralo se je uvažiti, da obćinski odbor, koji je u mjestu obćine, ima najviše pred očima interese one škole, koja je u dotičnom mjestu, i da se za nju više čini nego treba, dokle se udaljenije škole zanemaruju, pak se je radi toga odustalo od te namisli, i mislilo, da će biti bolje posluženo interesu pojedine škole, ako svaka bude imala svoj posebni odbor." (To je svakako istina. O. p.).

„Dakako, da je ova stvar obzirom na Krajinu malo škakljive naravi, ali pošto se zakon nepravi za jednu ili za dvie godine, nego, ako bog da za trajno vrieme, mislila je vlada, da će i one potežkoće, koje se kod tih odborah pokažu, s vremenom izčeznuti i da će se ljudi malo po malo priučiti obavljanju javnih posalah te pokazivati više mara i interesa za škole nego li do sada."

„Bojazni gosp. zastupnika sveto-križkoga" (Pisačića) „nisu vladi bile nepoznate, i ja moram kazati, da mi se njegove izjave o mjestnih školskih odborih čine posve iskrene, mnogo iskrenije, nego li deklamacije o vriedjanju autonomije mjestnih školskih odborah. Ima gospode, koja misle, da ako vlada sebi prisvaja kakav upliv prema nižim organom, da je sve izvrnuto, da su na glavu postavljeni svi odnošaji, kako je to zadnji put dokazivao, ili barem govorio gosp. zast. križevački". (I opet njega! O. p.) „Nu ovakovim malim sborom, kao što su mjestni školski odbori, dati absolutnu vlast, da se ne može proti njihovom predlogu" (U čem? — O tom se pita. O. p.) „ništa učiniti, značilo bi

*) Al ne valja zaboraviti, da je to bilo u Krajini, gdje je vladao **absolutizam** sve do utjelovljenja, pa se k tomu zastupnik Lončarević grko potužio baš na **krajiški** školski nadzor. O. p.

Digitized by Google

uvadjati anarhiju u upravi, (?) a ja mislim, da g. zast. križevački za tim neide. Ja znadem daleko uzvišenije sborove, koji imadu jako veliku autonomiju, kojih su članovi umni i prosvietljeni u svakom obziru, s kojima se narod pravom ponosi, pak sam se ja osvjedočio, da treba korekture i njihovoj autonomiji, jer se i tamo lahko stvaraju koterije i kolegijalnost i kolega za volju kolegi pristane na što ili či-ni što nije pravo, što nije u interesu prosvjete.“

„Korekture mora biti posvuda i vlada, koja bi dozvolila, da takovi sborovi, pozivajuć se na svoju autonomiju, vriedjaju interese javne, nebi odgovarala svomu zvanju i svojoj dužnosti.“*)

„Što se tiče školskih nadzornikah, to se je moralo (?) udesiti prema preustrojstvu zemlje tako, da županijski nadzornici budu dodieljeni županijam,**) ali su uz županije i stručni sborovi predloženi, naime županijski školski odbori; nije dakle pravo jasno čim je vlada pogazila autonomiju.***) Može biti bi se mogla ta jedina okolnost prigovoriti, što vlada nije predložila zemaljski školski odbor. Meni se čini, da za njim osobito žali g. zastupnik križevački, imajući valjda pred očima vrlo uspješno djelovanje dosadanjeg zem. školskog odbora, za koji moram iskreno kazati, gotovo ni ne znam da existira ....“****)

(„Nar. Nov.“ 1888. br. 152.). —

7) Izvjestitelj dr. Izidor Kršnjavi napokon govori takodjer u svom zaključnom govoru dosta puno ob upravi školskoj, i to poglavito i vrlo obširno o župan. škol. nadzornicih, a opet i on proti dru. Markoviću, i to načinom, koji je u podpunom kontrastu sa objektivnim i stvarnim razlaganjem Markovićevim; govornik ne smaže dosta osobnih i ne baš liepih invektiva i sarkazama na svoga

---

*) To je istina; al drugo je zapriečiti zlorabe autonomije, a drugo, s razloga, da ne bude zloraba, samu autonomiju uništiti, učiniti iluzornom. Po načelu govornikovu mogla bi vlada na osnovu tobožnje korekture oduzeti svim korporacijam i sborovom u državi svaku samostalnost i samosvojnost. O. p.

**) Već smo naprvo kod §§-a „O župan. škol. nadzorniku“ napomenuli, da autonomna županijska uprava nije nuždno zahtievala ovako podredjena djelokruga župan. škol. nadzornika. O. p.

***) Nije li novim škol. zakonom djelokrug tih odbora sužen, a odlučan njihov uticaj umanjen? O. p.

****) Zar je tomu kriv zastupnik križevački? O. p.

Digitized by Google

političkoga protivnika, osobito prama zaključku govora.*) Ob upravi reče, nastavljajući ujedno i odgovor zast. Lončareviću, ovo:

„G. zastupnik oriovački nadalje je rekao, da je nadzor nad pučkimi školami vrlo loš, da županijski nadzornik ne dolazi van jedanput u godini u škole."

„Molim, gospodo, taj nadzornik je županijski nadzornik, on je strukovnjak, o kojem g. zastupnik križevački kaže, da ga ovaj novi školski zakon ubija."

„Izjavu g. zastupnika oriovačkoga, dobroga, izkusnoga strukovnjaka,**) valja prispodobiti sa izjavom g. zast. križevačkoga."

„G. zastupnik oriovački, koji je praktički u životu vidio i gledao škole, imade mnogo više pravo, nego g. zastupnik križevački, koji neznam je li u samom Zagrebu vidio nadzornika, a druge sigurno ni lično ne poznaje, a kamo li da je vidio uredovanje nadzornika."***)

„Ako se dakle echauffira g. zastupnik križevački za to djelovanje nadzornika, neka se izvoli kod g. zast. oriovačkoga upitati, kako taj nadzor izgleda i koliko je vriedan."****)

„Razlog jedan i važan, zašto nije nadzor dobar bio upravo je taj, što je dosada nadzornik bio neodvisan i neposredno vladi podčinjen i s njom neposredno korespondirao. On si je sam sve prepisivao, pečatio i odpravio, bio je sve svoj pisar i manipulant, on je

---

*) Ono, što u svom govoru navodi „o sporazumku" sa duhovnom oblasti kod stvaranja škol. zakona, donieti ćemo u III. dielu ove razprave.

**) Svećenici su liberalcem „izkusni strukovnjaci", kad ta izjava služi njihovim svrham; a kad ih se hoće što više iztisnuti iz školstva, onda su „nestrukovnjaci" „diletanti", kojim se po sada već pokojnom, tada dvorskom zastupniku Miškatoviću ne može i ne smije povjeriti škola. O. p.

***) Nerado navodimo ovakove osobne napadaje, a bez pravednoga povoda bačene na protivnika, kakove se ne smiju ma ni u najžešćem saborskom kreševu slušati med naobraženici; al ih navodimo poradi stvari, o kojoj radimo. O. p.

****) Govornik zaboravlja, da Lončarević govori o bivšoj Krajini, gdje župan. nadzornik nije bio, kako smo čuli od odjel. predstojnika, samostalan, već dodieljen okružnoj oblasti, kako ga novi škol. zakon dodjeljuje županijskoj oblasti; ako dakle *tamo* ta podčinjenost župan. nadzornika nije pomogla, da bude nadzor bolji, ne će ni po novom škol. zakonu biti bolje. Drugi je razlog, za što je nadzor loš, a ne samostalnost škol. nadzornika. O. p.

Digitized by Google

bio sav ured u jednoj osobi koncentriran. Posljedica bila je ta, da nije mogao obilaziti i nadzirati škole."*)

„Nadzornik dakle bio je neposredno podčinjen vladi, nikomu drugomu. Svaki čovjek znade, da mora dužnost vršiti sdušno i revno, ali može se dogoditi tja jednomu školskomu nadzorniku, da nije baš onako razpoložen revno, kako bi morao pa nikoga neima, koji bi toga nadzornika nadzirao, da li vrši svoju dužnost. Kaže ruska poslovica: „„Bog je visoko, a car daleko"", tako je zemaljski nadzornik školski daleko, a Bog visoko."**)

„Ako su školski nadzornici podvrgnuti po novom školskom zakonu nadzoru podžupana, ja mislim, da je tim uspješan njihov rad osiguran i garancija je stvorena, da će nadzornici svoju dužnost vršiti. Razlog g. zast. križevačkoga, iztiče kao kakvu nesreću, da su nestrukovnjaku podvrgnuti. Taj razlog nestoji. Jer osim školskih strukovnih organah ima podžupan i drugih strukovnjakah, koji su pod njegovim nadzorom. Tako inžiniri, liečnici, a mi još nismo čuli, da je tim inžinirska struka trpjela štogod, ili da nemože, jer je pod nadzorom podžupana liečnik pravo liečiti."***)

---

*) Govornik jednako, kako i njegov predgovornik, odjelni predstojnik, mimolazi važnu pomoć, koju je stari škol. zakon odredio bio župan. nadzorniku za obavljanje poslova, a koja je „ostala 14 godina na papiru", za cielo ne s krivnje župan. nadzornika, pomoćno naime osoblje prama §-u 159. staroga škol. zakona, koji odredjuje, da će se županijskim škol. nadzornikom „prema strogoj potrebi službe dodati i pomoćno osoblje". Ne dati radniku potrebno orudje, pa se tužiti na nj, da ne radi valjano, ipak je čudno. Pa ma da i priznajemo, da će sada nadzornik moći laglje i češće obilaziti škole, ipak stoji, da je škola još više podvrgnuta političkoj oblasti; a to nikako nije na probitak škole. O. p.

**) Ovaj nam se razlog čini skroz neosnovan. Zar je vis. vladi, odjelu za bog. i nast., tako težko nadzirati župan. škol. nadzornike, kada ona, kako dobro znamo, umije i niže, n. pr. kotarske, pače i občinske činovnike neposredno i te kako dobro nadzirati? Pa napokon, ako se htjelo, da se zajamči nadzor nad nadzornici, mogle su se neke nuždne mjere u zakonu odrediti, al nije trebalo nadzornike odmah dodieliti polit. oblasti kao podčinjeno osoblje, tako da ne bi bio župan. škol. nadzorniku niti zemaljski nadzornik „daleko", pošto bi mu bilo moguće, ako hoće, biti češće i blizu, a ne će biti niti Bog „visoko" onomu, *koji ga se boji,* kad je govornik već držao shodnim, poslužiti se tu presvetim imenom Božjim. O. p.

***) Ovo je doskočica, jer tu „comparatio claudicat". Zar je liečnik od podžupana ovisan, kad propisuje kakov liek? Zar nema on strukovnu kontrolu i svoga strukovnoga poglavara, podčinjena neposredno

Digitized by Google

„Mislim dakle, da i školski nadzornik ne mora biti loš strukovnjak, ako bude pod nadzorom g. podžupana.*) Taj podžupan ako nije školski strukovnjak, on je strukovnjak u vršenju svoje dužnosti, jer da nije takav strukovnjak t. j. uzoran činovnik, nebi bio podžupan, nebi mu se povjerila uprava županije.**) Dakle podžupan kano uzor sdušnosti i vršenja dužnosti u istinu je *pozvan* da nadzire školskoga nadzornika, da li vrši svoju dužnost."***)

---

zem. vladi, koji nadzire njegovo strukovno djelovanje, njegovu liečničku praksu? Zar nije slično i kod inžinira? A zar nije nadzorniku baš u njegovoj pedagožkoj struci podžupan ne samo nadzornik u stvarih, koje se tiču vanjskih interesa škole, već poglavar, koji decidivno odlučuje i glede stvari, koje spadaju na nutarnjost škole, na uzgoj i obuku školsku? Pa napokon, zar nema upravo za uzgoj i obuku poseban vladin odjel, komu bi morao nadzornik biti neposredno podčinjen, dočim za liečnika i inžinira nema posebnoga vladnoga odjela? Za što dakle nadzornika dodieliti i podpuno podvrći oblasti političkoj? Pa ako je u redu, ako je toli koristno i nuždno, da bude nadzornik podvrgnut u svem svojem strukovnom djelovanju političkoj oblasti, premda imade za njegovu struku poseban autonoman vladin odjel, komu imadu biti svi školski organi do najnižega izključivo podčinjeni: — za što onda, velimo, nije i u drugih ustavnih državah onako podčinjen političkoj oblasti, kako kod nas? — Ovo sve dakako vriedi po sistemu, da školstvo pripada državi kao vrhovnoj školskoj oblasti; *sa našega stanovišta* moralo bi cielo školstvo, dakle i nadzornik školski biti podčinjen i odgovoran *oblasti duhovnoj*, kano onoj, koja ima po Božjoj odredbi biti i vrhovna školska oblast. Školstvo se je emancipovalo od crkve, svoje prave oblasti: — i evo podpada sve više pod oblast političku, do čega je napokon i moralo doći. O. p.

*) I tu je govornik pitanje obišao. Jer ne pita se tu, da li može nadzornik uza to, što je podčinjen podžupanu, ipak biti dobar strukovnjak, t. j. svoju struku razumjeti; to on svakako može: već se tu pita, da li nije tim povriedjeno strukovno-pedagožko načelo, što je školstvo, koje podpada pod bogoštovni i nastavni vladni odjel, dakle pod oblast strukovnu, podvrgnuto oblasti političkoj, nestrukovnoj. O. p.

**) Ta je tvrdnja samo onda izpravna, ako se uzme, da je oblast svjetovna, država, u poznavanju i namještanju svih svojih viših činovnika nepogrešljiva, sveznajuća, a svi viši njeni činovnici opet tako u kreposti utvrdjeni, da ne mogu biti nevaljali, nemarni, što nitko ni za samu najvišu duhovnu oblast još nije uztvrdio. — Izkustvo nas, žali bože, često i protivnome uči. O. p.

***) Tu se je govornik za cielo htio našaliti; jer ne možemo pojmiti, da on i sam vjeruje u dokaznu moć toga svoga dokaza. „Qui nimium probat, nihil probat". Jer dato non concesso, da su svi podžupani, već za to, što su podžupani, vazda i uzor sdušnosti i vršenja dužnosti: ako su za to zvani, nadzirati škol. nadzornika, da li vrši svoje dužnosti, (što

Digitized by Google

„Što se tiče toga, da je tim školski nadzornik, što je podvrgnut podžupanu, nekaki policajni aparat postao; primjetiti mi je to, da nijedna poštena vlada nebi mogla biti tako nehonetna, te se poslužiti sa pučkimi učitelji i sa školskimi nadzornici kao policajnimi špiceli za nekakvo špijunstvo. Glede sadašnje vlade ja to najodlučnije odbijam; ja sam čvrsto osvjedočen, da bi vlada svakoga odtjerala od službe, koji bi hotio takovu gadnu ulogu igrati. Nu kad bi to stojalo, onda bi vlada baš morala pridržati ustanovu, kojom su nadzornici vladi neposredno podčinjeni, jer onda bi ona mogla taj policajni organizam bolje voditi, jer bi mogla izdavati neposredno povjerljive naloge . . . . .“*)

(„Nar. Nov.“ na nap. mj.). —

Tako smo evo naveli glasove saborskih zastupnika i vladinih i narodnih o toj glavi novoga škol. zakona, ob upravi školskoj i obćinskoj i kotarskoj i županijskoj i zemaljskoj; i tako ne će nam iza onoga, što do sada o toj glavi razložismo, biti mučno, konačni svoj sud o toj glavi novoga školskoga zakona izreći. —

---

je manje, nego novi škol. zakon odredjuje), onda bi s istoga razloga bili i viši financijalni, ili viši sudbeni činovnici, pače i viši častnici vojske i t. d. bili „zvani“, da nadziru nadzornika školskoga, ako su strukovnjaci u vršenju svoje dužnosti; a to je dakako absurdum. Dakle? — O. p.

*) Ovomu dokazivanju ne bismo imali ništa primjetiti; al držimo, da ono, proti čemu govornik dokazuje, ne postoji onako, kako to prikazuje. Držimo, da je govornik misli svoga protivnika krivo, ili bar nepodpuno shvatio, uhvativši se za jednu njegovu rieč, koja dopušta i šire tumačenje; svakako joj smisao nije vjerno izrazio, jer ovo, proti čemu se govornik bori, više je, nego što je protivnik njegov bio rekao, ma da i sami držimo, da je u tom dr. Marković predaleko pošao. Policajni aparat može se razumievati i u širem smislu, u koliko se naime može politička oblast odsada nadzornici, sebi podčinjenimi, laglje poslužiti u političke svrhe, nego prije, dok su bili samostalni, nikakovoj političkoj oblasti nepodvrgnuti. Da bi se današnja vlada htjela poslužiti učitelji i školskimi nadzornici kano kakovimi špiceli za špijunažu, razumievajući tu rieč u običnom odijoznom smislu, toga dakako ni mi ne vjerujemo. Al da pučko učiteljstvo i školski nadzornici moraju ovom ili onom prigodom mnogo toga po višem nalogu činiti, što nije baš u najužem vezu sa pedagogikom i obukom školskom, o tom dvojiti, bilo bi smiešno, kad i nove i najnovije činjenice, koje to dokazuju, nisu nepoznate. Mi to u današnjoj državi, kojoj su učitelji činovnici, posve i razumijemo. Pod crkvenom upravom jedva da je toga ikad bilo. O. p.

*

Digitized by Google

C. Što sudimo mi o IX. glavi novoga školskoga zakona od god. 1888.? da li je ona po kršćanski uzgoj, po crkvu katoličku bolja, prijaznija od dotične VIII. glave staroga školskoga zakona od god. 1874., ili je gòra, neprijaznija?

Sud svoj ne trebamo ovdje obširno tek razložiti i obrazložiti; on proizlazi nuždno iz onoga, što do sada rekosmo o toj glavi; mi ga izrekosmo i obrazložismo već tečajem svoje razprave o školskoj upravi.

Sud naš glasi: 1) **Novi školski zakon** *od god. 1888.* nije u toj glavi „Ob upravi pučkih školah“ *glede obćih pučkih škola* **po kršćanski uzgoj ni za dlaku bolji, nije crkvi katoličkoj prijazniji, nego je bio stari škol. zakon od god. 1874.**, *pošto je novi škol. zakon u toj glavi pridržao sve one ustanove, koje su i u starom škol. zakonu crkvu iz uprave i nadzora nad obćom pučkom školom izključile, te ju pripuštale u školu samo toliko, koliko država dopušta.*

I po novom je škol. zakonu država izključiva vrhovna upravna i nadzorna oblast školska, kojoj ima podvrženo biti sve, što se škole tiče, ma se ono odnosilo i posredno, ili neposredno na kršćanski uzgoj i na kršćansku obuku i na religijske vježbe školske mladeži. I po novom školskom zakonu ne utiče crkva ni glede religijske obuke i religijskih vježba samostalno, neodvisno u školu, već samo preko države i u koliko država svoj „placet“ daje.

Glede tako zvanih „konfesijonalnih“ škola VI. glave dana je crkvi u 4. odsjeku ove VIII. glave „O zemaljskoj upravi“ istina veća sloboda; al i ta je više prividna: pošto je ipak sam obstanak tih škola odvisan od države; pošto država postavlja uvjete, pod kojimi se takove škole mogu osnovati i pravo javnosti zadobiti; pošto država ipak imade i nad timi školami vrhovni nadzor, pače i vrhovnu upravu. Osim toga su i te *škole samo neka iznimka od pravila, od principa bezkonfesijonalnoga*, na kom je sazdan sav školski zakon. A jerbo i te škole stoje na osnovu toga istoga zakona, one su samo prividno konfesijonalne, crkva njimi upravlja i nadzire ih samo na oko samostalno i neodvisno. —

2) **No novi zakon školski jest po kršćanski uzgoj još i gòri, jest crkvi još neprijazniji u toj glavi, nego li je bio stari:** pošto je predjašnja autonomija obćinskoga, podžupanijskoga (županijskoga) i zemaljskoga školskoga odbora (vieća) puno više stegnuta, sužena, a tim stegnut i sužen i uticaj porodice, crkve i obćine u upravu školsku; pošto je dokinut samostalni djelokrug županijskih

Digitized by Google

škol. nadzornika; pošto je ustanovljena nova uprava kotarska, koju vrši politička oblast; pošto je i županijska uprava malne ciela predana oblasti političkoj. *Tako je cielo školstvo po novom škol. zakonu još više podvrgnuto političkoj oblasti:* to uz današnji državni sistem nije za cielo sreća po uzgoj u obće, a po kršćanski uzgoj na pose.

Al do toga je moralo nuždno doći, da škola postaje sve više inštitut politički, da sve više prelazi u ruke, koje od Boga nisu zvane, da se bave uzgojem, stvarju nutarnje, religijozne naravi; do toga je moralo nuždno doći, pošto se je škola otela onoj vlasti, koja joj je i po naravnom i po Božjem i po historijskom pravu prava i zakonita oblast, kojoj je Bog povjerio i uzgoj i vrhovnu upravu i vrhovni nadzor nad uzgojem cieloga roda čovječanskoga, dakle i školske djece: — a to je vlast duhovna, to je katolička crkva. —

Time smo svršili svoje razlaganje ob ovoj predposljednjoj glavi školskoga našega zakona, ter nam još preostaje razmotriti posljednju glavu: „Prelaznu i zaglavnu ustanovu".

X.

„Glava deveta. Zaglavne ustanove." (st. šk. zk.).

„Glava deseta. Prelazna i zaglavna ustanova." (n. šk. zk.).

Ova glava sadržaje u starom škol. zakonu tri §§: 193.—195., od kojih su *prva dva izpuštena u nov. škol. zakonu;* u nov. škol. zakonu sadržaje ova glava samo dva §§: 214. i 215., *od kojih je prvi nov.*

§ **193. st. šk. zk.** glasi: „*Gdje se u ovom zakonu spominje* **hrvatski** *jezik, kao jezik nastavni, razumjeva se pod tim jezikom u srbskih školskih občinah istovjetni jezik* **srbski.**"

Ta je ustanova **na ovom mjestu izpuštena u novom škol. zakonu**, jer je u njem skroz provedena odredba, da se nastavni jezik svuda, po svih školah, a ne samo po „srbskih školskih občinah" zove „*hrvatski ili srbski*" (§ 4. n. šk. zk.). To je učinjeno po zahtjevu „memoranduma srbskih zastupnika saborskih" u točki I. b). i na temelju srbskoga zakona od 14. svib. 1887. (Vidi o tom i str. 55. i 250. ove razprave). Da je to znak, te „srbstvo kod nas napreduje", napomenuli smo takodjer već u VI. glavi novoga škol. zakona. —

§ **194. st. šk. zk.** „*Ovaj zakon stupa u kriepost početkom školske godine, koja uzsliedi iza proglašenja njegova, i od toga vremena gube kriepost svi dosadašnji njemu protivni zakoni i naredbe.*"

Dakle je stupio u krepost tek početkom školske godine 1875./6.

Digitized by Google

U novom škol. zakonu nema takove ustanove, koja bi odredila, da zakon stupa u krepost početkom one školske godine, koja uzsliedi iza proglašenja njegova, jer je novi zakon stupio u krepost odmah, kako je zadobio sankciju, odn. iza kako je bio 10. prosinca 1888. proglašen, t. j. *početkom gradjanske godine 1889.* Samo ne valja zaboraviti, da je sam zakon glede toga *u §-u 214.* odredio važno po učiteljstvo *ograničenje.* —

Taj § **214. n. šk. zk.** glasi naime:

„*Učiteljem, koji sada uživaju manju od temeljne plaće ustanovljene §. 119. ovoga zakona,* **ima se plaća** *od 400 for.* **staviti u tečaj u roku od tri godine,** *računajuć od dana, kojim ovaj zakon u krepost stupi.*"

Po tom je učiteljem, koji su do god. 1888. uživali manju plaću od 400 for., *uzsliedila povišica plaće tek početkom god. 1892.*

Ova je ustanova pučke učitelje vrlo iznenadila i pravom ogorčala. Potužio se na nju vis. saboru „Savez učit. družtava" u svojoj poznatoj nam „Predstavci" od 26. svibnja 1888. na vis. sabor; predložio kod toga §-a izvjestitelj sab. odbora za bogošt. i nast. dr. Iso Kršnjavi u sjednici odborskoj od 4. lipnja i. g., da se šteta, učiteljstvu nanesena tim §-om, odšteti tako, da se i prirezanje plaće odgodi na tri godine; napokon i zastupnik saborski Pisačić podnio u specijalnoj sab. razpravi od 4. srpnja i. g. izpravak, da se ta ustanova izpusti: al sve to nije uspjelo; § ostao je nepromienjen, kako je bio u prvobitnoj zakonskoj osnovi.

„Predstavka" saveza učit. družtava veli o tom §-u: „XV. Napokon su podpisani osvjedočeni, da će za mnoge učitelje biti veoma težko, da kroz tri godine očekivati moraju blagodat povišene plaće, i da će za tolikoga vremena doista mnogi i umrti, te onda neće ni njihovoj udovi a ni sirotčadi u dio zapasti ta blagodat. S toga se moli prepokorno, da bi se u zakonskoj osnovi nalazeći § 208." (§ 214. n. šk. zk.) „iz zakona posve izpustio."

A koji je razlog vodio vis. vladu, da je taj § predložila saboru? Saznajemo taj razlog iz odgovora, što ga je preuzv. ban dao izvjestitelju u napom. odbor. sjednici, te što ga je dao odjelni predstojnik zast. Pisačiću na njegov već napomenuti izpravak u specijalnoj debati.

U odb. sjednici od 4. lipnja 1888. „kod § 208." (prvob. osn., a §-a 214. n. šk. zk.) „pita" naime „izvjestitelj dr. Kršnjavi, hoće li se analogno tomu, da će se poboljšica učiteljem, koji nemaju 400 forintih plaće tek za tri godine podieliti, a prirezanje doho-

Digitized by Google

dakah onim, kojim se prirezuje, posliediti tek za tri godine. Bilo bi pravedno, da se tu paralelno postupa. Pošto učitelji, koji imadoše 700 for. plaće, od sad nemogu više dobiti kvinkvenija, a ima ih sigurno, koji baš navršuju petu godinu, to bi trebalo odgoditi početak krieposti zakona jednako za štetu, kako se je odgodila za poboljšicu."

„Preuzvišeni gospodin ban odvraća, da se taj paragraf tiče školah u bivšoj Krajini. Pošto će povišenje existenz-minima tamošnjih učiteljah stajati godišnjih 20.000 forintih više, nego dosada, mora se kriepost zakona pogledom na poboljšicu odgoditi *da se medjutim može staviti* iz investicionalne zaklade *potrebiti fond.*"

(„Narod. Nov." 1888. br. 130.).

U specijalnoj debati napokon podnio je kod §-a 215. redigovane osnove (§-a 214. n. šk. zk.) zast. pl. Pisačić izpravak: „*da se ovaj §. jednostavno izpusti*", te je svoj izpravak obrazložio, veleći:

„Visoki sabore! Premda je g. predstojnik odjela za bogoštovje i nastavu jučer rekao, da su neki učitelji previsoko providjeni plaćom, pak da je opravdano, da se onim, koji sada uživaju manju plaću ima plaća od 400 for. u roku od 3 godine iza kako ovaj zakon stupi u kriepost staviti u tečaj;*) ja držim, da je pravedno, da se, kad bude ovaj zakon sankcioniran, odmah dotičnim učiteljem povisi plaća, i za to predlažem, da se ovaj §. jednostavno briše."

„Predst. odjela za bogoštovje i nastavu dr. Stj. Spevec: Vis. sabore! Ja sam bio jučer tako slobodan iztaknuti *razlog*, zašto je ovaj §. uzet u zakon, naime *radi bojazni*, *da će ustanovami no-*

---

*) Osim na ovom mjestu ne nalazimo nigdje drugdje tečajem generalne ili specijalne debate, da je odjelni predstojnik o tom §-u govorio, van tamo, gdje je u svom govoru na koncu generalne debate dne 3. srpnja 1888., dakle dan prvo, govoreći ob učiteljskoj plaći, rekao: „Ja radi toga" — naime, što vlada nije predložila više temeljne plaće od 400 for., — „nisam zabrinut za materijalno blagostanje našega učiteljstva, nego više zato, kako će zemlja snositi veće terete, koji se nanose ovim zakonom imenito u krajiškom dielu zemlje. I paragraf predposljednji" — ovaj naime 214. — „pokazuje, da je vlada mislila na prirast taj veći i zato si je upravo u zakonu htjela osigurati ovlast, da radi polagano i oprezno." („Nar. Nov." 1888. br. 152.).

Digitized by Google

voga zakona odviše poskočiti teret za zemaljski proračun, kad se već u prvoj godini svi u proračun uvrste. Vlada je dakle mislila, da će biti shodno, ako se na 3 godine proračunaju. Ovaj §. neće imati praktične važnosti u krajevih, gdje obćine plaćaju učitelja."**)

„Svaka obćina će lako moći 50 for. dati, za koje će biti plaća učitelju povišena.*) Ali u krajiškom području, gdje ima preko 400 učiteljah, koji će ovim zakonom dobiti 50 for. više, iznositi će taj višak preko 20.000 for. (Zast. Pisačić: Ima u krajini šumah za prodati!) Pošto je sada već prinos za uzdržavanje školah u području krajine visok, to je vlada iz razloga opreznosti mislila, da će biti najshodnije, ako joj se u zakonu dade ovlast, da taj višak postepeno provede, jer, ako ne bi imala(?) materijalnih sredstavah, morala bi ga i onako postepeno provadjati, samo bi na sebe povukla odgovornost, da strogo ne vrši zakona, dočim će ovako imati u zakonu opravdanje, ako ne bude u prvoj godini mogla svih povišicah izvesti."

(„Nar. Nov." 1888. br. 153.).

Sav taj razlog, što ga je za tu zak. odredbu naveo ovdje odjelni predstojnik, a tamo preuzv. ban, svodi se napokon na to, da se hoće time *štediti zemaljski budget* za Krajinu; obćine moći

---

*) Zar nije i u tih krajevih bilo učitelja, koji su tada brali temeljnu plaću IV. razreda, t. j. od 350 for.? Imamo u rukuh službeno vladino izvješće o stanju školstva u provincijalu svršetkom školske godine 1877./8., pa tu čitamo na str. 25., da je uvršteno u IV. plaćevni razred s plaćom normalnom, t. j. od 350 for., 187 učitelja i 3 učiteljice, skupa 190 učiteljskih sila. Jedva dakle možemo vjerovati, da je do god. 1888. od tih 190 učiteljskih mjesta toliko povišeno u viši plaćevni razred, da taj § nema nikakove praktične važnosti za krajeve, u kojih obćine plaćaju učitelje, t. j. u starom provincijalu, osim da se je predpostavljalo, da će dotične obćine svojim učiteljem, koji imadu nižu plaću od 400 for., istu odmah iza proglašena zakona povisiti na 400 for.; al o tom zakon ništa ne govori. Istina je, da je za cielo od tih 190 učitelja jedan dio god. 1888. uslied dobivenih kvinkvenala brao plaću nad 400 for.; al to su samo oni bili, koji su imali već 2 kvinkvenala, dočim ostali, koji nisu još nikakov kvinkvenal imali, brali su 350 for., a oni sa jednim kvinkvenalom, 385 for. A tih je za cielo morao biti liep broj. O. p.

**) No hoće li svaka obćina i htjeti dati prije izmaka triju godina 50 for. više, kad ju zakon na to nigdje ne veže. Da se je odredba toga zakona bar ograničila na postojalu Krajinu! O. p.

Digitized by Google

će onih 50 for. platiti, zemlja toga ne može. No tužna štedljivost na štetu najsiromašnijih upravo učitelja! Jedva će zemlji blagoslova donieti taj prištedjeni višak, odkinut od krvavo zaslužene krajcare krajiških učitelja. A u drugu ruku opet znamo, da se pod sadašnjim odjelnim predstojnikom za bogošt. i nastavu tisuće troše na stvari, koje su manje nuždne, nego kukavna učiteljska plaća; pa se veli, da zemlja ima novaca; veli se da mora biti novaca.

Danas ima dosta novaca, a god. 1888. nije ga bilo za neznatni, zakonom zajamčeni višak plaće krajiškim učiteljem. Zar smo odkrili novu Kaliforniju? Štediti je dobro, štediti je nuždno: al tamo, gdje je umjestno. —

Navodimo sada još posljednji § staroga i novoga škol. zakona, s kojim napokon zaključujemo sravnjivanje staroga i novoga škol. zakona, da onda još jednoč u kratko saberemo, u čem se jedan od drugoga razlikuje u pogledu kršćanskoga uzgoja i uticaja crkve u školu.

§ **195. st.** i doslovce istovetni § **215. n. šk. zk.** glasi:

„*Provedba ovoga zakona povjerava se banu.*"

Zatim sliedi dan potvrdjenoga zakona i podpis Njeg. Veličanstva sa protupodpisi hrvatskoga ministra i bana.

„*Dano u Mürzstegu dne četrnaestoga listopada godine hiljadu osam sto sedamdeset i četvrte.*"

„(*M. P.*)" **„Franjo Josip** s. r."

„Petar *grof* Pejacsevich *s. r.*"

„Ivan Mažuranić *s. r.*"

(st. šk. zk.).

„*Dano u Gödöllö dne trideset i prvoga listopada godine hiljadu osamsto osamdeset i osme.*"

„(*M. P.*) **Franjo Josip** *v. r.*"

„*Koloman* Bedekovich *v. r.*"

„*Dragutin grof* Khuen-Héderváry *v. r.*"

(n. šk. zk.).

Digitized by Google

Dodatak.

Naslov staroga i novoga škol. zakona.

I *naslovom* se razlikuje u neke novi škol. zakon od staroga, te držimo, da je **naslov novoga zakona prikladniji** od naslova staroga zakona.

Naslov staroga školskoga zakona glasio je:

„Zakon"
„od 14. listopada 1874."
„ob ustroju pučkih školah i preparandijah za pučko učiteljstvo"
„u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji."

„MI FRANJO JOSIP PRVI,"
„po milosti božjoj cesar Austrijanski;"
„kralj Češki itd. i apostolski kralj kraljevinah Ugarske, Hrvatske, Slavonije i Dalmacije"
„potvrdjujemo predloženi Nam u osnovi po hrvatsko-slavonsko-dalmatinskom saboru"

„Zakon"
„ob ustroju pučkih školah i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji."
Onda sliedi tekst zakona.

Naslov novoga školskoga zakona glasi kao i onaj staroga, izuzevši onoga, što navodimo, naime:

„Zakon"
„od 31. listopada 1888."
„ob uredjenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učiteljah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji."

„MI FRANJO JOSIP PRVI"
„ . . . . . . *potvrdjujemo* . . . ."

„zakon"
„ob uredjenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učiteljah. . . ."

Digitized by Google

XI.

Jezgra (resumé) II. poglavja.

Saberimo sada još jednoč *u kratko glavnije točke,* u kojih se novi škol. zakon od 31. listopada 1888. razlikuje od staroga škol. zakona od 14. listopada 1874., te u kojih je novi zakon od staroga bilo bolji po kršćanski uzgoj i pravedniji prama katoličkoj crkvi, bilo gȍri i nepravedniji; navedimo te točke onim po prilici redom, kojim ih u ovom II. poglavju svoje razprave razmatrasmo: po pojedinih glavah staroga i novoga škol. zakona.

Glavna je *prednost* novoga škol. zakona *u obće* u tom: 1) što je njime *uveden zajednički školski zakon za cielu zemlju,* iza kako je Krajina utjelovljena materi zemlji; tako je njime prestala ona raznolikost medju školstvom u starom provincijalu, gdje je valjao škol. zakon od god. 1874., i medju školstvom u postojaloj Krajini, gdje su vriedili škol. propisi, izdani od god. 1871. do 1879., odn. zakon od 10./2. 1880.; 2) što se je novom VI. glavom novoga škol. zakona za volju Srba podielila, bar na vidik, *veća autonomija,* veća sloboda i samostalnost *srbskim autonomnim,* a porad njih *u obće svim konfesijonalnim školam.*

U cielome pako *ostao je* i novi škol. zakon *na istom bezkonfesijonalnom osnovu,* na kojem je bio sazdan stari škol. zakon; pridržao je isti sustav državne svemoći, kako i stari zakon, jer se kod preustroja pučkoga školstva god. 1888., po napomenutoj već (na str. 2. ove razprave) izjavi preuzv. bana u sab. odboru od 26./5. 1888., „nije radilo o tom, da se pučka obuka postavi na nove temelje, nego da se zakoni provincijalni i krajiški o pučkoj školi sliju i da se mahne, koje je izkustvo od 14 godinah pokazalo, izprave a nedostatci popune. Jedino je bila želja sabora, da se na posebne zahtjeve i potrebe Srbaljah uzme obzir. Vlada je tomu, koliko je mogla, predloženom osnovom zakona zadovoljila." Kako je vlada u tom uspjela, vidjeli smo već u ovoj razpravi (na str. 237.—257.).

Toliko u obće o razlici medju novim i starim škol. zakonom našim. A sada *nanižimo pojedine razlike* medju jednim i drugim škol. zakonom.

I. U I. glavi škol. zakona („Obćenite ustanove") *odlikuje se novi škol. zakon od staroga* tim:

1) što je pučkoj školi postavio *čedniji cilj,* te stavlja na nju *umjerenije zahtjeve* (§ 1. st. i n. šk. zk.);

Digitized by Google

2) što *pučke škole dieli* shodnije u niže i više pučke škole, hoteći time iztaći, kako i jedne i druge sačinjavaju skupa jednu cjelinu, jedan organizam (§ 2. st. i n. šk. zk.);

3) što prama VI. gl. i. zk. *luči konfesijonalne pučke škole od* čisto *privatnih* pučkih škola, te ih meće u sredinu medju obće javne i medju na prosto privatne (§ 3. st. i n. šk. zk.);

4) mjesto zak. odredbe staroga škol. zakona *o konfesijonalnih* školah, po kojoj su konfesijonalne škole bile u praksi neizvedive, nemoguće (§ 4. st. šk. zk., sr. sa §-om 27. i 108. i. zk.), uvrštena je u novi zakon posebna, *VI. glava* o srbskih autonomnih i o konfesijonalnih školah (vidi dalje o toj glavi);

5) s obzirom na tu VI. glavu *zemaljska vlada* istina propisuje naukovne osnove i učevne knjige, namješta učitelje, „najviša je molba" u svih školskih poslovih, rješava sva načelna didaktično-pedagožka i disciplinarna pitanja, al ne više za sve pučke, dakle i konfesijonalne škole, već *samo za obće pučke škole* (§ 12. st., a § 6. n. šk. zk.; sr. gl. VIII. odsj. III. § 176. st. sa gl. IX. odsj. 4. § 204. n. šk. zk.).

Al novi škol. zakon u toj glavi i zaostaje opet za starim škol. zakonom, što

1) odredjuje *samo za niže* pučke škole, da *učitelj* mora biti *iste vjere,* koje su „djeca školu polazeća" (§ 6. st. šk. zk. *u I. gl.*, a § 20. n. šk. zk. *u II. gl.*); što

2) ne odredjuje za niže, pače ni *za više* pučke škole, da valja po mogućnosti nastojati o tom, *da djeca mužkoga i ženskoga spola* budu *posebice podučavana* (odredba §-a 10. st. šk. zk. izpuštena u n. šk. zk.);*) što

3) odredbom, da se *naš jezik* ima u svih pučkih školah zvati *hrvatski ili srbski*, širi i čvrsti u domovini našoj ideju, koja nije na korist niti vjeri katoličkoj, niti narodnosti hrvatskoj [§§ 11. i 193. (gl. IX.) st., a § 4. n. šk. zk.].

U cielome dakle *jedva* da je novi škol. zakon *u toj glavi bolji* po kršćanski uzgoj i po katol. crkvu od staroga škol. zakona. —

II. U II. glavi škol. zakona („Ob obćoj — nižoj — pučkoj školi") *odlikuje se novi škol. zakon od staroga tim,* što je

---

*) Šta više: početkom škol. godine 1892./3. opozvala je vis. zem. vlada, dot. odj. predstojnik, opet svoju, prije dvie godine izdanu odredbu, kojom je bila zabranila, da malu realku u Petrinji uz mužku mladež polazi i ženska. To za cielo znači zdravu, kršćansku pedagogiku pljuskati po licu.

Digitized by Google

1) napustio inštituciju *podučitêlja*, te uveo shodniju i dostojniju *privremenih učitelja* [odredba §-a 21. st. šk. zk. izpuštena u n. šk. zk.; sr. § 127. st., a § 120. n. šk. zk. (gl. VII., odn. VIII.)]; što je

2) s obzirom na gl. VI. n. šk. zk. isti zakon odredio, da *dobra konfesijonalna* pučka škola *može nadomjestiti obću* pučku školu (§ 24. st., a § 23. n. šk. zk.; sr. gl. VI. §§-e 98. i 102. n. šk. zk.); što

3) odredjuje jasnije, da valja *pojedine grane stvarne obuke* u nižoj pučkoj školi na temelju čitanka obučavati *kao jedan predmet*, ne zalazeći obširno u pojedinosti tih grana, već predavajući samo „najnuždnije" iz zemljopisa, poviesti, fizike i prirodopisa [§ 54. sl. d)—g) st., a § 50. sl. d) n. šk. zk.]; što je

4) *opetovnu obuku* od 2 godine proširio na 2—3 godine (§ 57. st., a § 53. n. šk. zk.).

Ali i u toj glavi zaostaje u drugu ruku novi škol. zakon za starim; jer

1) *općinski škol. odbor nije više vlastan, osloboditi od polaza svakdanje škole* djecu (na selu), koja su s dobrim uspjehom svršila 4 razreda niže pučke škole (odredba §-a 48. st. šk. zk. izpuštena u n. šk. zk.);

2) *nema* više nikakve *kaznene odredbe proti vlastnikom tvornica*, koji propuštaju, skrbiti se za uškolovanje one djece, koja rade u njihovih tvornicah, a još nisu zadovoljila školskoj dužnosti (odredba §-a 52. al. 3. st. šk. zk. izpuštena u §-u 48. n. šk. zk.);

3) po novom škol. zakonu *uče djeca*, a naročito djeca grč.-izt. vjeroizpoviesti, i to već u 2. i 3. razredu, *preraznovrstna pisma* čitati i pisati: latinicu pisanu i tiskanu, crkv. slovjensko pismo, a k tomu često još i goticu pisanu i tiskanu; osim toga odredjeno je *za djecu grč.-izt. vjeroizpoviesti više vjeroučnih predmeta*, a po tom naravno *i više satova*, nego za katoličku djecu (§ 54. st., a § 50. n. šk. zk.; sr. takodjer „Naučne osnove za niže pučke škole", izdane naredbom vis. zem. vlade od 24./7. 1890. br. 7.258.).

Tako se i u toj glavi ono, u čem se novi škol. zakon odlikuje od staroga, prilično izravnjuje s onim, u čem je gôri od njega. —

III. U III. glavi škol. zakona („O gradjanskoj — višoj pučkoj — školi") *nije novi škol. zakon nimalo bolji od staroga, pače je i gôri.*

Jer istina je, da je u jednu ruku naprednije i shodnije, što su ***mužke više pučke*** škole *razdieljene u škole triju raznovrstnih prak-*

Digitized by Google

tičnih smjerova, te se nastojalo, uvesti i *praktičnije predmete,* nego li bijahu oni po starom škol. zakonu (§ 70. st., a § 66. n. šk. zk.); zatim, što se je prihvatilo načelo, da *ženske više škole* moraju biti *drugčije uredjene, nego mužke* (odredba §-a 71. st. šk. zk. izpuštena u n. šk. zk.). Al u drugu ruku:

1) *predmeti* za mužke škole ipak su toli *mnogobrojni, cilj,* što ga imadu te škole postići, toli je *visoko postavljen,* da će te škole u istinu biti jedva praktičnije i po pravi uzgoj shodnije od predjašnjih gradj. škola (napom. § 70 st., a § 66. n. šk. zk., te § 72. st., a § 68. n. šk. zk.);

2) *ob ustroju ženske više pučke škole zakon nije ništa ni odredio,* već je to prepustio administrativnomu djelovanju vlade (§ 67. n. šk. zk.);*)

---

*) Kako to nije na probit valjanomu kršćanskome uzgoju, što je zakon taj ustroj prepustio administrativi, razabire se jasno iz nekih činjenica, što su u javnost prodrle kod osnivanja i izvadjanja „ženskoga liceja", kojim je „moderna" pedagogija i nas ove dane usrećila. Viećalo se, snovalo se, držalo se anketu za anketom, kako da se dosadašnja viša djevojačka pučka škola, koja se je pokazala očito manjkavom, zamieni nečim boljim, kako da se za žensku mladež stvori nešto praktično, a ujedno da se poskrbi za njenu daljnju naobrazbu.

Pa što se dogodilo? Na dlanu se je u javnosti bilo pokazalo i dokazalo, da je objelodanjena osnova za naumljeni „licej" nepraktična, po ženski uzgoj štetna, da je podobna, usrećiti i nas kobnom, krivom ženskom „emancipacijom", stvoriti i u nas, ili bolje pomnožiti ženski nadriučeni proletarijat; na dlanu se je bilo pokazalo, da dosadašnja viša djevojačka pučka škola ženskoj podava izobilja, pače i preveć teoretična znanja; da bi najbolje bilo, kad se već hoće pružati ženskoj daljnju naobrazbu, proširiti dosadašnju višu školu, dodavši joj jedan, ili makar i dva praktična tečaja, gdje će se moći djevojku uputiti u onaj djelokrug, u kojem joj je jednoč djelovati kao skromnoj i marnoj kućanici: sve se to obćenito i javno u obćinstvu priznavalo, priznavali to i sami članovi ankete i sami zagovaratelji liceja u njoj, kad se o tom slobodno razgovarali izvan ankete. Pa ipak, što se dogodi? Bili smo naprvo na str. 533. ove razprave na koncu druge primjetbe izrazili svoju radost, što se odjelni predstojnik nije dao posve povesti za „odborom za znanstveni smjer": tomu, žali bože, nije posve tako. I milom i silom nadvladali u anketi obziri; nadvladala moderna pedagogija proti zdravomu sudu; nadvladala nekršćanska, nenaravna ženska „emancipacija"; nadvladali nazori i težnje stalne liberalne „družbe", što no ih javnosti predade poglavito „odbor za znanstveni smjer" u

Digitized by Google

3) *nije* u zakonu dovoljno *skrbljeno* za *osposobljivanje učiteljskih sila* više pučke škole [§§ 89. i 90. st., a § 78. n. šk. zk. (gl. IV.)];

4) već smo napomenuli, da u višoj pučkoj školi *ne mora učitelj biti iste vjere*, koje su „djeca školu polazeća"; napokon

6) po zakonu mogu i sada postojati, a i postoje *obospolne više pučke škole.**)

N. B. Šegrtskih škola, zatim mužkih i ženskih obrtnih škola jedva smo se u svojoj razpravi i taknuli, jer o njih ni školski naš zakon ništa ne odredjuje, te imadu ti zavodi svoje po-

---

osnovi za naumljeni „ženski licej". I tako se 10. listopada 1892., dok ovu razpravu dotiskujemo, svečanim načinom otvori sretni taj „licej", u kojem će manje nježna ruka mužkaraca profesora, koji su inače muževi vrstni i svake hvale vriedni, al od kojih nekoji nikad posla ne imadjahu sa ženskim uzgojem u školi, uzgajati nježnu našu žensku mladež; u kojem će profesori srednjih mužkih učilišta da njeguju u ženske ono, što Niemac zove „die zarte, edle Weiblichkeit"; u kojem će se po kalupu naših srednjih škola čitanjem latinskih klasika, ter drugimi predmeti poput prèdmêta mužkih gimnazija, a k tomu uz francuzki još i engleštinom pripravljati buduće „akademijske gradjanke", buduće „slušateljice" medicine, filozofije, jusa i t. d.! To će naš narod za cielo usrećiti! (Sr. onaj izvrstni članak „Žena o ženskom uzgoju", od ugledne majke u „Narodnih Novinah" od 31./7. 1889., što ga navedosmo naprvo na str. 118.—124. ove razprave.)

Najblaži sud, što ga možemo o tom zavodu izreći, jest taj, da su se njegovi začetnici s njime, kako možda i s drugimi svojimi tvorinami, prenaglili.

Al su se u osnivanju i stvaranju toga „liceja" stvaratelji njegovi i u drugoj stvari prenaglili. Još licej ne bijaše ni stvoren, niti bijaše još pravo jasno, što li će od njega da bude: i već se na vrat na nos gradska viša djevojačka škola na prosto ukinula. Tako je velika množina ženske mladeži te škole morala prekinuti daljnje svoje nauke, ne mogavši biti primljena u prenapunjenu samostansku višu djev. školu, a ne hoteći polaziti niti liceja, niti obrtne škole, što porad gubitka jedne ili više škol. godina, što porad ogromnoga troška u liceju, ili porad smjera samoga liceja, što opet s toga, jer se nije ćutila sklonim, svoje dosadašnje nauke u višoj školi zamieniti radom u ženskoj obrtnoj školi.

*) Sr. našu opazku malo prvo na str. 802. o tom, što ženska mladež skupa s dječaci polazi malu realku u Petrinji. Nadalje sr. na str. 136. u opazci napomenutu odredbu vlad. naredbe od 15. srp. 1889. o „Školskom i nastavnom redu" za pučke škole. Taj dakle polazak ženske mladeži u toj realci nije u pravom skladu sa uzgojnimi načeli, koja su vis. vladu u toj naredbi vodila.

Digitized by Google

sebne ustrojne štatute, osnovane na inom osnovu, nego li je onaj, na kom je osnovana pučka i učiteljska škola. Tako smo se i najnovijega fenomena na našem školskom polju, „ženskoga liceja“, samo uz put spomenuli, jedno, što ne spada u red pučkih i učiteljskih škola, (bar ne bi imao spadati), a drugo, što se taj zavod tek začeo i porodio, dok ovu razpravu dotiskujemo. —

IV. U IV. glavi škol. zakona („O preparandijah — učiteljskoj školi“) *imade novi škol. zakon dvie tri prednosti pred starim, al opet još više manjaka, kojimi zaostaje za starim škol. zakonom*, te moramo reći, da ni u toj glavi nije novi škol. zakon po kršćanski uzgoj, po katol. crkvu bolji od staroga, *ako nije još i gori*.

Jer novi škol. zakon ima istina tu prednost:

1) da je dao predjašnjoj preparandiji *shodniji naziv* „učiteljska škola“, (što napokon malo vriedi), te joj shodnije i jasnije označio *dvostruku* obukovnu i uzgojnu *svrhu:* teoretično i praktično obrazovanje budućih učitelja (§ 74 st., a § 69. n. šk. zk.);

2) da je učiteljsku školu proširio *od 3 na 4 godišta*, da tim odmogne predjašnjemu obterećivanju mladeži te škole (§ 77. st., a § 72. n. šk. zk.);

3) da se po njem, te po novom ustr. štatutu za učiteljske škole, u kojem se zakonske odredbe o toj školi pobliže tumače, *veća pažnja obraća praktičnim vježbam,* nego li je to bilo prije god. 1888. [§ 81. sl. b) i § 82. sl. b) st., a § 76. sl. b) i j) i § 77. sl. b) n. šk. zk.; sr. §§-e 16., 23., 26., 33. i 40. st., a §§-e 15., 23., 24., 31. i 39. n. ustr. štat. od 17./7. 1889.];

4) da je u njem posebnom zakonskom odredbom *poskrbljeno za obrazovanje učiteljica ručnoga rada i zabavišta*, koja se odredba „prakticira već odprije u samostanu ss. milosrdnicah“ u Zagrebu (§ 79. n. šk. zk.; sr. „Obrazloženje“ vladino k §-u 81. prvob. osn., a §-u 79. n. šk. zk.); napokon

5) da *pokazuje*, kako se čini, *više počitanja prama crkvi* u tome, što kod učit. osoblja učiteljske škole iza ravnatelja na prvom mjestu napominje vjeroučitelja, a ne tek iza glavnih učitelja, kako je to bilo po starom škol. zakonu (§ 92. st., a § 88. n. šk. zk.).

Al u drugih odredbah svojih novi škol. zakon u toj glavi, naročito kako te odredbe tumači i praktički provodi ustrojni štatut za učit. škole, *nije bolji, pače još je i lošiji za kršćanski uzgoj, i nepravedniji po katol. crkvu, nego je bio stari zakon*, i to u tome:

Digitized by Google

1) što je po novom ustr. štatutu za četiri godišta učit. škole *propisan tolik učevan materijal i tolik broj naukovnih ura*, da se je time malne posve izjalovila ona svrha, za koju je učit. škola novim škol. zakonom na četiri godišta proširena (§§ 15.—29., 31.—45. n. ustr. štat.);

2) što se, kako već rekosmo, *ni novi škol. zakon, kako ni stari, nije dostatno i shodno poskrbio za pripravu i osposobljivanje učitêlja viših pučkih škola* (§§ 89. i 90. st., a §§ 78., 85. i 86. n. šk. zk.);

3) što je novim škol. zakonom *za učit. pripravnike grč.-izt. vjeroizpoviesti više vjeroučnih predmeta odredjeno*, a po dotičnoj vjeroučnoj naukovnoj osnovi za te predmete *i više sedmičnih ura odmjereno, nego za pripravnike katolike* i lat. i izt. obreda, česa po starom škol. zakonu nije bilo (§§ 81. i 82. st., a §§ 76. i 77. n. šk. zk.; zatim nar. zem. vl. od 24./8. 1889., kojom se za učit. pripravnike i pripravnice grč.-izt. vjeroizpoviesti propisuje nauk. osnova za obuku u religiji);

4) što niti novi škol. zakon, niti dot. ustr. štatut *ne propisuje crkv. pojanja, ni učenja i tumačenja crkv. slovj. knjiga* itd. *za učit. pripravnike katolike iztočnoga obreda,* kako to čini za učit. pripravnike grč.-izt. vjeroizpoviesti;

5) što je po napom. naredbi od 24./8. 1889. *i za pripravnice grč.-izt. vjeroizpoviesti propisan isti vjeroučni materijal i isti broj vjeroučnih ura,* kako i za dotične pripravnike, čemu nema ni u samom zakonu oslona;

6) što se po novom ustr. štatutu, kako i po starom, *nauk vjere ne broji medju glavne predmete,* poput hrvatskoga jezika, pedagogike, poseb. metodike i praktičnih vježba, koji su kod klasifikovanja na izpitu zrelosti (dot. na predjašnjem učiteljskom izpitu) poglavito odlučni za odliku (§ 82. al. 2. st. ustr. štat. od 17./7. 1875., a § 89. al. 2. n. ustr. štat. od 17./7. 1889.);

7) što se po novom ustr. štatutu, kako i po starom, *nauk vjere ne pita na učiteljskom izpitu posebnih tečaja za učiteljice zabavišta i ručnoga rada,* niti *nije zastupnik crkvene oblasti* na svjedočbi osposobnici *supodpisan* (§§ 8. i 15. nar. zem. vlade, odjela za bog. i nast. od 20./10. 1877. br. 4797. iz 1876. ob ustroju poseb. teč. za učiteljice ruč. posla u pučkih školah, sa obrazcem „Svjedočbe osposobnice“ na koncu naredbe, sr. sa nar. istoga vladn. odjela od 7./4. 1880. br. 1778., kojom se je za taj tečaj uveo i nauk vjere kao obvezan predmet; zatim §§ 8., 9., 18. i 19. nar.

Digitized by Google

zem. vlade, odjela za bog. i nast. od 19./12. 1878. br. 6937. ob ustroju pos. tečaja za učiteljice zabavištne sa obrazcem „Svjedočbe osposobnice“ na koncu naredbe; nadalje § 139. al. 1. i § 160. al. 2. i 4. n. ustr. štat. sa objema obrazcima „Svjedočbe osposobnice“ za te učiteljice na koncu istoga štatuta);

8) što po istom novom ustr. štatutu na *izpitu zrelosti ne ima mjesta povjereniku crkvene oblasti, niti ovaj ne spada u izpitno povjerenstvo, niti nije supodpisan na svjedočbi zrelosti:* — već izpitu zrelosti predsjeda i za nauk vjere vladin povjerenik, te on sav izpit sam rukovodi, sam odredjuje, koje kandidate valja pitati, iz kojih predmeta, uključivši i nauk vjere, kako dugo valja pojedinoga pitati, kojim redom itd. (§ 84. st., a § 81. n. šk. zk., §§ 71. al. 1., 75., 84. al. 2., 85. i 88. al. 1. i 2. n. ustr. štat., te obrazac „Svjedočbe zrelosti“ na koncu istoga štatuta);

9) što je *novi škol. zakon odredio* ne samo izpit zrelosti na koncu IV. tečaja, već k tomu *još i poseban praktičan učiteljski izpit iza dvogodišnje učiteljske prakse* (§ 84. st., a § 82. n. šk. zk.).

Ovi navedeni, po našem sudu, manjci podobni su, malo ne posve zasjeniti prvo napomenute prednosti novoga škol. zakona u toj glavi. A što je glavno: *ostala je i nova učit. škola na istom bezkonfesijonalnom osnovu,* poput cieloga školstva našega, na kojem je sazdana bila i predjašnja preparandija i osnovano predjašnje školstvo naše od god. 1874. —

V. U V. glavi škol. zakona („O produžnom obrazovanju učiteljah“) *nismo našli nikakovih prednosti, kojimi bi se novi školski zakon u pogledu kršćanskoga uzgoja i prava crkve na školu odlikovao od staroga,* već imade nasuprot koja ta točka, u kojoj *za njim i zaostaje,* i to:

1) *školskom knjižnicom* ne upravlja više učitelj, dotično učiteljski sbor, niti obć. škol. odbor (§ 95. st., a § 91. n. šk. zk.), već je „*vis. vlada* preuzela na se, da će upravu takovih škol. knjižnica sgodno udesiti; ona će izdati *inštrukciju,* kako treba sastaviti takove knjižnice, i kako se treba njimi narod služiti . . .“ (Tako odb. izvjest. dr. Kršnjavi u svom govoru na početku gen. debate sab. od 30. lipnja 1888.), a *kotarska oblast* dužna je, razvidjeti, u kakovu se stanju knjižnica nalazi [§-a 189. točka 1. sl. a) n. šk. zk.];

2) *učiteljske se skupštine* ne obdržavaju više svake godine, već samo *svake treće godine* (§ 96. st., a § 92. n. šk. zk.);

3) s obzirom na VI. gl. n. šk. zk. *morao je* isti zakon u odredbah ob učiteljskih sastancih *na pose napominjati i učitelje kon-*

Digitized by Google

fesijonalnih škola, a ne, poput staroga škol. zakona, staviti ih u istî red sa učitelji privatnih škola (§ 97. st., a § 93. nov. škol. zakona). —

VI. Glavna prednost novoga škol. zakona pred starim u pogledu kršćanskoga uzgoja i prava crkve na školu sastoji napokon u odredbah nove, VI. glave novoga škol. zakona.

I mora se sbilja reći, da je tom glavom novi škol. zakon po kršćanski uzgoj donekle bolji, po katoličku crkvu u neke pravedniji, bar u teoriji, bar na vidik, nego li bijaše stari zakon. Jer:

1) *daje mogućnost podizanju* konfesijonalnih pučkih i autonomnih srbskih pučkih i učiteljskih škola (§ 96. n. šk. zk.);

2) *oprašta* one, što uzdržavaju o svom trošku konfesijonalnu, ili srbsku autonomnu pučku školu, *od plaćanja občinskoga školskoga nameta* (§ 98. al. 1. n. šk. zk.);

3) *dopušta političkim občinam, pružati* novčanu *pripomoć* za uzdržavanje takove škole (§ 98. al. 2. n. šk. zk.);

4) *takova škola,* ako je vrstna, *može,* kako smo već čuli, *nadomještati obću pučku školu* (§ 23. al. 2. n. šk. zk.);

5) takovu školu *smatra* zakon *a priori,* odmah kako je osnovana, a ne tek posebnom dozvolom vlade, *javnom* školom (§ 102. n. šk. zk.);

6) *zem. vlada,* kako je takodjer već naprvo napomenuto, za takovu školu *ne propisuje* školskih knjiga i naukovnih osnova, *ne namješta, ne premješta i ne odpušta* i t. d. učitêlja, *ne rješava* didaktičko-pedagožkih pitanja za otu školu, te *nije* za nju *najviša molba* (§ 294. n. šk. zk., sr. sa §-om 172. st. šk. zk.).

Al sva je ta autonomija, sva je ta samostalnost, sva pogodnost za ote konfesijonalne i srbske autonomne škole samo uvjetna, manje više prividna, više vriedi na papiru, nego u praksi. Jer:

1) već samo *osnovanje* tih škola *visi* podpuno *o dopuštenju,* o privoli vlade, *države* i njenih organa (§ 97. n. šk. zk.);

2) ove se škole moraju malne *u svem podvrči odredbam škol. zakona* za obće pučke i zemaljske učiteljske škole tako, da a) moraju u njih biti isti naukovni predmeti (§ 99. n. šk. zk.), b) učitelji u njih moraju imati isto osposobljenje, kako i učitelji obćih pučkih i zemaljskih učit. škola, te treba vladi prijaviti svako imenovanje učitêlja, da ga odobri (§ 100. n. šk. zk. i § 7 al. 5. n. ustr. štat. za učit. škole), c) učevne knjige u njih moraju imati odobrenje vladino (§ 101. n. šk. zk.), d) odobrene

Digitized by Google

imadu biti od vlade i naukovne osnove konf. i srb. autonom. pučkih, te konf. i srb. auton. učitelj. škola (§ 7. al. 4. istoga štatuta), e) vlada vrši nad timi školami vrhovni nadzor u obsegu vrlo neopredieljenu (§ 103. n. šk. zk.); nadalje

3) *pravo javnosti* imadu te škole samo dotle, *dok vlada sudi*, da odgovaraju zakonskim propisom (§ 102. n. šk. zk.);

4) *vlada* im može ne samo *oduzeti pravo javnosti,* već ih i *zatvoriti* (§ 7. al. 7. i 8. ustr. štat. za učit. škole);

5) *zakon* školski zna *samo za srbske,* a ne za ine konfesijonalne, dakle ni za katoličke, *učiteljske škole* (§ 96. n. šk. zk.);

6) ako ustr. štatut i napominje konfesijonalne *učiteljske* škole u obće, ipak niti ustr. štatut, niti sam zakon *ne govori izrikom o katoličkih,* kako govori izrikom o srbskih auton. pučkih i učiteljskih školah, dakle *pripušta katoličke* konfes. pučke i učiteljske škole *samo uključno* s konfesijonalnimi školami ostalih nesrbskih konfesija (§ 7. al. 2. ustr. štat., te ciela VI. gl. n. šk. zk.); napokon

7) bile te „konfesijonalne" škole kakove mu drago, *one su samo neka iznimka u škol. zakonu, te nisu pučke i učiteljske škole u obće i redovito konfesijonalne,* dakle za katolike katoličke, kako to ne samo sv. crkva, već i svaka zdrava pedagogika, te najuvaženiji pedagozi i katolički i nekatolički pravom zahtievaju; a ipak uzdržava i ove škole katolički narod svojimi žuljevi. Pak i one *konfesijonalne* škole, što ih zakon u teoriji dopušta, *jedva će za katolike biti gdje u praksi ostvarene,* osnovane, a to s ràzlôga, koje smo naveli naprvo, razmatrajući odredbe ove VI. glave, te koje nam ovdje nije treba opetovati.

Tako je dakle sva ta hvaljena susretljivost novoga škol. zakona prama konfesijam, prama katol. crkvi, sva ta prednost toga zakona pred starim škol. zakonom u pogledu kršćanskoga uzgoja i uticaja crkve u školstvo, što ju ova VI. glava u sebi krije, kako već rekosmo, — više prividna, nego sbiljna, više na papiru i to poradi Srbalja u organizam zakona kano silom ugloblјena, na slovo zakona kanoti prilieplјena, nego u životu provediva. —

VII. U VI. glavi staroga, a VII. glavi novoga škol. zakona („O privatnih pučkih školah") *imade novi škol. zakon tu prednost pred starim,* što, u savezu sa VI. gl. n. šk. zk., *ne broji više i konfesijonalne škole u čisto privatne,* već ih stavlja u sredinu medju škole na prosto privatne i medju obće javne škole, kako smo već naprvo rekli.

Digitized by Google

Al novi škol. zakon po našem mnienju u drugih zakon. odredbah ove glave opet i zaostaje za starim zakonom time, što valja putem županijske oblasti, dotično putem gradskoga poglavarstva grada Zagreba i Osieka, a ne više putem županijskoga škol. nadzornika, tražiti od zem. vlade *dozvolu* za takove škole, te joj istim putem *prijaviti* i na odobrenje *predložiti svaku promjenu* glede učitêlja, naučne osnove i školske sgrade takovih škola [§§ 102. sl. f) i 104. st., a §§ 104. sl. f) i 106. n. šk. zk.]; to je dakako u savezu sa novim položajem županijskih škol. nadzornika. —

VIII. U VII. glavi staroga, a VIII. glavi novoga škol. zakona („Ob učiteljih na javnih pučkih školah"), i to:

A) **U 1. skupini** [o namještaju i premještaju (odnosno odpustu) učitêlja javnih pučkih škola] *odlikuje* se istina novi škol. zakon u tom od staroga, što je *ukinuo kaznu lokalnoga maknuća*. Al opet u drugih točkah nikako nije bolji, *pače je još i gȍri od staroga zakona,* i to s toga:

1) što je mjesto lokalnoga maknuća *uveo kaznu premještaja* o vlastitom trošku, *a bez predhodnoga sporazuma sa dotičnom obćinom*, u koju imade učitelj krivac biti premješten; slovo zakona barem ne zna za kakov sporazum sa dot. obćinom, ma da i jest zem. vlada kašnje pokušala, tu odredbu tako tumačiti, da je premještaju učitelja na obćinsku školu taj sporazum nuždan uvjet (§§ 117. i 119. st., a §§ 135. i 139. n. šk. zk.);

2) što se nadalje ni po novom, kako ni po starom škol. zakonu ne broji medju uvjete definitivnoga namještaja učitêlja, *da učitelj za katoličku djecu bude takodjer dobar i revan katolik*, iskreno odan svetoj crkvi, ili barem, da od crkvene oblasti nema proti dotičnomu učitelju, koga se hoće namjestiti na školu, što ju polaze katolička djeca, nikakova prigovora u pogledu njegova religijoznomoralnoga, kršćanskoga ponašanja; isto se tako ne traži, *da učitelj katolik imade od svoga biskupa posebnu duhovnu ovlast* („missio canonica"), da uzmogne katoličku djecu prama potrebi naučati nauk religije, da uzmogne duhovnika podpomagati, odnosno i zastupati u tumačenju kršćanskoga nauka (§ 110. st., a § 117. n. šk. zk.);

3) zaostaje novi škol. zakon za starim i u tom, što *namjestnih učitelja* (suplenata) *ne postavlja, ne premješta i ne odpušta više župan. škol. nadzornik*, kako je to bilo po starom škol. zakonu, *niti ne postavlja više isti nadzornik učiteljskoga osoblja ručnoga rada i neobligatnih predmeta*, kako je to činio po staroj naredbi od 4. listopada

Digitized by Google

1875. br. 4566. „O namještanju učiteljskoga osoblja na pučkih školah“; već po novom škol. zakonu čini to za niže pučke škole *županijska oblast*, dot. *gradsko poglavarstvo*, a za više pučke škole *zem. vlada* na predlog župan. oblasti, dotično grad. poglavarstva; no i ta je promjena u savezu sa promienjenim položajem županijskih škol. nadzornika (§ 112. st., a § 113. n. šk. zk., sr. sa §-om 22. nar. zem. vl. od 4. listopada 1875. br. 4566.);

4) zaostaje novi škol. zakon za starim i u tom, što *ne predlaže više župan. škol. nadzornik zem. vladi* za imenovanje učitêlja *zemaljskih pučkih škola, već ih vlada neposredno imenuje*, što je opet prama novomu položaju župan. škol. nadzornika; pak i učitelje na obćinskih nižih pučkih školah *može vlada*, ako drži shodnim, *imenovati i mimo trojnoga predloga obćin. škol. odbora*, što po starom škol. zakonu nije bilo moguće (§§ 113. i 114. st., a § 111. n. šk. zk.).

Tako dakle i u ovih odredbah ove skupine novi škol. zakon puno više steže samostalnost strukovnih škol. organa, kako i samostalnost obćinske škol. uprave, više krnji uticaj obćine, dakle i porodice i crkve u imenovanje pučkih učitelja, nego li je to činio stari škol. zakon: i u *tome je novi škol. zakon lošiji od staroga.*

B) **U 3. skupini** (o karnostnostnom postupku proti učiteljem) *novi škol. zakon puno zaostaje za starim, jer je i pučko školstvo i pučko učiteljstvo još više podvrgao političkoj oblasti, nego je to bilo po starom škol. zakonu.* Jer, — ne gledeći na to, da nit novi, nit stari škol. zakon u karnostnom postupku proti učitelju katoličke djece ni malo ne pita za sud crkvene oblasti, niti se na nju ne osvrće, niti ne traži njena mnienja o ponašanju obtuženika učitelja, — po novom škol. zakonu:

1) *o kazni ukora* ne odlučuje više župan. škol. odbor, niti je ne izvršuje putem župan. škol. nadzornika, već je *ukor vlastna podieliti* učitelju *kotarska*, dakle politička *oblast* [§§ 118. i 171. sl. b) st., a § 137. n. šk. zk.];

2) ostale kazne, (osim opomene i ukora), *ne spadaju*, kako prije, *jedino u djelokrug zemaljske vlade*, već i županijske oblasti i karnostnoga povjerenstva upravnoga odbora županije, t. j. političke oblasti (§ 118. st., a § 138. n. šk. zk.).

Istina je, da je novi školski zakon *točnije označio karnostni postupak* proti učitelju, nego li je to bio učinio stari zakon (§§ 120.—112 st., a §§ 140.—148. n. šk. zk.); istina je, da je odredio, te *proti opomeni*, danoj učitelju po mjest. škol. nadzorniku, *nema pravnoga lieka* (§ 118. st., a § 136. al. 2. n. šk. zk.), te bi time

Digitized by Google

novi škol. zakon bio u tih odredbah vrstniji od staroga: al je on učiteljstvo i školu pučku više podvrgao polit. oblasti, nego li je to bilo po starom zakonu, *a time je svakako gȍri od staroga.*

C) **U 4. skupini** (o dužnostih učitêlja kao orguljaša, dot. pojca) *novi je škol. zakon*, kako ga tumači novija *naredba vis. zem. vlade* od 15. srpnja 1889, br. 6798. („Školski i nast. red"), *po katoličku crkvu puno neprijazniji, po kršćanski uzgoj katoličke mladeži puno lošiji od staroga škol. zakona,* kako ga je u toj stvari tumačila *predjašnja naredba vis. zem. vlade* od 14. srp. 1875. br. 2947. („Škol. i nast. red"). Jer:

1) nova naredba *puno više steže sudjelovanje katoličkoga učitelja pri crkvenih obredih,* na pose pri blagoslovu kuća na bogojavljenje i dr. sl.;

2) u toj naredbi *odredjuje svjetovna oblast dužnosti učiteljeve* u stvari, koja spada *u djelokrug crkvene oblasti, a bez predhodnoga dogovora s tom oblasti,* i tim samovlastno, pa za to protupravno zasiže u djelokrug crkvene oblasti; napokon

3) *puno više pripušta* učiteljem *grčko-iztočne vjeroizpoviesti* sudjelovati pri crkvenih obredih, *nego* li učiteljem *katoličke* vjeroizpoviesti i lat. i grčkoga obreda (vidi dot. naredbe).

D) *Najviše se razlikuju* odredbe ove glave novoga škol. zakona od dotičnih odredaba staroga zakona **u 5. i 6. skupini** (o berivih i obskrbi učitêlja i njihovih udova i sirota). Da li je u toj skupini novi škol. zakon bolji od staroga po materijalni položaj pučkoga učiteljstva, a time i po uzgojno djelovanje toga učiteljstva? *Jedva da je bolji.* Jer istina je, da se *novi škol. zakon odlikuje od staroga tim:*

1) što ni najmanja temeljna plaća svakoga pravoga učitelja *nije izpod 400 for.,* dočim je prije bila i 350 for. (§ 126. st., a § 119. n. šk. zk.);

2) što je novi škol. zakon *i privremenim učiteljem* opredielio *priličnu plaću* od 350 for., veću od predjašnje prosječne plaće podučitêlja (§ 127. st., a § 120. n. šk. zk.);

3) što je jednim i drugim opredielio *u ime stanarine stalnu svotu* (100 for.), a ne, kako prije, postotke (15%) od plaće (§ 131. st., a §§ 119. i 120. n. šk. zk.);

4) što je *za učiteljstvo ciele zemlje uveo jedan ter isti plaćevni sustav,* po kojem se plaća svim jednomjerno povećava tečajem službovnih godina, te je tim prestalo predjašnje nevoljno stanje, da je i u Krajini i u provincijalu bilo vrlo mučno, dostati se višega plaćevnoga razreda poradi premalenoga postotka viših razreda;

Digitized by Google

5) što je *za kvinkvenale odredio priličnu stalnu svotu* (od 50, odn. 60 for., a ne, kako prije, postotke (10%) temeljne plaće (§ 136. st., a § 130. n. šk. zk.);

6) što se po njem za polučenje *petgodišnjega doplatka uračunavaju i dvie godine privremenoga* službovanja (§ 133. n. šk. zk.), *a za podpunu mirovinu* ne samo da se računaju godine, probavljene u privremenoj službi, *već se mogu* po okolnostih *uračunati i godine, probavljene u namjestnoj službi,* ako je dotičnik bio redovito osposobljen (§ 140. st., a 154. al. 1. i 3. n. šk. zk.);

7) što je *učitelje učiteljskih škola* i glede mirovine i obskrbe *izjednačio* s učiteljskim osobljem *srednjih škola* (§ 129. st., a §§ 123. i 158. n. šk. zk.);

8) što je *učiteljem vježbaonica veću*, pače razmjerno i *preveliku plaću* (700 for., 150 for. stanarine, a 60 for. kvinkvenala) *dopitao* (§§ 123. i 130. n. šk. zk.);

9) što je odredio *mjestne doplatke* u priličnom iznosu od 60 do 300 for. (§ 122. n. šk. zk.);

10) što *udate učiteljice izključuje* od učiteljske službe (§ 152. n. šk. zk.); napokon

11) što je *odredio povoljnije i točnije ustanove o mirovini* i učitelja i njihovih udova i sirota (§§ 141. i 142. st., a §§ 154. 156., 157., 159.—169. n. šk. zk.).

Pa da vis. sabor nije usvojio *40-godišnjega službovanja* za podpunu mirovinu, već po predlogu naprvo napom. članova sab. odbora *30 godina*, ili najviše *35 godina*; za tim, da je temeljnu plaću odmjerio *sa 500 for.*, ili bar, kako se u napom. odboru predlagalo, *sa 450 for.*: nema dvojbe, *da bi onda učitelji po novom škol. zakonu od god. 1888. materijalno prilično obezbiedjeni bili, barem puno bolje obskrbljeni, nego po starom škol. zakonu od god. 1874., dot. po kraj. škol. propisih od god. 1871., odn. po kraj. zakonu od god. 1880.*

Al toga sabor prihvatio nije, kako se i u drugih sličnih stvarih nije dosta obazreo na pravedne želje pučkoga učiteljstva. Pa za to moramo reći, da *novi škol. zakon pogledom na ostale odredbe ove skupine* malo ne *isto toliko zaostaje za starim škol. zakonom*, koliko se u napomenutih odredbah od njega odlikuje. Jer:

1) nije novi zakon školski shodno uradio, što je *ukinuo plaćevne razrede* (§ 126. st., a § 119. n. šk. zk.), budući da je tim okrnjio obćinsku autonomiju; to je i s toga neshodno, što ovako i bogata i siromašna obćina jednako plaća svoje učitelje, premda nije niti broj

Digitized by Google

djece svakdje jednak, niti su težkoće za učitelja u svakoj obćini jednake: valjalo je dakle ostaviti plaćevne razrede, al tako, da bude najniži razred 500 for., najviši 700 for. god. plaće; a k tomu ne bi smjeli biti onako neznatni postotci viših razreda, pa ne bi učitelj učitelju zavidjao na plaći, jer bi svaki, i onaj najnižega plać. razreda, bio dostatno obskrbljen;

2) *400 for. temeljne plaće* svakako je *premalo*, manje od prosječne plaće za cielu zemlju, a po gotovo manje od prosječne plaće za stari provincijal (§ 126. st., a § 119. n. šk. zk.); trebalo je odrediti temeljnu god. plaću od 500, ili barem 450 for.;

3) *kvinkvenale* nije se smjelo *ograničiti* na stalan broj (7), već su imali teći, dokle god učitelj služiti može i hoće (§ 136. al. 1. st., a § 130. n. šk. zk.); a još bi pravednije bilo, da se je mjesto kvinkvenala ustanovilo anale, ili bar bienale po 10, odnosno 20 forinta, ili da se je posve napustio kvinkvenalni sustav, te odredili plaćevni razredi od 600—800 for. godišnje plaće;

4) *iznos*, kojim sadašnja plaća *nadmašuje* plaću, ustanovljenu novim škol. zakonom, *nije trebalo uračunavati u kvinkvenalne doplatke*, kako se po starom škol. zakonu i nije uračunavao (§ 136. al. 2. st., a § 132. n. šk. zk.);

5) nasuprot valjalo je *mjestne doplatke uračunati u mirovinu* (§ 122. n. šk. zk.); a isto tako i *stanarinu*, bar onim, kojim je to dekretom zajamčeno bilo (§ 139. st., a 155. n. šk. zk.);

6) no najgore je, što je novi škol. zakon *vrieme službovanja* za postignuće podpune mirovine *od 30 god. raztegnuo na 40 godina* (§ 140. st., a § 150. n. šk. zk.): tu će mirovinu od 100 učitelja doživjeti jedva 4—5; valjalo je odrediti 30, ili najviše 35 godina.

Tako dakle ovi nabrojeni manjci, a poimence 40 godina službe, pa premalena temeljna godišnja plaća malo ne posve zasjenjuju one blagodati, što ih je novi škol. zakon učiteljstvu donio ostalimi liepimi ustanovami o mirovini i ob obskrbi njihovih udova i sirota. A jerbo biedno materijalno stanje učitelja zlo utiče i u njegovo uzgojno djelovanje u školi, s toga *jedva da je novi škol. zakon i u toj skupini ove glave po kršćanski uzgoj bolji od staroga.*

Sabravši dakle cielu tu glavu u jedno, moramo reći, *da je novi škol. zakon u cieloj toj glavi*, na pose, što je sužio uticaj obćine, porodice i crkve u školstvo, *po vjeru i crkvu*, *po kršćanski uzgoj gòri od predjašnjega škol. zakona.* —

Digitized by Google

IX. U VIII. glavi staroga, a IX. novoga škol. zakona („Ob upravi pučkih školah") *imade opet novi školski zakon nekolike male prednosti pred starim, al puno više još zaostaje u toj glavi novi škol. zakon za starim.*

Naprvo smo na početku ovoga II. poglavja (na str. 43.—46.) pokazali, da je stari škol. zakon pučku i učiteljsku školu od crkve malo ne posve otrgnuo; da crkvu u školu pripušta samo kano po milosti, koliko se naime državi svidja; da je, usvojivši atejistični princip državne svemoći, državnoga samogospodstva, crkvu od škol. uprave i škol. nadzora posve izključio, a svu upravu školsku i sav nadzor školski predao državi; pokazali smo, da po tom principu škol. zakon postavlja *državu jedinom neograničenom gospodaricom u svih javnih pučkih školah*, i glede osposobljivanja, namještanja itd. učiteljstva, i glede propisivanja polazka, metode, knjiga itd.; da odredjuje smjer i duh obuke i uzgoja; pokazali smo, da država malo ne sav taj uticaj vrši *i nad školami konfesijonalnimi i privatnimi;* pokazali smo, da je ono nešta samostalnosti glede vjerske obuke, što je država crkvi pripustila u 4. odsjeku ote glave „O crkvenoj upravi", samo na vidik neka samostalna crkvena uprava, a da crkva nije pravo samostalna niti što je kršćanske vjerske obuke, niti što je kršćanskoga uzgoja, niti što je namještanja vjeroučitêlja itd., jer da i §§ istoga 4. odsjeka, pa i drugi §§ zakona, i sav bezkonfesijonalni osnov i duh toga zakona onu tako zvanu samostalnost, koja se crkvi u 1. paragrafu toga odsjeka zajamčuje, malne posve iluzornom čine. Riečju: *pokazali smo, da je po škol. zakonu od god. 1874. država (*vlada i sabor*) zauzela u školstvu ono mjesto, koje po pravu pripada crkvi, a crkvi se pripušta onaj po prilici podredjeni uticaj u školstvo, koji bi po pravu imao biti djelokrug države u školstvu.*

No sve to ostalo je u bitnosti i u novom škol. zakonu od god. 1888. nepromienjeno, jer se njim nije htjelo postaviti školstvo na druge, nove temelje, nego li je bilo do god. 1888.; a već smo u VI. glavi vidjeli, da ni po toj glavi nema crkva podpune samostalnosti u svom školskom djelovanju ni glede tako zvanih „konfesijonalnih" škola ote VI. glave, već da je i tu država napokon vrhovna školska oblast, kojoj je i u tih školah sve podčinjeno.

Dakle ova IX. glava novoga škol. zakona još manje, nego ikoja druga, zadovoljuje zahtjevom kršćanskoga uzgoja i svetim pravom katoličke crkve na školu. Upravo su odredbe ove glave na-

Digitized by Google

ročito uzrok, *za što cieli novi škol. zakon i kraj nove VI. glave nije puno bolji po kršćanski uzgoj, pravedniji po prava katoličke crkve na školu,* nego li je bio škol. zakon od god. 1874.; a ono, što bi se moglo reći, da je u njem glede toga bolje, *to je samo na papiru, to je samo prividno takovo.*

A sada saberimo u kratko pojedine one točke, u kojih se ova glava novoga škol. zakona razlikuje od dotične glave staroga zakona.

A) U 1. **odsjeku** („Ob obćinskoj upravi") bit će *novi škol. zakon donekle bolji od staroga,* što:

1) po njem spada u obćinski školski odbor i *mjestni liečnik* [§ 147. st., a § 175. sl. d) n. šk. zk.];

2) što odredjuje, da valja u taj odbor birati što više *roditêlja one djece,* koja školu polaze [§ 147. sl. d) st., a § 175. sl. e) n. šk. zk.);

3) što je dušobrižnik i onda članom odbora, ako je u školi barem *10* (a ne kao prije 20) *djece* njegove konfesije [§ 147. b) st., a § 175. b) n. šk. zk.].

No u drugih točkah *nije novi škol. zakon ni malo bolji od staroga, već daleko više zaostaje za starim,* naime:

1) *župnika,* ako on nije slučajno predsjednik obćinskoga škol. odbora, meće novi škol. zakon na mjesto *iza načelnika* (§ 149. st., a § 178. n. šk. zk.);

2) *mjestnoga škol. nadzornika* više ne *predlaže* višoj oblasti na potvrdu školski odbor, već *kotarska,* dakle politička *oblast* (§ 153. st., a § 183. n. šk. zk.);

3) niti stari, niti novi škol. zakon ne ište od *mjest. škol. nadzornika,* da bude *dobar kršćanin,* ili bar u obće *ćudoredna, krepostna života,* već samo da bude čovjek inteligentan i prijatelj školi, kao da to dostaje (isti § st., i n. šk. zk.);

4) niti stari, niti novi škol. zakon ne kazuje, kako bi to i sama zdrava pamet kazivat morala, da je školi redovito i bez imenovanja *nadzornikom dotični župnik* djece, koja školu polaze (isti § st. i n. šk. zk.);

5) obćinski se odbor ne obraća više na županijski (podžupan.) škol. odbor u drugoj molbi, *da traži lieka nedostatkom* u školstvu, ako im sam ne može doskočiti, već se u tome obraća *na kotarsku oblast* [§ 154. sl. b) st., a § 184. sl. b) n. šk. zk.);

6) obćinskom škol. *blagajnom* i *zakladom* školskom ne *upravlja* više obćinski škol. odbor, već obćinsko *poglavarstvo,* a upravu nad-

Digitized by Google

zire, te izpituje dotične račune *kotarska oblast* (§§ 35. i 154. sl. c) st., a § 38. i §-a 189. točka 8. n. šk. zk.);

7) mjestni škol. nadzornik ne priobćuje više *opažene u školi manjke u didakt.-pedag. pravcu* po okolnostih župan. škol. nadzorniku, već *županijskoj*, dakle političkoj *oblasti* [§ 154. sl. f) st., a § 184. sl. d) n. šk. zk.); napokon, što smo već i napomenuli,

8) vlada može *učitelja imenovati i mimo trojnoga predloga* obćinskoga škol. odbora [§§ 154. sl. a) i 113. st., a §§ 184. sl. a) i 111. n. šk. zk.].

U svem tom umanjio je novi škol. zakon obćinsku autonomiju u škol. upravi, podvrgao školu još više polit. oblasti, sužio djelokrug obćin. škol. odbora, a po njem sužio i djelokrug porodice i crkve u škol. upravi. Pa za to držimo, da je u tom odsjeku ob obćinskoj škol. upravi *novi škol. zakon po kršćanski uzgoj i po uticaj crkve u školu lošiji od staroga.*

B) **U 2. odsjeku** ove glave n. šk. zk. („O kotarskoj upravi") *novi zakon školski po gotovo zaostaje za starim.* Ove uprave u starom škol. zakonu nije ni bilo, *te je u novom škol. zakonu na kotarsku,* dakle političku *oblast prenesen velik dio važnih škol. poslova,* koji su prije pripadali strukovnim upravnim organom: župan. škol. nadzorniku i župan. (podžupan.) škol. odboru; time je opet novi škol. zakon pučko školstvo još više podvrgao, i to neposredno, političkoj oblasti ne samo glede stvari vanjskih, već i glede nutarnjih stvari škole, još više ga oteo strukovnome pedagožkomu nadzoru, nanoseći tim ujedno i štetu relig.-moral. uzgoju i slobodi crkve (§ 189. n. šk. zk.).

C) **U 3. odsjeku** („O županijskoj upravi") vidi se osobito jasno, *da je novi škol. zakon pučko školstvo, što je najviše mogao, podvrgao vlasti političkoj,* podvrgao njenu neposrednu uticaju, a na štetu uzgoju, na štetu nuždnome uticaju obćine, porodice i crkve u školsku upravu. Jer:

1) *bitno je promienjen položaj županijskoga škol. nadzornika,* dočim su *ukinuta* bivša *samostalna* župan. škol. *nadzorničtva,* te je župan. škol. nadzornik dodieljen župan. političkoj oblasti kao urednik, kao organ, kao izvjestitelj i radnik te oblasti, njojzi podpuno podvržen, a ne više ravnopravan, niti više vladi neposredno podčinjen, kao prije (§§ 159. i 161. st., a §§ 192. i 196. n. šk. zk.);

2) *bitno je sužen, pače ukinut djelokrug župan. (podžupan.) škol. odbora,* te je tomu odboru mjesto mjerodajnoga, odlučnoga uticaja,

Digitized by Google

što ga je imao po starom škol. zakonu, podieljen samo savjetan značaj (§§ 164.—174. st., a §§ 198.—201. n. šk. zk.);

3) *veći dio poslova, koji su najmjerodajniji* po upravu pučkoga školstva, te koji su do god. 1888., odn. do god. 1886., pripadali župan. škol. nadzorniku i župan. (podžupan.) škol. odboru, *prenesen* je po novom škol. zakonu na političke oblasti: na kotarsku i županijsku oblast, te na upravni odbor županije, kojih oblasti po starom škol. zakonu nije bilo u škol. upravi kao posebnih škol. oblasti (§§ 161. i 171. st., a §§ 189., 191., 196. i 199. n. šk. zk.); napokon

4) nada sve jasno pokazuje, da je novi škol. zakon u tom odsjeku i u cieloj toj glavi prama crkvi neprijazniji od staroga škol. zakona, *što je svećenstvu oduzeo i mogućnost, da obnaša*, makar i u ime države, *službu županijskoga škol. nadzornika*, dočim je odredio, da se oti nadzornici ne imadu više uzimati takodjer iz krugova izvan pučkoga učiteljstva, makar da je dotičnik i najveći vještak školski, i najizkusniji pedagog, makar da je i strukovnjak u pučkome školstvu, već *jedino iz kruga pučkoga učiteljstva* (§ 159. st., a § 193. n. šk. zk.).

Ova posljednja, crkvi očito neprijazna zakonska odredba u savezu s ostalimi napomenutimi odredbami čini, *da je i u tom odsjeku ove glave novi škol. zakon po kršćanski uzgoj lošiji, po crkvu neprijazniji i nepravedniji, nego li je bio stari škol. zakon.*

D) **U 4.** se **odsjeku** ove glave n. šk. zk. („O zemaljskoj upravi“) *novi škol. zakon odlikuje istina od staroga time, što* (po §-u 204. n. šk. zk.) *zemalj. vlada,* kako već naprvo kod VI. glave n. šk. zk. u tom resumé-u iztakosmo, *glede konfesijonalnih i srbskih autonomnih škola ne utiče onako samosvojno i upravice* u rješavanje didaktično-pedagogičkih i disciplinarnih pitanja, u propisivanje naučnih osnova i školskih knjiga, u imenovanje učitêlja, kako to čini glede obćih pučkih škola; što za te škole nije najviša molba u svih školskih poslovih, kako je to za obće pučke škole: ali u drugu ruku dopituje zakon zem. vladi ipak i glede tih konfesijonalnih škola pravo vrhovnoga nadzora [§ 204. sl. e) n. šk. zk.], a po VI. glavi toga zakona treba da i u tih školah budu i učitelji i naukovne osnove i školske knjige i samo osnovanje i uzdržavanje škole i *cjelokupno djelovanje školsko od zem. vlade odobreno i potvrdjeno*, t. j. *od nje odvisno*; riečju: i te škole odvise podpuno od zemalj. vlade, *jesu po tom u istinu posve u rukuh države.*

Digitized by Google

Al glede zemaljske uprave novi je škol. zakon još i u drugom pogledu *lošiji po kršćanski uzgoj*, nego je bio stari, naime, što je po novom škol. zakonu postojali *zemaljski škol. odbor* sa točno opredieljenim ustrojem i djelokrugom, — na koji je odbor zemaljska vlada u školskoj upravi bila, bar po zakonu, vezana, da sasluša njegovo mnienje, — *jednostavno ukinut*, te je u zakonu samo obećano, da će se ustrojiti „stalan *savjetujući* sbor" *za svekoliko školstvo*, a ne samo za pučko (§§ 177.—184. st., a § 205. n. šk. zk.).

Da i glede 5. **odsjeka** („O crkvenoj upravi") *novi škol. zakon nije ni u čem po kršćanski uzgoj bolji, a po crkvu pravedniji od staroga*, pokazali smo već naprvo na početku ovoga resumé-a.

Mi smo evo svoje sravnjivanje novoga školskoga zakona našega od god. 1888. sa starim od god. 1874. u pogledu kršćanskoga uzgoja i prava crkve katoličke na školstvo kraju priveli, pa držimo, da možemo na koncu ovoga II. poglavja svoje razprave podpunim pravom kao rezultat svoga sravnjivanja opetovati sud onaj, što smo ga tečajem ove razprave danom prilikom opet i opet izrekli: **novi je škol. zakon po kršćanski uzgoj istina u neke bolji, po crkvu katoličku u neke pravedniji, prijazniji, poimence u VI. svojoj glavi: ali i to je s veće strane samo na vidik, na papiru, a ne u praksi.** A kako znamo iz saborskih razprava, nije stvarateljem novoga škol. zakona s prvine ni na kraju pameti bilo, da stvore zakon, po katoličku crkvu pravedniji, kršćanskome uzgoju prijazniji, nego je bio stari škol. zakon od god. 1874.; pače bilo se je bojati, da će novi škol. zakon biti još pogubniji po vjeru i crkvu. *Da je zakon ipak izpao bar ovakov, kakov jest, znamo, da ide glavna zasluga hvale vriedno nastojanje zastupnika Srbalja na saboru*, jer su se oni, boreći se za svoju vjeroizpoviest, time i nehotice borili i za katoličku crkvu, t. j. za zajednički i nam i njim kršćanski princip i kršćanski osnov i duh u pučkome školstvu.

Da li se tečajem odborskih i saborskih razprava o tom zakonu nije moglo još i više izposlovati za vjeru i crkvu, da su se kojom srećom kršćanski elementi, i katolički i srbski, u saboru složili, da li je ta sloga bila provediva, te da li su oni, na koje je to spadalo, osbiljno i pokušali, tu slogu stvoriti, ili da li su bar katolički saborski zastupnici, i drugi, koji su bili na to po službi

Digitized by Google

svojoj zvani, sve upotriebili, da izvojšte školski zakon, koji je po kršćanski uzgoj i po katoličku crkvu povoljniji od predjašnjega: — o svem tom reći nam je svoju u III. poglavju, na koje sada prelazimo, da njime zaključimo svoju razpravu. Tu ćemo takodjer nastojati, da pokažemo, što nam valja činiti u buduće, dok je taj novi škol. zakon još u krepósti, a što onda, kad se bude opet radilo, da se promieni, ili izmieni drugim školskim zakonom, budući da svakako i glede toga zakona valja ona stara: „omnia mutantur".

Digitized by Google

III. POGLAVJE.

Katolički saborski zastupnici godine 1888.

Ako i jest ovo poglavje obsegom svojim prama druga dva poglavja, naročito prama obsežnome predjašnjemu, razmjerno vrlo maleno, ipak držimo ovu zaključnu razpravicu vriednom, da ju kao posebno, konačno poglavje uvrstimo u cielu razpravu: budući da je ona kanoti praktički posljedak ciele razprave; budući da nam ona kazuje, kakov nauk sliedi iz ove razprave za nas katolike, za naše buduće djelovanje na polju pučkoga školstva; budući da nam kazuje, kakovu nam je korist crpati iz dosadašnjih pojava na tom polju od godine 1874., pa sve do danas.

Razdielit ćemo ovo svoje konačno razmatranje na tri diela: to jest, odgovorit nam je na ova tri pitanja:

1) *Što su katolički saborski zastupnici mogli i morali učiniti na našem saboru godine 1888. za saborskih razprava ob osnovi novoga školskoga zakona, da opet natrag dobijemo konfesijonalnu pučku školu?*

2) *Što su sbilja učinili?* i

3) *Što nam valja u buduće činiti?*

Što su katolički zastupnici saborski mogli i morali učiniti godine 1888., da izvojšte konfesijonalnu pučku i učiteljsku školu?

Prošle su evo četiri godine, što se je na hrv.-slav.-dalm. saboru bila započela razprava o preinaci školskoga zakona od god. 1874., dotično ob unifikaciji toga zakona za stari provincijalni dio zemlje sa školskimi propisi za postojalu Krajinu od godina 1871. i 1880., pošto su oba ova područja zemlje u svem drugom bila već ujedinjena.

Digitized by Google

Ako smo naprvo na koncu I., a na početku II. poglavja (na str. 40. i 41.) rekli, da se je pravom bilo bojati, te će se kod preustrojstva pučkoga školstva „*i kod nas odbaciti još ono malo religijoznih*, da tako velimo, *prikrpina i ostanaka*, što je“ (predjašnji) „školski zakon još pridržao, neka bude zakon školski *u podpunom sjaju liberalnosti svoje* i neka se konsekvencije antireligijozne u duhu zakona posve provedu“: mislili smo medju drugim na one buru prieteće glasove, što se slušahu u jednom dielu našega pučkoga učiteljstva još dosta dugo prije odpočetih saborskih razprava o preinaci školskoga zakona, na pose u I. obćoj skupštini „Saveza hrv. učiteljskih družtava“ u Zagrebu dne 14. i 15. rujna 1886., na kojoj se je čulo i *izjava i izraza* upravo *uvredljivih po crkvu i porugljivih po svetinje katoličke*, a da dotične govornike nije nitko na red pozvao, već je skupština te izjave i izraze uz pljeskanje primila. (Vidi stenograf. izvješće o razpravah ote skupštine u „Napredku“ od god. 1886. br. 33.). Pa kada s više strane tim glasovom, koliko znamo, nije nitko javno protuslovio; pače kad su samu tu skupštinu službene novine upravo obsipale pune pregršti pohvalami, i učiteljstvu naročito čestitale, što se je riešilo nekadašnjega nadzora „diletantah“ („Nar. Nov.“ 1886. br. 233.): moralo se je svako katoličko srce pobojati, da će se iz reorganizacije pučkoga školstva pomoliti školski zakon, po vjeru i crkvu puno pogibeljniji, vjeri i crkvi puno protivniji, nego li bijaše doondašnji.

No spomenuli smo na navedenom mjestu i to, da je tečaj i konac saborskih razprava od god. 1888. ob osnovi novoga škol. zakona iznio dva baš nenadana fakta: 1) da se je *revizija, preinaka i unifikacija* škol. zakona od god. 1874., dot. krajiških škol. propisa od god. 1871. i 1880. *svršila po katoličku stvar povoljnije*, nego se je s početka nadalo i nadati moglo; a 2) da se je svršila s veće strane zaslugom i sudjelovanjem stranke, koja nije nimalo imala namjere, zauzimati se za katoličku stvar: *sudjelovanjem i zaslugom srbskoga saborskoga kluba.*

Mi već i znamo, kako se je to sbilo, da su Srbi pripomogli, te je školski zakon izpao manje neprijazan katoličkoj crkvi, nego se je očekivalo. Pravoslavni „Srbi“ prosvjedovahu proti bezkonfesijonalnomu školstvu od god. 1874., odn. od god. 1871., pa sve neprestano do god. 1888., što na crkvenom svom kongresu, što u posebnih žalbah i predstavkah, to na kr. zem. vladu, to na predjašnju kraj. zem. upr. oblasti, te tražahu žilavo, da im se za njihovu djecu opet vrate njihove autonomne „*vjeroizpovjedne*“ srbske škole, kako su ih imali

Digitized by Google

prije god. 1871., posve slobodno rukovodjene i upravljane crkvom, a ne državom, tražahu to na osnovu raznih podieljenih im povlastica itd. Najposlie ponoviše te zahtjeve tik pred saborskimi razpravami o preinaci škol. zakona, i to ponajprije poznatim nam već „*Memorandumom*“ srb. sab. kluba od 5. prosinca (23. studenoga) 1887., predanim preuzv. banu istoga dana, a onda takodjer već poznatom nam „*Predstavkom*“ „Pravoslavnoga crkveno-narodno-školskoga Saveta“ u Karlovcih od 26. (14.) travnja 1888., podnesenom vis. saboru našemu dne 18. svibnja i. g.

Upirući se na te dvie spomenice, naročito na „Memorandum“, mogahu se onda srbski saborski zastupnici u saborskom odboru god. 1888. odvažno i uspješno boriti za autonomne svoje vjeroizpovjedne škole, a proti predloženoj s prvine osnovi novoga škol. zakona, koja ne bje ni najmanje izpunila njihovih zahtjeva, već stajaše na osnovu skroz bezkonfesijonalnome, kako i predjašnji škol. zakon. Pa su se srbski zastupnici bili s prvine postavili na tlo, u kršćanskome, u crkvenome pogledu prilično izpravno.

Al eto počeše u svojih zahtjevih na jednoč vladi popuštati, dobivši nekoje koncesije, naročito oto obećanje, da će se u škol. zakon uvrstiti posebna nova, iznimna glava o srbskih autonomnih školah.

Napustili su pako svoje prvotno, posve crkveno stanovište poglavito s toga, što su mislili: bolje je i nešta dobiti, nego ništa, videći, gdje su u svojih zahtjevih osamljeni, *a od katoličkih zastupnika*, *žali bože*, *nepoduprti*, i tako preslabi, da izvojšte sve ono, što je „Memorandum“ i „Predstavka“ tražila u pogledu konfesijonalnih škola.

Tako su u školskom zakonu neke pomanje zakonske odredbe promienjene nešta na bolje po konfesije, te se poimence u novi školski zakon uvrstila posebna VI. glava o konfesijonalnih i srbskih autonomnih školah, pošto je pok. zagrebski nadbiskup kardinal Mihalović privatnim putom sklonuo bio zastupnike zem. vlade, da su izposlovali, te se odredbe ove glave protegnule na sve konfesije, dakle i na katoličku.

No nema nikakove sumnje, da smo mogli dobiti školski zakon ne samo pravoslavnim „Srbom“, već i nam katolikom, u obće konfesijam, crkvi, te kršćanskome uzgoju još puno prijazniji, nego li je zakon od god. 1888.; mogli smo dobiti pravu konfesijonalnu školu, kao školu redovitu, javnu, javnimi sredstvi uzdržavanu; ili bar bolju,

Digitized by Google

nego li ju imamo po tom zakonu; ili makar samo iznimnu, al u podpunom smislu konfesijonalnu školu; mogli smo to dobiti, *da su oni htjeli tu misao osbiljno prihvatiti i toga zahtjeva ne napustiti, koji su bili u prvom redu na to pozvani*: a to su **katolički zastupnici u našem saboru**, naročito oni **ststališa svećeničkoga**.

A što su imali učiniti katolički zastupnici?

1. Ponajprije valjalo im je prije saborskih razprava *točno i skroz temeljito proučiti školsko pitanje.* Valjalo je dobro proučiti poviest katoličkoga školstva u ova zadnja dva stoljeća po svem katoličkom svietu, a u nas na pose još od vremena Marije Terezije, pače još i od prije, pa sve do danas, da jasno spoznadu, kakova se posvuda odlučna borba vodi proti crkvi na polju pučkoga školstva. Preobilna gradiva pružale bi im one izjave o zahtjevih katoličke crkve na pučku školu, o načelih katoličke crkve glede odnošaja crkve prama školi, koje smo i mi naprvo kod VI. glave novoga škol. zakona diljem iznieli, a naročito izjave sv. Stolice o tom pitanju, u kojih bi izjavah naišli na mnogobrojnija još svjedočanstva crkvenih sabora o pravu katol. crkve na školu i o njenom odnošaju prama školi.

Tu bi bili lako razabrali, koja su to ona nepromjenljiva načela ob uzgoju i obuci mladeži u školi, što ih je katolička crkva vazda naučala; bili bi lako uvidjeli, kako je znamenita i kako je skroz nuždna po kršćansku naobrazbu mladeži škola strogo konfesijonalna, poimence pučka; bili bi se osvjedočili, kako se crkva već od više decenija upravo orijaški bori za najvažniju po crkvu i po družtvo ljudsko svetinju; bili bi spoznali, kamo smjera današnja liberalna pedagogika i današnje liberalno školstvo; bili bi spoznali kobno ono vrelo, od kuda potječu navale prötivnîka crkve na kršćansku školu: potajnu ložu slobodno-zidarsku.

2. Zatim je trebalo podpuno proučiti i predjašnji naš školski zakon od god. 1874., poimence, kako je nastao, kakov mu je osnov, princip i duh; onda taj zakon sravniti sa predloženom saboru osnovom novoga škol. zakona. To bi im bilo pokazalo, u koliko je škol. zakon od god. 1874. protivan duhu i pravu sv. crkve, a u koliko je nova osnova u tom pogledu bilo bolja, bilo göra od predjašnjega zakona. Tim bi im bilo jasno, kakova je smjera i duha naše školstvo, naš školski sustav od god. 1874., pa do god. 1888.

Ne valja reći, da nije za to bilo vremena i sgode. Dugo prije saborskih razprava pronošahu se razni kobni glasovi, naročito po liberalnom dielu našega učiteljstva ob unifikaciji postojećih

Digitized by Google

školskih zakona, o reorganizaciji našega školstva; pripravljahu se na tu reorganizaciju revno i dugo protivnici crkve, pripravljahu se pomno pravoslavni „Srbi“. Ako to stoji truda, treba znati, da je dužnost svakoga onoga, koji kani narod u saboru zastupati, sve sile svoje uložiti, da uzmogne interese narodnje, a naročito interese vjerske i školske, podpuno proučiti i u saboru dostojno zastupati.

3. No oko još jedne velevažne stvari trebalo je pred saborskimi razpravami i za samih razprava nastojati katoličkim zastupnikom: *da gledaju, ne bi li se složili sa srbskimi zastupnici, da učine s njimi kompromis u tome, kako bi sjedinjenimi silami odrješito i uztrajno radili za javnu, redovitu konfesijonalnu pučku školu, da zadobiju katolici katoličku, a pravoslavni pravoslavnu pučku školu.* Pisac imao je prilike, za saborskih razprava govoriti o toj slozi, o tom sporazumku sa uvažavanim članom srbskoga saborskoga kluba, koji mu je otvoreno izjavio, da bi takov sporazumak bio i nuždan i koristan. Tä o stvari, glede koje smo i mi i pravoslavni složni, više manje na istom stanovištu, o konfesijonalnoj kršćanskoj školi, trebalo je, da se slože svi kršćanski elementi u saboru, na pose oni, što po zvanju zastupaju kršćansku stvar, kako bi zajedničkimi silami očuvali kršćanski osnov naobrazbi kršćanske naše mladeži u školi. Tako su i drugdje katolici radili, a rade i sada, kako se n. pr. složiše katolici njemačkoga centruma sa protestanti, koji su još pozitivni kršćani, i to baš u školskom pitanju. Eno, čitali smo naprvo kod VI. glave škol. zakona, kod izjava katoličkih zastupnika u pruskom saboru (na str. 292. i sl.), gdje se s vodjom katoličkoga centruma, sa slavnim drom. Windthorstom, uz bok bori protestantski zastupnik dr. Brüel za konfesijonalni škol. zakon. *Bezkonfesijonalne škole nisu samo na štetu crkvi katoličkoj u našoj domovini, već svakoj kršćanskoj konfesiji, pače svakoj pozitivnoj religiji, a na propast svoj mladeži, svemu družtvu.*

Da je bilo toga sporazumka sa „Srbi“, — a nemoguć nije bio — dobili bismo posvema drugi škol. zakon, ili bar posve druge vrsti „konfesijonalne“ škole, makar i kao iznimku, nego li su one, što ih daje VI. glava novoga škol. zakona, — ili bi vlada bila prinuždena, potegnuti predloženu osnovu bezkonfes. škol. zakona natrag, bila bi moralno pobjedila kršćanska misao i kršćanska sviest na polju pučkoga školstva: takova pako moralna pobjeda najbolje je jamstvo, da će ona stvar, što ju ta misao sadržaje, i izvana pobjediti; jer ideje su jače od sile i vanjskih protivnih joj prilika.

Digitized by Google

Da taj uspjeh, što bi ga takov sporazumak sa sobom donio, nije umišljen, neosnovan, to ćemo lako uviditi, bacimo li pogled na broj zastupnika saborskih tekom prošle saborske perijode, što pripadahu srbskome klubu i stališu svećeničkomu, bilo katoličkomu, bilo pravoslavnomu. Ukupno bilo je za saborske perijode od god. 1887.—1892. članova saborskih, (t. j., koji su imali pravo glasovati): katoličkih prelata virilista 5, pravoslavna 2; narodnih zastupnika katoličkih svećenika 8, pravoslavnih 6; ostalih članova srbskoga saborskoga kluba preko 20; skupa dakle moglo se je i moralo u stvari konfesijonalne škole složiti preko 40 saborskih članova. A pošto nema dvojbe, da je medju saborskimi članovi bilo i svjetovnjâka kätolîka, koji bi bili pristali uz toli uzvišenu i svetu stvar, kakova je uzpostava konfesijonalne škole, — mi bar držimo vjerojatnim, da bi ih bilo blizu 20, — *to bi se za tu stvar bilo složilo vjerojatno i preko 60 saborskih članova.* To istina nije absolutna većina, budući da je svih saborskih članova bilo po pravu 160, al svakako je to već preko trećine; a tako častan sbor muževa, i što je broja i što je odlike, ne može nijedna vlada umalovažavati i oglušiti se na njihove složne i pravedne zahtjeve. —

No recimo, da takov sporazumak sa „Srbi" nije bio nikako moguć, da je sve nastojanje katoličkih zastupnika oko sjedinjenja i sporazumka ostalo jalovo: e pa dobro; ipak bi se bili morali bar katolički zastupnici složiti, da odrješito i uztrajno traže, neka se bezkonfesijonalni škol. zakon *s temelja* promieni i postavi na osnov skroz konfesijonalan; morali se složiti, da svimi silami i dopuštenimi sredstvi uztraže konfesijonalnu školu natrag, ili da bar nastoje toliko postići u tom pravcu, koliko je moguće, a ne gledati u tome na nikakov klubski zaključak, na nikakov ljudski obzir, već na dobro crkve i omladine katoličke, makar ostali i posve osamljeni.

A što bi time bili postigli? Ako ništa drugo, a ono bar to, da su radili po svom uvjerenju, da su najuzvišenijim načinom radili za dobro i crkve i države; bili bi postigli to, da bi se bila to više budila u katoličkom puku sviest, da naše škole nisu onakove, kakove crkva želi, da nam treba konfesijonalnih škola; bili bi postigli to, da bi se i sama vis. vlada zamislila u tu stvar, te se ne bi jamačno usudila, u provadjanju škol. zakona na bezkonfes. putu dalje kročiti.

Jest istina, koju premalo uvažavamo, da nijedna javna muževna izjava, nijedna javna otvorena obrana sv. crkve i njenih sve-

Digitized by Google

tinja ne može ostati bez uspjeha, ma da se taj uspjeh odmah vidljivo i ne ukazuje. Vriedi i tu ona Apoštolova: „Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit.“ (I. Cor. 3, 6.). Da su belgijski, njemački, austrijski, tirolski i drugi katolici gledali samo na časovit uspjeh u borbi za katoličku školu, bili bi tu borbu odmah s početka napustili. Al evo, borahu se i bore se i sada već kroz 10, 20 i više godina, a na vidik bez uspjeha, a bore se ipak uztrajno, muževno. Velim *na vidik*: jer Belžani napokon ipak pobjediše, bar dieloma, a tako u naše dane i Tirolci, izvojevavši škol. zakon, po crkvu bar prilično dobar; pak i u Austriji i Njemačkoj nije pobjeda kätolîka daleka, kako svi znaci kazuju.

Tako su dakle morali da urade katolički saborski zastupnici naši godine 1888. gledom na konfesijonalnu školu.

Sada da odgovorimo na drugo pitanje.

II.

Što su katolički zastupnici saborski sbilja učinili god. 1888., da dobijemo konfesijonalnu školu?

Jesu li katolički saborski zastupnici, bar svećenici, onako uradili prije saborskih razprava o novom škol. zakonu od god. 1888., i tečajem samih razprava, kako smo u prvoj točki pokazali, da su i morali i mogli raditi? Žali bože, moramo odgovoriti, *da nisu.*

1. Od svih saborskih članova, koji su tečajem prošlih razprava ob osnovi novoga škol. zakona uticali u te razprave, bilo u saborskom odboru, bilo u samom saboru, *jedan je jedini govorio proti osnovu i sustavu,* na kojem stoji školski zakon od god. 1874., dotično predložena onda zak. osnova nov. škol. zakona od godine 1888.: a to je bio zastupnik Makso L o n č a r e v i ć, u čem zaslužuje svaku hvalu. Al ni on nije toga osnova, toga sustava bezkonfesijonalnoga u podpunom, u pravom svjetlu prikazao, nije se postavio na stanovište *čisto konfesijonalne škole:* on je i nehotice, sravnjujući državu s otcem, a crkvu s majkom škole, priznao vrhovnu vlast države u školi. Pa ma da znamo, da nije tom prispodom htio izreći absolutnu samovlast države u školi, već ju izrikom zabacio, ipak nije dosta jasno i odrješito iztaknuo *temeljnu istinu* katoličke pedagogike, da crkvi pripada mnogo veći uticaj u školu, mnogo veće i prečije pravo na školu, na pose na pučku, nego li državi, da *crkvi pripada vrhovni nadzor nad cjelokupnim pučkim školstvom;* nije izrikom zahtievao strogo katoličku školu. Što je u tome

Digitized by Google

rekao ob upravi pučkih škola, bilo je manje više uzgredne naravi. Nekako kao da se bojimo, zahtievati školu *strogo katoličku*, koja po naravnom i Božjem zakonu, po ljudskom i historijskom pravu pripada nam katolikom, pripada crkvi katoličkoj, crkvi, kojoj naša Hrvatska imade napokon zahvaliti sav svoj kulturni napredak, i u moralnom i u materijalnom pogledu; ili kao da ni sami ne shvaćamo podpuno jasno svoga položaja u školskom pitanju.

No sve jedno; kamo sreće, da su katolički zastupnici bar sa zast. Lončarevićem svi bili istih načela i s njime se složili!

2. Drugi zastupnik, dr. Marko Lončarić, imao je na početku odborskih razprava kao odbornik istina toliko srca, da je posve čedno zapitao preuzv. bana: „Je li vlada iskala od duhovnih stolova za ovu osnovu zakona votum informativum?“ Pa kad mu je ban odgovorio: „Nije; jer vlada nije imala na umu mienjati, niti je promienila načela zakona od god. 1874. . . .“, — kao da je zakon od god. 1874. izradjen u sporazumku sa crkvom, ili kao da se crkva sa načeli toga zakona slaže! — primetnu dr. Lončarić još jedno, po našem sudu ne posve *shodno* pitanje: „Nisu li katolički ordinarijati sami podnieli svoje mnienje?“, — kao da toga g. odbornik nije i sam znao! — A kad mu je ban i na to odgovorio: „Nisu“, nije se on tekom svih razprava i odborskih i saborskih o toj osnovi ni riečcom više taknuo bezkonfesijonalnih načela, protucrkvenoga stanovišta toga zakona i osnove novoga škol. zakona.

3. Opet drugi jedan zastupnik, katolički svećenik, bio se je već *pripravio,* kako za stalno znamo, *da u saboru besjedi proti bezkonfesijonalnomu načelu* škol. zakona, dot. osnove novoga škol. zakona: a kad tamo, u klubskoj sjednici njegove stranke zaključilo se, da te besjede nema reći; a on, pokoravajući se tomu zaključku, ostavio gotovu već saborsku besjedu u džepu, mjesto da je makar iz kluba izstupio, kad mu klub ni toliko slobode ne dade, da kao svećenik i zastupnik brani sveta prava crkve svoje. Rada bismo znati: čemu onda svećenik i sjedi u saboru, kad mu nije slobodno braniti ono, što mu je prva dužnost braniti? Za puko glasovanje po tudjoj komandi za cielo nije treba, da se svećenik dade u sabor birati.

4. Opet su neki od katol. svećenika, kao n. pr. dr. Vučetić, u saborskom odboru prigovarali ovoj i onoj točki predložene osnove u stvarih crkvenoga nadzora i dr. sl.: al sve su to bile stvari manje više uzgredne, sve je to bilo samo kano uz put; samoga načela bezkonfesijonalnoga, načela državne premoći u školi nijedan

Digitized by Google

nije pobijao, osim zast. Lončarevića, a i taj, kako već rekosmo, niti posve shodno, niti odrješito, niti dosta jasno.

5. I neki su zastupnici svjetovnjaci, katolici, jedne i druge opozicijonalne stranke prigovarali predloženoj osnovi u načelu, kao n. pr. dr. Franjo Marković. Al ako i priznati moramo, da je dr. Marković u mnogom pogledu dobro i izpravno govorio, da je pravom spočitnuo osnovi, što nije izradjena u sporazumku sa crkvenom oblasti: ipak su svi ti prigovori bili naravi više političke, ipak se ni on nije postavio na stanovište strogo konfesijonalne škole, kako toga nije ni mogao po cielom smjeru svoga govora, uznoseći njime predjašnji škol. zakon od god. 1874. kao remekdjelo, dočim je ipak i predjašnjemu zakonu jednako, ako ne i više još, kako i novomu, osnov i princip *bezkonfesijonalan.*

Zast. je Pisačić takodjer spočitnuo i predjašnjemu i novomu škol. zakonu, dot. osnovi toga zakona, *da je jedan i drugi crkvi neprijazan*, „da se je nekim načinom, premda finim riešiti hotio župnika (nadzornika)...“ : al i ove prigovore spomenuo je g. zastupnik više mimogredce, a nije ni on odrješito stao na stanovište čisto konfesijonalne škole, ni on nije odlučno pobijao načela državne premoći u školi. —

Ovako dakle nisu ni sami katolički saborski zastupnici, pa ni svećenici, u jednu ruku posve na čistu bili gledom na ono, u čem je i jedan i drugi škol. naš zakon protivan kršćanskim načelom, duhu katoličke crkve, jer nisu dostatno shvaćali znamenitosti i potrebe konfesijonalne škole; a u drugu ruku ni sami nisu bili dosta neodvisni i odvažni, da otvoreno stanu na branik katoličke škole i da na njem uztraju. Lako je s toga razumjeti, da se katolički zastupnici saborski nisu ni htjeli, a uz napomenute obstojnosti nisu se ni mogli sporazumjeti i složiti sa „Srbi“, da zajednički i složno te uztrajno zahtievaju konfesijonalne pučke škole, katolici svoje katoličke, a pravoslavni Srbi svoje srbske pravoslavne škole, kao škole javne, redovite; u takovih prilikah dakako da ovakov nada sve koristan, te jednim i drugim potrebit kompromis nije bio izvediv, da i nije bilo zapreka kod Srbalja.

6. No jedno može, ako ne posve opravdati, a ono bar donekle izvinuti mlako i nesložno djelovanje katoličkih zastupnika saborskih, na pose katoličkih svećenika, u tom pitanju: a to je upravo *protivno onome, što je najviše sokolilo srbske zastupnike*, da su odvažno tražili svoje konfesijonalne škole, i što ih je moglo i moralo poticati da od toga zahtjeva svoga ne popuste ni za dlaku. Srbe sokolila

Digitized by Google

je odrješita i muževna rieč „Predstavke“ srb. pravosl. škol. „Saveta“, Srbi se u borbi za konf. škole upirali na jasne i točno odredjene zahtjeve svoga „Memoranduma“. — A što je moglo katoličke zastupnike sokoliti u borbi za konf. škole? na što su se oni u tom pogledu mogli opirati? Zar na upit dra. Lončarića: „Nisu li katolički ordinarijati sami podnieli svoje mnienje?“, te na kratak, po nas ne baš utješljiv odgovor preuzv. bana: „Nisu“?

God. 1874. bio je barem mitropolita naše crkvene pokrajine ustao u sab. odboru i u samom saboru, da otvoreno izjavi svoje nezadovoljstvo sa predloženom onda osnovom škol. zakona; onda su bar neki, premda vrlo malobrojni svećenici muževno i uztrajno stali na stanovište škole strogo konfesijonalne, te jasno pobijali protucrkveno načelo osnove.

A god. 1888.? — Znamo iz posve pouzdana vrela, da se je pred saborskimi razpravami i mislilo i radilo o zajedničkoj predstavci našega episkopata na vis. sabor u pitanju katoličke pučke škole: al stvar je zapela, zakasnila; gdje? Žali bože baš u središtu crkvene naše pokrajine. A za što? Bit će opet i tu kriva stara naša nevolja: nesloga, nesporazumak, nesretne političke i druge razlike. Nevriedi li tu ona Mt. 13, 25.? i opet ona Lk. 16, 8.?

Ako smo god. 1874. propustili, revnije se i složnije boriti proti bezkonfes. osnovi škol. zakona, jesmo li se iza 14 godina bolje organizovali, sporazumjeli i složili, da, spoznavši stanovište, što nam ga valja zauzeti u pučkom školstvu, stanemo na branik osvećenih prava katoličke crkve na školstvo, na branik konfesijonalne, katoličke škole? To se je moglo, to se je moralo od nas očekivati. Zar smo mogli, zar smo se smjeli zadovoljiti s onakovom iznimnom i prividno „konfesijonalnom“ pučkom i učiteljskom školom, kakovu dopušta VI. glava novoga škol. zakona od god. 1888.?

Ide dakle, žali bože, još većim pravom na djelovanje, na rad katoličkih zastupnika u saboru od god. 1888. ono, što je „Kat. List“ god. 1874. u br. 39. (24./9.) iza dovršenih sab. razprava o škol. zakonu napisao ob ondašnjem postupku svećenstva u saboru. Piše isti list:

„ . . . . . Mi hotimice ovdje prepuštamo govoriti o našem prečastnom episkopatu. Neznajući naime razlogâ, za što se nisu skupili i izdali zajedničku izjavu, nemožemo ništa drugo reći van žaliti, da se to nije moglo učiniti. Preuzvišeni g. nadbiskup zagrebački Josip Mihalović izjavio je u saboru, da osnove neprima

Digitized by Google

za podlogu specialne debate, a presvietli g. biskup **Ivan Kralj** glasovao je proti osnovi."

A pošto je list ocienio besjede pojedinih govornika svećenika u debati, naime gg. **Vučetića**, **Lehpamera**, **Šuškovića**, **Račkoga**, koji su govorili proti osnovi, te **Jagića**, **Broza** i **Odžića**, koji su govorili manje više za nju, zaključuje tužno, al posve istinito: „Tako valja priznati, da se ni svećenici nisu htjeli složno i čvrsto zauzeti za vjerski značaj škole, a niti za to, da se katoličkoj omladini dovoljno osjegura katolički uzgoj. Jedan je drugoga pobijao, pa i od samih borioca za vjersku školu svaki je skoro stojao osamljen. Tako se neda djelovati, nit nemože uspjeti. *Mi smo osvjedočeni, kad bi već u generalnoj debati bili makar sami svećenici stojali složno i odvažno, da bi ako ne više, a to sjegurno ono bili postigli, da se nadzor crkvene oblasti protegne i na školske knjige.* A da se je to postiglo, onda bi barem indirektno bilo zajamčeno, da ni učitelj nesmije ništa naučati, što bi bilo na uštrb vjeri. *Nevelimo nipošto, da bi to bio non plus ultra naših želja,* ali bi ipak svećenstvo moglo biti manje nezadovoljno, nego-li sada jest i ima razloga biti. Zakoni se neizdavaju da ostanu na papiru, nego da se uvedu u život. Najbolji i najuspješniji jest onaj zakon, koj ne samo odgovara pravoj potrebi, već i nahodi dovoljno faktora svomu oživotvorenju. Neima dvojbe, da bi se zakon o pučkoj školi mnogo laglje i sretnije izveo, kad bi svećenstvo s njim bilo zadovoljno. *Za to je naše osvjedočenje, da bi naši svećenici na saboru izveli bili djelo baš patriotično,* da su svojom čvrstoćom i slogom osnovu okrenuli makar samo za ono malo k smjeru konfesionalnom."

„ . . . . . *Mi smo hotjeli ovdje samo pokazati, kamo se dolazi neslogom, da od sada budemo oprezniji i složniji.* Duh vremena neprija Kristovoj vjeri u obće, a katoličku crkvu napose ruži i progoni. Taj duh je duboko segnuo i u naš narod. Koliko imamo naobraženih laika, koji su pripravni javno izpoviedati svoju kršćansku i katoličku vjeru riečju i činom? Nije-li to dovoljna ponuka da budemo na oprezu i da radimo? Treba ravno, da svaki za sebe revno radi, al to još nije dosta: treba raditi s drugimi u savezu i slozi." —

Ovako je bilo god. 1874., a god. 1888. bilo je i göre.

Nije onda čudo, da su „**Narodne Novine**" smjele za saborskih razprava o školskom zakonu god. 1888. u uvodnom članku „Razprava o pučkoj školi" od 2./7. br. 150. uztvrditi: „ . . . Oriovački zastupnik" (Makso Lončarević) „misli, da kao svećenik mora

Digitized by Google

ovu osnovu zakona odkloniti, za to, što je ona izradjena i predložena bez sporazuma sa crkvenim oblastima. *Kad bi se ovoj osnovi zakona imalo sa stanovišta crkvenoga išta prigovoriti, mi smo uvjereni, da bi to bile crkvene oblasti i učinile.* Kad bi zastupnik oriovački sam sa toga stanovišta imao proti osnovi zakona ikakva prigovora, on ga takodjer jamačno nebi zatajio ....“

Isto tako smio je isti list još prije toga u uvodnom članku: „Poderano pletivo“ od 1./6. br. 125. i. g., polemizujući proti „Obzoru“, i udarajući na sab. govor dra. Markovića, pisati: „.... Što se tiče dvojice rimokatoličkih svećenikah,“ (u sab. odboru) „oni su uz sve poštovanje svoga episkopata mirnom sviešću mogli glasovati za to, da se predložena osnova zakona primi za podlogu specijalne razprave; jer katolički episkopat znao je isto tako kao i srbski crkveno-školski savjet, da se radi o novoj osnovi zakona za pučke škole i za učiteljišta, pa kako je tim povodom srbski crkveno-školski savjet u posebnoj, na sabor upravljenoj predstavci izrazio svoje želje i formulovao svoje zahtjeve, *isto je tako mogo i katolički episkopat priobčiti saboru, ako je imao razloga željeti, da se sa stanovišta crkvenoga koja ustanova zakona od g. 1874. preinači. Što to katolički episkopat nije učinio, to se može uzeti jamačno samo za dokaz, (?) da je on sa zakonom od g. 1874., koliko se njegove ustanove tiču interesah crkvenih i vjerskih, zadovoljan i da je ujedno uvjeren, da će sve odnosne ustanove nepromienjene prieći u novi zakon.*“

Nije onda čudo, da su u tom ili u sličnom smislu govorili i branioci osnove novoga škol. zakona tečajem saborskih razprava u samom saboru. Tako zast. Pavić, polemizujući u generalnoj debati o toj osnovi dne 2. srp. 1888. proti pristašam umjerene opozicije (dru. Markoviću), koji su osnovi medju ostalim i to bili spotaknuli, što nije izradjena i predložena u sporazumku sa crkvenimi oblastmi, reče medju drugim, da bi sabor sam kopao grob svojoj samosvojnosti, kad bi bio u svom razpravljanju o školskom zakonu vezan na odluku koje korporacije, što stoji izvan sabora (to jest konzistorija), kad bi s njom dogovarao i tako dielio pravo odlučivanja. (Gosp. zastupnik stoji na stanovištu, da je u školskih stvarih jedina država zakonita oblast. O. p.).

„Nije mi“, veli, „ni na kraj pameti tvrdnja, da kod gradjenja školske osnove ne bi trebalo čuti,“ (Ništa više? O. p.) „što misle konsistoriji i školski savjet. Taj glas treba da se čuje u saboru. ..... Ali ta mnienja sabor, ako će da čuva svoju samostalnost i

Digitized by Google

samosvojnost, ne smije da prima od korporacijah, koje su izvan njega, nego od pripadnikah tih korporacijah, koji su u njem, koji su njegovi članovi ...." (Taj gospodin ima čudan pojam ob ugledu i vlasti katol. crkve u školskih pitanjih! O. p.)

Onda nastavlja: „Kad se je g. 1874. školski zakon u saboru razpravljao, doista se tada vrhovni duhovni naš pastir katolički muževno i iskreno ovdje, gdje je tome mjesto, pred licem sabora s vjerskih skrupulah izjavio protiv osnove." (S kakovim uspjehom? O. p.). „Još je tada jedan pripadnik zagrebačke konsistorije ustao protiv osnove, braneći svom žestinom iskrena osvjedočenja prava crkve svoje, što ih je dobila na upravu školah. I, visoki sabore, čudna li pojava! Taj odvažni branilac prava svoje crkve sjedi evo tu medju nama na ovoj strani, a po koji od onih što ga pobijahu, pripadaju danas eno onoj stranci, s koje se podižu glasovi, da treba liepo složki s konsistorijama ići."

„*Ako danas na našoj strani gospoda već ne zapodievaju iznovice onako žestoku borbu kao g. 1874., posvjedočuju tiem, da su vjerni sljedbenici one Kristove zapoviedi: daj bogu, što je božje, a caru, što je carevo.*" (Veleučeni gospodin pokazuje ovim stavkom neoprostivo neznanje, ili se drzko našalio sa svetinjami. Ovako zlorabiti rieči božanskoga Spasitelja proti samoj crkvi, jest u sebi za cielo bogomrzka blasfemija. Što bo drugo hoće g. zastupnik da potvrdi navedenimi riečmi Kristovimi, van samovlast državnu u školi, koja izključuje svaki samosvojni uticaj crkve u školu, u školsku upravu? Što drugo, ako ne *bezbožni* princip, po kojem je i crkva, kao družtvo, samo inštitut, in ultima linea državi podvržen? Pa uz to da i katolički svećenik po predmnjevi govornikovoj pristane? Tä bio bi pravi Juda, izdajica vjere i crkve. O. p.). „God. 1874. gospoda su s pravima, što ih je crkva njihova" (Govornik govori o crkvi, kojoj i on pripada, kao o stvari, koja spada na nekoga trećega, za koju se njega nije više brigati, nego za koji god, njemu tudji inštitut. O. p.) „stoljetnim običajem i privilegijama" (Zar samo običajem i privilegijama? O. p.) „dobila na upravu školsku, stajali napram zakonskoj tek osnovi, a danas već stoje napram onom novomu zakonu, od sabora stvorenu, od kralja sankcijoniranu, i napram *zakonu, za koji je desetgodišnja praksa pokazala, da je bio neosnovan (?) onaj njihov strah po moral i crkvu štetnih posljedicah,* koje bi mogle u povodu njegovu nastati."

„U ovu novu zak. osnovu pako nije ušao nijedan §., nijedna nova odredba, s koje bi mogućnost takovih odredabah bila vjero-

Digitized by Google

jatnija, a otvorilo se u njoj prostranije polje konfesijonalnim školam, za koje gospoda 1874. vojevahu." (Ne vojevahu za takove, kakove daje iznimna VI. glava n. šk. zk. O. p.)

„Prigovara se, zašto vlada sa svoje strane, gradeći ovu osnovu, nije radila složno i u sporazumu s konsistorijama. Ja mislim, da je ona u oči onoga školskoga zakona, koji je od svoje predšastnice primila, manje na to bila zvana, nego li vezana ...."

(„Nar. Nov." 1888. br. 151.).

I saborski izvjestitelj osnove novoga škol. zakona od god. 1888., dr. Iso Kršnjavi, scienio je, da ga ponašanje katoličkih saborskih članova u razpravi o novom škol. zakonu ovlašćuje, te je na koncu generalne sab. debate ob osnovi istoga škol. zakona dne 3. srp. 1888. smio uztvrditi, uzvraćajući zast. Paviću, *da su duhovne oblasti zadovoljne* ne sa škol. zakonom od god. 1874., već *sa osnovom novoga škol. zakona.* „Visoki sabore!" reče, „Jučer se je i g. zastupnik vilićselski" (Pavić) „dodirnuo ove stvari." (O kojoj je govorio zast. Lončarević, za što naime nije osnova izradjena i predložena u sporazumu sa crkvenimi oblastmi. O. p.) „Da je on reflektirao na govor gosp. Lončarevića, ja može biti ne bi morao danas to spominjati, ali g. zastupnik vilićselski takodjer nije, čini mi se, pravo shvatio, *zašto da danas ni jedan od svećenikah* neprotuslovi ovoj osnovi i zašto danas ne ima onih boriocah u saboru, koji su se g. 1874. i tadanjoj osnovi protivili." (Jednostavno za to ne, što osim jednog jedincatoga i osim virilista nisu god. 1888., hvala poznatim obstojnostim, imali sreću sjediti u saboru. O. p.)

„Vis. sabore! Način sporazumka može biti raznovrstan. Sporazumak može biti predhodan, a može biti i konkludentnim činom dokazan. *Ako se nije tražio sporazumak predhodan, to je svakako sporazumak postignut već tim, (?) da su dva odlična člana katoličke i dva člana grčko-iztočne crkve sudjelovala kod sastavljanja ove osnove, kako je iz odbora proizašla.* Oni su pojedince živo uticali u razprave kad se je stvarala ova osnova." (Zar su ta dva katolička svećenika kao sab. zastupnici ili kao odbornici, službeni predstavnici ili zastupnici koje crkvene oblasti, ili čak ciele katoličke crkve? O. p.)

„Ova osnova znamenito se razlikuje upravo u pitanju konfesijonalnih školah od zakona dosada postojećega, a može se reći, da je osim težnje da bude ujedinjena Krajina sa provincijalom, baš ta misao o konfesionalnoj školi jedan od glavnih pokretačah, zašto je novi školski zakon ovomu saboru predložen." (U prvobitno predlo-

Digitized by Google

ženoj osnovi nije bilo traga kakovoj posebnoj glavi o konfes. školah. A znamo, koliko je trebalo „Srbom" napora, bar na vidik, da se je ta iznimna glava u osnovu uvrstila. O. p.)

„Ako dakle zastupnici svećenici sudjelujući kod ove zak. osnove priznavaju, da je dobra i bolja u pogledu konfesijonalnih školah nego dosadanja;" (Niesmo ni jednoga katoličkoga svećenika zastupnika tadanjega sabora čuli, da je to javno izrikom priznao, a znamo jednog, koji je proti toj osnovi govorio, a drugoga, koji je htio, a nije smio proti njoj govoriti. O. p.) *„ako borioci, koji su bili proti zakonu od g. 1874., ovdje pako danas nisu, prem bi imali kao viriliste pravo tu biti,"* (Zar su ti borioci od god. 1874. sami viriliste, ili takovi, koji su i god. 1888. imali pravo govoriti u saboru? O. p.) *„onda tim* ne kažu, da su zadovoljni sa plodovi zakona od g. 1874., kojega su pobijali, nego *dokazuju,* (?) *da su zadovoljni* sa ovom *zak. osnovom,* kojom se daje veći djelokrug konfesijonalnim školam, da se u tih granicah razvijati mogu." (Ne valja zaboraviti, da je drugo sab. zastupnici svećenici hrvatski, pa ma bili i viriliste, a drugo katolička crkva, koja ni u Hrvatskoj i Slavoniji nije kakova pomjestna autokefalna vjerska sljedba. O. p.) („Nar. Nov." 1888. br. 152.).

Bi li svi ovi branioci novoga škol. zakona imali, ne velim pravoga razloga, (jer toga nisu imali, kako smo pokazali), nego povoda i izlike, uztvrditi, da su crkvene katoličke oblasti, da je katolička crkva zadovoljna sa školskim našim zakonom od god. 1874., ili barem sa novim od god. 1888., — da se katolički sab. članovi, zastupnici saborski, ili barem katolički svećenici nisu za saborskih razprava o novom škol. zakonu god. 1888., pak i prije njih, onako hladno i neodvažno ponieli u obrani svetih prava kat. crkve na školu, kako se u istinu jesu ponieli? Za cielo, da ne bi. — Evo dakle, gdje je bila i god. 1874. i god. 1888. pogreška.

Dao Bog, te nam prošle saborske razprave, i od god. 1874. i od god. 1888., budu živom naukom, da nam budu moćnim poticalom, e bi u buduće izbjegli onomu, u čem smo do sada pogriešili, a popravili i revnije nadoknadili ono, što smo propustili! A kako da to u buduće bude? To nam konačno valja još pokazati odgovorom na treće pitanje, na koje nakanismo odgovoriti u ovom poglavju.

Digitized by Google

III.

Što nam valja u buduće činiti na polju pučkoga školstva, da izvojštimo katoličku konfesijonalnu pučku i učiteljsku školu?

„Historia est magistra vitae“ — „Poviest je učiteljica života“. — *Poviest školstva prošlih dvaju decenija*, pače *i prošlih dvaju stoljeća* uči nas, što nam valja u buduće raditi na školskom polju: valja da ono popravimo, nadoknadimo, što smo do sada propustili; a onda još bolje se za budućnost pripraviti.

1. Ponajprije nam je ono činiti, bar u buduće, što smo u I. točki ovoga poglavja označili, da su imali katolički saborski zastupnici učiniti prije prošlih saborskih školskih razprava, da se na nje priprave. *Proučavati nam valja što bolje i što točnije načela sv. crkve o pučkom školstvu, te prava njena na školu.* Ta nas načela, ta prava jasno uče katolički pedagozi, od kojih smo glasovitije naveli naprvo u VI. glavi n. šk. zk. Ta načela i ta prava upoznajemo nadalje iz izjava toli mnogobrojnih katoličkih zastupnika ova posljednja dva decenija na saborih zemaljskih i državnih, te na katoličkih skupštinah; te bo izjave nisu drugo, nego izraz katoličkih načela, kako ih vjerni katolički puk izpovieda. I od tih smo izjava liepo čislo nabrali u napomenutoj VI glavi n. šk. zk. Nadalje kazuju nam ta načela i prava katoličke crkve oni, koje je Duh sveti postavio, da ravnaju crkvom Božjom, da nam nepogrešljivo navještaju sveto slovo Božje, svetu Božju objavu: a to su biskupi katoličke crkve sa sv. Otcem papom na čelu. Od izjava to pojedinih katoličkih biskupa, to skupnih izjava katoličkoga episkopata, to izjava sv. rimske Stolice, nepogrešljive Učiteljice, poimence Pija IX. i Leona XIII. o pučkom školstvu, iznieli smo takodjer dobrahan broj u istoj VI. glavi. Te izjave moraju svakomu katoliku biti pravilo mišljenja i djelovanja, te izjave moraju i za nekatolika biti autentična, najvjerodostojnija svjedočanstva o tom, što katolička crkva uči o pučkom školstvu, o kršćanskoj obuci i uzgoju kršćanske mladeži.

Evo, iz tih nepomućenih vrela treba da naučimo, što crkva uči o pučkom školstvu, kakova ju idu prava na pučku i učiteljsku školu; valja nam dakle te izjave dobro i temeljito proučiti. Sve u jednu rieč: treba da iz tih autentičnih vrela *točno i temeljito proučimo pitanje o konfesijonalnoj i bezkonfesijonalnoj školi*

Digitized by Google

koje pitanje dan danas spada medju stožerna pitanja ljudskoga društva. Treba poznati poviest toga pitanja od početka kršćanstva, a naročito od reformacije (bolje deformacije i revolucije proti crkvi i proti svakomu ugledu) XVI. vieka, pa sve do danas; treba znati, koje je vrelo jednoj i drugoj školi; treba poznati cilj, za kojim ide konfesijonalna, a za kojim bezkonfesijonalna škola. Tako ćemo se uvjeriti, da je u jednu ruku jedino strogo konfesijonalna škola sposobna, da je ona nada sve nuždna, hoćemo li kršćansku omladinu kršćanski i čestito uzgojiti, da budu jednoč dobri i savjestni kršćani, pravi otačbenici, vjerni podanici, čestiti gradjani, nada i spas bolje budućnosti; a u drugu ruku da je bezkonfesijonalnoj školi izvor mržnja i oporba proti crkvi, pa dosljedno i proti Kristu i Bogu; da joj je cilj, odtrgnuti mladež katoličkoj crkvi i kršćanskoj vjeri, da budu pripravno gradivo socijalnoj revoluciji. Uvjerit ćemo se, da bezkonfesijonalna škola nije drugo, nego najjače sredstvo slobodno-zidarske lože u ratu proti crkvi i Kristu Bogu, Spasu našemu; da loža konfesijonalnu školu u raznih zemljah izvodi manje, ili više dosljedno, kako već gdje može, dok se napokon svuda ne razvije u ono, što joj je cilj, u školu skroz bezbožnu, u školu atejizma i revolucije. Iz tih izjava razabrat ćemo najjasnije, za što se danas katolička crkva upravo orijaški bori po svih malo ne krajevih sa slobodnom zidarijom i drugimi svojimi din-dušmani, da obrani kršćansku *pučku i učiteljsku* školu. Velimo izrikom i kršćansku *učiteljsku* školu: jer što bi koristile i katoličke pučke škole bez katoličkih učitelja, koji katolički i misle i katolički osjećaju i djeluju; a ovih opet ne može biti bez katoličke učiteljske škole.

To bi bilo prvo, što nam valja raditi.

2. Jednako je nadalje nuždno, *da dobro poznamo naše hrvatsko školstvo*, i to od vremena Marije Terezije, pa ovamo do našega doba; osobito pako dobro i temeljito da poznamo naš školski sustav od god. 1874. i god. 1888., dotično naše školske zakone i predjašnji od god. 1874. i sadašnji od god. 1888., skupa sa dotičnimi naredbami vladinimi, koje školski naš zakon tumače i u život izvode, da znamo, u koliko su školski naš sustav i zakon školski, te naredbe na njem osnovane, u skladu sa načeli crkve o pučkom školstvu i sa pravi crkve na školu, ili su im protivne; riečju: da znamo, na čem je kod nas katolička crkva, što se tiče pučke škole i obrazovanja pučkih učitelja. — Sve to valja da proučimo svi mi katolici, kojim je još do vjere i crkve, bili mi svećenici,

Digitized by Google

Gdje je što?

Strana
Pripomenak I
„Novi školski zakon" VII
Uvod 1

I. POGLAVJE.
Stari školski zakon.

A) Što je dobra donio? 6
B) Što je taj zakon zla donio? 14
. Promotrimo najprije slovo zakona 14
II. Što izjaviše o škol. zakonu sami članovi sabora? 29
III. Što je zakon od 1874. godine zla donio kršćanskomu uzgoju, vidi se napokon po plodovih njegovih 35
Zaključak ovoga poglavja i prelaz na II. poglavje . . . 39—40

II. POGLAVJE.
Novi školski zakon.

Jezgra I. poglavja 43

I.

„Glava prva. Obćenite ustanove" (st. i n. šk. zk.) . 46
Pojedini §§ ove glave st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. . . . . 46—60

II.

„Glava druga. Ob obćoj pučkoj školi" (st. šk. zk.). — „O nižoj pučkoj školi" (n. šk. zk.). 61
Pojedini §§ ove glave st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. . . . . 61—108

III.

„Glava treća. O gradjanskoj školi" (st. šk. zk.). — „O višoj pučkoj školi" (n. šk. zk.). 108
I. Poglavite tužbe na predjašnju gradjansku (višu) školu. . . 109—125
II. Pojedini §§ ove glave st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. . . . . 125—133
III. Je li u toj glavi novi škol. zakon bolji od staroga? . . 133

Digitized by Google

Strana

IV.

„Glava četvrta. O preparandijah“ (st. šk. zk.). — „O učiteljskoj školi“ (n. šk. zk.). 138
I. Manjci predjašnje preparandije . . . . 139—176
A) Po sudu zàtočnîka predjašnjega škol. zakona, naročito u okružnici vis. vlade od 19./1. 1883. br. 1173. 140—145
B) Po sudu stvaratêlja osnove novoga škol. zakona:
1. „Obrazloženje“ vladino k osnovi n. šk. zk. 146
2. Narodni zastupnici i zastupnici vlade . . . . 146—149
C) Po sudu našega učiteljstva:
1. Izvještaj Basaričk a o preinaci predjašnjega škol. zakona, podnesen „Pedagog. knjiž. Sboru“ 29./12. 1887. . . . 149—167
2. Josip K . . . . . učitelj u Š. u „Nar. Nov.“ 1888. br. 52. 168
3. Odgovor učitelja Lj. D. u „Nar. Nov.“ i. g. br. 74. . . 168—170
4. „Predstavka Saveza svih učit. družtava“ na vis. sabor od 26./5. 1888. . . . . 170—172
D) Naš sud o predjašnjoj preparandiji . . . 173—176
II. Pojedini §§ ove glave st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. . . . . 176—200
Zaključak ove glave 203

V.

„Glava peta. O produžnom obrazovanju učiteljah“ (st. i n. šk. zk.). 203
Pojedini §§ ove glave st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. . . . . 203—213

VI.

„Glava šesta. O konfesijonalnih i srbskih automomnih školah“ (n. šk. zk.). 213
Uvod i razdjelba . . . . 213—215
Geneza ove VI. glave. Predlog sab. predsjednika u sab. odboru od 28./5. o srb. auton. školah . . . . 215—219
Pojedini §§-i ove glave, sravnjeni sa odnosnimi točkami Hrvatova predloga . . . . 220—236
Zadovoljava li, i na koliko zadovoljava ova VI. glava n. šk. zk. A) i **zahtjevom Srbalja**, *B) i* **zahtjevom crkve katoličke na pučko školstvo?** 237

A.

Zahtjevi Srbalja, i to:

I. „Predstavka Crkveno Narodno Školskoga Saveta“ na vis. sabor od 14. (26.) aprila . . . . 237—246
II. „Memorandum Srbalja zastupnika na hrvatskom saboru u pitanju školskom“ predan preuzviš. banu 5/12. 1887. . . . . 247—252

Digitized by Google

Strana

III. Da li je novi škol. zakon od god. 1888. svim tim zahtjevom Srbalja podpuno zadovoljio? . . . 252—257

B.

Novi je škol. zakon u toj VI. glavi još manje zadovoljio pravom i zahtjevom katoličke crkve na pučko školstvo.

Nuždna predhodna primjetba o razlici medju cjelokupnom katoličkom crkvom i pomjestnimi crkvami, te ostalimi kršćanskimi sljedbami . . . . 258—259

Koja su ta prava, što ih katolička crkva imade od samoga božanskoga utemeljitelja svoga na pučko školstvo, na uzgoj i obuku mladeži u pučkoj i učiteljskoj školi? 259

I. Što nas o tom teoretički uče **pedagozi katolički,** *i to:*

1. negativno? . . . . 260—264
2. pozitivno? . . . . , ... , ... 264—268

II. Što praktički zahtieva za katoličku crkvu u pučkom školstvu **katolički puk** *po svojih zastupnicih:*

1. U državnih i zemaljskih saborih? . . . . . . 269—297

a) Zakonski predlog princa Alojza Liechtensteina o konfesijonalnoj školi, podnesen carevinskomu vieću dne 25/1. 1888. i podkriepljen mnogimi tisućami peticija iz svih slojeva pučanstva na zastupničku kuću (u opazci); zatim njegov epokalni govor u austr. zast. kući dne 19./3. 1889. 270—280

[U opazci govor msgra. Greutera u tirolskom saboru 8./1.1886 280—281]

b) Govor dra. Kathreina u austr. carev. vieću u travnju 1889.. 284—285

Govor msgra. Knaba u dolnjo-austr. saboru dne 8/11. 1889. 284—285

d) Predlog školskoga odbora tirol. sabora u poslovih pučke škole od 28./9. 1891. . . . . 285—286

e) Predlog i govor dra. Windthorsta o školstvu, zatim govor zastup. dra. pl. Stablewskoga i zastup. dra. Brüela (protestanta) za Windthorstov predlog u pruskoj zastup. kući dne 27./2. 1889.; nadalje govor dra. Reichenspergera i dra. Windthorsta u istoj zastupničkoj kući proti vladinoj osnovi škol. zakona početkom prosinca 1890.; zatim izjava člana bavar. rajhsrata, kneza Löwensteina o školstvu dne 13./3. 1882.; nadalje rezolucija „Družtva konzervativaca“ katolika i protestanata u Berlinu početkom travnja 1884.; napokon prosvjed skupštine katoličkih gospodja u Baselu u Švicarskoj u listopadu 1884. . . . . 286—297

Digitized by Google

Strana

2. U katoličkih skupštinah . . . . 297—317
I. XXVII. generalna skupština kätolîka Njemačke u Kostnici (Kostancu) god. 1880. . . . . 297—299
II. XXIX. generalna skupština kätolîka Njemačke u Frankfurtu na Majni god. 1882. . . . . 299—300
III. Generalna skupština kätolîka pruske Šlezke u Breslavi 7./9. 1884. 300
IV. Katolička skupština u Milanu 24./11. 1886. . . . 300—301
V. Kongres kätolîka sjeverne Francuzke u Lille-u god. 1886. 301
VI. XXXIV. generalna skupština kätolîka Njemačke u Trieru, otvorena 28. rujna 1887. . . . . 301—303
VII. Kongres kätolîka Italije u gradu Lucca od 19. do 23. trav. 1887. 304
VIII. Druga katolička skupština za sjev. Česku u Georgswaldu 8. i 9. rujna 1888. 304
IX. XXXV. generalna skupština kätolîka Njemačke u Freiburgu (u Badenskoj) od 2. do 6. rujna 1888. . . . 304—305
X. XXXVI. generalna skupština kätolîka Njemačke, držana od 25. do 29. kolov. 1889. u Bochumu 305
„Savez katoličkih učitelja“ u Njemačkoj 305
XI. XXXVII. generalna skupština kätolîka Njemačke, držana zadnjih dana kolov. 1890. u Koblencu . . . . . 305—307
Rezolucije o školi . . . . 306—307
XII. Njemačko-američka skupština kätolîka Njemačke u Pittsburgu u Sjev. Americi od 19. do 25. ruj. 1890. . . 307
XIII. I. Obća skupština kätolîka Austrije, držana u Beču od 30. trav. do 3. svib. 1877. . . . . 308—310
XIV. II. Obća katolička austrijska skupština u Beču od 29. trav. do 2. svib. 1889. . . . . 310—315
XV. Rezolucija sastanka kätolîka Štajerske, obdržavanoga dne 2, 3. i 4. lip. 1891. u Gracu 316
Zaključak i prelaz . . . . 316—318

III. Što uče o pravu i zahtjevih katoličke crkve na pučko školstvo i što zahtievaju **katolički biskupi**, *bilo pojedinci, bilo u skupu ili u pokrajinskih crkvenih saborih?*

A) Izjave pojedinih biskupa: 318

1. Kardinala Jurja Haulika, nadbiskupa zagrebskoga, korizmena pastirska poslanica „O nastavi i uzgoju mladeži“ od 14. veljače 1869.. . . . . 318—325

2. Kardinala Josipa Mihalovića, nadbiskupa zagrebskoga, izjava proti predloženoj osnovi predjašnjega škol.

Digitized by Google

Strana

zakona dne 2. ruj. 1874. u LXVII. sjednici našega sabora . . . . 325—328
3. Jurja Josipa Strossmayera, biskupa djakovačkoga
a) okružnica od 1. listopada 1875. o predjašnjem škol. zakonu . . . . 328—329
b) korizmena poslanica početkom god. 1886. ob enciklici Leona XIII. „Immortale Dei" („O kršćanskom ustavu države") . . . . 329—331
c) pismo grofu Pergenu, predsjedniku pripravnoga odbora II. obće katol. austr. skupštine, kao odgovor na poziv k skupštini . . . . 331—333
4. Jurja Dobrile, biskupa tršćansko-koparskoga, prije porečkoga, prvi pastirski list na vjernike nove mu biskupije, od 26. rujna 1875. . . . . 333—334
5. Kardinala Josipa Otmara Rauschera, nadbiskupa bečkoga, okružnica o ženitbi i školi odmah iza izdanoga 25. svibnja 1868. austr. škol. zakona . . . . 334—335
6. Kardinala kneza Fridrika Schwarzenberga, nadbiskupa pražkoga, govor u zaključnoj sjednici I. obće austrijske katol. skupštine od 4. svibnja 1877 (O konfes. i bezkonf. školi) 336
7. Kardinala Ivana Rud. Kutschkera, nadbiskupa bečkoga, govor o konf. školi i ob austr. škol. zakonu u sjednici gospodske kuće od 27. ožujka 1878. . . . . . : . 336—337
8. Nikole Adamesa, biskupa luksenburžkoga, pastirski korizmeni list od 8. siečnja 1877. proti osnovi protuvjerskoga škol. zakona luksenburžkoga . . . . 338—342
9. Ivana Zwergera, knezo-biskupa sekavskoga (gradačkoga) pastirski list od 8. lipnja ob izborih . . . . . 342—344
10. Franja Josipa Rudigiera, biskupa linačkoga,
a) okružnica od 1. ožujka 1880. o memorandumu českoga episkopata (od 29. pros. 1879) . . . . 344—345
b) korizmena poslanica početkom god. 1661. ob uzgoju i o školi (sa V., VI., i VIII. čl. austr. konkordata od god. 1855.), te sa podneskom austrijskih biskupa vis. vladi austr. od god. 1856., i onda sa adresom austrijskih biskupa na Nj. Veličanstvo od god. 1877. . . . . . . 345—350
c) govor od 13. listopada 1881. u gornjo-austr. pokraj. saboru o škol. nadzoru . . . . 350—353
d) pastirska poslanica od 26. lipnja 1881. ob izborih 353—355
11. Petra Fundera, knezo-biskupa krškoga (celovačkoga), prva pastirska poslanica od 19. srpnja 1881. . 355—356
12. Andrije Miotti-a, biskupa grada Parme, prva poslanica od 1. listopada 1882. . . . . 356—357
13. Dra. Šimuna Aichnera, knezo-biskupa briksenskoga,
a) govor ob uzgoju pri osnutku katol. uzgojnoga družtva za Vorarlberžku od 19. studenoga 1884. . . . . . 357—358

Digitized by Google

Strana

b) govor u tirol. saboru od 8. siečnja 1886. . . . . 358—363
14. Dra. Franja Alberta Edera, knezo-nadbiskupa salcburžkoga, govor u tirol. saboru od 8. siečnja 1886. . . 363—364
15. Josipa Franja Weckarta, biskupa pasovskoga, korizmena poslanica oko početka godine 1885.*) o kršćanskoj školi . . . . 346—366
16. Fridrika pl. Schreibera, nadbiskupa bamberžkoga pastirska poslanica od iste god. 1855. ob odnošaju crkve prama državi . . . . 366—368
17. Kardinala Manninga, nadbiskupa westminsterskoga, govor u katol. skupštini u St. James Hall-u oko polovice lipnja 1886. o početnih katol. školah (sa izjavom Gladstone-ovom i Salisbury-evom za konf. škole) . . . 368—369
18. Augustina Eggera, biskupa u St. Gallenu,
a) razpravica „Christus und die Volkserziehung“ od godine 1886. . . . . 370—378
b) govor na svečanosti „Pius-Vereina“ u Wylu u Švicarskoj, od 21. kolovoza 1890. o modernoj školi . . . . . 378—380
19. Dra. Franja Bauera, biskupa brnskoga, govor u moravskom saboru od 2. listopada 1888. o konfesijonalnoj školi . . . . 380—382
20. Franja Marije Benjamina Richarda, nadbiskupa parižkoga, pastirski list od rujna 1887. o lajicizovanju škola . . . . 382—383
21. Dra. Emanuela Schöbla, biskupa ljutomjeričkoga, pastirski list od rujna (ili kolovoza) 1888. o sablažnjivih i bogomrzkih psovkah na crkvu i svećenstvo na učiteljskoj skupštini u Turnavi . . . . 383—384
22. Dra. Ernesta Müllera, biskupa linačkoga, pastirski list od početka lipnja 1888. o konfesijonalnoj školi . 384—386
23. Josipa Kahna, knezo-biskupa krškoga, (celovačkoga), govor na II. obćoj austrijskoj katoličkoj skupštini od 2. svibnja 1889. o konfesijonalnoj školi . . . . . 386—389
24. Franja Marije Doppelbauera, biskupa linačkoga govor u gornjo-austr. saboru od 21. studenoga 1890. o konfesijonalnoj školi . . . . 389—393
Zaključak iz izjava pojedinih biskupa katoličkih . . . 393
B) Skupne izjave biskupa, te izjave provincijalnih crkvenih sabora 393
[Opazka o predstavci austrijskih biskupa na vladu od god. 1856., kao i adresi njihovoj na Nj. Veličanstvo od god. 1877. . . . . 394]
1. Memorandum austrijskih biskupa, sakupljenih u Beču, na vis. ministarstvo za bogoštovje i nastavu od 2. svibnja 1872. u pogledu škole . . . . 394—399

*) Datum poslanice izpušten u tekstu.

Digitized by Google

Strana

2. Spomenica biskupa Češke na ministarstvo od 29. prosinca 1879. u pogledu škole, sa okružnicom Rudigiera, biskupa linačkoga, od 1. ožujka 1880., kojom saobćuje vjernikom i hvali istu spomenicu . . . . . 399—409
3. Pastirski list českih biskupa na njihove vjernike od 5. lipnja 1881. . . . . 409—410
4. Predstavka biskupa salcburžke crkvene pokrajine na ministarstvo za bogošt. i nastavu od 12. ožujka 1880. u pogledu škole . . . . 410—411
5. Skupni pastiski list austrijskih biskupa, (sakupljenih u Beču na konferenciji od 19. veljače do 2. ožujka 1885) na njihove vjernike od svibnja 1885. . . . . 411—413
6. Izjava (peticija) episkopata ciele Austrije na vis. gospodsku kuću od 12. ožujka 1890. što ju istoga dana u škol komisiji pročita kardinal grof Schönborn, nadbiskup pražki, o zahtjevih katol. crkve u pogledu škole, skupa sa mnogimi pouzdanicami, zahvalnicami i suglasnimi izjavami svećenstva i vjernika sa svih strana Cislitavije, prispjelimi kardinalu grofu Schönbornu i ostalim biskupom . . . . 413—420
7. Skupni pastirski list svih austrijskih biskupa (35) na vjernike od 25. svibnja 1890. ob istom predmetu, skupa sa govorom dra. Emanuela Schöbla, biskupa ljutomjeričkoga, u četvrtoj sjevernočeskoj katoličkoj skupštini u Warnsdorfu 7. rujna 1890., te sa rezolucijami same skupštine . 420—430
8. Skupni pastirski list austrijskoga episkopata na vjernike od 15 veljače 1891. o predstojećih izborih u carev. vieće, te pastirski list Filipa Nakića, biskupa spljetskoga, na vjernike ob istom predmetu . . . . 430—432
9. Pastirski list svihukupnih biskupa Belgije, sa kardinalom Dechampsom, nadbiskupom mechlinskim i primasom Belgije na čelu, od 7. prosinca 1878. na vjernike o bezkonfesijonalnoj školi . . . . 432—443
[Opazka o borbi belgijskih katolika za konfesijonalnu školu . . . . 433—436]
10. 7 rezolucija biskupa Englezke od god. 1885. u pogledu školskoga pitanja . . . . 443—444
11. Izjave i glasovi katoličkih biskupa Sjeverne Amerike i Australije o katoličkih školah 444
a) pastiski list biskupa biskupije Kolumbusa u Sjev. Americi od god. 1884. (ili 1883.) o katoličkih školah Saveznih Država sjevero-američkih . . . 444—450

Digitized by Google

Strana

b) skupna izjava cjelokupnoga episkopata Sjeverne Amerike, sabranoga na III. plenarnom pokrajinskom crkvenom saboru u Baltimoru, obdržavanom mjeseca studenoga 1884., a potvrdjenom od sv. rimske Stolice u listopadu 1885., o katoličkoj školi . . . . 450—452

[Opazka o stanju katoličke crkve u Sjevernoj Americi . . . . 450—451]

c) pastirska poslanica nădbiskûpa i bìskûpa Saveznih Država, sabranih u III. provincijalnoj sinodi u Baltimoru od god. 1884., na svećenstvo i vjernike o katoličkoj školi . . 452—455

d) izjava plenarnoga crkvenoga sabora Australije, obdržavanoga od 15. do 29. studenoga 1885. u Sidney-u, o katoličkoj školi, ujedno sa govorom Morana, biskupa u Dunedinu u Novoj Selandiji na istom saboru, o načelih kršćanskoga uzgoja . . . . 455—459

[Opazka o stanju katoličke crkve u Australiji . . . . 455—456]

Zaključak iz skupnih izjava katoličkoga episkopata . 459—460

IV. Što uči i zahtieva **sv. rimska Stolica** *o pravih, što ih katolička crkva imade od samoga božanskoga Utemeljitelja svoga na pučko školstvo, na uzgoj i obuku mladeži u pučkoj i učiteljskoj školi?* 460

A) *Izjave* **Pija IX.**

1. Enciklika na nadbiskupe i biskupe Italije od 8. prosinca 1849. o razstavi škole od crkve . . . 460—462

2. Alokucija od 1. studenoga 1850. o nadzoru i upravi crkve nad školami . . . . 462—463

3. Konkordati:

a) španjolski u 2. članku . . . . 463—464

b) sa američkimi republikami (Costaricom, Guatemalom, Nicaraguom i St. Salvadorom) 464

c) austrijski (od god. 1855.) 464

d) würtenberžki i badenski . . . . 464—465

4. Pismo na biskupa u Freiburgu (u Badenskoj) Hermana Vicari-a od 14. srpnja 1864., kao odgovor na nadbiskupov memorandum, papi priposlan . . 465—471

»Inštrukcija« sv. sbora za razširenje vjere (de propaganda fide) biskupom Saveznih Država Amerike »o javnih školah« od god. 1875. . . . . 469—471

5. Enciklika od 8. prosinca 1864. sa syllabom odsudjenih bludnja . . . . 471—472

a) sama enciklika . . . . 472—473

b) syllab . . . . 473—476

Zaključak iz izjava Pija IX. . . . . 476—477

Digitized by Google

Strana

B. Izjave Leona XIII.

U obće . . . . 477—479
1. Prva enciklika „Inscrutabili Dei Consilio“ svim katoličkim biskupom svega svieta od 21. travnja 1878. o nevoljah ljudskoga družtva i o njihovih uzrocih i ljekovih 479–481
2. Pismo na generalnoga vikara grada Rima, kardinala Monaco La Vallettu, od 26. lipnja 1888. ob izgonu katekizma iz početnih škola grada Rima 481–485
3. Pismo na državnoga tajnika, kardinala Ninu, od 27. kolovoza 1878. o poglavitih brigah papinih . . 485
4. Pismo na nadbiskupa kölnskoga od 24. prosinca 1878. ob uzpostavi vjerskoga mira 486
5. Enciklika „Quod Apostolici“ od 28. prosinca 1878. o sektah socijalista, komunista i racijonalista 486
6. Pismo na generalnoga vikara grada Rima, kardinala Monaco La Vallettu, od 25. ožujka 1879. o školah grada Rima . . . . 486—490
7. Pismo pohvalno kardinalu Dechampsu, nadbiskupu mechlinskomu i primasu Belgije od 2. travnja 1880. u pogledu školskoga pitanja u Belgiji . . . . 490—492
8. Pismo pohvalno kardinalu Dechampsu primasu belgijskomu, zatim belgijskim biskupom brižkomu, gentskomu, namurskomu, lütiškomu i apoštolskomu administratoru dijeceze belgijske Tournay od 27. srpnja 1880. o školskom pitanju u Belgiji, kao odgovor na adresu belgijskih biskupa sv. Otcu 492–494
[Opazka o načelih, pravih i zahtjevih katoličke crkve u pogledu pučkoga školstva, u skupnom pastirskom pismu belg. episkopata . . . . 495—494]
9. Alokucija sboru kardinalskomu od 20. kolovoza 1880. o krivici, što ju je apoštolskoj Stolici naniela belgijska vlada . . . . 494—497
10. Pismo na kardinala Guiberta, nadbiskupa parižkoga od 22. listopada 1880. ob izgonu redovničkih zadruga, na pose družbe Isusove, skupa sa pohvalnim breve-om papinim »Dolemus« od 13. srpnja 1886. o družbi Isusovoj . . . 497—498
11. Enciklika „Militans“ od 12. ožujka 1881., kojom se navješćuje izvanredan jubilej . . . . 498—499
Papa preporuča milostinju za tri družtva: za razširivanje vjere, djetinstva Isusova, i za škole na iztoku 499
[Opazci: Enciklika O lionskom pob. družtvu za razširivanje vjere od 3. prosinca 1880.; enciklika »O jubileju« od 22. prosinca 1885. . . . . 499—500]
12. Konštitucija „Romanos Pontifices“ od 8. svibnja 1881., kojom papa rješava razmirice medju biskupi i redovničkimi zadrugami (misijonari) u Englezkoj 499—503

Digitized by Google

Strana

[U opazci: Odluke raznih (17) provincijalnih sinoda od god. 529. do god. 1875 . . . . 501—502]
13. Pismo na belgijske biskupe od 3. kolovoza 1881. u kojem papa hvali njihov mar oko uzgoja mladeži . . . 503—504
14. Enciklika na taljanske biskupe od 15. veljače 1882. o sredstvih za sačuvanje vjere u narodih, na pose u taljanskom narodu 504
15. Enciklika na francuzke biskupe od 8. veljače 1884. o religijoznoj obuci i kršćanskom uzgoju pomladka iz kršćanskoga braka . . . . . . 504—506
16. Enciklika „Humanum genus" na biskupe svega katol. svieta od 20. travnja 1884. o sljedbi slobodnih zidara . . . . 506—508
17. Govor njemačkim hodočastnikom početkom god. 1885. o kršćanskom uzgoju mladeži 508
18. Enciklika „Immortale Dei" na sve biskupe kat. svieta od 1. studenoga 1885. „O kršćanskoj uredbi država" 508—510
19. Pismo na englezke biskupe od 27. studenoga 1885. o kršćanskih školah . . . . 510—512
20. Konkordat sv. Stolice sa Crnom Gorom od 18. kolovoza 1886., čl. VIII. . . . . 512—513
21. Enciklika „Quod multum" na biskupe Ugarske 1886. o potrebah crkve u Ugarskoj, povodom dvjestagodišnjice oslobodjenja Budima od Turaka . . . . . 513—515
22. Alokucija božična kardinalskome sboru od 24. prosinca 1886. o bjesnom ratu proti crkvi . . . . 515—516
23. Alokucija u konzistoriju od 25. studenoga 1887. u oči svećeničkoga jubileja papina 516
24. Enciklika na biskupe Bavarske od 22. prosinca 1887. o katoličkoj naobrazbi mladeži i o katoličkih školah 516—520
25. Konkordat sv. Stolice sa republikom Kolumbijom u Americi od 31. prosinca 1887., čl. I., XI., XII., XII. i XIV. 520-521
[Opazka ob izjavi papinoj u pismu na biskupa Luzijane u Americi 1887. ili 1888. o katoličkih školah 521]
26. Svečani govori, kojimi je papa prigodom svoga svećeničkoga jubileja god. 1888. odgovarao katoličkim hodočastnikom: 521
a) francuzkim oko 14. travnja 1888. ob uzgoju i o katoličkih školah 522
b) austrijskim 16. travnja 1888. o brizi za kršćanski uzgoj djece i ob ustrajnosti u borbi za konfesijonalnu školu . . . 523
c) belgijskim 19. travnja 1888. ob uzgoju mladeži i o školi 522—523
d) holandezkim 30. travnja 1888. o katoličkom uzgoju mladeži 523
27. Enciklika „Exeunte jam anno" svim biskupom i vjernikom katoličkoga svieta na božić 25. prosinca 1888. o dovršenom jubileju . . . . . 523—524
28. Enciklika „Sapientiae christianae" od 10. siečnja 1890. „O glavnih dužnostih kršćana gradjana . 524—527
[Enciklika o radničkom pitanju od 15. svibnja 1891. 526—527]
29. Enciklika na biskupe, kler i narod u Italiji

Digitized by Google

Strana

od 15. listopada 1890. o planu i navalah slobodnih zidara u Italiji proti crkvi . . . . 527—533
[Opazka o slobodnih zidarih . . . . 530—531]
30. Govor deputacijam katoličke mladeži cieloga svieta prigodom svečanosti sv. Alojzija, držan 1. listopada 1891. (posljednja izjava) o bezkonfesijonalnoj školi . . 533—535
Zaključak iz izjava Pija IX. i Leona XIII. 535
Zaključak ovoga III. diela VI. glave . . . . 535—537
Članak „Obzorov" „Razprava o školskom zakonu" od 3. srpnja 1888. br. 150 . . . . 537—538
Zaključak ove VI. glave novoga škol. zakona 538

VII.

„Glava šesta" (st. šk. zk.) — „Glava sedma" (n. šk. zk.). „O privatnih školah" (st. i n. šk. zk.). . . . .
U obće . . . . 538—539
Pojedini §§ ove glave st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. — (Protestantska škola u Zagrebu) . . 538—551
Zaključak ove glave 551

VIII.

„Glava sedma" (st. šk. zk.) — „Glava osma" (n. šk. zk.). „Ob učiteljih na*) javnih pučkih školah" (st. i n. šk. zk.). . . . .
O toj glavi u obće; učitelji javnih pučkih škola su javni činovnici (§ prvi ove glave) . . . . 552—555

1. skupina.

Namještaj i premještaj (odnosno odpust) učitělja javnih pučkih škola (§§ 110. do 114. st., a §§ 117., 113., 111. i 112. n. šk. zk.). 556
Pojedini §§ ove skupine st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. (i postojalih krajiških propisa) . . . 556—569

2. skupina.

Odgovornost učiteljeva za napredak škole (§ 115. st., a § 114. n. šk. zk.). 569
Ovaj § ove skupine st. šk. zk., sravnjen sa odnosnim §-om n. šk. zk . . . . 569—571

3. skupina.

Karnostni postupak proti učiteljem javnih pučkih škola (§§ 116. do 122. st., a §§ 134. do 148. n. šk. zk.). 571
O toj skupini u obće . . . . 571—573
Pojedini §§ ove skupine st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. (i postojalih krajiških propisa) . . . . 573—583

4. skupina.

Služba učitělja na javnih pučkih školah (§§ 123. i 124. st., a §§ 115. i 116. n. šk. zk.) 584

*) „Rieč" „na" izpala je pogreškom iz teksta. O. p.

Digitized by Google

Strana

Pojedini §§ ove skupine po st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. — (Maximum i minimum naukovnih ura na tjedan. — Služba orguljaška) . . 584—589
[§ 53. „Škol. i nast. reda“ od 15. srpnja 1889. br. 6798. o dužnostih učitelja kano orguljaša (pojca) . . . . 586 - 588]

5. i 6. skupina.

Beriva i obskrba učitelja i njihovih udova i sirota (mirovina i mirovinska zaklada) 590
O materijalnom pitanju učiteljstva u obće; razdjelba toga pitanja . . . . 590—593
I. Koje su želje gojili glede materijalnoga položaja pučkoga našega učiteljstva, koje li glede toga nade stavljali u reorganizaciju našega pučkoga školstva učitelji Josip K. i Lj. D. *prije* objelodanjene *osnove* novoga škol. zakona i *prije* odpočetih *razprava* u sab. odboru o toj osnovi? 593
1. Učitelj K. „O preinaci škol. zakona“ u 52. i 53. br. „Nar. Nov.“ od god. 1888. . . . . 593—605
[Opazka o prosječnoj učiteljskoj plaći u starom provincijalu, sravnjenoj sa prosječnom plaćom po n. šk. zk. . . . . 594—595]
[Opazka o prosječnoj učiteljskoj plaći postojale Krajine, sravnjenoj sa prosječnom plaćom po n. šk. zk. . . . . 597—598]
2. Učitelj Lj. D. „K preinaci školskoga zakona“ u 74. br. „Nar. Nov.“ od 1888., kao odgovor Josipu K. . . 605—611
[Opazke ob udaji učiteljica . . . . 607—610]
II. Pojedini §§ 5. i 6. skupine st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. (i postojalih kraj propisa) 611
1. §§ 5. skupine „o berivih“ . . . . 611—620
2. §§ 6. skupine „o mirovini i mirovinskoj zakladi“ . . 620—644
[Molba zagrebskih vjeroučitelja k zakonskoj noveli o pučkoj školi od 26. lipnja 1888., podnesena pojedinim zastupnikom u saboru glede uplaćenih pristojba u mirovinsku zakladu . . . . 640—641]
III. Što izjavi o tih dvijuh skupinah §§-a ove glave 1) samo učiteljstvo, zastupano, bar u veliko, predstavkom „Saveza učiteljskih družtava“? 2) što izjavi vladino „Obrazloženje“? 3) što izjaviše o tom pitanju saborski zastupnici i vladini i narodni tečajem saborskih razprava o novom škol. zakonu? 644
1. Predstavka „Saveza učitelj. družtava“ 644—653
2. „Obrazloženje“ vladino . . . . 653—656
3. Saborski zastupnici i vladini i narodni 656
a) u saborskom odboru. . . . . 657—672

Digitized by Google

Strana

[Opazka o socijalnom uplivu pučkoga učiteljstva . . . . 658]
b) u samom saboru za generalne i specijalne debate: α) zastupnik dr. Franjo Marković 30. lipnja 1888.; β) odjelni predstojnik dr. Stj. Spevec istoga dana; γ) zastupnik pl. Pisačić 2. srpnja i. g.; δ) zastupnik Armin Pavić istoga dana; ε) odjelni predstojnik dr. Stj. Spevec na koncu generalne debate 3. srpnja i. g. 672—683
IV. Što sudimo mi o materijalnom pitanju pučkoga učiteljstva? 684
1. Način uzdržavanja i obskrbe pučkih učitelja po škol. zakonu od god. 1874. i po kraj. propisih od god. 1871. i 1880. nije bio shodan, nije bio za učiteljstvo dostatan . 684–685
2. Novi školski zakon od god. 1888. svakako je taj način bolje i shodnije uredio 685–686
3. Način uzdržavanja i obskrbe pučkih učitelja, kako ga je uredio novi škol. zakon, ipak nije posve shodan, niti je dostatan za učitelja 686–688
4. Kako bi se imao u buduće urediti način uzdržavanja i obskrbe pučkih učitelja, te njihovih udova i sirota? . . 688
Primjetba ob uzroku nezadovoljstva pučkoga učiteljstva 688–690
Zaključak ove glave škol. zakona 691
Članak „Obzorov“ od 30. lipnja 1888. br. 149. „Učitelji javni činovnici“. . . . . 691—694

IX.

„Glava osma“ (st. šk. zk.). „Glava deveta“ (n. šk. zk.). „Ob upravi pučkih školah“ (st. i n. šk. zk.).

Uvod . . . . 695—701
[U opazci zakoni od 5. veljače 1886.: 1) „Zakon ob preustrojstvu županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih“; 2) „Zakon o upravnih odborih u županijah“; 3) „Zakon, kojim se preinačuju odnosno nadopunjuju njekoje ustanove zakona od 28. siečnja 1881. ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji“; 4) „Zakon o karnostnoj odgovornosti urednikah i službenikah, namještenih kod županijah i kotarskih oblastih“ . . . . 697—701]

A.

Tekst pojedinih §§-a ove glave

„I.“

„Ob obćinskoj upravi“ (st. šk. zk.
„1. Ob obćinskoj upravi“ (n. šk. zk.). . . . . . 702—720

„2. O kotarskoj upravi“ (n. šk. zk.) 720
O toj upravi u obće . . . . 720—721
Pojedini §§ . . . . 721—724
Dodatak. O gradskoj upravi . . . . 724—726

Digitized by Google

Strana

„II."

„O županijskoj upravi" (st. šk. zk.)
„3. O županijskoj upravi" (n. šk. zk.) . . . 726
O toj upravi u obće 726
Pojedini §§. . . . . 726—658

„III."

„O zemaljskoj upravi." (st. šk. zk.).
„4. O zemaljskoj upravi." (n. šk. zk.). 758
O toj upravi u obće . . . . 758—759
Pojedini §§ . . . . 759—764

„IV."

„O crkvenoj upravi." (st. šk. zk.).
„5. O crkvenoj upravi." (n. šk. zk.). 765
O toj upravi u obće . . . . 765—766
Pojedini §§ . . . . 766—775

B.

Kakov sud izrekoše ob ovoj glavi novoga škol. zakona saborski zastupnici i vladini i narodni u svojih saborskih govorih tečajem saborske generalne razprave ob osnovi novoga našega škol. zakona od god. 1888?

1. Govor zastupnika Maksa Lončarevića od 30. lipnja 1888. . . . . 776—777
2. Govor zastupnika dra. Franja Markovića . . 777—781
3. Govor odjel. predstojnika za bogošt. i nastavu dra. Stjepana Spevca od istoga dana, kao odgovor dru. Markoviću . . . . 781—784
4. Govor zastupnika Dragutina pl. Pisačića od 2./7. 1888. . . . . 784—786
5. Govor odjel. predstojnika dra. Stjepana Spevca na koncu generalne debate 3./7. 1888. . . . 787—789
6. Govor zaključni izjestitelja sab. odbora dra. Ise Kršnjavoga na koncu generalne debate od istoga dana . . . . 789—794

C.

Što sudimo mi o IX. glavi novoga školskoga zakona od godina 1888.: da li je ona po kršćanski uzgoj, po crkvu katoličku bolja, prijaznija od dotične VIII. glave staroga školskoga zakona od god. 1874., ili je gȍra, neprijaznija?

1. Novi školski zakon od god. 1888. nije u toj glavi po kršćanski uzgoj ni za dlaku bolji, nije crkvi katoličkoj prijazniji, nego je bio stari škol. zakon od god. 1874. 794
2. No novi zakon školski jest po kršćanski uzgoj još i gȍri, jest crkvi još neprijazniji u toj glavi, nego li je bio stari 794—795

Digitized by Google

Strana

X.

„Glava deveta. Zaglavne ustanove.“ (st. šk. zk.). — „Glava deseta. Prelazna i zaglavna ustanova.“ (n. šk. zk.).

Pojedini §§ ove glave po st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. . . . . 795—799
Dan potvrdjenoga zakona sa podpisom i protupodpisi . . . 799

Dodatak.

Naslov staroga i novoga škol. zakona 800

XI.

Jezgra (resumé) II. poglavja.

Glavna prednost novoga škol. zakona pred starim u obće . . 801
Pojedine razlike medju novim i starim škol. zakonom u pogledu kršćanskoga uzgoja i uticaja crkve u školu: . . . . .
I. U I. glavi škol. zakona („Obćenite ustanove“) . 801—802
II. U II. glavi škol. zakona („Ob obćoj — nižoj — pučkoj školi“) . . . . 802—803
III. U III. glavi škol. zakona („O gradjanskoj — višoj pučkoj — školi“) . . . . 803—806
[Opazka o ženskom liceju u Zagrebu . . . . 804—805]
IV. U IV. glavi škol. zakona („O preparandijah — učiteljskoj školi“) . . . . 806—808
V. U V. glavi škol. zakona („O produžnom obrazovanju učiteljah“) . . . . 808—809
VI. U VI. glavi novoga škol. zakona (O konfesijonalnih i srbskih autonomnih školah“ — u toj je glavi najveća prednost novoga škol. zakona pred starim . . 809—810
VII. U VI. glavi staroga, a VII. glavi novoga škol. zakona („O privatnih pučkih školah“) . . . 810—811
VIII. U VII. glavi staroga, a VIII. glavi novoga škol. zakona („Ob učiteljih na javnih pučkih školah“) i to:
A) u 1. skupini [o namještaju i premještaju (odnosno odpustu) učitelja javnih pučkih škola] . . . . 811—812
B) u 3. skupini (o karnostnom postupku proti učiteljem) 812—813
C) u 4. skupini (o dužnostih učitelja kao orguljaša, dot. pojca) 813
D) u 5. i 6. skupini (o berivih i obskrbi učitelja i njihovih udova i sirota) . . . . 413—815
IX. U VIII. glavi staroga, a IX. novoga škol. zakona („Ob upravi pučkih školah“) u obće . . . 816—817
Na pose:
A) u 1. odsjeku („Ob obćinskoj upravi“) . . . . . 817—818
B) u 2. odsjeku ove glave n. šk. zk. („O kotarskoj upravi“) 818

Digitized by Google

Strana

C) u 3. odsjeku ove glave n. šk. zk. („O županijskoj upravi“) . . . . 817—819
D) u 4. odsjeku ove glave n. šk. zk. („O zemaljskoj upravi“) 819–820
[O 5. odsjeku ove glave n. šk. zk. („O crkvenoj upravi“) bilo je govora na početku ove IX. glave na str. 816.]
Zaključak ovoga resumé-a . . . . 820—821

III. POGLAVJE.

Katolički saborski zastupnici godine 1888.

I.*)

Što su katolički zastupnici saborski mogli i morali učiniti godine 1888., da izvojšte kofesijonalnu pučku i učiteljsku školu? . . . . 822—828

II.

Što su katolički zastupnici saborski sbilja učinili god. 1888., da dobijemo konfesijonalnu školu? . 828—837

III.

Što nam valja u buduće činiti na polju pučkoga školstva, da izvojštimo katoličku konfesijonalnu pučku i učiteljsku školu? . . . . 837—843

Zaključak ciele ove razprave . . . . 843—844

*) U tekstu izostala ova brojka „I.“

Digitized by Google

ili svjetovnjaci; a na pose je nuždno, da su o tom na čistu svi katolički zastupnici i članovi zakonodavnih tiela.

3. Ako je to dužnost svakoga katolika, *a ono je to dvostruka dužnost katoličkoga svećenstva,* i višega i nižega, jer je ono po zvanju svom dužno, baviti se školom, jer je ono za narode „sol zemlje i svjetlo svieta". (Mt. 5, 13. 14.)

No da se to valjano i podpuno postigne, svakako je nuždno, da se već *duhovna mladež* sjemeništna, kandidati svećenstva, osobito bogoslovi, što temeljitije *upute ne samo o katoličkoj pedagogici, o školskoj metodici, te o konfesijonalnom i bezkonfesijonalnom školstvu u obće, u teoriji, već i o našem domaćem školstvu na pose.* Trebalo bi s toga, da se duhovne oblasti što prije pobrinu, kako će se ili na bogoslovnom fakultetu našem, ili makar u samom sjemeništu ustanoviti *posebna stolica,* recimo, posebna docentura ili nešto slično za nauk o pučkom školstvu u obće, a o našem hrvatskom pučkom školstvu na pose. Tako bi se već duhovna mladež, budući svećenici i duhovni pastiri mogli za rana što temeljitije uputiti o školskom pitanju, o pučkom školstvu, te se upoznati i teoretički, a po mogućnosti i praktički sa našimi domaćimi školskimi prilikami; tako bi se za rana i oduševljavali, da se kao svećenici što marnije bave školstvom i što odvažnije i odrješitije bore za konfesijonalnu, za katoličku školu. Jer što bi nam koristilo, da danas dobijemo školski zakon skroz konfesijonalan, škole skroz konfesijonalne, da se danas škola opet podpuno povjeri upravi i nadzoru crkve, a da u službenîka i orgâna crkve bude i premalo smisla, i premalo ljubavi, a i preslaba oduševljenja za školu u obće, a za konfesijonalnu napose? Tä prije god. 1874. imali smo škole, bar u neke konfesijonalne, katoličke: pa —?

4. Tako dakle treba da svi marno radimo, i da bdijemo i mladji i stariji, i niži i viši, i lajici i svećenici, da se naoružamo i pripravimo za buduću borbu o konfesijonalnoj školi. Al ni to ne će biti dosta, budemo li svaki za sebe radili: *treba da se u radu složimo,* najprije svećenici medju sobom, a onda s njimi i katolički svjetovnjaci.

Ponajprije je prieka nužda, da se naši *svećenici* slože: treba da se o školskom pitanju što češće medju sobom dogovaraju, da se posavjetuju, da se tako sporazume; duhovne bi oblasti naše vrlo dobro uradile, kad bi posebne teme o školskom pitanju koji put davali, da se razpravljaju po svećeničkih kotar. konferencijah (nazvanih „koronah"); po više puta trebalo bi, da duhovne oblasti na

Digitized by Google

dogovor i sporazumak pozovu cjelokupno svoje svećenstvo u *dijecezansku sinodu*, da se s njim posavjetuju kako o drugih, tako i ob ovom, dan danas, rek bi, najvažnijem pitanju. A kamo sreće, da se i kod nas jednoč sav episkopat naš nadje na okupu, u podpunoj slozi i bratskoj ljubavi, hoću reći, u *provincijalnoj sinodi*, koju kod nas, žali bože, nitko više ni ne pamti. Na provincijalnoj sinodi bilo bi pravo mjesto, da se episkopat i svećenstvo njegovo sporazumi glede škol. pitanja, kako to i druguda po katol. svietu biva. Barem bi trebalo, da se naš episkopat, kako to čini cislitavski, što češće nadje na okupu *u biskupskoj konferenciji*, gdje bi bilo najshodnije mjesto, da se i školsko pitanje razpravlja.

5. Al *i sa katoličkimi svjetovnjaci treba da se u tom pitanju sporazumimo i složimo.* Da nasliedimo primjer njemačkih i austrijskih katolika, a evo u najnovije vrieme i slovenske naše braće, pa da se saberemo svi katolici svakoga stališa u *katoličku skupštinu*, nema dvojbe, da bi se u njoj našlo i odvažnih katolika lajika u savezu s nami, možda više nego i mislimo: tu bi se dakako moglo vrlo uspješno razpravljati i školsko pitanje. Medju tim se radujemo, da su nešto slično kod nas bar katekete pokušali, sabravši se na *prvi kateketski sastanak.* Taj sastanak mogao bi i morao bi biti most što užemu vezu medju kateketami (i svećenstvom u obće), *te dobrimi katoličkimi učitelji*, da se napokon i jedni i drugi skupa nadju na katoličkoj *konferenciji učitêlja i katekêta.* Da bi i to puno doprinosilo što većemu upoznavanju i sretnu riešenju školskoga pitanja i budjenju katoličke sviesti na školskom polju, o tome jedva da će tko moći podvojiti.

6. Ujediniti se, složiti se dakle valja; samo složan rad može uspievati. Ta sloga nuždna nam je i s toga, da se *kod novoga preustrojstva sadašnjega našega škol. zakona opet ne sbude ono, što se je sbilo* kod prošloga i predprošloga preustrojstva, da nas to preustrojstvo opet ne nadje nesložne, mlitave, nepripravne. Jer, ako svi znaci ne varaju, *nije ni sadašnjemu škol. zakonu sudjeno, da duže poživi od predjašnjega*, a možda ni tako dugo. Sami „Srbi“, koji se god. 1888. u svojoj nadi i u svojih zahtjevih prilično prevariše, ne će jamačno prestajati, opet i opet tražiti svoje čisto konfesijonalne škole, od uticaja državne vlasti neodvisnije, nego što su one, koje stvori VI. glava sadašnjega škol. zakona. Oni će to tražiti, čim se izkustvom uvjere, da su konf. škole VI. ote glave u stvari jedva više konfesijonalne, nego i ostale obće škole; oni će to tražiti na osnovu svojih starodavnih povlastica, čim se desi sgodna prilika,

Digitized by Google

bilo da se u saboru zaprede razprava o pučkoj i učiteljskoj školi, bilo da se sadašnja vlada izmieni drugom.

A zar nemamo mi katolici jednako, pače i veće pravo od pravoslavnih Srbalja, da to isto za sebe tražimo? — —

Pa dodje li opet do revizije škol. zakona, bit će za cielo skrajnji čas, *da se svi kršćanski elementi slože, bili katolički, bili pravoslavni,* pače u obće svi elementi, kojim je još stalo do konfesije, do pozitivnoga vjerozakona, ter da *odlučno i jednodušno traže* škol. zakon, koji ne stoji na bezkonfesijonalnom osnovu, kako sadašnji i predjašnji što stoji, *već školski zakon konfesijonalan, po kojem će biti sve škole, i pučke i učiteljske, škole strogo konfesijonalne:* za katolike katoličke, za pravoslavne pravoslavne, za protestante protestantske, za židove židovske. To bo jedino jest pravo, jest razumno i pravedno.

A do toga mora i kod nas doći; jer kako je lažni liberalizam skoro posvuda već proigrao svoje povjerenje kod nàrôda, tako će i kod nas; pa kako mi u svem, dakle i u školstvu, ne radimo drugo, van da oponašamo druge, te kako druguda konfesijonalna škola sve to jače i silnije probija na površinu javnosti, tako će jednoč i kod nas pitanje o konfesijonalnoj školi biti pitanje živo, pitanje dnevno. *Naša je, da se do toga pripravimo,* da onda uzmognemo dobro oboružani stupiti na branik kršćanske škole.

Da se i kod nas jednoč ono postigne, za čim svi bolji elementi čeznu, i za što je za cielo već skrajnja potreba, to jest *katolička stranka, ili bar katolički klub u saboru,* poput srbskoga saborskoga kluba, kojemu bi bila glavna zadaća, da solidarno postupa u pitanjih, što se odnose na crkvu i školu: — ele onda dakako da bi bilo lako složiti i sporazumjeti se i u pitanju preustrojstva našega školstva, onda bi bilo lako, *u stvarih konfesijonalne škole složiti se sa srbskim klubom,* te tako zajedničkimi silami spasiti mladeži našoj onaj kršćanski osnov u školi, koji je, hvala Bogu, još zajednički i nam katolikom i pravoslavnim Srbom.

7. Al u svakom slučaju *morati ćemo kod budućega preustrojstva pučkoga našega školstva da drugačije postupamo, nego što smo postupali god. 1874. i 1888.* U prvom redu morat će *prečastni naš episkopat,* sporazumivši i složivši se prije, *javno i otvoreno izjaviti i vis. saboru i vis. vladi svoje katoličko, strogo crkveno stanovište u školskom pitanju;* oko episkopata morat će se u saboru, odn. u sab. odboru, prikupiti svi katolički članovi sabora, i u najtješnjoj svezi sa svojimi nadpastiri odrješito i nepokolebivo tražiti p u r e

Digitized by Google

et simple — na prosto — konfesijonalan školski zakon, — na prosto strogo konfesijonalnu pučku i učiteljsku školu; odrješito i nepokolebivo raditi o tom, da se sam bezkonfesijonalni sustav, na kom je sadašnji i predjašnji naš škol. zakon sazdan, izmieni sustavom strogo konfesijonalnim. Budu li se s nami složili i Srbi, o čem bi valjalo živo nastojati: tim bolje; borba biti će laglja, pobjeda brža. Ne slože li se s nama Srbi: e pa dobro; znat ćemo, na čem smo; borba biti će teža, dugotrajnija, al *pobjeda je na koncu ipak sigurna.*

8. Ne skloni li se sabor i vlada, da se pučko školstvo postavi na konfesijonalan osnov, valja nasliediti primjer pok. biskupa linačkoga Rudigiera i njegova svećenstva, *pa kod izvadjanja škol. zakona uzkratiti svako daljnje sudjelovanje svećenstva u škol. odborih.*

Iz onoga, što smo naprvo (na str. 327., 344., 345., 399., 440., 408. i 409.) o tom postupku pok. Rudigiera, ter o postupku českoga episkopata naveli, znamo već, da je i česki episkopat odmah iza izdanih austrijskih interkonfesijonalnih školskih zakona od god. 1868. i 1869., poput svećenstva zagrebske nadbiskupije god. 1875., držao shodnijim, sudjelovati kod izvadjanja tih škol. zakona, nadajući se, da se školski zakoni ne će u praksi onako bezobzirno i oštro izvoditi, kako bi se prama slovu i duhu svom mogli izvoditi, te da će svećenstvo moći i uz ovakov škol. zakon puno dobra stvoriti, puno zla zapriečiti, bude li sudjelovao kod izvadjanja zakona, bude li stupao u škol. odbore i dr. sl.

Znamo takodjer, da su slični razlozi sklonuli bili i pokojn. nadbiskupa kard. Mihalovića, da je i on u konferenciji, koju je 14./9. 1875., odmah iza izdanoga škol. zakona od 14./10. 1874., držao sa svojim svećenstvom, živo nagovarao i sbilja nagovorio svoje svećenstvo, da isto pri izvadjanju novoga škol. zakona „ne uzkrati nigdje svoje ruke, gdje bude pozvano sudjelovati, dakle da preuzme i predsjedničtvo u školskom odboru te mjestno nadzorničtvo“. (Vidi str. 327. i 328. ove razprave).

Znamo, da se je odmah iza izdanih austrijskih škol. zakona od god. 1868. i 1869. i biskup Rudigier u konferenciji dne 14./4. 1869. posavjetovao sa svojim svećenstvom, da sazna njegovo mnienje, bi li valjalo sudjelovati pri izvadjanju bezkonfesijonalnih škol. zakona, ili ne, pa da je pristao uz mnienje većine svećenstva, da je bolje ne sudjelovati, te je taj nazor i odobrio i prama njemu svećenstvo uputio. A razlozi, koji su većinu svećenstva njegova sklo-

Digitized by Google

nuli bili, da se izjavi za nesudjelovanje, bili su poglavito ovi: *jedno, što bi sudjelovanjem svećenstvo dolazilo u položaj, za nj nedostojan; drugo, što bi tim pomagao bezkonfesijonalni školski sustav utvrditi, te katolički puk uspavkati, kao da ti škol. zakoni nisu baš tako pogibeljni po vjeru i crkvu; a napokon, što bi takovo sudjelovanje i onako slabo što koristilo,* budući da svećenik u škol. odboru sa svojim jednim glasom sve jedno ne bi uspio. (Vidi naprvo str. 327.).

Znamo napokon i to, da se je češki episkopat u nadi grko prevario, te je iza desetgodišnjega žalostnoga izkustva uvidio, da je linačko svećenstvo dobro i pravo shvatilo bilo, kakove bi posljedice sliedile, da sudjeluje. Tako je češki episkopat bio napokon prisiljen, u svom memorandumu (spomenic'i) na c. kr. ministarstvo bogošt. i nast. od 29./12. 1879., koji smo mi memorandum takodjer skoro diljem naveli naprvo (na str. 399.—408.), odkazati svako sudjelovanje svoga svećenstva pri izvadjanju škol. zakona, ako ministarstvo iznesene u tom memorandumu tegobe ne uvaži, kako treba.

Znamo napokon, da je biskup Rudigier radostno čestitao na tom odlučnom koraku, da je taj memorandum u okružnici svojoj od 1./3. 1880. svomu stadu priobćio i nada sve pohvalio, i ujedno iznio razloge, za što nije i on god. 1869. postupao poput českoga episkopata. (Vidi str. 327., 344. i 345., te 408. i 409. ove razprave).

Da se je srećom i kod nas god. 1875. ne samo konferencija svećenstva zagrebske nadbiskupije, već sav naš episkopat odlučio na potonji postupak, na koji se je biskup Rudigier odmah u početku, a češki episkopat iza grkoga izkustva napokon bio odlučio, mi smo podpuno uvjereni, da bi škol. zakon od god. 1874. bio absolutno neprovediv, te bi bila nastala nužda, navrnuti ga što više na stazu konfesijonalnu; a god. 1888. ne bismo bili dobili nov škol. zakon, koji je ostao na istom bezkonfesijonalnom osnovu, na kojem je sazdan predjašnji od god. 1888. — *Al nije se tako učinilo niti god. 1875., a niti iza god. 1888.: treba dakle da se tako u buduće čini.* —

Evo ovako, kako do sada navedosmo, držimo, da nam je u buduće raditi, ne ćemo li, da po malo posve ne stane duha vjerskoga, duha kršćanskoga iz mladeži naše, a po njoj takodjer iz samoga družtva, na propast našu i naroda našega. Svakomu pojedincu nas raditi je revno, uztrajno, i biti na oprezu, razumievajući „signa temporum", medju koja spada u najnovije vrieme i *namje-*

Digitized by Google

štanje učiteljice izrajilićanke u pučkoj školi, skroz ili malo ne skroz katoličkoj, da nam djecu našu kršćansku katoličku „religijozno-moralno uzgaja“ (§ 1. šk. zk.), te izjava vis. vlade pred licem sabora, da je intolerancija, proti takovu namještaju prosvjedovati.

Radimo revno i uztrajno, al radimo složno, ujedinjeni, jer samo složan a uztrajan rad može imati uspjeha. Radimo uztrajno i oduševljeno za *konfesijonalnu školu*, da njome mladež i družtvo otmemo religijoznome indiferentizmu, i dosljedno bezbožtvu i socijalizmu: jer *užasna kuga socijalizma*, kako svi znamo, kuca već silno i na vrata naše domovine, a škola bezkonfesijonalna nuždno vodi do atejizma i socijalizma, do prevrata. U konfesijonalnoj, u kršćanskoj katoličkoj školi ne uzgajaju se niti atejiste, niti socijaliste, niti komuniste. Duboko si upišimo u srce neprolaznu, nada sve znamenitu rieč i izjavu velikoga Leona XIII., koju čitamo u njegovu listu na biskupa Luzijane u Americi negdje od god. 1887., ili 1888., te koju postavismo kao „motto“ na čelo ovoj svojoj razpravi, i kojom ovu razpravu svoju i završujemo.

Piše Leon XIII. tomu biskupu, kako čitamo u „Chr. päd. Bl.“ od god. 1888. br. 9. str. 151.:

„. . . Pokušaj sve, da djeci mojoj u Luzijani pribaviš katoličkih škola. **Školska je soba bojno polje, na kojem se mora odlučiti, imade li družtvo da zadrži svoj kršćanski biljeg. Zanemari li poseban koji dio družtva, osnivati i uzdržavati katoličke škole, to će biti posljedica da će se odmetnuti od kršćanstva. Školsko je s toga pitanje za kršćanstvo pitanje o životu i smrti.**“

Digitized by Google

Gdje je što?

Strana

Pripomenak I
„Novi školski zakon“ VII
Uvod 1

I. POGLAVJE.
Stari školski zakon.

A) Što je dobra donio? 6
B) Što je taj zakon zla donio? 14
I. Promotrimo najprije slovo zakona 14
II. Što izjaviše o škol. zakonu sami članovi sabora? 29
III. Što je zakon od 1874. godine zla donio kršćanskomu uzgoju vidi se napokon po plodovih njegovih 35
Zaključak ovoga poglavja i prelaz na II. poglavje . . . 39—40

II. POGLAVJE.
Novi školski zakon.

Jezgra I. poglavja 43

I.

„Glava prva. Obćenite ustanove“ (st. i n. šk. zk.) . 46
Pojedini §§ ove glave st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. . . . . 46—60

II.

„Glava druga. Ob obćoj pučkoj školi“ (st. šk. zk.). — „O nižoj pučkoj školi“ (n. šk. zk.). 61
Pojedini §§ ove glave st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. . . . . 61—108

III.

„Glava treća. O gradjanskoj školi“ (st. šk. zk.). — „O višoj pučkoj školi“ (n. šk. zk.). 108
I. Poglavite tužbe na predjašnju gradjansku (višu) školu. . . 109—125
II. Pojedini §§ ove glave st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. . . . . 125—133
III. Je li u toj glavi novi škol. zakon bolji od staroga? . . 133

Digitized by Google

Strana

IV.

„Glava četvrta. O preparandijah“ (st. šk. zk.). — „O učiteljskoj školi“ (n. šk. zk.). 138

I. Manjci predjašnje preparandije . . . . 139—176

A) Po sudu zàtočnîka predjašnjega škol. zakona, naročito u okružnici vis. vlade od 19./1. 1883. br. 1173. 140—145

B) Po sudu stvaratêlja osnove novoga škol. zakona:

1. „Obrazloženje“ vladino k osnovi n. šk. zk. 146
2. Narodni zastupnici i zastupnici vlade . . . . 146—149

C) Po sudu našega učiteljstva:

1. Izvještaj Basaričke o preinaci predjašnjega škol. zakona, podnesen „Pedagog. knjiž. Sboru“ 29./12. 1887. . . . . 149—167
2. Josip K . . . . . učitelj u Š. u „Nar. Nov.“ 1888. br. 52. 168
3. Odgovor učitelja Lj. D. u „Nar. Nov.“ i. g. br. 74. . . 168—170
4. „Predstavka Saveza svih učit. družtava“ na vis. sabor od 26./5. 1888. . . . . 170—172

D) Naš sud o predjašnjoj preparandiji . . . 173—176

II. Pojedini §§ ove glave st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. . . . . 176—200

Zaključak ove glave 203

V.

„Glava peta. O produžnom obrazovanju učiteljah“ (st. i n. šk. zk.). 203

Pojedini §§ ove glave st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. . . . . 203—213

VI.

„Glava šesta. O konfesijonalnih i srbskih automomnih školah“ (n. šk. zk.). 213

Uvod i razdjelba . . . . 213—215

Geneza ove VI. glave. Predlog sab. predsjednika u sab. odboru od 28./5. o srb. auton. školah . . . . 215—219

Pojedini §§-i ove glave, sravnjeni sa odnosnimi točkami Hrvatova predloga . . . . 220—236

Zadovoljava li, i na koliko zadovoljava ova VI. glava n. šk. zk. A) i **zahtjevom Srbalja**, *B) i* **zahtjevom crkve katoličke na pučko školstvo?** 237

A.

Zahtjevi Srbalja, i to:

I. „Predstavka Crkveno Narodno Školskoga Saveta“ na vis. sabor od 14. (26.) aprila . . . . . . 237—246

II. „Memorandum Srbalja zastupnika na hrvatskom saboru u pitanju školskom“ predan preuzviš. banu 5/12. 1887. . . . . 247—252

Digitized by Google

Strana

III. Da li je novi škol. zakon od god. 1888. svim tim zahtjevom Srbalja podpuno zadovoljio? . . . 252—257

B.

Novi je škol. zakon u toj VI. glavi još manje zadovoljio pravom i zahtjevom katoličke crkve na pučko školstvo.

Nuždna predhodna primjetba o razlici medju cjelokupnom katoličkom crkvom i pomjestnimi crkvami, te ostalimi kršćanskimi sljedbami . . . . 258—259

Koja su ta prava, što ih katolička crkva imade od samoga božanskoga utemeljitelja svoga na pučko školstvo, na uzgoj i obuku mladeži u pučkoj i učiteljskoj školi? 259

I. Što nas o tom teoretički uče **pedagozi katolički,** *i to:*

1. negativno? . . . . 260—264
2. pozitivno? . . . . , ... , ... 264—268

II. Što praktički zahtieva za katoličku crkvu u pučkom školstvu **katolički puk** *po svojih zastupnicih:*

1. U državnih i zemaljskih saborih? . . . . . . 269—297

a) Zakonski predlog princa Alojza Liechtensteina o konfesijonalnoj školi, podnesen carevinskomu vieću dne 25/1. 1888. i podkriepljen mnogimi tisućami peticija iz svih slojeva pučanstva na zastupničku kuću (u opazci); zatim njegov epokalni govor u austr. zast. kući dne 19./3. 1889. 270—280

[U opazci govor msgra. Greutera u tirolskom saboru 8./1.1886 280—281]

b) Govor dra. Kathreina u austr. carev. vieću u travnju 1889.. . . . . 284—285

Govor msgra. Knaba u dolnjo-austr. saboru dne 8/11. 1889. 284—285

d) Predlog školskoga odbora tirol. sabora u poslovih pučke škole od 28./9. 1891. . . . . 285—286

e) Predlog i govor dra. Windthorsta o školstvu, zatim govor zastup. dra. pl. Stablewskoga i zastup. dra. Brüela (protestanta) za Windthorstov predlog u pruskoj zastup. kući dne 27./2. 1889.; nadalje govor dra. Reichenspergera i dra. Windthorsta u istoj zastupničkoj kući proti vladinoj osnovi škol. zakona početkom prosinca 1890.; zatim izjava člana bavar. rajhsrata, kneza Löwensteina o školstvu dne 13./3. 1882.; nadalje rezolucija „Družtva konzervativaca“ katolika i protestanata u Berlinu početkom travnja 1884.; napokon prosvjed skupštine katoličkih gospodja u Baselu u Švicarskoj u listopadu 1884. . . . . 286—297

Digitized by Google

Strana

2. U katoličkih skupštinah . . . . 297—317
I. XXVII. generalna skupština kätolîka Njemačke u Kostnici (Kostancu) god. 1880. . . . . 297—299
II. XXIX. generalna skupština kätolîka Njemačke u Frankfurtu na Majni god. 1882. . . . . 299—300
III. Generalna skupština kätolîka pruske Šlezke u Breslavi 7./9. 1884. 300
IV. Katolička skupština u Milanu 24./11. 1886. . . . 300—301
V. Kongres kätolîka sjeverne Francuzke u Lille-u god. 1886. 301
VI. XXXIV. generalna skupština kätolîka Njemačke u Trieru, otvorena 28. rujna 1887. . . . . 301—303
VII. Kongres kätolîka Italije u gradu Lucca od 19. do 23. trav. 1887. 304
VIII. Druga katolička skupština za sjev. Česku u Georgswaldu 8. i 9. rujna 1888. 304
IX. XXXV. generalna skupština kätolîka Njemačke u Freiburgu (u Badenskoj) od 2. do 6. rujna 1888. . . . 304—305
X. XXXVI. generalna skupština kätolîka Njemačke, držana od 25. do 29. kolov. 1889. u Bochumu 305
„Savez katoličkih učitelja“ u Njemačkoj 305
XI. XXXVII. generalna skupština kätolîka Njemačke, držana zadnjih dana kolov. 1890. u Koblencu . . . . . 305—307
Rezolucije o školi . . . . 306—307
XII. Njemačko-američka skupština kätolîka Njemačke u Pittsburgu u Sjev. Americi od 19. do 25. ruj. 1890. . . 307
XIII. I. Obća skupština kätolîka Austrije, držana u Beču od 30. trav. do 3. svib. 1877. . . . . 308—310
XIV. II. Obća katolička austrijska skupština u Beču od 29. trav. do 2. svib. 1889. . . . . 310—315
XV. Rezolucija sastanka kätolîka Štajerske, obdržavanoga dne 2., 3. i 4. lip. 1891. u Gracu 316
Zaključak i prelaz . . . . 316—318

III. Što uče o pravu i zahtjevih katoličke crkve na pučko školstvo i što zahtievaju **katolički biskupi**, *bilo pojedinci, bilo u skupu ili u pokrajinskih crkvenih saborih?*

A) Izjave pojedinih biskupa: 318

1. Kardinala Jurja Haulika, nadbiskupa zagrebskoga, korizmena pastirska poslanica „O nastavi i uzgoju mladeži“ od 14. veljače 1869. . . . . 318—325

2. Kardinala Josipa Mihalovića, nadbiskupa zagrebskoga, izjava proti predloženoj osnovi predjašnjega škol.

Digitized by Google

Strana

zakona dne 2. ruj. 1874. u LXVII. sjednici našega sabora . . . . 325—328
3. Jurja Josipa Strossmayera, biskupa djakovačkoga
a) okružnica od 1. listopada 1875. o predjašnjem škol. zakonu . . . . 328—329
b) korizmena poslanica početkom god. 1886. ob enciklici Leona XIII. „Immortale Dei“ („O kršćanskom ustavu države“) . . . . 329—331
c) pismo grofu Pergenu, predsjedniku pripravnoga odbora II. obće katol. austr. skupštine, kao odgovor na poziv k skupštini . . . . 331—333
4. Jurja Dobrile, biskupa tršćansko-koparskoga, prije porečkoga, prvi pastirski list na vjernike nove mu biskupije, od 26. rujna 1875. . . . . 333—334
5. Kardinala Josipa Otmara Rauschera, nadbiskupa bečkoga, okružnica o ženitbi i školi odmah iza izdanoga 25. svibnja 1868. austr. škol. zakona . . . . 334—335
6. Kardinala kneza Fridrika Schwarzenberga, nadbiskupa pražkoga, govor u zaključnoj sjednici I. obće austrijske katol. skupštine od 4. svibnja 1877. (O konfes. i bezkonf. školi) 336
7. Kardinala Ivana Rud. Kutschkera, nadbiskupa bečkoga, govor o konf. školi i ob austr. škol. zakonu u sjednici gospodske kuće od 27. ožujka 1878. . . . . . : . 336—337
8. Nikole Adamesa, biskupa luksenburžkoga, pastirski korizmeni list od 8. siečnja 1877. proti osnovi protuvjerskoga škol. zakona luksenburžkoga . . . . . . 338—342
9. Ivana Zwergera, knezo-biskupa sekavskoga (gradačkoga) pastirski list od 8. lipnja ob izborih . . . . . 342—344
10. Franja Josipa Rudigiera, biskupa linačkoga,
a) okružnica od 1. ožujka 1880. o memorandumu českoga episkopata (od 29. pros. 1879.) . . . . 344—345
b) korizmena poslanica početkom god. 1881. ob uzgoju i o školi (sa V., VI., i VIII. čl. austr. konkordata od god. 1855.), te sa podneskom austrijskih biskupa vis. vladi austr. od god. 1856., i onda sa adresom austrijskih biskupa na Nj. Veličanstvo od god. 1877. . . . . . 345—350
c) govor od 13. listopada 1881. u gornjo-austr. pokraj. saboru o škol. nadzoru . . . . 350—353
d) pastirska poslanica od 26. lipnja 1881. ob izborih 353—355
11. Petra Fundera, knezo-biskupa krškoga (celovačkoga), prva pastirska poslanica od 19. srpnja 1881. . 355—356
12. Andrije Miotti-a, biskupa grada Parme, prva poslanica od 1. listopada 1882. . . . . 356—357
13. Dra. Šimuna Aichnera, knezo-biskupa briksenskoga,
a) govor ob uzgoju pri osnutku katol. uzgojnoga družtva za Vorarlberžku od 19. studenoga 1884. . . . . . 357—358

Digitized by Google

Strana

b) govor u tirol. saboru od 8. siečnja 1886. . . . . 358—363
14. Dra. Franja Alberta Edera, knezo-nadbiskupa salcburžkoga, govor u tirol. saboru od 8. siečnja 1886. . . 363—364
15. Josipa Franja Weckarta, biskupa pasovskoga, korizmena poslanica oko početka godine 1885.*) o kršćanskoj školi . . . . 346—366
16. Fridrika pl. Schreibera, nadbiskupa bamberžkoga pastirska poslanica od iste god. 1855. ob odnošaju crkve prama državi . . . . 366—368
17. Kardinala Manninga, nadbiskupa westminsterskoga, govor u katol. skupštini u St. James Hall-u oko polovice lipnja 1886. o početnih katol. školah (sa izjavom Gladstone-ovom i Salisbury-evom za kouf. škole) . . . 368—369
18. Augustina Eggera, biskupa u St. Gallenu,
a) razpravica „Christus und die Volkserziehung" od godine 1886. . . . . 370—378
b) govor na svečanosti „Pius-Vereina" u Wylu u Švicarskoj, od 21. kolovoza 1890. o modernoj školi . . . . . 378—380
19. Dra. Franja Bauera, biskupa brnskoga, govor u moravskom saboru od 2. listopada 1888. o konfesijonalnoj školi . . . . 380—382
20. Franja Marije Benjamina Richarda, nadbiskupa parižkoga, pastirski list od rujna 1887. o lajicizovanju škola . . . . 382—383
21. Dra. Emanuela Schöbla, biskupa ljutomjeričkoga, pastirski list od rujna (ili kolovoza) 1888. o sablažnjivih i bogomrzkih psovkah na crkvu i svećenstvo na učiteljskoj skupštini u Turnavi . . . . 383—384
22. Dra. Ernesta Müllera, biskupa linačkoga, pastirski list od početka lipnja 1888. o konfesijonalnoj školi . 384—386
23. Josipa Kahna, knezo-biskupa krškoga, (celovačkoga), govor na II. obćoj austrijskoj katoličkoj skupštini od 2. svibnja 1889. o konfesijonalnoj školi . . . . . 386—389
24. Franja Marije Doppelbauera, biskupa linačkoga govor u gornjo-austr. saboru od 21. studenoga 1890. o konfesijonalnoj školi . . . . 389—393
Zaključak iz izjava pojedinih biskupa katoličkih . . . 393
B) Skupne izjave biskupa, te izjave provincijalnih crkvenih sabora 393
[Opazka o predstavci austrijskih biskupa na vladu od god. 1856., kao i adresi njihovoj na Nj. Veličanstvo od god. 1877. 394]
1. Memorandum austrijskih biskupa, sakupljenih u Beču, na vis. ministarstvo za bogoštovje i nastavu od 2. svibnja 1872. u pogledu škole . . . . 394—399

*) Datum poslanice izpušten u tekstu.

Digitized by Google

Strana

2. Spomenica bìskûpa Češke na ministarstvo od 29. prosinca 1879. u pogledu škole, sa okružnicom Rudigiera, biskupa linačkoga, od 1. ožujka 1880., kojom saobćuje vjernikom i hvali istu spomenicu . . . . . 399—409
3. Pastirski list českih biskupa na njihove vjernike od 5. lipnja 1881. . . . . 409—410
4. Predstavka bìskûpa salcburžke crkvene pokrajine na ministarstvo za bogošt. i nastavu od 12. ožujka 1880. u pogledu škole . . . . 410—411
5. Skupni pastiski list austrijskih biskupa, (sakupljenih u Beču na konferenciji od 19. veljače do 2. ožujka 1885) na njihove vjernike od svibnja 1885. . . . . 411—413
6. Izjava (peticija) episkopata ciele Austrije na vis. gospodsku kuću od 12. ožujka 1890. što ju istoga dana u škol. komisiji pročita kardinal grof Schönborn, nadbiskup pražki, o zahtjevih katol. crkve u pogledu škole, skupa sa mnogimi pouzdanicami, zahvalnicami i suglasnimi izjavami svećenstva i vjernika sa svih strana Cislitavije, prispjelimi kardinalu grofu Schönbornu i ostalim biskupom . . . . 413—420
7. Skupni pastirski list svih austrijskih biskupa (35) na vjernike od 25. svibnja 1890. ob istom predmetu, skupa sa govorom dra. Emanuela Schöbla, biskupa ljutomjeričkoga, u četvrtoj sjeverno-českoj katoličkoj skupštini u Warnsdorfu 7. rujna 1890., te sa rezolucijami same skupštine . 420—430
8. Skupni pastirski list austrijskoga episkopata na vjernike od 15 veljače 1891. o predstojećih izborih u carev. vieće, te pastirski list Filipa Nakića, biskupa spljetskoga, na vjernike ob istom predmetu . . . . 430—432
9. Pastirski list svihukupnih biskupa Belgije, sa kardinalom Dechampsom, nadbiskupom mechlinskim i primasom Belgije na čelu, od 7. prosinca 1878. na vjernike o bezkonfesijonalnoj školi . . . . 432—443
[Opazka o borbi belgijskih katolika za konfesijonalnu školu . . . . 433—436]
10. 7 rezolucija bìskûpa Englezke od god. 1885. u pogledu školskoga pitanja . . . . 443—444
11. Izjave i glasovi katoličkih biskupa Sjeverne Amerike i Australije o katoličkih školah 444
a) pastiski list biskupa biskupije Kolumbusa u Sjev. Americi od god. 1884. (ili 1883.) o katoličkih školah Saveznih Država sjevero-američkih . . . 444—450

Digitized by Google

Strana

b) skupna izjava cjelokupnoga episkopata Sjeverne Amerike, sabranoga na III. plenarnom pokrajinskom crkvenom saboru u Baltimoru, obdržavanom mjeseca studenoga 1884., a potvrdjenom od sv. rimske Stolice u listopadu 1885., o katoličkoj školi . . . . 450—452
[Opazka o stanju katoličke crkve u Sjevernoj Americi . . . . 450—451]
c) pastirska poslanica nădbiskûpa i bìskûpa Saveznih Država, sabranih u III. provincijalnoj sinodi u Baltimoru od god. 1884., na svećenstvo i vjernike o katoličkoj školi . . 452—455
d) izjava plenarnoga crkvenoga sabora Australije, obdržavanoga od 15. do 29. studenoga 1885. u Sidney-u, o katoličkoj školi, ujedno sa govorom Morana, biskupa u Dunedinu u Novoj Selandiji na istom saboru, o načelih kršćanskoga uzgoja . . . . 455—459
[Opazka o stanju katoličke crkve u Australiji . . . . 455—456]
Zaključak iz skupnih izjava katoličkoga episkopata . 459—460

IV. Što uči i zahtieva **sv. rimska Stolica** *o pravih, što ih katolička crkva imade od samoga božanskoga Utemeljitelja svoga na pučko školstvo, na uzgoj i obuku mladeži u pučkoj i učiteljskoj školi?* 460

A) *Izjave* **Pija IX.**

1. Enciklika na nadbiskupe i biskupe Italije od 8. prosinca 1849. o razstavi škole od crkve . . . 460—462
2. Alokucija od 1. studenoga 1850. o nadzoru i upravi crkve nad školami . . . . 462—463
3. Konkordati:
a) španjolski u 2. članku . . . . 463—464
b) sa američkimi republikami (Costaricom, Guatemalom, Nicaraguom i St. Salvadorom) 464
c) austrijski (od god. 1855.) 464
d) würtenberžki i badenski . . . . 464—465
4. Pismo na biskupa u Freiburgu (u Badenskoj) Hermana Vicari-a od 14. srpnja 1864., kao odgovor na nadbiskupov memorandum, papi priposlan . . 465—471
»Inštrukcija« sv. sbora za razširenje vjere (de propaganda fide) biskupom Saveznih Država Amerike »o javnih školah« od god. 1875. . . . . 469—471
5. Enciklika od 8. prosinca 1864. sa syllabom odsudjenih bludnja . . . . 471—472
a) sama enciklika . . . . 472—473
b) syllab . . . . 473—476
Zaključak iz izjava Pija IX. . . . . 476—477

Digitized by Google

Strana

B. Izjave Leona XIII.

U obće . . . . 477—479

1. Prva enciklika „Inscrutabili Dei Consilio“ svim katoličkim biskupom svega svieta od 21. travnja 1878. o nevoljah ljudskoga družtva i o njihovih uzrocih i ljekovih . . . . . . 479—481
2. Pismo na generalnoga vikara grada Rima, kardinala Monaco La Vallettu, od 26. lipnja 1888. ob izgonu katekizma iz početnih škola grada Rima 481—485
3. Pismo na državnoga tajnika, kardinala Ninu, od 27. kolovoza 1878. o poglavitih brigah papinih . . 485
4. Pismo na nadbiskupa kölnskoga od 24. prosinca 1878. ob uzpostavi vjerskoga mira 486
5. Enciklika „Quod Apostolici“ od 28. prosinca 1878. o sektah socijalista, komunista i racijonalista 486
6. Pismo na generalnoga vikara grada Rima, kardinala Monaco La Vallettu, od 25. ožujka 1879. o školah grada Rima . . . . 486—490
7. Pismo pohvalno kardinalu Dechampsu, nadbiskupu mechlinskomu i primasu Belgije od 2. travnja 1880. u pogledu školskoga pitanja u Belgiji . . . . 490—492
8. Pismo pohvalno kardinalu Dechampsu primasu belgijskomu, zatim belgijskim biskupom brižkomu, gentskomu, namurskomu, lütiškomu i apoštolskomu administratoru dijeceze belgijske Tournay od 27. srpnja 1880. o školskom pitanju u Belgiji, kao odgovor na adresu belgijskih biskupa sv. Otcu . . . . 492—494

[Opazka o načelih, pravih i zahtjevih katoličke crkve u pogledu pučkoga školstva, u skupnom pastirskom pismu belg. episkopata . . . . 495—494]

9. Alokucija sboru kardinalskomu od 20. kolovoza 1880. o krivici, što ju je apoštolskoj Stolici naniela belgijska vlada . . . . 494—497
10. Pismo na kardinala Guiberta, nadbiskupa parižkoga od 22. listopada 1880. ob izgonu redovničkih zadruga, na pose družbe Isusove, skupa sa pohvalnim breve-om papinim »Dolemus« od 13. srpnja 1886. o družbi Isusovoj . . . 497—498
11. Enciklika „Militans“ od 12. ožujka 1881., kojom se navješćuje izvanredan jubilej . . . . 498—499

Papa preporuča milostinju za tri družtva: za razširivanje vjere, djetinstva Isusova, i za škole na iztoku 499

[U opazci: Enciklika O lionskom pob. družtvu za razširivanje vjere od 3. prosinca 1880.; enciklika »O jubileju« od 22. prosinca 1885. . . . . 499—500]

12. Konštitucija „Romanos Pontifices“ od 8. svibnja 1881., kojom papa rješava razmirice medju biskupi i redovničkimi zadrugami (misijonari) u Englezkoj 499—503

Digitized by Google

Strana

[U opazci: Odluke raznih (17) provincijalnih sinoda od god. 529. do god. 1875 . . . . 501—502]
13. Pismo na belgijske biskupe od 3. kolovoza 1881. u kojem papa hvali njihov mar oko uzgoja mladeži . . . 503—504
14. Enciklika na taljanske biskupe od 15. veljače 1882. o sredstvih za sačuvanje vjere u narodih, na pose u taljanskom narodu 504
15. Enciklika na francuzke biskupe od 8. veljače 1884. o religijoznoj obuci i kršćanskom uzgoju pomladka iz kršćanskoga braka . . . . . . 504—506
16. Enciklika „Humanum genus" na biskupe svega katol. svieta od 20. travnja 1884. o sljedbi slobodnih zidara . . . . 506—508
17. Govor njemačkim hodočastnikom početkom god. 1885. o kršćanskom uzgoju mladeži 508
18. Enciklika „Immortale Dei" na sve biskupe kat. svieta od 1. studenoga 1885. „O kršćanskoj uredbi država" 508—510
19. Pismo na englezke biskupe od 27. studenoga 1885. o kršćanskih školah . . . . 510—512
20. Konkordat sv. Stolice sa Crnom Gorom od 18. kolovoza 1886., čl. VIII. . . . . 512—513
21. Enciklika „Quod multum" na biskupe Ugarske 1886. o potrebah crkve u Ugarskoj, povodom dvjestagodišnjice oslobodjenja Budima od Turaka . . . . . 513—515
22. Alokucija božična kardinalskome sboru od 24. prosinca 1886. o bjesnom ratu proti crkvi . . . . 515—516
23. Alokucija u konzistoriju od 25. studenoga 1887. u oči svećeničkoga jubileja papina 516
24. Enciklika na biskupe Bavarske od 22. prosinca 1887. o katoličkoj naobrazbi mladeži i o katoličkih školah 516—520
25. Konkordat sv. Stolice sa republikom Kolumbijom u Americi od 31. prosinca 1887., čl. I., XI., XII., XII. i XIV. . . . . 520—521
[Opazka ob izjavi papinoj u pismu na biskupa Luzijane u Americi 1887. ili 1888. o katoličkih školah 521]
26. Svečani govori, kojimi je papa prigodom svoga svećeničkoga jubileja god. 1888. odgovarao katoličkim hodočastnikom: 521
a) francuzkim oko 14. travnja 1888. ob uzgoju i o katoličkih školah 522
b) austrijskim 16. travnja 1888. o brizi za kršćanski uzgoj djece i ob ustrajnosti u borbi za konfesijonalnu školu . . . 523
c) belgijskim 19. travnja 1888. ob uzgoju mladeži i o školi 522—523
d) holandezkim 30. travnja 1888. o katoličkom uzgoju mladeži 523
27. Enciklika „Exeunte jam anno" svim biskupom i vjernikom katoličkoga svieta na božić 25. prosinca 1888. o dovršenom jubileju . . . . . 523—524
28. Enciklika „Sapientiae christianae" od 10. siečnja 1890. „O glavnih dužnostih kršćana gradjana . 524—527
[Enciklika o radničkom pitanju od 15. svibnja 1891. 526—527]
29. Enciklika na biskupe, kler i narod u Italiji

Digitized by Google

Strana

od 15. listopada 1890. o planu i navalah slobodnih zidara u Italiji proti crkvi . . . . 527—533
[Opazka o slobodnih zidarih . . . . 530—531]
30. Govor deputacijam katoličke mladeži cieloga svieta prigodom svečanosti sv. Alojzija, držan 1. listopada 1891. (posljednja izjava) o bezkonfesijonalnoj školi . . 533—535
Zaključak iz izjava Pija IX. i Leona XIII. 535
Zaključak ovoga III. diela VI. glave . . . . 535—537
Članak „Obzorov“ „Razprava o školskom zakonu“ od 3. srpnja 1888. br. 150 . . . . 537—538
Zaključak ove VI. glave novoga škol. zakona 538

VII.

„Glava šesta“ (st. šk. zk.) — „Glava sedma“ (n. šk. zk.). „O privatnih školah“ (st. i n. šk. zk.). . . . .
U obće . . . . 538—539
Pojedini §§ ove glave st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. — (Protestantska škola u Zagrebu) . . 538—551
Zaključak ove glave 551

VIII.

„Glava sedma“ (st. šk. zk.) — „Glava osma“ (n. šk. zk.). „Ob učiteljih na*) javnih pučkih školah“ (st. i n. šk. zk.). . . . .
O toj glavi u obće; učitelji javnih pučkih škola su javni činovnici (§ prvi ove glave) . . . . 552—555

1. skupina.

Namještaj i premještaj (odnosno odpust) učitelja javnih pučkih škola (§§ 110. do 114. st., a §§ 117., 113., 111. i 112. n. šk. zk.). 556
Pojedini §§ ove skupine st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. (i postojalih krajiških propisa) . . . 556—569

2. skupina.

Odgovornost učiteljeva za napredak škole (§ 115. st., a § 114. n. šk. zk.). 569
Ovaj § ove skupine st. šk. zk., sravnjen sa odnosnim §-om n. šk. zk. . . . . 569—571

3. skupina.

Karnostni postupak proti učiteljem javnih pučkih škola (§§ 116. do 122. st., a §§ 134. do 148. n. šk. zk.). 571
O toj skupini u obće . . . . 571—573
Pojedini §§ ove skupine st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. (i postojalih krajiških propisa) . . . . 573—583

4. skupina.

Služba učitelja na javnih pučkih školah (§§ 123. i 124. st., a §§ 115. i 116. n. šk. zk.) 584

*) „Rieč“ „na“ izpala je pogreškom iz teksta. O. p.

Digitized by Google

trana

Pojedini §§ ove skupine po st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. — (Maximum i minimum naukovnih ura na tjedan. — Služba orguljaška) . . 584—589
[§ 53. „Škol. i nast. reda“ od 15. srpnja 1889. br. 6798. o dužnostih učitelja kano orguljaša (pojca) . . . . 586-588]

5. i 6. skupina.

Beriva i obskrba učitelja i njihovih udova i sirota (mirovina i mirovinska zaklada) 590
O materijalnom pitanju učiteljstva u obće; razdjelba toga pitanja . . . . 590—593
I. Koje su želje gojili glede materijalnoga položaja pučkoga našega učiteljstva, koje li glede toga nade stavljali u reorganizaciju našega pučkoga školstva učitelji Josip K. i Lj. D. *prije* objelodanjene *osnove* novoga škol. zakona i *prije* odpočetih *razprava* u sab. odboru o toj osnovi? 593
1. Učitelj K. „O preinaci škol. zakona“ u 52. i 53. br. „Nar. Nov.“ od god. 1888. . . . . 593—605
[Opazka o prosječnoj učiteljskoj plaći u starom provincijalu, sravnjenoj sa prosječnom plaćom po n. šk. zk. . . . . 594—595]
[Opazka o prosječnoj učiteljskoj plaći postojale Krajine, sravnjenoj sa prosječnom plaćom po n. šk. zk. . . . . 597—598]
2. Učitelj Lj. D. „K preinaci školskoga zakona“ u 74. br. „Nar. Nov.“ od 1888., kao odgovor Josipu K. . . 605—611
[Opazke ob udaji učiteljica . . . . 607—610]
II. Pojedini §§ 5. i 6. skupine st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. (i postojalih kraj propisa) 611
1. §§ 5. skupine „o berivih“ . . . . 611—620
2. §§ 6. skupine „o mirovini i mirovinskoj zakladi“ . . 620—644
[Molba zagrebskih vjeroučitelja k zakonskoj noveli o pučkoj školi od 26. lipnja 1888., podnesena pojedinim zastupnikom u saboru glede uplaćenih pristojba u mirovinsku zakladu . . . . 640—641]
III. Što izjavi o tih dvijuh skupinah §§-a ove glave 1) samo učiteljstvo, zastupano, bar u veliko, predstavkom „Saveza učiteljskih družtava“? 2) što izjavi vladino „Obrazloženje“? 3) što izjaviše o tom pitanju saborski zastupnici i vladini i narodni tečajem saborskih razprava o novom škol. zakonu? 644
1. Predstavka „Saveza učitelj. družtava“ 644—653
2. „Obrazloženje“ vladino . . . . 653—656
3. Saborski zastupnici i vladini i narodni 656
a) u saborskom odboru. . . . . 657—672

Digitized by Google

Strana
[Opazka o socijalnom uplivu pučkoga učiteljstva . . . . 658]
b) u samom saboru za generalne i specijalne debate: α) zastupnik dr. Franjo Marković 30. lipnja 1888.; β) odjelni predstojnik dr. Stj. Spevec istoga dana; γ) zastupnik pl. Pisačić 2. srpnja i. g.; δ) zastupnik Armin Pavić istoga dana; ε) odjelni predstojnik dr. Stj. Spevec na koncu generalne debate 3. srpnja i. g. 672—683
IV. Što sudimo mi o materijalnom pitanju pučkoga učiteljstva? 684
1. Način uzdržavanja i obskrbe pučkih učitelja po škol. zakonu od god. 1874. i po kraj. propisih od god. 1871. i 1880. nije bio shodan, nije bio za učiteljstvo dostatan . 684—685
2. Novi školski zakon od god. 1888. svakako je taj način bolje i shodnije uredio . . . . 685—686
3. Način uzdržavanja i obskrbe pučkih učitelja, kako ga je uredio novi škol. zakon, ipak nije posve shodan, niti je dostatan za učitelja . . . . 686—688
4. Kako bi se imao u buduće urediti način uzdržavanja i obskrbe pučkih učitelja, te njihovih udova i sirota? . . 688
Primjetba ob uzroku nezadovoljstva pučkoga učiteljstva . . . . 688—690
Zaključak ove glave škol. zakona 691
Članak „Obzorov“ od 30. lipnja 1888. br. 149. „Učitelji javni činovnici“. . . . . 691—694

IX.

„Glava osma“ (st. šk. zk.). „Glava deveta“ (n. šk. zk.). „Ob upravi pučkih školah“ (st. i n. šk. zk.).

Uvod . . . . 695—701
[U opazci zakoni od 5. veljače 1886.: 1) „Zakon ob preustrojstvu županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih“; 2) „Zakon o upravnih odborih u županijah“; 3) „Zakon, kojim se preinačuju odnosno nadopunjuju njekoje ustanove zakona od 28. siečnja 1881. ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji“; 4) „Zakon o karnostnoj odgovornosti urednikah i službenikah, namještenih kod županijah i kotarskih oblastih“ . . . . 697—701]

A.

Tekst pojedinih §§-a ove glave

„I.“

„Ob obćinskoj upravi“ (st. šk. zk.
„1. Ob obćinskoj upravi“ (n. šk. zk.). . . . . . 702—720

„2. O kotarskoj upravi“ (n. šk. zk.) 720
O toj upravi u obće . . . . 720—721
Pojedini §§ . . . . 721—724
Dodatak. O gradskoj upravi . . . . 724—726

*

Digitized by Google

Strana

„II."

„O županijskoj upravi" (st. šk. zk.)
„3. O županijskoj upravi" (n. šk. zk.) . . . 726
O toj upravi u obće 726
Pojedini §§. . . . . 726—658

„III."

„O zemaljskoj upravi." (st. šk. zk.).
„4. O zemaljskoj upravi." (n. šk. zk.). 758
O toj upravi u obće . . . . 758—759
Pojedini §§ . . . . 759—764

„IV."

„O crkvenoj upravi." (st. šk. zk.).
„5. O crkvenoj upravi." (n. šk. zk.). 765
O toj upravi u obće . . . . 765—766
Pojedini §§ . . . . 766—775

B.

Kakov sud izrekoše ob ovoj glavi novoga škol. zakona saborski zastupnici i vladini i narodni u svojih saborskih govorih tečajem saborske generalne razprave ob osnovi novoga našega škol. zakona od god. 1888?

1. Govor zastupnika Maksa Lončarevića od 30. lipnja 1888. . . . . 776—777
2. Govor zastupnika dra. Franja Markovića . . 777—781
3. Govor odjel. predstojnika za bogošt. i nastavu dra. Stjepana Spevca od istoga dana, kao odgovor dru. Markoviću . . . . 781—784
4. Govor zastupnika Dragutina pl. Pisačića od 2./7. 1888. . . . . 784—786
5. Govor odjel. predstojnika dra. Stjepana Spevca na koncu generalne debate 3./7. 1888. . . . 787—789
6. Govor zaključni izjestitelja sab. odbora dra. Ise Kršnjavoga na koncu generalne debate od istoga dana . . . . 789—794

C.

Što sudimo mi o IX. glavi novoga školskoga zakona od godina 1888.: da li je ona po kršćanski uzgoj, po crkvu katoličku bolja, prijaznija od dotične VIII. glave staroga školskoga zakona od god. 1874., ili je gòra, neprijaznija?

1. Novi školski zakon od god. 1888. nije u toj glavi po kršćanski uzgoj ni za dlaku bolji, nije crkvi katoličkoj prijazniji, nego je bio stari škol. zakon od god. 1874. 794
2. No novi zakon školski jest po kršćanski uzgoj još i göri, jest crkvi još neprijazniji u toj glavi, nego li je bio stari 794—795

Digitized by Google

Strana

X.

„Glava deveta. Zaglavne ustanove.“ (st. šk. zk.). — „Glava deseta. Prelazna i zaglavna ustanova.“ (n. šk. zk.).

Pojedini §§ ove glave po st. šk. zk., sravnjeni sa odnosnimi §§-i n. šk. zk. . . . . 795—799
Dan potvrdjenoga zakona sa podpisom i protupodpisi . . . 799

Dodatak.

Naslov staroga i novoga škol. zakona 800

XI.

Jezgra (resumé) II. poglavja.

Glavna prednost novoga škol. zakona pred starim u obće . . 801
Pojedine razlike medju novim i starim škol. zakonom u pogledu kršćanskoga uzgoja i uticaja crkve u školu: . . . . .
I. U I. glavi škol. zakona („Obćenite ustanove“) . 801—802
II. U II. glavi škol. zakona („Ob obćoj — nižoj — pučkoj školi“) . . . . 802—803
III. U III. glavi škol. zakona („O gradjanskoj — višoj pučkoj — školi“) . . . . 803—806
[Opazka o ženskom liceju u Zagrebu . . . . 804—805]
IV. U IV. glavi škol. zakona („O preparandijah — učiteljskoj školi“) . . . . 806—808
V. U V. glavi škol. zakona („O produžnom obrazovanju učiteljah“) . . . . 808—809
VI. U VI. glavi novoga škol. zakona (O konfesijonalnih i srbskih autonomnih školah“ — u toj je glavi najveća prednost novoga škol. zakona pred starim . . 809—810
VII. U VI. glavi staroga, a VII. glavi novoga škol. zakona („O privatnih pučkih školah“) . . . 810—811
VIII. U VII. glavi staroga, a VIII. glavi novoga škol. zakona („Ob učiteljih na javnih pučkih školah“) i to:
A) u 1. skupini [o namještaju i premještaju (odnosno odpustu) učitêlja javnih pučkih škola] . . . . 811—812
B) u 3. skupini (o karnostnom postupku proti učiteljem) 812—813
C) u 4. skupini (o dužnostih učitelja kao orguljaša, dot. pojca) 813
D) u 5. i 6. skupini (o berivih i obskrbi učitêlja i njihovih udova i sirota) . . . . 813—815
IX. U VIII. glavi staroga, a IX. novoga škol. zakona („Ob upravi pučkih školah“) u obće . . . 816—817
Na pose:
A) u 1. odsjeku („Ob obćinskoj upravi“) . . . . . 817—818
B) u 2. odsjeku ové glave n. šk. zk. („O kotarskoj upravi“) 818

Digitized by Google

Strana

C) u 3. odsjeku ove glave n. šk. zk. („O županijskoj upravi“) . . . . 818—819
D) u 4. odsjeku ove glave n. šk. zk. („O zemaljskoj upravi“) . . . . 819—820
[O 5. odsjeku ove glave n. šk. zk. („O crkvenoj upravi“) bilo je govora na početku ove IX. glave na str. 816.]
Zaključak ovoga resumé-a . . . . 820—821

III. POGLAVJE.

Katolički saborski zastupnici godine 1888.

I.*)

Što su katolički zastupnici saborski mogli i morali učiniti godine 1888., da izvojšte kofesijonalnu pučku i učiteljsku školu? . . . . 822—828

II.

Što su katolički zastupnici saborski sbilja učinili god. 1888., da dobijemo konfesijonalnu školu? . 828—837

III.

Što nam valja u buduće činiti na polju pučkoga školstva, da izvojštimo katoličku konfesijonalnu pučku i učiteljsku školu? . . . . 837—843
Zaključak ciele ove razprave . . . . 843—844

*) U tekstu izostala ova brojka „I.“

Digitized by Google

Kazalo

§§-a novoga škol. zakona od god. 1888. sa odnosnimi §§-i staroga škol. zakona od god. 1874.

Gl. I. „Obćenite ustanove“.

N. šk. zk.	St. šk. zk.	Strana
§ 1.	§ 1.	46
„ 2.	„ 2.	47
„ 3.	„ 3. (str. 15. i sl., 22)	47
„ 4.	„ 11. i 193. (gl. IX.)	55 795
„ 5.	„ 17.	60
„ 6.	„ 12. (str. 18.)	55
„ 7.	„ 15.	57
„ 8.	„ 13.	56
„ 9.	„ 16.	60
„ 10.	„ 7.	54
„ 11.	„ 36. (gl. II.)	89
„ 12.	„ 39. (gl. II.)	90
„ 13.	„ 40. (gl. II.)	90
„ 14.	„ 38. (gl. II.)	90
„ 15.	„ 8.	54

Gl. II. „O nižoj pučkoj školi“.

N. šk. zk.	St. šk. zk.	Strana
§ 16.	§ 18.	61
„ 17.	„ 19.	68 i sl.
„ 18.	„ 20.	69
„ 19.	„ 22.	69
„ 20.	„ 6. (gl. I.)	52
„ 21.	„ 23.	70
„ 22.	„ 28.	71
„ 23.	„ 24. (str. 25.)	71
„ 24.	„ 25. (str. 25.)	71
„ 25.	„ 5. (gl. I.)	50
„ 26.	„ 26.	83
„ 27.	„ 37.	90
„ 28.	„ 42.	91
„ 29.	„ 46.	93

Digitized by Google

N. šk. zk.	St. šk. zk.		Strana
§ 30.	§ 47.		93
„ 31.	„ 30.		85 i sl.
„ 32.	„ 31.		86
„ 33.	„ 29.		84
„ 34.	—		86
„ 35.	—		86
„ 36.	§ 32.		86
„ 37.	„ 33.		87
„ 38.	„ 35.		87
„ 39.	„ 34.		87
„ 40.	„ 43.		91
„ 41.	„ 49.		94
„ 42.	„ 50.		95
„ 43.	„ 51.		95
„ 44.	„ 52.		96
„ 45.	„ 53.		98
„ 46.	„ 44.		93
„ 47.	„ 45.		61 93
„ 48.	„ 14.	(I. gl.)	56
„ 49.	„ 9.	(gl. I.)	54
„ 50.	„ 54.		98 i sl.
„ 51.	„ 55.		99
„ 52.	„ 56.		100 i sl.
„ 53.	„ 57.		101
„ 54.	„ 58.		101
„ 55.	„ 59.		101
„ 56.	„ 60.		102
„ 57.	„ 61.		102
„ 58.	„ 62.		102
„ 59.	„ 63.		103
„ 60.	„ 64.		103
„ 61.	„ 65.		104
„ 62.	„ 66.		104

Gl. III. n. šk. zk. „O višoj pučkoj školi“.

N. šk. zk.	St. šk. zk.	Strana
§ 63.	§ 67.	126
„ 64.	„ 68.	127
„ 65.	„ 69.	127
„ 66.	„ 70.	128 i sl.
„ 67.	„ 71.	132 i sl.
„ 68.	„ 72.	130

Digitized by Google

Gl. IV. n. šk. zk. „O učiteljskoj školi“.

N. šk. zk.	St. šk. zk.	Strana
§ 69.	§ 74.	176 i sl.
„ 70.	„ 75.	178
„ 71.	„ 76.	178
„ 72.	„ 77.	179
„ 73.	„ 78.	183
„ 74.	„ 79.	184
„ 75.	„ 80.	184
„ 76.	„ 81.	185
„ 77.	„ 82.	185
„ 78.	—	187 i sl.
„ 79.	—	190
„ 80.	§ 83.	192
„ 81.	„ 84.	192
„ 82.	„ 86.	193
„ 83.	„ 87.	198
„ 84.	„ 88.	198
„ 85.	„ 89.	199 i sl.
„ 86.	„ 90.	200
„ 87.	„ 91.	201
„ 88.	„ 92.	201
„ 89	„ 93.	202

Gl. V. n. šk. zk. „O produžnom obrazovanju učiteljah“.

N. šk. zk.	St. šk. zk.	Strana
§ 90.	§ 94.	204 i sl.
„ 91.	„ 95.	206
„ 92.	„ 96.	209
„ 93.	„ 97.	211 i sl.
„ 94.	„ 98.	212
„ 95.	„ 99.	212

Gl. VI. n. šk. zk. „O konfesijonalnih i srbskih autonomnih školah.“

(Te gl. nije bilo u st. šk. zk., već samo § 4.)

N. šk. zk.	Hrvatova predloga	Strana
§ 96.	alin. 1.	220
„ 97.	„ 2.	222
„ 98.	„ 1.	71 i sl 223
„ 99.	„ 3.	229 i sl.

Digitized by Google

N. šk. zk.	Hrvatova predloga	Strana
§ 100.	alin. 4.	230
„ 101.	„ 5.	231 i sl.
„ 102.	—	232 i sl.
„ 103.	alin. 6. (posljednja)	234 i sl. 335

Gl. VII. n. šk. zk. „O privatnih pučkih školah."

N. šk. zk.	St. šk. zk.	Strana
§ 104.	§ 102.	539 i sl.
„ 105.	„ 103.	548
„ 106.	„ 104. (str. 22.)	550
„ 107.	„ 105. (str. 22.)	550
„ 108.	„ 107.	550 i sl.
„ 109.	„ 108.	551

Gl. VIII. n. šk. zk. „Ob učiteljih na javnih pučkih školah".

N. šk. zk.	St. šk. zk.	Strana
§ 110.	§ 109.	552
„ 111.	„ 113. i 114. (str. 17.)	560
„ 112.	—	564
„ 113.	§ 112. (str. 16.)	558
„ 114.	„ 115.	569 i sl.
„ 115.	„ 123.	584
„ 116.	„ 124.	585
„ 117.	„ 110. (str. 17.)	556
„ 118.	„ 125	611
„ 119.	„ 126. i 131.	612
„ 120.	—	612
„ 121.	§ 128.	613
„ 122.	—	613 i sl.
„ 123.	§ 129.	614
„ 124.	„ 130.	615
„ 125.	—	615 i sl.
„ 126.	—	616
„ 127.	§ 132.	616
„ 128.	„ 133.	616
„ 129.	„ 134.	616
„ 130.	„ 136. al. 1.	618
„ 131.	„ 135.	617 i sl.
„ 132.	„ 136. al. 2.	618
„ 133.	—	619
„ 134.	§ 116. (str. 17.)	573
„ 135.	„ 117. (str. 17.)	574

Digitized by Google

N. šk. zk.	St. šk. zk.	Strana
§ 136.		575
„ 137.	§ 118.	575
„ 138.		575
„ 139.	„ 119.	578
„ 140.	„ 120.	579
„ 141.	„ 121.	579 i sl.
„ 142.	—	580
„ 143.	—	580
„ 144.	§ 122.	580 i sl.
„ 145.	—	581
„ 146.	—	582
„ 147.	—	582
„ 148.	—	583
„ 149.	§ 137.	620
„ 150.	„ 138. i 140.	621
„ 151.	—	622
„ 152.	—	622
„ 153.		623
„ 154.	§ 139.	623
„ 155.		623
„ 156.		624 i sl.
„ 157.		625
„ 158.		626
„ 159.		627
„ 160.		629
„ 161.		630
„ 162.	§ 141.	630
„ 163.		631
„ 164.		631
„ 165.		632
„ 166.		633
„ 167.		634
„ 168.		634
„ 169.		634
„ 170.	§ 142.	636
„ 171.	„ 143. i 144.	638
„ 172.	„ 145.	642
„ 173.	—	637 i sl., 643

Gl. IX. n. šk. zk. „Ob upravi pučkih školah“.

„1. Ob obćinskoj upravi.“

N. šk. zk.	St. šk. zk.	Strana
§ 174.	§ 146.	702
„ 175.	„ 147. i 150.	702 i sl.
„ 176.	—	704

Digitized by Google

N. šk. zk.	St. šk. zk.	Strana
§ 177.	§ 148.	704
„ 178.	„ 149.	705
„ 179.	„ 166. (II. odsj. o župan. upravi)	705 i sl. 753
„ 180.	„ 151.	706
„ 181.	—	706
„ 182.	§ 152.	707
„ 183.	„ 153. (str. 16.) 2. al. §-a 183. n. šk. zk. 707 i sl. nije bilo u st. šk. zk. . . .	707 i sl.
„ 184.	„ 154. (str. 16.)	715 i sl.
„ 185.	„ 155.	719 i sl.
„ 186.	„ 156.	720
„ 187.	„ 157.	720
„ 188.	„ 158.	720

„2. O kotarskoj upravi."

Ovoga odsjeka nije bilo u st. šk. zk.

N. šk. zk.	Strana
§ 189.	721 i sl.
„ 190.	723

„3. O županijskoj upravi."

N. šk. zk.	St. šk. zk.	Strana
§ 191.	—	727 i sl.
„ 191. }	§ 159. (str. 16.)	729
„ 193. }	. . . .	729
„ 194.	„ 162.	744
„ 195.	„ 163.	748
„ 196.	„ 161.	736—739
„ 197.	—	748
„ 198.	§ 164.	751
„ 199.	„ 165.	751 i sl.
„ 200.	„ 172.	757
„ 201.	„ 151.	756 i sl.
„ 202.	„ 166.	753

„4. O zemaljskoj upravi."

N. šk. zk.	St. šk. zk.	Strana
§ 203.	§ 175. (str. 15.)	759
„ 204.	„ 176. (str. 15.)	352 759 i sl.
„ 205.	„ 177.	761

Digitized by Google

„5. O crkvenoj upravi."

N. šk. zk.	St. šk. zk.	Strana
§ 206.	§ 185.	351 766
„ 207.	„ 186. (str. 18.)	352 767
„ 208.	„ 187. (str. 18.)	352 767
„ 209.	„ 188. (str. 18.)	770
„ 210.	„ 189. (str. 17., 19.)	771
„ 211.	„ 190. (str. 17., 20.)	352 774
„ 212.	„ 191. (str. 20.)	774
„ 213.	„ 192. (str. 21.)	352 774

Gl. X. st. šk. zk. „Prelazna i zaglavna ustanova."

N. šk. zk.	St. šk. zk.	Strana
§ 214.	—	796
„ 215.	§ 195.	799

Dodatak. Odredbe §§-a st. šk. zk., kojih nije bilo u n. šk. zk., (ili ne kao posebnih §§-a).

§ 4. st. šk. zk. str. 21., 22. i 49.

Mjesto toga ima u n. šk. zk. ciela VI. gl. str. 220.—235.

St. šk. zk.	Strana	St. šk. zk.	Strana
§ 10.	54	(§ 150.	705)
„ 21.	69	„ 160.	736
„ 27.	71	„ 167.—170.	755
„ 48.	94	(§ 171.	756)
„ 73.	108	„ 173.	757
„ 85.	192	„ 174.	758
„ 106.	550	„ 178.—184.	763 i sl.
„ 111.	558	(§ 193.	795)
„ 127.	612	§ 194.	795
(§ 141.	628)		

Digitized by Google

Pogreške.

Na strani	*u redku*	*mjesto:*	*ima biti:*
IV	12	većinom ga	ga većinom
7	2	na tisuće i tisuće	na tisuće
12	16	*položaj ipak*	*ipak položaj*
12	21	ima	imaju
17	15	§ 98.	§ 86.
22	1	se te	te se
22	22	kroz bar	bar kroz
31	33	spremeniti	spremiti
40	19 20	koji su — morali	s kojih je moralo
44	8	stina	istina
52	5	osnovi	naukovnoj osnovi
52	17	(§ 20. st.—§ 18. n. zk.),	„(§. 20.),“ (st. zk.) — „(§. 18),“ (n. zk.— „
55	19	**srbski.** No	srbski . . . No
56	35	(§ 146. st.) — (§ 174. n. zk.) —	(§. 146.)“ (st. zk.) — „(§. 174.)“ (n. zk.) — „
57	22	pitā	pīta
61	24	polazak	obvezanost na polazak
65	2	19.	21.
66	4	nju	nj
71	21	*4*	*četiri*
„	24	prvot.	redigov.
„	35	prenesen	prenesen dielom
„	36	kao	kao 2. alineja.
„	„	st	n.
85	16	26.	25.
90	28	§-u **12. n** šk. zk.	§-u 12. n. šk. zk. (gl. I.)
91	2	*obćina dužna je*	*obćina*“ (st. zk.) — „*Svaka seoska obćina*“ (n. zk. — „
„	15	i tu	i tu u novom škol. zakonu
„	25	*zaostatci*	*izostatci*
„	32	*vlasti*	otčinske vlasti
95	24	*školskomu*	*obćinskomu školskomu*
„	25	*djeca*	*takova djeca*
96	18 19	*po 12*	*12*
„	22	(st. zk.)	(st. i n. zk.)
96	29	**obvezanu.**“	**obvezanu.**“ (st. zk.)
101	1	*školi*“),	*školi*“. O p.)
„	16	1886.	1886., (a najnovije opet preustrojio »Ustrojni štatut«, izdan naredbom zem. vlade od 11./9. 1892, br. 13 345.),
102	31	*ako*	*ako šegrt ili naučnik*
110	25	*búdi*	*búde*
127	12	kakov	kao kakov
148	34	2. srpnja	3. srpnja
156	17	sa tako	tako
175	6	uzgoj	uzgoj u pučkoj školi
183	19	— „izučili . . . realku	— „izučili . . .

Digitized by Google

Na strani	*u redku*	*mjesto:*	*ima biti:*
184	36	učitelja	učitelja;
192	4	**umalovažavati**	**malo uvažavati**
207	22	**još**	**još je**
209	3	§-u je	je §-u
„	13	odredila	odredio
212	13	zastupaju	mogu zastupati
„	16	to n. šk.	to
213	24	prepušta	pripušta
216	8 9	posve korektno branio	branio posve korektno
217	32	1889.	1888.
229	34	sušto	sgoljno
250	20	crkveno-slovenskih	crkveno-slovjenskih
260	28	sušto	sgoljno
264	1	njegovoj	svojoj
278	8 9	vrhovnoga nadzora	vrhovni nadzor
279	22 23	spojenih okružnih nadzorničtava	spojena okružna nadzorničtva
283	21 22	odredjenoga vjeronauka	odredjeni vjeronauk
285	33	stvore	ne stvore
286	1	uzme	uzima
289	6	Nasave	Nasavu
307	19	koju	koje
315	41	pok. sad već grofa	grofa
320	32	sredstva	sredstava
325	17	joj	si
326	21	da ona	da
„	22	da ne	da ona ne
327	18	svako svoje	svako
333	11	*iste godine*	*godine*
336	24	ponesu	donašaju
344	26	katoličku konfesijonalnu školu	katolička konfesijonalna škola
345	36	jim	si
350	35	kraju	kraj
353	17	poslanicu	poslanica
358	18	dlan	dlanu
„	19	po naravi	po naravi svojoj
370	11	Jer	Budući da
386	19	stvoreno	stvoren
389	6	odojene	zadojene
393	20	donieti	govoriti
399	25	državna	zemaljska
404	38	1899.	1889.
415	37	njihove	svoje
422	40	ono	oto
437	4	po novno	ponovno
„	7	Uvodno	U uvodu
444	10	12.	11.
465	40	proizlazi	proizlaze
473	15	navještajuć	navješćujući
477	23	*koje*	*koji*
489	28	ju	ih
490	18	sve te	svete
494	19	uoa	ona
498	1	ulaže	ulažu
„	44	*naviešta*	*navješćuje*
501	13	*koje*	*koji*
504	35	*na*	*da*
507	5	mora	moral

Digitized by Google

Na strani	*u redku*	*mjesto:*	*ima biti:*
516	17	*i. g.*	*god.*
517	25	ju	ih
519	26	radi	rade
523	35	dokazih,	dokazih
534	26	takov, će	takov, te će
544	29	krivovjerstvom	krivovjerstvom.
545	3	*1888.*	*1878.*
548	24	**§ 106.**	**§ 105.**
552	3	**Ob učiteljih javnih**	**Ob učiteljih na javnih**
559	Broj stranice	595	559
„	40	bila	bilo
569	15	proti	protiva
573	38	Jerbo	Budući da
581	27	kaznostni	karnostni
587	23	§	§ škol. zakona
589	5	nazori	nazori nazore
590	26	jasno	javno
597	27	463·60 for.	463·61 for.
598	29	s tim	tim
604	19	računa	računu
622	10	**30. i 40.**	**30 i 40**
623	10	**139.**	**§ 139.**
„	20	**154.**	**§ 154.**
632	36	po 10 for.,	po 40 for.,
„	40	onaj	onoga
633	34	1333 for. $30^1/_3$ novč.	333 for. $33^1/_3$ novč.
646	32	bez da je(l)*)	bez da je
673	36	stvarne	na stvarne
722	35	kaznostnoga	karnostnoga
727	23	izuzam	izvan
758	9	o istoga	s istoga
759	11	obranjuje	ohranjuje
762	2	5. odsjeka	toga 4. odsjeka
„	17	nego li je	nego li bi bio
777	20	osobnost	osebnost
783	37	nadzoru i onih	nadzoru onih
798	6	*)	**)
822	iza r. 19 naslov:	Što su katolički itd.	I. Što su katolički itd.

Primjetba. Inih slovničkih i pravopisnih pogrešaka i nedosljednosti, što se gdjegdje podkradoše to piscu to slagaru, a ne mienjaju smisla, ne označismo. Takove su n. pr.: protuslovljuje, protezuje, raztezuje, krepeć, ocienjuje, riešava, angjelska, čitalci, propovjedalnica, preneo, doneo, korjen, od zgora, predsieda, viditi, svakdje, opredieljuje, zamienjuje, prezrieti, zapovjed, upotriebiti, zadovoljuje, išće, više put, niti ne, *niti* mjesto *ni* i opet obratno, najači, tjesnije, svjestan, ozbiljnost, zbilja (uz *osbiljnost* i *sbilja*), do sad, do sada, od sad, od sada (uz dosad i dosada, odsad i odsada) i dr. sl. Ujedno opominjemo i ovdje opet na razlog, što ga već u »Pripomenku« (str. II.) napomenusmo, za što govorimo u prvih arcih ove knjige o predjašnjoj preparandiji i gradjanskoj (višoj) školi: »došadanja«.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Buchbinderei
H. Pantele
8012 Riemerling/Mü.
Telefon 6 01 63 20

Digitized by Google